Futɔ Eve va zua Xɔlɔ̃wo

New Covenant Publications: Ewe

Copyright © 2020. New Covenant Publications International.

Gomenɔamesiwo katã le esi. Womate ŋu agbugbɔ agbalẽ sia ƒe akpa aɖeke ata alo aɖoe ɖe ame bubuwo le mɔ aɖeke nu alo to mɔ aɖeke nu negbe ɖe mɔɖeɖe tso agbalẽ sia ŋlɔla gbɔ tẽ o, negbe ɖe woyɔ nya kpui siwo woŋlɔ ɖe nyati veviwo kple numetotowo me ko. Taflatse mitsɔ nyabiase siwo katã ku ɖe nya sia ŋu la yi na gbeƒãɖela.

Gomenɔamesiwo katã le esi. Womate ŋu agbugbɔ agbalẽ sia ƒe akpa aɖeke ata alo aɖoe ɖe ame aɖeke le mɔ aɖeke nu alo to mɔnu aɖeke dzi, elektrɔnikmɔ̃ alo mɔ̃ dzi, si me fotokɔpi, nuŋɔŋlɔ, alo nyatakakawo dzraɖoƒe kple wo xɔxɔ ƒe ɖoɖo aɖe hã le o - negbe to numetola alo numekula si ate ŋu ayɔ kpukpui kpui siwo woata la ko le magazinewo, magazinewo alo magazine siwo wotaa ɣeaɖewoɣi me..

ISBN: 359-2-85933-609-1

ISBN: 359-2-85933-609-1

ƉkɔwoƑoƒuÐe Agbalẽwo Me Nyatakakawo Me

Wotrɔ asi le eŋu hewɔe le: New Covenant Publications International Group

Wotae le United Kingdom.

Agbalẽtata Gbãtɔ 26 May 2020

Wotae le: New Covenant Publications International Ltd., Kemp

House, 160 City Road, London, EC1V 2NX

Yi nyatakakadzraɖoƒea: www.newcovenant.co.uk

Eyata esiae nye nuto si sɔ na amegbetɔ *ƒ*e ablɔɖe. Gbã la, elɔ sidzedze *ƒ*e akpa si le ememe ɖe eme; dzitsinya *ƒ*e ablɔɖe didi le gɔmesese si keke ta wu nu; tamebubu kple seselelãme *ƒ*e ablɔɖe; nukpɔsusu kple seselelãme *ƒ*e ablɔɖe blibo le nyatiwo katã ŋu, esiwo nye nuwɔna alo nususugblɔ, dzɔdzɔmeŋutinunya, agbenyuinɔnɔ, alo mawunyaŋununya. Adze abe ablɔɖe si le ame si be wòaɖe e*ƒ*e nukpɔsusuwo agblɔ ahatae la dze gɔmeɖose bubu aɖe te ene, elabena ele ame ɖeka *ƒ*e agbenɔnɔ *ƒ*e akpa ma si ku ɖe ame bubuwo ŋu la me; gake, esi wònye be e*ƒ*e vevienyenye sɔ gbɔ abe tamebubu *ƒ*e ablɔɖe ŋutɔ ene kloe, eye wònɔa anyi ɖe susu mawo ke dzi le akpa gãtɔ me ta la, womate ŋu amae tso egbɔ o kloe ... Hadome aɖeke si me womedea bubu ablɔɖe siawo ŋu le, le bliboa me, o, mele ablɔɖe me o, eɖanye nuka kee dzɔ o ate ŋu anye e*ƒ*e dziɖuɖu *ƒ*e nɔnɔme. Eye wo dometɔ aɖeke mele ablɔɖe blibo si me womeli bliboe kple nɔnɔme aɖeke manɔmee o.

Woɖoe koŋ gblẽ axa sia ɖi *ʃu ʃ* lu

New Covenant Publications

International Ltd.

Ðɔɖɖogbalẽwo, Trɔ susuwo

New Covenant Publications International Ltd.,
Kemp House, 160 City Road, London, EC1V 2NX

E-mail adrɛs: newcovenantpublicationsintl@gmail.com

Akpedadawo

Wotsɔ agbalẽ sia ɖe adzɔgbe na Mawu.

Emenyawo ƒe ƒufofo

Ta 1 lia — Yerusalem Gbagbã 5
Ta 2 lia —Yometiti Le Ƒe Alafa Gbãtɔwo Me 19
Ta 3 lia —Megbedede La Lia — Axa 26
Ta 4 lia —Vaud Nutometɔwo 35
Ta 5 lia —Yohanes Wiklef 47
Ta 6 lia —Hus Kple Yeromo 59
Ta 7 lia —Luther Klã Ða Tso Roma Ŋuti 74
Ta 8 lia —Luther Le Worms Ƒe Uɔnudrɔ̃ƒe 89
Ta 9 lia —Zwingle, Ðɔdɔdowɔla Le Switzerland 105
Ta 10 lia —Ðɔdɔdo La Ƒe Ŋgɔdede Le Germania 115
Ta 11 lia —Fiaviwo Ƒe Tsitretsitsi 124
Ta 12 lia —Ðɔdɔdo Le Frans 134
Ta 13 lia —Le Holand Kple Skandinavia 152
Ta 14 lia —Ðɔdɔdowɔla, Siwo Kplɔ Gbãtɔwo Ðo Le Aŋlisi Blɔtsi 158
Ta 15 lia —Biblia Kple Aglãdzedze Le Frans 172
Ta 16 lia —Fofo Mɔzɔlawo 188
Ta 17 lia —Ŋukeke La Ƒe Gbeƒãdelawo 195
Ta 18 lia —Ðɔdɔdowɔlaa Ðe, Le Amerika 206
Ta 19 lia —Tso Viviti Me Yi Ðe Kekeli Me 223
Ta 20 lia —Nyɔnyɔ̃ Gãa Ðe Le Subɔsubɔ Me 231
Ta 21 lia —Toklã, Si Wogbe Sese La 244
Ta 22 lia —Nyagblɔdi Siwo Va Eme La 255
Ta 23 lia —Nukae Nye Nɔƒe Kɔkɔe La? 267
Ta 24 lia —Le Kɔkɔeƒewo Ƒe Kɔkɔeƒe La Me 276
Ta 25 lia —Mawu Ƒe Se La Metrɔna O 282
Ta 26 lia —Ðɔdɔdo-dɔ Veviea Ðe 294
Ta 27 lia —Nyɔnyɔ̃ Yeyewo Tso Gbɔgbɔme-lɔ̃ Me 301
Ta 28 lia —Numekuku Uɔnudɔdrɔ 314

Ta 29 lia —Nuvɔ̃ Ƒe Dzɔtsoƒe 323
Ta 30 lia —Adɻikã Le Amegbetɔ Kple Satana Dome 332
Ta 31 lia —Mawudɔla Nyuiwo Kple Gbɔgbɔ Vɔ̃wo 337
Ta 32 lia —Satana Ƒe Mɔtetrewo 342
Ta 33 lia —Beble Gã Gbãtɔ 352
Ta 34 lia —Hadede Kple Gbɔgbɔ Vɔ̃wo 365
Ta 35 lia —Papa Dziɖuɖua Ƒe Dɛ̃ Kple Taɖodzinu 373
Ta 36 lia —Ʊivli Si Te Gogo Mi 387
Ta 37 lia —Ŋɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawoe Nye Mia Ŋudzɔla 395
Ta 38 lia —Toklã Mamlea 402
Ta 39 lia —Xaxaɣi La 409
Ta 40 lia —Woɖe Mawu Ƒe Dukɔ La 424
Ta 41 lia —Anyigba La Zu Aƒedo 436
Ta 42 lia —Ʊivli Gã La Ƒe Nuwuwu 442

Ta 1 lia — Yerusalem Gbagbã

“Wò hã, ɖe nènya nusi na ŋutifafa wò le wò ŋkeke sia me; ke azɔ la, eɣla ɖe wò ŋkuwo. Elabena ŋkekewo ava dzi wò, eye wò ketɔwo a*ƒ*u kpo ɖe ŋuwò, eye woaɖe to a*ƒ*o xlã wò, eye woaxaxa wò ɖe eme le goawo katã dzi, eye woaxlã wò kple viwò, siwo le mewò la, ɖe anyi, eye womele kpe gblẽ ge ɖe kpe dzi le mewò o, le esi mèdze si wò kpɔkpɔɖaɣi o la ta. ” (Luka 19:42-44)

Yesu nɔ Amito la dzi henɔ Yerusalem kpɔm ɖaa. Nusianu le dzedzém le dzidzɔ kple ŋutifafa *ƒ*e nɔnɔmea ɖe me. Yakobviwo gbɔ va a*ƒ*e tso duta vovovowo hena Ɖutitotolẽvi ŋkekenyui la ɖuɖu. Yerusalem fiadu, si wogayɔna be Ziɔn Ɖetugbivi la, le keklẽm nyuie kple e*ƒ*e abɔwo, weingble damawo kple fiasã dzaniwo. Ɖe ko wòle abe amesi le gbɔgblɔm kple dada ene be; “Manɔ anyi abe fianyɔnu ene, eye nyemakpɔ ku o.” Enya kpɔ, eye wòka ɖe eɖokui dzi be Mawu *ƒ*e amenuveve gale ye dzi, abe alesi wònɔ tsã, *ƒ*e alafalafawo va yi ene, esime fia hakpala la do ɣli gblɔ be: “Ziɔn-to, si nye Fiagã la *ƒ*e du…dzidzɔdonu na anyigba blibo la nènye.” (Ps. 48:2, 3). Gbedoxɔ gã, si ɖo atsyõ la, *ƒ*e nyonyo gadze ɖe edzi, esi ɣetoɖoɖo *ƒ*e keklẽ dze e*ƒ*e ahlihãkpe gliwo, siwo fu tititi abe sno ene la dzi, eye e*ƒ*e ʋɔtru, mõ kple tsutsɔe*ƒ*e *ƒ*e sikawo le dzo sim miamiamia. Gbedoxɔ sia *ƒ*e nyonyo de dzi, eye wònye Yuda dukɔa katã *ƒ*e dada. Israelvi kae anɔ te ɖe nu nyakpɔkpɔ sia *ƒ*e ŋkume, eye e*ƒ*e dzi mayɔ kple dzidzɔ kple kafukafu oa? Gake le nusia ŋgɔ la, seselelãme bubu *ƒ*omevi kura ye xɔ mía A*ƒ*etɔ Yesu *ƒ*e susu me. “Esi wòte ɖe dua ŋu, eye wòkpɔe la, efa avi ɖe eŋuti.” (Luka 19:41) Le e*ƒ*e dua me ɖoɖo *ƒ*e aseyetsotso gã me, esime hosianawo nɔ ɖiɖim tso togbɛwo ta me yi togbɛwo ta me, eye ame akpeakpewo le etsɔm ɖo fiae la, vevesese deto masegɔmea ɖe kɔ ɖe xexeame katã *ƒ*e Ɖela dzi enumake. Eya amesi nye Mawu-Vi, Israel *ƒ*e Ɖugbedodo *ƒ*e Mesia, amesi *ƒ*e ŋusẽ ɖu ku dzi, eye wòxɔ amewo le yodo sí me la, le avi fam. Avifafa sia metso veve, si amegbetɔ sena edziedzi la me o, ke boŋ enye susu me kple dzi me *ƒ*e vevesese, si womate ŋu aɖe ɖa o.

Menye eyaŋutɔ ɖokui ta wòle avi fam ɖo o, to gbɔ be enya nusi le edzi va ge kpuie hã. Getsemane-bɔ, afisi wòava *ƒ*o kudɔ le la, le e*ƒ*e ŋku me. Alẽwo *ƒ*e agbo, si me wokplɔna vɔsa-lãwo tona, le *ƒ*e alafalafawo me, na vɔsa wɔwɔ, agbo, si aʋu na eyama hã, esime woakplɔe abe alẽvi, si woyina wuwu ge ene la, (Yes. 53:) le eŋgɔ. Kalvaria-to, afisi wole eklã ge le la hã medidi le afima o. Viviti dziŋɔa ɖe atsyõ edzi le mɔ, si wòato ɖo ta afisi wòatsɔ e*ƒ*e agbe asa vɔ ɖe nuvõ ta le la dzi. Gake menye nusiawo kpɔkpɔ le susu mee do vɔvɔli ɖe dzidzɔ ɣeyiɣi sia dzi o. Enɔ avi fam ɖe nusiwo gbɔna Yerusalem menɔla akpeakpewo dzi va ge la, le wo amesiwo wòva be yeaxɔ na, eye yeaɖe la, *ƒ*e ŋkuagbãtɔnyenye kple dzimematrɔmatrɔ ta.

Mawu *ƒ*e dɔmenyo wɔna tɔxɛ, siwo wòtsɔ kplɔ dukɔ tiatia la le *ƒ*e akpe ɖeka kple edzivɔwo me *ƒ*e ŋutinya la katã, le susu me tom na Yesu. Afima Moriya-to la le; afisi ŋugbedodo-vi la lõ faa le be woabla ye da ɖe vɔsamlɛkpui dzi, abe dzesi na Mawu-Vi la *ƒ*e

vɔsa, si gbɔna eme va ge la ene. (Mose I, 22:9). Te*ƒ*e mae wogaté gbe ɖe yayra-nublabla, Mesia ŋutikɔkɔe-ŋugbedodo na xɔsetɔwo *ƒ*e fofo la dzi le: (Mose I, 22:16-18). Afima vɔsa *ƒ*e dzo, si nɔ bibim de dzi*ƒ*o la, na be Mawu *ƒ*e Dɔla *ƒ*e yi, si nɔ nu gblẽm le Yerusalem la, ɖe ɖa le; esia hã nye dzesi dede Đela *ƒ*e vɔsa kple avuléle na amegbetɔ fɔɖila la. (Kronika I, 21). "A*ƒ*etɔ la tia Ziɔn, eye wòdi be wòanye nɔ*ƒ*e na ye." (Ps. 132:13) .

Afimae Nyagblɔɖila kɔkɔeawo wɔ *ƒ*e alafalafawo ŋu dɔ heɖe gbe*ƒ*ã Mawu *ƒ*e gbedeasiwo le. Afima nunɔlawo do lifi- dzudzɔ vevẽwo le, eye dzudzɔ siawo de dzi*ƒ*o kple subɔlawo *ƒ*e gbedododoɖawo. Gbesiagbe le afima, wotsɔa alẽvi, siwo wotso hlo na la, *ƒ*e vu wɔa vɔsa, si nɔa nu *ƒ*om tso Mawu *ƒ*e Alẽvi, si ava va la ŋuti. Afima Yehowa ɖe edokui fia le, le ŋutikɔkɔe *ƒ*e dzedzea ɖe me le, le Shekina, si le Nublabla-Đaka *ƒ*e nutsyɔnua dzi la me. Afima nukunu *ƒ*e atsrɔe, si nɔ dzi*ƒ*o kple anyigba dome la nɔ. Atsrɔe siae dɔlawo nɔ lialiam, nɔa dzi*ƒ*o yim, nɔa ɖiɖim, si nye dzesi nɔ eɖem fia be Kɔkɔe*ƒ*e *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la le vuvu na xexeame *ƒ*e gomekpɔkpɔ. (Mose I, 28:12); (Yoh. 1:51) . Nenye ɖee Israel, abe dukɔ ene, lé e*ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ na dzi*ƒ*o me ɖe asi la, anye ne Yerusalem anɔ agbe tegbe abe Mawu *ƒ*e dukɔ tiatia ene. (Yeremia 17:21-25) Nublanuitɔe la, dukɔ yayra sia *ƒ*e ŋutinya nye nute*ƒ*emawɔ kple aglãdzedze sɔŋ *ƒ*e ŋutinya. Wotsi tre ɖe dzi*ƒ*o *ƒ*e amenuveve ŋu, gbɔ gomekpɔkpɔ, si wona wo la ŋuti do, hegbe nu le asinukpɔkpɔ nyui, si wona wo la gbɔ.

To gbɔ be Israel ɖe alɔme le Mawu *ƒ*e amedɔdɔwo ŋuti, do vlo e*ƒ*e nyawo, eye wòɖu fewu le e*ƒ*e Nyagblɔɖilawo ŋu hã la (Kronika II, 36:15, 16) , Yehowa megbe eɖokui ɖeɖe fiae abe Nublanuikpɔla kple Amenuve-Mawu, amesi gbɔa dzi blewu, eye e*ƒ*e amenuveve kple nute*ƒ*ewɔwɔ sɔ gbɔ la ene o. (Mose II, 34:6) . Womedzudzɔ nu gbegbe le Mawu gbɔ o; gake e*ƒ*e amenuve gale yɔyɔ wɔm na wo ɖaa. Le lɔlɔ̃ gã, si de to wú esi vi-fofo ɖona na via me la, Mawu tsɔ dɔdeasi sia na e*ƒ*e amedɔdɔwo le gɔmedzedzea me ke be woana nyanya wo, elabena edi be yeaxɔ ye*ƒ*e dukɔ kple e*ƒ*e nɔ*ƒ*e la ɖe agbe. (Kronika II, 36:15). Le esi nuxɔxlɔ, tohehe kple mokanamewo mewɔ dɔa ɖeke le wo dzi o ta, Mawu yi edzi gatsɔ dzi*ƒ*o *ƒ*e Nunana gãtɔ kekeake ɖo ɖe e*ƒ*e dukɔ la. Dzi*ƒ*oa katã wòtsɔ ɖo ɖa le Nunana gã ɖeka ma wɔwɔ me.

Ɛ, Mawu-Vi la ŋutɔ wòdɔ ɖo ɖa be wòa*ƒ*o nu kple dukɔ dzimesẽla la. Kristo ŋutɔ ye kplɔ Israel do go tso Egipte abe weinka dzani ene. (Ps.80:9) Edoe ɖe totame wɔnukua ɖe dzi: (Yes. 5:1-4) Etɔ kpɔ *ƒ*o xlãe le ŋudzɔnɔnɔ-metakpɔkpɔa ɖe me. Edɔ subɔlawo ɖa be woale be nɛ. Ke edo ɣli gblɔ be: "Nukae woawɔ na nye weingble la, eye nyemewɔe nɛ o?" "Nukaŋuti wole mɔ kpɔm be atse weintsetsewo, eye wòtse vukatsetsewo?" Le e*ƒ*e beléle kple mɔkpɔkpɔ me, eyaŋutɔ ge ɖe e*ƒ*e weingble la me bena yeadi kutsetsewo. Đewohĩ, ne wokpɔ nane le eme la, womagatsrɔe o.

Le *ƒ*e etɔ̃ sɔŋ me, Ɖutikɔkɔe *ƒ*e A*ƒ*etɔ la nɔ tsa ɖim le e*ƒ*e dukɔ la me, tso te*ƒ*e yi te*ƒ*e henɔa nyui wɔm, nɔa gbe dam le amesiwo katã dzi abosam ɖu la ŋuti, (Dɔw. 10:38) , nɔa dzi dem *ƒ*o na dziɖelame*ƒ*otɔwo, ŋku vum na ŋkuagbatɔwo, anyidzelawo ŋu kɔm,

amekukuwo fɔm ɖe tsitre. Eye wònɔa mawunya gblɔm na amedahewo (Luka 4:18) . Enɔa yɔyɔ sia wɔm na amehatsotsoewo katã bena: “Mite va gbɔnye, mi amesiwo katã le agbagba dzem, eye agba le mia wum la, eye nye la, mana dzudzɔ mi.” (Mat. 11:28)

To gbɔ be amewo tsɔ vɔ̃ ɖoa e*ƒ*e nyuiwɔwɔwo te*ƒ*e nɛ, eye wotsɔ fuléle ɖoa e*ƒ*e lɔlɔ̃ ŋu hã la, eyi ɖe e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ dɔwɔwɔ dzi vevie, matrɔmatrɔe. Metrɔ megbe de amesiwo hiã e*ƒ*e amenuveve la gbeɖe kpɔ o. Bebe*ƒ*ea ɖeke menɔ esi o, ke nyatsɔɖeameŋu kple dɔwuamewoe nye e*ƒ*e gbesiagbe nute*ƒ*ekpɔkpɔ. Evɔ wònye be e*ƒ*e agbenɔnɔ katã nye ŋutiɖoɖo kpɔkpɔ na amegbetɔ *ƒ*e hiã kple agbawo, kple yɔyɔ wɔwɔ na ame*ƒ*omea na agbexɔxɔ hafi. E*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ, si gbɔ dzi lialiawo gbe nu le la, gatrɔna va wogbɔ kple agbɔsɔsɔ, le vevesedamenu *ƒ*e lɔlɔ̃ manyagblɔa ɖe me. Ke Israel ya te eɖokui ɖa tso e*ƒ*e Xɔlɔ̃ vevietɔ kekeake, kple e*ƒ*e Xɔnametɔ ɖeka kolia gbɔ. Wodo vlo e*ƒ*e lɔlɔ̃ *ƒ*e yɔyɔwo, do toku e*ƒ*e nuxlɔamenyawo, hetsɔ e*ƒ*e toklãnyawo wɔ nukonyawoe.

Amenuveve kple tsɔtsɔke *ƒ*e game le yiyim kabakaba. Mawu *ƒ*e dɔmedzui-kplu, si wòle hehem ɖe megbe ɣeyiɣia ɖe ke la, le yɔyɔm keŋkeŋ. Esusɔ vie dzɔgbevɔe dziŋgɔli do blukɔ, si le gã dom ɖe dzi le *ƒ*e alafawo *ƒ*e megbedede kple aglãdzedze me la, a*ƒ*o ɖe dukɔ fɔɖila la dzi. Nublanuitɔe la, Xɔnametɔ ɖeka hɔ̃, si ate ŋu xe mɔ na nudzɔɖamedzi dziŋɔ, si megale didi*ƒ*e o la, nenem-me sia gbɔ wogbe nu le, ɖi gbɔ, wɔ fu, hekplɔ yina kaklã ge kpuie le atitsoga ŋu. Ke ne wohe Kristo le Kalvaria-titsoga ŋu la, ekem ɣeyiɣi, si wona Israel abe Mawu *ƒ*e dukɔ tiatia kple dukɔ yayra ene la, ava e*ƒ*e nuwuwu. Luʋɔ ɖeka *ƒ*e tsɔtsrɔ̃ nye dzɔgbevɔe gãa ɖe, si *ƒ*e kpekpeme mímate ŋu anya o. Ke esi Yesu nɔ Yerusalem kpɔm la, e*ƒ*e susuwo katã yi ɖe dzɔgbevɔe, si le *ƒo ƒ*o ge ɖe du bliboa ɖe, dukɔ katãa ɖe dzi; du sia kple dukɔ sia ye Mawu ŋutɔ tia tsã, hewɔ e*ƒ*e kesinɔnu tɔxɛ la. …

Nyagblɔɖilawo fa avi ɖe Israel *ƒ*e megbedede ŋu, kple tsɔtsrɔ dziŋɔ, si *ƒ*o ɖe dukɔa dzi le e*ƒ*e vɔwo ta la ŋu. Yeremya di be ye*ƒ*e ŋkuwo nanye aɖatsi-vudo, ale be yeafa avi zã kple keli ɖe Ziɔn Ðetugbi la *ƒ*e ame kukuwo ta, elabena woɖe aboyo Mawu *ƒ*e dukɔ la. (Yer.9:1; 13:17) . Ale gbegbee Amesi *ƒ*e nyagblɔɖi ŋku, siwo kpɔ *ƒ*e alafalafawo *ƒ*e nudzɔdzɔwo do ŋgɔ la, *ƒ*e vevesesewo agado gã ɖe edzi wú. Ekpɔ dɔla nugblẽla, si kɔ e*ƒ*e yi dzi ɖe du, si nye Yehowa *ƒ*e nɔ*ƒ*e le ɣeyiɣi geɖewo me la, dzi. Esi wòle tsitre ɖe Amito la *ƒ*e kɔkɔ*ƒ*e, afisi Titus kple e*ƒ*e aʋakɔwo ava xɔ le *ƒ*ea ɖewo megbe la, e*ƒ*e gbɔgbɔme ŋkuwo ge ɖe bali la godo, hele gbedoxɔ la *ƒ*e xɔxɔnuwo kple ʋɔtru kɔkɔeawo kpɔm ɖaa, eye e*ƒ*e ŋkuwo loló kple aɖatsi, esi wòkpɔ vɔvɔ-nu siwo gbɔna dzɔdzɔ ge ɖe du la dzi, alesi futɔ *ƒ*e aʋakɔwo aɖe to ɖe gliawo ŋu la. Enɔ aʋakɔwo *ƒ*e afɔziwo sem, esi wonɔ *ƒ*u *ƒ*om hena aʋawɔwɔ. Enɔ vidadawo kple wo viwo *ƒ*e avi sem, esi wonɔ abolo biam kple ɣli sesiẽ le du, si woɖe to ɖe la me. Ekpɔ alesi e*ƒ*e a*ƒ*e kɔkɔe, dzani la, e*ƒ*e fiasãwo kple mɔ̃ kɔkɔwo nɔ dzo bim, kple alesi te*ƒ*e mawo katã avatrɔ zu glikpowo kple a*ƒ*edo le ɣeyiɣia ɖewo megbe la.

E*ƒ*e nyagblɔdi ŋku, siwo fla *ƒ*e alafalafawo la, kpɔ nubabla- dukɔ, si ka hlẽ dɛ dukɔwo katã dome, abe tɔdziʋu, si gbã le *ƒ*u dzi, eye e*ƒ*e gbagbãwo kaka dɛ afisiafi le *ƒ*uta ene la. Ekpɔ ŋutilãme *ƒ*e tohehe, siwo gbɔna viawo dzi va ge la, abe dɔmedzui-kplu, si wogbɔna nono ge keŋkeŋ le ʋɔnudɔdrɔ̃ mamlɛa *ƒ*e ɣeyiɣia me la, *ƒ*e dzadza gbãtɔ ko ene. Nublanui kple lɔlɔ̃ *ƒ*e vɔvɔdamenu, siwo yɔ e*ƒ*e luʋɔ me la, dɛ wo dokui dɛ go to vevesese nya siwo gbɔna la me: "Yersusalem, Yerusalem, si wu nyagblɔdilawo, eye wofɔ kpe *ƒ*u amesiwo wodɔ dɔ dɛ egbɔ. Zi nenie medi bena ma*ƒ*o viwòwo nu *ƒ*u, abe alesi koklonɔ *ƒ*oa viawo nu *ƒ*u dɛ e*ƒ*e aʋala te ene, gake mielɔ̃ o!" (Mat. 23:37) . O, dukɔ, si wona gomekpɔkpɔ tɔxɛ le bubuawo katã dome; ne dɛ nenya wò kpɔkpɔdaɣi kple nusiwo ku dɛ wò ŋutifafa ŋu dɛ! Medɔ asi dzɔdzɔenyenye-dɔla *ƒ*e hlɔbiabia dzi henɔa yɔwòm na dzimetɔtrɔ dokpoe. Menye subɔlawo, amedɔdɔwo, nyagblɔdilawo dɛdɛ ko nègbe to dɔdɔ o, ke boŋ Israel *ƒ*e Kɔkɔetɔ lae, wò Ðela ŋutɔe. Ne mietsrɔ̃ la, mia ŋutɔwo gbɔ wòtso. "Ke miegbe be yewomava gbɔnye ne miakpɔ agbe o." (Yoh. 5:40)

Kristo nɔ Yerusalem kpɔm abe dzesi na dzimesesẽ, dzimaxɔse kple aglãdzedze xexeme sia, si le du dzi dɔ ta Mawu *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ tohehe gbɔ la ene. Dzidzime, si kpɔ gege la *ƒ*e dzɔgbevɔe, siwo té dɛ e*ƒ*e luʋɔ dzi la, na be vevesese heliheli ɣli sia do go tso e*ƒ*e nuyiwo me. Ekpɔ nuvɔ̃ *ƒ*e ŋutinya, si le ŋɔŋlɔ̃ le amegbetɔ *ƒ*e vevesesewo, adatsiwo kple ʋukɔdanyiwo me. E*ƒ*e dzi yɔ kple nublanuikpɔkpɔ mavɔ na anyigbadzi veveselawo kple nuxalawo. Edi vevie be yeaxɔ na wo. Gake enya be ye*ƒ*e asi mate ŋu axe mɔ na dzɔgbevɔe *ƒ*e tɔdɔdɔ, si le lulũ ge dɛ amegbetɔwo dzi o, elabena ʋɛ woe anye amesiwo adi dɛdɛkpɔkpɔ *ƒ*e mɔnu dɛka kolia, si li la. E*ƒ*e didi enye be yeakpe fu, eye yeaku, ale bena yeatsɔ dɛdɛkpɔkpɔ dɔ wo*ƒ*e asitsɔ*ƒ*e; gake enya be ame ʋɛa dɛwo koe ava yegbɔ be yewoakpɔ agbe.

Dzi*ƒ*o-Fia la le avi fam. Mawu mavɔ *ƒ*e Vi la tɔtɔ le e*ƒ*e gbɔgbɔ me, eye nuxaxa tee dɛ anyi. Nusiawo wɔ moya gedɛ na dzi*ƒ*odɔlawo katã. Nudzɔdzɔ sia dɛ nuvɔ̃ *ƒ*e fɔdidi manyagblɔ dɛ go. Egadɛe fia alesi wònye nu sesẽa dɛ ŋutɔ na Ɲusẽ-Mavɔ la ŋutɔ gɔ̃ hã, be wòadɛ fɔdila tso Mawu *ƒ*e seawo dzi dada *ƒ*e emetsonuwo me. Esi Yesu nɔ tsɔ me kpɔm daa, va ke dɛ keke dzidzime mamlɛa dzi la, ekpɔ xexeame katã nyrɔ̃ dɛ gbegblẽ, si tɔgbi kplɔ Yerusalem de tsɔtsrɔ̃ me la me. Yudaviwo *ƒ*e nuvɔ̃ gãtɔ enye be wogbe nu le Kristo gbɔ. Kristotɔwo *ƒ*e *ƒ*omea *ƒ*e nuvɔ gãtɔe anye wo*ƒ*e nugbegbe le Mawu *ƒ*e Se la, si nye gɔmedɔkpe na e*ƒ*e dzidudua le dzi*ƒ*o kple anyigba dzi la, gbɔ. Woalé fu Yehowa *ƒ*e dɔdɔwo, eye woatu afɔ wo dzi. Ame miliɔn miliɔn, siwo nuvɔ̃ *ƒ*e kɔkuti té dɛ anyi, eye wozu kluviwo na Satana le ku evelia *ƒ*e mɔ dzi la, agbe todɔdɔ Nyate*ƒ*e-Nyawo le gbesigbewoadi wo kpɔ la. Ɔkuagbã dziŋɔ! Nuku mɔtatra!

Ɔkeke eve do ŋgɔ na Ɔutitoto-ŋkekenyui la, esi Yesu do go tso gbedoxɔ la me zi mamlɛa, le esi wòdɛ ha Yuda-megãwo *ƒ*e alakpa nuwɔwɔwo megbe la, egayi dɛ Amito la dzi kple e*ƒ*e nusrɔlawo. Ebɔbɔ nɔ anyi kpli wo le afisi wole dua katã tame kpɔm daa le la.

Ke e*ƒ*e ŋkuwo gadze dua *ƒ*e gliwo dzi, e*ƒ*e məwo kple fiasãwo dzi. Egaɖe ŋku ɖe gbedoxɔ la kple e*ƒ*e nyonyo manyagblɔ, si nye fiakuku, si ɖo atsyɔ̃ na To kɔkɔe la.

Anɔ abe *ƒ*e akpe ɖeka do ŋgɔ ene la, Psalmowo ŋlɔla kafu Mawu *ƒ*e dɔmenyo na Israel, esi wòtsɔ e*ƒ*e A*ƒ*e kɔkɔe la wɔ enɔ*ƒ*ee. “E*ƒ*e agbadɔ le Salem, eye e*ƒ*e nɔ*ƒ*e le Zion.” (Ps. 76:3) “Etia Yuda *ƒ*e to la, Ziɔn-to, si wòlɔna, eye wòtu e*ƒ*e kɔkɔe*ƒ*e la abe dziŋgɔli me fiasãwo ene…” (Ps. 78:68, 69) . Wotu gbedoxɔ gbãtɔ la le ɣeyiɣi, si Israel kpɔ ŋgɔdede gãtɔ kekeake le la me. Dawid *ƒ*o kesinɔnu geɖewo nu *ƒ*u na etutu, eye wòwɔ xɔtutua *ƒ*e ɖoɖowo le Mawu *ƒ*e susu nu. (Kronika I, 28:12-19). Ke Salomo, si *ƒ*e nunya *ƒ*o Israel fiawo katã *ƒ*e nunya ta la, wú xɔtutu-dɔ la nu. Gbedoxɔ sia nye xɔ dzani ŋutɔ, si tɔgbi womekpɔ kpɔ le xexeame o. To gbɔ be ele nenema hã la, Mawu gblɔ to Nyagblɔɖila Xagai dzi, le nu*ƒ*o*ƒ*o ku ɖe gbedoxɔ evelia ŋuti me be : ” xɔ megbetɔ *ƒ*e atsyɔ̃ asɔ gbɔ wu gbãtɔ tɔ:” “Maʋuʋu dukɔwo katã, eye woahe dukɔwo *ƒ*e nu vevitɔ vɛ, eye matsɔ ŋutikɔkɔe ayɔ xɔ sia taŋ, Yehowa Zebaot ye gblɔe!” (Xagai 2:9, 7)

Le Nebukadneza *ƒ*e gbedoxɔ sia gbagbã megbe, anɔ abe *ƒ*e 500 do ŋgɔ na Kristo *ƒ*e dzidzi la, dukɔ, si gbɔ tso *ƒ*e blaadrẽ *ƒ*e aboyo me la, gbugbɔ tu gbedoxɔ la le du, si wogbã wòzu a*ƒ*edo keŋkeŋ kloe la me. Amegãɖeɖia ɖewo, siwo kpɔ Salomo *ƒ*e gbedoxɔa *ƒ*e ŋutikɔkɔe la, le wo dome, eye esi wokpɔ wole gɔmeɖokpewo ɖom na gbedoxɔ yeyea la, wofa avi ŋutɔ, kple susu be e*ƒ*e ŋutikɔkɔe magate ŋu agogo esi wogbã la tɔ kura o. Nyagblɔɖila la *ƒ*o nu kple ŋusẽ tso seselelãme, si nɔ ame geɖewo me le ɣemaɣi me la, ŋuti be: “Mia dometɔ susɔea, siwo kpɔ xɔ tsãtɔ *ƒ*e atsyɔ̃ la, aleke miele esia kpɔmi?” (Xagai 2:3) Ke ŋugbedodo va na dukɔa be gbedoxɔ mamlɛa *ƒ*e ŋutikɔkɔe agbɔ gbãtɔ la tɔ ŋu fũu. Ke megbetɔ sia mekpɔ ŋutikɔkɔe to Mawu *ƒ*e emenɔnɔ dzesiwo ɖeɖe fia me, abe alesi wònɔ na gbãtɔa ene la o. Nukunua ɖeke medzɔ le e*ƒ*e ŋutikɔkɔ-kɔnuwo wɔwɔ me o. Womekpɔ ŋutikɔkɔe-lilikpoa ɖeke wòyɔ gbedoxɔ yeye la o, eye dzoa ɖeke mege tso dzi*ƒ*o va fiã vɔsa-lã le vɔsa-mlɛkpui la dzi o. Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe meganɔna mawudɔla eveawo dome le Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la o. Nubabladaka, nutsyɔnua kple kpe eve, siwo dzi seawo le la, megale afima o. Gbeɖiɖia ɖeke megadina tso dzi*ƒ*o be wòaɖe Yehowa *ƒ*e lɔlɔnu afia nunɔla o.

Le *ƒ*e alafa geɖewo me, Yudaviwo dze agbagba geɖe be yewoaɖe Mawu *ƒ*e nya, si wògblɔ na Nyagblɔɖila Xagai la fia, gake womete ŋui o. Dada kple dzimaxɔse gbã wo*ƒ*e gbɔgbɔme ŋkuwo be womegaɖo gɔmesese vavã na Nyagblɔɖila *ƒ*e nyawo o. Mawu megade bubu gbedoxɔ evelia ŋuti kple e*ƒ*e ŋutikɔkɔe- lilikpo *ƒ*e dzedze o, ke boŋ ewɔ esia to Amesi me mawunyenye *ƒ*e blibodede le la *ƒ*e te*ƒ*ea nɔnɔ agbaŋgba la me, amesi nye Mawu ŋutɔ, si ɖe eɖokui fia le ŋutilã me la. Eyama ŋutɔ, si dukɔwo katã dina vevie la, ge ɖe e*ƒ*e gbedoxɔ la me le nyate*ƒ*e me, esime Nazaret-tɔ la fia nu le e*ƒ*e xɔxɔnu kɔkɔe la me, eye wòyɔ dɔ amewo le afima. To Kristo *ƒ*e gege ɖe afima mee gbedoxɔ evelia *ƒ*e ŋutikɔkɔe la lolo wú gbãtɔ la tɔ le. Ke ewɔ nublanui ŋutɔ be Israel gbe nu le dzi*ƒ*o *ƒ*e Nunana gã la gbɔ. Bɔbɔenyenye Nyagblɔɖila gã la *ƒ*e gododo tso sika-gbo la nu la ɖo kpe edzi be gbedoxɔa

*f*e ŋutikɔkɔe la bu ɖee keŋkeŋ azɔ. Esia nye A*f*etɔ la *f*e nya, si wògblɔ le Mateo 23:38 me be : "Kpɔ ɖa, woagblẽ mia*f*e a*f*e ɖi na mi a*f*edoe" la, *f*e mevava.

Vɔvɔ̃ dze nusrɔlawo dzi, eye wo*f*e nu ku, esi Yesu gblɔ nya ɖi ku ɖe Yerusalem *f*e gbagbã ŋuti la, eye wodi vevie be yewoase e*f*e nu*f*o*f*o la gɔme tsitotsito. Kesinɔnuwo, dɔwɔwɔ, xɔtutu- ɖaŋu gã woenye nusiwo ŋu dɔ wowɔ le *f*e blaene *f*e xɔtutu-dɔ na gbedoxɔ la *f*e ŋutikɔkɔe dodo ɖe dzi me. Fia gã Herodes tsɔ Roma *f*e hotsuiwo kpe ɖe Yudaviwo *f*e kesinɔnuwo ŋuti na etutu. Ɣemaɣi *f*e xexeame fia gã la ŋutɔ hã do e*f*e asixɔxɔ ɖe dzi to nunana wɔwɔ me. Ahlihã-kpe ɣie xɔasi, siwo lolo ale gbegbe la, wotsɔ ɖo ɖa tso Roma ke na xɔtutu-dɔawo wɔwɔ. Kpe siawo nusrɔlawo tsɔ nɔ wo*f*e A*f*etɔ la fiam, henɔ gbɔgblɔm be: "Nufiala, kpɔ ale kpe siawo kple ale xɔtutu siawo ɖa!" Ke Yesu ya ɖo ŋu kple nyati dziŋɔ̃ siawo be: "Vavã, vavã mele egblɔm na mi bena womele kpe gblẽ ge ɖe kpea ɖeke dzi le afii, si womatu asii a*f*u anyi o." (Mateo 24:2)

Le nusrɔlawo ya *f*e susu me la, Yesu *f*e nyagblɔɖi ku ɖe Yerusalem tsɔtsrɔ̃ ŋuti la nye nusi ava eme le eyama *f*e tɔtrɔva le ŋutilãme *f*e ŋutikɔkɔe me, hena xexeame *f*e fiaɖu*f*e ɖoɖo anyi, tohehe na Yudavi dzimematrɔlawo, kple na Israelviwo ɖeɖe ɖa le Roma *f*e kɔkuti te. A*f*etɔ la gblɔ na wo be yeagava zi evelia. Esiatae, esi wòle nu *f*om na wo tso tohehe, si le Yerusalem dzi va ge ŋuti la, wotsɔe sɔ enumake ɖe e*f*e tɔtrɔva *f*e nudzɔdzɔwo nu. Esi wonɔ anyi kple Kristo le Amito la dzi la, wobiae be: "Gblɔe na mí, ɣekaɣie nusiawo ava? Eye ka enye wò vava la kple xexeame *f*e nuwuwu la *f*e dzesii?" (Mateo 24:3)

Le e*f*e amenuveve me la, Mawu ɣla nusiwo le ŋgɔgbe gbɔna wo dzi va ge la ɖe nusrɔlawo. Nenye ɖe wose egɔme be nudzɔdzɔ dziŋɔ̃ eve mawo, abe Ðela *f*e fukpekpe kple ku, kple Yerusalem tsɔtsrɔ̃ kple e*f*e gbedoxɔ la gbagbã ava yewo dzi la, anye ne vɔvɔ̃ manyagblɔa ɖe alé wo. Ke Kristo wɔ nyalé*f*o*f*u via ɖe na wo ku ɖe nudzɔdzɔ gã, siwo ava me do ŋgɔ na xexeame *f*e nuwuwu la, ŋuti. Womese nya siawo me keŋkeŋ o; ke gɔmesese blibo anɔ vavam esime Mawu *f*e dukɔa anɔ nufiame, siwo ɣla ɖe nya siawo me la hiãm. Gɔmesese eve ye le nya, si wògblɔ ɖi la, si. Esi wònɔ nu *f*om tso Yerusalem gbagbã ŋuti la, eganɔ dzesi dem nu nyadri, siwo adzɔ le ŋkeke gã mamlɛa dzi.

Yesu ɖe ʋɔnudɔdrɔ̃ nudzɔdzɔ, siwo le *f*o*f*o ge ɖe Israel- dukɔ megbedela dzi la, fia, tɔxɛ, tohehe, si wòle kpɔkpɔ ge ɖe alesi wògbe nu le e*f*e Ðela la gbɔ, heklãe ɖe atitsoga ŋu la ta. Dzesi matrɔmatrɔwo ado ŋgɔ na nudzɔdzɔ gã sia. Ke ga*f*o*f*o, si ŋu ŋɔdzi manyagblɔ le la, ava le esime amea ɖeke manɔ mɔ kpɔm nɛ o la me. Esia tae Ðela gblɔ toklãnya, si gbɔna la, na e*f*e nusrɔlawo bena: "Azɔ la, ne miekpɔ a*f*edo *f*e ŋunyɔnu, si wogblɔ ɖi to nyagblɔɖila Daniel dzi la, anɔ tsitre le kɔkɔe*f*ea la, (amesi le exlẽm la nese egɔme) ekema amesiwo le Yudea la nasi ayi towo dzi" (Mateo 24:15,16; Luka 21: 20, 21) . Ne Roma trɔsubɔlawo tu wo*f*e aflagawo ɖe anyigba kɔkɔe, si *f*o xlã Yerusalem-dua dzi la, ele na nusrɔlawo be woadi wo*f*e dedienɔnɔ to sisi do go tso du la me me. Ekem, kasia woakpɔ nyanyanadzesi sia ko la, ele na wo be woasi enumake. Ele be amewo nawɔ ɖe dzesi sia dzi

le Yudea kple Yerusalem-du la me. Mele be amesi le xɔ tame la naɖi ava nusi xɔ asi nɛ vevie la tsɔ ge o. Amesiwo le agblewo kple weinbɔwo me la nagatrɔ va megbe be yewogbɔna awu, siwo yewoɖe da ɖi, le ŋkekea me *ƒ*e dzoxɔxɔ ta, hafi dze dɔ gɔme la, tsɔ ge o. Mele be amesi medi be tsɔtsrɔ̃ gã la nalɔ yehã ɖe nu o la nake ɖi ɣeyiɣi suɛa aɖe hã o.

Le fia Herodes ŋɔli la, menye ɖeko wodzra Yerusalem ɖo wònya kpɔ, dzani ale gbegbe o, ke woga tu mɔ̃ sesẽwo, ɖo gli kɔkɔwo *ƒ*o xlãe kpé ɖo. Nusiawo katã kple alesi e*ƒ*e dzɔdzɔme te*ƒ*e, si wotui ɖo la, kpe ɖe e*ƒ*e dedienɔnɔ ŋuti geɖe la, na be le amegbetɔ *ƒ*e nukpɔkpɔ nu la, womexɔe se be woate ŋu agbã du sia gbeɖe o. Ekem, le ɣeyiɣi ma me, amesi ke agblɔ nya ɖi le duto*ƒ*o be wogbɔna du sia gbã ge la, woayɔe, abe alesi Noa ŋɔlimetɔwo yɔe ene la, be tsukunɔ, vɔvɔdonamela. Gake Kristo gblɔ tso nya sia ŋuti bena: “Dzi kple anyigba nu lava yi, ke ye*ƒ*e nyawo nu mele yiyi ge akpɔ o.” (Mateo 24:35) Le Yerusalem *ƒ*e nuvɔwo ta, Mawu *ƒ*e dɔmedzui bi ɖe eŋu, eye e*ƒ*e dzimaxɔse *ƒ*e tosesẽ ɖo kpe dzɔgbevɔe, si gbɔna edzi va ge la, dzi.

A*ƒ*etɔ la gblɔ to Nyagblɔɖila Mixa dzi be: “Misee, mi Yakob *ƒ*e a*ƒ*e *ƒ*e tatɔwo kple mi Israel *ƒ*e a*ƒ*e *ƒ*e amegãwo, mi amesiwo nyɔa ŋu Se la, eye miglɔa nu dzɔdzɔewo katã, mi amesiwo tsɔa ʋu tsoa Zion kple nu vɔɖi wɔwɔ tsoa Yerusalem. Wo*ƒ*e tatɔwo drɔa ʋɔnu le zãnunana ta, wo*ƒ*e nunɔlawo fiaa nu ame le fetu ta, eye wo*ƒ*e nyagblɔɖilawo gblɔa nya ɖi le ga ta; woziɔna ɖe Yehowa ŋu nɔa gbɔgblɔm be: Ðe Yehowa mele mía dome oa? Dzɔgbevɔea ɖeke mele mía dzi va ge o.” (Mixa 3:9-11) . Nya siawo *ƒ*o nu pɛpɛpɛ tso gbegblẽ, si le Yerusalem me kple e*ƒ*e ɖokuiŋudzedze ŋu. Le esime wònɔa eɖokui blem be yelé Mawu *ƒ*e Seawo me ɖe asi vevie la, enɔa wo katã dzi dam. Wolé fu Kristo, si *ƒ*e dzadzɛnyenye kple kɔkɔenyenye ɖea wo*ƒ*e nuvɔwo fiana la. Wotsɔ dzɔgbevɔe, siwo woawo ŋutɔ *ƒ*e nuvɔwo he va wo dzi la, *ƒ*e fɔbubu da ɖe eyama dzi. To gbɔ be wodze si nuvɔmanɔmetɔ, si wònye hã la, woɖo kpe edzi be ele vevie be wòaku ɖe dukɔa *ƒ*e dedienɔnɔ ta. “Ne míena mɔe alea la, ekema amewo katã le edzi xɔ ge ase, eye Romatɔwo ava, eye woaxɔ mía*ƒ*e anyigba kple mía*ƒ*e dukɔ le mía si.” (Yoh. 11:48).

Nya sia Yuda-dumegãwo gblɔ. Wo*ƒ*e susuɖeɖee nye be ne woklã Yesu ɖe ati ŋu la, woagatrɔ zu dukɔ sẽŋua ɖe, si me ɖekawɔwɔ anɔ. Alea ye woxɔ ɖe nunɔlagã la *ƒ*e nya dzi, esi wògblɔ be anyo be ame ɖeka naku, wú be woatsrɔ̃ dukɔ la katã. Nenemae Yuda-megãwo tù Ziɔn ɖe ʋukɔɖi dzi, eye Yerusalem ɖe nuvɔ̃ dzie. To gbɔ be wowu wo*ƒ*e Ðela le alesi wòkaa mo na wo ɖe wo*ƒ*e nuvɔwo ta la hã, woganɔa wo ɖokuiwo kpɔm le wo*ƒ*e ŋudzedze me, abe Mawu *ƒ*e dukɔ tiatia ene, eye wonɔa mɔ kpɔm be A*ƒ*etɔ la aɖe yewo tso futɔ la si me. Alea ye Nyagblɔɖila gayi edzi gblɔ bena: “Eyata le mia ta woade Zion abe agble ene, Yerusalem azu glikpo, eye gbedoxɔ *ƒ*e to azu togbɛ toave.” (Mixa 3:12) . Ƒe blaene yome, esi Kristo ŋutɔ gblɔ nya ɖi ku ɖe dukɔa ŋuti la, A*ƒ*etɔ la gahe Yerusalem-dua kple dukɔa katã *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ɖe megbe. Mawu *ƒ*e dzigbɔgbɔ blewu na be amesiwo gbe nu le e*ƒ*e Nyanyui la gbɔ, hewu Via, si wòdɔ ɖoɖe wo la, wɔ nuku. Ati matseku *ƒ*e lododo la

ɖe Mawu *ƒ*e wɔnawo na Yuda-dukɔ la fia. Gbeɖeɖe la ɖi be: "…lãe *ƒ*u anyi, nukaŋuti wòxe mɔ na anyigba la mahã?" (Luka 13:7) . Gake Mawu *ƒ*e amenuveve gakpɔ wo ta ɣeyiɣia ɖe. Amea ɖewo gali, siwo medzesi Kristo *ƒ*e dɛ̃ kple e*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ dɔ la o. Ðeviwo hã mekpɔ mɔnu axɔ kekeli, si wo dzilawo do vlo la, o. Mawu di be to Apostolowo kple wo*ƒ*e hadɔwɔlawo *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe me la, yèana kekeli la naklẽ na woawo hã. Edi be yèana woakpɔ alesi nyagblɔɖi la kpɔ emevavae, menye le Kristo *ƒ*e dzidzi kple e*ƒ*e agbenɔnɔ ɖeɖe ko me o, ke le e*ƒ*e ku kple tsitretsitsi me hã. Womebu fɔ ɖeviawo ɖe wo dzilawo *ƒ*e vodadawo ta o; ke le esime woawo hã wɔ ɖeka kple wo fofowo, eye wona wo*ƒ*e dzidzenu la yɔ gba go la.

Mawu *ƒ*e dzigbɔgbɔ blewu ɣeyiɣi didia ɖe na Yerusalem la, wɔ be Yudaviwo *ƒ*e tosesẽ le dzimematrɔmatrɔ me la galia ɖe dzi boŋ. To wo*ƒ*e fuléle Yesu *ƒ*e nusrɔlawo kple ŋutasesẽ le wo ŋuti me la, wogbe nu le amenuveyɔyɔ mamlɛa gbɔ. Ke Mawu ɖe e*ƒ*e ametakpɔkpɔ ɖa le wo dzi, ale be Satana kple e*ƒ*e dɔlawo kpɔ ŋusẽ blibo ɖe dukɔ la dzi le eya ŋutɔ *ƒ*e tiatia nu. Ðeviwo hã lé fu Kristo *ƒ*e amenuveve, si akpe ɖe wo ŋuti be woaɖu gbegblẽ, si le wo me la, dzi, ale be nublanuitɔe la, wo*ƒ*e dɛ̃ gbegblẽwo kpɔ ŋusẽ ɖe wo dzi. Satana na be vɔ̃ *ƒ*e dzo bi vevie le wo*ƒ*e dziwo me. Amewo megale wo ɖokuiwo me o, ke wobu wo*ƒ*e susuwo, eye hlɔdɔdɔ *ƒ*e seselelãme vɔdi kple ŋkuagbã dziku sesẽa ɖe koe yɔ wo me. Satana *ƒ*e ŋutasesẽ triakɔ xɔ wo me keŋ. Le *ƒ*ome me kple dukɔ la me, le ameŋkutawo dome, abe dumevi gblɔetɔwo ke me ene, wo katã yɔ kple nɔvigɔmemase *ƒ*e gbɔgbɔ, aglãdzedze, ʋukɔdi *ƒ*e susu. Dedienɔnɔ mele te*ƒ*ea ɖeke o. Xɔlɔwo, *ƒ*ometɔwo le wonɔewo dem asi. Dzilawo le woviwo wum, eye viwo hã le dzilawo tsɔm na ku. Nutomedzikpɔlawo mete ŋu le wo ɖokuiwo dzi ɖum o, ke boŋ ametéteɖeto vɔdi *ƒ*e dzobibi koe xɔ wo me keŋ. Yudaviwo lɔ̃ xɔ aʋatso ɖasedidiwo hena fɔbubu Mawu *ƒ*e Vi la; ke azɔ la, aʋatsokaka ɖe amenɔvi sí na be woamawo ŋutɔ *ƒ*e agbe le afɔku me ɣesiaɣi. To wo*ƒ*e wɔnawo me la, wogblɔ ɣeyiɣi didia ɖe be: "…mina Israel *ƒ*e Kɔkɔetɔ la nabu le mía ŋku me!" (Yesaya 30:11) . Ke ɣeyiɣi la ɖo be nusi wodi la nava me na wo. Satana le dukɔa kplɔm azɔ, eye wòtsɔ dukplɔlawo kple nunɔla gãwo wɔ e*ƒ*e ŋudɔwɔnuwoe.

Ŋusẽ hatsotsoe, siwo tsi tre ɖe wonɔewo ŋu tsã la, *ƒ*e kplɔlawo wɔa ɖeka ɣeaɖewoɣi hewɔa fu dumevi, siwo dzi woɖu la, eye woxɔa wo*ƒ*e nunɔamesiwo le wo si. Ne wowɔ esia vɔ la, wogatrɔna ɖe wonɔewo ŋuti hetsrɔna wonɔewo nublanuimakpɔtɔe. Kɔkɔenyenye, si le gbedoxɔa ŋu la, mesu ne wòaxe mɔ na wo*ƒ*e lãwɔadã hlɔnuwɔwɔ, siwo ŋu vɔvɔ̃ le la o. Mawusubɔlawo tsi ʋu me le vɔsa-mlɛkpui la ŋgɔ, eye wo*ƒ*o ɖi, do vlo gbedoxɔ la kple ŋutilã kukuwo. Gake le wo*ƒ*e ŋkuagbãtɔ *ƒ*e busu-ɖokuiŋudzedze gã me la, amesiwo le gɔme na ʋunyaʋunya manyagblɔ sia ga*ƒ*oa nu kple kakaɖedzi le duto*ƒ*o be yewomevɔ̃ kura be Yerusalem atsrɔ̃ o, elabena Mawu ŋutɔ *ƒ*e du gã wònye. Ne wo*ƒ*e ŋusẽ nakpɔ kelili la, wo*ƒ*le aʋatso-nyagblɔɖilawo kple ga be woanɔ gbe*ƒ*ã ɖem na dukɔa be woanɔ mɔ kpɔm be Mawu aɖe wo godo. Wole esiawɔwɔ dzi yi ɖe keke ɣeyiɣi, si me Roma srafowo nɔ to ɖem ɖe gbedoxɔ la gɔ̃ hã. Ameha geɖewo xɔe se goŋgoŋ, yi nuwuwu ke, be Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la atsi

tre, agbã futɔwo gudugudu; evɔ wònye be Israel do vlo Mawu *ƒ*e ametakpɔkpɔ hafi. Ke ɣeyiɣi la ɖo be taʋlilaa ɖeke megale esi o. Yerusalem nublanuitɔ! Amenɔvigɔmemase kple dzrewɔwɔ na be du la fli wluiwluiwlui le eɖokui si. Dukɔmevi, siwo nɔ wonɔewo wum la, *ƒ*e ʋu yɔ mɔwo keŋ dzi, le esime dzro-ʋakɔwo nɔ dua *ƒ*e gli sesẽwo gbãm, henɔ e*ƒ*e aʋawɔlawo tsrɔm.

Kristo *ƒ*e nyagblɔɖiwo katã ku ɖe Yerusalem *ƒ*e gbagbã ŋu la le eme vam ɖeka ɖeka, ɖekematoleme. Yudaviwo ke ɖe gbedeasinya, si gbɔna la *ƒ*e nyate*ƒ*e nyenye ŋuti: "…dzidzenu, si mietsɔ dzidze la, eya ke woatsɔ adzidze na miawo hã." (Mateo 7:2)

Nukunu kple dzesiwo dzé, henɔ gbe*ƒ*ã ɖem dzɔgbevɔe kple nusiwo gbɔna Yerusalem dzi va ge la. Nane dzé le ya me abe dzo *ƒ*e yi ene, henɔ te ɖe Yerusalem-du la ta me *ƒ*e blibo ɖeka. Le zã-titina wokpɔ nuku kekelia ɖe le gbedoxɔ la kple vɔsamlɛkpui la ta me. Tasiaɖamwo kple gbadagba, siwo dzraɖo na aʋawɔwɔ la, dzé le alilikpowo me le ɣetoɖo *ƒ*e. Nunɔla siwo nɔ subɔsubɔ dɔ wɔm le gbedoxɔa me la se nuku gbeɖiɖi, siwo dzi ŋɔ̃ ŋutɔ la. Anyigba ʋuʋu, eye ameha gãa ɖe *ƒ*e howɔwɔ le gbedoxɔ la *ƒ*e xɔxɔnuwo gblɔ toklãnya sia be : "Mina míadzo le te*ƒ*e sia!". Xɔxɔnu *ƒ*e ɣedze*ƒ*e ʋɔtru gã, si nye akɔbli-ʋɔtru kpekpẽ, si ŋu ame blaeve sɔŋ kplina ɖo, eye bebli hafi te ŋu ʋunae la, ʋu le eɖokui si le zã ga wuieve. —Milman, L'Histoire des Juifs. Liv. 13.

Ƒe adrẽ sɔŋ wokpɔ ŋutsua ɖe wònɔa tsa ɖim madzudzɔmadzudzɔ le Yerusalem *ƒ*e mɔwo dzi, nɔa gbe*ƒ*ã ɖem dzɔgbevɔe, siwo gbɔna ɖe dua dzi la. Zã kple keli wonɔa e*ƒ*e ku-hadzidziwo sem be: "Gbeɖiɖia ɖe tso ɣedze*ƒ*e, gbeɖiɖi tso ya*ƒ*o*ƒ*o eneawo gome, gbeɖiɖi ɖe Yerusalem ŋuti, kple gbedoxɔ la ŋuti, gbeɖiɖi ɖe srɔ-ŋutsu kple srɔ-nyɔnu ŋuti, kple gbeɖiɖi ɖe dukɔ blibo la ŋuti." Wolé nukunu-me sia de ga, he*ƒ*oe kple atam, ke meke nu o. Nya ɖeka, si wòtsɔ ɖona dzudzu kple fuwɔame, siwo keŋ wòxɔna la, ŋuti koe nye esi : "Babaa na wò, Yerusalem" (28) E*ƒ*e toklã-ɣli la *ƒ*e nuwuwu koe nye gbesigbe wowu eyama le aʋa, si *ƒ*e nya wònɔa gbɔgblɔm ɖi la me.

Kristotɔ ɖeka pɛ hã meku le Yerusalem gbagbã me o. Kristo na e*ƒ*e nusrɔlawo nya da ɖi xoxoxo, eye amesiwo katã xɔ e*ƒ*e nyawo dzi se la, lé ŋku ɖe dzesiawo *ƒ*e mevava ŋuti. Kristo be: "Ke ne miekpɔ aʋakɔwo ɖe to ɖe Yerusalem ŋu la, ekema midze sii bena e*ƒ*e a*ƒ*edozuɣi ɖo vɔ. Ekema amesiwo le Yudea la, nasi ayi towo dzi, eye amesiwo le etitina la, nadzo ayi, eye amesiwo le agbletawo la, nagayi ɖe eme o." (Luka 21:20,21)

Esi Roma gbadagbawo ɖe to ɖe dua le Seltius *ƒ*e kpɔkplɔ te la, wogate ɖa le eŋuti enumake, le ɣeyiɣi, si me tututu wòdze be nuwo katã sɔ gbe na dua gbagbã bɔbɔe. Elabena amesiwo woɖe to ɖo la kpɔe kple dziɖelame*ƒ*o be ŋutetea ɖeke mele yewo ŋuti o, eye wòdze be yewoana ta. Ke ga*ƒ*o*ƒ*o, si tutu dzi wole wo ɖokuiwo tsɔ ge na le la, Roma-ʋafia gaho aʋa dzo le dua ŋu, nusi gɔme amea ɖeke mese o. Mawu *ƒ*e amenuve- xɔnamee le ŋgɔ na nudzɔdzɔ siawo katã, hena evia toɖolawo *ƒ*e dedienɔnɔ. Kristotɔ, siwo katã le mɔkpɔkpɔ me la, ɖo ŋui be dzesi, si ŋu wo*ƒ*o nu le na wo lae nye esia. Ke amesiwo lɔ̃ be yewoawɔ ɖe

Yesu ƒe toklãnyawo dzi la, kpɔ mɔnu, si dim wole la. Naneke meli axe mɔ na woƒe sisi o, eɖanye Yudaviwo o, alo Roma gbadagbawo o. Elabe esi Yudavi, siwo le Yerusalem kpɔ be Sestius galɔ aʋa le dzodzom la, woti Roma-ʋakɔwo yome kple dzideƒo yeye. Le esime aʋakɔ eveawo lɔ ɖe aʋa me la, kristotɔwo sí do go tso dua me bɔbɔe, eye gbadagbaa ɖeke mele kɔƒe-duwo me alo agblewo dzi atso mɔ na wo o. Hafi Romatɔwo navaɖe to ɖe dua la, Yudaviwo katã ƒo ƒu ɖe Yerusalem na agbadɔme ŋkekenyuie la ɖuɖu, ale be dukɔa me ƒe kristotɔwo katã kpɔ mɔnu sí dzo, mɔxexea ɖeke makpɔ. Wosí kaba yi ɣla ɖe teƒe, siwo afɔkua ɖeke mele o la, abe Pela, Perea ƒe du le Yordan tɔsisi la godo ene.

Yudaviwo lũ ɖe Sestius ƒe aʋakɔwo dzi kple ŋusẽ gã ale gbegbe be futɔwo ƒe megbeʋakɔ la tsrɔ̃ keŋkeŋ kloe, eye bebli hafi wote ŋu dogo tso wosi me. Ale Israel ƒe gbadagbawo gbɔ va Yerusalem kple dziɖuɖu. Nusi dzé na wo le gota abe dziɖuɖu ene la he wo yi dzɔgbevɔe gãa ɖe me. Kalẽwɔwɔ ge ɖe wo me azɔ, eye woɖoe vevie be yewomagana ta o. Esia he dzɔgbevɔẽ manyagblɔa ɖe ƒu Yerusalem dzi kpoyi le ɣeyiɣi via ɖe ko me. Ɖɔdzinya gãa ɖe wònye. Gbɔgblɔ mele eŋu o. Roma-ʋakɔwo gatrɔ va, azɔ le Titus, aʋafia bubu, ƒe kpɔkplɔ te, heɖe to ɖe Yerusalem ake. Nusia le eme vam le Ɖutitoto Ɖkekenyui ɖuɖu ɣeyiɣiwo me, esi Israelvi akpeakpewo ƒo ƒu ɖe dua me le dzidzɔ kpɔm. Nuɖuɖu bɔ fũ ɖe Yerusalem, si woate ŋu aɖu le ƒe geɖewo me, nenye be wowɔ aɖaŋu nyuie le wo ɖokuiwo me kple nunya.

Ke mamã, si le wo me kple dzrehehe vivivo, ŋuʋaʋã kple hlɔbiabia le wonɔewo dome la, na be womete ŋu wɔ ɖeka ʋli dukɔ la ta o. Dɔwuame ƒe fu sesẽwo va wo dzi. Lu dzidzenu ɖeka ƒe asi enye talento blibo ɖeka. Ame geɖewo sí do go le zã me be yewoayi ɖa di amagbewo le gbeme aɖu; ke wolé wo, wɔ fu wo geɖe hafi wu wo. Edziedzi, amesiwo womete ŋu lé o, eye wotrɔ gbɔ va la, woxɔa nusiwo woyi ɖa di le afɔku gã mawo me la, le wosi. Ame bubuwo ya ɖu woƒe agbadze-lidziblanuwo, atokotawo, alo agbadze, si wofã ɖe woƒe akpoxɔnuwo ŋuti la. Kplɔlawo kple amesiwo ŋuti ŋusẽ le la wɔa ŋutasesẽ fuwɔame detowo heténa ɖe dumevi, siwo dɔ le wuwum kutɔkutɔe la dzi, be woaɖe nuɖuɖu, si woɣla ɖe afiaɖewo la do goe. Ɣeaɖewoɣi la, amesiwo wɔa ŋutasesẽ nu siawo la, nye amesiwo si nuɖuɖua le, eye woɖua nu nyuie, gake wogaxɔna vi sue, si le nublanui- mea ɖe si la, le esi sesẽtɔe, ahadzra ɖo ɖi na ŋkeke siwo gbɔna la.

Ame akpeakpewo ku dɔ-ku, alo le dɔ vɔ̃ si me. Ðeko wòle abe dzɔdzɔme ƒe ameləlɔ̃ bú ɖe wo katã ene. Srɔ-ŋutsu fina srɔ-nyɔnu, eye srɔ-nyɔnu hã nenema ke. Sɔhɛwo ʋlina nuɖuɖu le wo tɔgbui amegãɖeɖiwo si ɖuna. Nyagbləɖila ƒe biabia, si wòwɔ be: “Ðe nyɔnu aŋlɔ eƒe vidzĩe be, eye eƒe dɔme agbe tɔtrɔ ɖe eƒe dɔmevi ŋua?” (Yes. 49:15) biabia sia kpɔ eƒe ŋuɖoɖo le dzɔgbevɔe-du la me. Nya, si wogblɔ ɖi ƒe alafa ene do ŋgɔ le konyifaha me la, hã le eme vam: “Nyɔnu, siwo ame ƒe nu wɔa nublanui na la, ƒe asi ɖà woawo ŋutɔ ƒe viwo, eye wonye nuɖuɖu na wo le nye dukɔ ƒe nyɔnuvi la gblẽɣi.” (Konyifahawo 4:10). Nenema ke nya, si wogblɔ ɖi ƒe alafa wuiene sɔŋ la hã kpɔ emevava. “Mia dome nyɔnu, si wɔ nu ɖe fewu me, eye wòɖua ve me vivi, ewɔa atsyɔnu kple fewunu, eye mete ŋu kpɔ ɖo

e*ƒ*e afɔ*ƒ*ome anyigba kpɔ o la, abia ŋku dɛ srɔa, si le egbɔ, viaŋtsu kple via-nyɔnu ŋu…. kpakple via, siwo wòdzi la ŋu, eye wòaɖu wo le adza me le hiã, si tui le nuwo katã me la ta, elabena wò futɔwo aɖe to dɛ wò, eye woaxaxa wò dɛ wò duwo katã me, (MoseV, 28:56, 57)

Roma *ƒ*e dziɖulawo wɔ nusianu, si woawɔ ado vɔvɔ̃ gãa dɛ Yudaviwo me, ale be woatsɔ wo ɖokuiwo ana. Wo amesiwo wolé, gake wogale vivlim la, wo*ƒ*oa wo vevie kple atam, eye le fuwɔame sesẽwo megbe la, woklãa wo dɛ atitsoga ŋu le du la ŋgɔ.

Nenema wonɔ ame alafalafawo wum gbesiagbe le atitsoga ŋuti, ale gbegbe be, le Yosafat-balime kple Kalvaria la, atitsogawo *ƒ*e agbɔsɔsɔ na be wonɔa wonɔewo ŋuti kam. Alea ye fi*ƒ*odeameɖokui *ƒ*e gbedododɔa, si Israel dukɔ la wɔ le Pilato *ƒ*e vɔnudrɔ̃ fiazi la ŋgɔ, *ƒ*e blaene do ŋgɔ gblɔ be :“E*ƒ*e vu neva mía kple mía viwo dzi” la, kpɔ e*ƒ*e ŋuɖoɖo pɛpɛpɛ. “ (Mateo 27:25)

Titus di be yeana vukɔɖi wɔna manyakpɔ siawo nu natso, be Yerusalem *ƒ*e dzɔgbevɔe dzidzenu la nagava nɛ le e*ƒ*e blibodede me o. Gbɔgblɔ bu ɖee, esi wòkpɔ ame kuku, siwo woli kɔ le Yosafat-baliwo katã me. Le go bubu me, esi wòɖe ŋku kpɔ gbedoxɔ la le Amitoa dzi la, e*ƒ*e nyonyo wɔ dɔ ɖe edzi ŋutɔŋutɔ, eye wòde se bena amea ɖeke nagaka asi kpea ɖeke ŋuti le gbedoxɔ la ŋu o. Hafi wòaɖe gbe na dua *ƒ*e gliwo gbagbã la, ewɔ yɔyɔ vevie na Yuda *ƒ*e kplɔlawo, hebia tso wo si be womegana yeado vlo te*ƒ*e kɔkɔe ma kple vu o, eye be ne wolɔ̃ do go, ale be yewoawɔ avɑ le te*ƒ*e bubu la, Roma gbadagbaa ɖeke mado vlo gbedoxɔ la *ƒ*e kɔkɔenyenye o. Ɖutinya ŋlɔla Yosefus ŋutɔ hã wɔ yɔyɔ wɔdɔɖeamedzia ɖe, hebia wo be anyo be woatsɔ wo ɖokuiwo ana, ale be woawo ŋutɔ *ƒ*e du la kple subɔsubɔ*ƒ*e la nanɔ dedie. Ke woɖo nya siawo ŋuti kple vevesese fi*ƒ*odewo sɔŋ. Wotsi tre vevie ɖe amegbetɔ nyaxɔɖakɔla mamlɛtɔ sia ŋuti. Yudaviwo gbe Mawuvi la *ƒ*e nuxlɔamenya kple nyanyananyawo xɔxɔ, ale be mokaname kple toklã, si wole sesem la, mewɔ nu bubu na wo wú be woayi ɖe wo*ƒ*e tosesẽ dzi yi nuwuwu ke o. Titus *ƒ*e ŋutete, siwo keŋ wòwɔ na gbedoxɔa *ƒ*e dedienɔnɔ la, zu dzodzro. Amesi tri akɔ wú eyama la ɖo kpe edzi be « womagblẽ kpe ɖe kpea ɖeke dzi, si womatu asi a*ƒ*u anyi o. ”

Yudadukɔa kplɔlawo *ƒ*e dzimesesẽ ŋkuagbãtɔ kple gbegblẽ vɔɖi wɔna siwo yɔ du, si ŋu woɖe to ɖo la, ho dzi na Romatɔwo, eye le e*ƒ*e dziku me la, Titus ɖe gbe azɔ be woaxɔ gbedoxɔ la. To gbɔ be medi e*ƒ*e gbagbã kura o hã la, womewɔ ɖe e*ƒ*e sedede dzi o. Ɣetrɔa ɖe, esi wòyi ɖe e*ƒ*e agbadɔ me la, yudavia ɖewo do go tso gbedoxɔ la me, helũ ɖe Roma gbadagbawo dzi kple du. Le vivli, si dze wɔna sia yome me la, asrafoa ɖe tsɔ dzoti da to xɔ, siwo *ƒ*o xlã te*ƒ*e kɔkɔe la, dometɔ ɖeka *ƒ*e vɔtru nu. Le madidi me la, xɔ siwo katã *ƒ*o xlã te*ƒ*e la, esiwo me wofã sederti ɖo la, lé dzo keŋ. Titus kple e*ƒ*e avɑdadawo kple gbadagbawo si du enumake yi ɖe dzodzea*ƒ*e la te*ƒ*e, eye wòɖe gbe be woatsi dzo la. Gake amea ɖeke meke nu de me nɛ o. Boŋ asrafoawo gaɖe dzo de xɔ bubuwo hã me eye wowu ame geɖe, siwo si be ɖe te*ƒ*e mawo. Uu sɔgbɔ tsra tso gbedoxɔ la me kɔ ɖe atsrɔkpuiawo

dzi ke, eye yudavi akpeakpewoe kpɔ ku. Ke le ʋunyaʋunya mawo katã me la, ɣlia ɖe nɔ ɖiɖim gblɔ be: “Ichabod”, ŋutikɔkɔe la dzo yii.

Esi Titus ge ɖe te*ƒ*ea la, dzo mekpɔ xɔ Kɔkɔe*ƒ*e ŋutɔ ŋutɔ la me haɖe o. Esi wòɖe ŋku kpɔ alesi wò dzani eye etɔgbi meli o la, edi vevie le eɖokui me be yeawɔ ye*ƒ*e ŋutete mamlɛa ale be magatsrɔ̃ o. Ke le eya nutɔ *ƒ*e ŋkume enumake la, asrafoa ɖe tsɔ dzoti ɖeka *ƒ*u gbe to ʋɔtrua *ƒ*e axa dzi, kasia dzo xɔ kɔkɔe*ƒ*eawo katã, siwo nɔ keklẽm kple sika ɖeɖe. Dziku manyagblɔa ɖe ge ɖe gbadagbawo me, eye wo*ƒ*e kplɔlawo ŋutɔ hã mete ŋu le wo dzi kpem o. Wo*ƒ*e dɔmedzui ɖe Israelviwo *ƒ*e tosesẽ gã ŋuti, kpe ɖe woawoŋutɔ *ƒ*e ŋukeklẽ ɖe kesinɔnu, siwo le gbedoxɔa me ŋu la, na be vɔvɔ̃ kple toɖoɖoa ɖeke megale wo me o.

Xɔ gã, nya kpɔ, si ɖo atsyɔ̃ na Moriya-toa la, zu dzobibi ɖeɖe. Gbedoxɔa *ƒ*e mɔ̃ kɔkɔwo nɔ dzo kple dzudzɔ túm ɖe ya me. Le esime dzo nɔ nusiwo katã ŋuti wòke ɖo bim la, to la katã dzi bia hẽe abe dzo *ƒ*e toe le wowóm ene. Xɔwo *ƒ*e mumu gbloo, gbloo, gbadagbawo *ƒ*e aʋaɣli, ɖeviwo kple tsitsiawo *ƒ*e vɔvɔɣli, afɔkudzelawo kple kukulawo *ƒ*e xɔnameɣli, esiawo katã nye nudzɔdzɔ dzi ŋɔa ɖe, si ŋu gbɔgblɔ me le o la. Amesiwo katã nyẽ zi tso agblewo dzi ɖo ta te*ƒ*e la, esi wokpɔ dzobibi la *ƒ*e anyrãwɔwɔ le toa dzi, hele howɔwɔ, siwo kplɔe ɖo sem la, wo*ƒ*e nu ku, eye ŋɔdzi lé wo ale gbegbe.

Uukɔdi, si nɔ dua me la, gadzi ŋɔ̃ wú esi nɔ du la godo. Ɖutsuwo kple nyɔnuwo, tsitsiawo kple ɖeviwo, aglãdzelawo kple nunɔlawo, aʋawɔlawo kple kukuɖelawo, woŋlɔ̃ wo katã abe gbe ene. Amesiwo wowu la sɔ gbɔ fũ wú amewulawo. Roma srafowo le ame kukuwo dzi zɔm hafi le tsɔtsrɔdɔ la dzi yim. —Milman, History of the Jews, book 16.-

Le gbedoxɔ la gbagbã megbe la, Yerusalem-dua katã ge ɖe Romatɔwo si me. Yuda *ƒ*e kplɔla gãwo katã si do go tso wo*ƒ*e mɔ̃ sesẽwo me hegblẽ wo ɖi. Aʋafia Titus kpɔ nusiawo katã eye wòwɔ nuku nɛ. Egblɔ be Mawu ŋutɔe tsɔ nusiawo keŋ de asi na yewo, elabe aʋakɔa ɖeke, alekekee woasesẽ hã la, mate ŋu awɔ naneke amu gli kɔkɔ triakɔ mawo o. Mawue ɖe asi le wo ŋuti. Wogbã gbedoxɔa kple dua *ƒ*e gliwo katã keke va kɔ ɖe gɔmeɖokpewo hã dzi, eye te*ƒ*e, si wotu gbedoxɔa ɖo la le abe agble, si wogudu, dzobo ene. (Yeremia 26:18) . Le toɖeɖe ɖe dua kple e*ƒ*e tsɔtsrɔ, si kplɔe ɖo me la, ame million ɖeka kple edzivɔwoe kpɔ ku. Ke ame mamlɛawo la, wolé wo aboyoe, dzra ɖewo abe kluviwo ene hekplɔ wo yi ɖe Roma be woado dzidzɔ na dzidulawo. Wotsɔ amea ɖewo na lã woadã, siwo ŋu dɔ wowɔna le wo*ƒ*e fefewo me. Ke bubuwo la, wokaka wo ɖe du vovowo me, afisiwo mlɔ*ƒ*ea ɖeke meli na wo le o la.

Yudaviwo ŋutɔe tu kɔsɔkɔsɔ na wo ɖokuiwo, he*ƒ*o hlɔbiabia nu *ƒ*u ɖe woa ŋutɔwo *ƒ*e ta dzi. Wo*ƒ*e dua *ƒ*e gbagbã keŋkeŋ, wo mamã ɖe dzronyigba vovowo dzi le xexea me godoo, kple fukpekpe, siwo keŋ va wo dzi le du mawo me la, katã nye nuku, si woawo ŋutɔwo *ƒ*ã ɖi na wo ɖokuiwo la ŋeŋẽ. Nyagblɔɖila be: “...wò vodadawoe tsɔ wò *ƒ*u anyi.” (Hosea 14:2) Geɖewoe nye amesiwo xɔe se be Mawue de se be nusiawo katã nava Israel dzi. Womede dzesii kura be Satana *ƒ*e aye mɔnu, siwo wòtona ɣlana e*ƒ*e dɔwɔwɔ vɔdiwo

lae o. To mokplala tosesẽ kple nugbegbe atraɖi le Mawu ƒe amenuveve gbɔ me la, Israelviwo ɖe wo ɖokuiwo ɖa tso Mawu ƒe ametakpɔkpɔ te hege ɖe Satana ƒe ŋusẽ te. Ale wòkpɔ mɔnu wɔ nusi wòdzro la kpli wo. Ðutasesẽ dziŋɔ ƒe wɔna, siwo va eme le toɖeɖe ɖe Yerusalem ƒe ɣeyiɣiwo me la, nye futɔa ƒe hlɔbiabia-ŋusẽ ɖeɖefia ɖe amesiwo ge ɖe eƒe asi me la dzi.

Mímate ŋu anya ametakpɔkpɔ kple ŋutifafa, si ƒe gome míekpɔna tso Kristo gbɔ la o. Mawu ƒe asi ɖoɖo Satana ƒe ŋusẽ dzi ye na be amegbetɔ mete ŋu ge ɖe eƒe ŋusẽ te keŋkeŋ o. Akpe gãa ɖe wòle be tomaɖolawo kple akpemadalawo nada na Mawu ɖe eƒe nublanuikpɔkpɔ kple dzigbɔgbɔblewu, si na be meɖea mɔ na vɔɖitɔ la be wòawɔ eƒe vɔɖivɔɖi ŋusẽ la ŋutidɔ alesi wòdzro la o. Ke ne amegbetɔ gbo Mawu ƒe amenuveve liƒowo ŋu do la, eɖena eƒe ametakpɔkpɔ la ɖa. Mawu menɔa amegbetɔ ŋu abe tohela na vodadawo ene o. Eɖena asi le amesiwo gbe nu le eƒe amenuveve gbɔ la ŋu na wo ɖokuiwo be woaŋẽ nusi woƒã la. Kekeli ƒe alɔdze ɖesiaɖe, si wogbe xɔxɔ, toklã, siwo wolé fu alo gbe sese, seselelãme vɔɖi ɖesiaɖe, si wolé ɖe asi, Mawu ƒe Se dzi dada ɖesiaɖe, wo keŋ nye nuku ƒaƒã siwo ƒoa ƒu ɖi na ŋeŋẽ godoo. Mawu ƒe Gbɔgbɔ, si vɔwɔla gbe to ɖoɖo didie la, dzona le egbɔ, ale be ŋusẽa ɖeke megali aɖo asi eƒe luvɔ ƒe dzoléle na vɔ̃ dzi o, eye ametakpɔkpɔa ɖeke megali nɛ ɖe futɔ la ƒe vɔɖivɔɖi kple fuléle ŋusẽ la ŋuti o. Yerusalem ƒe gbagbã nye toklã-gbedeasi vevi xɔasia ɖe na amesiwo medea asixɔxɔ Mawu ƒe amenuveyɔyɔwo ŋu o, ke wogbea eƒe nublanuikpɔkpɔ nuxɔxlɔwo la. Mawu ƒe fulelé nuvɔ̃ kple tohehe madamada, si ava fɔɖilawo dzi la, ƒe ɖasedɪdɪ sesẽa ɖe wònye.

Ðela ƒe nyagblɔɖi ku ɖe vɔnudɔdrɔ, siwo ava Yerusalem dzi la, ƒe mevava bubu gali gbɔna, si du kɔkɔe la ƒe gbagbã dziŋɔ la nye ɖeɖefia suea ɖe ko na. Aglãdzedze ɖe dziƒo ƒe dziɖuɖu ŋu ƒe metsonuwo nye ŋɔdzinu vavã. Gake nudzɔdzɔ, siwo gado gã wú esiwo dzɔ va yi la, gale ŋgɔgbe ƒe ɖeɖefiawo me. Mawuvi la ƒe tɔtrɔva ƒe nyagblɔɖiwo do go tso nuyi, siwo medana alakpa o la me. “Tete Amegbetɔvi la ƒe dzesi lado ɖe dziŋgɔli me, eye anyigba dzi ƒomeawo katã woado konyifaɣli, eye woakpɔ Amegbetɔvi la le dziƒo-lilikpowo dzi gbɔna kple ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe geɖe. Eye wòadɔ eƒe dɔlawo kple kpẽ ƒe ɖiɖi gãa ɖe, eye woaƒo eƒe ame tiatiawo nu ƒu tso ya eneawo dzi, tso dziƒogo ɖeka dzi vaseɖe go keme dzi.” (Mateo 24:30,31) Ke amesiwo meɖoa to eƒe Nyanyui la o la afiã to eƒe nu me gbɔgbɔ kple eƒe vava la ƒe ɖeɖefia la me (Tesa.II,1:8; 2:8). Abe blema Israelviwo ke ene la, woawo ŋutɔ ƒe vɔwoe atsrɔ̃ wo. To woƒe nuvɔgbe nɔnɔ me la, woƒe nɔnɔme anyɔ ŋu, eye woate ɖa vĩi tso ɖekawɔwɔ kple Mawu gbɔ ale gbegbe be eƒe vava ƒe ŋutikɔkɔe ɖeɖefia azu dzobibi, si afiã wo.

Edze be amegbetɔ nakpɔ nyuie be magawɔ ɖekematsɔleme ƒe wɔna ku ɖe nufiame, si le Kristo ƒe nyagbɔgblɔwo me la ŋu o. Ena míenya be yègbɔna zi evelia avakplɔ amesiwo nye nuteƒewɔlawo na yè la, eye be yèaɖo eteƒe na amesiwo gbe nu le yeƒe amenuveve gbɔ la. Abe alesi wòna eƒe nusrɔlawo nya nu ku ɖe Yerusalem tsɔtsrɔ̃ ŋuti, eye wòna wo dzesi, si aɖee fia be game su na egbagbã ene la, nenema ke wògana nyanya eƒe dukɔ la ku ɖe

xexeame *ƒ*e tsɔtsrɔ̃ le nuwuwu la ŋuti, kple dzesi, siwo adẹe fia be e*ƒ*e vava la tu a*ƒ*e la, ale be amesiwo katã lɔ̃ la nasi le dziku, si gbɔna la nu. Ele na amesiwo le dzesi, siwo *ƒ*e ŋugbe wodo la kpɔm la, be woanya be Amegbetɔvi la *ƒ*e vava gogo, eye bena ele vɔtru nu. Yesu gblɔ be: "Eye dzesiwo lado dẹ ɣe kple ɣleti kple ɣletiviwo me, eye le anyigba dzi la, vɔvɔ̃ ladọ dukɔwo, eye woawɔ dzodzodzoe le atsia*ƒ*u *ƒ*e gbedẹdẹ kple e*ƒ*e agbodzedze ŋuti." (Luka 21:25) . Ke enumake, le ŋkeke mawo *ƒ*e xaxa megbe la, ɣe la ado viviti, eye ɣleti megale dịdị ge o, ɣletiviwo lage tso dzi*ƒ*o, eye dzi*ƒ*owo *ƒ*e ŋusẽwo aʋuʋu (Mateo 24:29;) "…ne miekpɔ nusiawo katã la, midze sii bena egogo agbo la nu.) (33). "Azɔ la minɔ ŋudzɔ. Elabena mienya ɣekaɣi dzi A*ƒ*etɔ la le vava ge o, eḍanye fiẽ alo zãtitina alo koklo kuatɔ alo ŋdi o," (Marko 13:35) Esiawo nye toklãnyawo. Ke amesi mele ŋudzɔ o la, ŋkeke la ava edzi abe fiafitɔ ene (Tesa.I, 5:2-5).

Abe alesi wònɔ na yudaviwo le Kristo *ƒ*e ɣeyiɣi me ene la, nenema kee xexeame mele gbesɔsɔ axɔ toklãnanyaa dẹke egbea hã o. Ɣeyiɣi, si me nuwuwu ava le la, manɔ ŋuḍoḍo me na ame mavɔmawua dẹke o. Le esime agbea anɔ edzi yim abe ɣesiaɣi ko ene, eye amewo aku dẹ wo*ƒ*e vivisesewo ŋu, wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo, adzɔdodowo kple viḍekpɔkpɔwo ŋu, le esime subɔsubɔ-hamekplɔlawo lanɔ dase dịm le fifi kekeli gãwo ŋu la, dukɔwo lage dẹ alakpa dedienɔnɔ *ƒ*e alɔa dẹ me. Ga*ƒ*o*ƒ*o ma me tutue, abe alesi fiafi gena dẹ a*ƒ*e, si me ŋudzɔla mele o ene la, nenema tsɔtsrɔ̃ kpata a*ƒ*o dẹ dẹkematsɔlemelawo kple Mawu mavɔlawo dzi kpoyi, eye womate ŋu asi le enu o. (Tesa.I, 5:3) .

Ta 2 lia —Yometiti Le Ʃe Alafa Gbãtɔwo Me

Esi Kristo ɖe nusi gbɔna dzɔdzɔ ge ɖe Yerusalem dzi kple e*ƒ*e vava zi evelia *ƒ*e nudzɔdzɔwo fia e*ƒ*e nusrɔlawo la, egagblɔ nya ɖi ku ɖe nusiwo adzɔ ɖe e*ƒ*e dukɔ la dzi, tso ɣeyiɣi, si wòadzo le wogbɔ yi ɖe dzi*ƒ*o, vaseɖe e*ƒ*e tɔtrɔva le ŋusẽ gã kple ŋutikɔkɔe me be yeaɖe wo la, ŋuti na wo. Esi wòle tsitre ɖe Amitoa dzi la, ekpɔ ya gã, si le *ƒ*o*ƒ*o ge ɖe Apostolowo *ƒ*e Hame la dzi. E*ƒ*e nyagblɔɖi ŋkuwo kpɔ ahomya dziŋɔ, siwo agblẽ nu geɖe le viviti kple yometiti *ƒ*e *ƒ*è alafalafa siwo me nusrɔlawo ato la me. Le nya suea ɖe siwo *ƒ*e gɔmesese ɖo vɔvɔ̃ me la, egblɔ nya ɖi tso xexe sia me *ƒ*e ŋusẽwo *ƒ*e wɔnawo ɖe Mawu *ƒ*e Hame la ŋuti: “Le ŋkeke ma me woade mi asi na fukpekpe, eye woawu mi, eye dukɔwo katã ale fu mi le nye ŋkɔ ŋuti..” “Elabena le ɣemaɣi me, xaxa gã lava, esi meva kpɔ tso xexeame *ƒ*e gɔmedzedze vaseɖe egbeegbe o, eye megale vava ge akpɔ o, eye ne womeɖe ŋkeke mawo dzi o la, ekema ŋutilãa ɖeke makpɔ ɖeɖe o; ke le ame tiatiawo ta woaɖe ŋkeke mawo dzi.” (Mateo 24:9, 21,22) . Kristo *ƒ*e yomedzelawo hã lato gbɔɖiame, ŋukpẽ kple vevesese *ƒ*e mɔ, si dzi wo*ƒ*e A*ƒ*etɔ la to do ŋgɔ na wo la dzi. Tsitretsiɖeameŋu, si va xexea Ðela dzi la, kee ava amesiwo axɔ e*ƒ*e Ɔkɔ dzi se la dzi.

Hame gbãtɔ *ƒ*e nudzɔdzɔwo ɖi ɖase tso Ðela *ƒ*e nyagbɔgblɔwo *ƒ*e mevava ŋu. Anyigbadzi kple aʋlime ŋusẽwo *ƒ*o takpli ɖe Kristo ŋu to fuwɔwɔ e*ƒ*e nusrɔlawo me. Trɔsubɔlawo kpɔ alesi Nyanyui la avaɖu dzi kple alesi woavatsrɔ̃ wo*ƒ*e gbedoxɔwo kple vɔsamlɛkpuiwoe. Esia tae wowɔ wo*ƒ*e ŋutetewo katã na mɔxexe na Kristo *ƒ*e Nyanyui la. Wotɔ yometiti *ƒ*e dzo sesẽwo. Woxɔ kristotɔwo *ƒ*e nunɔamesiwo le wo si, eye woɖe wo do go tso wo*ƒ*e a*ƒ*ewo me. Ke nusrɔlawo wɔ ʋiʋli gãwo le fukpekpe sesẽwo me. “Ke miɖo ŋku tsã ŋkeke, siwo me miedo dzi le heʋli geɖe le fukpekpewo me...” (Hebri. 10:32) Azɔ ame bubuwo la woto fewuɖuɖu kple *ƒ*o*ƒ*o *ƒ*e dodokpɔ me, eye gawu la, bablawo kple gaxɔ me nɔnɔ me, (Hebri. 11:36) Geɖewo nye amesiwo tré wo*ƒ*e xɔse nu kple wo*ƒ*e ʋu. (36) Ame ŋkutawo, hotsuitɔwo, hiãtɔwo, nunyalawo, agbalẽmanyalawo, wo katã kpɔ ku nublanuimakpɔtɔe.

Yometiti sia, si dze egɔme le fia Nero *ƒ*e ɖziɖuɖu me le Apostolo Paulɔ *ƒ*e wuwu ɣeyiɣi me la, gayi edzi kple ŋusẽ le *ƒ*e alafa geɖewo me. Woda alakpa geɖewo ɖe kristotɔwo sí, hebu fɔ wo ɖe vɔ, siwo womewɔ o la ta. Wotsɔ nya ɖe wo ŋu be woawoe na dzɔgbevɔe gãgãwo, dɔwuamewo, dɔ-vɔwo kple anyigbaʋuʋu le xexeame dzi vam. Esi wònye be dukɔa katã tsri wo*ƒ*e nya gbɔ, eye wonɔa susu vɔdiwo ɖem tso wo ŋu la, sakplisala geɖewo le klalo be, le fetu suea ɖe ko ta, yewoade ɖemanyala siawo asi. Wobua fɔ wo abe amesiwo de dua asi ene, alo abe busubɔlawo, aglãdzelawo ɖe fiaɖu*ƒ*ea ŋu, subɔsubɔ *ƒ*e futɔwo kple dukɔmeviwo *ƒ*e dɔ-vɔwo ene. Wotsɔ wo dometɔ geɖewo na lã wɔadãwo be woavuvu, alo wotɔ dzo wo le fefewɔ*ƒ*ewo. Woklã amea ɖewo ɖe atitsoga ŋuti; ke, bubuwo ya la, wotɔ gbemelãwo *ƒ*e agbadze ɖe wo ŋu hetutu wo de avuwo dome be woavuvu wo. Wo*ƒ*e tohehewo zu fefe alo modzakaɖenu gãtɔwo le du-zãɖuɖuwo me.

Ameha geɖewo *ƒ*oa *ƒ*u kpɔna dzidzɔ le nublanuitɔ siawo *ƒ*e vevesesewo ŋu, eye wokoa nu, doa ɣli, *ƒ*oa asikpe ne wole kudɔ *ƒ*om le veve me.

Afisiafi, si kristotɔwo ɣlana ɖo la, wotia wo yome abe gbemelã, siwo wole ade dam ene. Eyata wodia be*ƒ*e le afisiwo amea ɖeke menɔna o la. Naneke meganye wotɔ o; wowɔ fu wo, do vevesese na wo, woama siwo xexeame medze na o la. "… Wonɔa tsatsam le alɛgbalẽwo kple gbɔgbalẽwo me, le ahedada, xaxa kple fukpekpe me; amesiwo xexeame medze na kura o la, wodze mɔ henɔa tsatsam le gbedziwo, towo kple agadowo kple anyigba ʋewo me." (Hebri. 11:36-38) . Roma *ƒ*e gumemeɖi*ƒ*e gãwo zu bebe*ƒ*e na wo dome akpeakpeawo. Nenema ke woku gumemɔ didiwo ɖe dua te, heɖena kpe le anyigba me, na fia- dua *ƒ*e xɔ gãgãwo tutu. Gumemɔ siawo sɔ gbɔ, xatsa abe yeɖɔwo ene, eye wogbɔ dua *ƒ*e glikpɔwo *ƒ*e li*ƒ*owo ŋu kpedome geɖe, ale be ame ate ŋu bu le wo me bɔbɔe. Te*ƒ*e siawoe Kristo yomedzela, siwo yome woti la, kpɔ bebe*ƒ*e kple nɔ*ƒ*e le. Afimawo ke woɖi wodometɔ geɖe ɖo. Ne ɣeyiɣi la ɖo be Agbenala nafɔ̃ amesiwo ʋli ʋiʋli nyui la tso ku me la, martiro geɖe, siwo ku le lɔlɔ̃ na Kristo ta la, ado go tso anyigbatume *ƒ*e bebe*ƒ*e doviviti siawo me.

Kristo *ƒ*e ɖaseɖila siawo lé wo*ƒ*e xɔse tsimatɔe la ɖe asi le yometiti sesẽtɔ kekeake me. To gbɔ be woxɔ dzidzemekpɔkpɔ ɖesiaɖe le wo si, eye womegakpɔa ɣe *ƒ*e keklẽ o, ke boŋ woɣla wo ɖokuiwo ɖe anyigbatume *ƒ*e bebe*ƒ*e dovivitiwo me hã la, liʋiliʋililia ɖeke medo go tso wo*ƒ*e nu me o. Ke wodea dzi *ƒ*o na wonɔewo kple xɔse, dzigbɔdi kple mɔkpɔkpɔ *ƒ*e nyawo, bene woateŋu anɔ te sesiẽ le nanekemanɔamesi kple fukpekpe me. Wo*ƒ*e anyigbadzinuwo búbu mewɔ be wogbe nu le Kristo *ƒ*e xɔse gbɔ o. Ke boŋ dodokpɔwo kple yometitiwo nye nusiwo hena wo te ɖe wo*ƒ*e gbɔɖeme kple fetuwo ŋu.

Abe alesi wònɔ na Mawu *ƒ*e subɔla geɖewo le blema me ene la, wowɔ fu wo dome ame geɖewo vevie ŋutɔ, gake wogbe amegbetɔ *ƒ*e xɔname, eye "wonɔa mɔ kpɔm na tsitretsitsi, si nyo wu la." (Hebri. 11:35). Woɖo ŋku A*ƒ*etɔ la *ƒ*e nya, si wògblɔ na wo be ne woti wo yome le Kristo ta la, dzi nedzɔ wo, eye woatso aseye elabena wo*ƒ*e fetu sɔ gbɔ le dzi*ƒ*o; elabena nenema ke woti nyagblɔɖila, siwo dze wo ŋgɔ la yomee.

Wotsona aseye be wokpɔ yewo hã be yewodze akpe fu ɖe Nyate*ƒ*e la ta, eye wo*ƒ*e dziɖuhawo dea dzi boo le nake-dzo, si nɔa wo fiãm la me. Esi woli ŋku ɖe dzi*ƒ*o le xɔse me la, wokpɔ Kristo kple dɔlawo hã nɔ wo kpɔm vevie tso dzi*ƒ*o, hedaa asi ɖe wo*ƒ*e kelili gã la dzi. Gbea ɖe ɖi tso dzi*ƒ*o gblɔ na wo tso Mawu *ƒ*e fiazia gbɔ be: "…Nanye nute*ƒ*ewɔla yiɖase ɖe ku me, eye mana agbefiakuku wò." (Nyaɖ. 2:10)

Satana *ƒ*e ŋutete, siwo katã wòwɔ be yeatsrɔ̃ Kristo *ƒ*e Hamea to ŋɔdzi dodo kple ŋutasesẽ me la, nye tofloko. Uiʋli gã, si me Kristo yomedzelawo tsɔ wo*ƒ*e agbe na le la, mewu nu le wo tsɔtsrɔ̃ ɖa megbe o. Woɖu dzi to wo*ƒ*e ku me. Wowu Mawu *ƒ*e subɔlawo, gake e*ƒ*e dɔ la ganɔ edzi yim ɖaa. Nyanyui la gale kakam, eye xɔsetɔwo *ƒ*e xexlẽme gale agbɔsɔm ɖe edzi. Ege ɖe te*ƒ*e sesẽwo ŋutɔ gɔhã me, eye wòkpɔ mɔ le Roma gbadagbawo

dome. Le ametaʋlinyaa ɖe, si wogblɔ na Roma ʋɔnudrɔla, siwo doa ŋusẽ yometiti wɔnawo me la, kristotɔa ɖe gblɔ be: “Mitso kufia na mí faa, miwɔ fu mí faa, miŋẽ mí ɖe fetsu nu faa; mia*ƒ*e nu madzɔmadzɔwɔwɔ nye kpeɖodzinu na mía*ƒ*e fɔmaɖimaɖi la. Esia tae Mawu ɖe mɔ be woati mía yome ɖo. Mia*ƒ*e ŋutasesẽ *ƒ*e aɖaŋu gãwo mete ŋu wɔ naneke o, ke boŋ wonye nusiwo nana be míeléna ɖe mía*ƒ*e subɔsubɔ ŋu. Zi alesi mienɔ mía wum la, nenemae míenɔa dzidzim ɖe dzie. Mía*ƒ*e ʋue nye nuku*ƒ*a*ƒ*ã, si me kristotɔ bubuwo doa go tso.” — Tertullien, Apologie, par. 50.-

Wolé kristotɔ akpeakpewo de gaxɔ me, eye wowu wo, gake bubuwo tsia tre xɔna wo te*ƒ*e. Amesiwo kpɔ Martiro ku la, Kristo da wo ɖe gbɔɖeme*ƒ*e, eye wòbu wo ɖe dziɖulawo dome. Woʋli ʋiʋli nyui la, eye woaxɔ ŋutikɔkɔe fiakuku la ne Kristo trɔva. Fukpekpe, si me kristotɔwo to la na be wolé ɖe wonɔewo ŋu, hewɔ ɖeka kple wo*ƒ*e Ðela la. Wo*ƒ*e agbe *ƒ*e kpɔɖeŋu kple wo*ƒ*e ku *ƒ*e dasedɪdɪwo *ƒ*o nu geɖe tso nyate*ƒ*e la ŋu ale be afisi amea ɖeke menɔa ŋuɖoɖo me le o la, Satana yomedzelawo dzona le egbɔ hegena ɖe Kristo *ƒ*e a*ƒ*laga te.

Viviti fiavi la gaɖe susu ku ɖe nusi wòawɔ akpɔ ŋudzedze le e*ƒ*e aʋa hoho ɖe Mawu *ƒ*e dziɖuɖua ŋu me la. Ekpɔ be anyo be yeaɖi ye*ƒ*e a*ƒ*laga ɖe Kristo Hamea me, ale be ne yeflu kristotɔwo de nusi medzɔa dzi na Mawu o wɔwɔ me la, ekem wo*ƒ*e ŋusẽ, dɛ̃ nyuiwo kple kelíli aɖiɖi, eye woage ɖe ye*ƒ*e kpɔkplɔ te bɔbɔe.

Aɖikãtɔ gã la dze agbagba ale be nusiwo ŋu mete ŋu kpɔ mɔnu le to ŋutasesẽ kple ŋusẽ ŋutidɔ wɔwɔ me o la, su esi azɔ to ayewɔwɔ kple beble mɔnuwo dzi. Ke yometitiwo nu tso, eye lɔlɔ̃ na xexeme *ƒ*e dzidzemekpɔkpɔ kple bubudeameŋuwo xɔ wo te*ƒ*e. Trɔsubɔla, siwo xɔ nyate*ƒ*e la *ƒ*e akpaa ɖe ko, ke wogbe nu le Kristo dzixɔse *ƒ*e ɖoɖo veviewo gbɔ la, kpɔ mɔ ge ɖe Hamea me. Wogblɔ be yewo xɔ Kristo dzi se abe Mawu-Vi ene, eye yewoxɔe se be eku, eye wògafɔ. Gake womexɔ wo*ƒ*e vɔwɔlanyenye dzi se o, eye womekpɔ be yewo hiã vevesese ɖe nuvɔ̃ ta kple dzimetɔtrɔ o. Wobia tso Kristotɔwo si be, esi wònye be yewo xɔ nanewo le wo sí la, ele be woawo hã naxɔ nanewo tso yewo gbɔ, ale be yewo katã yewoawɔ ɖeka le Kristo dzixɔse me.

Nenemae Kristo Hamea ge ɖe dzɔgbevɔe gã manyagblɔa ɖe me. Gaxɔwo, fuwɔame, dzobibi, yi-nu tsitsí, si me woto tsã la zu yayra na wo le nusi me woge ɖo fifia la ŋgɔ. Gake kristotɔa ɖewo lí ke goŋgoŋ, eye wogbe be yewomaɖe asi le yewo *ƒ*e xɔse *ƒ*e akpa kakɛa ɖe gɔhã ŋuti o. Ke bubuwo ya lɔ̃ be yewoaɖe asi le nanewo ŋu, ale be yewoatrɔ asi le xɔse *ƒ*e ɖoɖoa ɖewo ŋu ne yewoawɔ ɖeka kple amesiwo axɔ Kristo dzixɔsea *ƒ*e akpaa ɖe ko la. Wo*ƒ*e susue nye be yewoato mɔ sia dzi akplɔ wo va xɔsea *ƒ*e blibodede gbɔe. Ɣeyiɣi siawo nye vevesese heliheli *ƒ*e ɣeyiɣi na kristotɔ nute*ƒ*ewɔlawo. Satana ge ɖe Hame la me to aʋatso kristotɔnyenye *ƒ*e nɔnɔme me, bene yeagblẽ Kristo dzixɔse la, eye yeaɖe amewo *ƒ*e susu ɖa le Nyate*ƒ*e la dzi.

Le nuwuwu la, kristotɔ geɖewo lɔ̃ ɖe xɔse gbegblẽ sia dzi, ale be *f*o*f*ose *f*e ɖekawɔwɔ va ge ɖe Kristo dzixɔse kple trɔsubɔsubɔ dome. To gbɔ be trɔsubɔlawo ɖe gota dzimetɔtrɔ fia, eye woge ɖe Hamea me hã la, wogalé ɖe wo*f*e trɔwo ŋu; ke ɖeko woɖɔ li nusiwo wosubɔna la kple Yesu, Maria kple ame kɔkɔewo *f*e nɔnɔmetatawo. Trɔsubɔsubɔ *f*e amɔwɔ ʋaʋã *f*e aɖi, si ɖo hamea me to mɔ sia dzi la, yi e*f*e dɔwɔna vɔɖiwo dzi. Nufiafia gbegblẽwo, trɔsubɔsubɔ kɔnuwo kple numaɖinuwo dzixɔse ge ɖe Mawu subɔsubɔ vavã la me. Zi alesi kristotɔwo wɔ ɖeka kple trɔsubɔlawo la, nenema ke gbegblẽ la le ta kekem ɖe dzi le Kristo *f*e Hame la me, eye e*f*e dzɔdzɔenyenye kple ŋusẽ la hã le to yim. Gake amea ɖewo li, siwo mege ɖe beble sia me o. Wolé ɖe wo*f*e nute*f*ewɔwɔ na Nyate*f*etɔ la ŋuti, hesubɔa Mawu ɖeka ko.

Abe alesi wònɔna ɣesiaɣi ene la, amesiwo katã yɔa wo ɖokuiwo be Kristo yomedzelawo la mana ɖe hatsotsoe eve me. Le esime akpaa ɖe nɔ nu srɔm tso Đela *f*e agbe ŋuti, henɔa agbagba dzem vevie be yewoaɖɔ yewo *f*e dẽ gbegblẽwo ɖo, ale be yewoaɖi Dzi*f*o *f*e Kpɔɖeŋu gã la la, akpa evelia ya tena ɖa le Nyate*f*e, siwo me kɔ nyuie, eye wokloa nu le wo*f*e dẽ gbegblẽwo dzi la ŋuti. Nyate*f*e wònye be le esime Hamea nye Hame dzadzɛtɔ kekeake hã la, menye kristotɔ vavã, siwo dza, eye wonye nute*f*ewɔla la, ɖeɖe koe nɔ eme o. Le mía A*f*etɔ *f*e nufiafia nu la, mele be woaxɔ amesiwo lé nuvɔ̃ ɖe así vevie le woa ŋutɔwo *f*e lɔlɔnu nu la ɖe Hamea me o. Gake eɖe mɔ na amea ɖewo, siwo me dɛ̃ gbegblẽwo le la, be woakplɔ ye ɖo, eye wòna mɔnu wo be woaxɔ ye*f*e nusɔsrɔwo, eye woakpɔ ye*f*e kpɔɖeŋuwo, ale be woate ŋu akpɔ wo*f*e gbegblẽwo, ahaɖɔ wo ɖokuiwo ɖo. Woxɔ yomemɔfiala Yuda, ɖe Apostolowo dome, to gbɔ be dẽ gbegblẽwo nɔ eyama me hã.

Woxɔe ɖe wo dome, ale be to Kristo *f*e nufiafiawo kple kpɔɖeŋuwo me la, wòasrɔ nusiwo nye kristotɔ *f*e dẽ nyuiwo, wòadzesi e*f*e gbegblẽwo, ase veve ɖe wo ta, eye, to Mawu *f*e amenuveve me la, wòakɔ e*f*e luʋɔ ŋu to toɖoɖo Nyate*f*e la me. Gake Yuda melɔ̃ zɔ le kekeli, si e*f*e A*f*etɔ la klẽ ɖe e*f*e mɔ dzi la me o. Esi wòɖe asi le eɖokui ŋu na nuvɔ̃ la, ehe Satana *f*e tetekpɔwo va eɖokui dzi. E*f*e dẽ gbegblẽwo ɖu eyama dzi, eye woɖe asi le e*f*e gbɔgbɔ ŋu na viviti ŋusẽwo *f*e kpɔkplɔ. Ekpɔa dziku ne woka mo nɛ ku ɖe e*f*e gbegblẽwo ŋuti, ale be nɔnɔme sia kplɔe de vɔ̃ dziŋɔ̃ ma, si nye e*f*e A*f*etɔ la dede asi me. Esiae nye amesiwo lɔa nuvɔ,gake nɔa dzedzém le gota abe mawuvɔlawo ene la *f*e wɔna. Woléa fu amesiwo bua fɔ wo*f*e nu vɔɖi wɔwɔ, heʋuʋuna wo*f*e dzitsinya *f*e ŋutifafa le gbegblẽ me. Nenye be wokpɔ mɔnua ɖe, abe alesi wònɔ na Yuda ene la, wodea amesiwo dina be yewoagbe nya na wo, na woa ŋutɔwo *f*e nyona la asi.

Apostolowo do go amea ɖewo le Hamea me, siwo gblɔna mawusosroɖa *f*e nya, gake lɔa vɔwɔwɔ le adza me la. Anania kple Safira wonye ameblela, siwo ɖe wo ɖokui fia abe amesiwo le vɔsa blibo wɔm na Mawu ene; ke to ŋkutsitsi me la, woɣla wo*f*e nunɔamesiwo *f*e akpaa ɖe ɖi na wo ɖokuiwo. Nyate*f*e-Gbɔgbɔ la ɖe nusi nye alakpatɔ mawo *f*e dẽ vavã la fia Apostolowo, eye Mawu *f*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ɖe ɖi*f*o*f*o, si di be yeagblẽ Hamea *f*e kɔkɔenyenye la, ɖa. Kristo *f*e Gbɔgbɔ, si naneke meɣlana ɖo o la, *f*e ɖeɖefia nye ŋɔdzinu

gãa ɖe na gotanuwɔlawo kple vɔwɔlawo siaa. Womete ŋu nɔ kadede me didie kple amesiwo nye Kristo te*ƒ*enɔla vavãwo to wo*ƒ*e nɔnɔme kple agbe nyui nɔnɔ me o. Le ɣeyiɣi, si me dodokpɔ kple yometitiwo va Kristo yomedzelawo dzi la, wo dometɔ, siwo lɔ̃ faa be yewoagbe nu le nusianu gbɔ, ɖe lɔlɔ̃ na Nyate*ƒ*ea ta la, koe lɔ̃ kplɔ wo*ƒ*e Đela la ɖo. Zi alesi yometiti nɔ wo dzi didie la, nenema ke Hamea hã lé e*ƒ*e dzadzɛnɔnɔ ɖe asie. Ke esi yometitiawo nu tso la, aʋatso dzimetrɔlawo kple mawumavɔlawo ge ɖe Hamea me, eye mɔ ʋu na Satana hã be wòage ɖe eme.

Evɔ wònye be kadedea ɖeke mate ŋu anɔ Kekeli-Fiavi kple viviti fiavi la dome o hafi. Nenema kee ɖekawɔwɔa ɖeke mate ŋu anɔ wo*ƒ*e yomedzelawo hã dome o. Esi kristotɔwo lɔ̃ wɔ ɖeka kple amesiwo do go tso trɔsubɔsubɔ me afã kple afã la, woge ɖe mɔ, si anɔ wo tem ɖa vivivi tso Nyate*ƒ*ea gbɔ la dzi. Satana kpɔ dzidzɔ alegbegbe be yeteŋu ble Kristo yomedzela geɖewo le esia wɔwɔ me. Ke egaɖe e*ƒ*e ŋusẽ kpɔkpɔ ɖe wo dzi fia, to susuɖeɖe na wo me be woatí amesiwo awɔ nute*ƒ*e na Mawu la yome. Amea ɖeke menya alesi woatsi tre ɖe Kristo dzixɔse la ŋuti nyuie kple ŋusẽ, ne menye amesiwo nye etaʋlilawo tsã, vɔ vade megbe la o. Esiata kristotɔ demegbe siawo vawɔ ɖeka kple wo*ƒ*e zɔhɛ trɔsubɔla, siwo nye alakpa dzimetrɔlawo la, hetsi tre ɖe Kristo *ƒ*e nufiafia gãgãwo ŋuti.

Ke ele na nute*ƒ*ewɔla, siwo medi be yewoaxɔ beble kple ŋunyɔnu, siwo le gegem ɖe Hame la me to nunɔlawo dzi o la, be woalɔ̃ be yewoaʋli xɔse la ta kple yewo *ƒ*e dziɖelame*ƒ*o-ŋusẽwo katã. Amewo megale Biblia xɔm abe xose *ƒ*e gɔmeɖokpe ene o. Amesiwo xɔe se be amesiame kpɔ vovo atsɔ xɔsemɔ, si wòdzro la, zu nu dada dzi xɔselawo, eye woléa fu wo hetina wo yome vevie.

Le ʋiʋli didi, sesẽ, manyagblɔa ɖe yome la, nute*ƒ*ewɔla siawo, siwo mede ha kura o la, ɖo kpe edzi be yewoatso ɖekawɔwɔ kadedewo katã kple hamea, si de megbe la, nenye be egbe be yemaɖe asi le nu dadafiafiawo kple trɔsubɔsubɔ ŋuti o la. Wokpɔ be ne yewodi be yewoaɖo to Mawu *ƒ*e Nya, ahawɔ ɖe edzi la, naneke meli yewoawɔ wú be yewo amã ɖa o. Womedi kura be yewoaxɔ nu dadafiafiaa ɖeke na yewo *ƒ*e luʋɔ, eye be, le esia wɔwɔ me la, yewoana kpɔɖeŋu vɔɖi, si ado woviwo, kple woviwo *ƒ*e viwo *ƒ*e xɔse dzɔgbevɔe me o. Le ŋutifafa kple ɖekawɔwɔ ta, wole klalo be yewoaxɔ nanewo, alo awɔ nanewo, nenye be wometsi tre ɖe yewo *ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ na Mau ŋuti o la. Gake wokpɔ be ŋutifafa sia axɔ asi akpa, nenye be abia be yewoatsɔ xɔse *ƒ*e ɖoɖowo asa vɔ ɖe eta. Wo*ƒ*e susue ganye be, nenye ɖe ko yewoaɖe asi le Nyate*ƒ*e la kple dzɔdzɔenyenye ŋuti hafi ɖekawɔwɔ nava la, ekem mamã kple aʋa ŋutɔ gɔhã neva faa. Dzɔgbenyui gãa ɖe wòanye na xexeame kple hame la katã be ɖoɖo nyui, siwo nɔ luʋɔ kalẽtɔ mawo me la, nagakpɔ nɔ*ƒ*e le amesiwo le wo ɖokuiwo ɖem fia abe Mawu *ƒ*e dukɔ ene la *ƒ*e dzi me.

Đekematsɔleme vɔɖia ɖe ku ɖe nufiafia, siwo nye gɔmeɖokpe na Kristo dzixɔse la, le eme vam fifia, eye ame geɖewo le exɔm se be womele vevie vavã o. Gegé le xɔse me sia nye ŋusẽdodo na Satana *ƒ*e dɔtsɔlawo, ale be aʋatsonya kple beble, siwo kplɔa ame yi

tsɔtsrɔ̃ me, siwo ŋuti tsã ƒe nuteƒewɔlawo tsi tre ɖo kple woƒe agbe blibo la katã, le nɔƒe kpɔm egbea le ame akpeakpe, siwo le wo ɖokuiwo yɔm be kristo yomedzelawo dome.

Kristotɔ gbãtɔwo nye dukɔ tɔxɛa ɖe le nyateƒe me. Woƒe agbenɔnɔ mokaka manɔŋui kple woƒe xɔse, si meʋuʋuna o la, nye gbesiagbe ƒe fɔbubu na mawumavɔla, siwo na be amesiawo megakpɔa ŋutifafa le wo ɖokuiwo me o. To gbɔ be nuteƒewɔla siawo mede ha o, naneke hã mele wosi o, eye womele teƒe kɔkɔa ɖeke o, alo bubudeameŋu dzesia ɖeke mele wo ŋu o hã, wonye ŋɔdzi na vɔwɔlawo le afisiafi, si wodzesi woƒe dẽ kple nufiafiawo le la. Esia ta ame vɔɖiwo léa fu wo, abe alesi Kain vɔɖi la lé fu nɔvia Abel ene. Nusi na be Kain wù nɔvia Abel la, eya kee nana be amesiwo medina Gbɔgbɔ Kɔkɔe ƒe fuɖeɖe na dzitsinya o la, ɖena Mawu subɔlawo ƒe agbe ɖa. Esia ta kee Yudaviwo gbe nu le Ðela la gbɔ hewui ɖo, elabena eƒe dɛ̃ ƒe dzadzɛnɔnɔ kple kɔkɔenyenye nyena ɣesiaɣi ƒe mokaka na woƒe ɖokuitɔdidi kple gbegblẽwo. Tso keke Kristo ƒe ɣeyiɣiwo me, vaseɖe miaƒe egbe ŋkekeawo me la, eyomedzela anukwaɖetɔwo ƒe nuteƒewɔwɔ hea vɔwɔlawo ƒe fulelé kple tsitretsiɖeameŋu vana wo dzi. Aleke miate ŋu ayɔ Nyanyui la be Ɖutifafa Gbedasi ma? Le esime Nyagblɔɖila Yesaya gblɔ nya ɖi ku ɖe Mesia ƒe dzidzi ŋu la, eyɔe be Ɖutifafa-Fiavi". Le esime dɔlawo tsɔ du nyui la yi na alẽkplɔlawo be wodzi Kristo la, wonɔ ha dzim le Betlehem gbedzi be: "Ɖutikɔkɔe woana Mawu le dziƒo boo, eye ŋutifafa ava anyigba dzi.." (Luka 2:14)

Ðe ko wòdzé abe nyagblɔɖinya sia kple nya, siwo Kristo gblɔ le Mateo 10:34 "Migabu xa be meva tomefafa na ge le anyigba dzi o, nyemeva tomefafa na ge o negbe yi boŋ" la, tsi tre ɖe wonɔewo ŋu ene. Gake ne míese wo gɔme nyuie la, míakpɔ be ɖekawɔwɔ le nya siawo dome vavã. Nyanyui la nye ŋutifafa gbedasia ɖe. Kristotɔnyenye nye agbenɔnɔ ƒe ɖoɖoa ɖe si, ne woxɔe hewɔ ɖe edzi la, ana be ŋutifafa kadede nyui kple dzidzeme agba go ɖe anyigba katã dzi. Kristo ƒe subɔsubɔ nana be amesiwo katã xɔ eƒe nufiamewo la, wɔna ɖeka le nɔviwɔwɔ ƒe kadede me. Kristo ƒe dɔ, si wòvawɔ la, enye be ɖekawɔwɔ nage ɖe Mawu kple amegbetɔwo dome, eye to esia me la amegbetɔwo hã nawɔ ɖeka kple wonɔewo. Ke, nublanuitɔe la, xexeame ƒe akpa gãtɔ le Satana, si nye Kristo ƒe futɔ gã la, ƒe ŋusẽ te. Agbenɔnɔ ƒe ɖoɖo, siwo Nyanyui la tsɔ na amegbetɔ la, nye nusiwo tsi tre ɖe eƒe numamewo kple didiwo ŋuti, eye esia na be wòdze aglã ɖe eƒe nufiafiawo ŋu. Wotsri dzadzɛnyenye, si ɖe woƒe nuvɔwo ɖe go, hebua fɔ wo la, eye le esia ta, wotia amesiwo dina tso wo gbɔ be woabɔbɔ ɖe dzadzenyenye ƒe biabia kɔkɔeawo te la yome. Alesi Nyanyui la ƒe nyateƒe doa ame ɖe ŋgɔ la nyena dzikunya na amea ɖewo, eye wòhea fulelé kple ʋiʋli vɛ ta ye, woyɔe be "yi" ɖo.

Mawu ƒe ametakpɔkpɔ, si ƒe gɔmesese bú ɖe mí, esi ɖe mɔ be vɔwɔlawo natí ame dzɔdzɔewo yome la, nye nane, si hea tɔtɔtɔ geɖe vana kristotɔ, siwo gbɔdzɔ le xɔse me la, ƒe susu me. Amea ɖewo ŋutɔ gɔhã ɖena asi le woƒe xɔse ŋuti bɔbɔe, ɖe alesi Mawu ɖea mɔ be amesiwo me gbegblẽ deto le la, kpɔa dzidzeme geɖe, to gbɔ be wosẽna ŋuta le ame dzɔdzɔewo ŋu, hedoa vevesese na wo hã. Wobiana se be aleke wɔ dzɔdzɔenyenye Mawu,

nublanuikpɔla, si si ŋusẽ mavɔ le la, naɖe mɔ na madzɔmadzɔ kple ametéte ɖe to siawo tɔgbi mahã. Nya sia menye míagbɔnyae o. Mawu ɖe e*ƒ*e lɔlɔ̃ mavɔ la fia mí zi geɖe, alegbegbe be mímate ŋu ake ɖi le e*ƒ*e dɔmenyo ŋuti, nenye be mímese e*ƒ*e wɔnaa ɖewo gɔme o. Le esime Ðela kpɔ ɖikeke, si gbɔna *ƒ*o*ƒ*o ge ɖe e*ƒ*e nusrɔlawo *ƒ*e luʋɔ dzi le tetekpɔ kple vevesese ɣeyiɣiwo me do ŋgɔ xoxo la, egblɔ na wo be: "..Dɔla mewua e*ƒ*e a*ƒ*etɔ o. Ne woti yonyeme la, woati miawo hã yome tsã…" (Yoh.15:20) Fukpekpe, siwo nusrɔlawo xɔ to ame vɔdiwo *ƒ*e ŋutasesẽ me la, *ƒ*e ɖeke mate ŋu asɔ kple fu, siwo Yesu kpe ɖe míata o. Amesiwo wokpe be woaxɔ fuwɔame kple ku ɖe Nyate*ƒ*e la ta la, nye amesiwo mawɔ naneke, wú be woato Dzi*ƒ*o-Fofo *ƒ*e Vi lɔlɔtɔ la *ƒ*e afɔto*ƒ*ewo o.

"Menye ɖe A*ƒ*etɔ la le wɔwɔm blewu le e*ƒ*e ŋugbedodowo dziwɔwɔ me abe alesi amea ɖewo bunɛ blewuwɔwɔ ene la o;" (Petro II 3:9). Menye ɖe wòŋlɔ̃ be alo, ɖe metsɔ ɖeke le me na viawo o, ke boŋ eɖe asi le ame vɔdiwo ŋu be woaɖe wo*ƒ*e dɛ̃ vavãwo fia, ale be amesiwo di be yewoawɔ e*ƒ*e lɔlɔnu la nagaflu wo ɖokuiwo ku ɖe wo ŋu o. Le go bubu me la, ame dzɔdzɔewo le vevesese *ƒ*e kpodzo me tom, ne woakpɔ ŋutikɔkɔ, ale bena wo*ƒ*e kpɔɖeŋu nana kakaɖedzi ame bubuwo ku ɖe wo*ƒ*e xɔse kple mawusosroɖa *ƒ*e nu vavã nyenye ŋuti, eye bena wo*ƒ*e wɔna dzadzɛwo nanye fɔbubu na ame vɔdiwo kple dzimaxɔsetɔwo.

Mawu ɖe mɔ be ame vɔdiwo nakpɔ ŋgɔdede, eye be woaɖe fulelé, si le wo me ɖe eyama ŋu la, ɖe go ale be, ne wo*ƒ*e vɔwɔwɔ *ƒ*e dzidzenu la yɔ gba go la, amewo katã nakpɔe ade dzesii be wo*ƒ*e tsɔtsrɔ̃ nye Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple amenuveve ɖeɖefia. Uɔnudrɔ̃ ŋkeke la gbɔna, si dzi Mawu *ƒ*e seawo dzi dalawo katã kple amesiwo katã téa e*ƒ*e dukɔ la ɖe to la, nakpɔ wo*ƒ*e wɔnawo *ƒ*e fetu, eye ŋutasesẽ kple madzɔmadzɔ wɔna, siwo katã wowɔ ɖe Mawu *ƒ*e viwo ŋuti la nakpɔ tohehe abe ɖe wowɔ wo ɖe Kristo ŋutɔ ŋuti ene.

Biabia vevie ɖeka li, si ŋuti wòle be hameawo nade ŋugble le, le egbe ŋkekeawo me. Apostolo Paulo gblɔ be: "Amesiwo katã dina be yewoanɔ agbe ɖe mawusosroɖa nu le Kristo Yesu me la, woati woawo hã yome tsã." (Timoteo II 3:12). Ke aleke wɔ yometiti sia le dzedzém abe ɖe wòle alɔ̃ dɔm le xexeame ene? Gɔmesese ɖeka, si li la koe nye be Hamea *ƒ*e mawusosroɖa wɔ ɖeka kple xexea me tɔ, ale be megahena tsitretsitsi ɖe ame ŋua ɖeke vɛ o. Mawu subɔsubɔ, si li egbe ŋkekeawo me la, meganye bɔbɔenyenye *ƒ*e xɔse, si dza, eye wòdea vovototo Kristo-Hamea ŋu abe alesi wònɔ le Kristo kple Apostolowo *ƒ*e ɣeyiɣiwo me ene la o. Nusiwo le nɔnɔme sia hem vɛ la woenye taflatse dodo na nuvɔ, alesi míexɔa Mawunya *ƒ*e nyate*ƒ*e gãgãwo ɖekematsɔlemetɔe, kple mawusosroɖa, si naa agbe la *ƒ*e anyimanɔ le Hamea me; nusiawo wɔ be xexeame kpɔa ŋudzedze le kristotɔnyenye sia tɔgbi ŋu. Esu ko be Hame gbãtɔ la *ƒ*e xɔse kple ŋusẽ nagbɔ agbe, ekem míakpɔ yometiti *ƒ*e gbɔgbɔ agatsi tre, eye e*ƒ*e dzo sesẽ la agadze bibi.

Ta 3 lia —Megbedede La Lia — Axa

Le e*ƒ*e agbalẽ evelia, si wòŋlɔ̃ ɖoɖe Tesalonikatɔwo me la, Apostolo Paulo gblɔ nya ɖi ku ɖe megbedede, si ado go tso papa *ƒ*e dziɖuɖu ɖoɖo anyi me la ŋu. Egblɔ be Kristo *ƒ*e ŋkeke la mava o "negbe ɖeko megbedede tso Mawu gbɔ lava hafi, eye woaɖe nuvɔme, si nye gbegblẽvi la ɖe go, amesi tsia tre, eye wòdoa eɖokui ɖe dzi ɖe nusianu si woyɔna be Mawu alo nusi wosubɔna la dzi, nenem bena wòbɔbɔ nɔ anyi ɖe mawu*ƒ*e la me, hele eɖokui fiam be yenye Mawu." Eyi edzi kple nyanyananya sia na nɔviawo be: "sedzimawɔmawɔ *ƒ*e nya ɣaɣla la le dɔ wɔm ŋusẽtɔe xoxo." (Tesa.II 2:3,4,7) . Tso keke ɣeyiɣi mawo me ke la, ekpɔ nu dada fiafia, siwo ata mɔ na papa *ƒ*e vava la nɔa tatram ɖe Hame la me.

Sedzimawɔmawɔ *ƒ*e nya ɣaɣla la dze e*ƒ*e dɔ gɔme vivivi, gbã le adza me, kple ɖoɖuizizi me. Ke esi e*ƒ*e ŋusẽ nɔ dzidzim ɖe dzi, eye wònɔ gã kpɔm ɖe amewo *ƒ*e gbɔgbɔ dzi la, eyi e*ƒ*e beble kple busudɔwɔwɔwo dzi le gaglãgbe azɔ. Alea ye, le manyamanya blibo me kloe la, trɔsubɔsubɔ kɔnuwo dze gege ɖe Kristo *ƒ*e Hame la me. Yometiti dziŋɔ, siwo va Hamea dzi tso trɔsubɔlawo si me la, na be alesi amea ɖewo di be yewoate ɖe xexeame ŋu, awɔ ɖe e*ƒ*e numamewo dzi la, nu tsi vie. Gake esi yometitiawo nu tso, eye gota kristosubɔsubɔ vadze gege ɖe fiaɖu*ƒ*ewo kple fiasãwo me la, eɖe asi le Kristo kple e*ƒ*e Apostolowo *ƒ*e gblɔenyenye kple bɔbɔenyenye ŋuti, hedze trɔsubɔlawo *ƒ*e fiawo kple nunɔlawo *ƒ*e atsyɔ̃ gãwo ɖoɖo me. Etsɔ amegbetɔ *ƒ*e susuɖeɖewo kple nuɖoanyiwo ɖɔ li Mawu *ƒ*e Seawo. Konstantino *ƒ*e gota dzimetɔtrɔ le *ƒ*e alafa eneliawo *ƒ*e gɔmedzedze me he dzidzɔkpɔkpɔ gãa ɖe vɛ, eye xexeame do dzɔdzɔenyenye-wu na eɖokui, hege ɖe hame la me. Ale gbegblẽ *ƒ*e dɔwɔwɔ kpɔ ŋgɔdede geɖe le ɣeyiɣi via ɖe ko me. Trɔsubɔsubɔ kpɔ dziɖuɖu le Hamea me azɔ, eye amesiwo yɔ wo ɖokuiwo be Kristo subɔlawo la tsɔ e*ƒ*e nudadawɔwɔwo, kɔnuwo kple numaɖinuwo dzi xɔse de wo*ƒ*e xɔse vavã kple subɔsubɔ me.

Xɔlɔdzedze, si va trɔsubɔsubɔ kple kristosubɔsubɔ dome *ƒ*e metsonu enye "nuvɔ-me" la *ƒ*e ŋgɔdede kpɔkpɔ, si ŋu wo*ƒ*o nu tso le nyagblɔɖi me be atsi tre ɖe Mawu ŋuti, ahado eɖokui ɖe dzi yi ɖe e*ƒ*e ta me ke la. Subɔsubɔ dada *ƒ*e nuɖoanyi gã sia nye Satana *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*e aɖaŋudede kɔkɔtɔ kekeake: e*ƒ*e ŋutetewo katã *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o hena anyinɔnɔ ɖe xexeame *ƒ*e fiazi dzi ale be wòate ŋu akplɔ xexeme sia alesi wòdzro la.

Tsã la, Satana dze agbagba be yeawɔ ɖeka kple Kristo. Eyi ɖakpɔ Mawuvi la le tetekpɔ-gbeadzi, eye esi wòtsɔ xexeame fiaɖu*ƒ*ewo katã kple wo*ƒ*e ŋutikɔkɔewo fiae la, egblɔ nɛ be nusiawo keŋ azu etɔ nenye be eda asi ɖe viviti-fiavi, si yenye la *ƒ*e dziɖuɖu dzi. Ke Kristo blu ɖe tela ɖokuiŋudzela sia ta, eye wònyae ɖa le eɖokui gbɔ. Gake, nublanuitɔe, Satana kpɔa dziɖuɖu geɖe nenye be etsɔ tetekpɔ ma ke va amegbetɔ gbɔ. Be xexeame *ƒ*e gomekpɔkpɔ kple bubudeameŋu nasu ye si la, Hamea di xexeme-megãwo *ƒ*e kpekpeɖeŋu, eye esi wògbe nu le Kristo gbɔ to esia wɔwɔ me vɔ la, eyi edzi hebɔbɔ eɖokui ɖe Satana te*ƒ*enɔla, si nye Roma *ƒ*e nunɔla gã la *ƒ*e ŋusẽ te.

Roma hamea ƒe nufiafia gãtɔwo dometɔ ɖeka enye be papa ye nye Kristo Hamea le xexeame godo ƒe tatɔ, si wokpɔna la, amesi wotsɔ ŋusẽ blibo na be wòaɖu fia ɖe episkɔpo kple nunɔla, siwo katã le anyigba dzi la dzi. Gawu esia la, papa tsɔ ŋkɔ kple dzena, siwo nye Mawu ɖeka tɔ la, na eɖokui. Eda ŋkɔ ɖe eɖokui dzi be "aƒetɔ mawu papa". Egakpɔa eɖokui abe amesi mateŋu ada vo gbeɖe o la ene, eye wòdi tso amegbetɔwo katã gbɔ be woatsɔ bubu na ye. Bubu, si Satana di be woatsɔ na ye le tetekpɔ-gbeadzi la, egale ebiam egbea to Roma hamea dzi, eye ameha gãwo le gbesɔsɔ me atsɔe nɛ.

Gake amesiwo vɔa Mawu, eye wodea bubu eŋu la, tsina tre ɖe ɖokuiŋudzedze ƒe biabia sia, si nye vodada ɖe Mawu ŋu la, ŋuti, abe alesi Kristo hã tsi tre ɖe eƒe futɔ vɔḓi, ameblela, ƒe biabia ŋuti ene: "Aƒetɔ, wò Mawu la, nade ta agu na, eye eya ɖeka ko nasubɔ." (Luka 4:8). Mawu megblɔ kpɔ gbeɖe le eƒe Nya la me bena yetia amegbetɔa ɖe be wòanye tatɔ na yeƒe Hame la o. Papa ƒe fiaɖuɖu ɖe hamea dzi nye nusi tsi tre vevie ɖe Ɖɔŋlɔawo ŋuti. Mate ŋu akpɔ ŋusẽ ɖe Kristo ƒe Hame la dzi o, negbe to ameteƒe xɔxɔ to beble kple sesẽnya me ko.

Papa yomedzelawo tsɔ nya ɖe Protestantetɔwo ŋu madzudzɔmadzudzɔe be woxɔ nu dada fiafiawo dzi se, eye be womã ɖa tso hame la ŋu le tosesẽ me; gake nyatsɔɖameŋu sia trɔ ɖe woawo ŋutɔ ŋu. Woawo ŋutɔe ɖe asi le Kristo ƒe aflaga la ŋuti, eye wode megbe tso "xɔse, si wode asi na ame kɔkɔewo zi ɖeka ɖe ɣeyiɣiawo katã ŋu la.." gbɔ. (Yuda 3)

Satana nya kɔte be Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ana be amegbetɔwo ade dzesi yeƒe alakpawo, eye woado go tso yeƒe ŋusẽ te. To Nya la mee xexeame ƒe Ðela tsi tre ɖe eƒe aʋawɔwɔ ŋuti le. Ɣesiaɣi, si futɔa alũ ɖe edzi la, Kristo wɔna Nyateƒe ƒe akpoxɔnu la ŋuti dɔ hegblɔna be: "Woŋlɔ̃ ɖi be…". Eɖoa vɔḓitɔ la ƒe susuɖeɖe ɖesiaɖe ŋu kple Nya la ƒe sidzedze kple ŋusẽ. Le susu sia nu be yeakpɔ ŋusẽ ɖe amegbetɔ dzi ɖaa, eye yeaɖo papa, ametefexɔla ƒe dziɖuɖu anyi la, ewɔ ŋutete be yeaɣla Nya ɖe amewo ale be womeganya naneke tso Ɖɔŋlɔawo me o. Esi wònye be Biblia doa Mawu ɖe dzi, eye wònana amegbetɔ, si ƒe nunya sẽɖoƒe li na, dzena si eƒe nɔnɔme vavã ku ɖe Mawu ƒe gãnyenye ŋu la, ekpɔ be ehiã be woaɣla Nyateƒe kɔkɔe siawo ɖe wo, alo be woatsrɔ̃ wo gɔ̃ hã. Susu siawo Roma-hamea tsɔ wɔ eɖokui tɔ. Le ƒe alafalafawo me la, womeɖe mɔ be woakpɔ Biblia le amea ɖeke si o. Sedede li be amea ɖeke maxlẽ Biblia o, eye manɔ amea ɖeke si le eƒe aƒe me hã o. Esia na be nunɔla, siwo ƒe agbe me ɖoɖoa ɖeke mele o la, tsɔa woawo ŋutɔ ƒe gɔmesese, si dzro wo la nana Ɖɔŋlɔawo ƒe nufiafia veviwo, ale be wòade woƒe alakpawo dzi. Alea ye xexeame katã kloe vaxɔa papa abe Mawu ƒe teƒenɔla le anyigba dzi ene, eye wotsɔa hamea kple dukɔme dziɖuɖu ƒe ŋusẽwo naa eyama.

Esi wònye be woɖe Agbalẽ, si kloa nu le eƒe nu vɔḓiwo ŋu, le eŋgɔ la, Satana kpɔ mɔ azɔ be wòawɔ nusiwo katã wòdzro la bɔbɔe. Wogblɔ nya ɖi be papa ƒe dziɖuɖua "aɖo ɖe ta me be yeatrɔ ɣeyiɣiwo kple sewo." (Daniel 7:25.) Ke mehe ɖe megbe kura le ŋutetewɔwɔ me na tameɖoɖo sia ƒe mevava o. Kple susu bena yewoatsɔ nane aɖɔ li trɔsubɔla-

dzimetrɔlawo ƒe legbawo na wo, ale be woƒe gota dzimetɔtrɔ sia nanɔ bɔbɔe na wo la, wodze nɔnɔmetatawo kple ame kukuwo ƒe ŋutinuwo ƒe subɔsubɔ hehe va Kristo subɔsubɔ wɔnawo me vivivi. Ke le nuwuwu la, hamea ƒe ƒuƒoƒo gãa ɖe ƒe sedede va ɖo kpe trɔsubɔsubɔ ƒe ɖoɖo sia dzi. (Eyae nye Nikea ƒe ƒuƒoƒo le ƒe 787 le Yesu ƒe vava megbe) . Ne wòatsɔ ƒo ta na eƒe dɔwɔnawo na vlododo Mawu la, Roma gatsɔ mawumavɔ̃ ƒe busu kalẽwɔwɔa ɖe heɖe Mawu ƒe Se evelia, si gbe nɔnɔmetatawo wɔwɔ kple woƒe subɔsubɔ la ɖa, eye wòma Se ewolia me ɖe eve ale be woƒe xexlẽme nagade pɛpɛpɛ.

Hamea ƒe mɔɖeɖe na trɔsubɔsubɔ ƒe wɔnaa ɖewo la na be ɖekematsɔ le me na Mawu ƒe gãnyenye la ganɔ edzi yim, eye wòva zu numame gɔ̃ hã. Satana ho aʋa ɖe Se enelia ŋuti, eye wòdze agbagba be yeaɖe Sabat kɔkɔe la, si Mawu yra, eye wòwɔ kɔkɔe la, ɖa, (Mose I, 2:2, 3) ale be yeado kɔkɔ trɔsubɔlawo ƒe azãɖuŋkeke, si woyɔna be "ɣe ƒe bubuŋkeke" la, ɖe eteƒe. Le gɔmedzedzea me la, womena be tɔtrɔ sia nadze nyuie o. Le ƒe alafa gbãtɔwo me, kristotɔ vavãwo katã wɔna ɖe nyateƒe-Sabat la dzi. Woʋãa ŋu le Mawu ƒe ŋutikɔkɔe ŋu eye, le esime woxɔe se be eƒe Seawo nye Se matrɔmatrɔ la, wolé ɖe eƒe ɖoɖoawo ƒe kɔkɔenyenye ŋu vevie, gake to eƒe dɔtsɔlawo dzi la, Satana wɔ dɔ kple ayedzedze gãa ɖe ɖo ta eƒe tamesusuwo dzi wɔwɔ gbɔ. Le eƒe ɖoɖo be yeahe amewo ƒe susu va ɣe ƒe ŋkekea dzi nu la, wotsɔ ŋkeke sia wɔ Yesu ƒe tsitretsitsi ŋkekenyui ɖuɖu le gɔmedzedzea me. To gbɔ be woɖoe be wòanye dzidzɔkpɔkpɔ ŋkeke hã la, wowɔa subɔsubɔ le edzi, le esime woganɔa wɔwɔm ɖe Sabat vavã la dzi le kɔkɔenyenye me.

Ne wòata mɔ na eƒe taɖodzinu vɔdiwo ƒe mevava la, Satana flu Yudaviwo, do ŋgɔ na Kristo ƒe vava, be woawo ŋutɔ nagawɔ ɖoɖo, alo se bubu, siwo sesẽ la, kpe ɖe Sabat Se la ŋuti, ale be edziwɔwɔ vazu agba kpekpea ɖe na wo. Esi wòna be alakpa- dzudzɔgbe ƒe nu navivi amewo nu la, egana hã be woalé fu Sabat vavã la abe Yudaviwo ŋutɔ ƒe nuɖoanyi ene. Gawu la, esime kristotɔwo dze ŋkeke gbãtɔa dzi wɔwɔ abe dzidzɔkpɔkpɔ ŋkeke ene la, egana be woatsɔ Sabat kɔkɔe la wɔ ŋutsitsidɔ̃ ƒe ŋkeke, alebe wòadze abe dzidzɔmakpɔ, blanui kple viviti ŋkeke ene, si ana be amewo agatsri Yudaviwo ƒe subɔsubɔ la ɖe dzi.

Le ƒe alafa enelia ƒe akpa gbãtɔ me, esime fia Konstantino ganye trɔsubɔla la, eɖe sea ɖe ɖe go be amesiame nawɔ ɖe ɣe ƒe ŋkeke la dzi, wòanye du-zã le Roma fiaɖuƒea katã me. Le eƒe dzimetɔtrɔ megbe la, elé dzo le ɣe ƒe ŋkekea ƒe subɔsubɔ me, eye wògate gbe ɖe eƒe trɔsubɔsubɔ ƒe se gbãtɔ la dzi, le eƒe xɔse yeye la ɖeɖe fia me. Gake bubu, si wotsɔ na ŋkeke sia, mesu be wòaxɔ Sabat vavã la teƒe, eye woanɔ edzi wɔm abe Aƒetɔ la ƒe Ɔkeke kɔkɔe la ene o. Ke ele na futɔ la be wòagawɔ afɔɖeɖe bubu; esiata wòdi be woado kɔkɔ alakpa-dzudzɔgbe la, eye woatsɔ asixɔxɔ ɖeka ƒomevi na wo kple Sabat vavã la. Le ƒe via ɖe, siwo dze Konstantino ƒe sededea yome la, Roma ƒe episkɔpo, (papa Sylvesta, le ƒe 325 le Yesu dzidzi megbe) ɖo ŋkɔ na kwasiɖa ƒe ŋkeke gbãtɔa be "aƒetɔ la ƒe ŋkeke". Ke blewu blewu, amewo dze ŋkeke sia kpɔkpɔ abe nusi ŋuti kɔkɔenyenyea ɖe le ene. Gake wogale Sabat, si dzɔ kple xexeame la dzi wɔm.

Ameblela gã la mekpɔwú dɔ, si wòdo be yeawɔ la nu hadę o. Edo vevie be yea*ƒ*o kristotɔwo katã nu *ƒ*u dę ye*ƒ*e aflaga te, eye bena yeawɔ ye*ƒ*e ŋusẽ ŋutidɔ to e*ƒ*e gɔmenɔla, nunɔla gã dadala, si wɔ edokui Kristo te*ƒ*enɔla la dzi. Ke e*ƒ*e tamedodowo kpɔ emevava to trɔsubɔla, siwo trɔ dzime afã kple afã la, kple nunɔla ŋuklẽlawo, kpakple hame, siwo lɔa xexeame gedę la dzi. Edziedzi la, wowɔa takpekpe gã, siwo me wokpena hamea *ƒ*e akametiwo tso xexeame godoo la be wokpɔ gome le. Le takpekpe siawo katã kloe me la, wodidina Mawu *ƒ*e Sabat, si eya ŋutɔ dɔ anyi la, *ƒ*e asixɔxɔ, eye wodoa ŋkeke gbãtɔ la dę dzi. Ale be le nuwuwu la, wotsɔ bubu blibo la katã na kwasidagbe, si nye trɔsubɔsubɔ-ŋkeke la, azɔ abe Mawu *ƒ*e nudoanyi ene, eye wotsɔ Biblia *ƒ*e Sabat, si nye memlida la, wɔ Yudaviwo dędę ko tɔ, ale be wokpɔna amesiwo wɔna dę edzi la abe amesiwo dze na fi*ƒ*ode ene.

Nudadafiala gã la wɔ e*ƒ*e ŋutetea katã hedo "edokui dę dzi, dę nusianu, si woyɔna be Mawu, alo nusi wosubɔna la dzi…" (Tesa.II, 2:4). Vɔvɔa dęke manɔmee la, edze agbagba trɔ sedede dęka hɔ, si le Seawo dome, dę Nyate*ƒ*e *ƒ*e Mawu gbagbe la fiaamegbetɔ-*ƒ*omea le blibodede me la. Le Se sia, si nye enelia me la, wodę Mawu fia abe dzi*ƒ*o kple anyigba Wɔla ene, eye wòde vovototo eyama kple mawututɔwo dome. Bene wòanye ŋkudodzinu na xexeamewɔwɔ la, wokɔ ŋkeke adrẽlia ŋu hetsɔe wɔ dzudzɔgbe na amegbetɔ. E*ƒ*e tadodzinu enye be wòanɔ ŋku dom edzi na amegbetɔ be Mawu gbagbe, si na wole agbe, eye wòle be woatsɔ wo*ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ kple subɔsubɔ na la, li dąa. Satana le e*ƒ*e ŋutetewo katã wɔm ale be yeadę amegbetɔwo dą tso dokuibɔbɔ na Mawu kple tododo e*ƒ*e Seawo gbɔ; esia tae wòtsɔ e*ƒ*e ŋusẽ la katã tsitre dę Se, si dę Mawu fia abe xexeme Wɔla ene la ŋuti.

Le egbe ŋkekeawo me la, Protestantetɔwo le gbɔgblɔm be Yesu *ƒ*e tsitretsitsi le kwasida *ƒ*e ŋkeke gbãtɔ dzi la na be ŋkeke sia zu kristotɔwo *ƒ*e sabat. Evɔ dę ko nya sia mekpɔ kpedonudzia dęke tso Biblia me o. Kristo ŋutɔ, alo e*ƒ*e Apostolowo mede bubu sia ŋkeke gbãtɔ, si nye kwasidagbe la ŋuti o. Ɖkeke gbãtɔ dziwɔwɔ abe kristotɔwo *ƒ*e nudoanyi ene la kpɔ e*ƒ*e dzɔtso*ƒ*e tso "sedzimawɔmawɔ *ƒ*e nyaɣaɣla là" me. (Tesa. II, 2:7) (sedzimawɔmawɔ alo tsitretsitsi dę Se ŋuti) sia dze egɔme tso keke Paulo *ƒ*e ɣeyiyi me ke. Le afika, eye ɣekaɣi A*ƒ*etɔ la da asi dę papa dzidudua *ƒ*e dodo sia dzi? Taflatse vavã ka woate ŋu ado na tɔtrɔa dę, si dzi Ɖɔŋlɔawo meda asi dɔ o la wɔwɔ?

Tso *ƒ*e alafa adẽlia me kee papa dzidudua lí edokui anyi goŋgoŋ. Etsɔ Roma *ƒ*e fia-du la wɔ e*ƒ*e ŋusẽ nɔ*ƒ*e, eye wotsɔ Roma *ƒ*e episkɔpo la wɔ a*ƒ*etɔ dę hamea katã nu. Papa dzidudua xɔ trɔsubɔsubɔ te*ƒ*e. Uɔ driba la tsɔ e*ƒ*e ŋutete kple e*ƒ*e fiazikpui kpakple e*ƒ*e ŋusẽ gã la na lã la. (Nyad. 13:2b). Afii papa-dzidudua *ƒ*e *ƒ*e 1260 *ƒ*e ametédeto wɔna, siwo ŋuti wo*ƒ*o nu tso le Daniel kple Nyadędefia *ƒ*e nyagbldiwo me la, (Daniel 7:25; Nyad. 13:5-7) dze egɔme le. Woté dę kristotɔwo dzi be woawɔ tiatia: be woagbe nu le wo*ƒ*e xɔse gbɔ loo, alo woanɔ wo*ƒ*e agbea katã le gaxɔ kple gume-xɔ dovivitiwo me, woakpɔ ku to fuwɔame me, woatɔ dzo wo, alo woatso ta na wo. Nenemae Yesu *ƒ*e nya, si wògblɔ la kpɔ

emevavae: "…Dzilawo kple nɔviŋutsuwo, kple *ƒ*ometɔwo kple xɔlɔwo ade mi asi, eye woawu mia dometɔa ɖewo. Eye amewo katã ale fu mi le nye Ŋkɔ la ŋuti. (Luka 21:16,17) Yometiti, si kɔ ɖe nute*ƒ*ewɔlawo dzi la nu sẽ ale gbegbe be etɔgbi menɔ anyi kpɔ o, ale be xexea katã vazu abe aʋagbedzi gã ɖe ene.

Le *ƒ*e alafa geɖewo me la enɔ na Kristotɔ *ƒ*e Hame la be wòaɣla eɖokui ɖe adza me, eye wòabu ɖe viviti me. Ale Nyagblɔɖila la gblɔ enye esi: "Eye Nyɔnu la si yi gbe dzi, afisi Mawu dzra te*ƒ*ea ɖe ɖo ɖi nɛ le, bena wòanyii le afima ŋkeke akpe ɖeka alafa eve kple blaade." (Nyaɖ. 12:6). Roma hamea *ƒ*e dziɖuɖu kpɔkpɔ nye gɔmedzedze na viviti *ƒ*e ɣeyiɣi gã la. Zi alesi e*ƒ*e ŋusẽ nɔ dzi yim la, nenema viviti la hã nɔ dodom ɖe dzi. Xɔse, si wotsɔ na Kristo, si nye Gɔmeɖokpe vavã la, wotrɔe na Roma *ƒ*e episkɔpo la. Le esime woatrɔ ɖe Mawuvi la ŋu na nuvɔ̃ *ƒ*e tsɔtsɔke kple agbe mavɔ la, dukɔ la ɖo ta papa kple e*ƒ*e nunɔla siwo wòtsɔ ŋusẽ na la gbɔ. Wofia wo be papa enye wo*ƒ*e nyaxɔɖakɔla le anyigba sia dzi, be amea ɖeke mate ŋu ate ɖe Mawu ŋu negbe to eyama ko dzi o, eye, gawu la, bena eyae nye amesi le Mawu te*ƒ*e na wo le anyigba la dzi, eyata ele be woaɖo toe. Amesi ke atra ɖa tso nya siawo gbɔ la akpɔ tohehe sesẽtɔwo kekeake na e*ƒ*e ŋutilã kple luʋɔ ŋutɔ gɔ̃ hã. Nenemae woɖe amewo *ƒ*e susu ɖa le Mawu dzi heda ɖe amegbetɔ madeblibo, siwo ate ŋu ada vo bɔbɔe, siwo nye ŋutasẽlawo la dzi, eye le esia wɔwɔ me la wotsɔ wo ɖokuiwo de viviti fiavi, si le e*ƒ*e ŋusẽ ŋuti dɔ wɔm to wo dzi la, *ƒ*e kpɔkplɔ te.

Ale nuvɔ̃ vaɣla eɖokui ɖe kɔkɔenyenye *ƒ*e awuʋlaya me. Ne eva me be woɖe Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ɖe aga, eye amegbetɔ va le eɖokui kpɔm abe Mawu ene la, nusiwo adze wo yome kpuie koe nye alakpa wɔnawo, amefuflu kple nuvɔ, si ɖia gbɔ ame la. Ne wodo amegbetɔ *ƒ*e sedede kple numamenuwo ɖe dzi gbɔ Mawu *ƒ*e Seawo ta me la, emetsonu koe nyena gbegblẽ, si tsoa nugbegbe le Mawu *ƒ*e Sea gbɔ la me. Kristo *ƒ*e Hamea nɔ tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e ŋkekewo me tom ɣemaɣi. Nublanuitɔe la, kristotɔ siwo galé Nyate*ƒ*e la ɖe asi la mede ha kura o. To gbɔ be Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ɖaseɖilawo metsrɔna gbeɖe o hã la, ɖe ko wòdzena ɣeaɖewoɣi abe ɖee nudadafiafia kple numaɖinuwodzixɔse le nusianu te*ƒ*e xɔm, eye subɔsubɔ vavã la le tsɔtsrɔm keŋkeŋ le anyigba dzi ene. Nyanyui la bu ɖe amewo ; subɔsubɔ kɔnuwo nɔ dzidzim ɖe edzi, eye wonɔ dɔ sesẽwo ɖom na dukɔa. Menye ɖeko wofia amewo be woakpɔ papa abe wo*ƒ*e nyaxɔɖakɔla ɖeɖe ko ene o, ke wogafia wo hã be woaka ɖe wo*ƒ*e dɔwɔnawo dzi na wo*ƒ*e nuvɔwo *ƒ*e tsɔtsɔke. Alea ye wowɔa mɔzɔzɔ didiwo, wɔa akɔfadɔ sesẽwo, subɔna ame kɔkɔewo *ƒ*e ŋutinuwo, tùna gbedoxɔwo, ŋutinu dzraɖo*ƒ*ewo kple altarowo, alo wodzɔna ga home kpekpẽwo na Hame la. Nusiawo katã nye mɔnu, siwo dzi wotona be yewoatsɔ tsí Mawu *ƒ*e dziku nu, alo be wòakpɔ ŋudzedze le yewo ŋuti, abe ɖee Mawu le abe amegbetɔ, si kpɔa dziku ɖe numaɖinuwo ŋuti, eye woate ŋu afa dzi nɛ to nunana alo akɔfadɔ wɔwɔ me ene.

To gbɔ be gbegblẽ xɔ afisiafi, eye wòle hamea kplɔlawo dome hã la, ele abe Roma hamea gale ŋusẽ kpɔm ɖe dzi ene. Le *ƒ*e alafa enyilia *ƒ*e nuwuwu la, papa yomedzelawo na be amewo naxɔe se be gbɔgbɔme ŋusẽ, si tsɔm yewo le na yewoɖokui fifia la, nɔ Roma

*f*e episkɔpowo si le keke hamea *f*e *f*e alafa gbãtɔwo me hã. Bene alakpa sia nakpɔ ŋusẽ via ɖe la, ele be woatui ɖe avatsoɖasea ɖewo dzi. Mesesẽ na avatsokafofo la be wòakpɔ mɔnu, si wohiã la na wo o. Nunɔla ɖokuiɖeɖagalawo kpa avatso-

blema nuŋɔŋlɔa ɖewo na amewo fuflu. Alea ye wobe yewo ke ɖe blemame *f*e takpekpea ɖewo *f*e sededewo ŋuti, takpekpe, siwo *f*e nya amea ɖeke mese kpɔ o la. Le wo*f*e nyagbɔgblɔnu la, takpekpeawo ɖo kpe papa *f*e fiaɖuɖu le hamea dzi le xexea me godoo tso keke Kristo Hame gbãtɔa *f*e ɣeyiɣi ke. Nenemae hame, si gbe nu le Nyate*f*ea gbɔ la, xɔ avatso sia bɔbɔe kple dzidzɔ.

Ke nute*f*ewɔla sue, siwo nɔ xɔ tum ɖe gɔmeɖokpe vavã dzi la, (Kor.I, 3:10, 11) tɔtɔ le wo ɖokui me geɖe, esi alakpa *f*e gbeɖuɖɔ sia le mɔ xem na Mawu *f*e dɔ la *f*e ŋgɔyiyi. Abe amesiwo nɔ Yerusalem *f*e gliwo ɖom le Nehemia *f*e ɣeyiɣi me ene la, amea ɖewo de gbɔgblɔ ge kloe be "ŋusẽ vɔ le agbatsɔlawo ŋu, eye anyiglãgoawo sɔ gbɔ akpa, eye míate ŋu aɖo gli la o." (Neh. 4:4) Ame bubu, siwo ŋu ɖeɖi te le vivli madzudzɔ kple yometiti, beble, nuvɔɖi kple mɔxenu vovovo, siwo ŋu dɔ Satana nɔ wɔwɔm atsɔ xe mɔ na dɔa dzi yiyi la, wo amesiwo nye gliɖola nute*f*ewɔlawo keke va ɖo ɣeyiɣi sia la, dzi ɖe le wo *f*o keŋkeŋ azɔ; eye ŋutifafa didi, lelé ɖe wo*f*e nunɔamesiwo ŋu kple vɔvɔ̃ na wo*f*e agbe kple dedienɔnɔ na be woɖe asi le wo*f*e gɔmeɖokpe vavã la ŋuti. Gake ame bubuwo li, siwo futɔwo *f*e tsitretsitsi ɖe wo ŋuti la meʋuʋu kura o. Amesiawo gblɔ, vɔvɔmanomee be: "Migavɔ̃ wo o; miɖo ŋku A*f*etɔ gã dziŋɔ la dzi, eye miwɔ avɑ ɖe mia nɔviwo, mia*f*e ŋutsuviwo kple mia*f*e nyɔnuviwo kple mia srɔwo kple mia*f*e a*f*ewo ta." (Neh. 4:8) Ale woyi dɔ la dzi, eye amesiame bla e*f*e yi la ɖe ali dzi. (Efeso 6:17) .

Fuléle kple tsitretsitsi ɖe Nyate*f*ea ŋuti *f*e gbɔgbɔ ma ke ʋanya Mawu *f*e futɔwo le dzidzimewo katã me, eye wònɔ na e*f*e subɔlawo be woanɔ ŋudzɔ le nute*f*ewɔwɔ me nenema ke. Kristo *f*e nya, si wògblɔ na e*f*e nusrɔlawo la, gale yiyim na amesiwo katã anye eyomedzelawo yi ɖe nuwuwu ke la. : "Ke nusi gblɔm mele na mi la, mele egblɔm na amewo katã bena: Minɔ ŋudzɔ!" (Marko 13:37).

Ewɔ abe viviti la nɔ gã dom ɖe dzi ene. Nɔnɔmetatawo *f*e subɔsubɔ hã nɔ ŋgɔ dem. Wonɔ dzo dram ɖe kpetatawo ŋgɔ, henɔa gbe dom ɖa na wo. Abunɛ numame, siwo gɔmesese meli na o, ke numaɖinu dzi xɔse ko wonye la, kaka ɖe afisiafi. Ɖkuagbã *f*e fuléle subɔsubɔ, si to vovo na wotɔ la, yɔ wo*f*e dzi me ale gbegbe be womeganɔa wo ɖokuiwo me le wo*f*e wɔnawo me o. Esi wònye be nunɔlawo kple episkɔpowo nye amesiwo seselelãme gbegblẽwo doa dzidzɔ na geɖe la, ele bɔbɔe be dukɔ, si kpɔa wo abe wo*f*e kpɔɖeŋuwo ene la, hã nage ɖe numanya kple gbegblẽ me.

Wogawɔ afɔɖeɖe ɖeka ɖo ta papa *f*e ɖokuidodoɖedzi gbɔ le *f*e alafa wuiɖekɛlia me, esi papa Gregorio VII ɖe gbe*f*ã Roma hamea *f*e gãnyenye. Nya siwo wòɖe ɖe go la dometɔ ɖeka enye be, Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo gblɔ be hamea meda vo kpɔ o, eye madae hã gbeɖe o. To gbɔ be eya gblɔ nenema hã la, Biblia meɖo kpe alakpa nya sia dzi kura o. Nunɔla gã, dadala

sia, gblɔ hã be ŋusẽ le ye si yeaɖe fiawo le zi dzi, eye amea ɖeke mekpɔ mɔ atrɔ nusi dzi yeɖo kpe la o, ke ye ɖeka koe kpɔ ŋusẽ atrɔ amesiame *ƒ*e ɖoɖowo.

Tamesesẽ kple ametetéɖeto *ƒ*e dɛ, si nɔ vomadalanyenye taʋlila sia si la, *ƒ*e kpɔɖeŋu gã ɖeka enye nusi wòwɔ kple Germania-fia Henri IV la. Eɖe fia sia, si tsi tre vɔvɔmanɔmee, ɖe e*ƒ*e dziɖuɖu ŋusẽ ŋuti la, ɖa le hamea me, eye wògaɖee ɖa le e*ƒ*e fiazi dzi. Fia *ƒ*e ŋutimewo ka hlẽ le eŋuti, hedze aglã ɖe eŋu, le papa *ƒ*e ŋusẽdoamewo nu. Vɔvɔ̃ gãa ɖe dze fia Henri dzi, eye wòkpɔ be ele vevie be yeawɔ ɖeka kple papa-dziɖuɖua.

Ke ekplɔ srɔa kple e*ƒ*e subɔla nute*ƒ*ewɔla ɖeka ɖe asi, hedze mɔ to Alpes-towo dome le vuvɔŋɔli, be yeayi aɖe kuku, abɔbɔ yeɖokui ɖe nunɔla-fia la te. Le e*ƒ*e Kanosa fiasã, papa nɔ*ƒ*ea, ɖoɖo me la, wokplɔ eya ɖeka pɛ yi ɖe fiasã la *ƒ*e xɔxɔnu, afisi wobia tso esi be woalala le, afɔ *ƒ*u*ƒ*lu, naneke matsyɔ̃ ɖe ta, le awu fafla, si mate ŋu ale dzodzo le vuvɔ sesẽ ma me o la me. Ðokuibɔbɔ ɖe anyi ma me wònɔ hafi woɖe mɔ nɛ be wòage ɖe papa ŋku me. Esi wòle alea hã, mete ŋu kpɔ papa *ƒ*e tsɔtsɔke, vaseɖe esime wòtsi ŋu dɔ̃ henɔ nuvɔ̃ gɔme ʋum ŋkeke etɔ̃ sɔŋ hafi o. Gake le esia megbe hã, ɖeko wòganɔ na fia Henri be wòalala Gregorio *ƒ*e gbeɖeɖe hafi wòaganɔ e*ƒ*e fiazikpui la dzi. Dziɖuɖu, si papa sia kpɔ le nya sia me la na be e*ƒ*e dada gasesẽ ɖe edzi, eye wògblɔ be ye*ƒ*e dɔdasi enye be yeabɔbɔ fia, siwo le wo ɖokui ŋu dzem la ɖe anyi.

Vovototo gã kae nye esia le nunɔla-fia sia *ƒ*e dada manyagblɔ kple Kristo *ƒ*e ŋutifafatɔnyenye kple bɔbɔenyenye dome, Kristo, si gblɔ tso eɖokui ŋuti be yele amewo *ƒ*e dzi ʋɔtru nu le e*ƒ*om, bena yeage ɖe eme, ale be yeahe tsɔtsɔke kple ŋutifafa vɛ na wo la; eye wògblɔ na e*ƒ*e nusrɔlawo be: “amesi ke di bena, yeanye gbãtɔ le mia dome la, nanye mia*ƒ*e dɔla.” (Mateo 20:27) Esi *ƒ*e alafalafawo vale yiyim la, Roma *ƒ*e nudadafiafiawo ganɔ ŋu sẽm ɖe edzi. Do ŋgɔ na papa-dziɖuɖua ɖoɖo anyi la, trɔsubɔla susuɖela gãwo *ƒ*e nufiafiawo nɔa dɔ wɔm ɖe amewo dzi, eye wonɔa ŋusẽ kpɔm le hamea me hã. Ame geɖe, siwo be yewo trɔ dzi me la, galé wo*ƒ*e trɔsubɔsubɔ *ƒ*e susuwo ɖe asi, eye womele wo sɔsrɔ̃ dzi ɖeɖe ko o, ke boŋ wonɔa ame bubuwo hã fiam, ale be wòanye mɔnu, si dzi yewoato akpɔ ŋusẽ ɖe trɔsubɔlawo dzi. Nusia na be nudadafiafia geɖewo va ge ɖe Kristo dzixɔse la me. Nudadafiafia siawo dometɔ ɖeka enye luʋɔ *ƒ*e makumakunyenye kple amegbetɔ *ƒ*e agbenɔnɔ le tsiẽ*ƒ*e. Alakpa siawo dzi Roma tu e*ƒ*e gbedododoɖa na amekɔkɔewo kple Maria *ƒ*e subɔsubɔ ɖo. Esia me kee wòto he dzomavɔ *ƒ*e tohehe mavɔ mavɔ *ƒ*e nufiafia gbegblẽ, si zu katoliko xɔsea *ƒ*e akpa vevia ɖe la vɛ.

Nusiawo katã ta mɔ na trɔsubɔsubɔ *ƒ*e nudadafiafia bubu, si Roma ɖo ŋkɔ na be ŋutiklɔdzo la. Alakpanya sia ɖoa vɔvɔ̃ ŋutɔ na ameha gã, siwo ge ɖe beble kple numaɖinuwodzixɔse me. Aʋatso nya siawo na be amewo xɔe se be fukpekpe te*ƒ*ea ɖe li na amesiwo medze be woayi ɖe tsɔtsrɔ̃ mavɔ me o la, be woaxɔ wo ɖe afima na wo*ƒ*e nuvɔwo *ƒ*e tohehe xɔxɔ, ale be ne wokɔ wo ŋuti vɔ la, woate ŋu axɔ wo ɖe dzi*ƒ*o.

Azɔ ele be alakpa bubu nagado go, si awɔ be Roma nakpɔ gome le vɔvɔ, si nɔa eyomedzelawo me ku ɖe ŋutiklɔdzo ƒenya la kple woƒe agbe vlo nɔnɔ ŋuti la me. Aʋatso sia ku ɖe nuvɔtsɔtsɔke ŋuti. Le nufiafia sia nu la, woate ŋu atsɔ tsɔ, si va yi, egbe kple tsɔ, si gbɔna la ƒe nuvɔwo kple woƒe tohehewo ake amesi ke alɔ̃ ayi aʋa na papa ƒe ŋusẽ ƒe takeke le xexeame, alo na tohehe na eƒe futɔwo kple na amesiwo malɔ̃ be yewoanɔ eƒe ŋusẽ te o la ƒe tsɔtsrɔ. Nenema ke wofia amewo be ne wona ga homea ɖe na hamea ko la, woate ŋu akpɔ tsɔtsɔke na wo ɖokuiwo kple woƒe ame vevi, siwo ku hele fu kpem le dzo me la. Mɔ siawo dzi Roma tona hea ga yɔa eƒe ga-ɖakawo fũu. Alea ye woamawo, siwo be yewonye teƒenɔlawo na Amegbetɔvi, si mekpɔ afisi hã wòada ta ɖo o la, kpɔa mɔnu nɔa kesinɔtɔ gã, gãnyenye kple gbegblẽ ƒe agbe ɖaa.

Wogatsɔ trɔsubɔsubɔ ƒe misa-vɔsa ɖɔ li Biblia me ƒe nuɖuɖu kɔkɔe ƒe ɖoɖo la. Papa ƒe nunɔlawo gana be woaxɔe se, to numanya ƒe aʋatso wɔnawo me be, yewo trɔna abolo ƒuflu kple wein wozua Yesu Kristo ƒe ŋutilã kple ʋu vavã le misa kɔnu la me. Nya sia le kardinal Wiseman ƒe agbalẽ sia me : -.”—Cardinal Wiseman, The Real Presence of the Body and Blood of Our Lord Jesus Christ in the Blessed Eucharist, Proved From Scripture, lecture 8, sec. 3, par. 26. Le agbalẽ sia me la, kardinal sia gblɔ be Ɖɔŋlɔawo ɖo kpe edzi be Kristo ƒe ŋutilã kple ʋu vavã nɔna eukaristia ƒe abolo la me. Le woƒe busu-ʋatsokaka me la, wona be amewo nase egɔme be yewokpɔ ŋusẽ awɔ Mawu, Amesi nye nuwo katã Wɔla la bɔbɔe. Ke ele na Kristotɔwo katã be woaxɔ nudadafiafia dziŋɔ̃ sia, si nye vlododo dziƒo la, dzi ase; eye amesi malɔ̃ ɖe aʋatso sia dzi o la, woatso kufia nɛ. Alea ye ame geɖe, siwo gbe be yewomaxɔ ɖe nya sia dzi o la, wotɔ dzo wo.

Le ƒe alafa wuietɔlia me la, papa ƒe fuwɔame dɔwɔnu dziŋɔ manyagblɔa ɖe kpɔ emevava. Eya enye “Inquisition” alo xɔse ƒe ʋɔnudɔdrɔ, si viviti-fiavi la ɖo anyi to papa kple eŋutimewo dzi. Satana kple eƒe dɔla vɔɖiwo nɔna amesiawo ŋuti le woƒe takpekpe ɣaɣlawo me, henɔa susu ɖem na ŋutasẽla siawo, le esime Mawu ƒe dɔlaa ɖe hã, si le ɣaɣla ɖe wo katã la, nɔa nusiwo katã dzi wonɔa kpe ɖom la ŋlɔm ɖi. Nusiawo dzi ŋɔ̃ ale gbegbe be, mele be amegbetɔ ƒe ŋku nakpɔ wo o. Ame kɔkɔewo ƒe ʋu nɔ Babilon gã la mum abe aha ene. Ame miliɔn miliɔn, siwo ku ɖe woƒe xɔse ta la, ƒe ʋu le ɣli dom vevie tso anyigba la dzi yi ɖe dziƒo ke, na hlɔ̃ biabia megbededе ƒe ŋusẽ gã sia.

Papa dziɖuɖua trɔ zu dziɖula ŋutasẽtɔa ɖe ɖe xexeame katã dzi. Fiaviwo kple fia gãwo bɔbɔna ɖe Roma ƒe nunɔla gã la ƒe sededewo te. Ðe ko wòle abe amegbetɔwo katã ƒe agbe tso ɣamaɣi heyi ɖe mavɔ mavɔ la le eƒe asi me ene. Le ƒe alafalafawo me, woxɔa Roma ƒe nufiafiawo enumake le afisiafi, wowɔa eƒe kɔnuwo dzi kple bubu, eye woaɖua eƒe azãwo hã. Wodea bubu eƒe nunɔlawo ŋuti, eye wosubɔna wo kple ɖokuitsɔtsɔna geɖe. Tso ɣemaɣi ke la, Roma hamea megakpɔ nenem ƒe gãnyenye bududede kple ŋusẽ ma togbi kpɔ o. Ke le esime, papa ƒe gãnyenye ɖo eƒe kɔkɔƒe gãtɔ kekeake, alo eƒe ŋdɔ ga wuieve me le ɣemaɣi la, xexeame ya nɔ eƒe zã ga wuieve ƒe viviti gã me. —J. A. Wylie, l’Histoire du Protestantisme, liv.1, ch. 4- Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo nye nusi amea ɖeke kloe medze si o, menye

le dukɔa ɖeɖe ko me o, ke le nunɔlawo ŋutɔ dome gɔ̃ hã. Abe alesi wònɔ na Farisitɔwo tsã ene la, Roma hamea kplɔlawo hã lé fu kekeli, si aklẽ ɖe wo*ƒ*e nuvɔwo dzi. Esi wònye be woɖe Mawu *ƒ*e Sea, si nye dzɔdzɔenyenye *ƒ*e dzidzenu ɖe aga la, wotso ka le agbe baɖa nɔnɔ me. Ame fuflu, ŋkutsitsi, nu vlo wɔwɔ ɖu fia le afisiafi. Amewo megahea ɖe megbe le nusianu, si woawɔ akpɔ hotsui alo ŋusẽ me o. Papawo kple wo ŋutimewo *ƒ*e fiasãwo zu makɔmakɔ wɔna, siwo nu mate ŋu agblɔ o la te*ƒ*e. Ha kplɔla siawo dometɔa ɖewo *ƒ*e nuvɔɖiwo vlo ale gbegbe be du-fiaa ɖewo di ŋutɔ gɔ̃ hã be yewoaɖe wo ɖa le zi dzi le wo*ƒ*e agbe *ƒ*e ŋunyɔ̃ ta. Le *ƒ*e alafa geɖewo me la, xexeame megakpɔ ŋgɔyiyi le naneke me kpɔ o, eɖanye le aɖaŋu nuwo me, nunya, alo kpuie ko, le ŋkumekɔkɔ me o. Ðe ko wòle abe kristotɔ dukɔawo katã zu dẽ kple susu me *ƒ*e tekunɔwo.

Xexeame *ƒ*e nɔnɔme, si wònɔ le Roma hamea *ƒ*e dziɖuɖu te ɣemaɣi la nye Hosea *ƒ*e nya, si wògblɔ ɖi la, *ƒ*e ɖeɖefia kple emevava dziŋɔ̃ la : “Woatsrɔ̃ nye dukɔ, le esi sidzedze mele esi o ta; elabena èdo vlo sidzedze, eyata nyehã mado vlo wò […] “èŋlɔ̃ wò Mawu *ƒ*e Se la be, eyata nyehã maŋlɔ̃ viwòwo be […] “nute*ƒ*ewɔwɔ, lɔlɔ̃ kple sidzedze Mawu mele anyigba dzi o. Wole atam dzodzro kam, eye wole alakpa dam, wole ame wum, wole fi fim, eye wole ahasi wɔm, wole kpɔ dzem, eye hlɔdodo tsiã ɖe wo nɔewo nu.” (Hosea 4:6, 12) . Nusiawo katã nye Mawu *ƒ*e Nya la ɖeɖe ɖa *ƒ*e metsonu.

Ta 4 lia —Vaud Nutometɔwo

Viviti deto, si *ƒ*o ɖe anyigba dzi le papa *ƒ*e dziɖuɖu ɣeyiɣi didiwo me la, mewɔ be Nyate*ƒ*e *ƒ*e kekeli la bu keŋkeŋ o. Le ɣeyiɣiwo katã me, Mawu *ƒ*e ɖasedɖilaa ɖewo nɔa anyi, wo amesiwo xɔ Kristo dzi se abe Dometsola ɖeka hɔ̃, si le Mawu kple amegbetɔ dome, siwo xɔ Biblia abe agbenɔnɔ nyui *ƒ*e mɔfiala ɖeka, si ko li ene, eye wokɔa Sabat vavã la ŋu. Womate ŋu ake ɖe nyui, si *ƒ*e gome xexeame katã kpɔ tso wogbɔ la ŋuti gbeɖe o. Wogblẽ ŋkɔ na wo, womedzesi wo*ƒ*e taɖodzinuwo o, wodo vlo wo*ƒ*e dẽwo, wogbe wo*ƒ*e nuŋɔŋlɔwo, eye wotsɔ gɔmeɖeɖe baɖa, alo gɔmesese totro na wo. Gake esi wòle alea hã, woli ke goŋgoŋ, eye esi *ƒ*e alafalafawo vale yiyim hã, wogalé wo*ƒ*e xɔse la ɖe asi le e*ƒ*e dzadzenyenye kple blibodede me abe domenyinu kɔkɔe na dzidzime, siwo akplɔ wo ɖo la ene.

Mawuvi, siwo wɔ nute*ƒ*e le viviti *ƒ*e *ƒ*e alafa geɖe, siwo nye Roma hamea *ƒ*e gãnyenye ɣeyiɣiwo me la, *ƒ*e ŋutinyawo le ŋɔŋlɔ ɖi le dzi*ƒ*o. Gake te*ƒ*e via ɖe ko ŋutinya siawo kpɔ le amegbetɔ *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo me. Ke ne woake ɖe wo*ƒ*e anyinɔnɔ *ƒ*e ɖasedɖiɖia ɖe ŋuti la, wo yometilawo *ƒ*e nyatsɔɖeameŋu-nya ɖeɖe ko wònyena. Roma *ƒ*e ɖoɖo enye be woabu ŋku me na nusiwo katã *ƒ*o nu tso tsitretsitsi ɖe e*ƒ*e ɖoɖowo kple nufiafiawo ŋu. Wodina nusi ko mewɔ ɖeka kple e*ƒ*e nufiafiawo o, eɖanye amegbetɔ o alo nuŋɔŋlɔwo o, eye ne woke ɖe wo ŋu la, wotsrɔna wo. Đikeke ɖeɖefia alo biabia ku ɖe papa *ƒ*e nufiafiawo *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ ɖe nufiafia bubuwo dzi ŋuti nye nusi ate ŋu he ku vɛ bɔbɔe na kesinɔtɔwo kple amedahewo, bubumewo kple ame gblɔewo siaa. Roma wɔ ŋutete geɖe na nuŋɔŋlɔ̃, siwo katã *ƒ*o nu tso e*ƒ*e ŋutasesẽ ɖe amesiwo melɔ̃ ɖe e*ƒ*e nyawo dzi o ŋuti la, *ƒ*e tsɔtsrɔ. Papa hamea *ƒ*e takpekpewo de se bena woatɔ dzo agbalẽ, siwo katã me woakpɔ nenem *ƒ*e nyaa ɖe le. Hafi woavawɔ agbalẽtamɔ̃ la, agbalẽ sɔ gbɔ menɔ anyi o, eye esiwo nɔ anyi ɣemaɣi la *ƒ*e lolome meɖe mɔ be woate ŋu aɣla wo bɔbɔe o. Esiata Roma yomedzelawo mekpɔ mɔxenua ɖeke na wo*ƒ*e tameɖoɖowo dzi wɔwɔ o.

Le Roma *ƒ*e seawo *ƒ*e kpɔtɔtɔ nu la, hame bubua ɖeke meli, si avo le eɖokui, si be wòawɔ subɔsubɔ le e*ƒ*e didi nu didie, si makpɔ yometiti ku ɖe e*ƒ*e ablɔɖe le subɔsubɔ me la ŋuti o. Kasia papa *ƒ*e dziɖuɖua nakpɔ ŋusẽ la, edo e*ƒ*e abɔwo ɖa, heŋẽ hame, siwo melɔ̃ bɔbɔ ɖe e*ƒ*e ŋusẽ te o la, ɖe fetsu nu ɖeka ɖeka.

Kristo *ƒ*e Hame gbãtɔ kpɔ anyinɔnɔ le Aŋlisi blɔtsi le e*ƒ*e gɔmedzedzea me ke. Nyanyui, si woxɔ le afima le mía*ƒ*e ɣeyiɣia *ƒ*e *ƒ*e alafa gbãtɔwo me la, mekpɔ tɔtɔtɔtɔa ɖeke tso Roma *ƒ*e nufiafiawo me o. Ke yometiti, si va ge ɖe didi*ƒ*e *ƒ*uta-duwo me, tso trɔsubɔla-fiawo sime la, koe nye nusi Hame, siwo le Aŋlisi- dua me la, xɔ tso Roma gbɔ. Kristotɔ geɖe, siwo si le yometiti nu le Aŋlisi nyigba dzi la, kpɔ sitso*ƒ*e le Skotland. Tso afima, Nyanyui la yi ɖe Irland, afisi woxɔe le kple dzidzɔ.

Gake trɔsubɔsubɔ gakpɔ ŋgɔdede le ŋusẽ me esi Saxetɔwo lɔ dɛ Aŋlisiawo dzi hedu wo dzi. Ke dzidula siawo melɔ̃ kura be yewo *ƒ*e kluviwo alo kristotɔ siwo dzi yewodu la, nanye yewo *ƒ*e nufialawo o. Esia na be, le yometiti ta, ele na kristotɔ siawo be woasi ɣla dɛ towo dome kple gbadza*ƒ*e-nyigba siwo dzi amea dɛke mele o. Gake Nyate*ƒ*e *ƒ*e akadi, si woɣla ɣeyiɣia dɛ la, metsi keŋkeŋ o. Le *ƒ*e alafa, si dze nudzɔdzɔ sia yome la, kekeli la gaklẽ sesiẽ tso Skotland yi dɛ didi*ƒ*e ke. Eye mawuvɔla Kolumba kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo tso le Irland yi da*ƒ*o kristotɔ siwo kaka dɛ te*ƒ*e te*ƒ*ewo la nu *ƒ*u dɛ wo dokuiwo ŋu le Iona *ƒ*e *ƒ*ukpo, si te dɛ aga la dzi. Afisiae wotsona le yina wo*ƒ*e mawunya kaka *ƒ*e dɔ gbe. Mawunya *ƒ*e dɔgbedela siawo dometɔ dɛka nye Biblia me *ƒ*e Sabat dziwɔla, ale be Nyate*ƒ*e sia ge dɛ dukɔwo me. Wotu sukua dɛ dɛ Iona, eye sɔhɛ gbe*ƒ*ãdɛlawo tsona le afisia, yina hedɛa gbe*ƒ*ã, menye Skotland kple Aŋlisi-dua dɛdɛ ko me o, ke woyina Germania, Switzerland kple Italia hã. Gake Roma *ƒ*e ŋku gale Aŋlisi-du la dzi, eye wòdoe kplikpã be yeabɔbɔe dɛ ye*ƒ*e ŋusẽ te. Le *ƒ*e alafa adẽlia me, e*ƒ*e hame dɔgbedelawo tso be yewoayi datrɔ dzi me na Saxe trɔsubɔlawo.

Amesiawo, siwo nye dokuiŋudzelawo la, xɔ Romatɔwo nyuie, ale be wote ŋu na wo dometɔ akpe gedɛwo lɔ̃ xɔ Roma *ƒ*e xɔse la. Esi dzimetɔtrɔ nɔ edzi yim la, Roma nunɔlawo kple dzimetrɔla siawo trɔ dɛ kristotɔ gbãtɔwo ŋuti, elabe vovototo gãa dɛ le hatsotso eve siawo dome. Le esime kristotɔ siawo nye bɔbɔenyenye-me, siwo *ƒ*e agbenɔnɔ, nufiafia kple wɔnawo sɔ kple Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔea me nyawo la, ke ame kemɛawo ya lé numadinuwo dzixɔse dɛ asi, hedɛa papa *ƒ*e kesinɔtɔnyenye kple dokuiŋudzedze dɛ go. Roma *ƒ*e amedɔdɔwo bia tso blema kristotɔ siawo *ƒ*e Hame la si be woabɔbɔ dɛ papa *ƒ*e dzidudu te. Ke Aŋlisi kristotɔwo dɔ nya sia ŋuti kple bɔbɔenyenye be yewo *ƒ*e didi enye be yewoalɔ̃ amesiame, gake be papa mekpɔ mɔ lanye gã dɛ hameawo katã dzi o, ke boŋ bubu, si dze na Kristoyomedzela dɛsiadɛ la, koe yewo ana eyama hã. Wodi zi gedɛ be yewoana woabɔbɔ dɛ Roma te; gake kristotɔ bɔbɔenyenyeme siawo, siwo papa yomedzelawo *ƒ*e dada wɔ nuku na, eye wògadɔ vɔvɔ̃ na la, dɔ biabia sia ŋuti kple kelili maʋãmaʋã be yewo medze sí A*ƒ*etɔ bubua dɛke wú Kristo o.

Enumake ŋudɔdɔ sia ho papanyenye *ƒ*e gbɔgbɔ vavã la dɛ go. Romatɔwo *ƒ*e kplɔla gblɔ na wo kple dziku bena: “Ne mimedi be yewoaxɔ nɔvi siwo he ŋutifafa vɛ na mi o la, ekem miaxɔ futɔ, siwo atsɔ aʋa vɛ. Ne mielɔ̃ wɔ dɛka kple mí, ne míatsɔ agbe-mɔ la fia Saxetɔwo o la, ekem miaxɔ ku *ƒ*e kpo tso wogbɔ.” J.H. Merle D’Aubigné, Histoire de la Reformation du 16è siècle, liv. 17, chap. 12.- Menye vɔvɔdodo na ame *ƒ*u*ƒ*lu ko *ƒ*e nya enye esia o. Aʋawɔwɔ, vivitime nuwɔwɔ, ame beble, woenye nusiwo katã ŋu dɔ wowɔ tsi tre dɛ Biblia *ƒ*e xɔse-dasedila siawo ŋuti vasedɛ esime wotsrɔ̃ wo alo wozi wo dzi kple ŋusẽ dɛ papa-dzidudua te.

Le du adɛ siwo menɔ papadzidudua gɔme o me la, *ƒ*e alafa gedɛwo vayi, si kristotɔwo *ƒ*e hatsotsoewo mege dɛ Roma *ƒ*e gbegblẽa dɛke kloe me o. Trɔsubɔsubɔ *ƒ*o xlã wo, eye esi ɣeyiɣiwo va le yiyim la, wovakpɔ gome le e*ƒ*e gbegblẽa dɛwo me. Gake wogalé Biblia

ɖe asi abe xɔse ƒe gɔmeɖokpe ɖeka hɔ̃, si li la ene, eye woku ɖe Ɖɔŋlɔawo ƒe nyateƒe geɖe ŋu. Kristotɔ siawo xɔe se be Mawu ƒe Seawo li na mavɔ, eye wowɔna ɖe Se enelia ƒe Sabat la dzi. Hamewo nɔ Titina-Afrika kple Armenia, siwo nɔ agbe le xɔse sia nu.

Amesiwo melɔ̃ ɖe papa ƒe tatɔnyenye ƒe biabia dzi o la ƒe dometɔ gbãtɔ woenye Vaud-nutometɔ, siwo le Piemont, afisiwo Roma lí eƒe ŋusẽ ɖo. Hamewo li, siwo ʋli vevie tsi tre ɖe eƒe alakpa kple gbegblẽwo ŋuti. Le ƒe alafawo me la, Piemont ƒe Hameawo nɔ wo ɖokui si didie; gake ɣeyiɣia ɖe va ɖo, si me Roma te ɖe wo dzi sesiẽ be woabɔbɔ ɖe ye te. Woʋli vevie ŋutɔ gake ɖe ko wòvanye dzizizi na hameawo ƒe kplɔlawo be woadzo ta na ŋutasesẽ ƒe ŋusẽ sia, si le dzedzem abe xexeame katã dziɖula ene. Gake geɖe woenye amesiwo gbe be yewomabɔbɔ na papa ƒe ŋusẽ la o. Woɖo kpe edzi sesiẽ be Mawu ɖeka ko yewoabɔbɔ na, eye bena yewoalé, yewo ƒe xɔse tsimatɔe la ɖe asi. Alea ye mamã va ɖo wo dome. Amea ɖewo tso Alpes-towo me ge ɖe du bubuwo me, afisi wolé Nyateƒe la ƒe akaɖia ɖe asi le. Bubuwo yi ɖa be ɖe bali, siwo ame geɖewo menya o, kple towo dome, helé Mawu ƒe subɔsubɔ vavã la ɖe asi le ablɔɖe me.

Nusi dzi Vaud-nutometɔwo ƒe xɔse nɔ anyi ɖo la enye Mawunya, si nye kristotɔnyenye ƒe gɔmeɖokpe vavã la, eye wònye nusi mewɔ ɖeka kura kple Roma ƒe nudada fiafiawo o. Ke agbledela kple wein-bɔ dɔwɔla siawo, siwo mã ɖa tso xexeame gbɔ, le woƒe bebeƒe dovivitiwo me la, meke ɖe nyateƒe, si wotsɔ tsi tre ɖe hame, si de megbe la ƒe nu dadawo kple aʋatso nyawo ŋuti le wo ɖokuiwo si o. Woƒe xɔse la menye nu yeye o, ke boŋ domenyinu wònye na wo tso wo fofowo gbɔ. Amesiawo ʋli Apostolowo ƒe Hame la ƒe xɔse vavã la ta vevie: “xɔse, si wotsɔ na ame kɔkɔeawo na ɣeyiɣiawo katã” la. (Yuda 3)

Nusiwo he Hame vavã la ƒe mamã ɖa tso Roma gbɔ la dometɔ ɖeka enye Biblia ƒe Sabat la. Abe alesi nyagblɔɖiwo gblɔe ɖi xoxo ene la, papa ƒe dziɖuɖua tu asi Nyateƒe la ƒu anyi. Wotu afɔ Mawu ƒe Se la dzi, eye wode asixɔxɔ amegbetɔ ƒe kɔnuwo kple numamewo ŋuti. Hame, siwo le papa ƒe dziɖuɖu te tso gɔmedzedzea me la, kpɔ dzizizi be woade bubu kwasiɖa ƒe ŋkeke gbãtɔa ŋuti. Gbɔgblɔ bu ɖe Mawu ƒe subɔla geɖewo ŋutɔ gɔ̃ hã, ɖe vodada kple nudadawodzixɔse ƒe agbɔsɔsɔ ta, ale be wotɔtɔ geɖe, eye to gbɔ be wonɔa wɔwɔm ɖe Sabat ŋkekea dzi hã, womegadina dɔwɔwɔ le kwasiɖa gbe o. Gake esia hã medo dzidzɔ na Roma hamea kplɔlawo o. Le woƒe biabia be woakɔ kwasiɖa ƒe ŋkeke gbãtɔa ŋu me la, wogadi vevie be woagblẽ kɔ ɖo na Sabat vavã la, eye wotsɔa nya kple dzoxɔxɔ ɖe amesiwo dina be yewoalé eme ɖe asi la ŋuti. Ke amesi di be yeawɔ ɖe Mawu ƒe Se la dzi le ŋutifafa me la, ele nɛ be wòasi ɣla ɖe Roma ŋusẽ la.

Le Europa dukɔwo katã dome la, Vaud dumetɔwoe nye dukɔ gbãtɔ, si ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo gɔme ɖe wodegbe me. Ƒe alafalafawo do ŋgɔ na Reformatio, alo Dɔɖɔɖo gã la, Biblia katã ƒe gɔmeɖeɖe, si woŋlɔ̃ kple asi le woƒe gbe me la, nɔ wo si. Nyateƒe tsimatɔe la nɔ wo si, eye wònye nusi he dziku kple yometiti geɖe va wo dzi. Wogblɔna be Roma

hamea enye Babilon, megbedela, si ŋu Nyaɖeɖefia *ƒ*o nu le la, eye wotsia tre ɖe e*ƒ*e gbegblẽwo ŋu, to gbɔ be ehea ku va wo dzi hã. Le yometiti *ƒ*e ŋusẽ kple teté ɖe wo dzi ɣeyiɣi didia ɖe ta, wo dome amea ɖewo va ge le wo*ƒ*e xɔse mɔ la dzi, esi wonɔ asi ɖem vivivi le ɖoɖo siwo dea vovototo wo ŋu la ŋuti. Gake bubuawo ya ku ɖe Nyate*ƒ*e la ŋuti sesiẽ.

Le viviti kple megbedede *ƒ*e *ƒ*e alafa geɖewo me la, Vaud dumetɔwo melɔ̃ ɖe Roma hamea *ƒ*e ŋusẽ¬¬kpɔkpɔ ɖe ame dzi dzi o, eye wogbe nu le nɔnɔme tatawo *ƒ*e subɔsubɔ gbɔ, le alesi wokpɔe be enye trɔsubɔsubɔ la ta. Ɣemayi katã, wonɔa wɔwɔm ɖe Sabat vavã la dzi. Wolé wo*ƒ*e xɔse la me ɖe asi vevie le yometiti kple tsitretsiɖameŋu *ƒ*e ahomya sesẽwo me. To gbɔ be papa *ƒ*e asrafowo tso Savoie, nya wo ɖe du nu eye wotɔ dzo ame geɖewo le ati ŋu hã la, wosusɔ ganye ɖaseɖila maʋãmaʋãwo na Mawu *ƒ*e Nya la kple e*ƒ*e ŋutikɔkɔe.

Agakpe kɔkɔwo dzi le towo dome, afisiwo nye amesiwo yome woti kple amesiwo woté ɖe anyi *ƒ*e bebe*ƒ*e le *ƒ*e alafa geɖewo me la, te*ƒ*e mawo ke Vaudtɔwo hã kpɔ dedienɔnɔ le. Afimawo wolé Nyate*ƒ*e *ƒ*e akaɖi la ɖe asi le, wònɔ bibim le viviti tsiɖitsiɖi, esi me Kristo *ƒ*e subɔlawo to ɣeyiɣi didia ɖe la me. Te*ƒ*e mawo Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ɖaseɖilawo gasusɔ lé wo*ƒ*e xɔse xoxo la me ɖe asi vevie le *ƒ*e akpe ɖeka sɔŋ.

Mawu dzra kɔkɔe*ƒ*ea ɖe, si ŋu gãnyenye le, eye wosɔ kple e*ƒ*e Nyate*ƒ*e sesẽwo la, ɖo ɖi na e*ƒ*e dukɔ la. Na nute*ƒ*ewɔla siawo, siwo wonya de gbe la, to siwo dome woɣla ɖo la nye dzesi na Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye matrɔmatrɔ la. Wotsɔa to siawo *ƒ*e tsutsɔe*ƒ*e kɔkɔ, siwo ɖea e*ƒ*e gãnyenye ɖe go la fiana wo viwo, henɔa nu *ƒ*om na wo tso Amesi me liɖɔɖɔ kple tɔtrɔ *ƒ*e vɔvɔlia ɖeke mele o la, ŋuti kple Amesi *ƒ*e Nya la lí ke goŋgoŋ abe to mavɔwo ene la ŋuti. Yehowa lí ke towo ɖe wo*ƒ*e sɔtiwo dzi, hetsɔ gãnyenye ŋusẽ de wo me, ale be asia ɖeke mate ŋu ho wo ɖa le wote*ƒ*e o, negbe Ɲusẽ mavɔ la ɖeka ko. Nenema ke wòtsɔ e*ƒ*e Se mavɔ la tu tsitre sesĩe, wònye e*ƒ*e dziɖuɖua *ƒ*e gɔmeɖokpe le dzi*ƒ*o kple anyigba dzi siaa. Amegbetɔ *ƒ*e asi ate ŋu aka ehavi ŋu, aɖe e*ƒ*e agbe ɖa, gake zi alesi mate ŋu aho toa ɖe ɖa le ete*ƒ*e o la, nenema ke mate ŋu aɖe ɖoɖo ɖeka pɛ hã ɖa le Yehowa *ƒ*e Se la me, alo atutu e*ƒ*e ŋugbedodo, siwo wòwɔ na amesiwo léa e*ƒ*e lɔlɔnu me ɖe asi la *ƒ*e ɖeka pɛ gɔ̃ hã o. Ekem ele na Mawu *ƒ*e subɔlawo be woalí ke goŋgoŋ abe togbɛ mavɔwo ene le wo*ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ na Mawu me.

To siwo *ƒ*o xlã wo*ƒ*e baliwo la nye gbesiagbe *ƒ*e ɖasefowo na Mawu *ƒ*e xexemewɔwɔ *ƒ*e nusẽ, si nye kakaɖedzi matrɔmatrɔ na e*ƒ*e ametakpɔkpɔ *ƒ*e beléle na ame. Mɔzɔla siawo srɔna alesi woalɔ̃ Yehowa *ƒ*e amegbɔnɔnɔ *ƒ*e dzesi ma*ƒ*onu*ƒ*o siawo. Womeli na liʋiliʋi lili ɖe fukpekpe siwo vaa wo dzi la ŋu o; woawo ɖeɖe metsi anyi le towo dome, si menye amewo nɔ*ƒ*e o la o. Ke boŋ wodaa akpe na Mawu be ena yewo bebe*ƒ*e ɖe amegbetɔ *ƒ*e dziku kple vɔɖivɔɖi ŋu, eye wokpɔa dzidzɔ ɖe alesi wokpɔ vovo subɔa Mawu la ta. Edziedzi ne wo*ƒ*e futɔwo nya wo ɖe du nu la, towo *ƒ*e kɔkɔ*ƒ*ewo nyena kakaɖedzi taʋiʋli

kple dedienɔnɔ te*ƒ*e na wo. Wo*ƒ*oa *ƒ*u le towo *ƒ*e tsutsɔe*ƒ*ewo henɔa Mawu kafum le afisi Roma gbadagbawo mete ŋu tsia wo*ƒ*e akpedahawo ɖe wo nu le o la.

Kristo *ƒ*e nusrɔla siawo *ƒ*e mawusosroɖa ŋu dza, hede to. Wode asixɔxɔ Mawu *ƒ*e Nyate*ƒ*e la *ƒ*e ɖoɖowo ŋu wú a*ƒ*e kple agblewo, xɔlɔwo, *ƒ*ometɔwo, wú wo ŋutɔwo *ƒ*e agbe gɔ̃ hã. Wodina vevie be yewoa*ƒ*ã susu siawo ɖe wo*ƒ*e sɔhɛwo hã me. Tso keke ɖevime ke la, wofiaa wo Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo kple alesi Mawu *ƒ*e seawo *ƒ*e biabiawo nye nu kɔkɔe ɖo. Biblia meli sɔgbɔ ɣemaɣi o, eye bebli hafi nàke ɖe eŋu. Eyata wo dome ame geɖewo srɔa e*ƒ*e nya xɔasiwo ɖe tame. Wote ŋu srɔna Nubabla Xoxoa kple Nubabla Yeyea *ƒ*e akpa gãa ɖe gblɔna. Mawu *ƒ*e susu wɔa ɖeka kple dzɔdzɔme nuwɔwɔ wɔnukuwo kple gbesiagbe *ƒ*e yayrawo. Wofiaa ɖeviwo be woanye akpedalawo na Mawu abe amesi nye nublanuikpɔla kple nuwokatã nala ene.

Dzilawo, siwo fatu, helɔ̃ wo viwo geɖe, vɔ kple nunya la, meɖe mɔ na wo be woawɔ wo ŋutɔwo *ƒ*e lɔlɔnu o. Wonya dodokpɔ kple hiãkame *ƒ*e mɔ, si dzi wole, esi medidi le xɔsetakula nyenye hã gbɔ o. Eyata wonana be kuxi *ƒ*e agbe, si wole la nanye numame na ɖeviawo hafi woatsi, be woabɔbɔ na kplɔlawo, eye be woanya alesi woɖena susu le ameɖokui si, hewɔa nu na ame ŋutɔ la. Wofiaa wo hã tso ɖevime ke be amesiame nakpa ŋgɔ eya ŋutɔ *ƒ*e wɔnaa ɖe *ƒ*e metsonu, anɔ ŋudzɔ le ameɖokui ŋu le nu*ƒ*o*ƒ*o me, eye be woadze si ɖoɖuizizi *ƒ*e asixɔxɔ. Ne nyaa ɖe, si medze be woagblɔ o, do go tso amea ɖe *ƒ*e nu me, hedze futɔa ɖe *ƒ*e to me la, menye amesi gblɔ nya sia ɖeka ko *ƒ*e agbe wòde afɔku me o, ke boŋ ame alafalafawoe ate ŋu akpɔ ku tso eme, elabena nyate*ƒ*ea *ƒ*e futɔwo le abe amegaxi siwo le adelã dim avuvu ene, eye wole ame sike agblɔ vovokpɔkpɔ le mawusubɔsubɔ me *ƒ*e nyaa ɖe la dim vevie.

Vaud-dumetɔwo tsɔ wo*ƒ*e xexeame *ƒ*e dzidzeme kpɔkpɔ sa vɔ ɖe wo*ƒ*e lɔlɔ̃ na Nyate*ƒ*e la te*ƒ*e; to kutrikuku *ƒ*e dzigbɔɖia ɖe me, wote ŋu kpɔa wo*ƒ*e agbe ta. Woléa be na totame kple balime- nyigba *ƒ*e kakɛ vi sue, si ko dzi woate ŋu ade agble le la vevie, ale be woaxa nusi ko woate ŋui la le te*ƒ*e mawɔnuku mawo dzi.

Nusɔsrɔ, si *ƒ*e dome ɖeviwo nyi tso dzilawo gbɔ la, *ƒ*e ɖewo enye beléle na nusi le ame si la kple nugbegbe sesẽ le ame ɖokui gbɔ. Wofiaa wo be nusi Mawu di la enye ɖoɖo nɔa ame *ƒ*e agbe ŋuti, kple sidzedze sia be ŋutiɖoɖo kpɔkpɔ na ame *ƒ*e hiãwo la tsoa ame ŋutɔ *ƒ*e dɔwɔwɔ etɔxɛ gbɔ, tsɔmekpɔkpɔ, beléle kple xɔse me. Nufiame siawo nye dɔwɔwɔ kple ɖeɖiteameŋu *ƒ*e sukua ɖe; enye nusi nyo na amegbetɔ. Eya enye nusi tututu Mawu di na amegbetɔ le e*ƒ*e anyidzedze *ƒ*e nɔnɔme sia me. Enye suku, si wòtsɔ nɛ be wòanye tutuɖo na e*ƒ*e ŋgɔdede. Ke le esime wonɔa ɖeviawo mlãm alea la, womeŋlɔa wo*ƒ*e nunya tutuɖo hã be o. Wofiaa wo be wo*ƒ*e anyasã kple ŋutinuwo katã nye Mawu tɔ, eye bena ele be woatu wo ɖo na e*ƒ*e subɔsubɔ.

Alpes-todome Hame sia sɔ kple *ƒ*e alafa gbãtɔwo *ƒ*e Hame la le e*ƒ*e dzadzɛnyenye kple gblɔenyenye me. Wo*ƒ*e kplɔlawo noa tsi le agbetsi vudo, si nye Mawunya la me.

Wo*ƒ*oa *ƒ*u ɖe Mawu *ƒ*e subɔla siawo ŋu le towo *ƒ*e akɔgo dzi, alo agakpetowo me na Mawu *ƒ*e nyawo sese.

Te*ƒ*e siawoe sɔhɛwo xɔa wo*ƒ*e tutuɖowo le. Biblia enye wo*ƒ*e nusrɔgbalẽ, si *ƒ*e nya kɔkɔeawo woxɔna de wo*ƒ*e susu me. Wowɔa wo*ƒ*e ɣeyiɣi geɖe ŋuti dɔ heŋlɔa Biblia me nyawo kple asi. Alea ye woŋlɔa Biblia la katã, alo ɖea e*ƒ*e tanyaa ɖewo kple wo*ƒ*e gɔmeɖeɖe suewo dana ɖi. Mɔ siawo dzi woto kaka Nyate*ƒ*e *ƒ*e kesinɔnu gã, siwo dzi amesiwo di be yewoakɔkɔ wú Mawu la, tsyɔ̃ nu ɣeyiɣi didia ɖe la.

To dzigbɔɖi kple ɖeɖimateameŋu dɔwɔwɔ, siwo wowɔ ɣeaɖewoɣi, le agado kple agakpetotro dovivitiwo me, le kakati *ƒ*e keklẽ nu la, ye woŋlɔ̃ Ɖoŋlɔ̃ kɔkɔeawo ɖi, kpukpui yi ɖe kpukpui dzi, tanya yi tanya dzi. Nɔnɔme sia mee dɔ la yi edzi le, eye Mawu *ƒ*e lɔlɔnu ɖeɖefia gale keklẽm abe sika dzadzɛ ene. Amesiwo to dodokpɔ kple kuxi sesẽwo me le dɔ sia wɔwɔ me, le alesi wolɔe ta la, koe ate ŋu ase keklẽ la *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*e tsitsi ɖe dzi gɔme. Mawu *ƒ*e dɔlawo *ƒ*oa asaɖa ɖe nute*ƒ*ewɔla siawo ŋu le wo*ƒ*e dɔwɔwɔ me.

Satana na be Roma *ƒ*e episkɔpo kple nunɔlawo ɖi Nyate*ƒ*e la ɖe nu dada, kple numaɖinudzixɔse *ƒ*e gbeɖuɖɔ gɔme. Gake nukutɔe la, e*ƒ*e keklẽ dzadzɛ la gale nenema kpoo to viviti *ƒ*e *ƒ*e alafa geɖeawo me. Eye Mawu *ƒ*e nutrenue le eŋu, ke menye amegbetɔ tɔ o. Amewo dze agbagba madzudzɔ madzudzɔe be yewoade viviti Ɖoŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e gɔmesese bɔbɔe, si me kɔ *ƒ*ã la me, ale be woatsɔ emenyawo tsi tre ɖe wonɔewo ŋuti; gake, abe Noa *ƒ*e aɖakaʋua, si zɔ tɔɖɔɖɔ *ƒ*e tsi nyadriwo dzi ene la, Mawu *ƒ*e Nyate*ƒ*e la hã gblẽ ahomya siwo katã di be yewoanyrɔe la ɖe megbe. Nenema ke, abe alesi sika-wɔ kple klosalo ɣlana ɖe to me le anyigba te, eye wòle be amesi le wo dim la naku anyigba, age ɖe e*ƒ*e tu me ene la, nenema ke wònye be Ɖoŋlɔ̃ kɔkɔea ɖena e*ƒ*e sika nyate*ƒ*ewo fiana amesiwo le eme kum vevie le bɔbɔenyenye kple gbedodoɖa me la. Mawu di be Biblia nanye nusrɔgbalẽ, si wòle be ame*ƒ*omea katã nasrɔ̃ le ɣeawokatãɣi, le ɖevime, sɔhɛmenɔnɔ me yi ɖe tsitsi me ke. To Nya la tsɔtsɔ na amegbetɔ me ye Mawu ɖea eɖokui fianae le. Nyate*ƒ*e sia nyate*ƒ*e, si ŋu woake ɖo le eme la, nye e*ƒ*e akpaa ɖe *ƒ*e ɖeɖefia.

Mawunya sɔsrɔ̃ nye nusi eya ŋutɔ ɖo anyi na amegbetɔ *ƒ*e kadede nyui me nɔnɔ kple e*ƒ*e Wɔla kple na e*ƒ*e lɔlɔnu *ƒ*e gɔmesese nyuitɔ. Eganye mɔnu, si dzi wò*ƒ*oa nu kple amegbetɔ le.

Ne Vaud sɔhɛwo wɔ ɣeyiɣia ɖe le wo*ƒ*e todome suku vɔ la, woɖoa wo dome amea ɖewo be woayi ɖawu wo*ƒ*e nusɔsrɔwo nu le du gãwo me, afisi wo*ƒ*e susu kple nukpɔkpɔwo gatsina ɖe dzi wú le. Ke sɔhɛ siawo doa go tetekpɔ vovovowo. Wokpɔa gbegblẽ, si nɔa amewo me le te*ƒ*e mawo; alea ye wòle na wo be woakpa ŋgɔ Satana *ƒ*e dɔwɔnu dzeaɖaŋu vɔdi, siwo blea wo de nudada ɣaɣla kple tetekpɔ sesẽwo me. Ke dzɔgbenyuitɔe la, wo*ƒ*e tutuɖo, si woxɔ tso ɖevime ke la, na be wote ŋu tona afɔku siawo me kple dziɖudu.

Le suku sia suku, si woayi me la, mele na wo be woaka ɖe amea ɖe dzi, alo adɔ ŋu ɖe amea ɖe ŋu o. Wotɔna awu, si wodona la, be woate ŋu aɣla wo*ƒ*e kesinɔnu gãtɔ, si nye Biblia la, *ƒ*e kakɛa ɖe ɖe e*ƒ*e afiaa ɖe godo. Dɔ, siwo dzilawo wɔ ɣleti alo *ƒ*e geɖe la, *ƒ*e nukua ɖe nɔa wo ŋuti ɣesiaɣi, ale be kasia woakpɔ mɔnua ɖe, si woate ŋu amã Nya la kple amea ɖe, si le gbesɔsɔ axɔe, eye mahe afɔku va nɛ o la, wotsɔa e*ƒ*e akpa via ɖe, si woŋlɔ̃ kple asi la nana ame la. Tso keke ɖevime ke wofia wo nusia wɔwɔ. Wose dɔ sia gɔme, eye wowɔnɛ kple nute*ƒ*ewɔwɔ. Evana me be sɔhɛ bubua ɖewo le suku siawo me trɔa dzi me le xɔse vavã la nu, eye edziedzi ŋutɔ gɔ̃ hã, Nyate*ƒ*e la *ƒ*e ɖoɖowo xɔa sukuawo me keŋkeŋ, le esime sukua kplɔla, siwo nye Papa yomedzelawo la, mekena ɖe nusiwo wonɔa yɔyɔm be “nu dada” la, *ƒ*e tso*ƒ*e ŋuti kura o.

Vaud dumetɔwo de dzesii hã be nusi Mawu di tso yewo gbɔ la, menye be woalé Nyate*ƒ*e la ɖe asi le wo*ƒ*e towo dome ɖeɖe ko o, ke boŋ bena dɔdasi wòganye na wo be woamã kekeli la kple amesiwo le viviti me la, alebe to Mawunya *ƒ*e ŋusẽ me la, woaɖe kluvinyenye *ƒ*e kɔkuti, si Roma té ɖe amewo dzi la ɖa. Đoɖo, si wowɔ na wo ɖokuiwo la, enye be amesiame, si di be yeanye nunɔla la, ele nɛ be wòade dɔgbe le duta *ƒ*e etɔ̃ sɔŋ hafi wòate ŋu anye hame nunɔla le wo gbɔ.

Hafi sohɛ siawo nadze mɔ la, kplɔlawo daa asi ɖe wo*ƒ*e ta dzi, eye womekpɔa agbe, si le ŋgɔ na wo la abe hotsuikpɔkpɔ alo anyigbadzi *ƒ*e gãnyenye *ƒ*e agbe ene o, ke boŋ abe fukpekpe kple afɔku *ƒ*e agbe, si ate ŋu akplɔ wo yi xɔsetakula *ƒ*e nuwuwu gɔ̃ hã ene. Dɔgbedela siawo dzea wo*ƒ*e dɔ gɔme le gbadza*ƒ*e-du kple bali-du siwo le towo *ƒ*e afɔ nu la me, eye wozɔa mɔ eve eve, abe alesi Yesu dɔ e*ƒ*e nusrɔlawo ɖe dɔ gbe ene. Hadɔwɔla siawo menɔa adu ɣesiaɣi o, ke wodoa go wonɔewo hena gbedododoɖa, nuxɔxlɔ̃ kple nusẽdodo wonɔewo le xɔse me. Wo*ƒ*e dɔgbededede *ƒ*e taɖodzinu mate ŋu akpɔ emevava ne woɖee ɖe go fia o; esiata woɣlana wo ɖokui ɖe dɔ vovovo wɔlawo *ƒ*e nɔnɔme me; edziedzi abe asitsalawo ene. Wodzrana seda-vɔwo, atsyɔɖonuwo kple nu xɔasi bubuwo, eye amewo xɔa wo abe nudzralawo ene, le esime womalɔ̃ ate gogo wo gbeɖe, nenye be woɖe wo ɖokui fia abe mawunya gblɔlawo ene o. Míakpɔ nya siawo le agbalẽ, si gbɔna la me: -Wylie, liv.I, ch.7.- Wodoa gbe ɖa be Mawu nana yewo nunya ale be yewoate ŋu atsɔ kesinɔnu vavã, siwo xɔ asi wú sika kple atsyɔnuwo la, na amewo. Woɣlana Mawunya *ƒ*e ta-nya sue suea ɖe, siwo woŋlɔ̃ kple asi la, ɖe wo*ƒ*e awuwo alo nusiwo wodzrana la me, eye woɖea wo do goe le afisi afɔku mele o la. Ke amesiwo kpɔ ŋudzedze le wo ŋu la, wotsɔna agbalẽvi siawo nana wo.

Dɔgbedela siawo zɔna afɔ *ƒ*u*ƒ*lu ɖia tsa to du gãwo *ƒ*e mɔwo dzi, eye wogakpɔawo le kɔ*ƒ*e du siwo me wodzi wo le, siwo didi tso du gãwo gbɔ la me, eye wonɔa nyanyuia *ƒ*e nukuwo *ƒ*ãm le wo*ƒ*e to*ƒ*ewo katã. Gbedoxɔ yeyewo kplɔa wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo ɖo, eye xɔsetakulawo *ƒ*e ʋu ɖia ɖase tso Nyate*ƒ*e la ŋu. A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋkeke gã la aɖe luʋɔ geɖe *ƒ*e nuku siwo kristotɔ nute*ƒ*ewɔla siawo ŋẽ le wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo me la afia. Le ɣaɣla kple

ɖoɖuizizi me, Mawu *ƒ*e Nya la le mɔ kpɔm le gegem ɖe mawuvɔlawo *ƒ*e dzi, siwo yɔ kple dzidzɔ la me, eye wòle ta kekem le kristotɔwo dome.

Vaudtɔwo *ƒ*e gɔmesese enye be Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo menye nusi Mawu wɔ na amegbetɔ le blema la *ƒ*e ŋɔŋlɔ̃ ɖi kple mía*ƒ*e egbe ŋkekea *ƒ*e dɔdasiwo kple agbawo ɖeɖefia ɖeɖe ko o, ke boŋ woganye tsɔtsrɔ̃ kple ŋutikɔkɔe, siwo le ŋgɔ na mí la, *ƒ*e nyagblɔɖi. Woxɔe se be nuwo katã *ƒ*e nuwuwu mele didi*ƒ*e o; ekem, esi wònye be wonɔa Biblia srɔm le gbedodoɖa kple aɖatsi me la, emenya xɔasiwo wɔa dɔ ɖe wo dzi ale gbegbe be wokpɔe be dɔdasi wònye be amewo nanya e*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ nyate*ƒ*e veviawo. Ðeɖekpɔkpɔ *ƒ*e ɖoɖoawo me kɔ na wo nyuie le Agbalẽ kɔkɔe la me, eye wokpɔa akɔfafa, mɔkpɔkpɔ kple ŋutifafa le wo*ƒ*e Kristo dzi xɔxɔse me. Mawu *ƒ*e kekeli, si klẽ ɖe wo*ƒ*e susu me hedoa dzidzɔ na wo*ƒ*e dziwo la, na be wodina vevie be kekeli sia nakɔ ɖe amesiwo lé papa *ƒ*e nu dada fiafia *ƒ*e vivitiwo me la dzi.

Wokpɔ ameha geɖewo le Papa kple nunɔlawo *ƒ*e kpɔkplɔ te, le wo*ƒ*e tsɔtsɔke dim vevie to funyafunya wɔwɔ wo ɖokui me na wo*ƒ*e luʋɔ *ƒ*e nuvɔ̃ ɖeɖe ɖa. Esi wònye be wofia wo be wo*ƒ*e dɔnyuiwɔwɔ ye laɖe wo ta la, wolía ŋku ɖe wo ɖokui dzi madzudzɔ madzudzɔ, eye wo*ƒ*e susuwo nɔa wo*ƒ*e fɔɖilanyenye dzi, alebe woxɔna sena be Mawu *ƒ*e dziku le yewo dzi; esiata wonɔa fu wɔm wo*ƒ*e luʋɔ kple ŋutilã vevie¬¬¬¬¬¬, to gbɔ be womekpɔa dzidzemea ɖeke le ewɔwɔ me o hã. Alea ye ame nute*ƒ*ewɔla geɖewo ge ɖe Roma *ƒ*e nu dada fiafiawo *ƒ*e babla te. Luʋɔ akpe akpewo gblẽ dzilawo kple xɔlɔwo ɖi, heyi ɖatu wo ɖokui ɖe kpɔ me le wo*ƒ*e agbe blibo la katã me. Bubuawo dia wo*ƒ*e dzitsinya *ƒ*e ŋutifafa to ŋutsitsidɔ̃ atraɖi, wo*ƒ*o*ƒ*o vevie kple atam, kple zãmetoto didiwo me; wonɔa klo dzi ga*ƒ*o*ƒ*o geɖewo le wo*ƒ*e mlɔ*ƒ*e dovivitiwo *ƒ*e anyigba fafɛ, *ƒ*otsi dzi; ameaɖewo wɔa mɔzɔzɔ didiwo, gbɔɖiameɖokui *ƒ*e akɔfadɔwo alo tona fuwɔame dziŋɔwo me. Nuvɔ̃ *ƒ*e fɔɖiɖi *ƒ*e seselelãme kple vɔvɔ̃ na Mawu *ƒ*e hlɔbiabia dziku na be wowɔa fu wo ɖokui ale gbegbe be ɖeɖi tea wo ŋu, wogbɔdzɔna eye wokuna le kekeli manɔamesi, alo mɔkpɔkpɔa ɖeke makpɔ me.

Vaudtɔwo dina vevie be yewoamã agbe-bolo la kple luʋɔ dɔwuitɔ siawo, ana woake ɖe ŋutifafa gbedasi, siwo le Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo me la ŋuti, eye be yewoaɖe Kristo, si nye wo*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e mɔkpɔkpɔ ɖeka kolia, si li la fia wo. Wokpɔ hã be nufiafia, si gblɔ be dɔnyuiwɔwɔ koe ate ŋu aɖe ame tso Mawu *ƒ*e se dzi dada me la nye alakpanya. Ɲuɖoɖo ɖe amegbetɔ ŋutɔ *ƒ*e dzenawo ŋu na be womegabuna Kristo *ƒ*e lɔlɔ̃ mavɔ la ŋu o. Yesu ku vɔsa-ku ɖe amegbetɔ ta, elabe nuvɔme, siwo mínye la, mate ŋu awɔ naneke adze Mawu ŋu o. Ðela, si ku le atitsoga ŋu hefɔ̃ la, *ƒ*e dzena ye nye kristotɔ *ƒ*e dzixɔse. Luʋɔ *ƒ*e dedienɔnɔ le Kristo me hã nye nyate*ƒ*e vevia ɖe, eye wòle be e*ƒ*e ɖekawɔwɔ kple eyama to xɔse me la nasẽ ŋu goŋgoŋ abe ŋutilãa ɖe kple e*ƒ*e ŋutinu ene, alo abe weinti kple e*ƒ*e alɔdze ene.

Papawo kple nunɔlawo *ƒ*e nufiafiawo na be amewo kpɔ Mawu, alo Kristo ŋutɔ gɔ̃ hã, *ƒ*e dɛ̃ abe ŋutasẽla *ƒ*e dɛ, si ɖo vɔvɔ̃ ene. Woɖe Ðela fia abe amesi me vevesesea ɖeke mele na amegbetɔ nuvɔmedzela o la ene; si wɔ be wohiã nunɔlawo kple ame kɔkɔewo *ƒ*e avuléle ɖe wo ta. Ekem amesiwo Mawunya ʋu susu na la dina vevie be yewoaɖe Yesu fia luʋɔ siawo abe Ðela dɔmenyotɔ kple lɔla, si ke abɔ ɖi na amesiwo katã di be yewoayi egbɔ kple wo*ƒ*e nuvɔgbawo, wo*ƒ*e vɔvɔwo kple gbɔdzɔgbɔdzɔwo. Subɔla vavã siawo *ƒ*e didi veviee ganye be yewoaɖe mɔxenu, siwo katã futɔ abosam lí kɔ ɖe dziwo *ƒ*e mɔ dzi, ale be amegbetɔ nagate ŋu ke ɖe Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo ŋu ne wòayi egbɔ tɛɛ kple nuvɔgɔmeʋuʋu, alebe wòaxɔ tsɔtsɔkekple ŋutifafa o la, ɖa.

Vaud gbe*ƒ*ãɖela siawo tsɔa awuyaya kple dzo ɖea Nyanyui la *ƒ*e nyate*ƒ*e xɔasiawo fiaa amesiwo tsikɔ le wuwum la. Woɖea Ŋɔŋlɔawo *ƒ*e tanya sue sue, siwo le wo si la fiaa wo kple ayedzedze geɖe. Dɔgbedela ɖesiaɖe *ƒ*e dzidzɔ gãtɔ enye be yeana be mɔkpɔkpɔ nage ɖe luʋɔ siwo *ƒ*e dzitsinya tɔtɔ le nuvɔ *ƒ*e fɔɖiɖi *ƒ*e seselelãme ta, eye wole Mawu *ƒ*e hlɔbiala *ƒ*e tohehe lalam kple vɔvɔ̃ la me. Le veveseɖamenu *ƒ*e aɖatsi me, gbe*ƒ*ãɖela sia ɖea ŋugbedodo xɔasi, siwo tso amesi nye vɔwɔlawo *ƒ*e mɔkpɔkpɔ ɖeka hɔ, si li gbɔ la, fiana wo, eye wowɔna esia le klo dzi gɔ̃ hã. Alea ye Nyate*ƒ*e la kpɔ mɔ nɔ gegem ɖe dzi doviviti geɖewo me, heɖea wo*ƒ*e dziɖelame*ƒ*o vevesesewo ɖa, ale be Dzɔdzɔenyenye *ƒ*e Ɣe la klẽna ɖe wo me kple e*ƒ*e dɔyɔyɔ azɔ. Evana me ɣeaɖewoɣi be gbe*ƒ*ãɖela la xlẽna Nyanyuia *ƒ*e akpaa ɖe, xlẽnɛ, gaxlẽnɛ ake le nusrɔlaa ɖewo *ƒ*e biabia nu, abe ɖee wodi be yewoaka ɖe nusi sem wole la dzi ene. Tɔxɛ, wodina be yewoase nyati siwo gbɔna la : "…Via Yesu Kristo *ƒ*e ʋu la klɔa nuvɔ̃ katã ɖa le mía ŋuti." (1Yoh.1:7), "…abe alesi Mose kɔ da la ɖe dzi le gbeadzi ene la, nenema ke woakɔ Amegbetɔvi la ɖe dzi tsã." (Yoh.3:14,15)

Ame geɖewo va ke ɖe papawo *ƒ*e nufiafia *ƒ*e alakpanyenye ŋuti. Wode dzesii be nufiafia, si *ƒ*o nu tso amegbetɔwo, alo mawudɔlawo *ƒ*e nyaxɔɖakɔ ɖe vɔwɔla ta nye alakpa. Ne kekeli vavã la ge ɖe wo*ƒ*e dzi me la, wodoa ɣli kple dzidzɔ be: "Kristo enye nye Nunɔla; e*ƒ*e ʋu enye nye vɔsa; e*ƒ*e vɔsamlɛkpui enye nye nuvɔmeʋu*ƒ*e." Wotsɔa Kristo *ƒ*e dzenawo wɔa wotɔe kple kakaɖedzi, eye wogblɔa nyati siawo be: "Ke ne xɔse mele mía si o la, míate ŋu adze Mawu ŋu o." (Hebri. ll:6); "…elabena ŋkɔ bubua ɖeke mele dzi*ƒ*oa te, si wona amegbetɔwo le esi me wòle be míakpɔ xɔxɔ la le o." (Dɔw.4:12) .

Kakaɖedzi ku ɖe Ðelaa ɖe, si yɔ fũ kple lɔlɔ̃ na vɔwɔla la, nye nusi *ƒ*e gɔmesese sesẽ na dzimaɖeɖi luʋɔ siawo dometɔa ɖewo ŋutɔ. Ale be dzidzeme, si Nyate*ƒ*e sia he vɛ na wo la, lolo, eye e*ƒ*e kekeli la nu sẽ ale gbegbe be wokpɔa wo ɖokuiwo abe yewole dzi*ƒ*o vɔ ene. Wotsɔa wo*ƒ*e asi dea Kristo *ƒ*e asi me kple kakaɖedzi; wo*ƒ*e afɔwo lía ke ɖe Agakpe mavɔ la dzi. Vɔvɔ̃ na ku bú le wo me keŋkeŋ. Wole gbesɔsɔ be woade yewo gakpɔ me, alo atɔ dzo yewo fã, ne esia akɔ wo*ƒ*e Ðela la ŋuti ko.

Nenemae wonɔ mawunya la kakam le adza me; ɣeaɖewoɣi woxlẽnɛ na ame ɖeka, ɣebubuɣi na *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o sue siwo le Nyate*ƒ*e la *ƒ*e kekeli dim vevie la. Edziedzi wonɔa ŋugble dem tso eŋu zã blibo la katã. Dzi dzɔa wo eye wo*ƒ*e nu kuna ale gbegbe be ewú gbɔgblɔ na wo. Biabia, si wowɔna vevie la enye: "Ðee Mawu axɔ nye hã nye vɔsa ma? Akpɔ nye nublanuia ? Atsɔ nye vɔwo akem ma? Ke dɔgbedelawo ɖoa nya siawo ŋu na wo kple Mawunya *ƒ*e kpukpui sia: "Mite va gbɔnye, mi amesiwo katã le agbagba dzem, eye agba le miawum la, eye nye la mana dzudzɔ mi." (Mateo 11:28)

Azɔ la, wokuna ɖe ŋugbedodoawo ŋu kple xɔse, eye wosena dzidzɔnya siawo tso wo*ƒ*e nu me be: "Akɔfadɔ mɔzɔzɔ didiwo nu tso, tsaɖiɖi sesẽwo yi te*ƒ*e kɔkɔewo la wu nu azɔ. Mate ŋu ayi Yesu gbɔ alesi mele, kple nye fɔɖiɖi, kple nye ɖi*ƒ*o*ƒ*owo, eye magbe nye vevesese ɖe vɔ̃ ta *ƒ*e gbedodoɖawo o. Wotsɔ wò nuvɔwo ke wò. Woatsɔ tɔnyewo hã kem.

Dzidzɔ kɔkɔe *ƒ*e tɔsisi gãa ɖe yɔa wo*ƒ*e dziwo me, eye wodoa Yesu *ƒ*e Ŋkɔ la ɖe dzi kple kafukafu kple akpedada. Luʋɔ siawo dzona yia wo nɔ*ƒ*ewo kple dzidzɔ, eye ne wokpɔ mɔnu via ɖe ko la, woawo hã mãna wo*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ yeye la kple nɔvi bubuawo, hegblɔna na wo be yewokpɔ agbe kple Nyate*ƒ*e *ƒ*e mɔ la. Ke mawunya *ƒ*e kakaɖedzi gena ɖe amesiawo hã *ƒ*e dzi me.

Vaud nyate*ƒ*e *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖela sia gayia e*ƒ*e mɔzɔzɔ la dzi; bɔbɔenyenye, nyate*ƒ*etɔnyenye kple veviedodo, si dzena le eŋuti la, nye nusiwo ŋu e*ƒ*e toɖolawo *ƒ*oa nu le ɣesiaɣi. Evana me zi geɖe be womebianɛ afisi wòtso kple afisi yim wòle hã o. Elabena e*ƒ*e toɖolawo *ƒ*e nu kuna, eye wo*ƒ*e dziwo yɔna kple dzidzɔ kpakple akpedada, ale be woŋlɔna be gɔ̃ hã be yewomebiae afisi wòtso o. Ke ne wokpee be wòakplɔ yewo ɖo ayi a*ƒ*e me la, eɖoa eŋu be ele be yeayi aɖakpɔ Alẽha la *ƒ*e alẽ bubuwo hã gbɔ. Ne edzo vɔ la, wobiaa wonɔewo se be: menye ɖee mawudɔlaa ɖe ɖi tso dzi*ƒ*o va míagbɔ oa?

Zi geɖe la womegadoa go Nyate*ƒ*ea *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖela sia o. Ðewohĩ ele dɔa dzi yim le du bubua ɖe me loo, alo ele e*ƒ*e agbe ŋkekewo wɔm le gakpɔ doviviti, si amea ɖeke menya o la me, alo e*ƒ*e *ƒ*uwo le nyunyɔm le dua ɖe, si me wòɖi ɖase le Nyate*ƒ*e la ŋuti le la me. Aleke kee wònye hã la, Nya siwo wògblẽ ɖi le afisiwo wòto la mate ŋu atsrɔ̃ gbeɖe o. Wogale dɔ wɔwɔ dzi le amewo *ƒ*e dzi me ɖaa, eye le ʋɔnudrɔŋkeke la dzi koe kukutsetseawo adze le blibodede me.

Vaud dɔgbedelawo kaka ɖe Satana *ƒ*e fiadu*ƒ*ewo keŋ; viviti ŋusẽwo de dzesi esia, eye wole ŋudzɔ azɔ wú tsã. Viviti fiavi la kpɔa ŋutete ɖesiaɖe, si wowɔna na Nyate*ƒ*ea *ƒ*e zɔɖeɖe, eye wòdoa dzo e*ƒ*e dɔwɔlawo me. Papa dziɖuɖua *ƒ*e amegãwo kpɔ afɔku, si asitsala nublanuitɔ siawo *ƒ*e dɔwɔwɔwo nye na yewo *ƒ*e ŋgɔdede. Wokpɔ be ne womexe mɔ na kekeli la *ƒ*e takeke o la, ekem ana be nufiafia *ƒ*e blukɔ, si tsyɔ̃ dukɔa dzi la abu keŋkeŋ, eye luʋɔwo aɖo ta Mawu ɖeka ko gbɔ. Ne esia va eme la, Roma *ƒ*e gãnyenye la ayi to godo, dikekemanɔŋui.

Vaud dukɔa, si lé Kristo Hame gbãtɔ ƒe xɔse vavã me ɖe asi vevie la, ƒe anyinɔnɔ nye gbesiagbe ɖasedɖiɖi, si tsi tre ɖe Roma hamea ƒe megbedede ŋuti, eye wòhe fuléle kple yometiti sesẽwo va wo dzi. Vaud dumetɔwo ƒe asimaɖe le Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ŋuti la hã nye nusi Roma mate nu axɔ gbeɖe o. Esiata wòɖoe kplikpã be yeatsrɔ̃ wo ɖa keŋkeŋ le anyigba la dzi. Đoɖo sia nye gɔmedzedze na aʋa nyadri, si womekpɔ kpɔ o la, hoho enuenu kɔ ɖe Mawu ƒe dukɔ la dzi le woƒe totame ƒe nɔƒewo me. Roma hamea ƒe xɔse gbadagbawo tina wo yome yina ɖe keke towo ta me, eye abe alesi Abel ɖemanyala kpɔ ku le amewula Kain si me ene la, nudzɔdzɔ sia ga vana eme zi geɖe.

Edziedzi, wotsrɔa woƒe agble wɔnukuwo, eye wogbãna woƒe aƒewo kple gbedoxɔwo katã keŋkeŋ, ale be afisiwo nye dukɔ agbagbadzela ma ƒe nɔƒewo la zua gbegbe keŋ. Abe alesi, lã wɔadãwo ƒe anyrãwɔwɔ gasẽna ɖe edzi ne woɖɔ ʋu kpɔ ene la, nenema tututu Papa yomedzela siawo ƒe ŋutasesẽ ganyrãna ɖe edzi ne wole Vaudtɔwo kpɔm wole veve sem. Woti xɔse vavã ƒe ɖasedɖila siawo yome le towo dome, towo tame, baliwo me, afisiafi, siwo woɣla ɖo le avetsuwo me hã.

Nyaa ɖeke, alo vodadaa ɖeke meli woatsɔ bu fɔ dukɔ, si ƒe anyinɔnɔ gbem wole la o. Woƒe futɔwo ŋutɔ gɔ̃ hã ɖina ɖase le wo ŋuti be ame fatu, madzeaglã, siwo vɔa Mawu ɖaa la wonye. Vo, si woda la koe nye be wogbe be yewomasubɔ Mawu le papa ƒe ɖoɖo nu o. Hlɔ, si wodɔ, si he gbɔɖiame, vlodoame kple fuwɔame, siwo katã amegbetɔ, alo gbɔgbɔ vɔwo, ate ŋu asusu, va wo dzi la, koe nye ekema.

Esi Roma ɖo kpe edzi gbeɖeka be woatsrɔ̃ dukɔ sia la, Papa (Innocent VIII le ƒe 1487 me) ɖe eƒe dziɖuɖu segbalẽa ɖe ɖe go, si bu fɔ wo be wonye xɔsetɔ nudadafialawo, siwo dze na ku. Wometsɔ nya gobia ɖeke ɖe wo ŋu be wonye kuviatɔwo, nuteƒemawɔla alo howɔlawo o; wogblɔ le segbalẽvi la me be wonye ame flula siwo ɖea wo ɖokuiwo fia abe amesiwo vɔã Mawu ɖaa kple ame kɔkɔewo ene, hele "alẽha vavã la ƒe alẽwo" flum. Eyata papa ɖe gbe be ne womaɖe asi le woƒe xɔse ŋu o la, ekem "woatsrɔ̃ dukɔ vɔdi, nyɔŋu sia, abe da siwo nu adi le ene." (-Wylie, liv. 16, cha.1). Đee wònɔ susu me na nunɔla ɖokuidoɖedzila sia be ŋua ɖe ava ke, si dzi nya siawo katã ava nɔ te ɖe eŋku mea? Đee wònya ɣemaɣi be wole nya mawo katã ŋlɔm ɖe dziƒo ƒe agbalẽwo me na ʋɔnudɔdrɔ̃ ŋkeke la? Yesu gblɔ be: "…Nusianu, si miewɔ na nenem nɔvinye sue siawo dometɔ ɖeka la, nyee miewɔe na." (Mateo 25:40)

Papa ƒe segbalẽ sia wɔ yɔyɔ na hamevi ɖesiaɖe be wòaho aʋa ɖe "xɔsetɔ nudadafiala mawo" ŋuti. Ne wòatsɔ de dzo lãme na wo na ʋukɔkɔdi-dɔ sia wɔwɔ la, etsɔ amesiame, si dzi subɔsubɔ ƒe agbaa ɖe, alo vodadaa ɖe ƒe fetua ɖe le la, kè eyama; ame sike dzi atamkaka alo ŋugbedodoa ɖe ƒe dɔdasi le la, ne elɔ̃ wɔ ɖeka kple papa ƒe yometiti-ʋakɔ sia ko la, agba ma aɖe ɖa le edzi enumake. Nenema ke, le se la nu, ne ameaɖe xɔ nunɔamesia ɖe wɔ etɔ madzɔmadzɔe la, woanae agbalẽ ɖe dzi woazu etɔ koŋ; woatsɔ nuvɔwo katã ake amesiame, si awu xɔsedadatɔa ɖe. Nubabla, si amea ɖe wɔ kple Vaud dumetɔa ɖe la

megakpɔ ŋusẽ ɖe edzi o. Ele na subɔla, si anɔ Vaud-tɔa ɖe si la, be wòadzo le egbɔ, eye mɔɖeɖe meli be amea ɖe nakpe ɖe wo ŋu o. Se la gaɖe mɔ be amesiame ate ŋu axɔ wo*ƒ*e nunɔamesiwo sesẽtɔe fãa. -Wylie, liv.16, ch.1. Alea ye xexeme ŋusẽ sia ɖo aʋakɔwo ɖo ɖe agbledela kple adaŋudɔwɔla siawo, kple mɔɖeɖe, li*ƒ*oa ɖeke manɔŋui, be woalé wo, awu wo, aha wo*ƒ*e nunɔamesiwo; wole se siawo katã dem le amesi gblɔ nya, si gbɔna la *ƒ*e ŋkɔ me: “Amegbetɔvi la meva xexeame be yeatsrɔ̃ amewo o, ke boŋ be yeaɖe wo.” Ke segbalẽ sia ɖe gbɔgbɔ, si na woŋlɔẽ la, fia kɔtee.Enye ʋɔ driba la *ƒ*e gbeɖeɖe, ke menye Kristo tɔ o.

Katoliko hamea kplɔlawo medi be yewoana yewo *ƒ*e dɛ̃ naɖi Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e kpɔdeŋu, si de blibo la o. Wo ŋutɔwo ɖo kpɔɖeŋu bubu anyi le wo*ƒ*e didi nu, eye wodi be amesiame nawɔ ɖe edzi, elabena Roma ye bia nenema. Nudzɔdzɔ dziŋɔ, siwo ŋu gbɔgblɔ mele o la woeva me. Papa kple nunɔla zãnuɖulawo kple busunyagblɔlawo wɔ dɔ vɔɖi siwo Satana de susu me na wo be woawɔ la. Nublanuikpɔkpɔa ɖeke mega le wo*ƒ*e dzi me o. Gbɔgbɔ ma, si de adã Yudaviwo me be woawu Kristo, eye woa*ƒ*o e*ƒ*e Apostolowo la, gbɔgbɔ, sike nɔ Neron, hlɔ-me la me ɖe kristotɔwo ŋu le eŋɔli me la, eya kee le dɔ wɔm hena Mawu *ƒ*e lɔlɔtɔwo tsɔtsrɔ̃ ɖa le anyigba sia dzi.

Yometiti, si va Vaud-tɔwo dzi le *ƒ*e alafa geɖewo me, eye woxɔe le dzigbɔɖanyi kple kutrikuku me la, nye nusi de bubu wo*ƒ*e Đela la ŋuti. To gbɔ be wonɔ aʋa lɔm tu wo enuenu, eye wonɔ wo*ƒ*e ʋu kɔm ɖi ŋutasẽtɔe hã la, woganɔa wo*ƒ*e dɔgbedelawo dɔm ɖa be woayi ɖa kaka Nyate*ƒ*e xɔasi la. Wotia wo yome yi ɖe ku me ke; wo*ƒ*e ʋu, si wokɔ ɖi la nyea tsiwuwu nuku, si wo*ƒ*ã la, eye megbea ku matse o. Nɔnɔme sia mee Vaud- tɔwo ɖi ɖase le Nyate*ƒ*e la nuti le, *ƒ*e alafa geɖewo do ŋgɔ na Luther *ƒ*e vava. Woamawo, siwo kaka ɖe te*ƒ*e te*ƒ*ewo la, woe*ƒ*ã nuku na Reformatio, alo Đɔɖɔɖo gã, si dze egɔme le Wiclef *ƒ*e ɣeyiɣi me, heyi edzi, le kpui*ƒ*e kple didi*ƒ*e le Luther ŋɔli, eye wòagayi edzi yi ɖe nuwuwu ke kple amesiwo alõ be yewoaxɔ nusianu ɖe Mawu *ƒ*e Nya la kple Yesu Kristo *ƒ*e ɖasedɖi la ta. (Nyad. 1:9)

Ta 5 lia —Yohanes Wiklef

Avɑ, si woho ɖe Biblia ŋu la sesẽ ale gbegbe be agbalẽ sia ƒe ɖeka ɖekaa ɖewo koe ɣlana ɖe afia ɖewo. Gake Mawu melɔ̃ be woatsrɔ̃ yeƒe Nya la keŋkeŋ o. Mele be woatsyɔ̃ nu eƒe Nyateƒeawo dzi yi ɖaa o. Ne elɔ̃ la, ate ŋu atso kɔsɔkɔsɔ, siwo le ga dem Agbenya la bɔbɔe, abe alesi ko woɤu gagbowo, heɖe ga eƒe subɔlawo ene. Le Europa ƒe du vovovowo me la, Mawu ƒe Gbɔgbɔ tutu amewo be woadi Mawu ƒe Nyateƒe la abe kesinɔnu ɣaɣlaa ɖe ene. Woyi ɖe Ɖɔŋlɔawo gbɔ, eye wosrɔ emenyawo kple veviedodo. Wole klalo laxɔ kekeli la, alekeake anye emetsonuwo hã. Ne womele wo katã me sem nyuie o hã, wole kekem ɖe nyateƒea ɖe, siwo dzi wotsyɔ̃ nui didie la ŋuti. Abe dziƒo ƒe gbeƒãɖelawo ene la, woyina teƒeteƒewo ɖatsona nu dada kple numaɖinu-dzixɔse ƒe kɔsɔkɔsɔwo, hebiana amesiwo wode ga ɣeyiɣi didia ɖe la be woatso ne woaɖe gbeƒã woƒe ablɔɖe, si wokpɔ la.

Le ƒe alafa geɖewo me, to vovo na alesi wònɔ le Vaud dumetɔwo dome ene la, woɣla Nya la ɖe gbe, siwo nunyala gãwo ɖeɖe ko nya la me; ke azɔ la, gaƒoƒo la de be woaɖe Ɖɔŋlɔawo gɔme na dukɔ vovovowo le woawo ŋutɔ de-gbe me. Xexeme la to viviti geɖe me. Ɣeyiɣi do blukɔwo nu le yiyim, eye le teƒeteƒewo la, agudzedze ƒe dzesiwo le dzedzem.

Le ƒe alafa wuienelia me la, “Reformatio ƒe « Ɖukeɣletivi » la dzé le Aŋlisi-blɔtsi. Yohanes Wiklef ye nye Ɖɔɖɔɖo ɣlidola, menye na Aŋlisi dua ɖeɖe ko o, ke na kristotɔwo katã. Eƒe nyameɖeɖe, tsi tre ɖe Roma ŋu la, anɔ ɖiɖim yi ɖaa. (75) Eɤu ɤɔtru na ɤiɤli, si ahe ŋgɔdede blibo vɛ na amesiame etɔxɛ etɔxɛ, na Hame la kple na dukɔwo katã.

Wiklef xɔ tutuɖo le vovokpɔkpɔ me, eye nusi dzi woxɔ se lae nye be Mawu vɔvɔ̃ enye nunya ƒe gɔmedzedze. Wodze sii le eƒe suku ɣeyiɣiwo me abe amesi vɔa Mawu vevie kple amesi, si nunana geɖe le kple amesi ƒe susu de ŋgɔ geɖe la ene. Ðe alesi nunya ƒe tsikɔ wua eyama geɖe ta la, esrɔ̃ nu tso agbemenunya ƒe alɔdze vovovowo ŋu. Esrɔ̃ nu tso susu gã ɖeɖewo, hame-sewo kple du-sewo ŋu geɖe, tɔxɛ tso wode-du ƒe sewo ŋuti. Wode dzesi tutuɖo, si wòxɔ le eƒe sɔhɛnyenye me la, ƒe asixɔxɔ to nusiwo wòŋlɔ̃ emegbe la me. Enya eŋɔlimetɔwo ƒe nunya-susuɖeɖewo nyuie, eye woɖena woƒe mademadewo fiana bɔbɔe; nusiwo wòsrɔ̃ ku ɖe du- sewo kple hamea ƒe sewo ŋu la na be wòte ŋu ɤli dumevinyenye ƒe dzenawo kple vovokpɔkpɔ le Mawu subɔsubɔ me ta nyuie. Le esime wònya Mawunya ƒe avɑawɔnuwo ŋuti dɔ wɔwɔ nyuie la, eganya alesi nunya-susuɖelawo ƒe hatsotsoe vovovoawo wɔa avɑ le wonɔewo dome la nyuie.

Eƒe aɖaŋu ƒe ŋusẽ kple eƒe nunya ƒe takeke kple to dede, na be exɔlɔwo kple futɔwo siaa dea bubu eyama ŋu geɖe. Eyomedzelawo kpɔa dzidzɔ ɖe alesi woƒe ŋgɔnɔla la nye wode-du ƒe nunyala gãtɔwo kekeake dometɔ ɖeka la ŋuti. Esia na be eƒe futɔwo mete ŋu doa vlo ɖɔɖɔɖo wɔwɔ ƒe nya la, agblɔ tso wo ŋu be agbalẽmanyalawo sɔŋ wonye o.

Wiklef dze Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo sɔsrɔ̃ tso suku ke. Ɣemaɣi la, Biblia, si woŋlɔ̃ le blema-gbewo me la, mele ʋuʋu ɖi na ame madeŋgɔwo le suku me o, ke na nunyalawo ko. Alea ye mɔ la le tata daɖi na Wiklef *ƒ*e ɖɔɖɔɖo-dɔ la. Nunyala gã, siwo srɔ̃ Mawu *ƒ*e Nya la, ke ɖe Nyate*ƒ*e xɔasi, si nye amenuve nunana femaxe la ŋuti. Wokaka Nyate*ƒ*e sia to wo*ƒ*e nufiafiawo me, eye wokplɔ ame geɖewo ɖo ta Mawu *ƒ*e Agbe-Nya la gbɔ.

Esi wohe Wiklef *ƒ*e ŋku va Ɖɔŋlɔawo dzi la, edze wo sɔsrɔ̃ enumake kple dzo, si wòtsɔ srɔ̃ susuɖeɖe *ƒ*e nusɔsrɔwo tsã la. Keke va ɖo ɣemaɣi la, e*ƒ*e luʋɔ mekpɔa dzidzeme le naneke me o, elabena nane nɔ ehiãm vevie, si mekpɔna le e*ƒ*e suku nusɔsrɔwo me, alo le hamea *ƒ*e nufiafiawo me o.

Ke azɔ, nusi wòdi do kpoe la, eke ɖe eŋu le Mawu *ƒ*e Nya la me. Eke ɖe ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e ɖoɖo ŋuti; woɖe Kristo fia abe amegbetɔ *ƒ*e Nyaxɔɖakɔla ɖeka, si ko li la ene. Ede dzesii hã be Roma te ɖa tso Biblia *ƒ*e mɔwo dzi hekplɔ amegbetɔ *ƒ*e dekɔnuwo ɖo. Etsɔ eɖokui de Kristo *ƒ*e dɔ la me, eye woɖoe vevie be yeaɖe gbe*ƒ*ã Nyate*ƒ*e, siwo ŋu yeke ɖo la.

Edze egɔme kple veviedodo gãa ɖe; ke zi alesi wònɔa kekem ɖe papadziɖuɖua *ƒ*e nu dadawo ŋu la, enɔa nufiafia ku ɖe xɔse ŋu la fiam kple eme kɔkɔ nyuie. E*ƒ*e Biblia nyanya, susu *ƒ*e todede, agbe *ƒ*e kɔkɔenyenye, nute*ƒ*ewɔwɔ kple dzidodo maʋãmaʋã, na be amewo kana ɖe eyama dzi, eye wolɔa e*ƒ*e nya gbɔ. Nufiala, si nya e*ƒ*e dɔ kple gbe*ƒ*ãɖela, si *ƒ*oa nu nyuie wònye, eye e*ƒ*e gbesiagbe gbenɔnɔ nyea e*ƒ*e nufiafiawo *ƒ*e ɖeɖefia. Ede dzesii be Roma ɖe asi le Mawu *ƒ*e Nya la ŋuti hetsɔ amegbetɔ *ƒ*e numamewo ɖɔ li ete*ƒ*e; etsɔ nya ɖe nunɔlawo ŋu vɔvɔmanɔmee, be woɖe Ɖɔŋlɔawo ɖa, eye wòbia wo be woatrɔ Biblia vɛ na dukɔ la, eye woatsɔ e*ƒ*e ŋusẽ la agatu tsitre le hamea me azɔ. Le alesi nuvɔ̃ le fia ɖum le hamea me ta la, ame geɖewo megale dzidzɔ kpɔm le wo*ƒ*e gbã xɔse la ŋu o; eyata esi Wiklef na wonɔ kekem ɖe Nyate*ƒ*eawo ŋu azɔ la, woxɔ wo le gaglãgbe kple dzidzɔ gãa ɖe. Ke nunɔlawo ya, dzi nɔa wo kum vevie le alesi Ɖɔɖɔɖowɔla sia *ƒ*e ŋkɔ nɔ du dem, eye ame gedewo nɔ eyome dzem hegblẽ wo ɖi la ta.

Susuɖela gã, si kpɔa nu do ŋgɔ la enye Wiklef, eye nu dada, siwo le eme vam la mebu ɖe e*ƒ*e ŋku, si kpɔa nu de to la o; etsi tre kalẽtɔe ɖe gbegblẽ, siwo li, siwo dzi Roma dziɖuɖu la da asi ɖo la ŋuti. Le esime wònye nunɔla, si kpɔa fia *ƒ*e subɔsubɔnyawo gbɔ la, etsi tre sesiẽ ɖe amlɔkɔe alo du-ga, si papa nɔa biabiam tso Aŋlisi du-fia si la ŋuti, eye wògblɔ be e*ƒ*e ŋusẽ, si wòbe yekpɔ ɖe fiawo dzi la, nye nusi tsi tre ɖe gɔmesese nyui kple Mawunya la ŋuti. Papa *ƒ*e ɖokuidodoɖedzi sia ho dzi na amewo le Aŋlisi du la katã me, alebe Wiklef *ƒ*e nufiafiawo nɔ dɔ wɔm ɖe dukɔa *ƒ*e ameŋkutawo *ƒ*e dzi me geɖe. Fia la kple e*ƒ*e du-megãwo wɔ ɖeka tsi tre ɖe Roma *ƒ*e xexeme dziɖuɖu ŋusẽ kple amlɔkɔe, si biam wònɔ tso fia si la ŋuti. Alea ye papa *ƒ*e gãnyenye la xɔ abi vevie le Aŋlisi du la me.

Ɖɔɖɔɖowɔla sia gaho aʋa ɖe madzɔmadzɔ bubu, si ŋu wòtsi tre ɖo vevie tsã la ŋu. Eyae nye nunɔla nubialawo ɖoɖo anyi. Nubiala siawo sɔ gbɔ le Aŋlisi-du la me ale gbegbe, eye wo*ƒ*e anyinɔnɔ gblẽ nu geɖe le dukɔ la *ƒ*e gãnyenye kple ŋgɔdede ŋuti. Nenema ke

wòhe gbegblẽ va hehenana, dɔwɔ*f*e gãwo, kple dɛ̃ *f*e blibodede hã mee. Sɔhɛwo *f*e dɛ̃ gblẽ, nyunyɔ. Sukukɔkɔ-delawo hã ge ɖe nunɔla ɖokuiɖeɖagalawo *f*e alakpanyawo me, hewɔ ɖeka kple wo*f*e *f*u*f*o*f*owo. Wo dometɔ geɖewo se veve, esi wokpɔ alesi wogblẽ woaŋutɔwo *f*e agbe dome, kple alesi wodo vevesese na wo dzilawo le esia wɔwɔ me ta. Nublanuitɔe la, megbeyiyi megali na wo o. Dzila geɖe, siwo le vɔvɔm na ɖokuiɖeɖagalawo *f*e nusẽ la, gbe be yewomaɖo yewovi ŋutsuviwo ɖe sukukɔkɔwo o. Wotia be ɖeviawo natsi yewo gbɔ, wú be yewoatsɔ wo de wo*f*e ŋusẽ te, eye woava xɔ wo le yewo si. Ale wɔ sukuwo tsi *f*u*f*lu, eye agbalẽmanya keke ta le afisiafi.

Papa na ŋusẽ nunɔla nubiala siawo be woase amewo *f*e nuvɔmeʊuʊu, eye woana nuvɔtsɔtsɔke amewo faa. Esia hã ganye gbegblẽ kɔ ɖe gbegblẽ dzi *f*e mɔnu. Le wo*f*e ga didi vivivo me la, wonana nuvɔtsɔtsɔke amesiame, si va wo gbɔ la, ale be agbevɔɖinɔla ɖesiaɖe *f*omevi *f*ua du yia wo gbɔ, na tsɔtsɔke. Esiata, medidi o, nuvɔɖiwɔwɔ gasẽ ɖe edzi. Wogblẽ ahedalawo kple dɔnɔwo ɖe wo*f*e fukpekpewo me, elabena nunana, siwo woatsɔ kpe ɖe wo ŋu na wo*f*e xaxawo ɖeɖeɖa la, yi na nunɔla gadila siawo, siwo le hotsui kpɔm ɖe dzi, to gbɔ be wofia adzɔgbe na ahedada gake. Wo*f*e nɔ*f*ewo *f*e atsyɔ̃ kple wo*f*e nuɖukplɔwo *f*e nu xɔasi, siwo le wo dzi la, nye gɔmesese, si me kɔ *f*ãa na dukɔa *f*e ahedada kple to yiyi, si me wòle la. To gbɔ be ele alea hã la, wo*f*e beble *f*e ŋusẽ la gale dɔ wɔm ɖe amewo dzi, eye dukɔa katã gatsɔ e*f*e numaɖinu dzixɔse *f*e bubu gã nana nunɔla siawo, siwo ganɔa wo flum be gãnyenye tsɔtsɔ na papa, ame kɔkɔewo *f*e subɔsubɔ, kple nudzɔdzɔ na nunɔla nubialawo yenye wo*f*e dɔdasi, siwo wobia tso wo si, siwo ana woakpɔ nɔ*f*e le dzi*f*o la.

Nunyalawo kple mawuvɔlawo wɔ ŋutete be yewoahe ɖɔɖɔɖo va nunɔla siawo *f*e agbe me, gake womete ŋui o. Ke Wiklef, si dzesi amegbetɔ *f*e dzi *f*e nɔnɔme nyuie la, ho aʊa ɖe gbegblẽ la ŋuti tso e*f*e gu nu ke. Ena wonya be nunɔla ɖeɖeɖagalawo *f*e ɖoɖo anyi la nye nusi mele ete*f*e o, eye wòle be woaɖee ɖa. Nya sia he nyameɖeɖe kple numekuku geɖe vɛ. Esi nunɔla siawo nɔa tsa ɖim le duwo me, henɔa papa *f*e nuvɔtsɔtsɔke dzram na amewo la, ame geɖewo dze ɖikeke azɔ, eye wonɔa wo ɖokui biam se bena ɖe woate ŋu a*f*le tsɔtsɔke kple ga mahã? Đe menyo be woayi ɖe Mawu gbɔ wú be woaɖo ta Roma *f*e nunɔlagã la gbɔ oa? Nunɔla siawo *f*e ŋukeklẽ na ga ɖo vɔvɔ̃ na ame geɖe, elabe naneke meɖia *f*o na wo o. Wogblɔ be Roma *f*e nunɔlawo kple ɖokuiɖeɖagalawo le yewo ɖum abe dɔ vɔ̃ ene, eye bena ne Mawu mexɔ na yewo o la, ekem yewoatsrɔ. (—D'Aubigné, b. 17, ch. 7.-)

Be woatsɔ ɣla wo*f*e ŋkutsitsi wɔnawo la, ɖokuiɖeɖagala siawo nɔa amewo flum be Đela *f*e kpɔɖeŋu yome ye yewo dze, elabena eya kple e*f*e apostolowo biaa nu hafi ɖuna. Alakpa sia ŋutɔ ye gba wo do koŋ. Ena be ame geɖewo dze nume kuku be yewoake ɖe Nyate*f*e la ŋu le Nubabla Yeye la me, nusi Roma medi kura o hafi. Alea ye amewo *f*e susu ɖo ta Biblia *f*e Nyate*f*e, si hamea di vevie be yeaɣla la gbɔ.

Zi alesi Wiklef nɔ Biblia me dzrom la, e*ƒ*e nufiafiawo me ga kɔna nɛ nyuie wú tsã. Ekpɔ alesi Roma hamea de gbegblẽ Kristo *ƒ*e Nyanyui la me, hetro e*ƒ*e gɔmesese lae. Edze agbalẽ ŋɔŋlɔ̃ kple emamã tsi tre ɖe nunɔla siawo ŋuti la gɔme, menye bene yeahe nya kpli wo o, ke boŋ bene yeahe amewo *ƒ*e susu va Biblia *ƒ*e nufiamewo kple e*ƒ*e A*ƒ*etɔ la gbɔ. Ena wonya be Papa kple nunɔlawo siaa meɖo ŋusẽa ɖeke aɖe nuvɔ̃ ɖa alo atsɔe ke o, eye bena, le nyate*ƒ*e me la, amegbetɔa ɖeke mate ŋu aɖe ehavi ɖa le hamea me, ne menye be Mawu *ƒ*e fɔbubu le edzi hafi o. Nu bubu meli Wiklef agate ŋu awɔ wú esia, atsɔ gbã nuɖoanyi sesẽ sia, si Papa ɖo ɖi na gbɔgbɔme kple nutilãme *ƒ*e ametetеɖeto, si luʋɔ akpeakpewo zu kluvi na la o.

Wogayɔ Wiklef be wòavaʋli Aŋlisi fiakuku la *ƒ*e dzena, siwo dzi Roma ganɔ afɔ tum la ta. Abe fia te*ƒ*enɔla ene la, ewɔ *ƒ*e eve sɔŋ le Belgium du la me, henɔa go dom kple Papa *ƒ*e amedɔdɔwo. Enɔ kadede me kple nunɔlawo tso Frans, Italia kple Spania, ale be wòkpɔ mɔnu ke ɖe adza me *ƒ*e nudzɔdzɔ ɣaɣla geɖe, siwo ŋuti mate ŋu ake ɖo gbeɖe le Aŋlisi-du la me o la ŋuti. E*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ xɔasi siawo na be wòde dzesi e*ƒ*e dɔ, siwo le ŋgɔ nɛ la, *ƒ*e vevienyenye. To Papa *ƒ*e ŋutime siawo dzi la eke ɖe e*ƒ*e a*ƒ*etɔnyenye *ƒ*e nɔnɔme kple tameɖoɖo vavãwo ŋuti. Ke etrɔ yi ɖe Aŋlisi-du la me, eye woyi ɖe e*ƒ*e tsã nufiafiawo dzi, hete gbe ɖe wo dzi kple dzo yeye. Eɖe gbe*ƒ*ã be Roma *ƒ*e mawuwoe nye gadidi vivivo, dada kple amebeble.

Egblɔ tso Papa kple e*ƒ*e gadzɔlawo ŋuti be: “Woxɔa amedahewo *ƒ*e nunɔamesiwo, eye *ƒ*e sia *ƒ*e la, wobiana ga home akpe akpewo tso fia la sí na sacramento kple gbɔgbɔme-nu bubuwo, abe « simonia » *ƒ*e fi*ƒ*ode nuɖoanyi dada, si ɖe mɔ be woaxe fe ɖe gbɔgbɔme nuwo kple hamea *ƒ*e dɔdasia ɖewo ta ene; wolé nu dada sia ɖe asi le kristotɔwo *ƒ*e duwo katã me. Egagblɔ hã be: « Nyate*ƒ*e wònye be nenye ɖe sika-to gãa ɖe le mia*ƒ*e fiadu*ƒ*ea si, esi ŋu ame bubua ɖeke maka asi, negbe nunɔlagã dadala kple xexeme lɔla ma *ƒ*e gadzɔla ɖeka ko o la, sika-to sia anyi vɔ keŋkeŋ mlɔeba; elabe enuenu wonɔa ga xɔm le dua si, eye wometsɔa naneke vana nɛ o, negbe Mawu *ƒ*e fi*ƒ*ode, si kplɔ simonia ɖo la ko. » John Lewis, History of the Life and Sufferings of J. Wiclef , p. 37.

To gbɔ be Wiklef nɔ nyate*ƒ*e tom, asimali eŋu hã, wotsɔe be wòanye Lutterworth Sukukɔkɔ la *ƒ*e tatɔ. E*ƒ*e tiatia sia, si tso fia la gbɔ, ke menye Papa gbɔ o la, nye kakaɖedzi be fia la da asi ɖe e*ƒ*e nuŋɔŋlɔwo dzi. E*ƒ*e dzesiwo le dzedzem le fia-*ƒ*ea me kple mɔ, si tom dukɔa katã *ƒ*e xɔse le azɔ la me.

Ke Papa *ƒ*e dziɖegbe ŋusẽ dze bublu ɖe Đɔdɔɖowɔla la dzi. Woɖo segbalẽ etɔ̃ ɖe Aŋlisi-du la me: ɖo ɖe Sukukɔkɔ la, Dufia kple nunɔlawo siaa. Agbalẽ etɔawo katã le se dem be woatsi tre enumake awɔ nusianu be woatsi gbe ɖe “nu-dada” *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖela la nu. - Augustus Neander, General History of the Christian Religion and Church, period 6, sec. 2, pt. 1 par. 8 .- Do ŋgɔ na Papa *ƒ*e se- gbalẽawo *ƒ*e vava la, episkɔpo, siwo le dua me la, yɔ Wiklef va wo gbɔ be yewoadrɔ̃ ʋɔnui. Ke fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e fiavi ŋusẽtɔ evewo kplɔe ɖo, eye

ameha gãa ɖe, si ƒo xlã teƒea la, ge ɖe vɔnudrɔƒea kple howɔwɔ ale gbegbe be vɔvɔ, si ɖo vɔnudrɔlawo la, na be woɖe asi le Wiklef ŋu wòdzo le ŋutifafa me.

Medidi fũ hafi fia Edouard III si, le eƒe tsitsi me, nunɔlawo di be yewoate ɖe edzi ne wòatsi tre ɖe Ðɔɖɔɖowɔla ŋu la, ku, eye amesi kpɔa Wiklef ta tsã la va zu fia-teƒenɔla.

Papa ƒe segbalẽawo bia tso Aŋlisi dukɔa katã si be woalé “nudadafiala” la de gaxɔ me. Nya sia gɔme koe nye be le nuwuwu la, woatɔ dzoe le ati ŋu. Ðikeke mele eme o be kpuie la, Wiklef azu Roma ƒe hlɔbiabia ƒe ade-lã o. Gake, Amesi gblɔ na mía tɔgbui ɖeka le blema be: “Megavɔ̃ o, nye enye wò akpoxɔnu..” la, (Mose I, 15:1) gado eƒe asi ɖa hekpɔ eƒe subɔla la ta. Le esi wòle be Ðɔɖɔɖowɔla la na bu eƒe agbe la, nunɔlawo ƒe tatɔ, si ɖe gbe be woaɖe eƒe agbe ɖa lae ku tsɔ yi yɔme. Gregorio XI lia ku, eye vɔnu, si woɖo anyi na Wiklef ƒe vɔnudɔdrɔ̃ la kaka.

Mawu ƒe dɔwɔna gale mɔ tam na Reformatio la ƒe ŋgɔ yiyi le Aŋlisi du la me. Nusi kplɔ Gregorio ƒe ku ɖo la enye papa eve, siwo tsi tre ɖe wonɔewo ŋu la ƒe fiazikpui dzi nɔnɔ. Ðusẽ eve, siwo le wo ɖokui kpɔm be vomadalawo la, le toɖoɖo biam tso amewo si. Akpa ɖeka le hameviwo ƒe kpeɖeŋu biam na aʋa hoho ɖe akpa kemɛ ŋu, kple busunya sesẽwo kɔkɔ ɖe futɔwo dzi, kpakple dziƒo ƒe ŋugbedodowo na yomedzelawo. Uiʋli sia de gbɔdzɔgbɔdzɔ gãa ɖe Papa ƒe dziɖuƒe la me. Le esime papa eveawo ƒe susuwo katã ku ɖe ʋiʋlia ŋu la, Wiklef kpɔ vovo ɣeyiɣia ɖe. Le ʋunyaʋunya ƒe gaƒoƒo mawo me, Wiklef dzo yi ɖe eƒe hame la me le Lutterworth. Papa eve siawo nɔ fi ƒom de wonɔewo, nɔ nya tsɔm ɖe wonɔewo ŋu kple ʋukɔkɔɖi geɖe. Hlɔdɔdɔ kple nuɖianuwo yɔ hamea me fũ. Ɣemaɣi katã, Ðɔɖɔɖowɔla la nɔa Nyateƒea ƒe nukuwo ƒãm kple veviedodo, henɔa amewo biam be woaɖe ŋku ɖa le papa, siwo le aʋa me la dzi da ɖe Yesu, Ŋutifafa-Fiavi la dzi.

Mamã, ʋiʋli kple ʋunyaʋunya, siwo xɔ hamea me la, ta mɔ na Reformatio la, eye wònye asinukpɔkpɔ na dukɔa be wòadzesi nusi nye papadziɖuɖua le nyateƒe me azɔ. Wiklef ŋlɔ̃ agbalẽa ɖe ƒo nu tso papawo ƒe mamã-dzre sia ŋu, si me wònɔ dukɔ la biam se le be ɖe menye nyateƒe tom papa eve siawo, siwo nɔa wonɔewo yɔm be aŋtekristo, alo Kristo ƒe futɔ la, le o mahã. Eyi edzi gblɔ be: “Abosam megale dzi ɖum le ame ɖeka me o, ke boŋ le nunɔla eveawo me, ale be amegbetɔ nate ŋu aɖu wo ame eveawo dzi bɔbɔe le Kristo ƒe Ŋkɔ la me.” R. Vaughan, Life and Opinions of John Wycliffe, vol. 2, p. 6 .

Abe eƒe Aƒetɔ ke ene la, Wiklef ɖe gbeƒã Nyanyui la na amedahewo. Esi wònye be sukukɔkɔ ƒe subɔsubɔnya nufiala wònye ta, eɖea Nyateƒe la fiaa eƒe nusrɔlawo, eye wòxɔ ŋkɔ be Mawunya-nunyala gã. Eƒoa nu le eƒe hamea me abe xɔlɔ̃ kple kplɔla ene. Gake eƒe agbemedɔ gãtɔ, si wòwɔ la enye Biblia me ɖeɖe ɖe Aŋlisi-gbe me. Le agbalẽa ɖe, si wòŋlɔ̃ me, si ƒe tanya enye “Ŋɔŋlɔawo ƒe Nyateƒe kple gɔmesese” la, ena wonya be yele Biblia gɔme ɖe ge ɖe yewode-gbe me, ale be Aŋlisi dumevi ɖesiaɖe nate ŋu axlẽ nu tso Mawu ƒe nuku dɔwɔwɔwo ŋuti.

Gake le esime menɔ mɔkpɔkpɔ me kura o la, e*ƒ*e dɔwɔwɔwo nu tso. To gbɔ be mekpɔ xɔ *ƒ*e blaadẽ o hã la, kuxi madzudzɔwo kple futɔwo *ƒ*e fuɖenamewo na be e*ƒ*e nusẽ nu le yiyim, eye wòdze tsitsi kaba do ŋgɔ na e*ƒ*e *ƒ*e la. Eva dze dɔ sesẽa ɖe, si de e*ƒ*e agbe afɔku me. Nya sia do dzidzɔ na nunɔlawo geɖe. Wosusu be azɔ la, ase veve vevie ɖe nuvɔɖi, siwo wòwɔ ɖe hamea nuti la nu; woɖe abla yi egbɔ be wòaʋu nuvɔ̃ me na yewo. Nunɔla ɖeɖeɖagalawo *ƒ*e hatsotsoe ene, siwo li la, *ƒ*e amedɔdɔwo kple sewɔ*ƒ*emenɔla ene hã kplɔ wo ɖo yi ɖe amesi woxɔ se be ele kumɔdzi la gbɔ. Nya, si wogblɔ nɛ la enye esi: “Ku le wò nuyiwo dzi, wò vodadawo newɔ dɔ ɖe dziwò, be le mía ŋku me fifilae la nàʋu eme be yetrɔ le nya siwo katã yegblɔ tso mía ŋuti la yome. Wiklef zi ɖoɖoe sẽe, heɖe asi wo wo*ƒ*o nu vɔ keŋ, eye wòbia e*ƒ*e subɔla be wòalé ye nɔ anyi; eli ŋku tsitotsito ɖe nunɔla, siwo le ebiam be wòagbe nu le e*ƒ*e nyawo gbɔ la dzi, eye wògblɔ kple e*ƒ*e gbe sesẽ, si nu woʋuʋuna le tsã la be: “Nyemele kuku ge o, ke manɔ agbe, eye magblɔ nunɔlawo *ƒ*e gbegblẽwo fia.” (D’Aubigne , liv. 17, ch. 7). Alea ye wònɔ na nunɔla siawo kple amesiwo dze wo yome la be woado go adzo le ŋukpẽ kple dziku heliheli me.

Nusi Wiklef gblɔ la va eme. Enɔ agbe, wu Biblia gɔmeɖeɖe nu, hetsɔe de asi na e*ƒ*e dukɔ la, wònye aʋawɔnu sẽŋua ɖe ɖe Roma ŋu, eye wòganye nusi dzi*ƒ*o tsɔ na be wòaɖe ga dukɔ la, aklẽ ɖe e*ƒ*e mɔ dzi, atsɔ Nyanyui la nɛ la. Ke dɔléle xɔ eyama me keŋ azɔ; Enya be *ƒ*e via ɖewo koe le ye si yeatsɔ wɔ dɔ. Ekpɔ tsitretsiɖameŋu sesẽ, si le eŋgɔ la, gake eziɔ ɖe Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo ŋu, hekpɔ dzide*ƒ*o kple ŋusẽ, si hiãe la, na dɔ la dzi yiyi kalẽtɔe. To e*ƒ*e nunya gã kple nute*ƒ*ekpɔkpɔ xɔasiwo me la, Mawu dzra eyama ɖo le e*ƒ*e amenuve tɔxɛ me, helée ɖe te na dɔdasi sia, si nye gãtɔ kekeake le e*ƒ*e dɔwo katã dome. Ke le esime kristotɔ-*ƒ*omea tsi dzimaɖi la, Wiklef ya le e*ƒ*e dɔ, si wòtsɔ ɖo eɖokui dzi la dzi, le Lutterworth *ƒ*e Sukukɔkɔ la me, ɖekematsɔleme na ahom-dziŋgɔli, si le gbe ɖem la.

Ewu e*ƒ*e dɔ la nu keŋ azɔ: eyae nye Biblia gɔmeɖeɖe gbãtɔ, si wowɔ le Aŋlisi-gbe me. Ke Aŋlisi-du la ate ŋu axlẽ Mawu *ƒ*e Nya la azɔ. Đɔdɔɖowɔla la megale naneke vɔm o, eɖanye gakpɔ o, alo kadeve, alo dzotɔame o. Etsɔ kekeli, si mate ŋu atsi gbeɖe o la, na e*ƒ*e dukɔ la. E*ƒ*e Biblia tsɔtsɔ na e*ƒ*e dumetɔwo la nye nu gãa ɖe, si wòwɔ hena bometsitsi kple agbe vlo nɔnɔ *ƒ*e kɔsɔkɔsɔwo tsotso, si aɖe ga ede-du, ahade bubu eŋu la; nusiawo la amegbetɔ mate ŋu awɔ wo gbeɖe to aʋa gãwo dzi ɖuɖu me o.

Womeke ɖe agbalẽtata *ƒ*e nunya ŋuti haɖe o, ale be Biblia sɔ gbɔ tata nye dɔ gãa ɖe, si mete ŋu ɖe zɔ̃ kaba o. Esi wònye be amesiwo le edim la sɔ gbɔ ale gbegbe la, ame geɖe tsɔ lɔlɔnu faa de wo ɖokui Agbalẽ la ŋɔŋlɔ̃ kple asi *ƒ*e dɔ la me kple dzidzɔ. Kɔpi-ɖelawo mete ŋu le Biblia *ƒ*lelawo *ƒ*e xexlẽme dzi kpem o. E*ƒ*lela hotsuitɔa ɖewo bia agbalẽ blibo la katã; ke ame bubuwo ya e*ƒ*e akpaa ɖe ko dzi wokpe. Edziedzi la, *ƒ*ome geɖewo wɔa ɖeka *ƒ*lena Biblia blibo ɖeka. Ale, Wiklef *ƒ*e Biblia kpɔ mɔ ge ɖe *ƒ*ome geɖewo me le Aŋlisi-du la me.

Woxɔ Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo kple dzidzɔ gãa ɖe. Enɔ na wo abe gbea ɖe, si ɖi tso dzi*ƒ*o ene, le gbɔgblɔm na luʋɔ, siwo di agbemɔ la didie dokpoe la, be: "Mɔ la enye si, mizɔ edzi." To vovo na nyaxɔɖakɔla geɖe, siwo Roma ɖo anyi la, amewo ke ɖe enu azɔ be "Nyaxɔɖakɔla ɖeka hɔ̃ koe li. "Elabena Mawu ɖeka kple Avuléla ɖeka, si le Mawu kple amewo dome, si nye ame Kristo Yesu la, koe li." (Tim.I, 2:5;) Eyata woate ŋu ayi ɖe Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la *ƒ*e ŋku me vɔvɔ̃ manɔmee, to Amesi nye Mɔ vavã la dzi.

Amewo nyɔ le susu me azɔ ku ɖe alesi wotsɔa wo ɖokui dea Papa *ƒ*e nuɖoanyi dadawo te, ʋiʋli manɔmee la ŋuti. Ke fifia Wiklef le Protestante *ƒ*e nufiafia, siwo de dzesi Nyanyui Hamea la fiam. Woawoe nye: ɖeɖekpɔkpɔ to Yesu dzixɔse me, kple Ɖɔŋlɔawo ɖeɖe ko *ƒ*e nyate*ƒ*enyenye. Hena Nyanyui la *ƒ*e kaka ɖe Aŋlisi-dua katã me la, eɖo mawunya gblɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa ɖe anyi, siwo me ame gblɔe, nute*ƒ*ewɔlawo le, wo amesiwo lɔ̃ Nyate*ƒ*e la, eye wo*ƒ*e didi ɖeka koe nye Nya la *ƒ*e kaka. Nenem mewo yia afisiafi, nɔa nu fiam le asiwo me, agbleta-mɔwo kple dugãme-mɔwo dzi. Wokaka Biblia kple Wiklef *ƒ*e agbalẽwo, eye wokpɔ ŋgɔdede gãa ɖe le ewɔwɔ me, ale be dukɔ blibo la *ƒ*e mamãme kloe xɔ dzixɔse yeye la wɔ etɔ.

Biblia *ƒ*e kaka ɖe dukɔa me nye nusi ɖo vɔvɔ̃ na hamea kplɔlawo ŋutɔ. Wole akɔ kpege azɔ kple ŋusẽ, si lolo fũ wú Wiklef; ŋusẽ, si womate ŋu awɔ naneke na o la. Ɣemaɣi la, womedé sea ɖeke ku ɖe Biblia wɔwɔ ŋuti o, elabe womekpɔ ɖe egɔme ɖe dukɔa *ƒ*e gbe me o. Ƒea ɖewo megbe hafi wova dé nenem sewo, eye woté wo ɖe dukɔa dzi vevie ŋutɔ. Gake hafi esia nava me la, wokaka Biblia ɖe dukɔa katã me, mɔxenua ɖeke makpɔ, to gbɔ be nunɔlawo wɔ ŋutete tsi tre ɖe eŋu hã.

Roma hamea kplɔlawo gatsi tre ake be yewoatsi gbe ɖe Ɖɔɖɔɖɔɖowɔla la nu. Woyɔe enuenu le ʋɔnudrɔ*ƒ*e zi etɔ, gake womekpɔ ta na nya la o. Gbã episkɔpowo *ƒ*e takpekpea ɖe tsɔ nya ɖe eŋu gblɔ be nu dadawo le e*ƒ*e agbalẽawo me, eye wodze agbagba xɔ se-gbalẽ tso sɔhɛ-fia Richard II sí, si ɖe gbe be woalé amesiwo katã xɔ ɖe e*ƒ*e nufiafia dadawo dzi la.

Ke Wiklef hã tsɔ nya ɖe hamea *ƒ*e tatɔwo ŋu kalẽtɔe le du Sewɔfe la hebia be woaɖɔ gbegblẽ kple madzɔmadzɔ vɔɖi, siwo dzi hamea da asi ɖo la ɖo. E*ƒ*o nu kple ŋusẽ, si wɔ dɔ ɖe amewo dzi ku ɖe Papa dziɖuɖua *ƒ*e asi ɖoɖo ame *ƒ*e dzenawo dzi kple wo*ƒ*e nu vlo wɔwɔ ŋu. Wiklef *ƒ*e futɔwo tsaka le wo ɖokui me. Do ŋgɔ na e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o la, woté ɖe exɔlɔwo kple megbenɔlawo dzi be woana ta, eye woatrɔ le eyome; ke wolɔ, elabe wokpɔ be wɔnaa ɖeke megale amegaɖeɖi la ŋu o. Wodo taflatsɛ na wo ɖokuiwo be le e*ƒ*e tsitsi ta, Ɖɔɖɔɖowɔla ŋutɔ ɖeka mate ŋu atsi tre ɖe fia kple eŋutime, siwo wɔ ɖeka kple Papa dziɖuɖua la *ƒ*e ŋku me o, ke adzo ta na wo koe. Nukunutɔe, Wiklef *ƒ*o nu, eye Papa dziɖuɖua kpɔ gege. Sewɔ*ƒ*ea katã, si dzi e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*oa wɔ dɔ ɖo ale gbegbe la, ɖo así yometiti *ƒ*e se la dzi, alebe Wiklef gayi e*ƒ*e Nyate*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe dɔ la dzi.

Ke wogayɔ Wiklef yi vɔnudrɔ*f*ea zi etɔlia, azɔ le fiaɖu*f*ea *f*e hame nunɔlawo *f*e vɔnudrɔ*f*e kɔkɔtɔ la. Papa te*f*enɔlawo xɔe se be fifia la, xɔnamea ɖeke maganɔ amesi woyɔna be nudadafiala la si o. Womagakpɔ e*f*e nublanui o. Roma aɖu dzi le te*f*e sia godo, eye Đɔdɔdɔowɔla *f*e dɔa nu latsi. Nenye ɖee wo*f*e ɖoɖowo te ŋu kpɔ emevava la, anye ne woté ɖe Wiklef dzi be woagbe nu le e*f*e nufiafiawo gbɔ, eye ne melɔ̃ o la, akpɔ eɖokui le dzotɔame-nakewo dzi.

Gake Đɔdɔdɔowɔla, si *f*e ta fu titi la metrɔ le e*f*e nyaa ɖeke yome kura o; elé e*f*e nufiafiawo ɖe así goŋgoŋ kple nute*f*ewɔwɔ. Evli e*f*e nyawo ta kalẽtɔe, eye wò*f*u eyometilawo *f*e nyatsɔɖameŋu anyi. Eɖe susu ɖa le edokui dzi, mekpɔ e*f*e nɔnɔme kple afisi wòle la hã o, ke boŋ esama amesiwo le vɔnu drɔm kplii la le Mawu *f*e vɔnu, eye wòda wo*f*e beblenya kple ameflunuwo katã le Nyate*f*e mavɔwo *f*e nudanu me. Mawu *f*e Gbɔgbɔ wɔ dɔ ɖe *f*u*f*o*f*ea katã dzi. E*f*e asi nɔ anyinɔ*f*e la katã dzi, eye amea ɖeke mete ŋu vã le ete*f*e o. Đɔdɔdɔowɔla *f*e nyatiwo *f*o ɖe wo*f*e dziwo me abe aŋutrɔ bibiwo ene. Nu dada fiafia, si *f*e nya wotsɔ ɖe eŋu la, eya boŋ gatrɔe da ɖe wo dzi kple numekɔkɔ kple ŋusẽ wɔdɔɖamedzi. Ebia wo be aleke wote ŋu ka atse kaka wo*f*e nu dadawo mahã; ebe le ga lɔlɔ̃ ta wotsɔ Mawu *f*e amenuveve la wɔ asitsanue.

“Amekae miesusu be yewo le nya kpem kple? Kple amegãɖeɖi, si le yɔdo to la yea? Kpao; mi kple Nyete*f*e lae, mi kple Nyate*f*e, si sesẽ wú mi lae, Nyate*f*e, si aɖu mia dzi lae.”-Wylie, liv.2, ch. 13.- Esi wògblɔ nya sia wu nu ko la, edo go dzo le *f*u*f*o*f*e la, eye amea ɖeke mewɔ naneke be yeaxe mɔ nɛ o.

Wiklef le e*f*e dɔ la *f*e nuwuwu gogom; Nyate*f*e *f*e aflaga, si wòdo ɖe dzi ɣeyiɣi didia ɖe la, age le esi kpuie. Gake do ŋgɔ la, agaɖi ɖase le Nyate*f*e la ŋuti ake, azɔ le Roma-dua ŋutɔ me. Papa ŋutɔe, to gbɔ be esia menye e*f*e susu o hã la, ye ta mɔ na Wiklef *f*e gbe*f*ãɖeɖe Nyate*f*e la le nu dada kple gbegblẽ *f*e fia- du la me. Ebiae be wòaɖo nya ŋu le ye*f*e vɔnudrɔ*f*e ku ɖe nu dada, si fiam wòle la ŋu. Uɔnudrɔ*f*e sia kɔ ame kɔkɔe geɖewo *f*e vu ɖi va yi. Ke nya sia mele ɣaɣla me na Đɔdɔdɔowɔla la o; enya afɔku, siwo le ŋgɔ nɛ la; enya be ku koe anye yetɔ nenye be yeɖo Papa *f*e yɔyɔ la ŋuti. Gake esia meɖo vɔvɔ̃ nɛ o, ke boŋ adze mɔ ayi, ne menye ɖee lãmetutu-dɔ ye xe mɔ nɛ o la. Ke mɔkpɔkpɔ li nɛ be ne mate ŋu ayi o hã la, ate ŋu aŋlɔ̃ agbalẽ aɖo nya ŋuti ɖo ɖa. Esiae wòwɔ mlɔeba.

Tso keke e*f*e Suku-kɔkɔ me ke wòŋlɔ̃ agbalẽ ɖoɖe Papa le. To gbɔ be eŋlɔ̃ agbalẽ sia kple bubudeameŋu le kristotɔ *f*e seselelãme me hã, ebu fɔ Papa dziɖuɖua *f*e atsyɔ̃ ɖeɖe fia kple e*f*e dada vevie ŋutɔ. Edze e*f*e agbalẽ la gɔme be: “Dzidzɔ wònye nam vavã be xɔse, si ŋu meke ɖo la, mavu eme na amesiame, tɔxɛ na Roma *f*e episkɔpo gã la; eye bena, zi alesi mekpɔe be enye Nyate*f*e vavã, si li ke la, ada asi ɖe edzi; ke ne wòanye be ekpɔ nukiklia ɖe le eŋu la, aɖɔe ɖo. Gbã la, mesusui be Kristo *f*e Nyanyui la nye Mawu *f*e Se la *f*e *f*u*f*o*f*o ɖe du [...] Mexɔe se be Roma *f*e episkɔpo la, zi alesi wònye be eyae nye Kristo *f*e te*f*enɔla le anyigba sia dzi la, ele be eyae alé Nyanyui *f*e Se sia ɖe asi wu amesiame.

Elabena gãnyenye le Kristo ƒe nusrɔlawo dome la mele xexeme ƒe ŋkɔ gã kple bubu xɔxɔ me o, ke boŋ enye Aƒetɔ la dɻidɻi pɛpɛpɛ, alesi ko woate ŋui la, le eƒe agbenɔnɔ kple wɔnawo me.[...] Le eƒe anyigba dzi nɔnɔ me la, Kristo nye amedahe kekeake, si lé fu amedzidɻudɻu kple xexeme ƒe kafukafuwo katã.

"Ke medze be nuteƒewɔlaa dɻeke nakplɔ Papa alo ame kɔkɔea dɻeke dɻo lea naneke me o, negbe le nusi me woamawo kplɔ mía Aƒetɔ Yesu Kristo dɻo le la me ko. Elabena Petro kple Zebedeoviwo, le esime wòle be woato Kristo ƒe afɔtoƒewo la, wodi xexeame ƒe bubu, eye le esia wɔwɔ me la, woda vo dɻe woƒe Aƒetɔ la ŋuti; esia ta wòle be mímadɻi wo le vodada mawo me o.

Eyata magblɔ, abe nuxlɔmenya ene be, Papa neɖe asi le ŋutilã me ƒe dziɖuɖu kple gãnyenye ŋuti na xexe sia me ŋusẽwo, eye wòaxlɔ̃ nu nunɔlawo katã na esia wɔwɔ; elabe nenema Kristo wɔ, eye tɔxɛ, apostolowo hã wɔ.

"Ne meda vo le nya siawo ƒe ɖe me la, melɔ̃ maxɔ tohehe ɖesiaɖe kple bɔbɔenyenye, nega nye ku ye hiã hã." Wiklef gblɔ le nuwuwu be: "Míado gbe ɖa na Mawu be wòaƒo nu geɖe na míaƒe Papa Urbain VI, alebe, abe alesi wòdze egɔme xoxo ene la, eyama kple eƒe nunɔlawo nasrɔ̃ mía Aƒetɔ Yesu Kristo, le eƒe agbenɔnɔ kple wɔnawo me; eye bena woafia nu dukɔ la nyuie, ale be woate ŋu asrɔ̃ woƒe kpɔɖeŋu le woƒe nuteƒewɔwɔ le mɔ nyui la dzi zɔzɔ me." John Foxe, Acts and Monuments, vol. III, p. 49,50.

Alea ye Wiklef ɖe Kristo ƒe tufafa kple bɔbɔenyenye fia Papa kple eƒe kardinalwo, eye wògaɖe vovototo, si le kplɔla siawo kple mía Aƒetɔ, si teƒe wobe yewo le la, dome fia wo kple kritotɔ-ƒomea katã.

Wiklef nɔ mɔ kpɔm kple kakadedzi be yeƒe agbe koe anye fetu ɖe yeƒe nuteƒewɔwɔ na Nyanyui la ta. Hamea kple dukplɔlawo wɔ ɖeka ɖe eyama ŋu. Papa kple episkɔpowo ƒo takpli kple du- fia heɖo kpe eƒe tsɔtsrɔ̃ dzi. Le amesiame ƒe nukpɔkpɔ nu la, ɣleti via ɖewo koe susɔ ne woaɖe eƒe agbe ɖa le ka-de-ve ƒe ati la dzi. Gake naneke meʋã dzideƒo, si le esi la o. Eƒe nyagbɔgblɔ aɖe enye esi: "Nukata mianɔ nu ƒom tso xɔsetakula ƒe fiakuku didi le didiƒe ke ŋuti? Miɖe gbeƒã Kristo ƒe Nyanyui la na nunɔla dadala la, eye xɔsetakula ƒe ku mato mia ŋu o. Nuka gblɔm miele? Be manɔ agbe eye mazi ɖoɖoea ? Gbeɖe! Nusi adzɔ ɖe dzinye la nedzɔ. Mele elalam." - D'Aubigne, Histoire de la Reformation au XVIe s., liv. 17, ch. 8-

Gake Mawu ƒe ametakpɔkpɔ gatsyɔ̃ eƒe subɔla la dzi. Amesi tsɔ eƒe agbe la katã ʋli Nyateƒe la ta kalẽtɔe, eye wòwɔ esia le eƒe agbe déde afɔku me gbawotsogbe la, manye ade-lã na eƒe ketɔwo ƒe fuléle o. Wiklef medi gbeɖe kpɔ be yeaɣla yeɖokui o; ke Aƒetɔ la ŋutɔe nye eƒe Taʋlila. Ɣeyiɣi, si me eƒe futɔwo ɖo kakaɖedzi be ege ɖe yewo ƒe asi me vɔ la, Mawu ƒe asi gaɖee ɖa le woƒe fewo me ʋĩi. Gbe ɖeka, le eƒe gbedoxɔ me le Lutterworth,

esi wòde nuɖuɖu kɔkɔea ma ge la, edze anyi kple lametutu-dɔ, eye le ɣeyiɣi via ɖewo megbe la, etsɔ e*ƒ*e gbɔgbɔ na.

Mawu tsɔ dɔdasia ɖe na Wiklef. Etsɔ Nyate*ƒ*e-Nya la de e*ƒ*e nu me, eye wòtsɔ takpɔlaa ɖe ɖo e*ƒ*e axa dzi, ale be Nya la nate ŋu de dukɔ la gbɔ. Wokpɔ e*ƒ*e agbe ta, eye dɔ la yi edzi vaseɖe esime wòɖo gɔmeɖokpe anyi na Reformatio-dɔ gã la.

Wiklef ɖe ta to le bometsitsi ɣeyiɣi *ƒ*e viviti tsiɖitsiɖi la me. Amea ɖeke menɔ anyi ɣeyiɣi mawo me, si *ƒ*e dɔwɔwɔ anye kpɔɖenu na e*ƒ*e ɖɔɖɔɖo *ƒ*e ɖoɖo siwo wòɖo anyi la o. Abe alesi woyɔ Yohanes Baptista na dɔ tɔxɛa ɖe wɔwɔ la, woyɔ eya hã be wòanye ɣeyiɣi yeyea ɖe *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖela. Gake le Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ɖoɖo siwo woɖe gbe*ƒ*ã me la, ɖekawɔwɔ kple blibodedea ɖe li, si Đɔɖɔɖowɔla, siwo va le emegbe la, *ƒ*e blibodede melolo wú o, eye bubu siwo va le *ƒ*e alafa ɖeka megbe hã mesɔ kplii gɔ̃ hã o. Gɔmeɖokpe, si wòɖo anyi la keke ta, de to, li ke, eye wòdzɔ ale gbegbe be mehiã be amesiwo va le emegbe la nagbugbɔ dzra naneke ɖo o.

Azɔli gã, si gɔme Wiklef dze, si aɖe ga dzitsinyawo kple susuwo, ahe ablɔde va na dukɔ, siwo wode kɔsɔkɔsɔ heku ɖe Roma *ƒ*e dziɖuɖu tasiaɖam ŋu la, azɔli sia *ƒ*e gu-nu enye Biblia la. Eya enye yayra tɔsisi, si gba go abe amenuve *ƒ*e agbetsi ene, le *ƒ*e alafawo me, tso *ƒ*e alafa wuienelia dzi ke. Wiclef xɔ Đɔŋlɔ̃ kɔkɔea kple xɔse, si tso e*ƒ*e dzi me ke, abe Mawu *ƒ*e lɔlɔnu ɖeɖe fia ene, abe xɔse *ƒ*e ɖoɖo kple agbenɔnɔ ene. Womlã eyama kple susu sia be Roma hamea enye Mawu *ƒ*e dziɖuɖu ŋusẽ, si medana vo gbeɖe o la. Wofiae be wòaxɔ nufiafiawo kple numame, siwo tso *ƒ*e akpe ɖeka, siwo do ŋgɔ va yi me la, kple bubu. Gake egblẽ nusiawo katã ɖi hekplɔ Mawu *ƒ*e Nya kɔkɔe la *ƒ*e nufiafiawo ɖo. Dziɖuɖu ŋusẽ sia wònɔ dukɔ la yɔm be wòaxɔ. Ena wonya be Mawu *ƒ*e dziɖuɖu ŋusẽ madavogbeɖe la enye Mawu *ƒ*e Gbe, si *ƒ*oa nu to e*ƒ*e Nya la me, ke menye Papa *ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o to hame la dzi ye o. Efiana be Biblia ye nye Mawu *ƒ*e lɔlɔnu ɖeɖe fia, si de blibo la; be Gbɔgbɔ Kɔkɔe ɖeka koe nye egɔmeɖela, eye be ele be amesiame nasrɔ̃ nusi nye e*ƒ*e dɔdasi la to e*ƒ*e nufiafiawo me dzodzro me. To mɔ sia dzi Wiklef ɖe amewo *ƒ*e susu ɖa ʋĩ le Papa kple Roma hamea dzi, hena be woalɔ̃ Mawu *ƒ*e Nya la.

Wiklef nye Đɔɖɔɖowɔla gãtɔwo kekeake dometɔ ɖeka. E*ƒ*e nunya, susu me *ƒ*e kɔkɔ, kelili le Nyate*ƒ*e la taʋiʋli me, esiawo katã na be le Đɔɖɔɖowɔla, siwo va le emegbe dome la, ʋɛa ɖewo koe sɔ kple eyama. E*ƒ*e agbe *ƒ*e kɔkɔenyenye, veviedodo matikɔ le nusɔsrɔ̃ kple dɔwɔwɔ me, anukwaɖeɖiɖi, si ŋu dza, kristotɔ *ƒ*e lɔlɔ, kple nute*ƒ*ewɔwɔ le e*ƒ*e dɔdasi me woenye nusiwo na be ɖɔɖɔɖowɔlawo *ƒ*e ŋgɔdola sia nye ame toxɛa ɖe, to gbɔ be enɔ agbe le ɣeyiɣi, si me susume *ƒ*e viviti kple gbegblẽ do agbogbo le hã la.

Wiklef *ƒ*e agbe nye ɖaseɖiɖi gãa ɖe na Đɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e ŋusẽ na nufiafia kple amegbetɔ *ƒ*e nɔnɔme tɔtrɔ. Biblia ye na wòva zu amesi wònye la. Đutete, si woawɔ na Đeɖefia *ƒ*e nyate*ƒ*ewo gɔme sese la, gbɔa agbe eye wogadoa ŋusẽ ame *ƒ*e nunanawo katã. Enaa nunya tsina ɖe edzi, doa ŋusẽ gɔmesese, eye wònaa susu dea blibo. Biblia sɔsrɔ̃ doa

kɔkɔ susuɖeɖe ɖesiaɖe, seselelaãme kple dzime-didi, si nusɔsrɔ̃ bubua ɖeke mate ŋu awɔ o. Eganaa kelili ame ƒe lɔlɔnu, dzigbɔɖi, dzidodo kple luʋɔ ƒe gãnyenye. Mawu ƒe Nya la ɖɔna ame ƒe dɛ̃ ɖo, eye wòkɔa luʋɔ̃ ŋu.” Psalmowo ŋlɔla be: “Ne woʋu go Wò Nya la, eklɛ̃na, eye wòfiaa nunya...” (Ps 119:130) .

Wiklef ƒe nufiafiawo ganɔ ta kekem ɖe edzi ɣeyiɣia ɖe. E ƒe nusrɔla, siwo wona ŋkɔ be Wikleftɔwo alo Lolardwo la, menɔa nya la kakam le Aŋlisi-dua ɖeɖe ko me o, ke wokaka ɖe du bubuwo hã me, henɔ Nyate ƒe la mãm kple amewo. Gake le ɣeyiɣia ɖewo megbe la yometiti ƒe ahomya sesẽ ho ɖe amesiwo ɖoe be Biblia koe lanye yewo ƒe kplɔla ɖeka hɔ̃ kple kpɔɖeŋu la ŋuti. Aŋlisi du-fia gã, siwo le didim be yewoali ke yewo ƒe dziɖuɖua to Papa ƒe kpeɖeŋu me la, mehe ɖe megbe kura na Ðɔdɔdɔowɔlawo tsɔtsɔ sa vɔe o. Alea ye wòva me be, zi gbãtɔ le Aŋlisi-dua ƒe nyadzɔdzɔwo me la, wode se be woatɔ dzo Nyanyuia yomedzelawo. Xɔsetakulawo nɔ kukum le wonɔewo yome. Nyate ƒea taʋlila, siwo megakpɔ mɔ le dukɔa me o, eye wolé wo, henɔ fu wɔm wo la, meɖo nu bubua ɖeke lawɔ tsɔ wu be woado ɣli sesiẽ na Yehowa Aʋakɔwo ƒe Mawu la o. Wodome amea ɖewo, siwo wonya ɖe du nu la, ɣla ɖe dukɔmeviwo gbɔ, heganɔ gbe ƒã ɖem le adza me, alo woɣla woɖokui ɖe agble-xɔ kple gume-xɔwo me. Ame geɖewo ganɔ ɖase ɖim tso Nyanyui la ŋuti vɔvɔmanɔmee, le gume-gaxɔwo kple Lolardwo ƒe mɔ kɔkɔwo me.

To gbɔ be yometitiwo gale ŋu sẽm ɖe edzi hã, tsitretsi-nya fatu, siwo me mawusosroɖa kple nyate ƒetoto le la, ganɔ ɖiɖim le ƒe alafawo me kple dzigbɔɖi ɖe gbegblẽ, si xɔ mawusubɔsubɔ me le afisiafi la ŋuti. Le ɣemaɣi la, kristotɔwo menya nu sɔgbɔ tso Nyate ƒe la ŋu o, gake wosrɔe be woalɔ̃ Mawu ƒe Nya la, eye woaɖo toe; eyata wolɔ̃ xɔ fukpekpe ɖesiaɖe ɖe eta. Abe Ðela yomedzelawo le Apostolowo ƒe ɣeyiɣiwo me ene la, ame geɖewo tsɔ wo ƒe nunɔamesiwo sa vɔ ɖe Nya la ta kple dzidzɔ. Amesiwo ƒe a ƒe gasusɔ nye wotɔ la, xɔ wo nɔvi, siwo woɖe do goe le wo nɔ ƒewo la, ɖe wo ɖokui gbɔ kple dzidzɔ. Ke ne eva me be wonya wo hã la, woxɔa madzɔmadzɔ sia kpoo, eye wokpɔa dzidzɔ be yewo hã yewo le fu kpem ɖe yewo ƒe lɔlɔ̃ na Nyate ƒe la ta. Ele eme hã be ame akpe akpe, siwo yometilawo ƒe anyrãwɔwɔ ɖo vɔvɔ̃ na la, dzra wo ƒe xɔse la he ƒle ablɔɖe, eye woɖe wo dogoe le gaxɔwo me, hedo vevesese ɖe nuvɔ̃ ta ƒe awuʋlaya na wo, be woanɔ tsa ɖim anɔ gbe ƒã ɖem be yewotrɔ le yewo ƒe xɔse la yome. Gake geɖewoe nye bubumewo kple ame gblɔewo siaa, siwo ɖi ɖase kalẽtɔe tso Nyate ƒe la ŋu le gume-gaxɔwo me, le Lolardwo ƒe gakpɔ kɔkɔwo me, le vevesese doname kple dzotɔame ƒe ku ŋgɔ.

Esi womete ŋu wɔ naneke na Wiklef abe alesi wodi ene o la, wo ƒe fulelé eyama mekpɔ dzidzeme le esime e ƒe ŋutilã nɔ ɖiɖim ɖe me le e ƒe yɔdo me o. Ale wòva me be le nunɔlawo ƒe ƒu ƒo ƒoa ɖe, si wowɔ le Konstansia, ƒe sedede nu, ƒe blaene kple edzivɔwo le Wiklef ƒe ku megbe me la, woho e ƒe ƒuwo hetɔ dzo le duto ƒo, eye wohlẽ e ƒe dzo-fiwo ɖe tɔsisia ɖe, si gogo te ƒe ma la me. Blema nuŋlɔlaa ɖe gblɔ be: “Tɔsisi sia tsɔ e ƒe afiwo yi ɖe Avon-tɔsisi la me, Avon-tɔsisi la tsɔe de Saverna-tɔ la me, eye Saverna mae na e ƒe alɔdze bubu, siwo kɔ ɖe atsiafu me la me. Ale Wiklef ƒe dzo-fi la nye dzesi na e ƒe nufiafiawo ƒe kaka

egbea ɖe xexe blibo la katã me enye si.” -T. Fuller, Church History of Britain, liv. 4, sec. 2.- E*ƒ*e futɔwo menya gɔmesese, si nɔ wo*ƒ*e vlodonu, si wowɔ la ŋu kura o.

Wiklef *ƒ*e nuŋɔŋlɔwoe na Yohanes Hus tso Bohemia gbe nu le Roma hamea *ƒ*e nu dada geɖewo gbɔ hege ɖe Reformatio *ƒ*e dɔ la me. To mɔ sia dzi ye wo*ƒ*ã Nyate*ƒ*ea *ƒ*e nukuwo le te*ƒ*e, siwo didi tso wonɔewo gbɔ geɖe la le. Ðɔɖɔɖo la tso Bohemia gbagba ɖe du bubuwo me. Azɔ amewo *ƒ*e susu trɔ ɖo ta Mawu *ƒ*e Nya, si woŋlɔ̃ be didie la gbɔ. Alea ye Mawu *ƒ*e asi nɔ mɔ tam na Reformatio gã lae.

Ta 6 lia —Hus Kple Yeromo

Nyanyui la kpɔ anyinɔ le ƒe alafa asiekelia ƒe gɔmedzedze me. Woɖe Biblia gɔme, eye wowɔa subɔsubɔ le dukɔwo ƒe de- gbe me. Gake esi Papa ƒe ŋusẽ nɔ ŋgɔ dem la, Mawu ƒe Nya la nɔ bubum vivivi. Papa Gregorio VII lia, si ɖoe eɖokui dzi be yeagbã fiawo ƒe gãnyenye la, ɖoe kplikpã hã be yeaɖu dukɔwo katã dzi. Le esia ta ede se bena womagawɔ subɔsubɔ le Bohemia ƒe gbe me o. Egblɔ be Mawu ƒe dzidzɔ enye be woasubɔ ye le gbe, si womenya o la me, eye bena nu baɖa kple nu dada geɖewo le go dom tso ɖoɖo sia dzi mawɔ me. -Wylie, liv. 3, ch. 1.- Alea ye Roma de se be Mawu ƒe Nya ƒe kekeli la natsi, eye dukɔ la nage ɖe viviti me. Gake Mawu wɔ ɖoɖo na eƒe Hame la ƒe takpɔkpɔ. Vaud kple Albi nutometɔ, siwo sí le yometiti, si le ŋu sẽm le Frans kple Italia nu la, kpɔ beƒe le Bohemia. To gbɔ be womeɖe ta to be yewoagblɔ mawunya le dutoƒo o hã la, wonɔa dɔ wɔm kple kutrikuku le ɣaɣla me. Alea ye xɔse vavã la te ŋu to ƒe alafawo yi alafawo me dedie.

Do ŋgɔ na Hus ƒe vava la, amewo nɔ Bohemia, siwo tsi tre le gaglãgbe ƒo nu tso hamea ƒe gbegblẽ kple dukɔa ƒe nu vɔ̃dzi wɔwɔ ŋuti. Ame geɖewo xɔ ɖe woƒe nya dzi. Roma ƒe tatɔwo vɔ̃, eye wodze Nyanyuia ƒe nusrɔ̃lawo yome titi. Ne woate ŋu subɔ le wo de-gbe me la, ele na wo be woaƒo ƒu le avewo kple agadowo me; gake asrafowo tina wo yome, eye wo dome ame geɖewo kpɔ ku tso wo sí. Mlɔeaba la, wogade se be amesiwo mawɔ subɔsubɔ le Roma ƒe kɔnuwo nu o la, woatɔ dzo wo.

To gbɔ be Kristotɔwo le woƒe agbe tsɔm sa vɔe hã la, woɖo kakaɖedzi be dziɖuɖu anye yewo tɔ godo. Amesiwo nɔa nu fiam be Ðela, si woklã ɖe ati ŋu la, ƒe dzixɔse me ko ɖeɖekpɔkpɔ le la dometɔ ɖeka gblɔ le esi wòle kukum la be: “Nyateƒe la ƒe futɔwo ƒe dziku le dziɖuɖu kpɔm ɖe mía dzi egbea, gake manye nenema yi ɖaa o. Amea ɖe lado go le dukɔ la me, si ŋu gãnyenye kple nusẽa ɖeke manɔ o; gake nenem-me sia womate ŋu akpe edzi o.” -Ibid. liv. 3, ch. 1.- Luther ƒe ɣeyiɣi la gale ŋgɔ ɖaa, gake azɔ la, amea ɖe le tsitre tsim, si ƒe ɖaseɖiɖi ɖe Roma ŋuti, le dukɔwo ʋuʋu ge.

Yohanes Hus nye amea ɖe, si dzɔ tso ƒome gblɔea ɖe, si womedzesi o la me. Fofoa ku le egbɔ esi wòganye ɖevi ko. Edada, si nye mawusroɖala la, xɔe se be hehenana kple Mawuvɔvɔ̃ nye nunana xɔasitɔ kekeake, eye wòdi be wòasu ye vi la sí. Hus srɔ̃ nu le woƒe nutome suku la me, eye wòtso afima yi ɖe Prag ƒe Sukukɔkɔ me, afisi woxɔe le fea ɖeke maxe, le eƒe ahedada ta. Edada nɔ eŋu le mɔzɔzɔa me. Abe ahosi dahe ene la, xexesiame-hotsui ƒe naneke mele esi wòana via o. Ke esi wole Prag du gã gogom la, edze klo ɖe via sɔhɛ, si sí fofo megale o la, ƒe axa dzi, eye wóbia dziƒo Fofo la ƒe yayrawo kɔ ɖe eyama dzi. Ke nyɔnu sia mesusu nusi avanye gbedododoɖa sia ƒe ŋuɖoɖo kura o.

Hus ƒe veviedodo dɔwɔwɔ le Sukukɔkɔ la, eƒe ŋgɔdede kaba, agbe ƒe kɔkɔenyenye, lɔlɔ̃ ɖeɖefia kple tufafa na be amesiame lɔ̃ eƒe nya gbɔ geɖe. Roma hamea yomedzela vavã

wònye, eye wònɔa gbɔgbɔme nunana, siwo hamea be yele fiafiam la dim vevie. Le yubilia ɖe ɖuɖu me la, Hus yi ɖaʋu nuvɔ̃ me, hetsɔ ga susuɛ, si le esi la na, eye wòyi ɖa ge ɖe tsaɖiɖi kɔkɔe la me, ale be ye hã yeakpɔ gome le tsɔtsɔke, si *f*e ŋugbe wodo la me. Le e*f*e nusɔsrɔ̃ nuwuwu la, ege ɖe nunɔla *f*e dɔ me. Afisia hã, e*f*e ŋgɔdede kaba na be wòxɔ te*f*e kɔkɔ, si na be le madidi me, wotiae be wòawɔ dɔ le fia-sã me. Egaxɔ nufiafia *f*e dɔ le Sukukɔkɔ, si me wòsrɔ̃ nu le tsã la me, eye le esia yome ezu Sukua *f*e tatɔ. Le *f*e ʋea ɖewo me sukuvi dahe la trɔ zu ameŋkutaa ɖe, si nye dadà na e*f*e de-du la, eye e*f*e ŋkɔ ɖi hoo le Europa katã.

Te*f*e bubu kura Hus dze e*f*e ɖɔɖɔɖo dɔ la gɔme le. Le *f*e suea ɖewo, siwo dze e*f*e nunɔla xɔxɔ yome la, wotiae be wòanye gbe*f*ãɖela le Betlehem *f*e hamea me. Gbedoxɔ sia tula nye amea ɖe, si lé mawunya gbɔgblɔ le dukɔa ŋutɔ *f*e gbe me la ɖe asi vevie kple kakaɖedzi. To gbɔ be Roma tsi tre ɖe wɔna sia ŋuti hã la, womeɖe asi le ewɔwɔ ŋuti le Bohemia o. Dukɔa menya naneke kura ku ɖe Biblia ŋu o, eye agbe baɖa kple susu *f*e gbegblẽ yɔ wo me. Nu vlo wɔwɔ le dukɔa *f*e hatsotsoewo katã me. Ke Hus ɖe gbegblẽ siawo katã ɖe go, asi mali nya ŋue. Etsɔa Mawu *f*e Nya la téna gbe ɖe Nyate*f*ea kple dzadzɛnyenye *f*e ɖoɖo, siwo wònɔ fiafiam la dzi.

Prag dumevi ɖeka, si ŋkɔ enye Yeromo la, va zu Hus *f*e xɔlɔ vevia ɖe. Ehe Wiklef *f*e nuŋɔŋlɔwo tso Aŋlisi-dua me va. Le ɣemaɣi la, Aŋlisiwo *f*e fia-nyɔnu la nye Bohemia dumevi, si trɔ dzi me le Wiklef *f*e nufiafia nu. To eyama dzi la, Ðɔɖɔɖowɔla *f*e nufiafiawo kaka ɖe e*f*e du la me. Yohanes Hus, si dé dzesi Wiklef *f*e mawusosroɖa la, xlẽ e*f*e agbalẽawo tsitotsito, eye wòkpɔ be e*f*e ɖɔɖɔɖo *f*e ɖoɖo, siwo ta wònɔa ʋiʋlim la nyo ŋutɔ. Ke le eyaŋutɔ gome la, Hus menya kpɔ be yeɖo afɔ mɔa ɖe, si le ye klã ge ɖa ʋĩ tso Roma gbɔ la dzi o.

Le ɣemawoɣi ke la, amedzro eve, siwo nye nunyala kple Nyanyuia yomedzelawo la, hã ge ɖe Prag-dua me tso Aŋlisiwo dé gbɔna nusɔsrɔ̃, si woxɔ la, mã ge le didi*f*e du sia me. Esi wodze egɔme kple tsitretsitsi ɖe Papa *f*e dziɖuɖua ŋu la, dukplɔlawo tsí nya ɖe wo nu kaba. Gake woawo hã melɔ̃ be yewoaɖe asi le yewo *f*e tameɖoɖo la ŋu o. Ke wodi mɔ bubu, si dzi woató awɔ esia. Gbe*f*ãɖela eve siawo, siwo ganye nutalawo hã, dze wo*f*e talentowo ŋu dɔ wɔwɔ gɔme. Woyi ɖe duto*f*o, afisi ameha geɖewo nɔna, eye wodze nutata gɔme. Ame ɖeka ta Kristo, si ŋuti tufafa dzé le, wòle tedzi dzi le gegem ɖe Yerusalem, (Mateo 21:5), eye e*f*e nusrɔlawo kplɔe ɖo afɔ *f*u*f*lu, le awu xoxowo me. Ke ame evelia ya ta Papa *f*e gbɔlɔlɔ, le e*f*e awu xɔasiwo me, kple fia-kuku etɔ-tsa le eta; ele sɔ, si woɖo atsyɔ̃ na la dzi, kpẽkulawo le eŋgɔ, eye e*f*e episkɔpowo kple nunɔla siwo hã le awu keklẽ, xɔasiwo me la, xe megbe nɛ.

Nutata siawo nye gbe*f*ãɖeɖe sẽŋua ɖe, si he hatsotsoe vovo, siwo le amehawo me la *f*e susuwo va nudzɔdzɔ siawo dzi. Ameha geɖewo va kpɔ nutatawo. Nusɔsrɔ, si le wo me la meyi ɖe amea ɖeke o. Nusi wɔ dɔ ɖe wo dzi la enye tufafa kple bɔbɔenyenye, si nye

Kristo A*f*etɔ la tɔ kple Papa, amesi be yenye e*f*e subɔla la, *f*e nɔnɔme, si nye dada kple ɖokuidodoɖedzi la. Prag-dua katã ʋuʋu, eye le ɣeyiɣi ʋɛa ɖewo megbe la, amedzro eveawo kpɔ be anyo be, le yewo *f*e dedienɔnɔ ta la, yewoado go tso dua me. Wodzo, gake wo*f*e nufiafia, si wogblẽ ɖi la mebu le dukɔa *f*e susu me o.

Nutata siawo wɔ dɔ deto ɖe Hus *f*e susu dzi, eye wòɖo be yeasrɔ̃ Biblia kple Wiklef *f*e nuŋɔŋlɔwo kple veviedodo wu tsã. Togbɔ be meɖo haɖe be yeawɔ ɖɔdɔdɔ, siwo katã ŋu Wiklef nɔ nu *f*om le o hã la, ede dzesi Papa dziɖuɖua *f*e dɛ̃ nyuie azɔ, eye wòtsɔ dzo yeye le tsitre tsim ɖe e*f*e ɖokui ŋudzedze, nugãdidi kple gbegblẽwo ŋuti.

Tso Bohemia kee Nyate*f*e la kaka tso yi ɖe Germania, elabe ʋunyaʋunyaa ɖe, si ge ɖe Prag *f*e Sukukɔkɔa me la, na be Germania nusrɔla, siwo le suku sia me la, dzo yi a*f*e. Wo dome ame geɖewo xɔ nusɔsrɔ̃ gbãtɔwo ku ɖe Biblia ŋuti tso Hus gbɔ, eye le wo*f*e a*f*e ɖoɖo me la, woawo hã ma Nyate*f*e la kple wo*f*e dumetɔwo.

Medidi hafi Roma se nusiwo katã le eme vam le Prag la o, eye wowɔ yɔyɔ na Hus be woage ɖe Papa *f*e ŋku me. Ðikeke mele eŋu o be yɔyɔ sia ŋu ɖoɖo la nye ɖokui tsɔtsɔ na ku. Bohemia *f*e fia kple fia-nyɔnu la, Sukukɔkɔa katã, du-megãwo kple dziɖuɖua *f*e agbonuglãwo, wo katã wɔ ɖeka bia tso Papa si be wòaɖe mɔ be Hus naɖo yɔyɔ la ŋu le Prag-dua me, eye wòaɖo biabiawo ŋuti na Roma *f*e amedɔdɔwo. Ke Papa *f*e ɖoŋuti, si wòna fiawo kple ŋkutamewo *f*e biabia la koe nye be wòadrɔ̃ ʋɔnu, abufɔ Hus, eye wòa*f*o busu ɖe Prag-dua katã dzi.

Le ɣemaɣi la, busu *f*o*f*o ɖe te*f*ea ɖe dzi la nyena vɔvɔ̃ nya gãa ɖe. Kɔnu dziŋɔ, siwo kplɔna fɔbubu sia ɖo la, nye nusiwo ɖoa vɔvɔ̃ manyagblɔa ɖe na dukɔ, siwo kpɔa Papa abe Mawu ŋutɔ *f*e te*f*enɔla vavã, si si dzi*f*o kple dzomavɔ *f*e safuiwo le la ene, eye wòganye amesi si ŋusẽ le be wòahe ŋutilãme kple gbɔgbɔme *f*e ʋɔnudɔdrɔ̃ va amewo dzi la ene. Nusi dzi woxɔse le ŋkekemawo me enye be woxe dzi*f*o vɔtruwo ɖe du, si wo*f*o busu de la kple emenɔlawo katã, eye vaseɖe ɣeyiɣi, si wòdzro Papa be yeaɖe busu la ɖa la, e*f*e amekukuwo makpɔ nɔ*f*e le a*f*e mavɔwo me o. (94) Dzɔgbevɔe sia *f*e dzesi ɖeka enye be wodzudzɔna subɔsubɔ kɔnuwo le afisiafi. Wotuna gbedoxɔwo katã *f*e ʋɔtruwo. Ameɖibɔ me ko wowɔna srɔɖeɖe kɔnuwo le. Womegaɖi na amekukuwo ɖe amedibɔ me o, ke boŋ ɖe gɔtawo me, alo agblewo dzi, subɔsubɔ kɔnua ɖeke mawɔ. Ðɔdzinu, siwo wɔa dɔ ɖe amegbetɔ *f*e susu dzi geɖe la, ŋuti dɔ Roma wɔna le e*f*e agbagbadzedze be yeaɖu fia ɖe amewo *f*e dzitsinya dzi la me.

Xaxawo sɔŋ xɔ Prag-dua me. Geɖe woenye amesiwo tsɔ nya ɖe Hus ŋu be eyamae he dzɔgbevɔe siawo va dua dzi, eye wobia be woalée ade asi na Roma *f*e hlɔbiabia. Be ahomya nu natsi ʋɛɛ la, Ðɔɖɔɖowɔla la dzo yi kɔ*f*e me, afisi wodzii le. Le agbalẽa ɖe, si wòŋlɔ̃ ɖo ɖe exɔlɔ, siwo wògblẽ ɖi le Prag me la, egblɔ be: “Ne medzo le mia dome la, ɖee medi be mazɔ ɖe Yesu Kristo *f*e ɖoɖowo kple kpɔɖeŋu dzi, ale be nyemegana mɔnu ame vɔɖiwo be woahe fɔbubu mavɔ va wo ɖokui dzi o, eye bena nyemeganye vevesese kple yometiti

*ƒ*e mɔnu na mawusrodalawo o. Medzo de susu sia hã ta be nyemegana asinukpɔkpɔ nunɔla mawumavɔlawo be woaganɔ se dem de Mawunya kaka nu le mia dome o. Gake nyemedzo le mia gbɔ be magbe nu le Mawu *ƒ*e Nyate*ƒ*e, si ta medo vevie be maku do kple e*ƒ*e kpekpedeŋu la, gbɔ o." - Bonnechose, Les Reformateurs avant la Reforme, vol.1, p 87- Hus mede asi le e*ƒ*e dɔwɔwɔ ŋu o, ke boŋ edia tsa yi te*ƒ*e te*ƒ*ewo, nɔa gbe*ƒ*ã dem Nya la na ameha, siwo le Nyate*ƒ*ea dim vevie la. Ale be dodo, siwo Roma de dé go na mɔxexe na Nyanyuia *ƒ*e ŋgɔdede la, *ƒ*e metsonu koe nye be wòaga kaka de dzi boŋ. " Elabena míate ŋu awɔ naneke de Nyate*ƒ*e la ŋuti o: ke Nyate*ƒ*e la boŋ míate ŋu awɔ nane na." (Korinto.II, 13:8)

Le ɣemaɣi katã, Hus le tɔtɔtɔtɔ gãa de me. To gbɔ be hame la le didim be yeagbã eyama gudugudu kple ye*ƒ*e dzideɡbe nusẽwo hã la, Hus metsi tre de e*ƒ*e amedzidudu ŋuti o. Egabua Roma hamea abe Kristo *ƒ*e srɔ̃ ene, eye Papa abe Mawu te*ƒ*enɔla ene. Nusi ŋuti wòtsi tre do la enye e*ƒ*e ŋusẽ ŋuti dɔ wɔwɔ gbɔ eme; ke megbe nu le e*ƒ*e tatɔnyenye *ƒ*e dodo la gbɔ o. Esiawo katã na be ʋiʋli gãa de do nusi dzi wòka do le susu me la kple e*ƒ*e dzitsinya *ƒ*e ɣlidodo dome. Ne hamea *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ de ame dzi kple e*ƒ*e vomada le ete*ƒ*e, abe alesi wòxɔe se ene de, nukatae wòsena le edokui me be medze be yeawɔ de e*ƒ*e nyawo dzi oa?

Ede dzesii be tododo eyama nye vodada. Ke aleke wɔ tododo hamea de, si nye vomadala la, ate ŋu he nɔnɔme sia vɛ? Mekpɔ nudodo na biabia sia o, eye wònye dikeke, si nɔ fu dem na e*ƒ*e dzi ɣesiaɣi. Le nuwuwu la, e*ƒ*e susu yi Đela *ƒ*e ɣeyiɣi me, esi hamea *ƒ*e nunɔlawo zu ame ŋutasẽlawo, siwo wɔa wo*ƒ*e ŋusẽ ŋuti dɔ na nu madzɔmadzɔwo. Afii wòdo kpe dodo sia dzi na ye ŋutɔ *ƒ*e agbenɔnɔ kple na e*ƒ*e mawunya gbɔgblɔ le be, Ɖɔŋlɔa, siwo gɔme ame lase kple e*ƒ*e nunya la, woe lanye nusiwo ŋuti dzitsinya laku do. Le gbɔgblɔ bu me, nusi lanye kplɔla madavo na ame la, ye lanye Mawu *ƒ*e nu*ƒ*oname to Biblia dzi, ke menye hamea *ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o to nunɔlawo dzie o. - Wylie, liv. 3,ch. 2. -

Esi ʋunyaʋunyawo nu tsi vie le ɣeyiɣia dewo megbe la, Hus trɔ yi de Prag, le Betlehem *ƒ*e hame la me, ne yeayi gbe*ƒ*ãdede Mawunya la dzi kple dzo yeye, kpakple dzide*ƒ*o. E*ƒ*e futɔwo hã le dɔwɔwɔ dzi, eye ŋusẽ le wo si. Gake dukɔa *ƒ*e ameha gedewo le megbe nɛ. Nyɔnu-fia la kple bubu-me gedewo le e*ƒ*e xɔlɔwo dome. E*ƒ*e dɛ̃ *ƒ*e nyonyo, kpɔdeŋu nyui dededefia, e*ƒ*e nyamededede *ƒ*e mekɔkɔ kple ŋusẽ, si wòtsɔ nɔa e*ƒ*e dzixɔse ta ʋlim la, nye nusiwo katã na be amewo ka de edzi helɔ̃ e*ƒ*e nya gbɔ. Ne wotsɔ e*ƒ*e nufiafia, siwo dza, kɔa ame ŋu, kple e*ƒ*e agbe *ƒ*e dzadzɛnyenye, sɔ kple nu dada, digbɔame, si Roma nunɔlawo fiana la, kple wo*ƒ*e ŋkutsitsi kple agbe vlo, si wonɔna la, ame gedewo xɔe se be bubudeamedokuiŋu ye wònye be woanɔ Hus *ƒ*e axa dzi.

Keke vasede ga*ƒ*o*ƒ*o sia dzi la Hus dekae nɔ dɔ wɔm le edokui si. Ke Yeromo, si wɔ ɣeyiɣia de le Aŋlisi blɔtsi la, xɔ Wiklef *ƒ*e nufiafiawo, eye eya hã ge de dɔdɔdo dɔ la me. Wo kple eveawo zu xɔlɔ̃ vevie, eye ku deka *ƒ*omevi ye tu wo ame eveawo.

Yeromo nye adaŋu-me gãa dɛ, eye nu-nya*f*o*f*o kple nunya gedɛ le esi, si na be eteŋu hea amehawo *f*e lɔlɔ̃ va edokui dzi. Gake ne woa*f*o nu tso ame *f*e dɛ̃ *f*e kelili ŋu la, Hus nye gãtɔ. E*f*e susudɛdɛ kple nɔnɔme fafa nye nusiwo dona asi Yeromo *f*e dzitsitsi dzi. Yeromo dze si exɔlɔa *f*e asixɔxɔ, eye wòxɔna e*f*e adaŋudodowo kple bɔbɔenyenye gãa dɛ, hewɔa wo dzi. Alea ye wo ame eveawo *f*e dɔwɔwɔ dɛ du la na be dɔdɔdo dɔ la nɔ ta kekem dɛ dzi kaba kaba. Mawu na be kekeli gãa dɛ klẽ dɛ ame eve tiatia siawo *f*e susu me, hedɛ Roma *f*e vodada gedɛ fia wo. Gake womexɔ kekeli, si Mawu le dɛdɛm fia xexea katã, le e*f*e blibodede me la o. To ame eve siawo dzi la Mawu le dukɔwo dɛm blewu blewu tso Roma *f*e vivitiwo me. Ele na wo be woado go mɔxenu sesẽ gedɛwo, eye Mawu le wo kplɔm afɔdɛdɛ yi afɔdɛdɛ dzi le wo*f*e ŋusẽ nu. Womesɔ gbe laxɔ kekeli la katã zi dɛka o. Nenye dɛ wodɛ Nyate*f*ea katã fia wo enumake la, anye ne wovɔ̃ ŋutɔ, elabena awɔ dɔ dɛ wo dzi abe ɣe *f*e keklẽ sesẽ le ŋudɔ ga wuieve *f*e dɔwɔwɔ dɛ amesiwo nɔ viviti me didie la dzi ene. Eyata A*f*etɔ la nɔ nuwo dɛm fia Đɔdɔdowɔlawo vivivi, alesi nu dukɔa ate ŋu axɔ wo la. Ekem le *f*e alafawo yi dɛ alafawo dzi la, Đɔdɔdowɔla bubuwo ava le wo yome, akplɔ amegbetɔwo anɔ ŋgɔ yim gbesiagbe le dɔdɔdo mɔ la dzi.

Ke mamã nɔ edzi yim le hame la me. Papa etɔ̃ nɔ dzidudu zikpui la ʋlim, eye ʋiʋli la na be nu vlo kple hlɔnu gedɛ yɔ kristotɔ-*f*omea katã me. Wo dometɔ dɛsiadɛ le aʋawɔnu kple gbadagbawo dim vevie na wo dokuiwo. Esi wònye be wohiã ga vevie be nusiawo nasu wo si ta la, nusianu nye gadimɔnu azɔ̃: vidɛkpɔkpɔ, subɔsubɔ kɔnuwo kple hamea *f*e yayrawo keŋ nye asitsanu siwo hea ga vɛ na wo. Abe alesi wo*f*e tatɔwo wɔna ene la, nunɔlawo le gbɔgbɔme nunanawo dzram na hameviwo, eye woho aʋa dɛ wonɔewo ŋu, le vlo dom wonɔewo na ŋusẽ kple kelili kpɔkpɔ. Kple dzide*f*o, si le tsitsim dɛ dzi gbesiagbe la, Hus le gbe*f*ã dɛm sesiẽ tsi tre de ŋunyɔnu, siwo le hamea me vam le subɔsubɔ *f*e ŋkɔ me la, eye dukɔa hã le nya tsɔm dɛ Roma *f*e kplɔlawo ŋu le maɣlamaɣla me azɔ be woawoe he vevesese *f*o dɛ kristotɔ *f*e *f*omea katã dzi.

Ele dzedzem abe dɛe Prag-du la gale gege ge kpuie dɛ ʋukɔdi *f*e ʋiʋli sesẽa dɛ me ene. Abe alesi wòva me le *f*e alafa gbãtɔwo me ene la, wogatsɔ nya dɛ Mawu *f*e subɔla ŋu be eyae le kuxi hem va Israel dzi: (Fiawo I, 18:17) Ke woga*f*o busu de du la ake, eye abe alesi wòwɔ zi gbãtɔa ene la, Hus gadzo yi e*f*e kɔ*f*e la me. Đase, si wòdi kple nute*f*ewɔwɔ le e*f*e Betlehem gbedoxɔ lɔlɔ̃ la me la, le nu wum azɔ. (97) Ele nɛ be wòawɔ dɔ azɔ le agble, si keke ta wu gbãtɔ la dzi, Kristotɔ-*f*omea *f*e agble la katã dzi, hafi wòatsɔ e*f*e agbe na abe Nyate*f*ea *f*e dasedila ene.

Woyɔ hamea *f*e takpekpe gãa dɛ le Konstansia *f*e du la me ale be woakpɔ ŋudodo na kuxi gã, siwo le Europa duwo katã nyamam dɛ nu la. Le fiagã Sigismond *f*e didi nu ye Papa etɔawo dometɔ dɛka, Yohanes XXIII lia, yɔ takpekpe sia le. Menye Papa Yohanes *f*e didi wònye kura be takpekpe la nava eme o, elabena e*f*e agbenɔnɔ kple du-nya gbɔgblɔ menye nusiwo me ame ate ŋu adzro bɔbɔe kple dzidzɔ o, neganye agbe vlo nɔlaa dɛ abe

ɣemaɣi ƒe nunɔla, siwo naneke menyena vɔ̃ na o la, gɔ̃ hã. Mele nɛ hã be woagbe fia Sigismond ƒe biabia la o.

Takpekpe la ƒe taɖodzinu gãtɔ enye be woakpɔ ŋuɖoɖo na mamã, si le hamea me vam la, eye woaɖe nu dadawo hã ɖa. Wobia tso papa eve mamlɛawo, siwo tsi tre ɖe gbãtɔ ŋu, kple amesi le susu yeyewo kakam, si nye Yohanes Hus la, si be woawo hã nava takpekpe la. Ke papa eve siawo, siwo le vɔvɔm̃ na woƒe dedienɔnɔ la, ɖo amedɔdɔwo ɖa. Papa Yohanes, si yɔ takpekpe la, ya va, gake kple vɔvɔ̃ gãa ɖe le dzi me, elabena exɔe se be ɖewohĩ fiagã la le didim be yeaɖe ye ɖa le zi dzi, eye wògale vɔvɔm hã be woava bia ye akɔnta tso yeƒe nu vlo, siwo ƒo ɖi papa ƒe fiakuku la, kple hlɔnu, siwo wòwɔ hafi xɔ fiakuku la ŋuti. Mlɔeba la, ege ɖe Konstansia du la me kple atsyɔ̃ gãa ɖe, eye kardinalwo, episkɔpo gãwo, nunɔlawo kple ŋuti-me bubuwo ƒo xlãe. Nunɔla, siwo katã le dua me, kple dziɖuɖua ƒe agbonuglãwo kpakple ameha gãa ɖe yi ɖa do goe. Sika-gbadɔ, si senyala ene kɔkɔ la, té wònɔ. Wotsɔ hostia le eŋgɔ, eye kardinalwo ƒe atsyɔ-nu xɔasiwo kple amegãwo ƒe awu keklẽwo, wo katã nye nukpɔkpɔ, si wɔ dɔ ɖe ame dzi.

Le ɣemaɣi ke la, mɔzɔlaa ɖe le tetem ɖe Konstansia du la ŋu. Hus nya afɔku gã, si le eŋgɔ la. Eklã exɔlɔwo abe amesiwo megale go do ge kple gbeɖe o la ene, eye wòdze mɔ kple seselelãme be yeyina ɖe dzotɔame ƒe nakewo dzi. To gbɔ be Bohemia-fia nae ametakpɔgbalẽ, eye fiagã Sigismond hã nae na eƒe mɔzɔzɔ, yiyi kple gbɔgbɔa hã la, ewɔ dzadzraɖo katã na gododo ku, si ate ŋu ava edzi la.

Egblɔ le agbalẽa ɖe, si wòŋlɔ̃ na exɔlɔwo le Prag la, me be: “Nɔvinyewo, mele dzodzom kple fia la ƒe ametakpɔgbalẽ be mayi do go futɔ sɔgbɔ, siwo le nye ku dim. Mele ɖokuinye katã gblẽm ɖe Mawu Ɖusẽkatãtɔ, nye Ðela la, ƒe asi me. Mexɔe se be ase miaƒe gbedodoɖa veviewo, atsɔ ayedzedze kple nunya ade nye nu me bena manɔ te ɖe wo nu, eye bena anam eƒe Gbɔgbɔ Kɔkɔe la be wòado ŋusẽm le eƒe Nyateƒe la me, alebe matsɔ dzidodo akpa ŋgɔ tetekpɔwo, gaxɔmenɔnɔ, eye ne ehiã la, ŋutasesẽ-ku fãa. Yesu Kristo kpe fu ɖe eƒe lɔlɔtɔwo ta. Ðee wòawɔ nuku na mí be egblẽ eƒe kpɔɖeŋu ɖi na mí be míaxɔ nusianu kple dzigbɔɖanyi na mía ŋutɔwo ƒe ɖeɖekpɔkpɔa? Mawu wònye, eye mínye eƒe nuwɔwɔwo. Aƒetɔ wònye, eye mienye eƒe subɔlawo. Eya enye xexea katã ƒe Aƒetɔ, eye míawo mínye nublanuitɔ, siwo dze na ku. Gake eyama kpe fu. Nukata míawo hã mímakpe fu, vevietɔ esi fukpekpe la nye na mía ŋutɔwo ƒe ŋutikɔkɔe oa? Eyata, lɔlɔtɔwo, ne nye ku anye na eƒe ŋutikɔkɔe la, mido gbe ɖa be wòava nam kaba, eye wòana ŋusẽm be maxɔ nye dzɔgbevɔewo katã kple dzidodo blibo. Ke ne anyo wu be matrɔ gbɔ va mia dome la, ekem mido gbe ɖa be magbɔ, ɖia ɖeke manɔ ŋunye o, si gɔme enye be nyemegagbe nu le ŋɔŋlɔdzesi ɖeka pɛ hã ŋu le Nyanyuia ƒe Nyateƒe la me o, ale be magblẽ kpɔɖenu nyuia ɖe da ɖi na nɔvinyewo woavakpɔ. Ate ŋu ava me be miaga kpɔ nye ŋku me le Prag o. Gake ne Mawu Ɖusẽkatãtɔ la ƒe lɔlɔnu wònye be yeagblẽm ɖi na mi la, ekem míazɔ kple dzi, si agali ke wu le eƒe Se la kple lɔlɔ̃ nyanya me.” - Bonnechose, vol. 1, p. 147, 148.

Le agbalẽ bubu, si wòŋlɔ̃ ɖoɖe nunɔlaa ɖe, si hã zu Nyanyuia yomedzela me la, Hus *ƒ*o nu kple bɔbɔenyenye ku ɖe e*ƒ*e vodadawo ŋu, hebu fɔ eɖokui be yekpɔ dzidzɔ le awu xɔasiwo dodo me, eye bena yegblẽ ɣeyiɣi geɖe ŋuti le tofloko dɔwo wɔwɔ me. Eyi e*ƒ*e nuvɔmeʋuʋu wɔdɔɖamedzi la dzi be: “Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe kple luʋɔwo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ-nya naxɔ susuwo me, ke menye viɖekpɔkpɔ kple bubudeameŋu didi o. Kpɔ nyuie be megaɖo atsyɔ̃ na wò a*ƒ*e la tsɔ wu wò luʋɔ o, eye, *ƒ*o nuwo katã ta la, nalé be na wò gbɔgbɔme *ƒ*e a*ƒ*e la. Sro Mawu ɖaa, nabɔbɔ ɖokuiwò le amedahewo ŋku me, eye megawɔ wò nunɔamesiwo ŋu dɔ na azã ɖuɖu o. Ne mèɖɔ wò agbe ɖo o, eye nènɔ agbe le nu wɔgboemewo wɔwɔ me la, ekem mevɔ̃ be àkpɔ tohehe sesẽ, abe nye ene.

Ènya nye nufifiawo, elabena nèxɔ wo tso keke ɖevime ke. Eyata mehiã be magaŋlɔ̃ nu sɔ gbɔ na wò o. Mele biawòm le Mawu *ƒ*e amenuve me be megaɖim le toflokonu, siwo me nèkpɔm mege ɖo la o.” Egaŋlɔ̃ ɖe agbalẽ kotoku la dzi be: “Mele biawòm, xɔlɔnye, be mègaʋu agbalẽ sia *ƒ*e nutrenu la vaseɖe esime naxɔ kakaɖedzi be meku hafi o.” -Ibid, vol. 1, p. 148, 149.-

Le e*ƒ*e mɔzɔzɔ me la, Hus ke ɖe e*ƒ*e nufiafiawo *ƒ*e kaka dzesi geɖewo ŋu le afisiafi, eye wokpɔ alesi nusi le dzɔdzɔm ɖe edzi la wɔ dɔ ɖe amewo dzi ŋutɔ la. Amehawo nyẽ zi vakpee kple asikpe *ƒ*o*ƒ*o, eye le dua ɖewo me la, senyalawoe nɔ ŋgɔ nɛ le mɔwo dzi.

Takpekpe la ɖe e*ƒ*e susu fia, eme kɔ *ƒ*ãa le e*ƒ*e kpeɖonudzi gbãtɔwo me. Ƒu*ƒ*o*ƒ*oa bu fɔ Wiklef *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo, eye wòde sé be woaho e*ƒ*e ŋutilã kuku la atɔ dzoe. Hus kpɔ vovo blibo le esi wòge ɖe dua me. Kpe ɖe fia *ƒ*e ametakpɔgbalẽa ŋu la, Papa hã nɛ agbalẽ bubu, si me wòdo e*ƒ*e dedienɔnɔ ŋugbe nɛ le. To gbɔ be wowɔ ŋugbedodo nyui siawo nɛ hã, medidi hafi Papa kple kardinalwo ɖe gbe be woalée de gaxɔ me o, eye wòkpɔ eɖokui le gaxɔ klitsua ɖe me.

Gake papa vɔdi sia mekpɔ gomea ɖeke le e*ƒ*e lelé de ga me o, elabena afima ke wode ga eyama hã le. -ibid. vol. 1, p. 247. Takpekpe la tsɔ nya ɖe ŋu, eye wobu fɔe, le ʋɔnua *ƒ*e nyagbɔgblɔ nu, ɖe nu vlo geɖe, siwo ŋu womate ŋu *ƒ*o nu le o la ta. Esia tae le nuwuwu la, woɖe fiakuku la le eta, eye wokplɔe de gaxɔ me. Woɖe papa eve mamlɛawo hã ɖa le zi dzi, eye wotia yeye bubuwo.

To gbɔ be takpekpe la kpɔe be papa wɔ nu manyagblɔ siwo lolo fũ wu esiwo ŋuti Hus tsi tre ɖe nunɔlawo ŋuti le, hebia ɖɔdɔdo la, takpekpe ma, si de ga papa vɔdi la, eya kee gale didim be yeaɖe Đɔdɔɖowɔla la *ƒ*e agbe ɖa. Hus lelé de ga nye nusi he ŋudzedze makpɔ gãa ɖe va Bohemia. Bubu-me ŋusẽtɔ gãwo ŋlɔ̃ nu ɖoɖe takpekpe la hetsi tre ɖe madzɔmadzɔ sia ŋuti. Fiagã, si meda asi tututu ɖe ametakpɔgbalẽ, si wonɛ la *ƒ*e dɔmawɔ dzi o la, gbe be womawɔ naneke tsi tre ɖe eyama ŋu o. Gake Hus *ƒ*e futɔ, siwo nye aye vɔdi wɔlawo la, ɖo vɔ̃ kplikpã ɖe eŋu. Woɖo ŋku alesi fiagã la ŋutɔ melɔ̃ Hus *ƒ*e nya o la kple vɔvɔ ku ɖe eŋu la dzi nɛ, eye wodo eyama ŋutɔ *ƒ*e dzoxɔxɔ na hame la ɖe dzi. Wogablee ɖe ŋu didie be ekpɔ vovo blibo be magawɔ ɖe e*ƒ*e ŋugbe, si wòdo na xɔse dadatɔ la dzi o fã, eye bena esi

wònye be takpekpea kpɔ ŋusẽ ɖe fia dzi la, ate ŋu ɖe mɔ nɛ be wòada le ametakpɔgbalẽa ƒe ɖoɖo dzi bɔbɔe. Ale be fiagã la xɔ ɖe woƒe nya dzi. -Jacques Lenfant, History of the Council of Constance, vol. 1, p. 516.-

Hus gbɔdzɔ kple dɔlelé, elabe gume-gaxɔ, si me wotui ɖo la ƒe fafa kple ʋeʋẽ na atiketsi sesẽa ɖe xɔ eƒe agbe kloe. Gbɔdzɔgbɔdzɔ sia me wònɔ va takpekpea ŋku me. Eva kple kɔsɔkɔsɔwo hetsi tre ɖe fiagã la ƒe ŋku me, amesi tsɔ eƒe bubu kple lɔlɔnu nyui do dedienɔnɔ ƒe ŋugbe na eyama le ametakpɔ-gbalẽ, si wònɛ la me. Le eƒe ʋɔnudɔdrɔ, si didi fũ me la, Hus lé Nyateƒe la ɖe asi goŋgoŋ, eye le hamea kplɔlawo kple du-megãwo ƒe ƒuƒoƒoa ŋku me la, etsi tre le nuteƒewɔwɔ me he nya ɖe Roma-ha ŋgɔnɔlawo ƒe gbegblẽ nuti. Esi wobiae be wòatia le tɔtrɔ le eƒe nufiafiawo yome kple ku dome la, elɔ̃ xɔ xɔsetakulawo ƒe nudzɔɖamedzi la. Mawu ƒe amenuveve lée ɖe asi. Le vevesese ƒe kwasiɖa, siwo me wòto hafi wotso kufia nɛ keŋkeŋ la, dziƒo ƒe ŋutifafa yɔ eƒe luʋɔ blibo la me. Agbalẽ, si gbɔna la wòŋlɔ̃ le gaxɔ la me: “Mele agbalẽ sia ŋlɔm ɖo ɖe xɔlɔa ɖe kple nye asi, si le kɔsɔkɔsɔ me, hele kufia lalam na etsɔ.” Ne Yesu Kristo ƒe kpekpeɖeŋu ana míakpe le agbe, si gbɔna ƒe ŋutifafa me la, àse alesi Mawu ve nunye ɖo, alesi wòlém ɖe asi le nye tetekpɔwo kple dodokpɔwo mee.” - Bonnechose, vol.2, p.67.-

Le eƒe gaxɔmenɔnɔ ƒe vevesesewo me, ekpɔ xɔse vavã la ƒe dziɖuɖu le ŋgɔ gbɔna. Le drɔeƒe la, eyi ɖe Prag ƒe gbedoxɔ, afisi woɖe gbeƒã Nyanyuia le la me, eye wòkpɔ Papa kple nunɔlawo le Kristo ƒe nɔnɔme, si wota ɖe gliwo ŋu la, tutum ɖa. Nusia na wòse veve geɖe. Ke le ŋukegbe la, dzidzɔ yɔ eyama me, esi wòkpɔ nutalawo gbugbɔ le nuwo tam ɖe woteƒe, eye nutatawo gasɔ gbɔ, gaklẽ wu tsã. Le dɔa ƒe nuwuwu la, nutalawo trɔ ɖe ameha gã, si ƒo xlã wo la ŋu, do ɣli gblɔ na wo be: “Episkɔpowo kple nunɔlawo neva azɔ! Womagatutu wo gbeɖe o! ” Egblɔ le drɔe sia gɔmeɖeɖe me be: ” Meka ɖe dzi be womagate ŋu tutu Kristo ƒe nɔnɔme ɖa gbeɖe o. Wodze agbagba be yewoaɖee ɖa, gake gbeƒãɖela bubu, siwo gasesẽ wum la, atae ɖe amegbetɔwo ƒe dziwo me.- D’Aubigne , liv. 1, ch. 6.-

Wogakpe Hus va ƒuƒoƒoa ƒe ŋku me zi mamlɛa. Takpekpe gãa ɖe, si ŋu kpekpeme le la wònye — Du-fiagã, fiaviwo, fiaɖuƒeame ƒe sewɔƒemenɔlawo, kardinalwo, episkɔpowo, nunɔlawo kple ameha geɖewo, wo katã va be yewoakpɔ gbemagbe ƒe nudzɔdzɔ gã, si le eme vam la. Ame geɖewo tso kristotɔwo ƒe du vovovowo me be yewoakpɔ vɔsa gã gbãtɔ ma, si le dzesi dé ge ʋiʋli didi, si me dzitsinya ƒe vovokpɔkpɔ le go doge tso la. Esi wokpee be wòana eƒe ŋuɖoɖo mamlɛa la, Hus gblɔ be yemele tɔtrɔ ge le yeƒe nufiafiawo yome o, eye wòli ŋku ɖe du-fiagã, si da le eƒe ametakpɔgbalẽa ƒe ŋugbedodo dzi ŋumakpẽtɔe la, ƒe ŋku me tututu hegblɔ be yelɔ̃ faa be yeava ƒuƒoƒo la le fiagã, si le afisia la, ƒe ametakpɔkpɔ ƒe dutoƒo-ŋugbedodo nu.- Bonnechose, vol.2, p. 84.- Amesiame trɔ ŋku ɖe fiagã Sigismond, si ƒe ŋku me tsi helii la, dzi.

Ke wotso kufia mamlɛa nɛ, eye gbɔdɟiame kɔnuwo dze egɔme enumake. Episkɔpowo do nunɔla ƒe awuwo na woƒe amelelé la. Esi wòkpɔ awua la, egblɔ be: Wodo awu ʋlaya

ɣii na mía A*f*etɔ Yesu Kristo abe fewuɖunu ene, esi Herodes na wokplɔe yi na Pilatoe.- Ibid. Vol. 2 p. 86.- Ke esi wogale nu xlɔmee be wòatrɔ le e*f*e nyawo yome la, etrɔ ɖe dukɔ la ŋu heɖo eŋu bena: "Ne mewɔ nusi biam wolem la, aleke mate ŋu kɔ ta dzi akpɔ dzi*f*o? Aleke ameha siawo, siwo katã megblɔ Nyanyuia tsimatɔe na la, akpɔm ɖo? Kpao, womagblɔ tso ŋunye be metia nye blanui-ŋutilã vlo sia, si li na ku la, *f*e ɖeɖekpɔkpɔ, ɖe wo*f*e ɖeɖe mavɔ la te*f*e o." Azɔ wogaɖe awuwo le eŋuti ɖeka ɖeka, esime episkɔpo ɖesiaɖe, si le kɔnuawo wɔm la, nɔ fi *f*om de eyama. Le nuwuwu la, wotsɔ fiakuku, si dzi wota gbɔgbɔ vɔ̃ nyamawo ɖo, eye woŋlɔ̃ ɖo be: "xɔsedadatɔ" la, ɖɔ nɛ. Ega*f*o nu gblɔ be: "Mele gbɔɖiame *f*e fiakuku sia ɖɔm kple dzidzɔ gãa ɖe, le lɔlɔ, si meɖo na wò la ta, o A*f*etɔ Yesu, wò, si ɖɔ ŋudza-kuku ɖe tanye la." Le esiawo megbe, nunɔlawo tsɔ e*f*e luʋɔ de asi na Satana. Hus kɔ ta dzi hedo ɣli be: "Metsɔ nye gbɔgbɔ de asiwò me, o A*f*etɔ Yesu, elabena wòexɔm *f*le."- Wylie, liv.3,ch. 7

Azɔ̃ wotsɔe de así na dukplɔlawo be woakplɔe yi ɖe te*f*e, si woawui le la. Gbɔlɔlɔ gãa ɖe kplɔe ɖo kple gbadagba alafalafawo, nunɔlawo kple episkɔpowo le wo*f*e awu xɔasiwo me, kpakple Konstansia duametɔwo. Esi woblae ɖe ati ŋuti vɔ, eye ɣeyiɣia ɖo be woade dzo nakeawo me la, wogaxlɔnui zi mamlɛa be wòaɖe e*f*e agbe, eye wòatrɔ le e*f*e nudadafiafiawo yome. Ke Hus ya bia be: "Nu dada kawo gbɔ mele nu gbe ge le? Menya be nyemeɖi fɔ le naneke me o. Mawu aɖi ɖase le ŋunye be nusiwo katã meŋlɔ, eye meɖe gbe*f*ã la, *f*e taɖodzinu ɖeka koe nye luʋɔwo *f*e ɖeɖekpɔkpɔ tso nuvɔ̃ kple tsɔtsrɔ̃ me. Eyata matré Nyate*f*e, si meŋlɔ̃ eye meɖe gbe*f*ã la nu kple nye ʋu le dzidzɔ me."-Ibid. Liv. 3, ch. 7.- Ekem esi dzo le bibim *f*oxlãe la, edze ha dzidzi be: "Yesu, David-vi la, kpɔ nublanui nam." Ele ha dzidzi dzi vaseɖe esime ku xɔ gbe le esi keŋ.

E*f*e kalẽwɔwɔ sia wɔ dɔ ɖe e*f*e futɔwo gɔ̃ hã dzi. Le e*f*e nuŋɔŋlɔ̃ tso Hus kple Yeromo, si hã kplɔe ɖo medidi o, *f*e ku ŋuti la, katoliko nuŋlɔlaa ɖe gblɔ be: "Wo ame eveawo le dzigbɔɖia ɖe me esi ɣeyiɣi mamlɛa le gogom la. Wodzra ɖo na dzotɔame *f*e nakeawo dzi lialia abe alesi ko woyia srɔɖe*f*e ene. Vevesese-ɣlia ɖeke mege tso wo*f*e nu me o. Esi dzo *f*e aɖewo le dzi dem la, wodze subɔsubɔ hawo dzidzi, eye dzo *f*e ŋusẽ hã mena wodzudzɔ o.- Ibid. Liv. 3, ch. 7.- Esi Hus *f*e ŋutilã fia keŋkeŋ vɔ la, wolɔ e*f*e dzofi la *f*u gbe ɖe Rhin tɔsisi la me, si hã tsɔe yi na atsia*f*u la.

Eyometilawo susu be yewo le e*f*e nufiafia, siwo wòɖe gbe*f*ãe la nu tsim. Womebui kpɔ gbeɖe be Hus *f*e dzofi, si tsra gbemagbe kɔ ɖe atsia*f*u me la, anye nuku, si wo*f*ã ɖe xexeme dukɔwo katã me o, eye bena wòava nye Nyate*f*ea *f*e ɖaseɖiɖi kutsetsewo le du geɖe, siwo womedze si ɣemaɣi o la me o. Gbeɖiɖi, si *f*o nu wose le Konstansia takpekpe la me gbemagbe la, nye dzɔtso*f*e na gbeɖiɖia ɖe, si anɔ dzi yim le *f*e alafalafa, siwo le ŋgɔ la me. Hus megali o, gake Nyate*f*e, siwo ta wòtsɔ e*f*e agbe na ɖo la, mate ŋu aku gbeɖe o. E*f*e xɔse kple kelili *f*e kpɔɖeŋu ade dzi *f*o na ameha geɖewo, ale be woawo hã woate ŋu alé ɖe Nyate*f*e la ŋu le fuwɔame kple ku ŋgɔ hã me. Dzotɔtɔ eyama ɖè Roma *f*e ŋutasesẽ

kple aye vɔɖi wɔwɔ fia xexea katã. Le wo*ƒ*e manyamanya me, Nyate*ƒ*ea *ƒ*e futɔwo kpe ɖe Nya, si ŋuti woho aʋa ɖo dzodzro la, *ƒ*e ŋgɔyiyi ŋuti.

Dzotɔame *ƒ*e wɔna bubu gale Konstasia du la me. Ame bubu hã *ƒ*e ʋu gale ɖase ɖi ge le Nyate*ƒ*e la ŋu. Esi Yeromo le hedenyuie dom na Hus le e*ƒ*e dzodzo me na Konstansia takpekpea la, egblɔ nɛ be wòalé dzi ɖe *ƒ*o, wòali ke goŋ, eye bena ne edo go afɔkua ɖe la, yeava kpe ɖe eŋu. Ke esi wòse be wolé Đɔdɔɖowɔla de gaxɔ me la, etso enumake le e*ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ me, be yeawɔ ɖe ye*ƒ*e ŋugbedodo dzi. Edze mɔ ɖo ta Konstansia kple zɔhɛ ɖeka pɛ, ametakpɔgbalẽ maxɔ. Ke esi woɖo dua me hafi wòva de dzesii be ɖe ko yetsɔ yeɖokui de afɔku me, esi mɔkpɔkpɔa ɖeke hã meli be yeakpe ɖe Hus ŋu o. Esí do go le dua me, gake wolée gbɔ va kple kɔsɔkɔsɔ, eye asrafowo *ƒ*o xlãe. Zi gbãtɔ, si wokplɔe va takpekpea ŋku me eye wòbe yea*ƒ*o nu, aɖe yeɖokui nu la, wodze ɣli dodo sesiẽ be: “Mitɔ dzoe!” Bonnechose, liv.1, p.234.- Wotsɔe *ƒ*u gbe ɖe gume-xɔa ɖe me, eye wode kɔsɔkɔsɔe le nɔnɔmea ɖe me, si na wònɔ veve sem geɖe. E*ƒ*e nuɖuɖu koe nye yevu-bolo kple tsi. Veve, siwo sem wònɔ le gaxɔ la me na be Yeromo dze dɔ vevie le ɣleti via ɖewo megbe, eye esi e*ƒ*e futɔwo vɔ̃ be ku avaxɔe le yewo si kaba la, woɖiɖi ŋutasesẽ le eŋuti vie. Gake enɔ gakpɔ la me *ƒ*e blibo ɖeka sɔŋ.

Nusi Papa *ƒ*e amewo kpɔ mɔ na ku ɖe Hus *ƒ*e ku ŋuti la meva me o. Ametakpɔgbalẽ, si wonae la *ƒ*e dzimawɔ na be dukɔa katã kpɔ dziku ŋutɔ. Esi wòle alea la, takpekpe la kpɔ be ele be yewoagbɔ dzi ɖi be yewomegatɔ dzo Yeromo o, ke boŋ yewoate ɖe edzi ne wòatrɔ le e*ƒ*e xɔse la yome. (104) Ke wokplɔe va *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa ŋku me, eye wonae asinukpɔkpɔ be wòaɖe asi le e*ƒ*e dzixɔse la ŋuti, alo wòakpɔ dzobibi *ƒ*e ku. Le e*ƒ*e gakpɔmenɔnɔ *ƒ*e gɔmedzedzea me la, ku anye nusi avivi enu wu vevesese manyagblɔ, siwo me wòto la. Ke fifia la, esi ɖeɖi té eyama ŋu, wòle dɔ lém le ŋutilã kple gbɔgbɔ me la, mɔkpɔkpɔa ɖeke meli na exɔlɔwo *ƒ*e kpekpeɖeŋu o, eye Hus hã *ƒ*e ku wɔ dɔ ɖe edzi ale gbegbe be gbɔgblɔ bu ɖee, eye wògbɔdzɔ. Elɔ̃ ɖe takpekpea *ƒ*e biabia dzi. Edo ŋugbe be yeawɔ ɖe katoliko *ƒ*e xɔse la dzi, eye wòlɔ̃ be *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa wɔ nu nyui esi wobu fɔ Wiklef kple Hus *ƒ*e nufiafiawo, negbe Nyate*ƒ*e kɔkɔe, siwo wòfia la ko. Ibid., vol.2, p. 141.- Yeromo wɔ esia ale be dzo-ku la nato ye ŋu ayi, eye yeatsi ye*ƒ*e dzitsinya nu. Ke esi wokplɔe yi ɖe gaxɔa me la, ede ŋugble tso nusi wòwɔ la nuti. Ebu ta me tso Hus *ƒ*e dzidodo kple nute*ƒ*ewɔwɔ ŋu, eye wòkpɔ vovototo, si eya nutɔ *ƒ*e nugbegbe le Nyate*ƒ*ea gbɔ la ɖe fia. Do ŋgɔ na e*ƒ*e nugbegbe sia la, susu me *ƒ*e fafaa ɖe nɔ eyama me, le e*ƒ*e vevesesewo me gɔ̃ hã. Ke azɔ la viviti dodoa ɖe té ɖe eyama dzi, eye wòse le eɖokui me be Mawu *ƒ*e ŋudzedze kpɔkpɔ megale ye ŋu o. Ede dzesii hã be hafi yeagawɔ ɖeka kple Roma la, ele be yeagagbe nu le nu bubuwo hã gbɔ. Mɔ, si dzi wòge ɖo la, mate ŋu akplɔe yi nu bubu gbɔ tsɔ wu megbedede blibo o. Ke eɖo kpe nusi wòawɔ la dzi azɔ. Eɖoe be yemaxa ɖe ɣeyiɣi via ɖe *ƒ*e vevesese ta agbe nu le ye*ƒ*e Đela gbɔ o.

Medidi hafi wogakplɔ Yeromo va ʋɔnui o. E*ƒ*e ɖokuitsɔtsɔ na medo dzidzɔ na ʋɔnudrɔlawo fũ o. Hus *ƒ*e ku na be ʋu *ƒ*e tsikɔ, si le wowum la, gasesẽ ɖe dzi, eye wogale

adelã bubuwo ƒe ʋu dim. Ne Yeromo akpɔ ɖeɖe tso wo si la, ke anye to nugbegbe le Nyateƒea katã gbɔ me ko. Ke eya ɖo kpe edzi goŋ goŋ be yeaʋu yeƒe xɔse me blibo azɔ, eye yeadze yenɔvi xɔsetakula la yome le dzotɔame ƒe nakewo dzi.

Egbe be yemegalõ ɖe nugbegbe le Nyateƒe la gbɔ dzi o, eye abe amesi le kuku ge ene la, ebia kple movevieɖoɖo tso eƒe ʋɔnudrɔlawo si be woaɖe mɔ na ye yeaƒo nu aʋli yeɖokui ta. Ke esi wole vɔvɔm na eƒe nuƒo ƒe dɔwɔwɔ ɖe amewo dzi ta, wogbe be ɖeko wòalõ be nya, siwo wotsɔ ɖe ye ŋu la, le eme loo, alo mele eme o. Yeromo tsi tre ɖe madzɔmadzɔ vɔdi sia ŋuti gblɔ be:"Miede gam ŋukeke alafa etõ kple bla ene sɔŋ le gaxɔ dziŋɔ me, le gbeɖuɖɔ, ʋeʋẽ kũ kple nusianu ƒe hiahiã me. Mieɖo to nye futɔ, siwo le nye ku dim la ƒe nuƒo, eye miegbe nye nya sese. (105) Ne mienye ame nyanuwo kple xexeame ƒe kekeliwo la, miakpɔ nyuie be miagawɔ vɔ̃ ɖe dzɔdzɔenyenye ŋu o. Nye ya, gbɔdzɔgbɔdzɔ nukuku menye, nye agbe la meɖi naneke o, eye ne mele nu xlɔm mi be miagatso kodzo vɔdi o la, menye ɖe ɖokuinye tae o, ke boŋ ɖe mia tae."-Ibid. Vol. 2, p. 146, 147.-

Azɔ la, wolõ ɖe eƒe biabia la dzi. Hafi wòaƒo nu la, Yeromo dze klo le takpekpea katã ƒe ŋku me hedo gbe ɖa be Gbɔgbɔ Kɔkɔe la nekplɔ ye le nuƒoƒoa me, ale be yemagagblɔ nyaa ɖeke, si atsi tre ɖe Nyateƒe la ŋu, alo esi madze na yeƒe Aƒetɔ la o. Ɖugbedodo, si Mawu wɔ na eƒe nusrɔla gbãtɔwo la va eme na eyama gbemagbe: "...woakplɔ mi ayi mɔmefiawo kple fiawo ƒe ŋku me le tanye.... Eye ne wode mi asi la, migaɖe fu na mia ɖokui be aleke, alo nuka gblɔ ge míala o; elabe le nenem gaƒoƒo ma me la woana nusi ke gblɔ ge miala la mi. Elabena menye miawoe nye amesiwo le nu ƒo ge o; ke boŋ mia Fofo ƒe Gbɔgbɔ lae nye amesi le nu ƒom le mia me." (Mateo 10: 18-20) Yeromo ƒe nuƒo na be amesiame, eƒe futɔwo gõ hã, ƒe nu ku, eye wokafui. Wode gae ɖe gume gaxɔ do vivitia ɖe me ƒe blibo ɖeka sɔŋ, si mete ŋu xlẽa nu le, alo kpɔa nu le la o, eye wònɔ ŋutilãme ƒe vevesese hẽlihẽli kple susume ƒe dzimaɖeɖi sesẽwo me ɣesiaɣi. To gbɔ be wònye nenema hã, eƒe nuƒoƒo kple nu me ɖeɖe me kɔ tseŋ tseŋ abe ɖe wòkpɔ mɔ nɔ nu srɔm le ŋutifafa me ɣeawokatãɣi ene. Eɖo ŋku edzi na toɖolawo alesi ʋɔnudrɔlawo tso kufia madzɔmadzɔwo na ame kɔkɔe geɖewo la. Dzidzimewo katã kloe kpɔ amesiwo wɔ ŋutete na wo ŋɔlimetɔwo ƒe susu kple dɛ̃ ƒe blibodede, gake wobu fɔ wo, tso kufia na wo; emegbe hafi wova de dzesii be amesiawo dze na bubu kple lɔlɔ. Eɖo ŋku nusi dzɔ ɖe Kristo ŋutɔ dzi la na wo, alesi ʋɔnudrɔla madzɔmadzɔwo tso kufia nɛ abe adzodalaa ɖe ene.

Le eƒe nugbegbe le Nyateƒea gbɔ me la, elõ be fɔbubu Hus nye nu dzɔdzɔe. Ke azõ la eʋu eme, se veve ɖe nya ma ta, eye wodi ɖase tso xɔsetakula la ƒe fɔmaɖi kple kɔkɔenyenye ŋuti. Egblɔ be: "Medze si eyama tso devime ke. Ame nyuia ɖe ŋutɔ wònye, le dzɔdzɔe, kɔkɔe. Wotso kufia nɛ to gbɔ be fɔɖiɖi menɔ eŋu o hã. Nye hã mesɔ gbe atsɔ nye agbe na. Nyemate ɖe megbe le fukpekpe, si nye futɔwo kple aʋatso ɖaseɖilawo le dzadzram ɖo ɖi nam la ŋgɔ o. (106) Gbeɖeka la woava na akɔŋta le woƒe wɔnawo ŋu le Mawu gã, si naneke mate ŋu aflu o la, ƒe ŋku me.- Bonnechose , vol. 2, p. 151.-

Le e*ƒ*e fɔbubu eɖokui le tɔtrɔ le Nyate*ƒ*ea yome ta la, Yeromo yi edzi gblɔ be: “Le nuvɔ̃, siwo katã mewɔ le nye sɔhɛ me la, ɖeke mekpẽ sesiẽ ɖe nye gbɔgbɔ dzi, hedo nu*ƒ*o na nye dzitsinya ale gbegbe wu esi mewɔ le ku te*ƒ*e sia, esi meda asi ɖe ʋɔnu vɔɖi, si wodrɔ̃ na Wiklef kple xɔsetakula kɔkɔe, Yohanes Hus, nye nufiala la dzi la o. Ẽ, mele eme ʋum kple nye dzi blibo, eye mele egblɔm kple vɔvɔ̃ be megbɔdzɔ ŋumakpẽtɔe, esi, le nye vɔvɔ̃ na ku ta, mebu fɔ wo*ƒ*e nufiafiawo. Le esia ta, mele kuku ɖem na Mawu Nusẽkatãtɔ la, be wòatsɔ nye vɔwo akem, vevietɔ esia, si nye vɔɖitɔ kekeake la:” Etrɔ ɖe ʋɔnudrɔlawo ŋu, heli ŋku ɖe wo dzi, gblɔ kple gbeteté ɖe nya dzi me be: “Mietso kufia na Wiklef kple Hus, menye le esi woʋuʋu hamea *ƒ*e nufiafiawo ta o, ke boŋ le alesi woɖe ama nunɔlawo *ƒ*e gbegblẽwo, atsyɔɖoɖo, dada kple ŋunyɔnuwɔwɔwo tae.” Nusiwo katã woɖe gbe*ƒ*ãe, eye amea ɖeke mate ŋu agblɔ be womele me o la, nye hã mele wo susum abe wo ke ene, eye mele gbe*ƒ*ã ɖem nusiawo katã.” Wotsi nyawo ɖe enu. Nunɔlawo le dzodzom nyanyanya kple dziku, eye wodo ɣli gblɔ be: Nuka gɔ̃ dim míegale? Xɔsedadatɔ tosẽlawo *ƒ*e tosẽla la netsrɔ! ... Wogatutu Yeromo de gaxɔ me. Gake e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o wɔ dɔ ɖe *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa me tɔa ɖewo dzi geɖe, eye wodi vevie be yewo aʋli e*ƒ*e agbe ta. Hame kplɔlaa ɖewo yi egbɔ, eye woxlɔ̃ nui be woawɔ ɖe *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa *ƒ*e biabiawo dzi. Wo*ƒ*o nu nɛ tso e*ƒ*e tsɔme, si aklẽ nɛ, ne eɖe asi le tsitretsitsi ɖe Roma ŋuti la, ŋu. Abe e*ƒ*e A*ƒ*etɔ ke ene, esi wodo xexeame *ƒ*e ŋutikɔkɔe ŋugbe nɛ la, Yeromo hã li ke sesiẽ matrɔmatrɔ.

Le ɣeyiɣi kpuia ɖe megbe la, wotso kufia nɛ. Wokplɔe ɖo ta te*ƒ*e, si Yohanes Hus tsɔ e*ƒ*e agbe sa vɔ le. Ke enɔ ha dzim esi wòzɔ yina ɖe te*ƒ*e la, eye e*ƒ*e mo nɔ keklẽm le dzidzɔ kple ŋutifafa me. E*ƒ*e ŋku le Kristo dzi, eye ku meganye ŋɔdzinu na eyama o. Esi nusianu sɔ gbe, eye amewula tɔ dzo dede nakeawo me tso emegbe, ale be megakpɔ ye o la, edo ɣli gblɔ nɛ be: “Zɔ va kalẽtɔe, eye natɔ dzo la le ŋgɔ nye. Nenye ɖee mele vɔvɔm̃ nɛ la, nyemanɔ afisia o.”

E*ƒ*e nya mamlɛa, siwo wònɔ gbɔgblɔm, esi dzo *ƒ*e aɖewo *ƒ*o xlãe la, nye gbedododoɖa: “A*ƒ*etɔ, Fofo Nusẽkatãtɔ, kpɔ nublanui nam, eye natsɔ nye nuvɔwo kem. Elabe nènya be melɔ̃ Nyate*ƒ*e la ɣesiaɣi.” E*ƒ*e gbe tsí, gake e*ƒ*e nuyiwo gale gbe dom ɖa.

Ke esi dzobibi la wɔ e*ƒ*e dɔ vɔ la, wolɔ dzofiawo, eye wotsɔ wo *ƒ*u gbe ɖe Rhin tɔsisi la me abe Hus tɔ ke ene. Ale Mawu *ƒ*e kekelitsɔla nute*ƒ*ewɔlawo ku enye ma. Gake Nyate*ƒ*e, siwo wokaka kple wo*ƒ*e kalẽwɔwɔ kpɔɖeŋu *ƒ*e kekeli, si wogblẽ ɖi la, mate ŋu atsi gbeɖe o. Amegbetɔwo mate ŋu axe mɔ na ŋukeke sia *ƒ*e agudzedze, keke avayi ɣe *ƒ*e azɔli la trɔ ge yi megbe o.

Dzotɔtɔ Hus *ƒ*e nudzɔdzɔ sia he dziku *ƒ*e dzobibi, kple ŋunyɔ̃ *ƒ*e seselelãme va Bohemia du la katã me. Nusi dzi woka ɖo la enye be ezu adelã na nunɔlawo *ƒ*e vɔɖivɔɖinyenye kple fiagã la *ƒ*e amededeasi wɔnawo. Wodze sii abe Nyate*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖela nute*ƒ*ewɔla ene, eye wobu fɔ̃ takpekpea, si tso kufia nɛ hetɔ dzoe la, be wonye amewulawo. Alea ye wogayi ɖe e*ƒ*e nufiafiawo sɔsrɔ̃ dzi wu tsã. Ame geɖewo le Wiklef *ƒ*e nunɔŋlɔ̃,

siwo womete ŋu tsrɔ̃ o la, xlẽm, hele wotsɔm sɔ kple Biblia *f*e kakɛ kakɛ, si ŋu woke ɖo la, eye woawo hã dze Đɔdɔdo *f*e xɔse-mɔ la dzi. Le *f*e suea ɖewo, siwo dze Hus *f*e ku yome la, Bohemia dukɔa *f*e akpa gãtɔ xɔ e*f*e nufiafiawo keŋ.

Hus wulawo mebla abɔ ɖe akɔta hele e*f*e nya *f*e dziɖuɖu kpɔm kpoo o. Papa kple fiagã la wɔ ɖeka be yewoaxe mɔ na nusiwo le eme vam la. Fia Sigismond, si nye Europa dukɔ gãtɔwo dɔmetɔ ɖeka *f*e kplɔla la, ɖo e*f*e avakɔwo ɖe Bohemia.

Gake xɔnamea ɖe le wo si. Ziska, si *f*e ŋkuwo gbã le avɑ *f*e gɔmedzedze me la, nye avɑfia sẽŋua ɖe, si tɔgbi menɔ anyi le eŋɔli me o. Eyae nye Bohemia kplɔla. Dukɔ sue sia, si ka ɖe Mawu *f*e xɔname dzi, elabe wo*f*e nya le dzɔdzɔe la, tsi tre sesiẽ le avɑkɔ sesẽ, siwo ho avɑ ɖe eŋu la, ŋgɔ kple kelili. Fiagã la tsɔ avɑ enu enu ɖe wo ŋuti kple avɑkɔ yeyewo, gake ɖe ko wogbugbɔ yia megbe kple ŋukpẽ. Hus yomedzela, siwo ka ɖe wo*f*e nya *f*e dzɔdzɔenɔnɔ dzi la, mevɔ̃ na ku kura o, eye naneke hã metɔna te ɖe wo ŋgɔ o. Avɑfia kalẽtɔ Ziska ku le *f*ea ɖewo, siwo dze avɑ *f*e gɔmedzedze yome. Gake avɑfia Prokopo, si hã nye kalẽtɔ gã kple aɖaŋu-mea ɖe la, xɔ ete*f*e.

Bohemia *f*e futɔwo se be avɑfia, si *f*e ŋku gbã la, megava li o, eye woxɔ se be nusi ge le yewosi la agazu yewotɔ azɔ. Papa *f*o*f*u avɑkɔ sesẽwo na xɔse-ɐa ɖe Hus yomedzelawo ŋu. Ke avɑ gasi wo ŋɔdzitɔe. Wogaɖe gbe*f*ã xɔse-ɐa bubu le Europa duwo katã me. Wo*f*o *f*u avɑkɔ nyadria ɖe, ga kple avɑwɔnu geɖe. Amehawo lɔ hoo yi ɖe Papa *f*e aflaga té kple kakaɖedzi be azɔ Bohemia *f*e xɔsenudadafialawo *f*e tsɔtsrɔ̃ ga*f*o*f*o la ɖo. Esi womeke ɖi kura na dziɖuɖu o la, avɑkɔ nyadri la lɔ kple ŋusẽ ɖe Bohemia dzi. Hus *f*e amewo hã nɔ klalo na gododo kple wo. Le ɣeyiɣi kpuia ɖe me, avɑkɔ eveawo vadze ŋgɔ wonɔewo, eye tɔsisi koe tso wo dome. Avɑkɔ *f*o*f*uawo *f*e xexlẽme sɔ gbɔ fũ wu Hus-tɔwo. Gake, esi wòle be woalũ kalẽtɔe ɖe Bohemia-tɔwo dzi la, wonɔ te hele nu kpɔm le ɖoɖuizizi me. — Wylie, liv. 3, ch. 17.- Kasia, vɔvɔ̃ gãa ɖe dze Papa *f*e gbadagbawo dzi. Avɑa ɖeke mawɔ, yi maɖe to le aku me la, Papa *f*e avɑkɔ dziŋɔ̃ la ka hlẽ, tɔbu nɔbu, abe ɖe ŋusẽ makpɔmakpɔa ɖee nya wo ɖe du nu ene. Hus *f*e amewo kplɔ wo ɖo, eye wowu sisitɔ geɖewo, heha kesinɔnu, siwo wogblẽ ɖi la. Ale avɑ, si lahe hiãtuame vɛ na wo la, na be kesinɔnu geɖe su wo si boŋ.

Le *f*ea ɖewo megbe la, wotia Papa yeyea ɖe, si hã wɔ ɖoɖo na xɔse-ɐa wɔwɔ. Abe tsã ene la, woga*f*o *f*u avɑkɔwo kple ga tso ablɔtsi du vovovowo me. Wowɔ ŋugbedodo gã gãwo na amesiwo alɔ̃ awɔ avɑ la. Amesi ko age ɖe xɔse-ɐa sia me la, ale gbegbe e*f*e nuvɔwo aloloe la, woatsɔ wo akee. Wodo dzi*f*o fetu geɖe *f*e ŋugbe na amesi ke abu e*f*e agbe le avɑ la me, eye amesiwo latsi agbe la, woaxɔ bubudeameŋu kple kesinɔnuwo le avɑgbea dzi. Ame geɖewo ɖo yɔyɔ la ŋu eye wo*f*o avɑkɔ gãa ɖe nu *f*u. Woge ɖe Bohemia. Hus yomedzelawo *f*e avɑkɔwo he ɖe megbe, eye futɔwo lũ ɖe wo dzi sesiẽ kple kakaɖedzi be dziɖuɖu su yewo si vɔ, elabe wole sisím le yewo nu. Esi woge ɖe dua me, yi ŋgɔ nyuie ko kasia, avɑfia Prokopo *f*e avɑkɔwo trɔ xasa, helũ ɖe wo dzi. Afii Roma ɐakɔwo de dzesii

le be yewo wɔ vodada le, eye wodi be yewoatrɔ yi yewo ƒe asaɖa me, adzra ɖo akpe akɔ kple wo. Gake hafi Bohemia ʋakɔwo nate gogo wo la, dzidzi, si ƒo Papa ƒe xɔse-ʋakɔwo la, na be woka gbẽe abe tsã ene. Fiaviwo, aʋafiawo kple asrafowo, wo katã tsɔ woƒe aʋawɔnu ƒu gbe, eye amesiame lé eƒe mɔ tsɔ. Papa teƒenɔla gã, si xɔ ŋgɔ na xɔse-ʋakɔ la wɔ ŋutete ɖesiaɖe be yeagatrɔ ƒo ƒu wo, gake mete ŋui o. Amesiame ka hlẽ tɔbu nɔbu. Ele nɛ be eya ŋutɔ hã nakplɔ sisilawo ɖo. Aʋa gasi wo vevie ŋutɔ ake, eye aboyo-nu geɖewo gage ɖe dziɖulawo si me. Alea ye, zi evelia, aʋakɔ nyadri, si Europa dukɔ sesẽwo katã ƒo ƒu kple woƒe gbadagba kalẽtɔ, siwo wotu ɖo na aʋawɔwɔ kple aʋawɔnu geɖewo la, ga si, yí mada, le dukɔ suɛ ma si, si ŋusẽa ɖeke mele o la ŋku me. Esia nye Mawu ƒe ŋusẽ ɖeɖefia. Ŋusẽ makpɔ kple ŋkua ɖe ƒo vɔvɔ̃ de aʋakɔ, siwo lɔ ɖe du vi suɛ ma dzi. Ame sike tsrɔ̃ Farao ƒe aʋakɔwo le atsiaƒu dzĩ la me, si na Madiantɔwo sí le Gidion kple eƒe ame alafa etɔ̃ pɛ ŋku me, ɛɛ, amesi ke tsrɔ̃ Asiriatɔ dadalawo ƒe aʋakɔwo le zã ɖeka me la, eya kee gado asi ɖa hegbã futɔ la ƒe aʋakɔwo. Woʋuʋu nyanyanya le esime vɔvɔnua ɖeke meli hafi o la. “Tete vɔvɔ̃ do dzikatsoƒoe na wo le afisi ŋɔdzia ɖeke mele o; elabena Mawu kaka amesi ƒu asaɖa anyi ɖe ŋuwò la ƒe ƒuwo. Ena ŋukpe lé wo, elabena Mawu gbe wo.” (Ps. 53:6)

Ekem, le nuwuwu, esi woɖe dzi le ƒo, eye wokpɔ be yewo mate ŋu aɖu dzi kple ŋusẽ o la, Papa kple eƒe amewo kpɔ be anyo be yewoato ƒoƒose ƒe mɔ. Akpa eveawo wɔ nublablaa ɖe, si ɖee fia le nuwuwu me be, wogale Roma ƒu ŋusẽ té. Bohemia- tɔwo wɔ biabia ene sɔŋ, siwo dzi woada asi ɖo, hafi ŋutifafa nava yewo kple Roma dome: vovokpɔkpɔ na gbeƒãɖeɖe Biblia la, amesiame ƒe asinukpɔkpɔ na abolo kple wein le nuɖuɖu kɔkɔea mama me, subɔsubɔ wɔwɔ le dua ƒe gbe me, nunɔlawo ɖeɖe ɖa le dziɖuɖua ƒe dɔwɔƒewo keŋ me, eye le vodada gome la, du-sea ƒe dɔwɔwɔ ɖe nunɔlawo dzi abe dumevi ɖesiaɖe ene. Papa dziɖuɖua xɔ biabia eneawo, ke wogblɔ kpe ɖe wo ŋu be ” woƒe gɔmeɖeɖe kple gɔmesese blibo la atso hamea ko gbɔ.” Wylie, liv.3, ch.18.- Gɔmeɖokpe sia dzi ƒoƒose la nɔ anyi ɖo, ale be dziɖuɖu, si Roma mete ŋu kpɔ to ŋusẽ me o la, wokpɔe to aye kple beble me. To ɖoɖo sia me be hamea koe ana gɔmeɖeɖe kple gɔmesese Hus yome dzelawo ƒe biabiawo la, Roma kpɔ mɔ ate ŋu ɖe wo gɔme alesi wòdzro la na eƒe tameɖoɖowo dzi wɔwɔ, abe alesi wòwɔe kple Biblia ene la. Bohemiatɔ geɖe, siwo de dzesii be yewo dé yewo ƒe ablɔɖe asi na Roma la, melɔ̃ ɖe nubabla sia dzi o. Ke esia he mamã, nyahehe kple ʋiʋli kpakple ʋukɔɖi gɔ̃ hã va wo dome. Uiʋli sia me ye bubu-me Prokɔpo ku le, eye Bohemia ƒe ɖokuisinɔnɔ hã yi yɔ me kplii le.

Alea ye Sigismond, si dé Hus kple Yeromo así wotɔ dzo wo la, va zu Bohemia ƒe fia, eye le ɖekematsɔ le eme na eƒe ŋugbe, siwo wòdo be yeanɔ megbe na Bohemia ƒe dzenawo la, egahe Papa ƒe dziɖuɖu va du la dzi. Gake fiagã Sigismond mekpɔ gomea ɖeke le dɔwɔnu nyenye na Papa dziɖuɖua ƒe taɖodzinuwo mevava me o. Ƒe bla eve, siwo wòwɔ le fia-zi dzi la, nye mavo, ʋiʋli kple afɔku ɣeyiɣiwo sɔŋ. Eƒe aʋakɔwo ka hlẽ, eƒe kesinɔnuwo vɔ keŋ, eye wòku le ƒe ɖeka ƒe fiaɖuɖu le ŋutifafa me megbe. Nusi wògblẽ ɖe megbe la koe

nye fiaɖu*ƒ*e, si mã, si me nɔvi-ʋa le ʋeʋẽm le, kple ŋkɔ, si *ƒ*o ɖi, si nyɔ̃ ŋu, na e*ƒ*e dzidzimewo la.

Howɔwɔ kple ʋiʋliwo gale dzi yim kple ʋukɔɖi. Aʋakɔ yeyewo gage ɖe Bohemia, eye nɔvi-gɔmemase na be dukɔa *ƒ*e ŋusẽwo fli keŋ. Ke amesiwo nye nute*ƒ*ewɔlawo na Nyanyui la kpɔ yometiti sesẽwo. Esi wònye be wo nɔvi tsãtɔwo wɔ ɖeka kple Roma, eye wolé e*ƒ*e nu dadawo ɖe asi la, amesiwo lé gbã *ƒ*e xɔse ɖe asi la, *ƒ*o *ƒ*u wɔ ha ɖeka, si woɖo ŋkɔ na be “Nɔvi-wɔ-ɖekawo” alo “Ðekawɔwɔ Nɔviwo”. Wo*ƒ*e *ƒu ƒo ƒ*o sia he ame mamlɛawo *ƒ*e fi*ƒ*ode va wo dzi. Gake womeʋã le wo*ƒ*e kelili me o. Ke ele na wo be woakpɔ be*ƒ*e le avewo kple agakpe totrowo me, afisi wobena ɖo xlẽna Mawunya le, eye wowɔa subɔsubɔ hã le la.

To wo*ƒ*e amedɔdɔ, siwo woɖo ɖe duwo me le bebeme la, wose be Nyate*ƒ*ea meʋula, siwo wonya ɖe du nu kple yometiti abe woawo ke ene la, ɣla ɖe te*ƒ*e vovovowo, eye bena Hame xoxoa ɖe hã le Alpes-towo dome, si lé Ɔɔŋlɔawo *ƒ*e gɔmeɖokpe la ɖe asi, hetsi tre ɖe Roma *ƒ*e trɔsubɔsubɔ *ƒ*e gbegblẽwo ŋuti. — Wylie, liv. 3, ch. 19.- Wose nya siawo kple dzidzɔ gãa ɖe, eye kadede dze egɔme le wo kple Vaud *ƒ*e kristotɔwo dome.

Bohemiatɔ, siwo lé Nyanyui la ɖe asi vevie la, nɔa mɔkpɔkpɔ me le wo*ƒ*e yometiti viviti ɣeyiɣiwo me, abe amesiwo le mɔ kpɔm na ŋdikanya le zãtitina ene. Anɔ abe *ƒ*e 1470 me ene la, yometitiawo nu tso, eye ŋgɔyiyi via ɖe do ta ɖa. Le *ƒ*e bla etɔ̃ me, hafi woaɖo *ƒ*e 1500 lia me la, “Nɔvi*ƒo ƒ*uwo” *ƒ*e hameawo *ƒ*e xexlẽme yi alafa eve le Bohemia kple Moravia.”-Ezra Hall Gillet, Life and Times of John Huss, vol. 2, p. 570 . “Alea ye hatsotso susuɛ siwo te ŋu to dzo kple yi *ƒ*e anyrãwɔwɔ me la, ge ɖe agudzedze, si ŋuti Hus gblɔ nya ɖi le la me.” — Wylie , liv. 3, ch. 19.-

---

Ta 7 lia —Luther Klã Ða Tso Roma Ŋuti

Le ame gbãtɔ, siwo woyɔ be woakplɔ Hame la tso Papa dziɖuɖua ƒe vivitiwo me yi ɖe xɔse vavã ƒe kekeli me dome la, Martin Luther enye amesi xɔ ŋkɔ geɖe wú; enye dɔwɔla, si me dzo, veviedodo kple kutrikuku yɔ fũu, si mevɔna amea ɖeke tsɔ wú Mawu ɖeka ko o, eye medzesi xɔse ƒe gɔmeɖokpea ɖeke wú Ðɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo o. Luther nye amesi dze na eƒe ɣeyiɣi la; Mawu wɔ dɔ gãa ɖe na Hamea ɖɔɖɔɖo to eyama dzi kple na xexea katã ƒe kekeli.

Abe Mawunya gbeƒãɖela-nyanyanala gbãtɔwo ke enea, Luther do go tso ahedada ƒe ƒomea ɖe me. Etsi le Germania agbledelaa ɖe ƒe ƒome gblɔea ɖe me. Fofoa wɔa dɔ gbesiagbe le tomenukuƒea ɖe ne wòatsɔ do via suku. Eƒe susu enye be wòava nye senyala gãa ɖe; gake Mawu ya di be yeatsɔe awɔ xɔtulaa ɖe le yeƒe gbedoxɔ gã, si wòle tutum ɖɔɖɔɖɔ le ƒe alafalafawo me la me. Dɔ sesẽ wɔwɔ, hiãgbenɔnɔ, ɖoɖo té nɔnɔ ƒe tutuɖo mee Nunya mavɔ la kplɔ Luther to hena eƒe agbe ƒe dɔdasi gã la.

Luther fofo nye aɖaŋu-mea ɖe, si ƒe susu wɔa dɔ kaba kaba, eƒe dẽ li ke, eye wòganye nuteƒewɔla, nyateƒetola kple ame dzɔdzɔe. Ewɔa nuteƒe le eƒe dɔdasiwo me, alekeake anye emetsonuwo hã. Eyama ƒe susu meɖe mɔ nɛ be wòakpɔ ɖokuiɖeɖagalawo alo nunɔla, siwo ɖea wo ɖokuiwo ɖe aga, ƒe agbe la kple ŋku nyuia ɖeke o. Esia ta wokpɔ dziku vevie ŋutɔ, esi Luther ge ɖe nunɔla siawo ƒe kpɔ me, to gbɔ be melɔ̃ ɖe edzi o hã; ƒe eve sɔŋ va yi hafi wògate ŋu wɔ ɖeka kple via, gake meda asi ɖe eƒe tiatia la dzi kpɔ o. Luther ƒe dzilawo tsɔ asixɔxɔ geɖe na wo viwo ƒe tutuɖo. Wowɔa ŋutete be woada wo ɖe sidzedze Mawu kple kristotɔ ƒe agbenɔnɔ nyuie ƒe mɔ dzi.

Zi geɖe Luther sea fofoa wònɔa biabiam le gbedodoɖa na Mawu me be yevi naɖo ŋku Aƒetɔ la ƒe ŋkɔ dzi eye gbe ɖeka la, eyahã nakpe ɖe Nyateƒe la ƒe ŋgɔdede ŋu. Eƒe dzila, siwo nye mawuvɔlawo la, wɔna dẽ nyui kple susu nyui tutuɖo ƒe mɔnu, siwo katã wokpɔna le woƒe dɔwɔ-gbe, si wonɔna la, ŋuti dɔ nyuie. Wowɔa ŋutete vevie kple kutrikuku na wo viwo tutuɖo na mawusosroɖa kple agbe, si ŋu asixɔxɔ le. Woƒe dẽ ƒe kelili kple ŋusẽ, si wotsɔ mlãna wo viwo la na be wowɔa esia kple asi sesẽ gãa ɖe ɣeaɖewoɣi; gake to gbɔ be Ðɔɖɔɖowɔla gã la susui be yedzilawo daa vo ɣeaɖewoɣi le wɔnaa ɖewo me hã la, ekpɔ be asi sesẽ, si wotsɔ kplɔ yewo la, wɔ nyui na yewo tsɔ wu vɔ̃.

Ðevi ko Luther nye esi wodee suku le du, si te ɖe wo ŋu la me. Le suku sia hã, wokplɔe kple ŋusẽ, ɣeaɖewoɣi kple ŋutasesẽ gɔ̃ hã. Eƒe dzilawo ƒe ahedada lolo ale gbegbe be ele nɛ be, ɣeaɖewoɣi la, wòanɔ ha dzim tso ʋɔtru nu yi ʋɔtru nu hafi wòakpɔ eƒe abolo aɖu; ale be evaa me be dɔ wua eyama edzi edzi. Subɔsubɔ ƒe susu do vivitiwo kple nudadadzixɔse, siwo bɔ le ɣemaɣi la, na be vɔvɔ̃ yɔ eyama me. Emlɔa anyi fiẽ me kple vevesese le dzi me, henɔa tsɔ, si do viviti la, me kpɔm kple dzodzonyãnyãnyã, elabena exɔe se be Fofo lɔlɔtɔ, si le dziƒo la, nublanuimakpɔ ƒe ʋɔnudrɔla kple ŋutasesẽ gã ƒe Mawu

wònye boŋ. Gake, le e*ƒ*e dziɖelame*ƒ*o gãwo me la, Luther gawɔa ŋutete kple ŋusẽ na e*ƒ*e dɛ̃ kple susu *ƒ*e blibodede.

Nunya *ƒ*e tsikɔ nɔ ewum, eye e*ƒ*e movevieɖoɖo kple didi be nunya nanye nusi akplɔ ye*ƒ*e agbe la, na be etia nusi ŋu kelili kple asixɔxɔ le, tsɔ wú nusi klẽna le gota ko la. Esi wòge ɖe Sukukɔkɔ me le Erfurt le e*ƒ*e *ƒ*e wuienyilia xɔxɔ me la, e*ƒ*e kuxiwo ɖiɖi sɔ gbɔ, eye mɔkpɔkpɔ nɔ dzedzem nɛ le e*ƒ*e tsɔ me ŋu azɔ tsɔ wú le e*ƒ*e ɖevi me. To wo*ƒ*e dɔwɔwɔ kple gadzadzraɖo me la, edzilawo do go le ahedada me vie ale be wote ŋu le kpekpeɖeŋu, si wòhiã la wɔm nɛ azɔ. Le go bubu me, exɔlɔ̃ susuɖelawo *ƒ*e kadede kplii hã na be nuwo ka ɖe eme wú nublanui *ƒ*e nɔnɔme, si wònɔ le gɔmedze-suku *ƒ*e ɣeyiɣiwo me. Azɔ la, edze nuŋlɔla gãwo *ƒ*e agbalẽwo sɔsrɔ̃ me kple dzo, eye e*ƒ*e nunya nɔ tsitsim ɖe edzi esi wònɔ wo*ƒ*e susu detowo xɔm, ale be nunyalawo *ƒ*e nunya nɔ gegem ɖe eyama me. E*ƒ*e ŋkuɖonudzi sesẽ, susuɖeɖe deto, nugɔmeɖeɖe *ƒ*e nunana gã kple nusɔsrɔ̃ *ƒ*e ŋusẽ, si ŋu dɔ wòwɔna la, esiawo katã na be le ɣeyiɣi kpuiea ɖe me la, exɔ te*ƒ*e gbãtɔ le etɔwo dome. Mawuvɔvɔ̃ yɔ Luther *ƒ*e dzi me, si wɔ be ekua kutri le e*ƒ*e ɖoɖowo dzi wɔwɔ me, eye wobɔbɔa eɖokui vevie le Mawu ŋkume. Esena le eɖokui me gbesiagbe be ye*ƒ*e hiãwo katã le e*ƒ*e asi me, eye meŋlɔna be gbeɖe be wòadze e*ƒ*e ŋkeke ɖesiaɖe gɔme kple gbedodoɖa o, ke e*ƒ*e dzi ɖoa ta Mawu gbɔ ɣesiaɣi henɔa e*ƒ*e kpɔkplɔ kple kpeɖeŋu biam. Egblɔna ɣesiaɣi be gbedodoɖa geɖe enye ye*ƒ*e nusɔsrɔ̃ ɣeyiɣiwo *ƒ*e akpa nyuitɔ. D'Aubigne´, liv. 2, ch. 2-

Gbe ɖeka, esi wònɔ nu xlẽm le Sukukɔkɔa *ƒ*e agbalẽxlẽ*ƒ*e la, eke ɖe Bibliaa ɖe, si woŋlɔ̃ le Latin-gbe me la ŋu. Mekpɔ Agbalẽ kɔkɔe la kpɔ o. Esena tsã xoxo wonɔa Nyanyui la kple Apostolowo *ƒ*e agbalẽ bubuwo *ƒ*e kpukpuia ɖewo xlẽm le sɔlemewo me, eye wòxɔna se be Mawu *ƒ*e Nya la katã enye ma. Zi gbãtɔ enye esia wòle ŋku dam ɖe Biblia blibo la me. Le vɔvɔ kple nukuname *ƒ*e seselelãmea ɖe me la, enɔ e*ƒ*e axa kɔkɔeawo ʋum ɖeka ɖeka; e*ƒ*e dzi nɔ ʋu *ƒ*om le esime wònɔ Agbenya la xlẽm na eɖokui, eye wònɔa te edzi edzi hedoa ɣli le eɖokui me be: " Oo! Nenye ɖee Mawu anam agbalẽ sia, wòanye tɔnye keŋ ɖé! " (-ibid., liv. 2, ch. 2.) Dzi*ƒ*odɔlawo le e*ƒ*e axawo dzi, eye kekeli *ƒ*e alɔdzewo ɖiɖi tso Mawu *ƒ*e fiazikpui la gbɔ le dzi*ƒ*o, heɖe Nyate*ƒ*e la *ƒ*e kesinɔnuwo fia e*ƒ*e nunya. Evɔna ɣesiaɣi be yeada le Mawu dzi, gake vɔwɔlanyenye *ƒ*e seselelãme sesẽa ɖe xɔ eyama me fũ, si mese kpɔ o.

E*ƒ*e didi vevie be yeakpɔ ɖeɖe tso nuvɔ̃ gbɔ, na Mawu *ƒ*e ŋutifafa xɔxɔ la na be wòtsɔ eɖokui yi de nunɔla, siwo ɖea wo ɖokui ɖe aga la *ƒ*e kpɔ me na wo*ƒ*e agbe nɔnɔ. Gbɔɖiame *ƒ*e dɔwo wobiana tso esi, eye wòle be wòanɔ nu biam amewo tso ʋɔtru nu yi ʋɔtru nu. Ƒe, si nɔ esi ɣemaɣi la nye *ƒ*e, si me ame dina vevie be bubu nanɔ ye ŋu, eye yeadze ame ŋu le; esiatae dɔ ɖigbɔame, si wobia tso esi la te ɖe e*ƒ*e amenyenye *ƒ*e seselelãme dzi sɔgbɔ ŋutɔ; gake exɔ nusiawo katã kple bɔbɔenyenye, kple susu sia be wole vevie na ye, ɖe ye*ƒ*e nuvɔwo ta.

Ke ga*ƒ*o*ƒ*o siwo susɔna nɛ le e*ƒ*e gbesiagbe dɔwɔwɔwo megbe la, ewɔa wo ŋuti dɔ na nusɔsrɔ, alɔ̃ madɔ, eye ɣeaɖewoɣi la, nusɔsrɔ̃ xɔa nuɖuɣiwo gɔ̃ hã le esi. Nusi vivia enu wú nusianu la enye Mawunya sɔsrɔ. Ekpɔ Bibliaa ɖe, si wode kɔsɔkɔsɔ le gli ŋu ale be amea ɖeke nagatsɔe dzo o la. Afima wòyina xlẽnɛ ɣesiaɣi. Esi wònye be nuvɔ̃ *ƒ*e seselelãme gale edzi vevie la, ewɔa ŋutete be yeakpɔ tsɔtsɔke kple ŋutifafa to eyama ŋutɔ *ƒ*e dɔwɔwɔwo me. Alea ye wòde asi ŋutasesẽ le ameɖokui ŋu *ƒ*e wɔnawo me, kple didi be yeaɖi ye*ƒ*e nuvɔ-me la ɖe to le ŋutsitsidɔ, zãmetoto kple atam *ƒ*e *ƒ*o*ƒ*o veviewo xɔxɔ me. Mehea ɖe megbe na vɔsaa ɖeke wɔwɔ ale be yeazu ame kɔkɔe na dzi*ƒ*o o. Agbe sesẽ ma nɔnɔ *ƒ*e metsonuwoe nye be e*ƒ*e lãme nɔ gbegblẽm ɖe dzi, eye wòbúna ɖe eɖokui edziedzi. Gbegblẽ siawo tsi eŋu e*ƒ*e agbe blibo la katã. Nublanuitɔe la, e*ƒ*e ŋutete siawo katã wɔwɔ mehe dzidzemea ɖeke va na e*ƒ*e nublanui luʋɔ la o. Ke le nuwuwu la, eva ɖo dziɖelame*ƒ*o blibo *ƒ*e li*ƒ*o dzi.

Ɣeyiɣi, si me Luther se le eɖokui me be nusianu bu ɖe ye keŋkeŋ la, ɣemaɣi tutu Mawu na wòke ɖe xɔlɔ̃ kple kpeɖeŋutɔa ɖe ŋuti. Amesia enye mawuvɔla Staupitz, si ʋu Mawunya la na Luther *ƒ*e gbɔgbɔ, eye wòbia tso esi be wòalí ŋku ɖe Kristo, amesi *ƒ*e ʋu klɔa nuvɔwo ɖa la dzi. “Nukata nanɔ nu xam kple susu mawo tɔgbi? Li ŋku ɖe Kristo, si tsɔ e*ƒ*e ʋu na ɖe tawò la dzie! Ge ɖe wò Ðela *ƒ*e abɔwo me. Dé ɖokuiwò asi na Yesu ɖeka ko, nàka ɖe e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple ɖeɖekpɔkpɔ, si míexɔ to e*ƒ*e ku me la dzi. Ðo to Mawu *ƒ*e Vi la. Etsɔ eɖokui wɔ amegbetɔe, be yeana nàka ɖe Mawu *ƒ*e amenuveve dzi. Lɔ̃ ame sike tre wò lɔlɔ̃ gbã.-ibid. li. 2, ch. 4. Ale amenuve-gbe*ƒ*ãɖela la *ƒ*o nu enye ma. Nyati siawo wɔ dɔ ɖe Luther *ƒ*e susu dzi ŋutɔ. Le ʋiʋli geɖe wɔwɔ kple nu dada, siwo wòlɔ̃ ɣeyiɣi didia ɖe megbe la, exɔ Nyate*ƒ*e la azɔ, eye ŋutifafa ge ɖe e*ƒ*e luʋɔ, si tsaka la me.

Ke Luther vaxɔ nunɔlanyenye, eye woɖee do go le ɖeɖeɖaga *ƒ*e kpɔ la me bene wòazu nufiala le Wittenberg Sukukɔkɔ la me. Afima wòsrɔ̃ Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo le vevie le gbe vovowowo me. Edze Biblia fiafia gɔme, eye wòɖe Psalmowo *ƒ*e agbalẽ, Nyanyuiawo kple agbalẽ bubuawo gɔme na ameha geɖe, siwo nu nusɔsrɔ̃ yeye siawo nɔ vivim na ŋutɔ. Staupitz, si nye e*ƒ*e xɔlɔ̃ kple a*ƒ*etɔ la, bia tso esi be wòade nyagblɔti dzi, aɖe gbe*ƒ*ã Mawunya la. Luther ke ɖi le eɖokui me, hekpɔ eɖokui abe amesi medze la*ƒ*o nu na dukɔ la abe Kristo *ƒ*e amedɔdɔ o la ene.

Le ʋiʋli didia ɖe wɔwɔ kple eɖokui megbe hafi wòva lɔ̃ ɖe exɔlɔwo *ƒ*e biabia dzi. Ɣemawoɣi la, enya Ɖɔŋlɔawo geɖe, eye Mawu *ƒ*e amenuveve le edzi; e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o wɔa dɔ ɖe toɖolawo dzi ŋutɔ. Numekɔkɔ kple ŋusẽ, si wòtsɔ fiana nyate*ƒ*eawo la, na woxɔa wo dzi se, eye e*ƒ*e dzo wɔadɔ ɖe dziwo dzi geɖe.

Luther gasusɔ nye Papa *ƒ*e hamevi ɣemaɣi, eye mesusui kpɔ be yeava zu nu bubu gbaɖegbe o. Ke eva va eme gbe ɖeka be le Mawu *ƒ*e ɖoɖo nu la, eɖoe be yeaɖi tsa yi ɖe Roma. Ewɔ mɔzɔzɔ sia kple afɔ, eye wòtsina ɖeɖeɖaga *ƒ*e kpɔ, siwo le e*ƒ*e mɔ dzi la, dɔna ɣeaɖewoɣi. Ke esi wòva ɖo Italia-dua me la, e*ƒ*e nu ku ale gbegbe esi wòge ɖe kpɔ mawo

*f*e ɖekaa ɖe me; nusiwo ŋu wòke ɖo, xɔwo me *f*e nyanyakpɔ, awudodowo *f*e atsyɔ̃, nuɖukplɔ̃ *f*e nuxɔasi, siwo le edzi, kpuie ko, gakpɔkpɔ ɖeɖefia, si le afisiafi la, na be e*f*e nu ku. Susu geɖewo le e*f*e ta me vam ku ɖe nusiwo anɔ ŋgɔ nɛ ɖaa la ŋu, eye wòtsɔ nusiwo kpɔm wòle la sɔ kple eyaŋutɔ *f*e nugbegbe le ame ɖokui gbɔ *f*e agbe, si wònɔ la. Etɔtɔ le eɖokui me.

Ke eyi ɖe e*f*e mɔzɔzɔ la dzi, eye mlɔeba, ekpɔ Roma, togbɛ adrẽwo *f*e du la le eŋgɔ ɖaa. Dzidzɔ gãa ɖe yɔ eyama me, eye wòdze klo do ɣli be: Roma kɔkɔe, medo gbe na wo." -ibid, liv. 2, ch. 6. Ege ɖe du la me, ɖi tsa yi gbedoxɔ vovovowo me, afisiwo wòse ŋutinya wɔ nukuwo tso nunɔlawo kple ɖeɖeɖagalawo gbɔ le, eye wòwɔ kɔnu, siwo wobia tso esi la. Ke le afisiafi la, eke ɖe nuwɔna nyɔŋu geɖewo ŋu, siwo wɔ nuku nɛ ŋutɔ. Ede dzesii be nunɔlawo *f*e hatsotsoe vovovoawo katã le nuvɔ-gbea ɖe me. Ese wo*f*e fewuɖuɖu makɔmakɔwo, eye e*f*e dzi ʊuʊu le alesi wole vlo dom nusianu, yi keke sɔleme kɔkɔea hã ŋu la ta. Ekpɔ le ɖeɖeɖagalawo kple ameŋkuta, siwo dome wòge ɖo la, be gbegblẽ le afisiafi. Afisi ke ko wòtrɔ ŋku ɖo la, gbegblẽ kple vlododo nu kɔkɔewo koe li. Egblɔ le e*f*e nuŋɔŋlɔwo me be: "Womate ŋu axɔe se be nuvɔ̃ kple vlodonu wɔwɔ mawo katã le me vam le Roma o; ɖe ko woakpɔe, asee, hafi aka ɖe edzi." Eyata wòsena amewo gblɔna zi geɖe be: " Ne dzomavɔa ɖe li la, Romae wotu ɖe edzi. Aʊlia ɖe wònye, si me nuvɔ̃ ɖesiaɖe *f*omevi doa go tso." -ibid., liv. 2, ch. 6.

Papa do tsɔtsɔke ŋugbe na amesi alia nusi woyɔna be Pilato *f*e atsrɔkpui la, le klo dzi. Ke gbe ɖeka, esi Luther le akɔfadɔ sia wɔm la, kasia ewɔ nɛ abe ɖe wòse gbea ɖe, si le abe dziɖegbe ene, gblɔ be: "Ame dzɔdzɔe la anɔ agbe tso xɔse me." (Roma 1: 17)

Etsi tre enumake le e*f*e afɔwo dzi le ŋukpẽ kple vɔvɔ me, hesí dzo le te*f*e ma, si kpɔ e*f*e dzixɔse fuflu la *f*e ɖeɖefia. Tso keke gbemagbe la kpukpui sia medzudzɔ dɔwɔwɔ ɖe edzi kpɔ o. Ekpɔe, eme kɔ *f*ã, alesi menyo kura o, eye wònye ɖokui beble, be ame naka ɖe e*f*e dɔwɔwɔwo dzi na e*f*e ɖeɖekpɔkpɔ; ekpɔ alesi gbesiagbe *f*e xɔse ɖe Kristo *f*e dzenawo dzi hã le vevie ŋutɔ. E*f*e ŋkuwo ʊu azɔ, eye womagamía gbeɖe ɖe Papa *f*e ameblenyawo kpɔ o. Esi wòɖe ŋku ɖa le Roma dzi la, e*f*e dzi hã te ɖa nenema ke le egbɔ, eye tso ɣemaɣi la, agado, si le wo dome la medzudzɔ keke ɖe dzi o, vaseɖe esime wòtso kadede, si nɔ eya kple Papa hamea dome la keŋkeŋ.

Esi wògbɔ va a*f*e tso Roma la, Wittenberg *f*e Sukukɔkɔ la na eyama Biblia gɔmesese *f*e ɖaseɖigbalẽ gãtɔ.Tso ɣemaɣi la, ekpɔ vovo agayi ɖe Ɔɔŋlɔawo sɔsrɔ, si vivia enu ale gbegbe la dzi. Edo ŋugbe vevie be yeayi ɖe Ɔɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me kuku tsitotsito dzi, eye yeanɔ gbe*f*ã ɖem Nya la kple nute*f*ewɔwɔ ye*f*e agbe ŋkekeawo katã, tsɔ wú be yeanɔ Papa *f*e nya kple nufiafiawo fiam. Ke menye nunɔla gblɔe, alo nufiala suɛ ma, ye gale nu *f*om azɔ o, ke boŋ Biblia taʊlila, si sí ŋusẽ le lae. Woyɔ eyama abe alẽkplɔla ene be wòavanyi Mawu *f*e alẽ, siwo Nyate*f*e *f*e dɔ kple tsikɔ nɔ wuwum la. Egblɔna kple ŋusẽ be medze be kristotɔ naxɔ nufiafiaa ɖeke to vovo na esiwo nɔ anyi ɖe Ɔɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *f*e ŋusẽ dzi o.

Nyati sia nye nya, si nɔ ké ɖem le Papa ƒe gãnyenye ƒe gu nu ke la te. Enye nya, si dzi Reformatio ƒe ɖoɖowo nɔ anyi ɖo.

Luther kpɔ afɔku, si wònye, be yeanɔ kɔkɔ dom amegbetɔ ƒe susuɖeɖewo wú Mawu ƒe Nya la. Etsi tre sesiẽ ɖe nuteƒemawɔ ƒe susu, si ŋu dɔ nufialawo wɔna la ŋuti, eye wògatsi tre ɖe amegbetɔ ƒe susuɖeɖe kple xɔsenufiafia, siwo wɔ dɔ didie ɖe dukɔ la dzi la ŋuti. Egblɔ be wonye nufiafia siwo ŋu asixɔxɔa ɖeke mele o, eye woganye nusiwo agblẽ nu le ame ŋu. Egaɖo vevie be yeaɖe nusrɔlawo ƒe susu ɖa le nufiala mawo ƒe alakpa kple susuɖeɖewo dzi ada ɖe Nyateƒe mavɔ, siwo Nyagblɔɖilawo kple Apostolowo fia la dzi.

Eƒe gbeƒãɖeɖe la xɔ asi ale gbegbe be ameha gãwo dia esese vevie. Womese nufiafia sia tɔgbi kpɔ gbeɖe o. Dzidzɔnya, si nye Ðela ƒe lɔlɔ̃ Nyanyui la, kakaɖedzi ku ɖe nuvɔ̃ tsɔtsɔke kple ŋutifafa to Xɔla ƒe ʋu me ŋu, esiawo keŋ nye nya, siwo na woƒe dziwo yɔna kple dzidzɔ kple mɔkpɔkpɔ mavɔ. Nenemae, le Wittemberg, kekelia ɖe de asi keklẽ vivivi, esi ƒe alɔdzewo ayi ɖe xexea ƒe mlɔɛnuwo keŋ, eye eƒe keklẽ la anɔ edzi yim yi ɖe ɣeyiɣiawo ƒe nuwuwu ke.

Ekem kekeli kple viviti mate ŋu awɔ ɖeka o. Ʋiʋli manyagblɔa ɖe le Nyateƒe kple alakpa dome. Kpekpé ɖe akpa ɖeka ŋu kple eta ʋiʋli nye tsitretsitsi ɖe akpa evelia ŋuti kple emumu ƒu anyi. Míaƒe Ðela ŋutɔ gblɔ be: “Migabu xa bena meva tomefafa na ge le anyigba dzi o, nyemeva tomefafa na ge o, negbe yi boŋ.” (Matt. 10:34) Luther gblɔ le ƒe via ɖewo siwo kplɔ Reformatio ƒe gɔmedzedzea ɖo la, be: “Menye ɖe Mawu le kplɔyem o, ke tutunyem wòle ɖe ŋgɔ. Nyemeɖu fia ɖe nye wɔnawo dzi o. Medi nyuie be manɔ ɖiɖiɖeme ƒe agbe, gake wotutuam de ʋunyaʋunya kple aglãdzedzewo ƒe titina.”- D’Aubigné , liv.5, ch. 2. Azɔ la wole edege ʋiʋli me.

Roma hamea tsɔ Mawu ƒe amenuveve la wɔ adzɔdonue. Gaɖɔlilawo lí woƒe kplɔwo ɖe eƒe vɔsamlɛkpuiwo ƒe axawo dzi, eye nuƒlelawo kple nudzralawo ƒe ɣli xɔ ya me keŋ. (Matt. 21:12) Kple susu sia be wole ga ƒom ƒu na Petro kɔkɔe ƒe gbedoxɔ gã la tutu le Roma la, eva me be wonɔa nuvɔ̃ tsɔtsɔke dzram le dutoƒo, le Papa ƒe gbeɖeɖe nu. Ekem míakpɔ be nuvɔ̃ ƒe ga wotsɔ le gbedoxɔ tum na Mawu ƒe subɔsubɔ. Nuvɔ̃ mɔdzi woto helí eƒe gɔmeɖokpe anyi. Gake mɔnu mawo, siwo he nusiwo avanye Roma ƒe atsyɔ̃ vɛ la, kee nye nusiwo de ku-bi eƒe ŋusẽ kple gãnyenye ŋuti. Woawo kee de adã Papa ƒe futɔ sesẽawo me, si na be aʋa gãa ɖe vadzɔ, si ʋuʋu Papa ƒe dziɖuɖua ƒe gu nu ke, eye wòna eƒe fiakuku etɔ-tsã-ɖenu la ge le eƒe ta kloe.

Amesi wotsɔ tsɔtsɔke dzadzra le Germania ƒe dɔ la de asi na lae nye Dominica nunɔla Tetzel, si wonya be ewɔ vɔ̃ geɖe ɖe hahoa kple Mawu ƒe Se la ŋuti. Ke esi wòsi le tohehe, si dze na eyama nu megbe la, Papa tsɔe wɔ agbate-srafo ƒe dɔwɔnu, si nu gbegblẽa ɖeke wɔwɔ mesẽa ŋu na o la. Edana alakpa sesẽwo ŋumakpẽtɔe, eye wògblɔa glitoto ƒe nya viviwo heflua dukɔ numanyala, si xɔa nusianu dzi sena la. Nenye ɖe Mawunya nɔ dukɔ sia si la, anye ne womablee nenema gbegbe o. Ke woxɔ Biblia le esi ale be woahee te ɖe papa-

dziɖuɖua *ƒ*e ŋusẽ té, bena wòazu hotsuikpɔkpɔ mɔnu na kplɔla nugãdila, siwo nye Kristo *ƒ*e futɔwo la. (John C. L. Giesler, A Compendium of ecclesiastical History , C.4, sec. 1.)

Ne Tezel le gegem ɖe dua ɖe me la, ɣlidolaa ɖe nɔa ŋgɔ nɛ henɔa nya sia gblɔm: "Mawu kple fofo kɔkɔe, Papa, *ƒ*e amenuve le mia*ƒ*e ʋɔtruwo nu." (D'Aubigné , liv. 3, ch. 1) Ne ɣli sia ɖi la, dukɔa do na go, eye woxɔa busunyagblɔla sia abe Mawu ŋutɔe ɖi tso dzi*ƒ*o va wo gbɔ ene. Adzɔdodo nyɔŋu sia kpɔa nɔ*ƒ*e le du, si me Tetzel yi la me, eye wòliaa nyagblɔti dzi heviviaa nu me na amewo be nuvɔ̃ tsɔtsɔke, si dzram yele la, nye dzi*ƒ*o *ƒ*e nunana xɔasitɔ kekeake, si va na wo la. Egblɔna na amewo be ame sike a*ƒ*le tsɔtsɔke *ƒ*e agbalẽvia la, nuvɔ, siwo katã wòdi be yeawɔ le ɣeyiɣi siwo gbɔna me la, woatsɔ wo akee, eye bena magahiã vevesese ɖe wo ta o.-ibid, liv. 3, ch. 1) Ga wu la, eka ɖe dzi na wo be ŋusẽ le tsɔtsɔke-gbalẽvia si be wòana ɖeɖekpɔkpɔ, menye agbagbeawo ɖeɖeko o, ke ame kukuwo hã; be kasia ga la nage dze ye*ƒ*e ga-ɖaka via me ko la, e*ƒ*e ɖiɖi gleŋ gleŋ ɖena luʋɔ, si ta woxe fe ɖo la, doa go le ŋutiklɔdzo me enumake yia dzi*ƒ*o. (K.R. Hagenbach, Histoire de la Réformation , vol. 1, p.96.)

Esi Simon, akunyawɔla bia be yea*ƒ*le nukunu wɔwɔ *ƒ*e ŋusẽ le Apostolowo si la, Petro ɖo ŋu nɛ be: "mia kple wò klosalo miatsrɔ, elabena èbu xa bena yea*ƒ*le Mawu *ƒ*e nunana la kple ga." (Dɔw.8:20). Gake ame akpe akpewoe ɖo Tetzel *ƒ*e yɔyɔ la ŋuti. Sika kple klosalo geɖe kɔ ɖe e*ƒ*e aɖaka la me. Amewo ɖo ta ɖeɖekpɔkpɔ, si woateŋu *ƒ*le kple ga la gbɔ bɔbɔe tsɔ wú esi bia vevesese ɖe nuvɔ̃ ta, xɔse kple ŋutete wɔwɔ le kutrikuku me na nuvɔ̃ dzi ɖuɖu.

Agbalẽnyala kple mawuvɔla, siwo le hamea me la, tsi tre ɖe tsɔtsɔke *ƒ*e nufiafia dada sia ŋuti. Womexɔ nya mawo dzi se kura o, elabena womesɔ kple amegbetɔ *ƒ*e susu keke woava sɔ kple Ðeɖefia la o. To gbɔ be ele alea hã la, episkɔpoa ɖeke mekɔ gbe yi dzi tsi tre ɖe amebeble kple asitsatsa vlo ma ŋuti o. Ke azɔ la, ame geɖewo tsɔ mavo le wo ɖokui me hele biabiam be ɖee Mawu madɔ e*ƒ*e dɔwɔnua ɖe ɖa ne wòavakɔ hame la ŋuti oa ?

To gbɔ be ɣemawoɣi katã Luther ganye Papa yomedzela sẽŋua ɖe hã, tsɔtsɔke-sitsala siawo *ƒ*e busunya nu*ƒ*o*ƒ*owo nyɔ ŋu nɛ ale gbegbe. E*ƒ*e hamevi geɖe, siwo hã *ƒ*le nuvɔ̃ tsɔtsɔke *ƒ*e ɖasedɨgbalẽ viawo la, va egbɔ be yewoaʋu yewo*ƒ*e nuvɔ̃ vovovowo me na wo*ƒ*e kpɔla la, menye kple susu be yewoase veve ɖe wo ta, atrɔ agbenɔnɔ o, ke wova kple tsɔtsɔke, si wo*ƒ*le la boŋ. Luther gbe be yemana wo tsɔtsɔke o, ke boŋ eka mo na wo gblɔ be ne wometrɔ le wo*ƒ*e dzi me, heɖɔ li agbenɔnɔ o la, ekem woaku le wo*ƒ*e nuvɔwo me. Hamevi siawo tɔtɔ geɖe le wo*ƒ*e susuwo me, eye woyi ɖa kpɔ Tetzel hegblɔ alesi wo*ƒ*e nunɔla Luther do vlo tsɔtsɔke gbalẽvi la. Ke Tetzel kpɔ dziku ŋutɔ. Egblɔ fi*ƒ*odenya sesẽwo, eye wòna wodo dzo ɖe ablɔwo dzi, heɖe gbe*ƒ*ã be yexɔ ŋusẽ tso papa gbɔ be yeatɔ dzo xɔsedadatɔ, siwo aka tse atsi tre ɖe tsɔtsɔke, siwo nye nu kɔkɔe ŋutɔ la ŋuti.- D'Aubigné, liv. 3, ch. 4.

Tso ga*ƒ*o*ƒ*o ma dzi la, Luther dze Nyate*ƒ*e la ta ʋiʋli gɔme kalẽtɔe. Ena nyanya sesẽ amewo tso keke nyagblɔti dzi ke. Eɖe nuvɔ̃ *ƒ*e fɔɖiɖi fia dukɔ la, eye wòna wonya be amegbetɔ mate ŋu awɔ naneke kura aɖiɖi e*ƒ*e nuvɔ̃ *ƒ*e kpekpeme, alo asi le e*ƒ*e tohehe nu gbeɖe o. Ekem vevesese na Mawu ɖe nuvɔ̃ ta kple Kristo dzixɔse koe aɖe nuvɔwɔlawo. Womate ŋu a*ƒ*le Kristo *ƒ*e amenuve o. Nunana fã wònye. Ebia wo be womega*ƒ*le nuvɔ̃ tsɔtsɔke o, ke boŋ woatrɔ ɖe Ðela, si woklã ɖe ati ŋuti la, ŋu kple xɔse. Eyi edzi gblɔ e*ƒ*e vevesese nute*ƒ*ekpɔkpɔ, si me wòto be yeakpɔ ɖeɖe to tofloko *ƒ*e vlodoameɖokui kple akɔfadɔwo me la na wo; eka ɖe dzi na toɖolawo be esi yeɖe ŋku ɖa le yeɖokui dzi hetrɔ ɖe Kristo ŋu kple xɔse la, yeke ɖe ŋutifafa kple dzidzɔ ŋu.

Ekem esi Tetzel gayi ɖe e*ƒ*e adzɔ dodo kple alakpa vloawo dzi la, Luther hã ɖoe kplikpã be yeatsi tre kple ŋusẽ yeye ɖe wɔna vɔɖi mawo ŋu. Ame kɔkɔewo *ƒ*e azã nye ŋkeke gãa ɖe woɖuna le Wittemberg. Gbemagbe woɖea ŋutinu kɔkɔe, siwo le hamea si la, fiana, eye wòganyena ŋkeke, si dzi amesiwo katã ɖi tsa va afima vaʋu nuvɔ̃ me la, kpɔa tsɔtsɔke blibo le. Ameha gã aɖe nyẽna zĩ tso afisiafi vana. Ke le ŋkeke, si do ŋgɔ na azã sia la, Luther yi ɖe hamea me afisi ame geɖewo *ƒ*o*ƒ*u ɖo xoxo, eye kalẽtɔe, etsɔ nyati 95, si wòŋlɔ̃ tsi tre ɖe tsɔtsɔke *ƒ*e nufiafia dada ŋuti la, klã ɖe gbedoxɔa *ƒ*e ʋɔtru nu. Egblɔ be yele gbesɔsɔ aʋli nyati siawo ta, akpe nya kple amesi ke melɔ ɖe wo dzi o la.

Xexeame katã fɔ ŋku ɖe Luther *ƒ*e nyati siawo dzi. Woxlẽe gaxlẽe ke, eye wokakae le afisiafi. Ede ʋunyaʋunya Sukukɔkɔ gã kple dua katã me. Le e*ƒ*e agbalẽ sia me la, eté gbe ɖe dzi be womena ŋusẽ amea ɖeke, eɖanye Papa, alo ame bubu o, be wòatsɔ nuvɔ̃ ake ame, alo wòaɖe e*ƒ*e tohehe ɖa le amea ɖe dzi o. Esiawo katã nye mɔnu, si dzi woto le ga xɔm le amesiwo xɔa nusianu dzi sena la si. Enye nusi Satana ɖo anyi na amesiwo axɔ alakpanya mawo dzi se la *ƒ*e luʋɔ tsɔtsrɔ. Luther gaɖee fia, emekɔ nyuie, le e*ƒ*e nyati 95 *ƒ*e agbalẽa me be Kristo *ƒ*e Nyanyui la enye Hamea *ƒ*e kesinɔnu xɔasitɔ kekeake, eye bena Mawu *ƒ*e amenuve, si woɖe ɖe go le eme la, li, femaxe, na amesi ko adii to vevesese ɖe nuvɔ̃ ta kple xɔse me.

Luther bia le e*ƒ*e agbalẽa me be amesi ke lɔ̃la, neva ne yewoaɖe nya me. Ke amea ɖeke melɔ̃ ɖe aɖikã nya ma dzi o. Biabia, siwo wòwɔ le agbalẽa me la, kaka ɖe Germania dua me le ŋkeke via ɖewo ko me; eye le kwasiɖa ɖewo me la, egba ɖe Kristo Hamea katã me le xexeame godo. Roma Katoliko mawuvɔla geɖe, siwo kpɔ gbegblẽ, si xɔ hamea keŋ, vɔ womenya alesi woaxe mɔ nɛ o la, xlẽ agbalẽ la kple dzidzɔ gã aɖe, eye wode dzesii be Mawu *ƒ*e gbe wònye. Wose le wo ɖokui me be A*ƒ*etɔ lae do e*ƒ*e asi ɖa be yeaxe mɔ na gbegblẽ manyagblɔ, si tso Roma dziɖuɖua gbɔ hele ta kekem ɖe dzi la. Fiaviwo kple sewɔlawo hã kpɔ dzidzɔ le adza me be wɔna siawo le nu wu ge azɔ.

Evɔ, ameha gã, si lé ɖe nuvɔ̃ kple numaɖinuwodzixɔse ŋu la, tsɔ mavo elabena womu alakpa, siwo de wo*ƒ*e gbegblẽwo dzi la *ƒ*u anyi. Nunɔla ame flula, siwo kpɔ be yewo *ƒ*e gadimɔnu vɔɖiwo le afɔku me la, hã kpɔ dziku vevie, eye wo*ƒ*o *ƒ*u, ɖe susu le alesi woaʋli

wo*ƒ*e wɔnawo ta la ŋuti. Ke ele na Ðɔdɔdowɔla Luther be woakpa ŋgɔ nyatsɔdameŋula gedɛ siwo tsi tre dɛ eŋu kple ŋusẽ. Wo dome amea dewo le gbɔgblɔm be ele nu wɔm kple dɔmedzui, le edokui dom dɛ dzi. Bubuawo gblɔ be eyaŋutɔ *ƒ*e susu nu wòle nuwo wɔm dɔ, menye Mawu ye dɔe o, ke boŋ dada kple nugãdidie le ewɔm. Luther nɔa gbɔgblɔm be: "amekae menya bena esu ko be nàdɛ susu yeyea dɛ dɛ go ne woatsɔ wò be dadalae nènye, alo be dzre dim nèle oa? Nukata Kristo kple xɔsetakulawo katã wokpɔ ku dɔ? Elabena wokpɔ wo abe dadala, siwo tsi tre dɛ ɣemaɣi *ƒ*e nunya, si li la ŋuti, eye wodɛ susu yeyewo dɛ go, le esime wome xɔ adaŋudodoa dɛke tso tsãtɔwo gbɔ o. Egagblɔ be nusi wɔm yele la, yemele ewɔm to amegbetɔ *ƒ*e ayedzedze me o, ke boŋ to Mawu *ƒ*e nuxlɔamenya mee. Ne etso Mawu gbɔ dɛ, amekae late ŋu axe mɔ nɛ? Ke ne metso egbɔ o dɛ, amekae late ŋu doe dɛ ŋgɔ ? Menye nye lɔlɔnue o, alo wotɔ o, alo míatɔ o, ke Wò, Fofo Kɔkɔe, si le dzi*ƒ*o la, *ƒ*e lɔlɔnu koe awɔ esia."- ibid. li, 3, ch. 6- (kpɔ GC p 122, 2e mamã 2lia).

To egbɔ be Yehowa ŋutɔ *ƒ*e Gbɔgbɔ ye kplɔ Luther le dɔ la gɔmedzedze me hã, mayi edzi ʋiʋli sesẽwo me mato o. E*ƒ*e futɔwo *ƒ*e nyatsɔdameŋu, alesi wotrɔna e*ƒ*e susuwo dea ta agu, nusiwo katã wogblɔna tso e*ƒ*e dɛ̃ kple tadodzinuwo ŋu, esiawo katã lɔ nɛ dɛ nu kple ŋusẽ, ale be wodze dɔ wɔwɔ dɛ edzi. Exɔe se be hamea *ƒ*e kplɔlawo kple dukɔa me *ƒ*e susudɛla gãwo woakpe dɛ ye ŋu na dɔdɔdo wɔwɔ. Dzide*ƒ*onya, siwo wòxɔ tso dumegãwo gbɔ la na be dzidzɔ kple mɔkpɔkpɔ yɔ eyama me, eye wòxɔe se be ŋkeke nyuiwo *ƒ*e agu le dzedzem na hame la. Kpuie ko la, dzide*ƒ*onyawo trɔ zu mokaname kple fɔbubu le ɣeyiɣi via dɛ ko me. Hamemegãwo kple dua *ƒ*e ameŋkutawo de dzesii be e*ƒ*e nyati, siwo wòdɛ dɛ go la, nye nyate*ƒ*e vavã. Gake wokpɔ be ne yewoxɔ wo la, ava he tɔtrɔ gã gãwo vɛ. Ɔku ʋuʋu na dukɔa ana be Roma dzidudua *ƒ*e ŋusẽ adidi gedɛ, eye ame akpeakpe, siwo *ƒ*e ga kɔna dɛ wo*ƒ*e gadzradɔ*ƒ*ewo la, atrɔ le wo yome. Alea ye Papa kple e*ƒ*e ŋutimewo magate ŋu akpɔ mɔnu na wo*ƒ*e yakagbenɔnɔ o. Gawu la, afia dukɔa alesi wodɛa susu, wɔa nu le amedokui si kple alesi wolia ŋku dɛ Kristo dɛka ko dzi na dɛdɛkpɔkpɔ la, esiawo katã amu Papa *ƒ*e fiazikpui la, eye woawo hã *ƒ*e ŋusẽ adidi. Ke le susu siawo ta wogbe nu le nunya, si Mawu tsɔ dɔ wo*ƒ*e asitsɔ*ƒ*e la gbɔ, eye wo*ƒ*u asadɛ dɛ Kristo kple e*ƒ*e Nyate*ƒ*e la ŋuti to tsitretsitsi dɛ amesi A*ƒ*etɔ la dɔ dodɛ wo gbɔ kple e*ƒ*e kekeli la ŋu.

Luther ʋuʋuna nyanyanya ne ekpɔ edokui, eye wògakpɔ anyigbadzi ŋusẽ gã, siwo eyama dɛka pɛ kpa ŋgɔ la. Ekea dɛi ɣeadɛwoɣi le edokui me be dɛe wònye nyate*ƒ*e be Mawue le yekplɔm le tsitre tsitsi dɛ hamea *ƒ*e kplɔlawo ŋua? Egblɔ le e*ƒ*e nuŋɔŋlɔwo me be: "Ameka nye la menye, be matsi tsitre dɛ Papa *ƒ*e gãnyenye ŋu, amesi ŋgɔ menye anyigbadzi fiawo dɛdɛ o, ke xexea katã ʋuʋuna le?" «Amea dɛke mate ŋu anya veve, si nye dzi se, le *ƒ*e eve gbãtɔwo me, nye gbɔdzɔgbɔdzɔ, alo, magblɔ ko, dzidɛlame*ƒ*o, si me meto o. » -ibid, liv. 3, ch. 6.- Gake womegblẽe dɛ dzidɛlame*ƒ*o blibo me o. Le esime amegbetɔ *ƒ*e kpedeŋu bu dɛe la, etrɔ kɔ kpɔ Mawu dɛka hɔ, eye wòde dzesii be yeate ŋu agbɔ dɛ me dedie le e*ƒ*e asi sesẽ la me.

Le e*ƒ*e agbalẽa ɖe, si wɔŋlɔ̃ na e*ƒ*e Reformatio xɔlɔa ɖe me la, Luther gblɔ be: «Enye nusi dzi woaka ɖo be womate ŋu ase Ɖɔŋlɔawo gɔme to nusɔsrɔ̃ me alo nunya me o. Wò dɔdasi gbãtɔ enye be nàdze egɔme kple gbedodoɖa. Nàbia A*ƒ*etɔ la be, le e*ƒ*e amenuve gã me, wòana wò nunya vavã na e*ƒ*e Nya la. Gɔmeɖelaa ɖeke meli na Mawu *ƒ*e Nya la tsɔ wú Amesi tɔ wònye la o.» Nusi eya ŋutɔ gblɔ enye si: «…wo katã woanye amesiwo Mawu fia nu wo." (Yoh. 6:45) Megakpɔ mɔ na naneke tso wò dɔwɔwɔwo gbɔ, naneke tso wò nunya gbɔ o. Tsɔ ɖokuiwò de asi na Mawu ɖeka ko, kple na Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ. Xɔ amea ɖe, si wɔ nute*ƒ*ekpɔkpɔ sia dzi se." -ibid., liv. 3, ch. 7.- Afii nufiame tɔxɛ, si ɖo asixɔxɔ gãa ɖe la, le na amesiwo se le wo ɖokui me be Mawu le yewo yɔm ne yewoamã ɣeyiɣi sia *ƒ*e Nyate*ƒ*ewo kple amewo la. Nyate*ƒ*e siawo hona dzi na Satana kple amesiwo lɔa e*ƒ*e glinyawo la. Le ʋiʋli kple vɔ̃ *ƒ*e ŋusẽwo me la, míehiã nusi lolo wú amegbetɔ *ƒ*e nunya kple sidzedze.

Ne futɔwo le nu *ƒ*om tso dekɔnuwo kple numamewo ŋuti la, alo tso Papa *ƒ*e nyagbɔgblɔ kple e*ƒ*e ŋusẽ ŋu la, Luther ya ɖoa wo ŋuti kple Biblia, kple Biblia ɖeka ko. Womegate ŋu kpɔna ŋuɖoɖoa ɖeke na e*ƒ*e numeɖeɖe o; esia ta amesiwo nye kluviwo na ame *ƒ*e nuɖoanyiwo kple numaɖinuwo dzi xɔse la, dia e*ƒ*e ku, abe alesi Yudaviwo hã di Yesu *ƒ*e ku ene. Ke papa yomedzela, siwo yɔ kple dziku la doa ɣli be: "XɔsedadatɔE!" "Nuvɔ̃ wònye be miaɖe asi le eŋu wòanɔ agbe ga*ƒ*o*ƒ*o ɖeka gɔ̃ hã!" "Mina woatɔ dzoe fifilae!"-Ibid. liv. 3, ch. 9.- Gake Luther mezu adelã na wo*ƒ*e dziku sesẽ la o. Dɔdasi le Mawu si nɛ be wòawɔ, eyata wòdɔ e*ƒ*e dɔlawo ɖoɖa be woakpɔ eta. Gake amesiwo xɔ Luther *ƒ*e Nyate*ƒ*e xɔasi, siwo wòɖe gbe*ƒ*ãe la, tsi Satana *ƒ*e dziku sí me. Woxɔ fuwɔamewo kalẽtɔe, heku le wo*ƒ*e lɔlɔ̃ na Nyate*ƒ*e la ta.

Luther *ƒ*e nufiafiawo wɔ dɔ ɖe ŋugbledela, siwo le Germania nyigba katã dzi la, *ƒ*e susu dzi. Kekeli *ƒ*e alɔdzewo klẽna tso e*ƒ*e mawunya kple nuŋɔŋlɔwo me henyɔna ame akpeakpeawo. Azɔ xɔse gbagbe xɔ gotanu *ƒ*u*ƒ*lu, siwo me woté wo ɖo didie la, te*ƒ*e. Blewu blewu, ŋkeke yi ŋkeke dzi, dukɔa *ƒ*e xɔse ɖe Roma *ƒ*e tofloko nufiafiawo dzi la le bubum. Mawu *ƒ*e Nya, si Luther tsɔna tua te le nufiafia kple nyagbɔgblɔwo katã ŋgɔ la, le abe yi nu eve, si le mɔ tam yi ɖe dziwo me la ene. Didi le amewo me ɖom le afisiafi na tsitsi le gbɔgbɔ me. Dzɔdzɔenyenye *ƒ*e dɔ kple tsikɔ le amewo wum, nusi womegakpɔ kpɔ o, *ƒ*e alafawoe nye sia. Dukɔa *ƒ*e ŋku, siwo lí ɖe amegbetɔ *ƒ*e kɔnuwo kple anyigba dzi nyaxɔɖakɔlawo dzi didie la, trɔ azɔ le dzimetɔtrɔ kple xɔse me, ɖe Kristo dzi, ɖe Kristo, si woklã ɖe atitsoga ŋuti la dzi.

Zi alesi gbɔgbɔme nyawo le ta kekem ɖe edzi la, nenema kee Papa yomedzelawo hã *ƒ*e mavo le dzi yimee. Woyɔ Luther be wòava Roma aɖo xɔsedada *ƒ*e nya, si wotsɔ ɖe eŋu la ŋuti. E*ƒ*e xɔlɔwo vɔ̃ ɖe enu ŋutɔ. Wonya afɔku, siwo le e*ƒ*e agbe ŋu le du gbegblẽ ma, si Yesu *ƒ*e xɔsetakulawo *ƒ*e ʋu le mumum la, me. Wotsi tre ɖe nya sia ŋu, hebia tso Roma si be ne nyamekukua ɖe li la, woawɔe le Germania.

Ke nya sia dzi wova ɖo kpee, eye Papa te*ƒ*enɔla ye lakplɔ wɔnawo. Le gbedasi, si wòxɔ tso Papa gbɔ me la, woɖo kpe edzi xoxo be Luther nye xɔsedadatɔ. Ekem wobia tso te*ƒ*enɔla sia si be wòatsɔ nya ɖe eŋu, até ɖe edzi ne wòatsɔ eɖokui na le madidi me. Ke ne egbe, sẽ to, eye mate ŋu alée hã o la, ele nɛ be wòade se be womagana te*ƒ*e Luther le Germania *ƒ*e dua ɖeke me o, eye woanya amesiwo katã nye eyomedzelawo hã do go, a*ƒ*o fi de wo, aɖe wo do go le hamea hã me. -Ibid., liv. 4, ch. 2.- Gawu esia la, Papa de se na e*ƒ*e te*ƒ*enɔla be, ne woate ŋu atsrɔ̃ xɔsedada *ƒ*e dɔvɔ̃ sia keŋkeŋ la, amesiwo katã lagbe be yewomalé Luther kple edzidélawo, akplɔ wo dé asi na Roma *ƒ*e tohehe o la, ne woganye hamea alo dua *ƒ*e ame ŋkutawo hã, woaɖe wo ɖa le hamea me, negbe fia gã la ko.

Míade dzesii be nusi nye papa *ƒ*e gbɔgbɔ vavã la le eɖokui ɖem fia le nya siawo me. Kristotɔ *ƒ*e ɖoɖo, alo dzɔdzɔenyenye *ƒ*e dzesi vi kakɛa ɖeke mele e*ƒ*e nuŋɔŋlɔa me o. Luther le didi*ƒ*e ke na Roma; womenae asinukpɔkpɔa ɖeke be wòaɖe eɖokui nu, eye wòaʋli e*ƒ*e nufiafiawo ta o; gake hafi woadzro e*ƒ*e nya me la, woɖo kpe edzi be enye xɔsedadatɔ, eye le ŋkeke ɖeka me ko, woxlɔ̃ nui, tsɔ nya ɖe eŋu, bu fɔe enumake; amesi wɔ nusiawo katã, woyɔe be fofo kɔkɔe, si nye ” ŋusẽ-*ƒ*o-ŋusẽwo- katã ta, amesi mewɔa nuvɔ̃ gbeɖe o, ɖeka, si ko li le hame la kple dukɔ la me siaa”.

Ɣemaɣi, esi Luther le xɔlɔ̃ vavãa ɖe, si ase veve kplii, axlɔ̃ nui, dim vevie la, Mawu *ƒ*e amenuve dɔ Melankton ɖo ɖe Wittemberg. Sɔhɛ ko wòganye, si ŋu bɔbɔenyenye, susuɖeɖe *ƒ*e kelili kple nunya gã dzé le. Kpe ɖe nusiawo ŋuti la, e*ƒ*e nu- nya*ƒ*o*ƒ*o, e*ƒ*e dɛ̃ *ƒ*e nyonyo kple dzadzɛnyenye na be amewo lɔ̃ e*ƒ*e nya gbɔ geɖe.

Augsbourg *ƒ*e du la enye afisi wotia na Luther kple Papa te*ƒ*enɔla *ƒ*e gododo. Ke Luther dze mɔ kple afɔ ɖo ta godo*ƒ*e la. Amewo vɔ̃ ɖe enu ŋutɔ. Amewo ka atam le duto*ƒ*o be yewoawui le mɔ ta, eye exɔlɔwo ɖe kuku nɛ be megade e*ƒ*e agbe afɔku me o. Ðewo bia tso esi be wóado go le Wittemberg dua me vie, ayi ɖa ɣla ɖe amesiwo le klalo be yewoakpɔ eta la gbɔ. Gake medi be yeadzo le afisi Mawu ŋutɔ dae ɖo la o. Ele nɛ be wòayi Nyate*ƒ*ea taʋivli dzi, to gbɔ be ahomya sesẽwo le *ƒ*o*ƒ*om ɖe edzi hã. Egblɔ be: «Mele abe Yeremya, amesi wokpena dzre kplii, kple amesi gɔme womesena o la ene; zi alesi wo*ƒ*e adãkaka anɔ dzi yim la, nenema nye dzidzɔ anɔ dzidzim ɖe dzie.[...] Wovuvu bubu kple ŋkɔ-de-du, si le ŋunye la vɔ. Nusi ko susɔ nam la enye nye blanuiŋutilã sia; wonexɔe fãa, ga*ƒ*o*ƒ*o via ɖewo koe woaɖe le nye agbe la dzi. Ke nye luʋɔ ya la, womaxɔɛ le asi nye gbeɖe o. Ame sike di be yeatsɔ Kristo *ƒ*e Nya la yi ɖe xexea me la, ele nɛ be wòakpɔ mɔ na ku ga*ƒ*o*ƒ*o sia ga*ƒ*o*ƒ*o.”-Ibid.,liv.4,ch.4.

Dzi dzɔ Papa te*ƒ*enɔla la geɖe esi wòse be Luther ge ɖe Augsbourg dua me. Ewɔ abe ɖee xɔsedadatɔ, si trɔ xexea katã *ƒ*e ŋku va eɖokui dzi la, ge ɖe Roma *ƒ*e ŋusẽ te azɔ ene, eye Papa te*ƒ*enɔla ɖo kpe edzi vevie be yemaɖe asi le eŋu wòagado go le Augsbourg dua me abe alesi wòge ɖe eme la ene o. Ðɔdɔɖowɔla la metsɔ ɖe le me na du-fia gã la *ƒ*e¬ ametakpɔgbalẽ lelé ɖe asi hafi adze mɔ o. Ke exɔlɔwo xlɔ̃ nui be ele be wòalée ɖe asi hafi

age ɖe Papa *ƒ*e amedɔdɔ la ŋku me. Woawo ŋutɔ dze agbagba xɔe nɛ. Roma *ƒ*e amedɔdɔa *ƒ*e ɖoɖo enye be yeaté ɖe Luther dzi ne wòagbe nu le e*ƒ*e nufiafiawo gbɔ, alo ne manye nenema o la, woayɔe va Roma, ale be nusi dzɔ ɖe Yohanes Hus kple Yeromo, si tso Prag dzi la, natu eyama hã le afima. Eyata wòdɔ e*ƒ*e subɔlawo ɖoɖee be wòva kaba, ametakpɔgbalẽa malé ɖe asi, ne wòaku ɖe ye*ƒ*e dɔmenyo ɖeɖe ko ŋu. Ðɔdɔɖowɔla la gbe nya sia kple ŋusẽ. Esi Germania fiagã la *ƒ*e agbalẽ la ka esi la hafi wòdze mɔ na gododo Papa te*ƒ*enɔla la.

Romatɔwo *ƒ*e susu enye be yewoable Luther ɖe ŋu kple gota akɔfanyawo, abe ɖe wolɔ̃ e*ƒ*e nya gbɔ ene. Le wo*ƒ*e gododowo me la, amedɔdɔ la gblɔ alesi wònye e*ƒ*e xɔlɔ, si lɔe vevie la; gake ebia tso esi be wòabɔbɔ ɖe hamea *ƒ*e ŋusẽ te, eye wòaɖe asi le e*ƒ*e nya, siwo katã wòɖe ɖe go la ŋu, nyaa ɖeke mabia. Ke medzesi amesi *ƒ*omevie wòkpe nya kple o. Le e*ƒ*e nyaŋuɖoɖo me la, Luther gblɔ bubu, si wòɖo na hame la, e*ƒ*e lɔlɔ̃ na Nyate*ƒ*e la, kple e*ƒ*e gbesɔsɔ be yeaɖo nya, siwo katã wotsɔ ɖe ye*ƒ*e nufiafiawo ŋu la ŋuti, eye be yeatsɔ nufiafia siawo ɖo ŋkume na Sukukɔkɔ, siwo dzi woda asi ɖo la. Gake melɔ̃ ɖe kardinal, papa *ƒ*e amedɔdɔ la, *ƒ*e wɔnawo dzi, esi wòbia kpuie ko be wòagbe nu le e*ƒ*e nufiafiawo kple nyawo katã gbɔ, le esime meɖee fia ye be yeda vo o. Ke nusi ko ganye Papa te*ƒ*enɔla *ƒ*e ŋuɖoɖo na Ðɔdɔɖowɔla enye: “Gbe nu le wò nyawo gbɔ! gbe nu le wò nyawo gbɔ!” Luther ɖee fia, eme kɔ nyuie, be ye*ƒ*e nyawo nɔ anyi ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo dzi, eye wògblɔ kple ŋusẽ be yemagbe nu le Nyate*ƒ*e la gbɔ o.

Esi kardinal la mekpɔ nya, si wòatsɔ ɖo ŋu na Luther o la, megate ŋu ɖu eɖokui dzi kura o; edo ɣli kple dɔmedzoe: “Gbe nu le wò nyawo gbɔ! gbe nu le wò nyawo gbɔ! ne menye nenem o la, maɖo wo ɖe Roma, eye nàkpa ŋgɔ ʋɔnudrɔla, siwo wotsɔ wò nya la de asi na. Mele miaɖem ɖa le hamea me, mi kple amesiwo katã dze yowòme, kple amesiwo le dziwò dém, alo avadé dzi wò la, mele miaɖem do go tso hamea me.” Ewu nu kple dada *ƒ*e gbea ɖe, si yɔ kple dziku be: Gbe nu le wò nyawo gbɔ, ne menye nenem o la, megatrɔ va kpɔm o. - D’Aubigné , liv. 4, ch. 8.- Luther kple exɔlɔwo do go, hegblẽ kardinal kple eŋutimewo ɖi, siwo le ŋku me kpɔm na wonɔnɔewo, elabe womexɔe se kpɔ be godododoa ava wu nu nenema o. Medidi hafi Ðɔdɔɖowɔla *ƒ*e ŋutete, si wòwɔ le takpekpea la, dze ku tsetse gɔme o. Ameha gã, si nɔ *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa me la, tsɔ akpa eveawo sɔ ɖe wonɔewo nu, eye wokpɔ gbɔgbɔ to vovo, si woɖe fia, kple ame eveawo *ƒ*e xɔse *ƒ*e ŋusẽ kple nyate*ƒ*enyenye. Vovototo gã ka enye sia le wo ame eveawo dome! Ðɔdɔɖowɔla, ame gblɔe, bɔbɔenyenye-me, si me kelili le, si va kple Mawu *ƒ*e ŋusẽ, eye wòle Nyate*ƒ*ea *ƒ*e akpa dzi; Papa te*ƒ*enɔla, si yɔ kple gãnyenye ɖeɖefia, gbeɖeɖe kple dada, amesi mebua naneke ŋu o, si si nyameɖeɖea ɖeke mele, si nɔ anyi ɖe Ɖɔŋlɔawo dzi o, gake wòle gbe ɖem kple ŋusẽ be:“Gbe nu le wò nyawo gbɔ, ne menye nenem o la, maɖo wò ɖe Roma ne woahe to na wò”.

To gbɔ be Germania-fia gã *ƒ*e ametakpɔgbalẽ le Luther si hã, Papa yomedzelawo ɖo nugbe be yewoalée de gaxɔ me. Exɔlɔwo na wònya be megahiã be wòatsi dua me didie o,

ke boŋ wòatrɔ yi Wittemberg enumake, eye wòle vevie be wòakpɔ nyuie be megana woanya e*ƒ*e susu o. Mɔfiala siawo domea ɖeka kplɔe do go tso Augsbourg hafi ŋu ke. Kple vɔvɔ̃ le dzi me, woto dua *ƒ*e mɔ dovivitiwo dzi le ɣaɣla me. Futɔ ŋutasẽlawo le nugbe ɖom ɖe e*ƒ*e agbe ŋu. Ðe wòate ŋu do go le wo*ƒ*e mɔtetrewo mea? Wole vɔvɔ̃ kple gbedodoɖa vevie *ƒ*e ga*ƒ*o*ƒ*oa ɖe me. Le ɖoɖoezizi me wova ɖo ʋɔtrua ɖe le gli, si *ƒ*o xlã dua la me gbɔ. Woʋui da ɖi nɛ, eye wo kple e*ƒ*e kplɔla wodo go dzaa, mɔxenuaa ɖeke makpɔ. Ekem afɔ netsɔ. Hafi Papa *ƒ*e amedɔdɔ la nava nya nusi dzɔ la, Luther le didi*ƒ*e ʋĩ na yometilawo *ƒ*e fetsuwo. Satana kple e*ƒ*e dɔwɔnuwo kpɔ ŋukpẽ. Amesi woxɔ se be ege ɖe yewo *ƒ*e ŋusẽ té la, to le wo*ƒ*e asi me, abe xevi, si do go tso mɔtrela *ƒ*e mɔ-kawo me ene.

Esi kardinal la se Luther *ƒ*e dzodzo la, ewɔ nuku nɛ, eye wòdo dɔmedzui ŋutɔ. Exɔe se be bubu agadze bubu dzi na ye ɖe alesi yetsɔ nunya kple ŋusẽ le amesi le ʋunyaʋunya dem hamea me la, *ƒ*e nya ŋuti dɔ wɔmee; ke e*ƒ*e mɔkpɔkpɔ la bu keŋ. Eɖe e*ƒ*e dziku la ɖe go le agbalẽ, si wòŋlɔ̃ ɖoɖe Saxe nutomedzikpɔla, Frederik, si me wòtsɔ nya ɖe Luther ŋu le, hele ebiam be wòaɖo Ðɔdɔɖowɔla la ɖe Roma, alo wòaɖee do go tso Saxoni nutoame la me. Luther bia be Roma te*ƒ*enɔla, alo Papa ŋutɔ gɔ̃ hã, naɖee fia ye le Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me be ye*ƒ*e nya mele me o, eye nusi me yeda vo le la, woagblɔe na ye; edo ŋugbe vevie be yeatrɔ le ye*ƒ*e nufiafiawo yome, ne woteŋu ɖee fia be wotsi tre ɖe Mawu *ƒ*e Nya la ŋuti. Eda akpe na Mawu geɖe be eve ye nu, ɖe mɔ be yehã yeakpe fu ɖe e*ƒ*e Nya kɔkɔe la ta. Nyati siawo katã wɔ dɔ ɖe Dzikpɔla Frederik dzi ale gbegbe be wòɖoe be yeakpɔ Luther ta. Egbe hã be yemaɖoe ɖe Roma o, alo anyae do go tso ye*ƒ*e dua me o.

Saxoni *ƒ*e fiavi sia de dzesii be gbegblẽ yɔ dukɔa me keŋ, eye li*ƒ*oa ɖeke megali na agbe vlo nɔnɔ o. Ke ehiã ɖɔɖɔɖo-dɔ gãa ɖe.(129) Mɔnu, si woato, kple ga, si ŋu dɔ woawɔ hena mɔxexe na vɔ̃ kple tohehe na vɔwɔlawo la, magahiã kura nenye be amegbetɔwo xɔ ɖe Mawu *ƒ*e Seawo *ƒ*e biabiawo dzi, alo ɖo to amesiwo xɔ kekeli la *ƒ*e gbe o. Ekpɔ be Luther *ƒ*e dɔwɔwɔwo ɖo ta susu sia gbɔ, eye wòle dzidzɔ kpɔm le adza me be nu nyuia ɖe le ta dom ɖa le hame la me.

Egade dzesi Luther *ƒ*e dɔwɔwɔ, abe Sukukɔkɔ *ƒ*e nufiala ene *ƒ*e ŋgɔdede. Sukugã nusrɔlawo tsona Germania *ƒ*e du vovovowo me vana Wittemberg be yewoaɖo to e*ƒ*e nufiafiawo. Ɣeaɖewoɣi ne sɔhɛ siawo, le wo*ƒ*e mɔzɔzɔa *ƒ*e nuwuwu ɖom, eye wokpɔ dua le adzɔge ʋĩ la, wokɔa wo*ƒ*e asi eveawo ɖe dzi, hedana akpe na Mawu be ena e*ƒ*e kekeli la klẽ tso te*ƒ*e sia, abe tsã xoxo, tso Yerusalem ene.

Le ɣemaɣi katã, Roma *ƒ*e gbegblẽa ɖewo ŋuti ko Luther ke ɖo. Esi wòva le Ɖɔŋlɔ̃awo tsɔm le sɔsɔm kple Papa *ƒ*e ɖoɖowo kple sewo la, ewɔ moya nɛ geɖe. Egblɔ le e*ƒ*e nuŋɔŋlɔ̃awo me be: « Mexlẽ Papa *ƒ*e sededewo,[....] nyemenya ne eya Papa ŋutɔ yenye antekristoa loo, alo e*ƒ*e apostolo wònye o, ale gbegbe be wòtrɔ Kristo, ɛ, Kristo, si woklã ɖe atitsoga ŋu la, *ƒ*e nɔnɔmee.-D'Aubigné, liv. 5, ch. 1.- Ɣemawoɣi, Luther gasusɔ nye Roma hamea taʋlila hafi, eye mesusu gbeɖe be yeava klã ɖa le eŋu o.

Luther ƒe nuŋɔŋlɔwo kple nufiafiawo xɔ kristotɔwo ƒe dukɔwo katã me. Reformatio la le ta kekem yi ɖe Switzerland kple Holand. Đewo yi Frans kple Spania. Woxɔ eƒe nuŋɔŋlɔawo le Aŋlisi blɔtsi abe Agbe-Nya ene. Nyateƒe la ge ɖe Belgium kple Italia dua me. Ame akpeakpewo fɔ tso alɔ̃ me, esi dzidzɔ kple mɔkpɔkpɔ na xɔsegbenɔnɔ yɔ woƒe dziwo me.

Roma ƒe dɔmedzui le sesẽm ɖe dzi, esi Luther hã ƒe gbeƒãɖeɖewo le edzi yim. Papa yomedzela sesẽa ɖewo ɖo kpe edzi le ɣaɣla me be manye nuvɔɖi kura be woaɖe Đɔɖɔɖowɔla ƒe agbe ɖa o. Gbe ɖeka, amedzroa ɖe, si ɣla tukpui ɖe eƒe dziwui ʋlaya me la, te ɖe Luther ŋu hebiae be nukata eya ɖeka do go nenema ɖo ? Eɖo ŋu be: "Mawu ƒe asi mee mele. Eyae nye nye Xɔname kple Akpoxɔnu. Nukae amegbetɔ ate ŋu awɔ na ma?" - Ibid, liv. 6, ch. 2.- Kasia amedzro la se nya siawo la, eƒe mo trɔ ɖe bu, eye wòsi afɔtsɔtsɔe, abe ɖe wòle dziƒodɔlawo ƒe ŋkume ene.

Roma ƒe ɖoɖo enye be Luther maganɔ agbe o, gake Mawue nye etaʋlila. Eƒe nufiafiawo yi afisiafi, sista-kpɔwo me, alo nyɔnu ɖokuiɖeɖagalawo ƒe kpɔwo me hã, agblewo dzi, dumegãwo nɔƒe, suku kɔkɔwo me, fiasã gãwo me; kalẽtɔwo tso le teƒe vovowo be yeawoakpe ɖe eŋu le eƒe ŋutetewo wɔwɔ me. -Ibid. liv.6, ch. 2.-

Le agbalẽa ɖe, si wòwɔ ɖoɖe Germania Fiagã kple dua ƒe amegãwo hele woƒe kpeɖeŋu biam na Reformatio la, Luther gblɔ tso Papa ŋu bena: « Nu manyakpɔa ɖe wònye be, amesi le eɖokui yɔm be Yesu Kristo teƒenɔla yenye la, nanɔ hotsuikpɔkpɔ kple gãnyenye ƒe nɔnɔme, si fia gãa ɖeke mete ŋui kpɔ o la, ɖem fia. Nenema woɖina Kristo amedahe, alo Petro, bɔbɔenyenye- me lae nye ma? Papa gblɔna be yenye xexea ƒe aƒetɔ! Gake Kristo, si teƒe wòbe ye le la ya gblɔ be: Nye fiaɖuƒe la mele xexe sia me o. Ekem ɖee teƒenɔla ƒe fiaɖuƒe la alolo wú eƒe aƒetɔ la tɔ ma?" D'Aubigné , liv. 6, ch. 3.-

Ku ɖe Sukukɔkɔwo ŋu la egblɔ be: «Mele vɔvɔm be Sukukɔkɔwo ava zu ʋɔtru, siwo ʋu na dzomavɔ, ne womewɔ ŋutete vevie heɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me na sɔhɛawo nyuie, eye woŋlɔ̃ wo ɖe woƒe dziwo me o la.»

Nyemaxlɔ̃ nu amea ɖeke be wòaɖo via ɖe afisi Ɖɔŋlɔawo maɖu fia le la o. Gbegblẽ koe lanɔ teƒe, si womasrɔ̃ Mawu ƒe Nya la le kple veviedodo o la.

Yɔyɔ sia ɖi le Germania-dua katã me, eye wòwɔ dɔ ɖe dukɔa dzi geɖe. Amewo ƒe dzi ʋuʋu, eye ameha gãgãwo ƒoƒu ɖe Đɔɖɔɖo ƒe aflaga te. Luther ƒe futɔwo xɔ dzo kple hlɔbiabia dziku, eye wobia tso Papa si be wòatso ɖe eŋuti blibo azɔ. Woɖo kpe edzi be woabu fɔ eƒe nufiafiawo enumake. Wona ŋkeke blaadẽ Đɔɖɔɖowɔla kple eyomedzelawo be woagbe nu le woƒe nufiafiawo gbɔ; ne womewɔɛ le ŋkeke mawo me o la, woaɖe wo katã dogo tso ha la me.

Kuxi manyagblɔa ɖe wònye na Reformatio ƒe azɔli la. Le ƒe alafa, siwo va yi me la, nusi kplɔna Roma ƒe ame ɖeɖe do go tso hamea me enumake la koe nye ku. Luther dzesi

ahomya, si le *ƒo ƒo* ge ɖe edzi la nyuie; gake meʋã le eɖokui me o, ke etsɔ eɖokui dé Kristo, si nye e*ƒ*e Kpeɖeŋutɔ kple Akpoxɔnu la si me. Nusi wògaŋlɔ̃ kple e*ƒ*e xɔsetakula *ƒ*e xɔse kple dzidodo la, enye esi gbɔna: «Nukae le ŋgɔgbe gbɔna? Nyemenyae o, eye mehiãm hã be manyae o.» «Nyemavɔ̃ na nusiwo woawɔ nam la o. Ati *ƒ*e aŋgbaa ɖeke megena dze anyigba, mía Fofo la *ƒ*e lɔlɔnu manɔme o. Aleke gɔ̃ e*ƒ*e belelé na mí malolo wú oa! Nu gã kae wònye be míaku ɖe Nya la ta? Menye naneke kura o, elabena Nya la, si vatrɔ zu ŋutilã ɖe mía ta la, ku do ŋgɔ xoxo. Ke míawo hã míafɔ kplii, nenye be míeku kplii, eye ne míeto e*ƒ*e afɔto*ƒ*ewo la, ɖo*ƒ*e afisi wòɖo, eye wòle fifia la, míawo hã míaɖo afima, anɔ kplii yi mavɔ.- Ibid., liv. 6, ch. 9.-

Esi Papa *ƒ*e agbalẽ la ka Luther si la, egblɔ be: «Nyemebui naneke o, eye mekpɔ e*ƒ*e nyatsɔɖameŋu abe nu makɔmakɔ kple aʋatso ene.. Kristo ŋutɔ wòtso afia na le eme.» «Dzidzɔ wònye nam be makpe fu via ɖe ɖe nusi nye nu nyuitɔ kekeake la ta. Megavo le nye dzi me wú, elabe azɔ la, menyae be Papae nye Kristo *ƒ*e futɔ la, eye bena e*ƒ*e fiazi la nye Satana tɔ.” - D’Aubigné , liv. 6, ch. 9.-

Ɖusẽ gãa ɖe le Roma osɔfowo *ƒ*e nunɔla gã *ƒ*e agbalẽ la ŋu. Gakpɔ me, fuwɔame kple yi woenye e*ƒ*e aʋawɔnu, siwo wòtsɔ kplɔna amewo yi ɖokuibɔbɔ ɖe e*ƒ*e ŋusẽ te la me. Nusianu le eɖem fia be Ɖɔɖɔɖowɔla *ƒ*e azɔli la ɖo nuwuwu. Vɔvɔ̃ dze ame gblɔewo, kple numaɖinuwo dzi xɔselawo dzi le Papa *ƒ*e gbeɖeɖea ŋku me, eye to gbɔ be ameha gã katã kloe le Luther yome hã la, geɖewoe nye amesiwo kpɔ be mele vevie be yewoatsɔ yewo*ƒ*e agbe de afɔku me ɖe Reformatio la ta o.

Gake Luther tsɔ agbalẽ, si woɖo ɖe eyama, Papa *ƒ*e segbalẽ kple hamea *ƒ*e se bubu, siwo katã dzi e*ƒ*e dziɖuɖua nɔ anyi ɖo la, tɔ dzoe le amewo katã *ƒ*e ŋku me le Wittemberg gbedoxɔ la *ƒ*e ʋɔtru nu. To wɔna sia me la, eɖee fia kalẽtɔe be yeklã ɖa gbidi gbidi tso Roma hame la gbɔ. Elɔ̃ e*ƒ*e ɖeɖe ɖa tso hamea me, eye wòɖee gblɔ na xexea katã be azɔ, aʋa ɖo ye kple papa dome. Uiʋli gã la dze egɔme nyate*ƒ*e. Fefem ko menɔ kple Papa tsã.

Le nya ŋutiɖoɖo na e*ƒ*e futɔ, siwo nɔ ekom be ŋusẽa ɖeke mele esi na ʋiʋli la o me la, Luther gblɔ be: “Amekae nya ne Mawu meyɔm, eye wòtiam oa? Eye ne enye nenema ɖe, ɖe mele be vɔvɔ̃ naɖo mi be fulélem anye fuléle Mawu ŋutɔ oa? Akogo Mose nɔ esi wòdo go tso Egipte. Eliya ɖekae nɔ anyi le fia Axab ŋɔlĩ me; Yesaya ɖekae nɔ Yerusalem; Xezekiel ɖeka nɔ Babilon…. Menye nunɔlagãwo alo ameŋkutawo dome Mawu tiana e*ƒ*e nyagblɔɖilawo le o. Ke boŋ, edziedzi la etiaa ame gblɔewo abe alẽkplɔla Amos ene. Le dzidzimewo katã me la, enyena dɔdasi na ame kɔkɔewo be woaka mo na fia gãwo, fianyɔnuwo, nunɔla gãwo kple nunyala gãwo, eye wowɔa esia le wo*ƒ*e agbe *ƒ*e dzɔgbevɔe me nɔnɔ me. Nyemele gbɔgblɔm be menye nyagblɔɖila o. Ke medi ko be woanya be ele be vɔvɔ na ɖo wo, vevietɔ esi nye ɖeka metsi anyi, eye woawo ya sɔ gbɔ ta. Nusi dzi meka ɖo la enye be Mawu *ƒ*e Nya la li kplim, ke meli kpli wo o.” —Ibid. b. 6, Ch. 10. Egblɔ hã be: “Medze dɔ sia gɔme le Mawu *ƒ*e Ɖkɔ me; awu nu le megbe nye le e*ƒ*e Ɖusẽ me.”

Medidi o, agbalẽ yeye bu gakplɔ nyanyanagbalẽ gbãtɔ la ɖo. Azɔ woɖo kpe edzi be Luther kple amesiwo katã xɔ e*ƒ*e nufiafiawo la meganye hameviwo o.

Amesiwo katã nyena Mawu *ƒ*e amedɔdɔwo na gbe*ƒ*ãɖeɖe Nyate*ƒ*e, siwo le vevie na wo*ƒ*e ɣeyiɣiwo la, kpɔa tsitretsiɖameŋu sesẽwo godo.

Nyate*ƒ*ea ɖe nɔ anyi, si ɖo asixɔxɔ tɔxɛa ɖe na ɣemaɣi, le Luther *ƒ*e ŋkekewo me. Egbe *ƒ*e Nyate*ƒ*ea ɖe li na Hame la le mía ŋɔli sia hã me. Abe alesi Papa kple etɔwo tsi tre ɖe Luther ŋuti le wo ŋɔli me ene la, amegbetɔviwo *ƒ*e akpa gãtɔ mele lɔlɔm̃ axɔ egbe *ƒ*e Nyate*ƒ*eawo o. Abe tsã ene la, wolɔa amegbetɔ *ƒ*e susuwo, numamewo kple dekɔnuwo dzi wɔwɔ wú Mawu *ƒ*e Nya la. Mele be amesiwo le egbe *ƒ*e Nyate*ƒ*e tɔxɛawo mãm la naxɔ se be woaxɔ yewo bɔbɔe wú alesi woxɔ Đɔdɔɖowɔla gbãtɔwo ene o. Uiʋli, si le Nyate*ƒ*e la kple alakpa dome, Kristo kple Satana dome la, aga nɔ ŋu sẽm ɖe dzi yi ɖe xexe sia *ƒ*e ŋutinya *ƒ*e nuwuwu ke.

Ta 8 lia —Luther Le Worms Ƒe Ɔnudrɔ̃ƒe

Fiagã yeye, Karlos V, xɔ fiazi le Germania-du la me, eye Roma *ƒ*e amedɔdɔwo ɖe abla ɖe wo*ƒ*e kafukafu kple dzidzɔ na eyama, eye wobia tso fia yeye la si be wòatsi tre kple ŋusẽ ɖe Reformatio la ŋuti. Le go bubu me, Saxoni nutome-dzikpɔla, si kpe ɖe eŋu wòxɔ fiakuku la hã, ɖe kuku nɛ be megawɔ naneke tsi tre ɖe Luther ŋu do ŋgɔ na gododo kple eyama na e*ƒ*e nya sese o. Fiagã la tɔtɔ le eɖokui me. Papa kple e*ƒ*e ŋutimewo mele naneke biam wú be Fiagã la natso kufia na Luther o. Nutome- dzikpɔla la té gbe ɖe dzi le e*ƒ*e agbalẽa me na Fiagã la be eyama ŋutɔ, alo ame bubua ɖeke meɖee fia Ðɔdɔɖowɔla la be vodada le e*ƒ*e nuŋɔŋlɔawo ŋu o. Eyata, ele be woana ametakpɔgbalẽ Martin Luther ne wòayi aɖaʋli eɖokui ta le ʋɔnudrɔla nunyala kple, ameŋkumemakpɔlawo ŋgɔ. - D'Aubigné , liv. 6, ch. 11.

Ke amesiame fɔ ŋku ɖe fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e takpekpe gã, si woyɔ le Worms le Fiagã *ƒ*e zikpui xɔxɔ megbe la dzi. Dunya veviewo ŋu takpekpe la le nu *ƒ*o ge le. Gake edzé *ƒ*ã be Wittemberg *ƒ*e nunɔla Luther *ƒ*e nya la *ƒ*o wo katã ta.

Fiagã Karlos bia tso Nutomedzikpɔla sí be wòakplɔ Luther va Worms ʋɔnudrɔ*ƒ*e la, kple kakaɖedzi be woakpɔ eta le hlɔmewo ŋuti, ale be wòava ʋli eɖokui ta ku ɖe e*ƒ*e nufiafia, siwo ŋu wotsɔ nya ɖo la ŋuti. Luther di vevie be yeava Fiagã la *ƒ*e ŋku me. (134) Ke lãme gblẽe vevie. Gake eŋlɔ̃ ɖo ɖe Nutomedzikpɔla la be: Ne nyemate ŋu ayi Worms le lãmesẽ me o hã, mana woakplɔm vɛ kple nye lãmegbegblẽ la, elabena ne Fiagã la yɔm la, ɖikeke mele eŋu o be Mawu *ƒ*e kpekpe ye. Nenye vɔ̃ woɖo ɖe ŋunye, si ate ŋu nye nyate*ƒ*e la, eye menye ɖe wole kpeyem be yewoagase nu yeyea ɖe tso gbɔnye o la, ke tɔnye koe nye be magblẽ nya sia ɖe Mawu *ƒ*e asi me. Egale agbe le fia ɖum, eya amesi kpɔ Israelvi etɔawo ta le kpodzo bibi la me. Ne medi be yeakpɔ ta nye o hã, nye agbe la menye naneke o. Míakpɔ egbɔ ko be Nyanyui la megaɖi nukokui na vɔwɔlawo o; ke míakɔ mía*ƒ*e ʋu ɖi faa le etaʋiʋli me, tsɔ wú be míakpɔ wo woanɔ dzi ɖum. Amekae ate ŋu anya, ne nye agbe, alo nye ku ye lakpe ɖe nɔvinyewo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ ŋu? «Mikpɔ mɔ na nusianu tso gbɔnye, ke manye sisí loo, alo tɔtrɔ le nye nyawo yome o. Nyemasi o, eye nyematrɔ hã le nye nyawo yome o.- Ibid. liv.7, ch.1.-

Esi amewo see le Worms be Luther gbɔna ɖe ʋɔnudrɔ*ƒ*ea la, ʋunyaʋunya gãa ɖe xɔ dua me. Aleandro, Papa te*ƒ*enɔla, tsi dzodzodzoe, eye wòkpɔ dziku ŋutɔ. Ekpɔ be e*ƒ*e vava madé Papa *ƒ*e akpa dzi kura o. Ne nya, si ŋu Papa tso nyame le be woaɖe amea ɖe le hamea me vɔ, ye woaga tsɔ nya ma ke va ʋɔnui la, mefia bubudede e*ƒ*e dziɖuɖua ŋu kura o. Ga wu la, Roma te*ƒ*enɔla la le vɔvɔm be Ðɔdɔɖowɔla *ƒ*e nyameɖeɖe, si ŋu ŋusẽ le la, ana fiavi geɖewo atrɔ le Papa yome. Eyata wòhe nya ɖe Fiagã la ŋu sesiẽ ɖe Luther *ƒ*e Worms vava ŋuti. Ena toklã Fia la, ɖe kuku nɛ, do vɔvɔ̃ nɛ, té ɖe edzi vaseɖe esime du-Fia la lɔ̃ ŋlɔ̃ agbalẽ ɖo ɖe Nutomedzikpɔla la be ne Luther melɔ̃ trɔ le e*ƒ*e nyawo yome o la, ekem netsi Wittemberg.

Ke dziɖuɖu sia mesu na Aleandro o. Egawɔ ŋutete, siwo katã wòate ŋui, e*ƒ*e nunya*ƒ*o*ƒ*o, nusi ko woàwɔ agblẽ Luther le fiaviwo *ƒ*e ŋkume la, ŋu dɔ. Ewɔ esia kple kutrikuku, kple ŋusẽ, eye wò*ƒ*o nu na nunɔlawo kple ame bubuwo le *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gã la me, hetsɔ nya ɖe Đɔdɔɖowɔla la ŋu be enye tsigɔme blula, aglãdzela, amemakɔmakɔ kple busunyagblɔla. (135) Dzoxɔxɔ sesẽ, si wòtsɔ le nya siawo katã gblɔm la, ɖee fia kɔte be fuléame kple hlɔbiabia *ƒ*e dzo ye le etutum, ke menye dzo na Mawu subɔsubɔ *ƒ*e nyawo o.-Ibid., liv. 7, ch. 1.-Luther *ƒ*e fɔmaɖi la dze *ƒ*ã le takpekpe la katã *ƒ*e ŋkume.

Aleandro gatsɔ dzo yeye le tetém ɖe Fiagã la dzi be wòawɔ ɖe ye*ƒ*e biabiawo dzi. Đeɖi va te Fia Karlos ŋu le nuwuwua, eye wòɖe mɔ na Papa te*ƒ*enɔla la be wòatsɔ e*ƒ*e nya la va vɔnudrɔ*ƒ*e lae. Amesi agate ŋu vli Roma ta le nunya kple nu*ƒ*o*ƒ*o me wú Aleandro la meli o. Eyata, Luther *ƒ*e xɔlɔwo le dzimaɖeɖia ɖe me, esi wole te*ƒ*enɔla *ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o kple emetsonuwo lalam.

Đoɖui gãa ɖe zi le amehawo nu esime Kardinal la ge ɖe vɔnua le atsyõ kple gãnyenye me. Geɖewoe nye amesiwo ɖo ŋku mía Đela *ƒ*e gbemagbe *ƒ*e vɔnudɔdrõ la dzi, esi Hana kple Kayafa tsi tre ɖe Pilato *ƒ*e ŋku me le ebiam be wòatso kufia na Kristo la.

Aleandro wɔ e*ƒ*e nunya kple nu*ƒ*o*ƒ*o *ƒ*e aɖaŋu ŋuti dɔ hetsi tre ɖe Nyate*ƒ*e la ŋu. Etsɔ nya enuenu ɖe Luther ŋu gblɔ be eyama nye futɔ na hamea, dukɔa, agbagbeawo, kukuawo, nunɔlawo kple hameviwo, kplɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*owo kple kristotɔwo katã. Ebe nudada, siwo le Luther *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo me la, su ne woana woatɔ dzo xɔsedadatɔ akpe alafa ɖeka gõ hã le ati ŋu. Le nuwuwu la, eɖe e*ƒ*e fulelé na amesiwo katã wɔ ɖeka kple e*ƒ*e xɔse yeye la: “Ameka *ƒ*omeviwoe nye amesiawo o? Numanɔsitɔwo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o, nunɔla gbegblẽwo, makɔmakɔnyenye *ƒ*e nunɔla, siwo ɖe wo ɖokui ɖe aga, vɔnudrɔla abunɛtɔwo, ameŋkuta gegeme, siwo wɔ ɖeka kple kɔdzɔkpli, siwo wokplɔ tra mɔ la. Đe katoliko hamea melolo wú wo le xexlẽ me, nunya kple ŋusẽ me oa! Ne *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o sia, si ŋu bubu gãa ɖe le, wɔ ɖeka, ɖo kpe wo*ƒ*e tohehe dzi la, anye nusi avu ŋku na tamemabulawo, amesiwo gale ɖi kem, amesiwo menya afɔ, si woaɖe o kple vɔvɔnɔtɔwo siaa. - D’Aubigné , liv. 7, ch. 3.-

Nya siawo tɔgbi woenye avawɔnu, siwo wotsɔ tsia tre ɖe Nyate*ƒ*ea tavlilawo ŋu le ɣeyiɣiwo katã me. Eya ke ŋu dɔ wɔm wole egbea ɖe amesiwo di be yewoaɖe Mawunya *ƒ*e nufiafia, siwo me kɔ nyuie la, fia le tsã *ƒ*e nu dada, siwo gale eme vam egbea la, *ƒ*e ŋku me. Amesiwo lé hahoa *ƒ*e alakpasubɔsubɔ ɖe asi la do ɣli be : Afika nu yeye fiala mawo tso? Abunɛtɔwo wonye, womede ha hã o, eye ahedalawo wonye. Gake wobe yewoe nye Mawu *ƒ*e ame tiatia, siwo si Nyate*ƒ*e la le. Đe mía*ƒ*e hamea melolo, kpɔ ŋusẽ wú wotɔ oa? Amegãmegãwo kple agbalẽnyalawo sɔ gbɔ le mía me fũ. Ɲusẽ le mía si wú. Nyameɖeɖe siawo wɔa dɔ ɖe xexeame dzi. Gake abe alesi wònɔ le Đɔdɔɖowɔla *ƒ*e ɣeyiɣi me ene la, wo*ƒ*e nyaŋuɖoɖo la menye nyuitɔ egbea hã o, eye meyina ŋgɔ ɖaa o.

Nenemae, le ame geɖewo *ƒ*e nukpɔkpɔ nu la, Reformatio la mewu nu kple Luther o. Ele be wòayi edzi, yi ɖe xexe sia *ƒ*e ŋutinya *ƒ*e nuwuwu ke. Dɔdasi gãa ɖe ye nɔ Luther si

le ŋkeke mawo me; yee nye be wòamã kekeli, si Mawu klẽ ɖe eyama dzi la kple xexeame. Gake menye kekeli la katã wòxɔ o. Tso eŋɔli me keke va kɔ ɖe egbe ŋkekeawo me la, kekeli yeye medzudzɔ keklẽ ɖe Ɖɔŋlɔawo dzi o, eye míegale kekem ɖe Nyate*ƒ*e yeyewo ŋu.

Papa *ƒ*e amedɔdɔ la *ƒ*e nu*ƒ*o wɔ dɔ ɖe vɔnudrɔ*ƒ*ea katã dzi ŋutɔ. Amea ɖeke mele *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa me abe Luther ene, si ate ŋu aɖu Kardinal la dzi kple Mawunya *ƒ*e Nyate*ƒ*e, siwo me kɔ nyuie la o. Amea ɖeke metsi tre be yeaʋli Reformatio la ta o. Ke ameha *ƒ*e susu koe nye be ele be woaho Luther *ƒ*e nu dada fiafia la kple e*ƒ*e kẽa ɖa le fiaɖu*ƒ*e la me. Wona mɔnu Roma be woaʋli e*ƒ*e nya la ta. Ke e*ƒ*e nu*ƒ*ola gãtɔ kekeake *ƒ*o nu, eye nusi ko wòagblɔ la, egblɔe kple ŋusẽ. Gake nusi dzé abe e*ƒ*e dziɖuɖu ene la, ganye dzesi na e*ƒ*e gege. Ele be vovototo, si le Nyate*ƒ*e kple alakpa dome la nadze gãa le akpa eveawo *ƒ*e gododo me. Tso ga*ƒ*o*ƒ*o mawo dzi la, Roma *ƒ*e dedienɔnɔ maganɔ abe alesi wònɔ tsã la ene o.

Anyinɔ*ƒ*ea *ƒ*e akpa gãtɔ le klalo atsɔ Luther sa vɔ na Papa *ƒ*e biabiawo; gake amea ɖewo hã le te*ƒ*e ma, siwo kpɔ gbegblẽ deto, si me hamea katã nyrɔ̃ ɖo, eye wodi vevie be numadzɔmadzɔ, siwo katã le Germania dua dzi vam to Roma *ƒ*e gbegblẽawo me la, naɖe ɖa. Papa te*ƒ*enɔla *ƒ*e nya nye nusi dé Roma dzi, elabe egblɔ nu nyuiwo tso eŋu. Ke Mawu tsɔ nya dé anyinɔ*ƒ*ea dometɔ ɖeka *ƒ*e dzi me be wòaɖe Papawo *ƒ*e ametéɖeto dziɖuɖua *ƒ*e wɔnawo ɖe go. Bubu-me, Duc Georges tso Saxoni, tsi tre le fiaviwo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o la me, eye wògblɔ nusiwo nye Papa-dziɖuɖua *ƒ*e aʋatsokakawo, ŋunyɔnuwo kple wometsonu dziŋɔwo fia. Ewu e*ƒ*e nya la nu be: “Esiawoe nye nu-wɔgbɔeme *ƒ*e wɔna, siwo le ɣli dom tsi tre ɖe Roma ŋu la, *ƒ*e ɖewo ko. Woɖe ŋukpẽ *ƒ*u gbe, eye wɔnawo katã nye gadidi, ga, ga *ƒ*e nya ko! ale be gbe*ƒ*ãɖela, siwo dze be woaɖe Nyate*ƒ*e la fia la, lé aʋatso ɖe nu; menye ɖe ko wole mɔ ɖem na wo o, ke boŋ wole ŋusẽ dom wo hã, elabe zi alesi alakpa nu le sesẽm la, nenema ke ye ga hã le vavam na woe. Vudo dze-adrũ ma mee tsi vevẽwo le go dom tso. Agbe vlo na asi ŋukeklẽ. Nublanuinya! Nunɔlawo *ƒ*e gbegblẽe he luʋɔ dahe geɖewo de tsɔtsrɔ̃ mavɔ me. Ehiã vevie be ɖɔɖɔɖo detoa ɖe nava.” Ibid., liv.7, ch. 4.-

Luther ŋutɔ gɔ̃ hã mate ŋu *ƒ*o nu kple ŋusẽ ma tɔgbi, ɖe Papadziɖuɖua ŋu o. Nusi na e*ƒ*e nya gawɔ dɔ sɔgbɔ ɖe *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa dzi enye be Duc Georges nye Ɖɔɖɔɖowɔla la *ƒ*e futɔ vevietɔwo dometɔ ɖeka.

Nenye ɖe ŋku aʋu na *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*ea me nɔlawo la, anye ne woakpɔ be Mawu *ƒ*e dɔlawo le kekeli *ƒ*e alɔdzewo hlẽm ɖe aʋatso *ƒ*e blukɔ, si tsyɔ̃ wo dzi la me, eye wole wo*ƒ*e susuwo kple dziwo ʋum na Nyate*ƒ*e la xɔxɔ. Nyate*ƒ*e kple Nunya-Mawu la ŋutɔ *ƒ*e ŋusẽe ɖo asi Reformatio *ƒ*e futɔwo dzi, hele mɔ tam na dɔ gã, si le ŋgɔgbe gbɔna la. Martin Luther mele vɔnudrɔ*ƒ*ea ɣemaɣi o, gake amea ɖe, si kɔkɔ wú eyama la *ƒ*e gbe *ƒ*o nu na *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o la. Ke anyinɔ*ƒ*ea bia be woakplɔ Ɖɔɖɔɖowɔla la vɛ. To gbɔ be Aleandro melɔ̃ ɖe edzi o, eye wòdo vɔvɔ̃ na wo hã la, Fiagã la lɔ̃ mlɔeba be woayɔ Luther va vɔnudrɔ*ƒ*e la. Wotsɔ Fia la *ƒ*e

ametakpɔgbalẽ kpe ɖe yɔyɔ la ŋu, ale be wòava aga trɔ dzo dedie. Ke amedɔdɔa ɖe dze mɔ tso Worms ɖo ta Wittemberg kple agbalẽawo hena Luther kpɔkplɔ va ʋɔnui.

Esi exɔlɔwo se nya sia la, vɔvɔ̃ gãa ɖe dze wo dzi. Wonya alesi womedi be wòava hafi o kple alesi wolé fui ɖo, eyata woɖe kuku nɛ be wòagade e*ƒ*e agbe ku me o. Gake eya ɖo eŋu na wo be: «Papa *ƒ*e amewo medi nye Worms vava o, ke kufia tsotso nam ko. Mido gbe ɖa, menye ɖe ta nye o, ke ɖe Mawu *ƒ*e Nya la ta. [...] Kristo anam ŋusẽ maɖu Satana *ƒ*e nunɔla mawo dzi. Metsri wo*ƒ*e nya gbɔ le nye agbe me, eye maɖu wo dzi to nye ku me. Wole nusianu wɔm le Worms ne woaté ɖe dzi nye be matrɔ le nye nyawo yome. Tsã la, megblɔ be Papa nye Kristo te*ƒ*enɔla; ke fifia la mele gbɔgblɔm be enye A*ƒ*etɔ la *ƒ*e futɔ kple abosam *ƒ*e apostolo. -Ibid., liv. 7, ch. 6.-

Mele be Luther ɖeka nazɔ ku-mɔzɔzɔ sia o. Kpe ɖe Fiagã la *ƒ*e amedɔdɔa ŋu la, Luther xɔlɔ̃ nute*ƒ*ewɔla etɔwo ɖoe be yewoakplɔe ɖo. Sukukɔkɔdelawo kple dumevi, siwo ŋu xexlẽme mele o, siwo Mawunya xɔ asi na vevie la, va do hedenyui nɛ kple aɖatsi. Eyome Đɔdɔɖowɔla kple e*ƒ*e mɔzɔhɛwo dze mɔ tso Wittemberg.

Le wo*ƒ*e mɔzɔzɔ me la, wode dzesii be amewo le vɔvɔm ɖe enu geɖe. Le dua ɖewo, siwo me woto la, womewɔ bubudeameŋu *ƒ*e dzesia ɖeke ɖe eŋu o. Ke le Nuremberg dua me la, nunɔlaa ɖe te ɖe eŋu, eye wòtsɔ Italia *ƒ*e Đɔdɔɖowɔla, Savonarole, si wowu ɖe Nyate*ƒ*ea ta la, *ƒ*e nɔnɔmetata fia eyama, nyaa ɖeke magblɔ. Luther se wɔna sia *ƒ*e toklãnu, si wònye nɛ la gɔme nyuie, gake meʋuʋu le eɖokui me o. Esi ŋu ke la, wose tso Worms be wobu fɔ e*ƒ*e nuŋɔŋlɔwo katã. Fiagã *ƒ*e amedɔdɔwo ɖe gbe*ƒ*ã e*ƒ*e sededе la, hele biabiam be amesiame, si sí Luther *ƒ*e agbalẽ, siwo ŋu wode se ɖo le la, natsɔ wo va na sewɔlawo. Fia *ƒ*e amedɔdɔ, si le mɔ zɔm kplii la, vɔ̃ ɖe enu, eye wòbiae be aga yi ɖe mɔzɔzɔa dzi mahã? Eɖo eŋu be yele edzi yi ge, ne woade se ɖe ye nu le duwo katã me hã. -Ibid., liv. 7, ch. 7.-

Le e*ƒ*e Erfurt ɖoɖo me la, woxɔe kple bubu gãa ɖe. Ameha gãa ɖe *ƒ*o xlã eyama, kplɔe ge ɖe du, si me wòbia nu ɖu le, zi geɖe, le e*ƒ*e sɔhɛ *ƒ*ewo me la. Woɖe kuku nɛ be wòagblɔ Mawunya na yewo, to gbɔ be wode se nɛ hã. Esi Fia *ƒ*e amedɔdɔ, si le ekplɔm la, ɖe mɔ nɛ la, eyi ɖe nyagblɔtia dzi le gbedoxɔ, si *ƒ*e ʋɔtruwo wòʋuna hekplɔna eme tsã la me. Luther *ƒ*o nu na ameha, si ke to kple moveviedoɖo. Emã agbe-bolo la na luʋɔ, siwo dɔ le wuwum la. Eɖe Kristo fia wo abe amesi *ƒ*o ta na Papawo, hame-megãwo, kple fiawo la ene. Ke megblɔ nyaa ɖeke ku ɖe eɖokui ŋu kple afɔku gã, si me wòle la ŋu o. Medi be yeana amewo naxa nu ɖe ye ta o. Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso Kristo ŋu me la, eɖe ŋku ɖa le eɖokui dzi, heɣla ɖe Kalvariatɔ la megbe, eye wòɖee fia abe vɔwɔla *ƒ*e Xɔla ene.

Afisiafi, si Đɔdɔɖowɔla to la, amehawo nyẽ zi *ƒ*o xlãe, eye xɔlɔwo xlɔ̃ nui be wòakpɔ nyuie le Romatɔwo ŋu. Wogblɔ nɛ be: “Woatɔ dzo wò abe alesi wowɔ Hus ene.” Ke Luther ya ɖo ŋu bena: «Ne wodo dzo tso Wittemberg yi ɖe keke Worms, eye wòkɔ yi dzi*ƒ*o hã la,

mato eme le A*f*etɔ la *f*e Ŋkɔ me, eye mage ɖe nukpékpé ma *f*e nu me, aŋe e*f*e aɖuwo le ɖaseɖiɖi tso Kristo ŋuti me. Ibid. liv. 7, ch. 7.-

E*f*e xɔlɔwo vɔ̃ ŋutɔ esi wose be egogo Worms du la. Le go bubu me la, e*f*e futɔwo hã le vɔvɔm na wo*f*e dziɖuɖu, eye wowɔ ŋutete be woana wòaga ge ɖe dua me o. Papa *f*e amewo blee ɖe ŋu be wòalɔ̃ ayi ɖe wo*f*e amegãa ɖe *f*e fiasã me ne yewoawu nya la nu le xɔlɔwɔwɔ me. E*f*e xɔlɔwo hã le afɔku manyagblɔ, siwo le adza me nɛ la, *f*e nyanya namee; ke esiawo katã nye tofloko. E*f*e nyaŋuɖoɖo koe nye be: «Ne abosamwo sɔ gbɔ le Worms abe xɔgbãkpewo le xɔta ene hã la, mage ɖe du la me.” Ibid. liv. 7, ch. 7.-

Ke esi Luther le gegem ɖe Worms dua me la, ameha si, do dzaa nɛ la, sɔgbɔ wú esi xɔ Fiagã la. Uunyaʋunya le afisiafi. Kasia, gbe aɖe ɖi sesiẽ le ameha dome, hedo amekukuha wɔnublanuia ɖe ɖa, abe ɖe wòle nyanya nam Luther, ɖe nusi le elalam la ŋu ene. Esi wòle ɖiɖim le tasiaɖam la me la, nya, si wògblɔ la enye: «Mawue nye nye Taʋlila.»

Papa yomedzelawo mexɔe se kura be Luther aka tse age ɖe dua me o. Ke e*f*e vava de wo dzimaɖeɖi gãa ɖe me. Fiagã la *f*o e*f*e ŋutimewo nu *f*u enumake ne woadzro nusi wòle be woawɔ la me kpɔ. Ke Papa *f*e episkɔpowo dometɔ ɖeka, si nye nya sesẽ hela la, gblɔ na fia la be: “Míe*f*o nu geɖe tso nya sia ŋuti xɔxo. Ðe ko Fia bubutɔ la naɖe “ŋutsu ma” ɖa kaba. Ðe Sigismond mena wotɔ dzo Jean Hus le ati ŋu oa? Mehiã be woana ametakpɔgbalẽ xɔsedadatɔa ɖe, alo be woawɔ ɖe agbalẽ la *f*e nya dzi nɛ o.” Fia la ɖo eŋu na episkɔpo la be: “Nusi *f*e ŋugbe míedo la, edze be míawɔ ɖe edzi. Ibid. liv. 7, ch. 8.- Tete woɖo kpe edzi be woase Ðɔdɔɖowɔla hã *f*e nya.

Du blibo la katã di be yewoakpɔ ŋutsu tɔxɛ sia. Mekpɔgbɔ ɖe me hafi ame vovovowo ɖi tsa va be yewoakpɔe ɖa o: fiaviwo, ameŋkutawo, nunɔlawo kple bubume bubuwo kpakple du-gã la te*f*enɔla geɖewo, wo katã va egbɔ. E*f*e nɔnɔme wɔ dɔ ɖe amewo dzi geɖe. E*f*e futɔwo gɔ̃ hã kpɔ kalẽwɔwɔ kple kelili, si dzé le eŋu, dzidzɔ, si le e*f*e mo, e*f*e nu*f*o*f*o *f*e kakaɖedzi, si na ŋusẽ e*f*e nyagbɔgblɔwo be womete ŋu nɔa te ɖe eŋu o la. Geɖewoe nye amesiwo ka ɖe edzi be Mawu *f*e ŋusẽ le edzi; ke bubuawo ya gblɔ, abe alesi faristɔwo gblɔ tso Yesu ŋuti ene la be, “gbɔgbɔ vɔa ɖe le eme”.

Esi ŋu ke la, woyɔ Luther va ʋɔnudrɔ*f*e la. Wobia tso asrafoa ɖe si be wòakplɔe vɛ. Bebli hafi wòte ŋu ge ɖe te*f*e la, amehawo xɔ mɔ la dzi ale gbegbe, le didim be yewoakpɔ nunɔlavi ma, si wɔ kalẽ, tsi tre ɖe Papa ŋuti la.

Hafi wòage ɖe ʋɔnua la, aʋafia tsitsia ɖe, si wɔ kalẽ le aʋa geɖewo me la, gblɔ nɛ kple gbe fatu be: «Nunɔlavi, èyina aʋaa ɖe, si nye ya, alo aʋafia bubua ɖeke, mewɔ kpɔ le ʋukɔɖanyi *f*e aʋa sesẽ gbogboawo me o. Ne wò nya le dzɔdzɔe, eye nèka ɖe ɖokuiwò dzi la, ɖe zɔ̃ le Mawu *f*e Ŋkɔ me, eye mègavɔ̃ o. Mawu ŋutɔ akpɔ ta wò.» D’Aubigné, liv.7ch.8.

Luther ge ɖe ʋɔnudrɔlawo ŋku me azɔ. Fiagã la le e*ƒ*e fiazi dzi, eye fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e amegãwo le e*ƒ*e axawo dzi. Amea ɖeke menɔ te ɖe fiawo kple ame gãwo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gã sia tɔgbi ŋgɔ, abe esi ŋgɔ Martin Luther tsi tre ɖo be yeaʋli ye*ƒ*e xɔse ta le la kpɔ o.

E*ƒ*e afima nɔnɔ le ɣeyiɣi ma me la, eya ɖeɖe nye Nyate*ƒ*ea *ƒ*e dziɖuɖu. Be ʋɔnudrɔ*ƒ*e bubu aganɔ anyi ɖe amea ɖe, si Papa tso kufia na vɔ, *ƒ*e nya ŋuti la, nye nugbegbe le e*ƒ*e gãnyenye gbɔ. Amesi Papa ɖe ɖe aga, hede se be maganɔ amegbetɔ *ƒ*e hatsotsoea ɖeke me o la, eyamae wona ametakpɔgbalẽ be wòava, ava*ƒ*o nu le ame akpe akpe, siwo tso kristotɔwo *ƒ*e du vovovowo me la, *ƒ*e ŋku me.

Le bubume siawo *ƒ*e ŋku me la, Luther, si tso ahedada *ƒ*e *ƒ*ome me la, kpɔ e*ƒ*e gblɔenyenye, eye wòwɔ dɔ ɖe edzi geɖe. Ke fiavia ɖewo, siwo hã de dzesi e*ƒ*e tsitɔtsitɔ la, tè ɖe eŋu, eye wo dometɔ ɖeka gblɔ nɛ be: «Mègavɔ̃ amesiwo wua ŋutilã, ke womate ŋu atsrɔ̃ luʋɔ o la o.» Ame bubu hã gblɔ be: « Ne woahe mi va amegãwo kple fiawo *ƒ*e ŋku me ɖe tanye la, mia Fofo a*ƒ*o nu to mia*ƒ*e nu me." Alea ye xexeme-megãwo ɖo ŋku Kristo *ƒ*e Nyawo dzi, hede dzi *ƒ*o na e*ƒ*e subɔla la le e*ƒ*e dodokpɔ ɣeyiɣi me lae nye ma.

Wokplɔ Luther va Fiagã la *ƒ*e zia ŋgɔ. Đoɖui gãa ɖe zi le *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gã la me. Kasia Fiagã la *ƒ*e asrafoa tsi tre, fia asi Luther *ƒ*e nuŋɔŋlɔ, siwo wo*ƒ*o *ƒ*u ɖe afima, hegblɔ nɛ be wòaɖo biabia eve ko ŋu: gbã, ne agbalẽawo nye etɔ, evelia, ne etrɔ le wo menyawo yome mahã. Ku ɖe biabia gbãtɔa ŋu la, Luther ɖo eŋu be ye*ƒ*e nuŋɔŋlɔwo wonye. Ke e*ƒ*e nyaŋuɖoɖo na biabia evelia enye esi: «Esi wònye be biabia evelia ku ɖe xɔse, luʋɔwo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ kple Mawu *ƒ*e Nya, si nye kesinɔnu gãtɔ kekeake, le dzi*ƒ*o kple anyigba dzi ŋuti la, anye kalẽwɔwɔ gbɔeme be maɖo eŋuti, tame mabu do ŋgɔ. Elabena ate ŋu ava eme be nye nu*ƒ*o*ƒ*o made afisi ɣeyiɣi la bia be wòade o, alo be wòagbɔ nusi biam Nyate*ƒ*ea le la ŋu o. Le go eveawo katã me, mavadze Kristo *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ me: «Amesi lagbe nu le gbɔnye le amewo *ƒ*e ŋku me la, nye hã magbe nu le eyama gbɔ le Fofonye, si le dzi*ƒ*owo la *ƒ*e ŋku me." (Mateo 10:33.) Eyata mele kuku ɖem na Fia bubutɔ la le ɖokuibɔbɔ me be wòana ɣeyiɣi via ɖem, ale be mate ŋu ɖo bibia la ŋu, esi nyemagblẽ naneke le Mawunya la ŋu o. D'Aubigne´, liv. 7, ch. 8.-

Luther *ƒ*e bibia sia nye nunya *ƒ*e afɔɖeɖe. E*ƒ*e wɔna dze anyinɔ*ƒ*ea ŋu, esi wokpɔ be menye tamemabu *ƒ*e dzoxɔxɔ na nane ye le etutum o la. Dzidzeme kple ɖokuidziɖuɖu gã, si womenɔ mɔ kpɔm na tso kalẽtsu, si naneke meʋãna o gbɔ la, woenye nusiwo ga na ŋusẽ e*ƒ*e dẽ, eye wogakpe ɖe eŋu be wòɖo biabiawo ŋu kple nunya kpakple gãnyenye *ƒ*e dzedzeme. Esia katã wɔ nuku na e*ƒ*e futɔwo, eye wotɔtɔ le wo*ƒ*e amemabu naneke kple dada *ƒ*e nɔnɔme ɖeɖe fia la me.

Ekem ele be Luther nava na e*ƒ*e ŋuɖoɖo mamlɛa le ŋufɔke. Le ŋdi kanya la, e*ƒ*e luʋɔ le dzimaɖeɖia ɖe me, esi wòkpɔ ŋusẽ, siwo katã *ƒ*o takpli ɖe Nyate*ƒ*e la ŋu la. E*ƒ*e xɔse la ʋuʋu, elabe ewɔ abe ɖe futɔwo le dzidzim ɖe dzi, eye viviti ŋusẽwo le edzi ɖum ene. Ese le eɖokui me be alilikpo do blukɔa ɖe *ƒ*o xlã ye, hele yemãm ɖa tso Mawu gbɔ. Edi vevie

ŋutɔ be yeakpɔ kakaɖedzi be Aʋakɔwo *ƒ*e Mawu la anɔ kple ye. Le e*ƒ*e gbɔgbɔ *ƒ*e dzimaɖeɖi sia me la, etsyɔ̃ mo anyi, eye wòdo e*ƒ*e luʋɔ *ƒ*e konyifaɣli kple hũɖeɖe na Mawu, si ɖeka ko ate ŋu ase wo gɔme blibo.

Edo ɣli be: “Mawu Ɖusẽwokatãtɔ! Mawu Mavɔ! Xexeme la dziŋɔ̃ loo! Kpɔ alesi woke nu be yewoamim ɖa, ye nàkpɔ alesi nye dziwòxɔse le sue ŋutɔ la ɖa!... Nenye ɖee nye agbe aku ɖe xexe sia me *ƒ*e ŋusẽa ɖe ŋu la, anye ne evɔ nam keŋ. Nye ku *ƒ*e ga le ɖiɖim...Wotso kufia nam... O, nye Mawu, kpe ɖe ŋunye le xexe sia me nunya ŋgɔ. Wɔe nam dzro; meɖe kuku...le wò ŋusẽ gã la me...wɔnaa ɖeke mele ŋunye le afisia o...nane meli, si ŋu ma*ƒ*o nu le, nye sia, kple xexeme-megã siawo o! Wò Nya ʋlim wole... ele dzɔdzɔe, enye Nya mavɔ! O Mawu nute*ƒ*ewɔla, matrɔmatrɔ! Nyemele zɔziɔm ɖe amegbetɔ ŋu o. Nusi ke nye amegbetɔ tɔ la melía ke o, nusi ke tso amegbetɔ me la, kpɔa gege... Nètiam na dɔ sia wɔwɔ...Wɔ nane, o Mawu, le wò lɔlɔ nu...Ðe wò lɔlɔ̃ na Viwò lɔlɔtɔ, Yesu Kristo ta la fia, megagblẽm ɖi o, nye Taʋlila, nye Akpoxɔnu, nye Mɔ̃ sesẽ...” -Ibid., liv. 7, ch. 8.

Mawu *ƒ*e xɔname-nunya kpe ɖe Luther ŋu be wòde dzesi dzɔgbevɔe, si le ŋgɔ nɛ la, egɔme enye be meka ɖe ye ŋutɔ *ƒ*e ŋusẽ dzi, hedze ŋgɔ dzɔgbevɔe la le ɖokuiŋudzedze me o. Ke Mawu tu eyama ɖo na dɔ, si le elalam la. Menye vɔvɔ̃ na veve, siwo wòase, fuwɔame, siwo me wòato alɔ̃ ku, si wòaku kpuie lae le ŋɔdzi dom nɛ alea gbegbe o. Xaxa *ƒ*e ga*ƒ*o*ƒ*o la tu eyama azɔ, eye wòkpɔ be ŋusẽ mele yesi yeanɔ te ɖe eŋgɔ o. Nyate*ƒ*e la ate ŋu to xaxa me le ye*ƒ*e gbɔdzɔgbɔdzɔ ta. Menye le e*ƒ*e dedienɔnɔ ta wòle ʋiʋlim kple Mawu ɖo o, ke boŋ le e*ƒ*e Nyanyui la *ƒ*e dziɖuɖu tae. E*ƒ*e luʋɔ le ʋiʋli kple vɔvɔ̃ me tom abe alesi Israel ʋli kple Mawu le tɔ to le zãtitina ene. Abe Israel ke ene la, eʋli kple Mawu eye wozu dziɖula. Le e*ƒ*e mateŋui blibo me la, e*ƒ*e xɔse ku ɖe Kristo, Ðela Ɖusẽtɔ la ŋu. Ke exɔ ŋusẽdodo to kakaɖedzi me be ye ɖeka yematsi anyi le ʋɔnudrɔ*ƒ*e la o. E*ƒ*e luʋɔ kpɔ ŋutifafa azɔ, eye wòkpɔ dzidzɔ be yeate ŋu aʋli Mawu *ƒ*e Nya la ta le du-fiawo *ƒ*e ŋku me.

Luther ziɔ ɖe Mawu ŋu, eye wòdzra ɖo na ʋiʋli, si le eŋgɔ la. Ede ŋugble tso e*ƒ*e nyaŋuɖoɖo, si wòana la ŋu, eye wòdzro e*ƒ*e nuŋɔŋlɔawo *ƒ*e nyaa ɖewo me kpɔ, heɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e nyati, siwo dze be wòatsɔ ɖo kpe e*ƒ*e nyawo dzi la, ɖe go.

Esi ga*ƒ*o*ƒ*o la ɖo be wòa*ƒ*o nu la, Luther te ɖe kplɔa ɖe, si dzi Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔea le ʋuʋu ɖi le la ŋu, eye wòda e*ƒ*e miasi ɖe Agbalẽ kɔkɔea dzi, do e*ƒ*e ɖusi ɖe dzi, hedo ŋugbe be «yeanye nute*ƒ*ewɔla na Nyanyui la, eye bena yeaʋu ye*ƒ*e xɔse la me *ƒ*ã, ne anye be yeatré ye*ƒ*e ɖasedɪdi la nu kple ye*ƒ*e ʋu hã.» -ibid. liv. 7, ch, 8-

Esi wokplɔe va ʋɔnudrɔlawo ŋku me zi evelia la, vɔvɔ̃ kple dzimaɖitsitsia ɖeke megadze le eŋu o. Ele dzigbɔdi kple ɖokuilelé kpooa ɖe me, eye kalẽ kple gãnyenye tɔxɛ le e*ƒ*e nɔnɔme ŋu. Amesia ye nye Mawu *ƒ*e Ðaseɖila le anyigbadzimegãwo *ƒ*e ŋku me. Fia *ƒ*e asrafo la gabiae ake be edi be yealé ye*ƒ*e nufiafiawo me ɖe asi loo, alo atrɔ le wo yome mahã? Luther ɖo eŋu le bɔbɔenyenye kple ɖokuitsɔtsɔ na, si me aglãdzedze kple nyahehe

*ƒ*e dzoa ɖeke mele o la. E*ƒ*o nu kple bubudeameŋu, to gbɔ be kaka ɖe ameɖokui dzi kple dzidzɔa ɖe le dzedzem le eŋu hã, nusia wɔ nuku na *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa katã.

Alesi Luther *ƒ*o nu enye si gbɔna: «Fiagã bubutɔ, fiavi xɔŋkɔwo kple a*ƒ*etɔ gãwo! Metsi tre le mia ŋgɔ le ŋkeke sia dzi kple bɔbɔenyenye, le mia*ƒ*e gbeɖeɖe nu, le kuku ɖem na mi, gãnyenye kple bubumewo, le Mawu *ƒ*e amenuve me be miaɖo tom le mia*ƒ*e dɔmenyo nu eye miase nye nya, si mexɔe se be enyo eye wòle dzɔdzɔe la. Nenye be le nye nyaŋuɖoɖo me, megblɔ nyaa ɖe, si mesɔ kple alesi wonɔna le te*ƒ*e sia o la, miatsɔe akem, elabe ʋɔnudrɔ*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o *ƒ*e kɔ memam o. Nunɔla dahe, si wohe le ɖeɖeɖaga *ƒ*e kpɔ me ye menye, eye Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe ko mewɔ dɔ na. ”-Ibid., liv. 7, ch. 8.

Le e*ƒ*e biabiawo ŋu ɖoɖo me la, egblɔ be agbalẽ, siwo yeŋlɔ̃ la katã menye ɖeka *ƒ*omevi o. Le ɖewo me la, ye*ƒ*o nu tso xɔse kple dɔ nyui wɔwɔ ŋu, eye ye*ƒ*e futɔwo ŋutɔ hã kpɔ be wometsi tre ɖe amea ɖeke ŋu o, ke boŋ be asixɔxɔ le wo ŋu. Ne megbe nu le wo gbɔ la, anɔ abe ɖe mebu fɔ Nyate*ƒ*e, siwo me amesiame ʋu ene. Ke hatsotsoe evelia me *ƒ*e agbalẽwo nye esiwo me meɖe Papadziɖuɖua *ƒ*e gbegblẽ kple madzɔmadzɔ wɔwɔwo ɖe go le. Tɔtrɔ le woyome anye dzi dede *ƒ*o na Roma *ƒ*e ameteɖeto wɔnawo, eye woagaʋu ʋɔtru na makɔmakɔ gã bubuwo. Agbalẽawo *ƒ*e hatsotsoe etɔlia tsi tre ɖe ameaɖewo, siwo ʋli gbegblẽ, siwo le eme vam fifia la ŋuti. Ku ɖe wo ŋu la, mele eme ʋum bɔbɔe be megblɔ nya sesẽwo le wo me wú alesi woagblɔe. Nyemagblɔ be vodadaa ɖeke mele eŋu o; gake agbalẽ siawo hã, nyemate ŋu atrɔ le wo yome o, elabe ne mewɔ esia la, ade dzi *ƒ*o na Nyate*ƒ*ea *ƒ*e futɔwo, eye wòanye mɔnu na wo be woagbã Mawu *ƒ*e dukɔa gudugudu kple ŋutasesẽ, si aga vɔɖi wú.

Magblɔ le nuwuwu be ame gblɔea ɖe ko menye, nyemenye Mawu o. Maʋli ɖokuinye ta abe alesi Yesu Kristo wɔ ene, eye magblɔ be: Ne me*ƒ*o nu vlo la, ekem migblɔ nusi nye vodada la nam. Le Mawu *ƒ*e amenuvea ŋkɔ me la, mele kuku ɖem na mi, Fiagã bubutɔ, fiavi xɔŋkɔwo kple ame bubuawo be miaɖɔm ɖo, eye miafiam le Apostolowo kple Nyagblɔɖilawo *ƒ*e nuŋɔŋlɔawo me be meda vo vavã, ke enumake matrɔ le nye nyawo yome, eye nyee lanye ame gbãtɔ atsɔ agbalẽ siawo *ƒ*u gbe ɖe dzo me. (145) Nusiwo megblɔ fifilae la fia be mede ŋugble blibo tso dzɔgbevɔe, si le ŋgɔ la ŋuti, gake esi wòaɖo vɔvɔ̃ nam la, mele dzidzɔ gãa ɖe kpɔm boŋ be, abe alesi wònɔ tsã ene la, Nyanyui la gale xaxa kple mamã hem vɛ. Alea ko wònyena na Mawu *ƒ*e Nya la. Kristo gblɔ be: «Migabu xa bena, meva tomefafa na ge le anyigba dzi o, nyemeva tomefafa na ge o, negbe yi boŋ”. (Mateo 10:34) Mawu lolo, eye wòdzi ŋɔ̃ le e*ƒ*e nunya me. Míabu nya sia ŋu nyuie, ale be, le mía*ƒ*e ŋutete wɔwɔ me be míaɖe míanɔewo gɔmemase ɖa la, míagawɔ naneke tsi tre ɖe Mawu *ƒ*e Nya kɔkɔe la ŋu, ahe dzɔgbevɔe manyagblɔwo kɔ ɖe mia*ƒ*e tawo dzi le mía*ƒ*e agbe ŋkekewo me, kple tsɔtsrɔ̃ mavɔ va na mí o. Mate ŋu ana kpɔɖeŋu geɖewo le Mawunya la me. Ma*ƒ*o nu tso Farawowo ŋu, Babilon fiawo, kple Israel *ƒ*e fiawo ŋu, wo amesiwo, le wo*ƒ*e didi vevie be yewoali ke yewo *ƒ*e fiaɖu*ƒ*ewo to nya siwo dzé abe nunya *ƒ*e nyawo

ene me la, woawo ŋutɔ na wo*ƒ*e fiaɖu*ƒ*ewo mu tsyɔ̃ wo dzi. Mawu ɖea towo ɖa le wo te*ƒ*e, ke womenya nya sia o. (Hiob 9:5)- Ibid., liv. 7, ch. 8.-

Luther gblɔ nya siawo katã le germania-gbe me. Ke wobia tso esi be wòagagblɔ nya mawo ke le latin-gbe me. To gbɔ be ɖeɖi te eŋu hã la, elɔ̃ ɖe biabia sia dzi, eye wòga*ƒ*o nu kple ŋusẽ, abe zi gbãtɔ ene. Mawu di, le e*ƒ*e nunya nu be wòaga*ƒ*o nu zi evelia. Nu dada kple numaɖinuwodzixɔse gbã ŋku na fiaviawo, ale be zi gbãtɔa la, womete ŋu se Luther *ƒ*e nugɔmeɖeɖewo *ƒ*e ŋusẽ me o. Ke e*ƒ*e nu*ƒo ƒ*o zi evelia na be wose Nyate*ƒ*eawo gɔme nyuie.

Amesiwo mía ŋku le tosesẽ me, ɖe kekelia, hegbe kplikpã be yewomaɖe asi le yewo ŋu ne Nyate*ƒ*ea naɖu yewo dzi o la, do dɔmedzui vevie esi wode dzesi Luther *ƒ*e numeɖeɖewo *ƒ*e ŋusẽ la. Esi wòwu e*ƒ*e nya nu megbe la, vɔnua *ƒ*e nu*ƒ*ola gblɔ nɛ kple adã be: “Mèɖo nya, si wobia wò la ŋu o. Nya, si wobia wo, eme kɔ nyuie la ye nye be: ɖe nèlɔ̃ be yèatrɔ le wò nyawo yomea, “ẽ”, alo “o”?”

Alesi Đɔdɔɖowɔla ɖo eŋu enye esi: «Esi wònye be bubu fiagã kple e*ƒ*e ŋusẽ-mewo bia ŋutiɖoɖo, si le bɔbɔe, si me kɔ, le kpuie la, manae; eyae nye esi: (146) Nyemate ŋu tsɔ nye xɔse ake Papa, alo hamea *ƒ*e takpekpewo o, elabe eme kɔ *ƒ*ã be zi geɖe la, woge ɖe nu dada kple tsakatsaka gãwo me. Ne nyemexɔ kakaɖedzi tso Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me, alo numeɖeɖe, siwo me kɔ nyuie me o, ne womeɖe nu me nam nyuie ku ɖe nya, siwo meɖe ɖe go le Mawunya la me ŋuti o, eye ne womena nye dzitsinya nye kluvi na Mawu *ƒ*e Nya la o la, ekem nyemate ŋu, eye nyemelɔ̃ hã, be magbugbɔ le nye nyaa ɖeke yome o, elabe menyo na kristotɔ be woa*ƒ*o nu ada le ye ŋutɔ *ƒ*e dzitsinya dzi o. Ke nyee nye esi, nyemate ŋu wɔ nu bubu o. Mawu nekpe ɖe ŋunye! Amen.” Ibid., liv. 7, ch. 8.

Alea ye dzɔdzɔetɔ sia li ke ɖe Mawunya *ƒ*e gɔmeɖokpe sesẽ, si wònye la dzi. Dzi*ƒ*o kekeli le keklẽm le e*ƒ*e mo. E*ƒ*e gãnyenye kple e*ƒ*e dẽ *ƒ*e dzɔdzɔenɔnɔ, ŋutifafa kple dzidzɔ, si yɔ e*ƒ*e dzi me la, wo katã dzé le eŋuti esime wòle nya tsɔm ɖe nudada *ƒ*e ŋusẽwo ŋu, hele ɖase ɖim le xɔse, si ɖua xexeame dzi la, *ƒ*e ŋusẽ gã la ŋu.

Ƒu*ƒo ƒ*ea katã *ƒ*e nu ku, eye ɖoɖoe gãa ɖe zi le enu ɣeyiɣi via ɖe. Le e*ƒ*e nu*ƒo ƒ*o gbãtɔ me la, Luther *ƒ*e gbe mede dzi o, ke e*ƒ*o nu kple bubu, abe ɖe wòle vɔvɔm ene. Papa *ƒ*e amewo tsɔ nɔnɔme sia abe dzesi, si le ɖeɖem fia be e*ƒ*e dzide*ƒ*o la nu le yiyim ene. Wobui hã be e*ƒ*e biabia be woana ɣeyiɣi via ɖe ye ne yeabu tame la, nye gɔmedzedze na tɔtrɔ le e*ƒ*e nyawo yome. Fiagã Karlos gɔ̃ hã kpɔ ɖeɖiteameŋu, si dzé le eŋu la, e*ƒ*e nɔnɔme kple nu*ƒo ƒ*o *ƒ*e bɔbɔenyenye la kple ŋku vɔɖi, eye wògblɔ sesiẽ bena: ” menye amesiae lana mazu xɔsedadatɔ gbeɖe o.” Azɔ la, e*ƒ*e dzide*ƒ*o kple kelili, si wòɖe fia le nu*ƒo ƒ*o evelia me, e*ƒ*e nugɔmeɖeɖe *ƒ*e ŋusẽ kple emekɔkɔ *ƒ*ã la na amesiame *ƒ*e nu ku le vɔnudrɔ*ƒ*e la. Fiagã la mete ŋu ɣla e*ƒ*e kafukafu o. Egado ɣli be: “nunɔla sia le nu *ƒ*om kple kalẽtɔ *ƒ*e dzi kple dzide*ƒ*o maʋãmaʋã.” Germania fiavi geɖe, siwo le te*ƒ*ea la kpɔ Luther kple dzidzɔ, eye wònye dada na wo be eɖe ŋkɔ na yewo de-du la.

Wodu Roma te*ƒ*enɔlawo dzi; wo*ƒ*e nya la dzé abe dziduɖu megali nɛ o ene. Gake wodi vevie be yewoalé yewo *ƒ*e ŋusẽ la ɖe te, menye to Ɲɔŋlɔawo me o, ke boŋ to vɔvɔdodo na ame, si ko nyena Roma *ƒ*e wɔna ɣesiaɣi la, me. Nu*ƒ*ola gã xɔ nya gblɔ be: "Ne mètrɔ le wò nyawo yome o la, Fiagã kple du, siwo katã le e*ƒ*e fiaɖu*ƒ*ea me la, aɖo kpe nusi woawɔ na xɔsedadanufiala, tosẽla la dzi. Esi wose nya siawo la, Luther *ƒ*e xɔlɔ, siwo kpɔ dzudzɔ geɖe le e*ƒ*e nu*ƒ*o dzeameŋu la ŋuti la, gade asi vɔvɔ̃ me, gake eya ŋutɔ gblɔ kple dzigbɔgbɔ blewu be: « Mawu nexɔ nam, nyemate ŋu atrɔ le nye nyawo *ƒ*e ɖeke yome o.» -Ibid.Ɬiv. 7, ch. 8.-

Ɣeyiɣi la ɖo be woaɖe Luther do go ne fiaviawo nayi kpɔvi na nyametsotso. Amesiame de dzesii be kristotɔwo *ƒ*e *ƒ*omea le kuxi gãa ɖe me. Luther *ƒ*e gbegbe goŋ goŋ be yemadzo ta o la nye nusi te ŋu wɔ dɔ ɖe hamea *ƒ*e ŋutinya dzi le *ƒ*e alafa geɖewo me. Eyata wodi be woaganae mɔnu zi etɔlia ne wòagbugbɔ le e*ƒ*e nyawo yome. Ke wogakplɔe va ʋɔnudrɔ*ƒ*ea zi mamlɛa. Wogabiae ake be edi be yeaɖe asi le e*ƒ*e nufiafiawo ŋu mahã? Eɖo eŋu be: «Ɲuɖoɖo bubu mele asinye tsɔ wú esi mena vayi la o.» Ke eme kɔ *ƒ*ã be vɔvɔdoname alo ŋugbedodo na eyama mana wòana ta gbeɖe o.

Roma-megãwo kpɔ dziku ŋutɔ be nunɔla dahe sia matsɔ ɖeke le me na yewo *ƒ*e ŋusẽ, si ŋgɔ fiawo kple bubu-mewo dzona nyanyanya le la o; mele tsɔtsɔm kaba na wo be woaɖe dziku sia fiae, awɔ fui yi ɖe ku me o. Luther, si nya dzɔgbevɔe, si le eŋgɔ la, *ƒ*o nu na amesiame kple kristotɔ *ƒ*e bubunɔameŋu, kple dzigbɔɖi. Dada, dɔmedzoe kple alakpa menɔ e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o me o. Eɖe ŋku ɖa le eɖokui dzi, kple amegã, siwo *ƒ*o xlã eyama la dzi, eye wòkpɔe le susu me be yele Amesi kɔkɔ ale gbegbe wú Papawo, fiaviwo kple fia gãwo la *ƒ*e ŋku me. To Luther *ƒ*e ɖasedɪdi me la, Kristo *ƒ*o nu kple ŋusẽ kpakple gãnyenyea ɖe, si na be xɔlɔawo kple futɔwo siaa vɔ, eye wo*ƒ*e nu ku. Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ nɔ ʋɔnudrɔ*ƒ*ea *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa me gbemagbe. Etɔ asi fiadu*ƒ*ea *ƒ*e amegãwo *ƒ*e dzi. Fiavi geɖewo de dzesii le amewo *ƒ*e ŋku me be Luther *ƒ*e nya, si ta ʋlim wòle la, le eme. Wokpɔ be enye Nyate*ƒ*e vavã. Gake wo dometɔa ɖewo *ƒ*e seselelãme sia meyi ŋgɔ o. Hatsotsoe etɔlia metɔwo meɖe wo*ƒ*e nukpɔkpɔ fia enumake o. Ke esi woawo ŋutɔwo yi ɖadzro Ɲɔŋlɔawo me kpɔ vɔ la, woɖe wo*ƒ*e megbenɔnɔ na Reformatio la fia le gaglãgbe.

Fiavi Frederik, Saxoni Nutomedzikpɔla, si nɔ mɔ kpɔm na Luther *ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o le ʋɔnudrɔ*ƒ*ea, le vɔvɔ̃ kple dzimaɖeɖi gãa ɖe me la, ɖo to eyama *ƒ*e nu*ƒ*o le dzidzɔ detoa *ƒ*e me. (148) Ekpɔ dzidzɔ ŋutɔ ɖe kalẽ, kelili, kple dzigbɔɖi, si yɔ eme la ŋuti, eye wònye dada nɛ be yetsɔ ye*ƒ*e ametakpɔkpɔ na eyama. Etsɔ akpa eveawo *ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o kple wɔnawo sɔ ɖe wonɔewo nu, eye wòkpɔ be Nyate*ƒ*e la *ƒ*e ŋusẽ tu asi Papawo, fiawo kple nunɔlawo *ƒ*e nunya *ƒ*u anyi. Papa *ƒ*e dziɖuɖua kpɔ gege, si awɔ dɔ le dukɔwo katã me le *ƒ*e alafalafawo me.

Esi papate*ƒ*enɔla kpɔ alesi Luther *ƒ*e nyameɖeɖe wɔ dɔ ɖe amewo dzi la, evɔ̃ geɖe na Roma ŋusẽ la *ƒ*e to yiyi, eye woɖoe vevie le eɖokui me be yeawɔ nusianu, si ko yeate ŋui

la, hena Ðɔdɖɔdɖowɔla la *ƒ*e agbe dɖeɖe dɖa. Ewɔ e*ƒ*e nu-nya*ƒ*o*ƒ*o kple du-nya gbɔgblɔ *ƒ*e aye-mɔnuwo katã, si wodze si nɛ la, ŋuti dɔ he*ƒ*o nu na sɔhɛ Fiagã la. Ena wònya tamemabu kple dzɔgbevɔe gã, si wòanye nɛ be wòatsɔ Roma *ƒ*e xɔlɔ-kadede kple kpekpeɖeŋu sesẽ, si wònye nɛ la asa vɔ na nunɔla maɖinu ma *ƒ*e nya la.

Nya siawo medo kpo dɔwɔwɔ dɛ fia la dzi o. Ŋkeke, si dze Luther *ƒ*e ʋɔnudrɔ*ƒ*ea vava yome la, fia Karlos V ŋlɔ̃ agbalẽ dɔ dɛ *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa bena woanya be ye*ƒ*e didi enye be yeawɔ dɛ ye*ƒ*e ŋgɔdolawo *ƒ*e dɔdɔwo dzi, si gɔme enye be yealé katoliko hamea dɛ asi, akpɔ eta. Esi Luther gbe be yematrɔ le ye*ƒ*e nyawo yome o la, tohehe sesẽtɔ kekeake woatsɔ tsi tre dɛ eŋuti kple e*ƒ*e nudada, siwo fiam wòle la ŋu. "Nunɔla dɛka ma, si le mɔ tram le e*ƒ*e tsukuku me la, eyae le tsitre tsim dɛ kristotɔwo katã *ƒ*e xɔse ŋu. Matsɔ nye fiaɖu*ƒ*ewo, nye ŋusẽ, xɔlɔnyewo, nye kesinɔnuwo, nye ŋutilã, nye ʋu, nye gbɔgbɔ kple nye agbe la asa vɔ be maxe mɔ na mawumavɔ̃ *ƒ*e wɔna sia. Maɖe nunɔla Luther dɔa le zi dzi, be magahe ʋunyaʋunyaa dɛke va dukɔ la me o, eye mawɔ dɔdɔwo tsitre dɛ eyama kple eyomedzelawo ŋuti abe nudadafialawo ene, to wo dɛdɛ dɔa le hamea me, le dukɔ la me, kple afɔdɛdɛ bubuwo na wo*ƒ*e tsɔtsrɔ̃ dɔa keŋkeŋ dzi. Mele dukɔ vovovoawo metɔwo biam be woawɔ nu abe kristotɔ nute*ƒ*ewɔlawo ene." -Ibid., liv 7, ch. 9.-

To gbɔ be Fiagã la gblɔ nya siawo katã hã la, ena be woanya be ametakpɔgbalẽ, si wòna Luther be wòatsɔ zɔ mɔ va ʋɔnua la, agawɔ dɔ ale be wòagatrɔ yi etso*ƒ*e dedie hafi dɔdɔawo nadze dɔwɔwɔ gɔme dɛ eŋuti.

Ke susu evewoe dɛ wo dɔkui dɛ go le *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa me le Worms. Papayomedzelawo bia be womagawɔ dɛ ametakpɔgbalẽ, si wona Luther la dzi o. Wote gbe dɛ edzi be ele be Rhin tɔsisi la naxɔ Luther *ƒ*e dzofi abe alesi wòxɔ Jean Hus tɔ *ƒ*e alafa dɛka, si vayi la ene. Ibid., liv. 7,ch. 9.- Ke Germania fiaviwo, to gbɔ be wonye papayomedzelawo, eye wolé fu Luther hã la, wotsi tre dɛ dɛkematsɔleme na nusi *ƒ*e ŋugbe fia la do, si nye ametakpɔgbalẽ la ŋu. Wogblɔ be edzimawɔ anye dɨ*ƒ*o*ƒ*o, si agblẽ Germania-dua *ƒ*e ŋkɔ. Wogaɖo ŋku dzɔgbevɔe siwo dze Hus wuwu yome la dzi, eye wogblɔ kpe dɛ eŋu be yewo maka tse agahe dzɔgbevɔe dziŋɔ, siwo dzɔ vayi la, a*ƒ*u yewo *ƒ*e du la kple Fiagã la dzi o. Fia Karlos ŋutɔ hã ɖo Roma *ƒ*e biabia vɔdi la ŋu be: "Ne nyate*ƒ*etoto kple nute*ƒ*ewɔwɔ nu latsi le xexea me hã la, ele be woakpɔ beɖo*ƒ*e le fiaviwo *ƒ*e dzi me. Gake Ðɔdɔdɔwɔla *ƒ*e futɔ vevietɔwo gabia tso fia la si be wòawɔ abe alesi fia Sigismond wɔ kple Hus tsã la ene; wòagblẽe dɛ Roma *ƒ*e amenuve sí me. Ke fia Karlos dɔ ŋku alesi fia Sigismond *ƒ*e mo trɔ helii, kple ŋukpẽ, esime, le *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa *ƒ*e titina, Hus tsɔ e*ƒ*e kɔsɔkɔsɔwo fia fia la, heɖo ŋku e*ƒ*e ŋugbedodo, si wòwɔ nɛ, vɔ heda edzi la dzi, eye fia Karlos wu nu be: "Nyea nyemedi be nye mo nabia hɛ̃ abe Sigismond tɔ ene o." -L'enfant, vol. 1 p. 422.

Gake, to gbɔ be egblɔ nya siawo hã la, Fia Karlos gbe nu kɔtee le Nyate*ƒ*e, siwo Luther dɛ fia la gbɔ. Eŋlɔ̃ le e*ƒ*e agbalẽ la me be: "Meɖo vevie be mawɔ dɛ tɔgbuinyewo *ƒ*e kpɔdeŋu dzi." Medi be yeadɛ asi le dekɔnuwo, alo blema numamewo *ƒ*e mɔwo ŋu, ahato

Nyate*ƒ*e kple dzɔdzɔenyenye *ƒ*e mɔwo dzi o. Esi fofoawo wɔ nenema la, eya hã ɖoe be yeanɔ megbe na Papa kple e*ƒ*e ŋutasesẽ kple gbegblẽ wɔnawo katã. Egbe be yemaxɔ kekeli bubu, si lolo wú tɔgbuiawo tɔ o, eye be yemawɔ dɔdasi, si woamawo mewɔ o la o.

Nenema ke le egbe ŋkekeawo hã me la, geɖewo enye amesiwo lé ɖe wo fofowo *ƒ*e numame kple dekɔnuwo ŋu. Ne A*ƒ*etɔ la ɖo kekeli yeyewo ɖe wo la, wogbea nu le wo gbɔ, elabe wo fofowo mexɔ wo o, eye womekpɔ gome le wo me o. Mímegale mía fofowo *ƒ*e ɣeyiɣiwo me o, eye mía*ƒ*e dɔdasiwo mele ɖeka kple wo tɔwo o. Mawu malɔ̃ na mí be míakpɔ mía fofowo *ƒ*e kpɔɖeŋu hafi ade dzesi nusiwo nye mía*ƒ*e dɔdasiwo o, esime wòle be míadzro Nyate*ƒ*e-Nya la me na mía ŋutɔwo o. Dɔ, siwo kpɔ mo na mí egbea lolo wú mía fofowo tɔ. Ele be mía*ƒ*o nu tso kekeli, si woxɔ, eye wogblẽ ɖi na mí abe domenyinu ene, kple kekeli, si Mawunya la le keklẽm ɖe mía dzi egbea hã ŋuti.

Ale Yesu gblɔ tso Yudavi dzimaxɔsetɔwo ŋuti enye esi: “Đe nyemeva *ƒ*o nu kpli wo o la, ne nuvɔ̃ mele wo ŋu o; ke azɔ la, taflatsedodoa ɖeke mele wo si le wo*ƒ*e nuvɔ̃ ŋuti o.” (Yoh. 15: 22) Mawu *ƒ*e ŋusẽ la ga*ƒ*o nu to Luther dzi na Germania Fiagã la kple fiaviwo siaa. Le esime kekeli le keklẽm tso Mawunya me la, Gbɔgbɔ la le e*ƒ*om ɖe *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*eametɔ geɖewo nu zi mamlɛa. Abe alesi, le *ƒ*e alafalafawo do ngɔ, Pilato ɖe mɔ be dada kple ŋkɔgãxɔxɔ naxe e*ƒ*e dziʋɔtru ɖe xexeame *ƒ*e Đela ene, abe alesi Felike, le dzodzonyanya me, nyà Nyate*ƒ*ea *ƒ*e dɔgbedela Paulo, hegblɔ nɛ be: “...Azɔ la heyi egbɔ; ne mekpɔ asinu nyui la, mana woayɔ wò vɛ.” (Dow. 24:25) , abe alesi fia Agrippa ʋu eme be: “Esusɔ ʋee, nà*ƒ*oe ɖe nunye be, nàwɔm mazu kristotɔ.” (Dow. 26:28) gake wòga trɔ megbe de gbedasi, si Dzi*ƒ*o ɖo ɖee ene la, nenema ke Fia Karlos V hã, si ɖe asi le eɖokui ŋu na dada kple dunyagbɔgblɔ *ƒ*e susuwo la, ɖoe be yeatrɔ megbe de Nyate*ƒ*e *ƒ*e kekeli la.

Dalĩdodo nyaa ɖewo dze ɖiɖi le afisiafi le dua me, ku ɖe nugbe, si ɖom Roma le, hena Luther *ƒ*e tsɔtsrɔ̃ ŋuti, si na be ʋunyaʋunya gãa ɖe xɔ du la me. Ame geɖe, siwo zu Đɔɖɔɖowɔla xɔlɔ̃ la, dze si Roma *ƒ*e ŋutasesẽ vɔɖi, si wòwɔna ɖe amesiwo do dzi klo nu le e*ƒ*e gbegblẽwo ŋuti la ŋu, eye woawo hã ɖo be yewoawɔ nusianu, si yewoate ŋui la, axe mɔ na etsɔtsɔ sa vɔe. Ameŋkuta alafa geɖewo do ŋugbe be yewoakpɔ eta. Ame bubu geɖewo tsitre le duto*ƒ*o ɖe Fiagã *ƒ*e ɖoɖo, si wòwɔ ɖe Luther ŋuti la, ŋuti, eye wogblɔ be enye kluvi *ƒ*e ɖokuibɔbɔ na Roma *ƒ*e ameteɖeto ŋusẽ la. Amewo ŋlɔ̃ nu ka ɖe a*ƒ*ewo *ƒ*e agbo mɔnu kple ablɔwo me; ɖewo le nya tsɔm ɖe wɔnawo ŋu, bubuwo le megbe dem na Luther. Amea ɖe ya ɖe Nyagblɔla *ƒ*e kpukpui sia ɖe go gblɔ be: “Anyigba, si *ƒ*e fia nye ɖevi...la, baba nɛ” (Nyagb. 10:16) Seselelãme, si yɔ Germania dukɔa katã me ku ɖe Luther ŋu la, na be Fiagã kple fiawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa katã de dzesii kple kakaɖedzi be nu madzɔmadzɔ, si woawɔ ɖe Đɔɖɔɖowɔla la ŋu la, ahe zitɔtɔ, si aɖe ŋutifafa ɖa eye wòanye dzɔgbevɔe na fiazi la *ƒ*e kelili.

Saxoni nutome-Fia Frederik, si dze aye la, meɖe e*ƒ*e seselelãme vavã na Luther la fia o. Eɣla e*ƒ*e lɔlɔ, si wòɖo nɛ la, ɖe nu ma*ƒ*o me, le esime wòle eta kpɔm vevie kple

ɖeɖimateameŋu *ƒ*e ŋudzɔnɔnɔ, henɔa ŋku lém ɖe e*ƒ*e mɔzɔzɔ kple e*ƒ*e futɔwo *ƒ*e afɔɖeɖewo katã ŋu. Gake ame geɖewo megadi be yewoaɣla wo*ƒ*e Luther yomenɔnɔ o. Fiaviwo, bubumewo, ame xɔŋkɔwo, nunɔlawo, dukɔmeviwo siaa, wo*ƒ*o xla e*ƒ*e nɔ*ƒ*e la, gena ɖe edzi, eye wofɔa ŋku ɖe edzi abe amesi menye amegbetɔ *ƒ*u*ƒ*lu ko o ene. Amesiwo hã bui be ele vo dam la, le e*ƒ*e dĕ *ƒ*e nyonyo kafum ɖe alesi wòlɔ̃ be woaɖe ye*ƒ*e agbe ɖa, wú be yeawɔ nusi tsi tre ɖe ye*ƒ*e dzitsinya ŋuti la.

Wogawɔ ŋutete enuenu be woana wòalɔ̃ ɖe Roma *ƒ*e biabiaa ɖewo ko dzi. Bubumewo kple fiaviwo na be wòanya be ne meɖe asi le e*ƒ*e nukpɔkpɔwo tsɔtsɔtsi tre ɖe hamea kple kplɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*owo *ƒ*e ɖoɖowo ŋu o la, ekem le madidi me la, woaɖee do goe le fiadu*ƒ*e la katã me, eye ne esia va eme la, amea ɖeke magate ŋu akpɔ eta o. Ke eɖo aɖaŋuɖonya siawo ŋuti be: "Womate ŋu agblɔ Kristo *ƒ*e Nyanyui la fia, si nuɖiaɖiaa ɖeke manɔ eŋu o. Aleke gɔ̃ dzimaɖeɖi, alo vɔvɔ̃ na dzɔgbevɔe ate ŋu amã nye kple A*ƒ*etɔ la dome, aɖem ɖa le Mawu *ƒ*e Nya, si nye Nyate*ƒ*e ɖeka hɔ, si li la, gbɔ ma ? Gbeɖe, matsɔ nye ŋutilã, nye ʋu kple nye agbe la na boŋ! - D'Aubigne , liv.7, ch. 10.-

Wogabia tso esi be wòalɔ̃ ɖe Fiagã la *ƒ*e nyametsotso dzi, kple kakaɖedzi be ne ewɔ esia la, naneke meli wòagavɔ̃ o. E*ƒ*e ŋuɖoɖo la enye si gbɔna: "Melɔ̃ kple dzi blibo be Fiagã la, alo fiaviwo, alo kristotɔ gblɔetɔ kekeake gɔ̃ hã, nadzro nye agbalẽawo me kpɔ, eye wòatso nya me; ke nye biabia ɖeka pɛ koe nye be nyametsotso la nanɔ anyi ɖe Mawu *ƒ*e Nya la dzi. Naneke meli na amegbetɔ be wòawɔ wú be wòaɖo toe o. Nye dzitsinya ku ɖe Nya la ŋu, eye menye kluvi na e*ƒ*e nusẽ la." Ibid., li. 7, ch. 10.-

Egaɖo yɔyɔ bubu, si wowɔ nɛ la ŋu be: "Melɔ̃ be maɖe asi le ametakpɔgbalẽ la ŋu, eye be magblẽ nye ame blibo la kple nye agbe la katã ɖe Fiagã la *ƒ*e asi me, ke Mawunya ya la, gbeɖe!" Ibid.,liv. 7, ch. 10. Egagblɔ kpe ɖe eŋu be yele klalo axɔ nusi hamea kplɔlawo *ƒ*e takpekpe gãa ɖe aɖo la, nenye be wo*ƒ*e kpeɖodzinu la anɔ anyi ɖe Ɔɔŋlɔawo *ƒ*e biabiawo dzi ko. Ku ɖe Mawunya kple xɔse ŋuti la, egblɔ be kristotɔ ɖesiaɖe *ƒ*e nukpɔkpɔ ɖo asixɔxɔ ɖeka *ƒ*omevi kple Papa tɔ, nenye be takpekpe akpewo gade megbe na eyama gɔ̃ hã la.- Martyn, vol.1, p, 410. (152) Azɔ xɔlɔwo kple futɔwo siaa kpɔe kple kakaɖedzi be, agbagbadzedzewo katã na akpa eveawo *ƒ*e ɖekawɔwɔ nye tofloko.

Nenye ɖe Luther lɔ, ɖe asi le e*ƒ*e nyati ɖeka pɛ ŋu la, anye ne Satana kple e*ƒ*e aʋakɔ la kpɔ dziɖuɖu blibo. Ke e*ƒ*e kelili maʋãmaʋã nye ŋgɔyiyi mɔnu gãa ɖe na hame la kple ɣeyiɣi nyui yeyea ɖe *ƒ*e gɔmedzedze. Ɔutsu ɖeka ma, si wɔ kalẽ le Mawu subɔsubɔ *ƒ*e nya me, ɖe susu, wɔ afɔɖeɖewo le eɖokui si, ŋutsu sia *ƒ*e wɔnawo kpɔ ŋusẽ ɖe hamea katã dzi, menye le eŋɔli me ɖeɖe ko o, ke boŋ le dzidzime, siwo katã ava le eyome la me.

E*ƒ*e kelili kple nute*ƒ*ewɔwɔ anye dzide*ƒ*o na amesiwo katã lato e*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ ma ke me le nuwuwu ɣeyiɣiwo me. Mawu *ƒ*e ŋusẽ kple gãnyenye *ƒ*o amegbetɔwo *ƒ*e susu kple Satana *ƒ*e ŋusẽ gã la ta.

Luther xɔ gbe tso fiagã la gbɔ be wòadze mɔ atrɔ yi enɔ*ƒ*e; enya nyui hã be nusi ko lakplɔ gbeɖeɖe sia ɖo lae nye ye*ƒ*e fɔbubu. Alili do blukɔ, si ŋu vɔvɔ̃ le la, tsyɔ̃ e*ƒ*e mɔ la dzi; gake esi wòle dzodzom le Worms la, e*ƒ*e dzi yɔ kple ŋutifafa kple dzidzɔ, eye nyati siawo do go tso e*ƒ*e nu me be: "Satana ŋutɔ le Papa *ƒ*e fiaɖu*ƒ*ea ta kpɔm, gake Kristo va ɖe mɔ gãa ɖe to eme, eye vɔɖitɔ la aʋu eme godoo be Mawu sesẽ wú ye." D'Aubigne , liv. 7, ch. 11.-

Le e*ƒ*e dzodzo megbe, esi medi be woabù ye*ƒ*e kelili aglãdzedze o la, Luther ŋlɔ̃ agbalẽ ɖo ɖe Fiagã la gblɔ be: "Mawu, si kpɔa dziwo katã me la, aɖi ɖase le ŋunye be mele klalo awɔ ɖe wò gãnyenye *ƒ*e biabiawo dzi kple afɔtsɔtsɔe, naneke ŋu mabukpɔ, eɖanye le bubunɔameŋu me, alo le gbɔɖiame me o, eɖanye le agbe alo ku me o, nenye be Mawu *ƒ*e Nya, si ɖeka ko nana agbe amegbetɔ la, mexe mɔ nam o la. Le agbe sia *ƒ*e nyawo katã me la, nye nute*ƒ*ewɔwɔ na wò maʋuʋu o, elabena ɖeɖekpɔkpɔ meku ɖe dziɖuɖu alo gege le anyigbadzi nyawo me ŋu o. Ke Mawu medi be le nusi aku ɖe nyui mavɔwo ŋuti la, ame nabɔbɔ ɖe amegbetɔ bubu te o. Le gbɔgbɔme *ƒ*e nyawo me la, ɖokuitsɔtsɔna enye subɔsubɔ vavãtɔ, si ayi na xexea *ƒ*e Wɔla la ɖeka ko. Ibid., liv. 7, ch. 11.

Le Luther *ƒ*e tɔtrɔ me yi ɖe enɔ*ƒ*e la, dukɔme hatsotsoe vovovowo ga*ƒ*o xlãe kple bubu. Hame-megãwo xɔ nunɔla sia, si Papa *ƒ*o fi de la, kple dzidzɔ, eye dziɖuɖu te*ƒ*enɔlawo hã de bubu eya amesi ŋu wode se le be maganye fiaɖu*ƒ*eamevi azɔ o la ŋuti. Wobia tso esi be wòagagblɔ Mawunya na yewo, eye to gbɔ be Fiagã *ƒ*e sededе gbe esia hã, elia nyagblɔti la dzi, eye wògblɔ be: "Nyemedo ŋugbe kpɔ gbeɖe be made kɔsɔkɔsɔ Mawunya la o, eye nyemawɔe egbea hã o."-Martyn, vol.1, p. 420.-

Edzo le Worms ete*ƒ*e medidi hafi Papa yomedzelawo xɔ se- gbalẽ le Fiagã la si ɖe eŋu o. Agbalẽ sia nɔ nu *ƒ*om le Luther ŋuti abe amesi nye "Satana ŋutɔ ŋutɔ le amegbetɔ, si do nunɔla *ƒ*e awu la *ƒ*e nɔnɔme me ene." D'Aubigne ,liv.7, ch. 11. Agbalẽ la le se dem be kasia ametakpɔgbalẽ la *ƒ*e dɔwɔwɔ nawu nu la, woawɔ nusianu axe mɔ na Luther *ƒ*e dɔ la dzi yiyi. Mɔɖeɖe meli na amea ɖeke be wòaxɔe ɖe a*ƒ*eme, anae nu wòaɖu alo wòano o, alo anae kpekpeɖeŋua ɖe, anɔ megbe nɛ le nu*ƒ*o*ƒ*o kple wɔnaa ɖe me, eɖanye le gaglãgbe alo le ɣaɣla me o. Afisiafi, si woake ɖe eyama ŋuti le la, ele be woalée akplɔ yi na dziɖuɖu la. Agbalẽa gale se dem be woalé eyomedzelawo katã de gaxɔ me, axɔ wo*ƒ*e nunɔamesiwo katã. Woatsrɔ̃ e*ƒ*e nuŋɔŋlɔwo katã, eye le nuwuwu la, amesiwo hã aka tse agbe sededе siawo dzi wɔwɔ la, woawo hã akpɔ nenem toheheawo ke. Saxoni nutome fiavi la kple fiavi bubu siwo lé ɖe Luther ŋu sesiẽ la hã dzo le Worms le e*ƒ*e dzodzo kpuie megbe eye *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa da asi ɖe Fiagã la *ƒ*e se-gbalẽ la dzi. Roma yomedzelawo le dzidzɔ gãa ɖe me. Woxɔe se be Ɖɔɖɔdo la nu yi keŋ azɔ.

Gake le xaxaɣi mawo katã me la, Mawu ŋutɔ dzra ɖeɖekpɔkpɔ mɔnua ɖe ɖo ɖi na e*ƒ*e subɔla la. Ɲudzɔnɔnɔ *ƒ*e ŋkua ɖe kplɔ Luther *ƒ*e yiyi kple gbɔgbɔwo katã ɖo, eye dzi nyodɔme vavãa ɖe ɖo be yeaxɔ nɛ. Nyate*ƒ*e wònye be nu bubu, si ato vovo na Luther *ƒ*e

ku la, mado dzidzɔ na Roma kura o; ekem ɖe ko wòaɣla eɖokui hafi ado go tso dzata *ƒ*e fewo me. Ke Mawu na nunya Frederik, Saxoni nutome fiavi la be woaɖe susu awɔ ɖoɖoa ɖe na Đɔdɔdowɔla la *ƒ*e agbe ta kpɔkpɔ. Le ɖekawɔwɔ me kple exɔlɔã ɖewo la, Frederik *ƒ*e ɖoɖo la kpɔ emevava, eye wòkplɔ Luther ɣla ɖe exɔlɔwo kple futɔwo siaa. Le e*ƒ*e tɔtrɔ gbɔ mɔzɔzɔ tso Worms ɖo ta enɔ*ƒ*e la, wotso adzoe le mɔ dzi, eye woxɔe le e*ƒ*e zɔ-hɛwo si, hekplɔe afɔ tsɔtɔe to Thuringe *ƒ*e avetsuwo me yi ɖe Wartbourg, mɔ̃ kɔkɔa ɖe, si ɖe ɖe aga, le toa ɖe dzi la me. Ɣaɣla kple nuku nɔnɔmea ɖe *ƒ*o xlã Luther *ƒ*e kpɔkplɔ-sí sia ale gbegbe be le ɣeyiɣi didia ɖe me la, Frederik ŋutɔ gɔ̃ hã, si le gɔme na wɔnawo katã la, menya afisi woɣlae ɖo o. Esia hã nye ɖoɖoawo *ƒ*e akpa ɖeka, elabena esi menya afisi wòle o la, mate ŋu agblɔ nyaa ɖeke tso eŋu o. Kakaɖedzi, si su esi be Đɔdɔdowɔla le dedie le afia ɖe la, su na eyama xoxo. Mamlɛawo megale vevie o.

Ɣeyiɣiawo nu va le yiyim ɖeka ɖeka, eye vuvɔŋɔli va do. Luther gasusɔ le e*ƒ*e ɣaɣla*ƒ*e la. Aleandro kple e*ƒ*e ŋutimewo le dzidzɔ kpɔm kple susu sia be Nyanyui la *ƒ*e kekeli nu le tsitsi ge. Ke fifi boŋ Luther ganɔ ami kɔm ɖe akaɖi la me tso Nyate*ƒ*e *ƒ*e vudo la mee, ale be kekeli la gaklẽ ɖe dzi wú tsã.

Le e*ƒ*e ŋutifafa bebe*ƒ*e le Wartbourg me la, Luther nɔ dzidzɔ kpɔm ɣeyiɣia ɖe le alesi wòdo go tso aʋa la *ƒ*e vɔvɔ̃ kple dzoxɔxɔ me. Gake mate ŋu nɔ dzidzɔ kpɔm yi ɖaa le ŋutifafa kple gbɔɖeme me o. Esi wònye be kametete kple ɖokuiʋaʋã *ƒ*e agbe wònɔ ta la, esesẽ nɛ be wòanɔ anyi naneke mawɔ. Le e*ƒ*e ameɖeka-nyinɔnɔ ŋkekeawo me la, enɔ hamea kpɔm ɖaa le susu me, eye wòdo dziɖelame*ƒ*o ɣli sia be: “Nublanuinya! Amea ɖeke meli, si atsi tre, anye gli a*ƒ*o xlã Israel *ƒ*e a*ƒ*e la, le Mawu *ƒ*e dziku ŋkeke siawo dzi o ɖe!” Ibid., liv. 9, ch. 2.- Ke etrɔ e*ƒ*e susuwo ɖe eyaŋutɔ ɖokui dzi hebu be woate ŋu ayɔ ye be vɔvɔnɔtɔ le alesi yeɖe yeɖokui ɖa le aʋa la me la ta. Ebu fɔ eɖokui *ƒ*e alɔgblɔdɔ wɔwɔ kple dzidzemekpɔkpɔ. Evɔ wònye be gbawotsogbe la, ele dɔ, si wú ame ɖeka *ƒ*e dɔ la, wɔwɔ dzi. E*ƒ*e nuŋlɔti la le dɔ dzi ɖaa. Le esime e*ƒ*e futɔwo le wo ɖokuiwo blem be yewo de ga nu nɛ la, wo*ƒ*e nu ku ŋutɔ ŋutɔ esi woke ɖe e*ƒ*e dɔwɔwɔ dzi yiyi *ƒ*e dzesiwo ŋu. E*ƒ*e agbalẽvi yeyewo kaka xɔ Germania dua me keŋ abe tɔdɔdɔ ene. Dɔ gã xɔasi, si wògawɔ na ededumetɔwo lae nye Nubabla Yeyea gɔmeɖeɖe ɖe wode gbe me. Le e*ƒ*e Patmos *ƒ*e beɖo*ƒ*e kɔkɔa dzi, le *ƒ*e blibo ɖeka kloe me la, egayi Mawunya kaka dzi, hega*ƒ*o nu tso ɣemaɣi *ƒ*e nuvɔwo kple nu dadawo ŋuti.

Menye ɖe ko Mawu di be yeaɖe e*ƒ*e subɔla la ɖa le futɔwo *ƒ*e dziku nu, alo be yeanae vovoɣia ɖe wòatsɔ ŋlɔ̃ e*ƒ*e agbalẽ vevieawo ta wòɖee ɖa le dukɔa me *ƒ*e ʋunyaʋunya me o. Nu bubu, siwo xɔ asi wú esiawo la, Mawu nɔ mɔ kpɔm na. Ekplɔe da ɖe totame *ƒ*e bebe*ƒ*e do viviti la me be yeaɖee ɖa le amegbetɔwo *ƒ*e kpekpeɖeŋu kple kafukafuwo gbɔ. Ale be wòkpɔ eta ɖe dada kple ɖokui ŋudzedze, si tsoa dziɖuɖu me la ŋuti. Vevesese kple gbɔɖiame woenye nusiwo tu eyama ɖo na agbe yeye, le moɖaɖa *ƒ*e kɔkɔ*ƒ*e gã, si nudzɔdzɔwo dae ɖo le ɣeyiɣi kpuiea ɖe ko me la me.

Ne amegbetɔwo le dzidzɔ kpɔm ɖe alesi Nyate*ƒ*e la wɔ wo ablɔɖeviwoe la, evana me be wotsɔa bubu kple kafukafu nana amesi ŋu dɔ Mawu wɔ hetso alakpa kple numaɖinudzixɔse *ƒ*e kɔsɔkɔsɔwo ɖa le wo ŋu la. Satana dina be yeaɖe amegbetɔwo *ƒ*e ŋku ɖa le Mawu dzi ada ɖe ŋudɔwɔnu, si wonye na Wɔla la, dzi boŋ. Futɔ la tutuna wo be woatsɔ bubu na dɔwɔnu *ƒ*u*ƒ*lu la, ale be woaŋlɔ̃ be xɔname *ƒ*e asi, si le mɔ tam na nudzɔdzɔwo katã la. Zi geɖe la, gbɔgbɔme kplɔla, siwo xɔa kafukafu kple bubudeameŋu siawo la, ŋlɔna wo*ƒ*e kuku ɖe Mawu ŋuti la be, eye wogena ɖe kaka ɖe ameɖokui dzi kple ɖokuiŋudzedze me. Emetsonue nye be wodina laɖu fia ɖe amesiwo lɔ̃ be yewoabɔbɔ ɖe wo*ƒ*e ŋusẽ te la *ƒ*e gbɔgbɔ kple dzitsinya dzi, le esime wòle be woalé ŋku ɖe Mawu *ƒ*e Nya la ŋu boŋ. Zi geɖe la, Nyate*ƒ*ea taʋlila, siwo ɖe asi le wo ɖokui ŋu na gbɔgbɔ sia la, hea Ðɔɖɔɖodɔ la ɖe megbe geɖe. Mawu di be yeaɖe Reformatio la le dzɔgbevɔe gã sia me. Edi be dɔ sia naxɔ ye*ƒ*e nutrenu, ke menye amegbetɔ tɔ o. Amewo trɔ ŋku da ɖe Luther dzi abe Nyate*ƒ*ea *ƒ*e gɔmeɖela ene; ke woɖee ɖa le wo*ƒ*e ŋku ta, alebe ŋku sia ŋku nalí ɖe Nyate*ƒ*emavɔtɔ la ŋutɔ ko dzi.

Ta 9 lia —Zwingle, Ɖɔɖɔɖowɔla Le Switzerland

Miade dzesii be ɖoɖo, si Mawu wɔ na e*ƒ*e dɔwɔnuwo tiatia na Reformatio la, nye ɖeka *ƒ*omevi kple esi dzi wòto le e*ƒ*e Hamea *ƒ*e gɔmeɖoɖo anyi ɣeyiɣi me. A*ƒ*etɔ la ɖe anyigbadzi-megãwo, ŋusẽtɔwo, kple kesinɔtɔ, siwo amegbetɔwo *ƒ*e kafukafu nye numame na, eye woxɔa bubu abe dukɔa *ƒ*e kplɔlawo ene la, ɖe aga. Alea gbegbe ye dada yɔa wo mee, eye wokana ɖe wo ɖokui dzi le wo*ƒ*e gatɔnyenye, si wotsɔ *ƒ*oa adegbe la me, ale be womate ŋu alɔ̃ bɔbɔe awɔ ɖeka kple wo haviwo, anye ha- dɔwɔla kple Nazaret *ƒ*e Bɔbɔenyenye-Me la o. Ekem Galilea *ƒ*e tɔ*ƒ*odela agbalẽmanyalawo ye yɔyɔ la yi na: “Midze yonyeme, eye mawɔ mi amegbetɔwo ɖelawo.” (Mateo 4:19) Nusrɔla mawo nye bɔbɔenyenye-me, siwo le klalo axɔ nusɔsrɔ. Zi alesi wo ŋɔlĩme nudadafiafiawo mewɔ dɔ ɖe wo dzi o la, nenema wònɔ bɔbɔe na Kristo be wòafia nu wo, atu wo ɖo na e*ƒ*e dɔ la.

Nenema ke wònɔ le Reformatio *ƒ*e ɣeyiɣiwo me. Ɖɔɖɔɖowɔla gãwo katã nye amesiwo do go tso *ƒ*ome gblɔewo me. Wonye amesiwo me, le wo ŋɔlĩmetɔwo dome la, gãnyenye *ƒ*e dada kple agbalẽnyanya *ƒ*e ɖokuiŋudzedzea ɖeke mele o. Mawu *ƒ*e ɖoɖo enye be yeawɔ bɔbɔenyenye dɔwɔnuwo ŋuti dɔ na nugã nugãwo wɔwɔ. To mɔ sia dzi la, womatsɔ ŋutikɔkɔe ana amegbetɔwo o, ke boŋ na Amesi wɔa didi kple wɔwɔa katã le wo me le e*ƒ*e lɔlɔnu nu la ko.

Le kwasiɖa via ɖewo yome, esi wodzì Luther le tomenu- kulawo *ƒ*e atixɔa ɖe me le Saxoni la, wodzi Ulrik Zwingle hã le agblexɔa ɖe me le Appenzell *ƒ*e Alpes-towo dome. Zwingle xɔ hehe, si atui ɖo na dɔ, si wògbɔna wɔwɔ ge la.

Le alesi xexeme *ƒ*e dzɔdzɔmenuwo *ƒ*e nyanyakpɔ kple gãnyenye *ƒ*e dzedzeme, siwo *ƒ*o xlã eyama wɔa dɔ ɖe ame *ƒ*e gbɔgbɔ dzi ta, Zwingle *ƒ*e luʋɔ yɔ kple Mawu *ƒ*e ŋusẽ kple gãnyenye *ƒ*e seselelãme tso e*ƒ*e ɖevime ke. Ɖutinya, siwo wòse tso kalẽwɔwɔ *ƒ*e nusiwo dzɔ le wode-dua *ƒ*e towo dzi la, dé dzo e*ƒ*e ɖevi *ƒ*e susuɖeɖewo me. Enɔa emamã, si nye mawuvɔla la *ƒ*e axa dzi gbesiagbe, nɔa Biblia me ŋutinya, siwo eyama lé ɖe tame le hamea *ƒ*e blemanya kple nufiafia, siwo wòxɔ la, sem tso egbɔ. Eɖoa to kple vivisese mía tɔgbuiwo kple Nyagblɔɖilawo *ƒ*e nuwɔwɔwo, alesi mawudɔlawo *ƒ*o nu kple alẽkplɔlawo le Palestina togbɛwo dzi, ku ɖe Betlehem *ƒ*e Đevi la kple Kalvaria- Ɖutsu la *ƒ*e ŋutinya ŋuti.

Abe Yohanes Luther ke enea, Zwingle fofo hã di be yevi la nade suku nyuie. Ke ele be, kpuie la, sɔhɛ sia nadzo le balime-du, si me wodzii le la. Elabe e*ƒ*e nunya le tsitsim kaba kaba, eye wonɔa susu ɖem tso nufiala, siwo woakpɔ na ɖevi la *ƒ*e tutuɖo ŋu. Esi wòxɔ *ƒ*e wuietɔ̃ la, woɖoe ɖe Bern, afisi Switzerland *ƒ*e suku nyuitɔwo le. Le te*ƒ*e sia la, esusɔ vie ko wòage ɖe dzɔgbevɔe gãa ɖe, si anye nuwuwu na mɔkpɔkpɔ, si le amewo si ɖe eŋu la, me. Nunɔla ɖokuiɖeɖagalawo wɔ ŋutete vevie be yewoaxɔe ɖe yewo *ƒ*e kpɔ me. Wo*ƒ*e hatsotsoe eve, siwo le afima, Dominikatɔwo kple Fransiskantɔwo, ʋlina vevie le wonɔewo dome na dukɔmeviwo *ƒ*e ŋudzekpɔkpɔ le wo ŋu. Wowɔna esia to atsyɔɖoɖo na wo*ƒ*e

gbedoxɔwo, kɔnu keklẽwo wɔwɔ, amekɔkɔewo *ƒ*e ŋutinuwo kple nukunu nudzɔdzɔwo *ƒ*e nɔnɔmetatawo ɖeɖefia me. Berne *ƒ*e Dominikatɔwo ɖe susu be ne yewolé sɔhɛvi sia, si sí talento geɖewo le, ɖe yewo ŋuti la, ahe viɖekpɔkpɔ kple bubu vɛ na yewo. Wokpɔ be e*ƒ*e sɔhɛnyenye, nu-nya*ƒ*o*ƒ*o kple nuŋɔŋlɔ̃ *ƒ*e nunanawo, e*ƒ*e hadzidzi kple nya- srɔgblɔ *ƒ*e aɖaŋu ŋuti dɔ wɔwɔ akpe ɖe yewo ŋu fũ wú yewo*ƒ*e atsyɔɖoɖo la, na dukɔa hehe va yewo*ƒ*e akpa dzi na subɔsubɔ kple viɖekpɔkpɔ. Esiawo katã anye kesinɔnu sɔgbɔ *ƒ*e mɔnu na wo*ƒ*e hatsotsoe la. Wodze agbagba geɖe to alakpa kple beble me be wòatsi yewo *ƒ*e kpɔ me. Le e*ƒ*e nusrɔɣi la, Luther nɔ kpɔ siawo *ƒ*e xɔ via ɖe me, eye ne menye Mawu *ƒ*e xɔnamee ɖee do goe o la, anye ne abu keŋkeŋ na xexe la. Ke mele be Zwingle hã nadze mɔ vɔdi ma dzi o. Le Mawu *ƒ*e amenuveve me la, fofoa se nusi nunɔla ɖokuiɖeɖagalawo le ɖoɖom ɖe via ŋuti. Medi kura be yevi nanɔ wo*ƒ*e kuviagbenɔnɔ, si ade gbegblẽ e*ƒ*e tsɔme la me o. Ale wòyɔe be wòagbɔ va a*ƒ*e enumake.

Ke sɔhɛ sia ɖo to fofoa *ƒ*e yɔyɔ, eye wògbɔ; gake mele bɔbɔe nɛ be wòatsi balime-kɔ*ƒ*e la me didie o. Egadze e*ƒ*e Biblia nusɔsrɔ̃ gɔme kpuie, eye wòdzo yi ɖe Bale na ewɔwɔ. Afima Zwingle se Mawu *ƒ*e amenuve fe-maxe *ƒ*e Nyanyui la le zi gbãtɔ. Wittembuk, si nɔ blema *ƒ*e gbewo fiam, si hã ke ɖe Ɖɔŋlɔawo ŋuti le esime wònɔ Hela kple Hebri gbewo srɔm la, nɔa Mawu *ƒ*e kekeli *ƒ*e alɔdzewo hlẽm ɖe sukuvi, siwo wònɔ nu fiam la *ƒ*e susu me. Egblɔna na wo be Nyate*ƒ*ea ɖe li, si li xoxo, si xɔ asi geɖe wú agbalẽnyala gãwo kple susuɖelawo *ƒ*e nufiafiawo. Blema Nyate*ƒ*e sia enye be Kristo *ƒ*e ku ye wotsɔ xe nuvɔwɔla *ƒ*e hlɔfe. Nya sia nye agudzedze *ƒ*e kekeli gbãtɔ na Zwingle.

Kpuie la, woyɔ Zwingle tso Bale na dɔwɔwɔ azɔ. E*ƒ*e agble gbãtɔ enye hamea ɖe le Alpes-towo dome, si medidi le e*ƒ*e kɔ*ƒ*e la gbɔ o. Esi woɖoe nunɔla vɔ la, etsɔ e*ƒ*e luʋɔ *ƒ*e ŋusẽwo katã wɔ numekuku na Mawu *ƒ*e Nyate*ƒ*e la; elabena, abe alesi exɔlɔ Ɖɔɖɔɖowɔlaa ɖe gblɔ tso eŋuti ene la, ede dzesi nusiwo katã wòdze be amesi wotsɔ Kristo *ƒ*e alẽha na be wòakplɔ la nanya. -Wylie, liv. 8, ch. 5.-

Zi alesi wònɔ Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔea me dzrom la, enɔa kekem ɖe vovototo gã, siwo le e*ƒ*e Nyate*ƒ*eawo kple nu dada, siwo Roma nɔa fiafiam dome la, ŋuti. Exɔ Biblia abe Mawu *ƒ*e Nya, si wònye kple ɖoɖo ɖeka hɔ, si su, de blibo, nye nyate*ƒ*e la ene. Ede dzesii hã be Biblia la ŋutɔ koe lanye eɖokui gɔmeɖela. Mekana tse be yeaɖe egɔme atsɔ ɖo kpe ame *ƒ*e susuɖeɖe alo nufiafiaa ɖe dzi o; ke exɔe se be ye*ƒ*e dɔdasi wònye be yeasrɔ̃ nusi nye e*ƒ*e nufiafia la. Ewɔ e*ƒ*e ŋutetewo katã na kpekpeɖeŋu, siwo ko wòateŋu axɔ na Mawu *ƒ*e Nya la nyanya blibo. Ebiana Gbɔgbɔ Kɔkɔe si, le ye ŋutɔ *ƒ*e nyagbɔgblɔ nu la, ɖea nunya blibo la fiana amesiwo le edim vevie kple gbedodoɖa la.

Zwingle ga gblɔna hã be: Ɖɔŋlɔawo tso Mawu gbɔ, ke menye amegbetɔ gbɔ o. Mawu ma, si kɔa ame *ƒ*e susu me la, nana wosea eme be nusi woŋlɔ̃ la, eyama gbɔ wòtso. (159) Mawu *ƒ*e Nya la mate ŋu ada vo gbeɖe o. Eklẽna, eya ŋutɔ kee nye nufiala, ɖea eɖokui fiana, klẽna ɖe luʋɔ me ku ɖe ɖeɖekpɔkpɔ kple amenuve ŋu, faa akɔ na luʋɔ la le Mawu

me, nana wòbɔbɔa eɖokui, ale be wòaŋlɔ̃ eɖokui be, gbea nu le eɖokui gbɔ, be wòate ŋu aku ɖe Mawu ŋu." Zwingle ŋutɔ do nya siwo wògblɔ la *ƒ*e nyate*ƒ*e nyenye kpɔ. Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso e*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ, siwo wòwɔ le ɣemaɣi ŋu la, egblɔ be: "Esi medze Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo sɔsrɔ̃ gɔme blibo la, amegbetɔ *ƒ*e susuɖeɖe kple nusɔsrɔ̃ ku ɖe Mawu kple subɔsubɔ nyawo ŋuti na be mekea ɖi le nu sɔgbɔ ŋu. Ke le nuwuwu la, megblɔ na ɖokuinye be, ele be maɖe asi le nya mawo katã ŋuti ne masrɔ̃ Mawu *ƒ*e lɔlɔnu le eya ŋutɔ *ƒ*e Agbalẽ la me. Le eyome, mebia Mawu be wòaklẽ ɖe menye, eye Ɖɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawo me dze kɔkɔ nam bɔbɔe." — ibid. liv. 8, ch. 6.-

Nufiafia, siwo Switzerland *ƒ*e Đɔɖɔɖowɔla ɖe gbe*ƒ*ãe la, mexɔ wo tso Luther gbɔ o. Kristo *ƒ*e nufiafia wònye. Egblɔ be: "Ne Luther le gbe*ƒ*ã ɖem Kristo la, ele nusi wɔm nyehã mele la wɔm. Ekplɔ ame geɖewo va Kristo gbɔ wú nye ya. Neva me nenema. Gake nyemedi be matsɔ ŋkɔ bubu to vovo na Kristo, si *ƒ*e asrafo menye, si nye nye A*ƒ*etɔ ɖeka hɔ̃ la o. Gbeɖe, nye kple Luther mímeŋlɔ̃ nu fli ɖeka teti hã ɖo ɖe míanɔewo kpɔ o. Nukata wònye nenema? Bene eme wòakɔ na amesiame le alesi Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ *ƒ*e ɖaseɖiɖi la le ɖekae; ne míekpɔ be mí ame eve, siwo dome kadede mele o la, míete ɖe míanɔewo ŋu alea gbegbe le Kristo *ƒ*e nufiafia me tae.- D'Aubigné , liv. 8, ch. 9.-

Le *ƒ*e 1516lia me, wokpe Zwingle be wòanye gbe*ƒ*ãɖela le Einsiedeln *ƒ*e kpɔ la me. Afimae wògakpɔ nusiwo nye Roma *ƒ*e gbegblẽ la le tututu, eye wòwɔ dɔ abe Đɔɖɔɖowɔla, si *ƒ*e nufiafiawo keke ta dze Alpes-toawo godo ke ene. Nu tɔxɛ, siwo hea amewo yia Einsiedeln la, dometɔ ɖeka enye ɖetugbi dzadzɛ *ƒ*e nɔnɔmetata, si ŋu wogblɔ tso be ewɔa nukunu la. Woŋlɔ̃ ɖe kpɔa *ƒ*e agbo nu be: "woate ŋu axɔ nuvɔwo tsɔtsɔke blibo le te*ƒ*e sia." Ibid., liv. 8, ch. 5.- Le *ƒ*ea katã me la, mɔzɔlawo tsoa te*ƒ*e te*ƒ*ewo vaa ɖetugbui dzadzɛ la gbɔ. Gake *ƒ*esia*ƒ*e *ƒ*e azã gã, si woɖuna nɛ la, dzi ameha geɖewo tsoa Switzerland *ƒ*e nuto vovovowo me, kple Frans kpakple Germania ŋutɔ gɔ̃ hã. Zwingle sea veve ŋutɔ nenye be ele nusiawo kpɔm, gake ewɔa ɣeyiɣi sia ŋu dɔ hegblɔa Nyanyui la *ƒ*e ablɔɖe kpɔkpɔ na numaɖinudzixɔse *ƒ*e kluviawo.

Egblɔna na wo be: "Migaxɔe se be Mawu le te*ƒ*e sia wú afi bubu le e*ƒ*e anyigba, si wòwɔ la dzi o. Afisi ko mianɔ le anyigba sia dzi la, Mawu *ƒ*o xlã mi, eye wòle mia*ƒ*e nyawo sem… Ɖusẽ kae ate ŋu anɔ tofloko dɔwɔwɔwo, mɔzɔzɔ didi wɔwɔ, nunanawo kple gbedodoɖa wɔwɔ na ɖetugbi dzadzɛ la alo na ame kɔkɔewo be miakpɔ Mawu *ƒ*e amenuveve ma? Gɔmesese kae le nya geɖewo gbɔgblɔ le gbedodoɖawo me me? Nuka mia*ƒ*e kuku da-dzowo, mia*ƒ*e ta lulũ, mia*ƒ*e nunɔla *ƒ*e awu ʋlaya, siwo woɖo atsyɔ̃ na kple sika la, awɔ na mi? Dzi mee Mawu kpɔna. Mía*ƒ*e dzi le adzɔge ʋĩ na Mawu. Eyi edzi gblɔ be: "Kristo, si tsɔ eɖokui sa vɔ le atitsoga ŋu zi ɖeka ɖe ɣeyiɣiawo katã ta la, eyae nye vɔsa kple vɔsalã, si ɖe xɔsetɔwo katã *ƒ*e nuvɔ̃wo ɖa hena ɣeyiɣi mavɔwo." Ibid., liv. 8, ch.5.

Toɖola geɖewo mexɔ nufiafia siawo nyuie o. Dziɖelame*ƒ*o gãa ɖe wònye na wo be woaxɔe se be mɔzɔzɔ didi sesẽ, si yewo wɔ la, katã nye tofloko. Womete ŋu se tsɔtsɔke *ƒ*e

nunana faa, si tso Kristo me la, gɔme o. Ke wokpɔ ŋudzedze le mɔ, si Roma ta na wo xoxo ɖo ta dzi*ƒ*o la ŋu boŋ. Wokpɔ be esesẽ na yewo be yewoaga di mɔ yeye bu, si nyo wú la. Enɔ bɔbɔe na wo be woatsɔ wo*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔnya la agblẽ ɖe nunɔlawo kple Papawo si me, wú be woadi dzi *ƒ*e dzadzɛnɔnɔ.

Gake ame bubuwo ya xɔ ɖeɖekpɔkpɔ le Kristo me *ƒ*e Nyanyui la kple dzidzɔ. Dɔwɔwɔ, siwo Roma ɖo na wo la mete ŋu na wo ŋutifafa, si dim wole na wo*ƒ*e luʋɔ la o, eye le xɔse me la, woxɔ Đela *ƒ*e ʋu *ƒ*e nuvɔ̃ ɖeɖe ɖa.

Ke amesiawo trɔ yi wo*ƒ*e tso*ƒ*ewo, eye wotsɔ Nyate*ƒ*e xɔasi sia, si woxɔ la, yi ɖa na wotɔwo. Alea ye Nyate*ƒ*e la tso kɔ*ƒ*e yi kɔ*ƒ*ewo me, du gã yi du gãwo me, ale be tso ɣemaɣi la, mɔzɔla, siwo yi ɖasubɔna ɖetugbi dzadzɛ la, *ƒ*e xexlẽme ɖiɖi sɔgbɔ. Nenema ke nunana, siwo me woxea fe na Zwingle ŋutɔ le la hã ɖiɖi geɖe. Gake esi wòle nenema hã, ekpɔ dzidzɔ ŋutɔ ɖe alesi nu wɔgbɔeme kple numaɖinudzixɔse *ƒ*e ŋusẽ hã nu tsi vie ta. (161)

Hamea kplɔlawo kpɔ dɔ, si Zwingle le wɔwɔm la; gake wometsi tre ɖe eŋu enumake o. Wolala vie, kple mɔkpɔkpɔ sia be yewoablee ɖe ŋu ne wòazu yewo tɔ. Ke ɣemawoɣi katã Nyate*ƒ*e la le gegem ɖe dukɔa *ƒ*e dzi me.

Zwingle *ƒ*e dɔ, si wòwɔ le Einsiedeln la, tui ɖo na agble, si keke ta wú, si dzi wòle yiyi ge kpuie la. Le *ƒ*e etɔ̃ yome la woyɔ eyama be wòava nye gbe*ƒ*ãɖela le Zurik *ƒ*e gbedoxɔ gã la me. Zurik nye Switzerland *ƒ*e dukɔ-*ƒ*o*ƒ*uwo *ƒ*e du gã ɣemaɣi, eye nusiwo dzɔna le afima la, *ƒ*e ya*ƒ*o*ƒ*owo yia didi*ƒ*e ke. Ke kplɔla, siwo kpe eyama va Zurik la, medi nu yeyea ɖeke *ƒ*e mevava le afima o, esia ta wode asi nya gbɔgblɔ me nɛ tso e*ƒ*e dɔdasiwo ŋuti enumake.

Nya, siwo wogblɔ nɛ la, woenye esi: “Nàkpɔ egbɔ nyuie be gakpɔkpɔ mɔnu ɖesiaɖe nanɔ ga hem vɛ nyuie, mɔnu suetɔ kekeake hã. Nàxlɔ̃ nu hameviwo le nyagblɔti la dzi, alo le nuvɔgɔmeʋu*ƒ*e, be woahe nusiwo wobia tso wo si la kple ewoliawo vɛ, eye woaɖe wo*ƒ*e lɔlɔ̃ na hame la fia to wo*ƒ*e adzɔnuwo me. Nàwɔ ŋutetewo katã be nunana, siwo tsona dɔnɔwo gbɔ, sɔleme wɔwɔ me, kpuie ko, tso nunɔlawo *ƒ*e dɔwɔwɔ ɖesiaɖe me ko la, nadzi ɖe dzi. Ku ɖe sacramentowo nana, mawunya gbɔgblɔ kple belelé na alẽha ŋu la, woawo hã nye nunɔla *ƒ*e dɔdasiwo. Gake àteŋu ana be wò gɔmenɔlaa ɖe naɖɔ li wò le go aɖewo me, vevietɔ le mawunya gbɔgblɔ gome. Ke sacramentowo ya la, ameŋkutawo ko nàna, eye ne wobia wo hafi. Míele se dem na wò be mègana wo le vovototo made amesiwo le woxɔm la *ƒ*e hatsotsoewo katã dome o. —Ibid., liv. 8, ch. 6.-

Zwingle se nyanyananya siawo katã le ɖoɖuizizi me, eye esi wòda akpe na wo le bubu, si wode eŋu to dɔ gã sia tsɔtsɔ nɛ ta vɔ la, eyi edzi ɖe nu me na wo ku ɖe ɖoɖo, si wòwɔ na dɔ la ŋuti. Egblɔ be: “Woɣla Yesu *ƒ*e agbenɔnɔ ɖe dukɔ la didie. Maɖe gbe*ƒ*ã Nyanyui la, tɔxɛ Mateo *ƒ*e Nyanyui la, eye maɖe nyawo tso Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me, adzro wo me yi to, atsɔ nyati sɔ ɖe nyati nu, le Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e susu didi me vevie to gbedodoɖa me. Nye

dɔwɔwɔ ayi na Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe, na Evia ɖeka hõ la *ƒ*e kafukafu kple na luʋɔwo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ to nufiafia wo le xɔse vavã la me.- Ibid., liv.8, ch. 6.- To gbɔ be kplɔlaa ɖewo melõ ɖe e*ƒ*e ɖoɖo sia dzi o, eye wodi be wòaɖe asi le eŋu hã la, Zwingle hã nɔ tsitre sesĩe. Egblɔ na wo be yemele nu yeyea ɖeke hem vɛ o, ke boŋ ɖoɖo, si dzi Hamea wɔna dɔ le tsã xoxo le nute*ƒ*ewɔwɔ me la koe.

Nyate*ƒ*e, siwo wòle fiafiam la dze ame geɖewo yɔyɔ, eye amehawo le du dzi be yewoase Mawunya la. Ame geɖe, siwo megayina subɔsubɔa ɖeke o la, le e*ƒ*e nyaselawo dome. Edze dɔ la gɔme kple Nyanyui la *ƒ*e agbalẽ, siwo me wòxlẽ ŋutinya ku ɖe Kristo *ƒ*e agbe, e*ƒ*e nufiafiawo kple ku ŋuti. Abe alesi wòwɔ le Ensiedeln ene la, eɖe Mawu *ƒ*e Nya la fia abe ŋusẽ dzɔdzɔe ɖeka, si wòle be míaɖo to, kple Kristo *ƒ*e ku abe vɔsa ɖeka, si su na mí la ene. Egblɔ na wo be: “Kristo medi be makplɔ mi ayi na, Kristo ɖeka, si nye ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e tso*ƒ*e vavã la” —Ibid. liv. 8, ch.6- Dukɔa me hatsotsoe vovovoawo katã le du dzi be yewoase gbe*ƒ*ãɖela yeyea *ƒ*e nyawo, tso dukplɔlawo kple nunyalawo dzi yi ɖe asinudɔwɔlawo kple agbledelawo siaa dzi. Wo katã le Nya la sem kple vivisese. Menye ɖeɖekpɔkpɔ femaxe *ƒ*e nya ɖeɖe ko gblɔm wòle na wo o, ke e*ƒ*oa nu hã vɔvɔmanɔmee ɖe gbegblẽ, siwo le ɣeyiɣi mawo me la ŋuti. Geɖe woenye amesiwo doa go le gbedoxɔ gã la me henɔa Mawu kafum ɖe nusiwo wose la ta. Wogblɔna be: “Nyate*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖelae nye amesia. Enye mía*ƒ*e Mose, si aɖe mí do go tso Egypte *ƒ*e vivitiwo me.” —Ibid., liv.8 Ch.6. —

Gake, to gbɔ be woxɔ e*ƒ*e nufiafiawo le gɔmedzedzea me kple dzitsitsi gãa ɖe hã la, tsitretsiɖameŋu dze egɔme le ɣeyiɣia ɖewo megbe. Nunɔla ɖokuiɖeɖagalawo tso be yewoaxe mɔ na dɔ la dzi yiyi, eye wotsi tre ɖe e*ƒ*e nufiafiawo ŋuti. Wo dome amea ɖewo ɖua fewu le eŋu, eye bubuwo doa ŋɔdzi nɛ, henɔa edzum. Ke Zwingle xɔa nusiawo katã kple Kristotɔ *ƒ*e dzigbɔɖi, eye wogblɔna be: “Ne míebe míakplɔ ame vɔɖiwo yi na Kristo la, ele be míaŋẽ ŋku *ƒ*u nu geɖe, siwo míado go le mía*ƒ*e mɔ dzi la dzi.” —Ibid., liv. 8, ch. 6.-

Le ɣemawoɣi ke la, nudzɔdzɔa aɖe va eme, si kpe ɖe Đɔɖɔɖo dɔ la ŋuti. Luther *ƒ*e xɔlɔa ɖe, si le Bale la, dɔ nɔvia ɖe, si ŋkɔ enye Lusien la, ɖo ɖe Zurik kple e*ƒ*e nuŋɔŋlɔa ɖewo. Xɔlɔ sia, si woyɔna be Rhenan la, se egɔme be agbalẽ dzadzra hã nye mɔnu sesẽa ɖe na Nyanyui la *ƒ*e nufiafiawo kaka. Eŋlõ ɖo ɖe Zwingle be: “Kpɔ ɖa be ɖee Lusien sia nye amea ɖe, si dze aye, si ŋu ŋutetea ɖe le mahã; ne ateŋ awɔ nane la, ekem netsɔ Luther *ƒ*e agbalẽawo, vevietɔ, nusi wòŋlõ na hameviwo tso A*ƒ*etɔ la *ƒ*e gbedododoɖa ŋuti la, ɖi tsa tso du gã yi du gã me, kɔ*ƒ*e yi kɔ*ƒ*e me, alo a*ƒ*e yi a*ƒ*e me ŋutɔ gõ hã, le Switzerland du la katã me. Alesinu woadzesi wo la, nenema woa*ƒ*le woe.” Ibid. liv. 8, ch. 6.- To mɔ sia dzi kekeli la age ɖe te*ƒ*e yeyewoe.

Ɣeyiɣi, si Mawu nɔ dzadzram ɖo na numanya kple na alakpa dzixɔse *ƒ*e kɔsɔkɔsɔwo tsotso la, ɣemaɣi tutu kee Satana hã nɔ dɔ wɔm kple ŋusẽ yeye na amewo teté ɖe viviti me kple ŋusẽdodo wo*ƒ*e gakawo la. Le esime amewo nɔ mawunya gblɔm le afisiafi, nɔ gbe*ƒ*ã

ɖem tsɔtsɔke kple dzɔdzɔenyenye le Kristo ƒe ʋu la me la, ɣeyiɣi sia tutu ke Roma tsɔ dzo gayi ɖe eƒe nuvɔ̃ tsɔtsɔke ƒe asitsatsa dzi vevie le kristotɔ ƒe duwo keŋ me, henɔa tsɔtsɔke dzram na amewo.

Ga homea ɖe li na nuvɔ̃ ɖesiaɖe, eye woate ŋu dɔ hlɔ̃ si, dzro ame faa, ne woxe fe, si dze na hame la ko. Wɔna evewoe li ɣemaɣi: akpa ɖeka le ga xɔm le amewo si hena nuvɔ̃ tsɔtsɔke, le esime akpa evelia le tsɔtsɔke ma ke nam amewo le Kristo me fea ɖeke maxe. Roma ʋu mɔ na nuvɔ, eye wòtsɔe wɔ gadimɔnu.Ðɔdɔdowɔlawo bu fɔ nuvɔ, nuvɔ̃ ta kple Ðela ene. heɖe Kristo fia abe amesi ku ɖe nuvɔ̃ ta kple Ðela ene.

Le Germania-dua me la, Dominika ƒe nunɔla ɖokuiɖegalawoe nɔ ŋgɔ na nuvɔtsɔtsɔke ƒe asitsatsa, le ŋunyɔ-me Tetzel ƒe kpɔkplɔ te. Ke amesiwo le dɔ sia nu le Switzerland la woenye Fransiskantɔ, siwo ƒe kplɔla enye Italia nunɔla Samson. Nunɔla sia wɔ nenem dɔ la didie na hame la le Germania kple Switzerland, afisiwo wòlɔ ga sɔgbɔ le na Papa. Enɔ tsa ɖim le Switzerland, nɔa ƒu ƒom ameha gã gãwo, hexɔa agbledela dahewo ƒe ga sue, si le wosi, eye wòtena ɖe kesinɔtɔwo dzi, xɔa ga sɔgbɔ le wo si. Ke ɖɔdɔdo dɔ la le ŋusẽ kpɔm vivivi, ale be asitsatsa sia nu le tsitsim geɖe. Zwingle gale Einsiedeln ɣemaɣi, esi Samson ge ɖe Switzerland na eƒe dɔ la wɔwɔ. Le ɣeyiɣia ɖewo megbe la, ege ɖe du suea ɖe, si medidi tso Einsiedeln gbɔ o la me kple eƒe asitsanuwo. Esi Zwingle se eƒe vava la, edze gbeƒã ɖeɖe sesiẽ tsi tre ɖe tsɔtsɔke dzadzra ŋuti. Ɖutsu eveawo medo go kpɔ o, gake Zwingle ƒe gbeƒãɖeɖe ku ɖe nuvɔ̃ tsɔtsɔke dzadzra ŋu la wɔ dɔ ale gbegbe be ele na Samson be wòadzo le du ma me.

Le Zurik hã, Zwingle gatsɔ dzo tɔxɛa ɖe ƒo nu tsi tre ɖe tsɔtsɔke ƒe asitsatsa sia ŋu ale be esi asitsala Samson de gege ge ɖe dua me la, wodɔ amea ɖe ɖo ɖee be megava o. Ke, le nuwuwu la, eto aye mɔnua ɖe dzi yi ɖe eme, gake mete ŋu dzra tsɔtsɔke ɖeka pɛ gɔ̃ hã o. Eye wònɔ nɛ kpuie be wóado go tso Switzerland dua me.

Nu bubu hã gadzɔ, si na ŋusẽ Ðɔdɔdɔdɔ la ƒe zɔdeɖe. Eyae nye “ku-gã” alo dɔvɔ, si ƒo ɖe Switzerland dua katã dzi le ƒe 1519 lia me. Esi wodo go ku ŋku me kple ŋku me la, ame geɖewo va de dzesi nuvɔtsɔtsɔke, siwo woƒle kple ga la, ƒe toflokonyenye, eye wodi gɔmeɖokpe, si ŋu kakaɖedzi le la, na woƒe xɔse. Dɔlelé vɔdi sia va lé Zwingli hã, eye wobú mɔkpɔkpɔ na eƒe hayahaya. Eɖi le afia ɖewo ŋutɔ gɔ̃ hã be eku. Le eƒe dodokpɔ gaƒoƒo ma me la, mebú eƒe dzideƒo kple mɔkpɔkpɔ o. Ekɔ ta dzi kple xɔse hekpɔ Kalvaria ƒe atitsoga, si nye kakaɖedzi na nuvɔ̃ ɖeɖeda la. Esi wòge tso ku si me la, egayi ɖe gbeƒãɖeɖe la dzi kple dzo wú tsã, eye eƒe nyawo kpɔ ŋusẽ ɖe amewo dzi ale gbegbe. Dukɔ la xɔ eƒe kplɔla lɔlɔa, si gbɔ tso yɔdo to la. Eƒe nyasela, siwo nɔ dɔnɔwo ŋuti, eye wokpe ɖe kukulawo ŋu la, gase alesi Nyanyui la xɔ asii la le wo ɖokui me sesiẽ.

Zwingle ŋutɔ gase Nyanyuia ƒe Nyateƒewo gɔme wú tsã, eye eƒe nuteƒekpɔkpɔ ku ɖe alesi wòtrɔa ame ƒe agbe ŋuti la galolo wú. Elí ŋku ɖe amegbetɔ ƒe nuvɔmedzedze kple ɖeɖekpɔkpɔ ƒe ɖoɖo la dzi tɔxɛ. Egblɔ be, esi wònye be amegbetɔwo katã kpɔ ku to Adam

me la, amea ɖeke mate ŋu agbɔ wo agbe o; ke “Kristo, si nye amegbetɔ vavã kple Mawu le blibodede me la, eyae xɔ ɖeɖekpɔkpɔ mavɔ na mí.” “E*ƒ*e fukpekpe kple ku nye vɔsa mavɔ; etsɔ ɖeɖekpɔkpɔ mavɔ vɛ, enye ŋutiɖoɖo mavɔ na Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye ku ɖe amesiame, si abiae kple xɔse, si li ke la ŋuti.” Gake ega fiana nu kple numekɔkɔ be Kristo *ƒ*e amenuveve la meɖe mɔ na amegbetɔ be wòayi nuvɔwɔwɔ dzi o. “Afisiafi, si Mawu dzixɔse le la, Mawu le afima, eye afisi Mawu le la, dzoxɔxɔ na dɔ nyui wɔwɔ hã li.”

Zwingle *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe le amewo nu vivim ale gbegbe be te*ƒ*e megali le gbedoxɔ gã alo Katedral la me axɔ nyaselawo *ƒ*e ameha gã, siwo le vavam hena Mawu nya la sese o. Zwingle na nyaselawo le kekem ɖe Nyate*ƒ*e la ŋuti blewuu, alesi ko woate ŋu axɔe la. Ekpɔna egbɔ be yemegatsɔ nane, si ana woahe ɖe megbe alo woalìa le susu me la, va do ŋgɔ o. Ke Edina gbã be yeaxɔ wo*ƒ*e dziwo na Kristo *ƒ*e nufiafiawo, be woasusu e*ƒ*e lɔlɔ̃ ne wòawɔ dɔ ɖe wo dzi, eye be woakpɔ e*ƒ*e kpɔɖeŋu; nenemae, esi wole Nyanyui la *ƒ*e ɖoɖowo xɔm la, wo*ƒ*e numaɖinuwodzixɔse kple wɔnawo hã le bubúm.

Alea ye Reformatio la le zɔ ɖem ɖeka ɖekae. Ke esi vɔvɔ̃ dze e*ƒ*e futɔwo dzi la, wowɔ ɖoɖo na tsitre tsitsi sesiẽ ɖe eŋu. Ƒe ɖeka do ŋgɔ na nusiwo le eme vam la, Wittemberg *ƒ*e nunɔla Luther, ɖe “Kpao” kalẽtɔe, le Worms, na Papa kple Fiagã la, eye fifia hã ele dzedzem le Zurik be tsitretsitsi ma ke le eme va ge ɖe Papa *ƒ*e ɖoɖowo ŋuti. Wotsi tre ɖe Zwingle ŋu zi geɖe. Le katoliko *ƒ*e nutowome, evaa me be wowua Nyanyuia yomedzelaa ɖewo, gake mesu na wo o. Ele be woatsi gbè ɖe « alakpaxɔse » *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖela la nu. Le susu sia ta, Konstansia *ƒ*e episkopo gã ɖo amedɔdɔ etɔ̃ ɖo ɖe Zurik nutome dzikpɔlawo *ƒ*e *ƒu ƒo ƒ*oa, hetsɔ nya ɖe Zwingle ŋu be ele dukɔa fiam be woada hamea *ƒ*e sewo dzi, nusi ade gbegblẽ ŋutifafa kple ɖoɖo nyui, si le hadomegbenɔnɔ me la me. Episkɔpo la yi edzi be ne wometsɔ ɖeke le me na hamea *ƒ*e amedziɖuɖu ŋusẽ o la, sedzimawɔ *ƒ*e ʋunyaʋunya gãa ɖe axɔ dua me. Zwingle ɖo eŋu be *ƒ*e ene sɔŋ yele Nyanyui la fiam le Zurik dua me, eye du la le ŋutifafa kple sedziwɔwɔ *ƒ*e nɔnɔme, si tɔgbi mele afia ɖeke le Switzerland *ƒ*e dukɔ-*ƒo ƒ*uwo me o la. Ebe :“Đee kristotɔgbenɔnɔ menye kakaɖedzi nyuitɔ kekeake na dukɔa *ƒ*e dedienɔnɔ oa?” Wylie, liv. 8, ch. 11.

Amedɔdɔawo xlɔ̃ nu Zurik nutomedzikpɔlawo be woanɔ hamea me, elabe le egodo la ɖeɖekpɔkpɔ meli o. Zwingle gaɖo eŋu be: “Nyatsɔɖameŋu sia megawɔ dɔ ɖe mia dzi o. Hamea *ƒ*e gɔmeɖokpe ye nye Agakpe ma, Kristo ma, si ɖo Petro *ƒ*e ŋkɔ la nɛ, elabe eyama ʋu eme kple nute*ƒ*ewɔwɔ. Le dukɔ ɖesiaɖe me la, Mawu xɔna amesi ke xɔ Yesu Kristo dzi se kple dzi blibo la. Le nyate*ƒ*e me la, eyae nye Hame, si godo amea ɖeke makpɔ ɖeɖe le o la. — D’Aubigné , London ed., liv. 8, ch. 11.- Gododo sia *ƒ*e metsonu enye be episkɔpo la *ƒ*e amedɔdɔ etɔawo dometɔ ɖeka trɔ dzime hexɔ Đɔdɔdo *ƒ*e xɔse la.

Ke Zurik nutome dzikpɔ*ƒ*ea melɔ̃ wɔ naneke ɖe Zwingle ŋu o, eye Roma gaɖe susu bubu na aʋawɔwɔ ɖe Zwingle ŋu. Esi wòse nusi woɖo ɖe eŋu la, edo ɣli gblɔ be: ‘Woneva! Mele wovɔm, abe alesi *ƒ*uta *ƒ*e agakpe kɔkɔ vɔna *ƒ*utsotsoe, siwo le bublum le e*ƒ*e afɔ nu

ene.- Wylie, liv. 8, ch. 11.- Hamea kplɔlawo *f*e ŋutete, si wɔm wole la, *f*e kutsetse koe nye be nusi wodi be yewo atsrɔ̃ la koe gale ŋgɔdede kpɔm. Nyate*f*e la le kakam ɖe dzi. Eyomedzela, siwo le Germania, esiwo *f*o dzi ɖe le, esi Luther bu vĩi, eye amea ɖeke menya nusi dzɔ ɖe edzi o la, gakpɔ dzide*f*o le Nyanyui la *f*e afɔ, si ɖem wòle le Switzerland la ta.

Zi alesi Đɔdɔdoa le kelili kpɔm le Zurik la, e*f*e kutsetsewo le dzedzem to gbegblẽ *f*e toyiyi me hekpe ɖe ɖoɖoténɔnɔ kpakple tomefafa, si le afisiafi la ŋuti. Le e*f*e nuŋɔŋlɔa ɖe me la, Zwingle gblɔ be: "Ɲutifafa le mía*f*e du la me; dzrehehe, ameŋkumenuwɔwɔ, ŋubia kple ʋiʋli megali o. Afika ɖekawɔwɔ sia ate ŋu tso, ne menye A*f*etɔ la gbɔ kple mía*f*e nufiafia, siwo na mía*f*e dziwo yɔ kple ŋutifafa kple mawusosroɖa mee oa? —Ibid., liv. 8, ch 15.-

Dziɖuɖu yeye, siwo Reformatio gakpɔ la, na be Roma yomedzelawo gabla ali dzi sesiẽ na egbagbã . Esi wokpɔ alesi yometiti mete ŋu xe mɔ na Luther *f*e dɔ la *f*e ŋgɔyiyi le Germania o la, woɖe susu be yewoaho aʋa ɖe Đɔdɔɖowɔla ŋu kple eya ŋutɔ *f*e aʋawɔnuwo. Woɖoe be yewoadɔ amewo ɖo ɖe Zwingle hena nyameɖeɖe; wokpɔ be, ne dziɖuɖu anye yewo tɔ la, ele be yewoe latia godo*f*e la kple amesiwo latsò nya me na akpa eveawo. To ɖoɖo sia me la, woakpɔ mɔnu alé Zwingle, akpɔ nyui be mage le yewosi o, eye ne megavali o ko la, e*f*e dɔwɔwɔ nu hã latsi. Wowɔ ɖoɖo sia le ɣaɣla blibo me ale be amea ɖeke naganya nyaa ɖeke tso eŋu o.

Bade ye nye godo*f*e hena nyameɖeɖe sia. Gake Zwingle meyi ɖe du la me o. Zurik nutomedzikpɔlawo ɖe susu be ewɔ abe Papa *f*e amewo le nugbea ɖe ɖom ene, eye esi wònye be wole dzo tɔm Nyanyuia yomedzelawo le katoliko *f*e nutowo katã me ta la, wogblɔ na wo*f*e alẽkplɔla lɔlɔtɔ Zwingle be megade eɖokui dzɔgbevɔe ma me o. Nenye Zurik nyameɖeɖea anɔ la, éle klalo ado go kple amesiwo katã Roma adɔ ɖo ɖa la, gake ne wòanye Basel, afisi Nyate*f*ea *f*e martirowo *f*e ʋu gakɔ ɖi le kpuie ye wòayi la, anye ameɖokui tsɔtsɔ na ku ɖikeke manɔmee. Ke wotia Oekolampadius kple Haller be woanye Reformatio *f*e amedɔdɔwo ɖo ɖe Basel dua me, eye nunyala gã Eck, si *f*e ŋkɔ de du, kple nunyala bubuwo kpakple nunɔlawoe lanɔ Roma te*f*e.

To gbɔ be Zwingle meyi o hã la, e*f*e nufiafia *f*e dzesiwo dze le afima. Roma te*f*enɔlawo tia nuŋlɔla ene be woawoe laŋlɔ̃ nu tso nyameɖeɖewo ŋuti. Ke ame bubu, si aŋlɔ̃ nane la, dze na ku. To gbɔ be wowɔ ɖoɖo ma hã, Zwingle xɔna akɔŋta tso Basel *f*e gododoa ŋu gbesiagbe. Sukukɔkɔdelaa ɖe, si hã nɔ nyameɖeɖea te*f*e la, ŋlɔa nu ɣetrɔ sia ɣetrɔ tso ŋkekea me *f*e nyameɖeɖewo ŋuti, eye sukukɔkɔdela bubuwo tsɔa akɔŋta nana, kple Oekolampadius *f*e nuŋɔŋlɔwo yina na Zwingle le Zurik. Ke eya ɖoa agbalẽawo ŋu kple nuxlɔamenyawo kpakple susuɖeɖewo le zã me, eye le ŋdi me la, sukuviawo gaxɔa ŋutiɖoɖoawo yia Basel. Ne dua *f*e agboŋudzɔlawo nagaɖe susua ɖeke o la, sukuvi siawo drona kusi, siwo me koklowo le la ɖe ta, eye woɖea mɔ na wo be woava yi bɔbɔe.

Alea ye Zwingle teŋu wɔ aʋa kple e*ƒ*e futɔ aye vɔdi wɔla mawo. Abe alesi Osvaldo Mykonius gblɔ ene la, “Zwingle wɔ dɔ geɖe to e*ƒ*e ŋugbledede, zãmetoto kple adaŋuɖoɖo, siwo wòtsɔ ɖo ɖe Basel la me, wú be eya ŋutɔ nanɔ nyameɖeɖea me le e*ƒ*e futɔwo dome.”

Roma te*ƒ*enɔla, siwo ka ɖe dziɖuɖu dzi la, va Basel le wo*ƒ*e atsyɔɖoɖo gãtɔwo me, kple wo*ƒ*e kpe xɔasi, siwo le wo ŋu. Wonɔa kesinɔtɔ *ƒ*e agbe, eye nuɖuɖu tiatiawo kple wein, siwo mebɔ o la nɔa wo*ƒ*e nuɖukplɔwo dzi. (168) Woɖea wo*ƒ*e nunɔla dɔwɔwɔwo *ƒ*e agba dzi kpɔtɔ to azãɖuɖu kple nu nyui kpekpẽwo ɖuɖu me. Ke Đɔdɔɖowɔlawo ya to vovo sãa le wo ŋuti. Le amewo ŋku me la, wodzena kloe abe amesiwo menye naneke wú nubialawo o ene, wo amesiwo *ƒ*e nuɖuɖu maxɔasiwo meléa wo ɖe kplɔ̃ ŋuti didie o. Oekolampadius *ƒ*e amedzrodze*ƒ*e, si wònɔ, *ƒ*e a*ƒ*etɔa, si nɔa ekpɔm le bebeme, eye wode dzesii be nusɔsrɔ̃ kple gbedodoɖa dzi ko wònɔna gbesiagbe la, gblɔ tso eŋu gbe ɖeka be : “Ele be woaʋu eme be alakpaxɔsetɔ, si vɔã Mawu ŋutɔ ye wònye!”

Le takpekpea me, nunyala gã Eck yi ɖe nyagblɔti, si woɖo atsyɔ̃ na geɖe la me, le gãnyenye *ƒ*e nɔnɔme me, le esime nublanui-me Oekolampadius, si le ahedada *ƒ*e awua ɖe me la, hã lia nyagblɔti manyakpɔa ɖe dzi le eŋgɔ. —Ibid. liv. 11, ch. 13.- Eck *ƒ*o nu kple gbe gã, si me ŋusẽ le la, kple kakaɖedzi manyagblɔa ɖe. Fetu, si wòle mɔ kpɔm na kple e*ƒ*e ŋkɔ *ƒ*e dziyiyi la na dzo yeye gage ɖe eme; elabe xɔsea taʋlila axɔ home kpekpẽa ɖe *ƒ*e fetu. Nenye be, le nyameɖeɖewo me, mekpɔ ŋutiɖoɖoa ɖeke na nyaa ɖewo o la, nusi wòwɔna koe nye be edoa ɣli sesĩe anɔ ame dzum loo, alo ɣeaɖewoɣi la, nya vlowo ŋutɔ hã ge na le enu.

Ke Oekolampadius gblɔɛ, si me vɔvɔ̃ via ɖe ŋutɔ hã nɔ la, de asi ʋiʋli gɔme kple nya siawo: Nyemexɔ nyametsotso *ƒ*e ɖoɖoa ɖeke wú Mawu *ƒ*e Nya la o.- Ibid., liv. 11, ch. 13.- To gbɔ be e*ƒ*e wɔnawo nye bubudeameŋu kple ɖokuibɔbɔ hã la, eɖe talento kple kalẽwɔwɔ geɖe fia. Ke nunyala Eck ya, nusi wòwɔna vevie la koe nye be wòabia ɖokuibɔbɔ na hamea *ƒ*e ŋusẽ kple numamewo dziwɔwɔ, le esime Đɔdɔɖowɔla ya ku ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ŋu maʋã maʋã. Oekolampadius gblɔ le e*ƒ*e nyaŋuɖoɖo me be: “Numame le mia*ƒ*e Switzerland du sia me mekpɔ ŋusẽa ɖeke o, negbe le Du-se la me ko; ke le xɔse gome me la, Biblia enye mía*ƒ*e Du-Se la.” -Ibid., liv. 11, ch.13.-

Vovototo, si le ame eveawo dome la, medo kpo dɔwɔwɔ ɖe amewo dzi o. Đɔdɔɖowɔla *ƒ*e numeɖeɖe, si me kɔ nyuie la, esi yɔ kple ɖokuibɔbɔ, eye wòwɔe le fafa kple ɖokuibɔbɔa ɖe me la, wɔ dɔ ɖe amewo *ƒ*e gbɔgbɔ dzi ŋutɔ, eye woɖe mo ɖa kple ŋunyɔ̃ tso Eck *ƒ*e ɖokuiŋudzedze kple howɔwɔ gbɔ.

Nyameɖeɖe la yi edzi ŋkeke wuienyi sɔŋ. Le e*ƒ*e nuwuwu la, Roma *ƒ*e amedɔdɔwo do wo ɖokui ɖe dzi be yewoeɖu dzi. Ke esi wònye be nyametsolawo katã nye Romatɔwo ta la, takpekpea na wonya be woɖu Đɔdɔɖowɔlawo dzi, eye bena woɖe wo kple Zwingle ɖa le hamea me. Takpekpea *ƒ*e metsonuwo ɖe akpa, si ɖu dzi vavã la fia. Uiʋli la na be

tsitretsitsi ɖe Roma ŋuti gakpɔ ŋgɔdede, eye le ɣeyiɣi kpuia ɖe megbe la, du gã gã eve, siwo nye Basel kple Bern la hã ge ɖe Reformatio la me.

Ta 10 lia —Đɔdɔdo La Ƒe Nɣɔdede Le Germania

Luther *ƒ*e zĩdodo nukutɔe, si amea ɖeke menya afisi wòto o la, na be dukɔa tsɔ mavo. E*ƒ*e futɔwo gɔ̃ hã le vɔvɔm na e*ƒ*e ŋkɔ mase wú e*ƒ*e anyinɔnɔ. Amewo nɔa biabiam se le afisiafi be nukae dzɔ ɖe edzi? Wonɔa vɔvɔnyawo sem tso eŋu, eye amewo susu be wotso adzoe hewu. Amewo nɔ avi fam ɖe eta le maɣlamaɣla me, menye le exɔlɔ, siwo wodze si la dome ko o, ke le ame akpe akpe, siwo meɖe wo ɖokui fia abe Đɔdɔdowɔlawo ene o hã dome. Ame geɖewo ŋutɔ gɔ̃ hã do ŋugbe be yewo abia hlɔ̃ ɖe eta.

Vɔvɔ̃ dze hamea kplɔlawo dzi, esi wokpɔ be dukɔa le liʋiliʋi lim le wo ŋu, eye ʋunyaʋunya le dzi yim le dua me. Togbɔ be wokpɔ dzidzɔ gbã, esi wosusu be eku ta la, azɔ wodi vevie be dukɔa *ƒ*e dziku nadzo le yewo dzi. Amesiwo do dɔmedzui geɖe ɖe Đɔdɔdowɔla ŋuti esime wòkpɔ ableɖe la, le dzodzom nyanyanya fifia, esi wòle abe wodée gaxɔ me ene la. Amea ɖe ŋlɔ̃ ɖoɖe Mayensia *ƒ*e episkɔpo gã la be: “Nu ɖeka, si susɔ be míawɔ akpɔ ɖeɖe lae nye be míatɔ kakati adi tsa adi Luther le xexeame godoo, akplɔe vɛ na dukɔa, si le edim la.” —D’Aubigné, liv. 9, ch, 1.- Dufiagã *ƒ*e segbalẽ, si wòɖe do go la, zu nu *ƒ*u*ƒ*lu. Papa *ƒ*e amedɔdɔwo kpɔ dziku ŋutɔ esi wode dzesii be agbalẽ sia metsɔ ɖeke le me na wo tsɔ wú Luther *ƒ*e dedienɔnɔ o.

Amewo *ƒ*e dzimaɖeɖi nu tsi vie esi wose be Luther le dedie, to gbɔ be wodee gaxɔ me hã, eye dzo yeye gaɖo wo me. Wogale e*ƒ*e nuŋɔŋlɔwo xlẽm wú tsã. Ame geɖe, siwo *ƒ*e xexlẽme le dzidzim ɖe dzi la, xɔ kalẽtsu, si tsi tre ʋli Mawu *ƒ*e Nya le ŋusẽ, siwo lolo fũu wú eyama tɔ ŋgɔ la, *ƒ*e nya la yome.(171) Reformatio la le ŋgɔ yim tso ŋkeke yi ŋkeke. Nuku, si Luther *ƒ*ã la le miemiem le afisiafi. E*ƒ*e anyi manɔ *ƒ*e dɔ, si wɔm wòle le dukɔa me la ga lolo wú esi wòawɔ ne eyama ŋutɔ li la. E*ƒ*e Đɔdɔdo xɔlɔ̃ geɖewo kpɔ be dɔdasi yeyea ɖe tu yewo, esi yewo *ƒ*e kplɔla megale yewo dome o la. Wotsɔ xɔse kple dzo yeye le ŋutete wɔm na dɔ la dzi yiyi.

Ke Satana mebla abɔ ɖi naneke mawɔ o. Edze agbagba be yeagawɔ nusi yewɔna le ɖɔdɔdo wɔnawo katã me la, si nye be wòable dukɔa, agblẽ Mawu *ƒ*e dɔ la me to amefluɖɔdɔdo tsɔtsɔ ɖɔ li vavãtɔ la me. Abe alesi alakpa kristowo nɔ anyi le Kristo Hamea *ƒ*e *ƒ*e alafa gbãtɔ me ene la, nenema ke aʋatso nyagblɔɖilawo hã do go le *ƒ*e alafa wuiadẽlia mee.

Amea ɖewo, siwo dzi dzoxɔxɔ, si nɔ kristotɔ *ƒ*omea me ɣemaɣi wɔ dɔ ɖo ŋutɔ la, susu le wo ɖokui me be yewo xɔ dzi*ƒ*o *ƒ*e ɖeɖefia tɔxɛwo, eye bena yewo xɔ Mawu *ƒ*e yɔyɔ na dɔ, si gɔme Luther dze la dzi yiyi heyi ɖe e*ƒ*e nuwuwu ke. Le nyate*ƒ*e me la, Luther *ƒ*e dɔ, si wòwɔ da ɖi la, ŋutɔ gblẽm wole boŋ. Wogbe nu le Reformatio *ƒ*e gɔmeɖokpe gãtɔ, si nye Mawunya, xɔse kple agbe nyui nɔnɔ *ƒ*e ɖoɖo ɖeka hɔ̃, si su na nusianu la, gbɔ. Nusi wotsɔ ɖɔ li Mawunya *ƒ*e amekpɔkplɔ vavãtɔ lae nye wo ŋutɔwo *ƒ*e seselelãme kple nukpɔkpɔ, siwo trɔna, eye kakaɖedzi mele wo ŋu o la. Ke esi woɖe ɖaseɖila gã, si klona nu

le vodada kple alakpa ŋu, ɖe aga la, woɖe mɔ na Satana be wòakplɔ amewo *ƒ*e gbɔgbɔ alesi wòdzro la.

Aʋatso nyagblɔɖilawo dometɔ ɖeka gblɔ be yexɔ nusɔsrɔ̃ tso mawudɔla Gabriel gbɔ. Sukukɔkɔdelaa ɖe, si kplɔe ɖo la hã, ɖe asi le suku ŋu be yexɔ ŋutete tso Mawu gbɔ na Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e gɔmeɖeɖe. Bubu siwo lɔna nu wɔgbɔeme wɔwɔ la hã kplɔ wo ɖo. Ke amesiawo *ƒ*e wɔnawo he dzitsitsi kple dzoléle gãa ɖe va amewo me. Luther *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe na be ame geɖewo kpɔ le afisiafi be ɖɔɖɔɖo hiã; evɔ, nublanuitɔe la, nyagblɔɖila yeye siawo *ƒ*e ɖokuibeble *ƒ*e nyawo kplɔ nute*ƒ*ewɔla kple nyate*ƒ*etola geɖewo tra mɔe.

Azɔli yeye sia *ƒ*e ŋgɔnɔlawo yi ɖe Melankton kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo gbɔ le Wittemberg kple wo*ƒ*e ɖokuiblenyawo. Wogblɔ be: “Mawu dɔ mí ɖa be míava fia nu dukɔ la. Míexɔ ɖeɖefiawo tso Mawu ŋutɔ gbɔ, eye míenya nusi gbɔna dzɔdzɔge la. Apostolowo kple nyagblɔɖilawo míenye. Míele yɔyɔ wɔm na Luther ku ɖe nyate*ƒ*e, si fiam míele la ŋuti.” —Ibid., liv. 9, ch. 7.-

Avo *ƒ*o Ɖɔɖɔɖowɔlawo, eye wotɔtɔ le wo ɖokui me geɖe. Esia nye nane, si womedo go kpɔ o, eye womenya nusi woawɔ o. Melankton gblɔ be: “Nyate*ƒ*ee, gbɔgbɔa ɖewo le ɖevi siawo me, evɔ ɖee, gbɔgbɔ kawoe?... Le go ɖeka me, ele be míakpɔ nyui be mímegatsi Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ la nu o, eye, le go evelia me, be Satana *ƒ*e gbɔgbɔ magakplɔ mí tra mɔ o.” Ibid., liv. 9, ch. 7.-

Medidi hafi nufiafia yeyeawo dze wo*ƒ*e kutsetsewo ɖeɖe fia o. Wona be amewo megale be lém na Biblia o, eye amea ɖewo ɖe asi le eŋu ŋutɔ gɔ̃ hã. Tɔtɔtɔtɔ gãa ɖe ge ɖe sukuwo me. Sukukɔkɔdelawo gbe se te nɔnɔ, eye woɖe asi le suku ŋuti. Amesiwo kpɔ be yewo ate ŋu ade dzo ɖɔɖɔɖoa me, akplɔe la, mete ŋu le naneke wɔm wú be wogana wònɔ to yim o. Romatɔwo le dzide*ƒ*o kpɔm, eye wonɔ dziɖuɖu ɣli dom gblɔ be: ” Míagawɔ ŋutete viaɖe ko, eye nusianu asu mía si.” Ibid., liv. 9, ch. 7.-

Luther, si le nusiawo katã sem le Wartbourg la, gblɔ kple vevesese bena: ” Mesusuna ɣesiaɣi be Satana aɖo abi vɔ̃ ma ɖe mí.” Ibid., liv. 9, ch. 7.- Ede dzesi nusi nye amesiwo le wo ɖokui yɔm be nyagblɔɖilawo la *ƒ*e nɔnɔme vavã la, eye wòkpɔ afɔku gã, si le ŋgɔ na Nyate*ƒ*e la. Papa kple du Fiagã *ƒ*e tsitre tsitsi ɖe eyama ŋuti mena Luther tɔtɔ, hese veve kpɔ abe alesi wòle esem fifia la ene o. Amesiwo gblɔ be yewo nye Reformatio *ƒ*e xɔlɔwo la dome boŋ e*ƒ*e futɔ gãtɔwo le go dom tso. Nyate*ƒ*e, siwo he ŋutifafa va na e*ƒ*e luʋɔ, si nɔ xaxa me la, woele mamã hem va hame la me azɔ.

Le Ɖɔɖɔɖo dɔa me la, Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔe tutu Luther yi ŋgɔ, eye wòkplɔe, eya ŋutɔ *ƒ*e lɔlɔnu manɔmee. Nɔnɔme, si wòtsɔ, kple tɔtrɔ deto, siwo wòwɔ la, metso eya ŋutɔ gbɔ o. Dɔwɔnu ko wònye le Ɖusẽmavɔ-tɔ la si me.(173) Gake etsina dzodzodzoe le eɖokui me ku ɖe e*ƒ*e dɔ la *ƒ*e kutsetsewo ŋuti. Egblɔ gbeɖeka be: “Ne menya be nye nufiafia gblẽ nu le amegbetɔa ɖe ŋu, eɖanye ahedala gãtɔ kekeake, si amea ɖeke medze si o hã, nusi mate

ŋu ava me o, elabe Nyanyui vavã lae, melɔ̃ be maku zi gbɔ zi ewo, wú be magbe tɔtrɔ le eyome.”- Ibid., liv. 9, ch. 7.-

Wittemberg, si nye Reformatioa *ƒ*e gunu la, le gegem kaba ɖe nu-wɔgbɔeme kple setemanɔ *ƒ*e ŋusẽ gãa ɖe me. Menye nusiwo Luther fia lae le nɔnɔme sia hem vɛ o; ke boŋ e*ƒ*e futɔwo le nya tsɔm ɖe eŋuti le Germania katã be eyamae. Ebiana eɖokui se kple vevesese le e*ƒ*e luvɔ me be: « Ðee esia anye Reformatio gã la *ƒ*e nuwuwua? » Ibid., liv, 9, ch. 7. Ɣebubuɣi, le vivli kple Mawu to gbedodoɖa me megbe la, ŋutifafa gena ɖe eyama me. Egblɔna be: “Dɔ la menye tɔnyee o, tɔwòe. Màlɔ̃ gbeɖe be numaɖinudzixɔse kple nu-wɔglo nahe gbegblẽ de eme o.” Mele bɔbɔe nɛ kura be wòanɔ adzɔge na vivli la, le esime nuwo de gbegblẽ ge keŋkeŋ la o. Eɖo kpe edzi be yeayi ɖe Wittemberg.

Ke mehe ɖe megbe o, edze afɔku mɔzɔzɔ la dzi. Wode se nɛ be e*ƒ*e afɔ megage ɖe fiaɖu*ƒ*e la me o. E*ƒ*e futɔwo kpɔ mɔ awui faa, ke mɔɖeɖe meli na exɔlɔa ɖeke be wòakpe ɖe eŋu alo axɔe ɖe a*ƒ*eme o. Dziɖuɖua wɔ ɖoɖo sesẽwo ɖe eyomedzelawo ŋuti. Gake esi wòkpɔ be Nyanyui-dɔ la le tsɔtsrɔm la, edze mɔ le A*ƒ*etɔ la *ƒ*e Ŋkɔ me yina avɔa wɔ ge ɖe Nyate*ƒ*e la ta.

Le agbalẽa ɖe, si wòŋlɔ̃ ɖoɖe Saxoni fiavi la, ku ɖe e*ƒ*e dzodzo le Wartbourg me la, egblɔ be: “Ele be fiavi bubutɔ la nanya be mele dzodzom yi Wittemberg, le ametakpɔkpɔ, si sesẽ fũ wú fiaviwo tɔ la te. Nyemesusu kura be mabia wò gãnyenye *ƒ*e kpeɖeŋu o, eye be madi wò ametakpɔkpɔ o. Bene wò nàkpɔ tanye la, nye ya madi boŋ bena makpɔ ta wò. Ne menya be àte ŋu, alo àdi be yeavli tanye la, nyemalɔ̃ be mayi ɖe Wittemberg o. Xexeme *ƒ*e yia ɖeke mateŋu awɔ avɔa ɖe nya sia ta o. Mawu ɖeka koe lawɔ nusianu, amegbetɔ *ƒ*e kpeɖeŋua ɖeke manɔmee. (174) Amesi si xɔse gãtɔ le la, eyae ate ŋu avli ame ta vavã.- Ibid., liv. 9, ch. 8.-

Le agbalẽ evelia, si wòŋlɔ̃ le Wittemberg mɔ dzi me la, Luther gblɔ be: “Mele gbesɔsɔ axɔ wò gãnyenye *ƒ*e megbemanɔ nam kple xexeame katã *ƒ*e dziku faa. Ðe Wittemberg-tɔwo menye nye alẽwo oa? Ðe menye Mawue tsɔ wo de asi nam be makplɔ oa? Eye, ne ehiã la, ɖe nyemakpa ŋgɔ ku ɖe wo ta oa? Mele vɔvɔm̃ ŋutɔ gɔ̃ hã be aglãdzedze gãa ɖe awó le Germania-du la me, si anye Mawu *ƒ*e tohehe na mía*ƒ*e dukɔ la.” —Ibid., liv. 9. Ch. 7.-

Edze dɔ gɔme le dzidodo gãa ɖe kple bɔbɔenyenye me, le tameɖoɖo vevie kple kelili me hã. Egblɔ be: “To Nya la mee míamu, eye míagbe nusi woɖo anyi kple ŋusẽ la *ƒ*u anyie. Nyemawɔ ŋusẽ ŋuti dɔ kura tsi tre ɖe toflokonudzixɔse kple dzimaxɔse ŋuti o. Teté ɖe ame dzi meganɔ anyi o. Mewɔ dɔ na dzitsinya *ƒ*e vovokpɔkpɔ. Ablɔɖe mee xɔse la tsona.- Ibid., liv. 9, ch. 8.-

Nyawo dze ɖiɖi le Wittemberg be Luther gbɔ, eye wòle gbe*ƒ*ã ɖe ge kpuie. Dukɔa nye zi tso afisiafi yi ɖe hame la me be yewoase Mawunya. Gbedoxɔ la yɔ taŋ le ɣeyiɣi via ɖe

ko me. Elia nyagblɔti la dzi he*ƒ*o nu, fia nu, xlɔ̃ nu wo, gbe nya na wo le nunya kple dzigbɔdi gãa dɛ me. Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso amesiwo tsɔ ŋusẽ xe mɔ na misa wɔwɔ me la, egblɔ be: “Misa nye nu vɔdia dɛ; Mawu nye e*ƒ*e futɔ; edze be woatsi enu; medi be le xexea katã me la, nududu kɔkɔe, si ŋu Nyanyuia *ƒ*o nu tso la naxɔ ete*ƒ*e. Gake womegatsɔ akpasesẽ dɛ amea dɛke dɔa le eŋu o. Mawu si me míagblẽ nusianu dɔ. E*ƒ*e Nyae lawɔ dɔ, ke menye míawo o. Miate ŋu abia se be nukatae mahã. Ɖudɔdɔ la enye be nyemelé amegbetɔwo *ƒ*e dzi dɛ nye asi me, abe alesi zemela léa tsu dɛ e*ƒ*e asi me la ene o. Nusi nye míatɔ la koe nye be mía*ƒ*o nu, gake alekeake wòanye hã, mɔdɛdɛ meli na mí be míazi amea dɛke dzi o. Mina míadɛ gbe*ƒ*ã, ke mamlɛa ya le Mawu si. Ne mewɔ ŋusẽ ŋuti dɔ dɛ, nukae anye emetsonu? Nu-srɔwɔ, dzedze nyuie le gota, dɛkawɔwɔ, si tso tetédamedzi me kple ŋkumenuwɔwɔ mee. Ke Nyate*ƒ*e, si tso dzi me, xɔse kple lɔlɔ̃ ya manɔ anyi o. Naneke menɔa dɔwɔwɔ, si me nu etɔ̃ mawo mele o, eye nyemawɔ naneke kura na nenem *ƒ*e dziduɖu kpɔkpɔ o. Mawu wɔa nu gedɛ to e*ƒ*e Nya la *ƒ*e ŋusẽ dɛdɛ ko me fũ wú ne míawo, alo ne xexe blibo la *ƒ*o ŋusẽwo katã nu *ƒ*u gɔ̃ hã. Ame *ƒ*e dzi Mawu dina, eye ne exɔ dzi adɛ me la, ekem dziduɖu vana.”

Madɛ gbe*ƒ*ã, adzro nya me kple ame, aŋlɔ̃ nu, ke nyemate dɛ amea dɛke dzi o, elabe xɔse la, lɔlɔnu *ƒ*e nyae.” Midɔ ŋku nusi mewɔ vayi la! Metsi tre dɛ Papa ŋuti, tsɔtsɔke dzadzra kple Papa *ƒ*e amewo ŋuti, eye mewɔ esia le dzrehehe kple ŋusẽ ŋuti dɔ mawɔ me. Mawunyae metsɔ dɔ ŋgɔ. Medɛ gbe*ƒ*ã, meŋlɔ̃ nu; nyemegawɔ nu bubua dɛke o. Eye le esime menɔ alɔ̃ dɔm la, Nya, si medɛ gbe*ƒ*ãe la, nɔ Papa *ƒ*e ŋusẽ la gbãm, ale be fiavia dɛke, alo fiagã metsi tre dɛ eŋuti o. Ke menye naneke nyea mewɔ o. Nya la ŋutɔe wɔ e*ƒ*e dɔ. Nenye dɛ medi be mawɔ ŋusẽ ŋuti dɔ la, anye ne Germania katã anye ʋu dɛdɛ. Eye nukae ado go tso me? Tsɔtsrɔ̃ kple vevesese na luʋɔ kple ŋutilã. Menɔ anyi kpoo, be Nya la ŋutɔ nawɔ dɔ yi dɛ xexeame.- Ibid., liv.9, ch.8.-

Ɖkeke yi ŋkeke dzi Luther nɔa gbe*ƒ*ã dɛm kwasiɖa dɛka sɔŋ na ameha gedɛ, si nɔ to dɔm kple vivisese. Mawunya la na be nuwɔgbɔeme *ƒ*e dzobibi la nu tsi vie. Nyanyui la *ƒ*e ŋusẽ gbugbɔ kplɔ dukɔ, si le mɔ tram la, va Nyate*ƒ*e *ƒ*e mɔ la dzi.

Luther medi kura be yeado go kple amesiwo *ƒ*e wɔna he gbegblẽ gã sia vɛ o. Enya be ame maɖuwoɖokuidzi kple hlɔ̃- me wonye, wo amesiwo be yewo xɔ kekeli tɔxɛ tso dzi*ƒ*o, eye womelɔna xɔna nusi mesɔ kple wo*ƒ*e nukpɔkpɔ o, alo to*ƒ*oɖo via dɛke hã o la. Wotsɔ ŋusẽ katã dɛ wo*ƒ*e asi me, eye wobiana be amesiame naxɔ dɛ nusi yewo gblɔ la dzi enumake. Gake esi wobia be yewoado go kple Ɖɔɖɔɖowɔla la, elɔ̃ xɔ wo. Alea gbegbe ye Luther dɛ ameblela siawo gɔme fia woaŋutɔwoe eye wòle na wo be woadzo le Wittemberg enumake.

Ke nuwɔglo la nu tsi le ɣeyiɣia dɛ me. Gake le *ƒ*ea dɛwo megbe la, egawó kple ŋusẽ wú tsã kple emetsonu dziŋɔwo. Luther gblɔ tso wo*ƒ*e kplɔla dɛka ŋuti be: “Le wo ŋkume la, Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo medi naneke o. Wo*ƒ*e ɣlidodo koe nye be: ‘Gbɔgbɔ la, gbɔgbɔ la!’ Le

nyate*ƒ*e me nye ya nyemayi afisi wo*ƒ*e gbɔgbɔ la le wo kplɔm yi o. Mawu neve nunye be nyemaganye ha, si me ame kɔkɔewo ɖeɖe ko le la, menɔla o. Medi be manɔ bɔbɔenyenyetɔwo dome, ame gblɔewo, dɔnɔwo, amesiwo dzesi wo*ƒ*e nuvɔwo hesea wo*ƒ*e veve, siwo ŋẽna, fana konyi ɣesiaɣi tso dzi me ke na Mawu be wòana yewo akɔfafa kple kpekpeɖeŋu la.- Ibid., liv. 10 ch., 10.-

Thomas Munzer nu-wɔgbɔemelawo *ƒ*e kplɔla gãtɔ, nye amea ɖe, si sí talento geɖe le, ale be ne eto mɔ, si dze la, ate ŋu awɔ nu nyui geɖe. Gake mesrɔ̃ subɔsubɔ vavã *ƒ*e ɖoɖo gbãtɔwo o. Exɔe se be Mawu tia ye be yeneɖɔ xexeame katã ɖo, eye wòŋlɔ̃ be, abe wɔwuiwɔla gbogbotɔwo ke ene be dɔɖɔɖo nyuitɔ la dzena egɔme tso ameŋutɔ dzi. E*ƒ*e didi gãtɔ enye be yeaxɔ ta, eye yemanye evelia na amea ɖeke o, na Luther ŋutɔ gɔ̃ hã o. Etsɔ nya ɖe Đɔɖɔɖowɔlawo ŋuti be to wo*ƒ*e lelé ɖe Biblia ɖeka ko ŋuti la, wole Papa *ƒ*e dziɖuɖu tɔgbi ɖom anyi. Ekpɔ eɖokui abe amesi Mawu yɔ na ɖɔɖɔɖo vavã wɔwɔ ene. Egblɔna be nusia ava me to gbɔgbɔ la *ƒ*e ɖeɖefiawo me, eye bena amesi si gbɔgbɔ la le la, eya si xɔse vavã la le, to gbɔ be ate ŋu anye amesi mexlẽ Mawu *ƒ*e Nya la kpɔ le e*ƒ*e agbe blibo la katã me o hã. Ibid. liv. 10, ch.10.

Nunyala wɔwuiwɔla siawo kplɔa wo ɖokuiwo kple woawo ŋutɔ *ƒ*e nukpɔkpɔwo, eye wokpɔa wo*ƒ*e susu ɖesiaɖe kple seselelãme abe Mawu *ƒ*e gbe ene; esia ŋuti wo*ƒ*e wɔnawo gbɔa eme fũu ŋutɔ. Wo dome amea ɖewo ŋutɔ gɔ̃ hã tɔ dzo wo*ƒ*e Bibliawo henɔa ɣli dom be: “Nuŋɔŋlɔ̃ la wua ame, ke gbɔgbɔ la nana agbe.” Munzer *ƒ*e nufiafia sɔ kple amesiwo nu wɔnukuwo doa dzidzɔ na la *ƒ*e didiwo, eye wòdona ɖokui ɖe dzi, hetsɔna amegbetɔ *ƒ*e susu ɖoa ta me na Mawu *ƒ*e Nya la. Alea ye ame akpeakpewo xɔ Munzer *ƒ*e nufiafiawo. Etsi tre ɖe ɖoɖowɔwɔ le subɔsubɔ me ŋuti, eye wòna wonya be toɖoɖo fiaviwo le abe subɔsubɔ tsɔtsɔ na Mawu kple Belial ene.

Dukɔa, si dze nugbegbe le Papa *ƒ*e kɔkuti gbɔ la, megate ŋu le dziɖuɖua *ƒ*e ɖoɖowo xɔm azɔ o. Munzer *ƒ*e nufiafia, si dzi wòbe Mawu da asi ɖo la, na be amewo megale didim be yewoanɔ ɖoɖoa ɖeke te o, ke woawo ŋutɔwo *ƒ*e susu kple didiwo zu wo kplɔla. Nusiawo *ƒ*e metsonuwoe nye aglãdzedze wɔna sesẽwo ɖe dziɖuɖua ŋuti kple ʋiʋli, siwo na be ʋu sɔgbɔ kɔ ɖi le Germania *ƒ*e agblewo dzi. Veve, si wòse le luʋɔ me ke le Erfurt vayi tsã, gatrɔ va nɛ kple ŋusẽ, si dzi ɖe edzi zi gbɔ zi eve, esi wòkpɔ wotsɔ wɔwuiwɔwɔ *ƒ*e metsonuwo da ɖe Reformatio *ƒ*e ta dzi. Fiavi Papa yomedzelawo gblɔ be Luther *ƒ*e nufiafiawoe he aglãdzedze la vɛ, eye ame geɖewo xɔ ɖe edzi nenema. To gbɔ be nyatsɔɖameŋu sia meɖo gɔmeɖokpea ɖeke o hã la, ana be Đɔɖɔɖowɔla la ase veve godo. Bene woado vlo Nyate*ƒ*e la *ƒ*e nya, anae ŋkɔ be nuwɔgbɔeme la, nye nusi menya le tsɔtsɔm na Luther o. Le go bubu me, aglãdzelawo *ƒ*e kplɔlawo lé fu Luther, menye esi melɔ̃ ɖe wo*ƒ*e nufiafiawo *ƒ*e Mawu gbɔ tsotso la dzi ta ɖeɖe ko o, ke le esi wògblɔ be wonye aglãdzelawo ɖe dziɖuɖua ŋuti la ta. Wogatsɔ nya ɖe eŋu hã be enye ɖokuiŋudzela, si wòdze be woalé fu la. Ewɔ nɛ abe ɖee wòhe fiaviwo kple dukɔa *ƒ*e dziku va eɖokui dzi ene.

Roma yomedzelawo le dzidzɔ kpɔm ale gbegbe, hele mɔ kpɔm na Reformatio la ƒe toyiyi keŋkeŋ, eye wotsɔ nya ɖe eŋu be nu dada, siwo wòdi be yeaɖe ɖa la wɔm eyama ŋutɔ le. Wɔwuiwɔlawo nɔ gbɔgblɔm be wowɔ nu madzɔmadzɔ gãa ɖe ɖe yewo ŋuti, si na be ame geɖewo xɔ yewo ƒe nya, eye abe alesi wònɔna na amesiwo le mɔ dada dzi ene la, wotsɔ wo abe martirowo ene. Alea ye ame mawo, siwo tsi tre ɖe Reformatio la ŋuti kple woƒe ŋusẽa katã la, woamawo nu wole veve sem ɖo, hele wo kafum, le wo kpɔm abe amesiwo ŋuti wole ŋuta sẽm le, le tetém ɖe anyi la ene. Nusia nye Satana ƒe dɔwɔwɔ, si tso aglãdzedze, si va eme le dziƒo zi gbãtɔ la, me.

Satana le ŋutete wɔm ɣesiaɣi be yeable amegbetɔwo, atutu wo be woayɔ nuvɔ̃ be dzɔdzɔenyenye, eye dzɔdzɔnyenye be nuvɔ. Ŋgɔdede kae mékpɔ le dɔ sia wɔwɔ me oa! Zi nenie mevana eme edziedzi be tohehe kple nyatsɔɖameŋuwo yina na Mawu ƒe subɔla anukwaɖetɔ, siwo tsitre sesiẽ kalẽtɔe le Nyateƒe la taviɔli me oa! Amesiwo menye nu bubu wú Satana ƒe dɔtsɔlawo o la, woawoe xɔna kafukafu, eye woblea wo ɖe ŋu, hekpɔa wo abe martirowo ene, le esime amesiwo dze na bubu kple kpekpeɖeŋu le woƒe nuteƒewɔwɔ na Mawu me la, zu amesiwo ŋu wonɔa vɔ̃ susum ɖo, eye wonɔa vɔvɔm na.

Kɔkɔenyenye sɔsrɔ, alo alakpa ƒe kɔkɔewɔwɔ gale eƒe avatso dɔwɔwɔ dzi. To nɔnɔme bubuwo me la, gbɔgbɔ ma ke, si wɔ dɔ le Luther ƒe ɣeyiɣiwo me la, gale amewo ƒe susu ɖem ɖa le Ŋɔŋlɔawo dzi, henɔa amegbetɔwo flum be woawɔ woawo ŋutɔwo ƒe seselelãme kple nukpɔkpɔwo dzi, wú be woaxɔ Mawu ƒe Se la, ahawɔ edzi. Eya nye Satana ƒe ameflumɔnu sesẽtɔwo dometɔ ɖeka, si dzi wòtona kple ŋudzedze, hea ɖiƒoƒo vana Nyateƒe la ƒe dzadzɛnyenye dzi.

Luther ɔli Nyanyui la ta vɔvɔ̃ manɔmee le amenutsotso, siwo le afisiafi tsom la ŋgɔ. Le ɔiɔli ɖesiaɖe me la, Mawu ƒe Nya la nyena aɔawɔnu sesẽa ɖe na eyama. Etsɔ Nya la wɔ aɔa kple Papa ƒe amedziɖuɖu, si wòxɔ kple ŋusẽ la, eye wòkpe akɔ kple susugãɖelawo ƒe nunya, eye wògatsɔ Nya la tsi tre ɖe wɔwuiwɔla, siwo di be yewoawɔ ɖeka kple Reformatio la, ŋuti. Futɔa ƒe wɔna vovovoawo ƒe ɖesiaɖe tona mɔa ɖe dzi ɖea Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ɖe aga, doa amegbetɔ ƒe susu ɖe dzi abe nyateƒe kple subɔsubɔ ƒe nunya dzɔtsoƒe ene. Ame ƒe susu tsɔtsɔ abe nunya ƒe dzɔtsoƒe ene la nye trɔsubɔsubɔ, eye wòna wo kpɔnɛ abe dzidzenu le subɔsubɔ nyawo me ene. Roma hamea hã be yewoƒe kplɔla gã la xɔ eƒe nufiamewo tɛe tso Apostolowo ƒe ɣeyiɣi me ke, eye wòle matrɔmatrɔ tso blema ke va ɖo ɣeyiɣi sia; ale be woawo hã ɣla ɖe apostolowo ƒe dɔdasi kɔkɔewo megbe henɔa wɔwuiwɔwɔ kple gbegblẽ vɔdi ƒe agbe. Munzer kple eƒe hadɔwɔlawo ƒe ɖeɖefia, siwo wobe yewo xɔ la, metso afi bubua ɖeke wú woa ŋutɔwo ƒe susuwo ƒe tsaɖiɖi me o, eye wònɔa dɔ wɔm tsi tre ɖe dziɖuɖuwo katã ŋuti, amegbetɔ tɔ kple Mawu tɔ siaa ŋuti. Kristotɔnyenye vavã xɔna Mawu ƒe Nya la abe Nyateƒe, si tso ɖeɖefia me la ƒe kesinɔnu gãtɔ ene; eya kee nyena dodokpɔ alo dzidzenu na ɖeɖefia ɖesiaɖe.

Esi Luther dzo le Wartbourg la, eyi ɖe e*ƒ*e Nubabla Yeyea *ƒ*e gɔmeɖeɖe dɔ la dzi, hewu enu, eye le madidi me la, Nyanyui la su Germania dukɔ la si le wo degbe me. Amesiwo katã lɔã Nyate*ƒ*e la kpɔ dzidzɔ geɖe le eŋu, ke amesiwo tia amegbetɔwo *ƒ*e dekɔnuwo kple amegbetɔ *ƒ*e sededewo la gbe nu le egbɔ, eye wolé fui. Nunɔlawo vɔ̃ ŋutɔ esi wokpɔ be asinukpɔkpɔ su dukɔmevi ɖesiaɖe si be wòava dzro Mawunya la me kple yewo, eye le esia wɔwɔ me la, yewo *ƒ*e numanya avadze le gota. Wo*ƒ*e ŋutilã me nyameɖeɖe *ƒ*e aʋawɔnu la meɖo ŋusẽa ɖeke le Gbɔgbɔ *ƒ*e yi la ŋgɔ o. Roma wɔ e*ƒ*e dziɖuɖu ŋusẽa katã ŋuti dɔ be yeaxe mɔ na Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔea *ƒ*e kaka ɖe dukɔa me. Gake se, siwo wòde, fi*ƒ*ode kple fuwɔamewo katã nye tofloko. Zi alesi wòbu fɔ Biblia la, nenema ke amewo *ƒ*e didi le ŋu sẽm ɖe dzi be yewoanya nusi fiam Nya la le vavã. Amesi ke nya nuxexlẽ la di be yeŋutɔ yeasrɔ̃ Mawunya la na yeɖokui. Amewo tsɔnɛ ɖe asi yia afisiafi, xlẽnae, gatrɔ xlẽnɛ, eye ne wosrɔ̃ Ɖɔŋlɔawo *ƒ*e akpa gãa ɖe ɖe ta me la, hafi wokpɔa dzidzeme. Esi wòkpɔ alesi woxɔ Nubabla Yeyea nyuie la, Luther dze Nubabla Xoxoa hã gɔmeɖeɖe enumake, eye ne ewu akpaa ɖe nu la, eɖenɛ ɖe go zi ɖeka.

Woxɔ Luther *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo nyuie le du gãwo kple kɔ*ƒ*ewo me siaa. Agbalẽ, siwo Luther kple e*ƒ*e xɔlɔwo ta la, ame bubuwo tsɔna wo ɖia tsae. Nunɔla ɖokuiɖeɖagala, siwo kpɔ be yewo *ƒ*e agbenɔnɔ *ƒ*e ɖoɖowo medze o, eye wodi be yewoado go le kuvia- gbe, si wonɔ didie me ahawɔ nane, gake wo*ƒ*e abunɛtɔnyenye meɖe mɔ na wo be woate ŋu agblɔ Mawunya o la, tsɔna Luther kple e*ƒ*e xɔlɔwo *ƒ*e agbalẽawo nɔa tsa ɖim le nutowo, kɔ*ƒ*ewo kple agbletawo me henɔa wo dzram. Le ɣeyiɣi suɛa ɖewo me la agbalẽdzrala kalẽtɔ siawo xɔ Germania dua katã me. Ibid., liv. 9, ch. 11.-

Hotsuitɔwo kple amedahewo, nunyalawo kple agbalẽmanyalawo siaa tsɔ beléle tɔxɛ le agbalẽawo me dzrom. Le kɔ*ƒ*ewo me, amewo *ƒ*oa *ƒ*u ɖe nake dzo ŋu le zã me, eye kɔ*ƒ*eme-suku nufialawo kɔa gbe dzi nɔa Mawunya la xlẽm na wo. Ale be luʋɔ yeyewo nɔa kekem ɖe Nyate*ƒ*e la ŋuti, eye amesiwo dzi wòwɔ dɔ ɖo la yi ɖamanae kple ame bubuwo.

Kakaɖedzi le amewo si sum to ɖeɖefia Nya la me: “Ne woʋu go wò Nya la, eklẽna, eye wòfiaa nunya amesiwo ŋu wɔna mele o.” (Ps. 119 : 130) Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo sɔsrɔ̃ le tɔtrɔ gãa ɖe hem va dukɔ la *ƒ*e gbɔgbɔ kple dzi me. (180) Papa *ƒ*e dziɖuɖua tsɔ gayibɔ *ƒ*e kɔkuti sesẽa ɖe té amesiwo kplɔm wòle la ɖe numanya kple gbɔɖiamea ɖe me. Wolé ɖe subɔsubɔ kɔnua ɖewo dziwɔwɔ ŋu vevie kple dzixɔse dada, gake wo*ƒ*e dziwo kple nunya mekpɔ gome le wo wɔwɔ me o. Luther *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe, si ɖea Mawunya *ƒ*e Nyate*ƒ*eawo me wòkɔna nyuie, kple Nya la ŋutɔ, si wòtsɔ de asi na dukɔa la, nyɔ̃ wo*ƒ*e susuwo tso wo*ƒ*e alɔdɔdɔ me, eye wòkɔ wo*ƒ*e gbɔgbɔmeme la ŋuti, hedoe ɖe dzi to ŋusẽ yeye dede wo*ƒ*e nunya me.

Wokpɔa ame geɖe, siwo tso dukɔme hatsotsoe vovovoawo me kple Biblia le asi me, wonɔa Reformatio *ƒ*e nufiafiawo ta ʋlim. Papa yomedzela, siwo ɖe asi le Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo sɔsrɔ̃ ŋuti na nunɔlawo kple ɖeɖeɖagalawo la, bia tso wosi azɔ be woaɖe zɔ ne woatsi tre ɖe nufiafia yeyeawo ŋuti. Ke esi womedze si Ɖɔŋlɔ̃awo o, eye womenya Mawu *ƒ*e ŋusẽ la

hã o la, nunɔlawo kple dɔkuiɖeɖagala siawo mete ŋu nɔ te ɖe amesiwo wodzuna tsã be numanyalawo kple xɔsedadatɔwo *ƒ*e ŋku me o. Katoliko nuŋlɔ̃laa ɖe gblɔ be: "Nublanuitɔe la, Luther fia e*ƒ*e nusrɔ̃lawo be Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e nufiafia ko dzi woatu wo*ƒ*e xɔse la ɖo."

Ameha gãwo *ƒ*oa *ƒ*u be yewoase alesi ame mayisukugãwo te ŋu ʋlia Nyate*ƒ*e la ta, eye wote ŋu ɖea nya me kple xɔse- nunyalawo kple sukugãdela nu*ƒ*onya*ƒ*ola gãwo la. Mawu *ƒ*e Nya *ƒ*e nufiafia bɔbɔewo léa wo*ƒ*e nyameɖeɖewo *ƒ*ua anyi eye wòɖea amegã mawo *ƒ*e numanya ɖe go. Nyɔnuwo kple ɖeviwo, asinu- dɔwɔlawo kple asrafowo siaa nya Mawunya wú nunyalagãwo kple nunɔlawo le wo*ƒ*e awuʋlayawo me.

Vovototo, si le Nyanyui srɔlawo kple Roma *ƒ*e alakpanudzixɔselawo dome la, sɔ kple esi le nunyalagãwo kple dukɔmevi gblɔe, siwo menya naneke o la dome. Sɔhɛ, siwo *ƒ*e susu le agbe, siwo *ƒ*e akpa gãtɔ le Ɖɔŋlɔawo me dzrom, le wo me kum wòde to, eye woganya nu tso blema me *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo ŋu geɖe la, sɔhɛ siawoe kpa ŋgɔ Roma *ƒ*e megbenɔla, siwo nye ame tsitsiwo, esiwo metsɔ ɖeke le me na gbewo sɔsrɔ̃ kple nuŋɔŋlɔwo o. Sɔhɛ siawo, siwo de ŋgɔ le susu me, dzɔatsu le luʋɔ me, eye dzika hã metsoa wo *ƒ*o o la, *ƒ*o *ƒ*u nunya geɖe na woɖokui le ɣeyiɣi kpuia ɖe me, ale be amea ɖeke mete ŋu nɔa te le wo ŋgɔ o. Ne eva me be sɔhɛ Ɖɔɖɔɖotaʋlila siawo do go Roma *ƒ*e nunyala gãwo le takpekpea ɖe me la, wotsɔa nya ɖe wo ŋuti bɔbɔe kple kakaɖedzi numeɖeɖe ale gbegbe be amegã siawo tɔtɔna le wo ɖokui me, kukɔna aɖe, eye woɖia gbɔ le amehawo ŋku me.- Ibid, liv. 9 ch. 11.-

Roma *ƒ*e kplɔla, siwo kpɔ alesi hameviwo *ƒ*e xexlẽme le to yim la, bia kpeɖeŋu tso dziɖuɖua gbɔ, eye wodi vevie be yewoato mɔ sia mɔ dzi atrɔ wo yomedzela, siwo le go dom la, gbɔ va yewo *ƒ*e ŋusẽ te. Gake dukɔ la kpɔ nusi e*ƒ*e luʋɔ le hiahiãm la le nufiafia yeye, si xɔm wole la me. Wotrɔ megbe de amesiwo, le ɣeyiɣi didia ɖe me la, nyi wo kple nuɖuɖu nyɔŋuwo, kple numaɖinudzixɔse, kpakple amegbetɔwo *ƒ*e numamewɔwɔwo.

Nenemae, esi yometiti *ƒ*e dzo gade asi bibi me ɖe Nyate*ƒ*ea *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖelawo ŋuti la, woɖo ŋku Kristo *ƒ*e nya, si wògblɔ la dzi bena: "Ne woti mia yome le du sia me la, misi yi ɖe bubua ɖe me; …." (Mateo 10: 23) Kekeli la le gegem ɖe afisiafi. Sisilawo le sitso*ƒ*e kpɔm le ʋɔtru, si ʋu na wo la me, eye tso afima la, woyina ɖea gbe*ƒ*ã Kristo, ɣeaɖewoɣi le gbedoxɔwo me, ke ne womeɖe mɔ na wo o la, woyia a*ƒ*e tɔxɛwo me alo ablɔwo dzi. Afisiafi, si woate ŋu ɖo to wo le ko la, zua gbedoxɔ kɔkɔe na wo. Nyate*ƒ*e, si wole gbe*ƒ*ã ɖem kple ŋusẽ sia kple kakaɖedzi ma la, le kakam ɖe dzi, mɔxenua ɖeke makpɔe.

Wo*ƒ*o *ƒ*u hamea nunɔlawo kple dukɔme dziɖuɖua *ƒ*e ŋusẽwo ne woagbã nusi yɔm wole be xɔse madzɔmazɔ la, gake tofloko ko wònye. Dzodzro wode amewo gaxɔ me, wɔ funyanya amewo, tɔ dzo wo, wù bubuwo kple yi. Ke wo katã nye dzodzro. Ame akpeakpewo tre wo*ƒ*e xɔse nu kple wo*ƒ*e ʋu, gake Roma gale edzi. Nusi yometiti la wɔ koe nye be Nyate*ƒ*e la naga kaka ɖe edzi. Wɔwuiwɔwɔ, si Satana di be yeatsɔ tee kpɔ la hã na

be amewo gade dzesi vovototo, si le e*ƒ*e dɔwɔwɔwo kple Mawu *ƒ*e dɔwɔwɔwo dome nyuie wú.

Ta 11 lia —Fiaviwo Ƒe Tsitretsitsi

Đasedɖiɖi gãtɔ kekeake, si wowɔ le Reformatio ŋuti kpɔ la, dometɔ ɖeka enye fiavi kristotɔwo *ƒ*e nya gbegbe, si wowɔ na Spire *ƒ*e takpekpe gã le *ƒ*e 1529 lia me la. Mawu *ƒ*e ame mawo *ƒ*e kalẽ, xɔse kple kelili woena kakaɖedzi ku ɖe ame *ƒ*e vovokpɔkpɔ le susuɖeɖe kple dzitsinya dzi wɔwɔ me le *ƒ*e alafa geɖe, siwo kplɔe ɖo la me. Wo*ƒ*e tsitretsitsi siae na woɖo ŋkɔ na Đɔdɔdo hame la be Protestant Hame la. Đoɖo siwo nɔ agbalẽ, si woŋlɔ̃ na Spire takpekpe la woe nye Protestant Hame la *ƒ*e gɔmeɖokpe. D'Aubigné, liv. 13, ch. 6.

Viviti kple ŋɔdzi *ƒ*e ŋua ɖe ke na Reformatio la. To gbɔ be Worm *ƒ*e takpekpe gã la bu fɔ Luther abe setemanɔla ene, eye wode se ɖe e*ƒ*e nyawo fiafia kple wodzi xɔse ŋu hã la, vovo le subɔsubɔ me *ƒ*e nufiafia gale dɔ wɔm le fiaɖu*ƒ*ea me koe. Mawu *ƒ*e kpekpeɖeŋu xe mɔ na ŋusẽ, siwo katã tsi tre ɖe Nyate*ƒ*e la nuti. Charles V lia do ŋugbe be yeatsi gbɔgbɔ ɖe Reformatio la nu; gake ɣesiaɣi, si wòɖe alɔ be yea*ƒ*oe la, nane xea mɔ nɛ godo. Evana me enuenu be amesiwo wɔ kalẽ tsi tre ɖe Roma ŋu la, kpɔna be yewo *ƒ*e nuwuwu ɖo azɔ; gake le ɣeyiɣi mamlɛa dzi tututu la, Turkia *ƒ*e aʋakɔwo *ƒ*ua asaɖa ɖe fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e ɣedze*ƒ*e li*ƒ*o dzi, alo Frans *ƒ*e fia, alo Papa ŋutɔ gɔ̃ hã, si le ŋu ʋãm Germania du fiagã *ƒ*e ŋusẽ kpɔkpɔ ɖe dzi la, hoa aʋa ɖe eŋu. Ale Reformatio la te ŋu li ke, hekeke ta le dukɔwo *ƒ*e ʋiʋli kple howɔwɔ me.

Ke le nuwuwu la, fiavi papayomedzelawo ɖe asi le wo*ƒ*e dzrewo ŋu, ale be woawɔ ɖeka tsi tre ɖe Đɔdɔdɔwɔlawo ŋuti. Le *ƒ*e 1526 lia me la, fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e takpekpe, si wowɔ le Spire la, na ablɔɖe blibo ku ɖe subɔsubɔ ŋu le fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e duwo katã me vaseɖe ɣeyiɣi, si takpekpe gã la na*ƒ*o *ƒ*u. Kasia afɔku siwo na be wowɔ subɔsubɔ *ƒ*e mɔɖeɖe sia navayi la, fiagã la gayɔ takpekpe gã bubu le Spire le *ƒ*e 1529 lia me, kple susu be yeatsrɔ̃ amesiwo woyɔna be xɔsedadatɔwo la ɖa keŋkeŋ. Đoɖo la enye be woable fiaviawo ɖe ŋu ale be wo katã natsi tre ɖe Reformatio la ŋuti. Gake ne womelɔ̃ o la, fiagã Charles le gbesɔsɔ awɔ yi ŋuti dɔ le nuwuwu.

Papa yomedzelawo kpɔ dzidzɔ ale gbegbe. Woyi ɖe Spire *ƒ*e takpekpe la le agbɔsɔsɔ gã ɖe me, eye woɖe wo*ƒ*e fuléle Đɔdɔdɔwɔlawo kple amesiwo le megbe na wo la fia ŋutegã. Melankton gblɔ be: "Amesiwo wotsri vevie kple gbeɖuɖɔwo míenye; gake Kristo le e*ƒ*e dukɔ dahe la kpɔm, eye ele eɖege hã." Ibid., b. 13, ch. 5.- Wode se na fiavi Đɔdɔdɔwɔla, siwo va takpekpe la, be womegaɖe mɔ woaɖe gbe*ƒ*ã le afia ɖeke o, le woŋutɔ *ƒ*e a*ƒ*e me gɔ̃ hã. Nyanyuia *ƒ*e tsikɔ le Spire *ƒ*e dumetɔwo wum ŋutɔ ale be to gbɔ be wode se ɖe Mawunya gbɔgblɔ nu hã la, Ame akpe akpewoe lɔna hoo, yina subɔsubɔ *ƒ*e le Saxoni fiavi la *ƒ*e gbedoxɔ me ŋdi sia ŋdi na Mawunya sese.

Esia na be xaxaa ɖe va le madidi me. Fiagã la na woɖe gbe*ƒ*ã le takpekpea be, esi wònye be dzitsinya *ƒ*e vovokpɔkpɔ kple ablɔɖe, si wona amesiame be wòawɔ subɔsubɔ, si dzroe la, le sedzimawɔ hem vɛ la, ekem fia la bia be woagbã ɖoɖo sia. Fia gã ɖeka *ƒ*e

gbeɖeɖe sia medo dzidzɔ na nyanyui-kristotɔ geɖewo o, eye wodome ame ɖeka gblɔ be: « Kristo gage ɖe Kayafas kple Pilato *ƒ*e asi me ke. » Roma yomedzelawo dze anyrã wɔwɔ ɖe dzi. Papa ŋuti-mea ɖe gblɔ be: " Turkiatɔwo ganyo wú Luther yomedzelawo fũu, elabena Turkiatɔwo wɔna ɖe ŋutsitsidɔ̃ ŋkekewo dzi, ke Luther *ƒ*e amewo ya dana wo dzi. Nenye be woatia le Mawu *ƒ*e Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo kple Hamea *ƒ*e vodada xoxoawo dome la, Ɖɔŋlɔawoe wòdze be woaɖe ɖa." Melankton gblɔ be : "Gbesiagbe, le takpekpea me la, Faber kpɔna kpé yeyea ɖe dana ɖoɖe mí Nyanyui yomedzelawo godoo." Ibid., liv. 13, ch 5.

Vovokpɔkpɔ le subɔsubɔ me nye nusi woɖo anyi to se wɔwɔ me, eye du siwo xɔ Nyanyuia le fiaɖu*ƒ*ea me la, melɔ̃ be woaɖe se sia ɖa o. Ke woɖo be yewoatsi tre ɖe afɔ tutu yewo*ƒ*e dzenawo dzi ŋuti. Worms takpekpea *ƒ*e ɖoɖo, si ɖe Luther do go le fiaɖu*ƒ*ea katã me la, gale dɔ wɔm, eyata mekpɔ mɔ ayi ɖa*ƒ*o nu le Spire *ƒ*e takpekpe la o. Gake e*ƒ*e hadɔwɔlawo kple fiavi, siwo Mawu tia be woaʋli ye*ƒ*e Nya ta le nudzɔdzɔ sia me la, xɔ ete*ƒ*e. Saxoni fiavi bubutɔ, Frederik, si nye Luther takpɔla le gɔmedzedzea me la, ku; ke enɔvia Yohanes, si xɔ ete*ƒ*e la xɔ Reformatio la kple dzidzɔ. To gbɔ be ŋutifafa-me wònye hã la, eɖe ŋusẽ kple kalẽwɔwɔ geɖe fia le nusiwo ku ɖe xɔse *ƒ*e nyawo ŋuti la me.

Roma nunɔlawo bia be fiaɖu*ƒ*ea me *ƒ*e du, siwo katã xɔ Reformatioa la, nabɔbɔ na Papa *ƒ*e sededewo. Le go bubu me, Ðɔɖɔɖowɔlawo le biabiam le wo*ƒ*e akpa dzi be subɔsubɔ *ƒ*e ablɔɖe, si wona yewo tsã la, nagatrɔ va na yewo. Womelɔ̃ be du, siwo xɔ Mawu *ƒ*e Nya kple dzidzɔ gãa ɖe la, nagatrɔ ge ɖe Papa *ƒ*e kɔkuti té o. Ke ŋutiɖoɖo, si ŋu wovake ɖo lae nye be afisi Reformatio mege ɖo o la, Worms *ƒ*e sedede la akpɔ ŋusẽ le te*ƒ*e ma; ke le Nyanyui *ƒ*e duwo me, afisi sedede la ate ŋu ahe aglãdzedze vɛ le la, womagawɔ ɖɔɖɔɖo yeyewo o, womagaɖe gbe*ƒ*ã ku ɖe nyati siwo ŋu nyameɖeɖe nɔ tsã la ŋu o, womagaxe mɔ na misa wɔwɔ o, eye, mlɔeba, womaɖe mɔ na katolikotɔa ɖeke be wòatrɔ dzi me axɔ Luther *ƒ*e nufiafiawo o.Ibid., liv. 13, ch. 5. Nusiawo dzi takpekpe la da asi ɖo, eye wònye dzidzɔ gãa ɖe na Roma *ƒ*e nunɔlawo kple yomedzelawo.

Nenye be ɖoɖo siawo de asi dɔwɔwɔ me la, Ðɔɖɔɖo la magate ŋu age ɖe te*ƒ*e siwo meyi haɖe o la me o, eye mate ŋu ali ke ɖe dzi wú alesi wònɔ ɣemaɣi la o. Ibid. b. 13, ch. 5.- Nenema ke mɔkpɔkpɔ hã abú keŋ na Mawunya gbɔgblɔ, eye dzimetɔtrɔ maganɔ anyi o. Aga nye dzizizi na bubume, siwo le megbe na Ðɔɖɔɖoa la, be woawo hã nawɔ ɖe sededeawo kple mɔxexeawo dzi enumake. Ðe ko wòle abe xexeame *ƒ*e mɔkpɔkpɔwo katã le bubúm ene. Papa *ƒ*e subɔsubɔ *ƒ*e tɔtrɔva agahe tsã *ƒ*e tetéɖamedzi ŋusẽ ŋuti dɔwɔwɔ vɛ; ke madidi o la, dɔ gã, si wɔglowɔlawo hã ɖe fu na geɖe vayi, to wo*ƒ*e wɔnawo me la, akpɔ tsɔtsrɔ̃ blibo mlɔeba. Ibid., liv. 13, ch. 5.

Esi Nyanyui yomedzelawo *ƒ*o *ƒ*u de ŋugble le woɖokui me le nya siawo ŋu la, wokpɔ wonɔewo *ƒ*e ŋku me kple dzikatso*ƒ*o. Wobia wonɔewo se be: " Nuka wɔ ge míala ? Metsonu siwo ŋu gbɔgblɔ mele o la, atu xexeame katã. Ðee Reformatio kplɔlawo axɔ ɖe

sedede siawo dzia? Anye nu bɔbɔea ɖe be woage ɖe mɔ gbegblẽa ɖe dzi le kuxi ɣeyiɣi gã sia me. Woate ŋu akpɔ taflatse geɖe, siwo sí gɔmesese le, na woɖokui bɔbɔ ɖe sededeawo té. Wona kakaɖedzi fiavi siwo nye Luther yomedzelawo be woate ŋu awɔ ɖe wo*ƒ*e xɔse dzi fã. Asinukpɔkpɔ sia hã su wo*ƒ*e dumevi siwo katã nye Đɔdɔdo dzixɔsetɔwo do ŋgɔ na sededeawo la. Đee nya sia mesu ado dzidzɔ na wo oa? Ne woxɔ nya siawo kpoo la, ʋukɔɖi *ƒ*e nyaa ɖeke maganɔ anyi o ɖe! Evɔ, ne wogbe ɖe, ʋiʋli geɖe ka mee womage ɖo o, eye amekae anya nusiwo ado go tso wo me! Đee asinukpɔkpɔ bubuwo manɔ ŋgɔgbe gbɔna oa? Míalɔ̃ ŋutifafa ko. Mina míaxɔ ami-ti *ƒ*e abaya, si Roma le mía nam la, eye míabla abi siwo Germania xɔ la. Susu alo taflatse siawo ate ŋu akplɔ Đɔdɔdowɔlawo to mɔa ɖe si, le ɣeyiɣi kpuia ɖewo ko me la, anye tsɔtsrɔ̃ blibo na wo*ƒ*e nya la.

Gake, dzɔgbenyuitɔe la, woɖe susu tso ɖoɖo, si dzi takpekpea *ƒ*e *ƒ*o*ƒ*ose nɔ anyi ɖo la ŋuti, eye woɖe xɔse *ƒ*e afɔ. Đoɖo ka dzi *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa *ƒ*e kpeɖonudzi nɔ anyi ɖo? Eyae nye Roma *ƒ*e teté ɖe ame *ƒ*e dzitsinya kple susu dzi. Evɔ ɖe, ɖee womena wo kple wo*ƒ*e dumeviwo vovokpɔkpɔ na subɔsubɔ oa? Ɛe, gake, abe alesi woŋlɔe le ɖoɖoawo me ene la, womena wo abe wo*ƒ*e dzena ene o, ke boŋ abe nublanuikpɔkpɔ na wo ene. Ke amesiwo katã mekpɔ gome le ɖoɖo sia me o la, dzitsinya *ƒ*e vovokpɔkpɔ meli na wo o. Đoɖo gã, si li na wo la koe nye Roma *ƒ*e ŋusẽ té nɔnɔ. Eya ɖekae nye vomadala le e*ƒ*e nukpɔkpɔwo me, eye ele be amesiame naɖo toe. Ekem ɖoɖo siwo wotsɔ ɖo ŋku me na wo dzi wɔwɔ *ƒ*e gɔmesese koe nye be, to vovo na Saxoni *ƒ*e Đɔdɔdowɔlawo la, subɔsubɔ *ƒ*e ablɔɖe megale afi bubu o. Na kristotɔ mamlɛawo la, vovokpɔkpɔ na numekuku, kple ɖɔdɔdo xɔse dziwɔwɔ wonye vodada siwo akplɔ ame yi gakpɔ me alo yi ɖe dzotɔame *ƒ*e nakewo dzi. Đee woate ŋu alɔ̃ be woatɔ kpɔ *ƒ*o xlã vovokpɔkpɔ le subɔsubɔ me le te*ƒ*e ɖeka ko be woaɖe gbe*ƒ*ã be Reformatio magatrɔ dzi me na amea ɖeke azɔ oa? Be dɔwɔ*ƒ*ea ɖeke megali nɛ oa, eye be afisiafi, si Roma le fia ɖum le la, e*ƒ*e fiaɖuɖu anɔ anyi yi ɖaa ? Ne ele alea ɖe, ɖee Đɔdɔdowɔlawo ate ŋu gblɔ be yewomeɖi fɔ̃ le ame alafa akpeakpewo *ƒ*e ʋu ŋuti oa, wo amesiwo, to ɖoɖoawo dzi wɔwɔ me le du mamlɛawo me la, atsɔ wo*ƒ*e agbe la sa vɔe na Papa dziɖuɖua? Anye Nyanyuia *ƒ*e nya kple kristotɔwo *ƒ*e vovokpɔkpɔ na subɔsubɔ dede asi le ɣeyiɣi sesẽ sia me.- Wylie, liv. 9, ch. 15. Kpao! Woatsɔ wo*ƒ*e duwo, wo*ƒ*e ŋkɔwo, wo*ƒ*e agbe ŋutɔ gɔ̃ hã savɔe boŋ.- D'Aubigné, liv. 13, ch. 5.-

Fiavi Đɔdɔdowɔlawo gblɔ be: "Mina míagbe ɖoɖo sia. Le dzitsinya *ƒ*e nyawo me la, ame geɖe *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ ɖe ame dzia ɖeke meli o. Wona wonya be ŋutifafa, si le Germania la, tso *ƒ*e 1526 lia *ƒ*e sededе, si na vovokpɔkpɔ ame *ƒ*e dzitsinya la, mee wòtso, eye bena e*ƒ*e ɖeɖeɖa la ahe xaxa geɖe kple mamã va fiaɖu*ƒ*e la katã me. Takpekpe sia meɖo ŋusẽ bubu tsɔ wú be wòalé ŋutifafa, si li la, ɖe te hena hamea *ƒ*e takpekpe gã la o. Ibid, liv. 13, ch. 5.- Mía*ƒ*e dua *ƒ*e dɔdasi wònye be wòalé be na dzitsinya *ƒ*e vovo; esiae nye li*ƒ*o na e*ƒ*e ŋusẽ le subɔsubɔ nyawo me. Xexeme dziɖuɖu ɖesiaɖe, si di be yeawɔ se na subɔsubɔ, alo até subɔsubɔa ɖe ɖe ame dzi to dukɔme sea ɖe dzi la, le ɖoɖo siwo ta Nyanyui kristotɔwo wɔ ʋiʋli sesẽwo ɖo la tsɔm sa vɔe.

Papa yomedzelawo ɖo kplikpã be yewo amu nusi woyɔ be kalẽwɔwɔ ƒe tosesẽ la. Gbã, wodze agbagba be yewo ade mamã Ðɔdɖɔdɖo yomedzelawo dome, eye wodi lado ŋuklẽ na amesiwo meʋu woɖokuime le gaglãgbe be yewole Ðɔdɖɔdɖo la ƒe akpa dzi o la. Azɔ la wokpe amesiwo tso vovokpɔkpɔ ƒe duwo me la be woava ɖe woɖokui nu, eye woana woanya ne woxɔ takpekpea ƒe sededeawo alo womexɔwo o. Woamawo bia be woana yewo ɣeyiɣi via ɖe, gake wogbe. Ke esi gaƒoƒo la ɖo be woana woƒe ŋuɖoɖo la, woƒe mamãme kloe tia na Reformatio la. Wo amesiwo melɔ̃ be yewo aɖe asi le yewo ƒe dzitsinya ƒe ablɔɖe kple vovo na ame ŋutɔ ƒe afɔɖeɖea ɖe ƒe susuɖeɖe ŋuti o la, nya be tso fifia la, nyatsɔɖameŋu, fɔbubu kple yometiti koe ava na yewo. Wo dometɔ ɖeka gblɔ be: "Ele na mí be míagbe nu le Mawu ƒe Nya la gbɔ loo, alo be míalɔ̃ woatɔ dzo mí." Ibid., liv. 13, ch. 5.

Fia Ferdinand, si nɔ fia gã teƒe la, kpɔ be sedede la ahe mamã vɔɖia ɖe vɛ, negbe ɖe ko woana fiaviawo naxɔe, anɔ megbe nɛ. Le esia ta, ewɔ ŋutete be yeable wo ɖe ŋu, esi wònya be ŋusẽ ŋuti dɔ wɔwɔ ɖe wo dzi ana be woaga lia ɖe edzi. Eɖe kuku na wo be woaxɔ sedede la, elabe ado dzidzɔ na fia gã la. Ke nuteƒewɔla siawo ƒe dziɖuɖu ŋusẽ gã ɖeka, si ko wodzesi la, kɔkɔ wú xexeme fiawo katã tɔ, eyata woɖo ŋuti nɛ kple tufafa gblɔ be: "Míaɖo to fia gã la le nusianu, si ahe ŋutifafa kple bubudede Mawu ŋuti vɛ la, me." Ibid., b. 13, ch. 5.- Le takpekpea katã ƒe ŋku me la, fia la ɖe gbeƒã be wole ɖoɖo la ɖe ge ɖe go abe du-fia gã la ƒe se ene, eye be nusi ko susɔ na Saxoni fiavi la kple eƒe xɔlɔwo la, enye bena woabɔbɔ na nusi dzi takpekpea ƒe akpa gãtɔ da asi ɖo la. Esi wòƒo nu alea megbe ko la, edo go le ƒuƒoƒoa me, ale be megana mɔnua ɖeke Ðɔdɖɔdɖo ƒe amewo be wòaɖe susu alo aɖo nyaa ɖeke ŋu o. Woɖo amewo ɖe eyama be woaɖe kuku nɛ wòatrɔ va, gake melɔ̃ o. Eƒe ŋuɖoɖo koe nye be: "Nya ma ya wú nu vɔ. Bɔbɔ ɖe eté koe susɔ.- Ibid., liv. 13, ch. 5.-

Le fia gã ƒe akpa dzi la, woka ɖe edzi be fiavi kristotɔwo alé ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ŋu abe nusi ƒo ta na amegbetɔwo ƒe ɖoɖowo la ene. Wonya hã be ne yewolɔ̃ ɖe woƒe xɔse sia dzi la, ekem anye papadziɖuɖua ƒe toyiyi le nuwuwu. Ke abe alesi wònye, tso keke ɣemaɣi, be ame akpeakpewo mekpɔna nu bubu wú esi ko ŋku kpɔna o la, wole woɖokuiwo blem be ŋusẽa ɖeke mele Ðɔdɖɔdowɔlawo si o, eye bena fiagã kple Papa woenye ŋusẽtɔwo. Nenye ɖee Ðɔdɖɔdowɔlawo ɖo ŋku ɖe ŋutilã ƒe ŋusẽa ɖe ŋu la, anye ne wɔnaa ɖeke manɔ wo ŋu abe alesi papayomedzelawo susui ene o. Gake to gbɔ be womede ha o, eye be womele ɖekawɔwɔ me hã kple Roma o la, ŋusẽa ɖe le wo si. Wotso le takpekpea ƒe nusi dzi woɖo kpe la dzi yi ɖe Mawu ƒe Nya la gbɔ, eye wogatso le Germania du-fiagã Karlos ƒe gbeɖeɖe dzi yi ɖe fiawo-dzi-Fia, aƒetɔwo-dzi-Aƒetɔ ƒe Ðoɖo gbɔ. Ibid., liv. 13, ch. 6.-

Esi wònye be fia Ferdinand medi be yeaxɔ woƒe dzitsinya ƒe vovokpɔkpɔnya o la, fiaviawo ɖoe be yewo matsɔ ɖe le me na eƒe anyimanɔ o, ke yewo aɖe yewo ƒe tsitretsitsi ɖe sedede la ŋuti la ɖe go fia du-takpekpe la le madidi me. Ke woŋlɔ̃ agbalẽ na ƒuƒoƒoa enumake: "Míele tsitre tsim, to nya siwo gbɔna la me, le Mawu mía Wɔla, Takpɔla, Xɔla

kple Ðela, si avanye mía*ƒ*e Uɔnudrɔla gbeɖeka la, *ƒ*e ŋku me, kple le amegbetɔwo kpakple nuwɔwɔwo katã *ƒ*e ŋku me, le gbɔgblɔm be mímelɔ̃ alo wɔ ɖeka le goa ɖeke me, na míaŋutɔwo kple na mía dumeviwo, ɖe sedede, si woɖe ɖe go la, *ƒ*e nusiwo katã tsi tre ɖe Mawu ŋuti, e*ƒ*e Nya Kɔkɔe la, mía*ƒ*e dzitsinya nyui la kple mía*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ ŋuti la dzi o. Miebe nuka! Mialɔ, to sedede sia xɔxɔ me, be ne Mawu Ŋusẽwokatãtɔ la bia be amea ɖe nadze si ye la, nenem- me la makpɔ mɔnu adze si e*ƒ*e Mawu la oa! Nufiafia, si ko ŋu kakaɖedzi le la, enye esi sɔ ɖe Mawu *ƒ*e Nya la nu. A*ƒ*etɔ la gbe xɔse bubu fiafia. Ele be nyati ɖesiaɖe, si le Ŋɔŋlɔawo me la, nakpɔ gɔmeɖeɖe le nyati bubu, siwo me kɔ wú la me. Agbalẽ kɔkɔe sia le vevie na kristotɔ ɖesiaɖe, le nusianu me; ele bɔbɔe na gɔmesese, eye wònyo na viviti ɖeɖe ɖa. Ke míeɖo kpe edzi, le Mawu *ƒ*e amenuve me be, míayi ɖe gbe*ƒ*ã ɖeɖe, tsimatɔ, e*ƒ*e Nya la ɖeɖe ko dzi, abe alesi wòle le Nubabla Xoxoa kple Nubabla Yeyea *ƒ*e agbalẽawo me ene, le esime mímatsɔ naneke akpe ɖe eŋu, si masɔ kpli o la. Nya sia koe nye Nyate*ƒ*e deka si li la. Eyae nye dzidzenu na nufiafia kple agbenɔnɔ ɖesiaɖe, si mate ŋu able mí alo agblẽ mí ɖi gbeɖe o. Nusi ke wotù ɖe gɔmeɖokpe sia dzi la anɔ anyi tegbee, eye dzomavɔ *ƒ*e ŋusẽwo mate ŋu awɔ nanekee o; le esime amegbetɔ *ƒ*e tofloko, siwo katã woatsɔ tsi tre ɖe eŋu la, amu keŋkeŋ le Mawu *ƒ*e ŋku me.” “Esia tae míegbe kɔkuti, si wole tetém ɖe mía dzi la.” “Míele mɔ kpɔm be fiagã bubutɔ la *ƒ*e wɔna ɖe mía ŋu la, anye nusi atso fia, kristotɔ, si lɔa Mawu wú nuwo katã la gbɔ; eye míele gbesɔsɔ atsɔ mía*ƒ*e lɔlɔ̃ kple bubu siwo katã nye mía*ƒ*e dɔdasi, si dze, eye wòle ete*ƒ*e la, na eyama kple na mi bubumeawo hã!” Ibid., liv. 13, ch. 6-

Dɔ si agbalẽ sia wɔ ɖe takpekpea katã dzi la deto. Ame akpa gãtɔ *ƒ*e nu ku, eye wovɔ̃ ɖe dzidodo, si woɖe fia le wo*ƒ*e nyagbegbe me la nu. Wokpɔ be ahomya *ƒ*e ɣeyiɣi, siwo ŋu kakaɖedzi mele o la, le ŋgɔ gbɔna. Nɔvigɔmemase, ʋiʋli, ʋukɔɖi ava me ɖikekemanɔŋui. Gake Ðɔɖɔɖowɔla siawo, siwo ka ɖe wo*ƒ*e nya *ƒ*e dzɔɖzɔnyenye dzi eye woziɔ ɖe Ŋusẽwokatãtɔ la *ƒ*e abɔ ŋu la, yɔ kple dzide*ƒ*o kpakple kelili.

Tsitretsitsi-gbalẽ la melɔ̃ be du-kplɔlawo nawɔ se le nusiwo ku ɖe luʋɔ kple Mawu ŋu la o, eye wògblɔ abe Nyagblɔɖilawo kple Apostolowo ke ene be: “Ele be míaɖo to Mawu wú amegbetɔwo.” Egbe hamea *ƒ*e ɖoɖowɔwɔ le eɖokui si, eye wowɔ ɖoɖo matrɔmatrɔ sia be edze be amegbetɔ *ƒ*e nufiafia ɖesiaɖe nato Mawunya la *ƒ*e dodokpɔ me. Ibid., liv. 13, ch. 6.

Tsitretsilawo gbe nu le amegbetɔ *ƒ*e gãtɔnyenye *ƒ*e kɔkuti la hã gbɔ, eye wodo Kristo ɖe dzi abe hame la *ƒ*e A*ƒ*etɔ gãtɔ ene, le esime e*ƒ*e Nya la *ƒ*o nuwo katã ta la. Wotsɔ dzitsinya *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ *ƒ*o ta na dziɖuɖua *ƒ*e ŋusẽ la, eye Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo hã kpɔ ŋusẽ ɖe hame la dzi. Wotsɔ Kristo *ƒ*e Fiakuku la *ƒ*o ta na Papa kple du-fiagã la *ƒ*e kukuwo. Nyagbelawo gaɖo kpe edzi be yewo kpɔ vovo aɖe yewo*ƒ*e xɔse ɖe Nyate*ƒ*ea dzi la fia. Womedi be yewoaxɔ se, awɔ ɖe xɔse la dzi ɖeɖe ko o, ke yewoafia nusi gblɔm Mawunya la le, eye bena mele be nunɔla alo dziɖuɖua nagbe na yewo o. Spire *ƒ*e tsitretsigbalẽ la nye

ɖasedɨdi nyuia ɖe tsi tre ɖe mɔmaɖe na amesiame *ƒ*e subɔsubɔ ŋuti kple gbe*ƒ*ã ɖeɖe amesiame *ƒ*e dzena ku ɖe alesi wòasubɔ Mawu le e*ƒ*e dzitsinya *ƒ*e ɖoɖo nu la ŋuti.

Wogblɔ nya siawo katã. Woŋlɔ̃ wo ɖe ame akpe akpewo *ƒ*e susu me, eye wode wo dzi*ƒ*o *ƒ*e agbalẽwo me, afisi amegbetɔ *ƒ*e asia ɖeke mate ŋu atutu wo le o la. Nyanyui kristotɔwo katã le Germania xɔ nyagbegbe gbalẽ sia abe wo*ƒ*e xɔseme ʋuʋu ene. Le afisiafi amewo kpɔ nya sia abe ɣeyiɣi yeyea ɖe, si nyo wú la *ƒ*e ŋugbedodo ene. Fiaviwo dometɔ ɖeka gblɔ na Spira *ƒ*e Nyanyui yomedzelaa ɖe be: "Mawu Ɖusẽkatãtɔ, si ve mia nu be míeʋu eyama me ŋusẽtɔe le vovo kple kalẽwɔwɔ me la, nalé mí ɖe te le kristotɔ *ƒ*e kelili sia me vaseɖe agbe mavɔ *ƒ*e ŋkeke la dzi."-Ibid., liv. 13, ch. 6.-

Ne Reformatio la ɖee wòlɔ, le e*ƒ*e ŋgɔdedea ɖewo kpɔkpɔ megbe, be yeahe ɖe megbe vie, akpɔ mɔ na xexeame *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ la, anye nute*ƒ*emawɔ na Mawu kple na ye ŋutɔ ɖokui, si akplɔe de tsɔtsrɔ̃ me. Bubume Ɖɔɖɔɖowɔla siawo *ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ sia nye nufiafia gãa ɖe na *ƒ*e alafa, siwo katã le ŋgɔ gbɔna la. Alesi Satana wɔna dɔ tsi tre ɖe Mawu kple e*ƒ*e Nya la ŋuti la metrɔ o. Le egbe ŋkekeawo me, alesi ko mele didim be Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo nanye mía*ƒ*e agbe kplɔla o la, nenema ke wònɔ le *ƒ*e alafa wuiadẽliawo mee. Le mía*ƒ*e ŋkeke siawo dzi la míete ɖa geɖe le Ɖɔŋlɔawo *ƒ*e nufiafiawo kple ɖoɖowo gbɔ, eye wòle azɔ be míatrɔ va Protestant *ƒ*e ɖoɖo gã, si nye Biblia, Biblia ɖeka ko abe xɔse kple dɔdasi *ƒ*e ɖoɖo la gbɔ. Satana gale dɔwɔwɔ dzi vevie to mɔnu, siwo katã le esi la, dzi be yeatsrɔ̃ vovokpɔkpɔ le subɔsubɔ me. Dziɖuɖu ŋusẽ, si tsia tre ɖe Kristotɔwo ŋuti, si Spira *ƒ*e Protestant tɔwo melɔ̃ nu na o la, gale didim egbea kple ŋusẽ yeye be yeagaɖo dziɖuɖu, si yebu la anyi. Ðekawɔwɔ maʋãmaʋã kple Mawu *ƒ*e Nya la, si woɖe fia le Ɖɔɖɔɖo *ƒ*e kuxi gã ma me la, koe ganye mɔkpɔkpɔ ɖeka, si li na Ɖɔɖɔɖo la.

Protestant-tɔwo le Spira kpɔ afɔku *ƒ*e dzesiwo le ŋgɔ gbɔna. Wogakpɔ dzesi, siwo le ɖeɖem fia be Mawu *ƒ*e asi le vuvlu na e*ƒ*e nute*ƒ*elawo *ƒ*e takpɔkpɔ. Anɔ abe ɣemawoɣi kee Melankton kplɔ exɔlɔ̃ Grynaeus kaba to Spira *ƒ*e mɔwo dzi yi ɖe Rhin tɔsisi la to hegblɔ nɛ be wòatso tɔ la enumake. Ewɔ mo ya na Grynaeus, eye wòdi be yeanya nusi ta wòle na ye be yeasi afɔtsɔtsɔe ɖo. Ke Melankton ɖo eŋu nɛ be: "Amegaɖeɖia ɖe, si nyemedzesi o la, do ɖe ŋgɔnye kple movevie hegblɔ nam be: Fifilae Ferdinand le asrafowo dɔ ge ɖa be woalé Grynaeus."

Grynaeus, si nye nufiala le Heidelberg *ƒ*e suku-kɔkɔ la, se nunyala gã Faber, papayomedzela sesẽa ɖe *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe le ŋkekea me, si medo dzidzɔ nɛ kura o. Ke eyi ɖakpɔe hexlɔ̃ nui be megawɔ aʋa ɖe Nyate*ƒ*e la ŋuti, anɔ nudada vɔɖiwo ta ʋlim o. Dzi ku Faber vevie, gake meɖee fiae o. Kasia Grynaeus nadzo le egbɔ la, Faber yi ɖe fiagã la gbɔ ɖaxɔ agbalẽ, si nae ŋusẽ be wòana woalée.

Eme kɔ *ƒ*ãa na Melankton ɖikeke manɔŋui be Mawu ŋutɔe dɔ e*ƒ*e dɔlaa ɖe ɖa be wòaɖe Grynaeus le ku si me o. Elala le tɔ la to vaseɖe esime wòkpɔ Rhin-tɔsisi la mã exɔlɔ̃ la kple amesiwo le e*ƒ*e agbe yome tim la dome. Esi wòkpɔe wòdze tɔ la godo mlɔeba la,

edo ɣli gblɔ be : “Ege le amesiwo amemaɖifɔwo *ƒ*e ʋu *ƒ*e tsikɔ le wuwum la *ƒ*e asi vɔɖiwo me.” Ke esi wògbɔ va a*ƒ*e me tso tɔa to la, ese bena fia *ƒ*e asrafowo va di Grynaeus vevie ŋutɔ le e*ƒ*e a*ƒ*e me. Woka afisiafi, ke womekpɔe o. Ibid., liv. 13, ch. 6.

Reformatio la *ƒ*e ŋkɔ de dzi le anyigbadzi-megãwo ŋku me. Fiavi Nyanyuixɔla, siwo fia Ferdinand gbe be yemaxɔ o la, akpɔ mɔnu kpuie be woaɖe wo*ƒ*e nya na du-fiagã, du-megãwo kple hamea kplɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o. Ne wòakpɔ ŋuɖoɖo na mamã, si le fiaɖu*ƒ*ea me la, fiagã Karlos V lia yɔ takpekpe sia le Augsbourg eye wòna wonya be yeŋutɔe anɔ zi me na takpekpe la. Wokpe Protestant fiaviawo hã be woanɔ takpekpe la me.

Afɔku gãwo gale Reformatio la minyam; gake e*ƒ*e kplɔlawo ɖo ŋu ɖe Mawu ŋu, eye woka ataŋu be yewo anɔ te sesiẽ na Nyanyui la. Saxoni fiavi la *ƒ*e ŋutimewo xlɔ̃ nui be megayi ɖe takpekpe la me o. Wogblɔ nɛ be:” Menye ɖokuidede afɔku me wòanye be nàyi aɖatu ɖokuiwò ɖe dua *ƒ*e gliwo me kple wò futɔ sesẽ la? Gake ame bubuwo ya be : “Fiaviwo neɖe zɔ kple dzide*ƒ*o eye Mawu *ƒ*e Nya la akpɔ dziɖuɖu! Luther gblɔ be: “ Nute*ƒ*ewɔla enye Mawu. Maɖe asi le mía ŋu o. Ibid., b. 14, ch.2. Saxoni *ƒ*e fiavi la dze mɔ kple e*ƒ*e ŋutimewo ɖo ta Augsbourg. Wo katã nya afɔku, si ate ŋu kpee la, eye wodome ame geɖewo le yiyim kple blanuilelé, kple gbɔdzɔgbɔdzɔ le luʋɔ me. Gake Luther kplɔ wo ɖo yi ɖe keke Koburg hele ŋusẽ dom wo*ƒ*e xɔse, si gbɔdzɔ la, kple ha, si wòkpa le mɔzɔzɔ la me be: “Mɔ̃ sesẽe nye mía Mawu la…” Ha sia, si tso Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ me la, *ƒ*e nyatiwo na be vɔvɔwo nu tsi, eye dzide*ƒ*o ge ɖe wo me.

Ðɔdɔdo fiaviawo ɖoe be yewoa *ƒ*o *ƒ*u nusiwo nye yewo *ƒ*e xɔse *ƒ*e ɖoɖowo katã kple kakaɖedzi, siwo tso Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me, ale be yewo atsɔ ɖo ŋku me na takpekpe gã la. Wotsɔ agbalẽ sia de asi na Luther, Melankton kple wo*ƒ*e hadɔwɔlawo be woaŋlɔ̃. Ke esi wowu nu la, wotsɔ ɖo ŋku me na ame mamleawo, eye woda asi ɖe edzi. Wo katã *ƒ*o *ƒ*u, ŋlɔ̃ wo*ƒ*e ŋkɔwo ɖeka ɖeka ɖe agbalẽ vevie sia te abe Protestant-tɔwo *ƒ*e xɔsemeʋuʋu ene. Ga*ƒ*o*ƒ*o sesẽ tɔxɛa ɖe wònye na Nyanyui hame la. Ðɔdɔdɔwɔlawo *ƒ*e didi vevie nye be womaga tɔtɔ wo*ƒ*e nya la kple dunyawo o. Woxɔe se be Ðɔdɔdo nya *ƒ*e ŋusẽ matso afia ɖeke wú Biblia me o. Esi fiaviawo tso be yewo ada yewo *ƒ*e ŋkɔ ɖe agbalẽa me la, Melankton tsi tre be yeagbe na wo, eye wògblɔ be: “Nya siawo nye subɔsubɔnya *ƒ*e nufialawo kple nunɔlawo tɔ. Woawoe latsɔ wo ɖo takpekpe la ŋku me. Ke míatsɔ ɣeyiɣi bubu, si ava la na anyigbadzi fiawo *ƒ*e nya. Saxoni fiavi Yohanes tsi tre gblɔ be: Mawu megalɔ̃ be miaɖem ɖa le nya sia me o. Meɖoe vevie be mawɔ nye dɔdasi la; nyemele vɔvɔm na nye fia-kuku la o. Medi be maʋu A*ƒ*etɔ la me. Nye kuku kple awudodowo mexɔ asi nam wú Yesu-Kristo *ƒ*e atitsoga la o. Esi wò*ƒ*o nu alea vɔ ko la, eda e*ƒ*e ŋkɔ ɖe agbalẽ la té. Fiavi bubu ya gblɔ, esi wòle nuŋlɔti la tsɔm la be: Ne nye A*ƒ*etɔ Yesu-Kristo *ƒ*e bubu biae la, mesɔ gbe agblẽ nye ŋutɔ, nye agbe kple nye nunɔamesiwo ɖe megbe. Egayi edzi le e*ƒ*e ŋkɔ ŋɔŋlɔ̃ megbe be: “Magbe nu le nye subɔlawo kple nye duwo gbɔ, adzo le mía fofowo *ƒ*e anyigba la dzi kple mɔzɔti le asi me, wú be maxɔ nufiafia bubu to vovo na esi le xɔseme-

ʊuʊu sia me." Ibid., b.14 ch. 6. Esiawoe nye Mawu subɔla siawo *ƒ*e xɔsemeʊuʊu kple kalẽwɔwɔ.

Gododo kple du-fiagã *ƒ*e ŋkeke la ɖo. Fiagã Karlos V lia nɔ anyi ɖe e*ƒ*e fiazikpui la dzi, e*ƒ*e ŋutimewo *ƒ*o xlãe, eye wòtsɔ nya la na Protestant Ðɔɖɔɖowɔlawo. Ke woxlẽ wo*ƒ*e xɔsemeʊuʊu *ƒ*e agbalẽ la le takpekpea *ƒ*e ŋku me. Le bubumewo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o sia me la, woɖe Nyanyui la *ƒ*e Nyate*ƒ*eawo me ɖe go kple numekɔkɔ blibo, eye wotɔ asi Papa *ƒ*e hamea *ƒ*e nu dadawo dzi. Ele eme *ƒ*ãa be woayɔ ŋkeke sia be " Reformatio *ƒ*e Ŋkeke gãtɔ kekeakeake kple ŋutikɔkɔe manyagblɔ *ƒ*e ŋkeke gãtɔ dometɔ ɖeka le kristotɔnyenye kple ame*ƒ*omea *ƒ*e ŋutinya me." Ibid., b. 14, ch.7.

Ƒe viaɖewo yome ko enye esia, esi Wittemberg *ƒ*e nunɔla ɖokuiɖeɖagala, tsi tre, akogo, le Worms *ƒ*e du-takpekpe gã la ŋgɔ. Ke fifia la, fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e bubume-megãwo, fiavi ŋusẽtɔwo kekeake woenye amesi le ete*ƒ*e. Wode se be Luther megava Augsbourg o. Gake enɔ te*ƒ*ema to e*ƒ*e nyawo kple gbedodoɖawo me. Egblɔ le e*ƒ*e nuŋɔŋlɔa ɖe me be: "Mele ʊuʊum kple dzidzɔ manyagblɔa ɖe be mele agbe vatso ga*ƒ*o*ƒ*o sia ɖo, si dzi bubu-me xɔsemeʊula gãwo le Kristo dom ɖe dzi le gãnyenye *ƒ*e takpekpe la ŋgɔ." Ibid. b.14 ch. 7. Ale Biblia *ƒ*e nusi wògblɔ la le eme vam: "Ma*ƒ*o nu le wò ɖaseɖiɖi la ŋu le fiawo ŋku me, eye ŋu makpem o."Ps.119: 46

Le Apostolo Paulo *ƒ*e ɣeyiɣi me la, Nyanyui, si ŋuti wode gae ɖo la, to mɔ sia ke dzi yi ɖe fiawo kple du-megãwo ŋku me le fia- du la me. Nenema ke, le nudzɔdzɔ sia me la, Nyanyui, si wode se be womegaɖe gbe*ƒ*ãe le nyagblɔti dzi o la, keke fiasã mee wovaɖe gbe*ƒ*ãe le; nya, si ame geɖewo kpɔ be menyo be subɔlawo gɔ̃ hã nase o la, eyae fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e a*ƒ*etɔwo kple amegãwo le sesem, wòle nuku wɔm na wo. Fiawo kple amegãmegãwoe nye nyaselawo, eye fiaviwo kple wo*ƒ*e kuku le ta woenye gbe*ƒ*ãɖelawo, eye gbe*ƒ*ã la enye Mawu *ƒ*e Nyate*ƒ*e la. Mía*ƒ*e ɣeyiɣime nuŋlɔlaa ɖe gblɔ be: "Tso Apostolowo ŋɔli la, xɔse-dɔa ɖeke megalolo wú esia, eye Yesu-Kristomeʊuʊua ɖeke meganyo wú esia o." D'Aubigné, b. 14, ch. 7.

"Nusiwo katã Luther yomedzelawo gblɔ la nye nyate*ƒ*e. Mímate ŋu agbe o." Nya sia do go le Papa *ƒ*e episkɔpo ɖeka *ƒ*e nu me. Ame bubu bia Dr Eck be: "Ðee míate ŋu agbe nya, siwo Fiavi Ametiala kple amesiwo wɔ ɖeka kplii la *ƒ*e nya siwo wogblɔa? Ŋutiɖoɖo la enye be: "Nenye le Apostolowo kple Nyagblɔɖilawo *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo nu la — Ao! ke nenye le nunɔlawo kple hame- takpekpe gãwo *ƒ*e nya nu la — Ɛɛ!" Ke nyabiala ga*ƒ*o nu be: "Mese wònya la gɔme. Le wò nyagbɔgblɔ nua, Luther yomedzelawo le Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔea me, ke míawo ya míele e*ƒ*e axa dzi." Ibid. liv. 14, ch. 8. Germania *ƒ*e fiavia ɖewo xɔ Protestant *ƒ*e xɔse la. Fiagã ŋutɔ hã gblɔ be nyati siwo Protestant-tɔwo ɖe ɖé go la, nyate*ƒ*e sɔŋ ko wonye. Woɖe Xɔsemeʊuʊu gbalẽ la gɔme ɖe gbe vovovowo me, eye woma wo le Europa duwo katã me. Ame akpeakpewo xɔe tso dzidzime yi dzidzimewo dzi abe wo*ƒ*e xɔse ɖeɖe fia ene.

Mawu meɖe asi le e*ƒ*e subɔla nute*ƒ*ewɔlawo ŋuti le wo*ƒ*e dɔwɔwɔ me o. Le esime dziɖulanyenye…. kple gbɔgbɔ vɔwo le dzi*ƒ*o nutowo me *ƒ*u asaɖa ɖe wo ŋu la, Mawu *ƒ*e ŋku le e*ƒ*e dukɔ la dzi. Ne ɖee woʋu ŋku na wo la, anye ne wokpɔ Mawu *ƒ*e amegbɔnɔnɔ kple kpekpeɖeŋu *ƒ*e dzesiwo, abe alesi woɖee fia Nyagblɔɖila xoxoa ɖe ene. Esi Elisha *ƒ*e subɔla tsɔ futɔwo *ƒ*e aʋakɔwo, siwo *ƒ*o xlã wo la fia e*ƒ*e a*ƒ*etɔ la, Nyagblɔɖila la do gbe ɖa gblɔ be: "Yehowa, ʋu e*ƒ*e ŋkuwo ne wòakpɔ nu." (Fiawo II 6: 17) Dzi*ƒ*o ʋakɔwo *ƒ*u asaɖa ɖe Mawu *ƒ*e ame la ŋuti kple sɔwo kple dzo tasiaɖamwo le to la katã dzi hena etakpɔkpɔ. Nenema kee dzi*ƒ*odɔlawo kpɔ Ðɔdɔdo dɔwɔlawo ta. Ðoɖo tɔxɛ, si ta Luther ʋli vevie la enye be womabia xexeme dziɖuɖu *ƒ*e kpekpeɖeŋu na Ðɔdɔdo la o, alo aʋli eta kple ŋutilã me *ƒ*e aʋawɔnuwo o. Ekpɔ dzidzɔ be fiaviwo ʋu Nyanyui la me, gake esi woɖo be yewoawɔ ɖeka a*ƒ*o *ƒ*u yewo *ƒ*e ŋusẽwo la, egblɔ na wo be: "Mawu ŋutɔ wòle be wòaʋli Nyanyui la *ƒ*e nufiafia ta. Zi alesi amegbetɔwo made asi nya sia me o la, nenemae Mawu *ƒ*e xɔname adzé gãa kple ŋusẽ le etakpɔkpɔ mee. Le e*ƒ*e nyagbɔgblɔ nu la, du-nyagbɔgblɔ *ƒ*e adodofɔɖeɖewo tsoa vɔvɔ̃ gbɔlo kple tomaɖo ɖifɔ̃ me. D'Aubigné, liv. 10, ch. 14.

Le esime futɔ sesẽwo wɔ ɖeka be yewo agbã xɔse la, eye yi akpeakpewo dze dodo ge le aku me ɖe eŋu la, Luther ŋlɔ̃nya siwo gbɔna la be: "Satana yɔ kple dziku, nunɔla mawumasroɖalawo le takpli *ƒ*om, eye aʋa le ʋeʋẽm ɖe mí. Mina miaxlɔ̃ nu dukɔ la be wòaɖe to ɖe Mawu *ƒ*e Fiazikpui la, to xɔse kple gbedododoɖa me, ale be to Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔa *ƒ*e wodzi ɖuɖu me la, woabia ŋutifafa. Nusi hiã mí vevie, nu gbãtɔ, si wòle be míawɔ la, enye gbedoɖa. Dukɔ la nenya bena Vɔditɔ la *ƒ*e yi kple dziku trɔ ɖe edzi; amesiame nado gbe ɖa. D'Aubigné, liv. 10 ch. 14.

Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o, ɣebuɣi, tso Ðɔdɔdo fiaviwo *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*o*ƒ*u ŋuti me la, egblɔ be aʋawɔnu ɖeka, si ŋu dɔ wòle be yewo awɔ la enye Gbɔgbɔ *ƒ*e yi la. Eŋlɔ̃ nu na Saxoni fiavi, ametiala la be:" Mímate ŋu alɔ, kple mía*ƒ*e dzitsinya, ɖe ŋusẽ *ƒ*o*ƒ*o*ƒ*u *ƒ*e susu la dzi o. Míelɔ̃ be míaku zi gbɔ zi ewo fã, wú be mía*ƒ*e Nyanyui la nana ʋu *ƒ*e dzadza ɖeka nage, alo be mía*ƒ*e wɔnaa ɖe nahe nu baɖa vɛ. Míatɔ koe nye be míanɔ abe alẽ siwo wokplɔ yina wuwu ge ene la. Ele be míatsɔ Kristo *ƒ*e atitsoga la. Dzika megatso *ƒ*o wò o, fiavi bubutɔ. Míawɔ nu geɖe, to mía*ƒ*e gbedododoɖawo me, wú nusi mía*ƒ*e futɔwo katã kple wo*ƒ*e ɖokuidododoɖedziwo ate ŋu awɔ la. Ke megana wò asiwo na*ƒ*o ʋu kple nɔviwo *ƒ*e ʋu o. Ɲusẽ le mía A*ƒ*etɔ Yesu Kristo si be wòakpɔ ŋuɖoɖo kple mɔnu aɖe mí le afɔku la me, eye be wòagbã fiavi mawumasroɖalawo *ƒ*e ɖoɖowo bɔbɔe. Dodokpɔ ko Kristo le wɔwɔm na mí, ne yeakpɔ be míawɔ ɖe ye*ƒ*e Nya dzi alo agbe mahã, míalɔ, alo agbe lelé ɖe Nyate*ƒ*e, si ŋu kakaɖedzi le la ŋuti mahã? Ne du fiagã be yeadé mí asi na e*ƒ*e ʋɔnudrɔ*ƒ*ewo la, miayi fãa. Wò la, mate ŋu aʋli mía*ƒ*e xɔse ta o; ele be amesiame naʋu e*ƒ*e xɔse me kple emetsonu siwo ava nɛ la. Ibid., liv. 14, ch. 1. Mawu de se na e*ƒ*e subɔlawo be woaɖo gliwo. Ke futɔ *ƒ*e ŋusẽa ɖeke meli, si aɖe wo ɖa le gliawo ŋuti o.

Ɲusẽ, si ʋuʋu xexea katã le Ðɔdɔdo gã me la, tso gbedododoɖa *ƒ*e ɣaɣla*ƒ*e. Le afisia la, A*ƒ*etɔ la *ƒ*e subɔlawo lína afɔ ɖe e*ƒ*e ŋugbedodowo *ƒ*e agakpe la dzi. Le Augsbourg *ƒ*e

ʋiʋli la me la, Luther medzudzɔ ga*ƒ*o*ƒ*o etɔ̃ sɔŋ tsɔtsɔ na gbedododɖa le ŋkekea me o. Etiana ga*ƒ*o*ƒ*o siawo le nusɔsrɔ̃ *ƒ*e ɣeyiɣi nyuitɔwo me. Wosea eŋkɔ wònɔa e*ƒ*e luʋɔ me ʋum na Mawu le e*ƒ*e xɔgã me *ƒ*e bebe*ƒ*e kple nyati siwo yɔ kple subɔsubɔ, vɔvɔ̃ kple mɔkpɔkpɔ, abe amesi le nu *ƒ*om na exɔlɔ̃ ene. E*ƒ*e nu*ƒ*o yia ale: ” Menya be wòenye mía Fofo kple mía Mawu, eye be àka viwowo *ƒ*e yometilawo ahlẽ, elabena wò ŋutɔ hã nèle afɔkuwo me kpli mí. Nya sia katã tɔwò wònye, wòebia mí, eye míawo hã míede asi eme. Eyata nàkpɔ mía ta, Fofo.” Ibid., liv. 14, ch. 6. Eŋlɔ̃ ɖoɖe Melankton, si *ƒ*e xaxawo kple vɔvɔwo té ɖe edzi la be: “Amenuveve kple ŋutifafa le Kristo me! Mebe le Kristo me, menye abe le xexeame nu ene o. Amen! Melé fu, kple *ƒ*ulelé gãa ɖe, wò nuxaxa gbogbo, siwo le wò agbe la ɖum la. Ne mía*ƒ*e nya la mele dzɔdzɔe o la, ekem ɖe asi le eŋu. Vɔ ne ele dzɔdzɔe la, nukatae míana Amesi de se na mí be míadɔ̃ alɔ̃ vɔvɔmanɔmee la *ƒ*e ŋugbedodowo nazu alakpanya? Kristo mahe ɖe megbe le dzɔdzɔenyenye kple Nyate*ƒ*e *ƒ*e dɔ la ŋuti o ɖe. Ele agbe, le fia ɖum. Nuka gɔ̃ míagavɔ̃ na? Ibid., liv.14, ch. 6.

Mawu se e*ƒ*e subɔlawo *ƒ*e ɣlidodowo. Ena fiaviawo kple hadɔwɔlawo e*ƒ*e amenuveve kple dzide*ƒ*o be woatsɔ lé Nyate*ƒ*e la ɖe te le xexesiame vivitiŋusẽwo ŋgɔ. A*ƒ*etɔ la gblɔ be: “Kpɔ ɖa! Meɖo dzogoedzikpe tiatia xɔasi anyi ɖe Zion, eye amesi ke xɔ edzi se la, ŋu mele ekpe ge o.” (1Petro 2: 6.) Protestant Đɔdɔɖowɔlawo tu xɔ ɖe Kristo dzi, eye dzomavɔ ŋusẽwo mate ŋu awɔ naneke na wo o.

Ta 12 lia —Đɔdɔdo Le Frans

Ƒe siwo dze Spira ƒe tsitretsitsi kple Augsbourg ƒe xɔsemeʋuʋu, siwo de dzesi Reformatio ƒe dziɖuɖu le Germania yome la, nye ʋiʋli kple viviti ƒe ɣeyiɣiwo. Mamã, si ge ɖe Protestant- tɔwo dome kple futɔ sesẽwo ƒe yometiti na be enɔ dzedzem be Reformatio la le eƒe tsɔtsrɔ̃ mɔ dzi. Ame akpeakpewo tre woƒe ɖasedidi nu kple woƒe ʋu. Nɔvi-ʋa dzɔ le dua me. Đɔdɔdowɔla gãwo dometɔ ɖeka de Protestant xɔse la asi. Fiavi bubu-me Đɔdɔdowɔla gãtɔwo ge ɖe Dufiagã la ƒe asi me, eye wolé wo wɔ aboyowo tso du me yi duwo me. Gake le ɣeyiɣi, si me tututu, wòle dziɖuɖu kpɔm le la, Fiagã la kpɔ gege. Ekpɔ eƒe ade-lã le gegem le esi, eye wòle nɛ be woalɔ̃ ɖe xɔse, si ƒe tsɔtsrɔ̃ enye eƒe agbeme nudidi gãtɔ la dzi. Etsɔ eƒe fiaɖuƒea, nunɔamesiwo kple eƒe agbe ŋutɔ gɔ̃ hã de eƒe ŋutetewo katã me ne yeatsrɔ̃ “ʋatsoxɔsetɔwo” ƒe nya la. Ke fifia la, ekpɔ eƒe ʋakɔwo tsrɔ̃ keŋ le ʋawɔwɔ me. Nunɔamesiwo vɔ, eye aglãdzedze le eƒe fiaɖuƒe-duwo nyamam, le esime xɔse, si wòdi vevie be yeatsrɔ̃ la, le ta kekem ɖe dzi le afisiafi. Karlos V lia wɔ ʋa kple Amesi si Ɖusẽwo katã le. Mawu gblɔ be: “Kekeli la ne kaka.” Evɔ Fiagã ya di be yealé viviti la ɖe te. Ke ekpɔ gege le eƒe ɖoɖowo katã me; esiawo keŋ na be wòku amegã do ŋgɔ na eƒe ƒe la; egbɔdzɔ keŋkeŋ le ʋa didi wɔwɔ ta, eye le nuwuwu la, ele nɛ be wòaɖe asi le eƒe fiazi la ŋuti, eye woade eɖokui ɖeɖeɖaga ƒe kpɔa ɖe me.

Reformatio la do go viviti ŋkekewo le Switzerland, abe le Germania ke ene. Le esime nutome geɖewo xɔ Đɔdɔdo xɔse la, bubuwo ya sẽ to, lé ɖe Roma ƒe xɔse ŋu ŋkuagbãtɔe. Amesiwo di Nyateƒe la xɔxɔ ƒe alesi woti wo yome la na be nɔvi-ʋa dzɔ le nuwuwu. Zwingle kple Đɔdɔdo dɔwɔla geɖe bubuwo bú woƒe agbe le Kappel ƒe aʋagbedzi. Oekolampade, si dzi nudzɔdzɔ siawo té ɖo sɔgbɔ la, ku le ɣeyiɣi via ɖewo megbe. Roma le dziɖuɖu kpɔm, eye le teƒe geɖewo la, ewɔ abe nusiwo papadziɖuɖua bú la, egale wokpɔm ene. Gake Amesi ƒe nuxlɔamenyawo nye Nya mavɔwo la meŋlɔ̃ eƒe Nya alo eƒe dukɔ la be o. Eƒe asi latsɔ ɖeɖe vɛ. Ena be dɔwɔlawo do go tso du bubuwo me, eye nenem dɔwɔlawo yi ɖe dɔ, si gɔme wodze la dzi.

Hafi ne woase Luther ŋkɔ abe Đɔdɔdowɔla ene la, Đɔdɔdo ƒe ŋkeke la dze keklẽ le Frans xoxo. Ame gbãtɔ, siwo xɔ kekeli la dometɔ ɖeka enye Lefèvre, ametsitsi nunyala gãa ɖe, si nye nufiala le Paris ƒe Sukukɔkɔ la, eye wòganye Papa yomedzela nuteƒewɔla, si me dzo le la. Le eƒe numekuku le blema gbalẽwo me la, eke ɖe Biblia ŋuti, eye wòna be eƒe sukuviwo dze esɔsrɔ̃ gɔme. Lefèvre nye ame kɔkɔewo subɔla gãa ɖe, eye wòdo be yeaŋlɔ̃ agbalẽ tso ame kɔkɔewo kple xɔsetakulawo ƒe agbe ŋuti abe alesi wòsenae le hamea ƒe blemanyawo me ene. Dɔdasi sia hiã dɔ geɖe ŋutɔ, gake ewɔ sɔgbɔ le eŋuti. Le eƒe numekukuwo me la, ekpɔ be Biblia ate ŋu akpe ɖe ye ŋu, eye wódze esɔsrɔ gɔme le susu sia ta. Eke ɖe ame kɔkɔewo ŋuti, gake menye amekɔkɔewo abe alesi wole le Roma kalenda alo ɣleti gbalẽ la dzi ene o. Dziƒo kekeli klẽ ɖe eƒe gbɔgbɔ me. Eƒe nu ku, eye wòtrɔ megbe

kple ŋunyõ de dɔ, si gɔme wòdze la, eye tso ɣemaɣi la, etsɔ e*ƒ*e ɣeyiɣiwo katã na Mawu *ƒ*e Nya la sɔsrɔ. Ke medidi hafi wòdze Nyate*ƒ*e xɔasi, si ŋu wòle kekem ɖo la fiafia o.

Le *ƒ*e 1512 lia me, hafi Luther alo Zwingle nadze Đɔdɔɖo-dɔ la gɔme la, Lefèvre ŋlõ nu be: "Mawu ye nana mí dzɔdzɔenyenye, si wɔa ame dzɔdzɔe, yi ɖe mavɔ me ke to xɔse me le e*ƒ*e amenuveve me." Le e*ƒ*e ŋutete me be yeaɖe ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e amlimanuwo afia la, edo ɣli be: "O, gãnyenye manyagblɔ ka enye ɖɔliɖɔli sia tɔ! Amesi meɖi fɔ o la xɔ fɔbubu, eye vodala la xɔ fɔmaɖi; Amesi woyra la xɔ fi*ƒ*ode, eye fi*ƒ*ode la trɔ zu yayra; Amesi nye agbe la xɔ ku, eye kukula xɔ agbe; Amesi nye ŋutikɔkɔe la bú ɖe viviti me, eye amesi menye naneke tsɔ wú ŋukpẽ o la do ŋutikɔkɔe. D'Aubigné , liv. 12, ch. 2.-

Le esime wòle nu fiam be ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e ŋutikɔkɔe la Mawu tɔ wònye la, egale gbɔgblɔm be amegbetɔ *ƒ*e dɔdasi koe nye be wòaɖo to. Eyi edzi be: "Ne amea ɖe nye Kristo *ƒ*e hamevi la, ke enye Kristo *ƒ*e ŋutinu; eye ne ènye Kristo *ƒ*e ŋutinu la, ekem èyɔ kple Mawu *ƒ*e nɔnɔme." O, nenye ɖee amegbetɔwo ateŋu ase asinukpɔkpɔ sia gɔme la, ale gbegbe woadi be yewoalé yewoɖokui le dzadzɛnyenye, mawusosroɖa kple kɔkɔenyenye me, eye woakpɔ xexeame *ƒ*e ŋutikɔkɔewo katã ŋunyɔ, ne wotsɔe sɔ kple eme-eme *ƒ*e ŋutikɔkɔe, si ɣla ɖe ŋutilã *ƒ*e ŋkuwo la.- Ibid., liv. 12, 2.-

Le Lefèvre *ƒ*e nusrɔlawo dome la, sɔhɛa ɖewo li, siwo nɔa nyawo sem kple vivisese gãa ɖe; amesiawoe, le *ƒ*e geɖewo megbe, esi wotsi gbe ɖe wo*ƒ*e a*ƒ*etɔ nu la, woawoe yi ɖe Nyanyui la kaka dzi. Wo dometɔ ɖeka enye Guillaume Farel. E*ƒ*e dzila, siwo nye mawuvɔlawo la, fiae be wòaxɔ hamea *ƒ*e xɔse la nyagɔmemabia. Ate ŋu agblɔ, le nu*ƒ*o*ƒ*o tso eɖokui ŋuti me, abe Paulo ene be: "Menɔ agbe le mía*ƒ*e subɔsubɔ *ƒ*e kɔmamã, si nu sẽ wú wo katã la, nu abe farisitɔ ene." (Dɔwɔwɔ. 26:5) . Abe Papa yomedzela sesẽ ene la, eyɔ kple dzo tɔxɛ na amesiwo katã aka tse tsitre ɖe hamea ŋuti la *ƒ*e tsɔtsrɔ. Le nu *ƒ*o*ƒ*o me tso e*ƒ*e ɣemaɣi *ƒ*e agbenɔnɔ ŋu la, egblɔ be: "Meɖuna aɖukli abe amegãxi, si le anyrã wɔm ene, ne mese be ameaɖe le nu*ƒ*o baɖa *ƒ*om tso Papa ŋu.-Wylie, liv. 13, ch. 2. Ame kɔkɔewo subɔla, si ŋu ɖeɖi metena o la, wònye. Ekplɔa Lefèvre ɖo wonɔa tsa ɖim to Paris *ƒ*e gbedoxɔwo me, henɔa gbe dom ɖa le kpetatawo ŋgɔ, eye wonɔa atsyõ ɖom na wo kple wo*ƒ*e nunanawo. Gake numawo katã wɔwɔ mehe ŋutifafaa ɖeke va na e*ƒ*e luʋɔ o. Nuvõ *ƒ*e seselelãme detoa ɖe le eme, esi akɔfadɔwɔwɔ mate ŋu aɖe ɖa o. Eɖo to Đɔdɔɖowɔla la *ƒ*e nya abe dzi*ƒ*o gbeɖiɖi ene be: "Đeɖekpɔkpɔ la, amenuveve wònye. Wobu fɔ ɖemanyala, eye vodala zu fɔmaɖila. Kristo *ƒ*e atitsoga ɖeka koe ʋua dzi*ƒ*o *ƒ*e agbowo eye wòxea dzomavɔ ʋɔtruwo *ƒ*e mɔ. Ibid. liv. 13 ch. 2.

Farel xɔ Nyate*ƒ*e la kple dzidzɔ. Exɔe kple dzimetɔtrɔ, si ɖi Paulo tɔ la, hedo go le dekɔnuwo *ƒ*e kluvinyenye me, ge ɖe Mawu *ƒ*e viwo *ƒ*e ablɔɖe me. Egblɔ be ye*ƒ*e amegãxi, amewula vɔɖi *ƒ*e dzi la trɔ zu alẽvi fatu, manyaɖe *ƒ*e dzi, eye be yexɔ ye*ƒ*e dzi la le Papa si keŋkeŋ hetsɔ na Kristo blibo. D'Aubigné, liv. 12, ch. 3.

Le esime Lefèvre nɔ Mawu *f*e kekeli la kakam le e*f*e sukuviawo dome la, Farel hã, si lé dzo na Kristo *f*e Nyate*f*e vavã la, abe alesi wòlé dzo tsã na Papa ene la, le Nyanyui la kakam le duto*f*o. Hamea kplɔla gãa ɖe, si nye Meaux *f*e episkɔpo la, hã kpe ɖe wo ŋu le ɣeyiɣi kpuiea ɖe ko megbe. Ame geɖe bubuwo, siwo nye nunyalawo kple amesiwo si talento geɖe le la hã mehe ɖe megbe o, ke boŋ wodze Nyanyui la kaka, eye medidi o la, Nyate*f*e la kpɔ eyomedzelawo le dukɔa *f*e hatsotsoe vovovoawo me, tso asinudɔwɔla dzi yi ɖe agbledela dzi, va kɔ ɖe fiasã me ke. Fransis gbãtɔ, si le fia ɖum ɣemaɣi la, *f*e nɔvi nyɔnu hã xɔ Xɔse-ɖɔɖo la. Fia la kple edada, nyɔnu-fia la hã le Đɔɖɔɖo la kpɔm kple ŋku nyuia ɖe, eye Đɔɖɔɖowɔlawo le mɔ kpɔm vevie na ŋkeke, si dzi Frans *f*e du la katã axɔ Nyanyui la.

Gake wo*f*e mɔkpɔkpɔ la meva me o. Dodokpɔ kple yometitiwo le Kristo yomedzelawo lalam. Ke, le Mawu *f*e amenuveve me la, woɣla ɖe wo*f*e ŋkuwo. Ɲutifafa *f*e ɣeyiɣia ɖe va, si na wo mɔnu be woakpɔ ŋusẽ anɔ te ɖe ahomya la nu, eye Nya la kpɔ ŋgɔdede kaba. Meaux *f*e Episkɔpo la wɔ dɔ vevie le e*f*e nuto la katã me, hefia nu nunɔlawo kple dukɔmeviwo siaa. Enya nunɔla abunɛtɔwo kple agbe vlo nɔlawo eye wòɖɔ li wo kple agbalẽnyalawo kple mawuvɔlawo. Meaux *f*e Episkɔpo la di vevie be dukɔmeviwo ŋutɔ nanya Mawunya la xexlẽ. Ke e*f*e didi la va eme. Lefèvre dze Nubabla Yeyea gɔme ɖeɖe le franse-gbe me, eye le ɣeyiɣi, si tututu Luther *f*e Biblia le dodom le agbalẽta*f*e le Wittemberg la, Nubabla Yeyea le franse-gbe me le gegem ɖe dukɔa si me le Meaux. Episkɔpo la meve nu le ga ŋu alo wɔ kuvia le e*f*e agbagbadzedze me be Nubabla Yeyea nasu e*f*e hameviwo si o, eye le ɣeyiɣi kpuia ɖewo me la, Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo su Meaux *f*e agbledelawo si. Abe alesi mɔzɔla, siwo tsikɔ le wuwum vevie la, wɔna ne woke ɖe tsi ŋu ene la, nenemae luʋɔ tsikɔwuiawo le dzi*f*o *f*e gbedasiwo xɔm kple dzidzɔ gãa ɖe. Agbledelawo le wo*f*e agblewo dzi, asinudɔwɔlawo le wo*f*e dɔwɔ*f*ewo, wodɨna ɖe me vie le wo*f*e dɔwɔwɔwo me, he*f*oa nu gbesiagbe tso Biblia *f*e Nyate*f*e veviawo ŋu. Le fiẽ me, esi wòle be woayi ɖe ahano*f*ewo anɔ dze ɖom la, azɔ wo*f*oa *f*u ɖe wonɔewo *f*e a*f*e me, nɔa Mawu Nya xlẽm, nɔa gbe dom ɖa alo nɔa ha dzim. Ke wokpɔ be tɔtrɔ gãa ɖe va nuto mawo me. To gbɔ be ame gblɔe, dahewo wonye, ame manya agbalẽwo, dɔ sesẽwɔlawo wonye hã la, Mawu *f*e amenuveŋusẽ, si ɖɔna ame ɖo, dea bubu eŋu la, *f*e dɔwɔwɔ le dzedzem le wo*f*e agbewo me. Bɔbɔenyenye kple kɔkɔenyenye-me siawo nye ɖasedɨdi na nusi Nyanyui la wɔna na amesiwo xɔe kple dzi blibo la.

Nyanyui la *f*e kekeli, si klẽ le Meaux la, *f*e alɔdzewo le keklẽm yi ɖe afisiafi, eye ŋkeke sia ŋkeke, ame bubuwo ganɔ dzi me trɔm. Dzi ga le Roma *f*e kplɔlawo kum vevie, gake Dufia, si melɔna nunɔla ɖokuiɖeɖagalawo *f*e wɔnawo o la, nye mɔxenu na wo ɣeyiɣia ɖe. Gake, le nuwuwu la, Papa *f*e amewo kpɔ ɖziɖuɖu, eye le madidi me woɖo dzotɔame te*f*e anyi. Ele na Meaux *f*e episkɔpo la be wòatia le fiafiã le dzo me kple nugbegbe le e*f*e xɔse gbɔ la dome. Ke etia mɔ, si le bɔbɔe la, gake e*f*e alẽhameviwo li ke sesiẽ, to gbɔ be wo*f*e ŋgɔnɔla de megbe hã. Wo dome ame geɖewo ɖi ɖase le wo*f*e xɔse ŋu le dzobibiwo

me. To wo*ƒ*e dzidodo kple nute*ƒ*ewɔwɔ me la, wo*ƒ*o nu na ame akpeakpe, siwo mese wo*ƒ*e ɖasedɨdɨ kpɔ le ŋutifafa ɣeyiɣiwo me o la.

Menye ame gblɔewo kple amedahewo koe do dzi ɖi ɖase tso Kristo ŋuti le fukpekpe kple fewuɖuɖu ŋgɔ o. Fiawo kple bubumewo hã, le wo*ƒ*e fiasãwo kple a*ƒ*e gãgãwo me la, kpɔ Nyate*ƒ*e la *ƒ*e asixɔxɔ wú hotsui, gãnyenye alo agbe ŋutɔ gɔ̃ hã. Gbɔgbɔa ɖe, si dze bubu, si me kelili le wú esi do episkɔpo *ƒ*e awu, tsyɔ̃ e*ƒ*e kuku la, ɣla ɖe gbadagba *ƒ*e avɔawu me. Louis de Berquin tso *ƒ*ome kɔkɔa ɖe me. Enye xɔse-gbadagba kalẽtɔ, si dea bubu ame ŋu, lɔ̃ nusɔsrɔ, si *ƒ*e wɔnawo ŋu mokaka mele o.

Nuŋlɔlaa ɖe ŋlɔ̃ nu tso eŋu be: “Amea ɖeke meli wɔ ɖe hamea *ƒ*e kɔnuwo, nubabla, azãwo, misawo dzi wú eyama o.” “Eɖena alesi wòlé fu Luther *ƒ*e xɔse nufiafiawo vevie la fiana.” ” Gake abe alesi wònye na ame geɖe, siwo to Mawu *ƒ*e amenuveve me, wovage ɖe Biblia sɔsrɔ̃ me la, ewɔ nuku nɛ sɔ gbɔ be nusiwo wòkpɔ le eme la, menye Papa *ƒ*e nufiafiawo o, ke Luther tɔwo boŋ.- Wylie, liv. 13, ch. 9.- Tso ɣemaɣi la, etsɔ eɖokui katã na Nyanyui la kaka.

Frans *ƒ*e bubumewo *ƒ*e agbalẽnyala gãtɔ wònye. ” E*ƒ*e nunya, nu nya*ƒ*o*ƒ*o, kalẽwɔwɔ, dzolelé na nuwɔwɔ, kple e*ƒ*e ŋusẽ le fia *ƒ*eme la — elabena fia la *ƒ*e lɔlɔtɔwo dometɔ ɖeka wònye — na be ame geɖewo kpɔnɛ abe amesi avanye ededu la *ƒ*e Ðɔɖɔɖowɔla ene. Esia ta Theodore de Bèze gblɔ le eŋu be: “Frans akpɔ e*ƒ*e Luther le Berquin me, nenye ɖee fia Fransis I nɔ na eyama abe alesi Saxoni *ƒ*e ametiala, fiavi Frederik, nɔ na Luther ene.” Ke Papa *ƒ*e amewo doa ɣli be : “Evɔɖi wú Luther.” —Ibid. Liv. 13, ch. 9.- Alekeake wònye hã la, Roma *ƒ*e amewo le Frans vɔna na eyama wú alesi wovɔna na Luther. Wolée de gaxɔ be enye avatsoxɔsetɔ, gake woɖee do go le fia *ƒ*e gbeɖeɖe nu. Uivli la yi edzi *ƒ*e geɖewo. Fia Fransis, si nɔa Roma *ƒ*e akpa dzi vie ko wògadéa Ðɔɖɔɖowɔlawo dzi la, xɔna nunɔlawo *ƒ*e dzo vɔɖi lelé ɖe wo ŋu sẽ ko, kasia, wògatsia tre ɖe wo ŋu. Roma nunɔlawolé Berquin de gaxɔ me enuenu zi etɔ, eye fia la ɖee do goe, ɖe alesi wòlɔ̃ e*ƒ*e nunya gã kple e*ƒ*e dẽ *ƒ*e nyonyo ta, eye wògbe be yematsɔe asa vɔe na nunɔlawo *ƒ*e vɔɖivɔɖi o.

Wona toklã Berquin zi geɖe ku ɖe afɔku, si le ŋgɔ na e*ƒ*e agbe le Frans la ŋuti, eye woxlɔ̃ nui vevie be wòawɔ abe amesiwo sí le woɖokui si yi dzronyigba bubuwo dzi ene. Erasmus, nye vɔvɔ-mea ɖe, si metsina dzi ɖe naneke ŋu o, eye to gbɔ be nunya geɖe le esi hã la, susu me kple dẽ *ƒ*e ŋusẽ, si nana wotsɔna ame *ƒ*e agbe kple xexeme *ƒ*e bubu sana vɔ na Nyate*ƒ*ea la, mele esi o. Eŋlɔ̃ ɖoɖe Berquin be: “Bia be woaɖo wò ɖe dua ɖe me abe amedɔdɔ ene; yi ɖe Germania. Èdzesi Beda kple etɔwo nyuie, ʋɔ driba ta akpe ɖeka, si tuna e*ƒ*e adɨ yi afisiafi la ye wònye. Wò futɔwo ŋkɔ enye legio. Ne wò nya ganyo wú Yesu Krito tɔ gɔ̃ hã la, womaɖe asi le ŋuwò vaseɖe esime woatsrɔ̃ wò ŋutasẽtɔe o. Megaka ɖe fia la *ƒ*e ametakpɔkpɔ dzi fũ o. Aleke wòanye hã, megadem nya me kple subɔsubɔ-nufiafia *ƒ*e sukugã la o.- Ibid., liv. 13, ch. —

Gake Berquin ƒe dzoxɔxɔ la le edzi yim koe. Le esi wòle be wòaxɔ Erasmus ƒe ayedzedze kple dzidodo ƒe nuxlɔamenyawo la, eɖo boŋ be yeagawɔ dɔ kple kalẽ wú tsã. Medi be yeaʋli Nyateƒe la ta ɖeɖe ko o, ke azɔ la, yeatsɔ nya ɖe nudadawɔwɔ ŋu. Nya, si wotsɔ ɖe yeŋu be yenye aʋatsoxɔsetɔ la, yeatrɔe ɖe Papa ƒe amewo ŋutɔ dzi. Eƒe futɔ vɔɖitɔwo kple ŋutasẽla gãtɔwoe nye Sorbonne sukugã ƒe nunyala gãwo kple nunɔlawo. Le ɣemaɣi la, wokpɔa Sorbonne abe hamea nunɔlawo ƒe ŋusẽ gã teƒe le Paris kple Frans dua katã me ene. Berquin ɖe nyati wuieve le nunɔla nunyalagã siawo ƒe nuŋɔŋlɔwo me ɖe go, heɖe wo fia amesiame be wonye nusiwo tsi tre ɖe Biblia ŋuti, eye wòbia be Dufiagã la natso nyame na yewo.

Dzidzɔ wònye na fia la be akpa eveawo nado go eye woaɖe woƒe nunya kple aɖaŋu fia. Avivi enu be nunɔla dadala mawo nakpɔ ŋukpẽ le woɖokui dodo ɖe dzi wɔnawo me. Ebia tso wo si be woaʋli woɖokui ta kple Biblia le Nya, si wotsɔ ɖe wo ŋuti la me, evɔ womenya eŋuti dɔ wɔwɔ o. Woƒe aʋawɔnu, si wonya la koe nye ameléle de ga, fuwɔame kple dzotɔtɔ ame. Ke azɔ la, wokpɔ be aʋli, si me yewo di be Berquin nadze la, le ŋgɔ na yewo ŋutɔ. Vɔvɔ, si dze wo dzi la na be wodi mɔnu, si woato ne gododo la nagava eme o la, vevie.

Le gaƒoƒo mawo me la, amea ɖewo gblẽ nu sɔgbɔ le ɖetugbui dzadzɛ ƒe nɔnɔme tataa ɖe, si woda ɖe mɔa ɖe ƒe dzogɔẽ dzi la, ŋuti. Nu sia he dziku va na ame geɖewo le du la me. Ameha geɖewo yi ɖe teƒe la be yewoakpɔ nusi dzɔ la, eye wodo dɔmedzui ŋutɔ. Nudzɔdzɔ la wɔ dɔ ɖe fia hã dzi, eye nunɔlawo kpɔ be mɔnu nyuia ɖe dzé na yewo, si ade yewo ƒe susu dzi. Ke womehe ɖe megbe o. Wogblɔ be : “Nusiawo katã nye Berquin ƒe nufiafiawo ƒe metsonuwo. Luther yomedzelawo ƒe nugbeɖoɖo le nusianu mu ge aƒu anyi; subɔsubɔ, sewo, fiazikpui la gõ hã.” Ibid, liv. 13, ch. 9.-

Wogalé Berquin ake. Fia la dzo le Paris dua me, eye nunɔlawo kpɔ mɔ wɔ nusi dzro wo. Wodrõ ʋɔnu Đɔɖɔɖowɔla la, hetso kufia nɛ enumake, eye le vɔvɔ̃ be fia Fransis avaxɔe le yewo si ne egbɔ va ta la, woɖoe be woawui gbemagbe ke. Ekem wokplɔ Berquin ɖo ta teƒe la le ŋudɔ ga wuieve me. Ameha gãa ɖe zɔ ʋliʋliʋli ɖo ta teƒe la yina nu kpɔ ge. Ewɔ nuku na ame geɖewo, eye wodo dɔmedzui ŋutɔ be amesi tso dukɔa ƒe ƒome, siwo nye kalẽtɔwo kple bubume gãtɔwo kekeake dometɔ ɖeka la, ye wolé yi wuwu ge. Nuku, dɔmedzui, fuléle, dze le amehawo ƒe mo; gake ame ɖekaa ɖe ya li, si ƒe mo vivitia ɖeke mele o. Xɔsetakula sia ƒe susuwo le adzɔge ʋĩ tso ʋunyaʋunyawo gbɔ. Eƒe seselelãme lae nye Aƒetɔ la ƒe amegbɔnɔnɔ.

Uu glodzo, si me wokɔe ɖo la, eyometilawo ƒe ametsitsri ɖeɖefia, hlɔ-ku dziŋɔ, si gbɔ wòɖo ta la, nusiawo katã ƒe ɖeke mewɔ dɔ ɖe edzi o. Amesi le agbe, esi ku, eye wòle agbe fifia yi ɖe mavɔ, esi sí ku kple tsiẽƒe ƒe safuiwo le la, le eƒe axa dzi. Berquin ƒe mo le keklẽm kple dziƒo ƒe kekeli kple ŋutifafa. Edo awu abe azãɖuƒe yim wòle ene. D’Aubigné, Histoire de la Reformation au Temps de Calvin, liv. 2, ch. 16.- Eyina ɖe akɔŋta na ge tso

e*ƒ*e xɔse ŋuti le Fiawo-dzi-Fia la kple xexeame katã *ƒ*e ŋku me, eye medze be blanui *ƒ*e dzesia ɖeke nagblẽ e*ƒ*e dzidzɔ me o.

Esi gbɔlɔlɔ la to mɔ, siwo yɔ kple nukpɔlawo yina amewu*ƒ*ea la, amewo *ƒ*e nu ku, esi wokpɔ ŋutifafa gã kple dziɖuɖu dzidzɔ, si xɔ e*ƒ*e mo kple wɔnawo me. Amewo gblɔ be: “Ele abe amesi nɔ anyi ɖe gbedoxɔ me, le ŋugble dem tso nu kɔkɔewo ŋuti ene. - Wylie , liv. 13, ch. 9.-

Esi wòlia dzotɔame *ƒ*e nakewo dzi la, Berquin di be yeagblɔ nyaa ɖe na dukɔ la, gake nunɔla, siwo le vɔvɔm na e*ƒ*e nu*ƒ*o *ƒ*e dɔwɔwɔ ɖe amehawo dzi la, dze ɣlidodo, eye gbadagbawo hã le wo*ƒ*e aʋawɔnuwo *ƒ*om, ale be ʋunyaʋunyawo tsyõ e*ƒ*e nu*ƒ*o la dzi. Alea ye, to gbe tsitsi ɖe amesi le kukum *ƒ*e nya vevie mamlɛawo nu le *ƒ*e 1526 lia me la, sukukɔkɔwo *ƒ*e tatɔ gãtɔwo kekeake, kple hame kplɔla gãtɔwo le Frans la, gblẽ kpɔɖeŋu vɔdi̱a ɖe ɖi̱ na dukɔa to *ƒ*e 1793 lia *ƒ*e nudzɔdzɔawo me. Ibid, liv. 13, ch.9.

Ke wowu Berquin, hetɔ dzoe le nakewo dzi. E*ƒ*e ku nye vevesese gãa ɖe na Reformatio lɔlawo le Frans-dua katã me. Gake e*ƒ*e kpɔɖeŋu mebú ɖe wo o. Nyate*ƒ*e la *ƒ*e ɖasedi̱lawo gblɔ be: “Míawo hã míele gbesɔsɔ akpa ŋgɔ ku kple dzidzɔ, esi mía*ƒ*e ŋkuwo anɔ agbe, si gbɔna la dzi.” D’Aubigné, Histoire de la Réformation , au temps de Calvin. liv., ch. 16.-

Le yometiti *ƒ*e ɣeyiɣiwo me le Meaux la, wode se ɖe Ðɔɖɔɖo nunɔlawo *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe nu. Esia ta wodzo yi ɖe agble bubuwo dzi. Le madidi me la, Lefèvre ɖo ta Germania.(204) Farel yi ɖe e*ƒ*e de-du me le Frans ɣedze*ƒ*e, na Mawunya gbɔgblɔ na e*ƒ*e *ƒ*ometɔwo. Wose nusiwo katã le dzɔdzɔm le Meaux la, eye amewo di vevie be yewohã yewoase Nyate*ƒ*e, si wonɔ gbɔgblɔm kple dzo la. Ke medidi hafi kplɔlawo di be yewoatsi nya ɖe enu, eye woɖee do go le dua me o. To gbɔ be magate ŋu aɖe gbe*ƒ*ã le duto*ƒ*o o hã la, enɔa tsa ɖi̱m to gbadza*ƒ*ewo, kple kɔ*ƒ*ewo me, nɔa Mawunya gblɔm le a*ƒ*e tɔxɛwo me, le nɔ*ƒ*e dama, siwo te ɖa le du gãwo ŋu la me, eye wòkpɔa bebe*ƒ*e le avewo kple agakpedowo me, afisiwo nye e*ƒ*e ɖevime *ƒ*e fefe*ƒ*ewo. Ale Mawu nɔ etum ɖo na xaxa gã, siwo lolo wú la. Egblɔ le e*ƒ*e nyaa ɖewo me be: “Atitsogawo, yometitiwo kple Satana *ƒ*e nugbeɖoɖo, siwo ŋu amewo *ƒ*oa nu tso nam la, mede o. Wosesẽ ale gbegbe be le ɖokuinye si la, nyemate ŋu atsɔ wo*ƒ*e ɖeke o; gake Mawu enye Fofonye. Enam ŋusẽ, eye wògale nanye ge ɣesiaɣi, ne mehiãe la. D’Aubigné. Histoire de la Réformation au 16eme siècle, liv. 12, ch.9.

Abe alesi wònɔ le Apostolowo ŋɔli me ene la, yometitiwo nye nusiwo gado Nyanyui la ɖe ŋgɔ. (Filipitɔwo, 1: 12). Esi wonya wo le Paris kple Meaux la, wokaka ɖe du ta, henɔ gbe*ƒ*ã ɖem le afisiafi. (Dɔw. 8 : 4) To mɔ sia dzi Kekeli la yi ɖe adzɔge- nutowo katã me le Frans.

Mawu gayi ɖe dɔwɔla bubuwo tutuɖo dzi hena Nya la kaka. Le Paris *ƒ*e Sukukɔkɔa ɖe me la, wode dzesi sɔhɛ susuɖela kple ame fatu, si si aɖaŋu kple nunya geɖe le la. Nusi

wogakpɔ le egbɔ la enye agbe nyui mokakamanɔŋui, veviedodo nusɔsrɔ kple e*ƒ*e mawusosroɖa. Kpuie la, e*ƒ*e nunya kple beléle na dɔ na be wòva zu Sukua katã *ƒ*e dada, eye wonɔa mɔ kpɔm be Yohanes Kalvin avanye hamea tavlila gãtɔwo dometɔ ɖeka. Gake dzi*ƒ*o kekeli *ƒ*e alɔdzea ɖe ŋõ nunyadodoɖedzi kple numaɖinudzixɔse *ƒ*e gli, siwo ɖe to ɖe Kalvin la. Esena wo*ƒ*oa nu tso nufiafia yeye, siwo le dodom la, ŋuti kple vɔvɔ, eye meke ɖi kura be avatsoxɔsetɔ siawo dze na dzobibi, si me wole wo tsrɔm le la o. Gake, le e*ƒ*e manyamanya me la eva ke ɖe nudadafiafia *ƒ*e nyawo ŋu, eye wònɔ nɛ be wòadi ŋusẽ le Roma *ƒ*e xɔse nufiafiawo me atsɔ tsi tre ɖe Protestant *ƒ*e nufiafiawo ŋuti.

Eva me be Kalvin nɔvia ɖe, si nye Ðɔdɔdɔwɔla la, va Paris. Wo kple eveawo doa go edziedzi henɔa dze ɖom ku ɖe xaxa, siwo le kristotɔ *ƒ*omea me vam la ŋuti. Le wo*ƒ*e dzeɖoɖo me la, Olivetan, Ðɔdɔdɔwɔla la, le gbɔgblɔm na e*ƒ*e a*ƒ*etsɛa be: “Subɔsubɔ hatsotsoe eve koe li le xexea katã me; gbãtɔ enye esiwo amegbetɔwo ŋutɔ ɖo anyi, esiwo me amegbetɔ ɖena eɖokui to kɔnuwo kple dɔ nyuiwo wɔwɔ me. Hatsotsoe evelia enye subɔsubɔ, si woɖe fia le Biblia la me, esi fia amegbetɔ be Mawu *ƒ*e amenuveve nunana me ko woadi ɖeɖekpɔkpɔ la le.” Ke Kalvin ɖo nya siawo ŋu be: “Nyemele mia*ƒ*e nufiafia yeyeawo *ƒ*e ɖeke dim kura o. Ðee nèbu be keke vaɖo ɣeyiɣi sia la, vodada ko mee mele agbe lea?”- Wylie, liv. 13, ch. 7.-

Aleke wònye hã, susua ɖewo ge ɖe e*ƒ*e gbɔgbɔ me, siwo mate ŋu aɖe ɖa o. Kalvin ɖeka nɔ nya, siwo e*ƒ*e a*ƒ*etsɛa gblɔ nɛ la ŋuti bum le xɔ me. Ke nuvɔ̃ *ƒ*e seselelãme dze teté ɖe edzi, eye wòkpɔ be nyaxɔɖakɔlaa ɖeke mele yesi le Uɔnudrɔla kɔkɔetɔ kple dzɔdzɔetɔ la *ƒ*e ŋku me o. Ame kɔkɔewo *ƒ*e nyaxɔɖakɔ, dɔ nyui wɔwɔwo kple hamea *ƒ*e kɔnuwo, nusiawo katã *ƒ*e ɖeke mekpɔ ŋusẽ aklɔ ye*ƒ*e nuvɔwo ɖa o. Dziɖelame*ƒ*o mavɔ *ƒ*e vivitia ɖe koe le ŋgɔ nɛ. Hamea *ƒ*e nunyala gãwo wɔ ɖesiaɖe be woafa akɔ nɛ, gake mete ŋu le ŋutifafa kpɔm o. Nuvɔmevuvu kple akɔfadɔwo katã mete ŋu dzra e*ƒ*e luvɔ kple e*ƒ*e Mawu dome ɖo o.

Le esime wògale vivli sia wɔm le e*ƒ*e dzi me la, eva ɖo gbadza*ƒ*ea ɖe, afisi ameha gã ɖe *ƒ*o *ƒ*u le, le alakpaxɔsetɔa ɖe, si wole dzo tɔm la kpɔm. Ŋutifafa, si le dzedzem le mo na martyro sia la, nye nusi wɔ nuku nɛ geɖe. Le ku dziŋɔ̃ ma *ƒ*e vevesesewo kple hamea *ƒ*e fi*ƒ*odenya sesẽwo me la, xɔsetakula sia galé ɖe e*ƒ*e xɔse kple dzide*ƒ*o ŋuti mavãmavã. Etsɔ xɔse kple dzide*ƒ*o sia sɔ kple eyaŋutɔ *ƒ*e dziɖelame*ƒ*o kple viviti, si yɔ e*ƒ*e luvɔ me la, to gbɔ be ewɔna ɖe hamea *ƒ*e ɖoɖowo dzi vevie hã la. Enya bena alakpaxɔsetɔwo la, Biblia dzi wotua wo*ƒ*e xɔse la ɖo. Eɖo le eɖokui me be yeasrɔe, ale be, ne yeate ŋui la, yeake ɖe nusi nyena wo*ƒ*e dzidzɔ *ƒ*e nuɣaɣla la ŋuti.

Ke Yesu ŋuti wòke ɖo le Biblia me. Edo ɣli be: “O, Fofo! E*ƒ*e vɔsa la fa wò dziku nu; e*ƒ*e vu klɔ nye makɔmakɔwo ɖa; e*ƒ*e atitsoga ye tsɔ nye fi*ƒ*ode; e*ƒ*e ku ye xɔ ɖe nye ku te*ƒ*e. Mía ŋutɔwo míeɖe tofloko *ƒ*e aɖavа susuwo; Ke nètsɔ wò Nya la ɖo nye ŋku me abe

kakati ene, eye nètɔ asi nye dzi be, to vovo na Kristo ƒe dzenawo la, makpɔ dzena bubuwo kple ŋunyɔ.” Martyn, vol. 3çh. 13.-

Kalvin srɔ̃ nu na nunɔlanyenye. Esi wòxɔ ƒe wuieve la, wotsɔe be wòanɔ ha suea ɖe nu, eye episkɔpo la lũ dzodome ƒe ɖa nɛ le hamea ƒe sewo nu. To gbɔ be womeɖoe nunɔla o, eye mewɔa nunɔla ƒe dɔdasiwo o hã la, woxɔe ɖe nunɔlawo dome, eye wòxɔna bubu kple gomekpɔkpɔ, si wonana wo la.

Azɔ esi wònya be yemate ŋu aɖu nunɔla gbeɖe o la, edze senyalawo ƒe nusɔsrɔ̃ gɔme hafi gaɖe asi le eŋu, eye wòɖoe be yeatsɔ yeƒe agbe la katã na Nyanyui la. Gake meka ɖe edzi be yeaɖe gbeƒã le dutoƒo o. Amea ɖe, si mehayana o la, wònye le dzɔdzɔme. Dɔdasi ƒe seselelãme, si le tetém ɖe edzi la, na be wògaɖo be yeayi ɖe nusɔsrɔ̃dzi. Gake exɔlɔwo ƒe nuxɔxlɔamenya sesẽwo va ɖu edzi. Egblɔ be: ” Mewɔ nuku ŋutɔ be amea ɖe, si tso ƒome gblɔea ɖe me la, nakpɔ bubudeameŋu sia tɔgbi oa?” Wylie, liv. 13, ch. 9.-

Kalvin dze dɔ gɔme le ɖoɖuizizi me. Eƒe nuƒoƒo le abe zãmu, si dzana henaa fafa anyigba ene. Edzo le Paris yi ɖe nutome-dua ɖe me, le nyɔnufia Margareta, si lɔa Nyanyui la, eye wòkpɔa eyomedzelawo ta la, ƒe ametakpɔkpɔ te. Kalvin, si gale eƒe sɔhɛ me la, nye ame fatua ɖe, si medzea eɖokui ŋu o. Edze dɔ gɔme tso aƒeme yia aƒeme. Eƒoa ƒu ƒomewo heɖea nu me na wo le Biblia me ku ɖe ɖeɖekpɔkpɔ ƒe Nyateƒewo ŋuti. Amesiwo se Nyanyui la yina manae kple ame bubuwo, eye le ɣeyiɣi kpuia ɖe me la, Nya la tsoa du gã me yi ɖe kɔƒe-duwo me kple agbletawo. Egena ɖe fiasã ƒe agbowo me, yina ɖe agble-xɔwo me, henɔa hame, siwo me Nyateƒe la ƒe ɖaseɖila kalẽtɔwo avado go le gbaɖegbe la, gɔme ɖom anyi.

Le ɣletia ɖewo yome la egatrɔ yi Paris. Le afima la ʋunyaʋunya viaɖe ge ɖe agbalẽnyalawo kple nunyalawo ƒe hatsotsoewo dome. Blema-gbewo sɔsrɔ̃ kplɔ amewo yi ɖe Biblia ʋuʋu me, eye nunyala gã, siwo ƒe dzi ŋuti Nyateƒe la mekpɔka asi o la, dze eƒe nyawo hehe me kple dzo, eye wotsia tre ɖe Roma ƒe taʋlilawo ŋuti gɔ̃ hã. To gbɔ be Kalvin nya xɔse-nunyalawo ƒe nyahehe-ɖaŋu geɖe hã la, ekpɔ be dɔdasi xɔasi bubu le ye si tsɔ wú woƒe tofloko howɔwɔwo. Ekem anyo be yeatsɔ nya yi na amesiwo asee la. Le esime sukugãwo ƒe xɔwo me nye nyahehe ƒe ʋunyaʋunya ɖeɖe sɔŋ la, Kalvin ya le tsa ɖim tso aƒeme yi aƒeme, le nu gɔme ɖem na amewo, le nu ƒom na wo tso Kristo, si woklã ɖe ati ŋuti la ŋuti.

To Mawu ƒe amenuveve me la, asinukpɔkpɔ gasu Paris-tɔwo si be woase yɔyɔ na Nyanyui la xɔxɔ. Wogbe Lefèvre kple Farel ƒe yɔyɔ la xɔxɔ va yi tsã; gake ele be woagasee ake le hatsotsoe, siwo katã le dukɔa me la me. Le dunyagbɔgblɔ ƒe susua ɖewo ta la, fia la mewɔ ɖeka keŋkeŋ kple Roma, tsi tre ɖe Ðɔɖɔɖowɔlawo ŋuti o. Fia-nyɔnu Margareta ya le mɔkpɔkpɔ me gbesiagbe be Protestant xɔse la ava zu dziɖula le Frans godo. Edi be yeana woaɖe gbeƒã xɔse yeye la le Paris fia-du la me. Gbeɖeka, le fia ƒe anyimanɔ me la, ebia tso Protestant osɔfoa ɖe si be wòagblɔ Mawunya le dua ƒe gbedoxɔwo me. Katoliko hamea

*ƒ*e amegãwo tsi tre ɖe nya sia ŋuti. Ke fia-nyɔnu la ʋu fia-*ƒ*ea ɖi. Ena wotsɔ xɔ ɖeka wɔ gbedoxɔe, eye woɖe gbe*ƒ*ã be gbesiagbe le ga*ƒ*o*ƒ*o tɔxɛa ɖe dzi la, Mawunya gbɔgblɔ anɔ anyi na amesiame, si ko lɔ̃ la, be wòavasee. Ameha geɖewo le du dzi na Nya la sese. Menye gbedoxɔ la ɖeɖe koe yɔ gba go o, ke xɔ siwo *ƒ*o xlãe kple mɔwo dzi yɔ taŋ kple nyaselawo. Ame akpeakpewo *ƒ*ona *ƒ*u gbesiagbe: bubumewo, du-dɔnunɔlawo, sewɔlawo, asitsalawo, asinudɔwɔlawo siaa. Ke esi fia la trɔ gbɔ la, mexe mɔ na Mawunya la o, ke boŋ egaɖe gbe be woaʋu gbedoxɔ bubu evewo le fiadu la me. Mawu *ƒ*e Nya la mewɔ dɔ ɖe Paris-du la dzi alea gbegbe kpɔ o. Ewɔ abe agbe *ƒ*e Gbɔgbɔ *ƒ*o ɖe dukɔ la dzi tso dzi*ƒ*o ene. Đokuidziɖuɖu, dzadzɛnyenye, ɖoɖotenɔnɔ kple dɔwɔwɔ xɔ ahamumu, agbe vlo, dzrewɔwɔ kple kuviawɔwɔ te*ƒ*e.

Gake Papa *ƒ*e nunɔlawo ya tsɔ mavo. Esi wònye be fia la gbe be yematsi gbe*ƒ*ãɖeɖewo nu o la, wotrɔ ɖe amehawo gbɔ. Womedo kpo naneke mawɔ be woade vɔvɔ, tsitretsitsi kple wɔwui wɔnawo ameha ɖemanyala, siwo lé ɖe numaɖinuwodzixɔse ŋuti la me o. Abe alesi wònɔ na Yerusalem le blema me ene la, Paris, si ku ɖe aʋatso-lẽkplɔlawo ŋuti ŋkuagbatɔe la, medze si ɣeyiɣi, si Mawu srãe kpɔ la, kple nusi ku ɖe e*ƒ*e ŋutifafa ŋuti o. Woyi Mawu *ƒ*e Nya la gbɔgblɔ dzi *ƒ*e eve sɔŋ. To gbɔ be ame geɖewo xɔ Nyanyuia hã la, akpa gãtɔ ya sẽ to. Fia Fransis, si metsi tre ɖe gbe*ƒ*ãɖelawo ŋuti o, le e*ƒ*e susua ɖewo ta la, le asi ɖem le eɖokui ŋuti azɔ na nunɔlawo. Wogatu gbedoxɔwo katã, eye woga*ƒ*o *ƒ*u dzotɔame *ƒ*e nakewo.

Kalvin gasusɔ le Paris-du la me, le dzadzram ɖo na dɔ, si le ŋgɔ nɛ la, to nusɔsrɔ, ŋugbledede kple gbedododoɖa me, le esime wògale Nyate*ƒ*e la kaka dzi. Medidi o, wodze susu ɖeɖe tso eŋuti. Hamea kplɔlawo ɖo be yewoatɔ dzoe. Ke eya menya be afɔkua ɖe le ŋgɔ na ye o, vaseɖe gbesigbe exɔlɔa ɖewo si du sesiẽ va ge ɖe edzi kple vɔvɔ̃ be gbadagbawo gbɔna elé ge. Ga*ƒ*o*ƒ*o ma dzi tututu wòse wole xexenu *ƒ*e agbo la *ƒ*om kple adã. Afɔ netsɔ. Exɔlɔa ɖewo yi ɖe agbo la nu be yewoable wo ɖe ŋuti ne womega ge ɖe a*ƒ*ea me kaba o, le esime xɔlɔ̃ bubuwo ya le kpekpem ɖe Kalvin ŋuti be wòasi do go to flesre nu. Le nuwuwu la, ete ŋu do go tso Paris-du la me, hekpɔ bebe*ƒ*e le exɔlɔ̃ agbledelaa ɖe gbɔ. Exɔ e*ƒ*e awu do hetsɔ kodzui ɖe abɔ ta, eye wòdze mɔ ɖo ta dziehe, afisi wògakpɔ bebe*ƒ*e le, le Margareta *ƒ*e anyigba dzi. - D'Aubigné, Histoire de la Réformation en Erope au temps de Calvin, liv. 2, ch. 30)

Afima wònɔ ɣletia ɖewo le exɔlɔ̃ amegã ŋusẽ-mewo *ƒ*e ametakpɔkpɔ te, eye wògayi ɖe e*ƒ*e nusɔsrɔ̃ dzi. Nyanyui la kaka le Frans *ƒ*e didi gale eme vevie, eye mele bɔbɔe nɛ be wòanɔ anyi kpoo dɔ sia mawɔ o. Esi ahomyawo nu tsi vie la, edze mɔ yi ɖe Poitiers na dɔ la wɔwɔ. Sukugãa ɖe le du sia me, afisi woxɔ susu yeyeawo nyuie le tsã. Ame geɖewo tso hatsotsoe vovowo me le du dzi kple dzidzɔ be yewoase Nyanyui la. Ke me*ƒ*o nu le duto*ƒ*o o. Emã agbe mavɔ *ƒ*e nya la na amesiwo lɔ̃ be yewoasee le du-megã la *ƒ*e a*ƒ*e me, alo yeŋutɔ *ƒ*e afisi wòle la kple abɔwo me ɣeaɖewoɣi. Ke esi amewo le agbɔ sɔm ɖe dzi la, wokpɔ be anyo be yewoanɔ *ƒ*u *ƒ*om le dua godo. Te*ƒ*e, si wokpɔ la, nye agakpeto me, le

agado gogloa ɖe *ƒ*e axa dzi le atiwo dome, si na be wònye ɣaɣla te*ƒ*ea ɖe, si ŋu kakaɖedzi le la. Woyina afima le hatsotsoe viviviwo me, eye womedona go le dua me to mɔ ɖeka nu o. Bebe*ƒ*e sia woxlẽna Biblia, ɖena egɔme le. Afima Frans *ƒ*e Nyanyui hametɔwo wɔ Nuɖuɖu kɔkɔea le zi gbãtɔ. Mawunyagblɔla geɖewo do go tso hame vi sia me kaka ɖe te*ƒ*e bubuwo na gbe*ƒ*ã ɖeɖe.

Kalvin gatrɔ va Paris ake. Mɔkpɔkpɔ vevie gale eme be Frans-dua katã naxɔ Đɔɖɔɖo la. Gake ekpɔ be ʋɔtruwo katã kloe le tutu, elabena gbe*ƒ*ã ɖeɖe Nya la zu dzotɔame *ƒ*e mɔ tsɔtsɔ tɛe. Ke eɖo be yeayi ɖe Germania. Kasia wòadzo le Frans la, yometiti *ƒ*e ahomya sesẽa ɖe *ƒ*o ɖe Protestant tɔwo dzi, ale be ne menye ɖe wòdzo o la, eya hã anɔ tsɔtsrɔ̃ gã ma me.

Le wo*ƒ*e didi vevie be Frans hã naxɔ Đɔɖɔɖonya la abe Germania kple Switzerland ene la, Frans *ƒ*e Đɔɖɔɖowɔlawo ɖo be yewoaho kalẽ-ʋa gãa ɖe ɖe numaɖinuwo dzixɔse ŋuti, ale be woahe dua katã *ƒ*e ŋku va gbegblẽawo dzi. Le zã ɖeka me la, woka agbalẽwo ɖe te*ƒ*e te*ƒ*ewo le Frans-du la katã me. Dzoxɔxɔ wɔna sia, si ŋuti womebu kpɔ nyui o la, esi wòle be wòakpe ɖe Đɔɖɔɖoa ŋuti la, gblẽ nu geɖe, menye le nyakakalawo ɖeɖe ŋuti o, ke boŋ le Đɔɖɔɖo xɔlɔwo hã ŋuti le dua katã me. Ena Papa *ƒ*e amewo asinukpɔkpɔ, si dim wole xoxo be woabia aʋatsoxɔsetɔwo *ƒ*e tsɔtsrɔ̃ blibo abe nugblẽla, siwo nye afɔku na fia-zikpui la *ƒ*e kelili kple na dua *ƒ*e ŋutifafa ene.

Agbalẽ, siwo woka ɖe mɔwo dzi la, *ƒ*e ɖeka kpɔ mɔ yi ɖe keke fia gã la *ƒ*e xɔdɔme *ƒ*e ʋɔtru nu. Asi ɣaɣla kae ka agbalẽ sia? Đee wònye xɔlɔ̃ mabutame, madzeayea ɖea? Alo futɔ vɔɖi *ƒ*e susu vɔɖi ɖeɖe yea? Amea ɖeke menya keke vaɖo egbea o. Fia la yɔ kple dziku manyagblɔ. Agbalẽ la tsi tre kple ŋusẽ ɖe nudadafiafiadzixɔse, si amewo lé ɖe asi kple bubu le *ƒ*e alafalafawo me la ŋuti. Dzidodo, si tɔgbi meli o, si kplɔ ame be woayi aka agbalẽ la le keke fia *ƒ*e ŋku me la, nye nusi gaho dzi nɛ geɖe. E*ƒ*e nu ku, eye wònɔ ʋuʋum sɛe, hafi va wó kple gbeɖeɖe sesẽ sia be: “Milé wo katã, eye mitsrɔ̃ Luther *ƒ*e nufialawo keŋkeŋ. Ibid, liv. 4, ch.10. Woɖo kpe edzi azɔ. Fia la tia be yeanɔ Roma *ƒ*e akpa dzi blibo.

Wowɔ ɖoɖo na Luther yomedzelawo katã lelé le Paris dua me. Asinudɔwɔla Xɔseɖɔɖotɔ dahea ɖe, si kpena amewo na nusɔsrɔ̃ le bebeme la, ge ɖe wo*ƒ*e asi me. Wobia tso esi, ne melɔ̃ be woatɔ dzo ye o la, be wòafia Papa *ƒ*e amedɔdɔ la Protestant tɔwo katã *ƒ*e a*ƒ*e me le Paris-dua me. Ete yi megbe kple ŋunyɔ̃ ɖe nusi wobiae la ta. Gake vɔvɔ̃ na dzobibi la na be wòlɔ̃ le nuwuwu be yeade yenɔviwo asi. Gbɔlɔlɔ dze egɔme. Fia ŋutinɔla, Morin, si yomemɔfiala kplɔ ɖo la, dze ameha gãa ɖe, si le ŋgɔ la yome. Nunɔlawo, lifidalawo, nunɔla-ɖokuiɖeɖagalawo kple asrafowo le e*ƒ*e axawo dzi, eye wolɔ gbɔ le ɖoɖuizizi me. Le gota la, wole gbɔlɔlɔ la wɔm na bududede sacramento kɔkɔe la ŋuti, ale be woaklɔ vlo, si Protestant-tɔwo do misa wɔwɔ la ɖa. Gake nu bubu sãa, si dzi ŋɔ̃ la, ye le gɔme na atsyɔ̃ ɖeɖefia *ƒ*e gbɔlɔlɔ sia. Ne woɖo Luther yomedzelaa ɖe *ƒ*e a*ƒ*e mɔnu la, le numa*ƒ*o me, yomemɔfiala la wɔa dzesia ɖe, tsaɖiɖi kɔkɔe la nɔa te, eye wogena ɖe a*ƒ*ea

me, léna amesiwo le eme déa kɔsɔkɔsɔ, eye gbɔlɔlɔ la gayina edzi na amebuwo lelé. Wometo a*ƒ*ea ɖeke ŋu o, eɖanye gã alo vi o, Paris *ƒ*e sukugãwo gɔ̃ hã. Morin de vɔvɔ̃ dua katã me. Ɖɔdzi *ƒ*e fiaɖuɖu la dze egɔme. Ibid, liv, 4, ch. 10.- Ameléleawo to vevesese manyagblɔ *ƒ*e kua ɖe me, elabe wode se be dzo, si afiã wo la megasesẽ o, ale be woase veve didie hafi aku. Gake wokuna abe dziɖulawo ene. Womeʋuʋuna le woɖokui me o, vivitia ɖeke metɔtɔna wo*ƒ*e ŋutifafa la o. Wo yometila, siwo mete ŋu wɔna naneke akpe wo*ƒ*e xɔse kple dzide*ƒ*o dzi o la, nyena amesiwo dzi woɖu boŋ. Wotù kadeve kple dzotɔame te*ƒ*ewo le Paris-dua katã me, eye dzo le bibim gbesiagbe. Susu la enye be woade vɔvɔ̃ amewo me ku ɖe aʋatsoxɔse ŋuti, to amewuwu atraɖi me. Gake to gbɔ be wòle alea hã la, Nyanyui la tɔ koe nye dziɖuɖu. Paris dua katã kpɔ amesi *ƒ*omevi nufiafia yeye siawo tuna ɖo. Nyagblɔtia ɖeke mesɔ kple Martirowo *ƒ*e kadeve-tiwo o. Ɖutifafa *ƒ*e dzidzɔ, si nɔna wo*ƒ*e mo, ne wokplɔ wo yina wuwu ge, wo*ƒ*e kalẽwɔwɔ, nɔnɔme, si woɖena fia le dzo bibiwo me, amedzudzuwo xɔxɔ kple lɔlɔ, esiawo katã nana be ame geɖewo *ƒ*e dɔmedzui trɔ zu nublanuikpɔkpɔ, fulelé zu lɔlɔ, eye wònye ɖaseɖiɖi sesẽa ɖe tso Nyanyui la ŋuti. Wylie, liv. 13, ch. 20.-

Le wo*ƒ*e didi be yewoana be dukɔa *ƒ*e dɔmedzui nabi sesiẽ ɖe dzi la, nunɔlawo gaɖena nyatsɔɖameŋu vɔɖiwo ɖe go ɖe Protestant-tɔwo ŋuti. Wogblɔ be woɖo be yewoawu katolikotɔwo, amu dziɖuɖua *ƒ*u anyi, eye be yewoawu fia la. Ke naneke meli, si woaɖe fia be nya siawo nye nyate*ƒ*e o. Gake ɖe ko wòle abe nya siawo nye nyagblɔɖi nya ene; elabe wova me le nɔnɔme bubu me, le nu bubu, si to vo kura la ta. Ɖutasesẽ manyagblɔ, si katolikotɔwo wɔ ɖe Protestant-tɔ maɖifɔwo ŋuti la, nye nusiwo he tsɔtsrɔ, si wogblɔ be egogo la, va Dufia, dziɖuɖua kple emenɔlawo dzi le *ƒ*e alafa etɔ̃ yome. Dzɔgbevɔẽ la tso dzimaxɔsetɔwo kple Papa *ƒ*e dɔwɔlawo ŋutɔ gbɔ. Metso Protestant xɔse la ɖoɖo anyi me o, ke eɖeɖe ɖa me boŋ.

Susu vɔ̃ ɖeɖe tso ame ŋuti, amenɔvi dzi makaɖo kple vɔvɔ̃ ge ɖe dukɔa *ƒ*e hatsotsoewo katã me. Le vɔvɔ̃ ya*ƒ*o*ƒ*o, si xɔ afisiafi me la, wokpɔ alesi Luther *ƒ*e nufiafiawo wɔ dɔ deto le ameŋkutawo me, to hehenana, kpɔɖeŋu kple dɛ̃ nyui ɖeɖefia me. Kpuie la, womegakpɔ ame na dɔwɔ*ƒ*e kɔkɔwo kple bubu-te*ƒ*ewo o. Amewo le sisim do go le Frans-dua me: asinudɔwɔlawo, agbalẽtalawo, nunyalawo, Sukugã nufialawo, agbalẽŋlɔlawo kple fia ŋutinɔlawo gɔ̃ hã, si do go tso Paris keŋ, eye wotia be yewoayi ɖe dzronyigbawo dzi boŋ. Nusiawo ɖe alesi amesiawo katã xɔ xɔseɖɔɖo la fia. Papa *ƒ*e amewo tsa ŋku, eye wokpɔ kple nuku alesi ame geɖewo xɔ xɔse dada la le yewo *ƒ*e manyamanya mee. Woɖe wo*ƒ*e dziku kɔ ɖe ame gblɔewo, bɔbɔnyenyeme, siwo ge ɖe wo*ƒ*e asi me le agbɔsɔsɔ gãa ɖe me la dzi. Gakpɔwo yɔ gba go. Dzotɔame *ƒ*e dzudzɔwo xɔ ya me keŋ, esi wogale Nyanyui xɔsemeʋulawo tsrɔm le dzo me.

Fia Fransis kpɔa dzidzɔ be yenye amesiwo gbɔ agbe agbalẽsɔsrɔ̃ *ƒ*e ŋgɔyiyi le *ƒ*e alafa wuiadẽ lia *ƒ*e gɔmedzedze me la dometɔ ɖeka. Evivia enu be wòakpe agbalẽnyala gãwo tso du vovowo me va e*ƒ*e fisã me. E*ƒ*e lɔlɔ̃ na nusɔsrɔ̃ kple alesi wòtsri nunɔla

ɖokuiɖeɖagalawo ƒe bometsitsi kple wɔwuiwɔwɔ la, kpe ɖe Reformatio ƒe gomekpɔkpɔ le dukɔa me la ŋuti, le go aɖewo me. Gake le eƒe didi vevie be yeatsrɔ xɔse dada ɖa keŋkeŋ la, eya amesi nye agbalẽnyanya taʋlila la, de se be wɔatsrɔ̃ agbalẽtaƒewo katã le Frans-nyigba la dzi. Fia Fransis nye kpɔɖeŋu geɖewo dometɔ ɖeka, siwo ɖe fia le ŋutinyawo me be, susume nunya ateŋu nɔ ame si gake wòatsri ame bubu ƒe subɔsubɔ alo ati eyome sesiẽ faa.

To dutoƒo kɔnu gãa ɖe wɔwɔ me la, Frans ɖo kpe edzi be woatsrɔ̃ Protestant ƒe xɔse la gbidigbidi. Roma nunɔlawo bia be vo, si woda le dziƒo ŋuti to tsitre tsitsi ɖe misa ŋu me la, woaklɔɛ ɖa kple ʋu, eye bena fia la nada asi ɖe ʋukɔkɔɖi dziŋɔ̃ sia dzi le dukɔa ƒe ŋkɔ me.

Ale wotia ƒe 1535 ƒe ɣleti gbãtɔ ƒe ŋukeke 21lia na kɔnu nyɔŋu sia wɔwɔ. Wode numaɖinu- dzixɔse ƒe vɔvɔ̃ gãa kple fuléle dukɔa katã me ɖe Ðɔɖɔɖo-xɔse la ŋuti. Ameha, siwo ŋu xexlẽme mele o la, ɖe abla tso du siwo ƒo xlã Paris me la vakɔ ɖe fia-du la me. Ŋkeke la dze egɔme kple gbɔlɔlɔ gã manyagblɔa ɖe. Aƒe siwo katã le gbɔlɔlɔ ƒe toƒewo la le funyinyi ƒe nu yibɔ me. Woli altarowo ɖe mɔwo dzi ɖeka ɖeka, eye kakati le bibim le agbo sia agbo nu na bududede “sacramento kɔkɔe” la ŋuti. Hafi ŋu na ke la, gbɔlɔlɔ la dze egɔme tso fiasã mɔnu. Hame vovovoawo ƒe atitsoga kple aflagawo dze ŋgɔ; bubumewo kplɔ wo ɖo eve eve, wolé kakatiwo ɖe asi; nunɔla ɖokuiɖeɖagalawo ƒe hatsotso eneawo dze wo yome le woƒe awu tɔxɛwo me, hafi “ame kɔkɔewo” ƒe ŋutinuwo va le agbɔsɔsɔ gãa ɖe me. Amesiwo va azɔ la woenye episkɔpo bubutɔwo ; wole sɔ dzi le woƒe aɖabɛwu, siwo ŋu kpe xɔasiwo le la me.

Wotsɔ hostia le agbadɔ nyakpɔ, si fiavi enewo kɔkɔ la gɔme. Fia lae va azɔ. Meɖɔ eƒe fiakuku la o, eye medo fia ƒe awu ʋlaya hã o, ke akaɖi ko wòlé ɖe asi, hede mo to. Esia nye Frans Du-fia la ƒe dutoƒo-kɔfadɔ wɔwɔ. Ibid, liv. 13, ch. 21.- Edzena kloe le altaro ɖesiaɖe ŋgɔ abe ɖokuibɔbɔ dzesi ene, menye ɖe vɔ, siwo ƒo ɖi eƒe luʋɔ la ta, alo ʋu maɖifɔ, siwo ƒo eƒe asiwo la ta o, ke boŋ ɖe eƒe dumevi, siwo do dzi tsitre ɖe misa ŋuti la ƒe nuvɔ̃ gã sia tae. Fia-nyɔnu la kple dziɖuɖua ƒe bubumewo kplɔe ɖo eve eve, eye kakati le wo si.

Le ŋkekea ƒe ɖoɖowo nu la, fia la ƒo nu le episkɔpowo ƒe fiasã-xɔ gã la me na fiaɖuƒea katã ƒe bubumewo. Eyi ɖe wo ŋgɔ kple blanui-mo, eye le nuƒo wɔdɔɖamedzia ɖe me la, eɖe eƒe vevesese ɖe nu vɔɖi, busuwɔna, siwo he funyinyi kple nuxaxa ŋkeke sia va dukɔ la dzi ŋuti. Ewɔ yɔyɔ na eƒe dumevi nuteƒewɔlawo katã be woatsrɔ̃ xɔse madzɔmadzɔ ƒe dɔvɔ, si le Frans dem tsɔtsrɔ̃ me la ɖa. Eyi edzi be: “Zi alesi menye miaƒe fia la, mele egblɔm na mi le nyateƒe me be, ne menya be ɣebia sia ka nye ŋutinua ɖe ŋu la, matsɔe na mi mialãe ɖa…Gawu la, ne medze si vinyea ɖe, si ŋuti ɖi sia le la, nyemaʋli eta o, madee asi na mi, atsɔe sa vɔ na Mawu.” Fia ƒe gbe le ʋuʋum kple blanui, eye ƒuƒoƒoa katã do ɣli kple aɖatsi kple gbe ɖeka be: “míedi be míanɔ agbe, eye míaku le katoliko ha la me.”- D’Aubigné, Histoire de la Réformation en Europe au temps de Calvin, liv. 4, ch. 12.-

Dukɔ sia gbe Nyate*ƒ*e *ƒ*e kekeli la, eye wòge ɖe viviti tsiɖitsiɖi me. “Amenuveve, si tsɔ xɔxɔ vɛ ” la va; gake Frans, si kpɔ e*ƒ*e ŋusẽ kple kɔkɔenyenye, esime e*ƒ*e mawume *ƒ*e nyonyo wɔ dɔ ɖe ame akpewo akpewo dzi, esi e*ƒ*e keklẽ kɔ ɖe du gãwo, kɔ*ƒ*e- duwo kple agbletawo dzi yome vɔ la, wogatrɔ megbe dee, hetia viviti ɖe kekeli te*ƒ*e. Egbe nu le dzi*ƒ*o nunana, si wonae la gbɔ. Eyɔ vɔ̃ be nyui, nyui be vɔ, eye wòva ge dze eyaŋutɔ *ƒ*e nugɔmemase *ƒ*e gbegblẽ me. Esia tae, to gbɔ be exɔe se be Mawu *ƒ*e lɔlɔnu wɔm yele to e*ƒ*e dukɔa yometiti me hã la, e*ƒ*e dzimevevie ɖoɖo, menye taflatse na e*ƒ*e vodada kura o. Egbe nu le kekeli, si aɖee ɖa le nudadafiafia *ƒ*e mɔ dzi, eye wòana be e*ƒ*e asi mega*ƒ*o ʋu o la, gbɔ.

Ewɔ atamkaka na “xɔse madzɔmadzɔ” ɖeɖe ɖa *ƒ*e kɔnu la le gbedoxɔ gã la me, afisi, le *ƒ*e alafa etɔ̃ yome la, dukɔ, si ŋlɔ̃ e*ƒ*e Mawu gbagbe la be la, subɔ “nunya *ƒ*e mawu” la le. Le atamkaka megbe la, gbɔlɔlɔ la gatrɔ dze mɔ la dzi tso afima na dɔ, si *ƒ*e atam woka la, gɔme dzedze. Woma dzotɔame te*ƒ*ewo ɖe mɔ la dzi na amesiwo wolé la fiafiã. Wowɔ ɖoɖo be ne fia le te*ƒ*ea ɖe gogom la, woatɔ dzo la, ale be ne eva ɖo afima la, wòakpɔ nu manyakpɔkpɔ la. Womate ŋu a*ƒ*o nu keŋkeŋ tso fukpekpe, si me Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ɖaseɖilawo to le ɣeyiɣi mawo me o. Gake wo*ƒ*e xɔse la meʋuʋu vie hã o.

Wo dometɔ ɖeka, si wobia be wòagbe nu le e*ƒ*e xɔsea ŋu la, ɖo eŋu be: “Nya siwo Nyagblɔɖilawo kple Apostolowo ɖe gbe*ƒ*ãe, eye kɔkɔetɔwo katã xɔ la, ɖeɖe ko dzi mexɔse. Nye xɔse le Mawu, si ɖu dzomavɔ *ƒ*e ŋusẽwo katã dzi la, me.” Ibid, liv. 4, ch. 12.

Gbɔlɔlɔ la nɔa te le te*ƒ*e sia te*ƒ*e, si wo*ƒ*o *ƒ*u dzotɔame nakewo ɖo. Ale, le nuwuwu la, wogatrɔ va afisi wodze egɔme tso, le fia *ƒ*e agbo mɔnu. Afisia amehawo kaka le, eye fia kple nunɔlawo ma ɖa tso wonɔewo gbɔ, le dzidzɔkpɔkpɔ le ŋkeke la ŋuti me, kple ŋugbedodo be nusi gɔme yewodze la yewoayi edzi hena xɔsemadzɔmadzɔ la tsɔtsrɔ̃ ɖa keŋkeŋ.

Ke ŋutifafa Nyanyui, si Frans gbe la, wotsrɔe nyate*ƒ*e, eye emetsonuwo dzi ŋɔ̃ ale gbegbe. Le *ƒ*e 1793 lia *ƒ*e ɣleti gbãtɔ *ƒ*e ŋkeke 21 lia dzi, si nye *ƒ*e alafa eve blaatɔ̃ vɔ enyi tututu, esi Frans dze Xɔseɖɔɖo *ƒ*e yometiti gɔme la, gbɔlɔlɔ bubu, si *ƒ*e susu to vo kura la, hã to Paris *ƒ*e mɔwo dzi. Dufia ke dzi ŋku gale; abe tsã ene la, ʋunyaʋunya kple ɣli gale ɖiɖim; abe tsã ene wogale ʋukɔkɔɖi sɔgbɔ biam; abe tsã ene wogaɖi kadeveti yibɔwo ɖe gu me; abe tsã ene, ŋkeke la wu nu kple ʋukɔkɔɖi manyagblɔ. Fia Louis XVI le elélawo kple amewulawo si me, eye wokplɔe yina ta tso ge le enu. Wolée te ɖe anyi vaseɖe esime ta ge le enu. Wylie, liv.13, ch. 21. Ke menye eya ɖeka koe le ku kpɔge o. Le te*ƒ*e, si medidi le afima gbɔ o la, ame akpe eve alafa enyi nu wotso ta le, le ŋɔdzi ŋkeke gã mawo me.

Ðɔɖɔɖo la ʋu Biblia na xexeame, hetsɔ Mawu *ƒ*e Se la *ƒ*e ɖoɖowo na dukɔa *ƒ*e dzitsinya ne woawɔ wo dzi. Mawu *ƒ*e lɔlɔ̃ mavɔ la ɖe dzi*ƒ*o *ƒ*e Sewo kple Ðoɖowo fia amegbetɔwo. Mawu gblɔ be: “Milé ŋku ɖe wo ŋu, eye miawɔ wo dzi, elabena woawo nye mia*ƒ*e nunya kple gɔmesese le dukɔwo ŋku me, amesiwo, ne wose Ðoɖo siawo katã la,

woagblɔ be: Ahã, dukɔ sia enye ame nyanuwo kple nugɔmeselawo vavã!" (Mose V, 4:6.) Esi Frans gbe dzi*ƒ*o *ƒ*e nunanaa la, e*ƒ*ã setemanɔ kple tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e nukuwo ɖi na eɖokui. Ale be dzɔdzɔme se, si gblɔ be nusi nè*ƒ*ã ye nàŋɛ̃ la, exa e*ƒ*e nukuwo le aglãdzedze kple ŋɔdzi *ƒ*e fiaɖuɖu ŋkekeawo me abe alesi wogblɔe ɖi ene.

Le ɣeyiɣi didia ɖe me, hafi nu ŋlɔ-káwo navahe yometiti sesẽawo vɛ la, enɔ na Farel, kalẽtɔ kple dzo *ƒ*e ame la, be wòasi do go tso ede-du la me ayi didi*ƒ*e vĩ. Eyi ɖe Switzerland, afisi, to e*ƒ*e dɔwɔwɔ kpe ɖe Zwingle *ƒ*e dɔwo ŋu me la, ena be Đɔɖɔɖo la kpɔ ŋgɔyiyi geɖe le afima. Du sia me wòwɔ e*ƒ*e *ƒ*e mamlɛawo le; gake egakpɔ ŋusẽ geɖe ɖe Đɔɖɔɖo la dzi le Frans.

Le e*ƒ*e duta nɔnɔ *ƒ*e *ƒ*e gbãtɔwo me la, ewɔ ŋutete be ye*ƒ*e dɔwɔwɔ *ƒ*e alɔdzewo nage ɖe ye*ƒ*e du me. Ewɔ ɣeyiɣi geɖe ŋu dɔ ɖe gbe*ƒ*ã le e*ƒ*e dumetɔwo dome le te*ƒ*e, siwo te ɖe li*ƒ*owo dzi ŋu la me. Eɖoa to alesi ʋiʋli la le edzi yim, eye wòɖoa nuxlɔamenyawo ɖe wo. Farel kple e*ƒ*e dumetɔa ɖewo, siwo hã si le Frans la, kpe asi heɖe Germania *ƒ*e Đɔɖɔɖowɔlawo *ƒ*e agbalẽwo gɔme ɖe franse-gbe me, eye wota wo le agbɔsɔsɔ me kple franse-gbe Biblia la. Agbalẽdzralawo *ƒ*lena wo le wo si kple home suɛa ɖe heyina dzrana wo le Frans-du la katã me, ale be wote ŋu kpɔa mɔnu gayina ɖe dɔ la dzi.

Farel dze e*ƒ*e dɔ gɔme le Switzerland abe sukudzikpɔla ene. Eyi kɔ*ƒ*e-dua ɖe, si ɖe ɖa le du-gã ŋuti la me. Etsɔ eɖokui de nufiafia ɖeviwo me. Kpe ɖe suku nufiafia vavãwo ŋu la, etsɔ Biblia *ƒ*e Nyate*ƒ*ea hã kpe ɖe wo ŋuti kple ayedzedze, kple mɔkpɔkpɔ sia be to ɖeviawo dzi la, yeate ŋu ake ɖe dzilawo ŋuti. Ale, wo dometɔa ɖewo xɔ se. Gake nunɔlawo kpɔ be nane le dzɔdzɔm, eye woxe mɔ nɛ, ale be wotùtu kɔ*ƒ*emetɔ, siwo léna ɖe numaɖinudzixɔse ŋuti sesiẽ la, be woatsi tre ɖe Nya la ŋuti. Nunɔlawo gblɔ be: "Nya mawo mate ŋu anye Kristo *ƒ*e Nyanyui la o, elabe ekaka mele ŋutifafa hem vɛ o, ke aʋa boŋ. Wylie, liv. 14, ch. 3.-

Abe Kristo *ƒ*e nusrɔla gbãtɔwo ene la, ne woti eyome le afia ɖe la, esina yina afi bubu. Etsona le kɔ*ƒ*e me yi kɔ*ƒ*e me, du gã me yi du gã me, tona afɔ le dɔwuame, vuvɔ, kple ɖeɖiteameŋu *ƒ*e xaxawo me, eye wòwɔa esia le agbe *ƒ*e afɔku geɖe me. Eɖea gbe*ƒ*ã le asiwo me, gbedoxɔwo kple Katedralwo *ƒ*e nyagblɔtiwo dzi. Ɣeaɖewoɣi la, ɣlidodo kple fewuɖuɖu wotsɔ xea mɔ nɛ. Evana me be wonyanae le nyagblɔti la dzi kple ŋusẽ, alo be makpɔ amea ɖeke le gbedoxɔ la me o. Zi geɖe, amehawo *ƒ*oe kutɔkutɔe. To gbɔ be wonyae enuenu hã la, egatrɔna yina kple ɖeɖimateameŋu *ƒ*e kutrikuku, eye, blewu blewu la, du gãa ɖewo, siwo nye katoliko *ƒ*e ŋusẽ-duwo la, dze wo*ƒ*e ʋɔtruwo ʋuʋu na Nyanyui la. Gbedoxɔ sue, si me wòdze dɔa gɔme le la, xɔ Đɔɖɔɖo-xɔse la. Morat kple Neuchatel hã ɖe asi le Roma *ƒ*e kɔnuwo ŋuti, eye woɖe trɔsubɔsubɔ *ƒ*e nɔnɔmetatawo ɖa le wo*ƒ*e gbedoxɔwo me.

Farel dina xoxo be yeatu Đɔɖɔɖo *ƒ*e aflaga la ɖe Geneva du la me. Ne wote ŋu xɔ du sia la, anye tometia ɖe na Đɔɖɔɖo dɔ la le Frans, Switzerland kple Italia. Kple susu sia le ta me la, ewɔ dɔ kple ŋusẽ vaseɖe esime du gã kple kɔ*ƒ*e, siwo *ƒ*oxlã Geneva la, xɔ

Nyanyuia ƒe nusɔsrɔwo. Ke azɔ la, ege ɖe Geneva kple exɔlɔ̃ ɖeka pɛ ko. Gake zi eve ko woɖe mɔ nɛ be wòagblɔ Mawunya. Nunɔlawo dze agbagba be du-kplɔlawo nabu fɔe do kpo. Ke wokpee le katoliko hamea kplɔlawo ƒe ƒuƒoƒoa ɖe me, eye wotsɔ tu ɣla ɖe woƒe awuwo me be ne eva ko la, yewoaɖe eƒe gbe ɖa. Ke le xexenu ɣemaɣi la, amehaa ɖe le anyrã dzi ŋutɔ; kpo kple yi le wosi, eye woɖoe be ne ado go dedie tso ƒuƒoƒoa me la, ekem mage le yewo si o. Gake senyalawo kple asrafowo ƒe teƒe ma nɔnɔ ye nye akpe na eyama. Le ŋdikanyã futu la, wokplɔ eyama kple eƒe hadɔwɔla la yi tɔ la godo le dedienɔnɔ me. Esia enye eƒe ŋutete gbãtɔ na Mawunya gbɔgblɔ le Geneva la ƒe nuwuwu.

Mawu tia amesi le gblɔe wu la be wòayi ɖe dɔ la dzi. Wodɔ sɔhɛa ɖe, si ƒe kuɖiɖi na be amesiwo ŋutɔ nye Ðɔɖɔɖo xɔlɔwo la mexɔe nyuie o. Nuka sɔhɛ sia ate ŋu awɔ, esi wonya Farel mahã? Aleke amesi menye kalẽtɔ o, si mekpɔ nane teƒe kpɔ o la, ate ŋu akpe akɔ kple ahom, si nu ŋusẽtɔ kple kalẽtɔ gã abe Farel ene la, sí le ? "… Mava me to aʋakɔ alo ŋusẽ me o, ke boŋ to nye Gbɔgbɔ dzi. Yehowa Zebaot ye gblɔe!" (Zax. 4:6); "..hafi Mawu tia xexeame bometsinuwo, bene wòado ŋukpẽ nunyalawo, eye Mawu tia xexeame gbɔdzɔgbɔdzɔnuwo, bene wòado ŋukpẽ nu sesẽwo. Elabena Mawu ƒe bometsitsi nyaa nu wúa amegbetɔwo, eye Mawu ƒe gbɔdzɔgbɔdzɔ sẽa ŋu wúa amegbetɔwo." (Korinto I, 1: 27, 25)

Sɔhɛ sia, si ƒe ŋkɔ enye Froment la, dze dɔ la gɔme abe suku- nufiala ene, eye Nyateƒe siwo, wòfiaa ɖeviwo la, woyina xlẽna wo le aƒe me. Ke le madidi me, woƒe dzilawo dzena nya siawo yome, eye wova sena Biblia me nyawo ƒe gɔmeɖeɖe. Ale sukuxɔ la yɔna kple nyaselawo. Womã Nublabla Yeye la kple agbalẽ bubuwo na wo, eye agbalẽ siawo ka amesiwo mate ŋu ava nufiafia yeye siawo srɔƒe o la hã ƒe asi me. Le ɣeyiɣia ɖewo megbe la, ele na dɔwɔla sia hã be wòasi dzo; gake Nyateƒe, siwo wòfia la wɔ dɔ ɖe dukɔa ƒe dzi me. Woƒã Ðɔɖɔɖo la le Geneva dua me, eye wòle tsitsim, le kakam ɖe dzi. Ke gbeƒãɖelawo gatrɔ va du la me, eye to woƒe dɔ la dzi yiyi me la, wotu Nyanyui Hame la ɖe Geneva azɔ.

Du sia xɔ Xɔseɖɔɖo la ƒe nya tsã, esime Kalvin, le mɔzɔzɔ didi kple xaxa geɖewo megbe, va ge ɖe du sia ƒe gliwo me. Le eƒe tɔtrɔ tso eƒe de-du me yina ɖe Bale la, evake ɖe fia Karlos V lia ƒe aʋakɔ, siwo xɔ mɔa la ŋuti. Ke ele nɛ be wòato mɔ gɔgloa ɖe, si kplɔe to Geneva la.

Farel kpɔ be Mawu ƒe asi le yeƒe Geneva vava me. To gbɔ be du sia xɔ Ðɔɖɔɖo xɔsea hã la, dɔ geɖe gali na wɔwɔ. Wometrɔna dzime abe hame ene o, ke boŋ abe ame ɖeka ɖeka ene. Ele be gbugbɔgadzi la natso dzi me kple dzitsinya gbɔ, to Gbɔgbɔ kɔkɔe ƒe dɔwɔwɔ me, ke menye to kplɔlawo ƒe sedede me o. To gbɔ be Geneva dumetɔwo melɔ̃ be Roma naɖu yewo dzi o hã la, womele gbesɔsɔ aɖe asi le woƒe gbegblẽ, siwo tsi ɖe dzi le woƒe dziɖuɖua te la ŋuti o. Mele bɔbɔe hã be woaɖo Biblia ƒe ɖoɖo dzadzɛwo anyi le du la me, eye woatu emenɔlawo ɖo be woate ŋu awɔ dɔ, si Mawu le wo yɔm na la o.

Farel ka ɖe dzi be Kalvin nye amesi yeate ŋu awɔ ɖeka kple na dɔ la ƒe ŋgɔ yiyi le Geneva, eyata wòbia le Mawu ƒe ŋkɔ me be wòatsi du la me ne yewoawɔ dɔ. Kalvin te yi megbe kple vɔvɔ. Esi wònye amea ɖe, si mete ŋu hayana o, eye wòlɔ ŋutifafa la, evɔ̃ be yeakpa ŋgɔ Genevatɔwo ƒe ɖokuisinɔnɔ kple hlɔnu wɔwɔ ƒe gbɔgbɔ, si le wo me la. Eƒe lãmesẽ malike kple nusɔsrɔ̃ geɖe na be wòdina bebeƒe nɔnɔ. Esi wòxɔ se be yeateŋu akpe ɖe Ðɔdɔdɔ la ŋuti nyuie wú to yeƒe nuŋɔŋlɔwo me la, Edina afisi wòanɔ ŋutifafa me le, asrɔ̃ nu, aŋlɔ̃ nu, atu hamewo ɖo, axlɔ̃ nu wo to eƒe nuŋɔŋlɔwo me la le. Gake Farel ƒe yɔyɔ vevie sia nye dziƒo ƒe yɔyɔ, eye meka tse be yeagbe o. Farel gblɔ be: “Ewɔ abe Mawu ke eƒe asi tso dziƒo da ɖe edzi, heli kee le teƒe, si mele sɔsɔm nɛ kaba be yeadzo le o la ene.- D’Aubigné, Histoire de la Réformation au temps de Calvin, liv. 9, ch. 17.

Le ɣemaɣi me la, afɔku gãwo le Protestant-tɔwo ƒe mɔ dzi. Papa ƒe fiƒode nyawo le dzi dem bobobo ɖe Geneva ŋuti, eye dukɔ gã, siwo ƒo xlãe la ɖo be yewoagbãe. Aleke du suɛ sia ate ŋu nɔ te ɖe Papa, amesi bɔbɔna fiawo kple dufia gãwo ɖe anyi la ƒe ŋku me? Aleke wòate ŋu anɔ te ɖe xexeme dukɔ gãwo ƒe aʋakɔwo ŋku me?

Le kristotɔ ƒomea katã me la, Nyanyui Hame lae le afɔku gãa ɖe me tso futɔ sesẽwo ƒe asi me. Kasia Ðɔdɔdɔ ƒe dziɖuɖu gbãtɔwo nu navayi la, papadziɖuɖua gaƒoƒu ŋusẽ yeyewo na etsɔtsrɔ. Susu sia ta woɖo nunɔlawo ƒe hatsotsoe, si woyɔ be Yezuit alo Yesutɔwo la, anyi ɖo . Wonye ŋutasẽtɔ kekeake, amesiwo vɔa ɖeke mesẽ ŋu na wɔwɔ o la, siwo nye Papa ƒe taʋlila gãtɔwo. Woɖe wo ɖokui ɖa tso anyigbadzi kadede kple amegbetɔ ƒe gomekpɔkpɔ ɖesiaɖe gbɔ; woku na dzɔdzɔme ƒe nɔvikadedewo, wotsi gɔmesese kple dzitsinya nu, eye ɖoɖoa ɖeke, kadedea ɖeke mele wo si wú woƒe hatsotsoe la tɔwo o, eye dɔdasia ɖeke mele wo si wú woƒe ha la ƒe ŋusẽ kpɔkpɔ ɖe edzi o. Kristo ƒe Nyanyui la na eyomedzelawo ŋusẽ be woate ŋu anɔ te ɖe afɔku ŋgɔ, ato fukpekpe, vuvɔ, dɔwuame, dɔwɔwɔ kple ahedada me; ado Nyateƒe la ƒe kekeli ɖe dzi le gakpɔwo, fuwɔame kple dzotɔame ƒe dzobibiwo ŋgɔ. Ne woate ŋu atsɔ tsi tre ɖe ŋusẽ siawo ŋuti la, Yesutɔwo ƒe hatsotsoe la fia emenɔlawo wɔwuiwɔna, siwo ana be woawo hã nate ŋu ato afɔku mawo katã me, kple alesi woawɔ amebeble ƒe aʋawɔnuwo katã ŋuti dɔ atsi tre ɖe Nyanyui la ƒe ŋusẽ ŋuti. Mɔɖeɖe li na wo na mɔnu ɖesiaɖe ŋuti dɔ wɔwɔ. Na woawo ya la, nu vloa ɖeke melolo akpa na wɔwɔ o, aʋatsoa ɖeke menyɔ̃ ŋu akpa ne woaka o, eye alakpawua ɖeke melolo akpa na dodo o. Wodo ŋugbe na ahedada kple bɔbɔenyenye ƒe agbe nɔnɔ; woƒe taɖodzinu enye be woaƒo kesinɔnuwo kple ŋusẽwo nu ƒu na woƒe ha la hena Protestant Hame la ƒe gbagbã kple papa- dziɖuɖua ƒe ŋusẽ kpɔkpɔ.

Woɖea wo ɖokui fiana abe ame kɔkɔewo ene, eye woɖina tsa yia gakpɔwo me kple dɔyɔƒewo, kpena ɖe dɔnɔwo kple amedahewo ŋuti. Wogblɔna be yewogbe nu le xexeame gbɔ, eye wotsɔa Yesu, amesi ɖina tsa yia teƒe teƒewo henɔa nu nyui wɔm la, ƒe ŋkɔ da ɖe wo ɖokui dzi. Gake le woƒe gota ƒe dzedzeme sia godo la woɣla tameɖoɖo vɔɖi yibɔtɔ kekeake. Ha sia ƒe ɖoɖowo ƒe gɔmeɖokpe gãtɔ enye be: “mɔ si ko dzi nàto ake ɖe nane ŋu

la nyo.” Le ɖoɖo siawo nu la, alakpadada, nutàta, amewuwu, menye nusiwo woatsɔ ke ɖeɖe ko o, ke ehiã be woato mɔ siawo dzi faa, ne Hamea ate ŋu akpɔ gome le wo me ko.

Yesutɔwo tona aʋatso mɔ geɖewo dzi xɔna du-dɔwɔwɔ te*ƒ*ewo eye wozuna du-fia *ƒ*e aɖaŋuɖolawo gɔ̃ hã, ale be woate ŋu akpɔ ŋusẽ ɖe dukɔwo *ƒ*e dunyagbɔgblɔwo dzi. Wowɔa wo ɖokuiwo subɔlawo ale be woanya nu tso wo*ƒ*e a*ƒ*etɔwo ŋuti. Wotua suku gãwo na fiaviwo kple amegãwo *ƒ*e viwo, eye woɖoa gɔmedze-sukuwo na dumeviwo; ale be Protestant- tɔwo *ƒ*e viwo vawɔna ɖe Roma *ƒ*e kɔnuwo dzi. Wowɔna gota ŋukeklẽwo, hotsuinuwo ŋuti dɔ le wo*ƒ*e subɔsubɔwo me ale be woaflu amewo, alé wo*ƒ*e gbɔgbɔ to dɔwɔwɔ ɖe wo*ƒ*e susuwo dzi me; alea ye Protestant-tɔwo *ƒ*e viwo dé subɔsubɔ *ƒ*e ablɔɖe, si ta wo fofowo ʋli kple wo*ƒ*e ʋu la, asi. Yesutɔwo xɔ Europa duwo katã me le ɣeyiɣi suɛa ɖe ko me, eye afisiafi, si wotona la, wogbɔna agbe Papa *ƒ*e dziɖuɖu la.

Ne wòatsɔ do ŋusẽ wo la, Papa ɖe se ɖe go be woagaɖo hamea *ƒ*e ʋɔnudrɔ*ƒ*ewo anyi. To gbɔ be nusia nye ŋɔdzinu le afisiafi, le katoliko duwo me ŋutɔ hã la, katoliko fiaviwo gaɖo ʋɔnudrɔ*ƒ*e sia anyi, eye ŋutasesẽ wɔna, siwo ŋu gbɔgblɔ mele o, siwo dzi medze be ŋudɔ naklẽ ɖo o la, gava eme le wo*ƒ*e gume-gaxɔ ɣaɣlawo me. Le du geɖewo me la, ame akpeakpe, siwo wolé le dukɔme *ƒ*e ame xɔasiwo dome, siwo nye dɛ̃ nyui *ƒ*e kpɔɖeŋuwo, bubumewo, ame, siwo xɔ tutuɖo nyuitɔwo kekeake, dumevi nute*ƒ*ewɔlawo kple dɔwɔlawo, nunyala gãwo, osɔfo mawuvɔla vavãwo, aɖaŋume, siwo si talento geɖe le, asinudɔwɔla nyuitɔwo, amesiawo katã wotsrɔ̃ wo, alo wosi yi du ta.

Mɔ siawo dzi Roma to be yeatsi Ðɔɖɔɖo kekeli la nu, axɔ Biblia le amewo si, agatrɔ viviti ɣeyiɣi la *ƒ*e bometsitsi kple numaɖinu dzixɔse la vɛ. Gake to Mawu *ƒ*e amenuve yayra kple mawuvɔla, siwo Mawu yɔ be woava, le Luther yome *ƒ*e dɔwɔwɔwo me la, Nyanyui Hame la gale te. Menye to fiaviwo *ƒ*e kpekpeɖeŋu mee o. E*ƒ*e bebe*ƒ*e woenye du maɖinuwo, du gblɔe, siwo si ŋusẽa ɖeke mele o la, du suɛ abe Geneva ene, si futɔ sesẽ, siwo le nugbe ɖom ɖe eŋu la *ƒ*o xlã la; du abe Holand ene, si ɣla ɖe anyiehe-Tsia*ƒ*u la *ƒ*e *ƒ*utakewo godo, hele ŋeŋẽm le Spania, si nye ɣeyiɣi ma *ƒ*e du sesẽ kple kesinɔtɔ gãtɔ la *ƒ*e teteɖeto te ene; du abe Skandinavia, vuvɔ *ƒ*e du mawɔnuku la ene; du suɛ siawo katã woekpɔ dziɖuɖu na Reƒormatio la.

Kalvin wɔ dɔ le Geneva abe *ƒ*e blaetɔ̃ sɔŋ ene, gbã hena hame, si xɔ Biblia *ƒ*e nufiafiawo ɖoɖo anyi, evelia, na Reformatio la *ƒ*e ŋgɔdede le Europa-du mamlɛawo me. Mewɔ dɔ abe ha-kplɔla, si mokaka mele eŋu ene o la o, eye e*ƒ*e nufiafiawo mede blibo keŋkeŋ o. Ke ewɔ dɔ na Nyate*ƒ*e gã, siwo ŋu asixɔxɔ tɔxɛ le le ɣemaɣi la, *ƒ*e kaka, kple na agbe *ƒ*e bɔbɔenyenye kple kɔkɔenyenye tutu ɖo le Ðɔɖɔɖo Hameawo me, ɖe dada kple gbegblẽ, siwo Roma fiana la, te*ƒ*e.

Geneva agbalẽ tatawo kple nufialawo tsona hekakana ɖe te*ƒ*e vovowo. Amesiwo katã yome woti le duwo me la kpɔa mɔ na nufiafia, to*ƒ*oɖo, kple dzide*ƒ*o tso du sia me. Kalvin *ƒ*e du sia va zu bebe*ƒ*e na ɣetoɖo*ƒ*e Europa *ƒ*e Ðɔɖɔɖowɔla, siwo wonya ɖe du nu la. Le

*ƒ*e alafalafawo me la, blanuitɔ, siwo nɔ sisim le yometiti *ƒ*e ahomyawo nu la, va *ƒ*oa Geneva *ƒ*e agbowo. Woxɔa nɔvi siawo, siwo xɔ abi, dɔ le wo wum, siwo si a*ƒ*e megale o, *ƒ*ome megale o la, kple lɔlɔ, heblana wo*ƒ*e abiwo, kpɔna wo ta. Afisia va zuna wo*ƒ*e de-du yeye la, eye to wo*ƒ*e mawusosroɖa, nunya kple talentowo ŋuti dɔ wɔwɔ me la, wohena yayra geɖe vana wo*ƒ*e sitso*ƒ*e-du la dzi. Amesiwo kpɔ be*ƒ*e le Geneva la dometɔ geɖewo gatrɔ yi wo de be yeawoatsi tre ɖe Roma *ƒ*e ametetеɖeto ŋusẽ la ŋuti. John Knox, Skotland *ƒ*e Ðɔɖɔɖowɔla kalẽtɔ gã, Puritantɔ geɖewo, alo Aŋlisi Nyanyui Hametɔ, siwo ʋlina na wo*ƒ*e Ðɔɖɔɖoa la *ƒ*e blibodede ta la, wo katã tsɔ Nyate*ƒ*e la *ƒ*e kakati, si anya vivitiwo ɖa le wo de-du vovoawo me la tso Geneva.

Ta 13 lia —Le Holand Kple Skandinavia

Roma ƒe ametetedeto wɔnawo he tsitretsitsi sesẽa dе va Holand. Ƒe alafa adrẽ do ŋgɔ na Luther ƒe ɣeyiɣi la, Holand ƒe episkɔpo evea dе, siwo wodɔ dɔ dе Roma la, yi ke dе nusi koŋ enye Papa dziduɖua ƒe nɔnɔme vavã la ŋuti, eye wodze aglã kalẽtɔe dе eŋuti, esi wogbɔ va aƒe la. Agbalẽ, si woŋlɔ̃ dɔ dee la ƒe akpaa dе enye esi gbɔna: “Mawu na eƒe Hame la, si nye eƒe Fia-Nyɔnu kple Srɔa la, tabianu xɔasi mavɔa dе na eyama kple eƒe ƒome la katã, si meyrɔna o, eye megblẽna hã o la; eye wòganae fiakuku kple fiatikplɔ mavɔ; gomekpɔkpɔ siawo nèxɔ le esi na ɖokuiwò abe fiafi ene; èle ɖokuiwò dom dе dzi le Mawu ƒe gbedoxɔ la me; le esime wòle be nànye alẽkplɔla la, nèle abe amegãxi ene na alẽha la. Edi be míakpɔ ye abe episkɔpowo ƒe tatɔ gãtɔ kekeake ene; ke ametedetola ye nènye boŋ… Esime wòle be nànye subɔlawo ƒe subɔla, abe alesi nènɔa ɖokuiwò yɔm ene la, nèle ŋutetewo katã wɔm be nàzu aƒetɔwo-dzi-aƒetɔ boŋ. Nele fuléle hem va Mawu ƒe sededewo dzi… Gbɔgbɔ Kɔkɔe lae nye amesi tua Mawu ƒe Hame la ɖo yi dе keke xexeame ƒe mlɔenu ke. Mawu ƒe Du kɔkɔe, si me viwo míenye la, keke xɔ dziƒo ƒe liƒowo katã dzi; elolo wú du, si Nyagblɔɖila kɔkɔeawo yɔ be Babilon la, si be yenye Aƒetɔ la tɔ, eye wòdoa eɖokui dе dzi yi dziƒo ke; du si dana le eɖokui me be nunya mavɔ le yesi, eye, le nuwuwu la, gblɔna alakpatɔe be yemeda vo kpɔ o, eye yemada vo gbedе o la.- Gerard Brandt, History of the Reformation in and about the Low Countries , liv.1, p. 6-

Ame bubuwo hã gatsi tre, tso ƒe alafa yi alafa dzi he nya siawo ke dе Roma ŋuti. Ŋgɔdola gbãtɔ siawo, siwo ɖina tsa yi du gedewo me, eye wodze si wo kple ŋkɔ vovovowo la, ƒe agbenɔnɔ ɖi Vaud-dumetɔwo ƒe dɔgbedela, siwo kaka Nyanyui la ƒe nunya yi afisiafi, yi dе Anyigbe-duwo me hã. Woƒe nufiafiawo kaka gedе le ɣeyiɣi via dе ko me. Wodе Vaud-tɔwo ƒe Biblia la gɔme, le nyasrɔgblɔ ƒe nɔnɔme me yi dе duametɔwo ƒe gbe me. Wogblɔ be gomekpɔkpɔ gedе le eme; menye fefenya, glinya, nyamaɖinya alo ameblenya dеke wònye o, ke boŋ Nyateƒe nya dedе sɔŋ ko wònye. Ðikeke mele eŋu o be teƒea dewo ƒe gɔmesese sesẽna, gake le afisiawo hã, ele bɔbɔe be nake dе nusi nyo eye wòle kɔkɔe la ƒe ƒutomemi kple ŋutifafa la ŋuti.- Ibid, liv.1, p. 14. Nusiawo ye tsã ƒe xɔse yomedzelawo ŋlɔna le ƒe alafa wuieveawo me.

Ke Roma ƒe ame yometitiwo gadze egɔme. Gake le dzotɔame kple fuwɔame ƒe ŋutasesẽ mawo katã me la, xɔsetɔwo ƒe xexlẽme gale dzidzim dе dzi, eye wonɔa gbɔgblɔm kple ŋusẽ be Biblia dеka koe nye ŋusẽ, si medana vo le subɔsubɔnyawo me o, eye bena “mele be woaté dе amea dе dzi be wòaxɔse o, ke boŋ to Mawunya sese mee ame ŋutɔ latrɔ dzi me le.” Martyn , vol. 2, p. 27.

Luther ƒe nufiafiawo kpɔ anyigba nyuiea dе le Anyigbe-du (Holand) la me, eye ame siwo yɔ kple dzo kple nuteƒewɔwɔ la, tso na gbeƒãdedе Nyanyui la. Meno Simons tso Anyigbe-dua ƒe nutoa dе me. Etsi le katoliko ƒe nufiafia me, eye wòvazu nunɔla, le esime menya naneke tso Biblia ŋu o, eye wògbe hã be yemaxlẽe o, ale be yemagavage dе

nudadafiafia dzi xɔse me o. Ke gbeɖeka, ɖikeke va ge ɖe eyama me ku ɖe nufiafia, si gblɔ be hostia vazuna Kristo ƒe ŋutilã vavã le misa wɔwɔ me la; ekpɔ ɖikeke sia abe Satana ƒe tetekpɔ ene. Ke edze agbagba be yeaɖe ɖikeke sia ɖa to gbedodoɖa kple nuvɔmeʋuʋu me, gake esia katã nye tofloko. Ewɔ ŋutete be yeatsi yeƒe dzitsinya ƒe fuɖename nu to nanewo wɔwɔ me, gake esia hã nye nu ƒuƒlu. Ke le ɣeyiɣi via ɖewo megbe la, edze Nubabla Yeyea sɔsrɔ gɔme ale be, kple Luther ƒe nuŋɔŋlɔa ɖewo ƒe kpekpeɖeŋu la, exɔ Xɔse-ɖɔɖo la. Medidi hafi wòyi kɔƒe, si te ɖe enɔƒe ŋu la me, afisi wòkpɔ wowu ameaɖe le, si ƒe vodada koe nye be exɔ mawutsilele ɖe tsidetaname teƒe. Nusia na be wòyi ɖe nusɔsrɔ̃ me ku ɖe tsidedeta na ɖeviwo ŋuti. Meke ɖe naneke, si ɖo kpe ɖeviwo ƒe tsideta dzi le Biblia me o, ke bɔŋ be dzimetɔtrɔ kple xɔse woenye nusiwo wobiana ɣesiaɣi tso amewo si na mawutsilele la.

Ke Meno do go le katoliko ha me, hetsɔ eƒe agbe ɖo anyi na Nyateƒe, siwo wòxɔ la kaka. Kristotɔ geɖewo gali, siwo nye Vaud-tɔwo ƒe gbeƒãɖeɖe ƒe kutsetsewo. Meno wɔ dɔ le wo dome kple dzoxɔxɔ gãa ɖe le dziɖuɖu geɖe me. Wɔwuiwɔlaa ɖewo hã ɖe wo ɖokuiwo fia le Anyigbe-du la kple Germania du la me. Woƒe nufiafiawo to vovo, eye wonye hlɔnuwɔwɔ kple aglãdzedze ɖe dziɖuɖua ŋuti, eye woganye nusiwo mesɔ ɖe ɖoɖo nyui kple agbe nyui nɔnɔ nu o. Meno kpɔ nu dziŋɔ, siwo avado go tso nufiafia siawo me la do ŋgɔ, eye wòtsi tre ɖe wɔwuiwɔla siawo ƒe nudadafiafia kple mɔtatra ƒe hlɔnuwɔwɔwo ŋuti kple eƒe ŋusẽ katã. Ame geɖe, siwo woble la trɔ le wo yome.

Meno wɔ mɔzɔzɔ geɖe kple srɔa kple viawo ƒe blaeve vɔ atɔ sɔŋ, le dɔ sesẽwo wɔwɔ kple ahedada geɖe kpakple agbe ƒe afɔku sɔ gbɔ me. Eɖi tsa le Holand ƒe duwo kple Germania ƒe anyiehe duwo me nɔa dɔ wɔm, tɔxɛ le ahedalawo dome, to gbɔ be eƒe dɔwɔwɔwo keke ta geɖe de afi bubuwo hã. Enye amesi nya nu ƒoƒo, to gbɔ be menya agbalẽ sɔgbɔ o, kple bɔbɔenyenye ƒe ame, si ƒe nuteƒewɔwɔ li ke, eye wònye amesi ƒe mawusosroɖa de to. Enɔa agbe ɖe eƒe nufiafiawo nu, eye dukɔa katã kana ɖe eyama dzi. Eyomedzelawo kaka ɖe teƒe bubuwo le yometiti ta. Wokpe fu geɖe elabe amewo bu wo abe Munster ƒe wɔwuiwɔlawo ene. Gake ame geɖewo kpɔ dzimetɔtrɔ to eƒe dɔwɔwo me.

Womexɔ Đɔɖɔɖo nufiafiawo le afia ɖeke abe alesi woxɔ wo le Holand ene o. Afisiwo eyomedzelawo kpɔ yometiti sesẽwo le wú la mesɔ gbɔ o. Karlos V lia di be yeatsrɔ̃ Đɔɖɔɖo la le Germania, eye wòɖo be yeana woade ka ve na Xɔse-ɖɔɖotɔwo katã, gake fiaviwo tsi tre ɖe amete teɖeto ƒe nya sia ŋu. Ekpɔ ŋusẽ geɖe wú le Holand, afisi wòɖea yometiti ƒe se geɖewo ɖe go le, le wonɔewo yome enuenu la. Aɖe gbeƒã Biblia, axlẽe, alo ase eƒe Nya, alo ŋutɔ gɔ̃ hã, aƒo nu tso eŋu ɖeɖe ko la, nye vodada, siwo dze na dzotɔtɔ. Ado gbe ɖa na Mawu le ɣaɣla me, agbe be yemade ta agu na kpetataa ɖe o, alo adzi Psalmowo ƒe haa ɖe la, nye vodada, si hea ku vɛ. Amesiwo lɔ̃ be yewo atrɔ le yewo ƒe xɔse yome hã kpɔa ku godo ; ne enye ŋutsu la akpɔ ku le yi nu; ke ne enye nyɔnu la woaɖii agbagbe. Alea ye ame akpe kple akpewo ku le fia Karlos V kple fia Filipo II lia ƒe dziɖuɖu te.

Gbeɖeka wokplɔ ƒome blibo ɖeka va hame la ƒe vɔnu. Wotsɔ nya ɖe wo ŋu be womegavana sɔleme o, be wonɔa subɔsubɔ wɔm le aƒe me. Le nya biabia wo me la, ɖevi ŋutsuvi suɛtɔ la gblɔ be "Míedzena klo doa gbe ɖa be Mawu naklẽ ɖe míaƒe susuwo me, eye wòatsɔ míaƒe vɔwo ake mí; míedoa gbe ɖa ɖe míaƒe fia la ta, be eƒe fiaɖuƒe nakpɔ ŋgɔdede, be eƒe agbe la nadze edzi nɛ; míedoa gbe ɖa ɖe senyalawo ta, be Mawu nakpɔ wo ta.- Wylie, liv. 18, ch. 6.- Uɔnudrɔlaa ɖewo ʋuʋu geɖe le wo ɖokui me, gake wotɔ dzo ƒome-fofo la kple viŋutsuviawo dometɔ ɖeka godo nublanuimakpɔtɔe.

Nusi sɔ kple ɣemaɣi ƒe yometiti la koe nye Martirowo ƒe dzidodo. Menye ŋutsuwo ɖeɖe koe o, ke nyɔnuwo kple ɖetugbuiviwo hã ɖe kalẽwɔwɔ, si naneke meʋuʋu o la fia. "Wokpɔ nyɔnuwo nɔ tsitre ɖe nake, siwo dzi wonɔ dzo tɔm wosrɔwo le la ƒe axa dzi, eye esi wonɔ fiafiãm le dzoa me la, wonɔa dzideƒonyawo gblɔm na wo, alo nɔa Psalmowo ƒe ha dzim henɔa ŋusẽ dom wo." Ðetugbiviwo ɖiɖina ɖe woƒe yɔdo, siwo me wole wo ɖi ge le agbagbe la me, abe ɖe wole gegem ɖe woƒe xɔdɔme na zã me ƒe gbɔɖeme ene, alo woyina dzotɔame nakewo dzi le woƒe ŋkekenyuiɖuwuwo me, abe ɖee woyi woƒe srɔɖeŋkeke ɖu ge ene. Ibid, liv. 18, ch. 6.-

Abe alesi wònɔ, le ŋkeke, siwo me trɔsubɔlawo di be yewoatsrɔ̃ Nyanyui la enea, "kristotɔwo ƒe ʋu nye nuku, si woƒã la;" (míakpɔ Tertullien, Apologie , par. 50) yometiti mewɔ naneke wú be wòana Nyateƒe ƒe ɖasedɖilawo nagasɔ gbɔ ɖe edzi o. Tso ƒe yi ƒe dzi, du-fia, si le dziku dom ɖe dukɔmeviwo ƒe xɔse maʋuʋu ŋuti la, gayi ɖe eƒe ŋutasesẽ la dzi do kpoe. Ke le nuwuwu la, aglãdzedze, si ho le fia bubutɔ William tso Orange ƒe ɣeyiɣi me la, na be Holand kpɔ ablɔɖe be wòasubɔ Mawu alesi dzroe la.

Le Piemont ƒe towo dome kple, Frans ƒe gbadzaƒewo kpakple Holand ƒe futa-duwo me la, Nyanyui yomedzelawo ƒe ʋu wotsɔ ŋlɔ̃ eƒe ŋgɔdede ƒe nyawo. Gake ekpɔ mɔ bɔbɔe le Anyiehe ƒe duwo me. Sukugãdelawo gbɔ tso Wittemberg va wode le Skandinavia kple Ðɔɖɔɖo-xɔse la. Luther ƒe agbalẽwo ƒe mamã hã na be Nyateƒe la kaka ɖe dzi. Anyiehe dukɔmetɔ, siwo nye ame gblɔewo kple kalẽtɔwo la, trɔ megbe de Roma ƒe gbegblẽ, atsyɔɖoɖo kple numaɖinuwodzixɔse, eye woxɔ Biblia kple eƒe Nyateƒe, siwo le dzadzɛ, le gblɔe, eye wogbɔa agbe ame la. Tausen, "Danemark ƒe Ðɔɖɔɖowɔla" la, nye agbledela ƒe

vi. Tso keke ɖevi me ke nunya gãa ɖe ƒe dzesiwo dze le eŋu. Nusɔsrɔ̃ ƒe tsikɔ nɔ ewum, ke esi edzilawo ƒe ahedada meɖe mɔ nɛ o ta la, ede eɖokui ɖokuiɖeɖagalawo ƒe kpɔ me. Eƒe dɛ nyui, veviedodo kple nuteƒewɔwɔ na be dzikpɔla la lɔ̃ eƒe nya gbɔ. Wode dzesii be nunana sɔ gbɔ le esi, siwo avakpe ɖe hame la ŋuti le ɣeyiɣi, siwo ava la me. Ke wowɔ ɖoɖo be woaɖoe ɖe nusrɔƒe le Germania alo Holand ƒe sukugãa ɖe me. Wobiae be eya ŋutɔ natia du, si me wòdi be yeayi nusrɔƒe le la, ke Wittemberg-du la koe manɔ eme o. Medze be hamea ƒe sukuvi nate gogo "xɔse madzɔmadzɔ" ƒe aɖi la o. Esia enye nya, siwo nunɔla ɖokuiɖeɖagalawo nɔa gbɔgblɔm.

Tausen yi ɖe Kolonya, afisi papadziɖuɖua kpɔ ŋusẽ le tsã, abe egbea ke ene. Le afi sia la, nufialawo *ƒ*e nufiafia, siwo kplɔ ame yi ɖe kadede me nɔnɔ kple gbɔgbɔ vɔwo la ŋuti wòke ɖo kple ŋunyɔ. Le ɣemawoɣi ke la, Luther *ƒ*e nuŋɔŋlɔa ɖewo vage ɖe e*ƒ*e asi me. Exlẽ wo le nuku kple dzidzɔ me, eye wòdzroe vevie be yeaxɔ Đɔdɔdɔwɔla ma *ƒ*e nufiafiawo na yeɖokui. Wɔna sia ate ŋu he wo*ƒ*e dzikpɔla *ƒ*e dziku va eyama dzi, eye kpekpeɖeŋu, si wonanae hã, atso. Ke ewɔ e*ƒ*e tameɖoɖo, eye medidi hafi wòzu nusrɔla le Wittemberg sukugã la o. Esi wòtrɔ tso Danemark la, egayi ɖe ɖokuiɖeɖaga *ƒ*e kpɔ la me, eye amea ɖeke menya be exɔ Luther *ƒ*e nufiafiawo ɖe e*ƒ*e susu me o. Meɖe nu le e*ƒ*e nuɣaɣla la dzi o, ke edze agbagba be, le esime yemawɔ naneke aʋuʋu wo*ƒ*e xɔse o la, yeahe yetɔwo va xɔse, si dza kple agbe nyui nɔnɔ gbɔ. Eʋu Biblia, heɖe emenyawo gɔme na wo, eye wòɖe Kristo fia wo abe amesi nye nuvɔwɔla *ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple e*ƒ*e ɖeɖe *ƒ*e mɔkpɔkpɔ ɖeka hɔ, si li la ene. Ke dzikpɔla, si tsɔ mɔkpɔkpɔwo katã da ɖe eyama dzi be avanye hamea taʋlila gãa ɖe gbaɖegbe la, kpɔ dziku ale gbegbe. Azɔ woɖee do go tso afima, yi ɖe te*ƒ*e bubu, afisi wodee xɔ via ɖe me be woanɔ ŋku lém ɖe eŋuti vevie le. E*ƒ*e dzikpɔla yeyeawo hã ke ɖe ŋu kple dɔmedzui be nunɔla bubuwo hã xɔ Protestant *ƒ*e xɔse la. To e*ƒ*e gaxɔ *ƒ*e flesrɛ nu la Tausen nɔa Nyate*ƒ*e la mãm kple nɔviawo.

Nenye ɖee Danemark *ƒ*e nunɔlawo *ƒ*e kplɔlawo nya hamea *ƒ*e wɔnawo ɖe “aʋatsoxɔsetɔwo” ŋuti la, anye ne womagase Tausen *ƒ*e gbe gbeɖe o. Ke le esi wòle be woadee gume gaxɔa ɖe me, atsi nya ɖe enu keŋkeŋ la, wonyae do go tso kpɔ la me boŋ. Ke naneke wɔwɔ megale wo ŋuti ku ɖe Nyate*ƒ*ea *ƒ*e zɔɖeɖe ŋu o. Gawu la, Dufia ɖe sea ɖe ɖe go, si le dziɖuɖua *ƒ*e ametakpɔkpɔ nam xɔse yeyea *ƒ*e nufialawo. Alea ye Tausen kpɔ mɔ dze gbe*ƒ*ã ɖeɖe gɔme. Woʋu gbedoxɔwo nɛ, eye amehawo le du dzi be yewoase Mawunya la. Gbe*ƒ*ãɖela bubuwo hã le dɔ dzi vevie le Nya la kakam. Woɖe Nubabla Yeye la gɔme ɖe Danemark *ƒ*e gbe me, eye wòkaka ɖe afisiafi le agbɔsɔsɔ me. Papa *ƒ*e amewo *ƒ*e ŋutete, siwo katã wɔm wole la *ƒ*e metsonuwo koe nye be Nyate*ƒ*e la gale kakam ɖe edzi, ale be kpuie la, dua katã xɔ Protestant *ƒ*e xɔse la.

Nenema ke le Sweden, sɔhɛ siwo hã no tsi le Wittemberg *ƒ*e tsidzɔ*ƒ*ea la, tsɔ Nyanyui *ƒ*e agbetsi la yi na wo*ƒ*e dumetɔwo. Đɔdɔdo kplɔlawo le Sweden dometɔ eve nye Olaf kple Lauretius Petri. Wonye gbɛdɛdɔwɔlawo le Orobro *ƒ*e vi, siwo srɔ̃ nu le Luther kple Melankton te. Wotsɔ dzo tɔxɛa ɖe ɖe gbe*ƒ*ã Nyate*ƒ*e, si wosrɔ̃ la. Abe Đɔdɔdɔwɔla gã Luther ene la, Olaf hena amewo ɖe eɖokui ŋu kple e*ƒ*e dzo kple nu nya*ƒ*o*ƒ*o, le esime Laurentius, abe Melankton ene, wɔna e*ƒ*e nunya kple numekuku ŋuti dɔ kple movevie ɖoɖo. Wo ame eveawo katã nye mawuvɔla vavã, siwo si nunya geɖe le ku ɖe subɔsubɔ nyawo ŋuti, eye woganye kalẽtɔ gãwo le gbe*ƒ*ãɖeɖe Mawunya la me. Roma *ƒ*e amewo megbe tsitre tsitsi ɖe wo ŋuti o. Katoliko nunɔlawo de dzo dukɔa *ƒ*e agbalẽmanyalawo kple numaɖinuwodzixɔselawo me ɖe wo ŋuti. Olaf Petri ge ɖe amehawo si me zi geɖe, eye bebli hafi wòte ŋu ɖe e*ƒ*e agbe. Gake Đɔdɔdɔwɔla siawo kpɔ kpekpeɖeŋu geɖe tso fia la gbɔ. Le katoliko hamea *ƒ*e kpɔkplɔ te la, dukɔa nyrɔ̃ ɖe ahedada gãa ɖe kple ametetedeto *ƒ*e

gbɔgbɔtsi*ƒ*o me. Womeɖe mɔ le Biblia ŋu na wo o, eye wo*ƒ*e subɔsubɔ la koe nye kɔnu, siwo menana kekelia ɖeke ame *ƒ*e gbɔgbɔ o la . Wotrɔ yi ɖe wo tɔgbuiwo *ƒ*e numaɖinuwodzixɔse kple trɔsubɔsubɔ *ƒ*e wɔnawo gbɔ. Dukɔ la mã ɖe akpa eve, siwo tsi tre ɖe wonɔewo ŋuti, ale be wo*ƒ*e gbesiagbe *ƒ*e vivliwo he xaxa geɖe va dua katã dzi. Ke Dufia la ɖo be yeawɔ Đɔɖɔɖo le dua kple hame la katã me, eye wòxɔ amesiwo katã akpe ɖe eŋuti le e*ƒ*e vivli tsi tre ɖe Roma ŋuti la me.

Le Sweden-fia kple ŋusẽmewo *ƒ*e ŋku me la, Olaf ɖe Xɔseɖɔɖo *ƒ*e nufiafiawo ɖe go kple ayedzedze, tsi tre ɖe Roma tavlilawo ŋuti. Egblɔ be nunɔlawo *ƒ*e nufiafia, siwo woaxɔ la koe nye esiwo wɔ ɖeka kple Ɖɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawo; be woɖe xɔse *ƒ*e nufiafia, siwo le vevie la ɖe go le Biblia me, wo me kɔ nyuie eye wole bɔbɔe na amesiame *ƒ*e gɔmesese. Kristo be: ” Nye nufiafia la menye tɔnye o, ke boŋ Amesi dɔm ɖa la tɔe.” (Yoh. 7: 16) Paulo hã gblɔ be: “Ke nenye míawo, alo mawudɔla, si tso dzi*ƒ*o gɔ̃ hã, agblɔ Nyanyuie la bubui fia mi ɖe esi miexɔ te*ƒ*e la, nezu busu.” (Galatia. 1:8) Đɔɖɔɖowɔla la yi edzi be: “Aleke gɔ̃ amegbetɔwo mevɔ̃ o, eye wole nudzixɔse bubuwo ɖom anyi le woaŋutɔwo *ƒ*e didi nu, hele wo tem ɖe amewo dzi be wole vevie na xɔse ma?” Wylie, liv. 10, ch. 4.- Eɖee fia be hamea *ƒ*e *ƒu ƒo ƒ*owo *ƒ*e ɖoɖowo mekpɔ ŋusẽa ɖeke, ne wotsi tre ɖe Mawu *ƒ*e Sewo ŋuti o, eye wòtsɔ Đɔɖɔɖo *ƒ*e ɖoɖo gã, si nye: “Biblia, eye Biblia ɖeka ko!” la ɖo ŋku me na wo abe xɔse kple agbenɔnɔ nyui *ƒ*e ɖoɖo ene.

Nyahehe sia, to gbɔ be meva eme le nudzɔdzɔ gãa ɖe me o hã la, ɖe amesiwo *ƒ*omevi Đɔɖɔɖo *ƒ*e avakɔmeviwo nye. Ne míeli ŋku ɖe hehena*ƒ*e xɔŋkɔwo abe Wittemberg kple Zurik dzi ene, eye ɖe ŋkɔ gãwo dzi abe Luther, Melankton, Zwingle kple Oekolampade ene ŋuti la, míate ŋu axɔe se be woawo koe nye kplɔlawo, eye be wo*ƒ*e gɔmenɔlawo meɖi wo o. Ke míaɖe ŋku ɖe Sweden *ƒ*e du suɛ la, eye míakpɔ ŋkɔwo abe Olaf kple Laurentius Petri ene; ne míetso le nufialawo dzi yi ɖe yomedzelawo dzi la, nukae mía kpɔ? Míade dzesii be womenye nyahela abunɛtɔ manyagbalẽwo, kɔmamãlawo kple howɔlawo o, gbeɖe; míakpɔ be wonye amesiwo srɔ̃ Mawu *ƒ*e Nya la nyuie, eye wonya Biblia *ƒ*e avawɔnuwo ŋuti dɔ wɔwɔ nyuie; wonye nunyala, siwo se subɔsubɔ nufiafiawo me nyuie eye wokpɔa dziɖudu ɖe Roma *ƒ*e nufiafiawo kple amegãwo *ƒ*e avatsonyawo dzi. Ibid, liv 10, ch. 4.

Nusi do go tso gododo sia me enye be Sweden Dufia la xɔ Nyanyui xɔse la. Kpuie la, du-sewɔ*ƒ*e la hã da asi ɖe fia *ƒ*e afɔɖeɖe la dzi. Olaf Petri ɖe Nubabla Yeyea gɔme ɖe Sweden *ƒ*e gbe me, eye le Fia *ƒ*e didi nu la, nɔvi ŋutsu eveawo dze Biblia la katã gɔmeɖeɖe ɖe wode-gbe me. Alea ye zi gbãtɔ, Sweden dukɔa xɔ Mawu *ƒ*e Nya la le e*ƒ*e gbe me. Du takpekpe gã ɖo kpe edzi be Nyanyui *ƒ*e Osɔfowo le fiaɖu*ƒ*ea katã me naɖe Ɖɔŋlɔawo gɔme eye be woafia Biblia xexlẽ ɖeviwo le suku.

Nyanyuia *ƒ*e kekeli la na be numanya kple numaɖinudzixɔse *ƒ*e vivitiwo nu le yiyim kple kakaɖedzi. Esi Roma *ƒ*e ametetekpeto ɖe ɖa le dua dzi la, Sweden ge ɖe ŋusẽ kple

gãnyenye ƒe ɣeyiɣia ɖe, si medzesi kpɔ o la me. Eva zu Protestant du gãtɔwo dometɔ ɖeka. Le xaxaɣi sesẽa ɖe, si va eme le ƒe alafa ɖeka yome la, Sweden, si nye du suɛa ɖe, si si ŋusẽ mele o la, nye Europa ƒe du ɖeka pɛ, si te ŋu kpɔ ŋusẽ xɔ na Germania le ƒe blaetɔ̃ ƒe aʋa sesẽ la me. Ewɔ abe ɖe anyiehe Europa katã gale yiyi ge ɖe Roma ƒe tetedeto ŋusẽ la te ene. Sweden ƒe aʋakɔwoe kpe ɖe Germania ŋuti wòteŋu xe mɔ na Roma ƒe dziɖuɖu, siwo kpɔm wòle le edzi la, eye wòna be Kalvin kple Luther yomedzelawo te ŋu kpɔ ablɔɖe, ale be wogatrɔ dzitsinya ƒe vovokpɔkpɔ, si ta Reformatio ʋli vayi la, vɛ na Germania du la.

Ta 14 lia —Đɔdɔdɔwɔla, Siwo Kplɔ Gbãtɔwo Đo Le Aŋlisi Blɔtsi

Le esime Luther nɔ Biblia, si le tutu la, ʋum na Germania- dukɔa la, Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ nɔ Tyndale hã tutum be wòaʋui na Aŋlisiawo hã. Wiklef ɖe Biblia gɔme tso latin-gbe *ƒ*e Biblia, si me masɔmasɔ geɖe le la me. Wometae le agbalẽta*ƒ*e o, eye nusianu le asi-nuŋɔŋlɔ̃ me, ale be kɔpi, si woɖe kple asi la, xɔ asi ŋutɔ. Hotsuitɔwo kple amegãwo koe te ŋu *ƒ*lenɛ. Gawu la, wode se ɖe kɔpiawo nu le Aŋlisi-du la me, ale be womete ŋu kakae sɔ gbɔ le dukɔa me o.

Le *ƒ*e 1516 lia me, *ƒ*e ɖeka do ŋgɔ na Luther *ƒ*e nuŋɔŋlɔ, si tsitre ɖe Roma ŋuti la, Erasmus ɖe e*ƒ*e Nubabla Yeye gɔmeɖeɖe, si wòwɔ le Hela kple latin gbe me la ɖe go. Esia enye tata gbãtɔ,si wowɔ na Biblia le gbe, si me woŋlɔe ɖo la me. Masɔmasɔ,siwo nɔ gɔmeɖeɖe gbãtɔwo me la kpɔ ɖɔdɔdo, eye nuwo me gakɔ nyuie wú. Agbalẽnyala geɖewo srɔ̃ alesi woate ŋu adze si Biblia nyuie, esi na be Đɔdɔdo la gakpɔ ŋgɔdede. Gake esi wòle alea hã la, menye amesiamee te ŋu le e*ƒ*lem o. Ekem ele na Tyndale be wòawu Wiklef *ƒ*e dɔ la nu, eye wòatsɔ Biblia da ɖe e*ƒ*e dumetɔwo katã *ƒ*e asitsɔ*ƒ*e.

Tyndale nye amea ɖe, si lɔ̃ nusɔsrɔ̃ kple numekuku. Exɔ Nyanyui la to Erasmus *ƒ*e Nubabla Yeyea le Hela-gbe me la me. Eɖe gbe*ƒ*ã e*ƒ*e dzixɔse kalẽtɔe, eye wògblɔ be ele be woado nufiafia ɖesiaɖe kpɔ kple Mawu *ƒ*e Nya la. Ɣemaɣi Papa hamea nɔa gbɔgblɔm be hame lae tsɔ Biblia na, eye hame la kee agate ŋu aɖe egɔme. Ke Tyndale ɖo nya sia ŋu gblɔ be: “Đe mienya amesifia alesi hɔ̃ lake ɖe e*ƒ*e ade-lã ŋutia? Ɛ, Mawu ma kee fiana alesivia, siwo dɔ le wuwum le gbɔgbɔ me la, lake ɖe wo Fofo la ŋuti le e*ƒ*e Nya la mee. (231) Mele eme kura be miawoe tsɔ Ɖɔŋlɔawo na mí o; nyate*ƒ*e vavã lae nye be miawo boŋ ye le wo ɣlam ɖe mí. Miawoe le dzo tɔm amesiwo le wo fiam la, eye miawoe, ne miate ŋui la, atɔ dzo Ɖɔŋlɔawo ŋutɔ gɔ̃ hã.” D’Aubigné, Histoire de la Réformation au 16ème siècle, liv. 18, ch. 4.-

Ame geɖewo kpɔ ŋudzedze le Tyndale *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖewo ŋuti, eye woxɔ Nyate*ƒ*e la le agbɔsɔsɔ me. Gake nunɔlawo le ŋudzɔ, ale be kasia wòadzo le te*ƒ*ea ɖe la, wotona emegbe, yina doa vɔvɔ̃ na ameawo, dana alakpa na wo, hegblẽna e*ƒ*e dɔ la. Wokpɔa dziɖuɖu edziedzi le nusia wɔwɔ me. Dɔdɔdowɔla la biaa eɖokui se be nukae dze be yeawɔ mahã; “Ne me*ƒ*ã nu le afia ɖe la, futɔ la va gblẽa nuawo keŋ le agble, si dzi medzo le la me. Nyemate ŋu anɔ afisiafi o ɖe! O! Nenye ɖee Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ate ŋu nɔ kristotɔwo katã si le wode-gbe me la, anye ne woate ŋu nɔ te ɖe alakpadala siawo *ƒ*e aʋatsowo nu! Biblia manɔmee la, hameviwo mate ŋu akpɔ kelili le Nyate*ƒ*e la me o. Ibid, liv.18, ch.4.

Azɔ susu yeyea ɖe xɔ e*ƒ*e ta me. Egblɔ le eɖokui me be: “Le Israel ŋutɔ *ƒ*e gbe mee wodzia Psalmowo *ƒ*e hawo le, le Yehowa *ƒ*e gbedoxɔ me, eye aleke Nyanyui la ma*ƒ*o nu

le mía dome le Aŋlisi-gbe me oa?... Đe hamea makpɔ kekeli sɔgbɔ le ŋudɔ me wú le ɣetoɖoɖo me oa?...Edze be kristotɔwo naxlẽ Nubabla yeyea le wode-gbe me." Hamea *ƒ*e nunyalawo kple alẽkplɔlawo mele wonɔewo gɔme sem o. Ekem to Biblia me ko amegbetɔwo ate ŋu ke ɖe Nyate*ƒ*e la ŋuti. Tyndale gblɔ na wo be: Miawo la, mia dometɔa ɖewo kplɔ Duns Scot ɖo, ameaɖewo ya Tomas Aquino- tɔ ɖo …kple ame geɖe bubuwo ɖo. Evɔ wònye be amemawo katã le tsitre tsim ɖe wonɔewo *ƒ*e nyagbɔgblɔwo ŋuti. Aleke gɔ̃ míate ŋu anya amesi le aʋatso kam, kple amesi le nyate*ƒ*e tom? Alekee? To Mawu *ƒ*e Nya la me koe." Ibid, liv. 18, ch. 4.

Le ɣeyiɣi via ɖewo megbe la, katoliko nunyala gãa ɖe, si le nya hem kplii la gblɔ be: "Enyo na nyea be maɖe asi le Mawu *ƒ*e Sea ŋuti wú be maɖe asi le Papa tɔ ŋuti." Ke Tyndale ɖo eŋu gblɔ be: "Nye ya matsi tre ɖe Papa kple e*ƒ*e seawo katã ŋuti!" Egagblɔ be: "Ne Mawu lé nye agbe ɖe te la, madi be le *ƒ*e via ɖewo ko megbe la, agbledela *ƒ*e subɔla, si le e*ƒ*e agbledemɔ̃ nu la, nanya Nyanyui la wú mi." Anderson, Annals of the English Bible , p. 19.

Alea ye wòɖo kpe ɖoɖo, si wòwɔ xoxo be yeatsɔ Nubabla Yeyea le Aŋlisi gbe me na ye*ƒ*e dukɔ la dzi, eye wòdze dɔ gɔme enumake. Yometiti na be wòdzo le a*ƒ*isi wòle la, yi ɖe London heyi dɔ la dzi ɣeyiɣia ɖe. Ke esi Papa yomedzelawo *ƒ*e adãwɔwɔ gale ŋusẽm ɖe dzi la, egasi dzo le afima. Ewɔ abe ɖe Aŋlisi-dua *ƒ*e agbowo katã le tutum ɖe eyama nu ene, eye wòkpɔ be anyo be yeaɣla ɖe Germania. Afima wòdze Nubabla Yeyea le Aŋlisi-gbe me tata dzi le. Ke wotɔ e*ƒ*e dɔ la te zi eve sɔŋ. Ne wogbe nɛ be mata agbalẽ la le dua ɖe me o la, eyina ɖe du bubu me. Le nuwuwu la, eyi ɖe Worms, afisi Luther ʋli Nyanyui la ta le, le hamea *ƒ*e takpekpe gã la *ƒ*e ŋku me le *ƒ*e via ɖe siwo vayi la me. Đɔɖɔɖoa *ƒ*e xɔlɔ̃ geɖewo le du sia me, si na be Tyndale teŋu yi e*ƒ*e dɔ la dzi bɔbɔe, mɔxexea ɖeke manɔmee. Wota agbalẽ akpe etɔ̃ sɔŋ wu nu, eye le *ƒ*e ma ke me la, wogawɔ tata evelia.

Eyi ɖe dɔ la dzi kple awuyaya le kutrikuku gãa ɖe me. Le esime Aŋlisi dziɖuɖua le ŋudzɔ vevie, le wo*ƒ*e tɔdziʋu-dze*ƒ*ewo katã ɖiam la, Mawunya la le gegem ɖe dua me to mɔ bubuwo dzi, hele kakam ɖe afisiafi le dua me. Papa *ƒ*e amewo dze agbagba be yewoaxe mɔ na Nyate*ƒ*e la, gake womete ŋui o. Gbeɖeka la, Durham *ƒ*e episkɔpo la yi ɖe Tyndale *ƒ*e xɔlɔa ɖe *ƒ*e agbalẽdzra*ƒ*e, eye wòxɔ Biblia, siwo katã le afima la, *ƒ*le kple susu be yeatsrɔ̃ wo, ale be yeana be womaga kaka wo le dua me o. Gake nusi gbem wòle la koe va dzɔ. Ga, si Tyndale kpɔ le episkɔpoa *ƒ*e Bibliawo *ƒe ƒ*le me lae kpe ɖe eŋu be wòagawɔ agbalẽtata yeye bu, siwo nyo wu tsã tɔ la. Eya manɔme la, asesẽ nɛ be wòayi dɔ la dzi. Esi, le nuwuwu, wovalé Tyndale de ga la, wobiae be, ne elɔ̃ be woaɖe asi le ye ŋu la, ele be wòayɔ amesiwo kpe ɖe eŋu kple ga na Bibliawo tata la, *ƒ*e ŋkɔwo. Eɖo eŋuti be Durham *ƒ*e episkɔpo lae kpe ɖe ye ŋuti wú esi amea ɖeke mewɔ kpɔ o. Elabena esi wò*ƒ*le agbalẽ, siwo susɔ la kple ga sɔgbɔ la, edo ŋusẽ ye ŋutɔ be yeagayi dɔ la dzi dzide*ƒ*otɔe.

Wode Tyndale asi, eye e*ƒ*e futɔwo lée de ga ɣleti geɖe, eye le nuwuwu la, eɖi ɖase le e*ƒ*e xɔse la ŋuti kple martiro-ku. Gake avawɔnu, siwo wòdzra ɖo da ɖi la, woenye nusiwo vakpe ɖe eyomedzelawo ŋuti na vivli la dzi yiyi keke va ɖo mía*ƒ*e ɣeyiɣi siawo me. …

Latimer ɖe gbe*ƒ*ã le nyagblɔti dzi be edze be woaxlẽ Biblia le ame ŋutɔ *ƒ*e de-gbe me. Ebe: "Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔea Ɖlɔla ye nye Mawu ŋutɔ! Eye Ɖɔŋlɔ̃ sia kpɔa gome le e*ƒ*e ŋusẽ kple mavɔmavɔnyenye me. Fiavi alo fia gãa ɖeke meli, si manye edziwɔla o. Míakpɔ nyuie le amegbetɔwo *ƒ*e de-kɔnuwo *ƒ*e mɔ gɔglɔ, siwo yɔ kple kpewo, aŋudza kple ati-takpowo la ŋuti. Míazɔ Mawunya *ƒ*e mɔ dzɔdzɔe la dzi. Menye nusi mía nunɔlawo wɔ la ye le vevie o, ke nusi wòdze be woawɔ, eye womewɔ o lae. Esia enye Hugh Latimer *ƒ*e gbe*ƒ*ã gbãtɔ, si wòɖe le fia Eduardo VI lia *ƒ*e ŋku me. Hugh Latimer, First Sermon Preached Before King Edward VI .

Tyndale *ƒ*e xɔlɔ̃ vevie eve, siwo nye Barnes kple Frith la, tso be yewoavli Nyate*ƒ*e la ta. Ridleywo kple Cranmer kplɔ wo ɖo. Aŋlisiwo *ƒ*e Ɖɔɖɔɖo kplɔla siawo nye ame agbalẽnyala, siwo dometɔ geɖewo nye amesiwo *ƒ*e nya gbɔ wolɔ̃ ŋutɔ ɖe alesi woxɔ dzo tsã na Roma hame la kple wo*ƒ*e mawusosroɖa la ta. Wo*ƒ*e tsitretsitsi ɖe Roma hamea ŋuti tso alesi wovadze si Papa dziɖuɖua *ƒ*e gbegblẽwo la me. Wo*ƒ*e sidzedze Babilon *ƒ*e nuɣaɣlawo la enye nusi na be wo*ƒ*e ɖaseɖiɖi tsi tre ɖe eŋuti la gakpɔ ŋusẽ geɖe.

Latimer yi e*ƒ*e nya dzi gblɔ be: "Ðee mienya nunɔla, si me dzo le wú wo katã le Aŋlisi-dua katã mea ? Mekpɔ be mieke to be miasee. Ke magblɔe na mi. Eya enye abosam. Maka ɖe dzi na mi be "episkɔpo" sia metena ɖa le e*ƒ*e hame la ŋuti gbeɖe o. Ɣesiaɣi, si miate gogo eyama la, miakpɔe wòanɔ dɔ dzi vevie. Le afisiafi, si wòanɔ la, Biblia neyi to, eye rozario neyi dzi; Nyanyui la *ƒ*e kekeli neyi to, eye vɛlɛ *ƒ*e keklẽ neyi dzi, neganye ŋudɔ mee hã; Yesu Kristo *ƒ*e atitsoga, si tsɔ xexeame *ƒ*e nuvɔwo yii la, neyi to, eye ŋutiklɔ-dzo, si vɔna ga le mawusubɔla ŋkuagbãtɔwo *ƒ*e kotoku me la, neyi dzi; awudodo, siwo woana amamanɔlawo, amedahewo kple tekunɔwo la, neyi to, eye sikanuwo, atsɔnu ŋlẽŋlẽ, siwo wotsɔ ɖoa atsyɔ̃ na atikpakpɛwo kple kpewo la, neyi dzi; Mawu *ƒ*e nuɖoanyiwo kple e*ƒ*e Nya kɔkɔe la neyi to, eye amegbetɔ *ƒ*e takpekpewo kple Papa ŋkuagbãtɔ la *ƒ*e nuɖoanyi kple de-kɔnuwo neyi dzi…Oo! Ne ɖee mía*ƒ*e osɔfowo ate ŋu alé dzo na Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ku nyuiwo *ƒa ƒ*ã, abe alesi Satana *ƒ*ãna gbe wuiwliwo kple ŋudza ene la, anyo ŋutɔ." Ibid, Gbe*ƒ*ã ku ɖe agbledemɔ̃ ŋuti.

Ðoɖo gã, si ta Ðɔɖɔɖowɔlawo vli, si ŋu Vaud-dumetɔwo, Wiklef, Yohanes Hus, Luther, Zwingle kple wo*ƒ*e hadɔwɔlawo *ƒ*o nu tso la, enye Biblia *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ dzɔdzɔe ɖe ame dzi abe xɔse kple agbe nyui nɔnɔ *ƒ*e ɖoɖo ene. Wogbe be Papawo, hamea- kplɔlawo *ƒ*e takpekpewo, nunɔlawo kple fiawo mekpɔ ŋusẽ aɖu fia ɖe ame *ƒ*e dzitsinya dzi le subɔsubɔ nyawo me o. Biblia ɖekae kpɔ ŋusẽ ɖe ame dzi, eye wotsɔa e*ƒ*e nufiafiawo wɔa dzidzenu na nufiafiawo kple ame *ƒ*e dzenawo katã. Xɔse ɖe Mawu kple e*ƒ*e Nya la dzi yenye ame kɔkɔe siawo *ƒ*e dzide*ƒ*o ɣesiaɣi, ne wole kukum le dzotɔame *ƒ*e nakewo dzi gɔ̃

hã. Nya, siwo Latimer tsɔ de dzi ƒo na etɔwo, esi dzo bibi le gbe xɔm le wo si la woenye: “Mile dzi ɖe ƒo sesiẽ. Egbea, míele akaɖia ɖe drage ɖi le Aŋlisi du la me, si mexɔe se be, le Mawu ƒe amenuveve me la, matsi gbeɖe o.”- Works of Hugh Latimer , vol. 1, p. 13.

Le Skotland-dua me la, womete ŋu ho Nyateƒea ƒe nuku, siwo Kolomba kple eƒe hadɔwɔlawo ƒã la keŋkeŋ o. Le ƒe alafalafawo yome, esi Aŋlisi-dua ƒe hameawo gage ɖe Roma ƒe ŋusẽ te la, Skɔtland ƒe hameawo ya lé woƒe ablɔɖe ɖe asi vevie. To gbɔ be Papa ƒe dziɖuɖua kpɔ kelili le afima le ƒe alafa wuieveliawo me hã la, mekpɔ ŋusẽ blibo le afia ɖeke le du sia me o. Du la nyrɔ̃ ɖe viviti tsiɖitsiɖi me, gake kekeli-lɔdzewo ŋɔna viviti la le teƒeteƒewo ɣeaɖewoɣi, hedea dzesi agu, si le dzedze ge la. Lolardwo, alo Wiklef yomedzela, siwo tso Aŋlisi-dua me va kple Biblia kpakple eƒe agbalẽa ɖewo la, na be Nyanyuia ƒe kekeli la metsi o, eye eƒe ɖaseɖilawo kple xɔsetakulawo gaɖena wo ɖokuiwo fia le ƒe alafa sia alafawo me.

Le Đɔdɔdo gã ƒe gɔmedzedzea me la, woke ɖe Luther ƒe nuŋɔŋlɔwo, kple Tyndale ƒe Nubabla Yeyea gɔmeɖeɖe ŋuti le teƒeteƒewo. Le Roma hamea kplɔlawo ƒe manyamanya me la, mawunyagblɔlawo ɖi tsa to Skɔtland towo dome kple baliwo me henɔa Nyateƒea ƒe akaɖi, si tsi keŋkeŋ kloe le dua me la dram, eye wonɔ viviti dɔ, si Roma wɔ le ƒe alafa ene sɔŋ ƒe teteɖamedzi me la klom ɖa.

Ke martirowo ƒe ʋu gade dzo yeye dɔ la me. Papa ƒe dɔtsɔlawo nyɔ, eye wokpɔ be yewo ƒe dziɖuɖu la le afɔku me, ale wolé Skɔtland ƒe ame veviewo kple bubumewo eye wotɔ dzo wo.(235) Ke dzotɔame nake siawo trɔ zu nyagblɔti, siwo dzi nuteƒewɔla siawo ƒe gbeƒãɖeɖewo ɖi sesiẽ le, kaka ɖe dua katã me, hede didi sesẽ dumeviwo me be, ele be Roma ƒe kɔsɔkɔsɔ siawo natso le yewo ŋuti.

Hamilton kple Wishart, siwo tso ƒome gãwo me, kple wo yomedzela geɖewo tsɔ woƒe agbe na. Gake le afisi wotɔ dzo wo le la, ŋutsua ɖe, si dzo bibiwo meɖo vɔvɔ̃ na o, ŋutsua ɖe, si aƒo ku-ga na Papa ƒe dziɖuɖua le Skɔtland la, tsi tre. Eŋkɔ enye Yohanes Knox.

Yohanes Knox trɔ le Roma hamea ƒe nuɖoanyiwo kple nuɣaɣlawo yome, be yeatsɔ Mawunya ƒe Nyateƒea wɔ nuɖuɖu na yeɖokui. Wishart ƒe nufiafiawo do ŋusẽe le ɖoɖo, si wòwɔ be yeaɖe asi le ɖekawɔwɔ kple Roma ŋuti, awɔ ɖeka kple Đɔdɔdowɔla, siwo yome wole titim la me.

Exɔlɔa ɖewo bia tso esi be wòanye yewo ƒe Mawunyagblɔla. Ete ɖe megbe kple vɔvɔ, ɖe dɔdasi gã, si wònye la ta, eye le ŋkekea ɖewo ƒe ʋiʋli sesiẽ le eɖokui me megbe hafi wòteŋu va lɔ. Ke esi wòlɔ̃ la, etso kple kakaɖedzi maʋãmaʋã, megbemakpɔ, eye wòwɔ dɔ kple kalẽwɔwɔ gãa ɖe le eƒe agbeŋkekewo katã me. Đɔdɔdowɔla kalẽtɔ sia mevɔna akɔkpekpe kple amea ɖeke o. Xɔsetakula ƒe dzo, siwo le bibim ƒoxlãe la, mewɔ naneke nɛ wú be wòagade dzo eme wú na dɔ la wɔwɔ o. Ameteɖetola ƒe fia, si nɔ te ɖe eƒe ta dzi la,

mena be wòagbɔdzɔ le e*ƒ*e tameɖoɖowo ŋuti o, ke boŋ enɔa ɖusi me kple mia me yim na ametsrɔnu la, henɔa Roma *ƒ*e trɔsubɔsubɔ la gbãm kple ŋusẽ.

Esi wòva ve me be wòado go kple Skɔtland *ƒ*e nyɔnu-fia, si *ƒ*e ŋku me Protestant kplɔla geɖewo kpɔ gege le la, Yohanes Knox ɖi ɖase kple nute*ƒ*ewɔwɔ le Nyate*ƒ*e la ŋuti. Womete ŋu léna eyama to beble *ƒ*e asiliameŋu me, alo to vɔvɔdodo nɛ me o. Fia-nyɔnu la tsɔ nya ɖe eŋu be enye avatsoxɔsetɔ, be efia dukɔ la xɔse, si ŋuti Dziɖuɖu la tsi tre ɖo, eye bena le esia wɔwɔ me la eda Mawu *ƒ*e se, si bia be dumeviwo naɖo to wo*ƒ*e fiawo la dzi. Ke Knox ɖo nya sia ŋuti kple kelili. Egblɔ be: “Esi wònye be subɔsubɔ vavã la mekpɔ e*ƒ*e dzɔtso*ƒ*e kple e*ƒ*e dziɖuɖu tso fiawo gbɔ o, ke tso Mawu ɖeka ko gbɔ ta la, menye dzizizi na dumeviwo be woatu wo*ƒ*e subɔsubɔ la ɖe fiawo *ƒ*e didi nu o. Elabena evana me edziedzi be fiawoe nyena numanyala gãtɔwo

kekeake le nusiwo ku ɖe subɔsubɔ vavã ŋuti la me. Nenye ɖee Abraham *ƒ*e dzidzimeviwo xɔ Farao, si *ƒ*e kluvi wonye tsã la, *ƒ*e subɔsubɔ ɖe, xɔse kae anɔ xexeame egbea, A*ƒ*enɔ? Alo, le Apostolowo *ƒ*e ɣeyiɣi me, nenye ɖee amesiame xɔ Roma fiawo *ƒ*e subɔsubɔ ɖe, meɖe kuku, A*ƒ*enɔ, subɔsubɔ kae anɔ anyigba dzi? Ekem, A*ƒ*enɔ, wò ŋutɔ akpɔe be menye dzizizi na dumeviwo be wo*ƒ*e fiawo *ƒ*e susbɔsubɔ koe woaxɔ o, to gbɔ be woabia toɖoɖo tso wosi hã.

Fia-nyɔnu Maria ɖo eŋu be: “Mieɖea Ɖɔŋlɔawo me ɖe bubu, woawo hã (Roma *ƒ*e nunɔlawo) ɖea egɔme ɖe bu. Ameka dzi xɔ ge míala ase, eye amekae anye nyametsola?

Ðɔdɔdowɔla la gaɖo eŋu be: Mawu dzi nàxɔ se, eya amesi *ƒ*o nu eme kɔ nyuie le e*ƒ*e Nya la me. To vovo na nusi Mawu *ƒ*e Nya la afia la, migaxɔ nunɔlawo dzi se o, eye migaxɔ nye hã dzinye se o. Mawu *ƒ*e Nya la me kɔ nyuie le eɖokui si. Ne awɔ abe ɖee viviti le afia ɖe ene la, Gbɔgbɔ Kɔkɔe, si metsia tre ɖe eɖokui ŋu o la, aɖe egɔme wòakɔ nyuie le afi bubu, ale be ɖikekea ɖeke maganɔ anyi o, negbe na amesiwo ko sẽ to na nugɔmesese la.”- David Laing, The collected Works of John Knox , vol. 2, p. 281, 284. Esiawoe nye nyate*ƒ*enya, siwo kalẽtɔ sia ɖe gbe*ƒ*ãe ɖe fia la *ƒ*e to me, le e*ƒ*e agbe *ƒ*e afɔku ɣeyiɣi la me. Eyi ɖe e*ƒ*e dɔ la dzi kple dzide*ƒ*o mavãmavã sia, le gbedododa kple A*ƒ*etɔ la *ƒ*e avɔa la wɔwɔ me, vaseɖe esime Skɔtland kpɔ ablɔɖe.

Le Aŋlisi-dua me, Protestant *ƒ*e xɔsea ɖoɖo anyi, abe dukɔa *ƒ*e subɔsubɔ ene la, te fli ɖe yometiti dzi, gake mexe mɔ nɛ keŋkeŋ o. To gbɔ be woɖe asi le Roma *ƒ*e nufiafia geɖewo ŋuti hã la, kɔnua ɖewo li, si wogalé ɖe asi. Wogbe nu le Papa *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ ɖe ame dzi gbɔ, ke wotsɔ du-fia la ɖɔlii abe hamea *ƒ*e tatɔ ene. Le hamea *ƒ*e kɔnuwo wɔwɔ me la, wogale tetem ɖa le Nyanyui la *ƒ*e bɔbɔenyenye kple dzadzɛnyenye ŋuti.

Womekpɔse nusianu xɔxɔ faa *ƒ*e ɖoɖo vevie la gɔme o. To gbɔ be Protestant fiaviwo megale Roma *ƒ*e ŋutasesẽ dziŋɔwo ŋuti dɔ wɔm ɖe avatsoxɔse ŋuti o hã la, womeɖe mɔ na amesiame *ƒ*e vovokpɔkpɔ be wòasubɔ Mawu le e*ƒ*e dzitsinya *ƒ*e didi nu o. (237) Ele be

amesiame naxɔ hame, si woɖo anyi la ƒe nufiafiawo, eye wòawɔ ɖe subɔsubɔ, si wòɖo la dzi. Ke amesiwo melɔ̃ ɖe nya siawo dzi o la kpɔ yometiti, siwo nu sesẽna ŋutɔ ɣeaɖewoɣi, le ƒe alafalafawo me.

Le ƒe alafa wuiadrẽliawo me la, wonya osɔfo akpeakpewo do go tso woƒe hawo me. Wode se be dumevi, si ayi ɖe subɔsubɔ ƒuƒoƒoa ɖe me to vovo na esiwo ŋu woɖe mɔ le la, woaka ga gãa ɖe nɛ wòaxe, woadee game, alo woaɖee do go le dua me. Ele na luʋɔ nuteƒewɔla siawo, siwo mate ŋu ado kpo ƒu ƒoƒo asubɔ woƒe Mawu o la, be woawɔ woƒe subɔsubɔ le mɔ suɛ dovivitia ɖewo dzi, alo be woaɣla ɖe aƒea ɖewo ƒe nudzraɖoƒe-xɔ viwo me, alo ɣeaɖewoɣi gɔ̃ hã, woyina ɖe avewo me le zã-titina. Le avetsuwo ƒe bebeƒe doviviti siawo me, siwo nye gbedoxɔ, siwo Mawu ŋutɔ tu kple eƒe asiwo la, ye Aƒetɔ la ƒe vi, siwo yome tim wole la, ɣlana ɖo, heʋua woƒe dziwo me na Mawu le gbedodoɖa kple kafukafu me. To gbɔ be wowɔ ŋutete siawo katã hã, woléa ame geɖewo ɣeaɖewoɣi, eye wokpena fu ɖe woƒe xɔse ta. Gakpɔwo yɔ taŋ. Womã amea ɖewo ɖa tso woƒe ƒomewo ŋu; geɖewo tsi gbe dzi le amedzronugbe. Gake Mawu megblẽ wo ɖi o, eye yometitiwo metsi gbe ɖe woƒe ɖaseɖiɖiwo nu o. Geɖe woenye amesiwo tso atsiaƒu la heyi ɖe Amerika, afisi woɖo gɔmeɖokpe na dumevinyenye ƒe dzenawo, kple ablɔɖe le subɔsubɔ me le. Nusiawoe nye du sia ƒe ŋusẽ kpɔkpɔ kple ŋkɔ xɔxɔ le xexeame.

Abe alesi wònɔ le Apostolowo ŋɔli me ene la, yometiti na be Nyateƒea gakpɔ mɔ kaka ɖe dzi. Yohanes Bunian, amesi wole de ga le agbevlonɔlawo kple adzodalawo dome le gakpɔ ƒoɖi doviviti me la, nɔ dziƒo ƒe ya gbɔm le afima, eye woŋlɔ̃ alobalogbalẽ vivi, si ƒo nu tso mɔzɔlaa ɖe ŋuti, esi zɔ mɔ tso tsɔtsrɔ̃ ƒe du me heyi ɖe dziƒo-du la me. Le ƒe alafalafawo me la, gbe sia, si ɖi tso Bedford ƒe viviti gaxɔ ma me la, ƒo nu kple nuku ŋusẽa ɖe na amegbetɔwo ƒe dzi. Eƒe agbalẽ eve siawo: Pilgrim's Progress- kple -Grace Abounding to the Chief of Sinners- kplɔ luʋɔ geɖewo va agbemɔ la dzi.

Baxter, Flavel, kple Aleine, kpakple ame geɖe, siwo si talento kple kristotɔ ƒe nuteƒekpɔkpɔ geɖe le la, woawo hã tsi tre heʋli xɔse, si wona ame kɔkɔeawo, zi ɖeka ɖe ɣeawokatãɣi ta la ta kalẽtɔe. (238) Amesiawo, siwo xexemefiawo na ŋkɔ be setemanɔlawo, eye wonya wo de gbe la, ƒe dɔ gã siwo wowɔ la, mabu akpɔ o. Flavel ƒe agbalẽwo, "Fountain of Life" kple -Method of Grace- fia ame akpeakpewo alesi woatsɔ woƒe luʋɔ na Kristo ƒe ametakpɔkpɔ la. Baxter hã ƒe nusi wòŋlɔ̃ : The Reformed Pastor- nye yayra na ame geɖe, siwo di be yewoakpɔ Mawu ƒe dɔwo woagazu yeye la. Eƒe agbalẽ evelia -The Saints' Everlasting Rest- la na be ame geɖewo di vevie be yewoake ɖe dzudzɔ, si susɔ li na Mawu ƒe dukɔ la ŋuti.

Le ƒe alafa ɖeka yome, si nye viviti gãa ɖe ƒe ɣeyiɣi me la, Whitefield kple Wesley nɔviŋutsu eveawo hã ti amesiawo yome abe Mawu ƒe akaɖitsɔlawo ene. Le hameɖoɖi la ƒe kpɔkplɔ te la, Aŋlisi-dukɔa ge ɖe gbɔgbɔme ƒe gbɔdzɔgbɔdzɔ gãa ɖe me, si wɔ be esesẽ be woade vovototo Kristo subɔsubɔ kple trɔsubɔsubɔ dome. Dzɔdzɔme ƒe subɔsubɔ enye

osɔfowo ƒe nusɔsrɔ̃ gãtɔ; eya kee nye woƒe nufiafia hã. Amegãwo ƒe hatsotsoewo ɖua fewu le mawusosroɖa ŋuti, eye wodoa wo ɖokuiwo ɖe dzi be yewo le eƒe wɔwuiwɔwɔwo ta me. Ke dukɔmevi gblɔewo ya le numanya gãa ɖe kple agbe vlo nɔnɔ me, le esime dzideƒo alo xɔsea ɖeke megale hamea ŋutɔ si ne wòate ŋu aʋli Nyateƒe, si megale tsitre nu kura o la, ta o.

Dzɔdzɔenyenye le xɔse me ƒe Nyateƒe gã, si Luther fia kple numekɔkɔ nyuie la, zu nusi woŋlɔ̃ be keŋkeŋ, eye Roma ƒe ɖoɖo, si nye ɖeɖekpɔkpɔ to dɔwɔwɔ me la, xɔ eteƒe blibo. Whitefield kple Wesley nɔvi evea, siwo nye hame-ɖoɖi metɔwo la, nɔa Mawu ƒe amenuveve dim vevie. Wofia wo be woakpɔe le agbenyui nɔnɔ me kple hamea ƒe kɔnuwo dziwɔwɔ me.

Gbeɖeka esi Karlos Wesley dze dɔ, eye wòkpɔ be yele ku mɔ dzi la, wobiae be nuka dzi wòtu eƒe agbemavɔ ƒe mɔkpɔkpɔ la ɖo mahã? Egblɔ be: “Mewɔ nye ŋutetewo katã hewɔ dɔ na Mawu. Ke esi exɔlɔ, si le nya sia biamee la wɔ abe ɖe mekpɔ ŋudzedze le eƒe ŋuɖoɖoa ŋu o ene la, Wesley gblɔ le eɖokui me be: “Nukae! Ðee nye ŋutetewo menye gɔmeɖokpe, si su na nye mɔkpɔkpɔ la oa? Ðee wòdi be yeaɖe nye ŋutetewo ɖa? Naneke meli, si dzi magaka ɖo o ɖe!” -John Whitehead, L ife of Rev. Charles Wesley , p.102.- Esiawo ƒe ɖee nye viviti, siwo me ha la nyrɔ̃ ɖo, viviti siwo ɣla Kristo ƒe vɔsa-ku, si wòxɔ ɖe míateƒe la, eye wofi eƒe ŋutikɔkɔe la, heɖe amegbetɔwo ƒe ŋku ɖa le míaƒe ɖeɖe ƒe mɔkpɔkpɔ ɖeka si li, esi nye Ðela, si woklã ɖe atitsoga ŋuti ƒe ʋu la dzi.

Ke esi Wesley kple eƒe hadɔwɔlawo ke ɖe eŋu be subɔsubɔ vavã ƒe nɔƒee nye dzi me, eye bena Mawu ƒe Se la kpɔ ŋusẽ ɖe amegbetɔ ƒe susu, nya kple wɔnawo dzi la, wodze agbenɔnɔ yeyea ɖe gɔme kple veviedodo. Wowɔ ŋutete kple kutrikuku, le gbedodoɖa me, na woƒe dzɔdzɔme ƒe gbegblẽwo dzi ɖuɖu. Wonɔ agbe le nugbegbe le ameɖokui gbɔ me, eye wowɔa dɔmenyui, bɔbɔa wo ɖokui ɖe anyi, eye wowɔna ɖe nusiwo woxɔ se be ana yewoakpɔ nusi dim yewo le, si nye dzi ƒe kɔkɔenyenye, ale be Mawu nakpɔ ŋudzedze le yewo ŋu la dzi pɛpɛpɛ kple veviedodo. Gake womeke ɖe nusi dim wole la ŋuti o. Woƒe agbagbadzedzewo katã be nuvɔ̃ ƒe fɔɖiɖi kple ŋusẽ la naɖe ɖa le yewo dzi la nye dzodzro. Uiʋli sia tɔgbi ke Luther wɔ le eƒe xɔ vi la me le Erfurth. Nya ɖeka ma kee tɔtɔ eƒe luʋɔ: “Aleke amegbetɔ ate ŋu nɔ dzɔdzɔe le Mawu ƒe ŋkume?” (Hiɔb 9: 2).

Nyateƒea ƒe akaɖiwo tsi keŋkeŋ kloe le Nyanyui-Hamea ƒe vɔsamlɛkpuiwo dzi; ke woagatɔe yeyee kple tsã ƒe kakati, si Bohemia kristotɔwo tsɔ na wo, le ƒe alafalafawo me la. Le Reformatioa yome la, Roma ƒe aʋakɔwo vatsrɔ̃ Protestant-xɔse la le Bohemia. Ele na amesiwo katã gbe be yewomatrɔ le yewo ƒe xɔse yome o la be woasi. Wo dometɔa ɖewo yi ɖa ɣla ɖe Saxoni, afisi wolé woƒe xɔse xoxo la me ɖe asi le. To kristotɔ siawo ƒe dzidzimeviwo dzi Wesley kple eƒe hadɔwɔlawo ke ɖe kekeli la ŋu.

Esi woɖo Yohanes kple Karlos Wesley Nyanyuia ƒe nunɔlawo megbe la, wodɔ wo ɖo ɖe Amerika abe dɔgbedelawo ene. Moraviatɔwo ƒe hatsotsoea ɖe hã le tɔdziʋu, si woɖo la

me. Eva me be ahom sesẽa ɖe vatu le ƒua dzi, eye Yohanes Wesley kpɔ be yeƒe kuɣi tu aƒe, le esime kakaɖedzi mele ye si be yele ŋutifafa me kple Mawu o. Gake Germaniatɔ siawo ya le dzigbɔɖi kple dzideƒoa ɖe, si eyama menya o la me.

Egblɔ be: "Do ŋgo na nudzɔdzɔ sia la, mede dzesi woƒe wɔna nyuiwo. Woɖena woƒe bɔbɔenyenye fiana ɣesiaɣi, alesi wotsɔna dɔ na mɔzɔla bubu siwo le tɔdziʋua me la, nusi Aŋlisi-via ɖeke malɔ̃ awɔ gbeɖe o la, eye wowɔna nusiawo fetua ɖeke maxɔ, hegblɔna be wole vevie na yewoƒe dzi ƒe dada ɖeɖeɖa, elabena Ðela nyui la wɔ nu geɖe, siwo wú esiawo na yewo. Ŋkeke sia ŋkeke nyena mɔnukpɔkpɔ na wo be woaɖe woƒe bɔbɔenyenye, si dzua ɖeke hã metɔtɔna o la fia. Ne wotutu wo, ƒo wo, alo na wodze anyi la, wotsia tre eye wodzona kpoo, nyaa ɖeke magblɔ. Ɣeyiɣia ɖe va be woaɖee fia be, abe alesi dada, dɔmedzui, vɔ ɖe vɔ̃ teƒe mele woƒe agbe me o ene la, ɖee womedze si vɔvɔ̃ hã o mahã. Eva me be wodze woƒe subɔsubɔ gɔme kple Psalmoa ɖe. Kasia ƒutsotsɔe gã sesẽa ɖe ho, dze abala-vɔ gã la le eƒe atia ŋu ƒu anyi ɖe ʋu la me, eye tsi gbagba ɖe afisiafi, abe ɖee aʋlimetsiawo katã nyrɔ̃ mí vɔ ene. Aŋlisiawo dze vɔvɔɣli manyagblɔwo dodo, le esime Germaniatɔwo ya yi ɖe woƒe subɔsubɔ la dzi kple hadzidzi abe ɖe naneke mele dzɔdzɔm o ene. Le ɣeyiɣia ɖewo megbe la, mebia wo dometɔ ɖeka se be dzika metso wo ƒo o mahã? Eɖo eŋu be akpe na Mawu be yewomevɔ̃ o. Meyi edzi gabiae be wo srɔwo kple wo viwo ya ɖe? Egaɖo eŋu kple gbe fafɛa ɖe be: "Ao, mía srɔwo kple mía viwo mevɔna ku o ɖe."- Ibid., p. 10.

Le woƒe Savana ɖoɖo me la, Wesley nɔ kple Moraviatɔwo ɣeyiɣia ɖe, eye woƒe kristotɔgbenɔnɔ wɔ dɔ ɖe edzi geɖe. Eƒo nu le eƒe nuŋɔŋlɔa ɖe me tso woƒe subɔsubɔ, si to vovo sãa tsoaŋlisiawo ƒe gota subɔsubɔ kɔnu, siwo me gbɔgbɔme ƒe dzoa ɖeke mele o la, ŋuti gblɔ be: "gblɔenɔnɔ gã kple bubu, si nɔna woƒe subɔsubɔwo me la, na be meyi megbe ƒe alafa wuiadrẽ le susu me, hekpɔ ƒuƒoƒo, siwo Paulo agbadɔ-dɔwɔla, alo Petro tɔƒodela la, nɔa kpɔkplɔm, siwo me atsyɔɖeɖefia ɖeke mele o, gake Gbɔgbɔ Kɔkɔe ƒe amegbɔnɔnɔ kple eƒe ŋusẽ ƒe dɔwɔwɔ dzena le fũ la. Ibid., p. 11, 12.

Esi wòtrɔ gbɔ va aƒe, eye to nusɔsrɔ, siwo wòxɔ le Moravia gbeƒãɖelaa ɖe gbɔ me la, Wesley te ŋu se Biblia me xɔse la gɔme nyuie wú. Eka ɖe edzi azɔ be yemaku ɖe yeƒe dɔ nyui wɔwɔwo ŋuti na ɖeɖekpɔkpɔ o, ke boŋ be ele be yeatsɔ yeɖokui na "Mawu ƒe Alɛvi, si tsɔ xexeame ƒe nuvɔwo yii" la blibo. Le Moraviatɔwo ƒe ƒuƒoƒoa ɖe me le London la, woxlẽ Luther ƒe nuŋɔŋlɔa ɖe, si ƒo nu tso tɔtrɔ ƒe dɔ, si Mawu ƒe Gbɔgbɔ wɔna le xɔsetɔ ƒe dzi me la ŋuti . Zi alesi wònɔa nya sem la, xɔse nɔ keklẽm le eƒe dzi me. Ebe: "Mese nye dzi le dzo xɔm nukutɔe le menye. Mese le menye be ele be matsɔ ɖokuinye na Kristo, Kristo ɖeka hɔ, na ɖeɖe kpɔkpɔ, eye mexɔ kakaɖedzi be eɖe nye nuvɔwo ɖa, nyehã nye nuvɔwo, eye wòɖem tso nuvɔ̃ kple ku ƒe se la te. Ibid., p. 52.

Le ƒe geɖewo ƒe ɖeɖiteameŋu kple ʋiʋli madzudzɔ me, le nugbegbe sesẽ le ameɖokui gbɔ, vevesese ɖe nuvɔ̃ ta kple bɔbɔɖeanyi me la, Wesley lé eƒe ɖoɖo, si wòwɔ be yeadi

Mawu vevie la ɖe asi. Ke fifia la eke ɖe eŋu, eye wòde dzesii be amenuveve, si yedi kple ŋutete wɔwɔ geɖe le gbedodoɖa, nutsitsidɔ, dɔmenyuiwɔwɔ kple nugbegbe le ameɖokui gbɔ me la, nye nunana faa, “femaxe, gaa ɖeke mana”.

Ke esi wònɔ anyi ɖe Kristo *ƒ*e xɔse dzi la, e*ƒ*e luvɔ lé dzo kple didi sia be yeakaka Mawu *ƒ*e amenuveve nunana *ƒ*e ŋutikɔkɔe Nyanyui sia afia le afisiafi. Ebe: “Mele xexeame katã kpɔm abe nye hame, si me mele dɔ wɔm le ene. Afisiafi, si mele la, mekpɔna be enye dɔdasi be magblɔ ɖeɖekpɔkpɔ Nyanyui la na amesi ko alɔ̃ be yeasee la.” Ibid., p. 74.

Esusɔ gale nugbegbe le ameɖokui gbɔ *ƒ*e agbe, gake meganye abe e*ƒ*e xɔse *ƒ*e gɔmeɖokpe ene o, ke e*ƒ*e xɔse *ƒ*e metsonu ene, menye abe e*ƒ*e kɔkɔenyenye *ƒ*e ke ene o, ke boŋ abe e*ƒ*e kutsetse ene. Mawu *ƒ*e amenuveve le Kristo me enye kristotɔ *ƒ*e mɔkpɔkpɔ *ƒ*e gɔmeɖokpe, eye amenuveve sia ɖena eɖokui fia to toɖoɖo me. Wesley tsɔ e*ƒ*e agbe la ɖo anyi na gbe*ƒ*ãɖeɖe Nyate*ƒ*e siwo katã wòxɔ la, dzɔdzɔenyenye le Kristo *ƒ*e ʋu *ƒ*e nuvɔ̃ kɔklɔ ɖa dzixɔse me; Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ, si wɔa ame *ƒ*e dzi kɔkɔe be wòatse ku to agbenɔnɔ ɖe Kristo *ƒ*e kpɔɖeŋu la nu me.

Whitefield kple Wesley nɔviŋutsuwo xɔ tutuɖo na wo*ƒ*e dɔ la to veve, si wose ɣeyiɣi didia ɖe, ku ɖe wo*ƒ*e tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e kakaɖedzi, si wonɔa sesem le wo ɖokuiwo me la me; eye le wo*ƒ*e didi me be yewoakpa ŋgɔ kuxiwo katã abe Kristo *ƒ*e asrafo nyuiwo ene la, ele na wo be woato amewo *ƒ*e fuléle, fewuɖuɖu kple yometiti *ƒ*e dzobibiwo me, le sukukɔkɔ ɣeyiɣiwo kple le wo*ƒ*e dɔ la *ƒ*e gɔmedzedze me. Ke wo*ƒ*e nusrɔhɛ, siwo metrɔ dzime o la, ɖo fewuɖuŋkɔ sia na wo kple amesiwo wɔ ɖeka kpli wo la be “Methodist”, ɖoɖowɔlawo, alo amesiwo wɔa nu kple ɖoɖo, kplɔa ɖoɖo geɖe ɖo. Ɖkɔ siae va zu Protestant hame gãtɔwo dometɔ ɖeka le Aŋlisi-blɔtsi kple Amerika siaa.

Abe Aŋlisi hamea meviwo ene la, wolé ɖe hamea *ƒ*e subɔsubɔ ɖoɖowo ŋuti vevie, gake A*ƒ*etɔ la ɖe esi nyo wú la fia wo le e*ƒ*e Nya la me. Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*oe ɖe wo nu be woaɖe gbe*ƒ*ã Kristo, Kristo, si woklã ɖe atitsoga ŋu la. Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la kplɔ wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo ɖo. Luvɔ akpeakpewoe xɔ Nyate*ƒ*e la kple kakaɖedzi, eye wotrɔ le wo*ƒ*e dziwo me vavã. Ele be woakpɔ alẽ siawo ta vevie ɖe amegãxi nugblẽlawo ŋuti. Menɔ Wesley *ƒ*e susu me be yeaɖo hame yeyea ɖeke anyi o, ke ena xɔsetɔwo *ƒ*o *ƒ*u le hatsotsoea ɖe, si woyɔ be Methodist Ƒu*ƒ*o*ƒ*o la me.

Gbe*ƒ*ãɖela siawo do go nuku yometiti sesẽa ɖe tso hameɖoanyi la gbɔ. Gake, le e*ƒ*e nunya me la, Mawu ŋutɔ nɔ ŋgɔ na nudzɔdzɔawo, ale be hamea katã ge ɖe Ɖoɖoɖo me. Nenye ɖee wòtso egodo keŋkeŋ la, anye ne made afisi ke wohiãe le vevie la o. Esi wònye be Ɖoɖoɖo gbe*ƒ*ãɖelawo nye osɔfo, siwo le dɔ wɔm le hamea *ƒ*e kpɔkplɔ te la, afisiafi, si wokpɔ mɔnua ɖe le ko la, wo*ƒ*ãa Nyate*ƒ*e la ɖi, si womate ŋu awɔ, ne woto mɔ bubu, si atu ʋɔ ɖe wo la dzi o. Osɔfoawo dometɔa ɖewo nyɔ̃ le wo*ƒ*e dẽ *ƒ*e gbegblẽ *ƒ*e alɔdɔdɔ me hetrɔ zu gbe*ƒ*ãɖela, siwo yɔ kple dzo, kple nute*ƒ*ewɔwɔ le wo*ƒ*e hawo me. Hame, siwo hã le alɔ̃ dɔm le wo*ƒ*e gota kɔnu *ƒu ƒ*luwo me la, gbɔ agbe. Abe alesi wònɔ le hamea *ƒ*e ŋutinyawo

me le ƒe akpeakpewo me ene la, le Wesley ŋɔli me hã, amesiwo si talento vovowo le la wɔ dɔdasi, si wotsɔ na wo la. To gbɔ be womewɔ ɖeka le nufiafia ɖesiaɖe me o hã la, Mawu ƒe Gbɔgbɔ kplɔ wo, eye wowɔ ɖeka le ɖoɖo gãtɔ kekeake, si nye luʋɔwo kpɔkplɔ va na Kristo la me. Vovototo, si le Whitefield kple Wesleywo ƒe nukpɔkpɔ me la na be gbeɖeka la, esusɔ vie ko ne mamã naɖo wo dome. Gake, esi wònye be wo katã wosrɔ̃ dzigbɔgbɔ blewu le Kristo ƒe suku la, tsɔtsɔke kple havilɔlɔ̃ na be wogawɔ ɖeka. Ɣeyiɣi mele wosi na nyahehe, esime nudadafiafia kple gbegblẽwo le fia ɖum le afisiafi, eye vɔwɔlawo le du dzi ɖo ta tsɔtsrɔ̃ me la o.

Mawu ƒe subɔlawo le kpe-mɔ glidzaglidzaa ɖe dzi zɔm. Amegãmegãwo kple nunyala gãwo tsi tre ɖe wo ŋuti. Le ɣeyiɣia ɖe megbe la, osɔfowo dometɔ geɖewo tsi tre le gaglãgbe ɖe wo ŋu, eye wotu hamea ƒe ʋɔtruwo ɖe Nyateƒe vavã la kple eƒe gbeƒãɖelawo nu. Ke osɔfo tsitretsilawo ƒe gbeƒãɖeɖewo le nyagblɔtiwo dzi ɖe Nyateƒea taʋlilawo ŋuti la na be amesiwo le alɔ̃ dɔm le numanya kple agbe vlo nɔnɔme la, nyɔ̃ tso woƒe alɔdɔdɔwo me. Zi geɖe, ne Yohanes Wesley tsi agbe le afɔku dziŋɔwo me la, Mawu ƒe amenuveve nukunu wònyena. Gbeɖeka, esi wode dzo ameha gã ɖe me tsi tre ɖe eŋuti, eye wɔnaa ɖeke megali nɛ be wòado go tso woƒe asi me o la, mawudɔlaa ɖe, le amegbetɔ ƒe nɔnɔme me, tsi tre ɖe eƒe axa dzi, eye, nukutɔe, ameha la le tetem yi megbe vaseɖe esime Mawu ƒe subɔla la kpɔ mɔnu do go tso afɔku la me, hedzo le ŋutifafa me.

Le eƒe ɖaseɖiɖia ɖe me, ku ɖe eƒe gege ɖe ameha dzeaɖaʋaa ɖe ƒe asi me ŋu la, egblɔ be: “Esi míele to ɖim yina ɖe dua me, le gbeme-mɔa ɖe, si le ɖiɖím ŋutɔ dzi la, ame geɖewo dze agbagba be yewoatutum ƒu anyi, ale be ne memli keke vakɔ ɖe toa gɔme la, nyemagate ŋu atsi tre o. Gake nyemedze anyi o, nyemeɖiɖi hã o, vaseɖe esime medo go tso woƒe asi me keŋkeŋ. To gbɔ be ame geɖewo do asi ɖa be yewoalé nye awu ƒe kɔme alo eƒe afia ɖe ahem ƒu anyi hã la, wo dome amea ɖeke mete ŋu lém o, negbe ame ɖeka koe te ŋu ku ɖe nye awu-dzi-wuvi la ƒe akpa ɖeka ŋu sesiẽ eye wòdze, tsi esi me. Akpa evelia, si ƒe kotoku me agbalẽ-gaa ɖe le la, hã dze ɖe eve. Ɖutsu triakɔa ɖe, si gogom la, le kpo trikpoa ɖe dom nam tso megbe. Nenye ɖee wòƒo nye ʋuɖome zi ɖeka pɛ ko la, anye ne magaɖu aya geɖe ma anɔ ƒonyem o. Gake ɖeko wòwɔ nam abe akpoxɔnua ɖe le kpo la ƒe mɔ glɔm yi afi bubu ene, elabe nye ŋutɔ nyemate ŋu aɖe ɖusi alo mia awɔ naneke o. Ame bubu, si hã wɔ avu te gogom la, kɔ asi yi ya me be yeaƒom, kasia, eɖiɖi asi la da ɖe nye ta dzi hele asi lim ta nam le gbɔgblɔm be : “O, aleke eƒe ɖa le belibeli ale!” Ame gbãtɔ, siwo ƒe dzi ŋu woka asi la, woenye dua me ƒe aglãdzelawo ƒe kplɔla, siwo le klalo na howɔwɔ ɖesiaɖe. Wo dometɔ ɖeka ŋutɔ hã nye kametela le Sisiblisi-bɔ me.

Mɔ kawo dzi Mawu tona hea mí blewu yia eƒe lɔlɔnu dzi wɔwɔ gbɔ? Ƒe eve enye si va yi, esi kpea ɖe gli to nye abɔta yii. Nu sia le eme vam ƒe ɖeka yome, esi mexɔ kpe ɖe nye ŋugbladome. Ɣleti ɖekae nye esia kpea ɖe lɔm, eye ɣetrɔ sia mexɔ kpe eve: gbãtɔ, hafi mage ɖe dua me, ke evelia esi míele go dom la; gake ɖeke mewɔ nu veviem o. Elabe, to gbɔ be gbãtɔa lɔ nye akɔta kple ŋusẽ, eye evelia dze nye nu dzi kple ŋusẽ ale gbegbe be ʋu

gba blem enumake hã la, nyemese vevea ɖeke kura o; ɖe ko wòle abe a*ƒ*lati wotsɔ *ƒ*om ene.- John Wesley, Works , vol 3, p. 297, 298.

Ɣemaɣi *ƒ*e Methodistɔwo nye xɔsetɔ gblɔewo, siwo ganye gbe*ƒ*ãɖelawo hã. Woxɔa fewuɖuɖu kple yometitiwo tso hameviwo kple dzimaxɔsetɔwo sia gbɔ, eye dzimaxɔsetɔwo *ƒ*e dziku ɖe wo ŋuti la tsona nusi hameviwo gblɔna na wo tso Methodistɔwo ŋuti la gbɔ. Wokplɔa wo edziedzi yia ʋɔnudrɔ*ƒ*e, siwo menye ʋɔnu dzɔdzɔea ɖeke te*ƒ*e ɣemaɣi o. Wokpea fu geɖe tso wo yometilawo si me. Wodɔna amehawo, woɖia tsa tso a*ƒ*e me yi a*ƒ*e me, eye wogbãna zikpuiwo kple nu xɔasiwo, hetsɔa nusi dzro wo la dzonae; wo*ƒ*oa ŋutsuwo, nyɔnuwo kple ɖeviwo siaa. Zi geɖe la, woŋlɔna nu kana ɖe ablɔwo dzi, wɔa yɔyɔ na amesiwo di be yewoakpe ɖe wo ŋuti ne woayi agbã nu, alɔ nu le Methodistɔwo *ƒ*e a*ƒ*ewo me le ŋkekea ɖe kple ga*ƒ*o*ƒ*oa ɖe dzi, eye wo*ƒ*oa *ƒ*u le te*ƒ*ea ɖe na dɔ sia wɔwɔ. Wote ŋu dana amegbetɔ kple Mawu *ƒ*e sewo dzi tohehe makpɔ. Alea ye woti dukɔmevia ɖewo yome sesiẽ, le esi ko wodi be yewoakpe ɖe vɔwɔlawo ŋuti be woadzo le tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e mɔ dzi, ayi ɖe kɔkɔenyenye mɔ dzi la ta.

Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso nya, siwo wotsɔna ɖe eyama kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo ŋuti ŋu me la, Yohanes Wesley gblɔ be: “Amewo gblɔna be amemawo *ƒ*e nufiafiawo nye alakpa, nudadafiafia, wɔwuidzoxɔxɔ, nu yeye, siwo amea ɖeke mese do ŋgɔ kpɔ o, Kuekawo (Quaker) *ƒ*e dzixɔse kple Papa *ƒ*e nuwɔnawo. Nyatsɔɖameŋu siawo katã kpɔ wo*ƒ*e ŋuɖoɖo blibo tso gɔmedzedzea ke, esi míeɖee fia be mía*ƒ*e nufiafiawo *ƒ*e alɔdzeawo katã nye Ɲɔŋlɔawo *ƒ*e nufiafia vavã siwo me mía*ƒ*e hame la ŋutɔ ʋu nyuie. Eyata ne Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo nye Nyate*ƒ*e la, nufiafiawo mate ŋu anye aʋatso alo nudadafiafia o.” “Ame bubuwo ya be wo*ƒ*e nufiafiawo sesẽ akpa, eye wona be dzi*ƒ*o *ƒ*e mɔ la xaxa; esia ŋutɔe nye wo*ƒ*e nyati gãtɔ, si dzi wonɔ te ɖo, si wolé ɖe asi didie, eye wòɣlana ɖe nyatsɔɖameŋu akpeakpe bubu, siwo vana le nɔnɔme vovowo me la, gɔme. Evɔ ɖe, ɖee wona dzi*ƒ*o *ƒ*e mɔ la xaxa wú alesi mía A*ƒ*etɔ Yesu kple e*ƒ*e Apostolowo wɔe enea? Ðe wosesẽ wú Bibliame *ƒ*e nufiafiawoa? Míakpɔ nya suɛa ɖewo, siwo me kɔ *ƒ*ãa la ɖa: “Nàlɔ̃ A*ƒ*etɔ, wò Mawu kple wò dzi blibo kple wò luʋɔ blibo kple wò ŋusẽ blibo kple wò tamesusu blibo, kpakple hawòvi, abe alesi nèlɔa wò ŋutɔ ɖokuiwò ene.” (Luka 10: 27.) “Eye mele egblɔm na mi bena : Nya dzodzro sia nya dzodzro, si amegbetɔwo lagblɔ la, woabu akɔnta le eŋuti le ʋɔnudrɔgbe-ŋkeke la dzi.” Mateo 12: 36.). “Azɔ la ne miele nu ɖum alo miele nu nom alo miele dɔa ɖe wɔm la, miwɔ ye katã na Mawu *ƒ*e kafukafu.” (Kor. I 10: 31).

Ne Methodist nufiafia la sesẽ wú nya siawo la, ekem wonye vodalawo, gake mienya le mia*ƒ*e dzitsinyawo me be mele nenema o. Amekae ate ŋu aɖiɖi Ɲɔŋlɔa *ƒ*e ŋusẽ iota ɖeka ye mahe gbegblẽ de Mawu *ƒ*e Nya la me oa? Mawu *ƒ*e nuɣaɣlawo fiala la, ɖee woakpɔe nute*ƒ*ewɔla, nenye be etrɔ nane le kesinɔnu kɔkɔe sia ŋua? Kpao! Mate ŋu agbɔdzɔ naneke alo awɔ naneke bɔbɔe o; ele nɛ be wòana amesiame nanya be womate ŋu aɖiɖi Ɲɔŋlɔawo va gɔme le wo gbɔ o. Ele na wo be woayi ɖe egbɔ le e*ƒ*e kɔkɔ*ƒ*e la, ne menye nenem o la, woakpɔ tsɔtsrɔ̃ mavɔ. Nya sia tututue le gɔme na dukɔa *ƒ*e ɣlidodo ɖe ‘amemawo’ ta,

‘amemawo’ siwo ŋuti wogblɔna le be lɔlɔ̃ mele wo me o la. Nyate*ƒ*e wònye be lɔlɔ̃ mele wome oa? Aleke wɔ? Đee womenaa nuɖuɖu amesiwo dɔ le wuwum la oa, doa awu na amamanɔlawo oa? Ao! Menye nya la enye ema o, womeda vo le go mawo me o; lɔlɔa ɖeke menɔa wo*ƒ*e vɔŋudɔdrɔwo me o! wosusuna be amea ɖeke makpɔ ɖeɖe o, negbe amesiwo to yewo *ƒ*e mɔ la ko. Ibid, vol.3, p. 152, 153.

Gbɔgbɔme *ƒ*e gbegblẽ, si nɔ Anŋlisiwo de, do ŋgɔ na Wesley *ƒ*e vava la *ƒ*e akpa gãtɔ enye antinomia, alo ‘se megali o’ *ƒ*e nufiafia *ƒ*e metsonu. Gbe*ƒ*ãɖelaa ɖewo fia nu be Kristo va ɖe se ewoawo ɖa, eyata meganye dzizizi na kristotɔwo be woalé wo me ɖe asi o, eye bena woɖe dɔnyuiwɔwɔ *ƒ*e kɔkuti la ɖa le xɔsetɔwo dzi. (246) Bubuawo xɔe se be Se la le mavɔ, gake wogblɔna be mehiã be osɔfowo naxlɔ̃ nu amewo be woawɔ wo dzi o, elabena amesiwo Mawu tia na ɖeɖe la, eya ŋutɔ *ƒ*e amenuve-ŋusẽ atutu wo yi mawusosroɖa kple dɛ̃ nyui ɖeɖefia me, eye amesiwo li na tsɔtsrɔ̃ mavɔ la mate ŋu akpɔ ŋusẽ awɔ ɖe Seawo dzi gbeɖe o.

Ame bubuwo hã be “ametiatia mate ŋu akpɔ gege le amenuveve me o, eye mate ŋu abú Mawu *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ o”; alea ye wova ta*ƒ*onya nyɔŋu sia gbɔ bena “wɔna vɔɖi, siwo yewoawɔ la, menye vodada o, womakpɔe hã abe Mawu *ƒ*e Se dzi dada ene o, eyata menye nu, si me wòle be yewoaʋu, alo ase veve ɖe eta hena eɖeɖe ɖa o.” -McClintock & Strong, Cyclopedia , art. “Antinomians”. Esia ta wogblɔna be ‘nu vɔɖi gãtɔwo dometɔ ɖeka, si amewo katã akpɔ be enye Mawu *ƒ*e Se dzi dada la, manye nenema le eya ŋutɔ *ƒ*e ŋku me,’ nenye be e*ƒ*e ame tiatiaa ɖe ye wɔe o’, elabena nusiwo nana ametiatiawo toa vovo la dometɔ ɖeka enye be womate ŋu awɔ naneke, si ado dziku na Mawu, alo, si Se la agbe o.

Nufiafia dziŋɔ̃ sia sɔ kple Roma-hamea *ƒ*e ‘hoɖoɖo’ si gblɔ be “Papa kpɔ ŋusẽ atrɔ Se la, ana be vɔ̃ nazu nyui, eye bena to Seawo tɔtrɔ me la, ateŋu tso nya me alo adrɔ̃ ʋɔnu, siwo atsi tre ɖe Mawu kple amegbetɔwo *ƒ*e sewo ŋuti faa”. Nufiafia *ƒ*omevi eve siawo nye susu, siwo tso gbɔgbɔ ɖeka ko me- gbɔgbɔ ma, si dze e*ƒ*e dɔ gɔme le dzi*ƒ*onɔla, siwo me nuvɔ̃ menɔ o la dome, kple susu be yeagbã Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e ɖoɖo dzɔdzɔeawo a*ƒ*u anyi la.

Nufiafia, si na woxɔe se be Mawu *ƒ*e ɖoɖowo wɔ amegbetɔ ɖesiaɖe kple dẽ matrɔmatrɔ la, hã tutu ame geɖewo yi nu gbegbe le Mawu *ƒ*e Seawo gbɔ. Wesley tsi tre kple ŋusẽ ɖe antinomia alo semanɔanyi *ƒ*e nu dadafialawo ŋuti, eye wòɖee fia be nufiafia sia metso Biblia me o. “Elabena Mawu *ƒ*e amenuveve la ɖe eɖokui fia hetsɔ xɔxɔ vɛ na amewo katã.” (Tito 2: 11)) “Elabena esia nyo, eye wòdze Mawu, mía Xɔla ŋu, amesi le didim be, woaxɔ amewo katã, bene woava Nyate*ƒ*e *ƒ*e sidzedze la me. Elabena Mawu ɖeka kple Avuléla ɖeka, si nye ame Kristo Yesu la koe li, amesi tsɔ eɖokui na abe fexexe ɖe amewo katã ta la ene...” (Timo.I, 2: 3-6) Wotsɔ Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ la na faa, ale be woana amesiame asinukpɔkpɔ hena agbe mavɔ la. Ale be Kristo, si nye “Kekeli vavã la”, “klẽna

ɖe amesiame, si va xexeame la me" (Yohanes 1:9) Amesiwo makpɔ ɖeɖe o la, kpɔ gege le esime woawoŋutɔ sẽ to gbe agbe mavɔ nunana la.

Le e*ƒ*e nyaŋuɖoɖo, ku ɖe nufiafia, si gblɔ be Kristo *ƒ*e ku tutu Se ewoawo kple kɔnuwo *ƒ*e ɖoɖowo ŋuti me la, Wesley gblɔ be: "Dɛ̃ nyui *ƒ*e Se, siwo nye Se ewoawo, siwo dzi Nyagblɔɖilawo ɖo kpe la, Kristo meɖe wo ɖa o. Meva be yeaɖe Seawo *ƒ*e akpaa ɖeke ɖa o. Se wònye, si womate ŋu aɖe ɖa gbeɖe o, si li, maʋãmaʋã, abe ɖaseɖila nyate*ƒ*etɔ le dzi*ƒ*o ene. Eli tso gɔmedzedzea ke, eye woŋlɔe, menye ɖe kpe dzi o, ke ɖe amegbetɔvi, siwo katã do tso Mawu *ƒ*e asi me la, *ƒ*e dzi me. To gbɔ be Mawu gaŋlɔ̃ wo kple e*ƒ*e asibidɛ ɖe kpe dzi, eye egbea, nuvɔ̃ vaɖe e*ƒ*e akpa geɖewo ɖa hã la, womate ŋu abú keŋkeŋ, zi alesi míeganya nusi nye nyui kple vɔ̃ la o. Ele be Se sia, le e*ƒ*e blibodede me, nakpɔ ŋusẽ ɖe amegbetɔ *ƒ*omea katã dzi le ɣeyiɣiawo katã me, tɔtrɔa ɖeke manɔŋui; abe nusi meku ɖe ɣeyiɣi alo te*ƒ*ea ɖeke ŋu o, ke ɖe Mawu *ƒ*e nɔnɔme, amegbetɔ *ƒ*e nɔnɔme kple kadede matrɔmatrɔ, si bla wo la ŋu ene.

"Nyemeva bena ma tu Se la o, ke boŋ be mawɔ edzi." Ðikeke mele me o be nyati sia *ƒ*e gɔmesese wɔ ɖeka kple nusi do ŋgɔ nɛ, kple nusi gadze eyome la: Meva be maɖoe anyi le e*ƒ*e blibodede me, to gbɔ be amegbetɔwo tsɔ gɔmesese bubuwo nɛ hã la, meva be maklẽ ɖe afisi do viviti kple afisi me mekɔ nyui o la dzi; meva be magblɔ nusi nye e*ƒ*e akpa ɖesiaɖe *ƒ*e gɔmesese vavã kple asixɔxɔ blibo la; be mafia mi Se ɖesiaɖe *ƒ*e didime, kekeme, lolome, e*ƒ*e kɔkɔme, goglome, e*ƒ*e dzadzɛnyenye manyagblɔ kple gbɔgbɔmenu, si wònye la."

Wesley gblɔna be ɖekawɔwɔ blibo le Se la kple Nyanyui la dome. "Kadede deto, si ko woate ŋu susu la, le Sea kple Nyanyuia dome. Le go ɖeka me, Se la kplɔa mí enuenu yia Nyanyui la gbɔ, heɖoa ŋui na mí. Le go bubu me, Nyanyui la hea mí madzudzɔmadzudzɔe va Sea dziwɔwɔ pɛpɛpɛ gbɔ. Le kpɔɖeŋu me, Se la gblɔna na mí be míalɔ̃ Mawu, alɔ̃ mía havi, agbɔ dzi ɖi, abɔbɔ míaɖokui, anye ame kɔkɔewo. Míese le míaɖokui me be nusiawo manya wɔ na mí o, alo ŋutɔ gɔ̃ hã be amegbetɔ mateŋui o; gake míekpɔ be Mawu do ŋugbe be yeana mí lɔlɔ̃ ma, awɔ mí bɔbɔenyenyemewo, ana mí bɔbɔenyenye, awɔ mí kɔkɔe. Míeziɔ ɖe e*ƒ*e Nyanyui la ŋu. Evana me na mí le mía*ƒ*e xɔse nu, eye Se la *ƒ*e dzɔdzɔenyenye zua wɔwɔ le mía me to Yesu Kristo dzi xɔxɔse me."

Wesley be: "Kristo *ƒ*e Nyanyuia *ƒ*e futɔ gãtɔwo *ƒ*e gbãtɔwoe nye amesiwo bua fɔ Sea le gaglãgbe, gblɔa nya baɖawo tsoa eŋu, fiaa amewo be woada, menye Sea ɖeka, suɛtɔ alo gãtɔa *ƒ*e biabiawo ko dzi o, ke boŋ Seawo katã tɔ dzi, ɖeke maɖeleme."Nusi gawɔ nuku ŋutɔŋutɔ le nusiwo kplɔna nudadafiafia siawo ɖo la enye be amesiwo ge ɖe eme la xɔnɛ se, le nyate*ƒ*e me, be yewo le bubu dem Kristo ŋuti to e*ƒ*e Sea gbagbã me, hele e*ƒ*e dɔ la dom ɖe dzi to e*ƒ*e nufiafiawo tsɔtsrɔ̃ me. Ɛ, nyate*ƒ*e. Wole e*ƒ*e ŋkɔ dom ɖe dzi abe Yuda ene, esi wògblɔ be: "Medo gbe na wo A*ƒ*etɔ", eye wòɖuɖɔ nu nɛ la. Ke Kristo hã ate ŋu gblɔ na wo dometɔ ɖesiaɖe be: "Ðee nèle Amegbetɔvi la dem asi to nu gbugbɔ mea?" Adee asi to

nugbugbɔ me menye naneke wú be na*ƒ*o nu tso e*ƒ*e ʋu la ŋuti, vɔ adẹ e*ƒ*e fiakuku la le eta o; adẹ e*ƒ*e Sea *ƒ*e akpaa dẹ dị, ahanɔ gbɔgblɔm be yele kpekpem dẹ Nyanyui la ŋuti o. Ke amea dẹke mate ŋu asi le fɔbubu sia nu, ne e*ƒ*e gbe*ƒ*ãdẹdẹ xɔse la kplɔ ame yi dẹ asidẹdẹ le dɔdasia dẹ ŋuti me o; ne e*ƒ*e gbe*ƒ*ãdẹdẹ Kristo adịdị Se suɛtɔ kekeake *ƒ*e ŋusẽ le mɔa dẹ dzi la o. Ibid -

Wesley *ƒ*e nyaŋuḍoḍo le yiyim na amesiwo gblɔna be gbe*ƒ*ãdẹdẹ Nyanyui la nye ŋuḍoḍo na Sea *ƒ*e taḍodzinuwo katã. Míegbe nya sia vevie ŋutɔ. Menye ŋuḍoḍo na Se la *ƒ*e taḍodzinu gbãtɔa, si nye be wòa*ƒ*o nuvɔ̃ dẹ amegbetɔwo nu, anyɔ̃ amesiwo le alɔ̃ dɔm le dzomavɔ mɔnu la o. Apostolo Paulo gblɔ be Se lae na wodze si nuvɔ, eye ne amegbetɔ ka dẹ e*ƒ*e nuvɔmenyenye dzi la hafi wòate ŋu ade dzesii le eḍokui me be yehiã Kristo *ƒ*e ʋu, si klɔa nuvɔ̃ dạ. Abe alesi mía A*ƒ*etɔ ŋutɔ gblɔe ene la, menye amesiwo le lãmesẽ me lae hiã dɔyɔla o, ke dɔlélawoe. Enye nu gɔmemase be woabia dɔyɔla *ƒ*e kpekpeḍeŋu na amesiwo le lãmesẽ me, alo esiwo susu be yewo le lãmesẽ me. Ele be woa*ƒ*oe dẹ wo nu, ne woade dzesii be yewo nye dɔnɔwo hafi, ne menye nenem o la, womada akpe dẹ nusi woawɔ na wo ta alo fu, si woakpe dẹ wo ta o. Nusi hã si gɔmesese mele o la enye be woatsɔ Kristo ana amesiwo *ƒ*e dzi le blibo, eye megbã kpɔ o la." Ibid, sermon 35.-

Alea ye, le esime wònɔa gbe*ƒ*ã dẹm Mawu *ƒ*e amenuveve *ƒ*e Nyanyuia la, Wesley wɔna ŋutete, abe A*ƒ*etɔa ke ene, be yeade kɔkɔ kple bubu Se la ŋuti. Ewɔ dɔdasi, si Mawu tsɔ nɛ la nyuie, eye wòkpɔ e*ƒ*e ŋutikɔkɔe kutsetsewo. Le e*ƒ*e agbea *ƒ*e nuwuwu, si to *ƒ*e blaenyi ŋuti, esime wòwɔ *ƒ*e blaatɔ̃ abe gbe*ƒ*ãdẹdẹ- tsaḍila ene vɔ la, e*ƒ*e yomedzela, siwo dze sii la, *ƒ*e xexlẽme to luʋɔ alafa atɔ̃ ŋuti. Ke ameha siwo, to e*ƒ*e dɔwɔwɔwo me, woxɔ le tsɔtsrɔ̃ kple nuvɔ̃ *ƒ*e gbegblẽ si me, eye wole agbe nyui nɔm, kple amesiwo, to e*ƒ*e nufiafiawo me, wowɔ kristotɔ *ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ xɔasi, detowo la, amea dẹke mate ŋu anya wo*ƒ*e xexlẽme vasedẹ esime woa*ƒ*o amesiwo woxɔ *ƒ*le la *ƒ*e *ƒ*ome la katã nu *ƒ*u le Mawu *ƒ*e fiaḍu*ƒ*e la me o. E*ƒ*e agbe nye nusɔsrɔ̃ xɔasia dẹ na Kristotɔ dẹsiadẹ. Kristo *ƒ*e subɔla sia *ƒ*e xɔse kple bɔbɔenyenye, dɔwɔwɔ *ƒ*e dzo, si nu metsina o, vɔsa *ƒ*e gbɔgbɔ kple ḍokuitsɔtsɔna naklẽ le mía*ƒ*e egbe ŋkeke *ƒ*e hameawo me.

Ta 15 lia —Biblia Kple Aglãdzedze Le Frans

Le *ƒ*e alafa wuiadẽlia me la, Reformatio ʋu Biblia na amegbetɔwo, hebia Europa dukɔwo katã be woaxɔe. Dukɔa ɖewo xɔe kple dzidzɔ abe dzi*ƒ*o *ƒ*e amedɔdɔ ene. Ke le afi bubuwo ya, Papa *ƒ*e dziɖuɖua te ŋu xe mɔ ɖe enu, ale be kekeli, si tsoa Biblia nyanya me kple emetsonu nyuiwo katã kloe bú ɖe wo. Gake dua ɖe ya li, si me kekeli la ge ɖo, ke vivitiwo xe mɔ nɛ. Le *ƒ*e alafawo me, Nyate*ƒ*e kple aʋatso nɔ dziɖuɖu ʋlim. Ke viviti va kpɔ dziɖuɖu eye wogbe nu le kekeli la gbɔ. “Ke esiae nye ʋɔnudɔdrɔ̃ la bena, kekeli va xexeame, eye amewo lɔa viviti la wú kekeli la; elabena wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo vɔ̃ɖi.” (Yohanes 3:19). Ele na dukɔ sia be wòaŋẽ nusi wò*ƒ*ã la *ƒ*e kutsetsewo. Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔa *ƒ*e ametakpɔkpɔ te ɖa le dukɔ, si lé fu e*ƒ*e amenuveve nunana la ŋu. Nuvɔ̃ la tsi, heɖi, eye xexe blibo la katã kpɔ nusi nyena kɔlialia *ƒ*e nugbegbe le kekeli gbɔ la *ƒ*e kutsetsewo.

Aʋa, si Frans ho ɖe Biblia ŋu le *ƒ*e alafa geɖewo me la de e*ƒ*e kɔkɔ*ƒ*e le Aglãdzedze gã la *ƒ*e nudzɔdzɔwo me. Alesi vɔwɔwɔ sɔ gbɔ ŋɔdzitɔe la nye Roma *ƒ*e Biblia tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e metsonu. Enye kpɔɖeŋu gãtɔ, si womekpɔ kpɔ o la, na xexea, ku ɖe papa *ƒ*e dɔwɔnawo *ƒ*e metsonuwo ŋu, kple taɖodzinu, si gbɔ Roma hamea *ƒ*e nufiafiawo ɖoa tae la, *ƒ*e ɖeɖefia le *ƒ*e akpe ɖeka kple edzivɔwo me la. Nyagblɔɖilawo gblɔ nya ɖi tso alesi woatsɔ nu tsyɔ̃ Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo dzi le papa *ƒ*e dziɖuɖu ɣeyiɣiwo me la ŋuti. Nyaɖeɖefiawo Ɲlɔla hã gblɔ nya ɖi ku ɖe “nuvɔme” la *ƒ*e dziɖuɖu *ƒ*e metsonu dziŋɔwo, tɔxɛ le Frans la ŋuti.

A*ƒ*etɔ la *ƒ*e Dɔla la gblɔ be: “….woanyã avuzi le du kɔkɔe (Hame vavã) la dzi ɣleti blane vɔ eve sɔŋ. Eye mana ŋusẽ nye ɖasedɖila eve, bena woagblɔ nya ɖi ŋkeke akpe ɖeka kple alafa eve kple blaadẽ, eye woanɔ akpanya me… Eye ne wowu wo*ƒ*e ɖasedɖiɖi nu vɔ la, ekema lã, si do tso aʋli me la, awɔ aʋa kpli wo, eye wòaɖu wo dzi, eye wòawu wo. Eye wo*ƒ*e ŋutilã kukuwo anɔ du gã la *ƒ*e ablɔ me; woyɔ du sia le lododo me be: Sodom kple Egipte, afisi hã woklã wo*ƒ*e A*ƒ*etɔ ɖe atitsoga ŋu le. Eye anyigbadzi-nɔlawo lakpɔ dzidzɔ le wo ŋuti eye woagli kple dzidzɔ, eye woaɖo nunanawo ɖe wo nɔewo; elabena nenem nyagblɔɖila eve siawo wɔ fu amesiwo nɔ anyigba la dzi. Eye ŋkeke etɔ̃ kple afã megbe la, agbegbɔgbɔ tso Mawu gbɔ ge ɖe wo me, eye wotsi tre ɖe wo*ƒ*e afɔwo dzi, eye vɔvɔ̃ gãa ɖe va dze amesiwo kpɔ wo la dzi. (Nyaɖeɖefia 11: 2 - 11)

Ɣeyiɣi, siwo ŋu wo*ƒ*o nu le le afisia, ‘ɣleti blane vɔ eve’ kple ‘ŋkeke akpe ɖeka alafa eve blaadẽ’, le nya ɖeka gblɔm; wole nu *ƒ*om tso ɣeyiɣi, si me Kristo *ƒ*e Hame vavã la akpe fu le Roma si me. Papa *ƒ*e dziɖuɖu ɣeyiɣi, si nye *ƒ*e 1260 la, dze egɔme tso *ƒ*e, si me woɖoe anyi le 538 le Yesu dzidzi megbe, eye wòwu nu le 1798 me. Le ɣemaɣi la, Frans *ƒ*e aʋakɔa ɖe ge ɖe Roma, eye wòlé Papa hekplɔ yi ɖe Frans, afisi wòku le. To gbɔ be wogatia Papa bubu ɖe eyome enumake hã la, e*ƒ*e dziɖuɖua megakpɔ ŋusẽ, si nye etɔ tsã la o.

Kristo yomedzelawo *ƒ*e yometiti meyi edzi le Papa *ƒ*e 1260 dziɖuɖu ɣeyiɣia katã me o. Le e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ gã me la, Mawu ɖiɖi e*ƒ*e dukɔ la *ƒ*e dodokpɔ seseãwo dzi kpɔtɔ.

Le e*ƒ*e nyagblɔdi ku dɛ xaxaɣi gã, si me Hamea le toto ge ŋu me la, Đela gblɔ be: “Ne womedɛ ŋkeke mawo dzi o la ekema ŋutilãa dɛke makpɔ dɛdɛ o; ke le ame tiatiawo ta, woadɛ le ŋkeke mawo dzi.” (Mateo 24: 22). Ekem to Reformatio *ƒ*e dɔwɔwɔ me, yometitiawo nu tsò do ŋgɔ na *ƒ*e 1798.

Nyagblɔdila gagblɔ le nu*ƒo ƒ*o tso dasedila eveawo ŋu me be: “Amesiawo nye amiti eve kple akaditi eve, siwo le tsitre dɛ anyigba *ƒ*e A*ƒ*etɔ la ŋku me la.” “Wò Nya enye akadi na nye afɔ kple kekeli na nye to*ƒ*e.” (Nyad.11:4); (Psalm.119:105). Amiti eveawo le nu *ƒ*om tso Nubabla Xoxoa kple Nubabla Yeyea *ƒ*e Ɖɔŋlɔawo ŋu. Agbalẽ eveawo nye dasedidi xɔasiwo na Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e dzɔtso*ƒ*e kple e*ƒ*e mavɔmavɔnyenye. Woganye dasedidi na dedekpɔkpɔ *ƒ*e dodo la. Nusiwo nye vɔvɔli nudoanyiwo, vɔsawo kple nyagblɔdiwo le Nubabla Xoxoa me la, nɔ nu *ƒ*om tso Đelaa dɛ, si gbɔna la ŋuti. Ke Nubabla Yeyea *ƒ*e Nyanyuiawo kple agbalẽwo le nu *ƒ*om tso Đela, si va pɛpɛpɛ abe alesi vɔvɔli nudoanyiwo kple Nyagblɔdiwo gblɔe di la ene.

Woagblɔ nya di “*ƒ*e akpe dɛka alafa eve kple blaadẽ.” Le ɣeyiɣi sia *ƒ*e akpa gãtɔa me la, Mawu *ƒ*e Đasedila eve siawo anɔ viviti me. Papa *ƒ*e dzidudua wɔ ŋutete gedɛ be yeaɣla Nyate*ƒ*enya la dɛ amewo, eye wòdi avatso dasedilawo ne woagblɔ nusiwo tsi tre dɛ Nyate*ƒ*e la *ƒ*e dasedidiwo ŋuti. Esi hameakplɔlawo kple dukplɔlawo de se dɛ Biblia nu, gblẽ e*ƒ*e dasedidiwo me, eye amegbetɔwo kple gbɔgbɔ vɔwo siaa wɔ nusianu, si ko woate ŋui, be woatè amewo da le eŋuti, le esime woti amesiwo le agbagba dzem be yewoadɛ e*ƒ*e Nyate*ƒ*ewo dɛ go la yome, dé wo asi, wɔ fu wo, dé wo gaxɔ me le gumexɔwo me, tsrɔ̃ wo le wo*ƒ*e xɔse ta, eye bubuwo ya si bè dɛ agadowo me, anyigba *ƒ*e tu me kple towo *ƒ*e totro me la, esiawo katã nye dasedila nute*ƒ*ewɔlawo *ƒ*e nyagblɔdiawo dzi yiyi le akpanya me. Le viviti deto *ƒ*e *ƒ*ewo me la, ame nute*ƒ*ewɔlawo gali, siwo lɔ̃ Mawu *ƒ*e Nya la, eye woʋãa ŋu na e*ƒ*e bubu. Subɔla nute*ƒ*ewɔla siawo xɔ nunya, ŋusẽ kple dzidudu bene woate ŋu atsɔ gblɔ Nyate*ƒ*ea le ɣeyiɣi vɔdi mawo katã me.

“Eye ne amea dɛ di be, yeawɔ vɔ̃ dɛ wo ŋu la, dzo dona tso wo*ƒ*e nu me, eye wòfiãa wo*ƒ*e ketɔwo; eye ne amea dɛ di be, yeawɔ vɔ̃ dɛ wo ŋu la, ele be, woawui nenema ke.” (Nyad. 11:5). Amegbetɔwo mate ŋu tu afɔ Mawu *ƒ*e Nya la dzi tohehea dɛke makpɔ o. Nyati dziŋɔ̃ sia *ƒ*e gɔmesese le Nyadedefia *ƒ*e agbalẽa *ƒ*e ta mamlɛa me: “Mele dase dim na amesiame, si le Agbalẽ sia me nyagblɔdinyawo sem la bena, ne amea dɛ tsɔ nane kpe dɛ Nya siawo ŋuti la, ekema Mawu atsɔ fuwɔame, siwo woŋlɔ̃ dɛ Agbalẽ sia me la, akpe dɛ eŋuti nɛ; eye ne amea dɛ adɛ nane le Agbalẽ sia me nyagblɔdinyawo me la, ekema Mawu adɛ e*ƒ*e gome atso agbeti la kple du kɔkɔe, siwo woŋlɔ̃ dɛ Agbalẽ sia me la me.” (Nyad. 22: 18, 19

Esiawoe nye toklãnya, siwo Mawu na amewo ale be woakpɔ nyuie dɛ nusiwo eya ŋutɔ dɛ fia alo gblɔ la tɔtrɔ ŋuti. Nyati vevie siawo le yiyim na amesiwo hã, to wo*ƒ*e ŋusẽ me, wole amewo tutum be woakpɔ Mawu *ƒ*e Sea abe nusi mele vevie o la ene. Ele be nya siawo

nana amesiwo, le gbɔgblɔm le wo*ƒ*e ɖekematsɔleme me be toɖoɖo alo tomaɖo Seawo menye naneke o la, navɔ̃ alo aʋuʋu le wo ɖokui me. Amesiwo katã tsɔ woa ŋutɔwo *ƒ*e susuwo da ɖe Mawu *ƒ*e ɖeɖefiawo tame, amesiwo katã le didim be yewoatrɔ gɔmesese na Ɖɔŋlɔawo be ne woasɔ kple wo*ƒ*e didiwo, alo be ne woate ŋu awɔ ɖeka kple xexeame la, le *ƒ*u *ƒ*om agba kpekpea ɖe ɖe wo ɖokui *ƒ*e ta dzi. Nuŋlɔdi la, alo Mawu *ƒ*e Sea, ada amegbetɔvi ɖesiaɖe *ƒ*e dɛ̃ akpɔ, eye wòabu fɔ amesiame, si ŋuti dzidzenu dzɔdzɔe sia agblɔ le be ele wodzoe la.

"Eye ne wowu wo*ƒ*e ɖasedidi nu vɔ la, ekema lã, si do tso aʋli me la, awɔ aʋa kpli wo, eye wòaɖu wo dzi, eye wòawu wo." (Nyaɖ., 11:7). Ɣeyiɣi, si me Ɖasedila eveawo gblɔ nya ɖi le akpanya me la, wu nu le *ƒ*e 1798. Le esi wole tetem ɖe wo*ƒ*e dɔ la *ƒ*e nuwuwu le viviti me ŋuti la, ŋusẽ, si woyɔ be "lã, si le go dom tso aʋli me" la, wɔ aʋa kpli wo. Le Europa *ƒ*e du geɖewo me la, ŋusẽ, siwo kplɔ hamea kple dukɔa le *ƒ*e alafawo me la nɔ Satana *ƒ*e kpɔkplɔ te to Papa *ƒ*e dziɖuɖua ŋu dɔ wɔwɔ me. Ke le afisia la, míakpɔ Satana *ƒ*e dɔwɔwɔ ɖeɖefia le nɔnɔme yeye me. Roma *ƒ*e ɖoɖo, si wòwɔ la enye be, le susu sia ta be yele bubu dem Biblia ŋuti la, etré enu boŋ le gbe, si womenya o la me, eye wòɣlae ɖe dukɔ la. Le e*ƒ*e dziɖuɖua te, Dasedilawo gblɔ nya ɖi "le akpanya me." Ke azɔ ŋusẽ bubua ɖe atsi tre, aho aʋa le gaglãgbe ɖe Mawu *ƒ*e Nya la ŋuti.

Du gã, si *ƒ*e mɔwo dzi wowu Ɖasedila eveawo da ɖo, eye wo*ƒ*e ŋutilã kukuwo le anyigba lae wode dzesii le gbɔgbɔ me be, "Egipte ". Le dukɔ siwo ŋu Biblia *ƒ*o nu le, le e*ƒ*e ŋutinyawo me la, ɖeke mele wo dome, si wɔ kalẽ, gbe be Mawua ɖeke meli o, eye wòsẽ to ɖe e*ƒ*e Sededewo ŋu abe Egipte ene o. Dufiaa ɖeke menɔ anyi, si te ŋu tsi tre, dze aglã kple kɔlialia ɖe dzi*ƒ*o *ƒ*e Dziɖuɖu la ŋuti abe Egipte *ƒ*e fia la ene o. Esi Mose tsɔ gbedasi yi nɛ le A*ƒ*etɔ la *ƒ*e Ɔkɔ me la, Farao ɖo eŋu kple dada be: "Ameka nye Yehowa ne maɖo to e*ƒ*e gbe aɖe asi le Israelviwo ŋuti ne woayi? Nyemenya Yehowa la o, eye nyemaɖe asi le Israel ŋuti wòayi hã o." (Mose II, 5: 2) Esia enye 'Mawua ɖeke meli o' *ƒ*e nɔnɔme la; eye dukɔ, si wotsɔ sɔ ɖe Egypte nu la, hã agbe Mawu gbagbe la *ƒ*e dzenawo tsɔtsɔ na eyama, eye wòaɖe dzimaxɔse *ƒ*e gbɔgbɔ kple tofloko kalẽwɔwɔ ma ke afia. Wogatsɔ 'du gã' la sɔ kple Sodom, le gbɔgbɔmenyawo gome. Gbegblẽ, siwo nɔ Sodom, e*ƒ*e Mawu *ƒ*e Sea dzi mawɔ, ɖe wo ɖokui fia tɔxɛ le makɔmakɔ *ƒ*e wɔnawo me. Nuvɔ̃ sia hã anɔ nusiwo katã ade dzesi dukɔ, si *ƒ*e nya wogblɔ le kpukpui sia *ƒ*e nyagblɔdiwo me la dome.

Alea ye, le Nyagblɔdila *ƒ*e nya nu la, dukɔa ɖe, si *ƒ*e ŋusẽ kple dɛ̃ tso Satana me la, atsi tre, kpuie do ŋgɔ na *ƒ*e 1798 lia, eye wòaho aʋa ɖe Biblia ŋuti. Ke le du, si me woatsi gbe ɖe Ɖasedila eveawo nu le la, woakpɔ Farao *ƒ*e mawumavɔ̃ kple 'Mawu meli o' *ƒ*e ɖeɖefiawo kpakple Sodom *ƒ*e gbegblẽwo keŋ le eme.

Nyagblɔdi sia va eme wòdzé gãa le Frans *ƒ*e ŋutinyawo me. Le aglãdzedze gã, si dzɔ le du sia me le 1793 lia me la, eva me be xexea katã kpɔ nusi medzɔ kpɔ o la; be amegbetɔ

ŋkumekɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa ɖe, si tsɔ ŋusẽ ɖo eɖokui dzi be yeakplɔ dukɔ, si nye Europa *ƒ*e dukɔ, siwo me kpovitɔwo wɔa dɔ le ŋutɔ dometɔ ɖeka la, gblɔ be *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o sia nawɔ ɖeka akɔ gbe dzi agbe nu le Nyate*ƒ*e gã, si luvɔwo katã dze si la gbɔ; agbe nu le Mawu *ƒ*e anyinɔnɔ kple subɔsubɔ gbɔ.- Sir Walter Scott, Vie de Napoléon, vol. 1 ch. 17. Le xexea katã me la, Frans enye du ɖeka, si *ƒ*e ŋutinya vavã ɖee fia be edo e*ƒ*e asi ɖe dzi kple aglãdzedze, mavɔmavɔ̃, ɖe xexea *ƒ*e Wɔla la ŋuti. Busunyagblɔlawo kple dzimaxɔsetɔ geɖewo nɔ anyi kpɔ, eye woaganɔ anyi ɖaa le Aŋlisiwo dé, Germania, Spania kple afi bubuwo, gake Frans xɔ ŋkɔ tɔxɛ le xexea *ƒ*e ŋutinyawo me abe du, si *ƒ*e sewɔ*ƒ*e ɖe se sia ɖe go be 'Mawu meli o' la, eye dukɔmeviwo le e*ƒ*e fiadu la kple du mamlɛawo *ƒ*e akpa gãtɔ me, nyɔnuwo kple ŋutsuwo, kpɔ dzidzɔ, dzi aseyetsohawo tsi tre ɖe Se la ŋuti."- Blackwood's Magazine, November 1870.-

Frans ga ɖe eɖokui fia le gbegblẽ, siwo de dzesi Sodom *ƒ*e dua la ɖeɖe fia me. Le aglãdzedze gã la me la, wokpɔ susume *ƒ*e gbegblẽ kple dẽ nyui *ƒ*e toyiyi siwo he tsɔtsrɔ̃ va "gbadza*ƒ*e duwo" dzi le Biblia *ƒ*e ŋutinyawo me la, gba go le Frans nyigba la dzi. Ɖutinya ŋlɔla la *ƒ*o nu tso Mawu *ƒ*e anyimanɔ dzixɔse kple dzɔdzɔme sewo dzi mawɔmawɔ le Frans ŋuti pɛpɛpɛ abe alesi Nyagblɔɖiwo gblɔe ene. Woɖe srɔɖeɖe *ƒ*e sea ɖe ɖe go, kpe ɖe se, siwo wɔ dɔ ɖe subɔsubɔ dzi la ŋuti, si na be srɔɖeɖe *ƒ*e ɖekawɔwɔ, si nye nu kɔkɔetɔ kekeake, si amegbetɔwo, ŋutsu kple nyɔnu, ate ŋu awɔ le wo nɔewo dome, si *ƒ*e anyinɔnɔ didie nye gɔmeɖokpe sesẽ na dukɔme *ƒ*e dedienɔnɔ la, va trɔ zu kadede gblɔe maxɔasia ɖe, si ko woate ŋu atso le ɣeyiɣi, si ko dzro ameawo la megbe. Nenye ɖee gbɔgbɔ vɔwo ɖoe be yewoadi mɔnua ɖe, si ana be yewoatsrɔ̃ nusi ko nye nu nyui, si ŋuti bubu le, si anɔ anyi ɖaa le *ƒ*omegbenɔnɔ me, eye yewoaɖɔlii kple yewo *ƒ*e nu gbegblẽ, siwo anɔ anyi tso dzidzime yi dzidzime la, womate ŋu ake ɖe nu bubu, si aɖo wo*ƒ*e didiwo ŋuti wú srɔɖeɖe *ƒ*e ɖoɖo nyuiwo ɖeɖe ɖa o. Sophie Arnoult, fefewɔla gãa ɖe, si *ƒ*oa nu nyui la, yɔ dziɖuɖua *ƒ*e srɔɖeɖe-se yeye la be "Ahasi *ƒ*e sacramento"- Scott, vol.1,ch.17

Nyati, si nyagblɔɖi la gblɔ be: "Afisi woklã mía A*ƒ*etɔ hã le" la, hã kpɔ emevava le Frans. Womekpɔ fulelé Kristo *ƒ*e gbɔgbɔ sesẽ, si nɔ du sia me ɣemaɣi la, *ƒ*omevi le dua ɖeke me kpɔ o. Ɖutasesẽ kple vukɔkɔɖi *ƒ*e tsitre tsitsi ɖe Nyate*ƒ*e la ŋuti megasesẽ le afia ɖeke wú o. To Nyanyuia *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖelawo yometiti sesẽwo me la, Frans gaklã Kristo ɖe atitsoga ŋu le e*ƒ*e nusrɔlawo *ƒ*e ŋutilã me. Ame kɔkɔewo *ƒ*e vu kɔ ɖi le *ƒ*e alafalafawo me. Le esime Vaud-dumetɔ, siwo le Piemont *ƒ*e towo dome, le wo*ƒ*e agbe tsɔm na ɖe Mawu *ƒ*e Nya kple Yesu Kristo *ƒ*e ɖaseɖiɖi ta la, wo nɔvi, siwo le Albi le Frans hã, le ɖase ma ke ɖim le Nyate*ƒ*e la ŋuti. Le Reformatio *ƒ*e ɣeyiɣiawo me la, wotsrɔ̃ e*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖelawo to fuwɔame dziŋɔwo me. Fia kple dumegãwo, nyɔnu xɔŋkɔwo, ɖetugbi nyakpɔwo, amesiwo katã nye dada kple se*ƒ*o*ƒ*owo na dukɔa la, wokpɔ Yesu *ƒ*e martirowo *ƒ*e kudɔ*ƒ*o*ƒ*o-wɔnawo wòɖi *ƒ*o na wo. Huguenots, alo Protestantetɔ kalẽtɔ, siwo vli na amegbetɔ *ƒ*e dzi *ƒ*e dzena kɔkɔeawo la, kɔ wo*ƒ*e vu ɖi le avɑ geɖewo me. Wobu fɔ wo abe setemanɔlawo ene, eye wode se be woalé wo, awu wo.

“Hamea le gbedada*ƒ*o”, blemame kristotɔwo *ƒ*e dzidzime, siwo gasusɔ le Frans le *ƒ*e alafa wuienyiliawo me la, ɣla wo ɖokuiwo ɖe dziehe towo dome, eye wogalé wo fofowo *ƒ*e xɔse la me ɖe asi vevie. Ne wodze agbagba be yewoa*ƒ*o *ƒ*u le zãtitina le towo *ƒ*e akɔgo dzi, alo bebe*ƒ*e bubuwo na subɔsubɔ la, gbadagbawo le sɔ dzi tia wo yome heléa wo, hewɔa wo kluvi, siwo nɔa avɑ-tɔdzivu alo asitsatsa tɔdzivuwo kum na wo le wo*ƒ*e agbe ŋkekeawo katã me. Dukɔmevi, siwo nye nute*ƒ*ewɔla dzadzɛwo, nya agbalẽ nyuie, esiwo si nunya geɖe le la, wode kɔsɔkɔsɔ wo le fuwɔame manyagblɔwo me, le nu gbegblẽ wɔlawo kple amewulawo dome. (Wylie, liv. 22, ch. 6.)- Amesiwo wokpɔ nublanui na la, woda tu wo ŋutegã, le esime tu alo tavlinua ɖeke mele wo si o, ke boŋ wole klo dzi le gbe dom ɖa la. Amegãɖeɖi alafalafawo, nyɔnuwo, ɖevi maɖifɔwo, wotsrɔ̃ wo, hegblẽ wo ɖe anyigba le wo*ƒ*e ablɔwo dzi. Numame wònye be nànɔ tsa ɖim le towo *ƒ*e akɔgo dzi, alo le avewo me, afisiwo wo*ƒ*oa *ƒ*u le la, be le afɔɖeɖe ene sia afɔɖeɖe ene me la nàke ɖe ame kuku, siwo *ƒ*e vu kɔ ɖe gbewo dzi, alo siwo wode ka ve na ɖe atiwo ŋuti la. Wo*ƒ*e du, siwo yí, afía kple dzobibi ɖu keŋkeŋ la, zu nublanui dzogbe gãa ɖe. Hlɔnu dziŋɔ̃ siawo menye nusiwo va eme le viviti ɣeyiɣiwo me o, ke boŋ le kekeli ɣeyiɣi, siwo me nunya le ŋgɔ dem, agbalẽnyanya le dzi yim, subɔsubɔnya fialawo le fia *ƒ*e me kple fiadua me, nunyala gãwo, amesiwo nya nu *ƒo ƒ*o nyuie, wo katã le nusiwo dzɔ vayi gblɔm tso amenuveve, ŋutifafa kple lɔlɔ̃ *ƒ*e nunana kɔkɔ, si le wo si la ŋuti me lae. -Ibid, liv. 22, ch. 7-

Gake nusi ga vloe ŋutɔ ŋutɔ le hlɔnuwɔwɔ vɔdi *ƒ*e ŋutinyawo me, nusi ga vɔdi wú, le abosam *ƒ*e vɔdivɔdi vukɔkɔdi nuwɔwɔwo katã le *ƒ*e alafalafawo *ƒ*e vɔvɔɣiwo me la, yenye Bartolomeo kɔkɔe ŋkekea dzi *ƒ*e amewuwu la. Dufia gã, si Roma *ƒ*e episkɔpowo kple nunɔlawo de dzo lã me na la, da asi ɖe vukɔkɔdi-dɔ sia dzi. Fiasã me *ƒ*e ga gã *ƒ*e ɖiɖi le zãdome la yenye gbeɖeɖe na hlɔnu manyagblɔ sia. Protestanteto akpeakpewo le alɔ̃ dɔm le ŋutifafa me le wo*ƒ*e a*ƒ*ewo me, kple kakaɖedzi blibo ku ɖe atam, si fia la ka na wo*ƒ*e ŋutifafa la ta. Ke nublanuitɔe, wodze wo dzi le avo me hetsrɔ̃ wo keŋkeŋ ŋutasẽtɔe.

Satana le ŋgɔ na nugbeɖoɖo sia to katoliko hametɔwo *ƒ*e dzoxɔxɔŋutidɔ wɔwɔ me. Abealesi Kristo nye Kplɔla makpɔmakpɔ na e*ƒ*e dukɔ la le wo*ƒ*e vovo tso Egipte *ƒ*e kluvinyenye me ene la, Satana hã nye kplɔla makpɔmakpɔ na etɔwo le martirowo *ƒ*e tsɔtsrɔ-dɔ dziŋɔ̃ sia me. Le Paris dua me la, vukɔkɔdi la yi edzi ŋkeke adrẽ sɔŋ. Gbɔgblɔ mele ŋkeke etɔ̃ gbãtɔwo *ƒ*e amewuwu *ƒ*e dzoxɔxɔ ŋu o. Ke menye fiadua me ɖeɖe ko nusiawo le eme vam le o. Le fia *ƒ*e gbeɖeɖe tɔxɛ nu la, vukɔkɔdi wɔna siawo ge ɖe Frans *ƒ*e nutowo kple duwo katã me, afisi ko woate ŋu akpɔ Protestantetɔwo le la. Amea ɖeke meto le eme o; ŋutsu, nyɔnu, vidzĩ manyaɖe, si le no nu, amegãɖeɖi ta ɣi, wo katã kpɔ ŋutasesẽ *ƒ*e ku. Amegã ŋkɔ xɔlawo, agbledelawo, fofowo, dadawo, tsitsiawo kple sɔhɛwo siaa tsi yí nu. Hlɔnu sia yi edzi ɣleti eve sɔŋ le Frans nyigba katã dzi. Du sia *ƒ*e ame veviewo, luvɔ akpe blaadrẽ sɔŋ ye kpɔ ku le nya sia me.

Papa Gregorio XIII kpɔ dzidzɔ geɖe esi wòse nusi dzɔ ɖe Protestantetɔwo dzi la. E*ƒ*e dzi me *ƒ*e didiwo kpɔ emevava, eye Frans Dufia Karlos IX zu via lɔlɔtɔ tso ɣemaɣi. Roma

*ƒ*e dua katã gli kple dzidzɔ. Le Chateau St-Ange *ƒ*e fiasã me la apremtuwo nɔ ɖiɖim le dzidzɔ me; wo*ƒ*o gawo abe dzidzɔ ŋutiɖoɖo na nudzɔdzɔ gã sia ene, gbedoxɔ sia gbedoxɔ *ƒ*e gawo nɔ ɖiɖim; wotɔ nakedzowo le afisiafi le zã me, eye Papa Gregorio kple e*ƒ*e kardinalwo kpakple nunɔlawo lɔ gbɔ kple atsyɔ̃ ɖoɖo yi ɖe Louis-kɔkɔe *ƒ*e gbedoxɔ me, afisi Lorraine *ƒ*e kardinal la wɔ kafukafu sɔleme na Mawu le. Ðe ko wòle abe kukulawo *ƒ*e veveseseɣli kple ŋeŋẽwo nye hadzidzi viviwo le Roma *ƒ*e towo me ene. Wona wowɔ nudzɔdzɔ sia *ƒ*e nɔnɔme tataa ɖe ɖe medalia dzi, wònye ŋkuɖodzinu na amewuwu ŋkeke gã la. Bartolomeo kɔkɔe ŋkekea *ƒ*e nudzɔdzɔ vovovowo *ƒ*e tata kple aŋɔ̃ ɖe taflo dzi gale Vatikan egbe egbe. Abe akpedada na fia Karlos ɖe e*ƒ*e dɔ, si wòwɔ le Protestantetɔwo tsɔtsrɔ̃ me enea, Papa tsɔ sika-roza se*ƒ*o*ƒ*o ɖo ɖe eyama, eye gbe*ƒ*ãɖela, siwo nya nu*ƒ*o*ƒ*o nyuie la, xlẽ kafukafunyawo da akpe na fia Karlos, srɔa Katrina kple Guise *ƒ*omea, eye woda ŋkɔ ɖe wo dzi be wonye Papa *ƒ*e hamea tula yeyeawo.- Míakpɔ nya sia le agbalẽ, si gbɔna la me. -Henry White, Les Massacres de la Saint-Barthelemy, ch. 14, par. 34.

Satana *ƒ*e gbɔgbɔ, si na wotsrɔ̃ Mawu *ƒ*e subɔlawo le Bartolomeo kɔkɔe *ƒ*e ŋkekea dzi la, kee ganɔ ŋgɔ na aglãdzedze gã *ƒ*e wɔnawo le Frans dua me. Woyɔ Kristo be alakpatɔ, eye aʋaɣli, si nɔ nu na dzimaxɔsetɔwo le Frans ɣemaɣi la enye: “Mina míatugu gbevu la!” (gbevu lae nye Kristo). Busunyawo le ɖiɖim ɖe dzi*ƒ*o ŋuti, nu vlo wɔwɔ le tsatsram abe tɔsisi ene, eye ŋutasẽla gãtɔwo kekeake, kple amesiwo yɔ kple lãwɔadãwo *ƒ*e nyanyrã kpakple gbegblẽ deto la, woezu bubume, siwo kafukafuwo le yiyim na. Le nusiawo katã me la, wotsɔ bubu gãtɔ le Satana nam, hegale Kristo klãm ɖe ati ŋu ake le nɔnɔme, si dé vovototo eŋuti la, si nye nyate*ƒ*etoto, dzadzɛnyenye, kple lɔlɔ, si me ɖokuitɔdidia ɖeke mele o la, me.

“Lã, si do tso aʋli me la, awɔ aʋa kpli wo, aɖu wo dzi, eye wòawu wo.” ‘Mawu meli o” *ƒ*e ŋusẽ, si akplɔ Frans le aglãdzedze gã kple ŋɔdzi ɣeyiɣia me la, ho aʋa, si tɔgbi womekpɔ kpɔ o la, ɖe Biblia ŋuti. Du sewɔ*ƒ*e gã la de se ɖe Mawu *ƒ*e Nya la nu. Wo*ƒ*o *ƒ*u Bibliawo katã, eye wotɔ dzo wo kple fulelé deto ɖeɖe fia. Wotu afɔ Mawu *ƒ*e Se la dzi. Wogbã Biblia *ƒ*e nuɖoanyiwo katã. Nenema ke woɖe asi le ŋkeke adrẽ sia ŋkeke adrẽ *ƒ*e dzudzɔgbe la ŋuti, eye wotsɔ ŋkeke ewo sia ŋkeke ewo da ɖi na dzidzɔkpɔkpɔ kple busunyawo. Wode se ɖe mawutsilele kple Nuɖuɖu kɔkɔe wɔwɔ ŋuti, eye woŋlɔ̃ nu ka ɖe ameɖibɔwo me le gbɔgblɔm be ku nye alɔdɔdɔ mavɔ.

Wona wonya hã be Mawu vɔvɔ̃ menye nunya *ƒ*e gɔmedzedze o, ke boŋ aɖaʋa *ƒ*e gɔmetoto. Subɔsubɔ alo sɔleme megali o, negbe esi wowɔna na vovokpɔkpɔ kple de-du la ko. Wobia tso Paris dua *ƒ*e episkɔpo gã, si woɖo la si be wòanɔ ŋgɔ na dziɖuɖu yeyea, si woyɔ be Konventio la, *ƒ*e ɖoɖowo ɖeɖe fia. Wɔnawo katã nye ŋukpẽnanu manyagblɔ, si womekpɔ kpɔ le dukɔa ɖeke *ƒ*e kplɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o me o la. Episkɔpo sia na *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa nya be subɔsubɔ, si yefia tsã le *ƒ*e geɖewo me la, menye naneke wú nunɔlawo *ƒ*e ameblenya, siwo si gɔmeɖokpea ɖeke le ŋutinyawo me, alo le Nyate*ƒ*e kɔkɔeawo me, mele la o. Egblɔ kple movevieɖoɖo, eme kɔ *ƒ*ã, be Mawu, si *ƒ*e subɔsubɔ ŋuti woɖo ye ɖo tsã la, meli o, eye

bena azɔ la, ye*ƒ*e subɔsubɔ ayi na vovokpɔkpɔ, amesiame *ƒ*e tasɔsɔ, dɛ̃ nyui kple susu si dza la. Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o megbe la, eɖe e*ƒ*e episkɔponyenye *ƒ*e dzesiwo da ɖe kplɔ, si le eŋgɔ la dzi, eye wo kple konventio *ƒ*e zimenɔla kpla asi kɔ na wo nɔewo. Nunɔla megbedela bubuwo hã dze eyome wɔ nenema ke.- Scott, vol. 1, ch. 17.

"Eye anyigbadzinɔlawo lakpɔ dzidzɔ le wo ŋuti, eye woagli kple dzidzɔ, eye woaɖo nunanawo ɖe wonɔewo; elabena nenem nyagblɔɖila eve siawo wɔ fu amesiwo nɔ anyigba la dzi." (Nyaɖ. 11:10) Frans, dzimaxɔse *ƒ*e du sia, mía nu na Mawu *ƒ*e Đaseɖila eveawo *ƒ*e mokanamenyawo. Wotu afɔ Mawu *ƒ*e Nya la dzi, hetsi gbɔgbɔ ɖe e*ƒ*o, eye amesiwo lé fu Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e nyagbegbewo kple e*ƒ*e nuxlɔamenyawo la, kpɔ dzidzɔ geɖe. Amegbetɔwo do aɖikã kple Dzifo-Fia la le duto*ƒ*o. Abe vɔwɔlawo le blema ene la, wodo ɣli be: "Đee Mawu nyae, eye ɖee nunya le Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la sia?" (Ps.73:11) Nunɔla yeyeawo dometɔ ɖeka gblɔ gbe ɖeka kple busu kalẽwɔwɔ, si sesẽ be woaxɔe se la, be: "Mawu, nenye be nèli vavã la, bia hlɔ̃ wo ƉkɔƋ, si wole vlo dom la. Ne nàte ŋui la, wɔe makpɔ! Nèzi ɖoɖui! Mèna be dzi naɖe gbe oa! Amekae agaxɔe se le esia megbe be nèli vavã?- Lacretelle, Histoire, vol. 2, p. 309; Nya siawo gale Sir Archibald Alison *ƒ*e agbalẽ: Histoire de l'Europe, vol. 1, ch. 10.- hã me. Đee esia menye Farao *ƒ*e biabia, si wòwɔ la *ƒ*e gbeɖiɖi oa? "Amekae nye Yehowa be maɖo to e*ƒ*e gbe?" "Nyemenya Yehowa o!" "Abunetɔwo gblɔna le wo*ƒ*e dzi me be: Mawua ɖeke meli o..." (Ps. 14: 1) A*ƒ*etɔ la le gbɔgblɔm na amesiwo le Nyate*ƒ*ea gblẽm la be: "…wo*ƒ*e aɖaʋadzedze la dze *ƒ*ã na amewo katã…" (Tim.II, 3: 9)

Esi Frans-dua gbe e*ƒ*e subɔsubɔ tsɔtsɔ na Mawu gbagbe la, Dzi*ƒ*oʋĩtɔ, si li tso mavɔ yi mavɔ la, medidi hafi wòge ɖe tsukuku kple gbɔɖiame *ƒ*e trɔsubɔsubɔ me o, eye wòɖo subɔsubɔ anyi na 'susuɖeɖe *ƒ*e mawu tutɔ' le nyɔnu agbevlonɔlaa ɖe *ƒ*e nɔnɔme me, le du-sewɔ*ƒ*e gã la me, le dukplɔla gãwo kple du- sewɔla gãwo *ƒ*e ŋku me. Ƌutinyaŋlɔlaa ɖe gblɔ be: 'Tsukuku ɣeyiɣi sia *ƒ*e kɔnuwo dometɔ ɖeka *ƒ*e movinunyenye kple makɔmakɔnyenye tɔgbi megali o. Woʋu Konventio *ƒ*e ʋɔtruwo ɖi gbadza, eye hadzilawo *ƒ*e hatsotsoea ɖe ge ɖe eme, fia-dua te*ƒ*enɔlawo kplɔ wo ɖo le gbɔlɔlɔ gãa ɖe me kple bubudede- hadzidzi na vovokpɔkpɔ ŋu, hele nusi wo*ƒ*e subɔsubɔ le yiyi ge na azɔ la kplɔm, si nye nyɔnua ɖe, si ɣla e*ƒ*e mo ɖe moxevɔ me, eye wole yɔyɔm be 'susuɖeɖe *ƒ*e nyɔnu-mawu' la. Wokplɔe yi ɖe keke altaro la *ƒ*e afɔnu, eye woɖe moxevɔ la le eŋku me le kɔnu gã ɖe me, hekplɔe nɔ anyi ɖe zimenɔla *ƒ*e ɖusi me. Wode dzesii be nyɔnu sia nye opera *ƒ*e ɣeɖulaa ɖe. Amesiae Frans le e*ƒ*e bubu tsɔm na le duto*ƒ*o, abe susuɖeɖe-mawu, si subɔm wole la, *ƒ*e nɔnɔme, si dze la ene. Susuɖeɖe-mawu *ƒ*e ɖeɖefia makɔmakɔ, ɖikokui sia zu nuwɔna yeyea ɖe, si kaka ɖe Frans nyigba katã dzi, eye e*ƒ*e ɖoɖo anyi *ƒ*e kɔnuwo le afisi ko amewo di le be yewoawɔ ɖeka kple aglãdzedze *ƒ*e azɔli yeye la.- Scott, vol. 1, ch. 17.-

Nu*ƒ*ola, si le susuɖeɖe *ƒ*e subɔsubɔ kɔnuawo nu ʋum la gblɔ be: "Sewɔlawo! Wɔwuiwɔwɔ *ƒ*e ŋusẽ nu tsi, eye susuɖeɖe xɔ ete*ƒ*e. Míeɖe asi le e*ƒ*e gbedoxɔwo ŋu tsã. Ke fifia míegbɔ wo agbe. Egbe, ameha gãa ɖe *ƒ*o*ƒ*u ɖe blema xɔ sia me, afisi nyate*ƒ*e *ƒ*e gbe

aɖi le zi gbãtɔ la. Afisiae Frans awɔ e*ƒ*e subɔsubɔ vavãtɔ la le, si nye vovokpɔkpɔ kple susuɖeɖe *ƒ*e subɔsubɔ. Míaɖe mía*ƒ*e didi yeyewo ɖe go na dukɔa *ƒ*e aʋakɔwo *ƒ*e dzidzeme kpɔkpɔ.

Míaɖe asi le trɔ, siwo me agbe mele o la, *ƒ*e subɔsubɔ ŋuti, eye míasubɔ susuɖeɖe *ƒ*e nɔnɔme sia, si me agbe le, si nye dzɔdzɔme *ƒ*e nuwɔwɔ kɔkɔtɔ la." —M. A. Thiers, Histoire de la Revolution francaise, vol. 2, p. 370, 371.-

Esi wokplɔ nyɔnu-mawu la ge ɖe Konventio *ƒ*e xɔa me la, nu*ƒ*ola lé e*ƒ*e asi, trɔ dze ŋgɔ *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa, hegblɔ be: "Amegbetɔ nukukuwo, midzudzɔ *ƒ*o*ƒ*o tititi le Mawu *ƒ*e dziɖegbe makpɔŋusẽ, si mia*ƒ*e vɔvɔwo ɖo anyi la ŋku me. Tso fifia la, miagadzesi mawua ɖeke wú susuɖeɖe-mawu la o. E*ƒ*e ɖeɖefia, si ŋuti bubu le, si dza kekeake la, enye si…Ne trɔwo anɔ mia si la, esia tɔgbi ko miasa vɔ na. Mide ta agu le vovokpɔkpɔ kple susuɖeɖe ŋgɔ."

Esi nyɔnu-mawu la xɔ zimenɔla *ƒ*e asikplakɔ vɔ la, elia tasiaɖam dzania ɖe dzi, si kplɔe yi ɖe Notre-dame *ƒ*e gbedoxɔ gã la me, le ameha nyadria ɖe dome, be wòayi nɔ anyi abe mawu ene. Wodae ɖe altaro kɔkɔa ɖe dzi, eye wòxɔ amesiwo katã le afima la *ƒ*e subɔsubɔ. Alison, vol. 1 ch.10

Kpuie, le kɔnu sia megbe la, wotɔ dzo Bibliawo le duto*ƒ*o. Emegbe la, dukɔa *ƒ*e ŋutinyanuwo dzraɖo*ƒ*e *ƒ*e hatsotsoa ɖe hã ge ɖe Paris dua dzikpɔ*ƒ*e *ƒ*e xɔ gã la me kple ɣlidodo sia be: "susuɖeɖe nenɔ agbe tegbee!" eye wotrɔ̃ agbalẽ, siwo mefiã keŋkeŋ o, abe Nubabla Xoxoa kple Nubabla Yeyeawo ene la, ɖe ati nu do ɖe ya me, eye zimenɔla le gbɔgblɔm be agbalẽawo *ƒ*e bibi ye klɔ yewo*ƒ*e movinu, siwo yewona be ame*ƒ*omea katã wɔ tsã xoxo la ɖa." —Journal de Paris, 1793, No 318.-

Dɔ, si gɔme papadziɖuɖua dze la, *ƒ*e nu wúm "Mawu meli o" *ƒ*e kɔnuwo le. Roma *ƒ*e wɔna, siwo *ƒ*e metsonuwo nye gbegblẽ, siwo ge ɖe hadomegbenɔnɔ, dunyagbɔgblɔ kple subɔsubɔnyawo me la, woetùtu Frans ɖo ta tsɔtsrɔ̃ gbɔ. Nuŋlɔlaa ɖe gblɔ le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso Frans *ƒ*e aglãdzedzea ŋuti me be: "Ele be, ɖikeke manɔemee la, woatsɔ nu wɔgboeme siawo katã da ɖe Roma- hamea *ƒ*e fia-zikpuia dzi." Ne woagblɔe tututu le dzɔdzɔenyenye me la, nya sia yi na hame la. Papa-dziɖuɖua de aɖi fiawo *ƒ*e gbɔgbɔ me ɖe Reformatio la ŋuti, le esime wòna woaxɔe se be Ðɔɖɔɖowɔlawoe nye fiazikpuia *ƒ*e futɔwo kple dzɔgbevɔe na dukɔa *ƒ*e ŋutifafa kple ɖekawɔwɔ la. Enye numame na Roma be wòato mɔ sia dzi ade tamesesẽ vevie kple yometiti deto dufia la *ƒ*e dzi me ɖe wo ŋuti.

Ablɔɖe *ƒ*e gbɔgbɔ zɔna kple Biblia. Afisiafi, si woxɔ Nyanyuia le la, dukɔa *ƒ*e gbɔgbɔ nyɔna. Wodzea kɔsɔkɔsɔ, siwo bla wo te ɖe numanya, gbegblẽ kple numaɖinudzixɔse ŋuti la, tsotso gɔme. Wodzea tamebubu kple dɔwɔwɔ dzi azɔ abe amegbetɔ vavãwo ene. Fiawo dea dzesi nu sia, eye wovɔna na ametetedeto vɔdi *ƒ*e ŋusẽ ŋuti dɔ wɔwɔ.

Esia ta Roma mehena ɖe megbe be woade dzo fiawo me na ŋuʋaʋã ɖe wo*ƒ*e ŋusẽ ta o. Míase nusi Papa gblɔ na Frans *ƒ*e fiate*ƒ*enɔla le *ƒ*e 1523 me la ɖa: "…wo*ƒ*e nuwɔna sia

(Protestantetɔwo) menye, subɔsubɔ ɖeɖe ko wòatsrɔ̃ o, ke atsrɔ̃ fianyenyewo, gãnyenyewo, sewo, ɖoɖowo kple bubunyenyewo siaa." Nya sia le G. de Félice *ƒ*e agbalẽ sia me, Histoire des Protestants de France, liv. 1, ch. 2.- Le *ƒ*e suea ɖewo yome, Papa *ƒ*e amedɔdɔ gã ɖeka ɖo aɖaŋu na fia la be: "Ne nèdi be ye*ƒ*e fianyenye *ƒ*e dzenawo nanɔ dedie, ne nèdi be dukɔ la nanɔ ye*ƒ*e kpɔkplɔ té le anyinɔkpoo me la, ekem ʋli katoliko xɔse la ta kalẽtɔe, eye nàbɔbɔ e*ƒ*e futɔwo ɖe anyi kple aʋawɔnuwo." Roma subɔsubɔ nufialawo doa dzo dukɔmeviwo *ƒ*e susu dadawo me gblɔna be:" Protestantetɔwo *ƒ*e nufiafiawo kplɔa amewo yia nu yeyewo kple aɖaʋadzedze gbɔ, eye woɖea dukɔa *ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ *ƒ*e lɔlɔ̃ ɖa le fia ŋuti, hedea hamea kple fiaɖu*ƒ*ea katã tsɔtsrɔ̃ me. Fia bubutɔ! Womegable wò o. Fiazikpui la kple altaro la katã le gbegblẽ me. Subɔsubɔ yeye hehe vɛ akplɔ ame yi ɖe dziɖuɖu yeye hã gbɔe.- D'Aubigne, History of the Reformation in Europe in the Time of Calvin.- b. 2, Ch. 36.-" Alea ye Roma te ŋu he Frans dukɔa katã tsi tre ɖe Reformatio la ŋutie. Nusi ta woɖe yometiti *ƒ*e yía le akú me zi gbãtɔ le Frans la enye be woakpe ɖe fiazikpui la ŋu, akpɔ bubumewo ta, alé seawo ɖe te- Wylie, liv. 13, ch. 4.-

Nusi ava do go tso afɔɖeɖe vɔdi sia me la meva susu me na dukplɔlawo kura o. Ðee wònye be woa*ƒ*ã Biblia *ƒ*e nufiafia, siwo nye dzɔdzɔenyenye, nyate*ƒ*e, ɖokuidziɖuɖu, ameŋkumemakpɔ kple dɔmenyo *ƒ*e kutsetse ɖe amewo me la, woanye gɔmeɖokpe na dukɔa *ƒ*e ŋgɔyiyi, le dumeviwo *ƒ*e gbɔgbɔ kple dziwo me hafi. "Dzɔdzɔenyenye doa dukɔ ɖe dzi". "Elabena dzɔdzɔenyenye nana fiazikpui lia ke." (Lod. 14:34; 16:12). "Dzɔdzɔenyenye *ƒ*e dɔwɔwɔ anye ŋutifafa, eye dzɔdzɔenyenye *ƒ*e viɖe anye dzudzɔ kple dziɖeɖi tegbee." (Yes. 32:17). Amesi wɔa ɖe Mawu *ƒ*e Sea dzi la, awɔ ɖe e*ƒ*e dume sewo hã dzi ɖikeke manɔmee, eye ade bubu wo ŋuti. Amesi vɔa Mawu la, ade bubu fia la ŋuti le dziɖuɖu dzɔdzɔe, si nye etɔ la me. Gake Frans, nublanui du sia, de se ɖe Biblia nu, de se ɖe eyomedzelawo nu. Ƒe alafa dze alafa dzi, dumevi nute*ƒ*ewɔla, siwo si ɖoɖo nyuiwo, anyasã deto kple dẽ nyuiwo le, wo amesiwo do dzi, ɖe wo*ƒ*e dzixɔse fia, lɔ̃ be yewoakpe fu ɖe Nyate*ƒ*e la ta la, kpe fu nyate*ƒ*e abe kluviwo ene le tɔdziʋuwo me, tsɔ wo*ƒ*e agbe na le dzotɔame *ƒ*e nakewo dzi, alo nɔa ŋeŋẽm le gume-gaxɔ dovivitiwo me.

Akpe akpewo di agbe to sisi do go le wode-dua me la me. Eye nusiawo yi edzi *ƒ*e alafa eve blaatɔ̃ sɔŋ, le Reformatio la *ƒ*e gɔmedzedzea yome ke. Bebli hafi woakpɔ dzidzime ɖeka, si mekpɔ Nyanyui yomedzelawo *ƒ*e du*ƒ*u*ƒ*u le yometilawo *ƒ*e lãwɔadã dziku ŋgɔ o. Wosí kple wo*ƒ*e nunyawo, aɖaŋu gãwo, dɔwɔwɔ *ƒ*e susuwo, ɖoɖo nyuiwo, kple nusiwo me wonye gãtɔ le la, eye wozu gakpɔkpɔ kple ŋgɔdede kpɔkpɔ mɔnuwo na du siwo me wokpɔ bebe*ƒ*e le la. Le esime sitso*ƒ*e duwo le kesinɔnuwo kpɔm la, wo de-du, si me wosi tso la, le to yim. Nenye ɖee amesiwo wonya do go tso Frans susɔ le wodea la, anye ne le *ƒ*e alafa etɔ̃ mawo me la, sisilawo *ƒ*e dɔwɔwɔwo ayi edzi le wo denyigba la dzi; eye wo*ƒ*e aɖaŋu detowo ado dua *ƒ*e dɔwɔ*ƒ*ewo ɖe ŋgɔ; le *ƒ*e alafa etɔawo me, wo*ƒ*e nunya kple susuɖeɖewo ado agbalẽnyanya kple nu yeye ɖeɖe ɖe go la ɖe ŋgɔ; nenemake wo*ƒ*e sidzedze akplɔ dua *ƒ*e susuɖeɖewo; wo*ƒ*e kalẽwɔwɔ anɔ e*ƒ*e aʋawɔwɔwo me, wo*ƒ*e

dzɔdzɔenyenye awɔ du-sewo, eye Biblia ƒe nufiafia ado ŋusẽ woƒe nunya, akplɔ dukɔa ƒe dzitsinya la; nenye alea ɖe, ŋutikɔkɔe kae maƒo xlã Frans ƒe dua egbe ŋkekeawo me oa! Dukɔ gã, deŋgɔ, dzidzeme-du kple kpɔɖeŋu kae manye na dukɔ bubuwo o!

Ke wotsɔ ŋkuagbã kple nublanuimakpɔ ƒe fulelé nya dẽnyuifialawo, ɖoɖonyuitaʋlilawo, fiazikpuia ƒe megbenɔla vavãwo, do go tso wode-du la me; wogblɔ na amesiwo ate ŋu axɔ ŋkɔ gã kple ŋutikɔkɔe na du sia be: “Mitia nusi ko dim miele la; dzotɔtɔ le nake dzi loo, alo sisi yi amedzronugbe. Ke le nuwuwu la, dua ƒe gbegblẽ de blibo. Dzitsinya, si nu woagade se ɖo la megali o, subɔsubɔ bubu wɔlawo megali woatɔ dzo o, denyigba lɔla megali woanya de gbe o.- Wylie, liv. 13, ch. 20. Esiawo katã ƒe metsonu enye aglãdzedze gã la kple eƒe ŋɔdzinuwo katã.

“Nusi dze Protestantetɔwo ƒe sisi yome la enye dua ƒe toyiyi gãa ɖe. Du yiŋgɔ, siwo me dɔwɔƒe gãgãwo le la ku keŋkeŋ. Agbleta wɔnukuwo trɔ zu avewo. Alea ye numanya kple susume ƒe gbegblẽ dze ŋgɔdede ɣeyiɣiwo yome. Paris fia-du la trɔ zu nubialawo ƒe aƒe gàa ɖe, eye wogblɔ be le aglãdzedzea ƒe gɔmedzedzea me la, amedahe akpe alafa eve sɔŋ nɔ nuɖuɖu biam tso fia si me. Gake le dukɔ ma, si me nuwo gblẽ le keŋkeŋ la, katoliko ƒe hatsotsoe, si woyɔna be Yezuit alo Yesu ƒe hametɔwo la, le ga kpɔm, eye wotsɔ ŋutasesẽ dziŋɔ̃ le hamea, sukuwo, gaxɔwo, dɔyɔƒewo kple tɔdziʋukulawo kplɔm.

Đe Nyanyui la akpɔ ŋuɖoɖo nyuiwo na kuxi, siwo katã le eme vam le dua me la hafi: kuxi abe dunyagbɔgblɔ kple hadomegbenɔnɔ ƒe kuxi, siwo hamea nunɔlawo, du-fia kple sewɔlawo mete ŋu kpɔ ŋutiɖoɖo na o, eye le nuwuwu la, dukɔa ge ɖe setémanɔ kple gbegblẽ deto me. Gake, le Roma ƒe dziɖuɖua te la dukɔa ŋlɔ̃ be ɖokuitsɔtsɔna, vɔsa kple lɔlɔ̃ ƒe nufiafia, siwo Đela la gblẽ da ɖi na mí la. Woɖee ɖa tso nugbegbe le ameɖokui gbɔ na amehavi ƒe gomekpɔkpɔ la ƒe mɔ dzi. Womega kana mo na kesinɔtɔ, si le amedahe tem ɖe to la o, eye amedahe megakpɔna xɔnamea ɖeke le eƒe kluvinyenye kple ahedada dzi yiyi me o. Kesinɔtɔwo kple ŋusẽtɔwo ƒe ɖokuitɔdidi gale dzedzem gãa, eye woƒe ametetedeto ga le sesẽm ɖe dzi. Le ƒe alafawo me la, amegãwo ƒe ŋukeklẽ kple ŋutasesẽ kplɔ wo yi ɖe agbledelawo teté ɖe to kple wo fifi alesi wodzro la me. Kesinɔtɔwo le madzɔmadzɔ wɔm ɖe amedahewo ŋuti, eye amedahewo hã le fu lém wo vevie.

Le nuto gedewo me la, anyigbawo kple xɔwo nye amegãwo tɔ, eye dɔwɔlawoe nye agblenyigba kple xɔ hayalawo. Ke anyigbatɔwo téna ɖe agbledelawo kple agbatedɔwɔlawo dzi xɔa ga home, si lolo wú fũu la le wo si. Ame gblɔewo ke si wogaxɔna ga le na hamea; woawo kee xena du-ga gãwo na dziɖuɖua. Amegãwo ƒe dzidzemekpɔkpɔ le abe se gãtɔ, si le vevie na ame gblɔewo ene. Agbledelawo kple agbatedɔwɔlawo te ŋu ku dɔwuame ƒe ku fãa, menye aƒetɔ gãwo ƒe nya o. Ele na dukɔmevi gblɔeawo be, le nusianu me la, woalé ŋku ɖe woƒe aƒetɔwo ƒe gomekpɔkpɔ ŋuti gbãgbiagbã. Wonɔa dɔwɔwɔ dzi ɖaa, eye gbɔgblɔ mele woƒe fukpekpewo ŋu o. Wokpɔa woƒe hloloetsotso kple dzɔdzɔenyenye ƒe biabiawo kple fulelé alo gbɔdi̇ame. Le ʋɔnudrɔƒewo la, amedahewo ƒe nya medzɔna gbeɖe

le amegãwo ƒe ŋku me o. Uɔnudrɔlawo xɔa zãnu le bubumewo si bɔbɔe, eye le gbegblẽ deto sia, si xɔ afisiafi ƒe ɖoɖowo nu la, dziɖulawo ƒe madzɔmadzɔ ɖesiaɖe le abe se, si wòle be ame gblɔewo naxɔ kpoo ene. Dugadzɔlawo kple hamea ƒe gadzɔlawo ƒe nusiwo katã woxɔna le agbledelawo kple dɔwɔla bubuwo si la, ƒe afã gɔ̃ hã megena ɖe du-fia ƒe nudzraɖoƒe alo episkɔpowo tɔ me o. Mamlɛawo yina na yakagbenɔnɔ kple makɔmakɔnyenye gbenɔnɔ me. Gawú la, amesiwo le ahedada sia hem va wonɔvi dumeviwo dzi alea la mexena du-ga o, ke boŋ le se la nu la, wogakpɔa gome tso dua gbɔ. Amegã gomekpɔlawo ƒe xexlẽme anɔ abe ame akpe alafa ɖeka kple bla atɔ̃ ene. Ke ele na ame miliɔn miliɔnwo ya be woanɔ ahedada kple dziɖelameƒo ƒe agbe hena ame mawo ƒe vivisesewo.

Fia-ƒea me hã nye dzidzɔkpɔkpɔ vivivo kple agbe vlo teƒe. Kaka ɖe amehavi dzi ƒe kadedea ɖeke mele dukɔa kple kplɔlawo dome o. Wokpɔna dziɖuɖua ƒe ɖoɖowo abe gotanu kple ɖokuitɔdidi ƒe ɖoɖowo ene. Ƒe alafa atɔ̃ do ŋgɔ na aglãdzedze gã la, fia Louis XV ye nɔ ziakpuia dzi. Le ɣeyiɣi sesẽ mawo me hã, wogade dzesi eƒe nanekemawɔ, yakagbenɔnɔ kple nu makɔmakɔ wɔnawo. Eŋutimewo hã ƒe gbegblẽ, ame gblɔewo ƒe ahedada kple bometsitsi, dziɖuɖua ƒe ganya-kuxiwo, dukɔa, si gbɔgblɔ bú ɖe, esiawo katã mehiã be woanye nyagblɔɖila hafi woanya be nane le wowó ge kpuie o. Numame wònye na fia be wòaɖo eƒe aɖaŋuɖolawo ƒe nya ŋuti ale: “Miwɔ nusianu ne nuawo nayi nyuie, zi alesi mele agbe la; ke ne meku la, woayi abe alesi ko woayi la ene.” Aɖaŋuɖoɖowo katã, ku ɖe alesi ɖɔdɔɖowɔwɔ hiã na dua la, nye tofloko. Ekpɔ kuxiawo keŋ, gake ŋusẽ menɔ esi wòakpa ŋgɔ wo o. Nusi gbɔna dzɔdzɔ ge ɖe Frans dzi la ƒe dzesi enye fia, naneke mawɔtɔ la ƒe nyati sia: “Tɔdɔdɔ la, nye megbenyae!”

To adã dede fia kple eŋutimewo ƒe ŋuʋaʋã me la, Roma na be woté dukɔa ɖe kluvinyenye me, esi wònya be wɔna sia akplɔ dziɖuɖua de gbɔdzɔgbɔdzɔ me, ale be fiaviwo kple dukɔa katã nage ɖe yeƒe ŋusẽ te. Ekpɔna ŋgɔ ɖaa le eƒe ɖoɖowɔwɔwo me; ekpɔ be ne woawɔ amegbetɔwo kluviwo la, ele be woade ga woƒe luʋɔwo, eye bena ne kakaɖedzi wòasu yesi be womate ŋu asi le yeƒe kluvinyenye te o la, ele be woaxe ablɔɖemɔnu ɖesiaɖe na wo. Susume ƒe gbegblẽ, si do go tso ɖoɖo sia me la, dzi ŋɔ̃ zi gbɔ zi akpe ɖeka wú vevesese, siwo kplɔe ɖo la. Woxɔ Biblia le dukɔ la si, ɖɔlii kple fulelé, vovototo kple ɖokuitɔdidi ƒe nufiafiawo, henyrɔe ɖe numanya, numaɖinudzixɔse kple nu vlo wɔwɔ me, ale be ŋutete megale wo si be woakplɔ wo ɖokuiwo o.

Gake nusi do go tso ɖoɖo siawo katã me la to vovo sãa tso nusi Roma nɔ mɔ kpɔm na la ŋuti. Esi wòle be amewo nabɔbɔ wo ɖokuiwo ŋkuagbãtɔ ɖe woƒe nufiafiawo kple nuɖoanyiwo te la, wotrɔ zu dzimaxɔsetɔwo kple aglãdzelawo. Wotsri Roma, hekpɔe abe nunɔlawo ƒe amebeble ƒuƒoƒo ene, eye hamea kplɔlawo katã abe ametéɖetolawo ene. Womegadzesi mawua ɖeke wú Roma tɔ o, eye eƒe nufiafia enye woƒe subɔsubɔ ɖeka, si wonya la. Wobui be Roma ƒe ŋukeklẽ kple ŋutasesẽ nye nusiwo tso Biblia me tɛe, eye womegale wo katã ƒe nyaa ɖeke dim o.

Papadziɖuɖua *ƒ*e Mawu *ƒ*e dɛ̃ ɖeɖefia nye nu totro, si mele ete*ƒ*e o; nenema ke wògblɛ̃ e*ƒ*e Seawo, ale be wotsri Biblia kple Wɔla katã. Roma bia toɖoɖo hamea *ƒ*e nufiafiawo ŋkuagbãtɔe, eye wòdo ŋɔdzi na wo be Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e tohehe ayi na tomaɖolawo. Nuŋlɔla Voltaire kple etɔwo gbe nu le Mawu *ƒ*e Nya la gbɔ, eye wo*ƒ*ã dzimaxɔse *ƒ*e aɖí ɖe afisiafi. Roma fanya dukɔa ɖe gayibɔ *ƒ*e afɔ té, ale be azɔ, le alesi woɖi gbɔ wo, wɔ fu wo ta la, woawo hã wotso ka le wo*ƒ*e ameteɖetolawo tsitsri me. Wokpɔ dziku vevie ɖe alesi woble wo de bubudede numaɖinuwo ŋuti me didie, eye wotrɔ megbe de Nyate*ƒ*e kple alakpa siaa. Ale, wokpɔ wo*ƒ*e katsotso le nu vlo wɔwɔ me abe ablɔɖekpɔkpɔ ene. Gbegblɛ̃ *ƒ*e kluviwo le aseye tsom ɖe nusi wole yɔyɔm be vovokpɔkpɔ la ŋuti.

Le aglãdzedzea *ƒ*e gɔmedzedze me la, fia la de se be dukɔa *ƒ*e te*ƒ*enɔlawo le sewɔ*ƒ*ea *ƒ*e xexlẽme nasɔ gbɔ wú amegãwo kple hamea te*ƒ*enɔlawo katã *ƒ*o*ƒ*u tɔ. Alea ye dziɖuɖu ŋusẽ la ge ɖe wo*ƒ*e asi me, gake womele klalo ate ŋu awɔ asinukpɔkpɔ sia ŋuti dɔ nyuie le nunya kple ɖokuidziɖuɖu me o. Le wo*ƒ*e dzitsitsi me be yewoaɖɔ madzɔmadzɔ, siwo wowɔ ɖe yewo ŋuti me la, wodze gɔmeɖokpe yeyewo ɖoɖo na dukɔme-gbenɔnɔ. Wodze esia wɔwɔ gɔme kple dziku le dzi me, le ŋkuɖoɖo fu, siwo me woto la dzi, eye woɖo kplikpã be yewo *ƒ*e ahedada *ƒ*e nɔnɔme, siwo meganya le tsɔtsɔm o la, natrɔ, eye be yewoabia hlɔ amesiwo de yewo fukpekpe hẽlihẽliwo me. Nenemae amesiwo woté ɖe to la ɖoe be ametetéɖeto *ƒ*e nusɔsrɔ, siwo yewoxɔ tso utasẽlawo gbɔ la, nayi na woawo hã, eye yewo hã yewoazu wo*ƒ*e fuwɔlawo.

Ke Frans, nublanui-du la, le nusi wo*ƒ*ã la ŋɛ̃ ge le ʋukɔɖi me. E*ƒ*e ɖokuibɔbɔ ɖe Roma tɔɖɔɖɔ-ŋusẽ te la *ƒ*e metsonuwo dzi ŋɔ. Afisi tututu, le Roma *ƒ*e susu ɖeɖe nu, Frans na wotu dzotɔamete*ƒ*e gbãtɔ ɖo le Reformatio *ƒ*e gɔmedzedzea me la, afima kee aglãdzelawo tu wo*ƒ*e kadeve-tí gbãtɔ ɖo. Te*ƒ*e, si wotɔ dzo Protestestante xɔsea *ƒ*e martiro gbãtɔwo le, le *ƒ*e alafa wui adẽlia me la, te*ƒ*ema tutue wode ka ve na aglãdzedze *ƒ*e amelelé gbãtɔwo le, le *ƒ*e alafa wui enyilia me. Le e*ƒ*e nugbegbe le Nyanyui, si anye dɔyɔyɔ na e*ƒ*e dɔleléawo gbɔ me la, Frans ʋu agbo na dzimaxɔse kple tsɔtsrɔ. Esi woɖe Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e dzenawo ɖe aga la, amegbetɔ *ƒ*e sewo mekpɔ ŋusẽ be wòahe ka na nutilãme dzoxɔxɔwo o, ale be dukɔa katã ge ɖe aglãdzedze kple setemanɔ wɔnawo me. Aʋahoho ɖe Biblia ŋuti ʋu mɔ na ɣeyiɣia ɖe, si wona ŋkɔ le ŋutinyawo me be ‘ŋɔdzi *ƒ*e dziɖuɖu ɣeyiɣi’ la. Ɖutifafa kple dzidzeme megakpɔ te*ƒ*e le amegbetɔwo *ƒ*e a*ƒ*ewo kple dziwo me o. Kakaɖedzi mele amea ɖeke *ƒ*e dedienɔnɔ ŋu o. Amesi le dzi ɖum egbea la ate ŋu atrɔ zu amesi ŋuti kakaɖedzi megale le ɣeyiɣi, si gbɔna me o, eye wòdze na ku ene. Hlɔnu wɔwɔ kple makɔmakɔnyenye *ƒ*e agbe le fia ɖum ɖikekemanɔmee. Ele na fia la, bubumewo kple hamea kplɔlawo siaa be woabɔbɔ ta na dukɔa *ƒ*e aɖaʋadzedze wɔnawo. Tsikɔ, si le wo wum na hlɔbiabia la gakpɔ ŋusẽ ɖe dzi to kadede ve na Du-fia la me, eye medidi o, amesiwo katã da asi ɖe e*ƒ*e wuwu dzi hã kplɔe ɖo le kadeve-tiwo dzi. Ke wogawɔ ɖoɖo be woatsrɔ̃ amesiwo katã wosusu be womeda asi ɖe aglãdzedze la dzi o la. Wole amewo lém de gaxɔ me, eye le ɣeyiɣia ɖe megbe la, wo*ƒ*e xexlẽme anɔ akpe alafa eve kple edzivɔwo. Fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e du bubuwo hã nye

ʋukɔkɔɖi manyagblɔ te*ƒ*e. Aglãdzedze *ƒ*e hatsotsoe le afii tsi tre ɖe kemɛ ŋuti, eye Frans nyigbadzi katã zu ʋiʋli *ƒ*e aʋagbedzi, afisi amehawo le lulũm ɖe wonɔewo dzi kple hlɔdodo *ƒ*e dzo le. Howɔwɔ kplɔ howɔwɔ ɖo le Paris dua me, eye dukɔmeviwo mã ɖe hatsotsoe vovovo, siwo *ƒ*e susu kple ŋuteté koe nye wo nɔviwo tsɔtsrɔ. Nusi ga*ƒ*o nublanui nya siawo katã ta la enye be dukɔ la ge ɖe aʋa didia ɖe me kple Europa dukɔ gã bubuwo. Fiaɖu*ƒ*ea le agbaɖuɖu mɔ dzi le ganyawo gome. Gbadagbawo le wo*ƒ*e fetu, si womekpɔ xɔ o la biam kple ɣli. Dɔwuame hã va kɔ ɖe fia-dua me. Le nutowo me la, nuvlowɔlawo le nuwo ham, eye ŋkumekɔkɔ le nyɔnyrɔm ɖe setemanɔ kple yakagbenɔnɔ me.

Dukɔ la xɔ ŋutasesẽ kple fuwɔame *ƒ*e nusɔsrɔ, siwo Roma fia wo la nyuie vavã. Ke fetu ŋkeke la va ɖo azɔ. Meganye Yesu *ƒ*e nusrɔlawoe wole lelém de gaxɔ me hele kpɔkplɔm yi kadeve- tiwo dzi o. Wotsrɔ̃ wo, alo wosi dzo yi du ta ete*ƒ*e didi. Azɔ Roma, ŋutasẽla la, le amesiwo wòna ʋukɔɖi vivia wo nu la, *ƒ*e ku-ŋusẽ ʋẽm se. Yometiti *ƒ*e kpɔɖeŋu, siwo Roma hamea nunɔla, siwo le Frans, na le *ƒ*e alafawo me la, le wodzi vam kple ŋusẽ. Kadeve- tiwo léa dzo kple nunɔlawo *ƒ*e ʋu. Gakpɔwo kple tɔdziʋukulawo *ƒ*e amagoe, siwo yɔ tsã kple Nyanyui-hametɔwo la, gayɔ taŋ ɣeyiɣi sia, ke azɔ la, wo yometilawoe xɔ wo te*ƒ*e. Roma hamea nunɔla, siwo wɔ fu ‘alakpaxɔsetɔ’ maɖifɔwo alesi wolɔ̃ la, hã le fukpekpe mawo ke me tom. Wode kɔsɔkɔsɔ wo ɖe tɔdziʋuwo *ƒ*e amagoewo ŋuti, eye wonɔ tɔdziʋu ŋu *ƒ*e atablu alo ʋukutiwo hem le ɖeɖitéameŋu me. Míakpɔ nya siawo le agbalẽ siawo me: -Thos. H. Gill, The Papal Drama, liv. 10; Edmond de Pressensé, l’Eglise et la Révolution Française, liv. 3, ch. 1-

Ke ŋkekea ɖewo hã va ɖo, siwo dzi tsukuku *ƒ*e ɖoɖoa ɖewo dze dɔ wɔwɔ gɔme le bometsitsi, si tɔgbi menɔ anyi kpɔ o *ƒ*e ʋɔnudrɔ*ƒ*ewo *ƒ*e gbeɖeɖe nu; le ŋkeke mawo me la, amea ɖekeɖeke mekpɔ mɔ ado gbe na a*ƒ*elikawo, alo awɔ gbedodoɖa, si manye ku na eyama o. Amenutsolawo le afisiafi le amewo minyam. Ametatso*ƒ*ewo le dɔ dzi blibaa gbesiagbe. Gakpɔwo kple tɔdziʋuwo *ƒ*e goglo*ƒ*ewo yɔ kple ame siwo wolé, abe amesitsalawo ŋɔlime ene. Ʋu le tsyɔtsyɔm le gɔtawo me kɔ ɖe Seine-tɔsisi me. Kpovitɔwo *ƒ*e ʋuwo le amewo kɔm yi ametatso*ƒ*ewo madzudzɔmadzudzɔe. Amedɔdɔ, siwo Đeɖekpɔkpɔ Hatsotso la dɔ ɖo ɖe nutowo me la *ƒ*e ŋutasẽnuwɔwɔ tɔgbi mele fia-dua ŋutɔ gɔ̃ hã me o. Wole amewo wum ko. Đe ko wòwɔ abe tatsomɔ̃ *ƒ*e yiwo mele dzi yim le gegem kabakaba o ene. Wotɔ amesiwo wolé la ɖe ka nu gblɛlɛlɛ, eye woda tu wo *ƒ*u anyi. Wote bubuwo ɖe tɔdziʋua ɖe, si woŋɔ̃ gɔme na la me, eye wonyrɔ̃ ɖe Loire tɔsisi la me. Lyon *ƒ*e dua zu gbegbe. Le Arras-dua me, womegadi ŋutɔ hã be amewo nakpɔ kuku kaba *ƒ*e amenuve o. Woakpe fu hafi aku. Le Loire *ƒ*e tɔ to, tso Saumur yi ɖe keke atsia*ƒ*u to la, xeviwo *ƒ*e aʋakɔwo le ame kuku, siwo wolɔ kɔ ɖe wo nɔewo dzi amama la ɖum. Nublanuikpɔkpɔa ɖeke meli na ŋutsu, nyɔnu, ametsitsi alo ɖevi o. Ƒe wuiadrẽ *ƒ*e ɖekakpui kple ɖetugbui, siwo dziɖuɖu nyɔŋu sia tsrɔ̃ la, *ƒ*e xexlẽme nye alafalafawo. Woɖe vidzĩwo le no nu, eye gbadagba, siwo ɖo ɖe fli me la le wo dam ɖo ɖe wonɔewo. -M.A. Thiers,

Histoire de la Revolution française, vol. 3, p. 42-4d4, 62-74, 106. Ame miliɔñ miliɔn wotsrɔ̃ le ƒe ewo me.

Nudzɔdzɔ siawo va me le Satana ƒe ɖoɖowo nu. Nusi wòɖo be yeawɔ le ƒe alafawo me la enye esia. Eƒe wɔnawo katã nyena beble tso gomedzedzea yi nuwuwu ke, eye eƒe susu koe nye be yeahe vɔ̃ kple fukpekpe va amegbetɔ dzi, agblẽ Mawu ƒe nɔnɔme le amegbetɔ me, agblẽ eƒe dɔmenyo kple lɔlɔ̃ ƒe ɖoɖowo me ale be yeado vevesese na dziƒo. Ega gbãna gbɔgbɔme ŋkuwo na amegbetɔwo, eye wònana be woatsɔ yeƒe wɔnawo ƒe fɔɖiɖi la da ɖe Mawu dzi abe ɖee amegbetɔ ƒe fukpekpewo katã nye Wɔla ƒe ɖoɖowo metsonu ene. Nenema kee, ne ena woɖi gbɔ amewo, wɔ fu wo, to eƒe vɔɖivɔɖi ŋusẽ me, eye nenem mewo va kpɔ ablɔɖe la, etutua woawo hã dea ɖokuidzimaɖu ƒe nuwɔwɔ atraɖi kple hlɔnu sesẽwo me. Esiawoe zua taflatse nya na ametetetolawo, eye wogblɔna be wɔna mawo katã nye ablɔɖe ƒe metsonuwo.

Ne woklo nu ɖa le nudadafiafiaa ɖe, si ɣla ɖe nɔnɔmea ɖe me dzi la, egadoa awu yeye bubu na nu gbegblẽ ma ke, eye amewo gaxɔnɛ kple dzo abe tsã ene. Esi dukɔa ke ɖe eŋu be Roma ƒe nufiafiawo nye alakpa, eye woɖoe be Satana magable yewo to mɔ ma dzi ne yewoaga da Mawu ƒe Sea dzi o la, ega tutu amewo ne woaxɔe se be subɔsubɔwo katã nye alakpa nya, eye be Biblia nye glitoto ƒe nya. Esia ta amewo gbe nu le Mawu ƒe ɖoɖowo gbɔ, heɖe asi le wo ɖokui ŋu na vɔ̃ ɖesiaɖe ƒomevi.

Vodada gã, si he dzɔgbevɔe manyagblɔ sia va Franseawo dzi lae nye be wogbe Nyateƒe vevie sia, si nye be ablɔɖe vavã la tsona Mawu ƒe Sea ƒe ɖoɖowo me la. “Ðe wònye ɖe nèɖo to nye Seawo la, anye ne wò ŋutifafa anɔ abe tɔsisi ene, eye wò dzɔdzɔenyenye anɔ abe ƒutsotsoewo ene.” “Yehowa be: Ɲutifafaa ɖeke meli na ame vɔɖiwo o” “Ke amesi ɖoa tom la, anɔ anyi bɔkɔɔ, eye dzɔgbevɔe ƒe ŋɔdzidoname maɖe dzi le eƒo o.” (Yes, 48: 18, 22; Lod. 1: 33)

Mawu manɔanyitɔwo, dzimaxɔsetɔwo kple megbedelawo tsia tre ɖe Mawu ƒe Sea ŋu, wɔa aʋa kplii, gake woƒe wɔnawo ƒe metsonuwo ɖoa kpe edzi be amegbetɔ ƒe dzidzemekpɔkpɔ ku ɖe Mawu ƒe ɖoɖowo dzi wɔwɔ ŋu. Amesiwo medi be yewoaxlẽ nufiame sia le Biblia me o la, ate ŋu axlẽe le dukɔwo ƒe ŋutinyawo me.

Esi Satana to Roma hamea dzi tè amewo ɖa tso todoɖo Mawu gbɔ la, eƒe wɔna sia ɣla ɖe nɔnɔmea ɖe me, ale be gbegblẽ kple fukpekpe, siwo do go tso eme la medze abe sedzimawɔ ƒe metsonuwo ene o. Le go bubu me, Gbɔgbɔ Kɔkɔe ɖo asi eƒe wɔnawo dzi, ale be eƒe ɖoɖowo ƒe mevava mete ŋu de ɖoƒe, si wòsusu la o. Dukɔa mete ŋu de ŋugble yi megbe, heke ɖe nusi woƒã, si na be wole fukpekpe ƒe kutsetsewo xam fifia la ŋuti o.

(270) Gake le aglãdzedzea me la, dusewɔƒea nya vɔ gbe nu le Mawu ƒe Se la gbɔ, eye amesiame te ŋu kpɔ le ŋɔdzi ƒe fiaɖuɖu ɣeyiɣi, si dze eyome la, be kutsetsewo kplɔ nuƒaƒã ɖo.

Esi Frans de se ɖe Biblia nu la, ame vɔɖiwo kple viviti me gbɔgbɔwo kpɔ dzidzɔ ŋutɔ be nusi yewole didim xoxo la va eme azɔ - fiaɖu*ƒ*e, si me Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e dzenaa ɖeke megakpɔ mɔ le o la.- “Esi fɔ menya buna le nu vɔɖi wɔwɔ ŋu kaba o ŋuti la, eyata dzi ɖoa amegbetɔviwo *ƒ*o ŋutɔ ɖe nu vɔɖi wɔwɔ ŋu.” (Nyagb.8:11) Gake Sea ɖe, si le dzɔdzɔe, si nyo la, dzi dada *ƒ*e metsonu vaa eme godoo esi enye fukpekpe kple tsɔtsrɔ̃. Ne Mawu *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ meva amegbetɔwo dzi enumake o hã, wo*ƒ*e vɔɖivɔɖi le dɔ wɔm na wo*ƒ*e tsɔtsrɔ̃ godoo. Ƒe alafawo *ƒ*e megbedede kple hlɔdodowo *ƒ*o Mawu *ƒ*e dziku nu *ƒ*u ɖi na fetu ŋkeke la; ke esi wo*ƒ*e nuvɔ̃ de blibo vɔ la, amesiwo lé fu Mawu *ƒ*e Se la de dzesii mlɔeaba, esi wɔnaa ɖeke megali o la, be ŋɔdzinu wònye be woagbɔ Mawu *ƒ*e dzigbɔgbɔ blewu la ŋu. Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ, si le asi ɖom Satana *ƒ*e ŋutasesẽ vɔɖi wɔnawo dzi la, te ɖa keŋkeŋ kloe, ale be amesi kpɔa dzidzɔ le amegbetɔwo *ƒ*e dzɔgbevɔe ŋuti la, kpɔ mɔ wɔ nusi wòdi la.

Amesiwo lɔ̃ aglãdzedze *ƒ*e dɔ la ŋé e*ƒ*e kutsetsewo ale gbegbe be dua katã yɔ kple hlɔnu manyagblɔ, siwo wú ŋɔŋlɔ̃ na nuŋlɔtiwo ŋutɔ gɔ̃ hã. Fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e nutome, siwo kaka keŋ, kple duawo katã, siwo me tsɔtsrɔ̃ le la, le vevesese deto *ƒ*e ɣli dom. Ewɔ abe ɖe anyigba ʋuʋu le Frans ene. Subɔsubɔ, Se, dukɔme *ƒ*e ɖoɖowo, *ƒ*ome, dziɖuɖu kple hame la, nusianu trɔ ta de agu to dzimaxɔse *ƒ*e asi, si wokɔ dzi ɖe Mawu *ƒ*e Sea ŋuti la, me. Nyate*ƒ*ee nye nya, siwo Nunyala la gblɔ, bena: “…ame vɔɖi *ƒ*e vɔwɔwɔ tsɔnɛ *ƒ*ua anyi.” (Lod.11:5).” “Ne nuvɔwɔla wɔa vɔ̃ zi alafa, gake nɔa agbe didie hã la, nye ya menyae be eme anyo na mawuvɔla, siwo sía e*ƒ*e ŋku me. Ke eme manyo na ame vɔɖiwo o…” (Nyagb. 8:12, 13); “Le esi wolé fu sidzedze, eye wometia Yehowa vɔvɔ̃ o.., eyata woaɖu wo*ƒ*e zɔzɔme *ƒ*e kutsetsewo, eye wo*ƒ*e aɖaŋudedewo nedi *ƒ*o na wo.” ; (Lod. 1:29, 31.) (271) A*ƒ*etɔ *ƒ*e ɖaseɖila nute*ƒ*ewɔla, siwo busunyagblɔŋusẽ, si do go tso aʋli me, wù la, manɔ ɖoɖuizizi me ayi ɖaa o. “Eye ŋkeke etɔ̃ kple afã megbe la agbegbɔgbɔ tso Mawu gbɔ ge ɖe wo me, eye wotsi tre ɖe wo*ƒ*e afɔwo dzi, eye vɔvɔ̃ gãa ɖe va dze amesiwo kpɔ wo la dzi.” (Nyaɖ. 11:11)

Le *ƒ*e 1793 lia mee Convention Nationale, alo dziɖuɖua *ƒ*e sewɔ*ƒ*e la, da asi ɖe se, si tsi tre ɖe Biblia ŋuti la dzi. Le *ƒ*e etɔ̃ kple afã yome la, sewɔ*ƒ*e sia ɖe e*ƒ*e se la ɖa bena woanya be wogaɖe mɔ na Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e anyinɔnɔ. Xexeakatã *ƒ*e nu ku le hlɔnu dziŋɔ, siwo do go tso nugbegbe le Mawu *ƒ*e Sea gbɔ me la ŋu, eye amegbetɔwo de dzesii azɔ be Mawu kple e*ƒ*e Nya la dzixɔsee nye gɔmeɖokpe na dɛ̃ nyui kple susu *ƒ*e nyonyo. Le nu*ƒ*o*ƒ*o to e*ƒ*e Nyagblɔɖila dzi me la, Mawu gblɔ be: “Ameka nèdo vloe, eye ameka ŋu nèɖe alɔme le? Ameka ta nèdo ɣli ɖo, eye ameka ŋu nèwu wò ŋkuwo dzi ɖo ? Ðe Israel *ƒ*e Kɔkɔetɔ la ŋu loo!” (Yes. 37:23); “Eyata mana woadze si nye asi kple nye ŋusẽ. Mana woadze sii, eye woanyae be, ŋkɔ nyee nye Yehowa.” (Yer. 16:21)

Nusi Nyagblɔɖila la gblɔ tso Ðaseɖila eveawo ŋu enye esi: “Eye wose gbe gãa ɖe tso dzi*ƒ*o le gbɔgblɔm na wo bena: Miva dzi*ƒ*o afii! Eye woyi dzi*ƒ*o le alilikpo me, eye wo*ƒ*e futɔwo kpɔ wo ɖa.” (Nyaɖ. 11:12). Tso esime Frans ho aʋa ɖe Ðaseɖila eveawo ŋuti la,

woxɔ bubudeameŋu, si womexɔ kpɔ o la. Le ƒe 1804 woɖo Aŋlisi kple Amedzrowo ƒe Biblia Hatsotsoe la anyi. Kpuie, le ema yome la wogaɖo hatsotsoe siawo tɔgbi kple eƒe alɔdze geɖewo anyi le Europa duwo me. Amerika hã ƒe Biblia Habɔbɔ la kpɔ emevava le ƒe 1816 lia me. Le esime wole Aŋlisiwo ƒe Biblia-ha la ɖom anyi la, wota Biblia hemãe le gbegbɔgblɔ bla atɔ̃ me. Tso ɣemayi la ekpɔ gɔmeɖeɖe le gbegbɔgblɔ alafa eve kple edzivɔwo me. Biblia, siwo wokaka ɖe xexea me to Biblia Habɔbɔ vovovoawo dzi, tso ƒe 1806 lia me la ƒe xexlẽme enye 187.000.000.

Ƒe blaatɔ̃ do ŋgɔ na ƒe 1792 la, wometsɔa ɖeke le me tututu na Nyanyui dɔgbedelawo ƒe dɔwɔƒewo, alo "mission"wo le du ta o. Womeɖo hatsotsoe yeyea ɖeke gɔme anyi o, eye hame suea ɖewo koe wɔ nane na Mawunya la kaka le trɔsubɔsubɔ ƒe duwo me. Ke tɔtrɔ gãa ɖe va eme le ƒe alafa wuienyiliawo ƒe nuwuwu me. Wode dzesi tsɔtsrɔdzɔgbevɔe gã, si le susuɖeɖe ƒe subɔsubɔme, eye wokpɔ Mawu ƒe ɖeɖefiawo kple agbenɔnɔ ɖe Nya la nu ƒe vevienyenye. Mawuvɔla Karey, si zu Aŋlisiwo ƒe Dɔgbedela gbãtɔ le India le ƒe 1793 me la, tɔ dɔgbedede ƒe kakati la le wode- du la me. Le ƒe blaeve yome la, sukukɔkɔdelawo ƒe ƒuƒoƒoa ɖe le Amerika, siwo dometɔ ɖeka enye Adoniram Judson la, ɖo duta Mawunya dɔgbedelawo ƒe hatsotsoe anyi. Hatsotso siae ɖo Judson ɖe Birmania. Tso ɣemaɣi la, dɔgbedelawo ƒe dɔwɔwɔ le du ta kpɔ ŋgɔdede gãa ɖe, si tɔgbi menɔ anyi kpɔ o.

Agbalẽtata-dɔ ƒe ŋgɔgbedede hã kpe ɖe Biblia ƒe kakaka ɖe xexea me ŋuti. Kadede le dukɔwo dome ƒe ŋgɔgbedede kpɔkpɔ, liƒowo kple mɔxenu vovovowo ɖeɖeɖa, xexeme ŋusẽ ƒe gege le Papa si, nusiawo katã ʋu mɔ na Mawu ƒe Nya la. Tso ƒea ɖe dzi la, wodze Biblia dzadzra le Roma ƒe mɔwo dzi mɔxexea ɖeke manɔŋui, eye wòge ɖe xexeame ƒe afisiafi, si ko amegbetɔ le la.

Voltaire, dzimaxɔsetɔ la, gblɔ gbe ɖeka kple fewuɖugbe be: "Nya sia sese tea ɖeɖi ŋunye: wobe ame wuievee ɖo Kristosubɔsubɔ anyi; maɖee fia be ame ɖeka su amui ƒu anyi." Eku ƒe alafa ɖekae nye esia. Miliɔn miliɔn woenye amesiwo wɔ aʋa kple Biblia. Le Voltaire ƒe ɣeyiɣi me la, woxlẽ Biblia le alafalafawo me, gake womete ŋu tsrɔe o. Ke egbea la, akpe ewo ewo, alo akpe alafalafawo me ye wole exlẽm le. Ekem míagblɔ kpe ɖe Ðɔɖɔɖowɔla gbãtɔwo dometɔ ɖeka ŋuti be: "Biblia nye zukpe, si ɖu gatunu alo hama geɖewo." Aƒetɔ la be: "Lãnu sia lãnu, si woatu ɖe ŋuwò la, madze edzi o, eye àbu fɔ aɖe, siwo katã tso ɖe ŋuwò le ʋɔnu." (Yes.54:17); "Mawu ƒe Nya la anɔ anyi ɖaa" "Eƒe asinudɔdɔwɔwɔwo nye nyateƒe kple ʋɔnudɔdrɔ̃, eye eƒe Sewo katã le eteƒe. Elia ke wo ɖaa tegbee, eye wòwɔ wo le nyateƒe kple nuteƒewɔwɔ me." (Ps. 111: 7, 8.) Woagbã nusiwo katã wotu ɖe amegbetɔ ƒe ŋusẽ dzi la ƒu anyi, ke nusi woɖo anyi ɖe Mawu ƒe Nya matrɔmatrɔ ƒe agakpe dzi la, anɔ anyi tegbee.

Ta 16 lia —Fofo Mɔzɔlawo

To gbɔ be wogbe nu le Roma hamea ƒe nufiafiawo gbɔ hã la, Aŋlisiwo ƒe Đɔdɔdɔwɔlawo galé Roma ƒe wɔnaa ɖewo ɖe asi. Aŋlisiwo ƒe Nyanyui Hamea gbe nu le Papa ƒe dziɖuɖu kple xɔse gbɔ, gake wogalé ɖe Roma ƒe numame kple kɔnu geɖewo wɔwɔ ŋuti le woƒe subɔsubɔ me. Wogblɔna be nenem nuwo menye nusiwo ku ɖe dzitsinya ŋuti o. Wogblɔ be, esi wònye be Ɖɔŋlɔawo mebia wo dzi wɔwɔ o, elabe womele vevie o, eye megbe wo hã o la, ekem womenye nu gbegblẽwo o. Wo dzi wɔwɔ na be Đɔdɔdɔ Hameawo mete ɖe aga fũu tso Roma gbɔ o, eye wogblɔna hã be esia ana be Xɔse, si woɖɔdɔ la, xɔxɔ anɔ bɔbɔe na katolikotɔwo.

Amesiwo melɔna tɔtrɔ sɔgbɔ ƒe nya o kple ƒoƒose dilawo xɔ taflatse siawo bɔbɔe. Ke ame bubuwo ya melɔ̃ ɖe nya siawo dzi o. Esi wònye be numame mawo wɔwɔ le abe aná woda ɖe aʋli, si ma Reformatio kple Roma hamea dome dzi ene la, esu xoxo be woaɖe asi le wo ŋuti. Wokpɔ be wonye kluvinyenye, si me yewo do go tso la, ƒe dzesiwo, eye yewomesusu kura be yewoagatrɔ yi eme o. Woxɔe se hã be Mawu ɖe alesi woasubɔe la fia le eƒe Nya la me, eye be amegbetɔwo mekpɔ mɔ atsɔ naneke akpee alo aɖe le eme o. Megbedede gã la ƒe gɔmedzedzee nye be wotsɔ hamea ƒe amedziɖuɖu da ɖe tasɔsɔ me kple Mawu ƒe amedziɖuɖu. Gbã la, Roma dze nusi Mawu meɖo o la zizi ɖe amewo dzi, eye le nuwuwu la, enɔ nusi nye Mawu ƒe nuɖoanyi la gbem. Ame geɖewo di vevie tso dzi me be yewoatrɔ yi ɖe Kristo Hame gbãtɔ la ƒe dzadzɛnɔnɔ gbɔ. Wokpɔ Anglikan alo Aŋlisi hamea ƒe numamea ɖewo wɔwɔ abe trɔsubɔsubɔ ene, eye woƒe dzitsinya meɖe mɔ na wo be woawɔ ɖeka kple subɔsubɔ ma o. Ke Anglikan Hamea, si dziɖuɖua le megbe na la, gbe be yemaɖe mɔ na susuɖeɖe bubua ɖeke ku ɖe subɔsubɔ ŋuti o. Wode se be amesiame nayi ɖe hamea ƒe sɔleme, eye be subɔsubɔ ƒuƒoƒoa ɖeke maganɔ anyi to vovo na esi ŋu woɖe mɔ le la o. Amesi mawɔ ɖe se sia dzi o la ayi ɖe gakpɔ me, alo woaɖee do go tso dua me, alo woawui.

Le ƒe alafa wuiadrẽlia ƒe gɔmedzedze me la, fia yeye si, xɔ fiaziakpuia le Aŋlisi dua me la, na be woanya bena yeƒe susu enye be yeaté ɖe Puritanwo, alo amesiwo lé nu dzadzɛwɔwɔ me ɖe asi vevie la, dzi ale be woawɔ ɖe Anglikan hamea ƒe ɖoɖowo ko dzi, ne menye nenem o la yeaɖe wo do go tso dua me, alo yeawɔ nusi aga wú esia na wo. Nya sia le —George Bancroft, History of the United States of America-, liv. 1, ch. 12.- me. Wonya wo ɖe du nu, ti wo yome, de wo gakpɔ me, eye wokpɔ be ŋutifafa ƒe ŋkekea ɖeke megali na yewo o, eye wo dome ame geɖe ka ɖe dzi be Aŋlisi-dua meganye teƒe na amesiwo di be yewoasubɔ Mawu le yewoƒe dzitsinya nu o.- J.G. Palfrey, History of New England-, ch. 3, par 43.- Ke amea ɖewo kpɔ be anyo be yewoadi sitsoƒe le Holand. Woge ɖe kuxi geɖe me; amewo bú woƒe nunɔamesiwo, eye wokpɔ wo ɖokui le gakpɔ me. Woƒe ɖoɖowo mekpɔ emevava enumake o. Wode wo asi, eye woge ɖe woƒe futɔwo si me. Gake to kutrikuku geɖe me la, wovakpɔ xɔname le Holand ƒe ƒuta-duwo me.

Le wo*ƒ*e sisi me la, enɔ na wo be woagblẽ a*ƒ*ewo, nunɔamesiwo kple nuɖuɖuwo gɔ̃ hã ɖi. Wokpɔ wo ɖokui le dzronyigba dzi, le dukɔa ɖe, si *ƒ*e gbe womenya o, si *ƒ*e wɔnawo to vovo la dome. Ele be woawɔ dɔ, aɖu nu, eye dɔ, si womewɔ kpɔ o la zu, wɔwɔ na wo. Amea ɖewo, siwo nye agbledelawo le wo*ƒ*e agbea katã la, ele na wo be woasrɔ̃ gbɛdɛ-dɔ. Gake woxɔ nusiawo katã kple dzidzɔ, eye womegblẽ ɣeyiɣia ɖeke ŋuti le dɔaɖekemawɔ kple liʋiliʋi lili me o. To gbɔ be wosea ahedada *ƒ*e hiãwo edziedzi hã la, wonɔa Mawu kafum ɖaa le e*ƒ*e yayra, siwo wògale kɔkɔm ɖe wo dzi la ta, eye wokpɔa dzidzɔ le wo*ƒ*e gbɔgbɔmegbenɔnɔ yometiti manɔeme la ta. Wonya be mɔzɔlawo yewonye, eye yewo*ƒ*e kuxiwo menye naneke o. Wowú mo dzi ɖe wo*ƒ*e dzi*ƒ*o de-du, si xɔ asi na wo wú nusianu la ŋu, eye wokpɔa wo*ƒ*e luʋɔwo *ƒ*e gbɔɖeme. —Bancroft, pt.1,ch. 12, par. 15.

Wo*ƒ*e xɔse kple lɔlɔ̃ nɔa tsitsim ɖe dzi le wo*ƒ*e dɔwɔwɔ le dzronyigba la dzi. Wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔwo katã nɔ anyi ɖe Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo dzi, eye e*ƒ*e xɔname mebú ɖe wo le wo*ƒ*e xaxawo me o. Dɔla kɔkɔewo nɔa wo*ƒ*e axawo dzi, nɔa wo ta kpɔm henɔa ŋusẽ dom wo.

Ke esi wòdze abe Mawu le asi fiam te*ƒ*e aɖe, si le atsia*ƒ*ua godo, afisi woate ŋu atso wo*ƒ*e du ɖo, agblẽ xɔse *ƒ*e vovokpɔkpɔ *ƒ*e kesinɔnu xɔasi la ɖi na woviwo la, woɖe zɔ ɖimake le mɔ, si amenuveve tá na wo la dzi.

Mawu ɖe mɔ be e*ƒ*e dukɔ la nato dodokpɔ me, ale be yeadzrae ɖo na ye*ƒ*e amenuve-ɖoɖó ku ɖe eŋuti la dzi wɔwɔ. Eɖe mɔ be woabɔbɔ Hame la ɖe anyi ale be yeadoe ɖe dzi. Mawu le e*ƒ*e ŋusẽ ɖe ge ɖe go na e*ƒ*e Hame la, ale bena xexea nakpɔ kpeɖonudzi yeye sia be megblẽna amesiwo kpɔ mɔ nɛ la ɖi o. E*ƒ*e asi sesẽ ta mɔ na nudzɔdzɔawo, ale be Satana *ƒ*e dziku kple ame vɔɖiwo *ƒ*e nugbeɖoɖowo katã nayi na e*ƒ*e ŋutikɔkɔe, eye woatutu ye*ƒ*e dukɔ la yi ɖe dedienɔnɔ te*ƒ*e. Yometitiwo kple sisi yi dzronyigba ʋu mɔ na wo*ƒ*e ablɔɖe.

Esi wòvahiã be woamã ɖa tso Anglikan hamea gbɔ la, Puritanwo, alo Dzadzɛnyenye-dilawo wɔ ɖeka le nublabla kɔkɔea ɖe me, abe Mawu *ƒ*e Ablɔɖeviwo ene, be “yewoazɔ le e*ƒ*e mɔ, siwo yewo nya la, kple esiwo woagaɖe fia yewo la dzi.” — J. Brown, The Pilgrim Fathers, p. 74. Esia enye Đɔdɔdo *ƒ*e gbɔgbɔ vavã, si nye Protestante xɔsea *ƒ*e gɔmeɖokpe *ƒ*e ɖoɖo la. Susu sia dzi Mɔzɔlawo dzo le Holand le be yewoayi ɖa di nɔ*ƒ*e le Xexe yeyea (alo Amerika) me. Wo*ƒ*e Osɔfo, si Mawu meɖe mɔ na be wòayi kpli wo o la, gblɔ le e*ƒ*e hedenyuie dodo na wo me be: “Nɔvi lɔlɔtɔwo, míele mamã ge ɖa tso míanɔewo gbɔ kpuie; A*ƒ*etɔ la nya ne manɔ agbe didie agavakpɔ mia*ƒ*e mo.

Gake ne A*ƒ*etɔ la lɔ, alo megalɔ̃ o hã, mele miabiam, le Mawu kple e*ƒ*e dɔla kɔkɔeawo *ƒ*e ŋku me be miakplɔm ɖo, zi alesi ko nye hã mekplɔ Kristo ɖo la. Nenye be Mawu agaɖe nane afia to e*ƒ*e ɖoɖowɔnu bubua ɖe dzi la, milɔ, miaxɔe, abe alesi ko mielɔ̃ xɔ Nyate*ƒ*ea ɖewo to nye dɔwɔwɔ me la ene. Elabena meka ɖe edzi be Nyate*ƒ*ewo kple kekeliwo gale A*ƒ*etɔ la si, siwo aklẽ tso e*ƒ*e Nya kɔkɔe la me.” —Martyn, vol. 5 p. 70.- Le nyea gonye me la, nyemate ŋu agblɔ nye vevesese ɖe Đɔdɔdo hamewo *ƒ*e nɔnɔme, si wole fifia la ŋu

o; hame siawo va ɖo te*ƒ*ea ɖe le wo*ƒ*e xɔse mɔ la dzi, eye wogbe be yewomagaɖe zɔ wú afisi wo*ƒ*e kplɔla, siwo da wo ɖe Reformatio mɔa dzi la, gblẽ wo ɖo la o. Luther yomedzelawo melɔ̃ be yewoayi ŋgɔ wú nusi Luther nya la o, eye Kalvin hametɔwo hã tsɔ tosesẽ gbe be afisi Mawu *ƒ*e ame gã ma gblẽ yewo ɖo la ko yewoatsi, evɔ wònye be menye Nyate*ƒ*e la katã ŋuti wòke ɖo o. Nublanuinya gãa ɖe enye esia. Elabena, to gbɔ be ame siawo nye kekeli gãa ɖe na wo ŋɔlimetɔwo hã la, womexɔ Mawu *ƒ*e ɖeɖefiawo katã o, eye nenye ɖe wole agbe egbea la, anye ne wolɔ̃ xɔ kekeli yeyewo, abe alesi ko woxɔ tsãtɔwo ene.- D. Neal, History of the Puritans, vol., p. 269.-

"Miɖo ŋku ataŋu, si mieka le Hame la me, esi mielɔ̃ be yewoazɔ le A*ƒ*etɔ la *ƒ*e mɔwo katã dzi la dzi, esiwo wòɖe fia va yi la kple esiwo wòagavaɖe fia mi le ŋgɔ la dzi. Miɖo ŋku mia*ƒ*e ŋugbedodo kple nublabla, si miewɔ kple Mawu la, kpakple esi mia ŋutɔwo miewɔ le mianɔewo dome, be miawɔ nyate*ƒ*e kple kekeli siwo katã wòaɖe fia mi le e*ƒ*e Ɖɔŋlɔawo me la dzi. Gake, *ƒ*o nuwo katã ta la, mele kuku ɖem na mi be miakpɔ nyuie ŋutɔ le nusi miaxɔ abe Nyate*ƒ*e ene la ŋuti. Midzro eme kpɔ, atsɔe sɔ kple Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e kpukpui bubuwo hafi axɔe. Elabena mele eme be kristotɔwo *ƒ*e dukɔ, si do go, medidi kura o, tso fuléle Kristo *ƒ*e viviti tsiɖitsiɖi me la, nage ɖe nunya *ƒ*e blibodede me enuma ke o. —Martyn, vol. 5, p. 70, 71.-

Mɔzɔlawo *ƒ*e didi vevie be yewoakpɔ yewo *ƒ*e dzitsinya *ƒ*e ablɔɖe la, tutu wo be woato *ƒ*u dzi mɔzɔzɔ didi *ƒ*e xaxawo me, adze ŋgɔ dzogbedzi *ƒ*e dɔ sesẽwo kple xaxa gãwo, eye, kple Mawu *ƒ*e yayra la, aɖo gɔmeɖokpe anyi na dukɔ gãa ɖe le Amerika *ƒ*e *ƒ*utawo. Alekeake wonɔ dzɔdzɔe, vɔa Mawu hã la, Mɔzɔlawo mese nusianuxɔxɔ faa le xɔsenyawo me la gɔme o. Woawo ŋutɔ hã mele klalo ana ame bubuwo vovokpɔkpɔ le subɔsubɔ me *ƒ*e ɖoɖo gã, siwo ta wowɔ vɔsa geɖe ɖo la o. Le *ƒ*e alafa wuiadrẽliawo *ƒ*e susuɖela kple aɖaŋuɖola gãtɔwo, xɔŋkɔwo dome la, ʋɛa ɖewo koe te ŋu se xɔse *ƒ*e vovokpɔkpɔ ɖoɖo sia, si nye Nublabla Yeyea *ƒ*e kutsetse, si ɖee fia be Mawu ɖeka koe nye amegbetɔ *ƒ*e xɔse ʋɔnudrɔla vavã la, gɔme.-Ibid, vol. 5, p.297.-

Xɔse, si gblɔ be Mawu na ŋusẽ hamea be wòanye kplɔla na amewo *ƒ*e dzitsinya, wòaɖe nusi nye alakpaxɔse la gɔme, eye wòana tohehe ku ɖe eŋu la, nye Papawo *ƒ*e vodada deto gãtɔwo dometɔ ɖeka. To gbɔ be Ɖɔɖɔɖowɔlawo mexɔ Roma hamea *ƒ*e dzixɔse sia o hã, woawo hã meɖe asi le e*ƒ*e nusianumaxɔ *ƒ*e gbɔgbɔ la ŋuti keŋkeŋ o. Viviti deto, si Roma tsɔ tsyɔ̃ kristotɔwo dzi le e*ƒ*e *ƒ*e alafa geɖewo *ƒ*e dziɖuɖu me la, meklo ɖa keŋkeŋ haɖe o. Mɔzɔlawo *ƒ*e hatsotsoe, si tsò wo*ƒ*e dua ɖe Massachusets *ƒ*e futa la, *ƒ*e Osɔfo gãwo dometɔ ɖeka gblɔ be: "Nusianuxɔxɔ faa lae na be xexea trɔ zu tsitretsila ɖe kristotɔwo ŋuti, eye bena hamea mekpɔ kuxia ɖeke kpɔ to tohehe na xɔsedadatɔwo me o.- ibid, vol 5,p 335. Ke se gbãtɔ, siwo dutsola siawo wɔ la, *ƒ*e ɖeka enye be hameviwo koe kpɔ mɔ ada akɔ na dziɖuɖumenɔlawo. Ele ko abe ɖe woɖo dziɖuɖua *ƒ*e xɔse-hame anyi ene. Dukɔa katã awɔ nudzɔdzɔ na Osɔfowo dzi kpɔkpɔ, eye sewɔlawo kpɔ ŋusẽ ahe to na xɔsedadatɔwo. Ekem

dukɔa ƒe ŋusẽ le hamea ƒe asi me. Đoɖo siawo kplɔ wo yi emetsonu matrɔmatrɔ ɖeka gbɔ le madidi me; eyae nye yometiti.

Ƒe wuiɖeke le dua tsotso yome la, Roger Williams hã va ɖo Xexe Yeye (Amerika) la me. Abe mɔzɔla gbãtɔwo ene la, eva afisia na gomekpɔkpɔ le dzitsinya ƒe ablɔɖe me. Gake, to vovo na ame gbãtɔwo la, ekpɔ nusi eƒe ɣeyiɣimetɔ ʋɛa ɖewo koe kpɔ la, si nye be dzitsinya ƒe vovokpɔkpɔ nye amesiame ƒe dzena, si amea ɖeke mate ŋu axɔ le esi o, nusi anye eƒe xɔse hã la. Enɔ Nyateƒe la dim vevie, eye abe Robinson ke ene la, exɔe se be mate ŋu anye nyateƒe be woxɔ Mawunya ƒe kekeli la katã vɔ o. Williams enye ame gbãtɔ le ŋkumekɔkɔ ɣeyiɣia ƒe kristotɔwo dome, si ɖe dzitsinya ƒe ablɔɖe kple amesiame ƒe susu ƒe tasɔsɔ le se la ŋku me ƒe nufiafia ɖe go le blibodede me.- Bancroft, liv 1, chap. 15. Egblɔ be setɔwo ƒe dɔdasi enye be woaxe mɔ na sedzimawɔ, eye woahe to na sedzidalawo, ke menye gbeɖe be woaté ɖe ame ƒe dzitsinya dzi o. Ebe dukɔa, alo sewɔlawo ate ŋu agblɔ nusi wòle be ame nawɔ na ehavi la. Ke ne woayi ɖoɖo wɔ ge tso ame ƒe dɔdasi ku ɖe Mawu ŋuti la, ekem wogbɔ woƒe liƒowo ŋu, eye dedienɔnɔa ɖeke mate ŋu atso eme o. Elabena eme kɔ ƒã be, ne sewɔla kpɔ ŋusẽ la, ate ŋu aɖe nukpɔkpɔa ɖewo kple dzixɔsea ɖewo ɖe go egbea, eye tsɔ ko la, wòagaɖe bubu ɖe go, abe alesi wòva eme le Aŋlisiwo dé le ŋutsufia kple nyɔnufia vovovowo ƒe dziɖuɖu té ene, alo le Papa kple takpekpe vovovowo té le Roma hamea me la ene. Alea ye xɔse sia va zu tɔtɔtɔtɔ ƒe nya.- Martyn, vol.3, p. 341.

Wobia amesiame be wòanɔ dziɖuɖua ƒe hame-ɖoanyi la ƒe sɔlemewo yim; amesi mawɔ edzi o la axe homea ɖe alo ayi gakpɔ me. Williams meda asi ɖe se sia dzi o. Se si vɔdi le Aŋlisiawo ƒe ɖoɖowo katã me la enye esi té hame-ɖoanyi la ƒe subɔsubɔ ɖe amesiame dzi. Williams be teté ɖe amea ɖe dzi be wòawɔ subɔsubɔ, si menye etɔ o la, nye eƒe dzɔdzɔme ƒe dzena xɔxɔ le esí. Atutu mawumasroɖalawo kple amesiwo medi o la yi ɖe subɔsubɔa ɖe, si womelɔ̃ o me la, nye gotanuwɔwɔ biabia tso wo si. Ebe mele be woazi amea ɖeke dzi be wòayi sɔlemea ɖe o, alo be wòana nane na eƒe lelé ɖe te, ne melɔ̃ o. Amea ɖe, si ɖoɖo sia wɔ nuku na ɖo eŋu be: “Aleke! Đe dɔwɔla medze na eƒe fetu la oa? Eɖo eŋu be: “Ɛ, axɔ eƒe fetu, gake tso amesi hayae la gbɔ ko.”- Bancroft, liv.1çh.15.

Roger Williams nye amea ɖe, si wobuna, eye wolɔna abe Osɔfo nuteƒewɔla ene, amesi si talento geɖe le, nudzɔdzɔewɔla, si meʋãna le eƒe ɖoɖowo dzi o, si hã nyoa dɔme vevie ene. Eƒe tsitretsitsi ɖe du-sewɔlawo ƒe ɖoɖowɔwɔ na Hamea ŋuti kple eƒe biabiawo ku ɖe vovokpɔkpɔ le xɔsenya me ŋuti la medzɔ dzi na ame mamlɛawo o. Wogblɔ be ne wowɔ ɖe nufiafia sia dzi la, ahe dziɖuɖua mumu vɛ. Ibid. liv. 1, ch. 15.- Ke woɖee do go le du tsotsoawo katã me, eye le nuwuwu, esi medi be woavalé ye o la, edzo yi ɖa ɣla ɖe avetsuwo me, le vuvɔŋɔlĩ sesẽ me; ele nɛ be wòaʋli le vuvɔ kple ahomyawo me.

Egblɔ be: “Le kwasiɖa wuiene sɔŋ me, ele nam be manɔ tsa ɖim le vuvɔ me nublanuitɔe; nuɖuɖu meli o, mlɔƒe hã meli le zã me o. Gake akpaviãwo na num meɖu le esime nye ɖeka metsi anyi. Atia ɖe ƒe tòtrò mee nye nye bebeƒe le zã me.- Martyn, liv. 5,

p. 349, 350.- Alea ye wònɔ tsaɖiɖi dzi le snow alo tsi-wɔ me le avetsu ma, si me amegbetɔ *ƒ*e afɔ mege ɖo kpɔ o la me, vaseɖe esime wòva ke ɖe Indiantɔwo *ƒ*e kɔ*ƒ*ea ɖe ŋuti. Edze Nyanyui la mamã kpli wo, eye wova zu xɔlɔwo.

Le ɣleti geɖe *ƒ*e tsaɖiɖi megbe la, eɖo ta Naraganset-*ƒ*uta, afisi wodro ɖo. Afisiae nye gu nu na du gbãtɔ le mía*ƒ*e ŋkumekɔkɔ ɣeyiɣi sia, si xɔ amesiame *ƒ*e vovokpɔkpɔ le xɔsenya me la. Roger Williams *ƒ*e du si wòtso la *ƒ*e ɖoɖo gãtɔ enye be ame ɖesiaɖe kpɔ vovo asubɔ e*ƒ*e Mawu la le e*ƒ*e dzitsinya *ƒ*e kekeli nu.- ibid. vol. 5, p. 354. Du vi, si wòtso, si *ƒ*e ŋkɔ enye Rhode-Island, alo Rhode-Ƒukpo la, zu bebe*ƒ*e na amesiwo katã yome woti la. Enɔ ta kekem ɖe dzi, nɔ ŋgɔdede kpɔm, ale be e*ƒ*e ɖoɖo gã, siwo nye dukɔmevi *ƒ*e ablɔɖe le xɔsenyawo me kple le dunya gbɔgblɔ me la, va zu gɔmeɖokpe na Amerika Dukɔ*ƒ*o*ƒ*uawo.

Le agbalẽ xoxo xɔŋkɔ, si me Amerika-dutsolawo ŋlɔ̃ wo*ƒ*e ɖoɖowo ɖo ku ɖe dumevi *ƒ*e dzenawo ŋuti, si woyɔ be Ablɔɖe *ƒ*e Nyaɖeɖe ɖe go la, wogblɔ be: “Míele nyate*ƒ*e siawo ɖem ɖe go abe nya, siwo ŋu numedzodzroa ɖeke mele o la, be wowɔ amegbetɔwo katã le tasɔsɔ me, be woxɔ dzena matrɔmatrɔwo tso Wɔla la gbɔ, siwo dometɔa ɖewoe nye agbe, ablɔɖe kple dzidzeme didí.” Du se la gblɔ kple kakaɖedzi, eme kɔ nyuie, be naneke mekpɔ ŋusẽ ɖe ame *ƒ*e dzitsinya dzi o: “Womawɔ xɔse *ƒ*e biabia ɖeke tso amea ɖeke si na du dɔ kpɔkpɔ le Amerika o.” “Sewɔ*ƒ*e la maɖe sea ɖeke ɖe go ku ɖe subɔsubɔ ɖoɖo anyi alo egbegbe ŋuti o.”

Du-sewɔlawo xɔ ɖoɖo mavɔ sia dzi se be ame *ƒ*e kadede kple e*ƒ*e Mawu le ta na amegbetɔ *ƒ*e sedede ɖesiaɖe, eye be womate ŋu axɔ dzitsinya *ƒ*e dzenawo le amea ɖeke si o. Mehiã be woaɖo kpe nyate*ƒ*e sia dzi to numeɖeɖe me, esi wònye be woŋlɔe wòde to ɖe mía me o. Eya enye dzitsinya *ƒ*e gbe, si to amegbetɔ *ƒ*e sewo ŋuti, lé martiro geɖewo ɖe te le fuwɔamewo kple dzobibiwo me. Wose le wo ɖokui me be yewo*ƒ*e dɔdasi ku ɖe Mawu ŋuti la *ƒ*o ta na amegbetɔ *ƒ*e biabiawo katã, eye be amea ɖeke mate ŋu akpɔ ŋusẽ ɖe yewo*ƒ*e dzitsinya dzi o. Enye ɖoɖoa ɖe, si dzɔ kple amegbetɔ, si naneke mate ŋu aɖe ɖa o la. Nya siawo le —Congressional Documents (USA), serial No 200, document 271.- me.

Esi amewo le sesem le Europa duwo me be afia ɖe li, si amesiame ate ŋu aɖu eyaŋutɔ *ƒ*e dɔwɔwɔ *ƒ*e kutsetsewo le, asubɔ le e*ƒ*e dzitsinya *ƒ*e xɔse nu la, ame akpeakpewo va ɖi go le Xexe Yaaeyea *ƒ*e *ƒ*utawo. Wodze duwo tsotso. “Massachussets-du la wɔ se tɔxɛa ɖe na dzaa dodo kple kpekpeɖeŋu femaxe nana du ɖesiaɖe me *ƒ*e Kristotɔ, siwo tsò Atlantik tsia*ƒ*u la, hele sisim le aʋawɔwɔ, dɔwuame kple yometilawo *ƒ*e tetéɖeamedzi nu la. Le se la nu la, sisilawo kple ametéɖanyiawo zu dukɔa *ƒ*e kesinɔnu- *ƒ*o*ƒ*uwo *ƒ*e ame kpekpewo. Martyn, vol. 5, p. 417. Ƒe blaeve yome, esi sisila gbãtɔwo ɖi go le Plymouth la, mɔzɔla yeye, siwo woxɔ ɖe New England la, gasɔ gbɔ abe gbãtɔwo ke ene.

Le wo*ƒ*e ŋutete wɔwɔ me be yewoake ɖe nusi dim wole ŋu la, “wonɔa agbe ɖe nu suɛ, si ko wohiã la nu, le dɔ geɖe wɔwɔ me. Nusi ko wokpɔa mɔ na tso anyigba gbɔ la enye esi

sɔ kple woƒe ŋutetewo. Womekuna drɔe ŋukeklẽ, si able wo de toflokomɔkpɔkpɔ alo bleziblezi me o. Ke wokpɔa ŋudzedze le ŋgɔdede suɛ suɛ, si le eme vam blewu vɔ kple kakaɖedzi la ŋuti. Woxɔna dzogbedzi ƒe hiatuamewo kple dzigbɔgbɔblewu, hewúna tsi woƒe ablɔɖe ƒe ati la kple woƒe aɖatsiwo kpakple woƒe ŋgonu ƒe adedzedzewo, vaseɖe esime wòli ke le dua me."

Woxɔe se be Biblia enye xɔse ƒe gɔmeɖokpe, Nunya ƒe dzɔtsoƒe kple ablɔɖe ƒe ɖoɖo-gbalẽ. Wofiana eƒe ɖoɖowo vevie le ƒomewo me, le suku kple le hamea me, eye eƒe kutsetsewoe nye agbe nyui nɔnɔ, sidzedze, dzadzɛnyenye kple ɖokuidziɖuɖu. Ame ate ŋu anɔ Puritanwo dome ƒe geɖe, esi make ɖe ahamulaa ɖeke ŋuti, ase dziku-nutataa ɖe, alo ado go nubialaa ɖe le mɔ dzi o.- Bancroft, liv. 1, ch. 19.- Woɖee fia kple kakaɖedzi be Biblia ƒe ɖoɖowoe nye dedienɔnɔ, si ŋu kakaɖedzi le, na dukɔa ƒe gãnyenye la. Du, siwo wotso, siwo nye du suɛ, gblɔe, siwo te ɖa le wo nɔewo ŋuti la, le ta kekem blewu blewu keke va zu du gã ƒoƒu, siwo si ŋusẽ le la, eye xexea katã ƒe nu ku ɖe ŋutifafa kple ŋgɔdede, si nye Hame, si Papa mele ta na o la, kple du, si dzi fiaa ɖeke meɖu o la, tɔ.

Mɔzɔla geɖewo gale ɖiɖim ɖe Amerika ƒe futa, to gbɔ be azɔ la, woƒe susuwo mele ɖeka kple ŋgɔdolawo tɔ o. Tsã ƒe xɔse kple dzɔdzɔenyenye gale dɔ wɔm geɖe, le dzesi tɔxɛ dem du siawo, gake woƒe ŋusẽ le to yim zi alesi ame yeye, siwo ƒe Amerika yiyi ƒe susu koe nye xexemenuwo didi la, le agbɔ sɔm ɖe edzi.

Se, si Mɔzɔla gbãtɔwo wɔ be hameviwo koe kpɔ mɔ ada akɔ, alo awɔ du-dɔa ɖe la, ƒe metsonuwo menyo kura o. Wowɔ ɖoɖo sia ne woatsɔ lé Hamea ƒe dzadzɛnyenye ɖe te, gake nusi do go tso eme lae nye gbegblẽ. Esi wònye be hamevinyenye koe ana woate ŋu ada akɔ, alo akpɔ du-dɔa ɖe awɔ la, ame geɖewo le gegem ɖe Hame la me na ŋutilãmenuwo ƒe gomekpɔkpɔ, dzimetɔtrɔa ɖeke manɔemee. Alea ye wòva eme be ame matrɔdzimewo sɔŋ xɔ hamea ƒe akpa gã ɖe, eye le osɔfowo dome ŋutɔ hã, amewo li, siwo, menye nu dada ɖeɖe ko wolé ɖe asi o, ke womenya Gbɔgbɔ Kɔkɔe ƒe ŋusẽ, si kɔa ame ŋuti la hã o. Ke gbegblẽ siwo nɔa gegem ɖe hamea me le eƒe ŋutinyawo me, tso keke fia Konstantino dzi vaɖo egbe la, gale eme vam. Gbegblẽ siawo tsona dziɖuɖua ƒe kpekpeɖeŋu didi na hamea ƒe tutuɖo me kple alesi woziɔna ɖe eƒe ŋusẽ ŋu na amesi gblɔ be yeƒe fiaɖuƒe metso xexe sia me o la (Yoh. 18:36) ƒe Nyanyui la lelé ɖe te. Hamea ƒe ɖekawɔwɔ kple dziɖuɖua, alekeake wòanɔ suɛ hã, ate ŋu dze abe nusi le xexea me hem va hamea gbɔ ene, gake le nyateƒe me la, hamea ye le tetèm ɖe xexeame ŋu boŋ .

Ðoɖo gã, siwo ta Robinson kple Roger Williams woʋli vevie ɖo, esiwo nye be nyateƒe la mevana hoo zi ɖeka o, ke boŋ vi, vi, vi, eye bena edze be kristotɔwo nanɔ klalo axɔ kekeli yeye, si agado tso Mawu ƒe Nya kɔkɔe la me la, bú ɖe woƒe dzidzimeviwo keŋkeŋ. Nyanyui-hameawo le Amerika kple Europa, siwo kpɔ gome le Reformatio ƒe yayra gãgãwo me la, megatsɔ ɖe le me na ŋgɔyiyi le Ðɔɖɔɖo ƒe mɔ la dzi o. To gbɔ be ame wɔnuteƒe ɖeka ɖekaa ɖewo tsia tre ɣeaɖewoɣi, heɖea Nyateƒe yeyewo ɖe go, eye wogbena

nudadafiafia, siwo wolé ɖe asi didie hã, ame akpa gãtɔwo ga li, abe Yudaviwo le Kristo ŋɔli me ene, alo abe papayomedzelawo le Luther ŋɔli me ene la, kpɔa dzidzɔ ɖe nusiwo wo fofowo xɔ se la ŋuti, eye woléna ɖe tsã *ƒ*e agbenɔnɔ ŋu. Alea ye xɔse la vatrɔ zu gota nu ɖeɖe ko. Nudadafiafia kple numaɖinudzixɔse, siwo ŋuti wòle be woaɖe asi le, nenye ɖee hamea le mɔzɔzɔ dzi le Nya la *ƒ*e kekelia nu la, nusiawo ko wogalé ɖe asi vevie. Nenemae nunya *ƒ*e gbɔgbɔ, si tso Reformatio me la, nɔ tsitsím vi,vi,vi, vaseɖe esime wòva hiã vevie be woawɔ Ðɔɖɔɖo le Nyanyuihawo me, abe alesi ko wòhiã le Roma hamea me le Luther *ƒ*e ɣeyiɣi me ene. Wode dzesi nenema ke *ƒ*e lelé ɖe xexemenuwo ŋu, gbɔgbɔmelɔdɔdɔ, kple amegbetɔ *ƒ*e susuɖeɖewo tsɔtsɔ ɖo Mawunya *ƒ*e nufiafiawo te*ƒ*e.

Biblia *ƒ*e kaka ɖe xexeame geɖe le *ƒ*e alafa wuiasieke lia *ƒ*e gɔmedzedze me na kekeli gãa ɖe klẽ tso eme na xexea katã. Gake ŋgɔdede le Nyate*ƒ*e, si woɖe fia la nyanya me, alo le kristotɔ *ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ, si asɔ kplii me la, medze eyome o. Satana megate ŋu xɔ Biblia le dukɔa si abe alesi wòwɔ tsã la ene o. Mawunya le amesiame *ƒ*e asitsɔ*ƒ*e. Gake ne wòate ŋu ade e*ƒ*e tameɖoɖo gbɔ la, ena be ame geɖewo metsɔ asixɔxɔ gãa ɖeke nɛ o. Amewo metsɔ ɖeke le me na Ɖɔŋlɔawo sɔsrɔ̃ o, ale be wogayi ɖe nu dadafiafiawo kple gɔmeɖeɖe totrowo xɔxɔse dzi, eye wolé ɖe nusiwo si gɔmeɖokpea ɖeke mele le Biblia me o la ŋuti.

Esi wòkpɔ be yemete ŋu tsrɔ̃ Nyate*ƒ*e la to yometiti me o la, Satana gatrɔ va ɖekawɔwɔ *ƒ*e mɔ, si he megbededede gã kple Roma hamea ɖoɖo anyi vɛ la dzi. Ekplɔ kristotɔwo yi ɖe ɖekawɔwɔ, menye kple trɔsubɔlawo abe tsã ene o, ke boŋ kple amesiwo, to wo*ƒ*e lelé ɖe xexemenuwo ŋuti me la, trɔ zu trɔsubɔla vavãwo abe amesiwo subɔna nɔnɔmetatawo ke ene la me. Emetsonuwo vɔɖi abe esiwo va eme le *ƒ*e alafawo me ene. Dada kple wɔwuiwɔwɔ va do subɔsubɔ *ƒ*e awu, ale be hameawo yɔ kple gbegblẽ sɔŋ. Satana yi ɖe Biblia *ƒ*e nufiafiawo gbegblẽ dzi, eye kɔnuwo kple numame, siwo akplɔ ame miliɔnwo yi tsɔtsrɔ̃ me la, to kẽ deto le hameawo me. Esi wòle be amewo naʋli na xɔse, si wotsɔna ame kɔkɔeawo zi ɖeka na ɣeyiɣiawo katã la, wole kɔnuwo kple numame mawo ta ʋlim. Ale be ɖoɖo nyui, siwo ta Ðɔɖɔɖowɔla geɖewo tsɔ wo*ƒ*e agbe na alo kpe fu geɖe ɖo la, gayi ɖe gbegblẽ me.

Ta 17 lia —Ŋukeke La Ƒe Gbefãɖelawo

Nyate*ƒ*e xɔasiwo, ŋutikɔkɔe *ƒ*e Nyate*ƒ*e vevie, siwo woɖe fia le Biblia me la, dometɔ gãtɔ ɖeka enye Yesu *ƒ*e tɔtrɔva, si anye ta*ƒ*o*ƒ*o na amegbetɔwo *ƒ*e ɖeɖedɔ, si wòva wɔ le anyigba dzi la. Mawu *ƒ*e dukɔa, si le mɔzɔzɔ dzi tso ɣeyiɣia ɖe ke, le ku-bali doblukɔ me la, *ƒ*e dzidzɔmɔkpɔkpɔ gadze keklẽ to ŋugbedonya nyui sia me, si gblɔ be amesi nye "tsitretsitsi kple agbe" la, agatrɔ va, avakplɔ wo yi ɖe "Fofo la *ƒ*e mee" la, dzi. Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e nufiafia enye tanya gãtɔ le Ðɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me. Tso gbesigbe ke mía*ƒ*e dzila gbãtɔwo do go tso Eden-bɔ la me kple aɖatsi la, xɔsetɔ vavãwo nɔa mɔ kpɔm na Ðela, si *ƒ*e ŋugbe wodo la, si ava gbã Satana *ƒ*e tsɔtsrɔ-ŋusẽ la ɖa le wo dzi, eye wòakplɔ wo yi ɖe Paradiso, si wobú la me. Blema *ƒ*e ame kɔkɔeawo katã de dzesii be Mesia *ƒ*e tɔtrɔva le ŋutikɔkɔe me la enye wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔ la *ƒ*e nuwuwu. Henok, si nye amesiwo nɔ Eden-bɔ la me *ƒ*e dzidzime adrẽlia la, si zɔ kple Mawu *ƒ*e alafa etɔ̃ la, kpɔ Ðela *ƒ*e vava le didi*ƒ*e ɖaa. Egblɔ be: "Kpɔ ɖa, A*ƒ*etɔ la kple e*ƒ*e ame kɔkɔe akpe nanewo gbɔna bene wòadrɔ̃ ʋɔnu wo katã…" (Yuda 14,15) Le e*ƒ*e vevesese *ƒ*e zã me la, mía tɔgbui Hiob do ɣli kple kakaɖedzi maʋãmaʋã be: "Ke nyea menyae be nye Xɔnametɔ le agbe, eye mlɔe ke la ado ɖe anyigba me … Makpɔ Mawu. Makpɔe na ɖokuinye, nye ŋutɔ nye ŋkuwo akpɔe, menye ame bubu o…" (Hiob, 19:25-27)

Kristo *ƒ*e tɔtrɔva, si anye gɔmedzedze na dzɔdzɔenyenye *ƒ*e fiaɖuɖu la, nye nya, si ŋuti nuŋlɔla kɔkɔewo *ƒ*o nu le kple nyati wɔdɔɖeamedzi viviwo. Biblia me *ƒ*e nuŋlɔlawo kple nyagblɔɖilawo gblɔ nya geɖe, siwo de dzi*ƒ*o *ƒ*e dzo ame *ƒ*e dzi me ku ɖe eŋuti. Psalmowo ŋlɔla la nɔa ha dzim tso Israel *ƒ*e Fia *ƒ*e ŋusẽ kple gãnyenye ŋu kple nyati siawo: "Zion, si nye nyonyowo *ƒ*e ta la, ye Mawu klẽ tso. Mía Mawu gbɔna, ɖoɖoe mazi le eŋu o… Ele dzi me yɔ dzi*ƒ*o kple anyigba ɖaa, ne wòadrɔ̃ ʋɔnu e*ƒ*e dukɔ." Ps.50:2-4); "Dzi*ƒ*owo akpɔ dzidzɔ, anyigba atso aseye…le Yehowa ŋku me: elabena egbɔna, egbɔna ʋɔnu drɔ̃ ge anyigba; adrɔ̃ ʋɔnu xexeame ɖe dzɔdzɔenyenye nu, kple dukɔwo ɖe e*ƒ*e Nyate*ƒ*e nu. " (Ps. 96:11, 13)

Nyagblɔɖila Yesaya hã do ɣli sia be: "Wò ame kukuwo agbɔ agbe, eye nye ame kukuwo afɔ ɖe tsitre! Minyɔ, mi ketu me tɔwo, eye mitso aseye, elabena mia*ƒ*e zãmu enye kekeli *ƒ*e zãmu, eye anyigba aɖe ŋɔliwo ana."; "Ami ku saɖagatsi tegbee, eye A*ƒ*etɔ Yehowa atutu aɖatsi ɖa le ŋkuwo katã me; eye wòaɖe e*ƒ*e dɔlawo *ƒ*e ŋukpe ɖa tso anyigba blibo la dzi. Elabena Yehowa ye gblɔe." (Yes. 26:19; 25:8, 9)

Nyagblɔɖila Habakuk hã kpɔ Kristo *ƒ*e tɔtrɔva le ŋutegãa ɖe me: "Mawu tso Teman, eye Kɔkɔetɔ la tso Paran-towo dzi. E*ƒ*e ŋutikɔkɔe nyẽ tsyɔ dzi*ƒ*o, eye e*ƒ*e kafukafu yɔ anyigba dzi taŋ." "Keklẽ do abe ɣe tɔ ene." "Etɔ, eye anyigba ʋuʋu; eɖo ŋku anyi kpɔ nu, eye dzidzi *ƒ*o dukɔwo, blema towo fe kpla, gbaɖegbe togbɛwo ŋe dze eme, eye wòzɔ blema mɔwo dzi." "…nèdo wò sɔwo, eye nèɖo wò tasiaɖamwo" "Towo kpɔ wò, eye wodzo kpekpekpe, … agumetsiwo na wose wo ŋkɔ, eye wodo alɔ ɖe dzi." "Ɣe kple ɣleti tɔ ɖe wo

te*ƒ*e, bene wo aŋutrɔ, siwo le yiyim la, nanye kekeli, eye wò akplɔ, siwo le dzo kem la nanye keklẽ.” “Eho, be naxɔ na wò dukɔ, naxɔ wò Amesiamina la…” (Hab. 3:3, 4, 6, 8, 10, 11, 13.)

Le esime wóle dzodzom le e*ƒ*e nusrɔlawo gbɔ la, Đela fa akɔ na wo le wo*ƒ*e vevesesewo me kple kakaɖedzi nya sia be yeagatrɔ va: ” Migana mia*ƒ*e dzi naʋuʋu nyanyanya o;…Fofonye *ƒ*e me la, nɔ*ƒ*e geɖewo li; meyina, be madzra te*ƒ*e ɖo ɖi na mi. Eye ne meyi, eye medzra te*ƒ*e ɖo ɖi na mi la, magava, eye maxɔ mi ɖe nye ŋutɔ gbɔnye.” (Yoh.14:1-3); “Amegbetɔvi la ava le e*ƒ*e ŋutikɔkɔe me, eye dɔlawo katã akpe ɖe eŋuti… abɔbɔ nɔ e*ƒ*e ŋutikɔkɔezikpui la dzi, eye wòa*ƒ*o dukɔwo katã nu *ƒ*u ɖe e*ƒ*e ŋku me” (Mateo, 25:31, 32.)

Dɔla, siwo tsi tre ɖe Amito la dzi le Yesu *ƒ*e dzi*ƒ*o yiyi megbe la, gagblɔ e*ƒ*e tɔtrɔva ŋugbedonya la na wo ake: “…Yesu, si woxɔ tso mia gbɔ yi dzi*ƒ*o la, agava nenema ke, abe alesi miekpɔe wòle dzi*ƒ*o yim ene.” (Dow. 1: 11) Esi Gbɔgbɔ Kɔkɔe la ʋã Apostolo Paulo la, egblɔ be:“Elabena A*ƒ*etɔ la ŋutɔ atsɔ Aʋafia gã *ƒ*e gbeɖeɖe kple Mawudɔla gãtɔ *ƒ*e gbe kple Mawu *ƒ*e kpẽɖiɖi adi tso dzi*ƒ*o..” (Tesa.I, 4:16); Patmos *ƒ*e Nyagblɔɖila hã ŋlɔ̃ be: “Kpɔ ɖa, egbɔna kple alilikpowo, eye ŋku sia ŋku lakpɔe..” (Nyaɖ.1:7).

Ɲutikɔkɔe *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*owo a*ƒ*o xlã eyama le ɣeyiɣi, si me wòatrɔva na “nuwo katã *ƒ*e ɖɔɖɔɖoɣi la” (Dow. 3:21). Alea ye woatsrɔ̃ vɔ̃ *ƒ*e fiaɖuɖu, si nɔ anyi didie la. Xexeame *ƒ*e fiaɖu*ƒ*ewo katã ade ta agu na mía A*ƒ*etɔ kple e*ƒ*e Kristo la, eye wòaɖu Fia yi mavɔ mavɔ.” (Nyaɖ. 11:15) Eye Yehowa *ƒ*e ŋutikɔkɔe aɖe eɖokui fia, eye ŋutilãwo katã akpɔe.” “A*ƒ*etɔ Yehowa ana dzɔdzɔenyenye kple kafukafu namie le dukɔwo katã ŋku me.” “Yehowa Zebaot anye atsyɔkuku kple ŋgoblanu dzeani na e*ƒ*e dukɔ susɔea.” (Yes. 40:5; 61:11; 28:5).

Ɣemaɣie woaɖo Mesia *ƒ*e ŋutifafa Fiaɖu*ƒ*e, si ame tiatiawo katã nɔ mɔ kpɔm na didie la, anyi le afisiafi le dzi*ƒ*oa te. “Elabena Yehowa afa akɔ na Ziɔn, afa akɔ na wo*ƒ*e a*ƒ*edowo katã, awɔ wo*ƒ*e gbegbe abe Eden ene, kple wo*ƒ*e tagba abe Yehowa *ƒ*e abɔ ene.” “Woatsɔ Libanɔn *ƒ*e ŋutikɔkɔe, Karmel kple Saron *ƒ*e atsyɔ̃ nɛ.” “Womagayɔ wò azɔ be ‘amesi wogbe’ o, eye womagayɔ wò anyigba be ‘a*ƒ*edo’ o; ke boŋ woayɔ wò be ‘mekpɔ dzidzɔ le eŋu’, eye woayɔ wò anyigba be ‘srɔnyɔnu’...” “Alesi ɖekakpui ɖea ɖetugbii la, nenema dziwòviwo aɖe wòe; alesi ŋugbetɔsrɔ̃ kpɔa dzidzɔ le ŋugbetɔ ŋui la, nenema wò Mawu akpɔ dzidzɔ le ŋuwòe.” (Yes, 51:3; 35:2; 62:4, 5).

A*ƒ*etɔ la *ƒ*e tɔtrɔva nye e*ƒ*e nusrɔla vavãwo *ƒ*e mɔkpɔkpɔ le ɣeyiɣiawo katã me. Đela *ƒ*e ŋugbedodo, si wòwɔ na e*ƒ*e nusrɔlawo le Amito dzi, hafi dzo le wo gbɔ, be yeagatrɔ va la, klẽ ɖe wo*ƒ*e tsɔ me. Ena wo*ƒ*e dziwo yɔ kple dzidzɔ kpakple mɔkpɔkpɔ, siwo nu dodokpɔwo mete ŋu tsi o, eye vevesese *ƒ*e vivitiwo hã mete ŋu tsyɔ̃ wo dzi o. Le wo*ƒ*e fukpekpe kple yomaaetitiwo me la, Mawu gã la kple mía Đela Yesu Kristo *ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e dzedzé enye wo*ƒ*e “yayra mɔkpɔkpɔ” la. Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o me na Tesalonika kristotɔ, siwo le veve sem ɖe alesi wole wo nɔvi, siwo hã nɔ A*ƒ*etɔ la *ƒ*e tɔtrɔva lalam, dem yɔdo me la,

Paulo ɖo ŋku tsitretsitsi, si ava eme le Ðela *ƒ*e vava zi evelia me la dzi. Amesiwo ku le Kristo me la afɔ, eye woakɔ wo kple agbagbeawo yi ɖakpe A*ƒ*etɔ la le ya me. Eye "míanɔ kple A*ƒ*etɔ la ɖaasi…" (Tesa.I 4:16-18)

Le Patmos *ƒ*e *ƒ*ukpoa dzi, nusrɔla lɔlɔtɔ la hã se ŋugbedonya sia: "Ɛ̃ megbɔna kpuie." Eye e*ƒ*e ɖoŋuti, si me mɔkpɔkpɔ *ƒ*e dzo le la, nye Hamea ka tã *ƒ*e gbedododoɖa le e*ƒ*e mɔzɔzɔ didie la me: "Amen! A*ƒ*etɔ Yesu va! (Nyaɖ. 22:20).

Tso gaxɔwo me, dzotɔame nakewo dzi, kadevetiwo dzi, afisiwo kɔkɔetɔawo kple martirowo ɖi ɖase le Nyate*ƒ*ea ŋuti le la, wo*ƒ*e xɔse kple mɔkpɔkpɔ *ƒ*e ɖasedidi to *ƒ*e alafa geɖewo me va na mí. Esi woka ɖe Kristo *ƒ*e fɔfɔ dzi, eye le esia ta, woawo hã *ƒ*e tsitretsitsi le e*ƒ*e tɔtrɔva ŋkeke la dzi la, kristotɔ siawo dometɔ ɖeka gblɔ be: "Wolé fu ku, eye woɖee fia be yewosẽ ŋu wui gɔ̃ hã." —Daniel T. Taylor, The Reign of Christ on Earth or The Voice of the Church in all Ages, p. 33 -. Wolɔ̃ be yewoayi yɔdo me fãa, "ale be yewoanye ablɔɖeviwo atsi tsitre". Ibid. p 54. Wonɔ mɔ kpɔm na "A*ƒ*etɔ la, si aɖi tso dzi*ƒ*o le Fofoa *ƒ*e ŋutikɔkɔe me" eye wòatsɔ "fiaɖu*ƒ*e mavɔ la *ƒ*e ɣeyiɣi la va na dzɔdzɔetɔwo ." Mɔkpɔkpɔ sia kee le Vaud-dumetɔwo hã si. Ibid, p.132, 134. Wiklef nɔa Ðela *ƒ*e vava lalam, abe Hame la *ƒ*e mɔkpɔkpɔ ene.

Luther gblɔna be: "Meka ɖe dzi vavã na ɖokuinye be vɔnudrɔŋkeke la mahe ɖe megbe wú *ƒ*e alafa etɔ̃ o. Mawu malɔ̃, eye mate ŋui hã, be yeanɔ veve sem le xexe vɔdi sia ŋgɔ didi wú alea o. Ŋkeke gã, si dzi woatsrɔ̃ ŋunyɔ̃ *ƒ*e fiaɖu*ƒ*ea le la, gogo." Ibid., p. 158.

Melankton ya be: "Xexeme do xoxo sia medidi tso e*ƒ*e nuwuwu gbɔ o." Kalvin nɔ kristotɔwo kpem be womegake ɖi o, ke boŋ woadi Kristo *ƒ*e vava ŋkeke la vevie, abe dzidzɔ nudzɔdzɔ gãtɔ kekeake ene, eye wògblɔ be: "Xɔsetɔwo *ƒ*e *ƒ*omea katã *ƒ*e ŋku nenɔ ŋkeke sia dzi." Ebe : "Ele be Kristo *ƒ*e dɔ kple tsikɔ nawu mí, míanɔ edim, anɔ esusum vaseɖe ŋkeke gã ma *ƒ*e agudzedze, si dzi mía A*ƒ*etɔ la aɖe e*ƒ*e fiaɖu*ƒ*e la *ƒ*e ŋutikɔkɔe blibo la fia. Ibid. p. 158, 134.

Knox, Skotland *ƒ*e Ðɔdɔdowɔla la gblɔ be: Ðe mía A*ƒ*etɔ Yesu menɔ mía*ƒ*e ŋutilã me yi dzi*ƒ*o oa, eye ɖe magatrɔ va oa? Míenya be agatrɔ va, eye wòatrɔ va kpuie." Ridley kple Latimer, siwo hã tsɔ wo*ƒ*e agbe na ɖe Nyate*ƒ*e la ta, nɔ mɔkpɔkpɔ me kple xɔse be Kristo agatrɔ va; Ridley be: "Ðikeke mele eŋu o, be xexe sia *ƒ*e nuwuwu tu a*ƒ*e: mexɔ edzi se, eyata mele gbɔgblɔm be mina míado ɣli tso mía*ƒ*e dzi me ke, kple Yohanes, Mawu *ƒ*e subɔla la, na mía Ðela Yesu Kristo agblɔ be :"Va, A*ƒ*etɔ Yesu, va!" Ibid. p.151.

Baxter gblɔ be: "A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava *ƒ*e susu xɔ asi nam vavã, eye wògafaa akɔ nam."- Richard Baxter, Works, vol. 17, p. 155.- "Ele xɔse *ƒ*e dɔwɔwɔ kple kɔkɔetɔwo *ƒ*e agbenɔnɔ me be woalɔ̃ e*ƒ*e vava, eye woalala dzidzɔ-mɔkpɔkpɔ sia. Ne ku enye futɔ mamlɛa, si woatsrɔ̃ le tsitretsitsi me la, míakpɔ alesi wòle be xɔsetɔwo nadi, eye woabia Kristo *ƒ*e vava zi evelia, si anye dziɖuɖu blibo mamlɛa *ƒ*e mevava la, kple dzo le gbedododoɖa me". Ibid.

vol. 17, p. 500. Ŋkeke siae wòle be xɔsetɔwo katã nadi, akpɔ mɔ na, anɔ lalam abe wo*f*e ɖeɖedɔ la *f*e nuwuwu, kple wo*f*e luʋɔwo *f*e didí kple ŋutetewo *f*e mevava ene.” “A*f*etɔ, nà be ŋkeke yayra sia nava kaba.” Esia enye Apostolowo *f*e Hamea, Hame, si nɔ dzogbe, kple Ðɔdɔɖowɔlawo *f*e mɔkpɔkpɔ la.

Menye Kristo *f*e tɔtrɔva *f*e nɔnɔme kple e*f*e taɖodzinu ɖeɖe ŋuti Nyagblɔɖi *f*o nu le o. Egana dzesi, siwo aɖee fia amegbetɔwo, be game la gogo. Yesu gblɔ be: “Eye dzesiwo lado ɖe ɣe kple ɣleti kple ɣletiviwo me” (Luka 21:25). “..Ɣe la ado viviti, eye ɣleti megale ɖiɖi ge o; ɣletiviwo lage tso dzi*f*o, eye dzi*f*owo *f*e ŋusẽwo aʋuʋu. Eye ekema woakpɔ Amegbetɔvi la le alilikpowo me gbɔna kple ŋusẽ kpakple ŋutikɔkɔe geɖe.” (Marko 13:24-26). Nusi Nyaɖeɖefia ŋlɔla gblɔ tso dzesi, siwo ado ŋgɔ na e*f*e tɔtrɔva la *f*e gbãtɔ enye esi: “..Eye anyigbaʋuʋu gãa ɖe vadzɔ, eye ɣe trɔ zu yibɔ abe lãfukotoku ene, eye ɣleti trɔ zu abe ʋu ene.” (Nyaɖ. 6:12)

Dzesi siawo va eme do ŋgɔ na mía*f*e *f*e alafa sia *f*e gɔmedzedze. Abe nyagblɔɖi sia *f*e mevava ene la, anyigbaʋuʋu dziŋɔ, si tɔgbi medzɔ kpɔ o la, dzɔ le *f*e 1755 me. To gbɔ be ame geɖewo yɔe be Lisbon *f*e anyigbaʋuʋu hã la, exɔ Europa, Afrika kple Amerika duwo *f*e akpa gãtɔwo. Wose e*f*e dɔwɔwɔ le Greenland, West Indies kple Madeira *f*ukpowo dzi, Norway kple Sweden, Aŋlisi blɔtsi kple Ireland. Te*f*e, siwo katã wòxɔ la, *f*e kekeme *f*o*f*u le abe kilometa-ka million adẽ sɔŋ ene. Le Afrika, vie ko e*f*e ŋusẽa nasɔ kple Europa tɔ. Algeria *f*e akpa gãa ɖe gbã keŋkeŋ. Moroko kɔ*f*ea ɖe, si me ame akpe enyi yi ɖe akpe ewo le la, bú keŋ. Ƒutsotsoe gã nyadria ɖe gbã ɖe Spania kpe Afrika *f*e futawo, nyrɔ̃ du geɖewo, hegblẽ nu sɔgbɔ.

Ke Spania kple Portugal ye anyigbaʋuʋu la sesẽ le wú afisiafi. Wobe *f*utsotsoe, si gbã ɖe Kadix *f*e *f*uta la *f*e kɔkɔme anɔ abe meta wuienyi ene. Portugal *f*e to gãwo dometɔa ɖewo ʋuʋu kpekpekpe le agunu ke; bubuwo ʋu le wo*f*e ta me, eye wofẽ nukutɔe, le esime ahlihãkpe gãgãwo le fiflím le mimlim yi dze baliwo me, eye toawo nɔ dzo túm.- Sir Charles Lyell, Principes de Geologie, p. 495.-

Le Lisbon-dua me anyigba nɔ gbe ɖeem le e*f*e tu me, kasia anyigbaʋuʋu sẽ ŋua ɖe kplɔe ɖo, si kaka dua *f*e akpa gãtɔ. Le miniti adẽ me la, ame akpe blaadẽ tsrɔ. Atsia*f*u gbãtɔ la te yi megbe, hegblẽ tɔdziʋudze*f*e la ɖe *f*u*f*ui*f*e. Ke ɣeyiɣi suɛa ɖe megbe la, etrɔva kple ŋusẽ, eye *f*utsotsoewo de dzi abe meta wuiatɔ̃ gbɔ kɔkɔme, si wònɔna tsã la ŋu. Nusi gawɔ nuku la enye ʋudze*f*e yeye, si wotu la *f*e nyɔnyrɔ̃ ɖe atsia*f*u me. Ʋudze*f*e dzeani, xɔ home gãa ɖe, ye wònye wotu kple ahlihã-kpe. Esi dzi*f*oxɔ gãgãwo le mumum la, ameha gãa ɖe *f*u du yi ɖabe ɖe afima. Ke le aɖaba*f*o*f*o ɖeka me, ʋudze*f*e la nyrɔ̃ ɖe tsi té kple amesiwo katã le afima, eye ŋutilã kuku ɖeka hã meho ɖe tsia ŋgɔ o.- Ibid. p. 495.

Kasia anyigbaʋuʋua nanɔ te la, katoliko sista-kpɔwo kple gbedoxɔwo katã, du-dɔwɔ*f*ewo katã kloe kple a*f*ewo *f*e mamame eneliawo gbã keŋkeŋ. Le ga*f*o*f*o evea ɖewo megbe la, dzo dze bibi le te*f*e vovovowo le dua me, eye wònɔ bibim kple ŋusẽ ŋkeke etɔ̃

sɔŋ ale be dua katã tsrɔ. Anyigbaʊuʊu sia va eme le azã gãa ɖe ɖuɖu me, esi gbedoxɔwo kple sista-kpɔwo yɔ kple azãɖulawo, eye ame ʊɛa ɖewo koe tsi agbe.- Encyclopedia Americana. Art. “Lisbon” note (ed 1831).

Vɔvɔ, si dze amewo dzi la, mele gbɔgblɔ o. Amea ɖeke hã mete ŋu le avi fam o, elabe nudzɔdzɔ la kpẽ wú avifafa. Amewo le du dzi tso afii yi afi kemɛ, kple vɔvɔ, hele ŋgonu kple akɔta *ƒ*om, le gbɔgblɔm be: “Ve mía nu”, “Xexeame le nu wum!” Vidadawo gblẽ wo viwo ɖi, le du dzi, helé atitsoga ɖe asi. Nublanuitɔe, ameha gãa ɖe, si du yi ɣla ɖe gbedoxɔwo me. Wokɔ sacramento la ɖe dzi dokpoe, dzodzroe nublanuitɔ siawo tsyɔ̃ akɔ ɖe altarowo dzi. Kpetatawo, nunɔlawo, dumevi bubuwo, wo katã tsrɔ̃ esi gbedoxɔwo mu tsyɔ̃ wo dzi. Wosusu be ame akpe blaasieke tsrɔ̃ le vɔvɔ̃ ŋkeke ma dzi.

Abe *ƒ*e blaeve vɔ atɔ̃ ene le nudzɔdzɔ sia megbe la, dzesi evelia, si ŋu nyagblɔɖi la *ƒ*o nu le, si nye ɣe kple ɣleti *ƒ*e vivitidodo la, hã va eme. Nusi wɔ dɔ ɖe ame dzi le nyagblɔɖi sia me la enye be nuwo va eme le ɣeyiɣi, si wogblɔ la, tututu. Le e*ƒ*e dzeɖoɖo kple nusrɔlawo me le Amito la dzi, esi wò*ƒ*o nu tso fukpekpe ɣeyiɣi, si me Hame la le toto ge ŋu le Papawo *ƒ*e *ƒ*e 1260 *ƒ*e ameyometiti, si ŋu wògblɔ le be woaɖe le ŋkeke siawo me la, egblɔ dzesia ɖewo, esiwo le ŋgɔ do ge na e*ƒ*e vava la, eye wòɖo ɣeyiɣi na dzesi gbãtɔa *ƒ*e mevava. “Ke le ŋkeke mawo *ƒ*e xaxa megbe la ɣe la ado viviti, eye ɣleti megale ɖiɖi ge o.” (Marko 13:24). Ŋkeke 1260, si nye *ƒ*e 1260 le nyagblɔɖi gɔmeɖeɖea nu la, wu nu le *ƒ*e 1798 lia me. Yometitiawo nu tso, *ƒ*e 25 do ŋgɔ. Ekem, le A*ƒ*etɔ la *ƒ*e nya nu la, ɣe *ƒ*e viviti dodo la ava le ɣeyiɣi eveawo dome. Nyagblɔɖi sia va eme le 19 Mai 1780.

Viviti ŋkeke, si va eme le ɣleti Damɛ 19 le *ƒ*e 1780 lia me, ne mele tɔxɛ kekeake o hã, nye nusi wɔ nuku geɖe wú wo katã. Amea ɖeke mete ŋu ɖe egɔme keŋkeŋ vaseɖe egbea o…Viviti manyagblɔa ɖe do ɖe dziŋgɔli la katã kple New England *ƒ*e ya me katã.- R. M. Devens, Our first Century, p. 89.- wode dzesii be zã-do-keli sia metso ɣe-lé-ɣleti *ƒ*e wɔnaa ɖeke gbɔ o, elabena esusɔ vie ko ɣleti la nade blibo. Metso alilikpowo *ƒ*e agbɔsɔsɔ gbɔ o, eye menye yame *ƒ*e babla sɔgbɔ hã o, elabena le vivitiawo me le te*ƒ*ea ɖewo la ɣletiviwo le keklẽm. Dzinuvimekpɔla Herschel, si nɔ nu *ƒ*om tso alesi amegbetɔ *ƒ*e nunya gã mete ŋu kpɔ gɔmeɖeɖea ɖeke na nudzɔdzɔ sia o la, gblɔ be: ” Anyiehe Amerika *ƒ*e ŋkeke doviviti la nye dzɔdzɔme *ƒ*e nu-vaemewo dometɔ ɖeka, si ŋuti susuɖela gãwo tɔtɔ le wo ɖokui me le.”

“Viviti la *ƒ*e takeke la lolo. Wokpɔe le New England *ƒ*e ɣedze*ƒ*e duwo me; le ɣetoɖo*ƒ*e gome la, eyi ɖe keke Connecticut *ƒ*e adzɔge nutowo me kple Albania *ƒ*e du me le New York. Le dziehe la, exɔ *ƒ*uta-duwo keŋ, eye woxɔse be egbɔ du tsotsowo *ƒ*e li*ƒ*owo ŋu yi ɖe afisi womenya o la. Viviti la nɔ anyi le Boston ga*ƒ*o*ƒ*o wuiene alo wuiatɔ̃ sɔŋ, alo awú ŋutɔ gɔ̃ hã” .

“Ŋu nyuia ɖe ye ke ŋdi ma, eye xexea me kɔ; ke tso ga enyi ko la, nu wɔnukua ɖe le dzedzem le ɣe la me. Alilia ɖeke menɔ anyi o, gake ya la me kpẽ, nɔ litii abe dzudzɔ ene,

eye keklẽ aŋutiɖiɖia ɖe ƒo xlã ɣe la, eye wòle tətrəm yibɔ vivivi vaseɖe esime ɣe la bu keŋkeŋ.” Alea ye zã ga wuieve ƒe viviti do blibo le ŋdɔ ga wuieve me.”

Nudzɔdzɔ sia ɖo vɔvɔ̃ na ame geɖewo ŋutɔ keke vakɔ ɖe lãwo hã dzi. Koklowo nɔ du dzi yi ɖe woƒe kpowo me, xeviwo ɖo woƒe atɔwo me, eye aƒemelãwo yi woƒe dɔƒewo. Wole akpɔkpləbitowo kple adze-xewo ŋkɔ sem. Koklotsuwo le atɔ kum abe ŋue le keke ge ene. Agbledelawo gblẽ woƒe dɔwo ɖi. Dɔ sia dɔ nu tso, eye akaɖiwo dze bibi le aƒewo me. Connecticut ƒe sewɔƒe, si le ƒuƒoƒo me le Hartfort ɣemaɣi la, tso takpekpe la. Nusianu le zãdodo ƒe nɔnɔme wɔnublanuia ɖe me. Ke abe gaƒoƒo eve do ŋgɔ na ɣetrɔ gbɔ la, keklẽ via ɖe va, eye ɣe la dze le afú yibɔa ɖe me. “Ke le ɣeyiɣi suɛa ɖe megbe la, viviti la gatrɔ va kple babla kɔtɔɔ wú tsã, si na be zã ƒe mamame gbãtɔ ƒe dodo la ɖo vɔvɔ̃ ŋutɔ, eye ame million siwo kpɔe la gblɔ be etɔgbi menɔ anyi kpɔ o. Tso ɣetoɖoɣi vaseɖe zã ga wuieve la, keklẽ ƒe alɔdzea ɖeke meŋɔ̃ dziƒolilia o, eɖanye ɣleti alo ɣletiviwo o. Woyɔe be vivitiwo ƒe nyɔnyrɔ.” Ðaseɖila, siwo kpɔ nusia teƒe la dometɔ ɖeka gblɔ be: “Le gaƒoƒo ma me la, mesusu le ɖokuinye me be ne viviti tsyɔ̃ xexea katã ƒe nu keklẽwo dzi, alo be woƒe ɖeke meli o la, viviti la magate ŋu ado wú esia o.- Samuel Tenney of Exeter, New Hampshire, December1785 (in Massachussets Historical Society Collections, 1792, 1st series, vol. 1p. 97) To gbɔ be ɣleti la le blibo zã ma me hã la, mekpɔ ŋusẽa ɖeke ɖe ku ƒe vɔvɔli ma, si tsyɔ̃ xexeame dzi la, dzi o. Viviti la klo ɖa le zã ga wuieve me, eye esi ɣleti dò la, enɔ abe ʋu ene. …

Woŋlɔ̃ ƒe 1780 ƒe ɣleti atɔlia ƒe ŋkeke 19 lia ƒe nyawo ɖe ŋutinya-gbalẽwo me kple ŋkɔ sia be “Ɔkeke-do-viviti” la. Tso keke Mose ƒe ŋkekewo dzi la, womegakpɔ zãdo-kelia ɖeke, si nɔ yibɔ, keke ta, eye wodidi abe esia ene o. Nusi wogblɔ tso eŋuti la koe nye be enye gbeɖiɖi tso Mawu gbɔ, si Nyagblɔɖila Yoel gblɔ, ƒe alafa blaeve vɔ atɔ̃ hafi wòvadzɔ la. “Ɣe ado viviti, eye ɣleti azu ʋu, hafi Yehowa ƒe ŋkeke gã dziŋɔ la nava do.” (Yoel 3:4) (Joel 2:31)

Kristo bia tso eƒe nusrɔlawo sí be woanɔ ŋudzɔ, alé ŋku ɖe yeƒe tətrɔva ƒe dzesiawo ŋu, eye ne wode asi eme vava la, woakpɔ dzidzɔ be yewo ƒe Fia la gogo. “Ke ne nusiawo de asi emevava la, ekema miwu mo dzi, eye mikɔ miaƒe tawo ɖe dzi, elabena miaƒe ɖeɖe la gogo.” Ehe eƒe nusrɔlawo ƒe susu va atiwo gbɔ ne wole aŋgbawo tom le seƒoɣi la, eye wogblɔ na wo be: “Ne woto aŋgbawo la, miakpɔe adze sii le mia ɖokui si bena dzomeŋɔli le ɖoɖom. Nenemake miawo hã, ne miekpɔ nusiawo le eme vam la, midze sii bena Mawufiaɖuƒe la gogo.” (Luka 21:28,30,31)

Ke esi dada kple gotanuwɔwɔ le teƒe xɔm blewu le bɔbɔenyenye kple mawusosroɖa sí le hamea me la, lɔlɔ̃ na Kristo kple eƒe tətrɔva dzixɔse hã nu le tsitsim ɖɔɖɔɖɔ. Esi wònye be wokplɔ xexeame kple eƒe vivisesewo ɖo la, amesiwo xɔ ŋkɔ be kristotɔwo la ŋlɔ Ðela ƒe nuxlɔamenyawo ku ɖe eƒe vava ŋuti la be. Womegatsɔ ɖeke le me na eƒe vava zi evelia ƒe nufiafiawo o. Wotsɔ gɔmesese totro de viviti Ɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ƒe kpupkui, siwo ƒo nu

tso eŋuti la me, eye, le nuwuwu la, woŋlɔ wo be keŋ. Ale wònɔ na Amerika *ƒ*e hameawo. Ablɔɖe kple dzidzeme, si wokpɔ, ŋukeklẽ na kesinɔnuwo kple nu dzaniwo na be wokplɔ ga didi vivivo ɖo. Ðkɔ gã xɔxɔ, kple ŋusẽ kpɔkpɔ, siwo dze abe wole asitsɔ*ƒ*e na wo ene la, kplɔ wo yi ɖe ŋutete wɔwɔ kple mɔkpɔkpɔ na agbe sia me *ƒ*e nudidiwo gbɔ, ale be wokpɔ ŋkeke gã, si dzi xexeame kple emenuwo le tsɔtsrɔ̃ ge le la, abe nusi le ŋgɔ boo la ene.

Esi Ðela nɔ nu *ƒ*om na e*ƒ*e nusrɔlawo le e*ƒ*e tɔtrɔva dzesiwo ŋuti la, egblɔ nya ɖi ku ɖe xɔse *ƒ*e gbɔdzɔgbɔdzɔ, si anɔ anyi, kpuie hafi wòatrɔva la ŋuti. Abe le Noah *ƒ*e ɣeyiɣiwo me ene la, woakpɔ amewo anɔ dɔ dzi, asitsatsa anɔ edzi yim, eye woadze dzidzɔkpɔkpɔ yome. Woanɔ nu*ƒ*e*ƒ*le kple nudzadzra dzi, anɔ nu *ƒ*ãm, anɔ xɔ tum, woanɔ srɔ̃ ɖem, anɔ wɔviwo tsɔm na srɔɖeɖe. Woaŋlɔ̃ Mawu kple agbe, si gbɔna la be. Kristo le nyanya nam amesiwo anɔ agbe le ɣeyiɣi siawo me be: "Ke mikpɔ mia ɖokui dzi nyuie, bena nutsuɖuɖu kple ahamumu kple dzimaɖitsitsi ɖe nuɖuɖu ŋu nagate mia*ƒ*e dzi ɖe to o, eye ŋkeke ma nagalili mi abe mɔ̃ ene o." "Eyaŋuti minɔ ŋudzɔ le ɣeawo katã ɣi me kple gbedodoɖa, bena miate ŋu asi le nusiawo katã, siwo le eme va ge la nu, eye be miatsi tre ɖe Amegbetɔvi la ŋku me." (Luka 21:34,36) Ðela gblɔ nɔnɔme, si me Hame la anɔ ɣemaɣi : « … menya wò dɔwɔwɔwo" bena, ŋkɔ le asiwò be, èle agbe, eye nèku. » (Nyaɖ. 3:1). Wole toklã vevie sia hã nam amesiwo medi be yewoaɖe asi le yewo*ƒ*e ŋutilã me *ƒ*e dedienɔnɔ ŋu o la: "Ne mènɔ ŋudzɔ azɔ o la, ekema mava ado ɖe dziwò abe fiafitɔ ene, eye mànya ga*ƒ*o*ƒ*o, si dzi mava ado ɖe dziwò o." (Nyaɖ. 3:3).

Ehiã be woana amewo nanya xaxa, si le ŋgɔ na wo la, ale be woate ŋu adzra ɖo na nu gã, siwo le dzɔdzɔ ge le amenuveɣeyiɣia *ƒ*e nuwuwu la. Mawu *ƒ*e Nyagblɔɖila la gblɔ nya sia be: "…Yehowa *ƒ*e ŋkeke la tri akɔ, eye ŋɔdzi le eŋu ŋutɔ, amekae ate ŋu anɔ te ɖe enu?" (Yoel 2:11). Amekae ate ŋu anɔ te ɖe amesia *ƒ*e vava nu? "…Amesi *ƒ*e ŋkuwo dza, be mate ŋu akpɔ nu vɔɖi wɔwɔ o.."(Hab. 1:13). Na amesiwo le ɣli dom be: "Nye Mawu… míedze si wò.." gake "wosẽ to ɖe nye Seawo ŋu" hetsɔa "mawu bubuwo ɖɔa li Mawu" (Hosea 8:2, 1; Ps.16:4) eye wole makɔmakɔnyenye ɣlam ɖe wo*ƒ*e dziwo me, hele lelém ɖe madzɔmadzɔ *ƒ*e mɔwo ŋuti la, Yehowa *ƒ*e ŋkeke la anye viviti. "Ðe menye vivitie nye Yehowa *ƒ*e ŋkeke la, eye menye kekeli oa, ɖe menye blukɔ wònye, eye eme mekɔ oa?" (Amos 5:20). "Le ɣemaɣi la màtsɔ akaɖi atsa le Yerusalem, eye mahe to na amesiwo katã ɖo *ƒ*ã ɖi hele gbɔgblɔm le wo*ƒ*e dzi me bena: Yehowa mele nyui alo vɔ̃ wɔ ge o." (Zefanya 1: 12,). "Matu xexeame *ƒ*e vɔɖiwɔwɔ kple ame vɔɖiwo *ƒ*e vodada ŋu fe na wo, mana dadalawo *ƒ*e dada nu natso, eye mate ŋutasẽlawo *ƒ*e adegbe*ƒ*o*ƒ*o ɖe to." (Yes 13:11) "Wo*ƒ*e klosalo kple sika mate ŋu aɖe wo o…woaha wo*ƒ*e kesinɔnuwo, eye wo*ƒ*e a*ƒ*ewo azu a*ƒ*edo.." (Zefanya 1:18,13)

Esi wònɔ nusi gbɔna dzɔdzɔ ge gbaɖegbe ŋuti bum kpɔ la, Nyagblɔɖila Yeremia gblɔ be: "Mele togotogoe *ƒ*om le vevesese ta…nyemate ŋu azi ɖoɖoe o, elabena nye luʋɔ le

kpẽwo ƒe ɖiɖi kple avɔaɣli sem. Gligbagbã tsia ɖe wo nɔewo nu, elabena wogblẽ anyigba blibo la..” (Yer. 4:19,20)

“Dɔmedzoedogbe, hiãgbe kple xaxagbee, aƒedoɖigbe kple nugblẽgbee, blukɔ kple vivitidogbee, alilikpo kple tsizidogbee, lãdzo kple kpẽkugbe wòanye..” (Zefanya 1:15,16). ” Kpɔ ɖa, Yehowa ƒe ŋkeke dziŋɔ̃ la gbɔna..ne wòado gbegbe anyigba la, eye wòatsrɔ̃ nuvɔwɔlawo ɖa le edzi.” (Yes. 13:9)

Hena eƒe ŋkeke gã la, Mawu le nu xlɔ̃m eviawo le eƒe Nya la me, kple nyati vevie, siwo me kɔ nyuie be, woado go le woƒe gbɔgbɔme ƒe alɔ̃dɔdɔ̃ me, eye woadi yeƒe ŋku me le dzimetɔtrɔ kple bɔbɔenyenye me. “Mi ku kpẽ le Zion, mido aƒa le nye to kɔkɔe la dzi! Anyigbadzitɔwo katã nedzo nyanyanya, elabena Yehowa ƒe ŋkeke la gbɔna, etu aƒe!...” “... Miɖo nutsitsi-dɔ kɔkɔe, eye miɖe gbe ƒã takpegbe. Miƒo dukɔ la nu ƒu, eye mikɔ ameha la ŋu, miyɔ amegã ɖeɖiwo vɛ, eye miƒo ɖeviwo kple vinɔwo nu ƒu; ŋugbetɔsrɔ̃ nedo tso eƒe xɔ me, eye ŋugbetɔ nedo tso ŋugbetɔxɔ me. Nunɔlawo, amesiwo subɔa Yehowa la, nefa avi le akpata kple vɔsamlekpui la dome. Mitsɔ miaƒe dzi blibo kple nutsitsidɔ, avifafa kple konyifafa trɔ ɖe ŋunye! Midze miaƒe dziwo, menye miaƒe awuwo o, eye migatrɔ ɖe Yehowa mia Mawu la ŋu! Elabena amenuvela kple nublanuikpɔla wònye, egbɔa dzi ɖi blewu, amenuveve bɔ ɖe esi, eye vɔ̃wɔwɔ venɛ.” (Yoel 2:1, 15-17, 12,13)

Ele be ɖɔɖɔɖo gãa ɖe nava me, ale be woadzra dukɔa ɖe, si ate ŋu anɔ te le Mawu ƒe ŋkeke la dzi la ɖo. Aƒetɔ la kpɔ be kristotɔ geɖewo mele dzadzram ɖo na agbe mavɔ la o, eye, le eƒe amenuve me la, ena nyanya wo ale be woado le woƒe alɔ̃dɔdɔ me, eye woadzra ɖo na Aƒetɔ la.

Wona mí toklãnya sia le Nyaɖeɖefia ƒe agbalẽa, ta wuienelia me. Enye gbedasi etɔ̃ƒoƒu, eye abe dzesidonu ene la, dziƒodɔlawoe le gbeƒã la ɖem, kasia Amegbetɔvi la dze gbeƒãɖeɖeawo yome, heva be yeaŋẽ “anyigba la ƒe nukuwo”. Gbedasi gbãtɔ le nyanya nam ku ɖe vɔnudɔdrɔ̃ ŋkekea ƒe vava ŋu. Nyagblɔɖila la kpɔ dɔlaa ɖe “le dzodzom le dziƒo titina eye wòle Nyanyui mavɔ la ɖe asi be yeagblɔ afia anyigbadzinɔlawo kple trɔsubɔlawo katã kple to sia to kple gbegbɔgblɔ sia gbegbɔgblɔ kpakple dukɔ sia dukɔ, eye wòle gbɔgblɔm kple gbe gã bena: Mivɔ̃ Mawu, eye mitsɔ ŋutikɔkɔe nɛ; elabena eƒe vɔnudɔdrɔgaƒoƒo la ɖo, eye mide ta agu na amesi wɔ dziƒo kple anyigba kple atsiaƒu kple tsi dzidziwo.” (Nyaɖ. 14:6,7)

Wogblɔ be gbedasi la nye Nyanyui mavɔ la ƒe akpaa ɖe. Menye dziƒodɔlawo wotsɔ gbeƒãɖeɖe la na o, ke amegbetɔwo boŋ. Wona be dɔlawo nakplɔ dɔ sia wɔwɔ. Wole ɖoɖo gãwo nu na amegbetɔ ƒe ɖeɖe. Gake Nyanyui mavɔ la ƒe gbeƒãɖeɖe dɔ la ŋutɔ nye Kristo ƒe subɔla, siwo le anyigba dzi la tɔ.

Amesiwo atsɔ gbeƒãɖeɖe siawo na xexea la nye mawusubɔla, siwo wɔna ɖe Mawu ƒe Gbɔgbɔ la ƒe ɖeɖefiawo kple eƒe Nya la ƒe nufiafiawo dzi. Wonye amesiwo tsɔ ɖe le me

na Nyagblɔɖilawo ƒe nyateƒenya, kple na “akaɖi, si le keklẽm le tsyɔtsyɔƒe” la. (Petro II, 1:19) Wodi sidzedze Mawu wú kesinɔnu ɣaɣlawo, esi wokpɔ be “enyo wú klosaloƒeƒle, eye eƒe viɖe ƒo sika ta” la. (Lod. 3:14). Eyata Aƒetɔ la ɖe fiaɖuƒeamenu gãgãwo fia wo. “Yehowa bɔa ha kple amesiwo vɔnɛ la, eye wònana wonyaa eƒe nubabla.” (Ps. 25:14)

Menye hamea kplɔlawoe nya Nyateƒe sia, heɖe gbeƒãe o. Nenye gbetakpɔla wɔnuteƒe wonye, le Ðɔŋlɔawo me dzrom vevie kple gbedodoɖa la, anye ne wonya zã ƒe gaƒoƒo la. Anye ne nyagblɔɖiawo ɖe nusi gbɔna dzɔdzɔge la fia wo. Ke menɔ na wo alea o, eye wotsɔ gbedasi la na ame hatsotsoe bubu. Yesu gblɔ be: “Mizɔ azɔli, esi kekeli la le mia gbɔ, bena viviti la nagatu mi o.” (Yoh.12:35). Amesiwo te ɖa le kekeli, si Mawu na wo la gbɔ, alo metsɔ ɖeke le me na edidi, le esime wòle woƒe asitsɔƒe o la, wogblẽ wo ɖe viviti me. Gake Ðela gagblɔ nya sia be: “...Amesi ke dzea yonyeme la, mele viviti la me zɔ ge akpɔ o, ke boŋ agbe la ƒe kekeli anɔ esi.” (Yoh. 8:12). Amesi le dzɔdzɔe le dzi me, si di be yeawɔ Mawu ƒe lɔlɔnu, eye wòlé kekeli, si wonae la, me ɖe asi vevie la, agaxɔ kekeli ɖe edzi. Woadɔ ɣletivia ɖe, si le keklẽm kple dziƒo kekeli la ɖo ɖe luʋɔ sia be wòakplɔe le Nyateƒe la katã me.

Le Kristo ƒe vava gbãtɔ me la nunɔlawo kple nuŋlɔlawo le du kɔkɔe la me, siwo wotsɔ Mawu ƒe ɖeɖefiawo de asi na la, ate ŋu ke ɖe ɣeyiɣiawo ƒe dzesiwo ŋu, eye woaɖe gbeƒã Mesia, si ƒe ŋugbe wodo la, ƒe vava. Mixa ƒe nyagblɔɖi la ƒo nu tso afisi woadzii le la ŋuti: (Mixa 5:2). Daniel ya gblɔ ɣeyiɣi, si wòava la (Daniel 9:25). Mawu tsɔ nyagblɔɖiawo de asi na Israel ƒe kplɔlawo. Taflatsɛa ɖeke meli na wo, ne womegblɔ na dukɔa be Mesia ƒe vava la gogo o. Woƒe numanya tso ɖekematsɔleme ƒe fɔɖiɖi me. Yudaviwo lí ŋkuɖoɖzikpe anyi na nyagblɔɖila, siwo wowu la, le esime wonɔa kafukafu tsɔm na Satana ƒe dɔtsɔlawo to bubudede anyigbadzi-megãwo ŋuti me. Esi wònye be xexeame ƒe bubu kple amegbetɔ ƒe ŋusẽ didi vevie xɔ woƒe susuwo me la, woŋlɔ̃ bubudeameŋu, si Dziƒo-Fia la tsɔ na wo la be.

Ðe wòle be Israel-megãwo natsɔ veviedodo kple bubu deto asrɔ̃nu tso teƒe, ɣeyiɣi kple nɔnɔme, si me nudzɔdzɔ gãtɔ kekeake le xexea ƒe ŋutinya me, si nye Mawuvi la ƒe vava be yeavawɔ amegbetɔ ƒe ɖeɖedɔ la, ŋuti hafi. Ðe wòle be Israelviwo katã nanɔ ŋudzɔ, ale be woanye ame gbãtɔ, siwo ado dza na xexea ƒe Ðela hafi. Nukae dzɔ? Mɔzɔla eve, siwo ŋu ɖeɖi té la, ɖi tso Nazaret ƒe togbɛwo dzi, hege ɖe Betlehem. Wozɔ to du la ƒe mɔ xaxɛ la dzi, yi ɖe keke eƒe ɣedzeƒe gome ƒe nuwuwu ke, hele gbɔɖemeƒea ɖe dim le zã, si do la me. (299) Uɔtrua ɖeke meʋu be woage ɖe eme o. Ke mlɔeaba la wokpɔ blanui bebeƒea ɖe le agbadɔa ɖe, si wotu na lãwo la té, eye afima wodzi xexeame ƒe Ðela la le.

Dziƒodɔlawo kpɔ ŋutikɔkɔe, si me Mawuvi la nɔ kple Fofoa do ŋgɔ na xexeamewɔwɔ, eye wokpɔ mɔ na eƒe anyigbadzi vava vevie, abe nudzɔdzɔa ɖe, si ahe dzidzɔ va na dukɔwo katã ene. Woɖe dɔlaa ɖewo be woatsɔ Nyanyui sia yi na amesiwo le klalo axɔe la, ale be woawo hã woayi ɖa mãe kple dzidzɔ na anyigbadzinɔlawo katã. Kristo bɔbɔ eɖokui ɖe

anyi, eye wòlɔ xɔ amegbetɔ ƒe nɔnɔme. Ele nɛ be wòaxɔ amegbetɔ ƒe fiƒode ƒe agba mavɔ, si wòhe va eɖokui dzi to eƒe tonumase me la, ɖe eɖokui dzi, to eƒe agbe tsɔtsɔ na ɖe nuvɔ̃ ta la me. Ðee dɔlawo di be, le eƒe ɖokuibɔbɔɖanyi me hã la, Dziƒoʋĩtɔ ƒe Vi la nadze le agbetɔwo ƒe ŋku me le eƒe gãnyenye kple ŋutikɔe, si nye etɔ la me hafi. Wobia wo ɖokui se be ɖe Israel ƒe dumegãwo aƒo ƒu le fiadu la me akpee le eƒe vava mea? Ðe mawudɔlawo ƒe legio legiowo anɔ afima aɖee fia ameha gã, si aƒo ƒua?

Dɔla ɖeka ɖi tsa va anyigba dzi be yeakpɔ amesiwo le klalo axɔ Yesu la. Ke mekpɔ mɔkpɔkpɔ ƒe dzesia ɖeke o. Mese akpedada kple dziɖuɖu ƒe haa ɖeke o, gbeɖiɖia ɖeke mele eƒe dzidzɔ ɖem fia be gaƒoƒo la ɖo azɔ na Mesia ƒe vava o. Dɔla la sa gba vie le Dukɔkɔe la dzi, eye wòyi ɖe gbedoxɔ la hã dzi, afisi, le ƒe alafalafawo me, Mawu ɖe eƒe amegbɔnɔnɔ ƒe dzesiwo fia le. Ke afisia hã, ɖekematsɔleme ƒe nɔnɔme koe li. Nunɔlawo le vɔsa makɔmakɔwo wɔm le aglotutu kple dada me. Farisitɔwo le nu ƒom na dukɔ la le ʋunyaʋunya me, alo le gbe dom ɖa kple ɖokuiŋudzedze le mɔa ɖe ƒe dzogoe dzi. Le fiasãwo me, le susuɖelawo ƒe ƒuƒoƒowo me, le rabiwo ƒe sukuwo, afia ɖeke meli, si wole ŋku ɖom nuku nudzɔdzɔ, si na dziƒo yɔ kple dzidzɔ kple kafukafu hawo, si nye be amegbetɔwo ƒe Ðela le xexeame vam la o.

Dzesia ɖeke mele afia ɖeke, si fia be wole Kristo lalam o. Womewɔ dzadzraɖoa ɖeke na Agbe Fiavi la xɔxɔ o. Nuawo katã wɔ nuku, eye wògaɖo vɔvɔ, na dziƒo ƒe amedɔdɔ sia, eye wòɖo be yeadzo ayi na akɔŋta tso ŋukpẽnanu, siwo yevakpɔ la ŋu. Kasia, eke ɖe alẽkplɔlawo ƒe hatsotsoa ɖe ŋu wole alẽwo ŋu dzɔm le zã me. Wolí ŋku ɖe dziƒoɣletiviwo ŋu hele ŋugble dem tso nyagblɔɖi, si ƒo nu tso Mesiaa ɖe si, le anyigbadzi va ge la ŋuti, eye wonɔ mɔ kpɔm na xexea ƒe Ðela la vevie. Ke amewo li, siwo dzra ɖo ɖi axɔ dɔla sia ƒe gbedasi la. Enumake Aƒetɔ la ƒe dɔla la dzé na wo, eye wòɖe dzidzɔ Nya la na wo. Dziƒo ƒe ŋutikɔkɔe la klẽ ɖe gbea katã dzi. Dɔla, siwo ŋu xexlẽme mele o la dzé na wo, eye abe ɖe wole gbɔgblɔm be Nyanyui sia lolo akpa na dɔla ɖeka ƒe gbɔgblɔ la, gbeɖiɖi manyagblɔwo ɖi sesiẽ kple dzidzɔha, si ɖeɖekpɔlawo ƒe dukɔwo avadzi gbeɖeka la: “Ŋutikɔkɔe woana Mawu le dziƒo boo, eye ŋutifafa ava anyigba dzi; ” (Luka 2:14)

Nusɔsrɔ̃ kae mele Betlehem ƒe nuku ŋutinya sia me na mí oa! Nukae womagblɔ tso míaƒe dzimaxɔse, dada kple ɖokuiŋudzedze ŋu oa! Ŋusẽ kae ŋutinya sia metsɔ le nyanya nam mí be míanɔ ŋudzɔ, be míaƒe ɖematsɔleme vɔdi la nagakplɔ mí yi ɖe nuwuwu ƒe dzesiwo manya gbɔ, eye ɣeyiɣi si, Mawu adi mí kpɔ la, nagayi ɖe mí oa!

Menye Yudea ƒe togbɛwo dzi, le alẽkplɔla, bɔbɔenyenye-me mawo dome koe dɔlawo kpɔ luʋɔ, siwo le Mesia lalam le la o. Amea ɖewo hã li, siwo nye trɔsubɔlawo. Wonye ɣedzeƒe ƒe nunyalawo, hotsuitɔwo, bubumewo kple susuɖelawo. Nunyala siawo, siwo nɔa ŋku lém ɖe dzɔdzɔme nuwo ŋuti la, ke ɖe Mawu ŋuti le eƒe dɔwɔwɔwo me. Esi wonɔ Hebriviwo ƒe Ŋɔŋlɔawo xlẽm la, woke ɖe ŋu be Ɣletivia ɖe le dodo ge tso Yakob me, eye wonɔ mɔ kpɔm vevie na amesi avanye “akɔfafa”, menye na Israel ɖeɖe o, ke anye “kekeli,

si aklẽ na trɔsubɔlawo", eye wòatsɔ ɖeɖekpɔkpɔ ayi "anyigba *ƒ*e se*ƒ*e ke". (Luka 2:25, 32; Dɔw. 13:47). Wonɔ Kekeli la dim, eye keklẽ tso Mawu *ƒ*e fiazi la gbɔ hekɔ ɖe mɔ, si woato la dzi. Le esime Yerusalem *ƒ*e rabi, siwo nye dzikpɔla na Nyate*ƒ*e, si gɔme wòle be woaɖe na amewo la, bú ɖe viviti, si *ƒ*o xlã wo me la, ɣletivi, si wodɔ tso dzi*ƒ*o la, le ɣedze*ƒ*e mɔzɔla siawo kplɔm ɖo ta afisi wodzi Fiavi la le.

Ekema amesiwo le elalam na ɖeɖekpɔkpɔ la, woawoe Kristo ava na zi evelia, "maganye ɖe nuvɔwo ta o." (Hebri. 9:28). Abe le Kristo *ƒ*e vava gbãtɔ me ke ene la, wometsɔ e*ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e gbedasi la na hamea kplɔla xɔŋkɔwo o. Womelé wo*ƒ*e ɖekawɔwɔ kple Mawu me ɖe asi o, eye wogbe e*ƒ*e kekeli la. Eyata womele amesiwo Apostolo Paulo le nya, si gbɔna la gblɔm na dome o: "Ke miawo, nɔviwo, miele viviti me bena ŋkeke la naɖi ɖe mi abe fiafitɔ ene o; elabena mi katã mienye kekeli viwo kple ŋkeke viwo; mienye zã alo viviti tɔ o." (Tesa.I, 5:4,5).

Gbetakpɔla, siwo le Ziɔn *ƒ*e gliwo ta la, woe anye ame gbãtɔ, siwo axɔ Kristo *ƒ*e vava *ƒ*e Nyanyui la ɖe akɔ, ame gbãtɔ, siwo akɔ gbe dzi aɖe gbe*ƒ*ã e*ƒ*e vava kpuie la, ame gbãtɔ, siwo ana nyanya amewo be woadzra ɖo na e*ƒ*e vava la. Gake gbetakpɔlawo vo le woɖokui me, le drɔe kum ŋutifafa kple dedienɔnɔ le esime dukɔ la le alɔ̃ dɔm le e*ƒ*e nuvɔwo me. Yesu kpɔ hame la abe gboti matseku, si vu kple ɖokuiŋudzedze *ƒ*e aŋgbawo, to gbɔ be kutsetse xɔasia ɖeke mele edzi wo hã. Wogale gota subɔsubɔ kɔnuwo wɔwɔ dzi kple dada, le esime bɔbɔenyenye, dzimetɔtrɔ kple xɔse vavã *ƒ*e gbɔgbɔ, si ko ate ŋu ana wo*ƒ*e subɔsubɔ adze Mawu ŋu la, *ƒ*e ɖeke kura mele hameviwo me o. Nusiwo xɔ Gbɔgbɔ *ƒ*e amenuvevewo te*ƒ*e la woenye gota nu, tofloko gãnyenye, ɖokuitɔdidi kple ametetéɖeto. Hame, si kpɔ gegé la, mía ŋku ɖe nuwuwu dzesiwo. Mawu megblẽe ɖi o, eye meɖe asi le e*ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ ŋu o, ke eya ŋutɔe te ɖa le e*ƒ*e lolɔ̃ la ŋuti. Esi wògbe be yemaɖoto e*ƒ*e biabiawo o la, ekema e*ƒ*e ŋugbedodowo makpɔ emevava nɛ o.

Esiawoe nye nusiwo vana godoo, nenye be míetsɔ asixɔxɔa ɖeke na kekeli, si wona mí la o, eye mímewɔ asinukpɔkpɔ, si wotsɔ na mí la, ŋuti dɔ o la. Ne Hamea mezɔ le mɔ, si amenuveve ta ɖi nɛ la dzi, hexɔ kekeli *ƒ*e alɔdze ɖesiaɖe, si wonae la, eye wòwɔ e*ƒ*e dɔdasiwo o la, e*ƒ*e subɔsubɔ lage ɖe gota nuwɔwɔ ko me, eye mawusosroɖa *ƒ*e gbɔgbɔ vavã la abú keŋ. Nyate*ƒ*e sia kpɔ e*ƒ*e ɖeɖefia zi geɖe le hamea *ƒ*e ŋutinyawo me. Mawu bia tso viawo si be wo*ƒ*e xɔse dɔwɔwɔwo kple toɖoɖo nasɔ kple yayra kple asinukpɔkpɔ, siwo wona wo la. Toɖoɖo hiã vɔsa wɔwɔ kple atitsoga tsɔtsɔ; esia tae Kristo yomedzela geɖewo gbe dzi*ƒ*o kekeli la xɔxɔ eye, abe tsã *ƒ*e Yudaviwo ene la, womenyana "ɣeyiɣi, si Mawu adi wo kpɔ la o". (Luka 19 :44). Le wo*ƒ*e dada kple dzimaxɔse ta, Đela la to wo ŋu yii, heɖe e*ƒ*e Nyate*ƒ*e la na amesiwo, abe Betlehem *ƒ*e alẽkplɔlawo kple ɣedze*ƒ*e *ƒ*e nunyalawo enea, wolé ŋku ɖe Nyate*ƒ*e, si woxɔ la ŋuti.

Ta 18 lia —Ɖɔɖɔɖowɔlaa Ɖe, Le Amerika

Agbledelaa ɖe, si nye ame dzɔdzɔe kple anukwareɖila, si wona be wògbe Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo xɔxɔ abe Mawu *ƒ*e Nya, si kpɔ ŋusẽ ɖe amegbetɔ dzi ene, gake wòdi vevie be yèanya Nyate*ƒ*e la, eyae Mawu tia tɔxɛ be wòadze gbe*ƒ*ãɖeɖe Kristo *ƒ*e tɔtrɔva gɔme. Abe Ɖɔɖɔɖowɔla geɖe bubuwo ene la, William Miller nɔ e*ƒ*e sɔhɛme le xaxa geɖe me. Enya nusi nye ahedada, eye wòto eme xɔ ŋusẽ kple nugbegbe le ameɖokui gbɔ *ƒ*e gbɔgbɔ. E*ƒ*e *ƒ*ometɔwo nye amesiwo wodze si be ɖokuisinɔnɔ *ƒ*e gbɔgbɔ le wo si, wolɔ̃ ablɔɖe, wonye kalẽtɔwo le dodokpɔwo me, eye lɔlɔ na wode-du le wo me. Nusiawo katã nye e*ƒ*e dẽ *ƒ*e gɔmeɖokpe. Fofoa nye aʋafia le aglãdzedze *ƒ*e aʋakɔ la me, eye vɔsa *ƒ*e agbe, si wònɔ le xaxa ŋkeke mawo me lae na be William Miller nɔ ahedada me le e*ƒ*e sɔhɛnyenye me.

Ame dzɔatsu wònye, eye le e*ƒ*e ɖevime ke wodé dzesi susume *ƒ*e ŋusẽ, si mebɔ o, si nɔa tsitsim ɖe edzi kple e*ƒ*e *ƒ*ewo la, le eme. Nunya *ƒ*e tsikɔ nɔ ewum. To gbɔ be mekpɔ gome le Sukugã yiyi me o hã, e*ƒ*e lɔlɔ̃ na nusɔsrɔ, ŋugbledede deto, si nye numame nɛ, kple numedzodzrokpɔ, wo katã nye nusiwo na be wòzu amesi kpɔa nu dzɔdzɔe, eye wòkpɔa nu yia ŋgɔ hã. Mokaka mele e*ƒ*e dẽ ŋu o, eye e*ƒ*e ŋkɔnyuiexɔxɔ nye nusi adzro ame geɖe, ɖe alesi wolɔa e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye, belelé le ganyawo me kple agbe nyui nɔnɔ ta. E*ƒ*e dɔwɔwɔ kple ŋusẽ, ɖokuidziɖuɖu le ganyawo me na be wòva zu kesinɔtɔ, to gbɔ be egalé nusɔsrɔ̃ me ɖe asi la. Enɔ dɔwɔ*ƒ*e vovovowo nu le du- dɔwɔ*ƒ*ewo kple aʋakɔ la me, ale be kesinɔnu kple gãnyenye *ƒ*e mɔwo ʋu na eyama.

Edada nye mawusubɔla vavã, si na be evia hã kpɔ gome le nɔnɔme sia me le e*ƒ*e sɔhɛnyenye me. Gake le e*ƒ*e gege ɖe ŋutsu me la, edo go xɔsetɔa ɖewo, siwo woyɔna be “Deist” wo la. Amesiawo *ƒ*e xɔsee nye be Mawu wɔ xexea, gake megadena asi e*ƒ*e nyaa ɖeke me o, eye be ame ŋutɔ *ƒ*e susuɖeɖe koe ana wòanye nusi wòanye la. Womexɔ Biblia abe Mawu *ƒ*e Nya ene o. Ke amesiawo *ƒ*e kadede me William Miller nɔna edziedzi, eye wo*ƒ*e wɔnawo de asi ŋusẽ kpɔkpɔ ɖe eyama dzi, elabe woamawo nye dumevi wɔnute*ƒ*e, siwo me amewɔwɔ kple dɔmenyo geɖe le. Esi wònye be wonɔ kristotɔ, siwo *ƒ*e dɔwɔ*ƒ*ewo *ƒ*oxlã wo dome ta la, woxɔ wo*ƒ*e agbenɔnɔa ɖewo ɖe wo ɖokui me, eye wo*ƒ*e nu nyuia ɖewo wɔwɔ, si na wodea bubu wo ŋu, kana ɖe wo dzi la, nye nunana tso Biblia, si wogbe la me. Gake wo*ƒ*e eme eme *ƒ*e dẽ gblẽ ale gbegbe be wozu tsitretsilawo ɖe Mawunya la ŋu. Ekem Miller, si le kadede me kpli wo la, hã de asi wo*ƒ*e seselelãmewo xɔxɔ me. Mekpɔa ŋudzedze le ɣemaɣi *ƒ*e Biblia gɔmeɖeɖe me o, elabena naneke me mekɔ nɛ o. E*ƒ*e dzixɔse yeye, si wòxɔ le amesiwo *ƒ*e ha dem wòle, siwo na be wògbe nu le Ŋɔŋlɔ kɔkɔeawo gbɔ hã, menae dzidzeme, si dim wòle la o. Womete ŋu kpɔ nu bubu, si nyo wú Biblia la nɛ o. Alea ye wònɔ gbɔgbɔme *ƒ*e dzidzememakpɔ *ƒ*e wuieve sɔŋ. Ke esi wòxɔ *ƒ*e blaetɔ-vɔetɔ̃ la, ese Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e nuvɔ̃ *ƒo ƒ*o ɖe ame nu blibo. E*ƒ*e xɔse la menae kakaɖedzia ɖeke ku ɖe dzidzemekpɔkpɔ le yɔdo godo ŋuti o. Ekpɔ be ye*ƒ*e tsɔ me nye viviti kple blanui sɔŋ. Le nu*ƒo ƒ*o me tso e*ƒ*e seselelãmewo ŋuti la, egblɔ be: “Tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e susu nye nusi ɖoa

vɔvɔ̃ nam geɖe, eye meʋuʋuna le ɖokuinye me. Fɔɖiɖi anye nusi ahe ku va na amesiame. Dziŋgɔli le abe akɔbli le nye ta dzi ene, eye anyigba abe gayibɔ le nye afɔ te ene. Mavɔmavɔ, nuka wònye? Ku ya ɖe, nukata wòli ɖo? Zi alesi menɔ ŋugble dem le nya siawo ŋu la, nenema kee ɖoŋutia hã didina tso gbɔnye. Zi alesi menɔ wo ŋuti bum kpɔ la, nenemake ŋutiɖoɖo, siwo mekpɔna la, tsia tre ɖe wonɔewo ŋue. Medze agbagba be maɖe wo dzo le nye susu me, gake nyemete ŋu le nye susuwo nu tsim o. Melé blanui le ɖokuinye me, evɔ nyemenya nusi tae o. Menɔ dali dom, nɔ liʋiliʋi lim, evɔ ɖe ameka ŋuti? Menya be vɔa ɖe li, ke nyemenya afisi make ɖe eŋu le, akpɔ ŋutiɖoɖo nɛ o. Menɔ ŋeŋɛ̃m, eye mɔkpɔkpɔ hã bú ɖem."

Enɔ nɔnɔme sia me ɣletia ɖewo. "Kasia Ðelaa ɖe *ƒ*e dɛ̃ klɛ̃ ɖe menye kple ŋusɛ̃. Amea ɖe anɔ anyi kokoko, si anyo dɔme, ayɔ kple nublanuikpɔkpɔ, axɔ mía*ƒ*e vodadawo ɖe akɔ. Mese le ɖokuinye me alesi nenem-me la anye lɔlɔ̃ vavã *ƒ*e amea ɖe, eye megblɔ le susu me be mage ɖe e*ƒ*e abɔwo me, agblɛ̃ ɖokuinye ɖe e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ si me. Ke biabia la va nam be aleke mate ŋu akpɔ kakaɖedzi be nenem *ƒ*e Ame la li vavã? Mekpɔ be le Biblia godo la, nyemate ŋu akpɔ kakaɖedzi ku ɖe Ðela sia *ƒ*e anyinɔnɔ ŋu, alo ku ɖe tsɔgodo *ƒ*e agbenɔnɔ ŋu o."

Mekpɔe le nyate*ƒ*e me be Biblia le Ðela, si tututu dim mele la ɖem fia. Azɔ nyemete ŋu le egɔme sem be Agbalɛ̃, si matso Mawu me o la, ate ŋu awɔ ɖoɖo, siwo asɔ kple xexeme, si kpɔ gege la *ƒ*e hiãwo ale gbegbe o? Afii wòle nam be maʋu eme na ɖokuinye be Ɖɔŋlɔawo anye Mawu *ƒ*e ɖeɖefiawo godoo. Wotrɔ zu nye vivisese, eye Yesu zu Xɔlɔnye. Ðela xɔ asi nam azɔ wú nusianu le xexe sia me. Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo, siwo nye viviti kple gɔmemase nam tsã la, zu akaɖi na nye afɔwo kple keli na nye to*ƒ*ewo. Nye gbɔgbɔ ke ɖe dzidzeme kple ŋutifafa ŋu. Mede dzesii hã be A*ƒ*etɔ Mawu nye Agakpe le agbe sia *ƒ*e atsia*ƒ*u titina. Biblia zu nye Nusrɔgbalɛ̃ gbãtɔ, eye mate ŋu agblɔ be mesrɔnɛ kple dzidzɔ gãa ɖe. Mede dzesii hã be womegblɔ nusiwo le eme la *ƒ*e afã gɔ̃ hã nam o. Ewɔ nuku nam be nyemete ŋu kpɔ e*ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e nyonyo la tsã o, eye nyemenya nusi ta megbe nu le egbɔ ɖo o. Woɖe nusi ko ate ŋu nye nye dzi *ƒ*e didi la fia le eme, eye wònye dɔyɔyɔ na nye luʋɔ *ƒ*e dɔlelé ɖesiaɖe. Nu bubu xexlɛ̃ megavivia nunye o, eye metsɔ nye dzi katã de dzi*ƒ*onunya didi me." — S. Bliss, Memoirs of William Miller, p. 65-67.-

Tso ɣemaɣi la, Miller ʋu eme le duto*ƒ*o be yexɔ Biblia, si yelé fu tsã la dzi se. Kasia exɔlɔ̃ dzimaxɔsetɔwo gatsɔ nyahehe, siwo ŋuti dɔ eya ŋutɔ wɔna tsã, tsi tre ɖe Biblia *ƒ*e Mawunyanyenye ŋuti la, ɖo ŋkume na eyama. Ke melɔ̃ be yeaɖo eŋu na wo haɖe o. Egblɔ le susu me be nenye be Biblia nye Mawu *ƒ*e ɖeɖefia la, ele be wòade blibo le eɖokui me, eye be esi wònye be amegbetɔ *ƒ*e tutuɖo ta wowɔe ɖo la, ele be wòawɔ ɖeka kple e*ƒ*e nunya. Alea ye wòɖo vevie be yeasrɔ̃ Ɖɔŋlɔawo le yeɖokui si ne yeakpɔ be e*ƒ*e nya, siwo dzé abe ɖe wotsi tre ɖe wonɔewo ŋuti ene la, makpɔ ɖekawɔwɔ o mahã?

Edze agbagba ɖe asi le nusiwo wòxɔ se tsã kple nyameɖeɖewo ŋuti, eye wòtsɔa kpukpui le afii, asɔ ɖe bubu ŋu le afi bubu, hewɔa sɔsɔdeŋu—gbalẽ ŋuti dɔ. Eyi Biblia sɔsrɔ̃ dzi kple kutrikuku le ɖoɖo me, tso Mose *ƒ*e Agbalẽ gbãtɔ dzi, tso kpukpui yi kpukpui dzi, eye meyina ŋgɔ ne mese afia ɖe gɔme o, ale be tɔtɔtɔtɔa ɖeke naganɔ anyi o. Enye numame nɛ be, ne viviti anɔ afia ɖe la, etsɔa afisiwo wo*ƒ*o nu tso nu ɖeka ma ŋuti le la sɔna ɖe te*ƒ*e sia tɔ ŋu. Ɣesiayi, ne edo go afia ɖe, si sesẽ na gɔmesese la, ekpɔa ŋutiɖodo le Ɖɔŋlɔawo *ƒ*e akpa bubu. Esi wònye be gbedododoɖa mee wònɔa nu srɔm le hebiana Mawu be wòakɔ nu me na ye ta la, afisi ke do viviti la me kɔna na e*ƒ*e susu. Ewɔ nute*ƒ*ekpɔkpɔ ku ɖe nya sia, si Psalmowo ŋlɔla gblɔ la *ƒ*e nyate*ƒ*enyenye ŋuti: “Ne woʊu go wò Nya la, eklẽna, eye wòfiaa nunya amesiwo ŋu wɔna mele o.” (Ps. 119:130)

Esrɔ̃ Daniel *ƒ*e agbalẽa kple Nyaɖeɖefia tsitotsito kple moveviedoɖo. Ekpɔ dzidzɔ ŋutɔ esi wòke ɖe eŋu be woate ŋu ase nyagblɔɖi dzesiwo gɔme. Ekpɔ hã be nyagblɔɖi, siwo va eme la, va eme tututu abe alesi wogblɔe ɖi ene, eye be nɔnɔme vovovowo, dzesidede, lododo kple nu-ɖi-wonɔewo katã kpɔ wo*ƒ*e gɔmeɖeɖe le nɔnɔme, si me nuawo dzɔ le la me, alo be nyafɔkpe, siwo ŋu dɔ wowɔ la *ƒ*e gɔmesese vana le Biblia *ƒ*e te*ƒ*e bubuwo. Eyi edzi gblɔ be: “Azɔ la, kakaɖedzi su asinye be Biblia nye Nyate*ƒ*e ɖeɖefia *ƒ*e ɖoɖoa ɖe, si woɖe ɖe go, eme kɔ *ƒ*ãa la, eye wòle bɔbɔe be amesiwo azɔ e*ƒ*e mɔ dzi la, ne woganye abunɛtɔwo hã la, mele be woabú o.” -Bliss, p. 70- Nyagblɔɖi kɔsɔkɔsɔ *ƒ*e tsa-ɖe-nuwo le vavam le wonɔewo yome hele dzi dem *ƒ*o nɛ le e*ƒ*e kutrikuku me, esi wòle Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ɖeɖefiamɔ la zɔm afɔɖeɖe yi afɔɖeɖe dzi. Dzi*ƒ*odɔlawo le e*ƒ*e susu kplɔm hele Ɖɔŋlɔawo gɔme ɖem na e*ƒ*e nunya.

Esi wòtsɔ alesi nyagblɔɖi, siwo va eme vayi la, abe dzidzenu ene la, ekpɔ alesi esiwo le ŋgɔ gbɔna la ava emee, eye wòke ɖe eŋu kple kakaɖedzi be nusi dzi ame geɖewo xɔ se be Kristo *ƒ*e gbɔgbɔme fiaɖuɖu le anyigba dzi *ƒ*e akpe ɖeka ava eme do ŋgɔ na xexeame *ƒ*e tsɔtsrɔ̃ la menɔ anyi ɖe Mawu *ƒ*e Nya *ƒ*e nufiafia dzi o. Nufiafia sia, si le gbɔgblɔm be dzɔdzɔenyenye kple ŋutifafa anɔ anyigba dzi *ƒ*e akpe ɖeka hafi Kristo nava la, le Mawu *ƒ*e ŋɔdzi ŋkeke gã la *ƒ*e vava tutum yi ŋgɔ vĩi. Gake to gbɔ be nya sia vivi sese hã la, etsi tre ɖe Kristo kple e*ƒ*e Apostolowo *ƒ*e nufiafia, siwo gblɔ be “nuku nyuiwo kple gbe wuwliwo atsi ɖe du vaseɖe nuxaɣi, si nye xexeame *ƒ*e nuwuwu la.” (Mateo 13:30, 38-41) eye “… ame vɔɖiwo kple ameblelawo la, woayi wo*ƒ*e vɔɖiwɔwɔ dzi; ɣeyiɣi vɔwo lava, viviti *ƒ*e fiaɖuɖu akpɔ ŋgɔdede vaseɖe A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava, esime wòatsrɔ̃ nuwo katã kple e*ƒ*e nu me *ƒ*e gbɔgbɔ, kple e*ƒ*e vava *ƒ*e keklẽ la. (Timo. II, 3: 13,1; Tesa. II, 2:8,). Apostolowo *ƒ*e Hamea mexɔ xexea katã *ƒ*e dzimetɔtrɔ kple Kristo *ƒ*e *ƒ*e akpe ɖeka *ƒ*e gbɔgbɔme fiaɖuɖu le anyigba dzi la *ƒ*e nufiafia dzi se o. Ke *ƒ*e alafa wuienyi lia *ƒ*e gɔmedzedze me hafi nufiafia sia vakpɔ nɔ*ƒ*e le kristotɔwo dome. Abe nudada- fiafiawo katã ene la, gbegblẽ koe nye emetsonuwo. Ena be amegbetɔwo naxɔe se be A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava le adzɔge ɖaa, eye wòna be amewo mele ɖeke tsɔm le me na e*ƒ*e vava, si le kpuie*ƒ*e la, *ƒ*e dzesiawo o. Egana hã be amewo le kakaɖameɖokuidzi kple toflokodedienɔnɔ, si menɔa anyi ɖe naneke dzi o la, *ƒ*e

seselelãme me, ale be ame geɖewo metsɔ ɖeke le me na dzadzraɖo wɔwɔ, si hiã na gododo A*ƒ*etɔ la o.

Miller de dzesii hã be A*ƒ*etɔ la ŋutɔ *ƒ*e vava le ŋutegã mee nye nusi Ɖɔŋlɔawo fia eme kɔ nyuie. Apostlo Paulo ŋlɔ̃ ɖi be: “Elabena A*ƒ*etɔ la ŋutɔ atsɔ Aʋafia gã *ƒ*e gbeɖeɖe kple mawudɔla gãtɔ *ƒ*e gbe kple Mawu *ƒ*e kpẽɖiɖi aɖi tso dzi*ƒ*o..” (Tesa. I, 4:16) Ðela gblɔ be: “..Eye woakpɔ Amegbetɔvi la le dzi*ƒ*olilikpowo dzi gbɔna kple ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe geɖe..” “Elabena alesi dzi kea dzo le ɣedze*ƒ*e, eye wòklẽna ɖe ɣetoɖo*ƒ*ee la, nenema ke lanye Amegbetɔvi la *ƒ*e vava.” (Mateo 24:30,27). Dzi*ƒ*otɔwo katã akplɔe ɖo. “Ke ne Amegbetɔvi la ava le e*ƒ*e ŋutikɔkɔe me, eye dɔlawo katã akpe ɖe eŋuti la…” “…adɔ e*ƒ*e dɔlawo kple kpẽ *ƒ*e ɖiɖi gãa ɖe, eye woa*ƒ*o e*ƒ*e ame tiatiawo nu *ƒ*u..” (Mateo 25:31; 24:31).

Le e*ƒ*e vava me la, amesiwo ku le Kristo me la atsi tre, eye woatrɔ ame dzɔdzɔe, siwo le agbe la, *ƒ*e nɔnɔme. Apostolo Paulo be “..Mí katã míele alɔ̃ dɔ ge o; gake woatrɔ mí katã mía*ƒ*e nɔnɔme, kasia le aɖaba*ƒ*o*ƒ*o ɖeka me, le kpẽkuku mamlea me; elabena woaku kpẽ, eye woafɔ ame kukuwo ɖe tsitre magblẽmagblẽ, eye míawo la woatrɔ mía*ƒ*e nɔnɔme. Elabena ele be, nu gbegblẽ sia nado magblẽmagblẽ, eye nu kuku sia nado makumaku.” (Korint. I, 15:51-53). Le e*ƒ*e agbalẽ, si wòŋlɔ̃ ɖo ɖe Tesalonikatɔwo me, esi wò*ƒ*o nu tso A*ƒ*etɔ *ƒ*e tɔtrɔva ŋuti vɔ la, egblɔ be: “..eye amesiwo ku le Kristo me la woatsi tre gbã; emegbe la, mí amesiwo susɔ le agbe la, woahe mí kpakpli wo siaa le alilikpowo me aɖakpe A*ƒ*etɔ la le ya me, eye ale míanɔ anyi kple A*ƒ*etɔ la ɖaasi.” (Tesa.I, 4:16, 17).

Kristo *ƒ*e vava le ŋutilã me koe e*ƒ*e subɔlawo laxɔ fiaɖu*ƒ*e la le. A*ƒ*etɔ la be: “Ne Amegbetɔvi la ava le e*ƒ*e ŋutikɔkɔe me, eye dɔlawo katã akpe ɖe eŋuti la, ekema abɔbɔ nɔ e*ƒ*e ŋutikɔkɔezikpui la dzi, eye wòa*ƒ*o dukɔwo katã nu *ƒ*u ɖe e*ƒ*e ŋku me, eye wòamã wo me atso wonɔewo gbɔ, abe alesi alẽkplɔla mãa alẽwo kple gbɔwo me ene; eye wòatsɔ alẽwo aɖo e*ƒ*e nuɖusi me, ke atsɔ gbɔwo aɖo e*ƒ*e mia me. Tete Fia la agblɔ na amesiwo le e*ƒ*e nuɖusi me la bena: « Miva, mi Fofonye *ƒ*e ame yayrawo, minyi fiaɖu*ƒ*e, si wodzra ɖo ɖi na mi tso xexeme *ƒ*e gɔmeɖoanyi me la, *ƒ*e dome. » (Mateo 25:31-34). Míekpɔ le nusiwo míexlẽ vayi la me be, le A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava me la, amesiwo ku le Kristo me la afɔ magblẽmagblẽ, eye woatrɔ dzɔdzɔetɔ, siwo le agbe la, *ƒ*e nɔnɔme. Le nɔnɔme sia mee woaxɔ fiaɖu*ƒ*e la *ƒ*e domenyinyi le, elabena Paulo gblɔ be: “Ɖutilã kple ʋu mate ŋu anyi mawufiaɖu*ƒ*e la *ƒ*e dome o, eye gbegblẽ mate ŋu anyi magblẽmagblẽ *ƒ*e dome o.” (Korint.I, 15:50). Le e*ƒ*e nɔnɔme, si wòle fifia me la, amegbetɔ nye nu kuku, gbegblẽ-me, ke Mawu *ƒ*e fiaɖu*ƒ*e la nye numagblẽmagblẽ, si anɔ anyi yi mavɔ. Eyata le e*ƒ*e fifi *ƒ*e nɔnɔme me la, amegbetɔ mate ŋu anyi Mawu *ƒ*e Fiaɖu*ƒ*e la dome o. Gake ne Kristo va la, atsɔ makumakunyenye ana e*ƒ*e ame tiatiawo, eye wòayɔ wo woaxɔ Fiaɖu*ƒ*e la azɔ abe domenyinu ene, nusi *ƒ*e domenyila wonye tsã le mɔkpɔkpɔ ko me la.

Kpukpui siawo kple bubu, siwo ɖi wo la, ɖo kpe edzi na Miller be nusiwo ame geɖewo le mɔ kpɔm na be woava eme do ŋgɔ na Kristo *ƒ*e tɔtrɔva la, abe ŋutifafa *ƒ*e fiaɖuɖu le

xexea me, kple Mawu ƒe Fiaɖuƒe la ɖoɖo anyi ene la ava le eƒe tətrɔva megbe. Gawu la, ɣeyiɣia ƒe dzesiwo katã kple xexeame ƒe nɔnɔme, si wòle la, sɔ kple nusiwo nyagblɔɖiawo gblɔ tso ŋkeke mamlɛawo ŋuti. To Ɖɔŋlɔawo sɔsrɔ̃ ɖeɖe ko me, Miller kpɔ be, le eƒe nɔnɔme, si wòvaɖo fifia me la, ɣeyiɣi, si woɖo anyi na míaƒe anyigba ƒe nuwuwu la tu aƒe.

Ebe nusi gawɔ dɔ ɖe yeƒe gbɔgbɔ dzi geɖe la enye Ɖɔŋlɔ kɔkɔeawo me nyawo ƒe mevava le ɣeyiɣiawo ƒe ɖoɖo nu. “Mede dzesii be nusiwo wogblɔ ɖi tsã, eye wova eme la, vaa eme edziedzi le ɣeyiɣia ɖe, si wogblɔ ɖi la me. Alea ye ƒe alafa ɖeka kple blaeve yi ɖe tsiɖɔɖɔ la gbɔ, (Mose I, 6:3) ŋkeke adrẽ, siwo ado ŋgɔ nɛ la, kple tsia ƒe dzadza ŋkeke blaene, (Mose I, 7:4) ƒe alafa ene, si Abraham ƒe dzidzimeviwo awɔ le Egipte (Mose I, 15:13) fia ƒe ahakula kple abolo ƒola ƒe ŋkeke etɔawo, (Mose I, 40:12- 20), fia Farao ƒe ƒe adrẽawo (Mose I, 41:28-54), ƒe blaene le dzogbea dzi (Mose 4, 14:34), ƒe etɔ̃ kple afã ƒe dɔwuame (Fiawo I, 17:1; Luka 4:25) ƒe blaadrẽ ƒe aboyomenɔnɔ, (Yer. 25:11) fia Nebukadneza ƒe ƒe adrẽawo, (Daniel 4, 13-16) kple kwasiɖa adrẽawo kpe ɖe kwasiɖa blaadẽ vɔ eve kple kwasiɖa ɖeka, siwo katã wɔ kwasiɖa blaadrẽ, si woɖo anyi na Yudaviwo (Daniel 9:24-27), nudzɔdzɔ siawo katã kple woƒe ɣeyiɣi, siwo wogblɔ ɖi la, va eme pɛpɛpɛ le nyagblɔɖiawo nu.- Bliss, p. 74,75.-

Ke esi wòkpɔe le eƒe nusɔsrɔ̃ me be nyagblɔɖi ɣeyiɣi vovovo, siwo dze wonɔewo yome, le eƒe gɔmesese nu, yi ɖe keke Kristo ƒe vava zi evelia dzi la, exɔe se be azã siawo nye nusiwo Aƒetɔ la ɖe fia eƒe subɔlawo la. Mose gblɔ be : “Nusi ɣla enye Yehowa mía Mawu tɔ, ke nusi le gaglãgbe enye mía kple mía viwo tɔ tegbee” (Mose V, 29:28). Eye Aƒetɔ la gblɔ to Amos dzi be: “Yehowa mewɔa naneke ne meɖe eƒe tameɖoɖo fia eƒe dɔla nyagblɔɖilawo hafi o” (Amos 3:7). Amesiwo le Mawunya srɔm̃ la ate ŋu akpɔ mɔ kple kakaɖedzi na nuku nudzɔdzɔ gãwo le amegbetɔ ƒe ŋutinyawo me abe alesi woɖe wo fia le Nyateƒe- Nya la me ene.

Miller gagblɔ be: “Esi meka ɖe edzi be Ɖɔŋlɔawo katã tso Mawu ƒe Gbɔgbɔ me, eye wònyo..” (2 Tim. 3:16), be “metso ame ŋutɔ ƒe lɔlɔ̃ nu me o... ” (2 Petro 1:21), eye be woŋlɔe le míaƒe nufiafia ta, bene míatsɔ Ɖɔŋlɔawo ƒe dzidodo kple akɔfafa akpɔ mɔkpɔkpɔ” la, (Roma 15:4) nyemate ŋu awɔ nu bubu wú be makpɔ Biblia ƒe afisiwo woƒo nu le tso nudzɔdzɔ, siwo ava le wonɔewo yome la ŋu, be woawo hã asixɔxɔ le wo si abe Ɖɔŋlɔawo ƒe afi mamlɛawo ke ene o. Mese le ɖokuinye me be ne medi be mase nusiwo gɔme Mawu kpɔ, le eƒe amenuveve me, be enyo be yeaɖe wo fia mí la, mele nam be mato ɣeyiɣiawo ƒe nyagblɔɖi ŋu ayi o.- Bliss, p.75.

Nyagblɔɖi, si dzé abe eyae le Ðela ƒe tətrɔva ƒe azã la ɖom kple eme kɔkɔ nyuie la, enye Daniel 8:14: “fiẽ kple ŋdi 2300.” Le ɖoɖo, si wòwɔ na eɖokui be yeaɖe asi le Ɖɔŋlɔawo ŋu ne woawo ŋutɔ naɖe wo ɖokui gɔme nu la, Miller srɔ̃e be ŋkeke ɖeka le Nyagblɔɖi ƒe dzesidede nu la nye ƒe ɖeka (Mose IV, 14:34 ; Xeze. 4:6). Ke ede dzesii be

le Nyaglɔdi nu la, ŋkeke 2300 *ƒ*e dzesidede, si nye *ƒ*e 2300 le nyate*ƒ*e me la, nye ɣeyiɣi, si gbɔ Yudaviwo *ƒ*e ɣeyiɣi la ŋuti, eyata gbedoxɔ, si ŋu nyagblɔdi̱a le nu *ƒ*om le la, manye Israelviwo tɔ o. Ke abe alesi ame ge̱dewo xɔe se le Kristotɔwo *ƒ*e ɣeyiɣi me ene la, Miller hã bui be mía*ƒ*e anyigba lae nye gbedoxɔ la, eye be gbedoxɔ ŋutikɔkɔ, si *ƒ*e nya wogblɔ le Daniel 8:14 me la, anye anyigba *ƒ*e ŋutikɔkɔ kple dzo le Kristo *ƒ*e tɔtrɔva ŋkeke la dzi. Ke susu, si wògade lae nye be ne woate ŋu ke de *ƒ*e 2300 *ƒ*e gɔmedzedzea ŋuti la, ekem anɔ bɔbɔe be woanya gbedoxɔ ŋutikɔkɔ *ƒ*e ŋkeke la, si anye Kristo *ƒ*e tɔtrɔva ŋkeke la. Ale wòanye be woade nuwo katã *ƒ*e nuwuwu ŋkeke la afiae, "ŋkeke, si dzi xexe sia kple e*ƒ*e dada kple e*ƒ*e ŋusẽ, e*ƒ*e aglotutu kple e*ƒ*e tofloko, e*ƒ*e ŋutasesẽ kple ametetédeto, wo katã nu avayi […] eye woaklo fi*ƒ*ode da le anyigba dzi, atsrɔ̃ ku, eye Mawu *ƒ*e subɔlawo, nyagblɔdi̱lawo, ame kɔkɔewo kple amesiwo katã vɔ̃na e*ƒ*e Ɔkɔ la axɔ wo*ƒ*e fetu, eye woatsrɔ̃ amesiwo le anyigba tsrɔ̃m la." —Bliss, p. 76.

Ekem Miller yi de e*ƒ*e nyagblɔdi̱awo sɔsrɔ̃ dzi kple dzo kple veviedodo wú tsã, eye wònɔa nusi le nɛ azɔ abe nu xɔasitɔ kekeake ene la me dzrom zã kple keli. Gake mete ŋu ke de *ƒ*e 2300 *ƒ*e gɔmedzedzea ŋuti le Daniel 8 me o. To gbɔ be wogblɔ na mawudɔla Gabriel be wòade ŋutega fia Daniel la, dɔla mede egɔme nɛ keŋkeŋ o. Esi Nyagblɔdi̱la la kpɔ yometiti, si le kɔkɔ ge de Hamea dzi la, ebú de edokui. Mete ŋu nɔ te de ŋutega la nu o, eye wònɔ na dɔla la be wòade asi le eŋu vie. Daniel "gbɔdzɔ ŋutɔ, eye wòdze dɔ ŋkekea dewo." Egblɔ be: "Ɖutega la wɔ nuku nam gede, gake amea deke menyae o."

Gake Mawu gblɔ na e*ƒ*e dɔla la be: "Đe ŋutega la gɔme na amevi la." Ke ele be sedede sia nakpɔ emevava. Dɔla la gatrɔ yi Daniel gbɔ le ŋkekea dewo megbe, le gbedede la nu, eye wògblɔ nɛ be: "Meva be mafia nu wò; eyata lé to de nya la ŋu, eye nalé to de ŋutega la hã ŋu..." (Daniel 9:22,23, 25-27). Nu deka koe nɔ Ta 8lia *ƒ*e ŋutega me, si gɔme womede o, eyae nye nusi ku de ŋkeke 2300 ŋu. Eyata esi dɔla la yi de nugɔmededea dzi nɛ la, enɔ te de ɣeyiɣi *ƒ*e nya la dzi tɔxɛ.

"Kwasida blaadrẽ wodo de wò dukɔ kple wò du kɔkɔe la ŋu … Azɔ nyae, eye na*ƒ*u to anyi: Tso ɣeyiɣi, si wode se be woagatso Yerusalem vasede Amegã, si wosi ami na dzi la, le kwasida adre; eye woatsɔ kwasida blaade vɔ eve atso ablɔwo kple kpɔdomeewo le xaxaɣi. Le kwasida blaade vɔ eve megbe la, woatsrɔ̃ Amesiamina la fɔmadi̱madi̱i…Abla nu sesẽ kple ame gedewo kwasida deka, eye le kwasida afã me la atsi akpedavɔsa kple nuduvɔsa nu…"

Wodɔ dɔla de Daniel tɔxɛ be wòade nusi gɔme mese le Ta enyilia *ƒ*e ŋutega me o la nɛ, si ku de nyagbɔgblɔ sia ŋu be: "Ade fiẽ kple ŋdi akpe eve kple alafa etɔ̃ (2300), emegbe woagado kɔkɔe*ƒ*e la te…." Dɔla la de eme nɛ be ele be woade kwasida blaadrẽ, si nye *ƒ*e 490 la, de aga. Ke nuka me woade de aga tso? Esi wònye be womega*ƒ*o nu tso ɣeyiɣi bubu ŋuti le ta enyilia me wú *ƒ*e 2300 o la, eme kɔ *ƒ*ãa be eya ko me woade kwasida blaadrẽ la le. Ekema kwasida blaadrẽawo nye *ƒ*e 2300 *ƒ*e akpaa de, eye ne enye nenema la, ele be

gɔmedzedze ɖeka nanɔ ɣeyiɣi eveawo si. Dɔla la gana wònya be kwasiɖa blaadrẽawo dze egɔme tso gbesigbe wode se be woagbugbɔ Yerusalem atso la. Ne woate ŋu ake ɖe sedede sia *ƒ*e azã ŋuti la, ekem woadze si gbesigbe *ƒ*e 2300 *ƒ*e ɣeyiɣi gã la dze egɔme.

Le numekuku me la, wokpɔ sedede la le Esdras *ƒ*e agbalẽa, ta adrẽlia me." Esdras 7:12-26. Persia-fia, Axasuerus, ye ɖe se sia ɖe go le e*ƒ*e blibodede me le *ƒ*e 457 me do ŋgɔ na Yesu *ƒ*e dzidzi. Gake wogblɔ le Esdras 6:14 me be wotu Yehowa *ƒ*e gbedoxɔ le Yerusalem le Persia fiawo Cyrus, Darius kple Axasuerus *ƒ*e gbeɖeɖewo nu. Fia etɔ, siwo de se la, ɖo kpe edzi, yi edzi hewu enu le wonɔewo yome la, na be se la de blibo na nyagblɔɖi la *ƒ*e *ƒ*e 2300 *ƒ*e gɔmedzedze. Ne wotsɔ *ƒ*e 457 do ŋgɔ na Yesu, si nye *ƒ*e, si me se la de blibo le la, abe *ƒ*e 2300 *ƒ*e gɔmedzedze ene la, woakpɔ be nyagblɔɖi la *ƒ*e nusianu, si wògblɔ ku ɖe kwasiɖa blaadrẽwo ŋu la katã va eme.

"Tso ɣeyiɣi, si wode se be woagatso Yerusalem vasede Amegã, si wosi ami na dzi la, le kwasiɖa adre; eye woatsɔ kwasiɖa blade vɔ eve atso ablɔwo kple kpɔdomeewo..;" Le gbɔgblɔ bu me la, kwasiɖa adre kple blade vɔ eve wɔ kwasiɖa blaadẽ vɔ asieke alo *ƒ*e . Fia Axasuerus *ƒ*e se la dze dɔwɔwɔ gɔme le *ƒ*e 457 *ƒ*e Siamlɔm, ɣleti ewolia me do ŋgɔ na Yesu Kristo. Ke ne *ƒ*e 483 *ƒ*e ɣeyiɣi la dze gɔme tso *ƒ*e 457 lia dzi la, awu nu le *ƒ*e 27 le Yesu dzidzi yome. Ƒe sia mee nyagblɔɖi la va eme le. Nyati 'Mesia' gɔme enye 'Amesiamina'. Le *ƒ*e 27lia me la Yohanes le mawutsi na Yesu eye Gbɔgbɔ Kɔkɔe ɖi va edzi, wòxɔ e*ƒ*e amisisi. Apostolo Petro gblɔ be: "Mawu si ami na Yesu" (Dɔw. 10:38). Eye Đela ŋutɔ gblɔ be: "A*ƒ*etɔ la *ƒ*e Gbɔgbɔ le dzinye…" (Luka 4:18). Le e*ƒ*e mawutsilele yome la, eyi ɖe Galilea henɔ gbe*ƒ*ã ɖem Mawu *ƒ*e Fiaɖu*ƒ*e la gblɔ be: "Azãgbe la ɖo.." (Marko 1:14, 15).

"Abla nu sesẽ kple ame geɖewo kwasiɖa ɖeka…" Kwasiɖa ɖeka, si ŋu wole nu *ƒ*om le, le afisia enye kwasiɖa blaadrẽawo *ƒ*e mamlɛa. Eyae nye *ƒ*e adre, siwo ɣeyiɣi, si woɖo ɖi na Yudaviwo la le nu wum. Le *ƒ*e adrẽ mawo me, si tso *ƒ*e 27lia yi ɖe 34lia dzi le Yesu dzidzi megbe la, A*ƒ*etɔ la wɔ yɔyɔ tɔxɛ na Yudaviwo, gbã, eyama ŋutɔ, eye le eyome, e*ƒ*e nusrɔlawo hã. Esi wòle e*ƒ*e Apostolowo dɔm ɖa be woaɖagblɔ Fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e Nyanyuiawo la, ede se na wo be: "...Migayi ɖato trɔsubɔlawo *ƒ*e mɔ dzi o, eye migayi ɖe Samariatɔwo *ƒ*e dua ɖeke me hã o; ke miyi ɖe Israel *ƒ*e me alẽ, siwo bú la gbɔ boŋ." (Mateo 10:5, 6.)

"Eye le kwasiɖa *ƒ*e mamame la…" Le *ƒ*e 31lia me, esi wole mawutsi nɛ, *ƒ*e etɔ̃ kple afã yome la, woklãe ɖe atitsoga ŋu. Kalvaria-to dzi *ƒ*e vɔsa gã siae wú lãwuwu *ƒ*e kɔnu, siwo wowɔna le *ƒ*e akpe ɖeka sɔŋ me abe dzesi na Mawu *ƒ*e Alẽvi la *ƒ*e vava ene la nu. Ekem dzesidede la do go nu vavã la azɔ. Ke ele be azɔ la, numeme kple vɔsa kɔnu, siwo wowɔna le ɖoɖowo nu la, nawu nu.

Kwasiɖa blaadrẽ alo *ƒ*e 490, siwo wotso ɖi na Yudaviwo la, hã awu nu le *ƒ*e 34 lia me le Yesu dzidzi yome. Ƒe ma me ke, to Yuda kplɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o, Sanhedrin *ƒ*e wɔna me la, dukɔ la ɖo kpe wo*ƒ*e nugbegbe le Nyanyui la gbɔ to martiro Stefano wuwu kple Kristo

*ƒ*e nusrɔlawo yometiti me. Alea ye ɖeɖekpɔkpɔ gbedasi la fla dukɔ tiatia la *ƒ*e li*ƒ*owo, hege ɖe xexea mee. Ke Mawu *ƒ*e Nya la le kakam. Filipo yi ɖe Samaria le gbe*ƒ*ã ɖem Kristo na wo. (Dɔw. 8:4,5; 22:21). Petro xɔ gbedasi tso Mawu gbɔ be wòayi ɖaɖe gbe*ƒ*ã na Roma gbadagba Kornelio, si nye mawumemea ɖe le Kaisarea la, eye Paulo, si hã xɔ Kristo dzi se la, *ƒ*e dɔdasi enye be wòatsɔ ɖeɖekpɔkpɔ Nyanyui la yi ɖe didi*ƒ*e ke na trɔsubɔlawo. (Dɔw. 8:4,5; 22:21).

Keke va ɖo ɣeyiɣi sia la, míekpɔ be nyagblɔɖiawo le eme vam le wo*ƒ*e ɖoɖo nu pɛpɛpɛ. Ðikeke mele eŋu o be kwasiɖa 70 *ƒ*e gɔmedzedzea enye *ƒ*e 457 do ŋgɔ na Yesu, eye e*ƒ*e nuwuwu enye *ƒ*e 34 le Yesu dzidzi megbe. Kple gɔmeɖokpe sia la, ele bɔbɔe be míake ɖe ŋkeke 2300 hã *ƒ*e nuwuwu ŋuti. Ne míeɖe kwasiɖa 70 alo ŋkeke 490 do go tso ŋkeke 2300 me la, asusɔ 1810. Le ŋkeke 490 *ƒ*e nuwuwu la, egasusɔ 1810 *ƒ*e mevava. Ke ne míabu *ƒ*e 1810 tso *ƒ*e 34lia dzi la, akplɔ mí yi ɖe *ƒ*e 1844 me. Le mawudɔla *ƒ*e ɖaseɖiɖi nu la, “woakɔ gbedoxɔ la ŋu” le nyagblɔɖi *ƒ*e ɣeyiɣi gã la *ƒ*e nuwuwu. Ekem míakpɔ be woɖo azã pɛpɛpɛ na gbedoxɔ la ŋuti kɔkɔ, si ame geɖewo gblɔna be anye Ðela *ƒ*e vava zi evelia la.

Miller kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo susu gbã be *ƒ*e 2300 awu nu le *ƒ*e 1844 *ƒ*e ɣleti enelia me le esime nyagblɔɖi la le nu *ƒ*om tso Siamlɔm alo *ƒ*e ma ke *ƒ*e ɣleti ewolia ŋuti. Vodada sia na be amesiwo xɔ azã gbãtɔ dzi se la tɔtɔ le woɖokui me, eye dzi ɖe le wo *ƒ*o. Gake esia megblẽ nu le kakaɖedzi nya sia, si nye be *ƒ*e 2300 le nu wum le *ƒ*e 1844 me la ŋuti o, eye be nudzɔdzɔ gã, si wole mɔ kpɔm na, si nye gbedoxɔa ŋuti kɔkɔ la, ava eme le *ƒ*e ma me godo o. …

Esi wòdze Ɖɔŋlɔawo sɔsrɔ̃ gɔme bene yeaɖee fia be Mawu *ƒ*e ɖeɖefia wònye la, Miller mebui kura be yeava ke ɖe ta*ƒ*onya, si gbɔ yeɖo la ŋuti o. E*ƒ*e numekuku *ƒ*e metsonuwo wɔ nuku nɛ ale gbegbe be bebli hafi wòle wo dzi xɔm se. Gake Biblia me *ƒ*e kpeɖonudziawo katã le eŋkume, ɖikeke manɔmee. Enɔ *ƒ*e eve, siwo wòtsɔ ɖo anyi na Biblia sɔsrɔ̃ la nu wum, eye le 1818 me la, kakaɖedzi nɔ esi be le *ƒ*e 25, siwo le ŋgɔ gbɔna *ƒ*e nuwuwu la, Kristo ava zi evelia na e*ƒ*e dukɔ la ɖeɖe. Miller gblɔ be: “Nyemehiã a*ƒ*o nu tso dzidzɔ, si yɔ menye, esi mele lalam na A*ƒ*etɔ la, alo nye luʋɔ *ƒ*e didi vevie be nye hã makpɔ gome le ame tiatiawo *ƒ*e dzidzɔ mavɔ la me la ŋu o. Biblia la zu agbalẽ yeyea ɖe nam. Kekeli *ƒ*e kesinɔnu wònye. Nusiwo do viviti alo nye nu ɣaɣlawo le e*ƒ*e nufiafiawo me nam tsã la, wo katã bu le keklẽ, si le kɔkɔm ɖi tso e*ƒ*e axa kɔkɔeawo me nam la nu. Azɔ la mekpɔ alesi gbegbe Nyate*ƒ*e la gogloe, eye wònye ŋutikɔkɔe gã *ƒ*e nyae! Nusiwo dze nam tsã abe ɖe wotsi tre ɖe wonɔewo ŋuti, alo be womele ete*ƒ*e o la, me kɔ keŋkeŋ. To gbɔ be te*ƒ*e geɖewo gali, siwo *ƒ*e gɔmesese mede blibo o hã la, e*ƒ*e axawo le keklẽm nyuie na nye susu, siwo do viviti tsã la, ale be Ɖɔŋlɔawo sɔsrɔ̃ nyea vivisese, si nyemexɔ se kpɔ o la, nam.” — Bliss, p. 76, 77.-

“Esi meka ɖe dzi be ŋutikɔkɔe nudzɔdzɔ, siwo ŋu Ɖɔŋlɔawo le nu *ƒ*om le la, ava eme le ɣeyiɣi kpui ma me la, nye gbɔgbɔ yɔ kple dɔdasi *ƒ*e seselelãme, si wònye nam na

xexeame, ku ɖe kakaɖedzi, si xɔ nye susu me keŋ la ŋuti.” —Ibid, p. 81.- Ke mete ŋu le asi ɖem le susu sia ŋuti be ele be yeamã kekeli, si ŋuti yeke ɖo la kple ame bubuwo hã o. Enɔ mɔ kpɔm na ame makɔmakɔwo *ƒ*e tsitretsitsi ɖe nya sia ŋuti. Gake eka ɖe edzi be kristotɔwo katã alɔ̃ xɔ gododo kple Ðela, si *ƒ*e lɔlɔ̃ woɖena gbe*ƒ*ãe la, kple dzidzɔ. Nusi ko wòvɔ̃ na la enye be, le wo*ƒ*e dzidzɔkpɔkpɔ gã me, ku ɖe ŋutikɔkɔe ɖeɖekpɔkpɔ, si le eme vage kpuie ŋuti la, ame geɖewo nagaxɔ Nyate*ƒ*e sia eme madzro nyuie le Ɔɔŋlɔawo me hafi o. Esia ta wòke ɖi le eɖokui me vie na nya la kaka, kple vɔvɔ̃ be yemegawɔ vodada, si ahe amewo tra mɔ o. Alea ye wògayi ɖe nusiwo ŋu wòke ɖo la me toto dzi, eye wòga gbugbɔ dzro afisiwo kuxi ate ŋu anɔ la me nyuie. Ke ekpɔ be ɖikekewo katã bú le Mawu *ƒ*e Nya la ŋku me, abe alesi afu, búna le ɣe *ƒ*e keklẽ ŋgɔ ene. Esi wòwɔ *ƒ*e atɔ̃ sɔŋ ŋuti dɔ le numekuku me la, ekpɔ kakaɖedzi blibo be vodada mele ye*ƒ*e nukpɔkpɔ la ŋu o.

Ekem dɔdasi, si wònye nɛ be wòamã nusi Ɔɔŋlɔawo fiae eme kɔ nyuie la kple ame bubuwo la, gale tetém ɖe e*ƒ*e susu dzi sesiẽ. Nya, si wògblɔ la enye esi: “Esi menɔ dɔa dzi vevie la, menɔ gbeɖiɖi sia sem le nye to me be: ‘Yi, nàgblɔ xaxa, si le ŋgɔ na xexea la nɛ.’ Nya sia nɔa nye susu me vam ɣesiaɣi: ‘Ne megblɔ na ame vɔɖi be: Ame vɔɖi, ele kuku ge, ke mè*ƒ*o nu hexlɔ̃ nu ame vɔɖi la le e*ƒ*e zɔzɔ me ŋuti o la, ekema ame vɔɖi la aku le e*ƒ*e vodada ta, ke mabia e*ƒ*e ʋu tso asiwò me. Ke ne èxlɔ̃ nu ame vɔɖi la le e*ƒ*e zɔzɔ me ŋuti, be wòaɖe asi le eŋu, eye wògbe asiɖeɖe le e*ƒ*e zɔzɔ me ŋu la, ekema aku le e*ƒ*e vodada ta, ke wò la èɖe wò agbe.” (Ezex. 33:8,9). Mese le ɖokuinye me be nenye be woate ŋu ana toklã ame vɔɖiwo la, wo dome ameha gãa ɖe atrɔ dzi me, ke ne womena nyanya wo o la, woabia wo*ƒ*e ʋu tso asinye me.” -Bliss, p. 92. —

Ke edze e*ƒ*e nukpɔkpɔawo mamã kple amewo tɔxɛ tɔxɛ, ne ekpɔ asinua ɖe ko la, eye wònɔa gbe dom ɖa be ne Osɔfoa ɖe akpɔ e*ƒ*e asixɔxɔ kple ŋusẽ la, wòaxɔe ayi ekaka dzi. Gake mete ŋu ɖe kakaɖedzi sia le e*ƒ*e susu me be dɔdasi tɔxɛ wònye na ye be yeaɖe gbe*ƒ*ã toklã gbedasi sia o. Nya sia nɔ susu me vam nɛ madzudzɔ madzudzɔ be: “Yi, naɖe gbe*ƒ*ã nya sia na xexeame; mabia wò e*ƒ*e ʋu.” Ehe ɖe megbe *ƒ*e asieke sɔŋ, eye agba kpekpẽ sia nɔ tetém ɖe e*ƒ*e dzitsinya dzi, vaseɖe gbesigbe wòwɔ e*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe gbãtɔa le duto*ƒ*o le *ƒ*e 1831 lia me.

Abe Elisha, si woyɔ le agbleme le e*ƒ*e agbledemɔ̃ nu, be wòavaxɔ nyagblɔɖila *ƒ*e awu ʋlaya ene la, nenema ke woyɔ Miller hã be wòaɖe asi le e*ƒ*e agbledemɔ̃ ŋu be wòayi aɖa kaka Mawu Fiaɖu*ƒ*ea *ƒ*e nuɣlaɣlawo na xexeame. Edze dɔ la gɔme kple dzodzonyanyanya, eye wònɔ nyaselawo kplɔm ɖɔɖɔ to nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo me yi ɖe keke Kristo *ƒ*e tɔtrɔva ŋkeke la dzi. E*ƒ*e ŋutete ɖesiaɖe nana be e*ƒ*e ŋusẽ kple dzide*ƒ*o gatsina ɖe edzi, eye wòkpɔa alesi e*ƒ*e nu*ƒ*o le dɔ wɔm ɖe amehawo dzie. To yɔyɔ, si nɔviwo wɔ nɛ, si wòkpɔ abe Mawu *ƒ*e yɔyɔ ene la, me koe Miller lɔ̃ be yea*ƒ*o nu tso e*ƒ*e nukpɔkpɔwo ŋuti le duto*ƒ*o. Ƒe blaatɔ̃ koe nɔ esi ɣemaɣi, eye nu*ƒ*o*ƒ*o le duto*ƒ*o menye numame na eyama o. Mevo le eɖokui me le e*ƒ*e madzemadze na dɔ sia tɔgbi wɔwɔ ta o. Gake tso gɔmedzedzea ke Mawu dze e*ƒ*e dɔ la yayra dzi nukutɔe na luʋɔ geɖe *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ. E*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe gbãtɔ nye nusi he fɔfɔ̃

tso gbɔgbɔme-lɔ̃ me vɛ, ale be *ƒ*ome blibo wuietɔ̃ sɔŋ trɔ dzi me, negbe ame eve pɛ ko metrɔ o. Woɖe kuku nɛ be wòagayi ɖe te*ƒ*e bubuwo na dɔ sia ke wɔwɔ, eye le afisiafi la, fɔfɔ̃ tso gbɔgbɔme-lɔ̃ me kplɔ e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*owo ɖo. Vɔwɔlawo le dzi me trɔm, eye kristotɔwo gale wo ɖokui tsɔm na Mawu yeyee, le esime amesiwo mexɔa Mawu *ƒ*e belelé kple e*ƒ*e Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo dzi se o kple dzimaxɔsetɔ bubuwo hã xɔ Biblia kple Kristo subɔsubɔ *ƒ*e nyate*ƒ*enyenye. Amesiwo dome wònɔ dɔ wɔm le la gblɔ be: “Ele nunyalaa ɖewo *ƒ*e hatsotsoe, siwo melɔna be ame bubu *ƒ*e nya nawɔ dɔ ɖe yewo dzi o la, hã *ƒ*e susuwo hem va e*ƒ*e nya dzi.” Ibid, p.138.- “E*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖewo nyo na amehawo *ƒ*e susu hehe va subɔsubɔ *ƒ*e nugã nugãwo dzi, eye woɖea ame ɖa tso ɣemawoɣi *ƒ*e xexeme nudidi kple vivisese, siwo le ŋgɔ dem la gbɔ.”

Le du ɖesiaɖe me la ame geɖe, siwo *ƒ*e xexlẽme yia alafawo gɔ̃ hã nɔ dzimetɔtrɔ kpɔm le e*ƒ*e nya la nu. Le te*ƒ*e geɖewo la, Protestante hame vovovowo ʋu wo*ƒ*e ʋɔtruwo nɛ, eye yɔyɔ, siwo wòxɔna la tsoa hameawo *ƒ*e Osɔfowo ŋutɔ gbɔ. Se si, wòwɔ na eɖokui lae nye be yemawɔ dɔ le afisi womeyɔ ye le la o. Ke le ɣeyiɣi kpuia ɖe me la, megate ŋu le yɔyɔawo *ƒ*e mamãme ŋutɔ hã ŋuti ɖom o. Ame geɖea ɖewo, siwo meka ɖe Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e azã tututu dzi o la, xɔe se ya be e*ƒ*e vava la gogo nyate*ƒ*e, eye bena ele vevie be yewoadzra ɖo na nudzɔdzɔ gã ma. Le dua ɖewo me la, e*ƒ*e nyawo he tɔtrɔ wɔnukuwo vɛ: “Ahano*ƒ*e *ƒ*e a*ƒ*etɔwo ɖe asi le wo*ƒ*e gadimɔnu mawo ŋuti, hetsɔ ahano*ƒ*eawo wɔ subɔsubɔ*ƒ*ewo; wotú akɔda*ƒ*e kple fefewɔ*ƒ*ewo *ƒ*e ʋɔtruwo; dzimaxɔsetɔwo, Biblia maxɔlawo, amesiwo gblɔna be subɔsubɔwo katã nyo la, kple agbevlonɔla gãtɔwo kekeake le dzime trɔm. Wo dome ameaɖewo megage ɖe subɔsubɔ*ƒ*ea ɖeke kpɔ le *ƒ*e geɖe me o. Kristo hamewo katã ɖo gbedoɖa*ƒ*ewo le dua *ƒ*e kɔ vovovowo me, eye le ga*ƒ*o*ƒ*o sia ga*ƒ*o*ƒ*o kloe la, adzɔdolawo nɔa *ƒ*u *ƒ*om na gbedododoɖa henɔa Mawu kafum le ŋkekea me. Uunyaʋunya alo nuwɔgbɔemea ɖeke menɔna wɔnawo me o, ke bubu kple kɔkɔewɔwɔ *ƒ*e wɔnawo koe nɔa amewo me. Miller *ƒ*e dɔ, abe Ɖɔɖɔɖowɔla gbãtɔwo tɔ ke ene la, enye be wòana kakaɖedzi ame *ƒ*e nunya, aʋuʋu dzitsinya, tsɔ wú be wòahe seselelãme ɖeɖe ko vɛ.

Le *ƒ*e 1833 me la, Miller xɔ agbalẽ tso Baptist hame, si me wòle la, be wòanɔ gbe*ƒ*ã ɖem le e*ƒ*e ŋkɔ me. Hamea *ƒ*e osɔfo geɖewo da asi ɖe e*ƒ*e dɔwɔwɔ dzi, eye wòxɔ wo*ƒ*e mɔɖeɖe na dɔ la dzi yiyi. Enɔa mɔ dzi yim nɔa Mawunya gblɔm madzudzɔmadzudzɔe, to gbɔ be e*ƒ*e dɔwɔ*ƒ*e tɔxɛwo nye New England dukɔ kple titina- dukɔwo me. Le *ƒ*e geɖewo me, eyama ŋutɔe kpɔa e*ƒ*e mɔzɔzɔ *ƒ*e ganyawo gbɔ, eye le eyome hã, ne woyɔe na Mawunya gbɔgblɔ le afia ɖe la, mexɔna ga na yiyi kple gbɔgbɔ keŋkeŋ o. Alebe e*ƒ*e duto*ƒ*o dɔwɔwɔwo menye gakpɔmɔnu nɛ kura o, ke boŋ wonye nusi ɖe do ɖe e*ƒ*e kesinɔnuwo me sɔgbɔ le e*ƒ*e agbenɔɣi mawo me. E*ƒ*e *ƒ*ome la keke ta. Gake esi wònye be ɖokuidziɖulawo kple dɔwɔlawo wo katã wonye la, e*ƒ*e agble la su na wo*ƒ*e hiãwo kple eyama ŋutɔ tɔwo.

Ƒe eve yome, esi Miller dze duto*ƒ*o Mawunya kaka gɔme, henɔa nu *ƒ*om tso nusiwo ɖo kpe Ɖela *ƒ*e tɔtrɔva kpuie dzi la, dzesi, siwo ŋu Yesu gblɔ nya ɖi le la *ƒ*e mamlɛa kpɔ emevava le 1833 me. Kristo gblɔ be: “.Ɣletiviwo lage tso dzi*ƒ*o…” (Mateo 24:29).

Yohanes hã gblɔ le Nyaɖeɖefia me, esi wòkpɔ le ŋutega me, nudzɔdzɔ, siwo aɖe gbe*ƒ*ã Mawu *ƒ*e ŋkeke gã la, be: ".dzi*ƒ*o ɣletiviwo ge ɖe anyigba..." (Nyaɖ. 6:13) . Nyagblɔɖi sia va eme kple ŋusẽ le ɣletiviwo *ƒ*e kpe kakɛwo *ƒ*e hehlẽ tso dzi*ƒ*o le *ƒ*e ɣleti wuiɖekelia *ƒ*e ŋkeke 13lia dzi le 1833 me. Nu gã, wɔnuku, nyakpɔa ɖe, si womekpɔ kpɔ o la wònye. Amerika dukɔ-*ƒ*o*ƒ*ua katã *ƒ*e dziŋgɔli me nɔ abe dzobibi *ƒ*e atsia*ƒ*u ene ga*ƒ*o*ƒ*o geɖewo. Tso keke du sia *ƒ*e dutsola gbãtɔwo *ƒ*e ɣeyiɣiwo me ke la, naneke medzɔ le dziŋgɔli me, si wɔ nuku na amewo, ɖo vɔvɔ̃ na ame geɖewo, ɖi toklã nudzɔdzɔ dziŋɔ̃ na geɖe bubuwo, wú nudzɔdzɔ sia o. E*ƒ*e nyanyakpɔkpɔ kple vɔvɔnunyenye nye nusiwo tsi susu me na ame geɖe. Tsidzadzaa ɖeke mebla nenema kpɔ abe ɣleti kakɛ siawo *ƒ*e dzadza tso dzi*ƒ*o ene o. Nenema wònɔ le afisiafi, ɣedze*ƒ*e, ɣetoɖo*ƒ*e, dziehe kple anyiehe siaa. Dzi*ƒ*oa katã nɔ ʋaʋãm. Abe alesi nufiala gã Silliman ŋlɔ̃ le e*ƒ*e agbalẽ me ene la, nudzɔdzɔ sia xɔ Dziehe Amerika la katã…" Tso zã ga eve ke, yi ɖe ŋkekea *ƒ*e keklẽ blibo me la, dziŋgɔli la kɔ keŋkeŋ, alilikpoa ɖeke meli o, eye keklẽ sesẽ, wliwliwo le dzadzam, xɔ ya me keŋ." — R.M. Devens, American Progress; or The Great Events of the Great Century, ch. 28, par. 1-5.

"Nudzɔdzɔ sia *ƒ*e nyanyakpɔkpɔ wú gbɔgblɔ. Amesi mekpɔ ete*ƒ*e o la mate ŋu asusu e*ƒ*e ŋutikɔkɔenunyenye o. Ewɔ abe ɣletivi, siwo katã le dzi*ƒ*oa va *ƒ*o *ƒ*u ɖe te*ƒ*e ɖeka hafi dze hehlẽ yi ɖe anyigba *ƒ*e mlɔenuwo ke kple dzikedzo *ƒ*e dusisi ene. Wosɔ gbɔ ale gbegbe be wo nu mele tsotsom o. The Christian Advocate and Journal, Dec. 13, 1833.- Ame bubu be: "Đe ko wòle abe gboviwoe le hehlem tso gbotia ɖe, si ʋuʋum ahomya sesẽa ɖe le ene."- 'The Old Countryman" Portland Evening Advertiser, Nov. 26, 1833.

Le ŋkeke, si kplɔ nuku nudzɔdzɔ sia ɖo la, Henri Danna Ward ŋlɔ̃ nya, siwo gbɔna la, tso eŋuti: "Mexɔe se be susuɖelaa ɖeke, alo nunyala gãa ɖeke me*ƒ*o nu tso nudzɔdzɔa ɖe, si sɔ kple tsɔ ŋdi *ƒ*e nusi va eme la, ŋuti kpɔ o. …Nyagblɔɖilaa ɖe gblɔe ɖi, *ƒ*e alafa wuienyi enye sia. Ne miede ŋugble tso eŋu la, gɔmesese ɖeka, si míatsɔ na ɣletiviwo *ƒ*e gege, si *ƒ*e nya wògblɔ lae nye meteorit, alo ɣleti kakɛwo *ƒ*e hehlẽ, si va eme la."

Dzesi mamlɛa ku ɖe Kristo *ƒ*e tɔtrɔva ŋuti, si ŋu wò*ƒ*o nu le na e*ƒ*e nusrɔlawo bena: "..ne miekpɔ nusiawo katã la, midze sii be Amegbetɔvi la gogo agbo la nu.." la, dzesi sia *ƒ*e mevavae nye ɣleti kakɛwo *ƒ*e hehlẽ sia. Ke nudzɔdzɔ gã, si Yohanes kpɔ le esia yome lae nye be woŋlɔ dziŋgɔli la abe alesi woŋlɔna agbalẽ ene, le esime anyigba le ʋuʋum kpekpekpe, towo kple *ƒ*ukpowo le ɖeɖem ɖa le wote*ƒ*e, eye ame vɔɖi, siwo dzi vɔvɔ̃ dze la, le sisim le Amegbetɔvi la *ƒ*e ŋkume la.

Ame geɖe, siwo kpɔ ɣletiviwo *ƒ*e hehlẽ la, kpɔe abe ʋɔnudɔdrɔ̃, si gbɔna la *ƒ*e nyanyanana ene, abe ŋɔdzi kple amenuveve dzesi do ŋgɔ na vɔvɔ̃ ŋkeke gã la ene." - Ibid. Ale wohe dukɔa katã *ƒ*e ŋku yi ɖe nyagblɔɖi la *ƒ*e mevava dzi, ale be ame geɖewo nɔ ŋudzɔ be yewoase toklã-gbedasiwo ku ɖe Kristo *ƒ*e vava ŋuti.

Le ƒe 1840 me la, nyagblɔɖia ɖe hã ƒe mevava gaʋuʋu ame geɖe. Ƒe eve do ŋgɔ, Osɔfɔ gã, siwo nɔ gbeƒã ɖem Kristo ƒe tɔtrɔva la, dometɔ ɖeka, Josiah Litch, ŋlɔ̃ nane tso Nyeɖeɖefia ƒe agbalẽ, ta 9lia, si ƒo nu tso Otoman fiaɖuƒea ƒe gbagbã, menye le ƒe, si me wòle dzɔdzɔ ge le la ɖeɖe ko ŋuti o, ke le ŋkeke la hã ŋuti. Le nuŋɔŋlɔ̃ sia, si nye akɔŋta bubu tso nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo ŋuti nu la, woamu Turkia ƒe dziɖuɖua le ƒe 1840 ƒe ɣleti enyilia ƒe ŋkeke wuiɖekɛlia dzi. Ame akpe akpewo nɔ mɔkpɔkpɔ me na nyagblɔɖi sia, si ƒe nya wokaka geɖe la ƒe mevava.

Le ŋkeke ma dzi la, Turkia dziɖuɖua lɔ, to eƒe duteƒenɔlawo dzi, be yeaɖe asi le yeƒe ablɔɖe ŋuti, ahage ɖe Europa ƒe ŋusẽ ƒoƒuawo ƒe ametakpɔkpɔ te. Alea ye, to nubabla sia me la, kristotɔ ƒe duwo va zu Malɛ-du sia dzikpɔlawo. Nyagblɔɖi la va eme pɛpɛpɛ. Esi wose nya sia la, ameha gãa ɖe kpɔ kakaɖedzi be Miller kple eƒe hadɔwɔlawo ƒe nyagblɔɖiwo gɔmeɖeɖe ƒe ɖoɖowo nye nu vavã, ale be advento ƒe azɔli la gakpɔ ŋusẽ ɖe dzi. Nunyala gãwo le teƒe kɔkɔwo wɔ ɖeka kple Miller le gbeƒãɖeɖe me, alo to eƒe dzixɔse la kaka me, ale be dɔ la nɔ ta kekem tso 1840 yi ɖe ƒe 1844lia me.

William Miller nye amea ɖe, si si susume nunana sesẽwo le, siwo gakpɔ ŋusẽ to ŋugbledede kple nusɔsrɔ̃ me. Egatsɔ dziƒo ƒe nunya kpe ɖe nusiawo ŋuti to ɖekawɔwɔ kple Nunya ƒe Dzɔtsoƒe la me. Dẽ nyuia ɖe le esi, si na be amewo buna eyama, helɔa eƒe nya gbɔ le afisiafi, si nudzɔdzɔewɔwɔ kple dẽ ƒe nyonyo doa dzidzɔ na ame le la. Eƒe dzi fatu, kristotɔ ƒe bɔbɔenyenye kple ɖokuidziɖuɖu, na be wòlɔna ame, dea bubu amesiame ŋu, eye wònɔa klalo aɖo to amesiame ƒe nya, adzro woƒe numeɖeɖewo me kpɔ. Edea ŋugble tso susuɖeɖe kple nufiafiawo ŋuti le Mawunya ƒe kekeli nu, eye numekuku de blibo, eƒe Biblia nyanya deto, kpena ɖe eŋu be wòdena dzesi alakpa kple aʋatso, hegbea nu le wo gbɔ.

Gake esiawo katã mewɔ be medo go tsitretsitsi sesẽtɔwo kekeake le eƒe dɔwɔwɔ me o. Abe le Đɔdɔɖowɔla gbãtɔwo ƒe ɣeyiɣiwo me ke ene la, nunɔlawo mexɔ Nyateƒe, siwo Miller nɔ gbeƒã ɖem la o. Esi wònye be womete ŋu ɖona kpe woƒe nukpɔkpɔwo dzi kple Biblia o la, nusi ko wowɔna la enye be wokuna ɖe amegbetɔwo ƒe lodonyawo kple nufiafiawo kpakple wo fofowo ƒe dekɔnuwo ŋuti. Ke amesiwo le gbeƒã ɖem mɔkpɔlawo ƒe nufiafiawo la melɔna ɖe nu bubua ɖeke dzi wú Mawunya ƒe ɖasedɖiwo o. “Biblia, eye Biblia ɖeka ko” ye nye woƒe ɖoɖonya la. Esi wònye be nyameɖeɖe vavãa ɖeke menɔ woƒe futɔwo si o la, woƒe dɔwɔnu koe nye gbɔdɖiame kple fewuɖuɖu. Ke wowɔna gaƒoƒowo, ga kple nunanawo ŋuti-dɔ heɖina gbɔ amesiwo ƒe vodada koe nye be wonɔa mɔ kpɔm na Aƒetɔ la ƒe tɔtrɔva le dzidzɔ me, eye wonɔa agbagba dzem na agbe nyui nɔnɔ, henɔ nu xlɔm amewo be woadzra ɖo na eƒe dodo le ya me.

Alea ye wowɔ ŋutete geɖe ne woaɖe amewo ƒe susu ɖa le Đela ƒe tɔtrɔva dzi. Woƒoa nu tso nusɔsrɔ̃ ku ɖe Kristo ƒe tɔtrɔva kple xexeame ƒe nuwuwu ŋuti abe nusiwo nye nuvɔ̃ kple ŋukpẽnanu ene. woƒe wɔna sia na be amewo zu dzimaxɔsetɔwo, eye wotsɔ nu sia wɔ

taflatsɛ na agbenɔnɔ le nutilã me *ƒ*e nudzodzrowo nu. Ke ne eva eme alea la, amesiwo le gɔme na vɔ̃ sia la tsɔa vodada la dana ɖe Mɔkpɔlawo dzi.

Le esime ameha geɖewo yina ɖoa to Miller *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe kple movevieɖoɖo la, xɔse *ƒ*e nyadzɔdzɔgbalẽwo ya wɔna abe ɖe womele naneke sem tso e*ƒ*e dɔwɔwɔ ŋuti o ene; eye ne woagblɔ nyaa ɖe tso eŋu la, fewuɖuɖu kple nyatsɔɖeameŋu ko wònyena. Ðekematsɔlemelawo kple dzimaxɔsetɔ, siwo osɔfowo *ƒ*e wɔna le dzi dem *ƒ*o na la, tsɔ fewuɖuɖu, vlododo kple busunya *ƒ*e alɔmeɖeɖe ɖe wo ŋu, ale be amewo natsri eyama kple dɔ, si wɔm wòle la. Amegãɖeɖi ta ɣi sia, si gblẽ e*ƒ*e a*ƒ*e nyui la ɖi, le tsa ɖim tso du me yi du me kple e*ƒ*e ga, hele nyanya nam amewo be vɔnudɔdrɔ̃ ŋkeke la tu a*ƒ*e la, woda ŋkɔ ɖe edzi be wɔwuiwɔla, alakpatɔ kple xɔse gbegblẽtɔ.

Gake vlodoame, alakpatɔnyenye, kple dzu, siwo katã wokɔ ɖe edzi la, na be nyadzɔdzɔgbalẽwo ŋutɔ gɔ̃ hã tsia tre ɖe e*ƒ*e futɔ siawo ŋuti. Wo*ƒ*e wɔna siawo ho dzi na amesiwo nye xexemetɔwo hã, eye wogblɔ be nusi nye gãnyenye manyagblɔ *ƒ*e Nya, si *ƒ*e metsonuwo nye ŋɔdzinu vavã la, *ƒ*e tsɔtsɔ wɔ fefe kple fewuɖunya la, menye etaʋlilawo ɖeɖe *ƒ*e koko wònye o, ke eganye “ɖekematsɔleme na vɔnudɔdrɔ̃ ŋkeke la kple fewuɖuɖu le Mawu ŋutɔ kple e*ƒ*e vɔnu *ƒ*e ŋɔdzinu, si wònye la ŋuti.” — Bliss, p. 183.

Menye amesi le megbe na vɔ̃ la *ƒ*e didi ɖeɖe koe nye be yeaɖiɖi gbe*ƒ*ã *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ ɖe amewo dzi o, ke yèatsi gbe ɖe gbe*ƒ*ãɖela ŋutɔ nu gɔ̃ hã. Miller dina be Biblia *ƒ*e Nyate*ƒ*e la nawɔ dɔ ɖe nyaselawo *ƒ*e dziwo dzi, eye wògbea nya na wo, ʋuʋua wo*ƒ*e ɖokuiŋudzedzewo. E*ƒ*e asimali nya ŋu kple nyate*ƒ*etoto na be amewo le fui. Hameviwo *ƒ*e tsitretsitsi ɖe e*ƒ*e nyawo ŋuti nye nusi de dzi *ƒ*o na agbevlonɔlawo be woagawɔ afɔɖeɖe bubu wú esia. Futɔwo wɔ ɖoɖo be yewoaɖe e*ƒ*e agbe ɖa ne edzo le *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*e la. Gake mawudɔla kɔkɔewo le amehawo dome, eye wo dometɔ ɖeka le amegbetɔ *ƒ*e nɔnɔme me lé A*ƒ*etɔ *ƒ*e subɔla sia *ƒ*e asi hekplɔe do go le dzikukpɔlawo dome yi ɖe dedienɔnɔ te*ƒ*e. Satana mete ŋu kpɔ e*ƒ*e tameɖoɖo la *ƒ*e mevava o, eye eya kple e*ƒ*e dɔtsɔlawo mekpɔ dzidzɔ o.

To gbɔ be amewo tsi tre ɖe eŋu hã la, dzidzɔkpɔkpɔ le Mɔkpɔlawo *ƒ*e nya ŋuti gale edzi yim. Ƒu*ƒ*o*ƒ*owo meganye blaeve blaeve alo alafalafawo *ƒ*e nya o, ke akpeakpewo boŋ. Dzimetrɔlawo ge ɖe hameawo me le agbɔsɔsɔ me; ke le ɣeyiɣia ɖewo megbe la, tsitretsitsi gbɔgbɔa ɖe ho ɖe kristotɔ yeyeawo ŋuti, eye hameawo dze ɖoɖo wɔwɔ tsi tre ɖe amesiwo xɔ ɖe Miller *ƒ*e nufiafiawo dzi la ŋuti. Wɔna sia bia ŋutiɖoɖo tso Miller gbɔ, eye wòŋlɔ̃ agbalẽ ɖo ɖe kristotɔ, siwo le hame vovovoawo me be nenye be ye*ƒ*e nufiafiawo mele eme o la, woaɖee fia ye to Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me.

Egblɔ be: “Nuka dzi míexɔ se, si dzi Mawu *ƒ*e Nya, si mia ŋutɔwo mixɔ abe xɔse kple dɔwɔwɔ *ƒ*e ɖoɖo ɖeka, si li la, meda asi ɖo o? Nukae míewɔ, si he nyatsɔɖeameŋu sesẽwo tso nyagblɔtiwo dzi kple le nyadzɔdzɔgbalẽwo me, si ɖe mɔ be miaɖe mí (mía Mɔkpɔlawo) ɖa le hameawo me, kple le ɖekawɔwɔ kple mi me? ” Ne vodadaa ɖe nye míatɔ la, migblɔ

nusi me míeda vo le la na mí. Miɖee fia mí le Mawu *ƒ*e Nya la me. Woɖi gbɔ mí geɖe, gake esia mate ŋu nye kakaɖedzi na mí be míeda vo o. Mawunya la koe ate ŋu ana míatrɔ mía*ƒ*e nukpɔkpɔ. Míeva xɔse, si me ʋum míele la gbɔ le gbedodoɖa kple ŋugbledede geɖe megbe, le kekeli, si Mawu *ƒ*e Nya la ɖe fía mí la nu.”- Ibid, p. 250, 252.

Le ɣeyiɣiawo katã me la, woxɔ toklãnya, siwo Mawu ɖo ɖe xexea la kple ɖikeke. Le esime tɔdɔdɔ ɣeyiɣimetɔwo *ƒ*e vɔwo na Mawu dɔ tɔdɔdɔ ɖe anyigba dzi la, ena, gbã, be woanya ye*ƒ*e ɖoɖo la, ale be woakpɔ mɔnu atrɔ le wo*ƒ*e mɔ gbegblẽwo yome. Le *ƒ*e alafa ɖeka kple blaeve sɔŋ me wose Noa *ƒ*e toklã-gbedasi, si nɔ woyɔm be woatrɔ dzi me, ale be Mawu magatsrɔ̃ wo o la. Gake gbedasi la nɔ na wo ko abe glinya ɖikokui ene, eye womexɔ edzi se o. Wogalia le wo*ƒ*e vɔdivɔdiwo me, heɖu fewu le gbe*ƒ*ãɖela la ŋuti, tsɔ toklãnya la wɔ nukonya, eye wotsɔ nya ɖe eŋu be enye hoɖola. Aleke ame ɖeka ate ŋu atsi tre ɖe anyigba sia *ƒ*e amegãwo ŋuti? Ne Noa *ƒ*e gbedasi la nye nyate*ƒ*e ɖe, aleke wɔ ame mamlɛawo hã mete ŋu ke ɖe eŋu, eye woxɔe se oa? Ame ɖeka *ƒ*e nyagbɔgblɔ tsi tre ɖe ame akpe *ƒ*e nunya ŋgɔ! Ale be womedi be yewoaxɔse o, eye womedi bebe*ƒ*e hã le aɖakaʋu la me o.

Fewuɖulawo nɔ nu *ƒ*om tso dzɔdzɔme nuwo ŋuti, tso ɣeyiɣiwo *ƒ*e wonɔewo yomedzedze matrɔmatrɔ, dziŋgɔli nyakpɔ, si mena tsi dza kpɔ ɖe agble dama, siwo zã me *ƒ*e zãmuwo nana fafa dzi o la ŋuti, eye wonɔ biabiam se kple ɣli be: “Menye lo dom wòle oa?” Le wo*ƒ*e amekoko me la, wogblɔ tso dzɔdzɔenyenye gbe*ƒ*ãɖela la ŋuti be vividonuŋutila gbɔeme wònye. Ale wogayi ɖe wo*ƒ*e vivisesewo didi dzi kple ŋusẽ wú tsã. Gake wo*ƒ*e dzimaxɔse mexe mɔ na nusi ŋuti wogblɔ nya ɖi le la *ƒ*e mevava o. Mawu xɔ wo*ƒ*e vɔdivɔdiwo kple dzigbɔgbɔ blewu, eye wòna wo ɣeyiɣi geɖe be woatrɔ dzi me. Ke le ŋkeke, si wòɖo dzi la, e*ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ la kɔ ɖe amesiwo gbe nu le e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ gbɔ la dzi.

Kristo na míenya be dzimaxɔse sia tɔgbi aganɔ anyi le e*ƒ*e tɔtrɔva ŋuti. Abe alesi, le Noa *ƒ*e ŋkekewo me, amewo mebu tɔdɔdɔ la ŋuti kpɔ vaseɖe gbesigbe wòva o la, nenema ke wòaganye le Amegbetɔvi la *ƒ*e vavagbe la. (Mateo 24:39). Le ɣeyiɣi, si me amesiwo le woɖokui ɖem fia abe Mawu *ƒ*e viwo ene, le ɖeka wɔm kple xexeame, le agbe ɖeka nɔm kpli wo, hele vivisese, si nu wode se ɖo la sem, le esime xexeame *ƒ*e atsyɔɖoɖo zu hamea tɔ, srɔɖeɖe *ƒ*e gawo le ɖiɖim, eye amesiame le mɔ kpɔm na xexeame *ƒ*e dzidzeme kpɔkpɔ le *ƒ*e, siwo le ŋgɔ gbɔna me la, kasia wo*ƒ*e alɔ̃ me drɔekukuwo kple ɖokuibeble *ƒ*e mɔkpɔkpɔwo katã ava nuwuwu abe dzikedzo ene.

Abe alesi Mawu dɔ e*ƒ*e subɔla be wòana nyanya xexea ku ɖe tɔdɔdɔ, si gbɔna ŋuti la, edɔ gbe*ƒ*ãɖela tiatiawo ɖa be woana nyanya ku ɖe ʋɔnudɔdrɔ̃ mamlɛa, si tu a*ƒ*e la ŋuti. Alesi wònɔ na Noa ŋɔlimetɔwo be woko nu, eye woɖu fewu le dzɔdzɔenyenye nyagblɔɖila *ƒ*e nyagblɔɖiwo ŋuti la, nenema ke le Miller ŋɔli me la, amesiwo yɔ wo ɖokui be Mawu *ƒ*e viwo la tsɔ nyanyananya, siwo wona wo la wɔ nukonyae.

Nukae na be hameawo mexɔ Kristo ƒe tɔtrɔva ƒe nufiafia kple nyagblɔdi ku ɖe eŋu la nyuie oa? Elabena Aƒetɔ ƒe vava la nye dzɔgbevɔe kple ŋɔdzi na ame vɔdiwo, le esime wònye dzidzɔ kple mɔkpɔkpɔ gã na ame dzɔdzɔewo. Nyateƒe gã sia nye akɔfanya na Mawu ƒe vi nuteƒewɔlawo le dzidzimewo katã me. Aleke wɔ wòvazu afɔklinu kple dzikunu abe Nyateƒetɔ la ŋutɔ ke ene, na amesiwo be yewonye eƒe dukɔmeviwo ma? Aƒetɔ la ŋutɔ gblɔ na eƒe nusrɔlawo be: "...Ne meyi, eye medzra teƒe ɖo ɖi na mi la, magava, eye maxɔ mi ɖe nye ŋutɔ gbɔnye.." (Yoh.14: 3). Đela Amenuvela, si kpɔ eƒe nusrɔlawo ƒe tsɔevinyenye ƒe blanuilelé kple tetekpɔwo do ŋgɔ la, dɔ eƒe dɔlawo ɖo ɖe wo be woafa akɔ na wo kple kakaɖedzi sia be yegatrɔ gbɔna kpuie, le nɔnɔme, si me yedzo le wogbɔ le la, ke me. Esime nusrɔlawo li ŋku ɖe dziƒo be yewoakpɔ amesi yewolɔna vevie ƒe dzedzé mamlɛa la, wose gbeɖiɖi sia be : "Galilea ŋutsuwo! nuka wɔ miele tsitre le dziƒo kpɔm? Yesu sia, si woxɔ tso mia gbɔ yi dziƒo la, agava nenema ke, abe alesi miekpɔe wòle dziƒo yim ene." (Dow. 1:11). Dɔlawo ƒe gbedasi la ga de dzo woƒe mɔkpɔkpɔwo me. Nusrɔlawo trɔ yi ɖe Yerusalem kple dzidzɔ gãa ɖe, eye "wonɔa mawuxɔ la me ɖaa, henɔa Mawu kafum." (Luka 24:52, 53). Womenɔ dzidzɔ kpɔm be Yesu klã ɖa tso yewo gbɔ, eye be woawo ɖeɖe tsi anyi akpa ŋgɔ xexeame ƒe dodokpɔ kple tetekpɔwo siaa o, ke boŋ ɖe kakaɖedzi, si dɔlawo na wo be woƒe Aƒetɔ la agatrɔ va la ŋuti.

Ele be gbeƒãɖeɖe Kristo ƒe tɔtrɔva nanye dzidzɔ Nyanyui gãa ɖe na mí egbea, abe alesi wònɔ le ɣeyiɣi, si me dɔlawo gblɔ eƒe vava na Betlehem ƒe alẽkplɔlawo la ene. Amesiwo lɔ Đela nyateƒetɔe la, axɔ gbedasi, si tso Mawu ƒe Nya la me, le nyanya nam wo be amesi dzi woƒe agbe mavɔ mɔkpɔkpɔwo katã nɔ anyi ɖo la agatrɔva kpuie, menye be ne wòagavaxɔ dzu, fulelé kple nugbegbe le ame gbɔ abe zi gbãtɔ ene o, ke bɔŋ ava le ŋutikɔkɔe me be yeaɖe yeƒe dukɔ la, ɛ, woaxɔ nya sia kple dzidzɔ. Amesiwo melõ Đela o la woele didim be wòanɔ adzɔge na yewo ɖaa, eye dziku kple fulelé, si gbeƒã ɖeɖe Mawu ƒe gbedasi sia he va hameawo me la, nye dzesi, si me kɔ ƒãa be wote ɖa le Mawu ŋuti boo la.

Amesiwo xɔ Mɔkpɔlawo ƒe gbedasi la se dzimetɔtrɔ kple ɖokuibɔbɔ le Mawu ŋku me ƒe vevienyenye gɔme. Ame geɖewo ke ɖi le tiatia wɔwɔ le Kristo kple xexeame dome, eye wokpɔ be game su ne yewoaɖo kpe nane dzi. Agbe mavɔ ƒe nyawo xɔ asi na wo yeyee. Ewɔ abe dziƒo te ɖe wo ŋuti azɔ ene, eye wokpɔ be yewoɖi fɔ le Mawu ŋku me. — Bliss, p.146 - Kristotɔwo se le wo ɖokui me be ele be yewoanɔ agbe le gbɔgbɔ me. Gbedasi la na wode dzesii be ɣeyiɣi la le kpuie, eye bena nusi dze be yewoawɔ na yewonɔviwo la, ele be yewoawɔe kaba. Ele abe ɖe anyigba le tetèm ɖa le wo ŋu ene. Agbe mavɔ ƒe agbo le ʋuʋum le wo ŋgɔ, eye luʋɔ kple nusi yi na eƒe dzidzɔ mavɔ, alo dzogbevɔẽ mavɔ la ƒo xexemenuwo katã ta le wo ŋku me. Mawu ƒe Gbɔgbɔ le wo dzi, eye wòdo ŋusẽ woƒe yɔyɔ vevie, si wɔm wole na wo nɔviwo kple na vɔwɔlawo be woadzra ɖo na Aƒetɔ ƒe ŋkeke la. Woƒe gbesiagbe-gbenɔnɔ ƒe numaƒo-ɖaseɖiɖiwo nye mokaka madzudzɔ na hame vovovoawo menɔla siwo lé ɖokuimatsɔna ƒe gotanuwɔwɔ ɖe asi la. Ke amesiawo medi

kura be woaɖe fu na yewo le wo*ƒ*e vivisese didi, ga subɔsubɔ kple xexeme *ƒ*e bubudeameŋu yomedzedze *ƒ*e mɔ dzi o. Esia tae wotsi tre ɖe Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e xɔse la ŋuti, helé fu e*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖelawo vevie.

Esi futɔwo mekpɔ nyaa ɖeke atsɔ mu nyagblɔɖiawo *ƒ*e gɔmeɖeɖe *ƒ*u anyi o la, wo*ƒ*e agbagbadzedze koe nye be woaxe mɔ na emedzodzro to nya sia me be, nyagblɔɖiawo nye agbalẽ, siwo nu wotre la. Ale be, Protestante hameawo hã nɔ Romatɔwo *ƒ*e afɔto*ƒ*ewo tom. Le esime Papa *ƒ*e hamea nɔ Biblia ɣlam ɖe amewo la, Protestante hameawo ya le gbɔgblɔm be Nya Kɔkɔe la *ƒ*e akpa gãa ɖe, akpa, si tututue le Nyate*ƒ*e, siwo wòle be míalé ɖe asi vevie le mía*ƒ*e ɣeyiɣi tɔxɛ siawo me ɖem fia la, nye nusiwo gɔme womate ŋu ase o. Osɔfowo kple hameviwo gblɔ be Daniel kple Yohanes *ƒ*e nyagblɔɖiwo nye nuɣaɣla, siwo gɔme amea ɖeke mate ŋu ase, alo aɖe o. Evɔ wònye be Kristo ŋutɔ he e*ƒ*e nusrɔlawo *ƒ*e ŋku yi ɖe Nyagblɔɖila Daniel *ƒ*e nya, siwo ku ɖe nudzɔdzɔ, siwo ava eme le wo*ƒ*e ɣeyiɣi me la dzi hegblɔ be: “Amesi le exlẽm la nese egome.” (Mateo 24:15). Le go bubu me la, nyagbɔgblɔ, si woɖena ɖe go be Nyaɖeɖefia *ƒ*e agbalẽ la nye nu ɣaɣla, si gɔme womate ŋu ase o la, mele ete*ƒ*e o, elabe agbalẽ la ŋutɔ *ƒ*e ŋkɔ tsi tre ɖe nya sia ŋuti: “Yesu Kristo *ƒ*e Nyaɖeɖefia, si Mawu tsɔ nɛ, be wòafia nusiwo lava ve me kaba la, e*ƒ*e dɔlawo la,…Woayra amesi le nyagblɔɖi sia *ƒ*e nyawo xlẽm, kple amesiwo le wo sem, eye wolé nusiwo woŋlɔ̃ ɖe eme la dzram ɖo.” (Nyaɖ. 1:1-3)

Nyagblɔɖila la gblɔ be: “Woayra amesi le exlẽm.” Amewo li, siwo madi be yewoaxlẽe o; ke yayra la menye wotɔ o. “Kple amesiwo le esem la.” Amewo hã li, siwo gbe be yewomase naneke ku ɖe Nyaglɔɖiawo ŋu o. Yayra meli na hatsotsoe sia me tɔwo hã o. “Eye wolé nya, siwo woŋlɔ̃ ɖe eme la ɖe así.” Ame geɖewo gbe be yewomatsɔ ɖe le me na nufiame kple nyanyananya, siwo le Nyaɖeɖefia me o. Ke wo dome amea ɖeke mate ŋu akpɔ mɔ na yayra, si *ƒ*e ŋugbe wodo la o. Amesiwo katã ɖua fewu le nyagblɔɖinyawo ŋuti, eye wo*ƒ*e dzesiawo ɖia kokui na la, amesiwo gbe be yewomaɖɔ yewo *ƒ*e agbe ɖo, ahadzra ɖo na Amegbetɔvi la *ƒ*e vava o la, makpɔ gome le yayra la me o.

Aleke wònye be, le Ðeɖefia *ƒ*e ɖaseɖiɖi ŋgɔ, amewo agadze agbagba afia nu be Nyaɖeɖefia la nye nuɣaɣlaa ɖe, si gbɔ amegbetɔ *ƒ*e nunya ŋuti? Nu ɣaɣla, si woɖe fia, agbalẽ, si le ʋuʋu ɖi la, wònye. Nyaɖeɖefia me dzodzro hea amewo *ƒ*e susu yina Daniel *ƒ*e nyagblɔɖi gbalẽ la gbɔ, eye agbalẽ eve siawo ɖena nufiafia xɔasitɔwo kekeake, Mawu *ƒ*e nufiafia, siwo wòtsɔ na amegbetɔ ku ɖe nudzɔdzɔ, siwo ava eme le xexe sia *ƒ*e ŋutinya *ƒ*e nuwuɣiwo me la, fia.

Woɖe nudzɔdzɔ gãgãwo *ƒ*e mevava le Hamea *ƒ*e ŋutinya me la fia Yohanes. Ekpɔ Mawu *ƒ*e Hame la *ƒ*e nɔnɔme, e*ƒ*e dzɔgbevɔewo, e*ƒ*e ʋiʋli kple ɖeɖekpɔkpɔ le nuwuwu la. E*ƒ*o nu tso gbedasi mamlɛ, siwo ana xexeame *ƒ*e nukuwo abiã na ŋeŋe*ƒ*o*ƒ*u ɖe dzi*ƒ*o *ƒ*e avawo dzi, alo a*ƒ*ú na tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e dzotɔtɔ ŋu. Woɖe tanya, siwo *ƒ*e vevienyenye keke ta la fiae, tɔxɛ, na Hame mamlɛa, ale be amesiwo ate ɖa le nudadawo ŋu ahatrɔ ɖe Nyate*ƒ*e la

ŋuti la, naxɔ nyanyananya ku ɖe ʋiʋli kple dzɔgbevɔe, siwo le wo lalam la ŋuti. Nusiwo le anyigba dzi va ge la manɔ manyamanya me na amea ɖeke o.

Esi wòle alea ɖe, aleke wɔ ame geɖewo menya naneke tso Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e akpa, si xɔ asi ale gbegbe la ŋuti o? Nya sia nye viviti fiavi la *ƒ*e aɖaŋuɖeɖe *ƒ*e ŋutete wɔwɔ be yeaɣla nusi klona nu le ye*ƒ*e amebeblewo dzi la, ɖe amegbetɔwo la *ƒ*e emetsonu. Esiatae, esi Kristo, Ðeɖefiala, kpɔ aʋa, si woava wɔ ɖe Nyaɖeɖefia sɔsrɔ̃ ŋuti la, wɔ yayra ŋugbedodo siawo na amesiwo katã axlẽe, asee, ahawɔ ɖe Nyaɖeɖefia *ƒ*e nyawo dzi la.

Ta 19 lia —Tso Viviti Me Yi Đe Kekeli Me

Mawu *ƒ*e dɔwɔnawo le anyigba dzi, tso dzidzime yi dzidzime, le Đɔdɖɔdo gã alo subɔsubɔ *ƒ*e azɔli dɖesiaɖe me la, dɖina wonɔewo ale gbegbe. Đodo, siwo katã Mawu wɔna ku dɖe amegbetɔwo ŋuti la, nyena nu dɖeka *ƒ*omevi le ɣeawokatãɣi. Mía*ƒ*e egbe ŋkeke *ƒ*e azɔli gãgãwo nye nusiwo tɔgbi va eme le blema me va yi, eye nufiame xɔasi geɖewo le blema Hamea *ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ, siwo wòwɔ le ɣemawoɣi me la, na mí egbea.

Biblia *ƒ*e nufiafiaa dɖeke megakɔ *ƒ*ãa wu esia be Mawu, to e*ƒ*e Gbɔgbɔ Kɔkɔe la dzi la, kplɔna e*ƒ*e subɔlawo tɔxɛ, le afɔɖeɖe gãwo wɔwɔ me na e*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔdɔ la *ƒ*e ŋgɔyiyi le anyigba la dzi o. Amegbetɔwo nye dɔwɔnuwo le Mawu *ƒ*e asi me, siwo ŋu dɔ wòwɔna le e*ƒ*e amenuve kple blanuikpɔkpɔ dɔwɔwɔ me. Dɔdasi tɔxɛawo le amesiame si. Amesiame xɔ kekeli *ƒ*e dzidzenua dɖe, si sɔ kple e*ƒ*e ɣeyiɣi me *ƒ*e hiãwo, eye wòsu akpe dɖe eŋuti be wòate ŋu awɔ e*ƒ*e dɔdasi la. Gake amea dɖeke meli, alesi gbegbe Dzi*ƒ*o gade bubu eŋu hã, esi se dɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e dɖoɖo la gɔme le blibodede me, alo dze si nusi tututue nye Mawu *ƒ*e taɖodzinu le dɖoɖo gã la me na ɣemaɣi o. Gɔmesese blibo mesu amewo si na nusi gbɔ Mawu dɖo ta, le dɔ, si wòtsɔ na wo be woawɔ la me o. Womese gbedasi, si *ƒ*e gbe*ƒ*ã dɖem wole le e*ƒ*e Ɖkɔ me hã *ƒ*e kpekpeme le go sia go me o. "Đe àte ŋu ake dɖe Mawu *ƒ*e agunu ŋua? Alo àte ŋu ade Mawu Ɖusẽkatãtɔ *ƒ*e mlɔeanu kekeakea?"Elabena "Nye susuwo menye mia*ƒ*e susuwo o, eye mia*ƒ*e mɔwo menye nye mɔwo o; ke boŋ alesi dzi*ƒ*o kɔ boo wu anyigbae la, nenema nye mɔwo kɔ wu mia*ƒ*e mɔwo kple nye susuwo wu mia*ƒ*e susuwoe." "..nyee nye Mawu, dɖeke megali o, nyee nye Mawu, amea dɖeke mesɔ kplim o; nye amesi dɖe nuwuwu fia le gɔmedzedzea me ke kple nusi gbɔna dzɔdzɔ ge fia le blema ke…" . Hiob 11:7; Yes. 55:8,9; 46:9,10.

Nyagblɔɖila siwo me Gbɔgbɔ Kɔkɔea klẽ dɔ tɔxɛ le amenuveve me, ŋutɔ gɔ̃ hã mese dɖeɖefia, si woxɔ la *ƒ*e asixɔxɔ gɔme blibo o. Wo*ƒ*e gɔmesese anɔ vavam tso dzidzime yi dzidzime, alesi nu Mawu *ƒ*e dukɔ la anɔ wo*ƒ*e nufiamewo hiãm lae.

Le e*ƒ*e nu *ƒo ƒ*o me tso dɖeɖekpɔkpɔ, si Nyanyui la dɖe fia ŋuti la, Apostolo Petro gblɔ be: "Đeɖe sia yome mɔ nyagblɔɖila, siwo gblɔ nya ɖi le amenuveve, si le mía dzi va ge ŋuti la, di vevie, eye wodzro eme kpɔ tsitotsito; wodzro azãgbe kple azãgbe, si *ƒ*omevi Kristo *ƒ*e Gbɔgbɔ, si le wo me la, laɖe afia la me kpɔ, esime wòɖi ɖase tsã le fukpekpe, siwo le Kristo dzi va ge, kple ŋutikɔkɔe, si le wo yome dze ge la ŋuti. Eye wòɖee fia amesiawo bena, menye woa ŋutɔwo ɖokui wosubɔ o, ke boŋ miawo wosubɔ le nusiawo me, nusiwo wogblɔ fia mi azɔ to amesiwo gblɔ Nyanyuie fia mi la dzi to Gbɔgbɔ kɔkɔe, si wodo ɖa tso dzi*ƒ*o la me, nusiwo me kpɔkpɔ dzro mawudɔlawo hã. " (Petro I, 1:10-12)

To gbɔ be ɖeɖefia, siwo woxɔ la *ƒ*e gɔmesese blibo mesu wosi o hã la, wodze agbagba be yewoake dɖe kekeli, si Mawu le tsɔtsɔm na la katã ŋuti. Wokua nu me vevie, dina gɔmesese tsitotsito, hebiana se be, ɣekaɣi ŋuti kple nɔnɔme ka ŋutie Kristo *ƒ*e Gbɔgbɔ, si

le wo me la le nu ƒom le mahã? Nusɔsrɔ̃ kae le wo me na Mawu subɔla, siwo le agbe le kristotɔwo ƒe ɣeyiɣi me, siwo ɖeɖefia, si woxɔ la, le yiyim na? Eye woɖee fia wo be menye woƒe nyae o, ke boŋ míawo tɔ enye ɖeɖefia, siwo wotsɔ na wo la. Míade ŋugble nyuie tso Mawu ƒe ame siawo ŋuti, tso alesi wonɔ nu me kum vevie tso ɖeɖefia, siwo woxɔ na ŋgɔgbe ƒe dzidzimewo ŋue la ŋuti. Míakpɔ vovototo, si le woƒe veviedodo kɔkɔe sia kple fifi dzidzimevi, siwo si gomekpɔkpɔ geɖe le la, ƒe ɖekematsɔleme na Mawu ƒe nunana nyui sia dome. Mokaka kae wònye na amesiwo, le woƒe lɔlɔ̃ na dɔɖemawɔ kple xexemelɔlɔ̃ ƒe ɖekematsɔleme me la, nɔa gbɔgblɔm be nyagblɔɖiawo menye nusi gɔme woate ŋu ase o la.

To gbɔ be amegbetɔ ƒe nunya suɛ la mate ŋu age ɖe Mavɔtɔ la ƒe aɖaŋutakpekpewo me o, alo ase eƒe tameɖoɖowo ƒe dɔwɔwɔ me blibo o hã la, zi geɖe, eƒe nugɔmemase ku ɖe dziƒo ƒe gbedasiwo ŋuti tsona eyaŋutɔ ƒe vodada kple ɖematsɔleme gbɔ. Evana eme be amewo ƒe susu, Mawu ƒe subɔlawo ŋutɔ gɔ̃ hã tɔ, nyrɔna ɖe amegbetɔ ƒe nukpɔkpɔ, dekɔnuwo kple nufiafiawo ƒe viviti me ale gbegbe be nu gã nu gã, siwo Mawu ɖe fia le eƒe Nya la me la, bebli hafi wote ŋu sea vi kakɛa ɖe ko gɔme. Nenema wònɔ na Kristo ƒe nusrɔlawo hã, le ɣeyiɣi, si me Ðela ŋutɔ nɔ wo dome la. Esi wònɔ susu me na wo, le hahoa ƒe xɔse nu, be Mesia anye xexeme-Fiavia ɖe, si avawɔ Israel eƒe fiaɖuƒee ɖe xexea katã dzi la, womete ŋu se eƒe nyagblɔɖi-nya ku ɖe eƒe fukpekpe kple ku ŋuti la gɔme kura o.

Kristo ŋutɔ dɔ wo kple gbedeasi sia be: “Azãgbe la ɖo dzi, eye mawufiaɖuƒe la ɖo vɔ. Mitrɔ le miaƒe dzi me, eye mixɔ Nyanyuie la dzi se.” (Marko 1:15). Gbedasi sia nɔ anyi ɖe Daniel 9 ƒe agbalẽ la dzi. Dɔla la gblɔ be kwasiɖa blaadẽ vɔ asieke lawu nu ɖe Mesia, Fiavi la dzi, eye esi woƒe dziwo yɔ kple ŋutikɔkɔe mɔkpɔkpɔ la, nusrɔlawo nɔ mɔ kpɔm le dzidzɔ me na Mesia ƒe fiaɖuƒe la ɖoɖo kpuie le Yerusalem hena dziɖuɖu ɖe xexea katã dzi.

Woɖe gbeƒã nya, si Aƒetɔ la de asi na wo la, to gbɔ be woa ŋutɔwo mese egɔme nyuie o hã. To gbɔ be gbeƒã, si ɖem wonɔ la nɔ anyi ɖe Daniel 9:25 dzi hã la, womede dzesii le kpukpui, si dze eyome le tanya ma ke me be, wole Mesia ƒe agbe ɖe ge ɖa o. Tso keke ɖevime ke wofia wo be woakpɔ mɔ na anyigbadzi fiaɖuƒea ɖe ƒe ŋutikɔkɔe, eye mɔkpɔkpɔ sia gbã ŋku na wo ale be womete ŋu se nyagblɔɖiawo kple nusi Kristo gblɔ na wo la gɔme o.

Wowɔ woƒe dɔdasi la, hewɔ amenuveve yɔyɔ la na Yuda dukɔ la, eye le ɣeyiɣi, si me tututu Aƒetɔ la ayi ɖe David ƒe fiazia dzi la, wokpɔ be wolée, ƒoe, wɔ fui, tso kufia nɛ, heklãe ɖe atitsoga ŋu le Kalvaria. Dziɖelameƒo kple vevesese kae nye esi vuvu nusrɔlawo ƒe dzi le ŋkeke mawo me, esi woƒe Ðela la le alɔ̃ dɔm le yɔdo me ma!

Kristo va le nɔnɔme kple ɣeyiɣi, si nyagblɔɖi la gblɔ ɖi me pɛpɛpɛ. Ŋɔŋlɔawo ƒe ɖaseɖiɖi la va me le eƒe dɔwɔwɔ le anyigba dzi la ƒe nudzɔdzɔ ɖesiaɖe me. Eɖe gbeƒã ɖeɖekpɔkpɔ nya la, eye “wòƒo nu kple gãnyenye.” Eƒe toɖolawo de dzesii be eƒe gbedasi

la, dzi*ƒ*o ye wòtso. Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ *ƒ*e Nya la ɖee fia be dɔ, si Vi la wɔ la, tso Mawu me. Nusrɔlawo lé ɖe wo*ƒ*e A*ƒ*etɔ lɔlɔ̃ la ŋuti kple lɔlɔkadede, si womate ŋu atso o, to gbɔ be woyɔ fũu kple dikeke hã la. Le wo*ƒ*e vevesesewo me, womegaɖo ŋku Kristo *ƒ*e nya ku ɖe e*ƒ*e vevesese kple ku ŋuti la dzi o. Ne Yesu, Nazaret-tɔ la, ɖe wònye Ðela vavã ɖe, ɖee woamawo anɔ vevesese kple dziɖelame*ƒ*o gã sia mea? Biabia siae nɔ *ƒ*u ɖem na wo*ƒ*e luʋɔ vevie, le esime Ðela la mlɔ anyi le yɔdo me le Sabat *ƒ*e dziɖelame*ƒ*o ga*ƒ*o*ƒ*o, siwo va nɔ yiyim tso e*ƒ*e ku me yi ɖe e*ƒ*e tsitretsitsi me la. Konyifafa *ƒ*e zãdodoa ɖe tsyɔ Kristo *ƒ*e nusrɔlawo dzi, gake wometsi tsɔevinyenye me o. Nyagblɔɖila la gblɔ be: “Ne memlɔ anyi le blukɔ me hã, Yehowa aklẽ nam… “akplɔm yi kekeli la me, eye màkpɔ e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye.” “blukɔ ŋutɔ hã maɣlam ɖe Wò o, eye zã aklẽ abe ŋkeke ene. Viviti le na Wò abe kekeli ene.” Mawu gblɔ be: “Kekeli la klẽ le viviti me na ame dzɔdzɔewo.” “Makplɔ ŋkuagbãtɔwo to mɔ, si womenya o la dzi, eye mana woato to*ƒ*e, siwo womedze si o la. Mana viviti nazu kekeli le wo ŋgɔ, eye nu gɔgloŋwo adzɔ, mawɔe na wo, eye nyemagblẽ wo ɖi kpɔ o.” (Mixa 7:8,9; Psalmowo 139:12; 112:4; Yes. 42:16).

Nusiwo nusrɔlawo ɖe gbe*ƒ*ãe le wo *ƒ*e A*ƒ*etɔ *ƒ*e ŋkɔ me la katã nye nyate*ƒ*e, eye nusiwo ŋuti wogblɔ nya ɖi le la katã va eme. Ɣeyiɣi la de, eye Mawu *ƒ*e fiaɖuɖu la gogo. Nya siawoe nye wo*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe la. Le “ɣeyiɣia” *ƒ*e nuwuwu la, Daniel 9 *ƒ*e kwasiɖa blaadẽ vɔ asieke, si ŋuti wò*ƒ*o nu le be akplɔ mi yi Mesia *ƒ*e dodo dzi la, Kristo, Amesiamina la, xɔ Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e amisisi, esi Yohanes le mawutsi nɛ le Yordan me la me. Fiaɖu*ƒ*e, si wobe etu a*ƒ*e la, kpɔ e*ƒ*e ɖoɖoanyi le Kristo *ƒ*e ku me. Fiaɖu*ƒ*e sia menye xexe sia me *ƒ*e fiaɖu*ƒ*e wònye abe alesi wofia wo ene la o. Menye fiaɖu*ƒ*e mavɔ, si woavaɖo anyi, le esime woatsɔ fiaɖu*ƒ*e, siwo katã le dzi*ƒ*oa te la *ƒ*e dziɖuɖu kple gãnyenye ade asi na A*ƒ*etɔ la *ƒ*e kɔkɔetɔwo *ƒ*e dukɔ la, si anye fiaɖu*ƒ*e mavɔ, si dziɖuɖuwo katã adzo ta na, eye woaɖo to la hã o. (Daniel 7:27) Abe alesi woyɔe le Biblia me ene la, nyati «Mawu *ƒ*e Fiaɖu*ƒ*e” la le nu *ƒ*om tso «amenuveve *ƒ*e fiaɖuɖu” kple «ŋutikɔkɔe *ƒ*e fiaɖuɖu” ŋuti. Le Hebritɔwo *ƒ*e agbalẽa me la, Paulo nɔ nu *ƒ*om tso «amenuveve fiaɖu*ƒ*e” ŋuti. Esi wòɖe Kristo fia abe Nyaxɔɖakɔla, Amenuvela, si “nya mía*ƒ*e mateŋuwo” la, eyi edzi gblɔ be: “Mina míatsɔ dzide*ƒ*o ate va e*ƒ*e amenuveve fiazikpui la gbɔ, bene mía*ƒ*e asi nasu nublanuikpɔkpɔ dzi, eye míakpɔ amenuveve hena mía xɔxɔ le hiahiãgbe.” (Hebri. 4:16) Amenuveve fiazikpui la le nu *ƒ*om tso amenuveve fiaɖu*ƒ*e ŋu, elabe ne amenuveve fiazikpui li la, ekem amenuveve fiaɖu*ƒ*e hã anɔ anyi godo. Le lododo geɖe me la, Kristo *ƒ*o nu tso Dzi*ƒ*o Fiaɖu*ƒ*e ŋu heɖe Mawu *ƒ*e amenuveve dɔwɔwɔ le dziwo dzi la fia.

Nenema ke míakpɔ ŋutikɔkɔe fiazikpui la abe nu*ƒ*o*ƒ*o tso ŋutikɔkɔe fiaɖu*ƒ*e ŋuti ene, eye fiaɖu*ƒ*e sia ŋu Yesu nɔ nu *ƒ*om le esi wògblɔ be: “Ne Amegbetɔvi la ava le e*ƒ*e ŋutikɔkɔe me, eye dɔlawo katã akpe ɖe eŋuti la, ekema abɔbɔ nɔ e*ƒ*e ŋutikɔkɔefiazikpui la dzi, eye wòa*ƒ*o dukɔwo katã nu *ƒ*u ɖe e*ƒ*e ŋku me..” (Mateo 25:31,32). Fiaɖu*ƒ*e sia le ŋgɔgbe gbɔna. E*ƒ*e ɖoɖo anyi ava me le Kristo *ƒ*e tɔtrɔva ŋkeke la dzi.

Woɖo amenuveve fiaɖu*ƒ*e la anyi le amegbetɔ *ƒ*e gege ɖe nuvɔ̃ me la me, le esime wowɔ ɖoɖo na gege-dzidzime ɖifɔ la *ƒ*e xɔxɔ*ƒ*le la. Alea ye, le Mawu *ƒ*e ɖoɖo kple ŋugbedodo nu la, amegbetɔwo te ŋu zu emenɔlawo. Gake le nyate*ƒ*e me la, e*ƒ*e ɖoɖoanyi va eme vavã le Kristo *ƒ*e ku me. Ate ŋu ava eme na Đela be le e*ƒ*e dɔ gɔmedzedze le anyigba dzi megbe la, amegbetɔ *ƒ*e tosesẽ kple akpemada ate ɖeɖi eŋu, eye wòagbe Kalvaria *ƒ*e vɔsa la wɔwɔ. Le Getsemane-bɔa me la, e*ƒ*e asi ʋuʋu, esi wòtsɔ vɔvɔ̃ kple vevesese *ƒ*e kplu, si wotsɔ ɖo eŋkume la kpɔ. Le ɣemaɣi ŋutɔ hã, ate ŋu atutu ʋu *ƒ*e fifia, si nɔ gegem tso e*ƒ*e ŋgo nu, eye wòagblẽ dzidzime ɖifɔ la ɖi, wòatsrɔ̃ le e*ƒ*e nuvɔ̃ me. Ne ɖee wòwɔ esia la, amegbetɔ gegemewo *ƒ*e xɔxɔ*ƒ*le la mate ŋu ava eme o. Ke esi Yesu tsɔ e*ƒ*e agbe na, eye wòdo ɣli le e*ƒ*e kuɣi be "Nusianu wú nu" la, xɔxɔkpɔkpɔ *ƒ*e ɖoɖo la va eme. Woda asi ɖe ŋugbedodo, si wowɔ na mía dzila gbãtɔwo la dzi. Amenuveve fiaɖu*ƒ*e, si nɔ anyi tsã to Mawu *ƒ*e ŋugbedodo ɖeɖe ko me la, woɖo egɔme anyi vavã azɔ.

Nenemae Kristo *ƒ*e ku, si nusrɔlawo kpɔ abe wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔwo *ƒ*e tsɔtsrɔ̃ keŋkeŋ ene la, eya boŋ enye kakaɖedzi mavɔ na emevava. To gbɔ be ehe dziɖelame*ƒ*o gãa ɖe va wo dzi hã la, enye kakaɖedzi gãa ɖe na wo be nusi dzi woxɔ se la nye nyate*ƒ*e vavã. Nudzɔdzɔ, si na be vevesese kple dziɖelame*ƒ*o yɔ wo me la, eyae ʋu mɔkpɔkpɔ *ƒ*e ʋɔtru na Adam *ƒ*e vi ɖesiaɖe, ʋɔtru, si me Mawu *ƒ*e nute*ƒ*ewɔlawo le dzidzimewo katã me, *ƒ*e agbe kple dzidzɔ mavɔ la ge ɖo.

Nublanuikpɔkpɔ mavɔ la *ƒ*e ɖoɖowo kpɔ emevava, to nusrɔlawo *ƒ*e dziɖelame*ƒ*o me ŋutɔ gɔ̃ hã. To gbɔ be wotsɔ wo*ƒ*e dzi na Mawu, le e*ƒ*e amenuveve me kple to Amesi "*ƒ*o nu abe alesi amea ɖeke me*ƒ*o kpɔ o" ene *ƒ*e nufiafiawo *ƒ*e ŋusẽ me hã, xexeme *ƒ*e dada kple nugãdidi na ameɖokui *ƒ*e ŋubiã he gbegblẽ tɔtɔ lɔlɔ̃ vavã *ƒ*e sika nyui, si woɖo na Yesu la. Le xɔ, si me wo*ƒ*e A*ƒ*etɔ mã ŋutitoto nuɖuɖu mamlɛa kpli wo le, le ga*ƒ*o*ƒ*o ma me, esi Getsemane *ƒ*e blukɔ nɔ kɔkɔm ɖe edzi la, nyahehea ɖe nɔ nusrɔlawo dome vam, si me wonɔ didim le be yewoanya amesi nye gãtɔ le wo dome kpe ɖe A*ƒ*etɔ la ŋuti. (Luka 22:24). Womeli ŋku ɖe naneke dzi ɣemaɣi wú fiazikpui, fiakuku kple ŋutikɔkɔe dzi o, evɔ wònye be ɣemaɣi tututu Getsemane *ƒ*e vɔvɔ, ʋɔnudrɔ*ƒ*e kple Kalvaria-titsoga *ƒ*e ŋukpẽ le ŋgɔ na wo lae. Wo*ƒ*e dzi *ƒ*e dada, kple xexeme *ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e tsikɔwuame woena woku ɖe ɣemaɣi *ƒ*e nu dada fiafiawo ŋu sesiẽ ale gbegbe be wometsɔ ɖeke le me na Đela *ƒ*e nya, siwo wògblɔ na wo ku ɖe e*ƒ*e fiaɖu*ƒ*e *ƒ*e nɔnɔme vavã la ŋu, e*ƒ*e fukpekpe kple ku *ƒ*e nyagblɔɖiwo ŋuti o. Wo*ƒ*e vodada mawoe he dodokpɔ sesẽ, siwo Mawu ɖe mɔ na, be woava wo dzi na wo*ƒ*e ɖɔɖɔɖo la.

To gbɔ be nusrɔlawo mese wo*ƒ*e gbedasi la gɔme blibo o hã la, woɖe gbe*ƒ*ã Mawu *ƒ*e toklãnya, si wòtsɔ na wo la, eye wòɖo be yeaxe fe na wo ɖe wo*ƒ*e xɔse la ta, ade bubu wo ŋu le wo*ƒ*e toɖoɖo ta. Eyata wòna be woawo kee atsɔ wo *ƒ*e A*ƒ*etɔ *ƒ*e tsitretsitsi ŋutikɔkɔe Nyanyui la ana dukɔwo katã. Ne yeatù wo ɖo na dɔ sia wɔwɔ tae Mawu ɖe mɔ be dodokpɔ sesẽ si, na wose veve ŋutɔ la, be wòava wo dzi.

Le e*ƒ*e tsitretsitsi megbe, Yesu ɖe eɖokui fia nusrɔla evewo le Emaus *ƒ*e mɔ dzi eye,“. esi wòdze egɔme tso Mose kple nyagblɔɖilawo katã dzi la, eɖe nusiwo le Ðɔŋlɔawo katã me le eŋuti la *ƒ*e gɔme fia wo.” (Luka 24:27) Nusrɔla siawo *ƒ*e dzi lé dzo le wo me. Wo*ƒ*e xɔse la gakp ɔ ŋusẽ yeye. Mɔkpɔkpɔ gbagbea ɖe ganyõ le wo me hafi Yesu ɖe eɖokui fia wo gõ hã. E*ƒ*e didi enye be yeaklẽ ɖe wo*ƒ*e nunya me, ale be woalí wo*ƒ*e xɔse la ɖe nyagblɔɖilawo *ƒ*e Nya, si ŋu kakaɖedzi le la dzi. Edi be Nyate*ƒ*e la nalí ke le wo*ƒ*e gbɔgbɔ me sesiẽ, menye be wòanɔ anyi ɖe eyaŋutɔ *ƒ*e ɖasedɖiɖi ɖeɖe ko dzi o, ke le kakaɖedzi vavã, si tso Nubabla Xoxoa *ƒ*e kɔnuwɔwɔ-ɖoɖowo *ƒ*e dzesidonuwo kple nusi gbɔna la *ƒ*e vɔvɔlĩ kpakple Nyagblɔɖilawo *ƒ*e nyawo me la dzi. Ele be xɔse nanɔ A*ƒ*etɔ la *ƒ*e nusrɔlawo si le nunya me, menye na woawo ŋutɔ ɖokui ɖeɖe o, ke ale be woate ŋu aɖe gbe*ƒ*ã Kristo *ƒ*e sidzedze le xexea me godoo. Nunya, si wobia be wòanɔ wo si la, *ƒ*e afɔɖeɖe gbãtɔ enye be Kristo naɖo ŋku nuwo dzi na wo “tso Mose dzi yi nyagblɔɖilawo dzi”. Ale be Ðela, si fɔ la ɖi ɖase le Nubabla Xoxo la *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo *ƒ*e asixɔxɔ ŋuti.

Tɔtrɔ kae meva nusrɔlawo *ƒ*e dzi me esi wogakpɔ wo*ƒ*e Ðela lɔlõ *ƒ*e mo la o! (Luka 24:27). Azɔ la, wokpɔ Amesi ŋuti “Mose ŋlõ nu tso le segbalẽ la me, eye nyagblɔɖilawo hã *ƒ*o nu le” la, le gɔmesese, si nyo wu, de blibo la me. Ke fifia la, kakaɖedzi blibo kple xɔse, si me vivitia ɖeke mele o la, xɔ ɖikeke, vɔvõ kple dziɖelame*ƒ*o te*ƒ*e keŋkeŋ. Mewɔ nuku kura be, esi Ðela la dzo yi dzi*ƒ*o megbe la, wonɔa *ƒ*u *ƒ*om gbesiagbe le gbedoxɔ me, henɔa Mawu kafum ɖaa o. Ke dukɔa ya, si meganya naneke wu Ðela *ƒ*e ŋukpẽ-ku, si wòku o la, le susum be yewoakpɔ vevesese, tɔtɔtɔtɔ kple dziɖelame*ƒ*o le wo*ƒ*e ŋku me, gake, nukutɔe la, dzidzɔ sɔŋ kple dziɖuɖu ye dze le wo ŋuti. Tutuɖo *ƒ*omevi ka enye esi woxɔ na dɔ, si le wo lalam la wɔwɔ! Woto dodokpɔ gãtɔ kekeake, si ko me woate ŋu ato la me, eye wokpɔ alesi, le amegbetɔ *ƒ*e nukpɔkpɔ nu, be wɔnaa ɖeke megali o la, Mawu *ƒ*e Nya la kpɔ emevava kple dziɖuɖu gãa ɖe. Ke azɔ ɖe, nukae agate ŋu ado viviti ɖe wo*ƒ*e xɔse me, alo atsi wo*ƒ*e lɔlõ *ƒ*e dzo la nu? Le nuxaxa deto kekeake me wokpɔ akɔfafa manyagblɔ, kple “dzide*ƒ*o sesẽ”, si le abe wo*ƒ*e “luʋɔ *ƒ*e seke, si lí dedie, eye wòsesẽ”, si ŋu kakaɖedzi le la ene. (Hebri. 6:18,19) Woawo ŋutɔ nye ɖasefo na Mawu *ƒ*e nunya kple ŋusẽ, eye woka ɖe edzi be naneke, “eɖanye ku o, eɖanye agbe o, eɖanye mawudɔlawo o, eɖanye dziɖulawo o; eɖanye ŋusẽwo o”; eɖanye nusi le fifi o, eɖanye nusi le vava ge o, eɖanye kɔkɔ*ƒ*e o, eɖanye goglo*ƒ*e o, alo nuwɔwɔ bubua ɖe o, mate ŋu amã mí atso Mawu *ƒ*e lɔlɔ̃ si le Kristo Yesu, mía A*ƒ*etɔ me la gbɔ o.” (Roma. 8:38, 39,37). “A*ƒ*etɔ *ƒ*e Nya la nɔa anyi yi ɖe mavɔmavɔ me.” (Petro I, 1:25). “Amekae abu fɔ? Kristo ye nye amesi ku, ke nusi gawu enye: Amesi wofɔ ɖe tsitre hã, amesi le Mawu *ƒ*e nuɖusi me, amesi xɔ mí ɖe akɔ hã.” (Roma. 8:34).

A*ƒ*etɔ la gblɔ be: “...ŋu magakpe nye dukɔ akpɔ gbeɖe o. ” (Yoel 2:26), “..fiẽ la avi dzɔna, ke ŋdi la aseyetsotso vaa a*ƒ*e.” (Ps. 30:6) Le tsitretsitsi ŋkeke la dzi, esi nusrɔlawo kpɔ wo*ƒ*e A*ƒ*etɔ la, eye wo*ƒ*e dziwo lé dzo, esi wose e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o la; esi wokpɔ e*ƒ*e ta, e*ƒ*e asiwo kple afɔ, siwo xɔ abi ɖe wo ta la, esi, e*ƒ*e dzodzoɣi, wòkplɔ wo yi ɖe Betania, eye

wòdo e*ƒ*e asiwo ɖe dzi be yeayra wo, hegblɔ be: “Miheyi ɖe xexe la me katã, eye miɖe gbe*ƒ*ã Nyanyuie la na amewo katã”, eye wòwu nu be: “Kpɔ ɖa, nye la meli kpli mi ŋkekeawo katã vaseɖe xexeame *ƒ*e nuwuwu.” (Marko 16:15); (Mateo 28:20); Esi, le Pentekoste ŋkeke la dzi, Akɔfala, si *ƒ*e ŋugbe wodo la, ɖi ɖe wo dzi, eye woxɔ Ðusẽ tso dzi*ƒ*o, eye xɔsetɔwo *ƒ*e dziwo ʋuʋu le wo me, kple kakaɖedzi be wo *ƒ*e A*ƒ*etɔ, si yi dzi*ƒ*o la le kpli wo, eye to gbɔ be wo*ƒ*e mɔwo, abe wo*ƒ*e A*ƒ*etɔ la tɔ ke ene, nye vɔsa *ƒ*e mɔ, si kplɔa ame yi ɖe xɔse *ƒ*e ku me hã la, womadi gbeɖe be yewoaɖɔ li amenuveve Nyanyuie *ƒ*e dɔ la kple “dzɔdzɔenyenye-fiakuku”, si woaxɔ le e*ƒ*e tɔtrɔva me la, kple anyigbadzi ŋutikɔkɔe fiazikpui, si wokpɔ mɔ na le wo*ƒ*e nusrɔlanyenye *ƒ*e ɣeyiɣi gbãtɔwo me la o. “Amesi awɔe geɖe wu nusi ke míebia kple nusi míesusu la”, tsɔ ɖekawɔwɔ kple e*ƒ*e dzidzɔ la kpe ɖe wo*ƒ*e ɖekawɔwɔ kple e*ƒ*e fukpekpewo ŋuti na wo: dzidzɔ le vi geɖewo kpɔkplɔ va ŋutikɔkɔe me la me; “dzidzɔ manyagblɔ”, ŋutikɔkɔe mavɔ *ƒ*e kpekpẽme, si, le Paulo *ƒ*e nya nu la, womate ŋu atsɔ sɔ kple mía*ƒ*e ɣeyiɣi siawo *ƒ*e vevesese gblɔeawo o”.

Nusrɔla, siwo ɖe gbe*ƒ*ã fiaɖu*ƒ*e Nyanyuie la, le Kristo *ƒ*e vava gbãtɔ me *ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ, si wowɔ la, *ƒ*e ɖee nye esi e*ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖelawo hã wɔ. Abe alesi nusrɔla gbãtɔwo yi ɖaɖe gbe*ƒ*ã gblɔ be: “Ɣeyiɣi la de, eye Mawu *ƒ*e fiaɖu*ƒ*e la tu a*ƒ*e” ene la, Miller kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo hã na wonya be nyagblɔɖi ɣeyiɣi diditɔ kekeake le Biblia me, si nye nyagblɔɖi mamlɛa la, le nu wu ge kpuie, be ʋɔnudɔdrɔ̃ la gogo, eye bena wole Fiaɖu*ƒ*e mavɔ la ɖo ge anyi. Nusrɔlawo *ƒ*e nyagblɔɖi ku ɖe ɣeyiɣia ŋuti la nɔ anyi ɖe kwasiɖa blaadrẽ, si ŋuti Daniel 9 *ƒ*o nu le la dzi. Ke Miller kple etɔwo ya nɔ nanam woanya be Daniel 8:14 *ƒ*e ŋkeke 2300, si *ƒ*e akpaa ɖe enye kwasiɖa blaadrẽawo la, le nu wum. Hatsotsoe eveawo *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe *ƒ*o nu, wo tɔxɛ wo tɔxɛ, le nudzɔdzɔ vovovowo ŋuti le nyagblɔɖi ɣeyiɣi gã ɖeka ma ko me.

Abe nusrɔla gbãtɔwo ke ene la, Miller kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo mese wo*ƒ*e gbedasi la gɔme vavã o. Nu dadaa ɖewo, siwo le hame didie la na be womete ŋu se nyagblɔɖi la *ƒ*e akpaa ɖe me nyuie o. Esiatae, to gbɔ be wonɔ gbe*ƒ*ã ɖem gbedasia ɖe, si Mawu tsɔ na wo na xexea la, woda vo le egɔmeɖeɖe me, si he dziɖelame*ƒ*o gãa ɖe va wo dzi.

Esi wònɔ Daniel 8:14, si gblɔ be : “Le ɣetrɔ kple ŋdi 2300..” gɔme ɖem la, míegblɔe do ŋgɔ be Miller xɔe se, abe eŋɔlimetɔwo ke ene, be anyigba enye gbedoxɔ, si ŋuti wonɔ nu *ƒ*om tso, eye wòbu be gbedoxɔ la ŋu kɔkɔ enye anyigba ŋu kɔkɔ kple dzo le A*ƒ*etɔ *ƒ*e vavaɣi la. Eyata, le e*ƒ*e akɔŋta wɔwɔ me, esi wòke ɖe ŋkeke 2300 *ƒ*e nuwuwu ŋuti pɛpɛpɛ la, eka ɖe edzi be ŋkeke sia enye Ðela *ƒ*e tɔtrɔva ŋkeke la. Ke e*ƒ*e vodada lae nye be exɔe se, abe amesiame le ɣemaɣi ene, be anyigba enye gbedoxɔ la.

Le Yudaviwo *ƒ*e dzesidede kɔnuwɔwɔ me, si nye vɔvɔli na Kristo *ƒ*e vɔsa-Lã kple Nunɔlagã nyenye la, gbedoxɔ ŋuti kɔkɔ enye kɔnu mamlɛa, si nunɔlagã la wɔna le e*ƒ*e dɔwɔ-*ƒ*e la katã me. Enye Israel *ƒ*e nuvɔfe xexe kple nuvɔ̃ ɖeɖe ɖa *ƒ*e kɔnu. Enɔ dzesi dem mía*ƒ*e Nunɔlagã *ƒ*e dɔ mamlɛa wɔwɔ le dzi*ƒ*o, si nye e*ƒ*e dukɔ la *ƒ*e nuvɔ, siwo woŋlɔ̃ ɖe

dzi*ƒ*o gbalẽwo me la kɔklɔ, alo ɖeɖe ɖa. Dɔ sia *ƒ*e akpaa ɖe enye numekuku kple ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e dɔa ɖe si, kasia wòawu nu la, Kristo adi va le alilikpowo dzi le ŋusẽ gã kple ŋutikɔkɔe gãa ɖe me. Elabe ne ava la, amesiame *ƒ*e nya akpɔ e*ƒ*e kpeɖodzi na agbe loo, alo na ku. Yesu gblɔ be: “Kpɔ ɖa megbɔna kpuie, eye nye fetu kpe ɖe ŋunye gbɔna, bene maɖo te*ƒ*e na amesiame ɖe alesi e*ƒ*e dɔwɔwɔ le la nu.” (Nyaɖ. 22:12). Wo*ƒ*o nu tso ʋɔnudɔdrɔ-dɔ sia, si do ŋgɔ kpuie na Yesu *ƒ*e vava zi evelia la, ŋuti le Nyaɖeɖefia 14:7 *ƒ*e dɔla gbãtɔ *ƒ*e, gbedasi la me ale: “Mivɔ̃ Mawu, eye mitsɔ ŋutikɔkɔe nɛ, elabe ʋɔnudɔdrɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o la ɖo.”

Amesiwo ɖe gbe*ƒ*ã gbedasi sia la wɔe le ɣeyiɣi, si dze la me. Gake, abe alesi nusrɔlawo gblɔ be ɣeyiɣi la de, eye Mawu *ƒ*e Fiaɖu*ƒ*e la tu a*ƒ*e, eye wotu wo*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe la ɖe Daniel 9lia dzi, le esime womekpɔ be wogblɔ Mesia *ƒ*e ku *ƒ*e nya ɖi le nyagblɔɖi ma ke me o ene la, nenema kee Miller kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo hã ɖe gbe*ƒ*ã ku ɖe Daniel 8:14 kple Nyaɖeɖefia 14:7 ŋu esi womekpɔ kura be gbedasi bubu *ƒ*e nya wònye le tanya ma ke me, si ŋuti wòle be woa*ƒ*o nu tso hafi A*ƒ*etɔ la natrɔva o. (339) Abe alesi nusrɔlawo mese fiaɖu*ƒ*e, si woaɖo anyi le kwasiɖa blaadrẽawo *ƒ*e nuwuwu me gɔme o ene la, Mɔkpɔlawo hã menya nusi tututue le dzɔdzɔ ge le ŋkeke 2300 *ƒ*e nuwuwu o. Le go eveawo katã me la, nusi mele éte*ƒ*e o dzixɔse, si nɔ dukɔa me le ɣemawoɣi lae gbã ŋku na wo ku ɖe Nyate*ƒ*e la ŋuti. Gake wowɔ ɖe Mawu *ƒ*e lɔlɔnu dzi, eye woɖe gbe*ƒ*ã gbedasi, si wodi la. Ekem egɔme masee he dziɖelame*ƒ*o kple vevesese va wo dzi. Aleke wònye hã, Mawu *ƒ*e amenuve-tameɖoɖo la kpɔ emevava, le esime woɖe gbe*ƒ*ã ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e gbedasi la. Ðkeke gã la ɖo, eye Mawu ɖe mɔ be amegbetɔwo nato dodokpɔa ɖe me, to ŋkeke tɔxɛa ɖe ɖoɖo me, ale be wòaɖe nusi le wo*ƒ*e dzi me la fia wo. Gbedasi la *ƒ*e taɖodzinue nye be wòado hame la kpɔ, eye wòakɔ eŋu. Ena be amewo nakpɔ nenye be wo*ƒ*e lɔlɔ̃ ku ɖe xexea ŋu loo, alo ɖe Kristo kple dzi*ƒ*o ŋuti. Wogblɔ be yewo lɔ̃ Ðela la, ekem wobia tso wo si be woaɖe wo*ƒ*e lɔlɔ̃ la fia. Ðe wolɔ̃ aɖe asi le wo*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔwo kple xexemenu gãwo didi ŋuti, axɔ Kristo *ƒ*e tɔtrɔva kple dzidzɔ a? Gbedasi la *ƒ*e taɖodzinu enye be wòaɖe wo*ƒ*e gbɔgbɔme *ƒ*e nɔnɔme vavã la fia wo. Mawu *ƒ*e amenuveve tsɔe ɖoɖe wo, be wòana woadi A*ƒ*etɔ la le dzimetɔtrɔ kple bɔbɔenyenye me.

Alea ye, to gbɔ be dziɖelame*ƒ*o la tso gɔmesese madeblibo la tsɔtsɔ na gbedasi, si wonɔ gbe*ƒ*ã ɖem me la, Mawu *ƒ*e amenuve wɔe be nyona gado go tso eme na wo. Enye dodokpɔ na amesiwo ɖe wo ɖokui fia abe amesiwo xɔ gbe*ƒ*ãɖeɖeawo ene la *ƒ*e dzi. Ðe dziɖelame*ƒ*o la ana be woagbe nu le wo*ƒ*e xɔse kple kaka ɖe Mawu *ƒ*e Nya dzi la gbɔa? Alo ɖee woatsɔ gbedododoɖa kple bɔbɔenyenye adi afisi woda vo le, le nyagblɔɖia gɔmeɖeɖe mea? Wo dometɔ kawoe wɔ nu le vɔvɔ̃ me, alo dze amehawo yome ko, alo mebu ta me hafi o? Wo ame nenie nye dzimevesusulawo alo dzimaxɔsetɔwo ma? Ame geɖewo gblɔ be yewokpɔ dzidzɔ ɖe A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava ŋuti. Ne wòhiã be woaxɔ xexeame *ƒ*e fewuɖuɖu kple mokakawo, alo alala e*ƒ*e vava didie, alo ne dziɖeleame*ƒ*o ava wo dzi ɖe, ɖee woagalé wo*ƒ*e xɔse la me ɖe asi vevie a? Ne wòanye be womanya Mawu *ƒ*e tameɖoɖowo ku ɖe wo ŋu

kaba o ɖe, ɖee woaɖe asi le Nyate*ƒ*e, siwo nɔ anyi ɖe Nya la *ƒ*e ɖasedɨdɨ vavã dzi la ŋuti a?

Dodokpɔ sia aɖe amesiwo ɖo to, nusi woxɔ se be enye Mawu *ƒ*e Nya kple e*ƒ*e Gbɔgbɔ *ƒ*e nufiafia kple xɔse la *ƒ*e ŋusẽ afia. Afia wo nusi ko nute*ƒ*ekpɔkpɔ sia ateŋu fia wo la, si nye afɔku gã, si wònyena be woaxɔ amegbetɔwo *ƒ*e susuwɔwɔ kple nugɔmeɖeɖewo, le esime wòle be woana Biblia ŋutɔ naɖe eɖokui gɔme. Na xɔseviwo la, tətətətɔ kple vevesese, si atso vodada sia me na wo la, atutu wo be woawɔ ɖɔɖɔɖo, si hiã na wo*ƒ*e xɔse la. Akplɔ wo yi ɖe nyagblɔɖiwo sɔsrɔ̃ me kple veviedodo. Agana be woadzro wo*ƒ*e xɔse *ƒ*e gɔmeɖokpe la me tsitotsito, ale be woaɖe asi le susuɖeɖe ɖesiaɖe, si menɔ anyi ɖe Ɖɔŋlɔawo dzi o la ŋuti, ale gbegbe be wòakaka ɖe kristotɔwo dome ŋutɔ gɔ̃ hã la.

Nusi va nusrɔla gbãtɔwo dzi la *ƒ*e ɖe kee va xɔsetɔ siawo hã dzi. Nusi do viviti na wo le xaxa *ƒ*e ɣeyiɣi me la, me va kɔ na wo nyuie emegbe. Esi woke ɖe A*ƒ*etɔ *ƒ*e mɔwo ŋuti la, wode dzesii be to gbɔ be wo*ƒ*e vodada he dodokpɔ *ƒ*u wo dzi hã la, e*ƒ*e lɔlɔ̃ *ƒ*e tameɖoɖowo ku ɖe wo ŋu la kpɔ emevava kple kakaɖedzi. Ke ele na wo be to wo*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ sia wɔwɔ me la, woake ɖe eŋu be “eyɔ kple nublanuikpɔkpɔ kple vevesesеɖamenu, eye be “e*ƒ*e mɔwo katã nye dɔmenyo kple nyate*ƒ*e na amesiwo katã lé e*ƒ*e nubabla kple ɖasedɨdɨwo me ɖe asi” la.

Ta 20 lia —Nyɔnyɔ̃ Gãa Ðe Le Subɔsubɔ Me

Wogblɔ subɔsubɔ *ƒ*e nyɔnyɔ̃ gãa ɖe, si atso gbe*ƒ*ãɖeɖe Kristo *ƒ*e tətrɔva kpuie me la, *ƒ*e nya ɖi le Nyaɖeɖefia 14 *ƒ*e mawudɔla gbãtɔa *ƒ*e gbedasi me. Wokpɔ dɔlaa ɖe wòle "dzodzom le dzi*ƒ*o titina, eye wòle Nyanyuie mavɔ la ɖe asi be yeagblɔe fia anyigbadzinɔlawo katã, dukɔwo katã, to sia to, gbegbɔgblɔ sia gbegbɔgblɔ, kple dukɔ sia dukɔ. Ele gbe*ƒ*ã ɖem gbedasi sia kple gbe gãa ɖe bena:"Mivɔ̃ Mawu, eye mitsɔ ŋutikɔkɔe nɛ, elabena e*ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o la ɖo. Mide ta agu na Amesi wɔ dzi*ƒ*o kple anyigba, atsia*ƒ*u kple tsidzidziwo." (Nyaɖeɖefia 14:6,7).

Be mawudɔlae le gbe*ƒ*ã ɖem toklã sia la nye nusi *ƒ*e gɔmesese le tɔxɛ. To dzi*ƒ*o *ƒ*e aŋɛ̃dola *ƒ*e dzadzɛnyenye, ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe me la, edzro Dzi*ƒ*o-Nunya la be wòaɖe gbedasi sia *ƒ*e dɔ, si wɔ ge wògbɔna la, *ƒ*e kpekpeme, ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe, si akplɔe ɖo la fia. Dɔla la *ƒ*e dzodzo le dzi*ƒ*o titina, gbe gã si wòtsɔ le gbe*ƒ*ã ɖem, toklã *ƒ*e yiyi na anyigbadzitɔwo katã, to sía to, gbegbɔgblɔ sía gbegbɔgblɔ kple dukɔ sía dukɔ la, nye nusiwo le eɖem fia kple kakaɖedzi be subɔsubɔ *ƒ*e nudzɔdzɔ sia axɔ xexea katã me kaba kple ŋusẽ le ɣeyiɣi kpuia ɖe me.

Gbedasi la ŋutɔ le nu *ƒ*om tso ɣeyiɣi, si me nyɔnyɔ̃ *ƒ*e wɔna la ava eme le la ŋuti. Wona míenya be Nyanyuie mavɔ la *ƒ*e akpaa ɖe wònye, eye wòle gbe*ƒ*ã ɖem ʋɔnudɔdrɔ̃ la *ƒ*e gɔmedzedze. Woɖe gbe*ƒ*ã ɖeɖekpɔkpɔ nya la le ɣeyiɣiwo katã me. Gake gbedasi sia nye Nyanyuie la *ƒ*e akpaa ɖe, si woate ŋu aɖe gbe*ƒ*ã le ŋkeke mamlɛawo ko dzi, elabena nenema ko wòanye hafi woate ŋu agblɔ le nyate*ƒ*e me be ʋɔnudɔdrɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o la ɖo. Nyagblɔɖiawo *ƒ*o nu tso nudzɔdzɔa ɖewo ŋu, siwo kplɔ mi yi ɖe ʋɔnudɔdrɔ̃ la nuʋuʋu gbɔ. Daniel *ƒ*e agbalẽ lae wɔ esia tɔxɛ. Gake agbalẽ sia *ƒ*e akpa, si ku ɖe ŋkeke mamlɛawo ŋu la, enɔ na Daniel be wòaxee, eye wòatre enu, le Mawu *ƒ*e gbeɖeɖe nu, "yi ɖe keke nuwuwu ɣeyiɣi la." Gbedasia ɖe, si ku ɖe ʋɔnudɔdrɔ̃ ŋuti, eye wòanɔ anyi ɖe nyagblɔɖiawo *ƒ*e mevava dzi la, womate ŋu aɖe gbe*ƒ*ãe do ŋgɔ na ɣeyiɣi sia o. Ke Nyagblɔɖila la gblɔ be "le ŋkeke mamlɛawo dzi la, ame geɖewo laxlẽe, eye nunya ade ŋgɔ." (Daniel 12:4)

Apostolo Paulo klã Hame la le eŋɔli me be womegakpɔ mɔ na Kristo *ƒ*e tətrɔva le ɣemawoɣi o. "A*ƒ*etɔ la mava o, negbe ɖeko megbedede tso Mawu gbɔ lava gbã, eye woaɖe nuvɔ-me, si nye gbegblẽvi la, ɖe go." (Tesa II. 2:3) Mele be woakpɔ mɔ na A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava la do ŋgɔ na megbedede gã la kple nuvɔ-me la *ƒ*e dziɖuɖu le ɣeyiɣi didia ɖe me o. Nuvɔ-me, si dzi wogada ŋkɔ ɖo be "sedzimawɔmawɔ *ƒ*e nu ɣaɣla", "gbegblẽ-vi" kple "vɔɖitɔ" la, ye nye Papa *ƒ*e dziɖuɖu, si akpɔ ŋusẽ gã le *ƒ*e 1260 sɔŋ me, le nyagblɔɖi la nu. Ke ɣeyiɣi sia kpɔ e*ƒ*e nuwuwu le *ƒ*e 1798 me. Alee Kristo mate ŋu ava do ŋgɔ na ɣeyiɣi ma o. Ekem Paulo *ƒ*e toklã na Hame la lɔ kristotɔwo *ƒ*e ɣeyiɣia katã ɖe nu, vakɔ ɖe *ƒ*e 1798 me ke. Ke le *ƒ*e sia yome koe woate ŋu aɖe gbe*ƒ*ã Kristo *ƒ*e tətrɔva la le.

Amea ɖeke meɖe gbe*ƒ*ã sia le *ƒ*e alafalafawo me do ŋgɔ kpɔ o. Abe alesi míekpɔe vayi ene la, Paulo hã meɖe gbe*ƒ*ãe o. Eɖee fia hameviwo le eŋɔli me be, A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava le ŋgɔ boo. Ðɔɖɔɖowɔlawo hã meɖe gbe*ƒ*ã sia o. Martin Luther tsɔ ʋɔnudɔdrɔ̃ la da ɖe *ƒ*e alafa etɔ̃ le e*ƒ*e ɣeyiɣi megbe Ekem tso *ƒ*e 1798 dzi la, woɖe nutetre ɖa le Daniel *ƒ*e agbalẽ la nu, eye nyagblɔɖiawo *ƒ*e gɔmesese le vavam ale be ame geɖewo dze ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e a*ƒ*e tutu la *ƒ*e gbe*ƒ*ã ɖeɖe.

Abe *ƒ*e alafa wuiadẽlia *ƒ*e Reformatio la ke enea, woɖe gbe*ƒ*ã Kristo *ƒ*e tɔtrɔva le kristotɔwo *ƒ*e du geɖewo me le ɣeyiɣi ɖeka me. Le Europa kple Amerika *ƒ*e duwo me la, xɔsetɔwo kple gbedodoɖa-mewo se yɔyɔ na nyagblɔɖiwo sɔsrɔ, eye esi wole ŋgɔdede kpɔm le Nya kɔkɔe la sɔsrɔ̃ me la, kakaɖedzi hã le vavam na wo be nusianu *ƒ*e nuwuwu nɔ gogom. Le du vovowo me, hamea ɖewo, de dzesii kple kakaɖedzi, le woɖokuiwo sí, wotɔxɛ wotɔxɛ, to Biblia sɔsrɔ̃ tsitotsito, me be A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava tu a*ƒ*e.

Le *ƒ*e 1821 me, *ƒ*e etɔ̃ megbe, esi Miller ke ɖe nyagblɔɖi, si ɖo kpe ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e gɔmedze-*ƒ*e la ŋuti la, Yosef Wolf, le e*ƒ*e dzolelé na Mawunya kaka me le xexea me godoo la, dze gbe*ƒ*ã ɖeɖe A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava kpuie la gɔme. Wolf tso Hebri *ƒ*omea ɖe me le Germania. Fofoa nye Rabin alo nunɔla. Tso e*ƒ*e sɔhɛ me ke Wolf xɔ Kristo dzixɔse *ƒ*e Nyate*ƒ*e la le. Enye ɖevia ɖe, si sí nunya geɖe *ƒ*e nunana le eye, wòlɔa nusɔsrɔ. Eɖoa to adzeɖoɖo, siwo nɔ eme vam gbesiagbe le wo*ƒ*e a*ƒ*e la me, afisi Hebritɔ mawusroɖalawo *ƒ*oa *ƒ*u le, henɔa nu *ƒ*om tso wo*ƒ*e dukɔa *ƒ*e mɔkpɔkpɔwo, Mesia, si ava la, *ƒ*e ŋutikɔkɔe kple Israel ɖɔɖɔɖo *ƒ*e nyawo ŋuti. Ke gbeɖeka esi wòse wonɔ nu *ƒ*om tso Yesu Nazaret-tɔ ŋuti la, ebia se be ameka *ƒ*omevi wònye ma hã? Ðuɖoɖo la enye be: “Amea ɖe, si sí talento gãa ɖe le lae, gake esi wònɔ alakpa dam be yee nye Mesia la, Sanhedrin, alo nunɔlawo *ƒ*e ʋɔnu la tso kufia nɛ.” Ðevi la gabia se be nukata wotsrɔ̃ Yerusalem ɖo, eye nukata ye wole aboyo me ɖo ? Fofoa ɖo eŋu be: “Nublanuinya, nublanuinya wònye, elabe Yudaviwo wù nyagblɔɖilawo.” Kasia susu va na ɖevi la be ate ŋu anye nyate*ƒ*e be Yesu Nazaret-tɔ hã nye Nyagblɔɖila vavã, eye to egbɔ be anye fɔmaɖila hã, Yudaviwo wù eya hã. —Travels and Adventures of the Rev. Joseph Wolff, vol. 1, p. 6.- Seseɖelãme sia nɔ dɔ wɔm ɖe edzi ale gbegbe be, to egbɔ be wode sé nɛ be megage ɖe kristotɔwo *ƒ*e gbedoxɔa ɖeke me o hã la, enɔa xexenu edziedzi henɔa Mawunya sem.

Esi woxɔ *ƒ*e adrẽ pɛ la, enɔ adegbe *ƒ*om le a*ƒ*elika kristotɔ tsitsia ɖe *ƒ*e ŋku me ku ɖe Israel *ƒ*e dziɖuɖu, si gbɔna kple Mesia *ƒ*e vava ŋuti. Ke amegã ɖeɖi la gblɔ nɛ domenyotɔe be: “Ðevi lɔlɔtɔ, medi magblɔ na wò be Mesia vavã la enye Yesu Nazaret-tɔ, si fofowòwo klã ɖe atitsoga ŋuti abe alesi ko wowu nyagblɔɖilawo hã tsã ene. Yi a*ƒ*eme ne naxlẽ Yesaya *ƒ*e agbalẽ ta 53 lia, eye nakpɔe kple kakaɖedzi be Yesu-Kristo enye Mawuvi la vavã.” Kasia kakaɖedzi ge ɖe e*ƒ*e dzi me. Eyi a*ƒ*eme, yiɖaxlẽ agbalẽ, si wogblɔ nɛ la, eye wòwɔ nuku nɛ alesi nyagblɔɖiawo va eme le Yesu Nazaret-tɔ la me pɛpɛpɛ la. Ðee kristotɔ sia *ƒ*e nya, si wògblɔ la anye nyate*ƒ*ea? Ðevi la ɖe kuku na fofoa be wòaɖe nyagblɔɖi la gɔme na ye; ke alesi dzila sia zi ɖoɖui kple ŋku, si wòtsɔ kpɔ via la, na be ɖevi la megaka atse tsɔ

nya sia va fofoa gbɔ kpɔ gbeɖe o. Gake nusia na be ɖevi sia *ƒ*e didi be yeadze sí kristotɔwo *ƒ*e xɔsea nyuie la gasesẽ ɖe edzi vavã.

Ke e*ƒ*e dzilawo ɣla nusi dim wòle la ɖee vevie ŋtɔ. Esi wòtsi xɔ *ƒ*e wuiɖekɛ la, edzo le dzilawo gbɔ, hege ɖe xexeame be yeasrɔ̃ nu, atia ye*ƒ*e xɔse, eye yeawɔ dɔ. Yudatɔwo *ƒ*e *ƒ*omea ɖe xɔe ɖe a*ƒ*eme ɣeyiɣia ɖe. Gake medidi hafi wonyae do go abe xɔsedadatɔ ene o. Ale wònɔ nɛ be wòalé e*ƒ*e mɔ tsɔ le xexea me, akogo, le dzikpɔla manɔanyi kple ahedada me. Enɔ tsa ɖim tso afii, yi afi kemɛ, nɔ nu srɔm kple veviedodo, eye wòfiana hebri-gbe hekpɔna eɖokui dzi. E*ƒ*e gododo kple Roma nunɔlaa ɖe na be wòxɔ Roma *ƒ*e xɔse la, eye wòwɔ susu be yeaxɔ tutuɖo na Mawunya kaka na ye*ƒ*e dukɔmetɔwo. Le susu sia ta, eyi nusɔsrɔ̃ dzi le COLLEGE OF THE PROPAGANDA le Roma dua me le *ƒ*e via ɖewo megbe. Ke le afi sia, e*ƒ*e numame, si nye be meɣlana e*ƒ*e susu o, eye wògblɔa nya alesi ko wòle nɛ la, na be wotsɔ nya ɖe eŋu be enye xɔsedadatɔ. Etsina tre ɖe hamea *ƒ*e nu wɔgboemewo ŋu, eye wòténa gbe ɖe ɖɔdɔɖowɔwɔ, si hiã vevie la dzi. To egbɔ be hamea *ƒ*e akametiwo na eyama gomekpɔkpɔ tɔxɛa ɖewo le gɔmedzedzea me la, wova ɖee do go le Roma ɣeyiɣi via ɖe. Woɖoe ɖe te*ƒ*e vovovowo le hamea *ƒ*e kpɔkplɔ te. Ke esi wokpɔ be tɔtrɔa ɖeke mele eme vam o la, woɖe asi le eŋu be wòayi afisiafi si dzroe la. Azɔ̃ la, eɖo ta Aŋlisi dua me, afisi wòxɔ Protestante xɔse la le, hege ɖe Aŋlisiawo *ƒ*e hame la me. Le *ƒ*e eve *ƒ*e nusɔ-srɔ̃ megbe la, ewɔ e*ƒ*e Mawunya dɔgbededede *ƒ*e mɔzɔzɔ gbãtɔ le *ƒ*e 1821 me.

Le e*ƒ*e Nyate*ƒ*e gã gbãtɔ xɔxɔ me, si nye Kristo *ƒ*e vava gbãtɔ abe Ɖtsu-kpehiã kple amesi vevesese ma ɖo la ene la, Wolf de dzesii be nyagblɔɖiawo gaɖe e*ƒ*e vava zi evelia kple ŋusẽ, le ŋutikɔkɔe gã me la hã ɖe go kple nyati, siwo me kɔ tseŋtseŋ la. Le e*ƒ*e ŋutetewɔwɔ me be yeakplɔ etɔwo vɛ na Yesu Nazaret-tɔ la, abe Amesi *ƒ*e ŋugbe wodo ene, si va zi gbãtɔ le bɔbɔenyenye me abe vɔsa ɖe amegbetɔwo *ƒ*e nuvɔ̃ ta ene la, (345) eyi edzi ga*ƒ*o nu na wo tso e*ƒ*e tɔtrɔva ŋuti, azɔ̃ abe Fia kple Ðela ene. Egblɔ be Yesu Nazaret-tɔ, si nye Mesia vavã la, si *ƒ*e asi kple afɔwo woŋɔ, si wokplɔ abe alẽvi yina wuwu ge ene, si nye Ɖtsu-kpehiã, si vevesese ma ɖo la, eyae va zi gbãtɔ, esime woxɔ fiatikplɔ kple sewɔwɔ *ƒ*e ŋusẽ le Yuda sí la, Yesu ma kee aga va zi evelia, azɔ "le dzi*ƒ*o-lilikpowo dzi kple Mawudɔla gã *ƒ*e kpẽ la." —Joseph Wolff, Recherches et travaux missionnaires, p. 62. Anɔ te ɖe Amito la ta me. Alee dziɖuɖu, si wotsɔ na Adam tsã ɖe nuwɔwɔwo katã dzi, eye wòbui la (Mose I, 1:26; 3:17) woatrɔe ana Yesu. Aɖu Fia ɖe anyigba la katã dzi. Azɔ la, nuwɔwɔwo katã *ƒ*e hũuɖeɖe kple ŋeŋẽwo nu latsi, eye kafukafu kple akpedahawo laxɔ afisiafi. Ne Yesu ava le Fofoa *ƒ*e ŋutikɔkɔe me kple dɔla kɔkɔeawo la, "amesiwo ku le Kristo me la atsi tre gbã." Tesa.I, 4:15; Korin.I, 15:23. Esiae mía kristotɔwo míeyɔna be tsitretsitsi gbãtɔ la. Amegbetɔ kple lãwo *ƒ*e nɔnɔme atrɔ, (Yes. 11:6-9; Ps. 8) eye Yesu aɖu Fia ɖe wo dzi. (Ps. 8). Ɖutifafa laxɔ anyigba katã dzi. —Journal du Rév. Wolff, p. 378, 379.- "A*ƒ*etɔ la agaɖe ŋku ɖe anyigba ake, eye wòagblɔ be: "Kpɔ ɖa, nusianu nyo ŋutɔ."- Ibid. p.294 —

Wolf xɔe se be A*f*etɔ la *f*e vava te tu a*f*e. Le e*f*e nyagblɔdi ɣeyiɣiawo *f*e gɔmeɖeɖe nu la, Nudzɔdzɔ gã la ava eme le *f*e via ɖewo me do ŋgɔ na azãgbe, si Miller ɖo la. Ne amewo gblɔ nɛ be "amea ɖeke menya ŋkeke alo ga*f*o*f*o la o, eye bena amegbetɔa ɖeke mate ŋu anya e*f*e vava *f*e ŋkeke la o la, Wolf ɖoa eŋuti bena: "Đe mía A*f*etɔ la gblɔ be amea ɖeke manya e*f*e vava *f*e ŋkeke la, alo ga*f*o*f*o la gbeɖe oa? Đe mena ɣeyiɣiwo *f*e dzesiwo mí ale bena ne míate ŋu anya kple kakaɖedzi ne e*f*e vava gogo la oa, abe alesi míedzea sí dzomeŋɔli *f*e vava to gboti *f*e aŋgba yeyewo toto me ene oa? (Mateo 24:32). Đe wònye be mímanya ɣeyiɣi la gbeɖe oa, to egbɔ be eya ŋutɔ nɔ nu xlɔm mí, menye bena míanɔ Daniel *f*e nyagblɔɖiawo xlẽm ɖeɖe ko o, ke be míanɔ wogɔme sem hã? Eye le agbalẽ sia tutu me la, wogblɔ be woatre enu yi ɖe nuwuwu *f*e ɣeyiɣi (eye wònɔ nenema le eŋɔli me), eye bena le eyome la, amewo lato eme, (si gɔme le Hebri-gbe me enye be) amewo lakpɔ ɣeyiɣi la eye woade ŋugble tso eŋu, eye nunya (ku ɖe ɣeyiɣi ŋu) la adzi ɖe edzi? (Daniel 12:4) Gawu la, A*f*etɔ la megblɔ gbeɖe bena amea ɖeke manya ne ɣeyiɣi la te tu a*f*e o, ke e*f*e vava *f*e ga*f*o*f*o kple ŋkeke la koe amea ɖeke menya o. Egblɔ be míanya nusi hiã mí ku ɖe ɣeyiɣia *f*e dzesiawo ŋuti godoo, ale be míate ŋu adzra ɖo na nudzɔdzɔ gã ma, abe alesi Noa hã dzra ɖo le aɖaka-ʋu la kpakpa me na tɔdɔdɔ gã la ene. —Wolff, Recherches et travaux missionnaires, p. 404, 405.-

Ku ɖe ame geɖewo *f*e nya gɔmeɖeɖe *f*e ɖoɖowo nu, alo gɔmesese totro tsɔtsɔ na Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ŋu la, Wolf gblɔ be: "Kristotɔwo *f*e akpa gãtɔ te ɖa le Ɲɔŋlɔawo *f*e gɔmesese, si me kɔ la ŋuti, hetrɔ ɖe Buda-sẽlawo *f*e ŋɔli-susuɖeɖewo ŋuti, siwo xɔ se be amegbetɔ *f*e dzidzɔ mavɔ, si gbɔna lae nye be wòanɔ agba sam le ya me, tso te*f*e yi te*f*e. Wotsɔnae be ne wo*f*o nu tso Yudaviwo ŋu la, woaxɔe se be trɔsubɔlawo *f*e nya gblɔm wole; ne woxlẽ Yerusalem la, woase egɔme be hamea ye; ne wogblɔ anyigba la, woatsɔe be dziŋgɔli ye; ne wo*f*o nu tso A*f*etɔ *f*e vava ŋuti la, mawunya-dɔgbededede *f*e ŋgɔyiyi gblɔm wole; wogasusu be nyagbe "ayi Yehowa *f*e a*f*e me" la, *f*e gɔmesesee nye "ayi Metodist-gbonuglãwo *f*e *f*u*f*o*f*o me." —Journal de Joseph Wolff, p. 96.-

Le *f*e blaeve-vɔene, siwo tsò 1821 kple 1845 dome la, Wolf wɔ mɔzɔzɔ geɖe: le Afrika, eyi ɖe Egipte kple Abisinia; le Asia, eɖi tsa yi Palestina, Siria, Persia, Bukaria kple India. Ewɔ tsaɖiɖi yi Amerika-dukɔ*f*o*f*uawo me hã, eye le eyiyi me la, enɔ te ɖe St Helena *f*ukpo la dzi, afisi wògblɔ Mawunya le. Eva ɖo New York du la me le *f*e 1837 *f*e ɣleti enyilia me. Le e*f*e nu*f*o*f*o le afisia megbe la, egagblɔ Mawunya le Filadelfia kple Baltimor, eye wòyi ɖe Washington le nuwuwu. Le e*f*e nuŋɔŋlɔa ɖe me la, egblɔ be: le dukplɔla John Quincy Adams *f*e biabia nu le Congres *f*e takpekpea ɖe me la, *f*u*f*o*f*oa katã ɖe mɔ nam be mawɔ takpekpe le Congres *f*e xɔ gã la me. Me*f*o nu le mɛmliɖaa ɖe gbe, eye takpekpeavalawoe nye Congres-metɔwo katã, Virginia *f*e episkɔpo, Washington *f*e nunɔlawo kple dumeviwo. Bubu ma ke dukplɔlawo de ŋu nye le New Jersey kple Pensilvania, eye me*f*o nu na wo ku ɖe nye numekuku dɔwo le Asia ŋuti, heɖe gbe*f*ã na wo le Kristo *f*e fiaɖuɖu ŋu." —Ibid., p. 398, 399.

Wolf gaɖi tsa le du makɔ-ŋkume geɖewo me, le esime mexɔ Europa dziɖuɖua ɖeke *ƒ*e ametakpɔkpɔ kple megbenɔnɔ o, ale be wòto fukpekpe, hiãtuame sesẽwo kple afɔku gãgãwo me. Wo*ƒ*oe vevie le te*ƒ*ea ɖewo, xɔ e*ƒ*e nunɔamesiwo keŋ, wodzrae abe kluvi ene, eye wotso kufia nɛ zi etɔ̃ sɔŋ. Ege ɖe adzodalawo sí me. Esusɔ vie ko wòaku le tsikɔwuame ta. Ɣebuɣi, esi woda adzoe, eye woxɔ nuwo katã le esi la, enɔ nɛ be wòato afɔ *ƒ*u*ƒ*ui kpedome alafawo to towo dome le vuvɔŋɔli, eye e*ƒ*e afɔ *ƒ*u*ƒ*lu, si atokota hã mele o la, ku sisiɖisii le anyigba *ƒ*e fafa ta, le esime snow alo tsi-wɔ hã nɔ e*ƒ*om.

Esi woxlɔ̃ nui be mele be wòanɔ mɔ zɔm to bometsilawo dome, tú alo lãnua ɖeke matsɔ na edokuitakpɔkpɔ o la, Wolf ɖo eŋu be avawɔnuwo le ye si, siwo nye gbedodoɖa, dzolelé na Kristo kple kaka ɖe e*ƒ*e xɔname dzi. Eyi edzi be: “Mexɔ lɔlɔ̃ na Mawu kple hanyevi ɖe nye dzi me, eye Biblia hã le asinye.” —W.H. D. Adams, In Perils oft, p. 192.- Biblia le He bri-gbe me, kple Aŋlisi-gbe me nɔna esi le afisiafi si wòyina la. Egblɔ gbeɖeka le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o ku ɖe e*ƒ*e mɔzɔzɔa ɖe ŋu me la be: “Melena Biblia vuvu le nye asi me. Mesena le ɖokuinye me be nye ŋusẽ le Agbalẽ sia me, eye be e*ƒ*e ŋusẽ alem ɖe tè. Ibid., p. 201. —

Nenema wònɔ dɔ dzi vaseɖe esime vɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e gbedasi la kaka ɖe xexeme-dukɔ geɖewo me. Ema Mawunya *ƒ*e tata geɖewo le gbe vovovowo me, le Yudaviwo, Turki-tɔwo, Persia- tɔwo, Hinduwo, dukɔ kple gbegbɔgblɔ bubuwo dome, eye wòkaka Mesia *ƒ*e fiaɖuɖu, si gbɔna la *ƒ*e nya le afisiafi.

Le e*ƒ*e tsaɖiɖiwo le Bukara nutowo me le Uzbekistan la, eva ke ɖe Kristotɔa ɖe, siwo tsò tsí te*ƒ*ea ɖe ŋuti, siwo xɔ Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e nya la xoxo. Ebe agbalẽa ɖe le Yemen *ƒ*e Arabwo sí, si woyɔ be Seera, si nɔ nu *ƒ*om tso Kristo *ƒ*e tɔtrɔva kple e*ƒ*e ŋutikɔkɔe fiaɖuɖu la ŋuti, eye wonɔa mɔ kpɔm be nudzɔdzɔ gãgãwo ava eme le *ƒ*e 1840 me.- Journal de Joseph Wolf, p. 377.- Menɔ Rekabit-tɔwo gbɔ ŋkeke adẽ le Yemen. (347) Womenona wein o, womedena wein-gble o, wome*ƒ*ãna nukua ɖeke o; wonɔa agbadɔ me, eye woɖoa ŋku Yonadab, Rekab-vi la *ƒ*e nya. Israel-via ɖewo, siwo tso Dan *ƒ*e to me la, hã le kpli wo, eye wonɔa mɔ kpɔm, abe Rekab-viwo ke ene, na Mesia *ƒ*e tɔtrɔva kpuie le alilikpowo dzi. — Ibid., p. 389.-

Mawunya dɔgbedela bubu hã do gò xɔse sia tɔgbi le Turkmenistan. Tartaria *ƒ*e nunɔlaa ɖe bia dogbedela sia be ɣekaɣie Kristo ava zi evelia hã, eye wòɖo eŋu be yemenyae o. Ewɔ mo ya na nunɔla sia be dɔgbedela, si be yele Biblia fiam la, menya nya sia o, eye wògblɔ nɛ be yèxɔe se be le nyagblɔɖiwo *ƒ*e xɔse nu la, Kristo atrɔva le *ƒ*e 1844 go dzi.

Wose Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e nufiafia le Aŋlisi-blɔtsi le *ƒ*e 1826 me ke, gake nufiafia sia mede ŋgɔ abe alesi wònɔ le Amerika nyigba dzi ene o. Wome*ƒ*o nu kple kakaɖedzi ku ɖe vavaɣi la ŋuti o, to egbɔ be wonɔ gbe*ƒ*ã ɖem Đela *ƒ*e vava le ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe me hã la. Menye tsitretsilawo alo Ha gã makplɔɖolawo ɖeɖe koe nɔ gbe*ƒ*ã sia ɖem o. Aŋlisi nuŋlɔlaa ɖe, Mourant Brock, gblɔ be Anglikan hamea *ƒ*e osɔfo alafa adrẽ nɔ fiaɖu*ƒ*e Nyanyui la

kakam. Le Aŋlisi-dua me hã, gbe*ƒ*ãɖelawo na woanya be Kristo atrɔ va le *ƒ*e 1844 me. Wokaka Mɔkpɔlawo *ƒ*e agbalẽ tata, siwo woxɔ tso Amerika la le afisiafi. Nenema ke woma agbalẽwo kple nyadzɔdzɔ gbalẽwo ku ɖe gbedasi sia ŋu la le dua katã me. Le *ƒ*e 1842 me la, Robert Winter, Aŋlisi kristotɔa ɖe, si xɔ Mɔkpɔlawo *ƒ*e xɔse le Amerika la, gbɔ va wodé be yèakaka A*ƒ*etɔ *ƒ*e tɔtrɔva-nya la. Ame geɖewo wɔ ɖeka kplii, eye woɖe gbe*ƒ*ã ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e gogo le te*ƒ*ete*ƒ*ewo.

Le Dziehe-Amerika hã, woɖe gbe*ƒ*ã sia le katoliko nunɔlawo *ƒ*e hlɔnu kple tsigɔmenuwɔwɔwo me. Eva eme be Spania *ƒ*e Yezuit nunɔla Lakunza va ke ŋku ɖe Ɖɔŋlɔkɔ kɔeawo me, eye wòde dzesii be Kristo atrɔ va kpuie. Edi vevie be yèakaka toklãnya sia, gake egale vɔvɔm na Roma *ƒ*e tohehe. (349) Ale wòtrɔ ŋkɔ be Rabbi Ben-Ezra, abe Yudavi-zu-kristotɔ ene, heŋlɔ agbalẽa ɖe, si me e*ƒ*e nufiafiawo le la. Lakunza nɔ agbe le *ƒ*e alafa wuienyi lia me. E*ƒ*e agbalẽ la ge ɖe London-dua me le *ƒ*e 1825, eye esi woɖe egɔme ɖe Aŋlisi-gbe me la, ame geɖewo *ƒ*e susu ganyɔ sɔ gbɔ le Yesu *ƒ*e vava ŋuti.

Le Germania, Luther Nyanyui-Hame *ƒ*e osɔfo Bengel, Bibliame dzrola xɔŋkɔ, ye nɔ ŋgɔ na nufiafia sia le *ƒ*e alafa wuienyilia me. Esi wòwu suku nu la, e*ƒ*e dẽ, mawusubɔsubɔ lɔlɔ̃ kple hehe, si wòxɔ do ŋgɔ tso dzilawo gbɔ la, kplɔe yi ɖe Mawunya sɔsrɔ̃ gbɔ. Abe sɔhɛ fatu, tamebula, siwo do ŋgɔ na eyama kple esiwo kplɔe ɖo ene la, ewɔ ʋiʋli geɖe le ɖikeke kple xaxa, siwo tso subɔsubɔ *ƒ*e nɔnɔmewo ŋuti me, eye wo*ƒ*oa nu kple nyati wɔdɔɖeamedziwo, ku ɖe aŋutrɔ geɖe, siwo *ƒ*o ɖe e*ƒ*e dzi dahe la me, hena be e*ƒ*e sɔhɛ-gbe la zu vevesese *ƒ*e agbe. Esi wòva zu Wurttemberg *ƒ*e sewɔ*ƒ*e, si kpɔa subɔsubɔ nyawo gbɔ menɔla la, ewɔ ʋiʋli geɖe na vovokpɔkpɔ le subɔsubɔ me, eye wòbia be woana “ablɔɖe, si hiã la, amesiame, si *ƒ*e dzitsinya meɖe mɔ nɛ be wòaganɔ ha gã, si li xoxo la me o.”- Encyclopedia Britannica, art. Bengel.- E*ƒ*e dumetɔwo gasusɔ le gome kpɔm le e*ƒ*e ɖoɖo nyuiwo me egbea.

Gbeɖeka, esi wòle Nyaɖeɖefia 21 me dzrom hele dɔ wɔm le gbe*ƒ*ã, si ɖe ge wòle le “Advento kwasiɖaa” ɖe gbe la, Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e kekeli la klẽ ɖe e*ƒ*e gbɔgbɔ me. Nyaɖeɖefia *ƒ*e nyagblɔɖiawo me kɔ nɛ *ƒ*ãa enumake abe alesi mekɔ nɛ kpɔ o ene. Alesi nudzɔdzɔ sia kpɔkpɔ le susu me *ƒ*e kpekpeme kple ŋutikɔkɔe wɔ dɔ ɖe edzi la na be wòɖe asi le eŋu ɣeyiɣia ɖe. Gake esi wòva de nyagblɔtia dzi la, nyagblɔɖi sia *ƒ*e nudzɔdzɔ la gaklẽ ɖe susu me nɛ kple ŋusẽ. Tso ɣeyiɣi sia dzi la, etsɔ e*ƒ*e ŋutetewo katã de nyagblɔɖiwo, tɔxɛ, Nyaɖeɖefia *ƒ*e nyagblɔɖiawo me dzodzro me, eye wòva de dzesii kple kakaɖedzi be wole nu *ƒ*om tso Kristo *ƒ*e tɔtrɔva kpuie la ŋuti. Azã si wòɖo na Ðela *ƒ*e vava zi evelia la medidi kura tso esi Miller hã ɖe ɖe go emegbe la gbɔ o.

Bengel *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo kaka ɖe kristotɔ *ƒ*e duwo me keŋ. E*ƒ*e nukpɔkpɔ ku ɖe nyagblɔɖiawo ŋuti la nye nusi ame geɖewo xɔ le ede-du me, le Wurtemberg kple Germania *ƒ*e te*ƒ*e vovowo me. Le e*ƒ*e ku megbe la, e*ƒ*e nufiafiawo ganɔ dɔ wɔm, eye Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e gbedasi la nɔ ɖiɖim le Germania le ɣeyiɣi, si me ke wònɔ esem le du bubuwo me hã.

Do ŋgɔ na ɣeyiɣi sia la, Germania xɔsetɔa ɖewo yi ɖe Rɔsia, afisi wotso dua ɖewo le. Keke va ɖo ŋkeke siawo me la, Germaniatɔwo *ƒ*e kristo-hamewo le du sia me galé Yesu *ƒ*e vava kpuie *ƒ*e nya la ɖe asi vevie.

Kekeli la nɔ keklẽm le Frans kple Switzerland hã. Le Geneva, afisi Farel kple Kalvin wo*ƒ*ã Nyate*ƒ*ea *ƒ*e kuwo le, le Reformatio *ƒ*e ɣeyiɣiwo me la, Gausen ɖe gbe*ƒ*ã A*ƒ*etɔ *ƒ*e tɔtrɔva kpuie *ƒ*e nya la. Gɔmesese, si nɔ anyi le e*ƒ*e sukuɣiwo me, eye wòwɔ dɔ ɖe edzi geɖe lae nye amegbetɔ *ƒ*e susuɖeɖe *ƒ*e gɔmeɖokpe nyenye na xɔse, nuwɔwɔ kple nunya ɖesiaɖe. Gbɔgbɔ sia xɔ Europa katã tso *ƒ*e alafa wuienyilia *ƒ*e nuwuwu yi ɖe wuieasiekelia *ƒ*e gɔmedzedze. Esiata le e*ƒ*e dɔ gɔmedzedze me la, menyaa nusi nye xɔse gbagbe la o, eye wòganye amesi me ɖikeke le fũu. Le e*ƒ*e sɔhɛ me la, nyagblɔɖiwo sɔsrɔ̃ nye nusi nɔa enu vivim tso ɣeyiɣia ɖe. Ke esi wònɔ Rollin *ƒ*e Blema Ɖutinyawo *ƒ*e agbalẽ xlẽm la, ewɔ moya nɛ geɖe alesi nyagblɔɖiwo va eme pɛpɛpɛ la. Esia nye kakaɖedzi ɖaseɖiɖi gãa ɖe nɛ ku ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e mawumetsotso ŋuti, si va zu seke na e*ƒ*e xɔse *ƒ*e kelili le afɔku gãgã, siwo me wòto *ƒ*e geɖewo megbe la. Azɔ la, ame *ƒ*e susuɖeɖe *ƒ*e nuwo katã ta *ƒ*o*ƒ*o *ƒ*e nusɔsrɔ̃, siwo wòxɔ tsã la, mega ɖo asixɔxɔ nɛ o. Esi wònɔ Ɖɔŋlɔawo srɔm henɔ kekeli dimla, e*ƒ*e xɔse la nɔ tsitsim ɖe dzi.

Alee le nyagblɔɖiawo sɔsrɔ̃ me la, eva ke ɖe eŋu kple kakaɖeɖzi be Kristo *ƒ*e tɔtrɔva gogo. Alesi Nyate*ƒ*e gã sia *ƒ*e vevienyenye wɔ dɔ ɖe edzi la na be wòkpɔ be ele vevie be yeagblɔe fia xexeme la, gake afɔklinu gã, si xe mɔ nɛ lae nye nusi amewo xɔna se ɣemaɣi be nuɣaɣla geɖewo *ƒ*o xlã Daniel *ƒ*e agbalẽ la. Ke le nuwuwu la, evaɖo kpe afɔɖeɖea ɖe dzi. Abe alesi Froment wɔ do ŋgɔ nɛ le Geneva ene la, edze nufifia tso ɖeviwo dzi. E*ƒ*e susu enye be to wo dzi la, yeahe wo dzilawo va nusɔsrɔ̃ sia gbɔ.

Le e*ƒ*e afɔɖeɖe sia gɔmeɖeɖe me la, egblɔ be: “Medi be woase egɔme be, menye nya sia *ƒ*e gblɔenyenye tae o, ke boŋ le e*ƒ*e asi gã xɔxɔ tae medi be mawɔ e*ƒ*e nufiafia le nɔnɔme, si anɔ bɔbɔe na gɔmesese la me; eyata medze egɔme tso ɖeviwo dzi. Medi be amewo nase nye nya, eye mevɔ̃ be ne meyi ame tsitsiwo gbɔ gbã la, anye ne womeɖo tom o.

Ne meyi wo gbɔ be maxɔ wo*ƒ*e ga*ƒ*o*ƒ*owo kple dɔwɔɣiwo le wo sí la, woatrɔ megbe adem. Eyata meɖoe be ma*ƒ*o *ƒ*u ɖeviwo, eye ne wole nyawo sem, wòle wo nu vivim la, *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oa akeke ta eye tsitsiawo, siwo ate gogo wo la, ake ɖe nya sia *ƒ*e asixɔxɔ ŋu. Ekem madidi o la, woawo hã a*ƒ*o *ƒ*u ɖe woŋuti, eye woakpɔe be enyo be yewo anɔ anyi asrɔ̃ nu. Ne eva eme alea la, Nyanyui la akpɔ dziɖuɖu. —L. Gaussen, Daniel le Prophete, vol. 2, Preface- .

Susu sia kpɔ emevava. To egbɔ ɖeviwo wònɔa nusɔsrɔ̃ wɔm na hã, ame tsitsiwo hã va ɖona toe. E*ƒ*e gbedoxɔa *ƒ*e nɔ*ƒ*ewo katã yɔna kple nyasela, siwo ɖoa to kple movevie, siwo dometɔ geɖewo nye ŋkutamewo, nunyalawo, kple amedzro mɔzɔla, siwo to Geneva va nɔ yiyim, ale be to wo dzi la, nufiafia siawo nɔa kakam ɖe duta hã.

Dziɖuɖu sia de dzi *ƒ*o na Gausen geɖe, eye wògawɔ afɔɖeɖe bubu, si nye be wòata e*ƒ*e nusɔsrɔgbalẽwo, ne wòanye ŋusẽdodo na nyagblɔɖi gbalẽwo sɔsrɔ̃ le Franse-gbe hamewo me. Gausen be: “To ɖeviwo *ƒ*e nusɔsrɔ̃ ku ɖe nyagblɔɖila Daniel ŋuti *ƒ*e agbalẽwo tata me la, medi be magblɔ na tsitsiawo, siwo melɔna nyagblɔɖiawo sɔsrɔ̃ o, kple taflatsɛ sia be wodo viviti la, be aleke woate ŋu agblɔ be wodo viviti, le esime ɖeviwo ya le wo gɔme sem nyuie ma hã?” Egagblɔ kpe ɖe eŋu be: “Medi vevie le nye dzi me be, ne mate ŋui la, mana amesiame nanya nyagblɔɖiawo le mía*ƒ*e alẽhawo me. Mexɔe se be nusɔsrɔa ɖeke meli, si wɔ ɖeka kple mía*ƒ*e egbe ŋkekewo *ƒ*e hiãwo abe eya ene o. To mɔ sia dzi koe míate ŋu adzra ɖo le na xaxayi, si le ŋgɔ gbɔna la, anɔ mɔ kpɔm na Yesu Kristo *ƒ*e vava la.

To egbɔ be Gausen nye gbe*ƒ*ãɖela gã, siwo *ƒ*e nya gbɔ wolɔna ŋtɔ le Geneva dometɔ ɖeka hã la, woxɔ dɔ le esi abe du-Hamea *ƒ*e Osɔfo gã ene. Vodada gã, si wotsɔ ɖe eŋu la koe nye be ewɔa Biblia ŋuti dɔ le nufiafia ɖeviwo me, le esime wòatsɔ hamea *ƒ*e nufiagbalẽ, si nye katekismo la boŋ. Katekismo sia nye agbalẽa ɖe, si me agbe mele o, eyɔ kple amegbetɔ *ƒ*e susuɖeɖewo, eye xɔse ɖeɖefia *ƒ*e nyaa ɖeke kloe mele eme o. Le ɣeyiɣia ɖewo megbe la, wobia tso esi be wòanye Mawunya nufiala le sukukɔkɔ me. Enɔa esia wɔm, eye le kwasiɖagbe la, egayia Mawunya fiafia ɖeviwo dzi, he*ƒ*oa nu na wo le Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me. E*ƒ*e agbalẽwo ku ɖe nyagblɔɖiwo ŋu wɔ dɔ ɖe amewo dzi ŋutɔ. Abe sukukɔkɔ nufiala, nuŋlɔla kple katekismo fiala enea, e*ƒ*e dɔwɔwɔwo kpɔ ŋusẽ ɖe amewo dzi *ƒ*e geɖe, eye wòhe kristotɔ geɖewo *ƒ*e susu va nyagblɔɖi, siwo le eɖem fia be A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava gogo la, me kuku dzi.

Woɖe gbe*ƒ*ã Kristo *ƒ*e tɔtrɔva nya la le Skandinavia hã, eye amewo xɔe nyuie le dua katã me. Kristotɔ geɖewo do go le wo*ƒ*e ɖokuifuflu *ƒ*e dedienɔnɔ me, eye woʋu wo*ƒ*e nuvɔwo me, heɖe así le wo ŋu, eye wobia tsɔtsɔke le Kristo *ƒ*e ŋkɔ me. Nublanuitɔea, nunɔlawo tsi tre ɖe wɔna siawo ŋu, eye wona wolé gbe*ƒ*ãɖelawo de ga. Gake le te*ƒ*ea ɖewo, si wolé Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖelawo le la, Mawu *ƒ*e nukudɔwɔwɔ na be gbe*ƒ*ãɖeɖe la gayi edzi to deviwo dzi. Esi wònye be gbe*ƒ*ãɖela siawo ɖevi ko wonye la, du se la mete ŋu xe mɔ na wo o. Ekem woɖe asi le wo ŋu, eye woyi ɖe dɔ la dzi, mɔxenua ɖeke manomee.

Nudzɔdzɔ siawo nɔ eme vam le dɔwɔla vovoawo dome, eye amewo *ƒ*oa *ƒ*u le ame gblɔewo *ƒ*e a*ƒ*ewo me na toklãnyawo sese. Ɖevi gbe*ƒ*ãɖela suɛ siawo *ƒ*e akpa gãtɔ tso agbledela-*ƒ*omewo me. Wodometɔa ɖewo metsì wu *ƒ*e adẽ yi ɖe enyi o. To egbɔ be wo*ƒ*e wɔnawo ɖee fia be woɖo lɔlɔ̃ na Ɖela la, eye wonɔ agbagba dzem be yewo anɔ agbe le toɖoɖo Mawu *ƒ*e ɖoɖo kɔkɔeawo me hã la, womenye ɖevi, siwo sí nunya kple nunana tɔxɛwo le wu wo nɔvi *ƒ*eɖekamevi mamlɛawo o. Gake ne eva me be wole amehawo ŋgɔ hele nu *ƒ*om la, edzéna gãa be wole Ɖusẽa ɖe, si menye amegbetɔ tɔ o la, *ƒ*e kpɔkplɔ te. Wo*ƒ*e gbe kple wɔnawo trɔna zi ɖeka, eye woɖea gbe*ƒ*ã ʋɔnudɔdrɔ, si tu a*ƒ*e la, kple ŋusẽ le nyati, siwo tso Biblia me la me: “Mivɔ̃ Mawu, eye mitsɔ ŋutikɔkɔe nɛ, elabena e*ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o la ɖo.” Wobua fɔ dukɔ la *ƒ*e nuvɔwo, ɖea wo*ƒ*e gbegblẽ kple nu vlowo ɖe go, kaa mo na wo ɖe wo*ƒ*e lelé ɖe xexeame ŋu kple ɖekematsɔlemewo ta, eye wowɔa

yɔyɔ na toɖolawo be woawɔ kaba ne woasí le dziku, si gbɔna la nu. (353) Wonɔa to ɖom kple dzodzonyanya. Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ, si *ƒ*oa nya ɖe ame nu la, nɔ nu *ƒ*om na dziwo. Alee ame geɖewo dze Biblia sɔsrɔ̃ gɔme tsitotsito kple veviedodo yeye. Đokuidzimaɖulawo kple agbevlonɔlawo trɔ agbenɔnɔ. Nute*ƒ*emawɔlawo hã ɖe asi le wo*ƒ*e wɔnawo wo ŋu, eye tɔtrɔ gãa ɖe va dua katã me, ale be du- hamea *ƒ*e nunɔlawo gɔ̃ hã de dzesii be Mawu *ƒ*e asi le nudzɔdzɔ siawo me.

Mawu *ƒ*e didi enye be woaɖe gbe*ƒ*ã Đela *ƒ*e tɔtrɔvanya la le Skandivia *ƒ*e duwo me hã. Esiae na be le esime wotsi gbe ɖe subɔla gbe*ƒ*ãɖelawo nu la, e*ƒ*e Gbɔgbɔ kɔ ɖe ɖeviwo dzi, ale be dɔ la nazu wɔwɔ. Miaɖo ŋku be esi Yesu nɔ tetèm ɖe Yerusalem ŋuti kple amehã gãa ɖe, siwo nɔ dzidzɔ kpɔm, nɔ debayawo ʋuʋum henɔ aseye tsom ɖe Dawid-Vi la ŋu la, Farisitɔ, siwo yɔ kple ŋuʋaʋã la, bia tso Yesu sí be wòana amehawo nazi ɖo ɖoe. Eɖo eŋu na wo be wogblɔ nudzɔdzɔ sia ɖi xoxo, eye be ne amewo ɖo to la, kpewo ado ɣli ɖe wo te*ƒ*e. Ke esi amehawo vɔ̃ na nunɔlawo kple dumegãwo la, wodzudzɔ dzidzɔɣli la dodo, eye wo katã woge ɖe Yerusalem *ƒ*e agbowo me, eye kasia ɖevi, siwo le gbedoxɔa *ƒ*e xɔxɔnuwo la, lɔ ɖe dzidzɔɣli la me, hele debayawo ʋuʋum gblɔ be: "Hosiana na Dawid-Vi la!" (Mateo 21:8-16). Nunɔlawo gakpɔ dziku ŋutɔ, eye wobia Yesu be ese nusi gblɔm ɖeviawo le mahã la, eɖo eŋu be: "Alo miexlẽe kpɔ bena : Đeviwo kple vi nonowo *ƒ*e nu me nèdzra kafukafu ɖo o mahã?" Abe alesi Mawu wɔ dɔ to ɖeviwo dzi le Kristo *ƒ*e vava gbãtɔa *ƒ*e ɣeyiɣi me ene la, egawɔ dɔ to wo dzi na gbe*ƒ*ãɖeɖe e*ƒ*e vava zi evelia. Mawu *ƒ*e Nya, si gblɔ be woaɖe gbe*ƒ*ã Đela *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e nya na amewo katã, na to sia to, gbegbɔgblɔ sia gbegbɔgblɔ, dukɔ sía dukɔ la, ɖo lakpɔ emevava godo.

Wotsɔ gbe*ƒ*ã sia ɖeɖe *ƒ*e dɔ le Amerika de así na Miller kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo. Du siae zu tometi na Mɔkpɔlawo *ƒ*e azɔlĩ la. Afisiae nyagblɔɖi si le dɔla gbãtɔa *ƒ*e gbedasia me la va eme tɛɛ le wú. Miller kple e*ƒ*e kpeɖeŋutɔwo *ƒ*e nuŋɔŋlɔwo tso afisia yi ɖe didi*ƒ*e duwo me. Wotsɔ Kristo *ƒ*e tɔtrɔva dzidzɔnya la yi xexe-du siwo katã me Nyanyuia de la me. Nanyanyui Mavɔa *ƒ*e gbedasi :"Mivɔ̃ Mawu, eye mitsɔ ŋutikɔkɔe nɛ, elabe e*ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o la ɖo" la, kaka ɖe kpui*ƒ*e kple didi*ƒ*e keŋ.

Nyagblɔɖiwo *ƒ*e ɖasedi, siwo wobui be wole Kristo *ƒ*e tɔtrɔva kpuie *ƒ*e azã la dam ɖe *ƒ*e 1844 dzi la, wɔ dɔ detoa ɖe ɖe amewo *ƒ*e gbɔgbɔ dzi. Enɔ ɖiɖim tso du yi me, yi kemɛ me, hele amewo katã *ƒ*e susu hem va edzi. Ame geɖewo xɔe se be nyameɖeɖe, siwo tso nyagblɔɖiawo me nye nyate*ƒ*e, eye woɖe asi le wo*ƒ*e ɖikekewo ŋu, hexɔ Nyate*ƒ*e la kple dzidzɔ. Nunɔlaa ɖewo ɖe así le wo*ƒ*e nukpɔkpɔwo kple ɖeɖeɖaga *ƒ*e seselelãmewo ŋuti, dzo le wo*ƒ*e fetuwo kple hame, si kplɔm wole la gbɔ, hewɔ ɖeka kple gbe*ƒ*ãɖelawo na Yesu *ƒ*e vava-nya la kaka. Nunɔla, siwo xɔ nya la mede ha o, eyata wotsɔ gbedasia *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖea de así na hamevi bɔbɔenyenye-mewo. Agbledelawo dzo le wo*ƒ*e agblewo, aɖaŋudɔwɔlawo ɖe así le wo*ƒ*e dɔwɔnuwo ŋuti, asitsalawo dzo le wo*ƒ*e asitsanuwo gbɔ, eye numekulawo dzo le wote*ƒ*ewo. Gake dɔwɔlawo *ƒ*e xexlẽme le suɛ le dɔ, si wòle be woawɔ la *ƒ*e takeke gbɔ. Hame mavɔmawu *ƒ*e nɔnɔme kple xexe, si nyrɔ̃ ɖe vɔdivɔdi me,

nye nusiwo nɔ tetém ɖe gbetakpɔla vavãwo *ƒ*e luʋɔ dzi, eye wolɔ̃ fãa be yewo ato fukpekpewo, hiãkamewo me awɔ yɔyɔ na amewo na dzimetɔtrɔ, si kplɔa ame yina ɖeɖekpɔkpɔ me. To gbɔ be Satana nɔ e*ƒ*e ŋutetewo katã wɔm be yeaxe mɔ na dɔa la, gbedasi la le ŋgɔdede kpɔm, eye ame akpeakpewo xɔ gbe*ƒ*ãɖeɖe ku ɖe A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava ŋuti la kple dzidzɔ. Le afi sia afi, toklãnyawo le ɖiɖim, le amesiame kpem, vɔwɔlawo, xexemelɔlawo kple kristotɔwo síaa, be woaɖe abla asi le dziku, si gbɔna la nu. Abe Yohanes Baptista, ŋgɔdola na Kristo ene la, Mɔkpɔla gbe*ƒ*ãɖelawo tsɔ afia ɖo atiwo *ƒ*e gu nu, hele biabiam be woatse ku, si dze dzimetɔtrɔ la. (355) Wo*ƒ*e yɔyɔwo to vovo sãa tso ŋutifafa kple dedienɔnɔ *ƒ*e gbe*ƒ*ã, siwo nɔ ɖiɖim le ha gã la *ƒ*e nyagblɔtiwo dzi. Afi, si ko toklãwo ɖi le la, wowɔa dɔ ɖe dukɔmetɔwo dzi geɖe. Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e ɖasedɔdi gblɔewo *ƒ*ona ɖe amewo *ƒ*e dzi me kple Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ, eye woténa ɖe wo dzi ale gbegbe be amea ɖeke mete ŋu tsia tre ɖe wo ŋuti o. Amesiwo nɔa woɖokui yɔm be xɔsetɔwo la ɖe así le wo*ƒ*e ɖokuiŋudzedzewo ŋu. Wode dzesi wo*ƒ*e lelé ɖe xexeame ŋu, yɔyrɔenɔnɔ, dzimaxɔse, dada kple ɖokuitɔdidiwo keŋ. Geɖe woenye amesiwo di A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋku me le bɔbɔenyenye kple dzimetɔtrɔ me. Lɔlɔ, si wotsɔ na xexemenuwo ɣeyiɣi didia ɖe la, trɔ ɖe dzi*ƒ*onuwo ŋu azɔ. Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ le viawo dzi, eye le dzi gbɔdzɔ kple bɔbɔenyenye me la, wowɔ ɖeka kple gbetakpɔla nute*ƒ*ewɔlawo *ƒ*e gbe, hele ɣli dom be: “Mivɔ̃ Mawu, eye mitsɔ ŋutikɔkɔe nɛ, elabena e*ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o la ɖo!”

Vɔwɔlawo wó kple aɖatsi, le biabiam be:” Nuka wòle be míawɔ akpɔ ɖeɖe?” Amesiwo nɔ fififi *ƒ*e agbe la di vevie be yewo atrɔ nu fifiawo yi na. Amesiame, si kpɔ ŋutifafa le Kristo me la *ƒ*e didi vevie enye be ame bubuwo hã nakpɔ gome le yayra sia me. Dzilawo *ƒ*e dzi trɔ ɖe ɖeviwo ŋu, eye ɖeviwo hã *ƒ*e dzi trɔ ɖe dzilawo ŋu. Dada kple mamã *ƒ*e gliwo mu keŋ. Nuvɔmeʋuʋu, si tso dzi me ke le eme vam, eye le *ƒ*omewo me la, wole ʋiʋlim sesiẽ na wo*ƒ*e ame veviewo *ƒ*e ɖeɖekɔkpɔ. Koko*ƒ*o*ƒ*o ɖe nɔviwo ta le ɖiɖim ɖo ta dzi*ƒ*o. Luʋɔwo nɔ konyi fam, nɔ ʋiʋlim kple Mawu le afisiafi. Geɖewo nɔ zã me tom le klo dzi, be yewoaxɔ kakaɖedzi be Mawu tsɔ yewo *ƒ*e vɔwo ke yewo, alo nɔ dzimetɔtrɔ biam na *ƒ*ometɔwo kple a*ƒ*elikawo. Dukɔme hatsotsoemetɔwo katã nɔ du dzi yi Mɔkpɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*owo me. Hotsuitɔwo, hiãtɔwo, tsitsiawo kple ɖeviwo síaa nɔ didim, ɖe nane ta, alo amea ɖe ta, be yease Yesu *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e nufiafia la. Mawu ɖo así tsitretsitsi ɖe Nya ŋu *ƒ*e gbɔgbɔ dzi, le esime subɔlawo le wo*ƒ*e xɔse la gɔme ɖem. (356) Ɣeaɖewoɣi la, Mawu *ƒ*e dɔwɔnu nyena nu gblɔea ɖe, gake e*ƒ*e Gbɔgbɔ doa ŋusẽ e*ƒ*e Nyate*ƒ*e la. Le *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*oawo me la, wodea dzesi dɔla kɔkɔewo *ƒ*e amegbɔnɔnɔ, eye ŋkeke sía ŋkeke la, luʋɔ yeyewo va kpena ɖe xɔsetɔwo ŋu. Zi alesi wonɔa Kristo *ƒ*e vava zi evelia *ƒ*e kakaɖedzi ɖem fia la, ameha geɖewo nɔa to ɖom kple movevie. Ðe ko wònɔ abe ɖe dzi*ƒ*o kple anyigba te gogo wonɔewo ene. Mawu *ƒ*e ŋusẽ ɖi ɖe amegãɖeɖiwo, sɔhɛwo kple ametsitsiwo dzi. Amewo trɔna yia a*ƒ*e me kple kafukafuhawo, eye wo*ƒ*e dzidzɔha siawo xɔa zã *ƒ*e ɖoɖuizizi te*ƒ*e. Amesiwo kpɔ nusiawo te*ƒ*e la *ƒ*e dometɔa ɖeke mate ŋu aŋlɔ̃ wo be o.

Gbe*ƒ*ã ɖeɖe azã tɔxɛa ɖe na Kristo *ƒ*e vava la nye nane, si ŋuti ame geɖewo tsi tre ɖo le dukɔme hatsotsoe vovovowo me, tso nunɔla le nyagblɔti dzi yi ɖe vɔwɔla ɖematsɔlemela gã dzi. Alee nyagblɔɖinya siawo kpɔ emevava: "..Le ŋkeke mamleawo dzi la, fewuɖulawo lava kple fewuɖuɖu, amesiwo zɔna le woawo ŋutɔwo *ƒ*e nudzodzrowo nu, eye woagblɔ bena: Afika e*ƒ*e vava la *ƒ*e ŋugbedodo la le. Elabena tso esime fofoawo dɔ alɔ̃ la, nuwo katã nɔ anyi nenema tso nuwɔwɔ *ƒ*e gɔmedzedze la me." (Petro II, 3:3,4). Ame geɖe, siwo be yewo lɔ̃ Ðela la, gblɔ be yewo meɖo naneke tsi tre ɖe Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e nufiafiawo ŋu o. Ke nusi womelɔ̃ o la enye ŋkeke ɖoɖo na tɔtrɔva sia. Gake Mawu *ƒ*e ŋku, si naneke meɣlana ɖo o la, le wo*ƒ*e dziwo me kpɔm. Womele didim be yewoasee be Kristo gbɔna kpuie be yeadrɔ ʋɔnu xexe la le dzɔdzɔenyenye me o. Subɔla mawɔnute*ƒ*e, siwo wonye la, na be wonya be yewo *ƒ*e dɔwɔnawo mate ŋu nɔ te ɖe Mawu *ƒ*e ŋku, si dzroa dziwo me kpɔna tsitotsito la, ŋgɔ o,ale be wonɔ vɔvɔm na gododo kplii. Abe yudaviwo le Yesu *ƒ*e vava zi gbãtɔa *ƒ*e ɣeyiɣi me enea, womenɔ gbesɔsɔ akpe Yesu o. Menye ɖe ko womenɔ didim be yewoase numeɖeɖe nyui, siwo le Biblia me la o, ke woganɔ fewu hã ɖum ɖe amesiwo le A*ƒ*etɔ la lalam ŋuti. Satana kple e*ƒ*e dɔlawo nɔ dziɖuɖu kpɔm. Wonɔ Kristo kple e*ƒ*e dɔla kɔkɔeawo kom, henɔ eɖom ŋku me na wo be amesiwo be yewo nye kristotɔwo la medi kura be Kristo natrɔ va o.

"Ku ɖe ŋkekea kple ga*ƒ*o*ƒ*oa ŋu la, amea ɖeke menyae o." Nya siae amewo tsɔ ɖoa ŋgɔ hegbea nu le Mɔkpɔlawo *ƒ*e xɔsea gbɔ. Ke nusi A*ƒ*etɔ la gblɔ enye esi :"Amea ɖeke menya ŋkeke alo ga*ƒ*o*ƒ*o, si dzi nuwuwua ava o, mawudɔlawo gɔ̃ hã menyae o, negbe Fofonye ɖeka hɔ̃ ko" (Mateo 24:36) Amesiwo le mɔ kpɔm na A*ƒ*etɔ la ɖe nya sia gɔme wòkɔ *ƒ*ã, hewɔ ɖeka kple Ðeɖefia nyawo katã, eye woɖee fia be alesi futɔwo le numeɖeɖeawo ŋu dɔ wɔm la nye vodada. Nyati siawo nye nusiwo Kristo gblɔ na e*ƒ*e nusrɔlawo le Amito la dzi, esi wòdo go zi mamlɛa le gbedoxɔ la me. Biabia, si e*ƒ*e Nusrɔlawo wɔ nɛ lae nye esi: "Ka enye wò vava kple xexeame *ƒ*e nuwuwu dzesi? " (Mateo 24;3,). Kristo *ƒ*o¬¬¬ nu na wo tso dzesiawo ŋu hewu enu gblɔ be: "Ne miekpɔ nusiawo katã la, midze sii bena Amegbetɔ-Vi la gogo agbo la nu." (33) Womate ŋu atsɔ Kristo *ƒ*e nyagbɔgblɔa ɖe atu asi bubu *ƒ*u anyi o. To egbɔ be amea ɖeke mate ŋu anya ŋukeke la, alo ga*ƒ*o*ƒ*o la o hã, wobia tso míasi abe dɔdasi ene be míanya ɣeyiɣi, si e*ƒ*e vava atu a*ƒ*e la. Wogana míanya hã be ɖekematsɔleme kple manyamanya me nɔnɔ ku ɖe nudzɔdzɔ sia ŋuti, eɖanye to ɖikeke me alo to nanekemayɔ be nu me o la, anye afɔku gãa ɖe na mí, abe alesi ko wònɔ na Noa ŋɔlimetɔwo ene. Tanya ma ke, si *ƒ*o nu tso subɔla eve, nute*ƒ*ewɔla kple nute*ƒ*emawɔla ŋuti, eye wòɖe nusi gbɔna dzɔdzɔge ɖe amesi le gbɔgblɔm le e*ƒ*e dzi me be: "Nye a*ƒ*etɔ tsi megbe la", gale eɖem fia alesi, ne Kristo trɔ va la, aɖo ete*ƒ*e na amesiwo wòakpɔ le ŋudzɔ̃ le e*ƒ*e tɔtrɔvanya kakam la, kple nusi wòawɔ na amesiwo maxɔ nya sia o la. Egblɔ be: "Eyata minɔ ŋudzɔ… woayra dɔla ma, si, ne e*ƒ*e a*ƒ*etɔ ava la, akpɔe be ewɔ nenema."(42, 46) "Ne mènɔ ŋudzɔ azɔ o la, ekema mava ado ɖe dziwò abe fiafitɔ ene, eye mànya ga*ƒ*o*ƒ*o, si dzi mava ado ɖe dziwò o." (Nyaɖ. 3:3) (358) Paulo *ƒ*o nu tso amea ɖewo, si Kristo *ƒ*e vava atu le avo me ŋu: "...A*ƒ*etɔ *ƒ*e ŋkeke la gbɔna abe alesi fiafitɔ vana

le zã me ene. Elabena ne wole gbɔgblɔm be ŋutifafa kple anyinɔnɔ dedie li la, tete gbegblẽ ava lili wo[...] Eye womate ŋu asi le enu kulẽ o.” Ke egblɔ le amesiwo wɔ ɖe toklãwo dzi ŋuti bena: “Ke miawo, nɔviwo, miele viviti me bena ŋkeke la naɖi ɖe mi abe fiafitɔ ene o; elabena mi katã mienye ŋkeke viwo kple kekeli viwo; mienye zã alo viviti tɔ o.” (Tesa.I, 5: 2-5).

Ale woɖee fia be Ɖɔŋlõ kɔkɔeawo meɖe mɔ gbeɖe be amewo nanɔ manyamanya me ku Kristo *ƒ*e tɔtrɔva ŋu o. Gake amesiwo le taflatsea ɖe dim ne yewoatsɔ gbe Nyate*ƒ*ea xɔxɔ la, xe to ɖe nugɔmeɖeɖeawo katã, eye fewuɖulawo kple amesiwo yɔ woɖokui be Kristo *ƒ*e nunɔlawo gõ hã tsɔ nya sia, si gblɔ be: “Ku ɖe ŋkekea alo ga*ƒ*o*ƒ*o la ŋuti la, amea ɖeke menyae o.” la, wɔ wo*ƒ*e gbesiagbe hadzidzi kple amekonya. Esi vɔvõ dze alẽhawo dzi, eye wole ɖeɖekpɔkpɔ-mɔ la ta biam se la, wo*ƒ*e kplɔlawo tsò wo kple Nyate*ƒ*e la dome, hele dzi dem *ƒ*o na wo kple gɔmesese totro tsɔtsɔ na Mawu *ƒ*e Nya la. Gbetakpɔla nute*ƒ*emawɔlawo wɔ ɖeka kple aʋatsokala gã *ƒ*e dɔwɔnawo hele ɣli dom be “Ɖutifafa!”, “Ɖutifafa”, le esime Mawu megblɔ ŋutiafafa-nyaa ɖeke o la. Abe Farisitɔwo le Kristo *ƒ*e ɣeyiɣi me enea, geɖewo gbe dzi*ƒ*ofiaɖu*ƒ*ea me yiyi, eye wogaxe mɔ na amesiwo di be yewo ayi la. Woabia wo amesiawo *ƒ*e ʋu.

Bɔbɔenyenye-me, siwo sroa Mawu ɖa vevie le wo*ƒ*e hawo me la, woenye ame gbãtɔ, siwo xɔ gbedasi la le afisiafi. Amesiwo srɔa Biblia na woɖokui la te ŋu de dzesi alesi hahoa *ƒ*e nyagblɔɖiawo gɔmesese mesɔ kura kple Ɖɔŋlɔawo o la; afisiafi, si amewo mele nunɔlawo *ƒ*e ŋusẽ te le o, eye wokpɔa mɔnu srɔa Biblia na woɖokuiwo la, esu ko be ameaɖe natsɔ tɔtrɔva *ƒ*e nufiafia asɔ kple Ɖɔŋlɔawo ne woakpɔ be Mawu gbɔ wòtso vavã.

Geɖe woenye amesiwo yome wonɔvi ɖikelawo tí. Ne te*ƒ*e, si woda wo ɖo tsã magagé le wosi o la, ameaɖewo lõ be yewo adzudzɔ yewo *ƒ*e mɔkpɔkpɔ me ʋuʋu. Ke bubuwo ya kpɔe be nute*ƒ*ewɔwɔ na Mawu meɖe mɔ na yewo be yewoaɣla Nyate*ƒ*e, siwo Mawu tsɔ de yewosi la kura o. Alee woɖe ame geɖewo ɖa le hamea me, ɖe alesi ko woʋu Kristo *ƒ*e tɔtrɔva *ƒ*e xɔse la me ta. Nyagblɔɖila *ƒ*e nya, si gbɔna la, xɔ asi na amesiwo yome woti le wo*ƒ*e xɔse ta la ŋutɔ: “Mianɔvi, siwo lé fu mi, eye wonyã mi ɖa le nye Ɖkɔ ta hele gbɔgblɔm be: “Yehowa nede bubu eɖokui ŋu ne míakpɔ mia*ƒ*e dzidzɔ” la, ŋukpe alé wo” (Yes. 66:5)

Mawu *ƒ*e dɔlawo lé ŋku vevie ɖe toklãnyawo *ƒ*e metsonuwo ŋuti. Ne hameawo *ƒ*e akpa gãtɔ gbé gbedasiawo xɔxɔ la, dɔlawo trɔa megbe kple blanui. Gake wònye be ame geɖewo mekpɔ to dodokpɔa ɖeke me ku ɖe Kristo *ƒ*e vava *ƒ*e nufiafia ŋuti o hafi. Amewo gbe nu le gbedasi la gbɔ ɖe wo srɔ-ŋutsu, wo srɔ-nyɔnu, wo dzilawo kple wo viwo ta. Wona be woaxɔe se be nuvɔ̃ wònye be woaɖo to xɔsedada *ƒ*e nufiafiawo abe Mɔkpɔlawo tɔ ene. Ke mawudɔlawo xɔ gbedasi be woakpɔ luʋɔ siawo ta vevie, elabena kekelia ɖe gale keklẽ ge ɖe wo dzi kpuie.

Amesiwo xɔ tətrɔvanya la le mɔkpɔkpɔ *ƒ*e dzo manyagblɔa dɛ me na Kristo *ƒ*e vava la. Ɣeyiɣi, si dzi wole mɔ kpɔm nɛ le la, le a*ƒ*e tum. Wole elalam le ɖokuilélé gãa dɛ me. Wonɔ ɖekawɔwɔ *ƒ*e kadedea dɛ me kple Mawu, ŋutifafa ɖekawɔwɔ, si nye ŋgɔdonu na esi me woage ɖo le agbe sia megbe la. Amesiwo katã kpɔ gome le mɔkpɔkpɔ kple kakaɖedzi sia me la mate ŋu aŋlɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o xɔasi mawo be akpɔ o. Kwasiɖa aɖewo do ŋgɔ na ɣeyiɣi la, woɖe asi le anyigbadzi dɔwɔnawo keŋ ŋu. Xɔsetɔ vavãwo le wo*ƒ*e susuwo kple wo*ƒ*e dzi *ƒ*e seselelãme ɖesiaɖe me dzrom kpɔ, abe ɖe wole wo*ƒ*e ku-ba dzi, hele lalam be le ɣeyiɣi via ɖewo me la, yewo le ŋku mía ge ɖe xexeme *ƒ*e wɔnawo katã ene. Menye ɖe wòle na wo be woatɔ “dzi*ƒ*o yiyi *ƒ*e awu ʋlayaa” ɖeke o, gake wokpɔ be ehiã be yewoawɔ dzadzraɖo toxɛ na gododo kple Đela la. Ke wo*ƒ*e awu ʋlaya ɣi woenye wo*ƒ*e luʋɔ *ƒ*e dzadzɛnɔnɔ, dɛ, siwo ŋu woklɔ nuvɔ̃ *ƒ*e ɖi*ƒ*o*ƒ*owo le kple Kristo *ƒ*e ʋu la. Nenye ɖe woagate ŋu akpɔ ɖokuimedzodzro *ƒ*e gbɔgbɔ ma ke, xɔse *ƒ*e kelílí ma ke le amesiwo le Kristo me ʋum egbea ɖe, aleke wòanye ma? Ne ɖe wogale woɖokui bɔbɔm le A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋku me, le wo*ƒ*e biabiawo ɖom ɖe e*ƒ*e amenuve-fiazia ŋgɔ la, anye ne wo*ƒ*e gbɔgbɔmegbenɔnɔ asesẽ wu alesi wòle fifia. Gbedodoɖa ʋe te do mí, nuvɔ̃ hã mele ŋu nyɔm na mí o, eye xɔse agbagbe manɔamesí na be ame geɖe mete ŋu le gome kpɔm le amenuve, si Xɔla la dzra ɖo ɖi na mí le agbɔsɔsɔ me la o.

Mawu di be yeado ye*ƒ*e dukɔ la kpɔ. E*ƒ*e asi tsyɔ̃ vodada via ɖe le nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo *ƒ*e akɔŋta wɔwɔ me dzi. Mɔkpɔlawo mete ŋu ke ɖe vodada sia ŋu o. Amesiwo tsi tre ɖe wo ŋu *ƒ*e nunyala gãwo hã mete ŋu ke ɖe eŋu o. Wo dometɔ ɖeka gblɔ be: “Mia*ƒ*e akɔŋta, si miewɔ ku nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo ŋu la le ete*ƒ*e. Nu gãa ɖe le dzɔdzɔ ge; gake menye nusi Miller gblɔ lae o; xexea katã *ƒ*e dzimetɔtrɔ ye, ke menye Kristo *ƒ*e tətrɔva lae o.”

Ɖkeke, si wonɔ mɔ kpɔm na la va yi, eye Kristo meva ɖè e*ƒ*e dukɔ la o. Na amesiwo lala wo Đela le xɔse kple lɔlɔ̃ vavã me la, dziɖelame*ƒ*o la lolo ŋutɔ. Gake Mawu ya *ƒ*e ɖoɖowo nɔ emevava kpɔm godo. Enɔ amesiwo be yewo nɔ e*ƒ*e vava lalam la *ƒ*e dziwo dom kpɔ. Nusi tùtu wodometɔ geɖewo la koe nye vɔvɔ. Gbe*ƒ*ãɖeɖe wo*ƒ*e xɔse sia menye nusi wɔ dɔ ɖe wo*ƒ*e dziwo alo wo*ƒ*e agbenɔnɔ dzi o. Ke esi amesiawo kpɔ be nusi wole lalam na meva eme o la, wogblɔ be mewɔ naneke na yewo o, elabena yewo mexɔe se kpɔ gbeɖe be Kristo ava o. Amesiawoe nye fewuɖula gbãtɔ, siwo Mɔkpɔla vavãwo *ƒ*e vevesesewo ɖi kokui na la.

Gake Yesu kple dzi*ƒ*otɔwo katã lí ŋku, le lɔlɔ̃ kple vevesesеɖameŋu me, ɖe amesiwo gale nute*ƒ*ewɔwɔ dzi, to egbɔ be wonɔ dziɖelame*ƒ*o kple dodokpɔ siawo me tom hã la dzi. Nenye ɖe woate ŋu aɖe xɔmetsovɔ, si mã xexeme kpɔkpɔ kple makpɔmakpɔ dome ɖa la, anye ne woakpɔ be dɔlawo tè ɖe luʋɔ nute*ƒ*ewɔla siawo ŋu, hele wo ta kpɔm ɖe Satana *ƒ*e aŋutrɔwo ŋuti.

Ta 21 lia —Toklã, Si Wogbe Sese La

Le wo*ƒ*e nufiafia ku ɖe Yesu *ƒ*e tɔtrɔva ŋuti me la, William Miller kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo *ƒ*e ŋutetea katã enye be woana amewo nadzra ɖo vevie na ʋɔnudɔdrɔ̃ la. Wodze agbagba be yewoahe xɔsemeʋulawo *ƒ*e susu va hamea *ƒ*e mɔkpɔkpɔ vavã la gbɔ, eye be woanya alesi kristogbenɔnɔ, si de to wú la le vevie. Wodi vevie hã be yewoana dzimematrɔlawo nade dzesii be dɔdeasi wònye be woase veve ɖe wo*ƒ*e nuvɔwo ta, eye woatrɔ dzi me na Mawu kaba. Menye wo*ƒ*e didi kura be yewoatrɔ dzi me, akplɔ amewo de nuɣaɣla *ƒ*e hatsotsoe alo subɔsubɔ haa ɖe me o. Esiatae wowɔ dɔ kple dukɔmehatsotsoe kple subɔsubɔ ha vovovo metɔwo katã, asimatɔ wo*ƒ*e ɖoɖo kple se, siwo le wo me la.

Miller gbɔ be: “Le nye dɔwɔwɔwo katã me, nyemedi alo susu kpɔ gbeɖe be maɖo *ƒu ƒo ƒ*oa ɖe anyi to vovo na hame, siwo li la o, alo be made hamea ɖe dzi ɖe bubu ŋuti o. Nyui ko medi be mawɔ na wo katã. Ne míetsɔe be kristotɔwo katã akpɔ dzidzɔ le Ðela *ƒ*e tɔtrɔva ŋu, eye bena amesiwo *ƒ*e nukpɔkpɔ mesɔ kple tɔnye o la, magbe amesiwo xɔ nye nufiafiawo lɔlɔ̃ o la, nyemesusu be ahiã kura be míaɖo *ƒu ƒo ƒ*o vovovowo o. Nye taɖodzinu ɖeka koe nye be mana amewo natrɔ dzi me na Mawu, ana nyanya xexeame be ʋɔnudɔdrɔ̃ la te tu mí, eye be mahe hanyeviwo ava dzi me *ƒ*e dzadzraɖo gbɔ, ale be woate ŋu akpe kple wo*ƒ*e Mawu la le ŋutifafa me. Amesiwo kpɔ dzimetɔtrɔ to nye dɔwɔwɔwo me la *ƒ*e akpa gãtɔ wɔ ɖeka kple hame vovovo, siwo li la.” — Bliss, p. 328 .-

Esi wònye be e*ƒ*e dɔwɔwɔ ɖo ta hameawo *ƒ*e tutuɖo gbɔ la, wokpɔ ŋudzedze le eŋu ɣeyiɣia ɖe. Ke esi nunɔlawo kple hamekplɔlawo melɔ̃ ɖe Kristo *ƒ*e tɔtrɔva kpuie *ƒ*e nufiafia dzi o, eye womedi be wòayi ŋgɔ o ta la, wometsi tre ɖe eŋu le nyagblɔtiwo dzi ɖeɖe ko o, ke boŋ wogagbe na wo*ƒ*e hameviwo be womayi ɖe afi, siwo wole gbe*ƒ*ã sia ɖem le la o, eye be woma*ƒ*o nu tso wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔwo ŋu le hamewo *ƒ*e tutuɖo *ƒu ƒo ƒ*owo me hã o. Ale be xɔsetɔwo kpɔ wo ɖokui le dodokpɔ kple tɔtɔtɔtɔ sesẽwo me. Wolɔ̃ wo*ƒ*e hameawo, womedi be yewoaklã ɖa tso wo ŋu o. Gake esi wokpɔ be wole afɔ titim ɖe Mawu *ƒ*e Nya *ƒ*e ɖasedɨdɨwo dzi, eye wogaxɔ wo*ƒ*e dzena ku ɖe nyagblɔɖiwo sɔsrɔ̃ ŋu le wosi la, wo*ƒ*e dzitsinya meɖe mɔ na wo be woaxɔ tetéɖeto *ƒ*e nɔnɔme sia o. Womekpɔ amesiwo nɔ nu gbem le mawunya *ƒ*e ɖasedɨdɨwo gbɔ la be woawoenye Kristo *ƒ*e Hamea, “Nyate*ƒ*ea *ƒ*e sɔti kple gomeɖokpe” vavã la o. Ale be wokpɔe be ele dzɔdzɔe be yewoaklã ɖa tso yewo *ƒ*e hameawo gbɔ. Le *ƒ*e 1844 *ƒ*e dzomeŋɔli la, ame akpe blaatɔ̃ do go tso wo*ƒ*e hame vovovoawo me.

Le ɣemawoɣi la, tɔtrɔ gãa ɖe va hameawo katã kloe me le Amerika nyigba dzi. Ƒe geɖewo va yi, si me wode dzesii be lelé ɖe xexeame *ƒ*e wɔnawo kple numamewo ŋu kple gbɔgbɔmegbenɔnɔ *ƒ*e toyiyi, si kplɔnɛ ɖo la, le edzi yim. Gake le *ƒ*e ma me la, gbɔgbɔme *ƒ*e gege sia ga sesẽ ɖe dzi le dua *ƒ*e hameawo katã kloe me. To gbɔ be amea ɖeke mete ŋu tɔ asi nusi gbɔ nudzɔdzɔ sia tso o hã la, amewo katã de dzesii, eye wonɔ nu *ƒ*om tso eŋu le nyadzɔdzɔgbalẽwo me kple le nyagblɔtiwo dzi.

Le Nyanyui-Hamea kplɔlawo ƒe takpekpea ɖe le Filadelfia, Aƒetɔ Barnes, si nye kplɔla na hame gãtɔwo dometɔ ɖeka le du ma me la, gblɔ be: “Tso ƒe blaeve sɔŋ, si menɔ dɔ wɔm abe osɔfo ene la, meva eme nam kpɔ gbeɖe, vaseɖe Nuɖuɖu Kɔkɔe mamlɛ sia me, be mawɔ kplɔŋudede kɔnu sia, eye ame geɖe, alo suɛa ɖe teti hã mava o. Ke fifia la, fɔfɔ meli o, dzimetɔtrɔ hã meli o, eye tsitsi geɖe le amenuve me megale dzedzem le xɔsemeʋulawo me o. Amea ɖeke megavana be míaƒo nu tso yeƒe luʋɔ ƒe ɖeɖekpɔkpɔ ŋu o. …Xexemelɔlɔ̃ le ŋgɔdede kpɔm, zi alesi asitsatsa, adzɔ gã dodo kple dɔwɔƒe gãwo hã le ŋgɔ yim ene. Susu ƒe kuku ɖe xexeme ŋuti le ŋusẽ kpɔm ɖe dzi. Nenema wòle le hameawo katã me. Congregational Journal, 23 Mai 1844 . —

Le ƒe ma ke ƒe ɣleti evelia me la, nufiala gã Finney le Oberlin ƒe Suku kɔkɔa me gblɔ nya, si gbɔna la be: “Míele dzesi dem nudzɔdzɔ, siwo le míaŋgɔ, siwo le eɖem fia be Nyanyui-hamea katã le míaƒe dua me le alɔ̃ dɔm ɖekematsɔlemetɔe, alo tsi tre ɖe dɛ̃ ƒe ɖɔɖɔɖowo katã kloe ŋuti le ɣeyiɣi sia me. Ame ɖeka ɖekaa ɖewo koe to le eme, gake woƒe xexlẽme mede naneke le hahoa katã ƒe gege gbɔ o. Nu bubu, si gate gbe ɖe nusi gblɔm míele la dzi enye alesi fɔfɔ tso gbɔgbɔme mele hamea ɖeke kloe me le xexea katã me o la. Gbɔgbɔmelɔdɔdɔ̃ le afisiafi, eye wòle amesiame me xɔm, abe alesi subɔsubɔ nyadzɔdzɔgbalẽwo katã le egblɔm le dua me ene. Hameviwo zu kluvi na atsyɔ̃ yeyewo kplɔkplɔ ɖo, eye wole ɖeka wɔm kple ame mavɔmawuwo le xexeme ƒe vivisesewo, ɣeɖuɖuwo kple azãɖuɖuwo me. Gake mehiã be míaƒo nu sɔgbɔ tso nu siawo ŋu o. Ke míagblɔ ko be gbegblẽ la le edzi yim, le tetém ɖe mía dzi, le eɖem fia alesi hameawo ƒe gege la le to dem nublanuitɔe la. Wote ɖa le Aƒetɔ la ŋu, eye Aƒetɔ la hã te ɖa le wo ŋuti.

Nyadzɔdzɔgbalẽa ɖe gblɔ be: “Mímekpɔ hamewo ƒe gege le gbɔgbɔ me sia tɔgbi kpɔ abe alesi wòle fifia ene la o. Le nyateƒe me la, ele be hamea nafɔ, eye wòadi nusi he dɔlelé sia vɛ; ele be amesiame, si lɔ̃ Ziɔn la nakpɔe be dɔlelé wònye vavã.”

Nudzɔdzɔ sia tɔgbi meva hamea me kpɔ, si womenya nusi hee va o la o. Gbɔgbɔme viviti, si kɔ ɖe dukɔwo dzi, hameawo kple ame ɖesiaɖe dzi la, menye nusi tso Mawu ƒe amenuveve ƒe xɔname ɖeɖeɖa gbɔ o, ke etso amegbetɔ ƒe ɖekematsɔleme, alo nugbegbe le Mawu ƒe kekeli la gbɔ boŋ. Míakpɔ nyateƒe sia ƒe kpɔɖeŋua ɖe, si dze ƒãa, le Israelviwo ƒe ŋutinya me le Kristo ƒe ɣeyiɣi me. To woƒe lɔlɔ̃ na xexeame kple Mawu kple eƒe Nya la ŋɔŋlɔ̃ be me la, Yudaviwo ƒe susu ge ɖe viviti me, eye woƒe dziwo yɔ kple ŋutilã kple eƒe vivisesewo. Ale be wonɔ manyamanya me na Mesia ƒe vava la, eye le woƒe dada kple dzimaxɔse me la, wogbe nu le Đela la gbɔ. Gake esi wonɔ alea hã la, Mawu mexɔ asinukpɔkpɔ na sidzedze ɖeɖe ƒe mɔ la, alo na gomekpɔkpɔ le eƒe nyonawo me le Yuda dukɔ la si o. Ke amesiwo gbe nu le nyateƒea gbɔ la bú woƒe didí na Mawu ƒe nunana la xɔxɔ. Wotsɔ “viviti wɔ kekeli, eye kekeli wɔ viviti” na wo ɖokui vaseɖe esime kekeli, si nɔ wo me la, va zu viviti vavã, viviti, si do alegbegbe la.

Satana ƒe ɖoɖo, si wòwɔ la, enye be amegbetɔ nalé subɔsubɔ ƒe nane ko ɖe asi, eye womaganya nusi nye mawusosroɖa vavã la o. Esi wogbe nu le Nyanyui la gbɔ la, Yudaviwo gayi ɖe woƒe kɔnu xoxoawo dzi kple dzo, eye wogaku ɖe woƒe dukɔ tɔxɛ nyenye ƒe nya ŋu sesiẽ, le esime wòle be woakpɔe be Mawu megale eɖokui ɖem fia le yewo dome o la. Nyagblɔɖila Daniel gblɔ ɣeyiɣi, si tututue Mesia aɖe eɖokui fia le la ɖi kple eƒe xaxa hã ɖi eme kɔ nyuie, alegbegbe be kplɔlawo de se be womega ku nyagblɔɖi sia me o, eye le nuwuwu ŋutɔ hã la, wogblɔ fiƒodenya ɖe amesiwo katã adze agbagba be yewoabu akɔŋta ku ɖe emevava ƒe ɣeyiɣi ŋuti la dzi. Le woƒe ŋkuagbatɔ nyenye kple dzimesesẽ me la, Israelviwo wɔ ƒe alafalafawo le totutu ɖe amenuve yɔyɔwo na ɖeɖekpɔkpɔ la me, le ɖekematsɔleme na Nyanyuia ƒe yayrawo me kple na gbedeasi dziŋɔ ku ɖe dzɔgbevɔe manyagblɔ, siwo atso dziƒo kekeli la gbegbe ŋuti la me.

Afisiafi, si xaxa sia le la, emetsonuwo nyena ɖeka ƒomevi godo. Amesi ko aɖo mokplala agbe eƒe dɔdeasi, si nye etɔ la xɔxɔ, elabe mewɔ ɖeka kple eƒe didiwo o la, abú sidzedze nyateƒe le vodada gbɔ le nuwuwu. Eƒe nunya ado viviti, dzitsinya ƒe ŋusẽ anɔ ɖiɖim, eƒe dzi anɔ lialiam ɖe dzi, eye eƒe luʋɔ ate ɖa tso Mawu ŋuti. Hame ɖesiaɖe, si agbe Mawu ƒe Nyateƒe-gbedeasi la, alo matsɔ ɖeke le me o la, anyrɔ̃ ɖe viviti me le ɣeyiɣi kpuie me, xɔse kple lɔlɔ̃ nu atsi le eme, eye dzidzememakpɔ kple nɔvigɔmemase ayɔ eme fũu. Hameviwo ƒe susu kple ŋutetewo katã kuna ɖe xexemenuwo didi ŋuti, eye vɔwɔlawo galiana kɔ le woƒe dzimematrɔmatrɔ me.

Nyaɖeɖefia ta 14lia ƒe mawudɔla gbãtɔ ƒe gbedeasi, si le gbeƒã ɖem ʋɔnudɔdrɔ̃ gaƒoƒo, si gogo, hele nuxlɔm amewo be woavɔ̃ Mawu, eye woasubɔe la, ƒe taɖodzinue nye be wòate amewo ɖa tso xexeme ƒe gbegblẽ ŋusẽwo gbɔ, eye wòana woadze si woƒe ŋutilãlɔlɔ̃ kple megbededе ƒe nɔnɔme, si me wole la. To gbedeasi sia me la, Mawu ɖo gbedeasia ɖe ɖo ɖe hame si, nenye be ɖe woxɔe la, akɔ wo ŋuti tso nuvɔ, siwo le wo klãm ɖa tso Mawu gbɔ la me. Nenye ɖe kristotɔwo xɔ dziƒo ƒe gbedeasi sia, hebɔbɔ woƒe dziwo ɖe Aƒetɔ la ƒe afɔ nu, eye wodi vevie le woƒe dziwo me be yewoadzra ɖo na tenɔnɔ le eŋkume la, anye ne Mawu ƒe Gbɔgbɔ ɖe eƒe ŋusẽ fia xoxo le wo dome, eye Hamea agake ɖe ɖekawɔwɔ, xɔse kple lɔlɔ̃ ƒe nɔnɔme yayra, si me wònɔ tsã le Apostolowo ŋɔli la ŋuti, le esime xɔsetɔwo katã nye dzi ɖeka, luʋɔ ɖeka, eye wonɔ Mawu ƒe Nya la kakam kalẽtɔe, eye Mawu nɔ luʋɔ yeye, siwo woɖe la, kplɔm vɛ gbesiagbe. (Dɔw.4:32, 31;2:47)

Ne amesiwo be yewo nye Mawu tɔ, axɔ nyateƒe la abe alesi ko wòklẽ ɖe wodzi tso Nya la me ene la, anye ne woke ɖe ɖekawɔwɔ, si ta Kristo nɔ gbe dom ɖa le, esi Apostolo la yɔ be “Gbɔgbɔ ƒe ɖekawɔwɔ le ŋutiƒafa kade-de me” la ŋuti. Egblɔ be: Ŋutilã ɖeka kple Gbɔgbɔ ɖeka abe alesi ko woyɔ mi hã le mia yɔyɔ ƒe mɔkpɔkpɔ ɖeka la me ene. Aƒetɔ ɖeka, xɔse ɖeka, nyɔnyrɔxɔxɔ ɖeka.” (Efeso 4:3-5)

Esiawo ke nye emetsonu yayra na amesiwo xɔ Mɔkpɔlawo ƒe gbedeasi la. Wotso hame vovovowo me, eye gli, siwo mã wo dome tsã la, mu keŋkeŋ le nyateƒe la ŋgɔ. Woƒe

xɔse xoxo, siwo tsitre ɖe wonɔewo ŋu la, hã nu vayi. Mɔkpɔkpɔ na ƒe akpe ɖeka ƒe ŋutifafa le anyigba dzi ƒe nufiafia, si menɔ anyi ɖe Biblia dzi o la, hã nu tso. Woɖɔ xɔse si, mele eteƒe o, ku ɖe Kristo ƒe tɔtrɔva ŋu la ɖo. Dada kple xexemelɔlɔ̃ nu tsi. Vodadawo kpɔ ɖɔɖɔɖo. Dziwo wɔ ɖeka le xɔlɔkadede ƒe vivisesewo me, ale be lɔlɔ̃ kple dzidzɔ, si naneke metɔtɔ o la, le fia ɖum. Ne gbedeasi la te ŋu wɔ nu nyui mawo na Kristotɔ vɛe, siwo xɔe la, ate ŋu awɔe na amewo katã, nenye be wo katã xɔe la.

Ke nublanuitɔe, hameawo katã kloe mexɔ nyanyanana gbedeasi la o. Woƒe nunɔla, siwo dze be woanye ame gbãtɔ, siwo anya Yesu ƒe vava ƒe dzesiwo, abe gbetakpɔla na Israel ƒe aƒe la ene la, metsɔ ɖeke le me na nyateƒe la sɔsrɔ̃ le Nyagblɔɖilawo ƒe ɖasedɪdɪwo me, alo to ŋkulélé ɖe dzesiwo ŋu me o. Esi wònye be xexeme ƒe mɔkpɔkpɔ kple nugãdidiwo yɔ woƒe dziwo me ta la, lɔlɔ̃ na Mawu kple eƒe nya dzi xɔxɔse ɖiɖi sɔgbɔ ale be esi wose Aƒetɔ ƒe tɔtrɔva nyanyanana gbedeasia la, mewɔ nu bubu na wo tsɔ wu be wòado dzo woƒe tsitretsitsi ɖe eŋu kple woƒe dzimaxɔse me o. Woƒe taflatse alo nyameɖeɖe, si ko wotsɔ ɖe eŋu la, enye be hameviwo ɖeɖe kloe koe le gbeƒã sia ɖem.

Abe le blema ke ene la, woƒe ŋutiɖoɖo na gbedeasi la koe nye esi: “Ðee kplɔlawo alo faristɔwo dometɔa ɖe xɔ edzi sea?” Ame geɖe bubuwo, siwo kpɔ be mele bɔbɔe be woagblɔ be numeɖeɖe ku ɖe nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo ŋuti mele eteƒe o la, gblɔ kpuie ko be menyo be woanɔ nyagblɔɖiawo srɔm o, elabe wotre wo nu, eye be womate ŋu ase wo gɔme o. Ke esi wònye be kristotɔwo akpa gãtɔ le woƒe agbɔsɔsɔ me, tsɔ woƒe xɔsea katã da ɖe kplɔlawo dzi ŋkuagbatɔe ta la, wogbe be yewomaɖo to nyanyananyawo o. Bubuawo ya, to gbɔ be woka ɖe gbedeasia ƒe nyateƒe nyenye dzi hã la, wogbe emeʋuʋu, elabe wole vɔvɔm̃ be woavaɖe yewo do go tso Sinagog la me. Gbedeasi, si Mawu ɖoɖa be yèatsɔ do hamea kpɔ, akɔ eŋuti la, ɖe alesi amesiwo tsɔ woƒe lɔlɔ̃ na xexea wu na Kristo la fia amesiame kɔtɛ, eye wosɔ gbɔ ŋutɔ. Babla, si lé wo té ɖe xexea ŋuti la, sesẽ fũu wú esi le wo hem ɖo ta dziƒoe la. Wotia be yewoaɖo to xexemenunya, eye wotrɔ megbe de nyateƒe ƒe gbedeasi, si le nu klom ɖa le nusi le woƒe dzi me la ŋuti.

To mawudɔla gbãtɔa ƒe gbedeasia maxɔ me la, hameawo gbe nu le asinukpɔkpɔ, si Mawu dzra ɖo ɖi na woƒe fɔfɔ la gbɔ. Womede dzesi amenuveve gbedeasi, si aɖe wo ɖa le nuvɔ̃ ƒe mɔ dzi, si nɔ wo klãm ɖa tso Mawu gbɔ la o, eye wogale ɖekawɔwɔ kple xexeame dim vevie kple dzo yeye. Esiawo keŋ ye nye dzɔtsoƒe na xexemelɔlɔ̃ ƒe nɔnɔme, gbɔgbɔme gbɔdzɔgbɔdzɔ kple kuku le gbɔgbɔme ƒe nɔnɔme, siwo nɔ hameawo me le ƒe 1844lia me.

Le Nyaɖeɖefia ƒe ta 14lia me la, mawudɔla eveliaa ɖe dze gbãtɔ yome kple vɔvɔnya, siwo gbɔna la: “Emu, emu, Babilongã la mu; du, si na dukɔwo katã no eƒe ahasiwɔwɔ ƒe aha la.” (Nyaɖ. 14:8). Babilon nye nyati, si do tso ŋkɔ, si nye Babel, si gɔme enye tɔtɔtɔtɔ la, me. Wowɔ eŋuti dɔ heƒo nu tso alakpa subɔsubɔ vovovowo alo esiwo de megbe la ŋuti. Le Nyaɖeɖefia ta 17lia me la, Babilon ƒe dzesidenu enye nyɔnua ɖe, eye le Biblia me

wotsɔa nyɔnu ƒe nɔnɔme dea dzesi subɔsubɔ ƒe hame la; ɖetugbi dzadze dea dzesi Hame, si dza, eye gbolo nyena dzesidede hame, si kpɔ gege la.

Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔea ƒoa nu tso kadede kɔkɔe matsomatso, si le Kristo kple eƒe Hamea dome la ŋu abe srɔɖeɖe ƒe kadede ene. Aƒetɔ la wɔ ɖeka kple eƒe dukɔ la to nubabla kɔkɔea ɖe me, si me wòdo ŋugbe le be yeanye eƒe Mawu, le esime eƒe dukɔa hã ƒe ŋugbedodoe nye be yeatsɔ ye ɖokui ana eyama ɖeka ko. Egblɔ be: “Anye nye ŋugbetɔ tegbee, eye matsɔ dzɔdzɔenyenye kple ʋɔnudɔdrɔ, amenuveve kple nublanuikpɔkpɔ ana nanye nye ŋugbetɔ.” (Hosea 2:21); “...nyee enye mia srɔ..” (Yeremia 3:14). Paulo hã wɔ dzesidede sia esi wògblɔ le Nubabla Yeyea me be: “...medo mia ŋugbe na Ŋutsu ɖeka, bena matsɔ ɖetugbi dzadzɛ atu tsitre na Kristo Ŋugbetɔsrɔ̃ ɖeka, be makplɔ mi afia Kristo.” (Kor. II,11:2)

Hamea ƒe nuteƒemawɔ na Kristo, si wòɖe fia to eƒe kakaɖedzi kple lɔlɔ̃ matsɔ na eyama, le esime wòɖe asi le eɖokui ŋu be xexeame ƒe lɔlɔ̃ nayɔ yeme fũu la, nye nusi Biblia tsɔ sɔ kple srɔɖeɖe ƒe ŋugbedodowo dzi dada. Dzesidede sia kee yi na Israel ƒe nuvɔ, si wòwɔ esi wodzo le Mawu gbɔ la. Woƒo nu le Mawu ƒe lɔlɔ̃ mavɔ, si gbɔ wogbe nu le la, ŋuti kple nyati, siwo wɔ dɔ ɖe ame dzi geɖe la. Yehowa be: “...Meka atam na wò, eye mebla nu kpli wò nezu tɔnye.” “...ale nèdze tugbe eteƒe mekɔ o, eye fiaɖuƒe su asiwò. Eye wò ŋkɔ nyɔ le dukɔwo dome le wò tugbedzedze ta, elabena nye atsyɔ, si meɖo na wò la, gbɔgblɔ mele eŋu o. Ke eɖo dzi ɖe wò tugbedzedze ŋu, eye esi wò ŋkɔ nyɔ ŋuti la, ètsɔ wò gbolowɔwɔ do dzodzoe ɖe amesiame, si va tso me yi la ŋu wòzu etɔ.” “Israel ƒe aƒe, Yehowa be; “alesi nyɔnu dzea go tsoa srɔa gbɔ la, nenema miedze go tso gbɔnyee!” “Nyɔnu ahasitɔ, si ɖe ŋutsu bubu ɖe srɔa te, nènye.” (Ezek. 16:8,13-15, 32; Yer. 3:20).

Le Nubabla Yeyea me hã, Aƒetɔ la wɔ nyati siawo tɔgbi ŋu dɔ heƒo nu, ka mo na amesiwo le wo ɖokui yɔm be kristotɔwo, evɔ wogale xexeame ƒe ŋudzedzekpɔkpɔ dim vevie kple dzo, wú Mawu tɔ la. Apostolo Yakobo gblɔ be: “Mi ahasiwɔlawo, mienya bena, xexeame ƒe xɔlɔdzedze enye ketɔnyenye na Mawu oa?” (Yakobo 4:4)

Le Nyaɖeɖefia 17 me woɖe nyɔnu, si woyɔ be Babilon la fia abe amesi do aɖabɛwu kple awu dzĩ, hewɔ leke kple sika kple kpe xɔasiwo kpakple adzagba ene, eye wòlé sikakplu si, yɔ kple eƒe ahasiwɔwɔ ƒe makɔmakɔ-nyenye ƒe ŋunyɔnuwo ɖe asi. Le eƒe ŋgonu la woŋlɔ̃ nukunu ŋkɔ sia: “Babilon gã, gbolowo ƒe dada.” Nyagblɔɖila yi edzi be: “Eye mekpɔ nyɔnu la mu ame kɔkɔewo ƒe ʋu kple Yehowa ƒe ɖaseɖilawo ƒe ʋu.” (Nyaɖ. 17:4- 6) Egayi edzi gblɔ be: “Eye enye nyɔnu, si nekpɔ la, enye du gã, si le fia ɖum ɖe anyigba dzi fiawo dzi.” (Nyaɖ. 17:18) Ŋusẽ, si lé fiawo le kristotɔwo ƒe duwo me té ɖe eƒe fiatikplɔ té, le ƒe alafa geɖewo me lae, menye bubua ɖeke wú Roma o. Aɖabɛ, sika, kpe xɔasiwo kple adzagbawo nye nusiwo nɔ nu ƒom tso Roma nunɔlawo ƒe gãnyenye ŋu, kple atsyɔ, siwo woɖena fiana, si wú fia gãwo tɔ gɔhã. Le go bubu me la, womate ŋu agblɔ tso ŋusẽa ɖeke ŋu to vovo na papa hamea be “amekɔkɔewo ƒe ʋu nɔ emum” o, ne menye hame sia, si tsɔ ŋutasesẽ manyagblɔ ti Kristo yomedzelawo yome alegbegbe o. Babilon ƒe

nuvɔ, si wogatsɔbu fɔe la, enye e*ƒ*e asitsatsa vɔdi kple anyigbadzi fiawo". Míadɔ ŋku edzi be teteɖa le A*ƒ*etɔ la ŋuti kple ɖekawɔwɔ kple trɔsubɔlawoe na be Yudaviwo ge ɖe ahasiwɔwɔ me. Nenema kee Roma hã ge ɖe gbegblẽ me to xexeme ŋusẽwo *ƒ*e kpeɖeŋu didi me, eye wòzu vodala.

Wogayɔ Babilon be "gbolowo *ƒ*e dada". Ekem eviawo nye dzesidede hame, siwo xɔ e*ƒ*e nufiafiawo kple numamewo, hedze e*ƒ*e kpɔɖeŋuwo yome to nyate*ƒ*ea kple Mawu *ƒ*e lɔlɔnu tsɔtsɔ sa vɔe na sedzimawɔ *ƒ*e nubabla kple xexeame la. Nyaɖeɖefia ta 14lia *ƒ*e gbedeasi, si le gbe*ƒ*ã ɖem Babilon *ƒ*e gege la, ayi na subɔsubɔ *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o, siwo dza tsã, hafi va ge ɖe gbegblẽ me. Esi wònye be gbedeasi sia dze gbe*ƒ*ãɖeɖe ʋɔnudɔdrɔ, si tu a*ƒ*e yome ta la, ele be woaɖe gbe*ƒ*ãe le ŋkeke mamlɛawo me. Ekem nya sia mate ŋ u ayi na Roma hame la ɖeka ko o, elabena eya ekpɔ gege *ƒ*e alafalafawo xoxo. Gawú esia la, wole biabiam tso Mawu *ƒ*e dukɔ la gbɔ le Nyaɖeɖefia ta 18lia me be woado go tso Babilon la me. Le nya sia nu la, Mawu *ƒ*e dukɔwo gasusɔ le Babilon me. Ke subɔsubɔ hatsotso kawo mee Kristo yomedzelawo *ƒ*e akpa gãtɔ gale le ɣeyiɣi siawo me? Ðikeke mele eŋu o be wole ha vovovo, siwo lé Protestant *ƒ*e xɔse ɖe asi la me. Le wo*ƒ*e ɖoɖoanyi me la, wonye hame, siwo ɖe wo ɖokui fia kalẽtɔe abe nute*ƒ*ewɔlawo na Mawu kple e*ƒ*e Nyate*ƒ*e la ene, eye e*ƒ*e yayra nɔ wo dzi. Dzimaxɔsetɔwo ŋutɔ gɔhã de dzesi nu nyui, siwo doa go tso Mawu *ƒ*e Nyanyuie la xɔxɔ kple e*ƒ*e ɖoɖowo dzi wɔwɔ me la me. Abe alesi Mawu gblɔe na Israel to e*ƒ*e Nyagblɔɖila dzi ene la : "Wò ŋkɔ ɖi hoo le dukɔwo dome le alesi nenyo ta," Nublanuitɔe la, hameawo hã kpɔ anyidzedze to didi, si he Mawu *ƒ*e fi*ƒ*ode kple tsɔtsrɔ̃ va Israel dzi, esi nye ame mavɔmawuwo ɖiɖi le wo*ƒ*e wɔnawo me, kple didi be yewoawɔ ɖeka kpli wo, adze wo ŋu. "Ke èdze ɖokuiwò ŋu le wò nyonyo ta…" (Xezek. 16:14,15)

Protestant hame geɖewo tsɔ Roma *ƒ*e kpɔɖeŋu, to wo*ƒ*e kadede makɔmakɔwo me nɔnɔ kple "anyigbadzi fiawo". Alea ye wònɔ na dziɖuɖua *ƒ*e hameɖoanyi, siwo nɔa xexeame *ƒ*e megbenɔnɔ dim to kadede kple dziɖuɖuwo kpakple hame vovovo bubuwo me. Le esia ta, ŋkɔ "Babilon", si gɔme enye tɔtɔtɔtɔ la, sɔ kple hame siawo katã, siwo nɔ eme ʋum be yewo *ƒ*e nufiafiawo tso Biblia me, gake woma ɖe hatsotsoe vovovowo me, kple wɔna kple dzixɔse, siwo tsi tre ɖe wonɔewo ŋuti la.

Kpe ɖe wo*ƒ*e ɖekawɔwɔ vɔdi kple xexeame ŋu la, hame, siwo klã ɖa tso Roma ŋu la, galé e*ƒ*e gbegblẽ geɖewo ɖe así. Katoliko *ƒ*e agbalẽa ɖe, The Catholic Christian Instructed, tsɔ nya ɖe wo ŋuti gblɔ be: "Nenye be katoliko hamea da vo ku ɖe ame kɔkɔewo ŋuti la, evia, si nye Aŋlisiwo *ƒ*e hame, alo Anglikan hame la, hã da vo ma tututu, elabe etsɔ gbedoxɔ ewo sɔŋ de asi na Maria, le esime wòtsɔ ɖeka pɛ na Kristo. —Richard Challoner, The Catholic Christian Instructed, Preface, p. 21, 22 .

Le e*ƒ*e agbalẽa ɖe ''A Treatise on the Milenium '' me A*ƒ*etɔ Hopkins hã gblɔ be: "Mele be woaxɔe se gbeɖe be katoliko hamea ɖeka koe ɖena tsitretsitsi ɖe Kristo ŋuti *ƒ*e wɔna kple gbɔgbɔ fiana o. Gbɔgbɔ sia le Protestant hamewo hã me geɖe, eye wodidi sãa

tso ɖɔɖɔɖo, si de blibo ku ɖe gbegblẽ kple makɔmakɔ ŋu la gbɔ. — Samuel Hopkins, Works, vol. 2, p. 328-

Guthrie hã gblɔ nya, siwo gbɔna la ku ɖe Nyanyui-hamea *ƒ*e mamã ɖa tso Roma gbɔ la ŋuti be: "Anɔ *ƒ*e alafa etõ ye nye esia, si mía*ƒ*e hame la do go tso Roma *ƒ*e ʋɔtruwo me kple Biblia, si le ʋuʋu ɖi le e*ƒ*e a*ƒ*laga ŋuti, eye wòlé adãnya sia ɖe así be :"Midzro Ɲɔŋlɔawo me." Azɔ ewɔ biabia sia be: "Ðe wòdo go tso Babilon le dzadzɛnɔnɔ mea?" — Thomas Guthrie, The Gospel in Ezekiel, p. 237 .-

Spurgeon be : "Roma *ƒ*e nu dadafiafiawo vuvu Anglican Hamea vevie abe ŋɔviwo ene. Nublanuitɔe la, tsitretsila, siwo melõ ɖe nɔnɔme sia dzi o hã, xɔ dɔlelé bubu, si nye susuɖela gãwo *ƒ*e dzimaxɔse. Amesiwo dzi míeda mía*ƒ*e mɔkpɔkpɔwo ɖo hã le asi ɖem le xɔse *ƒ*e gɔmeɖokpewo ŋu ɖekaɖeka le wonɔewo yome. Aŋlisidua katã *ƒ*e dzi nyrõ ɖe dzimaxɔse nyɔŋua ɖe, si ge ɖe nyagblɔtiwo dzi ke ŋumakpẽtɔe, hele kristotɔnyenye yɔm ɖe eɖokui ŋu"

Nuka gbɔ megbededede sia tso? Mɔ ka dzie Hamea te ɖa le gbã tso Nyanyuia *ƒ*e gblɔenyenye alo wodzoenyenye gbɔ? Ewɔ esia to trɔsubɔlawo *ƒ*e numamewo xɔxɔ me, ale be woamawo hã nate ŋu axɔ Kristo *ƒ*e subɔsubɔ la bɔbɔe. Apostolo Paulo gblɔ be le yewo *ƒ*e ɣeyiɣi me gɔhã la, "Sedzimawɔmawɔ *ƒ*e nya ɣaɣla la le dɔ wɔm ŋusẽtɔe xoxo;" (Tesa.II, 2:7). Le apostolowo *ƒ*e agbenɔɣi la, woate ŋu agblɔ be Hame la lé e*ƒ*e dzadzɛnyenye ɖe asi. Ke le *ƒ*e alafa evelia *ƒ*e nuwuwuɣi la, hameawo *ƒ*e akpa gãtɔ tsɔ nɔnɔme yeyea ɖe, eye wòɖe asi le e*ƒ*e gblɔenyenye ŋuti ale be zi alesi nusrɔla gbãtɔwo nɔ gbɔɖeme yim le yɔdo me la, wo viwo kple dzimetrɔla yeyeawo kpɔ ŋusẽ he tɔtrɔ bubu va subɔsubɔ la me. — Robert Robinson, Ecclesiastical Researches, ch. 6 para 17.- Kple susu sia be dzimetrɔlawo nasɔ gbɔ la, woɖiɖi Kristo dzixɔsea *ƒ*e kɔkɔme ɖe anyi, ale be trɔsubɔsubɔ *ƒ*e wɔwuiwɔwɔ va xɔ hamewo keŋ me kple e*ƒ*e kɔnuwo kple legbawo.- Gavazzi, Lectures, p. 278.- Ke esi Kristo subɔsubɔ va kpɔ gome le fiawo *ƒ*e megbenɔnɔ nɛ me la, ameha geɖewo va xɔ subɔsubɔ sia, gake le esime wonɔ Kristo *ƒ*e xɔse me ʋum hã, akpa gãtɔ ganɔ wo*ƒ*e trɔwo subɔm le adza me. —Ibid, p. 278.-

Ðee wɔna siawo meva me nenema pɛpɛpɛ le Protestant hameawo hã me oa? Zi alesi ha gɔmedzela, siwo me ɖɔɖɔɖo vavã *ƒ*e gbɔgbɔ nɔ dɔ wɔm le, nu vale yiyim la, dzidzime yeye, si dze wo yome la hea nu yeyewo dena hame la me. Le esime woléa wo fofowo *ƒ*e xɔse ɖe asi ŋkuagbatɔe la, ɖɔɖɔɖowɔlawo *ƒ*e dzidzimeviwo megalɔna xɔna nyate*ƒ*e yeye, siwo womenya tsã o la o, eye wotena ɖa tso bɔbɔenyenye kple nugbegbe le ameɖokui kple xexeame gbɔ *ƒ*e kpɔɖeŋu, siwo wogblẽ ɖi na wo la gbɔ. Alea ye gbã *ƒ*e gblɔenyenye kple bɔbɔenyenyewo nu tsi, eye xexemelɔlõ *ƒ*e tɔsisia ɖe srana le hamea me kple e*ƒ*e numamewo, wɔna kple legbawo.

Xexemelɔlɔ, si nye fulélé Mawu la lé dzo vevie ŋutɔ le amesiwo nɔ wo ɖokui ɖem fia abe Kristo yomedzelawo ene la dome! Dukɔa *ƒ*e Kristo hame xɔŋkɔwo te ɖa ʋĩi tso Biblia

me *ƒ*e bɔbɔenyenye, nugbegbe le ameɖokui gbɔ, gblɔenyenye kple mawusosroɖa vavã gbɔ! Le nu*ƒ*o*ƒ*o tso ga ŋutidɔwɔwɔ nyuie ŋu la, John Wesley gblɔ be: "Migabú nunana xɔasi sia *ƒ*e ɖeke hena dzidzɔ dodo na mía*ƒ*e ŋkuviwo ɖeɖe ko, to lekewɔwɔ xɔasiwo me alo atsyɔnu, siwo mehiã o la *ƒ*e*ƒ*le me o. Migawɔ eŋuti dɔa ɖeke atsɔ ɖo atsyɔ̃ na mia*ƒ*e a*ƒ*ewo, a*ƒ*le ga geɖe zikpuiwo, taflo xɔasiwo, aŋɔ-nutatawo, kple nu siwo nyakpɔkpɔ, siwo wosi sikatsi na la o… Migawɔ naneke ŋu dɔ na ɖokuiŋudzedze, amegbetɔwo *ƒ*e dodoɖedzi alo kafukafu o... Zi alesi nàwɔ nu nyui la, woakafu wò… Zi alesi nanɔ aɖabɛ kple aklala biɖibiɖiwuwo dom, anɔ nu nyui wɔm gbesiagbe na ɖokuiwò la, ame geɖewo anɔ asikpe *ƒ*om na wò, ɖewohı̃ le alesi nenyaa nu nyuiwo tiatia ta, alo le wò dɔmenyo kple wò amexɔxɔ ta. Gake megatsɔ asixɔxɔ gãa ɖe na wo*ƒ*e asikpe *ƒ*o*ƒ*owo o. Ke kpɔ dzidzɔ boŋ ɖe Yehowa *ƒ*e bubudeameŋu ŋuti.- Wesley, Works, Sermon 50, The Use of Money.- Le egbe ŋkekewo me la, amewo megatsɔ ɖeke le me na nufiafia siawo o.

Ɔkɔ xɔxɔ abe kristotɔ ene va zu nu yeyea ɖe le xexea me. Fiawo, dukplɔlawo, senyalawo, dɔyɔlawo kple asitsalawo, ge ɖe hameawo me abe mɔnu, si dzi woato axɔ dukɔmeviwo *ƒ*e bubu kple megbenɔnɔ kpakple na wo*ƒ*e xexemenudidiwo *ƒ*e ŋgɔdedekpɔkpɔ ene. Woɣla wo*ƒ*e asitsatsa makɔmakɔwo ɖe kristotɔnyenye *ƒ*e awu me. Ke subɔsubɔ hatsotsoe, siwo kpɔ ŋgɔdede kple ŋusẽ to xexemelɔla xɔŋkɔ, siwo xɔ nyɔnyrɔ̃, *ƒ*e ga kple gãnyenye me la, galé dzo le wo*ƒ*e nugãdidi kple xexemetɔwo *ƒ*e megbenɔnɔ na wo didi me. Wotù gbedoxɔ gã, dzani, siwo woɖo atsyɔ̃ na geɖe la, ɖe kesinɔtɔwo *ƒ*e kɔ me. Sɔlemeyilawo *ƒ*e atsyɔɖoɖo mele gbɔgblɔ o. Woxena fetu geɖe na osɔfo, si nya nu*ƒ*o*ƒ*o la, si ateŋu ahe amewo vɛ le agbɔsɔsɔ me la. Ekem le e*ƒ*e mawunya gbɔgblɔ me la, mele nɛ be wòatɔ asi dukɔa *ƒ*e nuvɔwo dzi o, ke boŋ ele be e*ƒ*e nya navivi sese na atsyɔɖola siawo. Nuvɔwɔla xexemelɔla siawo tɔgbi *ƒ*e ŋkɔwoe le hameawo *ƒ*e agbalẽwo me, eye woɣla wo*ƒ*e nuvɔwo ɖe gota mawusosroɖa me.

Nyadzɔdzɔgbalẽ gãa ɖe ŋlɔ̃ nusi gbɔna la tso gota kristotɔ siawo *ƒ*e nɔnɔme ku ɖe xexemenuwo ŋuti be: "Hame la le mɔ ɖem blewuu, le e*ƒ*e manyamanya me, na ŋkeke siawo me *ƒ*e gbɔgbɔ, si le fia ɖum le amewo me la, eye wòtrɔ subɔsubɔ *ƒ*e ɖoɖowo ɖe ɣeyiɣiawo *ƒ*e didi nu. Eku ɖe nusianu, si ate ŋu ana subɔsubɔ la na vivi, ayɔ amegeɖewo vɛ la ŋuti." Le go bubu me, Nyadzɔdzɔgbalẽ "Independent of New York *ƒ*e nuŋlɔla hã *ƒ*o nu tso Metodist Hame la ŋuti gblɔ be; "Li*ƒ*o, si le mawuvɔlawo kple mawumavɔlawo dome la le ɖeɖem ɖa vivivi le viviti afã, si le dodom la me, eye akpa eveawo le ʋiʋlim vevie be yewoaɖe vovototo, si le wo*ƒ*e wɔnawo kple vivisesewo dome la ɖa. Hame la *ƒ*e didi be yeadze amesiame ŋu la na be wole ame geɖe, siwo le e*ƒ*e gomekpɔkpɔwo dim la, xɔm le esime womele klalo awɔ ɖe kristotɔnyenye *ƒ*e dɔdeasiwo dzi nyate*ƒ*etɔe o.

Howard Crosby gblɔ be: "Ewɔ nublanui ŋutɔ be Hame la le adzɔge ʋĩi tso Kristo *ƒ*e tameɖoɖowo ku ɖe eŋu la gbɔ. Abe alesi wònɔ na Yudaviwo be wo*ƒ*e ɖekawɔwɔ kple trɔsubɔla dukɔwo te wo*ƒ*e dziwo ɖa le Mawu gbɔ ene la, nenema ke Kristo *ƒ*e Hame la, to hadede gbegblẽ kple dzimaxɔse xexe sia me la, te eɖokui ɖa tso Mawu *ƒ*e agbe nyui nɔnɔ

*f*e ɖoɖo vavã, si wòwɔ nɛ la ŋuti, heɖe asi le eɖokui ŋu na ameha, si si Kristo mele o la, *f*e numame vɔɖiwo wɔwɔ. Wole nusiawo wɔm kple taflatsɛ alo nyameɖeɖe, siwo mewɔ ɖeka kple Mawu *f*e ɖeɖefiawo o, ke wotsi tre ɖe tsitsi le gbɔgbɔ me ŋuti la.- The Healthy Christian, An appeal to the Church, p. 141, 142.-Ɣeɖu*f*ewo, fefewɔ*f*ewo, numakɔmakɔɖeɖefia te*f*ewo, gakpɔkpɔɖeɖefia kple dɛ̃ *f*e gbegblẽmɔnuwo, nusiawo katã ge ɖe subɔsubɔ *f*e te*f*e kɔkɔe la me. Wowɔna ɖe nubabla ɣeyiɣiwo dzi, heɖuna ŋutitoto *f*e ŋkeke la abe nuvɔ̃ mawo katã *f*e kɔklɔ ɖa ene. (373) …Satana *f*e beblemɔ, si ŋu dɔ wòwɔna xoxo la koe nye esia. Yudaviwo dze mɔtetré sia me. Roma hamea dze anyi le mɔ sia ke dzi, eye Protestant hamea hã nenemake.

Xexeme lɔlɔ̃ kple vivisese didi *f*e agbenɔnɔ, si xɔ afisiafi la, na be nugbegbe le ameɖokui gbɔ kple ɖokuitsɔtsɔ savɔ le lɔlɔ̃ na Kristo ta *f*e gbɔgbɔ bú keŋkeŋ. Hamevi ŋutsu kple nyɔnua ɖewo, siwo nye dɔwɔlawo le hamea me la, nye amesiwo, tso keke ɖevime ke, srɔ̃ alesi wowɔna nane, alo wotsɔa ame *f*e nunɔamesi wɔa vɔsa na Kristo *f*e dɔ la *f*e ŋgɔdede. Gake egbea la, ne wòanye be wohĩa homea ɖe na dɔa ɖe wɔwɔ le hamea me la, mele be woabia vɔsanudzɔdzɔ amea ɖeke o. Kpao! Mina míawɔ nu dzadzra, nu ŋeŋẽ, alo ŋkeke nyuie ɖuɖua ɖe, si anye modzakaɖenu.

Le e*f*e *f*e-dzi nu*f*o*f*o me le *f*e 1873 me la, Wisconsin nutomedzikpɔla, A*f*etɔ Washburn, gblɔ be ehiã be woaɖe sea ɖe ɖe go ne woagba suku, siwo ga *f*e akɔdalawo xɔa tutuɖo le la. Wole afisiafi. Evana me be hamea ŋutɔ hã xɔa abosam *f*e dɔ wɔna ɣeaɖewoɣi ŋumakpẽtɔe. Nudzadzra wɔwɔ, dɔmenyo *f*e akɔdada, tɔmbola, hatsotso vovovowo *f*e hadzidziwo kple fefé bubuwo wɔwɔ na ga kpɔkpɔ, hena hamea *f*e kpekpeɖeŋu nana, alo dɔmenyuidɔa ɖe wɔwɔ, wo katã nye nuvɔ̃ *f*e tutuɖomɔnu. Esiawo katã nye gadidi to mɔ bɔbɔe dzi, eye womenye nu siwo ade ɖeviwo *f*e susu dzi o. Ne wɔna siawo mele eme o la, anye ne amewo maganɔ dua *f*e se siwo tsi tre ɖe akɔdada vovovowo, alo ga kpɔkpɔ dɔaɖekemawɔ ŋu la, dzi dam, abe alesi wòle fifia ene la o. Bubumea ɖewo, siwo hã dea asi wɔna siawo me la, nɔa dzi dem *f*o na wo ɖokui be wole ga, si wokpɔ le akɔdada kple fefe vovovo siawo me la, tsɔ ge na dɔmenyui wɔwɔ. Nutomedzikpɔla Washburn wú nu be mele be woaɖe mɔ be wɔna siawo, siwo le sɔhɛwo *f*e susu gblẽm la, wòayi edzi o.

Xexeme yome nɔnɔ *f*e gbɔgbɔ la xɔ hawo katã me. Le Aŋlisiwo de hã Osofo Robert Atkins *f*o nu tso nya sia ŋu le mawunyaa ɖe, si wògblɔ le London la me. Ebe dzɔdzɔenyenyeme vavãwo le vɔvɔm le anyigba dzi, eye amea ɖeke metsɔ ɖe le me o. Egbe *f*e xɔsemeʋulawo katã le ha ɖesiaɖe me nye xexemelɔlawo, xexemesrɔlawo, wolɔa dzidzeme geɖe kpɔkpɔ, dina bubudeameŋuwo. Woyɔ wo be woavakpe fu kple Kristo, ke wohea ɖe megbe ne wodo go mokaname ŋutɔ gɔhã. Megbedede, megbedede, megbedede; nɔnɔme sia koe le dzedzem kɔte le hameawo katã me. (374) Nenye ɖee wode dzesi nɔnɔme sia, nenye ɖee wosee le wo ɖokuiwo me la, anye ne mɔkpɔkpɔa ɖe anɔ anyi. Ke nublanuitɔe, wole adegbe *f*om be: “Yewonye kesinɔtɔwo, kesinɔnuwo le yewo si, eye naneke mehiã yewo o.” —Second Advent Library, tract No 39.-

Nuvɔ̃, si wotsɔ bu fɔ Babilon la enye bena ena “dukɔwo katã no e*ƒ*e ahasiwɔwɔ sesẽ *ƒ*e dɔmedzui kplu la.” Kplu sia *ƒ*e numuame, siwo le eme wòtsɔ na xexeame la, woenye nudadafiafia, siwo dzi wòdo kpe le e*ƒ*e asitsatsa gbogboawo kple anyigbadzimegãwo me. E*ƒ*e xɔlɔwɔwɔ kple xexea gblẽ e*ƒ*e xɔse la, eye eya hã, le e*ƒ*e akpa dzi, he gbegblẽ va xexea dzi to nu dadafiafia, siwo tsi tre ɖe Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e ɖasedidi vavãwo ŋuti la, fiafia me.

Roma xɔ Biblia le dukɔa si, hebia tso amegbetɔwo katã si be woaxɔ ye*ƒ*e nufiafiawo ɖe Agbalẽ Kɔkɔe la tɔwo te*ƒ*e. Ke Reformatio *ƒ*e dɔdeasi la enye be wòagatrɔ Biblia va na amegbetɔwo keŋ. Gake ɖe menye nyate*ƒ*e wònye be le hawo katã me egbea, wole amewo fiam be woalí wo*ƒ*e xɔse ɖe woaŋutɔwo *ƒ*e dzixɔse kple hamea *ƒ*e nufiafiawo dzi, ke menye ɖe Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔea dzi o mahã? Charles Beecher gblɔ tso Protestant hameawo ŋuti be: “Wosena veve alo dona dɔmedzui ne wogblɔ nya sesẽa ɖe tsi tre ɖe wo*ƒ*e nane dzi xɔse ŋuti, abe alesi wònɔ na katoliko nunɔlawo ne wo*ƒ*o nu tso wo*ƒ*e subɔsubɔ, siwo wotsɔna na ame kɔkɔewo kple martirowo la ŋu ene. Nyanyui-hame vovovoawo bla wonɔewo kple woawo ŋutɔ *ƒ*e asiwo alegbegbe be, afisiafi, si nàyi la, màte ŋu azu mawunyagblɔla nenye be mèlɔ̃ xɔ wo*ƒ*e agbalẽa ɖe dzi se kpe ɖe Biblia ŋu o. Menye nya *ƒu ƒ*lu ko wònye be nàgblɔ be hamea *ƒ*e nane dzi xɔse *ƒ*e ŋusẽ-ɖeɖefia gbãtɔ ye nye be wòatsi tre ɖe Biblia ŋuti, alesi ko Roma wɔnae vavã la ene o, negbe ɖe ko eya wɔnae kple ayedzedze.” —Mawunya *ƒ*e tanya: “The Bible, Sufficient Creed.”- si wogblɔ le Fort Wayne, Indiana, Feb. 22 1846.-

Nenye be nufiala nute*ƒ*ewɔlawo le Biblia gɔme ɖem la, ameŋkutaa ɖewo kple nunɔla, siwo wɔa wo ɖokui Mawunya nyalawo la, tsia tre enumake ɖe wo*ƒ*e nufiafiawo ŋuti heyɔa nyate*ƒ*e la be alakpanu, eye wokplɔa amesiwo nɔ nyate*ƒ*ea dim la trana mɔe. Ne menye ɖee xexea katã le Babilon *ƒ*e aha mum dziɖelame*ƒ*otɔe o la, anye ne ameha geɖewo xɔ Mawunya *ƒ*e nyate*ƒ*e blibo, si gena ɖe ame *ƒ*e dzi me la, eye wotrɔ dzi me. Evɔ, nublanuitɔe la, tɔtɔtɔ va ge ɖe Kristo subɔlawo *ƒ*e xɔse me alegbegbe be womeganya nusi dzi woaxɔ se gɔhã o. Ke xexea *ƒ*e dzimematrɔ *ƒ*e nuvɔ̃ la mlɔ anyi ɖe hamea *ƒ*e ʋɔtru nu. Nyaɖeɖefia 14lia *ƒ*e gbedeasia ɖi zi gbãtɔ le *ƒ*e 1844 *ƒ*e dzomeŋɔli, eye wòyi na Amerika *ƒ*e hameawo tɔxɛ. Afisia woɖe gbe*ƒ*ã nyanyanagbedeasi ku ɖe ʋɔnudɔdrɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o la *ƒ*e vava ŋuti le, eye ame akpa gãtɔwo gbe gbedeasi la xɔxɔ, ale be gbegblẽ va hameawo me kpuie. Gake mawudɔla evelia *ƒ*e gbedeasia mewú e*ƒ*e dɔwɔwɔ nu le *ƒ*e 1844 lia me o. Susu me *ƒ*e gbegblẽ xɔ hameawo me keŋ le esi wogbe Mɔkpɔlawo *ƒ*e gbedeasia *ƒ*e kekeli la ta. Gake wo*ƒ*e anyidzedze la mede blibo haɖe o. Ke esi woyi edzi le ɣeyiɣi sia *ƒ*e nyate*ƒ*e tɔxɛ, siwo wotsɔ na mí gbegbe dzi la, wole to yim ɖe dzi. Gake womate aŋu gblɔ haɖe be “Babilon mu,... elabe ena xexea katã no e*ƒ*e ahasiwɔwɔ *ƒ*e aha la” o. Mekpɔna xexea katã wɔ esia o. Ðekawɔwɔ kple xexeame kple ɖekematsɔleme na ɣeyiɣia *ƒ*e dodokpɔ nyate*ƒ*ewo gale edzi yim hele ŋusẽ kpɔm le Nyanyui hamea me le kristotɔwo *ƒ*e duwo katã me, eye hame siawo katã ye Mawudɔla evelia *ƒ*e nyanyananya dziŋɔ la le yiyim na. Gake esi wòle alea hã, megbedede la mekpɔ ɖo e*ƒ*e kɔkɔ*ƒ*e haɖe o.

Biblia gblɔ be hafi Kristo natrɔ va la, Satana “awɔ dɔ le avatsokaka *ƒ*e ŋusẽ kple dzesiwo kple nukunuwo katã, kple madzɔmadzɔnyenye *ƒ*e amebeble katã me”, eye amesiwo “mexɔ nyate*ƒ*e *ƒ*e lɔlɔ̃ bene woaxɔ wo o la”, woadɔ “beble, si nu sẽ la aɖo ɖe wo gbɔ, bene woaxɔ avatsokaka dzi ase.” (Tesa.II, 2:9-11) . Hamea *ƒ*e gege ade blibo le ɣeyiɣi, si me wòage ɖe nɔnɔme sia me, eye hamea kple xexea me *ƒ*e ɖekawɔwɔ ava eme keŋkeŋ le kristotɔwo katã dome. Tɔtrɔ la le vavam vivivi, eye e*ƒ*e blibodede, abe alesi wogblɔe le Nyaɖeɖefia me ene la, gale ŋgɔ gbɔna. To gbɔ be gbɔgbɔme vivitiwo kple teteɖa tso Mawu ŋuti yɔ hameawo me hã la, Kristo *ƒ*e yomedzela vavãwo gasusɔ le wo me. Geɖewo enye wo dometɔ, siwo mese mía*ƒ*e ɣeyiɣiawo *ƒ*e nyate*ƒ*eawo *ƒ*e ɖeke kpɔ o. Wo dome ame geɖewo mele dzidzɔ kpɔm ɖe nɔnɔme, si wole fifia ŋu o, eye wole mɔ kpɔm na nunya deblibo la. Wole Kristo *ƒ*e nɔnɔme dim le hame, si nye wotɔ la me. Ke esi hameawo le ɖeka wɔm kple xexea hele tetem ɖa tso Nyate*ƒ*ea ŋu la, vovototo, si le xexeamelɔlawo kple Nyate*ƒ*edilawo dome la le dzedzem ɖe dzi, eye le nuwuwu la, mamã ava eme godo. Ɣeyiɣi ava esime amesiwo lɔ̃ Mawu wú nuwo katã la magate ŋu alɔ̃ anɔ anyi kple amesiwo lɔ̃ vivisesewo wú Mawu, gake le mawusosroɖa *ƒ*e nɔnɔme ɖem fia, gake gbe e*ƒ*e ŋusẽ la o.

Nyaɖeɖefia ta 18lia le nu *ƒ*om tso ɣeyiɣi, si me, abe nugbegbe le ta 14lia *ƒ*e gbedasi etɔawo gbɔ *ƒ*e emetsonuwo enea, hame la anyrɔ̃ ɖe nɔnɔme, si ŋu dɔla evelia gblɔ nya ɖi le la, eye woayɔ mawuvi, siwo gasusɔ le Babilon me la be woado go. Gbedeasi sia ye lanye mamlɛ, si ayi na xexe blibo la, eye wòawɔ e*ƒ*e dɔdeasi la. Nenye be wogblẽ amesiwo “melɔ̃ nyate*ƒ*e la o, ke wokpɔ ŋudzedze le madzɔmadzɔ ŋu”, (Tesa.II, 2:12) ɖe vodada me, ale be woaxɔ alakpa dzi se la, ekem Nyate*ƒ*ea *ƒ*e kekeli la aklẽ na amesiwo katã *ƒ*e dzi le vuvu ɖi na exɔxɔ, eye A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vi, siwo aganɔ Babilon me la, ase yɔyɔ sia :“Mido go tso Babilon me, nye dukɔ” (Nyaɖ. 18:4.)

UIULI GÃ LA

Ta 22 lia —Nyagblɔdi Siwo Va Eme La

Esi ɣeyiɣi, si dzi wokpɔ mɔ na A*f*etɔ *f*e vava le, le *f*e 1844lia *f*e se*f*oɣi, va yi la, amesiwo nɔ elalam la ge dɛ dikeke kple makadɛdzia dɛ me ɣeyiɣi suɛa dɛ. Ke le esime xexemetɔwo le wo kpɔm abe amesiwo dzi dɛ le *f*o na keŋkeŋ ene, elabe wodze woawo ŋutɔwo *f*e vodada, si ŋu wolé dɔ me la, wogale akɔfafa kple dzide*f*o kpɔm le Mawu *f*e Nya la me. Gedɛwo gale Ɖɔŋlɔawo me dzrom madzudzɔmadzudzɔ na ŋusẽ dodo wo*f*e xɔse *f*e gɔmedɔkpe la, eye woyi dɛ Nyagblɔdiawo sɔsrɔ̃ dzi vevie na kekeli yeyewo xɔxɔ. Biblia *f*e dasedidi, si dzi wolí wo*f*e xɔse dɔ la, me kɔ *f*ãa, eye vodada mele eŋu o. Dzesi, siwo ŋu womate ŋu da vo le o la, le edɛm fia be Kristo *f*e vava tu a*f*e. A*f*etɔ *f*e yayra tɔxɛ, si wòdɛ fia, to vɔwɔla gedɛwo *f*e dzimetɔtrɔ me kple nyɔnyɔ le gbɔgbɔ me, si ge dɛ kristotɔwo *f*e *f*omea me la, wo katã dɔ kpe edzi be dzi*f*oe wo*f*e gbedeasi la tso. To gbɔ be xɔsetɔ siawo mete ŋu le kekem dɛ afisi kuxi la le ŋuti o hã la, kakadɛdzi su wo si be Mawue kplɔ yewo le yewo *f*e nute*f*ekpɔkpɔ la me. Le nyagblɔdi, siwo woxɔe se be wole nu *f*om tso Ɖela *f*e tɔtrɔva ŋu me la, woke dɛ nuxlɔamenyaa dewo ŋu, siwo sɔ kple dikeke kple makadɛdzi *f*e nɔnɔme, si wole la, eye wole dzi dem *f*o na wo be woalala le dzigbɔdi kple xɔse me, ale be nusiwo do viviti fifia na wo*f*e gɔmesese la nava kɔ nyuie na wo.

Nyagblɔdi siawo dometɔ dɛka enye Xabakuk 2:1- 4 : “Mayi nye dzɔ*f*e, eye matsi tre dɛ xɔta, ne matsa ŋku, akpɔ nya, si wòle gbɔgblɔ ge nam kple nya, si tsɔ ge wòala adɔ nye nyahehe ŋu nam. Tete Yehowa dɔ ŋu nam gblɔ bena: ‘Ɖlɔ ŋutegã la dɨ, eye nadɛe dɛ kpe dzi be wòanya xlẽ bɔbɔe. Elabena azãgbe li na ŋutega la, e*f*e nuwuwu le a*f*e tum, eye maflu ame o; ke ne etsi megbe la, kpɔ esinu, elabena ele vava ge kokoko, eye mahe dɛ megbe o. Kpɔ dɛa, e*f*e luʋɔ vu gblotoo, eye meto mɔ dɛka le eme o; ke ame dzɔdzɔe ya anɔ agbe to e*f*e xɔse me.” (378)

Le *f*e 1842 lia godzi la, se, si wode le nyagblɔdi sia me be woaŋlɔ̃ ŋutegã la dɨ, woatae dɛ kpewo dzi ale be woanɔ exlẽm ɣesiaɣi la, tutu Charles Fitch be wòadɛ susu ata nyagblɔdi tafloa dɛ, si adɛ Daniel kple Nyadɛdefia *f*e ŋutegawo me nyuie. Wokpɔ taflo sia *f*e tata kple emama abe sedede, si le Xabakuk *f*e nyagblɔdia me la, dziwɔwɔ ene. Gake amea dɛke mede dzesii ɣemaɣi be nyagblɔdi ma tututu ke ganɔ nu *f*om tso tenɔnɔ alo lala *f*e ɣeyiɣia dɛ ŋuti o. Ke le dzidɛleame*f*o *f*e ŋkekeawo megbe la, woke dɛ eŋu be nyagblɔdia *f*e akpa sia dɔ asixɔxɔ tɔxɛ: “elabe ŋutega la mava eme hadɛke o… Ame dzɔdzɔe anɔ agbe le xɔse me.”

Xezekiel *f*e nyagblɔdia *f*e akpa, si gbɔna la, hã nye ŋusẽdoame kple akɔfanya na xɔsetɔwo: “Yehowa *f*e gbe va nam be: “Amevi, nya ka *f*omevi enye ekem gblɔm miele le Israel-nyigba dzi be ɣeyiɣiawo gbɔ metsɔ o, eye ŋutegawo katã nu tso? Eyata gblɔ na wo be: Ale A*f*etɔ Yehowa gblɔ esi: Matsi nya siawo tɔgbe nu, eye womagagblɔe le Israel azɔ o; ke boŋ gblɔ na wo bena ɣeyiyi la kple ŋutegawo katã *f*e nyawo tu a*f*e.. nya, si gblɔm mele la ava me, eye manɔ anyi ete*f*e nadidi o…Israel *f*e a*f*e la le gbɔgblɔm be: Ɖkeke

nanewo ŋue wole ŋutega kpɔm ɖo. Eyata gblɔ na wo bena: Ale A*f*etɔ Yehowa gblɔ esi: Nye nyawo katã maganɔ anyi ete*f*e nadidi o. Nya, si megblɔ la, ava me." (Xezek.12:21-25, 27, 28).

Kristotɔ siawo, siwo nɔ wo*f*e A*f*etɔ lalam la, nɔ dzidzɔ kpɔm kple susu sia be Amesi dzea si nuwuwua tso gɔmedzedzeame ke, si *f*e ŋkuwo kpɔa nu to *f*e alafafawo me do ŋgɔ la, kpɔ dziɖelame*f*o, si le wo dzi va ge la xoxo, eye wòdzra dzide*f*o kple mɔkpɔkpɔnya nyuiwo da ɖi na wo. Ne Ɲɔŋlɔawo *f*e akpa sia, si xlɔ̃ nu wo be woalala kple dzigbɔɖi, le kaka ɖe Mawu *f*e Nya dzi me, mele eme o la, anye ne wo*f*e xɔse la abú keŋ le dodokpɔ ɣeyiɣi ma me.

Mateo *f*e Nyanyuia ta 25lia *f*e lododo ku ɖe ɖetugbi ewoawo ŋu la nye nusi *f*o nu nyuie tso Mɔkpɔlawo *f*e nute*f*ekpɔkpɔ sia ŋuti. Le Mateo ta blaeve vɔ enelia me, esi nusrɔlawo wɔ biabia na Kristo ku ɖe e*f*e tɔtrɔva kple xexeame *f*e nuwuwu-dzesi ŋuti la, eɖo eŋu he*f*o nu na wo tso nudzɔdzɔ gãtɔ, siwo ava eme le xexeame kple hamea *f*e ŋutinyawo me, tso e*f*e vava gbãtɔ yi ɖe evelia dzi; nudzɔdzɔ abe Yerusalem gbagbã, Hamea *f*e fukpekpe gã, si nye yometiti sesẽ, siwo me wòto le trɔsubɔlawo kple papa dziɖuɖua si me, ɣe kple ɣleti *f*e vivitídodo kpakple ɣletiviwo *f*e gege ɖe anyigba dzi ene. Eyi edzi *f*o nu tso e*f*e vava le e*f*e fiaɖu*f*ea me ŋuti, eye wòdo lo ku ɖe subɔlawo *f*e hatsotsoe eve, siwo le mɔ kpɔm na A*f*etɔ *f*e vava la ŋu. Ta 25lia dze egɔme kple nyati siawo: "Dzi*f*ofiaɖu*f*e la aɖi ɖetugbi ewo…" Afii wò*f*o nu le tso nuwuwu *f*e Hame, si *f*e nya wògblɔ le ta 24lia *f*e vɔvɔnu ŋuti. Le lododo sia me la, etsɔ ɣeyiɣi sia *f*e kristotɔwo *f*e nute*f*ekpɔkpɔ sɔ kple ɣedze*f*etɔwo *f*e srɔɖeɖe kɔnu *f*e ŋutinyaa ɖe.

"Elabena dzi*f*ofiaɖu*f*e la aɖi ɖetugbi ewo, siwo do go kple wo*f*e akaɖiwo bena yewoayi aɖakpe ŋugbetɔsrɔ. Eye wo dome ame atɔ̃ nye abunetɔwo, eye ame atɔ̃ hã nye aɖaŋudzelawo. Elabena abunetɔwo la wotsɔ wo*f*e akaɖiwo, ke wometsɔ ami kpe ɖe wo ŋuti o; ke aɖaŋudzelawo ya tsɔ ami de wo*f*e guiwo me kpe ɖe wo*f*e akaɖiawo ŋuti. Eye esi ŋugbetɔsrɔ̃ la tsi anyi la, wo katã wodɔ akɔlɔe, eye wodɔ alɔ. Ke le zãtitina la ɣli ɖi bena: Kpɔ ɖa ŋugbetɔsrɔ̃ la gbɔna! Mido go yi ɖakpee!"

Kristo *f*e tɔtrɔva, abe alesi mawudɔla gbãtɔ ɖe gbe*f*ãe ene la, *f*e dzesidenu enye "Ɲugbetɔsrɔ" la *f*e vava. Ðɔɖɔɖo gã *f*e dɔ gã, si va eme le Kristo *f*e vava *f*e gbe*f*ãɖeɖea me la, sɔ kple ɖetugbi ewoawo *f*e azɔli. Le lododo sia me, abe le Mateo 24 me ke ene la, wole nu *f*om tso hatsotsoe eve ŋuti. Wo katã wotsɔ wo*f*e akaɖiwo, (si nye Biblia la) eye, le e*f*e kekeli nu la, wodze mɔ yina Ɲugbetɔsrɔ̃ la kpe ge. Le esime ɖetugbi abunetɔwo le wo*f*e akaɖiwo tsɔm la, womedze ami kpe ɖe eŋu o, ke nunyalawo ya de ami guiwo me kpe ɖe wo*f*e akaɖiwo ŋu. (380) Nunyala siawo xɔ Mawu *f*e amenuveve, Gbɔgbɔ Kɔkɔe *f*e ŋusẽ, si wɔa ame yeyee, si naa be Mawu *f*e Nya la zu akaɖi na wo*f*e afɔwo kple kekeli na wo*f*e to*f*ewo la. Be Nyate*f*ea nasu wo si la, wosrɔ̃ Ɲɔŋlɔawo le Mawu vɔvɔ̃ me, eye wodi wo*f*e dziwo kple agbe *f*e dzadzɛnyenye vevie le kutrikuku me. Wowɔ nute*f*ekpɔkpɔ tɔxɛ

kple Mawu, eye dziɖelame*ƒ*o sesẽ kple A*ƒ*etɔ la *ƒ*e megbetsitsi mate ŋu atsrɔ̃ wo*ƒ*e xɔse ɖe Mawu kple e*ƒ*e Nya la dzi o. Ðetugbi kemɛwo hã tsɔ wo*ƒ*e akaɖiwo, gake womedze ami ɖe asi o. Wowɔ nu le dzoxɔxɔ ko me. Gbe*ƒ*ãɖeɖe nyui, siwo wose la, nyɔ vɔvɔ̃ le wome, eye wozia ɖe wo*ƒ*e zɔhɛwo *ƒ*e xɔse ŋu, hekpɔ ŋudzedze le seselelãme nyuiwo *ƒ*e kekeli, si menɔa anyi ɖaa o la, ɖeɖe ko ŋu, le Nyate*ƒ*ea *ƒ*e gɔmesese nyuie madi me, kple nute*ƒ*ekpɔkpɔ mawɔ kple amenuveve *ƒ*e dɔwɔwɔ le dzi me la me. Wodo go yi A*ƒ*etɔ la kpe ge le mɔkpɔkpɔ me na fetu, si woaxɔ enumake la me, ke womedzra ɖo na nuwo *ƒ*e megbetsitsia ɖeke alo dziɖelame*ƒ*o *ƒ*e nudzɔdzɔa ɖeke o. Ale wɔ be esi dodokpɔwo va la, wo*ƒ*e xɔse lóló, eye wo*ƒ*e kekeli la nu nɔ tsitsim.

Azɔ esi Ɖugbetɔsrɔ̃ la mele vavam kaba o la, wokatã yi ɖe alɔ̃ me. Ɖugbetɔsrɔa *ƒ*e megbetsitsi le dzesi dem ɣeyiɣi, si wokpɔ mɔ na A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava la *ƒ*e nuwuwu, dziɖelame*ƒ*o kple nusi dze abe megbetsitsi ene la. Ke le kakaɖedzimanɔanyi *ƒ*e ga*ƒ*o*ƒ*o sia me la, ame malikewo, afã-kple-afã *ƒ*e nuwɔlawo *ƒ*e dzo kple ŋutetewɔwɔwo ɖiɖi keŋkeŋ. Gake amesiwo *ƒ*e xɔse nɔ anyi ɖe wo*ƒ*e Biblia nyanya na wo ɖokuiwo dzi la, li ke ɖe agakpe, si dziɖeleame*ƒ*o *ƒ*e ya*ƒ*o*ƒ*owo mate ŋu aʋuʋu o la dzi. Wokatã yi ɖe alɔ̃ me, le esime hatsotsoe ɖeka zia ɖe e*ƒ*e xɔse ŋu, vɔvɔ̃ manɔmee, eye eveliawo le dzi gbɔm ɖi be kekeli, si kɔ wú la ava na yewo. Ke le dodokpɔ *ƒ*e zã me la, hatsotsoe evelia *ƒ*e dzolelé kple ɖokuitsɔtsɔna nɔ ɖiɖim. Gbɔgbɔ malikewo kple dzimadeblibo nuwɔlawo magate ŋu zia ɖe wo nɔviwo *ƒ*e xɔse ŋu o. Ele be amesiame nali ke ɖe e*ƒ*e xɔse dzi, alo wòadze anyi. Le ɣeyiɣi sia me, wɔwuiwɔwɔ dze ta dodo ɖa. Amea ɖewo, siwo ɖe wo ɖokui fia abe amesiwo lé dzo na gbedeasia ene la, gbe nu le Mawu *ƒ*e Nya gbɔ abe Kristotɔ *ƒ*e kplɔla, “vodada- manɔŋutɔ”, si mewɔa vɔ̃ o, ɖeka, si li la ene, (381) eye, le esime wobe Gbɔgbɔ kɔkɔe le yewo kplɔm la, wotsɔ woa ŋutɔwo *ƒ*e seselelãme, nukpɔkpɔ kple susuɖeɖewo wɔ wo*ƒ*e kplɔla. Wo dometɔa ɖewo tsɔ ŋkuagbã *ƒ*e dzolelé le nu wɔgbɔemewo wɔm, eye wonɔ nya tsɔm ɖe amesiwo meda asi ɖe wo*ƒ*e wɔnawo dzi o la ŋuti. To egbɔ be Mɔkpɔlawo *ƒ*e akpa gãtɔ melɔ̃ ɖe wo*ƒ*e susuwo kple nuwɔnawo dzi o hã, ame geɖewo tsri Nyate*ƒ*e la le woawo ɖeɖe ko ta.

Mɔ sia dzi Satana nɔa totom be yeaxe mɔ na Mawu *ƒ*e dɔ la, ahatsrɔe ɖa. Mɔkpɔlawo *ƒ*e nufiafiawo wɔ dɔ ɖe amewo dzi geɖe. Vɔwɔla akpeakpewo trɔ dzi me, eye nute*ƒ*ewɔla geɖewo hã tsɔ wo ɖokui de mawunya kaka dɔ la me le mɔkpɔkpɔ ɣeyiɣiawo me. Nuvɔ-fiavi la nɔ eyomedzela geɖewo búm, eye le e*ƒ*e didi be yeahe fɔbubu va Mawu *ƒ*e dɔa dzi la, edze agbagba ble xɔsemeʋula geɖewo de nu wɔgbɔemewo wɔwɔ me. Egana hã be e*ƒ*e dɔwɔlawo nanɔ klalo be kasia amesiawo nawɔ vodadaa ɖe, adze nuvɔ̃ me alo awɔ nu madzɔmadzɔa ɖe la, woaɖe vodada sia fia, ana e*ƒ*e kpekpẽme nalolo wú alesi wòle la, eye woatsɔe aɖo dukɔa *ƒ*e ŋku me be woakpɔ, ale be Mɔkpɔlawo kple wo*ƒ*e xɔse la nanyɔ̃ ŋu na amewo. Ekem ne ate ŋu alé ame geɖe, siwo *ƒ*e dzi dzí wòaɖu fia le, be woaʋu Mɔkpɔlawo *ƒ*e xɔse me la, anɔ bɔbɔe nɛ be wòatsɔ amesiawo ɖo xexeame *ƒ*e ŋku me abe Mɔkpɔla vavãwo ene, ahatsɔ nya ɖe wo ŋuti.

Satana enye “nɔviwo nutsola”, eye e*f*e gbɔgbɔ ye nana be amewo dena xa ɖi na Mawuviwo *f*e gbegblẽa ɖe, ale be woaɖee fia le duto*f*o, le esime woŋena ŋku *f*ua wo*f*e nyuiwɔwɔwo ya dzi. Ne Mawu le dɔ wɔm na luʋɔwo *f*e ɖeɖekpɔkpɔ la, futɔ la hã nɔa e*f*e ŋutetewo katã wɔm tsi tre ɖe eŋu. Esi Mawuviwo yi ɖe Mawu *f*e ŋkume la, Satana hã va nɔ wodome. Nenemae le ɖɔdɔdo *f*e ɣeyiɣiwo me la, etutuna dzimemakɔmakɔtɔwo kple susumade-blibotɔwo dea ɖɔdɔdɔwɔlawo dome. Ke ne amesiawo xɔ nyate*f*ea *f*e akpaa ɖe, eye wokpɔ mɔ le xɔsetɔwo dome la, ewɔa dɔ toa amesiawo dzi hena susu, siwo nye afɔku na ŋudzɔmanɔlawo la vɛ. Menye amea ɖe kpɔkpɔ le Mawu *f*e dukɔ la dome, eɖanye le gbedoxɔ me, alo le Nuɖuɖu kɔkɔe kplɔ̃ ŋu la, koe nye kakaɖedzi be amesia nye kristotɔ vavã o. Satana nɔa afima edziedzi, le ɣeyiɣi veviewo ke me hã, le amesiwo wòate ŋu atsɔ wɔ e*f*e dɔwɔnuwo la *f*e nɔnɔme me. (382)

Vɔwɔwɔfiavi la ʋlina anyigba *f*e kakɛ suɛ, si ko dzi Mawu *f*e dukɔa aɖo afɔ le e*f*e mɔzɔzɔ me ɖo ta dzi*f*o la, kplii vevie. Le Hamea *f*e ŋutinya katã me la, womese kpɔ be wowɔ ɖɔdɔdoa ɖe, si Satana metsi tre sesiẽ, tsɔ mɔxenu geɖewo tso mɔ na mawuviwo o. Nenema wònɔ le Paulo ŋɔli. Afisiafi si, wòɖo Hamea ɖe anyi le la, xɔsemeʋulaa ɖewo tsia tre hea nu dadawo dea wo dome, nudadafiafia, siwo, nenye be woxɔ wo la, atsrɔ̃ lɔlɔ̃ na nyate*f*ea le wo me katã la. Luther hã to vevesese kple tɔtɔtɔtɔ geɖe me tso wɔwuiwɔla, siwo be Mawu *f*o nu na yewo ŋutɔ ŋkume kple ŋkume la, eye wotsɔ woawo ŋutɔ *f*e susuɖeɖe kple nukpɔkpɔwo ɖo Ɔɔŋlɔawo *f*e ɖaseɖiɖi vavãwo ta me la, *f*e asi me. Ame geɖe, siwo si xɔse mele o, siwo mewɔ nute*f*ekpɔkpɔa ɖeke kpɔ o, gake wonye ɖokuiŋudzela gã, siwo lɔna nu yeyewo sese kple gbɔgblɔ la, ge dze nufiala yeye siawo *f*e beble me, eye wowɔ ɖeka kple Satana *f*e ŋudɔwɔnuwo hena dɔ, si Mawu na Luther be wòawɔ la gbagbã. Nenema kee wònɔ na nɔvi Wesleywo kple Mawu *f*e dɔtsɔla bubuwo hã, siwo nye yayra na xexeame to wo*f*e xɔsedɔwo me, be woaʋli kple Satana *f*e aɖaŋu vɔɖi, siwo tutuna ame dzimemakɔmakɔtɔwo kple gbɔgbɔ malikewo dena nu wɔwui vovovowo wɔwɔ me.

William Miller hã mekpɔa ŋudzedzea ɖeke le nɔnɔme, si kplɔa ame yia wɔwui wɔwɔ me o. Egblɔna, abe Luther ke ene, be ele be woado gbɔgbɔwo katã kpɔ kple Mawu *f*e Nya la. Miller be: “Le mía*f*e ŋkeke siawo me la, Abosam ɖu fia ɖe amea ɖewo *f*e gbɔgbɔ dzi geɖe. Ekem aleke míate ŋu awɔ adze si gbɔgbɔ, si le wo ʋanyam? Biblia ɖo biabia sia ŋuti: «Miadze si wo to wo*f*e kutsetsewo me.” Gbɔgbɔ vovovo geɖewo le xexeame, eye woabia tso mía si be míado wo akpɔ. Esi makplɔ mí yi ɖe bɔbɔenyenye, dzɔdzɔenyenye kple kɔkɔenyenye *f*e agbenɔnɔ gbɔ le xexe sia me o la, menye Kristo *f*e Gbɔgbɔ o. Mele kakam ɖe dzi sesiẽ azɔ be Satana ye le megbe na nudzɔdzɔ masegɔmena, siwo le eme vam fifia la. Ame geɖewo le mía dome, siwo nɔ kɔkɔenyenye *f*e adegbe *f*om, gake wolé ɖe amegbetɔwo *f*e numamewo ŋuti, hele dzedzem abe amesiwo menya Nyate*f*e la o, abe ame mamlɛawo ke ene.- Bliss, p. 236, 237.- (383) Nudadafiafia *f*e gbɔgbɔ tèa mí ɖa tso Nyate*f*e la gbɔ le esime Mawu *f*e Gbɔgbɔ kplɔa mí yia Nyate*f*e la mee. Ke ne nebe amea ɖe ate ŋu

anɔ vodada me vɔ wòanɔ xɔxɔm se be yele Nyate*ƒ*e la me ɖee, alekee? Mía*ƒ*e ŋuɖoɖoa koe nye be Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ kple e*ƒ*e Nya la wɔa ɖeka godo. Ne amea ɖe drɔ̃ ʋɔnu eɖokui kple Mawu *ƒ*e Nya la, eye wòkpɔ be yewɔ ɖeka kplii blibo le e*ƒ*e gowo katã me la, ekem nexɔe se be yele Nyate*ƒ*e la me. Ke ne ekpɔ be ɖekawɔwɔ mele gbɔgbɔ, si le yekplɔm kple Mawu *ƒ*e Se blibo la, alo kple e*ƒ*e Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔea katã dome o la, ekem ele nɛ be wòalé ŋku nyuie ɖe e*ƒ*e azɔli ŋu be magadze abosam *ƒ*e mɔtetre me o.- The Advent Herald and Signs of the Times Reporter, vol. 8, No 23, January 15 1845.- Edziedzi la, mekpɔa dzi me *ƒ*e mawusosroɖa vavã *ƒ*e dzesi le ŋkuviwo *ƒ*e keklẽ, mo, si *ƒ*o aɖatsi, kple dzi *ƒ*e ɣlidodo, si dzi womía nu ɖo la me, tsɔ wú kristotɔ dukɔa katã *ƒ*e howɔwɔwo me.” —Bliss, p. 282-

Le Reformatio ŋkekewo me la, e*ƒ*e futɔwo tsɔ nya ɖe ɖɔɖɔɖowɔla, siwo ho aʋa sesiẽ ɖe wɔwui kple nu wɔgbɔemewo wɔwɔ ŋuti la, be woawo boŋ enye nusiawo wɔlawo. Nenema kee nye Mɔkpɔlawo *ƒ*e futɔwo hã *ƒ*e wɔnawo ɖe wo ŋuti. Menye ɖe ko wonaa be wɔwuiwɔlawo *ƒ*e vodadawo nagasɔ gbɔ ɖe edzi wú alesi wole la o, ke wotsɔa amegblẽnya geɖe, siwo mesɔ ɖe nyate*ƒ*ea ɖeke ŋu o la, hã kpena ɖe wo ŋu. Nusi koe le amesiawo tutum la enye Mɔkpɔlawo *ƒ*e gbedeasiawo malɔ̃ kple fuléle woamawo. Gbe*ƒ*ã ɖeɖe Kristo *ƒ*e vava, si tu a*ƒ*e la, nye nusi ʋuʋu wo le wo*ƒ*e ŋutifafa me. Wonɔa vɔvɔm be to gbɔ be yewomedi A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava o hã, ate ŋu ava eme. Esia tae woho aʋa ɖe Mɔkpɔlawo kple wo*ƒ*e xɔsea ŋuti ɖo.

Ke wɔwuiwɔlaa ɖewo *ƒ*e gege ɖe Mɔkpɔlawo dome menye taflatsɛ nyuitɔ be woaxɔe se be wo*ƒ*e azɔli la metso Mawu gbɔ o, abe alesi ko wònye be wɔwuiwɔlawo kple nuwɔgbɔeme wɔlawo *ƒ*e Hamea me nɔnɔ le Apostolo Paulo ŋɔ̃li me, alo le Luther *ƒ*e ɣeyiɣi me hã, mewɔ be woatsi tre ɖe wo*ƒ*e dɔwo ŋuti o ene. Esu ko be Mawu *ƒ*e viwo nafɔ tso wo*ƒ*e alɔ̃dɔdɔ̃ me, eye woadze vevesese ɖe nuvɔ̃wo ta kple ɖɔɖɔɖodɔ vavãa ɖe gɔme; be woadze Ɖɔŋlɔ̃awo me kuku ale be yewoake ɖe nyate*ƒ*e la ŋuti abe alesi wòle le Kristo me ene; be woatsɔ wo ɖokui na Mawu blibo; ekem míake ɖe eŋu kple kakaɖedzi be Satana hã anɔ dɔ dzi vevie. (284) A*ƒ*o e*ƒ*e dɔla vɔ̃ɖiwo katã nu *ƒ*u ɖe eɖokui ŋu hena e*ƒ*e beble ŋusẽ dɔwɔwɔwo katã ɖeɖe ɖe go.

Menye gbe*ƒ*ãɖeɖe Kristo *ƒ*e tɔtrɔva ye he wɔwui kple nu wɔgbɔemewo wɔwɔ vɛ o. Gbegblẽ siawo do ta ɖa le *ƒ*e 1844 *ƒ*e dzomeŋɔli, le esime Mɔkpɔlawo ge ɖe ɖikeke kple tɔtɔtɔtɔa ɖe ku ɖe wo*ƒ*e nɔnɔme, si me wova ɖo la ŋuti. Mawudɔla gbãtɔa *ƒ*e gbedeasi kple “Zãtitina ɣli” la *ƒ*e gbe*ƒ*ã woenye nusiwo tsi tre tẽ ɖe wɔwui kple mamã, alo nɔvigɔmemase ŋuti. Amesiwo kpɔ gome le dɔ kɔkɔe sia wɔwɔ me la nɔ ɖekawɔwɔ kadedea ɖe me. Wo*ƒ*e dziwo yɔ kple lɔlɔ̃ na wo nɔewo kple na wo*ƒ*e Ðela, si wonɔ lalam la. Xɔse ɖeka kple yayra mɔkpɔkpɔ ɖeka nye ŋusẽ, si do wo ɖe dzi *ƒ*o ta na amegbetɔ *ƒ*e ŋusẽwo katã, eye wòganye akpoxɔnu na wo ɖe Satana *ƒ*e aŋutrɔwo ŋuti.

Ke esi ‘Ɖugbetɔsrɔ̃ la mele vavam kaba o la, alɔ̃ dze wo katã tsɔtsɔ me, eye womlɔ anyi yi ɖe alɔ̃ me. Le zã titina la, ɣli ɖi be: “Mikpɔ ɖa! Ɖugbetɔsrɔ̃ la gbɔna. Mido go va

kpee! Ðetugbuiawo katã fɔ, tsi tre, hedzra wo*f*e akadɻiawo ɖo. (Mateo 25: 5-7) . Le *f*e 1844 *f*e dzomeŋɔli, le ɣeyiɣi, si le ŋkeke, si woxɔɛ se gbã, be enye ŋkeke 2300 *f*e nuwuwu kple *f*e ma ke *f*e nukuxayi dome *f*e mamãme tututu la, woɖe gbe*f*ã gbedeasi sia le Ɔɔŋlɔawo *f*e nyatiwo nu pɛpɛpɛ: "Mikpɔ ɖa! Ɔugbetɔsrɔ̃ la gbɔna…"

Wowɔ afɔɖeɖe sia esi woke ɖe eŋu be fia Ahasuerus *f*e sedede ku ɖe Yerusalem *f*e tutu ɖo ŋuti, si nye gɔmedzedze na ŋkeke 2300awo la, dze dɔwɔwɔ gɔme le *f*e 457 do ŋgɔ na Kristo, *f*e nukuxayi, ke menye le *f*ea *f*e gɔmedzedze me abe alesi woxɔɛ se gbã la ene o. Ekem ne wodze *f*e 2300 xexlẽ gɔme tso *f*e 457 do ŋgɔ na Kristo *f*e nuxayi dzi la, awu nu le *f*e 1844 le Kristo megbe *f*e nuxayi.

Nugɔmeɖeɖe, si woɖe tso Nubabla Yeyea *f*e dzesiwo me la, hã ɖee fia be nusi ŋu wonɔ nu *f*om le abe gbedoxɔa ŋukɔkɔ ene la, ava eme le nuxaɣi. Ke eme ga kɔ *f*ãa wú ne wolí ŋku ɖe alesi nusiwo nye dzesi na Kristo *f*e vava zi gbãtɔa la kpɔ womevava.

Ɔutitoto-Lẽvi wuwu *f*e kɔnu la nye vɔvɔli na Kristo *f*e ku. Apostolo la gblɔ be: "…Wowu mía*f*e Ɔutitotolẽvi, si nye Kristo la hã". (Korinto I, 5:7) . Nukuŋeŋẽ gbãtɔ, siwo wotsɔ vaa Yehowa ŋkume le Ɔutitoto ŋkekenyuia dzi la, enye dzesi na Kristo *f*e tsitretsitsi. Le e*f*e nu*f*o*f*o tso Kristo *f*e tsitretsitsi ŋuti kple e*f*e nusrɔlawo katã hã tɔ ŋuti me le nuwuwu la, Apostolo Paulo gblɔ bena Kristo *f*e tsitretsi enye ŋgɔgbetɔ alo gbãtɔ: "...Gbãtɔ enye Kristo; emegbe la, amesiwo le Kristo me le e*f*e vavagbe la." (Korinto. 15: 23). Abe nuku ɖiɖi gbãtɔwo *f*e ŋeŋẽ do ŋgɔ na nuŋeŋẽ gã la ene la, Kristo enye Nuŋeŋẽ gbãtɔ na ɖeɖekpɔlawo *f*e nuŋeŋẽ mavɔ, siwo woa*f*o *f*u ɖe A*f*etɔ la *f*e avawo me le tsitretsitsi ŋkeke, si gbɔna la dzi.

Dzesi sia kpɔ emevava, menye abe nudzɔdzɔ ko ene o, ke le e*f*e ŋkeke ɖoanyi la hã dzi. Le Yudaviwo *f*e ɣleti gbãtɔ *f*e ŋkeke wuienelia dzi, ɣleti kple ŋkeke, si dzi tututu, le *f*e alafa wuiatɔ̃ sɔŋ me wowua Ɔutitotolẽvi la le la, Kristo ŋutɔ, esi wòɖu Ɔutitotolẽvi la kple nusrɔlawo vɔ la, egaɖo azã sia be wòanye ŋkuɖodzizã na ye ŋutɔ *f*e ku abe "Mawu *f*e Alẽvi, si tsɔ xexeame *f*e nuvɔwo yii ene." Zã ma me kee vɔwɔla ŋutasẽlawo lée hena etsɔtsɔ sa vɔe le atitsoga ŋuti. Alea ye, abe nu vavã la ŋutɔ, si nukuŋeŋẽ gbãtɔ *f*e kɔnu la nye dzesi na ene la, Kristo fɔ tso ame kukuwo dome le ŋkeke etɔlia dzi, "…eye wòzu amesiwo dɔ alɔ̃ la dome ŋgɔgbetɔ." (Korinto. I, 15:20) ; eganye kpɔɖeŋu ku ɖe ame dzɔdzɔe, siwo atsi tsitre, siwo *f*e gbɔdzɔgbɔdzɔŋutilã woatrɔ, wòaɖi e*f*e ŋutikɔkɔeŋutilã la, "amesi aɖuɖɔ mia*f*e bɔbɔɖeanyiŋutilã *f*e nɔnɔme, bene wòaɖi e*f*e ŋutikɔkɔeŋutilã…" (Filipi. 3:21) .

Nenema kee dzesidede ku ɖe e*f*e tɔtrɔva 'ŋuti la hã akpɔ emevava le azã, si ŋu dzesidekɔnuwo *f*o nu le la ŋuti. Le Mose *f*e ɣeyiɣiwo me la, gbedoxɔ ŋutikɔkɔ alo, avulénkeke gã *f*e kɔnu la vana me le Yudaviwo *f*e *f*e ɣleti adrẽlia *f*e ŋkeke ewolia dzi, (Mose III, 16: 29-34) le esime Nunɔlagã le e*f*e avulélé ɖe Israel dukɔa ta kple wo*f*e nuvɔwo kɔklɔ ɖa le gbedoxɔa me megbe la, doa go, eye wòyrana dukɔ la. Woxɔe se be Kristo hã, abe mía*f*e Nunɔlagã ene la, avakɔ anyigba la ŋuti to nuvɔ̃ kple vɔwɔlawo tsɔtsrɔ̃ me, eye

wòatsɔ makumakunyenye ana amesiwo le elalam la. Yudaviwo *ƒ*e ɣleti adrẽlia *ƒ*e ŋkeke ewolia, si nye avulénkeke gã la, gbedoxɔŋukɔkɔ ŋkekea le *ƒ*e 1844 me la dze Oktoba ɣleti la *ƒ*e ŋkeke 22 lia dzi, eye wobui be anye A*ƒ*etɔ *ƒ*e tətrɔva ŋkeke la. …Susu sia wɔ dɛka kple nusiwo ŋuti woke dɔ kple kakadɛdzi, si ŋu wo*ƒ*o nu le vayi, be ŋkeke 2300awo va nuwuwu le *ƒ*e 1844 *ƒ*e nuxaɣi, eye ta*ƒ*onya dɛka ma dzi ko kakadɛdzi le.

Le Mateo 25 *ƒ*e lododoa me la, nusi kplɔ ɣeyiɣi, si wonɔ mɔ kpɔm na A*ƒ*etɔ la kple alədədɔa dɔ la, enye Ɖugbetɔsrɔ̃ la *ƒ*e vava. Esia hã wɔ dɛka kple nugɔmedɛdɛ, si ŋu mie*ƒ*o nu le fifilae la, si nɔ anyi dɛ Nyagblɔdi la kple dzesidekɔnuwo dzi. Nusiawo katã nye nusiwo de dzi *ƒ*o ŋutɔ na Mɔkpɔlawo, ale be xɔsetɔ akpeakpewoe de asi “zã titina *ƒ*e Ɣli” la dodo me.

Abe alesi atsia*ƒ*u dɔna gbagbana ene la, gbe*ƒ*ãdɛdɛa xɔ afisiafi, tso du gã me yi dɛ du gã me, kɔ*ƒ*e yi kɔ*ƒ*e me, kple didi*ƒ*ewo keŋ, ale be mawuviwo katã nyɔ, henɔ klalo.

Nuwɔgbɔemewo katã bú keŋ, abe alesi zãmu buna le agudzedze nu ene. Xɔsetɔwo katã *ƒ*e dikekewo kple tətətətɔwo nu tso keŋ. Mɔkpɔkpɔ kple dzide*ƒ*o yeye gbɔ agbe wo*ƒ*e dziwo. Wɔwui kple nutovo, siwo gena edziedzi dɛ amegbetɔ *ƒ*e dzolelé, si dzi Mawu *ƒ*e Nya kple e*ƒ*e Gbɔgbɔ medo asi o la, mekpɔ te*ƒ*e le dɔ gã sia me o. Wɔnawo sɔ kple blema Israelviwo *ƒ*e dokuibɔbɔ kple tətrɔ dɛ Mawu ŋuti, siwo kplɔna e*ƒ*e subɔlawo *ƒ*e mokanya kple nyanyanana gbedeasiwo dɔ la. Dzesi, siwo nɔa dɔwɔwɔ, si dzi Mawu da asi dɔ le dzidzimewo katã me la, nɔ Mɔkpɔlawo *ƒ*e dɔwɔwɔwo ŋuti. Ðokuimedzodzro, nuvɔgɔmeʋuʋu kple dɛdɛda le xexeame ŋuti xɔ dzidzɔkpɔkpɔ vivivo te*ƒ*e le wo me. Dzadzradɔ na A*ƒ*etɔ la kpekpée nye dzi, siwo me vɔvɔ̃ le la, *ƒ*e tadodzinu gbãtɔ. Woku kutri le gbedododa kple dokuitsɔtsɔ na Mawu blibo me.

Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso wo*ƒ*e azɔlia ŋu me la, Miller gblɔ be: “Dzidzɔkpɔkpɔ gã dɛdefiaa dɛke menɔ anyi o. Ðe ko wònɔ abe wotsɔe da dɔ na asinukpɔ-kpɔ, si gbɔna la, esime dzi*ƒ*o kple anyigba la katã woawɔ dɛka le ŋutikɔkɔe *ƒ*e dzidzɔ manyagblɔa dɛ me. Aseyetsoɣlia dɛke medɔ le wo nu o, elabe wogblẽ eya hã dɔ na dzi*ƒ*o *ƒ*e dzidudu gã la. Hadzilawo zi dodui hele lalam kpɔ gbesigbe woakpe dɛ dzi*ƒ*oʋakɔwo, mawudɔlawo *ƒ*e hadzihawo ŋuti… Mamã alo nyahehe *ƒ*e nyaa dɛke medɔ le wo nu o, elabe wo katã wonye dzi dɛka kple luʋɔ dɛka.” —Bliss, p. 278, 271.

Ame bubua dɛ, si hã kpɔ gome le Mɔkpɔlawo *ƒ*e mɔzɔzɔ sia me la, wɔ dasedɔdɔ sia be: “Le afisiafi, dokuimeyiyi kple luʋɔ *ƒ*e dokuibɔbɔ bliboa dɛ va amewo me. Wodɛ asi le lɔlɔ na xexemenuwo katã ŋuti, eye dzrehehe kple fulelέwo nu tsi. Wonɔ nuvɔwo me ʋum, nɔa dokuibɔbɔm le Mawu ŋkume, eye wonɔa kukudɛdɛ dzi vevie, henɔa dzi*ƒ*o *ƒ*e nuvɔtsɔtsɔke kple amenuveve biam kple dzi blibo. Dzi gbagbã kple bɔbɔenyenye nɔ dzedzem le ame gedɛwo ŋu, si tɔgbi meva me kpɔ o. Abe alesi Yehowa bia to Nyagblɔdila Yoel dzi, ku dɛ Mawu *ƒ*e ŋkeke la *ƒ*e vava kpuie ŋu ene la, gbedeasiawo na amewo dze wo*ƒ*e dziwo, ke menye wo*ƒ*e awuwo o, eye wotrɔ dɛ Mawu ŋu kple ŋutsitsidɔ, adatsi kple

dzodzonyanyanya. Abe alesi Mawu gblɔe to Zaxaria dzi ene la, Yehowa kɔ amenuveve kple koko*ƒ*o*ƒ*o *ƒ*e Gbɔgbɔ ɖe viawo dzi. Wotrɔ kpɔ Amesi wo*ƒ*o nu ɖo la, eye avifafa geɖe nɔ du la me. Amesiwo nɔ mɔ kpɔm na A*ƒ*etɔ la dze wo*ƒ*e luʋɔwo le eŋkume." —Bliss, in The Advent Shield and Review, vol. 1 p. 271, January 1845.-

Le kristotɔwo *ƒ*e mɔzɔzɔ gã gã, siwo va me, tso Apostolowo ŋɔli me ke la, ɖeke ŋu mekɔ tso amegbetɔ *ƒ*e blibomade kple Satana *ƒ*e beblewɔnawo gbɔ wú esi va eme le *ƒ*e 1844 me la o. Le egbe ŋkekewo me, *ƒ*e geɖewo yome ŋutɔ gɔhã la, amesiwo kpɔ gome le azɔli sia me, eye wogasusɔ lí ke le Nyate*ƒ*e la me la, gale mɔzɔzɔ sia *ƒ*e seselelãme yayrawo sem le wo ɖokui me, eye woganɔa ɖase ɖim be Mawu gbɔ wòtso vavã.

Esi ɣli la ɖi be: "Ɲugbetɔsrɔ̃ la va ɖo, mido go ɖakpee" la, wotsi tsitre, dzra wo*ƒ*e akaɖiwo ɖo" wosrɔ̃ Mawu *ƒ*e Nya kple veviedodo, si womenya kpɔ ɣemaɣi o la. Wodɔ dzi*ƒ*odɔlawo ɖoɖe amesiwo le gbɔdzɔgbɔdzɔm la be woakpe ɖe wo ŋu na gbedeasi la xɔxɔ. Dɔ la meyi edzi to amegbetɔ *ƒ*e nunya kple aɖaŋu me o, ke le Mawu *ƒ*e ŋusẽ me boŋ. Menye amesiwo si nunana ɣeɖewo le lae o, ke boŋ amesiwo nye bɔbɔenyenyemewo kple esiwo sroa Mawu ɖa la woenye ame gbãtɔ, siwo xɔ nya la heɖo toe lae. Agbledelawo gblẽ wo*ƒ*e luwo ɖe agblewo dzi, asinudɔwɔlawo gblẽ dɔwɔ*ƒ*ewo ɖi hetsɔ gbedeasi la yi na amewo le aɖatsi kple dzidzɔ me. Amesiwo xɔ ŋgɔ na dɔ la le gɔmedzedzea me la woenye ame mamlɛ, siwo wɔ ɖeka kplii le nuwuwu. Hamewo katã kloe tu wo*ƒ*e ʋɔtruwo ɖe gbedeasi sia, ale be ele na hamevi, siwo xɔe la be woado go le wo*ƒ*e hame vovovoawo me. Le Mawu *ƒ*e amenuveve me la, gbe*ƒ*ã sia wɔ ɖeka kple mawudɔla evelia *ƒ*e gbedeasi la, ale be dɔ la gakpɔ ŋusẽ kple ŋgɔyiyi geɖe.

Ɣlidodo, si ɖi be: "Ɲugbetɔsrɔ̃ la va ɖo" la, menye numeɖeɖe *ƒ*ã *ƒ*e nya wònye o, to gbɔ be Ɲɔŋlɔawo *ƒ*e akpa, siwo ɖo kpe edzi la me kɔ nyuie hã, elabe ŋusẽa ɖe kplɔ ɣli la ɖo, si ʋuʋu amewo *ƒ*e dzi. Ðikekea ɖeke, alo nugɔmebiasea ɖeke menɔ anyi o. Le Yesu *ƒ*e gbɔlɔlɔ ge ɖe Yerusalem-dua me me la, ameha gãa ɖe, siwo tso duta vovovowo la, lɔ hoo yi ɖe Amito la dzi ɖa wɔ ɖeka kple amesiwo nɔ gbɔ lɔm kplii la, eye woawo hã de asi ɣlidodo me kpli wo be: "Yayratɔ enye Amesi gbɔna le A*ƒ*etɔ la *ƒ*e Ɲkɔ me." (Mateo 21:9). Nenema kee dzimaxɔsetɔ, siwo hã nɔ agbɔsɔsɔ me yi ɖe Mɔkpɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*ewo, eye wodometɔa ɖewo nye ŋkusitsalawo ɖeɖe ko, alo ɖe fewuɖuɖu *ƒ*u*ƒ*lu ko ŋuti la, de dzesi Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e dɔwɔwɔ *ƒ*e megbenɔnɔ na ɣlidodo la: "Ɲugbetɔsrɔ̃ la va ɖo…"

Le ɣemawoɣi la, xɔse, si xɔa ŋuɖoɖo na gbedododoɖa, xɔse, si kuna ɖe fetu *ƒ*e ŋugbedodowo ŋu la, le amewo si. Abe alesi tsi dzana ɖe kuɖiɖinyigba dzi ene la, amenuve Gbɔgbɔ la kɔ ɖe amesiwo nɔ edim kple dzi vavã la dzi. Amesiwo nɔ mɔ kpɔm be kpuie la, yewoakpɔ yewo Ðela ŋkume kple ŋkume me la yɔ kple dzidzɔ manyagblɔa ɖe. Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e ŋutifafa kple bɔbɔenyenye *ƒ*e ŋusẽ, si wɔa ame kɔkɔe la, lólo dziwo, elabe e*ƒ*e tsidzadza yayra la dudu kɔ ɖe xɔsetɔ nute*ƒ*ewɔla dzi le agbɔsɔsɔ me.

Amesiwo xɔ gbedeasi la nɔ azɔli dzi le kɔkɔewɔwɔ ƒe ɖokuimeyiyi me vaseɖe ŋkeke, si woxɔe se be yewoado go yewoƒe Ðela le la dzi. Ŋdi sia ŋdi, wokpɔna be dɔdeasi wònye be yewoawɔ nusi ana kakaɖedzi be Mawu le ŋudzedze kpɔm le yewo ŋu. Wonɔ ɖekawɔwɔ kplikplikpli me, henɔa gbe dom ɖa kple wonɔewo ɖe wonɔewo ta. Woɖea wo ɖokui ɖe aga na ɖekawɔwɔ kple Mawu, eye woƒe gbedodoɖawo nɔ dzi dem ɖo ta dziƒo tso agblewo kple gbadzaƒewo me. Mawu ƒe ŋudzedze kpɔkpɔ le wo ŋu nɔ vevie na wo wú woƒe gbesiagbe nuɖuɖu gɔhã, eye ne vivitia ɖe tsyɔ̃ woƒe gbɔgbɔ dzi la, wome gbɔna ɖe me o vaseɖe esime wòɖee ɖa keŋkeŋ. Esi wose alesi tsɔtsɔke ƒe amenuveve nɔ dɔ wɔm le wo me la, menɔ tsɔtsɔm na wo kaba be yewoado go Amesi nye woƒe lɔlɔtɔ la o.

Ke dziɖelameƒoa ɖe gale ŋgɔ na wo. Ŋkeke, si dzi wonɔ mɔ kpɔm be wòava le la, vayi, eye wo Ðela la meva o. Wonɔ elalam kple kakaɖedzi maʋãmaʋã, ke esi meva o la, woawo hã se veve, si Maria se, esi wòyi ɖe Ðela ƒe yɔdo la to, eye wòkpɔ be ele ƒuƒlu la; efa avi, do ɣli be: "..Wotsɔ nye Aƒetɔ la yii, eye nyemenya afisi wodae ɖo o." (Yohanes 20:13)

Ŋɔdzi kple vɔvɔ̃ bena nya, si wonɔ gbeƒã ɖem la, ate ŋu anye nyateƒe la, na be dzimaxɔsetɔwo he ɖe megbe, heɖe asi le vɔwɔwɔ ŋu ɣeyiɣia ɖe. Ke esi azã la ɖo, eye nusi vɔm wonɔ meva eme o la, womedzudzɔ vɔvɔ̃ enumake o. Womedi be yewoakpɔ dziɖuɖu dzidzɔ ɖe xɔsetɔwo ƒe dziɖelameƒo la dzi haɖe o. Ke esi womele Mawu ƒe dɔmedzui dzesia ɖeke kpɔm o la, woɖe asi le woƒe vɔvɔ̃ ŋu, eye wogadze woƒe gbɔɖiame nyawo kple fewuɖuɖuwo gɔme. Ame geɖe, siwo ʋu Kristo ƒe tɔtrɔva ƒe xɔse me la, bú woƒe xɔse sia. Geɖe bubu, siwo me kakaɖedzi sesẽ nɔ la, xɔ abi le woƒe amenyenye ƒe dada me, eye wònɔ na wo abe ɖee woasi ɣla ɖe xexeame ene. Abe Yona ene la, wotsɔ nya ɖe Mawu ŋuti, eye wodi ku wú agbe gɔhã. Amesiwo tu woƒe xɔse ɖe ame bubuwo ƒe nukpɔkpɔ dzi tsɔ wú Mawu ƒe Nya dzi la, ga le klalo fifia be yewoagaɖɔ li yewoƒe nukpɔkpɔwo abe tsã ene. Fewuɖulawo ƒo ƒu vɔvɔnɔtɔwo ɖe wo ɖokui ŋu, eye wowɔ ɖeka hele gbɔgblɔm be naneke meli be woagavɔ̃ na, alo woakpɔ mɔ na o. Azã la va yi, eye Aƒetɔ la meva o, ke xexeame agate ŋu anɔ nɔnɔme sia me le ƒe akpewo me.

Xɔsetɔ nuteƒewɔlawo ɖe asi le nusianu ŋuti le Kristo ta, eye wokpɔ gome le eƒe amegbɔnɔnɔ me kple vivisese, si womese kpɔ o la. Le woƒe susu me la, yewo na nyanya gbedeasi mamlɛa xexeme la, eye le esime wonɔ mɔ kpɔm be kpuie la, woaxɔ yewo ɖe Aƒetɔ la kple eƒe dɔla kɔkɔeawo ƒe asaɖa me la, woɖe wo ɖokui ɖe aga tso amesiwo gbe gbedeasi la xɔxɔ gbɔ. (390) Wodo gbe ɖa kple veviedodo gblɔ be :"Va, Aƒetɔ Yesu, va kaba!" Gake meva o. Ke ele na wo be woagade ta woƒe agbawo kple xexeme ƒe kuxiwo té, akpa ŋgɔ xexe sia me ƒe fewuɖuɖu kple gbɔɖiamewo. Esia ganye woƒe xɔse kple dzigbɔɖi ƒe dodokpɔ gãa ɖe.

Gake woƒe dziɖelameƒo sia mesɔ kple Kristo ƒe nusrɔ̃lawo tɔ le eƒe vava zi gbãtɔ ƒe ɣeyiɣi me o. Le Yesu ƒe gbɔlɔlɔ ge ɖe Yerusalem me la, eƒe nusrɔ̃lawo xɔe se be ɣeyiɣi la

ɖo azɔ be wòayi ɖe Dawid *ƒ*e fiazikpui la dzi, eye wòaɖe Israel le amedziɖulawo si me. Wo*ƒ*e dziwo yɔ kple dzidzɔ mɔkpɔkpɔ gãa ɖe eye wotsɔ dzo tɔxɛ le nusianu wɔm na bududede wo*ƒ*e Fia la ŋuti. Ame geɖewo ɖo wo*ƒ*e awuwo ɖe anyigba, eye bubuwo da debayawo ɖe eŋgɔ be wòazɔ edzi. Le wo*ƒ*e xɔse *ƒ*e dzolélé sia me la wo katã le aseye tsom be : “Hosiana na Dawid-Vi la!” Esi Farisitɔwo le dzidzɔɣli sia sem kple dziku, eye wobia tso Yesu si be wòagbee na amehawo la, eɖo eŋu na wo be: “Mele egblɔm na mi bena ne amesiawo zi kpi la, kpewo ado ɣli.” (Luka 19:40). Nyagblɔɖi la ava me godo. Nusrɔ̃lawo *ƒ*e wɔna nye nusi Mawu ŋutɔ ɖo ɖi be wòava me la. Gake dziɖelame*ƒ*o gãa ɖe, si womenɔ mɔ kpɔm na o la, le ŋgɔ na wo gbɔna kpuie. Ɖkeke via ɖewo megbe koe wònɔ na wo be woakpɔ Đela *ƒ*e ku le vevesese gãa ɖe me kple etsɔtsɔ de yɔdo me te*ƒ*e. Nusi lalam wonɔ la meva me o, eye wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔwo bú keŋkeŋ kple Yesu *ƒ*e ku la. Esi A*ƒ*etɔ la tsi tsitre tso yɔdo me megbe hafi ko wovase egɔme be nyagblɔɖiawo ŋlɔ̃e ɖi xoxo be ele be Kristo nakpe fu yi ku me, eye wòafɔ kple dziɖuɖu. (Dɔw. 17:3)

Ƒe alafa atɔ̃ do ŋgɔ, A*ƒ*etɔ la gblɔ to Nyagblɔɖila Zaxariya dzi be: “Zion nyɔnuvi, kpɔ dzidzɔ vevie, Yerusalem-nyɔnuvi, tso aseye! Kpɔ ɖa, wò Fia gbɔna gbɔwò, dzɔdzɔetɔ kple xɔnametɔ wònye, eye wòdo tedzi kple tedzivi, si nye tedzinɔ *ƒ*e vi.” (Zax. 9:9). Nenye be ɖee wònɔ susu me na nusrɔlawo be yewo*ƒ*e A*ƒ*etɔ la yina ɖe ʋɔnudɔdrɔ̃ kple ku gbɔ la, anye ne womewɔ ɖe nyagblɔɖi sia dzi o.

Nenema kee Miller kple e*ƒ*e hadɔwɔlawo hã wɔ ɖe nyagblɔɖiawo dzi, heɖe gbe*ƒ*ã gbedeasi, si ɖeɖefia la gblɔ ɖi be woaɖe afia xexeame, gake womagblɔe kpɔ, nenye be ɖee wose egɔme tututu be wo*ƒ*e dziɖelame*ƒ*o *ƒ*e nya gblɔm wole gbã, hele asi fiam gbedeasi bubu, si woagblɔ na dukɔwo katã hafi A*ƒ*etɔ la natrɔva la o. Wogblɔ mawudɔla gbãtɔ kple evelia *ƒ*e gbedeasiawo fia le wo*ƒ*e ɣeyiɣi, si woɖo ɖi la, eye wowɔ dɔ, si Mawu ɖo na wo la.

Xexeame kpɔ alesi nuawo va yie, eye wonɔ mɔ kpɔm be Mɔkpɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o kple ɖoɖowo akaka keŋ, nenye be ɣeyiɣiawo vale yiyim, eye A*ƒ*etɔ la meva o la. Gake le esime ame geɖewo ɖe asi le wo*ƒ*e xɔse ŋu le dodokpɔ sesẽwo ŋgɔ la, geɖe bubuwo li, siwo lí ke goŋgoŋ. Mɔkpɔlawo *ƒ*e azɔlia *ƒ*e kutsetsewo, siwo nye bɔbɔenyenye, dzimetɔtrɔ kple nugbegbe le xexeame gbɔ *ƒ*e gbɔgbɔ, kpakple agbenɔnɔ *ƒ*e ɖɔɖɔɖo, siwo kplɔ wo*ƒ*e dɔwɔwɔ ɖo la, ɖi ɖase be Mawu gbɔ wòtso. Wokpɔ be yewomate ŋu agblɔ be Gbɔgbɔ Kɔkɔe menɔ megbe na gbe*ƒ*ãɖeɖe A*ƒ*etɔ *ƒ*e tɔtrɔva o, eye womekpɔ vodadaa ɖeke hã le nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo *ƒ*e akɔŋta wɔwɔ me o. Wo*ƒ*e futɔ gã, siwo ŋu ŋutete geɖe le la hã, mete ŋu mu wo*ƒ*e nyagblɔɖi gɔmeɖeɖe *ƒ*e ɖoɖowo hã *ƒ*u anyi o.Womelɔ̃ hã be, ne Biblia me*ƒ*oe ɖe yewo nu o la, yewoaɖe asi le nusiwo dzi amesiwo *ƒ*e susu me Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ klẽ ɖo, siwo *ƒ*e dzi me agbe *ƒ*e dzo le bibim le la, ɖo kpe dzi kple kakaɖedzi, le gbedododa atraɖi kple Ɖɔŋlɔawo me dzodzro deto me la ŋuti o. Wo*ƒ*e xɔse *ƒ*e kpeɖonudzi sia to, mawunyafiala gã xɔŋkɔwo kple xexeme nunyala gãwo *ƒ*e tsitretsitsi kple nyatsɔdameŋu, siwo nu aɖi vɔdi le la, *ƒ*e ahom sesẽwo me, eye wònɔ te sesiẽ le agbalẽnyalawo,

nunya*ƒ*olawo, bubumewo kple amemaɖinuwo sia *ƒ*e gbɔdiame, fewuɖuɖu kple adɨnyawo ŋgɔ mavɔ̃mavɔ̃.

Nyate*ƒ*e wònye be nudzɔdzɔ, si wokpɔ mɔ na la, meva eme o. Gake esia meʋuʋu wo*ƒ*e xɔse ɖe Mawu *ƒ*e Nya la ŋu o. Esi Yona ɖe gbe*ƒ*ã le Niniwe *ƒ*e mɔwo dzi be esusɔ ŋkeke blaene eye Mawu atsrɔ̃ du sia la, Mawu ɖo to wo*ƒ*e bɔbɔenyenye kukuɖeɖewo, eye wòda ɖe wo*ƒ*e dodokpɔ ŋkekewo dzi. Gake Mawu gbɔ Yona *ƒ*e gbedeasi la tso, eye wònye dodokpɔ na Niniwetɔwo le eyaŋutɔ *ƒ*e lɔlɔ̃ nu. Mɔkpɔlawo hã xɔe se be le susu sia nu kee Mawu tutu wo be woana nyanya xexeame ku ɖe ʋɔnudɔdrɔ̃, si gbɔna la ŋu. Wogblɔ be gbedeasi sia nye dodokpɔ na dzi, siwo ɖo toe la, eye wòna be amea ɖewo lɔ̃ Kristo *ƒ*e vava, le esime bubuwo ya lé fui. Ede mamã amewo dome, be amesiwo di be yewoadzro yewo*ƒ*e dzi me la, nanya akpa, si dzi woanɔ nenye be A*ƒ*etɔ la ava la, eye nenye be woate ŋu ado ɣli sia be: “Mawu, si míenɔ mɔ kpɔm na la, enye esi, aɖe mí”; alo nenye be woagblɔ na kpewo kple towo be woamu dze yewo dzi, eye woaɣla yewo tso Amesi nɔ anyi ɖe fiazikpui la dzi la *ƒ*e ŋkume, kple le Alẽvi la *ƒ*e dziku nu. Abe alesi míexɔe se ene la, alea ye Mawu do eviawo kpɔe. Edo wo*ƒ*e xɔse kpɔ bene yèakpɔ be le tetekpɔɣi la woatrɔ megbe de afisi yeadi be woanɔ loo, alo ne woatè ɖa tso xexeame ŋu, ahaziɔ ɖe Mawu *ƒ*e Nya la ŋu kple kakaɖedzi blibo mahã.- The Advent Herald and Signs of the Times Reporter, vol. 8 No 14, 13 Nov. 1844.

Amesiwo ku kutri le wo*ƒ*e xɔse me be Mawu ye kplɔ yewo le yewo*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔwo me la *ƒ*e seselelãme enye nusi William Miller ɖe ɖe go to nya siwo gbɔna la me: “Nenye be madze agbe bubu gɔme kple kpeɖonudzi, siwo nɔ asinye tsã, ne mawɔ nute*ƒ*e le Mawu kple amegbetɔwo ŋkume la, ekema nusi mewɔ la ko wòdze be magawɔ… Mexɔe se be meklɔ luʋɔwo *ƒ*e ʋu ɖa le nye awuwo ŋuti. Kakaɖedzi le asinye be mete ɖokuinye ɖa tso fɔdɨdɨ ɖesiaɖe ku ɖe wo ŋuti la gbɔ, alesi ko mate ŋui la.” Mawu *ƒ*e amesia gayi edzi gblɔ be: “To gbɔ be mekpɔ ɖziɖelame*ƒ*o zi eve sɔŋ hã la, nyemedze anyi, alo bú mɔkpɔkpɔ keŋkeŋ o. Nye mɔkpɔkpɔ na Kristo *ƒ*e tɔtrɔva la gasẽ ŋu abe tsã ene. Nusi ko mekpɔ be enye nye dɔdeasi be mawɔ, le *ƒ*e geɖe *ƒ*e ŋugbledede deto megbe la, eya koe nye nusi mewɔ. Nenye be mewɔ vodadaa ɖe la, lɔlɔ̃ tae, lɔlɔ̃ na hanyeviwo kple nye dɔdeasi ku ɖe Mawu ŋuti la tae… “Menya nu ɖeka, eyae nye be nyemegblɔ mawunyaa ɖeke, si metso nusi dzi mexɔ se la me kpɔ o; eye Mawu nɔ kplim; e*ƒ*e ŋusẽ ɖe eɖokui fia le dɔ la me, eye nu nyui geɖe do tso eme.” “Le amegbetɔ *ƒ*e nukpɔkpɔ nu la, ame akpe geɖewo ɖo ta mawunya sɔsrɔ̃ gbɔ to ɣeyiɣia *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖewo me, eye le xɔse me kple Yesu Kristo *ƒ*e avulé- ʋu *ƒ*e ŋusẽ me la, wowɔ ɖeka kple Mawu.”- Bliss, p. 256, 255, 277, 280, 281. Nyemedi dadalawo *ƒ*e nukomo gbeɖe kpɔ o, eye dzika hã metsoa *ƒ*onye le xexeame *ƒ*e dɔmedzui ŋgɔ o. Ke menye fifiae mayi wo*ƒ*e kpeɖeŋu di ge, alo mava to nye dɔdeasiwo ŋuti ahayi wo*ƒ*e fulelé nu ɖia ge o. Nyemadi nye agbe hã tso wosi akpɔ o, eye mexɔe se be vɔvɔ̃ maɖom, nenye be le e*ƒ*e nunya me, Mawu abia be matsɔ nye agbe la na o.” — J. White, Life of William Miller, p. 315.-

Mawu meŋlɔ̃ e*ƒ*e dukɔ la be o. E*ƒ*e Gbɔgbɔ ganɔ anyi kple amesiwo megbe nu tamemabutɔe, le kekeli, si woxɔ la gbɔ, hebu fɔ Mɔkpɔlawo *ƒ*e xɔse mɔzɔzɔ la o. Le Hebritɔwo *ƒ*e agbalẽwo me la, dzide*ƒ*onya kple nyanyanagbedeasi veviewo li na Mɔkpɔla, siwo nɔ dodokpɔ sesẽwo me tom le xaxa gã sia me: “Eyata migatsɔ mia*ƒ*e dzide*ƒ*o, si te*ƒ*eɖoɖofetu gã li na la *ƒ*u gbe o. Elabena dzidodo hiã mi, bena ne miewɔ Mawu *ƒ*e lɔlɔnu la, miaxɔ ŋugbedodo la. Elabena esusɔ ʋee ko, tete amesi gbɔna la nava, eye mahe ɖe megbe o; ke ame dzɔdzɔe la anɔ agbe atso xɔse me, eye ne egbugbɔ ɖe megbe la, luʋɔnye makpɔ ŋudzedze nyui le eŋuti o. Ke míawo míenye amesiwo gbugbɔna ɖe megbe ɖe gbegblẽ me la dometɔwo o, ke bɔŋ amesiwo xɔna sena hena luʋɔ xɔxɔ la dometɔwo míenye.” (Hebri. 10:35-39) Míekpɔ be nyati siawo, siwo le nu *ƒ*om tso A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava kpuie ŋu la, wonye nuxlɔamenya, siwo le yiyim na ŋkeke mamlɛawo *ƒ*e Hame la. “Elabena esusɔ ʋee ko, tete amesi gbɔna la nava, eye mahe ɖe megbe o.” Nya siawo ɖee fia, eme kɔ, be adze abe ɣeyiɣiawo nu le yiyim, eye wòawɔ abe ɖee Ðela le hehem ɖe megbe ene. Nuxlɔamenya, siwo le nya siawo me la, sɔ kple ɣeyiɣi ma *ƒ*e Mɔkpɔlawo *ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ, si wowɔ la tɔxɛ. Kristotɔ, siwo nya siawo le yiyim na la, nɔ nugbegbe le xɔse gbɔ *ƒ*e afɔku me. (394) Wowɔ ɖe Mawu *ƒ*e lɔlɔnu dzi, le esime wolé Gbɔgbɔ-Kɔkɔe kple Mawunya *ƒ*e nufiafiawo me ɖe asi; gake womete ŋu se e*ƒ*e tameɖoɖowo ku ɖe nute*ƒ*ekpɔkpɔ, siwo wowɔ vayi tsã ŋuti la gɔme o, eye womete ŋu ke ɖe mɔ, si wota le woŋgɔ la ŋuti o, ale be ɖikeke *ƒ*e tetekpɔ va na wo be woabia wo ɖokui se be ɖe Mawue nɔ yewo kplɔm vavã mahã? Ke nya, siwo gbɔna la hã, gasɔ tɔxɛ kple ɣeyiɣi ma be: “Ame dzɔdzɔe la anɔ agbe atso xɔse me.” Esi “Zã ga wuieveɣli” la *ƒ*e keklẽ kɔ ɖe wo*ƒ*e to*ƒ*ewo, eye wokpɔ nyagblɔɖiawo *ƒ*e nutrenuwo ɖeɖe ɖa kple Kristo *ƒ*e vava dzesiwo *ƒ*e mevava kabakaba la, ɖe ko wònɔ abe wonɔ agbe le wo*ƒ*e ŋkuwo *ƒ*e nukpɔkpɔ nu ene. Ke azɔ esi dziɖelame*ƒ*o gbã wo*ƒ*e dziwo kple wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔwo la, ele na wo fifia be woazɔ le xɔse ɖe Mawu kple e*ƒ*e Nya la dzi me. Fewuɖulawo gblɔ be: “Woble mi. Miɖe asi le mia*ƒ*e xɔse ŋuti, eye miagblɔ be Mɔkpɔlawo *ƒ*e azɔlia la, Satana gbɔ wòtso. Ke Mawu gblɔ le e*ƒ*e Nya la me be: “Ne amea ɖe gbugbɔ ɖe megbe la, luʋɔnye makpɔ ŋudzedze nyui le eŋu o.” Asiɖeɖe le wo*ƒ*e xɔse ŋuti kple nugbegbe le Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ, si nɔ megbe na wo*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖewo gbɔ la, anye taɖoɖo tsɔtsrɔ̃ gbɔ. Apostolo Paulo *ƒ*e nya, si gbɔna la nye dzide*ƒ*o gãa ɖe na wo*ƒ*e kelilí: “Migatsɔ mia*ƒ*e dzide*ƒ*o la *ƒ*u gbe o…; dzidodo hiã mi.. elabena esusɔ ʋee ko amesi ava la ava, eye mahe ɖe megbe o.” Mɔ ɖeka, si li na wo la, enye be woade asixɔxɔ kekeli, si woxɔ do ŋgɔ tso Mawu gbɔ la ŋuti, alé ɖe e*ƒ*e ŋugbedodowo ŋuti sesiẽ, ayi ɖe Ɖɔŋlɔawo me dzodzro dzi vevie, ahanɔ mɔ kpɔm na kekeli yeyewo le dzigbɔɖi kple kutrikuku me.

Ta 23 lia —Nukae Nye Nɔƒe Kɔkɔe La?

Biblia ƒe nyati, si nye tometi kple gɔmeɖokpe na Mɔkpɔlawo ƒe xɔse la, enye esi gbɔna: “Ade fiẽ kple ŋdi 2300 emegbe woagaɖo Nɔƒe kɔkɔe la te. (Daniel 8:14) Amesiwo katã xɔ Ðela ƒe tɔtrɔva kpuie dzi se la dze si nya siawo nyuie. Nyagblɔɖi sia nye kristotɔ akpeakpewo ƒe adãnya. Wo katã se le wo ɖokui me be yewo ƒe ŋutikɔkɔe mɔkpɔkpɔ xɔasiwo katã ku ɖe nudzɔdzɔ, siwo ƒe nya wogblɔ ɖi, le eme la ŋuti. Woɖee fia, eme kɔ, be nyagblɔɖi ŋkekeawo le enu wúm le ƒe 1844 ƒe ŋukuxaɣi. Abe kristotɔ mamlɛawo ke ene la, Mɔkpɔlawo xɔe se be anyigba, alo eƒe afia ɖe enye nɔƒe kɔkɔe la. Wose egɔme be gbedoxɔa alo nɔƒe kɔkɔe la ŋu kɔkɔ enye anyigba ŋu kɔkɔ kple ŋkeke mamlɛa ƒe dzo, si abi le Kristo ƒe vava zi evelia me. Alea ye woxɔe se blibo be Kristo atrɔ va anyigba dzi le ƒe 1844 me.

Ke azã la vaɖo, gake Kristo medze le alilikpowo dzi o. To gbɔ be ele nenema hã la, xɔsetɔ geɖewo ka ɖe edzi be Mawu ƒe Nya metrɔna o. Ekem vodada la anɔ nyagblɔɖiawo gɔmeɖeɖe me; ke afika vodada la le? Be woatso nya me kpuie ko la, ame geɖewo gbe, gɔmesesea ɖeke manɔŋui, be fiẽ kple ŋdi alo ŋkeke 2300wo meva woƒe nuwuwu le ƒe ma me o. Woƒe numeɖeɖe koe nye be Kristo meva le ŋkeke, si dzi yewo nɔ mɔ kpɔm nɛ le la o. Wokpɔ be nenye ɖee ŋkeke 2300 wú nu le ƒe 1844 me la, anye ne Ðela avakɔ gbedoxɔ la ŋuti to anyigba fiãfiã kple dzo me; ke esi meva o la, ŋkekeawo meɖo woƒe nuwuwu o.

Nyataƒoƒo sia nye asiɖeɖe le nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo ƒe akɔŋta, si wowɔ vayi la ŋuti. Wode dzesii be ŋkeke 2300awo dze gɔme tso ŋkeke, si dzi fia Ahasuerus ƒe se ku ɖe Yerusalem ɖɔɖɔɖo kple gbugbɔtu la dze dɔ wɔwɔ gɔme le ƒe 457 lia do ŋgɔ na Kristo dzidzi, ƒe nuxaɣi. Ne míetsɔ azã sia abe gɔmedzedze na nudzɔdzɔ, siwo katã ŋu woƒo nu tso le numeɖeɖe, si wowɔ le Daniel 9:25-27 me ku ɖe ɣeyiɣia ŋuti ene la, wo katã wova me pɛpɛpɛ nukutɔe. Nyagblɔɖi la gblɔ be kwasiɖa 69 alo ƒe 483 gbãtɔwo le ƒe 2300 me la akplɔ mí yi ɖe Mesia, Amesiamina la gbɔ; ke Kristo xɔ Gbɔgbɔ Kɔkɔe ƒe amisisi, esi wòxɔ mawutsilele le ƒe 27 lia me le eƒe dzidzi megbe tututu, abe alesi nyagblɔɖi la gblɔe ene. Le kwasida 70lia ƒe mamãme, ele be woaɖe Mesia ƒe agbe ɖa. Le ƒe etɔ̃ kple afã le eƒe amisisi xɔxɔ yome woklãe ɖe atitsoga ŋu le eƒe ƒe 31lia xɔxɔ ƒe seƒoɣi me. Wotso kwasiɖa 70, alo ƒe 490 ɖi na Yudaviwo tɔxɛ. Ke le eƒe nuwuwu la, Israelviwo ɖo kpe woƒe Kristo maxɔ dzi to eƒe nusrɔlawo yometiti me, eye, le ƒe 34 lia le Kristo dzidzi megbe, Apostolowo ɖo ta trɔsubɔlawo gbɔ. Ekem ne woɖe ƒe 490 gbãtɔ siawo do go tso 2300 me la, asusɔ ƒe 1810, eye ne wotsɔ ƒe 34wo kpee la, ayi ɖe 1844. “Eye dɔla la gblɔ na Daniel be woakɔ gbedoxɔ la ŋu le ƒe 2300 megbe. Nusiwo katã dzi nyagblɔɖi la te gbe ɖo la va me keŋkeŋ ɖikeke manɔmee le woƒe azã la dzi tututu. Nusianu me kɔ nyuie le akɔŋta sia nu. Ekema naneke koe meva eme, si wonya abe gbedoxɔ ŋu kɔkɔ ene, le ƒe 1844 me o. Ne woagbe be nyagblɔɖi ɣeyiɣi la me wu nu le ƒe ma me o la, ekem anye gege ɖe tɔtɔtɔtɔ gãa

ɖe me, eye wòaganye nugbegbe le xɔse, si nɔ anyi ɖe nyagblɔɖiawo *ƒ*e mevava le akɔŋtawo nu pɛpɛpɛ la gbɔ.

Ke Mawu ŋutɔ nɔ ŋgɔ na e*ƒ*e dukɔ la le Mɔkpɔlawo *ƒ*e azɔli sia me. E*ƒ*e ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe nɔ wo*ƒ*e dɔwɔwɔ dzi, eye maɖe mɔ be wòawu nu le viviti kple dziɖelame*ƒ*o sia me ne amewo nagblɔ be wɔglowɔlaa ɖewo *ƒ*e nuwɔgbɔeme kple aɖaʋa dzolelé *ƒ*u*ƒ*lu ko wònye o. Medi hã be kakaɖedzimaɖo kple ɖikekea ɖeke nanɔ ye*ƒ*e Nya la ŋuti o. (397) To gbɔ be Mɔkpɔla geɖewo ɖe asi le nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo *ƒ*e akɔŋta gbãtɔwo ŋuti, hegbe nu le wo*ƒ*e azɔli la *ƒ*e anyinɔnɔ ɖe akɔnta siawo *ƒ*e nyate*ƒ*enyenye dzi hã la, bubuwo ya melɔ̃ be yewoatrɔ megbe de nyate*ƒ*e kple nute*ƒ*ekpɔkpɔ, siwo dzi Ɖɔŋlɔawo ɖo kpe, eye Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ nɔ ŋgɔ na la o. Woxɔe se vevie be le yewo *ƒ*e numekukuwo me la, yewowɔ nyagblɔɖi gɔmeɖeɖe *ƒ*e ɖoɖo vavãwo ŋuti dɔ, eye be yewo *ƒ*e dɔdeasi enye be yewoalé ɖe nyate*ƒ*e, siwo ŋu yewoke ɖo la ŋu sesiẽ kple kelilí, ahayi ɖe Biblia me dzodzro dzi kple gbedodoɖa ale be yewoakpɔ afisi vodada le la. Ke esi womekpɔ vodadaa ɖeke le nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo *ƒ*e akɔŋta wɔwɔ me o la, wokpɔ be anyo be yewoagayi ɖe nusɔsrɔ̃ ku ɖe gbedoxɔa ŋu la me nyuie.

Le esia wɔwɔ me la, woke ɖe eŋu be naneke mele Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me, si ɖee fia, abe alesi ame geɖewɔ xɔe se ene la, be anyigba ye nye gbedoxɔ la o. Wode dzesi Biblia *ƒ*e nugɔmeɖeɖe, si me kɔ nyuie, ku ɖe gbedoxɔ la ŋu, nusi wònye, e*ƒ*e nɔnɔme, afisi wòle kple kɔnu, siwo wowɔna le eme la, eye wokpɔ be nuŋlɔla kɔkɔeawo *ƒ*e ɖasedɖiɖiwo me kɔ, de blibo, ale be ɖikekea ɖeke megale nya sia ŋuti o. Le e*ƒ*e agbalẽ, si woŋlɔ̃ ɖo ɖe Hebritɔwo me la, Apostolo Paulo gblɔ be: “Azɔ la mawu- subɔsubɔ *ƒ*e nuɖoanyiwo kple anyigbadzi *ƒ*e agbadɔ kɔkɔe li na Nubabla gbãtɔa hã. Elabena wotu agbadɔ ŋgɔgbetɔ, si me akaɖiti kple kplɔ̃ kple ŋkumeɖobolo nɔna, si woyɔna be Kɔkɔe*ƒ*e. Ke le xɔmetsovɔ evelia godo la, agbadɔ, si woyɔna be Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la li, esi me sikadzudzɔ-mlekpui kple nubabladaka, si ŋu wofa sika ɖo kpe ɖo la le, eye eya me sikaze, si me mana le kple Aron *ƒ*e atikplɔ, si *ƒ*o se, kple nubabla *ƒ*e nuŋlɔkpeawo le. Ke le aɖaka dzi la, ŋutikɔkɔe *ƒ*e Kerubiwo li, siwo xe nutsyɔnu la dzi..” (Hebri. 9:1-5)

Gbedoxɔ, si ŋuti Paulo nɔ nu *ƒ*om le, le kpukpui siawo me la, enye agbadɔ, si Mose tu le Mawu *ƒ*e sedede nu, be wòanye Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la *ƒ*e nɔ*ƒ*e le anyigba dzi: “Eye woatu Nɔ*ƒ*e Kɔkɔea ɖe nam, be manɔ wo dome.” (Mose II, 25:8). Esiawoe nye nya, siwo Yehowa gblɔ na Mose, esi wòyi ɖe egbɔ le to la dzi la. Israelviwo nɔ mɔ zɔm le gbedada*ƒ*o, eye wotu agbadɔ la ale be woate ŋu anɔ ekɔm tso te*ƒ*e yi te*ƒ*e le wo*ƒ*e mɔzɔzɔ la me. (398) To gbɔ be ele alea hã la, agbadɔ sia nye nane, si ŋuti gãnyenye gãa ɖe nɔ. E*ƒ*e gliwo nye ʋu*ƒ*o, si ŋuti wofa sika titri ɖo, eye wo*ƒ*e gɔmeɖokpe nye klosalo. Wogbae kple lã-gbadze kple avɔ titri siwo tsyɔ̃ wonɔewo dzi, eye agbadze lae tsyɔ̃ wo katã dzi le gota, le esime aklala biɖibiɖi, si ŋu wolɔ̃ Kerubiwo ɖo kple aɖaŋu manyagblɔa ɖe la le eme me. To vovo na xɔxɔnu, afisi vɔsamlekpui la le la, gbedoxɔ vavã la ŋutɔ mã ɖe akpa eve, siwo nye Kɔkɔe*ƒ*e

kple Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la. Xɔmetsovɔ xɔasi, si wolɔ̃ wò dzani alegbegbe la, tsò wo dome ɖe eve. Bubu, si le abe eya ke ene la xe mo na te*ƒ*e gbãtɔ la.

Le Kɔkɔe*ƒ*ea *ƒ*e dziehe gome la, míakpɔ sikakaɖiti la kple e*ƒ*e akaɖi adrẽawo, siwo nɔ keklẽm ɖe gbedoxɔ la me, zã kple keli. Ŋkumeɖobolo *ƒ*e kplɔ̃ la le anyiehe gome, eye ʋeʋẽlili *ƒ*e sikakplɔ̃ la le xɔmetsovɔ, si mã Kɔkɔe*ƒ*e kple Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la dome la ŋgɔ. Tso afisia lifi-dzudzɔ nɔa dzi dem gbesiagbe kple Israel *ƒ*e gbedodoɖawo yi Mawu ŋkume. Nubabla*ɖ*aka, si wokpa kple ati xɔasia ɖe, hefa sika ɖe eŋu, si me kpe, siwo dzi Mawu ŋlɔ̃ se ewoawo ɖo la, le Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la. Le Aɖaka kɔkɔea *ƒ*e tame, míakpɔ e*ƒ*e nutunui, si nye Amenuve-zikpui la. Enye aɖaŋu geɖe *ƒ*e dɔwɔwɔnaa ɖe, si dzi wowɔ sika Kerubi eve ɖo dze ŋgɔ wonɔewo le mia me kple ɖusi me. Te*ƒ*e sia Mawu ɖea eɖokui fiana lena, le ŋutikɔkɔe-lilikpo me le Kerubi eveawo dome.

Esi Hebriviwo xɔ Kanan la, woɖɔ li agbadɔ la kple Salomo *ƒ*e gbedoxɔ gã la. To gbɔ be gbedoxɔ sia lolo fũu wú agbadɔ kɔkɔea hã la, e*ƒ*e kpɔɖeŋu alo nɔnɔme dzi wotui ɖo pɛpɛpɛ, eye emenuwo katã nye ɖeka *ƒ*omevi. To vovo na alesi wònye glikpo gbãgbã le Daniel *ƒ*e ɣeyiɣi me ene la, nɔnɔme sia me wònɔ vaseɖe gbesigbe Romatɔwo va gbãe keŋkeŋ le *ƒ*e 70lia me.

Anyigba dzi *ƒ*e gbedoxɔ ɖeka ma ŋuti ko Biblia nɔ nu *ƒ*om le na mí. Eyae Paulo nɔ yɔyɔm be Nubabla Gbãtɔ *ƒ*e gbedoxɔ la. Ke ɖee gbedoxɔ mele Nubabla Yeyea si oa?

Esi wogatrɔ va Hebritɔwo *ƒ*e agbalẽa me la, nyate*ƒ*e numekulawo ke ɖe gbedoxɔ eveliaa ɖe *ƒ*e anyinɔnɔ ŋu, si nye Nubabla Yeye la *ƒ*e gbedoxɔ, si ŋuti Paulo nɔ nu *ƒ*om le, le e*ƒ*e nya, si wogblɔ va yi me be: "...Mawusubɔsubɔ *ƒ*e nuɖoanyiwo kple anyigba dzi Kɔkɔe*ƒ*e li na Nubabla gbãtɔ hã." Nyati 'hã' le eɖem fia be Apostolo Paulo *ƒ*o nu va yi tso gbedoxɔ sia ŋu. Ke esi wotrɔ va nyati, si do ŋgɔ *ƒ*e gɔmedzedze dzi la, woxlẽ nya, siwo gbɔna la be: "Ke nya siwo míegblɔ la *ƒ*e emenya gãtɔ enye esi: Nunɔlagã sia tɔgbe le mía si, amesi bɔbɔ nɔ anyi ɖe gãnyenye fiazikpui la *ƒ*e nuɖusi me le dzi*ƒ*owo, amesi nye Kɔkɔe*ƒ*e kple Agbadɔ vavã, si Mawu ŋutɔ tu, eye menye amee tui o la, *ƒ*e subɔla." (Hebri. 8:1,2)

Ke woɖe Nubabla Yeyea *ƒ*e nyaa ɖe go le afisia. Nubabla gbãtɔ *ƒ*e gbedoxɔ la nye nusi amegbetɔ tu. Mosee nye amesi tui. Ke esia la, A*ƒ*etɔ la ŋutɔ ye tui, menye amegbetɔ o. Le gbãtɔ me la, amegbetɔ nunɔlawoe subɔna le eme. Ke le evelia me la, Kristo, mía*ƒ*e Nunɔlagã lae nɔ vɔsadɔ wɔm le eme, le Mawu *ƒ*e nuɖusi me. Subɔsubɔ*ƒ*e eve siawo *ƒ*e ɖeka le anyigba dzi, eye evelia le dzi*ƒ*o.

Gawu la, Agbadɔ kɔkɔe, si Mose tu la, etui ɖe kpɔɖeŋua ɖe dzi. Le esime wònɔ nu *ƒ*om na Mose ku ɖe gbedoxɔ, si wòatu ŋuti la, A*ƒ*etɔ la gblɔ nɛ be: "Alesi mefia nɔ*ƒ*e la tutume kple eŋutinuwo katã wɔwɔ wò la, nenema pɛpɛpɛ miawɔe." Egagblɔ kpe ɖe eŋuti nɛ be: "Kpɔ dzi, be nawɔe ɖe nɔnɔme, si wofia wò le toa dzi la nu pɛpɛpɛ." (Mose II, 25:

9, 40) Eye Paulo gblɔ be agbadɔ gbãtɔ nye lododo na ɣemaɣi, esi me wowɔa nunana kple vɔsawo lena la; be te*ƒ*e kɔkɔeawo nye dzi*ƒ*onuwo *ƒ*e kpɔɖeŋu kple vɔvɔli; be Kristo meyi ɖe gbedoxɔ, si wotsɔ asi wɔe wònye vavãtɔ *ƒ*e kpɔɖeŋu la me o; ke dzi*ƒ*o ŋutɔ wòyi, bene wòado ɖe Mawu ŋku me azɔ le mía ta;" (Hebri.9: 8,9, 23; 8:5; 9:24.)

Dzi*ƒ*o gbedoxɔ, si me Kristo yi be yeaʋli míata le la, nye vavãtɔ, si lolo wú fũu, eye wònye kpɔɖeŋu na esi Mose tu la. Mawu ŋutɔe kɔ e*ƒ*e Gbɔgbɔ ɖe amesiwo tu anyigbadzi-gbadɔ kɔkɔe la dzi. Aɖaŋu siwo katã ŋu dɔ wowɔ le etutu me la nye Mawu *ƒ*e nunya ɖeɖefia. E*ƒ*e gli, siwo nɔ abe sika ɖeɖe wotsɔ tu wo ene la, nɔ dzo sìm le go sía go me, le sika-kaɖiti la *ƒ*e akaɖi adrẽawo *ƒ*e keklẽ nu. Ɔkumeɖobolo *ƒ*e kplɔ̃ kple ʋeʋẽlili mlekpui la nɔ keklẽm abe sika, si ŋu wozrɔ̃ la ene. Avɔ dzĩ, blisi kple aɖabẽ, siwo wotsɔ gba xɔ la, siwo ŋuti wolɔ̃ Kerubi dzaniwo ɖo la, hã gaɖo atsyɔ̃ na te*ƒ*e kɔkɔe la geɖe. Shekina, afisi Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe klẽna le, le xɔmetsɔvɔ evelia godo la, enye te*ƒ*e, si Nunɔlagã ɖeka ko ateŋ ayi, eye wòatsi agbe. Anyigbadzi gbedoxɔ la *ƒ*e nyanyakpɔ, si tɔgbi meli o la, nye dzi*ƒ*o gbedoxɔ *ƒ*e dzesi, afisi Kristo, mía Ɔgɔdola la, le míata ʋlim le, le Fofo la *ƒ*e fiazikpuia ŋgɔ la, *ƒ*e ŋutikɔkɔe na amegbetɔwo. Afimae nye fiawo dzi Fia la *ƒ*e nɔ*ƒ*e, afisia ame akpe akpewo nɔ esubɔm le, eye miliɔn akpewo nɔa eŋgɔ le. (Daniel 7:10). Gbedoxɔ sia, si fiazikpui mavɔ la *ƒ*e ŋutikɔkɔe yɔ fũu, afisi Serafimwo, e*ƒ*e kekeli dɔlawo ɣlana wo*ƒ*e mo hafi nɔ esubɔm le la, *ƒ*e ŋutikɔkɔe mavɔ la, *ƒ*e kakɛ vi suea ɖe ko anyigbadzi gbedoxɔ, si amegbetɔa ɖeke *ƒ*e asi metu kpɔ o la, *ƒ*e keklẽ manyagblɔ la ɖe fia le blibomade me. To gbɔ be ele alea hã la, anyigbadzi gbedoxɔ *ƒ*e kɔnu, siwo wowɔna le eme la, nye ɖeɖefia veviwo na nyate*ƒ*ewo ku ɖe dzi*ƒ*o gbedoxɔ la ŋuti, kple dɔ gã, si ava eme le afisia na amegbetɔwo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ la ŋuti.

Anyigbadzi gbedoxɔa *ƒ*e xɔ eveawo nye nusiwo nɔ nu *ƒ*om tso dzi*ƒ*o gbedoxɔ la *ƒ*e kɔkɔe*ƒ*e eveawo ŋuti. Esi Mawu na asinukpɔkpɔ Yohanes be wòakpɔ dzi*ƒ*o gbedoxɔ la le ŋutegãa ɖe me la, ekpɔ akaɖi adrẽwo nɔ bibim le fiazikpui la ŋgɔ; (Nyaɖ. 5:4) eye wògakpɔ dɔlaa ɖe si lé sika dzudzɔdonu ɖe asi, eye wotsɔ lifi geɖe nɛ be wòatsɔ sa vɔ kple ame kɔkɔewo *ƒ*e gbedodoɖawo le sika dzudzɔmlɛkpui, si le fiazikpui la ŋgɔ la dzi. (Nyaɖ. 8:3). Woɖe mɔ na Nyagblɔɖila la be wòakpɔ gbedoxɔ la *ƒ*e te*ƒ*e gbãtɔa le dzi*ƒ*o. Ekpɔ akaɖi adrẽ, siwo nɔ bibim la, kple sika- dzudzɔmlɛkpui, siwo anyigbadzi gbedoxɔ la *ƒ*e sikakaɖiti kple sika ʋeʋẽlili-mlɛkpui la nɔa dzesi demee la. Emegbe egavakpɔ Mawu *ƒ*e gbedoxɔ la nu ʋu le dzi*ƒ*o (Nyaɖ. 11:19) eye wòkpɔ Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la le xɔmetsovɔ evelia godo. Ke le afisia, ekpɔ nubabladaka, si Mose *ƒ*e aɖaka kɔkɔe, si wòwɔ hetsɔ Mawu *ƒ*e seawo de eme la, nye vɔvɔli na la.

Alea ye amesiwo nɔ nusiawo me dzrom la ke ɖe kpeɖonudzi, siwo ŋu ɖikekea ɖeke mele o, be gbedoxɔa ɖe le dzi*ƒ*o la ŋuti. Mose tu e*ƒ*e gbedoxɔ la le kpɔɖeŋu, si wotsɔ fiae la nu. Paulo gblɔ be esia enye gbedoxɔ vavã, si le dzi*ƒ*o la *ƒ*e vɔvɔli. Ke Yohanes hã ɖo kpe edzi be yekpɔe le dzi*ƒ*o.

Le dzi*ƒ*o gbedoxɔ, si nye Mawu *ƒ*e nɔ*ƒ*ea me la, woɖo e*ƒ*e fiazikpui la anyi ɖe dzɔdzɔenyenye kple ʋɔnudɔdrɔ̃ dzi. E*ƒ*e Se la, si nye dzɔdzɔnyenye *ƒ*e ɖoɖo gã, si woatsɔ drɔ̃ ʋɔnu amegbetɔwo katã la, le Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la. Nubabla ɖaka, si me se *ƒ*e kpe eveawo le la, *ƒ*e nutunue nye amenuvezikpui, si *ƒ*e ŋgɔ Kristo nɔ e*ƒ*e ʋu tsɔm na le ɖe vɔwɔla ta. Nenema woɖe dzɔdzɔenyenye kple amenuveve *ƒ*e ɖekawɔwɔ le amegbetɔ *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ ɖoɖowo me la fiae. Nunya mavɔ ɖeka koe ate ŋu aɖe susu tso ɖekawɔwɔ sia ŋuti, eye Ðusẽ mavɔ la koe ate ŋu ana wòazu wɔwɔ hã. Ðekawɔwɔ sia wɔ moya manyagblɔa ɖe na dzi*ƒ*owo katã eye woyɔ kple subɔsubɔ. Kerubi, siwo le anyigbadzi gbedoxɔ la me, de mo to hele nubabla ɖaka me kpɔm la, le dzesi dem alesi dzi*ƒ*oʋakɔwo di vevie be yewoase ɖeɖekpɔkpɔdɔ la gɔmee. Esiae nye amenuveve *ƒ*e nuɣaɣla, si gɔme dɔlawo di ŋutɔ ŋutɔ be yewoase la; alesi Mawu te ŋu wɔ e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye ŋuti dɔ, gake wògana be vɔwɔla, siwo trɔ dzi me la, nazu ame dzɔdzɔewo, eye wòagadzra e*ƒ*e kadede kple dzidzime gege la ɖo, le esime Kristo aɖiva ava ɖe ameha xexlẽme manyagblɔwo do go tso tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e aʋli la me, ahatsɔ eya ŋutɔ *ƒ*e dzɔdzɔenyenyewu, si ŋuti ɖia ɖeke mele o la, ado na wo, ale be woate ŋu age ɖe dɔla kɔkɔe, siwo mewɔ nuvɔ̃ kpɔ o la, *ƒ*e asaɖa me, eye bene le nuwuwu la, woate ŋu anɔ Mawu ŋku me yi ɖe mavɔ me.

Zaxarya *ƒ*e nyagblɔɖi, nyasese ku ɖe amesi wòyɔ be "Alɔdze" ŋu la, *ƒ*o nu tso Kristo *ƒ*e avulédɔ, si wòwɔ ɖe amegbetɔ ta la ale: "Eyama atu Yehowa *ƒ*e gbedoxɔ la, eye atsyɔ̃ anɔ eŋu, abɔbɔ nɔ e*ƒ*e fiazikpui dzi aɖu fia, anye Nunɔla anɔ e*ƒ*e fiazikpui dzi, eye ŋutifafa anɔ woa kple eve la dome. (Zakarya 6:13)

"Eyama atu Yehowa *ƒ*e gbedoxɔ la". To e*ƒ*e vɔsa kple avulédɔ wɔwɔ me la, Kristo nye Mawu *ƒ*e Hame la *ƒ*e gɔmeɖokpe kple xɔtula. Apostolo Paulo le eyɔm be 'Dzogoedzikpe' amesi me wokpe xɔtutu blibo la katã ɖo, eye wòtsi zu mawuxɔ kɔkɔe le Afetɔ la me, amesi wotu miawo hã kpe ɖe eŋuti le, bene mianye Mawu *ƒ*e nɔ*ƒ*e le Gbɔgbɔ la me." (Efeso. 2:20-22).

"Eye wòado ŋutikɔkɔe". Ame*ƒ*omea, si kpɔ gege la, *ƒ*e xɔxɔ*ƒ*le *ƒ*e ŋutikɔkɔe la yi na Kristo. Ðeɖekpɔlawo *ƒ*e hadzidzi yi ɖe mavɔ me enye: "Amesi lɔa mí, eye wòklɔ nuvɔwo ɖa le mía ŋuti kple e*ƒ*e ʋu la … eya tɔ lanye ŋutikɔkɔe kple ŋusẽ tso mavɔ me yi ɖe mavɔ me." (Nyaɖ. 1:5, 6)

Anɔ anyi, eye wòaɖu fia le e*ƒ*e fiazikpui dzi, eye wòanye Nunɔla le e*ƒ*e fiazikpui dzi." Mekpɔyi ɖe e*ƒ*e ŋutikɔkɔe fiazikpui la dzi haɖe o. Wometsɔ fiaɖu*ƒ*e la kple ŋutikɔkɔe na eyama haɖe o. Ke ne ewú e*ƒ*e avulédɔ la nu ko hafi Mawu atsɔ Fofoa Dawid *ƒ*e fiazikpui la na eyama, eye wòanye fiaɖu*ƒ*e, si nu mayi gbeɖe o la." (Luka 1: 32, 33) Ɣeyiɣi sia Kristo nɔ anyi kple Fofoa le e*ƒ*e fiazikpui dzi abe Nunɔlagã ene. (Nyaɖ.3:21)

"Eyae tsɔ mia*ƒ*e dɔlélewo, eye wòde ta mía*ƒ*e vevesesewo te."; "wotee kpɔ le nuwo katã me abe míawo ke ene, negbe nuvɔ̃ koe mele eŋu o." ale be wòate ŋu "axɔ na amesiwo wotena kpɔna."; eya amesi ŋu wogblɔ le be, "ne amea ɖe wɔ nuvɔ̃ la Nyaxɔɖakɔla le míasi

le Fofoa gbɔ." (Yesaya 53:4; Hebri. 4:15; 2:18; 1Yoh. 2:1). Ne wòatsɔ até gbe ɖe e*ƒ*e nyaxɔɖakɔ ɖe mía ta dzi la, etsɔa e*ƒ*e ŋutilã, si wogbã gudugudu, eye woŋɔe la, kple e*ƒ*e agbe dzadzɛ la fiana. E*ƒ*e asi, siwo xɔ abi, e*ƒ*e axada, si woŋɔ̃ kple e*ƒ*e afɔ gbagbãwo katã nɔa nu *ƒ*om ɖe amegbetɔ, si dze nuvɔ̃ me, esi wòxɔ *ƒ*le kple home manyagblɔ sia la ta.

Ɲutifafa *ƒ*e gɔmesese anɔ wo ame eveawo dome. Fofo la *ƒ*e lɔlɔ, si *ƒ*e lolo me le ɖeka kple Via tɔ la, enye ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e dzɔtso*ƒ*e na amegbetɔ, si dze nuvɔ̃ me la. Yesu gblɔ na e*ƒ*e nusrɔlawo, esi wònɔ dzodzom le wo gbɔ la be: "Nyemele egblɔm na mi bena nye la mabia Fofo la ɖe mia nu o; ke Fofo ŋutɔ lɔã mi." Yoh. 16:26,27. "Mawu enye amesi nɔ Kristo me lé avu le xexeame kple eɖokui dome." (Kor. II 5:19). Eye le e*ƒ*e dɔwɔwɔ le dzi*ƒ*o *ƒ*e gbedoxɔa me la, ɖekawɔwɔ anɔ eya kple Fofoa dome. "Alegbegbe Mawu lɔa xexea me bena wòtsɔ ye ŋutɔ *ƒ*e Tenuvi hena, bena amesiame, si xɔa edzi sena la, mele tsɔtsrɔ̃ ge o, ke boŋ wòakpɔ agbe mavɔ." (Yoh. 3:16).

Nukae nye Agbadɔ kɔkɔe la? Ɲɔŋlɔawo le biabia sia ŋuti ɖom kple eme kɔkɔ nyuie. Agbadɔ kɔkɔe la, abe alesi Biblia nɔ nu *ƒ*om le eŋuti gbã ene la, enye gbedoxɔ, si Mose tu, abe dzesi kple vɔvɔli na dzi*ƒ*omenuwo ene, eye evelia, enye "Gbedoxɔ vavã", si le dzi*ƒ*o, si dzi anyigbadzi *ƒ*e agbadɔ kɔkɔe la nanɔ ŋku ɖom na mí la. Dzesidekɔnu, siwo wonɔa wɔwɔm le eme la wu enu le Kristo *ƒ*e ku me. Ke Gbedoxɔ vavã, si le dzi*ƒ*o la, zu Nubabla Yeye la *ƒ*e gbedoxɔ. Ke esi wònye be mía*ƒ*e ɣeyiɣi mee Daniel 8:14 *ƒ*e nyagblɔɖi la va eme le la, ele be gbedoxɔ, si ŋu nyagblɔɖi sia nɔ nu *ƒ*om le la, nanye Nubabla Yeye la tɔ. Le ŋkeke 2300 *ƒ*e nuwuwu le *ƒ*e 1844 me la, agbadɔ kɔkɔea ɖeke meganɔ anyigba dzi, anɔ *ƒ*e alafa geɖe o. Alea ye wòle be nyagblɔɖi, si gblɔ be "ade fiẽ kple ŋdi akpe eve alafa etɔ̃ woagaɖo kɔkɔe*ƒ*e la te" alo woakɔ eŋu la, le nu *ƒ*om, ɖikeke manɔmee tso dzi*ƒ*o gbedoxɔ la ŋu.

Ke nusi *ƒ*e gɔmesesee gahiã azɔ lae nye: nukae nye agbadɔ la ŋu kɔkɔ? Nubabla Xoxo la nɔ kɔnu siwo wowɔna le anyigbadzi- gbadɔ la me *ƒ*e dometɔ ɖeka yɔm be 'agbadɔ ŋu kɔkɔ'. Ke biabiae nye be ɖe nane le dzi*ƒ*o, si ŋu woakɔa? Le Hebritɔwo *ƒ*e agbalẽ ta 9lia me wonɔ nu *ƒ*om, eme kɔ *ƒ*ãa tso agbadɔ eveawo ŋu kɔkɔ ŋuti. "Eye mate ŋu agblɔ kloe bena wotsɔ ʋu klɔ nuwo katã ŋuti le se la nu, eye ne womekɔ ʋu ɖe anyi o la, nuvɔkekea ɖeke manɔ anyi o. Eyata ele vevie bena woatsɔ nusiawo [lãwo *ƒ*e ʋu] akɔ nusiwo nye dzi*ƒ*onuwo *ƒ*e kpɔɖeŋu la ŋuti. Ke dzi*ƒ*onuawo ŋutɔ la woatsɔ vɔsasa, siwo nyo wu esiawo la, kɔ wo ŋuti." (Hebri. 9:22,23) si gɔmee nye be woakɔ wo ŋu kple Kristo *ƒ*e ʋu xɔasi la.

Woakɔ gbedoxɔ eveawo ŋu kple ʋu, anyigbadzi tɔ kple lãwo *ƒ*e ʋu, eye dzi*ƒ*o tɔ kple Kristo *ƒ*e ʋu. Paulo ɖe nu me, nusita wòle be woakɔ nuwo ŋuti kple ʋu ɖo. "Ne womekɔ ʋu ɖi o la, nuvɔkeke manɔ anyi o." Nuvɔ̃ *ƒ*e tsɔtsɔ ke, alo ekɔklɔ ɖa, enye dɔ, si woawɔ le dzi*ƒ*o. Ke alekee nuvɔ̃ ate ŋu *ƒ*oɖi dzi*ƒ*o gbedoxɔ, alo anyigba tɔ la? Míake ɖe eŋu le dzesidekɔnuwɔwɔwo me; elabe subɔsubɔdɔ, si nunɔla siawo wɔna la, "nye dzi*ƒ*onuwo *ƒ*e kpɔɖeŋu kple vɔvɔli". (Hebri. 8:5)

Subɔsubɔdɔ, si wowɔna le anyigbadzi-nɔ*ƒ*e kɔkɔea me la, le go eve me. Nunɔlawo subɔna gbesiagbe le kɔkɔe*ƒ*e la, eye zi ɖeka le *ƒ*ea me la, Nunɔlagã wɔna nuvɔtsɔtsɔke *ƒ*e kɔnu tɔxɛa ɖe le Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la me ne wòatsɔ kɔ gbedoxɔ la katã ŋu. Gbawotsyogbe vɔwɔla dzimetrɔla hea ” nunana vɛ le gbedoxɔa *ƒ*e agbo la nu, eye wòdaa asi ɖe lã la *ƒ*e ta dzi, ʋua e*ƒ*e nuvɔwo me kɔ ɖe vɔsalã maɖifɔ la dzi, abe dzesidede ene. Eyome ewua lã la. Abe alesi Apostolo la gblɔe ene la, “ne womekɔ ʋu ɖi o la, vɔtsɔtsɔke manɔ anyi o.” ŋutilã *ƒ*e agbe la le ʋu me.” (Mose III 17:11) Mawu *ƒ*e se, si dzi woda la, le vodala *ƒ*e ʋu biam. Nunɔla tsɔa ʋu, si le dzesi dem vɔwɔla, si *ƒ*e fɔɖiɖi xɔm vɔsalã le, *ƒ*e agbe la, gena ɖe gbedoxɔ la me, eye wòwúnae ɖe xɔmetsovɔ, si godo nubabladaka, si me Mawu *ƒ*e se, si dzi vɔwɔla da la, ŋuti. Kɔnu sia wɔwɔ le abe ɖe wole nuvɔ̃ la ɖem kɔ ɖe gbedoxɔ la me ene. Le goa ɖewo me, womewotsɔa ʋu la yia agbadɔ kɔkɔe la me o, ke boŋ wotsɔa vɔsalã yia eme, eye nunɔla ɖunae, abe alesi Mose de se na Aaron *ƒ*e viwo ene gblɔ be: “Wotsɔe na mi bena miaɖe ha la *ƒ*e vodadawo ɖa, eye mialé avu na wo le Yehowa *ƒ*e ŋku me‘’. (Mose III 10:17). Kɔnu eveawo gale dzesi dem dzimetrɔla la *ƒ*e vɔwo tsɔtsɔ yi ɖe gbedoxɔ la mee.

Subɔsubɔkɔnu sia wonɔa wɔwɔm gbesiagbe le *ƒ*ea katã me. Ale wonɔa Israel *ƒ*e nuvɔwo katã trɔm kɔ ɖe gbedoxɔ la me, eye wòhiã be woavaɖe wo katã ɖa to kɔnu tɔxɛa ɖe wɔwɔ me. Mawu de se be woawɔ nuvɔkɔkləɖa *ƒ*e kɔnu le te*ƒ*e kɔkɔe eveawo me. “Eye wòɖe nuvɔ̃ ɖa le Kɔkɔe*ƒ*e la ŋu le Israelviwo *ƒ*e nu madzɔmadzɔ wɔwɔwo kple vo, siwo woda hewɔ nuvɔ̃ la ta; eye alea ye wòawɔ Mawu *ƒ*e agbadɔ, si le wo gbɔ le wo*ƒ*e nu madzɔmadzɔ wɔwɔwo le wo dome hãe.” Ele be woakɔ vɔsamlekpui la hã ŋu; “...eye wòakɔ eŋu tso Israelviwo *ƒ*e nu madzɔmadzɔwo me awɔe kɔkɔe.” (Mose III 16: 16, 19)

Zi ɖeka le *ƒ*ea me, le Avuléŋkeke gã la dzi, nunɔlagã gena ɖe Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la me hena gbedoxɔ la katã ŋuti kɔkɔ. Subɔsubɔ, si wowɔna le eme la nye ta*ƒ*o*ƒ*o na kɔnu, siwo katã wowɔna le *ƒ*ea me la. Le nuvɔkɔkləɖa *ƒ*e ŋkeke gã sia dzi la, wotsɔa gbɔtsu eve vaa agbo la nu, eye wodzidzena nu ɖe lã eveawo dzi, dzidze ɖeka nadze Yehowa dzi, eye evelia nadze Asasel dzi. Wowuna Yehowatɔ la ɖe Israelviwo ta abe nuvɔ̃ vɔsa ene. Ke Nunɔlagã atsɔ e*ƒ*e ʋu ayi ɖe xɔmetsovɔ la godo, eye wòawui ɖe nubabladaka *ƒ*e nutunu la dzi kple e*ƒ*e ŋku me. Wowunae ɖe ʋevẽlili vɔsamlekpui la hã dzi.

Azɔ, Aaron ada e*ƒ*e asiwo ɖe gbɔtsu, si le agbe la dzi, eye wòaʋu Israelviwo *ƒ*e vodadawo, wo*ƒ*e nuvɔwo katã ɖe e*ƒ*e ta dzi, eye wòaɖoe ɖe gbedada*ƒ*o to amea ɖe, si wòatsɔe de asi na la dzi. Gbɔtsu la adro wo*ƒ*e nuvɔwo katã le te*ƒ*ea ɖe, si ame mele o la, eye amesi hee yi la aɖe asi le eŋu le gbedada*ƒ*o wòadzo yii. (Mose III, 16: 8, 21, 22). Gbɔtsu sia magatrɔ ava Israel *ƒ*e asaɖa la me o, eye amesi aɖoe ɖe dzogbea la ale tsi, anya e*ƒ*e awuwo hafi wòatrɔ va asaɖa la me.

Kɔnu blibo la katã *ƒ*e taɖodzinue nye be wòana Israelviwo nade dzesi Mawu *ƒ*e kɔkɔenyenye kple alesi wòtsri nuvɔ̃ ɖo, eye gawú la, be woakpɔe be womate ŋu aka nuvɔ̃

ŋu esi womakpɔ dị*f*o*f*o o. Ke wobia tso Israelviwo katã si be, le esime nuvɔkɔkləda kɔnu sia le edzi yim la, wo katã nanɔ vevesese me de wo*f*e nuvɔwo ta. Nu bubua deke wɔwɔ megali le ŋkeke ma dzi o, ke Israel *f*e *f*u*f*o*f*oa katã atsɔ ŋkeke blibo la abɔbɔ edokui le Mawu ŋku me le gbedododa, ŋutsitsidõ kple vevesese deto de nuvɔ̃ ta me.

To anyigbadzigbadɔ *f*e avuléle kɔnu sia me dzodzro me la, woate ŋu ake de nyate*f*e xɔasi gede ŋu ku de nuvɔkɔkləda ŋu. Wolɔ̃ be amea de naxɔ de vɔwɔla te*f*e, gake vɔsalã *f*e ʋu mete ŋu klɔ nuvɔ̃ la da o. Ke de ko wòna be wokpɔ mɔnu tsɔe yi de gbedoxɔ la me. To ʋu tsɔtsɔ na me la, vɔwɔla lɔ̃ de se la *f*e ŋusẽkpɔkpɔ de ame dzi la dzi, hele e*f*e sedzidada *f*e fɔdidi me ʋum kple didi sia be yeakpɔ tsɔtsɔke to Ðelaa de, si gbɔna la dzi xɔxɔse me. Gake mekpɔdo go le se la *f*e fɔbubu me keŋkeŋ hade o. Le avuléŋkekea dzi la, nunɔlagã xɔa vɔsalã deka tso *f*u*f*o*f*oa me, eye wòtsɔ lã sia *f*e ʋu gena de Kɔkɔe*f*ewo *f*e Kɔkɔe*f*e la, hewuna de nubabladaka *f*e nutunu, si le se ewoawo ta me la dzi, ne wòanye ŋutidodo na seawo *f*e biabiawo. Azɔ, abe nyaxɔdakɔla ene la, exɔa nuvɔwo de edokui dzi hedea wo do go tso agbadɔxɔ la me. Edaa e*f*e asiwo de Asasel gbɔtsu la *f*e ta dzi, eye wòʋua vɔ, siwo katã wòxɔ de edokui dzi la me, hetrɔa wo kɔ de lã la dzi abe dzesidede ene. Ke lã sia tsɔa nuvɔawo yia gbedada*f*o, eye wònyena nuvɔ̃ siawo dedе da keŋkeŋ le dukɔa ŋu yi mavɔ me.

Subɔsubɔ siae wowɔna abe vɔvɔli na dzi*f*omenuwo ene. Ke nusiawo, si wowɔna le anyigbadzigbadɔ la me abe dzesi ene la, vana eme ŋutɔŋutɔ le dzi*f*ogbadɔ kɔkɔe *f*e subɔsubɔ me. Le e*f*e dzi*f*o yiyi megbe la, mía Ðela la dze dɔ gɔme enumake abe Nunɔlagã ene. Paulo gblɔ be: "…ke dzi*f*o ŋutɔ wòyi bene wòado de Mawu ŋku me azɔ le mía ta." (Hebri. 9:24)

Nunɔlawo *f*e subɔsubɔ, si wowɔna le *f*ea me le gbedoxɔa *f*e te*f*e gbãtɔ le xɔmetsovɔ, si nye ʋɔtru, si tso Kɔkɔe*f*e la kple xɔxɔnua dome godo la, nye dzesidededɔ, si gɔme Kristo dze le e*f*e dzi*f*o yiyi me. Nunɔla *f*e gbesiagbe dɔ lae nye nuvɔ̃ vɔsa *f*e ʋu tsɔtsɔ yi Mawu ŋku me, eye wòganye ʋeʋẽlili *f*e adzudzɔ, si tuna doa ta Mawu gbɔ kple Israelviwo *f*e gbedododawo. Nenemakee Kristo hã nɔa e*f*e ʋu tsɔm na le Fofo la *f*e ŋku me de vɔwɔlawo ta, eye wògatsɔa e*f*e dzɔdzɔenyenye *f*e ʋeʋẽlili xɔasi la doa eŋku me kple xɔsetɔ, siwo nɔ veve sem de wo*f*e nuvɔwo ta la, *f*e gbedododawo. Esiae nye Kristo *f*e dɔ, si wòwɔ le dzi*f*ogbadɔ la *f*e te*f*e gbãtɔ la me. Afisia e*f*e nusrɔlawo kplɔe do yi le xɔse me, esi wònɔ dzi*f*o yim, eye woxɔe dzo le wo ŋku me la. Afima wolí wo*f*e mɔkpɔkpɔ do, esi ŋuti Paulo nɔ nu *f*om le be ".. mɔkpɔkpɔ ma le mía si abe luʋɔ *f*e seke, si li dedie, eye wòsesẽ, eye wòyina de xɔmetsovɔ *f*e emelɔ*f*o la ene, afisi Yesu yi do le mía ta abe ŋgɔnɔla ene, amesi va zu Nunɔlagã yi de mavɔmavɔ me." "eye metsɔ gbɔtsuwo kple nyiviwo *f*e ʋu hã o, ke boŋ ye ŋutɔ *f*e ʋu wòtsɔ yi de Kɔkɔe*f*e la me zi deka hɔ̃ ko de ɣeyiɣiawo katã nu, eye wòtsɔ xɔxɔ mavɔ vɛ." (Hebri. 6:19, 20; 9:12.)

Avuléle ɖe vɔwɔla ta ƒe dɔ sia yi edzi ƒe alafa wuienyi sɔŋ le dziƒogbadɔa ƒe xɔ gbãtɔ la me. Kristo ƒe ʋu, si wòtsɔ na ɖe vɔwɔla, siwo trɔ dzi me ta, na be Fofo la xɔ eyama hetsɔ eƒe vɔwo kee. Gake woƒe nuvɔawo gale ŋɔŋlɔ̃ ɖi le dziƒo ŋkuɖodzigbalẽwo me. Ke abe alesi wònye be le anygbadzi gbedoxɔa ƒe dzeside- kɔnuwo me, wowɔa nuvɔkɔkləɖa ƒe dɔa ɖe le ƒea ƒe nuwuwu me la, nenemakee hafi Kristo ƒe amegbetɔwo ƒe ɖeɖekpɔkpɔ dɔ la nawú nu ade blibo la, ele be wòawɔ nuvɔkɔkləɖa-dɔ sia na ɖiƒoƒowo katã ɖeɖe ɖa keŋkeŋ le gbedoxɔ la me. Dɔ siae dze egɔme le ŋkeke 2300 ƒe nuwuwu. Le ɣeyiɣi sia me, abe alesi nyagbləɖila Daniel ŋlɔe ɖi ene la, míaƒe Nunɔlagã la ge ɖe Kɔkɔeƒe ƒe Kɔkɔeƒe la me hena eƒe dɔ la ƒe akpa mamlɛa, si nye gbedoxɔa ŋu kɔkɔ la, wɔwɔ.

Le blema la, wotsɔa Israelviwo ƒe nuvɔwo kɔna ɖe nuvɔvɔsalã la dzi le xɔse me, eye to eƒe ʋu me la wotsɔa wo yina anyigbadzi gbedoxɔ la me abe dzesi ene. Le nubabla yeyea me hã, wotsɔa vɔwɔla dzimetrɔlawo ƒe vɔwo kɔna ɖe Kristo dzi le xɔse me eye wòxɔa wo yia dziƒogbadɔ kɔkɔe la me. Azɔ, abe alesi woɖea nuvɔ, siwo ƒo ɖi anyigbadzi gbadɔ kɔkɔe la ɖa to vɔkɔkləɖa kɔnuawo me ene la, to gbedoxɔ ŋu kɔkɔ ƒe dɔ, si le edzi yim fifia le dziƒo me la, wole nuvɔ, siwo katã woxɔ ɖe eme la klɔm alo tutum ɖa keŋkeŋ. Gake hafi nusia nava eme la, ele be woaʋu ŋkuɖodzi gbalẽawo, adzro wo me, akpɔ amesiwo, to vevesese ɖe nuvɔ̃ ta kple xɔse ɖe Kristo dzi me wodze na eƒe nyaxɔɖakɔ ƒe gomekpɔkpɔ. Ekem gbedoxɔ ŋukɔkɔdɔ la ƒe akpaa ɖee nye numekuku; akpa bubue nye ʋɔnudɔdrɔ. Ele be dɔ sia nawu nu hafi Kristo nava akplɔ eƒe dukɔ la. Elabena ava, eye eƒe fetu akpe ɖe eŋuti bene wòaɖo eteƒe na amesiame ɖe alesi eƒe dɔwɔwɔ le la nu. (Nyaɖ. 22:12).

Alea ye amesiwo le nyagbləɖinya la ƒe kekeli kplɔm ɖo la, ke ɖe eŋuti be, le esi wòaɖi va anyigba dzi le ƒe 2300 ƒe nuwuwu le 1844 me la, Kristo yi ɖe Kɔkɔeƒewo ƒe Kɔkɔeƒe la me na dɔ mamlɛa wɔwɔ, si nye nuvɔɖeɖeɖa ƒe dɔ, si do ŋgɔ na eƒe tɔtrɔva la. Míade dzesii hã be, le esi nuvɔvɔsa le dzesi dem Kristo abe míaƒe vɔsa ene, eye be Nunɔlagã le dzesi dem Kristo abe míaƒe Nyaxɔɖakɔla ene la, gbɔtsu agbatsɔla, alo Asasel ƒe gbɔtsua le dzesi dem Satana, si nye nuvɔ̃ ƒe dzɔtsoƒe, eya amesi atsɔ vɔwɔla dzimetrɔlawo katã ƒe nuvɔgba la. Nenye be nunɔlagã la klɔ nuvɔwo ɖa le gbedoxɔ la me, to nuvɔvɔsalã ƒe ʋu me la, ekɔnɛ ɖe gbɔtsu agbatsɔla ƒe ta dzi. Nenemae ne Kristo, to eyama ŋutɔ ƒe ʋu me, klɔ eƒe dukɔa ƒe nuvɔwo ɖa le dziƒogbadɔ la me le eƒe dɔ la ƒe nuwuwu me la, akɔ wo ɖe Satana ƒe ta dzi, eya amesi laxɔ ʋɔnudɔdrɔ̃ ƒe tohehe mamlɛa le nuwuwu. Wonyaa gbɔtsu agbatsɔla la yi ɖe gbedadaƒo, afisi amea ɖeke mele o la, ale be magatrɔ va Israel ƒe asaɖa la me gbeɖe o. Nenema ke woaɖe Satana ɖa le Mawu kple eƒe dukɔ la ƒe ŋku me ayi ɖaae, eye eƒe anyinɔnɔ ava eƒe nuwuwu keŋkeŋ le nuvɔ̃ kple nuvɔwɔlawo ƒe tsɔtsrɔ̃ blibo me.

UIULI GÃ LA

Ta 24 lia —Le Kɔkɔeƒewo Ƒe Kɔkɔeƒe La Me

Agbadɔ Kɔkɔea *ƒ*e nyae nye safui, si ʋu dziɖelame*ƒ*o *ƒ*e nudzɔdzɔ gã, si va amesiwo nɔ mɔ kpɔm na Kristo *ƒ*e vava le *ƒ*e 1844, *ƒ*e nuɣaɣla la. Nya sia *ƒ*e gɔmesese ʋu nu le nyate*ƒ*e geɖe, siwo de blibo, wɔ ɖeka kple wonɔewo la nu, si ɖee fia be Mawu *ƒ*e asi nɔ megbe na Mɔkpɔlawo *ƒ*e azɔli gã la. Kekeli yeye siawo, siwo klẽ ɖe nudzɔdzɔ la kple Mawu *ƒ*e dukɔa *ƒ*e dɔwɔwɔwo dzi la, ɖe wo*ƒ*e dɔdeasiwo na ɣeyiɣi sia fia wo. Abe alesi Kristo *ƒ*u nusrɔlawo, le vɔvɔ̃ gã kple dziɖelame*ƒ*o manyagblɔ *ƒ*e zã ma, si kplɔ Đela *ƒ*e kaklã ɖe atitsoga ŋu ɖo, yɔ kple dzidzɔ geɖe esi woke ɖe A*ƒ*etɔ la ŋu ene la, nenema ke wònɔ na amesiwo nɔ mɔ kpɔm na Kristo *ƒ*e tɔtrɔva le xɔse me hã. Wonɔ elalam be ava le e*ƒ*e ŋutikɔkɔe me kple fetu na e*ƒ*e subɔlawo. Esi wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔ meva eme o la, Kristo bú ɖe wo, eye, abe Maria le yɔdo to ene, wodo ɣli be: “Wotsɔ nye A*ƒ*etɔ la yii, eye nyemenya afisi wodae ɖo o.” Kasia wogake ɖe wo*ƒ*e Nunɔlagã lɔlɔ̃ la ŋu le Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la, eya amesi ava kpuie abe wo*ƒ*e Fia kple Đela ene. Agbadɔ Kɔkɔe la *ƒ*e kekeli klẽ ɖe tsɔ, si va yi, egbe ŋkekeawo kple tsɔ, si gbɔna la dzi. Wonya be Mawu ta mɔ na yewo, kplɔ yewo le e*ƒ*e ametakpɔkpɔ kple nunya matrɔmatrɔ gbeɖe la me. To gbɔ be, abe nusrɔla gbãtɔwo ene, womese gbedeasi, si wotsɔ na wo la gɔme o hã, mokakaa ɖeke menɔ wo*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖewo ŋu le goa ɖeke me o. Le wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo me la, wowɔ ɖe A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ɖoɖowo dzi, eye wo*ƒ*e dɔ la menye tofloko le A*ƒ*etɔ lɑ me o. Mɔkpɔkpɔ agbagbe gatrɔ va wo me, eye woyɔ fũ kple dzi*ƒ*o Œe ŋutikɔkɔedzidzɔ geɖe.

Daniel 8:14 *ƒ*e nyagblɔɖi, si gblɔ be: “Le fiẽ kple ŋdi 2300 woakɔ gbedoxɔ la ŋu” kple mawudɔla gbãtɔ *ƒ*e gbedeasi: “Mivɔ̃ Mawu, eye mitsɔ ŋutikɔkɔe nɛ, elabena e*ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ga*ƒ*o*ƒ*o la ɖo” la, le nu *ƒ*om tso Kristo *ƒ*e dɔ, si wɔm wòle le Kɔkɔ*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e le dzi*ƒ*ogbadɔ kɔkɔe la me kple le numekuku ʋɔnudɔdrɔ̃ la ŋuti, ke menye tso Kristo *ƒ*e vava na e*ƒ*e dukɔ la ɖeɖe kple vɔwɔlawo tsɔtsrɔ̃ ŋuti o. Vodada la metso nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo *ƒ*e akɔŋta bubu me o, ke boŋ gɔmemase la ku ɖe nudzɔdzɔ, si ava eme le ŋkeke 2300 *ƒ*e nuwuwu la ŋu boŋ. Gɔmemase siae he dziɖelame*ƒ*o gã ma va wo dzi. To gbɔ be ele alea hã la, nyagblɔɖiawo ŋlɔ̃ nusiawo katã ɖi. Nusiwo katã wogblɔ ku ɖe Mawu *ƒ*e Nya *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ ŋuti la va me tututu. Ɣeyiɣi, si me wole nu xam tso wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔ bubu ŋuti la, ɣemaɣi tututue nusi le gbedeasia me la le dzɔdzɔm. Ele be nudzɔdzɔ ma nava me hafi A*ƒ*etɔ la naɖi va kple fetu na e*ƒ*e subɔlawo.

Kristo meva anyigba dzi o, ke boŋ eyi ɖe Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e le dzi*ƒ*o-gbedoxɔ la me abe alesi anyigbadzi-gbadɔ *ƒ*e kɔnuwo nɔ dzesi demie ene. Eya ŋuti Daniel nɔ nu *ƒ*om le be Kristo yi ɖe Amegãɖeɖi la gbɔ le ɣemaɣi gblɔ be: “Meɖo ŋku anyi le ŋutega me le zã, kpɔ ɖa, nane zɔ kple alilikpowo le abe amegbetɔ ene heva ke ɖe Amegã ɖeɖi la gbɔ, eye wokplɔe yi egbɔe.” (Daniel 7:13).

Mawu *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖela Maleaxi hã *ƒ*o nu tso vava sia ŋuti. “..A*ƒ*etɔ, si ta biam miele la, ava e*ƒ*e gbedoxɔ me zi ɖeka kpoyi, nubabla *ƒ*e Dɔla, si dim miele la, le vava ge, Yehowa

ye gblɔe.” (Maleaxi 3:1) A*f*etɔ la *f*e gbedoxɔ me yiyi nye nusi menɔ ŋudɖoɖo me na amea ɖeke o. E*f*e dukɔ la menɔ mɔ kpɔm be ayi ɖe te*f*e sia o, ke boŋ wonɔ elalam le anyigba dzi, be wòava “le dzo *f*e adɖe me, esime wòabia hlɔ̃ amesiwo menya Mawu o kple amesiwo meɖoa to mía A*f*etɔ Yesu Kristo *f*e Nyanyuie la o.” (2 Tesa.1:8) Gake Mawuviwo menɔ klalo hadɖe be woayi adɖakpe wo*f*e A*f*etɔ la o. Dzadzraɖo-dɔa ɖe le wo ŋuti be woawɔ hafi. Ele be woaxɔ kekeli yeye, siwo ahe wo*f*e ŋkuwo yi ɖe Mawu *f*e gbedoxɔ la dzi le dzi*f*o. Le esime woakplɔ Nunɔlagã ɖo le xɔse me le e*f*e dɔwɔwɔ me le Kɔkɔe*f*ewo *f*e Kɔkɔe*f*ea la, dɔdeasi yeyewo atu wo. Ele be Hame la nadɖe gbe*f*ã nyanyanana kple nufiafia gbedeasia ɖewo.

Mawu *f*e gbe*f*ãɖela gagblɔ be: “Amekae ado dzi anɔ anyi le e*f*e vavagbe, eye amekae anɔ te ɖe e*f*e dodo nu? Elabena ele abe galólola *f*e dzo ene, eye wòle abe avɔnyãla *f*e adzalẽtsi ene. Abɔbɔ nɔ anyi alólo klosalo, eye wòadza eŋu, akɔ Lewi-viwo ŋu, eye wòadza wo ŋu abe sika kple klosalo ene, eye wòasa vɔ na Yehowa le dzɔdzɔenyenye me.” (Mal. 3: 2,3). Amesiwo anɔ agbe le anyigba dzi le esime Kristo awu e*f*e nyaxɔɖakɔdɔ la nu le dzi*f*o gbedoxɔa me ɖe nuvɔwɔlawo ta la, dometsolaa ɖeke maganɔ anyi na wo le Mawu Kɔkɔe la *f*e ŋkume o. Ele be wo*f*e awuʋlayawo nakɔ nyuie, ɖia ɖeke manɔ wo ŋu o, eye ʋu, si wowú la naklɔ nuvɔ̃ ɖa le wo*f*e dẽwo ŋu keŋkeŋ. To Mawu *f*e amenuveve me kple wo*f*e kutrikuku me la ele be woazu dziɖulawo le wo*f*e ʋiʋli me kple ɖe nuvɔ̃ dzi. Le esime numekuku ʋɔnudɔdrɔ̃ le edzi yim le dzi*f*o, eye wole xɔsetɔ dzimetrɔlawo *f*e nuvɔwo ɖem ɖa le dzi*f*ogbedoxɔa me la, ele be Mawu *f*e vi, siwo le agbe le anyigba dzi la, hã nanɔ ŋutikɔkɔ tso nuvɔ̃ gbɔ kple nugbegbe le ameɖokui gbɔ *f*e dɔ tɔxɛa ɖe wɔm vevie. Wo*f*o nu tso dɔ sia ŋu eme kɔ nyuie le Nyaɖeɖefia *f*e agbalẽ, ta 14 lia me.

Ne dɔ sia wú nu la, Kristo *f*e nusrɔlawo anɔ gbesɔsɔ na e*f*e vava azɔ. “Eye Yuda kple Yerusalem *f*e vɔsawo avivi Yehowa nu abe le tsã ŋkekewo kple gbaɖegbe *f*ewo ene.” (Maleaxi 3:4). Ekem Hame, si Kristo ava kplɔ le e*f*e tɔtrɔva me la, anye ” Ɖutikɔkɔe-Hame, si ŋuti ɖi*f*o*f*oa ɖeke alo ayilélea ɖeke alo nusiawo *f*e ɖeke maganɔ o.” (Efeso. 5:27). Ekem adze “..abe agudzedze ene, nyo abe ɣleti ene, dza abe ɣe ene, eye wòadzi ŋɔ abe aʋakɔwo ene. (Hawo *f*e Ha 6:10)

To vovo na A*f*etɔ la *f*e yiyi ɖe gbedoxɔa me la, Maleaxi ga*f*o nu tso e*f*e tɔtrɔva, si me wòavadrɔ̃ ʋɔnu le la ŋu ale: “Maɖi ʋɔnu ɖe mia ŋu, eye manye ɖasefo zãzɛ ɖe dzotɔwo kple ahasitɔwo, atam dzodzro kalawo kple amesiwo ŋea fetu ɖe eme na dɔwɔlawo, ɖe amesiwo tea ahosiwo, tsyɔeviwo kple amedzrowo ɖe anyi, eye wogbem vɔvɔ̃ la ŋuti, Yehowa Zebaot ye gblɔe.” (Mal. 3:5) (412) Yuda hã *f*o nu ale tso nya sia ke ŋuti: “Kpɔ ɖa, A*f*etɔ la kple e*f*e ame kɔkɔe akpe nanewo gbɔna, bene wòadrɔ̃ ʋɔnu wo katã, eye wòaka mo na wo dome amesiwo katã mevɔa Mawu o la…” (Yuda 14, 15). Vava sia kple yiyi ɖe gbedoxɔ la me wonye nudzɔdzɔ vovovowo.

Kristo ƒe Kɔkɔeƒewo ƒe Kɔkɔeƒe la yiyi abe Nunɔlagã ene, gbedoxɔ la ŋu kɔkɔ abe alesi Daniel 8:14 ƒo nu tso eŋu ene, Amegbetɔvi la ƒe yiyi ɖe Amegãdɖeɖi la ŋku me, le Daniel 7:13 ƒe nyagbɔgblɔ nu, kple Aƒetɔ la ƒe gege ɖe eƒe gbedoxɔ la me, abe alesi Maleaxi hã gblɔe ɖi ene la, wo katã nye nuƒoƒo vovovo tso nudzɔdzɔ ɖeka ko ŋu. Eya kee Mateo 25 de dzesi to ɖetugbui ewoawo ƒe lododo la me.

Le ƒe 1844 ƒe dzomeŋɔlĩ kple pepi me, gbeƒãɖeɖe la ɖi be: "Ɖugbetɔsrɔ̃ lae nye esi gbɔna!" Hatsotsoe eve, siwo ɖetugbui nunyala kple abunɛtɔ ewoawo le dzesi dem la, ɖe wo ɖokui fia le ɣemaɣi. Gbã, kristotɔwo ƒe hatsotsɔe ɖeka nɔ mɔ kpɔm na Aƒetɔ la ƒe vava, eye wonɔ dzadzraɖo dzi vevie kple dzidzɔ na gododo eyama. Le go evelia me, hatsotsoe bubu hã nɔ mɔkpɔkpɔ me, ke le vɔvɔ̃ ta, alo elabe ame geɖewo le ewɔm, eye woxɔ nya la le susu me ko, ke Mawu ƒe amenuve ŋusẽ mewɔ dɔ ɖe wo dzi o. Ke esi Ɖugbetɔsrɔ̃ va ɖo la, amesiwo su te la ge ɖe azãɖuƒe la kplii. Ɖugbetɔ la ƒe vava, si ŋu woƒo nu le, le afisia la, nye nusi va do ŋgɔ na srɔ̃ɖezã la. Srɔ̃ɖezãe nye Kristo ƒe Fiaɖuƒe la xɔxɔ. Du Kɔkɔe, Yerusalem Yeyea, si nye Fiaɖuƒea ƒe fiadu, eye wòganye eteƒenɔla la, eyae wole yɔyɔm be Alẽvi la ƒe Srɔ… Mawudɔla la gblɔ na Yohanes be: "Va afii, ne mafia Ɖugbetɔ, si nye Alẽvi la Srɔ̃ la wò. Eye wòkplɔm yi to kɔkɔ gãa ɖe dzi le gbɔgbɔ me, eye wòɖe Du Kɔkɔe, Yerusalem, si le ɖiɖim tso dziƒo tso Mawu gbɔ la fiam." (Nyaɖ. 21:9,10) Le lododoa me la, Ɖugbetɔ lae nye Du Kɔkɔe la, eye ɖetugbui, siwo yi ɖe Ɖugbetɔsrɔ̃ kpe ge la, woele dzesi dem Hame la. Le Nyaɖeɖefia me, nusi le dzesi dem Mawu ƒe dukɔ lae nye amesiwo wokpe va srɔ̃ɖenuɖuɖu la gbɔ. (Nyaɖ. 19:9). Ke ne wonye ame kpekpewo la, womagate ŋu anye Ɖugbetɔ la o. Nyagblɔɖila Daniel le nu ƒom tso Kristo ŋu be ele Aƒetɔnyenye, bubu kple fiaɖuɖu xɔm tso Amegãɖeɖi la gbɔ. Axɔ Yerusalem Yeyea, eƒe fiaɖuƒea ƒe fiadu, si woɖo atsyɔ̃ na, abe ŋugbetɔ, si wowɔ leke na hena Srɔa ene la. (Daniel 7:14; Nyaɖ. 21:2). Le eƒe fiaɖuƒea xɔxɔ megbe la, aɖi va le eƒe ŋutikɔkɔe me abe Fiawo dzi Fia, Aƒetɔwo dzi Aƒetɔ ene, bene wòaɖe eƒe ame tiatia, siwo anɔ anyi kple Abraham, Isak kple Yakob le eƒe kplɔ̃ ŋu le eƒe Fiaɖuƒe la me, Mateo 8: 11; Luka 22: 30, eye woakpɔ gome le Alẽvi la ƒe srɔ̃ɖezã la me.

Gbeƒãɖeɖe, si gblɔ be: "Ɖugbetɔsrɔ̃ lae nye esi gbɔna", si ɖi le ƒe 1844 ƒe dzomeŋɔli la, na be ame akpeakpewo kpɔe be Aƒetɔ la ƒe vava gogo. Le ŋkeke la dzi tututu la Aƒetɔ la va, ke menye anyigba dzi abe alesi wonɔ mɔ kpɔm nɛ ene la o, ke bɔŋ eyi ɖe Ɖkekewo ƒe Amegãɖeɖi la ŋku me le dziƒo, be wòaxɔ eƒe Fiaɖuƒe la. "Ɖetugbui, siwo nɔ klalo la, ge ɖe azãɖuƒea kplii, eye wotu agbo la. Menye be ɖe woyi azãɖuƒea le ŋutilã me o, elabe nudzɔdzɔ sia le eme vam le dziƒo, le esime wole anyigba dzi. Ele be Kristo yomedzelawo nanɔ abe amesiwo le woƒe Aƒetɔ la lalam be wòagbɔ tso srɔ̃ɖeƒe la ene. Luka 12:36. Ke edze be woase dɔ, si wɔm wòle la gɔme, eye woakplɔe ɖo le xɔse me le ɣeyiɣi, si me wòle Fofo la ƒe ŋkume yim. Le susu sia mee woate ŋu agblɔ be woyi ɖe srɔ̃ɖeƒe la kplii.

Le lododo sia me la, ɖetugbui, siwo ƒe akaɖi me ami le la, woete ŋu ge ɖe srɔ̃ɖeƒea kple Ɖugbetɔsrɔ̃ la. Amesiwo, to Ɖɔŋlɔawo me dzodzro me, woxɔ Nyateƒea ƒe sidzedze,

siwo si Mawu ƒe Gbɔgbɔ kple amenuve su eye, le dodokpɔ ƒe viviti ŋkekewo me, woganɔ Biblia me dzrom kple dzigbɔdi na kekeli, si aklẽ dɛ edzi xɔxɔ la, woamawoe de dzesi nyateƒe, si ku dɛ dziƒo gbedoxɔ la ŋu kple tɔtrɔ, si va Ðela ƒe dɔwɔwɔ me le teƒe sia. To xɔse ƒe ŋkuviwo me la, wokplɔe dɔ le dziƒogbadɔ kɔkɔe la me. Ekem amesiwo katã, le Ðɔŋlɔawo ƒe dasedidi nu, xɔ nyateƒe siawo, hekplɔ Kristo dɔ le xɔse me le esime wòyi dɛ Fofo la ƒe ŋku me be yeawu nyaxɔdakɔ ƒe dɔ la nu, eye yeaxɔ Fiadufea le nuwuwu la, amesiawo wole dzesi dem be woge dɛ srɔdɛƒe la.

Le Mateo 22 ƒe lododo la me la, wogawɔ srɔdɛnya ŋuti dɔ, eye eme kɔ ƒã le afisia be numekuku-vɔnudɔdrɔ̃ la nye nusi do ŋgɔ na srɔdɛdɛ la. Hafi srɔdɛdɛa nava eme la, Fia la yi dɛ srɔdɛƒea be yeakpɔ ame kpekpeawo dɔa (Mateo 22:11) be wokatã le srɔdɛwu me, awu vlaya siwo wonya, eye wowɔ wo ɣie to Alẽvi la ƒe vua me mahã? (Nyadɛ 7:14). Amesiwo mele awu, si hiã me o la, wonya wo dogoe. Ke amesiwo ŋu srɔdɛwu le la, Mawu xɔ wo, eye wokpɔ wo be wodze na gomekpɔkpɔ le eƒe Fiadufe la me kple teƒe le eƒe fiazikpui dzi. Dɔ, si nye dɛwo me dzodzro kpɔ, ne woakpɔ amesiwo dzra dɔ na Mawu ƒe Fiadufea me lae nye numekuku vɔnudɔdrɔ, si nye dɔ mamlɛa le dziƒo gbedoxɔ la me.

Ne numekukudɔ la wu nu, ne wokpɔ amesiwo katã vu Kristo dzixɔse me le ƒe alafalafa, siwo vayi me ƒe nyawo gbɔ vɔ keŋkeŋ la, azɔ, eye azɔ ko hafi dodokpɔ ƒe ɣeyiɣi la awu nu, eye woatu amenuveve ƒe vɔtru la. Alea ye nyati kpui sia, si gblɔ be: ” dɛtugbui siwo nɔ klalo la yi dɛ srɔdɛƒea kplii, eye wotu agbo la”, le mía kplɔm to Kristo ƒe dɔ mamlɛa wɔwɔ me, heyi dɛ amegbetɔ ƒe dɛdɛkpɔkpɔ dɔ gã la ƒe nuwuwu blibo.

Le anyigbadzigbedoxɔ ƒe kɔnuwɔwɔ, si nye dzesidede dziƒo gbadɔ me kɔnuwo, abe alesi míegblɔe tsã vayi ene la, nenye be Nunɔlagã yi dɛ Kɔkɔeƒewo ƒe Kɔkɔeƒea le avuléŋkekea dzi la, xɔ gbãtɔ me ƒe kɔnuwo wuna nu. Mawu gblɔ be: “Amea dɛke maganɔ agbadɔ la me nenye be eyi dɛ eme na avulédɔ la wɔwɔ vasedɛ esime wòado go tso agbadɔ la me o. (Mose III, 16:17). Nenema kee esi Kristo yi dɛ Kɔkɔƒewo ƒe Kɔkɔeƒea hena nuvɔ̃ kɔklɔda ƒe dɔ mamlɛa wɔwɔ la, edzudzɔ dɔwɔwɔ le Gbedoxɔa ƒe xɔ gbãtɔ la me. Ke, kasia teƒe gbãtɔ ƒe dɔ le nu wum la, xɔ evelia tɔ le egɔme dzem. Ne Nunɔlagã le anyigbadzi-gbedoxɔa me le dzodzom le Kɔkɔeƒea le avulé-ŋkekea dzi la, eyina dɛ Mawu ŋku me le xɔ evelia me kple vɔsa ƒe vu dɛ Israelvi, siwo nɔ veve sem dɛ woƒe nuvɔwo ta vavã la ta. Ke Kristo nɔ eƒe avuléle ƒe dɔ la ƒe akpa gbãtɔ nu wum hena bubu gɔme dzedze, si me wòayi dɛ Fofo la ƒe ŋku me kple eƒe vu dɛ nuvɔwɔlawo ta.

Mɔkpɔlawo mese nya siawo gɔme le ƒe 1844 me o. Esi ŋkeke, si dzi wonɔ mɔ kpɔm le be Kristo ava, vayi la, wogaxɔe se be eƒe vava la gogo. Woxɔe se be yewo le xaxa ɣeyiɣi gãa dɛ me, eye be Kristo wu eƒe nyaxɔdakɔ dɛ amegbetɔwo ta la nu. Ewɔ na wo abe dɛe Biblia le fiafiam be wona dodokpɔ ɣeyiɣi kpuia dɛ amegbetɔwo, si awu nu kpuie hafi Kristo ƒe didi va le alilikpowo dzi la nava eme ene. Woxɔe se be Biblia ƒe afisi wogblɔ le be ɣeyiɣi li gbɔna, si me amewo ladi Mawu, ke womake dɛ eŋu o, woaƒo amenuvevɔtru, ke

womaʋui na wo o la, le kpe ɖom nya sia dzi. Wonɔ wo ɖokui biam se be ɖe manye be ŋkeke, si yewotsɔ be anye Kristo *ƒ*e tɔtrɔva ŋkeke la, anye xaxa ɣeyiɣi, si ado ŋgɔ kpuie na e*ƒ*e vava la, *ƒ*e gɔmedzedze boŋ oa? Ke esi wònye be woɖe gbe*ƒ*ã ʋɔnudɔdrɔ̃ ŋkekea *ƒ*e a*ƒ*etutu la, wokpɔe be yewowɔ nusianu na xexea *ƒ*e ɖeɖe, eye womegasusu be enye dɔdeasi be yewoagawɔ dɔa ɖe na vɔwɔlawo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ o. Mawumavɔlawo *ƒ*e gbɔɖiame, busunya kple fewuɖunyawo nɔ kpe ɖom edzi na wo be Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ dzo le amesiwo gbe amenuveve *ƒ*e yɔyɔ la xɔxɔ gbɔ. Nusiawo katã le kpe ɖom edzi na wo be dodokpɔ ɣeyiɣi la nu tso, eye be wotu amenuve ʋɔtru la, abe alesi wonɔ egblɔm ene.

Ke kekelia ɖe, si gaklẽ ɖe edzi la, klẽ na wo le agbadɔ kɔkɔea *ƒ*e nusɔsrɔ̃ wɔwɔ me. Wokpɔe be nusi dzi yewoxɔ se ku ɖe ŋkeke 2300 *ƒ*e nuwuwu le *ƒ*e 1844 me la le ete*ƒ*e, eye be egade dzesi xaxa veviea ɖe hã. To gbɔ be ele eme be wotu mɔkpɔkpɔ kple amenuveʋɔtru si, ʋu ɖi na amegbetɔwo le Mawu gbɔ le *ƒ*e alafa wuienyi sɔŋ me hã la, wogaʋu ʋɔtru yeyea ɖe, si me wogale nuvɔ̃ tsɔtsɔke nam amegbetɔwo le, elabe Kristo gale amewo *ƒ*e nya xɔm ɖe akɔ le Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la. Ke le esime e*ƒ*e dɔ *ƒ*e akpa ɖeka nɔ nu wum la, bubu nɔ egɔme dzem. Uɔtrua ɖe gale ʋuʋu ɖi le dzi*ƒ*ogbadɔ kɔkɔe la me, afisi Kristo le dɔ wɔm ɖe vɔwɔlawo ta le.

Azɔ wose nya, si Kristo gblɔ na Hamea ɣemaɣi tututu la gɔme: “Amesi nye Kɔkɔetɔ kple Nyate*ƒ*etɔ, amesi si Dawid *ƒ*e safui le, amesi ʋuna, eye amea ɖeke metuna o, eye wòtuna, eye amea ɖeke meʋuna o la, eyae gblɔ esiawo bena: “Menya wò dɔwɔwɔwo. Kpɔ ɖa, metsɔ ʋɔtru, si le nuvo la, ɖo ŋkuwò me, eye amea ɖeke mate ŋu atui o. (Nyaɖ. 3:7,8)

Amesiwo kplɔ Yesu ɖo le xɔse me le e*ƒ*e nyaxɔɖakɔdɔ gã wɔwɔ me la koe akpɔ gome le e*ƒ*e nyonawo me, ke amesiwo gbe kekeli, si ɖe dɔwɔwɔ sia ɖe go xɔxɔ la, mate akpɔ gomea ɖeke o. Yudavi, siwo gbe nu le Kristo *ƒ*e vava gbãtɔ *ƒ*e kekeli la gbɔ, eye womelɔ̃ xɔ eyama abe wo*ƒ*e Đela ene o la, mate ŋu axɔ nuvɔtsɔtsɔke tso egbɔ o. Le esime Yesu, le e*ƒ*e dzi*ƒ*o yiyi me, ge ɖe dzi*ƒ*o gbedoxɔ la me kple e*ƒ*e ʋu bene yeakɔ ye*ƒ*e nyaxɔɖakɔ *ƒ*e yayrawo ɖe eyomedzelawo dzi la, Yudaviwo tsi viviti deto me, hegayi ɖe wo*ƒ*e vɔsa kple nunana, siwo ŋu asixɔxɔa ɖeke mele o la wɔwɔ dzi. Nusiwo nye vɔvɔli kple dzesidede nu vavã la nu vayi. Ke ʋɔtru, si ʋu na amegbetɔwo *ƒ*e gomekpɔkpɔ le Mawu gbɔ la, maganɔ ʋuʋu o. Yudaviwo melɔ̃ be yewoadi Mawu to mɔ ɖeka pɛ, si nye Kristo *ƒ*e nyaxɔɖakɔ me la, dzi o. Esiatae womenɔ kadede me kple Mawu kura o. Ke ʋɔtru la tu ɖe wo. Womexɔ Kristo abe wo*ƒ*e Vɔsa vavã kple Nyaxɔɖakɔla ɖeka kolia ene o, ale be womate ŋu akpɔ gome le e*ƒ*e nyaxɔɖakɔ *ƒ*e nyonawo me o.

Yudavi dzimaxɔsetɔwo *ƒ*e nɔnɔme sia le dzesi dem kristotɔ dzimaxɔsetɔ kple ɖekematsɔlemela, siwo ŋutɔ tia be yewomaxɔ mía*ƒ*e Nunɔlagã amenuvela *ƒ*e dɔ, si wɔm wòle ɖe míata fifia le dzi*ƒ*o la o. Le dzesidede *ƒ*e kɔnuwo me la, nenye be Nunɔlagã yi ɖe Kɔkɔ*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la, Israelviwo katã *ƒ*oa *ƒ*u ɖe gbedoxɔ la ŋuti, hebɔbɔa wo*ƒ*e luʋɔwo ɖe Yehowa ŋkume kple ɖokuimeyiyi gãa ɖe, bene yewoaxɔ nuvɔtsɔtsɔke, bene womagatsrɔ̃

yewo ɖa le dukɔa me o. Ðe mele vevie alegbegbe be, le nuvɔkɔklɔɖa vavã ƒe avuléle, si le eme vam le dziƒo ɣeyiɣi sia, be míawo hã míase míaƒe Nunɔlagã la ƒe dɔ gɔme, ahade dzesi miaƒe dɔdeasiwo oa?

Amegbetɔ mate ŋu agbe Mawu ƒe amenuveve nyanyananawo xɔxɔ, emetsonua ɖeke makpɔ o. Woɖo nyanyanagbedeasi ɖo ɖe Noa ŋɔlimetɔwo, eye woƒe dedienɔnɔ ku ɖe alesi woxɔe la ŋu. Ke wogbe nyanyananyawo xɔxɔ eye emetsonu enye be Mawu ƒe Gbɔgbɔ te ɖa le dzidzime vɔdi la gbɔ, eye wotsrɔ̃ le tɔdɔdɔ la me. Le Abraham ŋɔlime la, amenuveve ƒe yɔyɔwo nu tso na Sodomtɔ fɔdilawo, ale be wo katã tsrɔ̃ le dzo, si ge tso dziƒo la me, negbe Lot kple srɔa kpakple evia nyɔnuvi evewo ko. Nenema ke wònye le Kristo ƒe vavaɣi gbãtɔ la me. Mawuvi la gblɔ na Yudavi dzimesẽlawo be: “Kpɔ ɖa, miaƒe aƒe la azu aƒedo na mi.” (Mateo 23:38). Esi wògaɖe ŋku yi ɖe keke ŋkeke mamlɛawo dzi la, Nunya mavɔ la gblɔ tso amesiwo si lɔlɔ̃ mele na Nyateƒe la be woakpɔ ɖeɖe o ŋuti be: “Eyata Mawu adɔ beble gbɔgbɔ ɖe wo, ale be woaxɔ aʋatso dzi se, be amesiwo mexɔ Nyateƒea o, ke wokpɔ dzidzɔ le madzɔmadzɔ ŋu la nakpɔ ʋɔnudɔdrɔ. (2 Tesa., 2:10-12). Zi alesi amegbetɔwo agbe nu le Nyateƒea gbɔ la, Mawu aɖe eƒe Gbɔgbɔ ɖa le wo dzi, eye woatsi beble, si wolɔ̃ la, ƒe gbɔgbɔ si me.

Gake Kristo gale nya xɔm ɖe amegbetɔwo ta, eye kekeli gali na amesiwo adii la. To gbɔ be Mɔkpɔlawo mese esia gɔme gbã o hã la, eme va kɔ nyuie esi Ɖɔŋlɔawo ƒe numeɖeɖe le ʋuʋum na woƒe susuwo.

Ɣeyiɣi, si kplɔ azã, si woɖo na Kristo ƒe vava zi evelia ɖo le 1844 me la, nye dodokpɔ ɣeyiɣi sesẽa ɖe na amesiwo galé woƒe xɔse ɖe vava sia dzi la ɖe asi. Nusi de dzi ƒo na wo vie ku ɖe woƒe nɔnɔme vavã, si wova ɖo lae nye kekeli, si le woƒe susuwo hem yi ɖe dziƒo gbedoxɔ la dzi la. Wodometɔa ɖewo ɖe asi le woƒe xɔse ŋu ku ɖe nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo ƒe akɔŋta ŋuti, eye wotsɔ Gbɔgbɔ Kɔkɔe ƒe ŋusẽ, si wòɖe fia le Mɔkpɔlawo ƒe azɔli sia me la, be amegbetɔ alo Satana gbɔ wòtso. Ke ame bubuwo ya xɔe se goŋgoŋ be Mawu ye kplɔ yewo le yewo ƒe nuteƒe, si yewokpɔ vayi la me, eye esi wole nutsitsidɔ̃ kple gbedododɔa dzi be yewoadzesi Mawu ƒe lɔlɔnu la, woke ɖe ŋu be yewo ƒe Nunɔlagã dze taʋiʋli ƒe dɔ yeye bubu gɔme; ke esi wokplɔe ɖo le xɔse me la, gɔmesese va na wo ku ɖe nuwuwu ƒe dɔ, si le Hamea hã si be wòawɔ la, ŋuti. Gbedeasi gbãtɔ kple evelia me gakɔ na wo nyuie wú tsã, eye wole klalo be yewoaxɔ Nyaɖeɖefia ta wuienelia ƒe mawudɔla etɔlia ƒe gbedasi la ana xexe la.

UIULI GÃ LA

Ta 25 lia —Mawu Ƒe Se La Metrɔna 0

“Woʋu mawuxɔ, si le dzi*ƒ*o, eye wokpɔ e*ƒ*e Nubabladɖaka le e*ƒ*e xɔ la me.” (Nyadɖ. 11:19) Mawu *ƒ*e Nubabladɖaka le gbedoxɔ la *ƒ*e xɔ evelia, si nye Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la, me. Le anyigbadzi gbedoxɔa *ƒ*e subɔsubɔ kɔnuwɔwɔ me, si nye vɔvɔli na dzi*ƒ*o tɔ la, avulénŋkeke gã dzi ko woyina dɖe xɔ evelia me na gbedoxɔa ŋu kɔkɔ. Eyata míase egɔme be nya, si gblɔ be woʋu Mawu *ƒ*e gbedoxɔa le dzi*ƒ*o, eye wokpɔ Nubabladɖaka la, ku dɖe ɣeyiɣi, si woʋu Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*ea le dzi*ƒ*o le *ƒ*e 1844 me, eye Kristo nɔ gegem dɖe eme be yeawɔ nuvɔkɔklɔdɖa *ƒ*e dɔ mamlɛa la. Amesiwo kplɔ wo*ƒ*e Nunɔlagã bubutɔ la dɖo le xɔse me la lí ŋku dɖe Nubabladɖaka la dzi. Esi wowɔ nusɔsrɔ̃ ku dɖe Agbadɔ-kɔkɔea ŋu la, wose tɔtrɔ, si va Ðela *ƒ*e dɔwɔwɔ me la gɔme mlɔeba, eye wode dzesii be azɔ la, ele subɔsubɔ wɔm le Nubabla ɖaka la ŋgɔ, hele e*ƒ*e ʋu tsɔm na dɖe nuvɔwɔlawo ta.

Nubabladɖaka, si Mose wɔ la me kpe eve, siwo dzi woŋlɔ̃ Mawu *ƒ*e Se ewoawo dɖo la nɔ. Kpuie la, adɖaka la nye nusi me woda seawo *ƒ*e kpe eveawo dɖo. Mawu *ƒ*e dɖodɖoawo *ƒ*e emenɔnɔ ye de asixɔxɔ eŋu, eye wòwɔe kɔkɔe. Esi woʋu gbedoxɔa le dzi*ƒ*o la woɖe Nubabladɖaka la fia. Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e, si le dzi*ƒ*o gbedoxɔa me la, mee Mawu *ƒ*e Se, siwo eyaŋutɔ dɖe gbe*ƒ*ãe le Sinai *ƒ*e dziɖegbewo me, heŋlɔ̃ kple e*ƒ*e asibidɛ dɖe kpeawo dzi la, le.

Mawu *ƒ*e Sea ŋutɔŋutɔ, si *ƒ*e dɖodowo *ƒ*e ŋɔŋlɔ̃ matrɔmatrɔ woŋlɔ̃ dɖe kpe-taflowo dzi, eye Mose tsɔ de e*ƒ*e agbalẽ atɔawo me la, le dzi*ƒ*o gbedoxɔ la me. Amesiwo te ŋu se nyate*ƒ*e vevie sia gɔme la, woawo koe te ŋu kpɔna Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e kɔkɔenyenye kple e*ƒ*e matrɔmatrɔnyenye. Wode dzesii, abe alesi womede dzesii kpɔ o ene, be ŋusẽ le nya sia, si Kristo gblɔ la, si bena: “..vaseɖe esime dzi*ƒ*o kple anyigba nu nava yi la, yota ɖeka alo ŋɔŋlɔdzesi ɖeka nu mele yiyi ge tso Se la me vaseɖe esime wo katã nava ve me o.” (Mateo 5:18). Esi wònye be Mawu *ƒ*e Se la nye e*ƒ*e lɔlɔnu kple e*ƒ*e dɛ̃ ɖeɖefia la, anɔ anyi ɖaasi, eye wòanye ɖasedʒila mavɔ le dzi*ƒ*o. Womeɖe ɖoɖo ɖeka pɛ ɖa o, eye wometrɔ ŋɔŋlɔ̃ dzesi ɖeka pɛ gɔhã le wo me o. Psalmowo ŋlɔla la gblɔ be: “Yehowa, wò nya la li ke dɖe dzi*ƒ*o tegbee.” “...e*ƒ*e sewo katã le ete*ƒ*e…elia ke wo ɖaa tegbee..” (Psalmowo 119:89; 111:7,8).

Le Se ewoawo *ƒ*e dodome míakpɔ Se enelia, abe alesi tututu woɖe gbe*ƒ*ãe le gɔmedzedzea ene: “Ðo ŋku dzudzɔgbe la dzi ne nawɔe kɔkɔe. Ɔkeke adẽ nawɔ dɔ, eye nawɔ ŋuwòdɔwo katã, ke ŋkeke adrẽlia nye dzudzɔgbe na Yehowa wò Mawu la. Megawɔ dɔa ɖeke le edzi o, eɖanye wòŋutɔ, viwò ŋutsu, alo viwònyɔnu o, wò dɔlaŋtsu alo wò dɔlanyɔnu o, wò lã alo wò amedzro, si dze wò du me la o, elabe ŋkeke adẽ mee Yehowa wɔ dzi*ƒ*owo kple anyigba, atsia*ƒ*u kple nusiwo katã le wome, eye wòdzudzɔ eɖokui le ŋkeke adrẽa gbe, eyata Yehowa yra dzudzɔgbe la, eye wòwɔe kɔkɔe.” (Mose II, 20:8-11).

Mawu ƒe Gbɔgbɔ nɔ dɔ wɔm le Kristotɔ, siwo nɔ Nya la me dzrom la me. Medidi hafi kakaɖedzi su wo si be, le yewo ƒe manyamanya me la, yewo nɔ Mawu ƒe se la dzi dam, elabena yewo mewɔna ɖe Wɔla ƒe dzudzɔgbe la dzi o. Ke wodze nu me kuku be yewoanya nusi ta wonɔa kwasiɖa ƒe ŋkeke gbãtɔ dzi wɔm ɖe ŋkeke adrẽlia, si Mawu ŋutɔ wɔ kɔkɔe la teƒe mahã. Womeke ɖe Ɖɔŋlɔawo ƒe akpaa ɖeke, si gblɔ be woɖe se enelia ɖa, alo be wotrɔ asi le Sabat la ŋuti o. Womeɖe yayra, si wokɔ ɖe ŋkeke adrẽlia dzi tso gɔmedzedzea ke la, ɖa kpɔ gbeɖe o. Wodi vevie le nyateƒe me be yewoadze si Mawu ƒe lɔlɔnu, eye yewoawɔ ɖe edzi. Esi wode dzesii be yewo nye Mawu ƒe seawo dzidalawo la, wose veve geɖe le woƒe dzi me, eye woɖe woƒe nuteƒewɔwɔ na Mawu to Sabat la dzi wɔwɔ me la fia.

Wowɔ ŋutete sesẽwo be woamu woƒe xɔse ƒu anyi. Ke wo katã wose eme be nenye be anyigbadzi gbedoxɔ la nye dzesidede alo vɔvɔli na esi le dziƒo la, ekema se, si le anyigbadzi gbadɔa ƒe nubabladaka me la, anye esi le dziƒo ƒe nubabladaka me la ƒe kɔpi alo kpɔɖeŋu godoo o, eye be ne woxɔ nyateƒe, si ku ɖe dziƒo gbadɔa ŋu la, ele me be woaxɔ Mawu ƒe Sea ƒe dzenawo kple Se enelia ƒe Sabat dzi wɔwɔ ƒe dɔdeasinyenye. Nyateƒe siae na be amewo kpɔ dziku hẽlihẽli hetsi tre sesiẽ ɖe Ɖɔŋlɔawo ƒe numeɖeɖe, siwo me kɔ nyuie ku ɖe Kristo ƒe dɔ, si wɔm wòle fifia le dziƒo gbedoxɔa me la ŋuti. Amegbetɔwo di be yewoatu ʋɔtru, si Mawu ʋu, eye be yewoaʋu esi wòtu la. Gake Amesi "ʋua ʋɔ, eye amea ɖeke mete ŋu tunae o, eye ne etui amea ɖeke mete ŋu ʋunae o" la, le gbɔgblɔm be: "Kpɔ ɖa, meʋu ʋɔa ɖe le ŋkuwòme, eye amea ɖeke mate ŋu atui o." (Nyaɖ. 3:7,8). Kristo ʋu ʋɔ la, alo, le gbɔgblɔ bu me, edze dɔ gɔme le Kɔkɔeƒewo ƒe Kɔkɔeƒe la. Kekeli le keklẽm tso ʋɔtru, si le ʋuʋu ɖi le dziƒo gbedoxɔa me la me, eye woɖee fia be Se enelia le Se siwo le eme la dome. Nusi Mawu ɖo anyi la, amea ɖeke mate ŋu amui ƒu anyi o.

Amesiwo xɔ Kristo ƒe nyaxɔɖakɔdɔ kple Mawu ƒe se matrɔmatrɔ ƒe kekelia la, de dzesii be nyateƒe siawoe woɖe ɖe go le Nyaɖeɖefia ta wuienelia me. Agbalẽ sia ƒe gbedeasiwo nye nyanyananya etɔ, siwo dze wonɔewo yome, siwo adzra anyigbadzitɔwo ɖo na Kristo ƒe tɔtrɔva. Nyati, si gblɔ be "eƒe ʋɔnudɔdrɔ̃ gaƒoƒo la ɖo" la le nanam woanya be Kristo dze eƒe nyaxɔɖakɔdɔ na amegbetɔ ƒe ɖeɖe la ƒe akpa mamlɛa gɔme. Ele nyateƒea ɖe ɖem ɖe go, si wòle be woaɖe gbeƒãe vaseɖe Kristo ƒe kukuɖeɖe ɖe amegbetɔwo ta ƒe nuwuwu kple eƒe tɔtrɔva kpuie avakplɔ eƒe dukɔ la. Uɔnudɔdrɔ̃ ƒe dɔ sia, si dze egɔme le ƒe 1844 me la, ayi edzi vaseɖe esime woaɖo kpe amesiame, kukuawo kple agbagbeawo siaa ƒe nya dzi. Ayi edzi yi ɖe amenuveve ƒe ɣeyiɣi si, wona ameƒomea katã la, ƒe nuwuwu. Nuxlɔamenya, si gbedeasi gbãtɔ ƒe dɔla le nanam amegbetɔwo, esi wòle be amesiame naxɔ ale be wòate ŋu asu te le ʋɔnuɖrɔŋkekea dzi lae nye: "Mivɔ̃ Mawu, eye mitsɔ ŋutikɔkɔe nɛ…eye mide ta agu na amesi wɔ dziƒo, anyigba, atsiaƒu kple tsidzidziwo..." Nya, si gbɔna la, le nu ƒom tso amesiwo axɔ gbedeasi siawo ŋuti: "Afii ame kɔkɔe, siwo léa Mawu ƒe seawo kple Yesu ƒe dzixɔse me ɖe asi la ƒe dzidodo le." Bene woadzra ɖo na ʋɔnudɔdrɔa la, ele be woalé Mawu ƒe Se la me ɖe asi. Se siae anye dẽ ƒe

dzidzenu le ʋɔnudɔdrɔ̃ la me. Apostolo Paulo gblɔ be "..ame alesi nu wɔ nuvɔ, eye Se le wo si la, woatsɔ Se la adrɔ̃ ʋɔnu wo; [...] le ŋkeke, si dzi Mawu adrɔ̃ ʋɔnu amewo *ƒ*e nu ɣaɣlawo le nye nyanyuie la nu to Yesu Kristo dzi la dzi." Eye wogagblɔ hã bena woatso afia na amesiwo wɔa Sea dzi. (Roma 2:12-16). Xɔse le vevie ŋutɔ na Mawu *ƒ*e Se la dzi wɔwɔ, elabena "Ne xɔse mele mía si o la, míate ŋu adze Mawu ŋu o." Eye "nusianu, si metso xɔse me o la, nuvɔ̃ wònye." (Hebri. 11:6; Roma 14:23).

Mawudɔla gbãtɔ le nu xlɔm amegbetɔwo be woavɔ̃ Mawu, eye woatsɔ ŋutikɔkɔe nɛ, eye woade ta agu na amesi wɔ dzi*ƒ*owo kple anyigba. Ele na wo be, ne woawɔ esia la, woalé Se la me ɖe asi. Nunyala la gblɔ be " Vɔ̃ Mawu, eye nàlé e*ƒ*e Seawo me ɖe asi…" (Nyagblɔla 12:15). Subɔsubɔa ɖeke madze Mawu ŋu, ne sedziwɔwɔ mele eme o. "Lɔlɔ̃ na Mawu enye si bena míale e*ƒ*e Seawo me ɖe asi, eye e*ƒ*e Seawo mesesẽ o." "Amesi ɖe to ɖa be yemase Se o la, e*ƒ*e gbedodoɖa ke hã nye ŋunyɔ." (Yoh.I, 5:3; Lod. 28:9)

Dɔdeasi, si wònye na mí be míasubɔ Mawu la, nɔ anyi ɖe nyate*ƒ*e sia dzi be eyae nye Wɔla, eye bena nuwo katã li to eyama me. Afisiafi, si Biblia gblɔ le be edze be míatsɔ bubu kple subɔsubɔ na Mawu, ke menye na trɔsubɔlawo *ƒ*e mawuwo o le la, eɖo kpe edzi kple e*ƒ*e Wɔlanyenye *ƒ*e ŋusẽ dzesiwo. "Dukɔwo *ƒ*e mawuwo katã nye nu dzodzrowo; ke Yehowa ye wɔ dzi*ƒ*o." (Psalmowo 96:5) "Ameka ŋu miebe yewoatsɔm aɖoe ne masɔ kplii? Mifɔ mo dzi ne miakpɔ nu! Amekae wɔ nu siawo?" "… Nyee nye Mawu, ɖeke mekpe ɖe ŋunye o." (Yes.40:25, 26; 45;18) Psalmowo ŋlɔla gblɔ be: "Midze sii be Yehowa ye nye Mawu. Eyae wɔ mí, eye etɔ míenye…" "Miva, mina míabɔbɔ ade ta agu adze klo ɖe Yehowa mía Wɔla ŋku me."(Ps.100:3; 95:6) Woɖe nusi ta wòdze be kɔkɔeawo, siwo le Mawu subɔm le dzi*ƒ*o la, natsɔ wo*ƒ*e bubu nɛ la gɔme ale: "Mía*ƒ*e A*ƒ*etɔ kple Mawu, wòedze be naxɔ ŋutikɔkɔe, bubu kple ŋusẽ, elabena wòewɔ nuwo katã, eye wò lɔlɔnu ta woli, eye wowɔ wo ɖo. (Nyaɖ. 4:11) Le Nyaɖeɖefia ta wuienelia me wowɔ yɔyɔ na amegbetɔwo be woasubɔ Wɔla la, eye nyagblɔɖia le gbɔgblɔm be hatsotsoea ɖe li, si lé Mawu *ƒ*e Seawo me ɖe asi abe alesi gbedeasi etɔ, siwo dze wonɔewo yome le biabiam ene. Seawo dometɔ ɖeka le ŋku ɖom edzi vevie be Mawue nye Wɔla. Se enelia me nyawo gblɔ be: "Ŋkeke adrẽlia nye dzudzɔgbe na Yehowa wò Mawu la…Elabena ŋkeke adẽ mee Yehowa wɔ dzi*ƒ*owo, anyigba, atsia*ƒ*u kple nusiwo katã le wo me la, eye wòdzudzɔ eɖokui le ŋkeke adrẽlia gbe, eyata Yehowa yra dzudzɔgbe la, eye wòwɔe kɔkɔe." (Mose II, 20:10,11). A*ƒ*etɔ la gagblɔ le Sabat la ŋuti be enye "dzesi […] ale be woadze sii be nye Yehowa yenye mia Mawu." (Ezekiel 20:20) Egaɖe egɔme be: "Ŋkeke adẽ Yehowa wɔ dzi kple anyigba eye wòwu wo nu eye wòdzudzɔ eɖokui." (Mose II, 31:17).

Sabat *ƒ*e asixɔxɔ abe xexeme wɔwɔ *ƒ*e ŋkuɖodziŋkeke ene la enye be enɔa ŋku ɖom edzi na mí ɣesiaɣi nusi ta wòle be amegbetɔ nasubɔ Mawu ɖo; si nye be eyae nye Wɔla, eye míawo la míenye e*ƒ*e nuwɔwɔwo. Ekem míakpɔe be Sabat nye gɔmeɖokpe na Mawu subɔsubɔ, elabena eɖena nyate*ƒ*e gã sia fiana kple ŋusẽ wú subɔsubɔ nuɖoanyiwo katã. Gɔmeɖeɖe vavã na subɔsubɔ, si míatsɔ na Mawu, menye le ŋkeke adrẽlia ɖeɖe ko dzi o, ke

le ɣeawokatãɣi la, tso vovototo, si le Wɔla kple e*ƒ*e nuwɔwɔwo dome la me. “Nyate*ƒ*e xɔasi, manyagblɔ sia mabu gbeɖe o, eye mele be woaŋlɔe be hã o”. —J. N. Andrews, History of the Sabbath, ch. 27. Bene nyate*ƒ*e sia nanɔ amegbetɔwo *ƒ*e susu me ɖaa tae Mawu ɖo Sabat anyi le Eden-bɔ me ɖo. Eyata, zi alesi e*ƒ*e Wɔlanyenye asusɔ nye nusita wòle be míasubɔe ɖo la, nenema kee Sabat la anye e*ƒ*e dzesi kple ŋkuɖodzinu ɖaa.

Nenye ɖee wolé Sabat la ɖe asi le xexeame katã me la, anye ne amegbetɔwo *ƒ*e susu kple lɔlɔ̃ ayi na Wɔla, eye woakpɔ be edze na yewo *ƒ*e bubu kple subɔsubɔ. Ekem trɔsubɔlaa ɖeke, amesiwo gblɔna be Mawu meli o kple dzimaxɔsetɔa ɖeke manɔ anyi akpɔ o. Sabat dzi wɔwɔ nye nute*ƒ*ewɔwɔ *ƒ*e dzesi na Mawu vavã la, na eya amesi wɔ dzi*ƒ*o kple anyigba, atsia*ƒ*u kple tsidzidziwo. Esi wònye nenema la, ele me be gbedeasi, si le amewo yɔm be woasubɔ Mawu eye woawɔ ɖe e*ƒ*e Seawo dzi la nate gbe tɔxɛ ɖe Se enelia me lélé ɖe asi dzi.

To vovo na amesiwo lé Mawu *ƒ*e Seawo kple Yesu *ƒ*e dzixɔse me ɖe asi la, mawudɔla etɔlia le nu *ƒ*om tso hatsotsoe bubu, si *ƒ*e vodada ŋuti wòle nyanyanana dziŋɔ, si gbɔna la, nam ŋuti: “Ne amea ɖe de ta agu na lã la kple e*ƒ*e legba, eye wòxɔ e*ƒ*e dzesi ɖe ŋgonu alo e*ƒ*e asi ŋu la, eya hã lano Mawu *ƒ*e dɔmedzui *ƒ*e aha tsimatɔe, si kɔ ɖe e*ƒ*e dɔmedzuikplu la me.” (Nyaɖ. 14: 9, 10) Ne míate ŋu ase gbedeasi siawo gɔme nyuie la, ele be dzesi, siwo ŋuti dɔ wowɔ le wo me la me nakɔ na mí nyuie. Nukae nye lã la, e*ƒ*e legba, kple dzesi?

Nyagblɔɖi kɔsɔkɔsɔ, si me míakpɔ dzesi siawo le la, dze egɔme tso Nyaɖeɖefia ta wuievelia dzi kple ʋɔdriba, si di be, kasia woadzi Kristo Vidzĩ la, yeatsɔe ami enumake. Ɖɔŋlɔawo le eme ɖem na mí be ʋɔdriba lae nye Satana. (Nyaɖ. 12:9) Eyae ɖe susu na fia Herodes be wòawu Đela la. Gake Satana *ƒ*e dɔwɔnu gã le e*ƒ*e aʋawɔwɔ ɖe Kristo kple eyomedzelawo ŋuti le Kristo Hamea *ƒ*e *ƒ*e alafa gbãtɔwo me lae nye Roma fiaɖu*ƒ*e, si *ƒ*e subɔsubɔ enye trɔsubɔsubɔ. Esia ta, to gbɔ be ʋɔdriba la yenye Satana hã la, wogatsɔna ŋkɔ sia dea dzesi Roma trɔsubɔdziɖuɖu la.

Woga*ƒ*o nu le ta wuietɔlia me, tso kpukpui 1-10 dzi, tso lãa ɖe, si ɖi lãkle, esi Satana tsɔ e*ƒ*e ŋusẽ, e*ƒ*e fiazikpui kple dziɖuɖu gãa ɖe na. Abe alesi Protestantetɔwo *ƒ*e akpa gãtɔ xɔe se ene la, dzesi sia gayi na papa dziɖuɖu, si xɔ e*ƒ*e ŋusẽ, fiazikpui kple dziɖuɖu tso Roma *ƒ*e blema fiaɖu*ƒ*e la si. Míaxlẽ nusi woŋlɔ̃ tso lã, si ɖi lãkle la ŋuti: “Wotsɔ nu, si gblɔa nya gãwo kple busunyawo la, nɛ… Eye wòke nu gblɔ busunyawo ɖe Mawu ŋu, ɖe e*ƒ*e Ɖkɔ kple gbedoxɔ la ŋuti kpakple ɖe amesiwo le dzi*ƒ*o me la ŋuti. Exɔ ŋusẽ hã be wòaho aʋa ɖe ame kɔkɔewo ŋuti eye wòaɖu wo dzi. Woganae ŋusẽ ɖe to sia to, gbegbɔgblɔ sía gbegbɔgblɔ kple dukɔ sia dukɔ dzi.” Nyagblɔɖi sia, si sɔ geɖe kple esi *ƒ*o nu le Daniel 7 me tso “dzo vi” la ŋu la, le dzesi dem papa dziɖuɖua ɖikekemanɔmee.

Wotsɔ ŋusẽ nɛ be wòawɔ aʋa ɣleti blaene vɔ eve…” nyagblɔɖila gagblɔ be “mekpɔ e*ƒ*e tawo dɔmetɔ ɖeka abe kubi wòxɔ ene..”, eye wɔgblɔ yi edzi be “Ne amea ɖe wu ame kple yi la, ele be eya hã natsi yi nu.” Ɣleti blaene vɔ eve sɔ pɛpɛpɛ kple ɣeyiɣi ɖeka kple

ɣeyiɣi eve, kple ɣeyiɣi afã” si nye *ƒ*e etɔ̃ kple afã alo Daniel 7 *ƒ*e ŋkeke 1260, si nye ɣeyiɣi, si me papa *ƒ*e ŋusẽ até Mawu *ƒ*e viwo ɖe to vevie la. Abe alesi míekpɔe do ŋgɔ va yi ene la, ɣeyiɣi sia dze egɔme tso papa dziɖuɖua *ƒ*e ɖoɖo anyi le *ƒ*e 538 me la dzi, eye wòwu nu le 1798 me. Papa *ƒ*e dziɖuɖua xɔ e*ƒ*e kubi le esime France *ƒ*e aʋakɔ mui *ƒ*u anyi, eye wolé eyaŋutɔ de gaxɔ me. Ɣemaɣie nyagblɔɖi, si gblɔ be: “Amesi de ame aboyoe la ayi ɖe aboyo me” la, kpɔ emevava. Azɔ nyagblɔɖila le nu *ƒ*om tso dzesi bubu ŋuti: “Eye mekpɔ lã bubu nɔ dodom tso anyigba *ƒ*e tume. Eto dzo eve abe alẽvi tɔ ene.” (Nyaɖ. 13:10) Nusianu ku ɖe lã sia ŋuti, e*ƒ*e dodo kple e*ƒ*e ŋusẽ *ƒ*e dziyiyi ɖee fia be dukɔ sia to vovo tso esiwo dzesi, siwo do ŋgɔ la, de dzesi. Wode dzesi fiaɖu*ƒ*e gãgã, siwo ɖu xexeame dzi vayi la, na Daniel abe lã wɔadã, siwo do, le esime dzi*ƒ*o *ƒ*e ya eneawo le *ƒ*o*ƒ*om ɖe atsia*ƒ*u gã la dzi ene. (Daniel 7:2) Le Nyaɖeɖefia 17 me la, dɔlaa ɖe le nu me ɖem na Yohanes be tsi geɖewo le asi tɔm dukɔwo, amehawo kple gbegbɔgblɔwo” dzi. (Nyaɖeɖefia 17:15) (426) Ke ya*ƒ*o*ƒ*owo nye dzesidede howɔwɔwo kple aʋawɔwɔwo. Dzi*ƒ*o *ƒ*e ya*ƒ*o*ƒ*o eneawo, siwo le *ƒ*o*ƒ*om ɖe atsia*ƒ*u dzi la woenye ʋiʋli gã alo aʋa, siwo fiaɖu*ƒ*ewo wɔ hafi te ŋu ɖo wo*ƒ*e dziɖuɖuwo anyi la. Azɔ nyagblɔɖila la kpɔ lãa ɖe, si to dzo eve abe alẽvi *ƒ*e dzo ene, wòle dodom tso anyigba *ƒ*e tume. Ke dziɖuɖu, si lã sia le dzesi dem la, medo go tso aʋawɔwɔ kple ʋiʋli me o ke boŋ edzɔ le te*ƒ*e, si ame geɖe mele o la, eye wònɔ tsitsim le ŋutifafa me. Metsì, kpɔ ŋusẽ le blema xexeame *ƒ*e fiaɖu*ƒ*ewo *ƒ*e ʋiʋli, si wode dzesi abe dukɔwo, ameha geɖewo kple gbegbɔgblɔwo *ƒ*e *ƒ*udzagbowo ene la me o. Esi wònye nenema la, ele be míadi dziɖuɖu sia le Xexeme yeye la me. Ekem míabia se bena dukɔ ka *ƒ*e ŋkɔe nɔ dzi yim le Xexeme yeye la me le *ƒ*e 1798 *ƒ*e ɣeyiɣi me, esi *ƒ*e tsɔme nɔ keklẽm, eye xexea katã fɔ ŋku ɖe edzi mahã? Dzesidede du sia meɖe mɔ na ɖikekea ɖeke o. Dukɔ ɖeka pɛ koe ɖo nyagblɔɖia *ƒ*e dzesi sia ŋuti. Ðikekea ɖeke mele eŋu be du siae nye Amerika *ƒ*e dukɔ *ƒ*o*ƒ*uawo o. Zi geɖe, le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*owo me la, ŋutinya nuŋlɔlawo nɔ nyagbe, siwo tututu nye nyagblɔɖila tɔ la, ŋuti dɔ wɔm le wo*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*owo tso dukɔ sia *ƒ*e dodo kple tsitsi me la ŋuti. Nyagblɔɖila kpɔ lã sia do tso anyigba me. Le nyagɔmeɖelawo *ƒ*e numeɖeɖe nu la, míase nyagbe “do tso anyigba me” la gɔme ko abe alesi ati miana hetsina ene. Abe alesi míekpɔe vayi ene la, dukɔ sia atsi le anyigbaa ɖe, si dzi ame geɖewo menɔ tsã o la dzi. Nuŋlɔla gãa ɖe, le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso Amerika- Dukɔ*ƒ*o*ƒ*uawo *ƒ*e tsitsi ŋuti me la, gblɔ be: “Míekpɔ e*ƒ*e ŋgɔyiyi *ƒ*e nukunu le anyigba *ƒ*u*ƒ*lua ɖe dzi.” Eyi edzi gblɔ be: “Abe nuku*ƒ*a*ƒ*ã ma*ƒ*onua ɖe ene la, míemia, míetsi, eye míezu dziɖuɖu gãa ɖe.” —G. A. Townsend, The New World Compared with the Old, p. 462 .- Eropa *ƒ*e nyadzɔdzɔgbalẽa ɖe ŋlɔ tso Amerika-Dukɔ*ƒ*o*ƒ*uawo ŋuti le *ƒ*e 1850 me be “enye nukunu dziɖuɖua ɖe, si nɔ tsitsim kabakaba, eye le anyigba *ƒ*e ɖoɖuizizi me, enɔ ŋusẽ kpɔm ɖe ŋusẽ dzi, ŋutikɔkɔe ɖe ŋutikɔkɔe dzi.” Edward Everett hã *ƒ*o nu tso ” Mɔzɔla-Dutsolawo”, siwo nye du sia tulawo la, ŋuti; egblɔ be: “Ðe wonɔ te*ƒ*ea ɖe, si ɖe vo la dim, si *ƒ*e viviti aɣla wo ɖe dzɔgbevɔewo, si *ƒ*e ɖeɖeɖaga ana woabe ɖe yometila nugɔmemaselawo, eye wo*ƒ*e gbedoxɔ sue le Leyden la akpɔ gome le luʋɔ *ƒ*e vovokpɔkpɔ na subɔsubɔ mea? Miɖe ŋku kpɔ te*ƒ*e gãgã, siwo dzi wotu atitsoga *ƒ*e aflaga ɖo le aʋamawɔmawɔ me la ɖa!”- Speech at Plymouth, Massachussets, 22 December 1824, p. 11- “Dzo eve le ta nɛ abe alẽvi tɔ ene.” Dzo siawo,

siwo le abe alẽvi tɔ ene la, le dzesi dem sɔhɛmenɔnɔ, ɖemanya kple tufafa; nɔnɔme siawo sɔ kple dɛ, siwo nye Amerika-Dukɔ*f*o*f*uawo tɔ, le esime nyagblɔɖila la le ekpɔm wòle dodom tso anyigba me le *f*e 1798 me la. Kristotɔ, siwo si yi dzronugbe le Amerika gbã la, yi bena yewoakpɔ sitso*f*e ɖe fiawo *f*e ameteɖanyi, kple nunɔlawo *f*e yometiti nu, eye wo*f*e didi enye be yewoaɖo dziɖuɖua ɖe anyi, si *f*e gɔmeɖokpe anye dumevi *f*e vovokpɔkpɔ le dunyawo me kple ablɔɖe le subɔsubɔnyawo me. Le wo*f*e ɖokuisinɔnɔ *f*e ɖoɖowo me la, wote gbe ɖe nyate*f*e gã sia, si gblɔ be wowɔ amesiame le tasɔsɔ me la dzi, eye be dumevi ɖesiaɖe dze na agbe kple e*f*e dzidzeme kpɔkpɔ. Duse, si wowɔ la, ɖo kpe dukɔa *f*e ɖokuisinɔnɔ dzi. Eɖo hã be ŋgɔnɔla, siwo dukɔa ŋutɔ atia to akɔdada me la, nawɔ sewo na dukɔ la, eye woakpɔ egbɔ be amesiame nawɔ ɖe wo dzi. Vovokpɔkpɔ le subɔsubɔ me hã su amesiame si, ale be dumevi ɖesiaɖe kpɔ mɔ asubɔ e*f*e Mawu le e*f*e dzitsinya *f*e didi nu. Dumevi ɖesiaɖe *f*e dzenawo le tasɔsɔ me kple ablɔɖe le subɔsubɔ me woenye gɔmeɖokpe gã eve, siwo dzi dukɔ sia nɔ anyi ɖo la. Woawoe nye du sia *f*e ŋusẽkpɔkpɔ kple ŋgɔyiyi *f*e nuɣaɣlawo. Xexeme duwo katã *f*e kristotɔwo, amesiwo wote ɖe anyi kple esiwo nɔ veve sem la tsɔ wo*f*e mɔkpɔkpɔwo katã da ɖe du sia dzi. Ame miliɔn miliɔnwo nɔ go ɖim ɖe e*f*e *f*utawo, eye le madidi me, Amerika-dukɔ sia kpɔ nɔ*f*e le xexeme dukɔ gãtɔwo dome.

Gake nyagblɔɖi la gblɔ be lã, si “to dzo eve abe alẽvi ene” la, nɔ nu *f*om abe vɔdriba ene. “Ewɔ lã gbãtɔ *f*e dziɖuɖuŋusẽwo katã ŋutidɔ le eŋkume, eye wòna be anyigba kple edzinɔlawo katã nasubɔ lã gbãtɔ, si *f*e kubi wowɔ wòku la […] Ede se na wo be woawɔ nɔnɔme tata na lã, si ŋu wode abi kple yi, eye wògale agbe la. (Nyaɖ. 13:11-14).

Dzo, siwo ɖi alẽvi tɔ kple vɔdriba *f*e gbe, siwo le dzesi dem du sia la, le eɖem fia be to gbɔ be du sia ɖe eɖokui fia le nɔnɔmea ɖe me la, e*f*e wɔnawo to vovo sãa tso ɖeɖefia la ŋuti. Du sia *f*e gbeɖeɖee nye e*f*e sewɔwɔ kple sedziwɔwɔ ŋusẽwo *f*e ɖeɖefia. To e*f*e wɔnawo me la, du sia atsi tre ɖe ablɔɖe kple ŋutifafa *f*e ɖoɖo, siwo eya ŋutɔ wɔ na e*f*e dunyawo la ŋuti. Nyagblɔɖinya, si gblɔ be a*f*o nu abe vɔdriba ene, eye wòawɔ lã gbãtɔ *f*e ŋusẽ ŋuti dɔ la, le nanam woanya be madzɔmadzɔ kple yometiti *f*e gbɔgbɔ, si nɔ fiaɖu*f*e, si wode dzesi abe vɔdriba kple lã, si ɖi lãkle ene la, adze dɔwɔwɔ le eya hã me. Afisi wogblɔ le be lã, si to dzo eve abe alẽvi tɔ ene la, abia tso anyigbadzinɔlawo si be woawɔ legba na lã la, le eɖem fia be du sia awɔ e*f*e ŋusẽ ŋuti dɔ azi amewo dzi be woawɔ wɔnaa ɖe, si anye bubudede papa *f*e dziɖuɖua ŋuti.

Dukɔ sia atsi tsitre ɖe eyaŋutɔ *f*e vovokpɔkpɔ dɔwɔ*f*ewo *f*e aɖaŋu manyagblɔ *f*e nuɖoanyiwo ŋuti kple ɖe e*f*e ɖokuisinɔnɔ gbe*f*ãɖeɖe, si me kɔ nyuie, kpakple e*f*e duse gã la ŋuti. Du sia tsolawo di vevie le nunya gãa ɖe me be subɔsubɔ Hame la magakpɔ mɔnu aziɔ ɖe dziɖuɖua *f*e ŋusẽ ŋu gbeɖe o, alebe magavanye ametéɖeto kple yometiti *f*e mɔnu nɛ o. Le Dusea *f*e ɖoɖo nu la, Sewɔ*f*e gã mekpɔ mɔ aɖo dziɖuɖua *f*e subɔsubɔ- hamea ɖeke anyi o; made se ɖe subɔsubɔ-haa ɖeke nu o, eye mabia hã be woanɔ subɔsubɔ-hamea ɖe me kokoko hafi woate ŋu anye du-dɔwɔlaa ɖe le Amerika-dukɔ*f*o*f*ua me o. Dziɖuɖua mate ŋu até subɔsubɔa ɖeke ɖe amea ɖeke dzi o; ke nenye be ewɔe la, anye dukɔa *f*e ablɔɖe-

se la dzidada vevie. Asɔ kple nyagblɔɖi la ƒe dzesi, alo dzesidenya la. Lã, si to dzo eve abe alẽvi tɔ ene la, le dzadzenyenye, tufafa kple vɔ̃ mawɔ ɖe amenɔvi ŋuti ɖem fia, gake hele nu ƒom abe vɔdriba ene.

"Ede se na anyigbadzinɔlawo be woawɔ legba na lã la". Le go sia me eɖe eɖokui fia abe dziɖuɖu, si ƒe sewɔwɔ ŋusẽ la le dukɔa si me ene. Esia hã gaɖo kpe edzi be Amerika-dukɔa ƒe nya gblɔm nyagblɔɖila la le.

Ke nukae nye "nɔnɔmetata alo legba na lã la", eye aleke woawɔe? Lã, si to dzo eve la, ye le nɔnɔmetata la wɔge, eye wòle ewɔge na lã gbãtɔ la. Wogayɔ eya ŋutɔ hã be lã la ƒe nɔnɔmetata alo legba. (429) Ne míanya nusi ku ɖe nɔnɔmetata la ŋuti kple alesi wole ewɔge la, ele be míasrɔ̃ nu tso lã, si ƒe nɔnɔmetata wɔm wole, si nye papa dziɖuɖua, ƒe dẽwo ŋuti. Esi gbegblẽ ge ɖe Hame gbãtɔ la me, eye wòɖe asi le Nyanyuia ƒe gblɔenyenye ŋuti hexɔ trɔsubɔlawo ƒe kɔnuwɔwɔ kple numamewo la, ebu Mawu ƒe Gbɔgbɔ kple eƒe ŋusẽ, eye wònɔ nɛ be wòadi xexeme dziɖuɖu ŋusẽ ƒe megbenɔnɔ vevie bene wòate ŋu até ɖe amewo ƒe dzitsinya dzi. Alea ye papa dziɖuɖu la kpɔ emevava, eye wòva zu hame, si ɖo asi du-dziɖuɖua ƒe ŋusẽ dzi, ale be wòwɔ eŋuti dɔ hena eƒe tameɖoɖowo dzi wɔwɔ, tɔxɛ na nusiwo mewɔ ɖeka kple eƒe ɖoɖowo o, eye wòyɔ wo be nusiwo mele éteƒe o la, ɖeɖe ɖa. Hafi Amerika-Dukɔƒoƒuawo navawɔ nɔnɔmetata na lã la la, ehiã be hamea ƒe dziɖuɖu nakpɔ ŋusẽ ɖe dukɔa ƒe dziɖuɖu dzi alegbegbe be dziɖuɖua navazu hamea ƒe dɔwɔnu.

Ɣesiaɣi, si du-dziɖuɖua ƒe nusẽ su hamea si la, ewɔa eŋuti dɔ tsɔhea to na amesiwo mewɔ ɖeka kple eƒe nufiafiawo o la. Protestant hame, siwo hã to katoliko hamea ƒe afɔtoƒewo hewɔ ɖeka kple xexeme dziɖuɖu ŋusẽwo la, woawo hã dina be yewoaté ɖe dzitsinya ƒe vovokpɔkpɔ le subɔsubɔ me ɖzi. Kpɔɖeŋu gã ɖeka enye le alesi Anglican Hamea ti hamevi, siwo melɔ̃ ɖe eƒe nufiafiawo dzi o la yome, ɣeyiɣi didia ɖe la. Le ƒe alafa wuiadẽlia yi ɖe wuiadrẽlia me la, wonya osɔfo akpeakpe, siwo mexɔ hamea ƒe ɖoɖoa ɖewo o la, eye wozi ɖe nunɔlawo kple hamevi geɖewo dzi be woaxe ga homea ɖe, alo wolé wo de gaxɔme, wɔ funyafunya wo, wu wo gɔhã.

Hame gbãtɔa ƒe mɔtatrae na be wòhiã dukɔme dziɖuɖua ƒe kpekpeɖeŋu bene wòate ŋu até ɖe hameviwo dzi. Wɔna siae ta mɔ na papa dziɖuɖua, alo lã la, ƒe vava. Paulo gblɔ nya ɖi ku ɖe "megbedede" kple "nuvɔ-me" la ƒe vava ŋuti. (Tesa. II, 2:3). Ke megbedede kee ata mɔ na lã ƒe legba alo nɔnɔmetata la. Evɔ Biblia le nanam míanya be hafi Aƒetɔ la natrɔva la, gege le gbɔgbɔ me agava hamea me abe le ƒe alafa gbãtɔwo me ke ene. "Le ŋkeke mamlɛawo me la, ɣeyiɣi vɔwo lava. Amewo lanye ɖokuilɔlawo, galɔlawo, adegbe ƒuƒlu ƒolawo, dadalawo, busunyagblɔlawo, ame maɖoto dzilawo, ame madakpewo kple ame makɔmakɔwo, amesiwo melɔa ame ƒe nya o, amesiwo gbea avuléle, ameŋuzɔlawo, amesiwo mete ŋu ɖua wo ɖokui dzi o, ame wɔadãwo, amesiwo melɔa nu nyui o, yomemɔfialawo, ame mabunuwo, amesiwo doa wo ɖokui ɖe dzi glodzo, amesiwo lɔa hadzedze wu alesi woalɔ̃ Mawu, amesiwo si mawusosroɖa ƒe nɔnɔme le, gake wogbe eƒe

ŋusẽ la.” (Tim.II, 3: 1-5)..” Gbɔgbɔ la gblɔe dị kɔtee bena le ŋkeke mamlɛawo me la, amea dẹwo ade megbe atso xɔse la me, eye woadọ to beblegbɔgbɔwo kple gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e nufiafia.” (1Timo.4:1). Satana awɔ dɔ kple avatsokaka ŋusẽ, kple beble dzesiwo eye “amesiwo mexɔ nyate*ƒ*e lɔlɔ̃ bene woaxɔ wo o la”, woadẹ asi le wo ŋu na beble, si nu sẽ la, “bene woaxɔ avatsokaka dzi ase.” (Tesa. II, 2:9- 11). Ke ne numakɔmakɔ *ƒ*e nɔnɔme sia va dọ afisi wòadọ la, emetsonuwo asɔ kple mía*ƒ*e *ƒ*e alafa gbãtɔwo me tɔwo. Ame gedẹwo xɔe se be Protestante hame vovovoawo *ƒ*e agbɔsɔsɔ nye kakadẹdzi be ŋutete wɔwɔ na hameawo katã *ƒ*e nu dẹka wɔwɔ le kpɔkplɔ dẹka te la mate ŋu ava me o. Gake *ƒ*ea dẹwoe nye si va yi, si wole dzesi dem Protestante hame gedẹwo *ƒ*e didi, si le ŋu sẽm dẹ dzi, be nusiwo me yewo *ƒ*e nusɔsrɔwo nye dẹka le la, nanye mɔnu na yewo *ƒ*e dẹkawɔwɔ blibo. Ke ne woate ŋu ade dẹkawɔwɔ sia gbɔ la, ele na wo be woadẹ asi le nu*ƒ*o*ƒ*o tso nufiafia, siwo me womewɔ dẹka le o la, ŋuti, nenye be nusiawo le vevie na Biblia dzi wɔwɔ gɔhã.

Le e*ƒ*e mawunyagbɔgblɔa dẹ me le *ƒ*e 1846 me, Charles Beecher gblɔ be menye dẹ ko wonɔ Protestant nyanyuihame vovovoawo *ƒ*e gbe*ƒ*ãdẹlawo tum dọ, yi dẹ tatɔwo ke hã dzi, le amegbetɔ vɔvɔ̃ *ƒ*e teteḍamedzi ŋusẽ dziŋɔa dẹ dẹdẹ ko me o, ke wonɔa agbe hã, wɔa dɔ le gbegblẽ ya *ƒ*o*ƒ*o vevẽa dẹ me, ale be wo*ƒ*e nɔnɔme vɔdị la gagblẽna dẹ edzi, le alesi wohiã tso wo si be woanɔ nu tsyɔm nyate*ƒ*e la dzi, ahanɔ klo dzem na megbededе ŋusẽ la ta. Menye alea ko nuwo va me le Roma hamea me tsã? Menye e*ƒ*e ŋutinya *ƒ*e agbe ma ko nɔm míawo hã míele egbea oa? Nuka kpɔm míele gbɔna le mía ŋgɔ? Hameawo *ƒ*e xexeme takpekpe gã, xexeame Nyanyui hameawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o alo dẹkawɔwɔ, xɔse dẹka na xexea katã!” Nya siawo tso mawunya, si Beecher gblɔ le Fort Wayne, Indiana, le *ƒ*e ɣleti evelia *ƒ*e ŋkeke 22lia dzi le 1846 me ku dẹ Biblia *ƒ*e xɔse, si su alo de blibo la ŋuti — “The Bible, a Sufficient Creed“. Ke ne *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gã siawo va eme la, afɔdẹdẹ dẹka koe susɔ. Eyae nye ŋusẽ ŋutidɔwɔwɔ; bene wɔnawo katã nanye dẹka *ƒ*omevi le afisiafi la, woaté dẹ amesiwo mewɔ dẹka kple *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gã o la dzi be woawo hã nage dẹ dẹkawɔwɔ sia me.

Ne Amerika-Dukɔ*ƒ*o*ƒ*uawo *ƒ*e nyanyui-hame gãtɔwo *ƒ*e nufiafiawo *ƒ*e akpaa dẹwo sɔ kple wonɔewo tɔ, eye woto wo dzi wɔ dẹka hebia tso dziḍuḍua si me be wòana be yewo *ƒ*e dọdọwo kple nuḍoanyiwo nazu se, si dze be amesiame nawɔ la, ekem esia anye Amerika, si nye Protestant du la, *ƒ*e nɔnɔmetata alo legba wɔwɔ na Roma dziḍuḍu la. Emetsonu matrɔmatrɔ koe anye be dziḍuḍua awɔ e*ƒ*e ŋusẽ ŋuti dɔ azi dẹ amesiwo malɔ̃ o la dzi.

Lã, si to dzo eve abe alẽvi tɔ ene la, awɔ” bena woade dzesi amewo katã, deviwo kple tsitsiwo kple kesinɔtɔwo kple ame dahewo kple ablɔdẹviwo kple kluviwo *ƒ*e nuḍusi alo wo*ƒ*e ŋgonu, bene amea dẹke magate ŋu a*ƒ*le nu alo adzra nu o, negbe amesi ŋu lã la *ƒ*e ŋkɔ alo e*ƒ*e ŋkɔ *ƒ*e xexlẽme *ƒ*e dzesi le la ko.” (Nyaḍ. 13:16-17). Mawudɔla etɔlia *ƒ*e nyanya, si wòna lae nye be: “Ne amea dẹ asubɔ lã la kple e*ƒ*e legba, eye wòaxɔ e*ƒ*e dzesi dẹ ŋgonu alo e*ƒ*e asi ŋu la, eya lano Mawu *ƒ*e dɔmedzui *ƒ*e aha tsimatɔ, si wokɔ dẹ e*ƒ*e dɔmedzuikplu la me...” Lã, si *ƒ*e nya gblɔm wole le nyanyananya sia me, si lã, si to dzo eve le amewo dzi zim be woasubɔ la, enye lã gbãtɔ, si dị lãkle le Nyadẹdẹfia 13lia me, si

nye papa dziɖuɖua. “Lã la ƒe legba” enye megbedede ƒe nɔnɔme, si atso Protestant Hameawo ƒe ɖekawɔwɔ me hena ŋusẽ xɔxɔ tso Amerika dziɖuɖua gbɔ na woƒe ɖoɖowo zizi ɖe amewo dzi.

Azɔ míaƒo nu tso nusi nye “Lã ƒe dzesi” la ŋuti. Le nyanyanana ku ɖe lã la kple eƒe legba subɔsubɔ ŋuti megbe la, nyagblɔɖila yi edzi be: “afii ame kɔkɔe siwo léa Mawu ƒe seawo kple Yesu ƒe dzixɔse me ɖe asi la ƒe dzidodo le.” Esi wònye be amesiwo lé Mawu ƒe se la me ɖe asi ƒe akpa sagãe nye amesiwo le lã kple eƒe legba subɔm, eye woxɔ eƒe dzesi la, eme kɔ nyuie be Mawu ƒe sea dzi wɔwɔ le go ɖeka me, kple edzi dada le go evelia me woe lanye nyametsotso le Mawu ƒe subɔlawo kple lã la ƒe subɔlawo dome.

Nusi de dzesi lã kple eƒe legba la enye Mawu ƒe sea dzi dada. Daniel gblɔ tso “dzo vi”, si nye papa dziɖuɖua ŋu be: “Aɖo ɖe tame be yèatrɔ ɣeyiɣiwo kple se la” (Dan. 7: 25) Ke Paulo ya yɔ ŋusẽ sia be “nuvɔ-me”, si ado eɖokui ɖe dzi ƒo Mawu ta. Nyagblɔɖia ɖe nyena nane tsɔtsɔ kpe bubu, si do ŋgɔ la, ƒe dziyiyi alo nuwuwu. To Mawu ƒe se la tɔtrɔ mee papa dziɖuɖua ate ŋu alia Mawu ƒe ta me le. Ke amesi awɔ ɖe se, si wotrɔ dzi, to gbɔ be enya esia nyuie la, le bubu tsɔm na ŋusẽ, si wɔ tɔtrɔ la. Ekem papa ƒe sewo dzi wɔwɔ nye ɖokuibɔbɔ na papa ɖe Mawu teƒe.

Papa wɔ ŋutete be yeatrɔ Mawu ƒe se la. Eɖe se evelia, si gbe nɔnɔme tatawo subɔsubɔ la ɖa, eye wòtrɔ se enelia ale be woawɔ ɖe ŋkeke gbãtɔ dzi, le ŋkeke adrẽlia, si nye Mawu ƒe Dzudzɔgbe la, teƒe. Abe taflatse dodo na se evelia ɖeɖe ɖa ene la, katoliko xɔse nufialawo be se sia mele vevie o, elabe ele se gbãtɔa me xoxo, eye bena alesi Mawu di be woase se la gɔme la, nenema dzi yewoɖee fia ɖo. Esia mate ŋu anye tɔtrɔ, si ƒe nya gblɔm nyagblɔɖila la le o. Ele nu ƒom tso tɔtrɔ, si ƒe ta me wòɖo ɖi la ŋuti: “Aɖo ɖe ta me be yeatrɔ ɣeyiɣiawo kple se la.” Tɔtrɔ, si wòwɔ le se enelia me lae nye nusi tutu gblɔm nyagblɔɖi la le. Elabena ŋusẽ, si le tɔtrɔ sia hem vɛ lae nye hamea ƒe ŋusẽ. Le go sia me, papa ƒe dziɖuɖua le eƒe ŋusẽ dom ɖe dzi ƒo Mawu ta. Le esime Mawu ƒe subɔlawo le wo ɖokui ɖem fia tɔxɛ to bubu dede eƒe Sabat ŋuti me, ɖe alesi wònye eƒe Wɔlanyenye ƒe dzesi kple ɖasedidi be eyae dze na amegbetɔ ƒe subɔsubɔ kple bubudameŋu ta, ke lã la ƒe subɔlawo aɖe wo ɖokui fia to ŋutete wɔwɔ be yewoamu Mawu ƒe Wɔlanyenye dzesi sia ƒu anyi ahaɖɔlii kple Roma ƒe nuɖoanyi la. Papa dziɖuɖua dze eƒe ɖokuiŋudzedze ɖeɖe fia gɔme to kwasiɖagbe ƒe subɔsubɔ dodo ɖe dzi me. Zi gbãtɔ, si wòawɔ dukɔa ƒe dziɖuɖu ŋusẽ ŋutidɔ la, ewɔe hezi amewo dzi be woawɔ kwasiɖagbe la kɔkɔe abe “Aƒetɔ ƒe ŋkeke” ene. Ke ŋkeke adrẽliae Biblia yɔ be “Aƒetɔ la ƒe ŋkeke” hafi, menye kwasiɖa ƒe ŋkeke gbãtɔ lae o. Kristo gblɔ be : ” Amegbetɔvi la nye Sabat dzi Aƒetɔ hã” (Marko 2:28). Nyati, si gbɔna la le se enelia me: “Ɔkeke adrẽlia enye Dzudzɔgbe na Yehowa. To Nyagblɔɖila Yesaya dzi Aƒetɔ la gayɔ ŋkeke sia be:“Nye Ɔkeke Kɔkɔe la.” (Yes. 58:13).

Ke Aƒetɔ la meda asi ɖe alakpanya, si gblɔ be Kristo ŋutɔe trɔ Sabat la dzi kura o. Le eƒe mawunya, si wògblɔ le Ami-to dzi me la, egblɔ be: “Migabu xa bena meva se la alo

nyagblɔɖilawo tu ge o. Nyemeva wo tu ge o, ke boŋ meva be mawɔ wo woade blibo. Elabena vavã mele egblɔm na mi bena: Vaseɖe esime dzi*ƒ*o kple anyigba nu nava yi la, yota ɖeka alo ŋɔŋlɔdzesi ɖeka nu mele yiyi ge tso se la me, vaseɖe esime wo katã nava ve me o. Eyaŋuti amesi ke tu nenem se siawo dome suetɔ ɖeka, eye wòfia amewo nenema la, woayɔe be wo katã *ƒ*e suetɔ le dzi*ƒ*ofiaɖu*ƒ*e la me; ke amesi ke wɔ edzi, eye wòfia amewo la, woayɔ eyama be gã le dzi*ƒ*ofiaɖu*ƒ*e la me." (Mateo 5:17-19)

Nyate*ƒ*e wònye be Protestant-tɔwo, le wo*ƒ*e agbɔsɔsɔ me, ʋu eme be Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e afia ɖeke meɖe mɔ be woatrɔ Sabat la o. Agbalẽa ɖewo, si Amerika *ƒ*e agbalẽvitata dɔwɔ*ƒ*ewo kple Amerika *ƒ*e Kwasiɖagbe-Sukuwo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o ɖe ɖe go la, té gbe ɖe nyate*ƒ*e sia dzi vevie. Agbalẽ siawo dometɔ ɖeka gblɔ be Nubabla Xoxoa megblɔ nyaa ɖeke kura ku ɖe sea ɖe si de kwasiɖagbe si nye "kwasiɖa *ƒ*e ŋkeke gbãtɔ" *ƒ*e dzudzɔ dzi o, eye me*ƒ*o nu hã tso sea ɖeke ku ɖe ŋkeke sia dzi wɔwɔ ŋuti o. —George Elliott, The Abiding Sabbath, p. 184 -

Agbalẽ bubu hã gagblɔ be: "Yi ɖe keke Kristo *ƒ*e ku ɣeyiɣi me la, womewɔ tɔtrɔa ɖeke le ŋkeke la ŋu o, eye le Biblia *ƒ*e nyadzɔdzɔwo me la, Apostolowo meɖe sea ɖeke fia, si bia be woaɖe asi le ŋkeke adrẽlia *ƒ*e Sabat la ŋuti ahaɖɔlii kple kwasiɖa *ƒ*e ŋkeke gbãtɔ la o. —A. E. Waffle, The Lord's Day, p. 186-188.-

Roma Katolikotɔwo ʋu eme be yewo *ƒ*e hame gbɔ tɔtrɔ la tso, eye bena to kwasiɖagbe dziwɔwɔ me la Protestant-tɔwo lõ ɖe yewo *ƒ*e gãnyenye ŋusẽ dzi. Biabiaa ɖe, si wowɔ le katoliko kristosubɔsubɔ *ƒ*e katekismo gbalẽ me, ku ɖe ŋkeke, si dzi Mawu *ƒ*e se enelia bia be woawɔ ŋuti la, ŋutiɖoɖoa yi ale: "Le se xoxoa te la, memliɖae nye ŋkeke si ŋuti wokɔ, gake hame la, le Kristo *ƒ*e nufiafia nu kple Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ *ƒ*e kpɔkplɔ te la, tsɔ kwasiɖa ɖo mɛmliɖa te*ƒ*e. Alea ye wòva me be míele ŋkeke gbãtɔ la ŋu kɔm ɖe ŋkeke adrẽlia te*ƒ*e. Ekem míase kwasiɖa gɔme azɔ be enye A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋkeke." Katoliko hamea taʋlilawo kpɔa Sabat ɖɔliɖɔli kple kwasiɖa la abe hamea *ƒ*e gãnyenye ŋusẽ ɖeɖefia ene, eye […] to wo*ƒ*e asidada ɖe tɔtrɔ sia dzi kple kwasiɖa léle ɖe asi vevie me la, protestant-tɔwo hã le eme ʋum be Roma hamea kpɔ ŋusẽ aɖo azãgbewo, eye be wòa*ƒ*oe ɖe amewo nu be wo dzi mawɔmawɔ nye nuvɔ." -Henry Tuberville, An Abridgment of the Christian Doctrine, p. 58.- Ekem nukae nye Sabat la ɖɔliɖɔli, ne menye Roma Hamea *ƒ*e gãnyenye *ƒ*e dzesi, alo "lã la *ƒ*e dzesi" oa?

Roma hamea meɖe asi le e*ƒ*e gãtɔnyenye *ƒ*e susu ŋuti kpɔ o. Ne xexeame kple Protestant hameawo xɔ sabat, si woɖo anyi ɖe Biblia *ƒ*e Sabat te*ƒ*e la, ɖe ko míase egɔme be wowɔ ɖeka kple e*ƒ*e susu sia. Ne wotsɔ numamewo kple fofowo *ƒ*e kpɔɖeŋu abe taflatse na tɔtrɔ sia hã la, edze *ƒ*ã be le ewɔwɔ me la, wole nu gbem le ɖoɖo gã ma, si klã wo ɖa tso Roma gbɔ, si nye: "Biblia, eye Biblia ɖeka koe nye xɔse *ƒ*e gɔmeɖokpe na Protestant-tɔwo" la gbɔ. Roma de dzesii kɔte bena Protestant-tɔwo le wo ɖokui blem, hele ŋku ŋẽm *ƒ*u nya sia dzi le woawo ŋutɔ *ƒ*e nyanya me. Esi Roma kpɔ be tameɖoɖo, si yewɔ be kwasiɖa

dziwɔwɔ nava zu dzizizi na amesiame la le ŋgɔdede kpɔm la, dzi le edzɔm ŋutɔ be le nuwuwu la Protestant-tɔwo katã akpɔ wo ɖokui le ye*ƒ*e a*ƒ*laga té.

Papa yomedzelawo gblɔ be Protestantetɔwo *ƒ*e kwasiɖagbe *ƒ*e dzudzɔgbea léle ɖe asi la nye bubu tsɔtsɔ na katoliko hamea *ƒ*e gãnyenye ŋusẽ, to gbɔ be womedi o hã. — Bishop Segur, Plain Talk about the Protestantism of Today, page 213 .- Protestant hameawo *ƒ*e téte ɖe amewo dzi be woawɔ ɖe kwasiɖagbe dzi la nye wo*ƒ*e amewo dzi zizi be woasubɔ papadziɖuɖua alo be woasubɔ lã la. Amesiwo katã dze si nusi biam se enelia le, gake tia be yewoawɔ ɖe alakpa dzudzɔgbea dzi ɖe Sabat vavã te*ƒ*e la, le bubu tsɔm na ŋusẽ ɖeka ma, si ɖoe anyi la. Ke nenye be hamewo le xexeme dziɖuɖu ŋusẽ *ƒ*e kpekpeɖeŋu biam ne woatsɔ té subɔsubɔ dɔdeasia ɖe ɖe amewo dzi la, ekem wole legba wɔm na lã la. Amewo dzi zizi le Amerika be woawɔ ɖe kwasiɖagbe dzi la, anye téte ɖe wo dzi be woasubɔ lã la kple e*ƒ*e legba la.

Gake kristotɔwo *ƒ*e dzidzime, siwo va yi la, nɔ kwasiɖagbe dzi wɔm kple susu sia be Biblia *ƒ*e Sabat la dzi wɔm yewo nɔ. (435) Le egbe ŋkekeawo me, kristotɔ vavã geɖewo le ha vovovoawo me, le katoliko hamea ŋutɔ hã me, siwo xɔe se le nyate*ƒ*e me be kwasiɖagbee nye sabat, si Mawu ɖo anyi la. Ke Mawu xɔ wo*ƒ*e nyate*ƒ*etoto kple nute*ƒ*ewɔwɔwo. Gake nenye be wode se be amesiame nawɔ ɖe kwasiɖagbe dzi, le esime xexeame katã ake ɖe nusi nye Sabat vavã kple e*ƒ*e biabia ŋuti la, ekema amesi ada le Mawu *ƒ*e Se la dzi, ahawɔ ɖe ɖoɖo, si metso afia ɖeke wú Roma ŋusẽa gbɔ o la, atsɔ bubu na papadziɖuɖua wú be wòatsɔe na Mawu. Ade bubu Roma ŋu kple ŋusẽ, si atsɔ e*ƒ*e nuɖoanyi la wɔ sedede na amewo la ŋuti. Ale wòazu lã la kple e*ƒ*e legba subɔlae. Nenye be amegbetɔwo gbe nu le Mawu *ƒ*e nuɖoanyi, si wòbe enye ye*ƒ*e dziɖuɖu ŋusẽ dzesi la gbɔ, hexɔ ɖe nusi Roma tia be enye ye*ƒ*e gãnyenye dzesi te*ƒ*e la, ekem wolɔ̃ xɔ dzesi, si nye wo*ƒ*e ɖokuibɔbɔ ɖe Roma te, si nye “lã la *ƒ*e dzesi”. Eye nenye be woɖe nu me na amesiame wòkɔ *ƒ*ãa, eye woabia tso amegbetɔwo si be woatia le Mawu *ƒ*e Seawo kple amegbetɔwo *ƒ*e sewo dzi wɔwɔ dome la, azɔ ko amesiwo alé ɖe Mawu *ƒ*e Seawo dzi dada ŋuti la, axɔ “lã la *ƒ*e dzesi”.

Nyanyanagbedeasi dziŋɔ̃ tɔ kekeake, si wowɔ na agbagbeawo la, le mawudɔla etɔlia *ƒ*e gbedeasia me. Nuvɔ̃ dziŋɔa ɖe wòanye na amesi ahe Mawu *ƒ*e dziku, si wometɔtɔ kple e*ƒ*e amenuveve o la, va eɖokui dzi. Mele be woagblẽ amewo ɖe numanyamanya me ku ɖe nya vevie sia ŋuti o. Ele be woana xexea nanya nu ku ɖe nuvɔ̃ sia ŋuti, hafi Mawu *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ nava vodalawo dzi, ale be woanya nusi ta woakpɔ tohehe ɖo, eye woakpɔ mɔnu asi le enu. Le nyagblɔɖia nu la, mawudɔla gbãtɔ *ƒ*e gbedeasia le yiyim na “anyigbadzinɔlawo katã, to sia to, gbegbɔgblɔ sia gbegbɔgblɔ kpakple dukɔ sia dukɔ.” Dɔla etɔlia *ƒ*e nyanyananya, si le gbedeasi etɔ̃ tsya sia me la, hã ayi na xexea katã nenema ke. Nyagblɔɖia le nanam mía nya be mawudɔlaa ɖe, si le dzodzom le dzi*ƒ*e titina la, le gbe*ƒ*ã sia ɖem kple gbe gãa ɖe, eye woahe xexeame katã *ƒ*e susu va nya la gbɔ.

Ke le ʋiʋlia *ƒ*e nuwuwu la, Kristo subɔlawo katã ama ɖe asaɖa gã eve me: amesiwo lé Mawu *ƒ*e Seawo kple Yesu *ƒ*e dzixɔse me ɖe asi la kple amesiwo le lã la kple e*ƒ*e legba subɔm, eye woaxɔ e*ƒ*e dzesi la. (436) To gbɔ be hameawo kple dukɔme dziɖuɖua awɔ ɖeka até ɖe amewo katã, ɖeviwo kple ame tsitsiwo kple kesinɔtɔwo kple ame dahewo, kple ablɔɖeviwo kple kluviwo dzi be woaxɔ lã *ƒ*e dzesi la, (Nyaɖ. 13:16) Mawu *ƒ*e viwo ya malõ o. Patmos *ƒ*e vivimenukpɔla la kpɔ amesiwo ɖu lã la kple e*ƒ*e legba kpakple e*ƒ*e ŋkɔ *ƒ*e xexlẽme dzi la, le tsitre ɖe atsia*ƒ*u ɖiahũhɔe la nu, eye Mawu *ƒ*e sankuwo le wo si. Eye wole Mose, Mawu *ƒ*e dɔla la, *ƒ*e ha kple Alẽvi la *ƒ*e ha dzim. (Nyaɖ. 15: 2, 3).

ƲIƲLI GÃ LA

Ta 26 lia —Ɖɔɖɔɖo-dɔ Veviea Ɖe

Yesaya gblɔ nya ɖi tso Sabat *ƒ*e ɖɔɖɔɖo-dɔ, si ava eme le ŋkeke mamleawo me ŋuti, le nya siwo gbɔna la me. “Ale Yehowa gblɔ esi: «Midzra ɖoɖo la ɖo, eye miwɔ nu dzɔdzɔe. Elabena nye xɔname tu a*ƒ*e, ne wòava, kple nye dzɔdzɔenyenye, ne wòaɖe eɖokui afia. Woayra amegbetɔ, si wɔa alea, kple amegbetɔvi, si kuna ɖe nusia ŋu, amesi dzraa dzudzɔgbe la ɖo, be wòagagblẽkɔ ɖo nɛ o, eye wòkpɔa e*ƒ*e asi dzi, be magawɔ vɔa ɖeke o.» “Eye amedzrovi, siwo ku ɖe Yehowa ŋu, be yewoasubɔe, yewoalɔ̃ Yehowa *ƒ*e Ɖkɔ, eye yewoanye dɔlawo nɛ, wo amesiwo katã dzraa dzudzɔgbe la ɖo, be yewomagblẽ kɔ ɖo nɛ o, eye wokuna ɖe nye nubabla ŋu la, mana woade nye to kɔkɔe la gbɔ, eye mado dzidzɔ na wo le nye gbedoxɔ me.” (Yesaya 56: 1, 2, 6, 7). Nyati siawo yi na Kristo subɔsubɔ ɣeyiɣimetɔwo, abe alesi nya, siwo gbɔna le eɖem fia ene: “A*ƒ*etɔ Yehowa, amesi *ƒ*o Israel *ƒ*e ame kahlẽwo nu *ƒ*u la be: Maga*ƒ*o amewo nu *ƒ*u akpe ɖe ame *ƒ*o*ƒ*uawo ŋu.” (Yesaya 56: 8) Míakpɔe be nya siawo nye trɔsubɔlawo *ƒ*e *ƒ*u *ƒ*o*ƒ*o to Nyanyuia me la *ƒ*e nyagblɔɖi. Eye wogblɔ yayranya le eme ɖe amesiwo ade bubu Sabat ŋu la dzi. Ale wonye be Se enelia *ƒ*e biabia wɔ dɔ, lɔ Kristo *ƒ*e kaklã ɖe ati ŋu, e*ƒ*e tsitretsitsi kple dzi*ƒ*oyiyi ɣeyiɣiwo ɖe me , yi ɖe keke ɣeyiɣi, si me e*ƒ*e subɔlawo aɖe gbe*ƒ*ã Nyanyui la na dukɔwo katã.

Yehowa gade Se to e*ƒ*e nyagblɔɖila sia dzi be: “Bla ɖaseɖiɖi la, eye natre nufiame la nu ɖe nye nusrɔviwo me.” (Yesaya 8: 16). Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e nutrenu la le Se enelia me. Le Se ewoawo katã me la, Se sia ɖekae ɖe Sewɔla *ƒ*e ŋkɔ kple e*ƒ*e wɔlanyenye fia. Eɖe eɖokui fia abe dzi*ƒ*o kple anyigba Wɔla ene, hele nanam mía nya be, le esia ta, eyamae dze na amegbetɔ *ƒ*e bubu kple subɔsubɔ wú amesiame. (438) To vovo na ɖoɖo sia la, se bubua ɖeke megali le ewoawo dome, si ɖe Ɖusẽ, si wɔ seawo la fia o. Ke to Sabat *ƒ*e ɖoɖoawo tɔtrɔ me la, papa ɖe Mawu *ƒ*e nutrenu la ɖa le Seawo dome. Ale be wobia tso Kristo yomedzelawo si be woagbugbɔ nutrenu la va da ɖe ete*ƒ*e to Sabat Se la dodo ɖe dzi abe Wɔla *ƒ*e ŋkuɖodzinu kple gãnyenye dzesi ene me.

“Mitrɔ ɖe nufiame kple ɖaseɖiɖi la ŋu.” Le esime nufiafia kple susuɖeɖewo sɔ gbɔ fũ le egbe ŋkeke siawo me la, Mawu *ƒ*e Se lae nye ɖoɖo matrɔmatrɔ, si wòle be woatsɔ do nufiafiawo kple susuɖeɖewo katã kpɔ. Nyagblɔɖila be : “Ne womegblɔ alea o la, ekema agu medze na wo o.” (Yesaya 8:20)

Ke sedede la gaɖi be: “He vekati nado ɣli, megadzudzɔ o! Wò gbe nede dzi abe kpẽ ene, eye nagblɔ nye dukɔ *ƒ*e vodada nɛ kple Yakob *ƒ*e a*ƒ*e *ƒ*e nuvɔwo nɛ.” Menye xexe vɔdi lae o, ke boŋ amesiwo yɔm Yehowa le be “Nye dukɔ” la, wòle be woaka mo na ɖe wo*ƒ*e vodadawo ta. Eyi edzi gblɔ be: “Wole diyem gbeawotsogbe, eye wole didim be yewoanya nye mɔwo; wole ʋɔnudɔdrɔ̃ dzɔdzɔe dim tso gbɔnye abe dukɔ, si wɔa nu dzɔdzɔe, eye megblẽa e*ƒ*e Mawu *ƒ*e ɖoɖowo ɖi o la ene.” (Yesaya 58: 1, 2). Ke wole hatsotsoea ɖe ɖem fia le afisia, amesiwo le wo ɖokui kpɔm abe ame dzɔdzɔewo ene, siwo

le dzedzem abe amesiwo tsɔ ɖe le me na Mawu *ƒ*e subɔsubɔ vevie la ene. Gake amesi dzroa dziwo me kpɔ la *ƒ*e mokaka sesẽ la le eɖem fia be wole afɔ tum Mawu *ƒ*e ɖoɖoawo dzi.

Nyagblɔɖila le asi tɔm Se, si gbɔ wogbe nu le la dzi ale: “Viwòwo atso blema*ƒ*edowo, eye àfɔ gbaɖegbetɔwo *ƒ*e glikpowo ɖe tsitrenu, eye woayɔ wò be, gli gbagbawo ɖɔɖola, mɔwo dzraɖola, ne woatso a*ƒ*e ɖi. Ne ète wò afɔ ɖe megbe tso dzudzɔgbe la ŋu, be mèwɔ wò dɔwo le nye ŋkeke kɔkɔe la dzi o, ne èyɔ dzudzɔgbe la be “dzidzɔ” kple Yehowa *ƒ*e nu kɔkɔe la be “bubu”, eye nède bubu eyama ŋu ale be mèlé wò mɔ tsɔ o, mèwɔ wò dɔwo o, eye mè*ƒ*o nu kpoloe o la, ekema àkpɔ dzidzɔ le Yehowa ŋu; mana nàde anyigba *ƒ*e kɔkɔ*ƒ*ewo, eye mana naɖu fofowò Yakɔb *ƒ*e domenyinu; elabena Yehowa *ƒ*e nue gblɔe.” (Yesaya 58: 12-14). Nyagblɔɖi sia yi na mía*ƒ*e ɣeyiɣia hã. Wogbã Mawu *ƒ*e se la, le esime Roma dziɖuɖua trɔ Sabat ŋkeke la. Ke azã la su be Mawu *ƒ*e nuɖoanyi sia nagatrɔ va ete*ƒ*e. Ele be míaɖɔ afisi wogbã la ɖo, eye míagaɖo gɔmeɖokpe, siwo wogblẽ ɖi tso dzidzime yi dzidzime me la, anyi.

Esi Wɔla ŋutɔ dzudzɔ le Sabat ŋkekea dzi, eye wòkɔ eŋu heyrae la, Adam hã, le e*ƒ*e fɔmaɖi kple ɖemanya me, wɔ ɖe edzi, eye esi wòdze nuvɔ me, hese veve ɖe e*ƒ*e nuvɔ̃ ta la, egalee ɖe asi, to gbɔ be woɖee do go tso dzidzɔ te*ƒ*e la me hã. Mía fofowo katã, tso Abel dzi yi ɖe Noah dzɔdzɔetɔ la dzi, Abraham dzi, Yakob dzi la, wo katã wɔ ɖe edzi. Le Mawu *ƒ*e dukɔ tiatia *ƒ*e aboyo me nɔnɔ le Egypte la, trɔsubɔsubɔ *ƒ*o xlã wo le afisiafi, ale be wo dometɔ geɖe ŋlɔ̃ e*ƒ*e Se la be. Ke esi Yehowa ɖe ga Israel la, exlẽ Se la fia ameha gã, si wò*ƒ*o *ƒ*u la, le gãnyenye kple ŋusẽ dziŋɔ̃ ɖeɖefia me, ale be woadze si ye*ƒ*e lɔlɔnu, woavɔ̃ ye, eye woaɖo to ye ɖaa.

Tso ɣemaɣi vaseɖe egbea la, sidzedze Mawu *ƒ*e Se la le anyigba katã dzi, eye wowɔna ɖe Se enelia *ƒ*e Sabat la dzi. To gbɔ be “nuvɔ-me” la te ŋu tu afɔ Mawu *ƒ*e ŋkeke kɔkɔe la dzi hã, luʋɔ nute*ƒ*ewɔlawo nɔ anyi, le e*ƒ*e dziɖuɖu ɣeyiɣiwo me gɔhã, siwo ɣla ɖe te*ƒ*e ɣaɣlawo henɔa edzi wɔm le adza me. Tso keke Reformatio *ƒ*e ɣeyiɣiwo me, luʋɔwo nɔ anyi le dzidzimewo katã me, siwo wɔna ɖe edzi. To gbɔ be wowɔa esia le fuléame kple yometitiwo sesẽwo me hã la, woɖi ɖase madzudzɔ madzudzɔ le Mawu *ƒ*e Se la *ƒ*e mavɔmavɔ nyenye kple dɔdeasi kɔkɔe, si wònye na mi be míawɔ ɖe Sabat, si woɖo anyi le xexeame wɔwɔ me la ŋuti.

Nyate*ƒ*e siawo, abe alesi woɖe wo ɖe go le Nyaɖeɖefia 14lia me, le kadede kple Nyanyui mavɔ la me ene la, woenye nusiwo ade dzesi tɔxɛ Kristo *ƒ*e Hamea le Ðela *ƒ*e tɔtrɔvaɣi. Gbedeasi etɔ, siwo nɔ wonɔewo yome *ƒ*e metsonue nye ta*ƒ*onya, si gblɔ be: “Afii ame kɔkɔe, siwo léa Mawu *ƒ*e seawo kple Yesu dzixɔse me ɖe asi vevie la, *ƒ*e dzidodo le.” Gbedeasi siae nye mamlɛa, si ayi na xexe la kpuie do ŋgɔ na A*ƒ*etɔ la *ƒ*e tɔtrɔva. Nusi nyagblɔɖila kpɔ enumake le gbe*ƒ*ãɖeɖe sia megbe la enye Amegbetɔvi la *ƒ*e vava le ŋutikɔkɔe me na anyigba *ƒ*e nukuwo xaxa.

Amesiwo xɔ kekeli ku ɖe gbedoxɔ la kple Mawu ƒe Sea ƒe matrɔmatrɔ ŋuti la, yɔ kple dzidzɔ kple bubu esi wokpɔ nyateƒeawo ƒe nyonyo kple ɖekawɔwɔ, si woɖe fia wo la. Wodi vevie be kristotɔwo katã nakpɔ gome le kekeli, si xɔ asi le woƒe ŋkume alegbegbe la me, eye womebui kpɔ be womaxɔe kple dzidzɔ o. Ke nublanuitɔe, Nyateƒe, siwo ade vovototo wo kple xexeame dome la mekpɔ nɔƒe le ame geɖe, siwo le wo ɖokui yɔm be Kristo yomedzelawo la me o. Bubu dede Se enelia ŋuti nye nane, si hiã vɔsa, si amegeɖewo trɔ megbe de.

Ne wole Sabat ƒe dzenawo ɖem ɖe go la, geɖe woenye amesiwo tsɔa xexemetɔwo ƒe taflatse sia ɖoa ŋgo nu be: “Tso keke gbaɖegbe ke míele wɔwɔm ɖe kwasiɖagbe dzi, mía fofowo wɔ ɖe edzi, eye ame nyuiwo kple mawuvɔla geɖewo ku kple dzidzɔ le ewɔwɔ me. Ne wonɔ nyateƒea me la, ke míawo hã míele eme. Sabat yeye sia dzi wɔwɔ ama mí ɖa tso xexeame la gbɔ, eye míagate ŋu akpɔ ŋusẽ ɖe edzi o. Nuka ŋkeke adrẽlia dziwɔlawo ƒe hatsotso suɛ sia ate ŋu awɔ le xexea katã, si le kwasiɖagbe dzi wɔm la ŋgɔ?”

Nyameɖeɖe sia tɔgbi kee Yudaviwo wɔ, abe taflatsɛdodo na woƒe nugbegbe le Kristo gbɔ ene. Wo fofowo dze Mawu ŋu to adzɔwo nana kple vɔsawo wɔwɔ na Mawu me; aleke wɔ woviwo hã makpɔ ɖeɖe to mɔ sia ke dzi oa? Nenema kee, le Luther ƒe ɣeyiɣi me, papayomedzelawo nɔa gbɔgblɔm be kristotɔ vavã geɖewo ku le Katoliko xɔse me, eye bena subɔsubɔ sia su xoxo na ɖeɖekpɔkpɔ. Míakpɔ be nyameɖeɖe sia xɔxɔ zu mɔxenu na xɔse kple subɔsubɔ dɔ ƒe ŋgɔyiyi.

Ame geɖewo gblɔna be kwasiɖagbe dzi wɔwɔ nye hamea ƒe nufiafia kple numame wɔwɔ le ƒe alafa geɖewo me. Ke numekɔkɔ, si nuteƒewɔlawo tsɔ tsia tre ɖe taflatsɛ sia ŋue nye be Sabat kple edziwɔwɔ li xoxo do ŋgɔ, tso xexeame ƒe gɔmedzedze ke, eye dɔlawo kple Mawu da asi ɖe edzi. Esime wonɔ xexeame gɔme ɖom anyi, eye ŋkeɣletiviwo katã nɔ aseye tsom, eye Mawu ƒe viwo gli kple dzidzɔhawo la, ɣemaɣie woɖo Sabat gɔme anyi. (Hiob 38: 6, 7; Mose I, 2: 1-3). Nuɖoanyi sia dze na míaƒe bubu, elabena menye amegbetɔ ƒe ŋusẽ me wòtso o, eye menɔ anyi ɖe amegbetɔwo ƒe de-kɔnua ɖeke dzi o. Ɖkekewo ƒe Amegã Ðeɖi la ŋutɔe ɖoe anyi, eye wòtsɔe wɔ Se kple eƒe Nya mavɔ la.

Esi wohe dukɔ la ƒe susu va Sabat ƒe ɖɔɖɔɖo dzi la, osɔfo xɔŋkɔwo trɔ Mawu ƒe Nya la, eye wotsɔ gɔmesese gbegblẽ, si able nyateƒedilawo nu la, na wo. Eye amesiwo meku Ɖɔŋlɔkɔ kɔeawo me na wo ɖokui o la, xɔ gɔmeɖeɖe totro, si sɔ kple woƒe didiwo la, kple dzidzɔ. Ame geɖewo wɔ ŋutete be yewoagblẽ nyateƒe la to nyahehe, avatsokaka, alo to fofowo ƒe nuɖoanyiwo kple hamea ƒe ŋusẽ dodo ɖe ŋgɔ me. Ele be nyateƒea tavlilawo natsɔ Biblia avli Se enelia ƒe vevienyenye ta. Ame gblɔe maxɔŋkɔ, siwo tsɔ Nyateƒe-Nya la ɖeɖe ko wɔ woƒe avawɔnue la, nɔ te ɖe ŋgɔ na agbalẽnyala gã, siwo ƒe mo wɔ yaa, eye wokpɔ dziku le esime woƒe nunyaƒoƒo ƒe aɖaŋu kple amefuflu ŋusẽwo nu tsi le amesiawo, siwo yi ŋgɔ le Ɖɔŋlɔawo nyanya me wú suku gã yiyi me la, ƒe numeɖeɖewo ŋku me.

Ame geɖe, siwo si Biblia ƒe ɖaseɖiɖia ɖeke mele o, eye woŋlɔ be bena yewo ƒe nyameɖeɖe ma kee wotsɔ ɖe Kristo kple eƒe Apostolowo ŋu la, gasusɔ gblɔna be: "Aleke wɔ míaƒe amegãwo mese Sabat ƒe nya sia gɔme o? Ame ʋɛa ɖewo koe xɔ nya sia dzi se abe miawo ene. Mate ŋu ava me gbeɖe be miaƒe nyae nye nyateƒe, eye bena xexeame ƒe nunyala gãwo katã da ƒu o."

Ke ne woatsɔ mu nyameɖeɖe siawo ƒu anyi la, ele ko be woatsɔ Ɖɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawo ƒe nufiamewo kple Aƒetɔ ƒe mɔzɔzɔ kple eƒe dukɔ le dzidzimewo katã me ƒe ŋutinya ɖo ŋkume na wo. Mawu wɔa dɔ to amesiwo sea eƒe gbe hewɔna ɖe edzi la, amesiwo, ne ehiã la, woɖea nyateƒe, si sesẽ na sese la, ɖe go, eye womevɔna asi tɔtɔ dukɔa ƒe nuvɔwo dzi o. Nusi ta edziedzi Mawu melɔ̃ tiana nunyala gãwo kple amesiwo le teƒe kɔkɔwo be woawɔ ɖɔɖɔɖo o la enye be amesiawo léna ɖe woƒe nudzixɔsewo, woƒe susuɖeɖewo kple hamea ƒe nuɖoanyiwo ŋuti, eye womekpɔna nusɔsrɔ̃ xɔxɔ tso Mawu gbɔ ƒe asixɔxɔ o. Amesiwo nɔa kadede me tɔxɛ kple nunya ƒe Dzɔtsoƒe la koe ate ŋu ase Ɖɔŋlɔawo me alo aɖe wo gɔme. Ɣeaɖewoɣi wobiana tso Sukukɔkɔ madelawo si be woafia nyateƒe la, menye le woƒe agbalẽ manya ta o, ke boŋ le esia ta be, zi alesi womeyɔ kple ɖokuiŋudzedze o la, woxɔa Mawu ƒe nufiafia bɔbɔe. Ame madeŋgɔ le agbalẽnyanya me siawo lɔna srɔa nu le Kristo ƒe suku, eye woƒe bɔbɔenyenye kple toɖoɖo nana wozua ame xɔŋkɔwo. To eƒe nyateƒea ƒe sidzedze tsɔtsɔna wo me la, Mawu dea bubu gã, si ŋgɔ anyigbadzi ƒe bubu kple gãnyenyewo meɖi naneke le o la.

Mɔkpɔlawo, le woƒe agbɔsɔsɔ me, gbe nu le nyateƒe, siwo ku ɖe dziƒo gbedoxɔ kple Mawu ƒe Seawo ŋu la, gbɔ; geɖewo ɖe asi le mɔkpɔkpɔ ƒe azɔli la ŋuti, hexɔ nyagblɔɖi ku ɖe mɔzɔzɔ sia ŋu ƒe gɔmesese gbegblẽ, siwo tsi tre ɖe wonɔewo ŋuti la. Ame bubuwo ya ge ɖe vodada, si na be wonɔ azã ɖom enuenu na Kristo ƒe tɔtrɔva me. Ðe wòle be kekeli, si klẽ ɖe dziƒo-gbedoxɔ ƒe ɖeɖefia dzi la, nana woanya bena nyagblɔɖi ɣeyiɣia ɖeke meyi ɖe keke Yesu ƒe tɔtrɔva ŋkeke la dzi o, eye bena womegblɔ ŋkeke tɔxɛ, si dzi wòava le la, ƒe nya ɖi o hafi. Gake wogbe nu le kekeli sia gbɔ heyi ɖe ŋkeke ɖoɖo enuenu na Aƒetɔ ƒe tɔtrɔva dzi, eye ɣesiaɣi womekpɔa ŋudzedze o.

Esi Tesalonikatɔwo ƒe hamea xɔ nufiafia dadawo tso Yesu ƒe tɔtrɔva ŋuti la, Apostolo Paulo xlɔ̃nu wo be woado woƒe xɔse kple mɔkpɔkpɔwo kpɔ nyuie kple Mawu ƒe Nya la. Etɔ asi nyagblɔɖi, siwo ɖe nudzɔdzɔ, siwo ava me do ŋgɔ na Kristo ƒe vava la, fia wo, eye wòna woanya be naneke meɖe mɔ be woakpɔ mɔ nɛ le wo ŋɔli me o. "Migana amea ɖeke nable mi le mɔa ɖeke dzi o", (Tesa. II, 2:3) esiae nye nyanyananya, si wògblɔ. Ne woɖe asi le wo ɖokui ŋu na mɔkpɔkpɔ, si dzi Ɖɔŋlɔawo meda asi ɖo o la, ekema woage ɖe mɔtatra me. Dziɖelameƒo ana woazu nukokui na ame makɔmakɔwo. Gbɔdzɔgbɔdzɔ ƒe dzɔgbevɔe anɔ woƒe mɔ dzi, eye woadi gɔhã be yewoake ɖi le nyateƒe, siwo le vevie na woƒe ɖeɖekpɔkpɔ la ŋuti. Nusɔsrɔ̃ vevia ɖe le Apostolo la ƒe nuxɔxlɔ̃ na Tesalonika hamea me na amesiwo le agbe le ŋkeke mamlɛawo me la. Mɔkpɔla geɖewo bui be mele vevie be yeawoaku kutri, adzra ɖo kple dzo na gododo Aƒetɔ la, ne nudzɔdzɔ sia mava eme le ŋkeke,

si yewo nya la dzi o. Ke esi wo*ƒ*e mɔkpɔkpɔ nɔ keklẽm, eye kasia ko wògatsi, enuenu, le alesi nusi dzi woka ɖo mele eme vam o ta, wo*ƒ*e xɔse la ʋuʋu ale gbegbe be nyagblɔɖiwo *ƒ*e nyate*ƒ*e gã gãwo megale naneke kloe wɔm le wo*ƒ*e dzi me o. Mawu ŋutɔe ɖe gbe be woaɖe gbe*ƒ*ã ʋɔnudɔdrɔ̃ ŋkeke, si le mawudɔla gbãtɔ *ƒ*e gbedasi la me. Amea ɖeke mate ŋu agblɔ be akɔŋta, si wobu ku ɖe nyagblɔɖi ɣeyiɣi, siwo dzi gbedasia nɔ anyi ɖo, si da ŋkeke 2300 *ƒ*e nuwuwu ɖe *ƒ*e 1844 lia *ƒ*e nuŋeyi dzi la, be mesɔ gbe o. Agbagba, siwo katã wodze be yewoakpɔ gɔmedzedze kple nuwuwu bubuwo na nyagblɔɖi ɣeyiɣiawo kple tɔtɔtɔtɔ *ƒ*e numeɖeɖe, siwo dzi wotu wo*ƒ*e nukpɔkpɔwo ɖo la, na be ame geɖewo te ɖa tso nyate*ƒ*e la gbɔ, eye amewo megalɔna xɔna nyagblɔɖi gɔmeɖeɖea ɖeke o. Zi alesi wonɔa ŋkeke ɖom na A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava, eye wonɔ ekakam yi didi*ƒ*ee la, eyae doa dzidzɔ na Satana. Nenye be naneke medzɔ le ŋkeke, si woɖo dzi o la, amesiwo ɖe gbe*ƒ*ã ŋkeke sia zua nukokui na dzimaxɔsetɔwo, ale be wogblɔa nya vlo ɖe *ƒ*e 1843-44 *ƒ*e mɔkpɔkpɔ *ƒ*e azɔli la ŋuti. Avava me be amesiwo le vodada sia dzi yim la ava ɖo ŋkekea ɖe, si ayi ŋgɔ ʋĩi na Kristo *ƒ*e vava. Esia ana be woadɔ̃ alɔ̃ le alakpa *ƒ*e dedienɔnɔa ɖe, si me woa fɔ tso ne wɔnaa ɖeke megali o la.

Blema Israel *ƒ*e ŋutinya nye kpɔɖeŋu vavãa ɖe na Mɔkpɔlawo *ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ. Mawu ŋutɔ kplɔ e*ƒ*e dukɔ le Mɔkpɔlawo *ƒ*e mɔzɔzɔ la me abe alesi wòkplɔ Israel dukɔ le e*ƒ*e gododo tso Egipte me la ene. Dziɖelame*ƒ*o sesẽ, si me wòto la, nye e*ƒ*e xɔse *ƒ*e dodokpɔ, abe alesi wònɔ na Israelviwo esi wova ɖo Ƒu-dzĩ la nu ene. Nenye ɖee woka ɖe wo*ƒ*e Mawu, si nɔ wo kplɔm la dzi gbesiagbe yi ɖe keke gbemagbe dzi la, anye ne wokpɔ Mawu*ƒ*e ɖeɖe. Nenye ɖee amesiwo wɔ ɖeka na *ƒ*e 1844 *ƒ*e dɔ la wɔwɔ xɔ mawudɔla etɔlia *ƒ*e gbedeasi la, eye woɖe gbe*ƒ*ãe le Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ me la, anye ne Mawu wɔ dɔ gãa ɖe to wo*ƒ*e ŋutete wɔwɔ me. Kekeli geɖe anye kɔ ɖe xexeame la dzi. Xexeamenɔlawo katã anye se toklãnya la *ƒ*ea ɖewo va yi; dɔ mamlɛa anye wu nu, eye Kristo anye va kplɔ e*ƒ*e dukɔ la.

Menye Mawu *ƒ*e didi kura be Israelviwo natsa tsaglala le dzogbe dzi *ƒ*e blaene sɔŋ o. Ðe wòdi be yeakplɔ wo tẽe yi ɖe Kana, aɖo wo anyi, atsɔ wo wɔ dzidzɔ dukɔ yayraa ɖe hafi. Ke “womete ŋu yi ɖe eme o, le dzimaxɔse ŋuti”. (Hebri. 3:19) Wotsrɔ̃ le gbedada*ƒ*o keŋ le liʋĩliʋĩlili kple megbedede ta, ale be dzidzime yeyea ɖe ye yi ɖe ŋugbedonyigba la dzi. Nenema ke menye Mawu *ƒ*e didi wònye be Kristo *ƒ*e tɔtrɔva nahe ɖe megbe didie alea o, eye be e*ƒ*e viwo nanɔ nuvɔ̃ kple vevesese xexe sia me *ƒ*e geɖe siawo katã o. Ke dzimaxɔsee ma wo kple Mawu dome. Esi wogbe dɔ si woɖo na wo ta, woyɔ ame bubuwo be woaɖe gbe*ƒ*ã la. Le e*ƒ*e amenuveve na xexeame ta, Yesu he e*ƒ*e tɔtrɔva ɖe megbe, ale be nuvɔwɔlawo nase nyanyananya la, eye woaɣla ɖe A*ƒ*etɔ la me hafi Mawu *ƒ*e dziku na*ƒ*o ɖe anyigba la dzi.

Le mía*ƒ*e ŋkeke siawo me, abe blema ke ene la, gbe*ƒ*ãɖeɖe siwo kaa mo na nuvɔ, hetɔa asi vodadawo dzi la, hea tsitretsitsi vɛ godo. “Elabena amesiame, si wɔa nu vlo la, léa fu kekeli la, eye meva kekeli la gbɔ o, bena woagahe adãnya ɖe e*ƒ*e dɔwɔwɔwo ŋu o.”

(Yoh. 3:20). Ne amewo kpɔ be Mawu ƒe Nya la meda asi ɖe yewoƒe xɔse dzi o hã, geɖewo dina godo be yewoaku ɖe eŋuti kokoko, to amegblẽnya vɔɖiwo me woamawo tsɔa nya ɖe amesiwo le Nyateƒe, si mevivia ame geɖewo nu o la ta ʋlim la ƒe dẽ kple tameɖoɖowo ŋuti. Esia enye nyateƒea ƒe futɔwo le dzidzimewo katã me la ƒe wɔna. Wotsɔ nya ɖe Eliya ŋuti be ehe gbegblẽ va Israel dzi, be Yeremia de dukɔ la asi, eye bena Paulo do vlo mawuxɔ la. Tso keke ɣemawoɣi wotsɔa nya ɖe nyateƒea taʋlilawo ŋuti be wonye amesiwo dea aglãdzedze dukɔ me, xɔsedadatɔwo kple amedomemalawo alo ɖokuiɖeɖagalawo. Ame geɖe, siwo si xɔse sɔgbɔ mele ne woate ŋu axɔ nyagblɔɖilawo ƒe nyawo o la, xɔna nyatsɔɖameŋu, siwo wotsɔ gblẽa ŋkɔ na amesiwo tsia tre ɖe dukɔa ƒe gbegblẽwo ŋuti la kple kakaɖedzi manyagblɔa ɖe. Wɔna sia anɔ tsitsim ɖe dzi le dukɔa me. Biblia le nanam mianya bena gaƒoƒo la tu aƒe, esime dziɖuɖua ƒe sewo atsi tre ɖe Mawu ƒe Sewo ŋuti alegbegbe be amesiwo aɖo be yewoawɔ ɖe Aƒetɔ la ƒe ɖoɖowo dzi la akpɔ fɔbubu kple tohehe abe vodalawo ene.

Ekem, le nɔnɔme sia ŋgɔ ɖee, nukae anye nyateƒe gbeƒãɖela ƒe dɔdeasi? Ðe wòagblɔ be mehiã be woagaɖe gbeƒã nyateƒea oa, esi amewo ƒe wɔna ɖe eŋuti koe nye be woagbe exɔxɔ alo woatsi tre ɖe eŋua? Kpao! Taflatsɛa ɖeke meli na egbe ƒe nyanyuia ƒe gbedeasi gblɔla abe na ɖɔɖɔɖowɔla gbãtɔwo ke ene, be woatsyɔ̃ nu Mawu ƒe Nya ƒe ɖaseɖiɖi dzi, ɖe tsitretsitsi, si hem wòle va amewo me la ta o. Woŋlɔ̃ ame kɔkɔewo kple martirowo ƒe xɔsemeʋuʋu ɖi le ŋutinyawo me na dzidzime, siwo ava la ƒe gomekpɔkpɔ. Kɔkɔenyenye kple kutrikuku le nuteƒewɔwɔ me ƒe kpɔɖeŋu vavã siawo va na míawo hã egbea bena woanye dzideƒo na amesiwo di be yewoanye ɖaseɖilawo na Mawu la. Woxɔ amenuveve kple Nyateƒe la, menye na woawo ŋutɔ ɖeɖe ko o, ke boŋ bena to wo dzi la, sidzedze Mawu naklẽ ɖe anyigba katã dzi. Ðe Mawu na kekeli esubɔlawo le dzidzime sia mea? Nenye ɛɛ̃ la, ekem ele be woana wòaklẽ ɖe xexea me.

Mawu gblɔ gbaɖegbe na eƒe subɔlawo dometɔ ɖeka, si nɔ nu ƒom le eƒe ŋkɔ me be: “Ke Israel ƒe aƒe la mele to ɖo ge wò o, le esi wogbe toɖoɖom ta; gake egagblɔ be :“...gblɔ nye nyawo na wo, wosee o, womeɖasee o..” Xezekiel 3:7 ; 2:7 . Gbeɖeɖe, si gbɔna la, le yiyim na Mawu subɔlawo le egbe ŋkekewo me: “He vekati nado ɣli, megadzudzɔ o! Wò gbe ne de dzi abe kpẽ ene, eye nagblɔ nye dukɔ ƒe vodada nɛ kple Ya’kob ƒe aƒe ƒe nuvɔwo nɛ!” (Yesa. 58:1).

Le amesiame ƒe ŋutetewo nu, amesiwo xɔ Nyateƒea ƒe kekeli la ƒe dɔdeasi kɔkɔe, si dzi ŋɔ̃ la, sɔ kple Israel ƒe nyagblɔɖila, si Aƒetɔ la gblɔ nya, si gbɔna la na tɔ: “Amevi, wòe metsɔ ɖo gbetakpɔla na Israel ƒe aƒe la be, ne èse nyaa ɖe tso nunye me la, naxlɔ̃ nu wo nam. Ne megblɔ na ame vɔɖi be: “Ame vɔɖi, èle kuku ge,” ke mèƒo nu hexlɔ̃ nu ame vɔɖi la le eƒe zɔzɔme ŋuti o la, ekema ame vɔɖi la aku le eƒe vodada ta, ke mabia eƒe ʋu tso asiwò me. Ke ne exlɔ̃ nu ame vɔɖi la le eƒe zɔzɔme ŋuti, be wòaɖe asi le eŋu, eye wògbe asiɖeɖe le eƒe zɔzɔme ŋu la, ekema aku le eƒe vodada ta, ke wò la eɖe wò agbe.” (Xeze. 33:7-9)

Mɔxenu gã, si tsoa mɔ na nyate*ƒ*ea xɔxɔ kple e*ƒ*e kaka enye be xaxa kple nyatsɔɖameŋuwo kplɔnɛ ɖo. Esia nye nu ɖeka, si nyate*ƒ*ea tavlilawo mete ŋu gbe kpɔ o. Gake nusia metrɔa Kristo yomedzela vavãwo le wo*ƒ*e mɔ dzi o. Womelalana be ne nyate*ƒ*ea ɖe va la, ame geɖewo naxɔe hafi yewo hã yewoaxɔe o. Esi woka ɖe wo*ƒ*e dɔdeasiwo dzi ta la, woxɔna nyate*ƒ*ea kalẽtɔe, abe Paulo ene, kple atitsoga, si akplɔe ɖo la, le kakaɖedzi sia me be "mía*ƒ*e aɖaba*ƒ*o*ƒ*o me xaxa, si nu mesẽna o la, wɔa ŋutikɔkɔe mavɔ, si nu sẽna ŋutɔ, eye wò*ƒ*oa nusianu ta sãsãsã la na mí." (Korint. II, 4:17), eye abe blema nyagblɔɖila xoxoa ɖe ene la, wobu "ŋukpẽ, si wodo Kristo la, kesinɔnu wu egiptetɔwo *ƒ*e kesinɔnuwo." (Hebri. 11:26)

Alekeake anye wo*ƒ*e xɔsemevuvu la, amesiwo nye kluviwo na xexeame le wo*ƒ*e dziwo me la wɔa nu le amegbetɔ *ƒ*e ɖoɖowo nu wu le mawusubɔsubɔ *ƒ*e ɖoɖowo nu. Evɔ la ele be míawɔ nusi le dzɔdzɔe, elabena enye nu dzɔdzɔe, eye míagblẽ mía ɖokui ɖe Mawu *ƒ*e asi me, na nusi ado go tso me na mí la. Xexe la kpɔ gome manyagblɔa ɖe le ɖɔɖɔɖodɔ gã, siwo amesiwo me ɖoɖo nyuiwo, xɔse deto kple kalẽnuwɔwɔ nɔ la, si me. Amesiwo ɖi nenem mewo kee ayi ɖe ɣeyiɣi siawo *ƒ*e ɖɔɖɔdodɔ la dzi.

Ale A*ƒ*etɔ la gblɔ esi: "Mi amesiwo nyaa dzɔdzɔenyenye, dukɔ, si *ƒ*e dzi me nye Se la le, miɖo tom! Migavɔ̃ amegbetɔwo *ƒ*e fewuɖuɖu o, eye wo*ƒ*e vlodoame megaɖe dzi le mia *ƒ*o o! Elabena agbagblavui aɖu wo abe avɔ ene, eye tsi*ƒ*omee aɖu wo abe kuntru ene; ke nye dzɔdzɔenyenye anɔ anyi tegbee, eye nye xɔname anɔ dzidzimewo katã me." (Yesaya 51: 7, 8)

UIULI GÃ LA

Ta 27 lia —Nyɔnyɔ̃ Yeyewo Tso Gbɔgbɔme-lɔ̃ Me

Afisiafi, si woɖe gbe*ƒ*ã Mawu *ƒ*e Nya le kple nute*ƒ*ewɔwɔ la, kutsetsewo ɖenae fiana be Mawu gbɔ wòtso. Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ kplɔna e*ƒ*e subɔlawo *ƒ*e dɔwɔwɔwo ɖo, eye ŋusẽ nɔa wo*ƒ*e nu*ƒo ƒo* me. Vɔwɔlawo sea wo*ƒ*e dzitsinya *ƒ*e nyɔnyɔ. Kekeli, si klẽna ɖe ame me le xexea me la, klẽna ɖe wo*ƒ*e luʋɔ *ƒ*e goglo*ƒ*e ke, eye vivitimedɔwo katã dzena le kekeli nu. Wo*ƒ*oa nuvɔ̃, dzɔdzɔenyenye kple ʋɔnudɔdrɔ, si gbɔna la, ɖe wo*ƒ*e gbɔgbɔ kple dziwo nu. Wose Yehowa *ƒ*e dzɔdzɔenyenye le woɖokuiwo me, eye vɔvɔ̃ ɖo wo be yewoava ge ɖe Amesi dzroa dziwo me la *ƒ*e ŋkume kple yewo *ƒ*e fɔɖiɖi kple makɔmakɔnyenyewo. Le wo*ƒ*e dzimaɖeɖiwo me, wodo ɣli be: “Amekae aɖem tso ku-ŋutilã si me mahã ?” Alea ye woɖea Kalvaria *ƒ*e atitsoga kple e*ƒ*e vɔsa mavɔ ɖe amegbetɔwo *ƒ*e nuvɔwo ta la fiana wo. Wodea dzesii be Kristo *ƒ*e dzena ɖeɖe koe su axe fe ɖe yewo *ƒ*e vodadawo ta. Eya koe ate ŋu lé avu le Mawu kple amegbetɔ dome. Woxɔ Mawu *ƒ*e Alẽvi, si ɖea xexeme *ƒ*e nuvɔwo ɖa, le xɔse kple bɔbɔenyenye me. To Kristo *ƒ*e ʋu me wokpɔ wo*ƒ*e tsã nuvɔwo *ƒ*e tsɔtsɔke le.

Kristotɔ siawo tse ku, siwo tso dzimetɔtrɔ vavã me. Woxɔ se, wole mawutsi na wo, eye wofɔ na agbe yeye nɔnɔ. Wozu nuwɔwɔ yeyewo le Yesu Kristo me, menye be woaganɔ agbe le wo*ƒ*e tsã ŋubiãbiã me o, ke boŋ be woazɔ kple xɔse, ato Mawuvi la *ƒ*e afɔto*ƒ*ewo, aklẽ kple e*ƒ*e dɛ, eye woakɔ abe alesi eya ŋutɔ kɔ ene. Azɔ la, wolɔ̃ nusiwo wotsrina tsã, eye nusiwo wolɔna tsã la, wole wo tsrim azɔ. Dadalawo kple ɖokuitɔdilawo trɔ zu ame fatuwo kple ahedalawo le gbɔgbɔ me. Ðokuiŋudzelawo kple amesiwo doa wo ɖokui ɖe dzi zu vieviedolawo kple bɔbɔnyenyemewo. Mawu mavɔlawo zu mawuvɔlawo eye ahamulawo, dokuidzimaɖulawo, zãnuxɔlawo, wo katã *ƒ*e dɛwo dza. Woɖe asi le xexeame *ƒ*e toflokowo ŋuti. Kristotɔwo megadi gota lekewɔwɔ to ɖa*ƒo ƒo* kple sikadodo kple awudodo me o, ke boŋ dzime *ƒ*e ameɣaɣla le gbɔgbɔ fatu, si nɔa anyi kpoo la, *ƒ*e nɔnɔme magblẽmagblẽ me, si xɔ asi sesẽ le Mawu *ƒ*e ŋku me la. (Petro I, 3:3,4)

Nyɔnyɔ̃ tso gbɔgbɔme-lɔ̃ me nye mɔnu na ame geɖewo be woayi wo ɖokuiwo me, ahabɔbɔ wo*ƒ*e dziwo. Woganye mɔnu na yɔyɔ vevie wɔwɔ, le nublanuikpɔkpɔ deto me, na vɔwɔla, siwo wo*ƒ*le kple Kristo *ƒ*e ʋu. Ɖutsu kple nyɔnuwo ʋli vevie kple Mawu na luʋɔwo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ. Nyɔnyɔ̃ siawo *ƒ*e kutsetsewo dze le luʋɔ, siwo mevɔ̃ kura na nugbegbe le ameɖokui gbɔ kple vɔsa wɔwɔ *ƒ*e agbenɔnɔ me o, ke boŋ enyea dzidzɔ na wo be wokpɔ yewo hã abe amesiwo dze be woato fuléle kple dodokpɔwo me le lɔlɔ̃ na Kristo ta. Wodea dzesi tɔtrɔ gãa ɖe le amesiwo ɖi ɖase tso e*ƒ*e ŋkɔ ŋuti la *ƒ*e wɔnawo me. Wowɔa ɖeka kple Kristo, eye wo*ƒ*ãa nu na Gbɔgbɔ ale be woaŋẽ agbe mavɔ. Woate ŋu agblɔ tso wo ŋuti be: “..Miexa nu hena dzimetɔtrɔ” “Elabena nuxaxa ɖe Mawu *ƒ*e didi nu la wɔa dzimetɔtrɔ, si mevea ame o, hena xɔxɔ; ke xexeame *ƒ*e nuxaxa hea ku vɛ. Elabena kpɔ ɖa, nenem nuxaxa sia, si miexa ɖe Mawu *ƒ*e didi nu la, aleke wòhewɔ veviedodo geɖe na mi? Ẽ mia ɖokui ta

ʋiʋli, ẽ dzibibí, ẽ vɔvɔ, ẽ didi vevi, ẽ ŋuʋaʋã, ẽ hlɔbiabia hã! Nusianu me miedẹ mia dẹokui fia be mienɔ dzadzɛ le nya sia me." (Kor. II, 7:9-11).

Esia enye Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e dɔwɔwɔ dẹdẹfia. Afisi Vevesese vavã dẹ nuvɔ̃ ta *ƒ*e dzesi mele o la, dẹɔdẹɔdẹo alo agbe yeye makplɔe dẹo o. Vɔwɔla, si wɔ dẹ e*ƒ*e ŋugbedodo dzi, trɔ nusi wòfi la vɛ na nu tɔ, ʋu e*ƒ*e nuvɔwo me, lɔ̃ Mawu kple ehaviwo la, kakadẹedzi su esi be eke dẹ ŋutifafa kple Mawu ŋuti. Nusiawoe nye nyɔnyɔ̃ *ƒ*e kutsetsewo le blema me. Kutsetse siawo dẹenɛ fiana be Mawu gbɔ wotso, eye dzi*ƒ*o *ƒ*e yayra kplɔa wo dẹo hena amegbetɔ *ƒ*e dẹdẹ kple dɛ̃ *ƒ*e dẹɔdẹɔdẹo.

Nublanuitɔe la, egbe ŋkekewo *ƒ*e gbɔgbɔme *ƒ*e nyɔnyɔ̃ *ƒ*e kutsetsewo nye nusiwo to vovo sãsãsã tso Mawu *ƒ*e amenuveve dẹdẹfia, si kplɔ Mawu subɔla gbãtɔwo *ƒ*e dɔwɔnawo dẹo la gbɔ. Nyate*ƒ*e wònye be le egbe ŋkekeawo me la, wonyɔ̃ ame gedẹewo *ƒ*e susu, ame gedẹewo ʋu eme be yewole dzime trɔm, eye bena, le te*ƒ*e te*ƒ*ewo la, hameviwo *ƒ*e xexlẽme le dzidzim dẹ edzi. Gake kutsetseawo mete ŋu le edẹm fia kple kakadẹedzi be tsitsi le gbɔgbɔ me vavãa dẹ le wo*ƒ*e agbe me o. Kekeli, si klẽ ɣeyiɣi via dẹ la, gadze tsitsí kpuie, eye viviti, si va la ga do wu tsã.

Haho *ƒ*e nyɔnyɔ, si le eme egbea la, nye nusi le yɔyɔ wɔm na ame *ƒ*e susu dẹdẹ ko, kple seselelãme dodo dẹ dzi, kpakple vivisese na nu yeyea dẹ, si wɔ dɔ dẹ ame dzi. Didia dẹke menɔa dzimetrɔla siawo me na Biblia me *ƒ*e nyate*ƒ*e la sese o. Nyagblɔdilawo kple Apostolowo *ƒ*e dasedidiwo metsɔa fua dẹke le wo me o. Sɔleme alo subɔsubɔ kɔnu, si meklẽ kple gota *ƒ*e vividodo dẹ nu ŋuti o la, medzea wo ŋu o. Nenema kee gbedeasi, alo gbe*ƒ*ãdẹdẹ, si hiã dẹokuimeyiyi la mekpɔna ŋutidẹodẹo nyui tso wo gbɔ o. Wometsɔa dẹke le me na Mawu *ƒ*e Nya *ƒ*e toklãnya, siwo me kɔ nyuie, ku dẹ wo*ƒ*e gomekpɔkpɔ mavɔwo ŋuti la o.

Tadẹodzinu gãtɔ, si nɔa luʋɔ, si trɔ dzime vavã *ƒ*e agbe me lae nye be yeage dẹ kadede deto me kple Mawu, eye be yèalé ŋku dẹ agbe mavɔ nuwo ŋuti. Ke dẹ míate ŋu akpɔ dẹokuitsɔtsɔ na Mawu *ƒ*e gbɔgbɔ vavã le hame gãgãwo *ƒ*e dẹ me egbea? Dzimetrɔlawo mele así dẹm le wo*ƒ*e dada kple xexemelɔlɔ̃ ŋuti o. Womedi nugbegbe le amedẹokui gbɔ, atitsoga tsɔtsɔ kplɔ Yesu, amesi bɔbɔ edɔkui, dahe le gbɔgbɔme la dẹo, egbea wú hafi woatrɔ dzime la o. Mawusosrodẹa *ƒ*e ŋusẽ nu yi le hame gedẹewo me. Ƒu*ƒ*o*ƒ*o na nu dẹudẹu kple aha nono, fefe vovovowo wɔwɔ, hame *ƒ*e nuŋeŋẽ- ŋkekenyuiewo dẹudẹu, a*ƒ*e dzaniwo tutu, lekewɔwɔ vivivo, nusiawo katã dẹ Mawu dẹa le mía*ƒ*e susuwo me. Anyigbadzi kesinɔnuwo, xexeme *ƒ*e nudidiwo xɔ mía*ƒ*e gbɔgbɔ me alegbegbe be dẹ ko agbemavɔnuwo *ƒ*e susu toa mía me kaba va yina ɣeadẹewoɣi. To gbɔ be xɔse le to yim eye muwusosrodẹa le bubum le afisiafi hã, Kristo *ƒ*e nusrɔla vavãa dẹewo gale ha siawo me. Hafi Mawu *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ nava anyigba katã dzi le nuwuwu la, blema mawusosrodẹa *ƒ*e nyɔnyɔ, si tɔgbi womegakpɔ kpɔ tso Apostolowo ŋɔli o la, agava na Mawu *ƒ*e viwo. Mawu aga dudu e*ƒ*e Gbɔgbɔ la kɔ dẹi kple ŋusẽ dẹ viawo dzi. Ne ɣemaɣi va la, ame gedẹewo late dẹa le hame, siwo me xexeme lɔlɔ̃ *ƒ*o

ta na lɔlɔ̃ na Mawu kple e*f*e Nya le la ŋuti. Geɖewo, osɔfowo kple hameviwo siaa, axɔ nyate*f*e gãgã, siwo Mawu na be woaɖe gbe*f*ã le ɣeyiɣi sia me na dukɔa ɖe dzadzra ɖo na A*f*etɔ *f*e vava zi evelia la, kple dzidzɔ. Luvɔwo *f*e futɔ la le didim be yeaxe mɔ na dɔ la, eye do ŋgɔ na nyɔnyɔ̃ sia *f*e mevava la, awɔ ŋutete be yeatso ŋgɔ nɛ kple alakpa *f*e nyɔnyɔ̃ wɔnawo. Ana be hame, siwo ge ɖe e*f*e beble ŋusẽ te la, naxɔe se be Mawu *f*e yayra tɔxɛ kɔ ɖe yewo dzi geɖe, eye nɔnɔmea ɖewo ava, si adze abe nyɔnyɔ̃ le gbɔgbɔme gãa ɖe ene. Ameha gãa ɖe anɔ dzidzɔ kpɔm be Mawu le nuku dɔ wɔm na yewo, evɔ wònye gbɔgbɔ bubue le dɔ wɔm. Satana ato beble subɔsubɔ wɔnawo me ana be e*f*e ŋusẽ natsyɔ̃ hame geɖewo dzi.

Nɔnɔme, siwo ade dzesi subɔsubɔ nudzɔdzɔ, siwo le ŋgɔ gbɔna la, *f*e kpɔɖeŋua ɖewoe nye nyɔnyɔ̃ wɔna, siwo va eme, *f*e blaene, siwo va yi la me. Wo*f*e dzesi gãwo enye seselelãme sesẽwo, alakpa kple nyate*f*e *f*e tsakatsaka, siwo akplɔ ame tra mɔ bɔbɔe. Gake menye taflatse be míadze beble me godo o. Mesesẽ kura be, le Mawu *f*e Nya *f*e kekeli nu la, míade dzesi nusi tututue nye wɔna siawo o. Míaka ɖe edzi ko be afisi wometsɔ ɖeke le me na Mawunya *f*e ɖaseɖiɖiwo o, afisi wotrɔ megbe de e*f*e nyate*f*e, siwo me kɔ nyuie, hedoa luvɔwo kpɔ, nyate*f*e siwo bia nugbegbe le ameɖokui gbɔ kple mamaɖa tso xexeame gbɔ o la, Mawu *f*e yayraa ɖeke mele afima o. Nusi na kakaɖedzi be nyɔnyɔ̃ wɔna siawo metso Mawu *f*e Gbɔgbɔ *f*e dɔwɔna me o lae nye nya, si Kristo ŋutɔ gblɔ be: “Mitsɔ wo*f*e tsetsewo dze si wo.” (Mateo 7:16)

Mawu ɖe yeŋutɔ ɖokui fia amegbetɔwo to e*f*e Nya la *f*e nyate*f*ewo me. Na amesiwo katã xɔ wo la, Nyate*f*e siawo nye akpoxɔnu ɖe Satana *f*e beblewo ŋuti. Đekematsɔleme na Nyate*f*e siawo vua vɔtru na gbegblẽ, siwo katã xɔ kristotɔwo me egbea. Mawu *f*e Seawo *f*e nɔnɔme kple asixɔxɔ bu ɖe mí keŋ nublanuitɔe. Susu dada ku ɖe se siawo *f*e mavɔmavɔnyenye kple e*f*e biabiawo ŋuti kplɔ ame geɖewo ge ɖe vodada ku ɖe dzimetɔtrɔ kple kɔkɔewɔwɔ ŋuti me, si wɔ be mawusosroɖa ɖiɖi sɔ gbɔ le hameawo me. Ke nusiawo *f*e metsonu gãtɔ koe nye Mawu *f*e Gbɔgbɔ *f*e anyimanɔ kple e*f*e ŋusẽ *f*e dɔ mawo le egbeŋkekewo *f*e nyɔnyɔ̃ wɔnawo me.

Le hame vovovowo me mawusroɖala gãgãwo li, siwo de dzesi nɔnɔme sia, eye wose veve ɖe eta. Le e*f*e nu*f*o*f*o tso nusiwo nye xaxa na subɔsubɔ egbea ŋu la, nufialagã Edward Park gblɔ nyate*f*e vavã sia be: “Dzɔgbevɔe gã, si le hameawo minyam egbea la, *f*e tso*f*e gãtɔ enye gbe*f*ãmaɖe Mawu *f*e seawo. Tsã la, nyagblɔti dzi enye dzitsinya *f*e gbeɖiɖi *f*e tso*f*e…Mía*f*e gbe*f*ãɖela gãtɔwo kekeake, kplɔa Nufialagã *f*e kpɔɖeŋu ɖo, eye wo*f*e mawunya gbɔgblɔ ɖea nuku gãnyenyea ɖe fiana to alesi wodea asixɔxɔ Mawu *f*e sea kple e*f*e ɖoɖowo, kpakple nyanyanana, si kplɔna wo ɖo ŋuti la me. Ɣesiaɣi wotea gbe ɖe nyati eve siawo dzi be Se la nye Mawu *f*e blibodede *f*e keklẽ, eye be amesi melɔ̃ Sea o la, melɔ̃ Nyanyui la o. Elabe Se la kple Nyanyuia wonye ahuhɔe si ɖena Mawu *f*e dɛ̃ vavã la fiana. Ke xaxa bubu, si kplɔa gbãtɔ ɖo la enye be womekpɔa nuvɔ̃ *f*e kpekpeme o, eye womeke

na ɖe e*ƒ*e ŋunyõ hã ŋuti o. Alesi Se la *ƒ*e dzɔdzɔenyenye loloe la, nenema ke edzi dada *ƒ*e fɔɖiɖi hã loloe.

Xaxa gã, si ga kplɔ esiwo ŋu míe*ƒ*o nu le va yi lae enye Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye *ƒ*e lolome makpɔ. Mawunya, siwo ɖina tso nyagblɔtiwo dzi egbe ŋkekewo me la, *ƒ*e wɔna ɖeka enye be womana Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye ɖa tso e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ ŋuti, hetsɔa nublanuikpɔkpɔ wɔa seselelãme *ƒ*e nya ko, eye womedonɛ ɖe dzi abe ɖoɖo gã, si wònye la ene o. Ke egbe *ƒ*e mawunya nufiafia la mã nusiwo Mawu wɔ ɖekae la dome. Đe Mawu *ƒ*e Se la nye nu nyui alo nu vɔ̃ a? Nu nyui wònye. Ke nenye nenema la, dzɔdzɔenyenye hã nye nu nyui, elabe enye ɖoɖo na Se la dzi wɔwɔ. (452) Numame, si wònye be mímetsɔna kpekpeme, si le Mawu *ƒ*e Se la kple e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye si nɛ o, eye be mímekpɔna fɔɖiɖi kple tomaɖo *ƒ*e vɔɖinyenye *ƒ*e lolome o la, na be mímekena ɖe amenuveve, si na nuvɔkɔklɔ *ƒ*e ɖoŋuti la, *ƒ*e nu gã, si wònye vavã la ŋuti o. Alea ye Nyanyui la bu e*ƒ*e asixɔxɔ kple vevienyenye le amegbetɔwo *ƒ*e susu me, eye wole klalo aɖe asi le Biblia ŋutɔ ŋuti kpuie le wo*ƒ*e wɔnawo me.

Mawunyafiala geɖewo gblɔna be Yesu gbã Se la to e*ƒ*e ku me, eye bena amegbetɔwo megale e*ƒ*e blabla te o. Ame bubuwo tsɔ Se la abe kɔkuti, si menana vovo o ene, eye wogblɔna tso eŋu be ewɔa ame kluvie, le esime Nyanyui la wɔa ame ablɔɖevie. Ke menye alea ke Nyagblɔɖilawo kple Apostolowo kpɔna Mawu *ƒ*e Se kɔkɔe la o. David gblɔ be : “Mazɔ le te*ƒ*e keke, elabena medi wò se la yome.” (Psalmowo 119:45), Le e*ƒ*e nyaa ɖe me le Yesu *ƒ*e ku megbe, Apostolo Yakobo yɔ Mawu *ƒ*e Se ewoawo be: “Fiasedede” kple “Ablɔɖese” (Yak. 1:25; 2:8). Ƒe blaatɔ̃ le Yesu *ƒ*e atitsogaŋutiku megbe la, Patmos *ƒ*e Nyagblɔɖila gblɔ yayranya sia be “Woayra amesiwo lé e*ƒ*e Seawo me ɖe asi, bene woana ŋusẽ wo woava agbeti la gbɔ, eye ne woato agboawo nu ayi ɖe du la me.” (Nyaɖ, 22:14)

Nya, si wogblɔna be Kristo ɖe Fofoa *ƒ*e Se la ɖa to e*ƒ*e ku me la menɔ anyi ɖe naneke dzi o. Nenye ɖe woate ŋu atrɔ Se la, alo aɖee ɖa la, ne anye be mahiã be Kristo natsɔ e*ƒ*e agbe na ɖe amegbetɔ *ƒ*e nuvɔ, alo Sea dzi dada ta o. Kristo *ƒ*e ku meɖe Se la ɖa kura o, ke boŋ eɖee fia be enye Se, si metrɔ gbeɖe o. Mawuvi la va be ” wòade gãnyenye kple ŋutikɔkɔe Se la ŋu,” (Yes. 42:21), “migabu xa bena meva Se la alo nyagblɔɖilawo tu ge o. Nyemeva wo tu ge o, ke boŋ meva be mawɔ wo woade blibo. Elabena vavã mele egblɔm na mi bena: Vaseɖe esime dzi*ƒ*o kple anyigba nu nava yi la, yota ɖeka, alo ŋɔŋlɔdzesi ɖeka nu mele yiyi ge tso Se la me, vasede esime wo katã nava ve me o.” (Mateo 5:17, 18). Ke egblɔ tso eɖokui ŋu bena: “Nye Mawu, wò lɔlɔnu wɔwɔ enye nye dzidzɔ, eye wò Se la le nye dzi me.” (Ps. 40:9)

Le eya ŋutɔ *ƒ*e nɔnɔme nu la, Mawu *ƒ*e Sea nye nu matrɔmatrɔ. Enye Sewɔla *ƒ*e lɔlɔnu kple dɛ̃ *ƒ*e ɖeɖefia. Mawu enye lɔlɔ, eye e*ƒ*e Se la nye lɔlɔ. E*ƒ*e ɖoɖo gã eveawo enye lɔlɔ̃ na Mawu kple lɔlɔ̃ na havi amegbetɔ. “Lɔlɔ̃ lae nye sedziwɔwɔ.” (Roma. 13:10)

Mawu ƒe dɛ̃ enye dzɔdzɔenyenye kple nyateƒe. Eya kee nye eƒe Se la ƒe nɔnɔme. Psalmowoŋlɔla be: “Wò Se la nye nyateƒe … Wò Seawo katã le dzɔdzɔe.” (Ps. 119: 142, 172). Apostolo Paulo ya gblɔ be: “Se la le kɔkɔe, eye Sedede la le kɔkɔe, le dzɔdzɔe, eye wònyo.” (Roma. 7:12). Ele be Se sia, si nye ewɔla ƒe dɛ̃ kple lɔlɔnu ɖeɖefia la, nali ke abe Sewɔla ŋutɔ ke ene.

Dzimetɔtrɔ kple kɔkɔewɔwɔ ƒe dɔ la dzraa amegbetɔwo kple Mawu dome ɖo, eye wònana wowɔa ɖeka kple eƒe Seawo ƒe ɖoɖowo. Le gɔmedzedzea me Mawu wɔ amegbetɔ ɖe eƒe nɔnɔme nu. Ðekawɔwɔ blibo nɔ eya kple dzɔdzɔmenuwo katã kple Mawu ƒe Se la dome. Dzɔdzɔenyenye ƒe ɖoɖowo le ŋɔŋlɔ̃ ɖi le eƒe dzi me. Ke nuvɔ̃ va klãe ɖa tso eƒe Wɔla gbɔ. Meganɔ Mawu ƒe nɔnɔme ɖem fia o. Eƒe dzi ho aʋa ɖe Mawu ƒe Sea ƒe ɖoɖowo ŋuti. “Ðutilãnudidi enye aɖikã ɖe Mawu ŋuti.” (Roma. 8:7). Gake “Mawu lɔ̃ xexeame alegbegbe be wòtsɔ ye ŋutɔ ƒe Tenuvi na” bena wòalé avu le Mawu kple amegbetɔ dome. To Kristo ƒe dzenawo me la, ƒoƒose agate ŋu trɔ va eya kple eƒe Wɔla dome. Ele be Mawu ƒe amenuveve nawɔ eƒe dzi yeyee, eye be wòaxɔ agbe yeye tso dziƒo. Tɔtrɔ sia enye dzidzi yeye, si Yesu gblɔ be eya manɔemee la, amea ɖeke mate ŋu akpɔ Mawu ƒe fiaɖuƒea o la.

Afɔɖeɖe gbãtɔ ɖo ta ɖekawɔwɔ kple Mawu gbɔ la enye sidzedze ame ƒe nuvɔ. “Nuvɔ̃ enye sedzimawɔmawɔ”. “Se la me nuvɔ̃ ƒe sidzedze dzɔ tso.” (Yoh. I 3:4; Rom. 3:20). Hafi vɔwɔla nake ɖe eƒe fɔɖiɖi ŋu la, ele nɛ be wòado eƒe dɛ̃ kpɔ kple dzɔdzɔenyenye ƒe ɖoɖo, si Mawu tsɔ na amegbetɔ la. Eyae nye ahuhɔe, si ɖea dɛ̃ dzɔdzɔe ƒe blibodede fiana.

Se la ɖea amegbetɔ ƒe nuvɔwo fianɛ, ke mekpɔa ŋuɖoɖoa ɖeke na wo o. Ne edo agbe ƒe ŋugbe na amesiwo wɔa ɖe edzi la, egblɔ be ku enye edzimawɔla ƒe gomekpɔkpɔ. Kristo ƒe Nyanyui la koe ate ŋu ɖee ɖa tso nuvɔ̃ ƒe fɔbubu kple ɖiƒoƒo te. Ele nɛ be wòase veve le Mawu ŋkume ɖe eƒe Se, si dzi wòda la ta, eye wòaxɔ Kristo kple eƒe nuvɔɖeɖe ɖa ƒe vɔsa dzi se. To mɔ sia dzi wòkpɔ eƒe tsã nuvɔwo ƒe tsɔtsɔke le, eye wòzu Mawu ƒe dzɔdzɔme gomekpɔla. Ezu Mawu ƒe vi, le esime wòxɔ vinyenyegbɔgbɔ, si me wòto do ɣli be “Aba Fofo”.

Azɔ la, ɖe wòkpɔ vovo ada Mawu ƒe Se la dzi a? Paulo be: “Ekem ɖe míetsɔ xɔse la tu Se la mahã? Gbeɖe! Ke míetsɔ Se la tu tsitre boŋ.” (Roma. 3:31) “Aleke gɔ̃ mí amesiwo ku na nuvɔ̃ la, míaganɔ agbe le eme mahã ?” Ke Yohanes gblɔ be: “Elabena lɔlɔ̃ na Mawu enye si bena míalé eƒe Seawo me ɖe asi, eye eƒe Seawo mesesẽ o.” (Yoh.I, 5:3). To dzidzi yeye me wohea ame ƒe dzi vaa ɖekawɔwɔ kple Mawu me, eye wòwɔa ɖeka kple eƒe Se la hã. Ne tɔtrɔ gã sia va nuvɔwɔla me la, ekem eto ku me yi ɖe agbe me, tso nuvɔ̃ me yi kɔkɔenyenye me, to dzidada kple aglãdzedze me yi toɖoɖo kple dzɔdzɔenyenye me. Eƒe tsã gbenɔnɔ le adzɔge na Mawu la wu nu. Ðekawɔwɔ kple Mawu, xɔse kple lɔlɔ̃ ƒe agbe dze egɔme. Azɔ, Se la ƒe dzɔdzɔenyenye azu wɔwɔ le mía amesiwo le zɔzɔm, menye le ŋutilã nu o, ke le Gbɔgbɔ nu la me. (Roma. 8:4). Ekem luʋɔ ƒe nuƒoƒo azɔ anye be: “Aleke gbegbe nyemehelɔa wò Se lae o! Nye ŋugbledede wònye ɖaa.” (Psalmowo 119:97)

"Yehowa ƒe Se de blibo, enana luʋɔ gbɔna ɖe eme." (Psalmowo 19:8) Se la manɔeme amegbetɔ ƒe susu mete ŋu kena ɖe nusi nye Mawu ƒe dzadzɛnyenye kple kɔkɔenyenye ŋu o, eye womete ŋu dea dzesi woawo ŋutɔ ƒe fɔɖiɖi kple woƒe makɔmakɔ o. Esi womeƒo nuvɔ̃ ɖe wo nu o la, womesea vevesese ɖe nuvɔ̃ ta ƒe hiãhiã o. Womenya hã be, abe Mawu ƒe Sea dzi dalawo ene la, yewole tsɔtsrɔ̃ ƒe mɔ dzi o, eye womekpɔ be yewohiã Kristo ƒe ʋu na nuvɔkɔkloɖa o. Wolɔ̃ ɖe ɖeɖekpɔkpɔ ƒe mɔkpɔkpɔ la dzi, gake esia mehe dzi me ƒe tɔtrɔ detoa ɖeke alo agbe ƒe ɖɔɖɔɖoa ɖeke va na wo o. Esia wɔ be gota ƒe dzimetɔtrɔwo sɔ gbɔ, eye ameha geɖe, siwo mewɔ ɖeka kple Kristo kpɔ o la, le gegem ɖe hameawo me.

Susu dadawo ku ɖe kɔkɔnyenye ŋu, siwo tso ɖekematsɔleme na Mawu ƒe Sea me, alo nugbegbe le egbɔ me la, xɔ akpa gãtɔ le subɔsubɔ ƒe nudzɔdzɔwo me le egbe ŋkekeawo me. Susu siawo nye nu dada fiafiawo, eye wo dziwɔwɔ nye afɔku geɖe. Ame geɖewo ƒe susu gbegblẽ siawo xɔxɔ na be ehiã vevie ŋutɔ be gɔmesese, si de blibo la, nasu amesiame si na Ðɔnlɔawo ƒe nufiafia ku ɖe nya sia ŋu. Biblia me kɔkɔenyenye vavã ƒe nufiafia do tso.

Le eƒe agbalẽ, si wòŋlɔ̃ ɖoɖe Tesalonika Hamea me, Paulo gblɔ be:

Esiae nye Mawu ƒe lɔlɔnu, be miawɔ mia ɖokui kɔkɔe." Eye wòdo gbe sia ɖa be: "Ke ŋutifafa Mawu la ŋutɔ nakɔ mia ŋuti keŋkeŋ," Tesa.I, 4:3; 5:23 Biblia fia nu tso kɔkɔenyenye ŋuti eme kɔ nyuie, eye wògblɔ alesi wòate ŋu asu mía si la. Ðela ƒe gbedodoɖa ɖe eƒe nusrɔlawo ta enye be: "Wɔ wo kɔkɔe le Nyateƒe la me. Wò Nya la enye Nyateƒe." (Yoh. 17:17, 19). Paulo hã fia nu be xɔsetɔwo ƒe "ŋuti akɔ to Gbɔgbɔ kɔkɔe la me." (Roma 15:16) Nukae nye Gbɔgbɔe Kɔkɔe ƒe dɔ? Yesu gblɔ na eƒe nusrɔlawo be: "Ne eya, si nye Nyateƒe-Gbɔgbɔ, va la, akplɔ mí ayi ɖe nyateƒe blibo la katã me," (Yoh. 16:13). Mawu ƒe Nya la kple eƒe Gbɔgbɔ woenana amegbetɔ teŋu sea dzɔdzɔneyenye ƒe ɖoɖo gã, siwo le Se la me la gɔme. Ke esi wònye be Se, si nye Mawu ƒe dɛ̃ ƒe blibodede ɖeɖefia, "le kɔkɔe, dzadzɛ, eye wònyo" la, amesi tu eƒe dɛ̃ ɖe toɖoɖo Se sia dzi la hã anɔ kɔkɔe. Kristo enye dɛ̃ tɔxɛ sia ƒe kpɔɖeŋu, si de blibo la. Egblɔ be: "…melé Fofonye ƒe Seawo me ɖe asi…" "..mewɔa nusi dzea eŋu ɖaa." (Yoh.15:18; 8:29) Ele be Kristo yomedzelawo naɖi eyama. Edze be, to Mawu ƒe amenuveve me, woatu woƒe dɛwo ɖe eƒe Sea ƒe ɖoɖo kɔkɔewo dzi. Esiae nye Biblia me ƒe kɔkɔenyenye ƒe nya la.

Mawu ƒe Gbɔgbɔ ƒe dɔwɔwɔ le dzi me, to Kristo dzixɔxɔse me ko esia ate ŋu akpɔ emevava le. Paulo ƒe nuxlɔamenya na xɔsetɔwo enye esi: "… Mitsɔ vɔvɔ̃ kple dzodzo nyanyanya wɔ mia ŋutɔwo miaƒe xɔxɔdɔ la… Elabena Mawue nye amesi wɔa didi kple nuwɔwɔ siaa le mía me le eƒe ŋudzedze la ŋuti." (Filipi 2:12, 13). Ele eme be kristotɔ nase nuvɔ̃ ƒe tetekpɔwo, gake aʋli vevie ɣesiaɣi tsi tre ɖe eŋuti. Afii Kristo ƒe kpekpeɖeŋu hiã vevie le. Amegbetɔ ƒe gbɔdzɔgbɔdzɔ wɔ ɖeka kple Mawu ƒe ŋusẽ, eye xɔse ƒe ɣli la ɖina be: "Ke woada akpe na Mawu, si na dziɖuɖu mí to mía Aƒetɔ Yesu Kristo dzi la." (Korinto. I, 15:57).

Ŋɔŋlɔawo ɖee fia kɔte be kɔkɔenyenyedɔ la tsina ɖe edzi vivivi. Ne nuvɔwɔla trɔ dzi me, eye ŋutifafa ɖo eya kple Mawu dome, to Kristo *ƒ*e υu me la, kristotɔ *ƒ*e agbe koe le egɔme dzem enye ema. Ele nɛ be wòaυli ɖota blibodede gbɔ, “ade Kristo *ƒ*e tsitsime blibo la *ƒ*e dzidzenu la gbɔ.” Apostolo Paulo gblɔ be: “…Ke nu ɖeka ko menya: Nusiwo le megbenye la, meŋlɔ̃ wo be, hafi nusiwo le ŋgɔnye la nyam mele, mele dzesiɖo*ƒ*e yome tim yiɖase Mawu *ƒ*e ameyɔyɔ le dzi*ƒ*o *ƒ*e dziɖuɖufetu la dzi le Kristo Yesu me.” (Filipi 3: 13, 14). Le Apostolo Petro *ƒ*e nya nu la, atsrɔkpui, si míalia hafi aɖo kɔkɔenyenye gbɔ la enye si: “Eye esia ŋuti ke mitsɔ veviedodo katã kpe ɖe eŋuti, eye miɖe amewɔwɔ fia le mia*ƒ*e xɔse me, eye le amewɔwɔ me la sidzedze, eye le sidzedze me la ɖokuidziɖuɖu, eye le ɖokuidziɖuɖu me la dzidodo, eye le dzidodo me la mawusosroɖa, eye le mawusosroɖa me la nɔviləlɔ, eye le nɔviləlɔ̃ me la ləlɔ̃ na amewo katã. Elabena ne miewɔ nusiawo la, miada vo kpɔ o. (Petro II, 1: 5-10)

Amesiwo lé kɔkɔewɔwɔ ɖe asi le Biblia *ƒ*e nufiafia nu la, bɔbɔenyenye dzena le wo*ƒ*e agbenɔnɔ me. Abe Mose ene, woke ɖe kɔkɔenyenye *ƒ*e gãnyenye, si ŋuti ŋɔdzi le la ŋu, eye wode dzesi woawo ŋutɔwo *ƒ*e mademade le Mawu mavɔ la *ƒ*e dzadzɛnyenye kple blibodede, si kɔkɔ alegbegbe la, *ƒ*e ŋkume. Nyagbləɖila Daniel enye kɔkɔewɔwɔ vavã *ƒ*e kpɔɖeŋu gã ɖeka. Etsɔ e*ƒ*e agbe didi la ɖo anyi na e*ƒ*e A*ƒ*etɔ *ƒ*e subɔsubɔ. Amesi gbɔ womelɔa nu le o la wònye le dzi*ƒ*o. (Daniel 10:11). Nyagbləɖila sia, si ŋu Mawu dea bubu la, metsɔ e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple kɔkɔenyenye ɖo ŋgɔ le e*ƒ*e kukuɖeɖe na Mawu ɖe Israel dukɔa *ƒ*e vodadawo ta me o, ke boŋ etsɔ eɖokui wɔ ɖeka kple dukɔ, si ɖi fɔ la. Egblɔ be: “Elabena menye mía*ƒ*e dzɔdzɔenyenye ta míebɔbɔ mía ɖokui ɖe anyi le koko *ƒ*om na Wò ɖo o, ke boŋ le Wò nublanuikpɔkpɔ geɖe tae.” “…míewɔ nuvɔ, eye míewɔ nu tovo.” Eyi edzi be: “.. megale nu*ƒ*o*ƒ*o dzi, mele gbe dom ɖa, mele nye nuvɔwo kple nye dukɔ Israel *ƒ*e nuvɔwo me υum.” Ke esia yome, le ɣebubuɣi, esi Mawuvi la dze na eyama be yèafiae nu la, Daniel gblɔ be: “…nusi ke nyo le menye la zu gbegblẽ, eye ŋusẽa ɖeke menɔ ŋunye o.” (Daniel 9: 18, 15, 20; 10:8)

Esi Hiob se A*ƒ*etɔ la *ƒ*e gbe wònɔ nu *ƒ*om nɛ le ahomya me la, edo ɣli be: “Megbe nye nyawo, eye wovem le ke kple afí me.” (Hiob 42:6) Le esime Yesaya kpɔ A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋutikɔkɔe, eye wose Kerubimwo le ɣli dom be: “Kɔkɔe, kɔkɔe, kɔkɔe enye Yehowa Zebaot!” la, e*ƒ*u asi nu, do ɣli be: “Alele, evɔ nam.” (Yes. 6: 3, 5). Apostolo Paulo, esi wòyi dzi*ƒ*o etɔlia me le vivi me, eye wòse nya, siwo mele nɛ be woagblɔ o, siwo womeɖe mɔ na ame, bene wòagblɔ o la, eyɔ eɖokui be “ame kɔkɔewo katã dome suɛtɔ.” (Korinto. II, 12:2-4; Efeso. 3:8). Yohanes, nusrɔla, si gbɔ womelɔa nu le o, si da ta ɖe Yesu *ƒ*e akɔta la, eya amesi kpɔ e*ƒ*e ŋutikɔkɔe la, eyae dze anyi ɖe dɔla *ƒ*e afɔ nu abe ɖe wòku ene. (Nyaɖ.1:17)

Ate ŋu ava eme be, to ɖokuidodoɖedzi me, alo dada me, be amesiwo le zɔzɔm le Kalvaria-titsoga *ƒ*e vɔvɔli te la, nagblɔ be nuvɔ̃ mele yewo me o. Gake wonya be yewo *ƒ*e nuvɔwoe na be Mawu-Vi la *ƒ*o kudɔ, eye e*ƒ*e dzi gbã. Susu sia ana woabɔbɔ wo ɖokuiwo

ɖe anyi. Amesiwo te ɖe Kristo ŋu nyuie le wo*ƒ*e agbenɔnɔ me la te ŋu kpɔna amegbetɔ *ƒ*e nanekemanye kple e*ƒ*e fɔɖiɖi, eme kɔna nyuie, eye wodea dzesii kɔtee be Ðela, si woklã ɖe atitsaga ŋu, eye wòfɔ la, *ƒ*e dzenawo koe nye yewo *ƒ*e mɔkpɔkpɔ ɖeka si li la.

Gɔmesese, si amegeɖewo tsɔ na kɔkɔenyenye le kristotɔwo dome egbea, nye nusi ɖe ɖokuidodoɖedzi *ƒ*e gbɔgbɔ kple fuléle Mawu *ƒ*e Se la fia, esiwo metso agbenɔnɔ le Biblia *ƒ*e nufiafia nu me kura o la. Le wo*ƒ*e nya nu la, enye nɔnɔmea ɖe, si vana eme to xɔse ɖeɖe ko me, eye ame kpɔa kɔkɔenyenye, si de blibo la enumake. Wogblɔna be: "xɔ se ko, eye yayra sia asu asiwo." Ɖutetea ɖeke wɔwɔ megahiã na amesi le edim la o. Nenema ke wogagbena Mawu *ƒ*e Se la *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ ɖe ame dzi, eye wogblɔna be woɖe yewo ɖa tso sedziwɔwɔ *ƒ*e dzizizi te. Evɔ, ɖe wòate ŋu va me na ame be wòade kɔkɔenyenye gbɔ le Mawu *ƒ*e dɛ̃ kple lɔlɔnu nu, esi mawɔ ɖeka kple ɖoɖo, siwo ɖe e*ƒ*e nɔnɔme kple nusiwo nyoa enu la fia oa?

Ame *ƒ*e didi ku ɖe subɔsubɔ, si le bɔbɔe, si mehiã ʋiʋlia ɖeke o, si mebia nugbegbe le ame ɖokui gbɔ kple asiɖeɖe le xexeame *ƒ*e toflokowo ŋu o la, kplɔ ame geɖewo yi xɔse ɖeɖe ko *ƒ*e nufiafia la gbɔ. Ke nuka Mawu *ƒ*e Nya la gblɔ? Apostolo Yakobo be: "Nɔvinyewo, ne amea ɖe gblɔ be, xɔse le ye si, ke dɔwɔwɔwo mele esi o la, viɖe ka wòanye mahã? …Ke wò ame gbɔlo, ɖe nele didim be yeanyae bena, xɔse dɔwɔwɔ manɔŋutɔ la enye nu kuku mahã? Ðe menye dɔwɔwɔwo wotsɔ tso afia na mía Fofo Abraham, le esime wòtsɔ via ɖo vɔsamlekpui dzi o mahã? Ekpɔ bena xɔse wɔ dɔ kpe ɖe e*ƒ*e dɔwɔwɔwo ŋu, eye wotsɔ dɔwɔwɔwo wɔ xɔse la blibo… Miekpɔ bena, wotsɔ dɔwɔwɔwo tso afia na ame, eye menye xɔse ɖeɖe koe o." (Yakobo 2: 14-24)

Mawunya *ƒ*e ɖasedɪdɪwo tsi tre ɖe xɔse dɔwɔwɔ manɔŋutɔ *ƒ*e beble nufiafia, si vivia amewo nu la ŋuti. Womate ŋu ayɔ xɔse, si dia Dzi*ƒ*o *ƒ*e amenuveve, vɔ gbena wɔwɔ ɖe e*ƒ*e biabiawo dzi la, be xɔse o.

Esia nye ameɖokui beble, elabena xɔse vavã nɔa anyi ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e ŋugbedodowo kple ɖoɖowo dzi.

Amea ɖeke nagable eɖokui kple susu sia be yeate ŋu kpɔ kɔkɔenyenye le esime yeanya nyuie vɔ anɔ Mawu *ƒ*e ɖoɖoa ɖe dzi dam o. Nuvɔ, si wonya wɔ la, tsina Gbɔgbɔ *ƒ*e gbe, si bua fɔ ame la nu, eye wòmãa luʋɔ kple Mawu dome. "Nuvɔ̃ enye sedzimawɔmawɔ", eye "Amesiame si nɔa eya me la mewɔa nuvɔ̃ o; amesiame, si wɔa nuvɔ̃ la, mekpɔ eyama o, eye medze si eyama hã o." (Yohanes I, 3:6). To egbɔ be Yohanes *ƒ*o nu geɖe tso lɔlɔ̃ ŋuti le e*ƒ*e agbalẽwo me hã la, mehe ɖe megbe kura be wòaɖe amesiwo bunae be yewo le kɔkɔe, vɔ wonɔ Mawu *ƒ*e Seawo dzi dam gbadrẽ la, *ƒ*e gbegblẽwo ɖe go o. Egblɔ be: "Amesi ke gblɔ bena yenyae, eye gake melé e*ƒ*e Seawo me ɖe asi o la, aʋatsokala wònye, eye nyate*ƒ*e mele eme o. Amesi ke lé e*ƒ*e nya la me ɖe asi la, eya me Mawu *ƒ*e lɔlɔ̃ zu blibo le vavã." (Yoh.I, 2:4, 5) Amesiame *ƒ*e xɔsemeʋuʋu *ƒ*e dodokpɔ enye esi. Mímate ŋu abui be amea ɖe le kɔkɔe, ne mímetsɔe sɔ kple kɔkɔenyenye *ƒ*e dzidzenu ɖeka, si Mawu tsɔ na le dzi*ƒ*o

kple anyigba la o. Ne amegbetɔwo mete ŋu le dzesi dem dɛ̃ nyui *ƒ*e Se la *ƒ*e kpekpeme o, wometsɔ asixɔxɔ, si dze la na Mawu *ƒ*e ɖoɖowo o, eye womebu wo naneke o, wole Se siawo *ƒ*e suɛtɔ kekeake dzi dam, eye wole ame bubuwo fiam be woawo hã woawɔ nenema la, dzi*ƒ*o made bubua ɖeke wo ŋu o, eye wo*ƒ*e dzixɔse menɔ anyi ɖe naneke dzi o.

Amesi le eɖokui kpɔm be nuvɔ̃ mele yeme o la, le kpe ɖom edzi be eyama didi boo tso kɔkɔenyenye gbɔ. Elabena amesi ke le eɖokui bum kɔkɔe la *ƒ*e susu ku ɖe Mawu *ƒ*e dzadzɛnyenye kple kɔkɔenyenye mavɔ ŋu la mede blibo o; eye medze si tɔtrɔ, siwo ava amesiwo *ƒ*e dɛ̃ wɔ ɖeka kple Mawu tɔ la me o, elabena menya nusi nye Yesu *ƒ*e dzadzɛnyenye kple blibodede mavɔ la o, eye meke ɖe nuvɔ̃ *ƒ*e ŋunyɔ̃ kple nuvlonyenye ŋu o. Zi alesi wòate ɖa boo tso Kristo gbɔ la, nenema ke e*ƒ*e simadze Mawu *ƒ*e sea *ƒ*e nɔnɔme aloloe, eye eɖokui kpɔkpɔ abe dzɔdzɔetɔ ene hã ado gã ɖe edzi.

Kɔkɔenyenye, le Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e nukpɔkpɔ nu, lɔ amegbetɔ blibo la katã, gbɔgbɔ, luʋɔ kple ŋutilã ɖe nu. Le e*ƒ*e gbedododɔa ɖe Tesalonikatɔwo ta me la, Apostolo Paulo bia be Mawu nakɔ wo ŋuti keŋkeŋ, eye wòadzra wo*ƒ*e “gbɔgbɔ kple luʋɔ kpakple ŋutilã katã ɖo mokaka manɔŋui halase mía A*ƒ*etɔ Yesu Kristo *ƒ*e vavagbe la.” (Korinto.I, 5:23) Eŋlɔ̃ ɖoɖe xɔsetɔwo le afi bubu hã be : “Azɔ mexlɔ̃ nu mi, nɔviwo, to Mawu *ƒ*e dɔmetɔtrɔ me bena, miatsɔ mia*ƒ*e ŋutilãwo awɔ vɔsasa gbagbe, si ŋuti kɔ, si dze Mawu ŋu…” (Roma. 12:1). Le blema Israel *ƒ*e ɣeyiɣi me la, woléa ŋku ɖe nunana ɖesiaɖe, si wotsɔna vɛ na Mawu, abe vɔsasa ene la ŋuti nyuie. Ne wokpɔ abi alo dɔlélea ɖe le lã sia ŋuti la, wogbena exɔxɔ, elabena Mawu de se be gbegblẽa ɖeke manɔ vɔsalã la ŋuti o. Nenema ke wobia tso kristotɔwo si be woatsɔ wo*ƒ*e ŋutilã na Mawu abe vɔsa gbagbe, si dza, eye wodze Yehowa ŋu ene. Ne woate ŋu awɔ esia la, ele be woalé be na wo*ƒ*e ŋutinuwo katã ale be woanɔ nɔnɔme nyuitɔ kekeake me. Numame ɖesiaɖe, si ahe gbɔdzɔgbɔdzɔ va ameɖokui dzi le ŋutilã alo susu me la, nana be ame megadzena na e*ƒ*e Wɔla *ƒ*e subɔsubɔ o. Nenye be ele alea ɖe, ɖe Mawu axɔ nu bubu, si manye nyuitɔ kekeake, si míate ŋu atsɔ va nɛ o la, le mía si a? Kristo gblɔ be: “Nalɔ̃ A*ƒ*etɔ wò Mawu la, kple wò dzi blibo.” Amesiwo lɔ̃ Mawu kple dzi bliblo la adi be yewoatsɔ yewo *ƒ*e agbe *ƒ*e subɔsubɔ nyuitɔ la na Mawu, eye woadi ɣesiaɣi be yewo *ƒ*e amenyenye *ƒ*e nunana ɖesiaɖe wòawɔ ɖeka kple Se siwo akpe ɖe wo ŋuti woawɔ e*ƒ*e lɔlɔnu la. Womagbɔdzɔ alo agblẽ vɔsa, si woatsɔ va dzi*ƒ*o Fofo la *ƒ*e ŋkume to wo*ƒ*e vivisese alo nudidiwo wɔwɔ me o.

Nya, si Petro gblɔ enye si: “Lɔlɔtɔwo, mele nu xlɔm mi abe amedzrowo kple mɔzɔlawo ene be, miaɖe mia ɖokui ɖa atso ŋutilã nudzodzro, siwo wɔa aʋa ɖe luʋɔ ŋuti la gbɔ.” (Petro I, 2:11) Vivisese ɖesiaɖe, si ŋu fɔɖiɖi le, si ko míaɖe asi le mía ɖokuiwo ŋu na la, wùna mía*ƒ*e gbɔgbɔme kple susume sidzedze ŋusẽ, ale be Mawu *ƒ*e Nya alo e*ƒ*e gbɔgbɔ megate ŋu wɔa dɔ ɖe ame *ƒ*e dzi dzi o. Paulo gblɔ ɖoɖe Korintotɔwo be: “…Mina míakɔ mía ɖokui ŋu tso ŋutilã kple gbɔgbɔ *ƒ*e ɖi*ƒ*o*ƒ*o sia ɖi*ƒ*o*ƒ*o me, bena míawu kɔkɔnyenye nu le Mawuvɔvɔ̃ me.” (Korinto. II, 7:1). Exlẽ ɖokuidziɖuɖu ɖe Gbɔgbɔ *ƒ*e

kutsetsewo dome: "..lɔlɔ̃, dzidzɔ, ŋutifafa, dzigbɔgbɔ blewu, dɔmekɔkɔ, dɔmenyonyo, anukwaretɔnyenye, dɔmefafa, ɖokuidziɖuɖu." (Galatiatɔwo 5:22)

Geɖe woenye kristotɔ, siwo, to gbɔ be mawunya *ƒ*o nu tsitre ɖe eŋu hã la, wole wo*ƒ*e ŋusẽwo ɖiɖim kpɔtɔ, to xexemenuwo didi kple atsyɔɖoɖo vivivo yome nɔnɔ me; wo ame nenie mele ɖi *ƒ*om Mawu *ƒ*e nɔnɔme, si le wo me, to nutsuɖuɖu, ahanono, kple vivisese, siwo wogbe la yome nɔnɔ me oa? Gake hame la, esime wòle be wòatsi gbegblẽ siawo nu la, le ŋusẽ dom wo zi geɖe boŋ to yɔyɔ wɔwɔ na nuɖuɖu, xexeme nudidiwo ŋu dɔ wɔwɔ hena kpekpe ɖe mawunya kaka ŋuti, elabena lɔlɔ̃ na Kristo mesɔ gbɔ na dɔ sia wɔwɔ o. Nenye ɖe Kristo agage ɖe mía*ƒ*e gbedoxɔwo me egbea, eye wòakpɔ ŋkekenyuieɖuɖu kple asitsatsa wɔna, siwo le eme vam la, ɖe manya vlodola siawo do goe abe alesi wowɔ na gaɖɔlilawo le blema gbedoxɔ la me ene oa?

Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso dzi*ƒ*o nunya ŋu me, Apostolo Yakobo gblɔ be " gbã, eŋuti kɔna". Ne ado go amea ɖe siwo le Yesu *ƒ*e ŋkɔ xɔasi sia yɔm kple nuyi, siwo atamã *ƒ*o ɖi, amesiwo *ƒ*e nu me kple ŋutilã katã le ʋeʋẽm kple e*ƒ*e dzudzɔ, eye wona be amesiwo *ƒ*o xlã wo la hã le ya *ƒ*oɖi sia *ƒ*e aɖi gbɔm la, ɖe Apostolo sia, nenye be wòdo go numame gbegblẽ sia, si tsitre ɖe Nyanyui la *ƒ*e kɔkɔenyenye ŋuti la, mahe nya ɖe eŋu, ayɔe be anyigba dzi nu, ŋutilã *ƒ*e nudzodzro kple nusi tso Abosam gbɔ o mahã? Atamã *ƒ*e kluviwo hã ate ŋu xɔe se be yewo de blibo le kɔkɔenyenye me, eye woanɔ nu *ƒ*om tso dzi*ƒ*o ŋu. Gake Mawu *ƒ*e Nya la le kpe ɖom edzi kple ŋusẽ be "nusianu, si nye nu makɔmakɔ la, mele yiyi ge ɖe eme o." (Nyaɖ. 21:27).

"Alo ɖe mienyae bena, mia*ƒ*e ŋutilã la Gbɔgbɔ Kɔkɔe, si le mia me, si miexɔ tso Mawu gbɔ la, *ƒ*e xɔ wònye, eye mienye mia ɖokui tɔ oa? Asi sesẽ miexɔ; eyata mitsɔ mia*ƒ*e ŋutilã kple mia*ƒ*e gbɔgbɔ, siwo nye Mawu tɔ la, kafu Mawu." (Korinto I, 6:19, 20) Amesi *ƒ*e ŋutilã nye Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e gbedoxɔ la, mawɔ eɖokui numame gbegblẽa ɖeke *ƒ*e kluvi o. …E*ƒ*e ŋutinuwo nye Kristo, si xɔ eyama *ƒ*le kple e*ƒ*e ʋu la, tɔ. E*ƒ*e nunɔamesiwo katã nye A*ƒ*etɔ la tɔ. Aleke wòate ŋu anye amemaɖifɔ, nenye be ele nunana, siwo wotsɔ na eyama ŋuti gblẽm? Wo dome amea ɖewo, siwo le wo ɖokui yɔm be kristotɔwo la, le ga home gãa ɖe ŋuti dɔ wɔm *ƒ*e sia *ƒ*e, henɔa tofloko *ƒ*e vivisese, siwo me dzɔgbevɔe le la dim, le esime luʋɔ geɖewo le tsɔtsrɔm le agbenya mase ta. Wole Mawu fim le ewoliawo kple adzɔnuwo me, eye nusi gblẽm wole le ŋutilãnudzodzro, siwo wɔa aʋa ɖe luʋɔ ŋu, *ƒ*e vɔsamlɛkpui dzi la, sɔ gbɔ fũ wu esi wotsɔ ɖo anyi na ame dahewo, alo na kpekpe ɖe mawunyakaka ŋu. Nenye be ɖe amesiwo le wo ɖokui yɔm be Kristo yomedzelawo ge ɖe kɔkɔenyenye me vavã la, anye ne wotsɔ ga home gbogbo, si ŋu dɔ wɔm wole na tofloko vivisese, si dea ame tsɔtsrɔ̃ me, kpɔkpɔ la, woatsɔe ana le Mawu *ƒ*e gadzraɖo*ƒ*e la. Eye le esia wɔwɔ me la kristotɔwo ana ɖokuidziɖuɖu, nugbegbe le ameɖokui gbɔ kple ɖokui tsɔtsɔ sa vɔ *ƒ*e kpɔɖeŋu gãwo. Ale be wozu kekeli na xexe la.

Xexeme la zu kluvi na eya ŋutɔ ƒe nudzodzrowo. Ɖutilã ƒe nudzodzro ŋkuwo ƒe ŋubiabiã, kple agbe ƒe adegbe ƒuƒlu ƒoƒo woenye nusiwo le fia ɖum ɖe amehawo dzi. Ke wobia tso Kristo yomedzelawo si be woanɔ agbe, si ŋu kɔ wu la. “Eyaŋuti mido go tso wo dome, eye miɖe mia ɖokui ɖa, Aƒetɔ la gblɔe, eye migaka asi nu makɔmakɔ ŋuti o…’’ Ekem le Mawu ƒe Nya la nu la, miekpɔ ŋusẽ agblɔ be kɔkɔenyenye, si meɖe nugbegbe blibo le xexeame ƒe nudzodzro kple vivisese gbegblẽwo gbɔ o la mate ŋu anye kɔkɔenyenye vavã o. Amesiwo wɔ ɖeka kple biabia, si gbɔna : “Mido go tso wo dome, eye miɖe mia ɖokui ɖa, eye migaka asi nu makɔmakɔ ŋuti o” la nye gomekpɔlawo na Mawu ƒe ŋugbedodo sia, si gbɔna: “Nye la maxɔ mi, eye manye Fofo na mi, eye miawo hã mianye vinye ŋutsuviwo kple vinye nyɔnuviwo, Aƒetɔ Ɖusẽkatãtɔ la gblɔe.” (Korinto. II, 6: 17,18). Kristotɔ ɖesiaɖe ƒe gomekpɔkpɔ kple dɔdeasi wònye be wòawɔ nuteƒekpɔkpɔ xɔasi geɖewo le Mawu ƒe nuwo me. Yesu gblɔ be: Nyee nye xexeame ƒe kekeli la; amesi ke dzea yomyeme la mele viviti la me zɔ ge akpɔ o, ke boŋ agbe la ƒe kekeli anɔ esi.” (Yoh. 8:12). Ame dzɔdzɔe ƒe toƒe le abe agudzedze ƒe kekeli, si nɔa kɔkɔm ɖe edzi vaseɖe esime ŋu kena keŋ ene.” (Lododowo 4:18), Afɔɖeɖe ɖesiaɖe, si wowɔna le xɔse kple toɖoɖo me la, kplɔa ame yia kadede deto me kple xexeme ƒe Kekeli, “si me vivitia ɖeke mele o la.” …Dzɔdzɔenyenye ƒe Ɣe ƒe alɔdze keklẽwo klẽna ɖe Mawu ƒe subɔlawo dzi, eye wòdze be woaɖe keklẽ sia fia. Abe alesi ɣletiviwo ɖenae fiana be kekeli gãa ɖe le dziƒowo me, si ƒe ŋutikɔkɔe klẽna ɖe wo dzi ene la, nenema ke wòle be kristotɔwo naɖee fia be Mawua ɖe le xexeame godoo ƒe fiazikpui dzi, si ƒe dẽ dze be míakafu, eye míasrɔ. Eƒe Gbɔgbɔ ƒe amenuvevewo, eƒe dɛ̃ ƒe dzadzɛnyenye kple kɔkɔenyenye aɖe wo ɖokui fia le eƒe ɖaseɖilawo katã me.

Le agbalẽ, si wòŋlɔ̃ na Kolosetɔwo me, Apostolo Paulo ƒo nu tso yayra xɔasi, siwo li na mawuviwo la ŋu ale: “…Míedzudzɔ gbedododoɖa kple kukuɖeɖe ɖe mia ta o, bene eƒe lɔlɔnu ƒe sidzedze nayɔ mi fũ, le Gbɔgbɔ ƒe nunya kple gɔmesese katã me, bene miazɔ alesi dze Aƒetɔ la hena eƒe ŋudzedze katã, miatse ku le dɔ nyui sia dɔ nyui wɔwɔ me, eye miatsi le sidzedze Mawu me, eye wòado ŋusẽ mi kple ŋusẽ katã le eƒe ŋutikɔkɔe ƒe ŋutete la nu hena dzidodo kple dzigbɔgbɔ blewu katã.” (Kolose 1: 9-11) Egaŋlɔ̃ ɖoɖe nɔviwo le Efeso, alesi wòdi be woase gomekpɔkpɔ gã, si nye kristotɔ tɔ la gɔme. Eɖee fia wo le nuƒoƒo, si me kɔ nyui la me, nuku ŋusẽ kple nunya, si ate ŋu nye wo tɔ abe Dziƒoʋĩtɔ la ƒe viŋutsuwo kple vinyɔnuwo la. Esu ko be “wòado ŋusẽ wo to eƒe Gbɔgbɔ me le ememe la gome, bene Kristo nanɔ anyi le woƒe dziwo me to xɔse me, eye wòali ke wo, eye wòaɖo wo gɔme anyi le lɔlɔ̃ me, bene wo kpakple ame kɔkɔewo katã woate ŋu adzesi nusi nye kekeme kple didime kple goglome, kple kɔkɔme, eye bene woadzesi Kristo ƒe lɔlɔ, si ƒo sidzedze la ta sã la.” Ke Apostolo la ƒe gbedododoɖa de gomekpɔkpɔ la ƒe kɔkɔƒe ke esi wobia Mawu be “nɔviawo nayɔ taŋ, ne woade Mawu ƒe agbɔsɔsɔ blibo la katã nu.” (Efeso. 3:16-19).

Ekem míakpɔ le afisia, kɔkɔme, si gbɔ míate ŋu ade to xɔse ɖe Dzi*ƒ*o Fofo la *ƒ*e ŋugbedodowo dzi me, nenye be míele wɔwɔm ɖe e*ƒ*e lɔlɔnu dzi la. To Kristo *ƒ*e dzenawo me la, mɔ le ʋuʋu ɖi na mí yi ɖe keke Ɲusẽ Mavɔ la *ƒ*e fiazikpuia ŋgɔ. “Amesi mehe ye ŋutɔ *ƒ*e Vi ɖe megbe o, ke wòtsɔe hena ɖe mí katã mía ta boŋ; aleke lawɔ, eye matsɔ nuwo katã hã akpe ɖe eŋuti na mí oa? (Roma. 8:32) (463) …Fofo la tsɔ e*ƒ*e Gbɔgbɔ na Via dzidzenu manɔŋui, eye míawo hã míate ŋu akpɔ gome le e*ƒ*e blibodede me. : “Azɔ mi amesiwo nye ame vɔɖiwo mienya alesi miana nunana nyui mia viwo, ʋuu keke Fofo, si le dzi*ƒ*o la, mana Gbɔgbɔ Kɔkɔe amesiwo bianɛ la o mahã?” (Luka 11:13). “Ne miabia nane le nye ŋkɔa dzi la, nye la mawɔe.” “Miɖe kuku, eye miaxɔ nu, bena mia*ƒ*e dzidzɔ la nayɔ fũ.” (Yoh. 14”14; 16:24).

Nyate*ƒ*e wònye be edze be bɔbɔenyenye *ƒ*e agbenɔnɔ nanɔ kristotɔ si, gake mele ete*ƒ*e be viviti kple blanuiléle natsyõ edzi o, eye mele be wòado vlo alo aɖi gbɔ eɖokui o. Edze be amesiame nanɔ agbe, si dzi Mawu ada asi ɖo, eye wòayra la. Menye mía*ƒ*e dzi*ƒ*o Fofo *ƒ*e dzidzɔ wònye be míanɔ fɔbubu kple viviti te ɣesiaɣi o. Menye be ne míede mo to le yiyim, eye mia*ƒ*e dziwo yɔ ɣesiaɣi kple susu, siwo ku ɖe mía ɖokui ŋuti la, eyae nye bɔbɔenyenye vavã ɖeɖe fia o. Ne míeyi ɖe Kristo gbɔ, eye wòkɔ mía ŋuti la, míate ŋu anɔ te ɖe Se la ŋgɔ, ŋukpẽ kple dzitsinya *ƒ*e fɔbubu manɔemee. “Azɔ fɔbubua ɖeke meli na amesiwo le Kristo Yesu me la o, amesiwo mezɔna le ŋutilã nu o, negbe le Gbɔgbɔ nu.” (Roma 8:1)

Le Yesu me la, Adam vi nuvɔ̃mewo zu “Mawu *ƒ*e viwo”. “Elabena amesi kɔa amewo ŋuti kple amesiwo ŋuti wokɔ la, wo katã dzɔ tso ame ɖeka me, eyata ŋu mekpee be, wòayɔ wo be nɔviwo o.” (Hebri. :11) Ele be kristotɔ *ƒ*e agbe la nanye xɔse, dziɖuɖu kple dzidzɔ le Mawu me *ƒ*e agbe. “Elabena nusianu, si wodzi tso Mawu me la, ɖua xexeame dzi, eye dziɖuɖu si, ɖu xexeame dzi la, eyae nye mía*ƒ*e xɔse.” Le nyate*ƒ*e me Mawu gblɔ na e*ƒ*e subɔla Nexemya be: “…dzidzɔkpɔkpɔ ɖe Yehowa ŋu enye mia*ƒ*e mɔ̃ sesẽ.” (Nexemya 8:10). Paulo hã be: “Dzi nadzɔ mi le A*ƒ*etɔ la me ɖaasi; megale egblɔm bena: Dzi nadzɔ mi.”…”Dzi nadzɔ mi ɖaa. Minɔ gbedododoɖa dzi madzudzɔmadzudzɔe. Mida akpe le nusianu ŋuti, elabena esiae nye Mawu *ƒ*e lɔlɔnu hena mi le Kristo Yesu me.” (Filipi. 4:4; Tesalo.I, 5 : 16-18).

Esiawo enye dzimetɔtrɔ kple kɔkɔenyenye *ƒ*e kutsetsewo. Kutsetse siawo mebɔ o, elabena kristotɔ *ƒ*omea metsɔ ɖeke le me na dzɔdzɔenyenye *ƒ*e ɖoɖo gã siwo Mawu *ƒ*e Se la ɖo anyi o. Esia tae ŋusẽ-dɔ deto, si nɔa anyi ɖaa, si Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ wɔna, eye wòɖena fiana le nyɔnyõ gbãtɔwo me la megale eme vam o.

Ɲugbledede mee tɔtrɔ ava mía me le. Ne amegbetɔwo mele ɖeke tsɔm le me na ɖoɖo kɔkɔe, siwo Mawu tsɔ na be woaʋu e*ƒ*e dɛ̃ *ƒ*e blibodede kple kɔkɔenyenye *ƒ*e agbo na wo o, ke boŋ woli ŋku ɖe amewo *ƒ*e susuɖeɖe kple nufiafiawo dzi la, mewɔ nuku kura be mawusosroɖa gbagbe ayi to le hamea me o. A*ƒ*etɔ la gblɔ be: “..Wogblẽ nye amesi nye tsi

gbagbe vudo la ɖi, be woaɖe tsido na woawo ŋutɔ ɖokui, tsido, siwo gɔme ŋɔ, tsi mate ŋu anɔ wo me o. (Yeremia 2:13).

Woayra amesi mezɔna ɖe ame vɔɖiwo *ƒ*e aɖaŋuɖoɖo nu o… ke boŋ ekpɔa dzidzɔ le Yehowa *ƒ*e Se la ŋu, eye wòdea ŋugble le e*ƒ*e Se la ŋu zã kple keli. Eyama ɖi ati, si wodo ɖe tɔʊuwo to, si tsena le etseɣi, eye e*ƒ*e aŋgbawo melua xe o; eye nusianu, si wòwɔna la, ewɔnɛ wua nu nyuie." (Psalmowo 1:1-3). Ɣeyiɣi, si Mawu *ƒ*e Se la axɔ nɔ*ƒ*e, si nye etɔ la, eya ko hafi tsã *ƒ*e xɔse kple mawusosroɖa *ƒ*e fɔfɔ tso gbɔgbɔmelɔ̃ me akpɔ emevava le amesiwo le wo ɖokui yɔm be e*ƒ*e dukɔ la dome. "Ale Yehowa gblɔ esi: Miyi mɔwo dzi, miɖo ŋku anyi, eye mibia blema mɔwo ta se be, mɔ kae nye nyuia hã, eye mizɔ edzi, ne miakpɔ gbɔdzɔe na mia*ƒ*e luʊɔwo!" (Yeremia 6:16).

Ta 28 lia —Numekuku Ɔnudɔdrɔ

(Le agbeme *ƒ*e nuŋlɔdi̱wo ŋgɔ)

Nyagblɔdi̱la Daniel be: “Medɛ ŋuku dɛe, vasedɛ esime wotsɔ fiazikpui lí anyi, eye Amegã dɛdi̱a dɛ bɔbɔ nɔ edzi, eye e*ƒ*e avɔ fu tititi, eye e*ƒ*e tadɛa le abe dɛtifu, si me dza ene, e*ƒ*e fiazikpui la nye dzo*ƒ*adɛ, eye tasiadɛamfɔ, siwo le eŋu la, nye dzobibi. Dzo- tɔsisi tso egbɔ gbagba dɛi̱ bababa; ame akpe te*ƒ*e akpe le esubɔm, eye ame akpe ewo te*ƒ*e akpe ewo tsi tre dɛ egbɔ; wodi̱ ʋɔnu, eye woke agbalẽwo.” (Daniel 7:9, 10)

Alea ye wodɛ ŋkeke gã ma, si dzi woadzro amegbetɔwo katã *ƒ*e agbea me kpɔ le xexeame katã *ƒ*e Ɔnudrɔla ŋku me, eye “woadɔ ete*ƒ*e na amesiame le e*ƒ*e dɔwɔwɔwo nu” la, fia nyagblɔdi̱la la. Amegã dɛdi̱ lae nye Mawu Fofo la. Psalmowo ŋlɔla be: “Hafi towo nava do, eye anyigba kple xexeme nadzɔ la, wòe nye Mawu tso mavɔ me yi mavɔ me.” (Ps. 90:2). Eya, amesi nye nuwo katã *ƒ*e dzɔtso*ƒ*e, amesi wɔ Sea katã la, eyae anɔ zi me na ʋɔnudɔdrɔ̃ la. Eye dɔla kɔkɔe, siwo *ƒ*e xexlẽme nye akpe te*ƒ*e akpewo kple akpe ewo te*ƒ*e akpe ewo la, le ʋɔnudrɔ*ƒ*e gã sia ŋgɔ abe dɔnunɔla kple dɛasedi̱lawo ene.

“Medɔ ŋku anyi le ŋutega me le zã, kpɔ dɛa, nane zɔ kple alilikpowo le abe amegbetɔ ene heva ke dɛ Amegã dɛdi̱ la gbɔ, eye wokplɔe yi egbɔe. Wotsɔ ŋusẽ, bubu kple dzidɛudɛu nɛ, eye dukɔwo katã, anyigba dzi dukɔwo kple gbegbɔgblɔwo subɔe; e*ƒ*e dzidɛudɛu li tegbee, eye enu mayi o, eye e*ƒ*e fiadɛu*ƒ*e magbã o.” (Daniel 7: 13, 14) Kristo *ƒ*e vava, si ŋu wo*ƒ*o nu le le afisia la, menye e*ƒ*e anyigba dzi vava zi evelia o. Ke eva Amegã dɛdi̱ la gbɔ be wòaxɔ dzidɛudɛu, ŋutikɔkɔe kple fiadɛu*ƒ*e le e*ƒ*e nyaxɔdɛakɔ- dɔ la *ƒ*e nuwuwu. Vava sia, si menye e*ƒ*e anyigba dzi vava zi evelia o la, *ƒ*e nya gblɔm nyagblɔdi̱ la le be ava eme le ŋukeke 2300 *ƒ*e nuwuwu, le 1844 me. Mía*ƒ*e Nunɔla-Fia la ayi dɛ Kɔkɔe*ƒ*ewo *ƒ*e Kɔkɔe*ƒ*e la, eye le Mawu *ƒ*e ŋku me, adze e*ƒ*e dɔwɔwɔ na amegbetɔwo *ƒ*e dɛdɛ *ƒ*e akpa mamlɛa gɔme, si nye numekuku ʋɔnudɔdrɔ̃ kple nuvɔ̃ kɔklɔ dɛa na amesiwo dze nɛ la.

Le kɔnu si, wowɔna le tsã *ƒ*e agbadɔa me la, amesiwo yina dɛ A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋku me to dɛokuimeʋuʋu kple vevesese dɛ nuvɔ̃ ta me, wo amesiwo *ƒ*e vɔwo woxɔ yi dɛ gbedoxɔ la me to nuvɔvɔsa *ƒ*e ʋua me la, koe akpɔ gome le avuléŋkeke *ƒ*e kɔnuawo me. Nenema kee le nuwuwu *ƒ*e avuléle kple numekuku ŋkeke gã dzi la, amesiwo ko *ƒ*e nya ŋu woalé ŋku dɔ la woe nye amesiwo le wo dɔokui yɔm be Mawu *ƒ*e viwo. Ke ame vɔdi̱wo *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ya nye dɔ tɔxɛa dɛ, si ava le esia yome. “Azãgbe la dɔ vɔ, bena ʋɔnudɔdrɔ̃ la nadze gɔme tso Mawu *ƒ*e a*ƒ*e me; ke ne wodze gɔme tso mía dzi la, ekema nuka lanye nuwuwu na amesiwo medɔ to Mawu *ƒ*e Nyanyui la o mahã?” (Petro I, 4:17)

Ɔnudrɔ*ƒ*ea *ƒ*e nyametsotso lanɔ anyi dɛ nusiwo woŋlɔ̃ dɛ dzi*ƒ*o *ƒ*e agbalẽwo me tso amegbetɔwo *ƒ*e wɔna dɛsiadɛ ŋuti. Nyagblɔdi̱la Daniel be: “Wodi̱ ʋɔnu, eye woke agbalẽwo. Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o me tso nudzɔdzɔ sia ke ŋu le Nyadɛdɛefia me la, Nyagblɔdi̱la Yohanes hã gblɔ be: “…eye woʋu agbalẽwo; eye woʋu agbalẽ bubua dɛ, si nye agbegbalẽ,

eye wodrɔ̃ ʋɔnu ame kukuwo ɖe nusiwo woŋlɔ̃ ɖe agbalẽawo me le wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo ŋuti la nu. (Nyaɖ. 20:12)

Amesiwo katã ge ɖe Mawu *ƒ*e subɔsubɔ me kpɔ la *ƒ*e ŋkɔwo woŋlɔ̃ ɖe agbegbalẽ la me. Kristo gblɔ na e*ƒ*e nusrɔlawo be: "... mikpɔ dzidzɔ bena woŋlɔ̃ mia*ƒ*e ŋkɔwo ɖi le dzi*ƒ*owo." (Luka 10:20) Paulo *ƒ*o nu tso e*ƒ*e hadɔwɔla nute*ƒ*ewɔla, "amesiwo ŋkɔwo woŋlɔ̃ ɖe agbegbalẽa me la.." ŋu. (Filipi 4:3) Esi wòle xaxaɣi, si meva kpɔ o, kpɔm ɖaa la, Daniel be: "..woaɖe wò dukɔ, ɣemaɣi, amesiame, si woŋlɔ̃ ɖe agbalẽa me." (Daniel 12:1) Yohanes gblɔ le Nyaɖeɖefia me tso amesiwo ayi ɖe Mawu *ƒ*e Du kɔkɔea me ŋu be " amesiwo woŋlɔ̃ ɖe Alẽvi la *ƒ*e agbegbalẽa me la koe." (Nyaɖ. 21:27)

"...Eye wòŋlɔ̃ ŋkuɖodzigbalẽ le Mawu ŋku me na Yehowa vɔlawo kple amesiwo léa ŋku ɖe e*ƒ*e Ɖkɔ ŋu la. (Maleaxi 3:16) Wo*ƒ*e xɔse nu*ƒ*o*ƒ*owo kple haviləlɔ̃ dɔwɔwɔwo katã le ŋɔŋlɔ̃ ɖi le dzi*ƒ*o. Nexemya *ƒ*o nu tso nusia ŋu ale: "Nye Mawu, ɖo ŋui nam, eye megana nye lɔlɔdɔ, si mewɔ ɖe nye Mawu *ƒ*e a*ƒ*e kple e*ƒ*e subɔsubɔhawo ŋu la nu natsi o." (Nexemya 13:14) Le Mawu *ƒ*e ŋkuɖodzigbalẽa me woŋlɔna dzɔdzɔenyenye wɔna ɖesiaɖe ɖi na mavɔmavɔ. Tetekpɔ ɖesiaɖe, si gbɔ wogbe nu le, nuvɔ̃, si dzi woɖu, vevesesẽɖamenu *ƒ*e akɔfanya ɖesiaɖe, fukpekpe kple vevesese, siwo me míeto ɖe Kristo ta, wo katã le ŋɔŋlɔ̃ ɖi. Psalmowo ŋlɔla gblɔ be:

"Wòe x lẽ ny e si si*ƒ*ewo, èd é nye aɖa tsiwo wò goe

me. Ðe mèŋlɔ̃ wo ɖe wò agbalẽ me oa?"

(Ps. 56:9)

Agbalẽa ɖe hã li, si me woŋlɔ̃ amegbetɔwo *ƒ*e vɔwo ɖo. "… elabena Mawu le nuwɔwɔwo katã, siwo ɣla la, he ge ava ʋɔnui, eɖanye nyui, alo vɔ̃ o." (Nyagblɔla 12: 14) Ðela be: "…Nya dzodzro sia nya dzodzro, si amegbetɔwo lagblɔ la, woabu akɔŋta le eŋuti le ʋɔnudrɔgbe-ŋkeke la dzi. Elabena wò nyawo woatsɔ atso afia na wò, eye wò nyawo woatsɔ abu fɔ wo." (Mateo 12: 36, 37) Tameɖoɖo kple dzimeɖaŋudede ɣaɣlawo katã le ŋɔŋlɔ ɖi le agbalẽ madavowo me, elabena Mawu "ahe viviti me nya ɣaɣlawo ava kekeli nui, eye wòaɖe dzimeɖaŋudedewo ɖe go afia.." (Korin.I 4:5) "Kpɔ ɖa, meŋlɔe ɖi ɖe ŋkunye me…mia*ƒ*e vovodadawo kple mia fofowo *ƒ*e vodadawo siaa.." Yehowa ye gblɔe. (Yes. 65:6,7)

Amesiame *ƒ*e dɔwɔwɔwo le Mawu *ƒ*e ŋku me tom, eye wole wo ŋlɔm ɖi abe nute*ƒ*ewɔwɔ, alo nute*ƒ*emawɔ ene. Le ŋkɔ sia ŋkɔ ŋgɔ le dzi*ƒ*o-gbalẽwo me la woŋlɔ̃ ɖokuitɔdidi wɔna ɖesiaɖe, nya vlo ɖesiaɖe, dɔdasi ɖesiaɖe, si womewɔ o, nuvɔ ɣaɣla ɖesiaɖe, alakpanuwɔwɔ ɖesiaɖe, gotanuwɔwɔ ɖesiaɖe ɖi le wo*ƒ*e blibodede dziŋɔa ɖe me. Mawu *ƒ*e toklãnya, siwo me wometsɔ ɖeke le o, ɣeyiɣi, siwo m egblẽ, asinukpɔkpɔ siwo m ebu, ŋusẽ kpɔkpɔ ɖe ame dzi na nyui alo vɔ, kple wo*ƒ*e metsonuwo, wo katã nye nusiwo dɔla-nuŋlɔla la ŋlɔ̃ da ɖi ɖe agbalẽwo me.

Mawu ƒe Se lae nye dzidzenu, si woatsɔ ado amegbetɔwo ƒe dɛ̃ kple agbenɔnɔ kpɔ le ʋɔnudɔdrɔ̃ la me. Nyagblɔla gblɔ be: “Vɔ̃ Mawu, eye nàlé eƒe Seawo me ɖe asi, elabena esia nye amegbetɔwo katã tɔ. Elabena Mawu le nuwɔwɔwo katã, siwo ɣla la, he ge ava ʋɔnui..” (Nyagb. 12:13,14) Apostolo Yakobo gblɔ nuxlɔamenya sia na enɔviawo be; “Miƒo nu ale, eye miwɔ nu ale, abe amesiwo woatsɔ ablɔɖe Se la adrɔ̃ ʋɔnui ene.” (Yak. 2:12)

Amesiwo ŋu wokpɔ ŋudzedze le, le ʋɔnudɔdrɔa me la, woe lakpɔ gome le ame dzɔdzɔewo ƒe tsitretsitsi me. Yesu be: “Amesiwo dze be woƒe asi nasu xexeme keme kple ame kukuwo ƒe tsitretsitsi dzi la…. ɖi mawudɔlawo, eye wonye Mawu kple tsitretsitsi la ƒe viwo.” (Luka 20: 35, 36). Egagblɔ be: “..amesiwo wɔ nu nyuiwo la, woado go hena agbe ƒe tsitretsitsi..” (Yoh. 5:29). Ame dzɔdzɔe, siwo ku la, afɔ le ʋɔnudɔdrɔ̃ la megbe, esi wokpɔ be wodze na “agbe ƒe tsitretsitsi la”. Ekem woawo ŋutɔ manɔ ʋɔnu, afisi woadzro woƒe wɔnawo me kpɔ la le, eye woaɖo kpe fetu, si anye wotɔ la dzi o.

Yesu anɔ afima abe woƒe Nyaxɔɖakɔla ene, eye wòaʋli wo ta. “Ne amea ɖe wɔ nuvɔ̃ la, Nyaxɔɖakɔla le mía si le Fofoa gbɔ, eyae nye Yesu Kristo, Dzɔdzɔetɔ la.” (Yoh.I, 2:1) “Elabena Kristo meyi ɖe Kɔkɔeƒe, si wotsɔ asi wɔe wònye vavãtɔ ƒe kpɔɖeŋu la me o; ke dziƒo ŋutɔ wòyi, bene wòado ɖe Mawu ŋku me azɔ le mía ta.” “Eyata ate ŋu axɔ amesiwo to edzi va Mawu gbɔ la ɖe agbe blibo keŋkeŋ, le esi wònɔa agbe ɖaa, bena wòaxɔ wo ɖe akɔ la ŋuti.” (Hebri. 9:24; 7:25). Amesiwo katã xɔ Kristo dzi se la ƒe agbe nɔ Mawu ŋku me tom le esime wole ŋkuɖodzigbalẽawo ʋum. Esi wòdze egɔme tso anyigbadzinɔla gbãtɔwo dzi la, míaƒe Nyaxɔɖakɔla la he dzidzimeawo katã ƒe nya va ʋɔnui, hele enu wum kple agbagbeawo tɔ. Woyɔ ŋkɔ ɖesiaɖe, eye wodzro amesiame ƒe agbe me tsitotsito. Woxɔ ŋkɔa ɖewo, ke wogbe bubuwo. Amesiwo ƒe nuvɔwo gale ŋkuɖodzigbalẽwo me, siwo ta womese veve ɖo heʋu wo me o, eye wometsɔke wo o la, woatutu woƒe ŋkɔ ɖa le agbegbalẽ la me; nenema ke woaɖe woƒe nyui, siwo wowɔ la, ƒe ŋutinyawo ɖa le Mawu ƒe ŋkuɖodzigbalẽ la me. Mawu gblɔ na Mose be: “Amesi wɔ nuvɔ̃ ɖe ŋunye la, eya ƒe ŋkɔ matutu ɖa le nye agbalẽ me.” (Mose II, 32:33) Nyagblɔɖila Xezekiel be: “Ne ame dzɔdzɔe ɖe asi le eƒe dzɔdzɔenyenye ŋu hewɔa nu gbegblẽ la…womagaɖo ŋu nu dzɔdzɔe, siwo katã wòwɔ la o.” (Xezekiel 18:24).

Amesiwo se veve ɖe woƒe vɔwo ta vavã, eye, le xɔse me, woka ɖe Kristo ƒe ʋu dzi abe nuvɔ̃ kɔklɔ ɖa ƒe vɔsa ene la, woŋlɔ̃ ɖe woƒe ŋkɔ gbɔ le dziƒogbalẽwo me be woxɔ tsɔtsɔke. Esi wozu gomekpɔlawo le Kristo ƒe dzɔdzɔenyenye me, eye wode dzesii be woƒe dɛ̃ wɔ ɖeka kple Mawu ƒe Sea la, woatutu woƒe nuvɔwo ɖa, eye woakpɔ wo be wodze na agbe mavɔ. Aƒetɔ la gblɔ to Nyagblɔɖila Yesaya dzi be: “Nyee, nyee atutu wò dzidadawo ɖa le nye ŋutɔ ɖokuinye ta, eye nyemaɖo ŋu wò nuvɔwo o.” (Yes. 43:25). Yesu gblɔ be: “Amesi ke ɖu dzi la woado awu ɣiwo na eyama, eye nyemele eƒe ŋkɔ tutu ge ɖa le agbegbalẽa me o, eye maʋu eƒe ŋkɔ la me le Fofonye kple eƒe dɔlawo ŋku me.”.. Amesiame, si aʋu menye le amewo ƒe ŋku me la, nye hã maʋu eyama me le Fofonye, si le

dzi*ƒ*owo la, *ƒ*e ŋku me; ke amesi ke lagbe nu le gbɔnye le amewo ŋku me la, nye hã magbe nu le eyama gbɔ le Fofonye, si le dzi*ƒ*owo la, *ƒ*e ŋku me." (Nyaɖ. 3:5; Mateo 10:32, 33).

Mɔkpɔkpɔ gã, si nɔa amewo me na anyigbadzi ʋɔnuwo *ƒ*e nyametsotso sese *ƒ*e kpekpeme, mesu seselelãme, si nɔa dzi*ƒ*otɔwo me le esime amesiwo woŋlɔ̃ ɖe agbegbalẽa me *ƒ*e ŋkɔwo le anyigba katã *ƒ*e Ʊɔnudrɔla *ƒ*e ŋku me tom ɖeka ɖeka kura o. Mía Taʋlila, si le dzi*ƒ*o la, le biabiam be amesiwo katã ɖu dzi to xɔse ɖe ye*ƒ*e ʋu dzi me la, woatsɔ wo*ƒ*e nuvɔwo ake wo, ale be woagaɖo wo te ɖe wo*ƒ*e Eden *ƒ*e a*ƒ*e la me, eye woaɖɔ fiakuku na wo kpe ɖe eyama ŋuti abe "dziɖuɖu tsãtɔ" *ƒ*e hadomenyilawo ene. (Mixa 4:8) To e*ƒ*e ŋutete wɔwɔ me na ame*ƒ*omea beble kple etete kpɔ me la, Satana di vevie be yeagblẽ ɖoɖo, si ŋuti Mawu wɔ amegbetɔ ɖo la me. Ke azɔ Kristo le biabiam be ɖoɖo sia nakpɔ emevava, abe ɖe amegbetɔ mewɔ nuvɔ̃ kpɔ o ene. Menye nuvɔtsɔtsɔke kple dzɔdzɔenyenye blibo ɖeɖe ko biam wòle na e*ƒ*e dukɔ la o, ke ega di hã be wòakpɔ gome le ye*ƒ*e ŋutikɔkɔe me kple te*ƒ*e le ye*ƒ*e fiazikpui la dzi.

Ke esi Yesu le e*ƒ*e amenuveve *ƒ*e gomekpɔlawo ta ʋlim la, Satana ya le nya tsɔm ɖe wo ŋuti abe nuvɔwɔlawo ene le Mawu ŋku me. Ameblela gã la di ŋutɔ be yeahe wo de dzimaxɔse me ale be woabú kakaɖedzi, si le wo si ɖe Mawu dzi la, eye woate ɖa le e*ƒ*e lɔlɔ̃ ŋu, ahada e*ƒ*e Se la dzi. Azɔ ele wo*ƒ*e dɛ̃ *ƒ*e gbɔdzɔgbɔdzɔwo, wo*ƒ*e Kristomaɖi, nusiwo katã mede bubu wo*ƒ*e Đela ŋu o, nuvɔ, siwo katã me eya ŋutɔ tutu wo de la, ɖem ɖe go, hele afɔ tum te be, le nusiawo katã ta la, wozu ye*ƒ*e aboyomewo.

Yesu medo taflatsɛ na wo*ƒ*e nuvɔwo o. Eɖe wo*ƒ*e vevesese ɖe vɔwo ta kple wo*ƒ*e xɔse fia, eye, le esime wòle tsɔtsɔke biam na wo la, edo e*ƒ*e asi, siwo woŋɔ̃ la, ɖe dzi le Fofoa kple dɔla kɔkɔeawo *ƒ*e ŋku me hegblɔ be: " Medzesi wo kple wo*ƒ*e ŋkɔwo, meŋlɔ̃ wo ɖe nye asi*ƒ*ome. "Vɔsawo na Mawu wonye gbɔgbɔ, si wote ɖe anyi; Mawu, màdo vlo dzi gbagbã, si tugu la o. (Ps. 51:19). Ke eɖo ŋu na e*ƒ*e dukɔa nutsola la be: "Yehowa blu ɖe tawò, Satana. Yehowa, amesi tia Yerusalem la, blu ɖe tawò! Đe menye eyae nye ati takpoe woɖe tso dzome oa? (Zaxarya 3:2) Kristo di be yeatsɔ yeŋutɔ *ƒ*e nutrenu ɖo ye*ƒ*e nute*ƒ*ewɔlawo dzi, ale be yeakplɔ wo va ye Fofo la *ƒ*e ŋku me abe "Ɖutikɔkɔehame, si ŋuti ɖi*ƒ*o*ƒ*oa ɖeke, alo ayilélea ɖeke alo nusiawo *ƒ*e ɖeke naganɔ o la ene." (Efeso. 5:27) Woŋlɔ̃ wo*ƒ*e ŋkɔwo ɖe agbegbalẽ la me, eye woŋlɔ̃ tso wo ŋu be: "woazɔ kpakplim le awu ɣiwo me; elabe wodze."(Nyaɖ. 3:4)

Alea ye Nubabla Yeye la *ƒ*e ŋugbedodo akpɔ emevava blibo: "...Matsɔ wo*ƒ*e vodadawo ake, eye nyemagaɖo ŋu wo*ƒ*e nuvɔwo azɔ o." "Yehowa be: Le ŋkeke mawo me, le ɣemaɣi la, woadi Israel *ƒ*e vodada, ke manɔ anyi o, eye womagakpɔ Yuda *ƒ*e nuvɔwo o."Gbemagbe la, Yehowa *ƒ*e atidzedze la anye atsyɔ kple bubu, eye anyigba *ƒ*e kutsetse anye adegbe*ƒ*o*ƒ*o, ɖekadzenu na Israel *ƒ*e ame susuɛawo, eye ava me be, woayɔ amesiwo kpɔtɔ ɖe Zion kple amesiwo tsi Yerusalem, amesiame, si ŋkɔ woŋlɔ̃ ɖe agbagbeawo dome le Yerusalem la, be kɔkɔewo." (Yesa. 4: 2,3)

Numekuku ƒe ʋɔnudɔdrɔ̃ kple nuvɔkɔkloƌa nye nusiwo ava me do ŋgɔ na Aƒetɔ la ƒe tɔtrɔva. Esi wònye be woadrɔ̃ ʋɔnu ame kukuwo ku ƌe nusiwo woŋlɔ̃ ƌe agbalẽawo me ŋu ta la, ekem mate ŋu ava me be woaklɔ amegbetɔwo ƒe nuvɔwo ƌa do ŋgɔ na ʋɔnudɔdrɔ, si me woadzro woƒe agbe me kpɔ le la, ƒe nuwuwu o. Ke Apostolo Petro gblɔ kple kakaƌedzi be woatutu xɔsetɔwo ƒe nuvɔwo ƌa “ne gbɔƌemeɣi nava tso Aƒetɔ la ƒe ŋku me, eye woadɔ Kristo Yesu, si woƌo ƌi na mí la ƌa.” (Dɔwɔ. 3:20) Ne numekuku ʋɔnudɔdrɔa wu nu la, Kristo ava kple eƒe fetu, eye wòaƌo eteƒe na amesiame le eƒe dɔwɔwɔ nu.

Le anyigbadzi-gbadɔ ƒe subɔsubɔ me, nenye be Nunɔlagã wu nuvɔ̃ kɔkloƌa ƒe kɔnua nu la, edona go, eye wòyrana ƒuƒoƒo la katã. Nenema ke ne Kristo wu eƒe nyaxɔƌakɔdɔ nu la, “aƌe eƌokui afia zi evelia, manye ƌe nuvɔwo ta o, ke boŋ ƌe amesiwo le elalam la ƒe xɔxɔ ta” (Hebri.9:28), eye wòana agbe mavɔ eƒe dukɔ la. Abe alesi Nunɔlagã, ƌea nuvɔwo ƌa le gbedoxɔ la me, eye wòʋua wo katã me ƌe Azazel gbɔtsu la ƒe ta dzi la, nenema ke Kristo hã alɔ nuvɔwo katã kɔ ƌe Satana, si nye vɔ ƒe dzɔtsoƒe la, dzi. Woƌoa gbɔtsu, si xɔ Israel ƒe nuvɔwo katã la, ƌe gbedadaƒo. (Mose III, 16:22) Nenema ke Satana, si dzi nuvɔ, siwo wòna mawuviwo wɔ ƒe fɔƌiƌi le la, atsi anyigba, si dzi amegbagbea ƌeke maganɔ o la, dzi ƒe akpe ƌeka sɔŋ. Le nuwuwu la axɔ nuvɔ̃ ƒe tohehe blibo le dzo, si atsrɔ̃ vɔwɔlawo katã gbidigbidi la me. Tete ƌeƌekpɔkpɔ ƒe ƌoƌo la akpɔ eƒe nuwuwu keŋkeŋ kple amesiwo di nugbegbe le nuvɔ̃ gbɔ la ƒe ƌeƌe.

Tso ɣeyiɣi, si woƌo na ʋɔnudɔdrɔ̃ le ŋkeke 2300 ƒe nuwuwu, si va me le 1844 dzi la, numekuku ʋɔnudɔdrɔ̃ kple nuvɔkɔkloƌa ƒe dɔ la dze egɔme. Amesiwo katã ʋu Kristo ƒe ŋkɔ me lato dodokpɔ sesẽ sia me. Wodrɔ̃ ʋɔnu na kukuawo kple agbagbeawo siaa le woƒe dɔwɔwɔwo nu, ku ƌe nusi woŋlɔ̃ tso wo ŋu le agbalẽwo me la ŋuti.

Nuvɔ, siwo ta womese veve ƌo heƌe asi le wo ŋu o la, makpɔ tsɔtsɔke o, eye womatutu wo ƌa le ŋkuƌodzi gbalẽwo me o, ke woanye ƌaseƌiƌi atsi tre ƌe vɔwɔla ŋu le Mawu ƒe ŋkeke gã la dzi. Eƌanye le ŋkeke ƒe kekeli nu alo zã ƒe viviti tsiƌitsiƌi me wòwɔ eƒe nuvɔwo le o, woakpɔ wo katã, eye woadze le amesi wòle be míana akɔnta na la ƒe ŋku me. Mawu ƒe dɔlawo kpɔ nuvɔ̃ ƌesiaƌe, eye woŋlɔ̃ wo ƌe agbalẽ, si ŋu vodada mele o la me. Woate ŋu aɣla nuvɔa ƌe, alo agbe be yemewɔe o; woate ŋu aɣlae ƌe ƒomefofo, ƒomedada, srɔ, ƌeviwo alo hadɔwɔlawo, eye amea ƌeke, to vovo na amesi wɔe la, manya naneke fĩi tso eŋu o; gake nuvɔ̃ sia adze gã le dziƒo nunyawo ƒe ŋku me. Zãdodo tsiƌitsiƌi, nu ɣaɣla kple ayedzedze manyagblɔ mesu kura aɣla nane, alo susu ƌeka pɛ hã ƌe Mawu o. Nu madzɔmadzɔ kple sedzimawɔ ƒe afɔƌeƌe ƌesiaƌe ƒe ŋutinya vavã le Mawu ƒe asi me. Alakpa mawusosroƌaa ƌeke meflua eyama o. Medana vo hã le eƒe nukpɔkpɔ ku ƌe amesiame ƒe dɛ̃ ŋu me o. Nu vlo wɔlawo ate ŋu flu ame geƌe, gake Mawu ƒe ŋkuwo kpɔa nu le alakpawu ƌesiaƌe godo, eye wòxlẽa nu le ame ƒe dzi me.

Nukunya wònye be ŋkeke sia ŋkeke, si dzea wonɔewo yome, hegena ƌe mavɔ mavɔ me la, gblẽna ŋkuƌodzinu ƒe agbawo ƌe dziƒogbalẽwo me. Nyaa ƌe, si do tso ame ƒe nu

me, alo wɔnaa ɖe, si wowɔ la, magate ŋu tutu ɖa o. Dɔlawo ŋlɔ̃ gbegblẽ kple nyuiwo katã ɖi. Avɔafia dziɖula gãtɔ kekeake mate ŋu aɖe e*f*e ŋkeke ɖeka pɛ hã *f*e nuŋlɔɖiwo ɖa le agbalẽawo me o. Mía*f*e nuwɔnawo, nu*f*o*f*owo, mía*f*e susuɖeɖe ɣaɣlawo gɔ̃ hã, wo katã *f*e kpekpemee aɖo kpe mía*f*e gomekpɔkpɔ mavɔ na nyui alo vɔ dzi. To gbɔ be míate ŋu aŋlɔ̃ wo be hã, wonye ɖasedɨdi, siwo li goŋ goŋ, na mía*f*e dzɔdzɔenyenye alo na mía*f*e fɔɖiɖi.

Abe alesi mía*f*e mo *f*e nɔnɔme tana ɖe fotoɖela *f*e taflo dzi pɛpɛpɛ ene la, nenema ke mía*f*e dɛwo dzena godo le dzi*f*ogbalẽwo mee. To gbɔ be ele alea hã, mímetsɔa vevienyenye fũ na agbalẽ siawo me nu, siwo ava dze le ŋku me na dzi*f*otɔwo o. Nenye ɖee woate ŋu adze avɔ, si mã xexeme kpɔkpɔ kple makpɔmakpɔwo dome, eye amegbetɔwo akpɔ alesi dɔlaa ɖe le nu*f*o*f*o ɖesiaɖe kple wɔna ɖesiaɖe ŋlɔm ɖe agbalẽ, si woatsɔ ava ɖo wo ŋku me le ʋɔnudrɔgbe la, anye ne nya geɖe, siwo do tso mía*f*e nu me le ŋkekea me la, mado o, eye wɔna siwo míewɔ la, mímawɔ wo akpɔ o.

Le ʋɔnudrɔgbe, woadzro nusi míewɔ kple mía*f*e talento ɖesiaɖe me kpɔ. Aleke míewɔ ga, si Mawu do na mí la ŋutidɔe? Ðee ne A*f*etɔ ava la, axɔ nusi wòdo na mí la kple e*f*e dziɖedzi a? Nunana, siwo wòtsɔ de mía*f*e asi me, alo mía*f*e dzi kple susu me, ɖee míena wotsi ɖe dzi na Mawu *f*e ŋutikɔkɔe kple mía haviwo *f*e nyona? Aleke míewɔ mía*f*e ɣeyiɣiwo, mía*f*e nuŋlɔti, mía*f*e gbe, mía*f*e ga kple mía*f*e ŋusẽ ŋutidɔ? Nuka míewɔ na Kristo to hiãtɔwo, konyifalawo, tsyɔeviwo kple ahosiwo dzi? Mawu tsɔ e*f*e Nya kɔkɔe la de míasi; nuka míewɔ kple kekeli kple Nyate*f*e, si wotsɔ na mí ne woawɔ mí nunyalawo na agbexɔxɔ? Kristo dzixɔse me ʋuʋu menye naneke o. Lɔlɔ̃, si ɖea eɖokui fia to dɔwɔwɔ me koe nye nusi xɔ asi. Lɔlɔ̃ koe naa asixɔxɔ wɔnaa ɖe le Mawu ŋku me. Nusi ke wowɔ le lɔlɔ̃ me, eɖanye nu suɛtɔ kekeake le amegbetɔ *f*e ŋku me hã, Mawu xɔnɛ, eye wònaa fetu, si dze lae.

Amegbetɔwo *f*e ɖokuitɔdidi ɣaɣla ɖena eɖokui fia le dzi*f*ogbalẽwo me. Afima míakpɔ dɔdasi ku ɖe mía haviwo ŋu, siwo mímewɔ o, kple Ðela *f*e yɔyɔ, siwo wòwɔ na mí, vɔ míeŋlɔ̃ wo be la, le. Afima ke amegbetɔwo akpɔ alesi wotsɔa wo*f*e ɣeyiɣiwo, susuwo, ŋusẽ, siwo nye Kristo *f*e nunanawo la, nana Satana edziedzi le. Akɔŋta, si dɔlawo nana le dzi*f*o tso amegbetɔwo ŋu la, wɔ nublanui ŋutɔ. Amesiwo si nunya le, siwo ʋua wo ɖokui me be yewo nye Kristo yomedzelawo la, tsɔ wo*f*e ɣeyiɣiwo na xexemenuwo didi, alo na anyigbadzi vivisesewo. Wotsɔ wo*f*e ga, ɣeyiɣi kple ŋusẽwo sa vɔ na dada kple ɖokuitɔdidi. Ke gbedodoɖa, mawunyamedzodzro, luʋɔ *f*e bɔbɔenyenye kple nuvɔmeʋuʋu wɔnawo nye vlavo *f*e nya ko.

Satana dia mɔnu, siwo wòato alé mía*f*e susuwo ale be míaŋlɔ̃ nusiwo nye nu vevi, siwo axɔ mía*f*e ɣeyiɣiwo la be. Ameblelagã tsri Nyate*f*e gã gã, siwo fiaa asi nuvɔkɔklɔ-vɔsa kple Nyaxɔɖakɔla Ðusẽkatãtɔ la mí. Enya be nusi le vevie na ye azɔ la enye alesi wòate ŋu aɖe amewo *f*e susu ɖa le Yesu kple e*f*e Nyate*f*e la dzi. Mele na amesiwo di be

yewoakpɔ gome le Đela *ƒ*e nyaxɔɖakɔ *ƒ*e nyonawo me la be, woaaɖe mɔ na naneke wòaxe mɔ na dɔdasi, si nye be woawu wo*ƒ*e kɔkɔenyenyedɔ la nu le Mawu vɔvɔ̃ me o. Edze be ɣeyiɣi, siwo ŋu dɔ wowɔ na vivisese kple toflokowo la, nayi azɔ na nyate*ƒ*enya la sɔsrɔ̃ kple veviedodo. Ehiã be Mawu *ƒ*e dukɔ la nase Agbadɔ kɔkɔe la kple numekuku-ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e nusɔsrɔwo me nyuie. Ele be amesiame nanya afisi mía*ƒ*e Nunɔlagã la le kple nusi wɔm wòle fifia la nyuie na eɖokui. Ne menye nenem o la, xɔse, si dze be wòanɔ wo si ɣeyiɣi sia la, manɔ wo si o, eye womanɔ nɔnɔme, si Mawu le didim be woanɔ fifia la me o. Luʋɔa ɖe le amesiame si, esi ta wòaʋli, hena ɖeɖekpɔkpɔ, alo, esi wòabú la. Nya le amesiame dzi le Mawu *ƒ*e ʋɔnudrɔ*ƒ*ea. Amesiame akpa ŋgɔ Ʋɔnudrɔla la, ŋku me kple ŋku me. Ale gbegbe wòle vevie be amesiame *ƒ*e susu nanɔ ŋugbledede me tso ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e wɔna gãwo ŋuti, eye, abe Daniel le e*ƒ*e ɣeyiɣi mamlɛawo me ene la, míawo hã míanɔ nɔnɔme, si dze na mí le nuwuwu la.

Amesiwo si nunya le ku ɖe nya sia ŋu la *ƒ*e dɔdasi wònye be woaɖi ɖase tso Nyate*ƒ*e gã, siwo Mawu tsɔ de míasi la ŋuti. Dzi*ƒ*ogbadɔ kɔkɔe la nye tometi na dɔ, si wɔm Kristo le fifia ɖe amegbetɔwo ta. Eku ɖe luʋɔ gbagbe, siwo le anyigba dzi la ŋu. Eʋu ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e ɖoɖowo nu le mía ŋgɔ, eye wòle mía kplɔm yi ɖe ɣeyiɣiawo *ƒ*e nuwuwu, hele dziɖuɖu, si atso ʋiʋli, si le dzɔdzɔenyenye kple nuvɔ̃ dome la, ɖem fia mí. Ele vevie ŋutɔ be amesiame nasrɔ̃ nu nyuie tso nya siawo ŋuti, ale be wòate ŋu aɖe nu me na amesiame, si abia gɔmesese na mɔkpɔkpɔ, si le wo si la.

Kristo *ƒ*e nyaxɔɖakɔ-dɔ, si wɔm wòle le dzi*ƒ*ogbadɔ me fifia ɖe amegbetɔwo ta, hã le vevie na ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e ɖoɖo la abe e*ƒ*e ku le atitsoga ŋu ke ene. Edze dɔ sia gɔme to e*ƒ*e ku me, eye wòyi dzi*ƒ*o le e*ƒ*e tsitretsitsi megbe hena dɔ la nu wuwu. Ke, le xɔse me, ele be míakplɔe ɖo yi ɖe xɔmetsovɔ la godo, afisi wòyi abe mía ŋgɔdola ene. (Hebri. 6:20). Afima Kalvaria-titsoga *ƒ*e keklẽ le. Afima míate ŋu axɔ ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e nuɣaɣlawo *ƒ*e gɔmesese, si me kɔ nyuie la le. Amegbetɔ *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ te ŋu kpɔ emevava to fe mavɔ, si dzi*ƒ*o xe ɖe eta la, ɖeɖe ko me. Vɔsa, si wowɔ la, nye ŋutiɖoɖo, si de blibo na Mawu *ƒ*e Se, si dzi woda la, *ƒ*e biabia. Yesu ʋu mɔ na mí yi ɖe Dzi*ƒ*o-Fofo la *ƒ*e fiazikpui ŋgɔ, eye amesiwo katã va egbɔ le xɔse me kple wo*ƒ*e didi tso dzi me la, aʋli wo ta le Fofo la ŋku me.

Amesi tsɔ nu tsyɔ e*ƒ*e vodada dzi la, madze edzi nɛ o; ke amesi ʋu eme, eye wòdzudzɔe la, woave enu." (Lodo. 28:13) Nenye ɖe amesiwo tsɔ nu tsyɔa wo*ƒ*e vodadawo dzi, alo doa taflatsɛ na wo la, ate ŋu akpɔ alesi Satana kpɔa dzidzɔ ɖe wo ŋu, eye wòɖua fewu le Kristo kple dɔla kɔkɔewo ŋu le wo*ƒ*e wɔnawo ta la, anye ne woɖe abla ʋu wo*ƒ*e nuvɔwo me kaba, ahaɖe asi le wo ŋuti. Satana wɔa ŋutete to dɛ̃ *ƒ*e gbegblẽwo me be yeaɖu fia ɖe ame *ƒ*e susu katã dzi. Enya be ne womeho aʋa ɖe gbegblẽ mawo ŋu o la, ekem yeakpɔ dziɖuɖu. Esia ta wòdina edziedzi be yeable Kristo yomedzelawo to susu vɔɖi sia me be womate ŋu akpɔ dziɖuɖu o. Ke Yesu tsɔa e*ƒ*e asi, siwo woŋɔ̃, kple e*ƒ*e ŋutilã, si wogã gudugudu la, fiana ɖe wo ta hegblɔna na amesiwo di be yewoadze eyome la be: "Nye amenuveve sɔ gbɔ na wò." (Korinto. II, 12:9). "Mitsɔ nye kɔkuti la ɖo mia ɖokui dzi, eye

miasrɔ̃ nu tso gbɔnye, elabena nye dɔme fa, eye mebɔbɔ ɖokuinye ɖe anyi le dzi me, eye miakpɔ dzudzɔ na mia*ƒ*e luʋɔwo. Elabena nye kɔkuti la le bɔbɔe, eye nye agba la le wodzoe." (Mateo 11: 29, 30). Ekem amea ɖeke nagagblɔ be wɔnaa ɖeke meli na ye*ƒ*e dɛ̃ gbegblɛ̃wo ɖɔdɔ ɖo o. Mawu ana xɔse kple amenuveve, si hiã lae, na wo dzi ɖuɖu.

Nuvɔkɔklɔɖa *ƒ*e ɣeyiɣi veviewo me tom míele fifia. Le anyigbadzi gbadɔ *ƒ*e dzesidekɔnuwo wɔwɔ me, ne Nunɔlagã le nuvɔɖeɖeɖa *ƒ*e kɔnu wɔm ɖe Israel ta la, ele be amewo katã nanɔ wo ɖokui me ʋum kple vevesese le dzi me ɖe wo*ƒ*e nuvɔwo ta, le ɖokuibɔbɔ le A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋku me ne womagatsrɔ̃ o. Nenema ke amesiwo katã le didim be yewo *ƒ*e ŋkɔ natsi agbegbalẽa me le dzi*ƒ*o la, ele na wo be, le amenuveɣeyiɣi sue, si le wo ŋgɔ me la, woabɔbɔ wo ɖokui ɖe anyi le Yehowa ŋgɔ kple vevesese deto ɖe wo*ƒ*e nuvɔwo ta. Ele be amesiame nadzro e*ƒ*e dzi me kpɔ nyuie, aɖe asi le yaka susu kple tofloko gbɔgbɔ, si kristotɔ geɖewo le ɖeɖem fia le ɣeyiɣi siawo me la, ŋuti. Ele be amesiwo katã le didim be yewoaɖu dɛ̃ gbegblɛ̃, si di be yeaxɔ wo me keŋkeŋ dzi la, naʋli sesiẽ ŋutɔ. Dzimedzadzraɖo-dɔ sia nye amesiame tɔ etɔxɛ etɔxɛ. Menye hatsotsoewo me míakpɔ ɖeɖe le o. Amea ɖe *ƒ*e dzadzɛnyenye kple mawusosroɖa mate ŋu axɔ na ame bubu, si hiã wo la o. To gbɔ be dukɔwo katã ato ʋɔnudɔdrɔ̃ me le Mawu ŋku me hã la, A*ƒ*etɔ la le amesiame *ƒ*e nya me dzrom ɖeka ɖeka, tsitotsito, abe eya ɖeka koe le anyigba dzi ene. Edze be woado amesiame kpɔ, eye woakpɔ be kpɔtsotso, alo ayiléle, alo nusiawo *ƒ*omevi *ƒ*e ɖeke mele eŋu o.

Wɔna siwo katã ku ɖe nuvɔɖeɖeɖa *ƒ*e dɔ mamlɛa ŋu la nye nusiwo wɔ dɔ ɖe ame dzi geɖe. Kpekpeme manyagblɔ le wo ŋu. Uɔnudɔdrɔ̃ la le edzi yim le dzi*ƒ*ogbedoxɔ la me. Ƒe geɖewoe nye esia, esi dɔ la dze egɔme. Madidi o, eye amea ɖeke menya alesi wòatsɔ kaba la o, woadze agbagbeawo dzi. Mía*ƒ*e agbewo lato Mawu, amesi ŋu ŋɔdzi le la ŋku me. Ele na luʋɔ ɖesiaɖe fifia, tsɔwú ɣeawokatãɣi, be wòatsɔ Đela *ƒ*e nuxlɔamenya sia vevie: "Minɔ ŋudzɔ; elabena mienya ɣekaɣi azãgbe la le edzi su ge o." (Marko 13:33). "…Ne mènɔ ŋudzɔ azɔ o la, ekema mava ado ɖe dziwò abe fiafitɔ ene, eye mànya ga*ƒ*o*ƒ*o, si dzi mava ado ɖe dziwò o." (Nyaɖ. 3:3)

Numekuku-ʋɔnudɔdrɔ̃ sia ava e*ƒ*e nuwuwu kple kpeɖodo amesiame *ƒ*e gomekpɔkpɔ mavɔ na agbe, alo na ku dzi. Ne dodokpɔ ɣeyiɣi sia wu nu kpuie ko la A*ƒ*etɔ la adzé le alilikpowo dzi. Esi Kristo nɔ ŋkeke ma kpɔm ɖa la, egblɔ le Nyaɖeɖefia me be: "Amesi ke wɔa vɔ̃ la, nenɔ vɔwɔwɔ dzi ko, eye amesi ke nye ɖime la, nenɔ ɖinuwɔwɔ la dzi ko, eye amesi ke nye ame dzɔdzɔe la, nenɔ nu dzɔdzɔe wɔwɔ la dzi ko, eye amesi ke le kɔkɔe la, nenɔ kɔkɔenyenye la dzi ko. Kpɔ ɖa, megbɔna kpuie, eye nye fetu kpe ɖe ŋunye gbɔna, bene maɖo te*ƒ*e na amesiame ɖe alesi e*ƒ*e dɔwɔwɔ le la nu." (Nyaɖ. 22:11, 12)

Le ga*ƒ*o*ƒ*o ma dzi la, ame dzɔdzɔewo kple vɔwɔlawo katã gale anyigba dzi le wo*ƒ*e kuŋutilã me. Amewo lanɔ nu *ƒ*ãm, anɔ xɔ tum, anɔ nu ɖum, alo nu nom, wo katã le manyamanya me be kpeɖonudzi matrɔmatrɔwo va me le dzi*ƒ*ogbedoxɔ la me. Do ŋgɔ na

tədədə, esi Noa dɔ adakaʋua me la, Mawu tu ʋɔtru dɛ wo nu, eye ame makɔmakɔwo tsi ʋu la godo. Gake le ŋkeke adrẽ sɔŋ me la, dukɔ la menya be woɖo kpe nusi ava wo dzi la dzi vɔ o, ke wole ɖekematsɔleme kple vivisese *ƒ*e agbe dzi, hele fewu ɖum le tohehe *ƒ*e toklã-gbedasi, siwo katã wogblɔ na wo la ŋuti. Đela be: “Nenema ke lanye Amegbetɔvi la *ƒ*e vava.” (Mateo 24:39). Le ɖoɖuizizi kple manyamanya me, abe fiafitɔ le zã titina ene, nenema ke wòanye le ga*ƒ*o*ƒ*o matrɔmatrɔ ma, si dzi woaɖo kpe amegbetɔ ɖesiaɖe *ƒ*e gomekpɔkpɔ mamlɛa dzi, eye amenuveɣeyiɣi, si wona fɔɖilawo la nu atso gbidii. “..minɔ ŋudzɔ […] bena ne e*ƒ*e vava ɖi ɖe mi la, ne megakpɔ mi le alɔ̃ me o.” Amesiwo ŋu ɖeɖi te le ŋudzɔnɔnɔ ta, eye wotrɔ ɖe xexeme *ƒ*e nudzodzrowo gbɔ la, *ƒ*e nɔnɔme nye dzɔgbevɔe na wo. Le ɣeyiɣi, si me adzɔdola le e*ƒ*e viɖe dim vevie, agbeɖulawo kplɔ vivisese ɖo, amesiwo nye kluvi na atsyɔ̃ yeyewo hã le wo*ƒ*e atsyɔɖoɖo dzi la, ɖewohĩ ga*ƒ*o*ƒ*o ma dzi tututue anyigba katã *ƒ*e Uɔnudrɔla aɖe gbe be: “Woda wò le nudanu me, ke ele wodzoe akpa.” (Daniel 5:27)

Ta 29 lia —Nuvɔ̃ Ƒe Dzɔtsoƒe

Le ame geɖewo ƒe nukpɔkpɔ nu la, nuvɔ̃ ƒe dzɔtsoƒe kple nusi ta wòle anyi ɖo la nye nya, siwo he tɔtɔtɔtɔ va amewo ƒe susu me. Wokpɔa nuvɔ̃ ƒe dɔwɔwɔwo, vevesesewo kple dziɖelameƒo, siwo nye emetsonu dziŋɔwo la, eye wobia wo ɖokui se be aleke wɔ nusiawo katã ate ŋu anɔ anyi le amesi nye Nunya, Ɖusẽ kple Lɔlɔ̃ Mavɔtɔ la ƒe dziɖuɖu me mahã ? Nusia nye nuɣaɣlaa ɖe, si ƒe gɔmeɖeɖe bú ɖe wo. Eye le woƒe dzimaxɔse kple ɖikekewo me la, Nyateƒe, siwo woɖe fia ɖikekemanɔmee le Mawunya me, siwo hiã vevie na ɖeɖekpɔkpɔ la, mesu wosi o. Ke bubuawo, le woƒe numekuku ku ɖe nuvɔ̃ ƒe anyinɔnɔ ŋuti me la, wodze agbagba be yewoake ɖe nusi Mawu meɖe fia kpɔ o la ŋuti, eye le esia wɔwɔ me la, womete ŋu kea ɖe woƒe xaxawo ƒe ŋutiɖoɖowo ŋu o. Ne ele alea la, amesiwo me ɖikeke ƒe gbɔgbɔ le xoxo la tsɔa nusia wɔa taflatse hegbea nu le Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo gbɔ. Bubuawo mete ŋu wɔa susu nyuia ɖeke ku ɖe nuvɔ̃ ƒe xaxa gã la ŋu o, elabena dekɔnuwo kple nugɔmeɖeɖe gbegblẽwo he viviti tsyɔ̃ Biblia ƒe nufiafiawo ku ɖe Mawu ƒe dɛ̃, eƒe dziɖuɖu ƒe nɔnɔme kple eƒe seselelãme ku ɖe nuvɔ̃ ŋu la dzi. Womate ŋu akpɔ gɔmeɖeɖe na nuvɔ̃ ƒe tsoƒe, si aɖee fia be ele me be nuvɔ̃ nanɔ anyi o. Gake nusi gɔme míate ŋu ase tso nuvɔ̃ ƒe dzɔdzɔme ŋu kple emetsonuwo le nuwuwu ŋuti la, su xoxo be míakpɔ Mawu ƒe dzɔdzɔenyenye kple eƒe dɔmenyo le eƒe wɔnawo ku ɖe nuvɔ̃ ŋuti la me. Nuvɔ̃ ƒe xexeame vava metso Mawu gbɔ kura o ; nufifia bubua ɖeke mele Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me, si dze ƒã wú esia o. Nugbegbe le Mawu ƒe amenuvevea gbɔ, alo vodadaa ɖeke metso Mawu ƒe fiaɖuɖu me, esi ana be womakpɔ ŋudzedze le eŋuti alo adze aglã ɖe eŋuti o. Nuvɔ̃ nye nane, si va tra ɖe me ko.

Nukunu nane wònye, si gɔmesese meli na o. Taflatsedodo nɛ hã le abe eta ʋiʋli ene. Nenye be ɖe woate aŋu akpɔ taflatsea ɖe nɛ, alo gɔmesesea ɖe na eƒe anyinɔnɔ la, anye ne adzudzɔ eƒe nuvɔɖinyenye. Nuvɔ̃ ƒe gɔmeɖeɖe ɖeka hɔ, si li la, enye esi wona le Mawunya la me ; eyae nye “sedzimawɔmawɔ”. Enye ɖoɖoa ɖe, si tsi tre ɖe lɔlɔ̃ ƒe Se gã, si nye Mawu ƒe dziɖuɖua ƒe gɔmeɖokpe la, ƒe ɖeɖe fia.

Hafi nuvɔ̃ nava la, ŋutifafa kple dzidzɔ ɖu fia le xexea katã me. Nusianu nɔ ɖekawɔwɔ blibo kple Wɔla ƒe lɔlɔnu me. Lɔlɔ̃ na Mawu ƒo nuwo katã ta. Dziƒonɔlawo ƒe lɔlɔ̃ na wonɔewo hã mewɔe be amea ɖe nado nɔvia ɖe dzi ɖe ehavi bubu ŋu o. Kristo, Nya la, Mawu ƒe Tenuvi la, le ɖeka kple Fofo mavɔ la; ɖekanyenye le nɔnɔme me, ɖekanyenye le dɛ̃ kple taɖodzinuwo me. Le xexeame katã me, eya ɖeka koe te ŋu nɔa Mawu ƒe ɖekanyenye kple ɖoɖowɔwɔwo katã me. To Kristo dzi ye Mawu wɔ dziƒonɔlawo katã. “Elabena wowɔ nuwo katã le eya ke me, nusiwo le dziƒowo…eɖanye fiazikpuiwo o alo aƒetɔnyenyewo o ; eɖanye dziɖulanyenyewo o alo ŋusẽwo o…” (Kol. I : 16). Kristo kpɔ ŋusẽ ɖe dziƒoa katã dzi abe Fofo la ke ene. Esi wònye be lɔlɔ̃ enye Mawu ƒe dziɖuɖua ƒe gɔmeɖokpe la, nuwɔwɔwo katã ƒe dzidzemekpɔkpɔ ku ɖe woƒe ɖekawɔwɔ kple eƒe dzɔdzɔenyenye ƒe ɖoɖo gãwo ŋuti. Mawu ƒe didi enye be nuwɔwɔwo katã ƒe subɔsubɔ

nanye nusi nɔ anyi ɖe lɔlɔ̃ dzi, ɖe bubu nana, si tso alesi wodze si e*ƒ*e dɛ̃ nunyatɔe, eye wokpɔa dzidzɔ ɖe eŋu la dzi. Mekpɔa dzidzɔ le teteɖamedzi *ƒ*e subɔsubɔ ŋu o, eye wòna ablɔɖe amesiame be wòate ŋu asubɔ ye kple lɔlɔnu faa.

Ke nuwɔwɔa ɖe ya tia be yeahe gbegblɛ̃ va ablɔɖe, si wona la dzi. Nuvɔ̃ kpɔ emevava to amesi kplɔ Kristo ɖo le Mawu *ƒ*e bubudeameŋu me la dzi ; to amesi *ƒ*e ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe kplɔ Kristo tɔ ɖo le dzi*ƒ*onɔlawo dome la dzi. Hafi wòakpɔ anyidzedze la, Lusifa nye kerubi dzikpɔla, si ŋu nuɖiaɖiaa ɖeke menɔ o. “Ale A*ƒ*etɔ Yehowa gblɔ esi : Ɖkɔ-sigɛ, si wodzidze wòsɔ, nenye, nunya bɔ ɖe asiwò, eye wò nyonyo te*ƒ*e mekɔ o. Enɔ Mawu *ƒ*e abɔ Eden me, eye wotsɔ kpe xɔasi vovovowo ɖo ŋuwò…Enye Kerubi keke aʋala me, metsɔ wò ɖo Mawu *ƒ*e to kɔkɔe la dzi, eye nezɔ dzokpewodome. (480) Dzu*ƒ*e menɔ wo zɔzɔme ŋu tso gbesigbe wowɔ wò, vaseɖe esime wokpɔ nu madzɔmadzɔ le ŋuwò o.” (Xezekiel 28 ; 12-15)

Anɔ bɔbɔe be Lusifa nanɔ gome kpɔm didie le Mawu *ƒ*e dɔmenyo me, be dɔlawo *ƒ*e aʋakɔwo katã nanɔ elɔm, anɔ bubu dem eŋu ɖaa, eye bena eyama hã nanɔ e*ƒ*e nunana gãwo ŋu dɔ wɔm na ehaviwo *ƒ*e nyona kple na e*ƒ*e Wɔla *ƒ*e ŋutikɔkɔe. Gake, kpɔ ɖa, nusi Nyagblɔɖila gblɔ tso eŋu la enye esi : ” Wò dzi de asi dada me le wò nyonyo ta, ètsɔ wò nunya de aka le wò atsyɔ̃ ta. (Xezekiel 28 : 17) Eye vi, vi, vi la, Lusifa *ƒ*e didi be yeakɔkɔ wú te*ƒ*e, si nye yetɔ la nɔ gã dom ɖe edzi. « Egblɔ le wò dzi me be : “Malia dzi*ƒ*o, mali nye fiazikpui ɖe Mawu *ƒ*e ɣletiviwo ta me, eye mabɔbɔ nɔ takpeto la dzi.[…] Malia alilikpowo ta me, eye mía kple Dzi*ƒ*oʋitɔ la mínanɔ tasɔsɔ me. » (Yes.14 : 13, 14) Le esime wòle be wòadi be lɔlɔ̃ kple toɖoɖo Mawu natsi ɖe dzi le ye*ƒ*e dzi me, le e*ƒ*e nuwɔwɔwo me la, Lusifa wɔ ŋutete geɖe be yeahe wo va yeŋutɔ ye*ƒ*e subɔsubɔ me, eye be yeana woatsɔ bubu na ye boŋ. Le e*ƒ*e ŋubiã, si le eyama me ɖe bubu geɖe, si Fofo Mavɔ la dea Via ŋu ŋuti ta la, dɔlawo *ƒ*e fiavi sia di vevie be ŋusẽ, si me Kristo ɖeka kpɔ gome le la, nasu ye hã ye si.

Dzi*ƒ*odɔlawo katã kpɔa dzidzɔ le Wɔla *ƒ*e ŋutikɔkɔe ɖeɖefia kple e*ƒ*e kafukafu me. Eye, zi alesi bubudede Mawu ŋu nɔ edzi yim nyuie la, nusianu nye ŋutifafa kple dzidzɔ sɔŋ. Ke, gbeɖeka la, gbeɖiɖi tovoa ɖe va he tɔtɔtɔtɔ ge ɖe dzi*ƒ*o *ƒ*e ɖekawɔwɔ *ƒ*e vivisese sia me. Ðokuilɔlɔ̃ kple ɖokuidododoɖedzi, siwo nye nusiwo tsi tre ɖe Wɔla *ƒ*e ɖoɖowo ŋu la, nyɔ viviti susuwo le amesiwo me Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*o nuwo katã ta le la *ƒ*e tame. Dzi*ƒ*o *ƒ*e *ƒu**ƒ**o**ƒ*owo katã ɖe nya me kple Lusifa. Mawuvi la tsɔ Wɔla *ƒ*e gãnyenye, dɔmenyo, dzɔdzɔenyenye kple e*ƒ*e Seawo *ƒ*e kɔkɔenyenye kple matrɔmatrɔnyenye la ɖo ŋkume na eyama. Mawu ŋutɔe wɔ ɖoɖowo na dzi*ƒ*o. Ke ne Lusifa ate ɖa le wo ŋuti la, edo vlo e*ƒ*e Wɔla, eye nusia ahe tsɔtsrɔ̃ va eyama ŋutɔ dzi. Toklã, si wowɔ nɛ le lɔlɔ̃ kple nublanuikpɔkpɔ me la, menyɔ naneke le eyama me wú kɔlialia *ƒ*e gbɔgbɔ o. Lusifa ɖe asi le eɖokui ŋuti ale be e*ƒ*e ŋuʋaʋã ɖe Yesu ŋu gado gã ɖe dzi eye wòga sẽ to sesiẽ.

Dada gã, si ɖo eyama me le ŋutikɔkɔe, si nɔ esi ta, na be wòdi vevie be yeazu gãtɔ kekeake. Lusifa mebu te*ƒ*e kɔkɔ, si Mawu nɛ la abe nunana gãa ɖe tso ye*ƒ*e Wɔla gbɔ ene

o, eye mesusu hã be edze be yeada akpe le eta o. Ke bɔŋ edoa eɖokui ɖe dzi le e*ƒ*e nyonyo kple kɔkɔ*ƒ*e, si woɖoe la ta, eye wòdi hã be yeasɔ kple Mawu. Dzi*ƒ*oʋakɔwo lɔnɛ eye wodea bubu eyama ŋu. Dɔlawo kpɔa dzidzɔ le e*ƒ*e gbeɖeɖewo dzi wɔwɔ me, eye e*ƒ*e ŋutikɔkɔe kple nunya lolo wú woamawo tɔ. Gake Mawuvi la enye A*ƒ*etɔ, si wodze si le dzi*ƒ*oa, eye wòle ɖeka kple Fofo la le dziɖuɖu kple ŋusẽ me. Kristo nɔa Mawu *ƒ*e adaŋudedewo katã me eye mɔɖeɖe meli na Lusifa be wòanɔ Mawu *ƒ*e ɖoɖowɔwɔwo te*ƒ*e o. Dɔla sesẽ sia bia eɖokui se be nukata Kristo nanye gã ɖe ye dzi, eye le esia ta, wodea bubu eŋu wú ye Lusifa mahã?

Ke, le e*ƒ*e susu sia ɖeɖe me, edzo kple dziku le te*ƒ*e kɔkɔ, si wòle le Mawu ŋku me kekeake la, heyi ɖa*ƒ*ã dzidzɔmakpɔ *ƒ*e gbɔgbɔ ɖe dɔlawo dome. Ewɔ nusia le nukunu nuɣlaɖedzime *ƒ*e dɔwɔwɔa ɖe me, eye wòtsyɔ nu e*ƒ*e susu vavãwo dzi, henɔ eɖokui ɖem fia le gota abe amesi le bubu dem Mawu ŋuti vevie ene. Eyi edzi hewɔ ŋutete be yeahe ŋudzedzemakpɔ ɖe Mawu *ƒ*e Se, siwo wòtsɔ nɔ dzi*ƒ*omenɔlawo kplɔm la ŋuti, kple taflatse sia be wonye mɔxenu, siwo mele vevie o la.

Le Mawu *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ gã kple dzigbɔgbɔ blewu me la, exɔ Lusifa *ƒ*e wɔna siawo ɣeyiɣi didia ɖe. Meɖee ɖa le te*ƒ*e kɔkɔ, si wònɛ la, enumake esi wòɖe e*ƒ*e ŋudzedzemakpɔ ɖe go zi gbãtɔ la o. Mewɔ naneke, esi wòɖe e*ƒ*e alakpasusuwo fia dɔla nute*ƒ*ewɔlawo gɔ̃ hã o. Woganae nɔ*ƒ*e le dzi*ƒ*o ɣeyiɣi geɖe, eye wona mɔnui didie be wòakpɔ tsɔtsɔke, nenye be etrɔ dzi me kple ɖokuibɔbɔ. Wowɔ ŋutete, si ko Lɔlɔ̃ mavɔ kple Nunya mavɔ la ate ŋu awɔ bena wòadze si e*ƒ*e vodada. Do ŋgɔ na nudzɔdzɔ siawo la, ŋudzedzemakpɔ *ƒ*e gbɔgboa ɖeke medo ta ɖa le dzi*ƒ*oa kpɔ o. Esi wòdze e*ƒ*e wɔnawo gɔme la, Lusifa ŋutɔ gɔ̃ hã menya alesi nuwo gbɔna nu wu ge o. Menya nusi eyama ŋutɔ *ƒ*e seselelãme hã nye o. Gake esi wòdze *ƒ*ãa be e*ƒ*e ŋudzedzemakpɔ menɔ anyi ɖe naneke dzi o ta la, Lusifa de dzesii, ɖikekemanɔmee, be ye*ƒ*e nyaa ɖeke mele me o; be Mawu *ƒ*e ɖoɖowo le dzɔdzɔe eye wòkpɔ be ele be yeaʋu nya sia me le dzi*ƒ*oa katã *ƒ*e ŋku me. (482) Nenye ɖee wòwɔ nu sia la, anye ne eya ŋutɔ kple dɔla geɖewo akpɔ ɖeɖe. Le ɣemaɣi la, mekpɔgbe ɖokuibɔbɔ na Mawu keŋkeŋ haɖe o. To gbɔ be edzo le te*ƒ*e, si wònɔ abe kerubi keke aʋala me ene hã la, nenye ɖee wòdi be yeaga trɔ ɖe Mawu ŋu, eye be yeaʋu Wɔla *ƒ*e nunya me, nenye ɖee wògakpɔ dzidzɔ ɖe te*ƒ*e, si wotsɔ nɛ le Wɔla *ƒ*e ɖoɖo gãwo me ŋu la, anye ne wogatrɔ tsɔ te*ƒ*e ma ke nɛ. Gake dada, si nɔ eme la, meɖe mɔ nɛ be wòabɔbɔ eɖokui o. Ke boŋ elia ɖe dzi heʋli e*ƒ*e wɔnawo ta sesiẽ eye wòɖo kpe edzi be mehiã be yeatrɔ dzi me o. Alea ye wòtsi tsitre kplikpã le e*ƒ*e nyatsɔɖameŋu gã sia me ɖe e*ƒ*e Wɔla ŋuti.

Tso ɣemaɣi la, ede asi e*ƒ*e nunya gã, si wonɛ la, ŋuti dɔ wɔwɔ me, hewɔ ŋutete bena dɔla, siwo le e*ƒ*e kpɔkplɔ te la, natsɔ wo*ƒ*e lɔlɔ̃ kple megbenɔnɔ na ye. Le esia wɔwɔ me la, etrɔ gɔmesese sagãa ɖe na Kristo *ƒ*e toklãnya kple nuxlɔamenyawo bene wòadé e*ƒ*e susu vɔɖiwo dzi. Egblɔ na amesiwo gate ɖe eŋu wú to lɔlɔ̃ kadedewo me la be wodrɔ̃ ʋɔnu madzɔmadzɔ na ye ; womede bubu ye*ƒ*e te*ƒ*e kɔkɔ la ŋu o, eye be woɖiɖi ye*ƒ*e vovokpɔkpɔ dzi kpɔtɔ. Esi wòtsɔ gɔmesese totro na Kristo *ƒ*e nyagbɔgblɔwo vɔ la, eyi edzi kple

taflatsedodo, siwo mele me o, kple ŋutega *f*e alakpadada hegblɔ tso Kristo ŋu be edi be yeaɖi gbɔ ye le dzi*f*onɔlawo ŋku me. Egblɔ hã tso dzi*f*odɔla anukwaɖetɔ, siwo mete ŋu he ɖe eɖokui ŋu to susu gbegblẽ na wo me o la, be wonye amesiwo metsɔ ɖeke le me na dzi*f*otɔwo *f*e dzidzemekpɔkpɔ o. Eya ŋutɔ *f*e vodada, si wòwɔ lae wòtsɔ da ɖe dɔla, siwo wɔa nute*f*e na Mawu la *f*e ta dzi. Etsɔ nugɔmeɖeɖe gbegblẽ na Mawu *f*e wɔna kple nyawo ale be wòate ŋu atsɔ nya ɖe e*f*e Wɔla ŋu abe amesi nye nu madzɔmadzɔwɔla ene. E*f*e wɔnawo enye be wòadze agbagba ahe tɔtɔtɔtɔ va dɔlawo *f*e susu me to ayedzedze kple aɖaŋu-nyahehe ku ɖe Mawu *f*e ɖoɖowo ŋu me. Nusiwo katã le bɔbɔe na gɔmesese la, ewɔ wo be wodze abe nusiwo si gɔmesese ɣaɣla bubuwo le ene. To aɖaŋudede vɔɖiwo me, ehe ɖikeke va Yehowa *f*e ɖasedɖi nyuitɔ kekeakewo dzi. Te*f*e kɔkɔ, si wònɔ, kadede gã, si nɔ eya kple Mawu *f*e dziɖuɖua dome, nye nusiwo na kpekpeme e*f*e alakpanyawo ale gbegbe be dɔla geɖewo dze beble-mɔtetre siawo me hekplɔe ɖo le e*f*e aglãdzedze ɖe dzi*f*o dziɖuɖua ŋuti me.

Le e*f*e nunya deto me, Mawu ɖe asi le Satana ŋu wòyi e*f*e susuwo dzi vaseɖe esime e*f*e ŋudzedzemakpɔ *f*e gbɔgbɔ va ge ɖe aglãdzedze me. Ele be Mawu naɖe asi le eŋu wòaɖe e*f*e susuwo katã ɖe go ale be amesiame nakpɔ nusi wònye vavã kple afisi wòɖo tae la. Lusifa, kerubi, si wosi ami na, nye amea ɖe, si ŋu wode kɔkɔ ŋutɔ. Dzi*f*odɔlawo lɔ̃ e*f*e nya gbɔ sɔgbɔ, eye wòkpɔ ŋusẽ geɖe ɖe wo dzi. Mawu *f*e dziɖuɖua mewɔ dɔ ɖe dzi*f*omenɔlawo ɖeɖe ko dzi o, ke boŋ ekpɔ ŋusẽ ɖe xexeme, siwo katã wòwɔ la menɔlawo hã dzi. Esia ta Satana wɔ susu be ne yete ŋu he dzi*f*odɔlawo de aglãdzedze me kpe ɖe ye ŋu la, ekema yeate ŋu ahe xexeme bubu menɔlawo hã de nenem aglãdzedze ma ke me. E*f*o nu kple ayewɔwɔ geɖe, eye wowɔ amefuflu *f*e aɖaŋudede kple avatsokaka ŋuti dɔ hena e*f*e susu vɔɖiwo *f*e me vava. To beble ŋusẽ gã, si le esi kple eɖokui ɣaɣla ɖe alakpa- wu, si wòdo me la, ekpɔ ŋgɔdede sɔgbɔ le e*f*e wɔnawo me. Dɔla nute*f*ewɔlawo ŋutɔ gɔ̃ hã mete ŋu de dzesi e*f*e dẽ *f*e blibodede o, eye womenya keke afisi e*f*e wɔnawo akplɔe sẽ ɖo la o.

Bubu gã ŋutɔ wotsɔ na Satana. Esia wɔ be wòte ŋu tsyɔ nu e*f*e wɔnawo dzi ale gbegbe be esesẽ be woaɖe nusi nye e*f*e susuwo *f*e nɔnɔme vavã ɖe go fia dɔlawo. Hafi nuvɔ̃ navakpɔ ŋgɔdede bliblo la, mete ŋu dzé enumake abe nu vɔɖi, si wònye le nyate*f*e me la ene o. Vaseɖe ɣemaɣi la, nuvɔ̃ mekpɔ nɔ*f*e le Mawu *f*e xexemeawo me o, eye kɔkɔetɔwo katã medzesi e*f*e nɔnɔme vavã kple e*f*e vɔɖinyenye o. Womete ŋu de dzesi nusi nugbegbe le Mawu *f*e Seawo gbɔ *f*e emetsonu dziŋɔwo avanye hã o. Satana ɣla e*f*e susuwo ɖe eɖokui ɖeɖefia alakpatɔe me, abe amesi nye nute*f*ewɔla na Mawu ene. Edi be woaxɔe se be yele bubu, si kɔ wú la dim na Mawu, eye bena yele dɔ wɔm na e*f*e dziɖu*f*ea *f*e kelili kple na dzi*f*onɔlawo katã *f*e nyona. Esime wònɔ agbagba dzem be yeade ŋudzedzemakpɔ dɔla, siwo le e*f*e kpɔkplɔ te *f*e susu me la, egato aye mɔnu dzi hewɔ ŋutete be amewo naxɔe se be yee le dɔ wɔm na dzidzememakpɔ ɖeɖe ɖa. Ena wonya be tɔtrɔ, siwo yele didim be yeahe va Mawu *f*e dziɖuɖua *f*e ɖoɖo kple Sewo me la, le vevie na kadede nyuitɔ me nɔnɔ le dzi*f*o la katã.

Le e*ƒ*e tsitretsitsi ɖe nuvɔ̃ ŋu me la, Mawu mate ŋu awɔ naneke ŋu dɔ wú dzɔdzɔenyenye kple nyate*ƒ*etoto o. Ke Satana ya tsɔ amefuflu kple alakpadada wɔa e*ƒ*e avɔawɔnuwoe ɖaa. Ewɔ ŋutete be yeatsɔ gɔmesese totro na Mawu *ƒ*e nyagbɔgblɔwo, eye wòtsɔ e*ƒ*e dziɖuɖua *ƒ*e ɖoɖowo ɖo dɔlawo *ƒ*e ŋku me abe nusiwo menyo na naneke o ene. Egblɔ kpe ɖe eŋu be menyo be Mawu nawɔ Sewo kple ɖoɖowo na dzi*ƒ*onɔlawo o, eye bena ne Wɔla di be nuwɔwɔwo katã nabɔbɔ ɖe ye te, eye woaɖo to ye la, eya ŋutɔ *ƒ*e ɖokuidodo ɖe dzi ko dim wòle. To ayewɔwɔ, beble kple amegblẽnyawo me la, Lusifa kpɔ ŋgɔdede geɖe le e*ƒ*e wɔnawo *ƒ*e gɔmedzedze me. Esi wòle alea ta la, ehiã be dzi*ƒ*otɔwo kple xexeame nɔlawo katã nade dzesii be Mawu *ƒ*e dziɖuɖua le dzɔdzɔe, eye e*ƒ*e Sewo le vevie. Esi wònye be Satana na wonya be xexemeawo katã *ƒ*e nyona ko dim yele la, anyo be amesiame nade dzesi amete*ƒ*exɔla sia *ƒ*e nɔnɔme kple taɖodzinu vavãtɔwo. Ekem edze be woaɖe mɔ nɛ, eye woanae ɣeyiɣi be wòaɖe e*ƒ*e wɔna gbegblẽwo katã fia. Aglãdzela la bu fɔ Mawu *ƒ*e Seawo kple e*ƒ*e dziɖuɖua ɖe masɔmasɔ, siwo eya ŋutɔ *ƒ*e wɔnawo he va dzi*ƒ*o la ŋuti. Egblɔ be gbegblẽwo katã tso Mawu *ƒ*e dziɖuɖua gbɔ. Ena wonya be ye*ƒ*e taɖodzinu enye be yeaɖɔ Yehowa *ƒ*e ɖoɖoawo ɖo ale be woanyo wú tsã. Esiata wòle vevie be woana mɔnuii be wòaɖe e*ƒ*e susuwo *ƒ*e nɔnɔme kple ɖɔɖɔɖo, siwo wòdi be yeawɔ le Mawu *ƒ*e Seawo ŋu la kpakple wo metsonuwo katã fia. Eya ŋutɔ *ƒ*e wɔnawo koe abu fɔ eyama. Eda alakpa le gɔmedzedzea me be menye aglã dzem yele ɖe Mawu ŋu o. Ke azɔ, xexeame katã akpɔ alesi alakpa-vɔ aklo ɖa le ameblela ŋue la.

To gbɔ be wovaɖo kpe edzi be Satana magate ŋu anɔ dzi*ƒ*oa o hã la, Nunya Mavɔ la metsrɔe zi ɖeka o. Esi wònye be mate ŋu alɔ̃ toɖoɖoa ɖeke wú esi nɔ anyi ɖe lɔlɔ̃ dzi o ta la, ele be hafi nuwɔwɔwo katã nabɔbɔ wo ɖokui nɛ la, woaka ɖe e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye dzi. Dzi*ƒ*otɔwo kple xexeme bubuwo me nɔlawo medzesi nuvɔ̃ o, eye womenya nusi nye emetsonuwo haɖe o. Ke esi wòle nenema ta la, womate ŋu ade dzesi nusi nye Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple amenuveve, nenye be etsrɔ̃ Satana enumake o. Nenye ɖee wòwɔe la, anye ne dɔlawo asubɔ Mawu kple vɔvɔ̃ tsɔ wú be woasubɔe le lɔlɔ̃ me. Amewoblela *ƒ*e nya aganɔ dɔ wɔm le wo dzi didie, eye aglãdzedze *ƒ*e susuwo maɖe ɖa le wo me keŋkeŋ o. Ekem ele be woaɖe asi le nuvɔ̃ ŋu wòatsi ɖe edzi, ade blibo. Ehiã be ne xexemeawo katã nakpɔ dzidzeme mavɔ la, woana mɔnu Satana be wòaɖe e*ƒ*e susuwo katã ɖe go afia, ale be nuwɔwɔwo katã nade dzesii, le nyate*ƒ*e me, nusi e*ƒ*e nyatsɔɖameŋu, si tsi tre ɖe Mawu *ƒ*e dziɖuɖua ŋu la, nye vavã. To mɔ sia dzi koe ɖikekea ɖeke maganɔ Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple e*ƒ*e Seawo *ƒ*e matrɔmatrɔnyenye ŋu o.

Abosam *ƒ*e aglãdzedze, si nye ɖasedidi mavɔ ku ɖe nuvɔ̃ kple emetsonu dziŋɔwo ŋu la, nye nusi me xexemeawo katã asrɔ̃ nu tso na ɣeyiɣi mavɔ, siwo le ŋgɔgbe la. Satana *ƒ*e fiaɖuɖu dzi yiyi, e*ƒ*e ŋusẽ kpɔkpɔ ɖe amegbetɔwo kple dɔlawo dzi ana woake ɖe nusi doa go tso nugbegbe le Mawu *ƒ*e dziɖuɖu gbɔ ŋu me. Ana be woakpɔe kɔtee be Mawu *ƒ*e nuwɔwɔwo katã *ƒ*e dzidzemekpɔkpɔ ku ɖe e*ƒ*e dziɖuɖua kple Sewo *ƒ*e anyinɔnɔ ŋu. To aglãdzedze dziŋɔ̃ sia *ƒ*e nudzɔdzɔ me la, dzi*ƒ*odɔla kɔkɔeawo ke ɖe gbegblẽ manyagblɔ, si

do tso dzidada ƒe gɔmesese madeblibo me. Sidzedze sia akplɔ wo yi ɖe dedienɔnɔ mavɔ me, le esime woate ɖa tso nuvɔ̃ kple eƒe tohehewo gbɔ.

Ameteƒexɔla gã gayi eƒe taflatsedodo na eɖokui dzi vaseɖe esime nyahehe va kpɔ eƒe nuwuwu le dziƒo. Wona wònya be eya kple dɔla, siwo wɔ ɖeka kplii la, magakpɔ nɔƒe le dzidzɔ mavɔ teƒe la o. Ke tso ɣemaɣi la, aglãdzelawo ƒe aƒetɔ la ʋu eme kple kalẽwɔwɔ be yetsri Wɔla ƒe Seawo vevie. Ete gbe ɖe dzi be mehiã kura be dɔlawo nanɔ kpɔkplɔ te o, ke boŋ edze be woakpɔ vovo awɔ woawo ŋutɔ ƒe lɔlɔnu, si akplɔ wo gbawotsogbe le mɔ dzɔdzɔe dzi. Ebu fɔ Mawu ƒe Seawo be woté yewo ƒe ablɔɖemenyenye ɖe to, eye wògblɔ kpe ɖe eŋu be yeƒe taɖodzinu enye be yeaɖe Seawo katã ɖa ale be le ɖokuisinɔnɔ me, dziƒotɔwo katã ate ŋu adze agbenɔnɔ yeye, si kɔkɔ wú kple esi ŋuti kɔ la gɔme.

Le ɖekawɔwɔ me, Satana kple eƒe aʋakɔ wɔ se-bla, hetsɔ woƒe aglãdzedze ƒe fɔbubu da ɖe Kristo dzi. Le woƒe nyagbɔgblɔ nu la, nenye ɖee womeka mo na yewo, he nya ɖe yewo ŋu o la, yewo mage ɖe aglãdzedze me o. Tosẽla gã kple amesiwo wòhe ɖe eɖokui ŋu la yi ɖe woƒe nuteƒemawɔ dzi le kɔlialia kple dada me, eye wodi vevie be yewoamu Mawu ƒe dziɖuɖua ƒu anyi, gake womete ŋui o. Ke wogblɔ busunyawo ɖe Mawu ŋu kple nya sia be yewoe nye amemaɖifɔ, siwo ŋu ameteɖeto ƒe ŋusẽ la wɔ vɔ̃ ɖo. Tso esia dzi la, woɖe aglãdzela gã kple amesiwo katã wòte ŋu he ɖe eɖokui ŋu la do go tso dziƒo.

Gbɔgbɔ, si he aglãdzedze va dziƒoa gatsɔ wɔna sia va anyigba hã dzi. Mɔnu, si dzi wòto le dziƒoa ɖe dɔlawo ŋu la, ke dzi tom wògale ɖe amegbetɔwo ŋu. Eƒe gbɔgbɔ le fia ɖum egbea le aglãdzeviwo me. Abe eyama ke ene la, wole didim be yewoaɖe Mawu ƒe Sea ƒe kpɔtɔtɔ ɖa le mía ŋu eye wodoa ɖokuisinɔnɔ alo ablɔɖemenyenye to sedzimawɔ me ƒe ŋugbe na amegbetɔwo. Mokaname ɖe nuvɔ̃ ta hea ametsitsri kple kɔlialia ƒe gbɔgbɔ vaa ɣesiaɣi. Nenye be toklã gbedasiwo tso Mawu gbɔ ge ɖe dziwo me la, Satana hea amegbetɔwo yia taflatsedodo na wo ɖokui me, eye wodina be ame bubuwo naxɔ na yewo alo nade yewo dzi le yewo ƒe nuvɔ-mɔwo dzi. Esi wòle be woaɖɔ woƒe vodadawo ɖo la, wodina boŋ be amewo nado dɔmedzui ɖe amesi le mo kam nawo la ŋu abe eya boŋ ye le xaxa la hem vɛ ene. Tso keke Abel, dzɔdzɔetɔ la ƒe ŋkekewo dzi va ɖo egbeŋkekeawo me la, gbɔgbɔ sia koe futɔ la gaɖea ɖe go hetsia tsitre ɖe amesi te ŋu bua fɔ nuvɔ̃ la ŋu.

To vlododo Mawu ƒe dɛ̃ me, abe alesi wòwɔe le dziƒo ene kple Wɔla ɖeɖe fia abe ŋutasẽla kple ameteɖetola ene mee Satana hea amegbetɔwo hã dea nuvɔ̃ me. Esi wòle dziɖuɖu kpɔm le go sia me ta la, egblɔna be Mawu ƒe sedede madzɔmadzɔwoe na be amegbetɔwo kpɔ anyidzedze, eye bena nenem Seawo kee he yeƒe aglãdzedze vɛ le dziƒo.

Gake alesi Mawu ŋutɔ ɖe gbeƒã eƒe dɛ̃ la enye si : “Yehowa, Yehowa, nublanuikpɔla kple amenuve Mawu, amesi gbɔa dzi blewu, eye eƒe amenuveve kple nuteƒewɔwɔ sɔ gbɔ. Amesi dzraa amenuveve ɖo na ame akpe nanewo, eye wòtsɔa vodada, dzidada kple nuvɔ̃ kena; ke megbea tohehe o, boŋ etua fofowo ƒe vodada ŋuti fe na viwo kple wo viwo ƒe viwo vaseɖe dzidzime etɔlia kple enelia dzi.” (Mose II, 34: 6,7). Mawu ɖe eƒe

dzɔdzɔenyenye fia eye wòli ke e*ƒ*e fiazikpui la *ƒ*e bubu to Satana ɖeɖe ɖa le dzi*ƒ*oa me. Ke esi amegbetɔ dze alakpa gbɔgbɔ sia *ƒ*e beblewo me hewɔ nuvɔ̃ la, Mawu ɖe e*ƒ*e lɔlɔ̃ gã la *ƒ*e dzesi fia to Via tsɔtsɔ na be wòaku ɖe dzidzime, si dze nuvɔ̃ me la ta. Mawu *ƒ*e dɛ̃ ɖe eɖokui fia to Kristo *ƒ*e nuvɔ-vɔsa me. Atitsoga *ƒ*e numekɔkɔ, si ŋu kpekpeme le la, ɖee fia xexemeawo katã, ɖikekemanɔmee, be Lusifa *ƒ*e nuvɔ-mɔ, si wòtia la, *ƒ*e fɔɖiɖia ɖeke metso Mawu *ƒ*e dziɖuɖua gbɔ kura o.

Le ʋiʋli, si nɔ Kristo kple Satana dome le Ðela *ƒ*e dɔwɔwɔ le anyigba dzi me la, woklo nu le Satana *ƒ*e ameblelanyenye *ƒ*e dɛ̃ dzi. Ðutasesẽ manyagblɔ *ƒ*e aʋa, si wòho ɖe xexeame katã *ƒ*e Ðela ŋu la, na be dɔla nute*ƒ*ewɔlawo kple xexeme bubuwo menɔlawo *ƒ*e lɔlɔ, si le wo si na aglãdzela la le gɔmedzedzea me la, nu tsi keŋkeŋ. Nu bubua ɖeke magate ŋu awɔe wú esia o. E*ƒ*e amemabu kple subɔsubɔ biabia, si wòwɔ na Kristo be wòasubɔ ye, ɖokuiŋudzedze kple dada, si na wòkplɔe yi to ta me kple gbedoxɔ *ƒ*e tsutsɔe*ƒ*e, amefuflu *ƒ*e susu, si wòɖe na Kristo be wòati kpo tso kɔkɔ*ƒ*e ma ɖi va anyigba, vɔɖivɔɖi, si wòtsɔ ti eyome madzudzɔ-madzudzɔe, tso afii yi afi keme, henɔa susu ɖem na nunɔlawo kple amehawo be woagbe nu le e*ƒ*e lɔlɔ̃ gbɔ, eye le nuwuwu, woado ɣli be ‘‘miklãe !’’, ‘‘miklãe !’’ la, nusiawo keŋ na wo*ƒ*e nu ku eye wòwɔ moyaa na wo geɖe.

Satana ye na xexeame gbe nu le Kristo gbɔ. Vɔ̃ *ƒ*e fiavi la wɔ e*ƒ*e ŋutetewo kple ayedzedze katã ŋu dɔ hena Yesu *ƒ*e wuwu, elabena ekpɔ be e*ƒ*e amenuveve, lɔlɔ, vevesesеɖamenu kple nublanuikpɔkpɔ woenye nusiwo gaɖe Mawu *ƒ*e dɛ̃ fia amegbetɔwo le blibodede me. Satana tsi tre ɖe nusiwo katã Mawuvi la gblɔ ŋuti eye wòto amegbetɔwo dzi abe ŋudɔwɔnu ene ɖe Kristo ŋu ale be e*ƒ*e agbea katã nye fukpekpe kple vevesese. Nya dovivitiwo kple aʋatsokanya, siwo ŋu dɔ wòwɔ be yeatsɔ xe mɔ na Kristo *ƒ*e dɔwɔwɔwo, ametsitsri *ƒ*e wɔna, siwo aglãdzeviwo wɔ ɖe eŋu, ŋutasesẽ *ƒ*e nyatsɔɖameŋu, si wotsɔ bu

fɔ amesi *ƒ*e agbea katã nye dɔmenyowɔwɔ *ƒ*e kpɔɖeŋu sɔŋ, si tɔgbi meli o la, wo katã nye nusiwo tso hlɔbiabia *ƒ*e seselelãme detoa ɖe me. Ðubiã, vɔɖivɔɖi, ametsitsri kple hlɔbiabia *ƒ*e dzo manyagblɔa ɖe bi kple ŋusẽ le Kalvaria ɖe Mawuvi la ŋu, eye dzi*ƒ*oa katã kpɔ nusiawo katã le ŋɔdziname kple nu wɔ nukunu na ame *ƒ*e ɖoɖuizizia ɖe me. Esi Kristo *ƒ*e vɔsa gã wu nu vɔ la, eyi ɖe dzi*ƒ*o eye wògbe dɔlawo *ƒ*e subɔsubɔ vaseɖe esime wòwɔ biabia, si gbɔna la hafi :’’ Fofo, amesiwo netsɔ nam la, mele didim bena afisi nye la mele la, ne woamawo hã nanɔ ŋutinye… (Yoh. 17 : 24). Tete, Fofo la ɖo ŋu kple lɔlɔ̃ manyagblɔa ɖe tso e*ƒ*e ŋutikɔkɔe fiazikpui la dzi be : ‘’Mawu *ƒ*e dɔlawo katã woade ta agu nɛ.” Ði*ƒ*o*ƒ*oa ɖeke menɔ eŋu o. Le e*ƒ*e ɖokuibɔbɔ kple e*ƒ*e vɔsa megbe la, wotsɔ ŋkɔ, si *ƒ*o ŋkɔwo katã ta la nɛ.

Tso ɣemayi la, Satana *ƒ*e fɔɖiɖi dze *ƒ*ãa, taflatsɛ dodoa ɖeke manɔmee. Eɖe eɖokui fia ku ɖe nusi wònye vavã la ŋu, aʋatsokala kple amewula. Wode dzesii be gbɔgbɔ, si wòtsɔ kplɔ amegbetɔ, siwo ge ɖe e*ƒ*e ŋusẽ te la, gbɔgbɔ ma koe wòatsɔ kplɔ dzi*ƒ*otɔwo hã, nenye be woɖe mɔ nɛ la. (488) Egblɔ be Mawu *ƒ*e Se la dzi mawɔ ahe ɖokuisinɔnɔ kple dzidzeme,

si ade blibo wú la vɛ, ke wokpɔ be nusiwo do tso eme woenye kluvinyenye kple anyidzedze boŋ.

E*ƒ*e alakpa nyatsɔɖameŋu, si wòwɔ tsi tre ɖe Mawu *ƒ*e dɛ̃ kple dziɖuɖua ŋu la, ɖe nusi wònye le nyate*ƒ*e me la fia. Ebu fɔ Mawu be nenye be ebia be ye*ƒ*e nuwɔwɔwo katã nabɔbɔ ɖe ye*ƒ*e Se te la, ewɔ esia na eyama ŋutɔ *ƒ*e ɖokuidodo ɖe dzi ɖeɖe ko ta. Egblɔ hã be le esime Wɔla le biabiam tso ame bubuwo si be woagbe nu le wo ɖokui gbɔ la, eya ŋutɔ mewɔa esia o, eye mewɔa vɔsaa ɖeke hã o. Ke azɔ amesiame kpɔ be xexeame *ƒ*e A*ƒ*etɔ la wɔ vɔsa gãtɔ kekeake, si lɔlɔ̃ ate ŋu awɔ la, hena dzidzime, si dze nuvɔ̃ me, ɖifɔ la, *ƒ*e ɖeɖe, elabena ” Mawu enye amesi nɔ Kristo me, lé avu le xexeame kple eɖokui dome. (Kor. II, 5 : 19). Wode dzesii hã be Lusifa ye ʋu ʋɔtru na nuvɔ̃ to e*ƒ*e bubudeameŋu kple gãnyenye didi *ƒ*e tsikɔ, si nɔ ewum vevie la me, le esime Kristo ya lɔ̃ faa be yeabɔbɔ yeɖokui, eye yeaɖo to yi ɖe keke ku me, ale be yeatsrɔ̃ nuvɔ̃ ɖa.

Mawu ɖe alesi wòtsri aglãdzedze *ƒ*e ɖoɖowo la fia. Dzi*ƒ*oa katã kpɔ alesi fɔbubu Satana kple amegbetɔ *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ sia ɖe e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye fia. Lusifa gblɔ be nenye be Mawu *ƒ*e Sea metrɔna o, eye e*ƒ*e tohehe makpɔ tsɔtsɔke o la, ekem mele be dzidala ɖeke nakpɔ gome le Wɔla *ƒ*e amenuveve me gbeɖe o. Egagblɔ kpe ɖe eŋu be mɔkpɔkpɔa ɖeke megali na dzidzime nuvɔwɔla la bena wòakpɔ ɖeɖe o, eye bena le esia ta, dzidzime sia zu ye*ƒ*e aboyonu le se la nu.

Gake Kristo *ƒ*e ku nye nyametsotso dzɔdzɔe ɖikekemanɔŋui na amegbetɔ *ƒ*e gomekpɔkpɔ. Se la *ƒ*e tohehe dze amesi sɔ kple Mawu la dzi, eye amegbetɔ kpɔ mɔnu be wòalɔ̃ axɔ Kristo *ƒ*e dzɔdzɔenyenye na eɖokui, eye bena wòakpɔ dziɖuɖu to vevesese ɖe nuvɔ̃ ta kple bɔbɔenyenye *ƒ*e agbenɔnɔ me, abe alesi Mawuvi la kpɔ dziɖuɖu ɖe Satana *ƒ*e ŋusẽ dzi ene. Esia ɖee fia be Mawu le dzɔdzɔe esi wòwɔ amesiwo katã xɔ Kristo dzi se la dzɔdzɔe.

Gake menye na amegbetɔwo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ ta ɖeɖe koe Kristo va kpe fu heku le anyigba dzi ɖo o. Eva be yeade gãnyenye kple ŋutikɔkɔe Se la ŋu. Menye be ne xexesiametɔwo nade bubu, si Se la bia ŋu ɖeɖe ko o, ke hã bena xexeame godoo metɔwo nade dzesi Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e matrɔmatrɔnyenye. (489) Nenye be ɖee woɖe Sea *ƒ*e biabiawo ɖa la, anye ne magahiã be Kristo natsɔ e*ƒ*e agbe na ɖe dzidada ta o. E*ƒ*e ku ɖee fia kɔtee be Mawu *ƒ*e Se la metrɔna o. Vɔsa, si lɔlɔ̃ mavɔ na Fofo la kple Vi la wɔ ale be vɔwɔlawo nakpɔ xɔxɔ la, na be xexemeawo katã ke ɖe eŋu be dzɔdzɔenyenye kple amenuvevee nye Mawu *ƒ*e Se la kple e*ƒ*e dziɖuɖu *ƒ*e gɔmeɖokpe.

Le ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e nyametsotso mamlɛa me la, eme akɔ *ƒ*ã na amesiame be taflatsea ɖeke meli na nuvɔ̃ o. Ne ava me be xexeame katã *ƒ*e Uɔnudrɔla nawɔ biabia sia na Satana be “Nukata nèdze aglã ɖe ŋunye eye nèxɔ nye fiaɖu*ƒ*e metɔwo le asinye mahã ?” nuvɔgɔmedzela la mate ŋu ake nu ado taflatsɛa ɖeke o. Nuyiwo katã amia, eye nyaa ɖeke maganɔ nu me na aglãdzelawo o.

Esime Kalvaria ƒe atitsoga nɔ Se la ƒe matrɔmatrɔnyenye ɖem fia la, eganɔ eɖem fia xexeame katã be “Nuvɔ̃ ƒe fetue nye ku’’. Ðela ƒe ɣli, si wòdo le eƒe kuɣi gblɔ be « Nusianu wu nu azɔ » la, nye kpeɖodo Satana ƒe ku dzi ƒe nya. Woɖo kpe ʋiʋli gã, si nɔ anyi didie la ƒe nuwuwu dzi azɔ, eye kakaɖedzi hã li be woaɖe nuvɔ̃ ɖa keŋkeŋ. Mawuvi la lɔ̃ yi ɖe yɔdo me ale be “to ku me la, woatsrɔ̃ amesi si ku ƒe ŋusẽ le, si nye Abosam la”. (Heb.2:14). Satana ƒe nu gã didi na eɖokui na wògblɔ be : “Mali nye fiazikpui ɖe Mawu ƒe ɣletiviwo ta me[…] mía kple Dziƒoʋitɔ la míanɔ tasɔsɔ me.” Ke Mawu be : “Metsɔ wò wɔ dzowɔe ɖe anyigba dzi […]eye maganɔ anyi akpɔ gbeɖegbede o.” (Yes.14 : 13-14; Xezekiel 28 :18-19). « Ne ŋkeke, si anɔ bibim abe kpodzo ene ava la, dadalawo katã kple nu vɔɖi wɔlawo katã anɔ abe gbe ƒuƒu ene, eye ŋkeke, si gbɔna la afiã wo, masusɔ ke kple alɔ ɖi na wo o. Yehowa Zebaot ye gblɔe ». (Maleaxi 3 ; 19)

Xexeame katã akpɔ nusi nuvɔ̃ nye kple emetsonuwo. Nenye be ɖee wotsrɔe enumake le gɔmedzedzea me la, anye ne vɔvɔ dze dɔlawo dzi, eye esia agblẽ nu le Mawu ƒe ŋutikɔkɔe ŋu. Ke azɔ la, eƒe ɖeɖe ɖa keŋkeŋ aɖe eƒe lɔlɔ̃ fia, eye wòali ke eƒe ŋutikɔkɔe le xexeme nuwɔwɔ, siwo eƒe lɔlɔnu dzi wɔwɔ ado dzidzɔ na kple esiwo ƒe dzi me wòaŋlɔ eƒe Sewo ɖo la ƒe ŋku me. Nuvɔ̃ magava gbeɖe kpɔ o. Mawu ƒe Nya la le gbɔgblɔm be : “Xaxa mado ta ɖa zi evelia o.” (Naxum 1 : 9). Mawu ƒe Se, si Satana yɔ be kluvinyenye ƒe ka la, axɔ bubu ŋkɔ sia, si nye “Ablɔɖe-Se”. Nuwɔwɔ, siwo ƒe nuteƒewɔwɔ kpɔ kelili to dodokpɔ me la, magate ɖa tso woƒe ɖokuibɔbɔ na Mawu, amesi ɖe eɖokui fia blibo le amesiame ƒe ŋku me abe Lɔlɔ̃ manyagblɔ kple Nunyamavɔtɔ ene la gbɔ gbeɖe o.

Ta 30 lia —Adɻikã Le Amegbetɔ Kple Satana Dome

"Made adɻikã mi kple nyɔnu la dome, wò dzidzime kple e*ƒ*e dzidzime dome. Dzidzime sia la agbã ta na wò, eye wò la adu afɔkpodzi nɛ" (Mose I, 3:15). Mawu *ƒ*e nyametsotso na Satana le amegbetɔ *ƒ*e nuvɔ̃ me dzedze megbe la nye nyagblɔdi, si xɔ ɣeyiɣiwo katã vaseɖe nuwuwu, eye wògaƒo nu tso ʋiʋli gã, si amegbetɔwo *ƒ*e dzidzime, siwo katã anɔ anyigba sia dzi la, awɔ.

Mawu gblɔ be "made adɻikã'. Adɻikã dede sia menye nusi tso amegbetɔ gbɔ o. Esi amegbetɔ da Mawu *ƒ*e Sea dzi la, e*ƒ*e nɔnɔme zu gbegblẽ, eye ɖekawɔwɔ va ɖo eya kple Satana dome, ke menye mamã o. Fulélea ɖeke mele amegbetɔ nuvɔwɔla kple amesi nye nuvɔ̃ *ƒ*e dzɔtsoƒe la dome o. Wo katã wozu ŋutasẽlawo esi womã ɖa tso Mawu gbɔ. Nudadawɔla la mevo le eɖokui me vaseɖe esime wòhe ame bubuwo va eɖokui gbɔ, eye wòna wodo ŋugbe be yewoawɔ ɖe e*ƒ*e kpɔɖeŋu dzi o. Esia ta dɔla nuteƒemawɔlawo kple ame vɔdiwo wɔ ɖeka le dziɖelameƒo *ƒ*e *ƒ*uƒoƒoa ɖe me. Nenye ɖee Mawu mexe mɔ na wo o la, anye ne Satana kple amegbetɔwo katã awɔ ɖeka atsi tre ɖe dziƒo ŋu. Le esi wòle be amegbetɔƒomea katã natsi tre ɖe Satana ŋu la, awɔ ɖeka kplii boŋ le e*ƒ*e aglãdzedze ɖe Mawu ŋuti me.

Satana tè amegbetɔ kpɔ ale be yeahee de nuvɔ̃ me, abe alesi wòna mawudɔlaa ɖewo dze aglã ɖe Mawu ŋuti ene, kple susu sia be woakpe ɖe ye ŋu le yeƒe aʋa hoho ɖe dziƒo ŋu me. Mamãa ɖeke menɔ eya kple mawudɔla, siwo dze nuvɔ̃ me la, dome ku ɖe woƒe fuléle Kristo ŋu o. To gbɔ be gɔmesese menɔ wo dome le go bubuawo katã me o hã, wowɔ ɖeka vevie le woƒe tsitretsitsi ɖe xexeame katã Wɔla *ƒ*e dziɖuɖu ŋu. Ke esi Satana se be woade adikã ye kple nyɔnu la dome, ye*ƒ*e dzidzime kple nyɔnu la *ƒ*e dzidzime dome la, ede dzesii be ye*ƒ*e ŋutete wɔwɔ hena amegbetɔ *ƒ*e nɔnɔme gbegblẽ keŋkeŋ la ado go mɔxenua ɖewo, eye to mɔnu siawo dzi la, amegbetɔ ate ŋu akpɔ kelili ɖe ye ŋuti.

Satana *ƒ*e dzikukpɔkpɔ ɖe amegbetɔƒomea ŋu la lé dzo, elabena to Kristo dzi la, ame gakpɔ gome le Mawu *ƒ*e lɔlɔ̃ kple amenuveve me. Futɔa *ƒ*e didi katã enye be yeagblẽ ɖoɖo, si Mawu wɔ na amegbetɔ *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ la dome, yeaɖi gbɔ Mawu to e*ƒ*e nuwɔwɔwo gbegblẽ kple ɖiƒoƒo me, yeahe vevesese de dziƒoa katã me, eye anyigba dzi nayɔ kple hiãtuame kple nuxaxa. Ke le esiawo yome la, atsɔ nya ɖe Mawu ŋu, eye wòabu fɔe be gbegblẽawo katã nye amegbetɔ wɔwɔ *ƒ*e metsonu.

Amenuveve, si Mawu *ƒ*ã ɖe luʋɔ me la, hea adɻikã va amegbetɔ kple Satana dome. Amenuveve sia, si trɔa nuwo wɔna kple ŋusẽ, hewɔa nuwo katã yeyee, manɔme la, amegbetɔ azu Satana *ƒ*e kluvi ɖaasi, eye wòanye subɔla, si anɔ klalo ɣesiaɣi na e*ƒ*e gbeɖeɖewo dzi wɔwɔ. Ke ɖoɖo yeye, si ge ɖe e*ƒ*e luʋɔ me la, he dzre alo ʋiʋli va afisi ŋutifafa ɖu fia le vaseɖe ɣeyiɣi sia. Ɖusẽ, si Kristo nana la, wɔna be amegbetɔ te ŋu tsia tsitre ɖe ŋutasẽla kple ameteƒexɔla la ŋu. Amesi te ŋu tsria nuvɔ̃ esime wòle be wòalɔe,

amesi te ŋu tsia tsitre ɖe nudzodzro, siwo ɖu fia ɖe e*ƒ*e dzi dzi ŋu, eye wòɖu wo dzi la, ɖenɛ fiana be ɖoɖoa ɖe, si tso dzi*ƒ*o, la le dɔ wɔm le eme.

Fuléle, si le Kristo *ƒ*e Gbɔgbɔ kple Satana *ƒ*e gbɔgbɔ dome la, dze *ƒ*ã le alesi xexeame mexɔ Yesu nyuie o la me. Menye le alesi wòdze abe amesi si xexeame *ƒ*e kesinɔnu, atsyɔɖoɖo kple gãnyenyea ɖeke mele o la tae Yuɖatɔwo gbe nu le egbɔ ɖo o. Wokpɔ be ŋusẽa ɖe le esi, si akpɔ ŋutiɖoɖo na gomemakpɔ le xexemenuwo me. Ke Kristo *ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple kɔkɔenyenyewoe nye nusiwo he ame makɔmakɔwo *ƒ*e dɔmedzui va eyama dzi. Nugbegbe le ameɖokui gbɔ *ƒ*e agbe, si wònɔ nuvɔ̃ manɔmee la, nye ɣesiaɣi *ƒ*e mokaname na dukɔ sia, si yɔ kple dada kple gbegblẽ. Nusiae he fuléle kple dɔmedzoe kɔ ɖe eyama dzi. Satana kple e*ƒ*e dɔla vɔɖiwo wɔ ɖeka kple ame makɔmakɔwo. Gbegblẽ *ƒ*e ŋusẽwo katã wɔ ɖeka ɖe nyate*ƒ*ea Tavlila ŋu. Fuléle, si va A*ƒ*etɔ la dzi la, kee ava e*ƒ*e nusrɔlawo hã dzi. (493) Amesi dzesi nuvɔ̃ *ƒ*e ŋunyɔnunyenye, eye wòli ke ɖe tetekpɔ ŋuti la, ahe Satana kple etɔwo *ƒ*e dɔmedzoe va eɖokui dzi godo. Fuléle Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ɖoɖo dzadzɛwo, nyatsɔɖameŋu kple yometiti, si woatsɔ tsi tre ɖe ɖoɖo siawo *ƒ*e tavlilawo ŋu la, nu matsi gbeɖe, zi alesi nuvɔ̃ kple vɔwɔlawo anɔ anyi o. Kristo yomedzelawo kple Satana *ƒ*e subɔlawo mate ŋu age ɖe gɔmesesea ɖeke me gbeɖe o. Atitsoga *ƒ*e nuɖianunyenye mekpɔ vɔ o, elabe: “Amesiwo katã dina be yewoanɔ agbe ɖe mawusosroɖa nu le Kristo Yesu me la, woati woawo hã yome tsã.” (Timoteo II 3:12)

Satana *ƒ*e dɔtsɔlawo le dɔ wɔm madzudzɔmadzudzɔe le e*ƒ*e kpɔkplɔ te na e*ƒ*e gãnyenye, ale be woaɖo e*ƒ*e fiaɖu*ƒ*e, si atsi tre ɖe Mawu *ƒ*e dziɖuɖua ŋu la, anyi. Eyata wodina be yewoable Kristo yomedzelawo de megbedede me to tomaɖomaɖo me. Abe alesi wo*ƒ*e kplɔla wɔna le go sia me ene la, woawo hã tsɔa gɔmesese totro na Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo, eye wotsɔa gbegblẽ dea wo me. Abe alesi Satana dze agbagba be yeatsɔ fɔbubu da ɖe Mawu dzi ene la, nenema kee e*ƒ*e subɔlawo dina be yewoagblẽ ŋkɔ na Mawu *ƒ*e dukɔ la. Gbɔgbɔ, si ɖe Kristo *ƒ*e agbe ɖa la, gahea ame vɔɖiwo dea eyomedzelawo wuwu me. Wogblɔ nusiawo katã ɖi le nyagblɔɖi gbãtɔ me. “Made aɖikã mia kple nyɔnu la dome; wò dzidzime kple e*ƒ*e dzidzime dome.” Nya sia anɔ edzi yim ɖaa vaseɖe nuwuwu ke.

Satana le *ƒ*u *ƒ*om e*ƒ*e ŋusẽwo katã, eye wòtsɔ e*ƒ*e ŋutetea katã de vivli la me. Aleke wɔ mele mɔxenua ɖeke, alo tsitretsitsia ɖeke kpɔm le eŋgɔ o mahã ? Nukata Kristo *ƒ*e asrafowo le alɔ̃ dɔm ɖekematsɔlemetɔe? Esia tso kadede vavã me manɔ kple Kristo gbɔ, le esime e*ƒ*e Gbɔgbɔ Kɔkɔe megale wo dzi o la ta. Nuvɔ̃ menyɔ ŋu na wo abe alesi wòle na wo*ƒ*e A*ƒ*etɔ ene o. Womegbea nu le egbɔ kple ŋusẽ abe Kristo ene o. Womete ŋu kpɔa e*ƒ*e ŋunyɔ kple e*ƒ*e vɔɖinyenye mavɔ la o, eye wo*ƒ*e ŋkuwo gbã ale gbegbe be womenya viviti-fiavi la *ƒ*e dɛ̃ kple e*ƒ*e ŋusẽ o. Tsitretsitsi gblɔea ɖe koe nɔa wo me ɖe Satana kple e*ƒ*e dɔlawo ŋu, elabena womedzesi e*ƒ*e ŋusẽ kple vɔɖivɔɖinyenye kura o, eye womenya alesi avɑ, si wòho ɖe Kristo kple e*ƒ*e Hamea ŋu la, lolo eye wòsesẽ ɖo o. Ame geɖewo menya naneke le go sia me o. Womenya be yewo *ƒ*e futɔa la, avɑfia sesẽa ɖe wònye, si le dɔla vɔɖiwo ŋgɔ (494) le ɖoɖo gãwo wɔm kple aɖaŋudede detoa ɖe le e*ƒ*e avɑhoho sesẽ ɖe

Kristo ŋu me, ale be yeaxe mɔ na luʋɔwo ƒe ɖeɖekpɔkpɔ o. Le kristotɔ gbeƒãɖelawo kple nyanyuidɔ ŋgɔnɔlawo dome gɔ̃ hã, womegblɔa nyaa ɖeke tso Satana ŋu o, negbe bebli le nyagblɔti dzi ɣeaɖewoɣi ko. Womeléa ŋku ɖe dzesi, siwo ɖenɛ fiana le gaglãgbe, alesi Satana le dɔ wɔm madzudzɔmadzudzɔe hele dziɖuɖu kpɔm le eƒe wɔnawo me la ŋu o. Wometsɔ ɖeke le me na nyanyanana geɖewo ku ɖe eƒe ayedzedze ŋu o. Ðeko wòdze abe womenya ŋutɔ gɔ̃ hã be Satana li o ene.

Ke le esime amegbetɔwo ya menya eƒe ayedzedze o la, futɔ vɔdi sia, si le ŋudzɔ ɖaa la, le megbe na wo ɣesiaɣi, hele wo yome tim. Egena ɖe ƒomewo me, míaƒe duwo ƒe mɔwo katã dzi, gbedoxɔwo me, dukɔa ƒe takpeƒewo, ʋɔnudrɔƒewo, nɔa tɔtɔtɔtɔ dem amewo me, nɔa wo flum, henɔa tsɔtsrɔ̃ hem va luʋɔwo kple ŋutilãwo dzi, ŋutsuwo, nyɔnuwo kple ɖeviwo siaa dzi; egblẽa ƒomekadedewo me, eye wòƒãa fuléle, dzrewɔwɔ, aglãdzedze kple amewuwu susuwo ɖe amewo me. Gake ɖe ko wòwɔna na kristotɔwo abe Mawu ŋutɔe di nusiawo ene, alo be ele me be woava me godoo ene.

Satana dina ɣesiaɣi be yeagblẽ Mawu ƒe dukɔ la dome to mamã, si le kristotɔwo kple xexeame dome la ɖeɖe ɖa me. Le blema me, Israelviwo ge ɖe nuvɔ̃ me le esime wodze hadede kple trɔsubɔlawo, to gbɔ be Mawu gbe na wo hã la. Nenema kee wòtè egbe ƒe gbɔgbɔme Israel dukɔ la hã ɖa tso Mawu sosroɖa gbɔ to wɔna ma ke me. "…xexe sia me mawu gbã ŋku na dzimaxɔsetɔwo, bene Kristo, si nye Mawu ƒe nɔnɔme la, ƒe ŋutikɔkɔe Nyanyui ƒe kekeli la nagaklẽ na wo o." (Korin. II, 4:4). Amesiwo katã nye Kristo yomedzela maxɔdzowo la zu Satana ƒe subɔlawo. Dzi, si womegbɔ agbe o la, lɔa nuvɔ, eye wòdina be yealé ɖe eŋu, ado taflatse nɛ. Ke dzi, si wowɔ yeyee la, tsria nuvɔ, eye wòdina vevie be yeatsi tsitre ɖe eŋu.

Nenye be kristotɔwo tia hadede kple Mawu mavɔlawo kple dzimaxɔsetɔwo la, wohea wo ɖokui dea tetekpɔ me. Satana ɣlana eɖokui ɖe wo, eye wòtsɔa beble ƒe moblanu tsyɔna woƒe ŋkuwo dzi le adzame. Womedzeasii be hadede sia la, gbegblẽ ko wòate ŋu ahe va yewo dzi o; eye zi alesi wonɔa nu ƒom, nɔa nu wɔm abe xexemetɔwo ke ene, eye wonɔa edzi yim nenema la, woƒe ŋkuwo nɔa gbagbãm ɖe edzi.

Ne Hamea le xexeame ƒe numamewo dzi wɔm la, etrɔna ɖe xexeame nu, ke xexeame ya metrɔna ɖe Kristo nu o. Zi alesi nuvɔ̃ le amea ɖe mam la, nenemae meganyɔa ŋu nɛ o. Ame sike atia be yeawɔ ɖeka kple Satana ƒe subɔlawo la, adzudzɔ eƒe Aƒetɔ la vɔvɔ̃ kpuie. Ne mìekpɔ dodokpɔ le dɔdasi ƒe mɔ dzi abe alesi wònɔ na Daniel le fia-ƒe me ene la, kakaɖedzi asu mìasi be Mawu ƒe ametakpɔkpɔ anɔ mìa dzi godoo. Gake ne mìa ŋutɔ mìeƒo ta ɖe tetekpɔ ƒe ŋusẽ te le mìa ɖokui si la, ekema mìakpɔ anyidzedze kpuie alo le ŋgɔ ɖaa.

Tela wɔa dɔ ɣeaɖewoɣi kple dziɖuɖu geɖe to amesiwo amea ɖeke mesusu be wole eƒe ŋusẽ te o la dzi. Wokafuna agbalẽnyala gãwo kple amesiwo si aɖaŋu geɖe le, eye wodea bubu wo ŋu abe ɖee woƒe agbalẽnyanya kple aɖaŋu gã ate ŋu axɔ ɖe Mawu vɔvɔ̃ teƒe ene, alo ate ŋu akplɔ ame yi egbɔ ene. Ne mìebu wo ŋu kpɔ la, mìenya be talentowo, nunya,

kple bubuawo keŋ nye nunana tso Mawu gbɔ, gake ne nusiawo axɔ ɖe mawusosroɖa te*ƒ*e, eye, le esime wòle be woahe mía*ƒ*e luʋɔ te ɖe Mawu ŋu la, wote mí ɖa tso egbɔ la, wozu fi*ƒ*ode kple mɔtetre na mí boŋ. Ame geɖewo susuna be nusi dze abe dɔmenyo ɖeɖefia, alo nusi nyo ene la, tsona kristotɔnyenye *ƒ*e wɔna me godoo, le nukpɔkpɔ nu. Vodada gã bubua ɖeke megakpẽ wú susu sia o. Ele eme be nɔnɔme siawo naɖo atsyɔ na kristotɔ ɖesiaɖe *ƒ*e dẽ, elabena wonye nusiwo ate ŋu akplɔ ame yi ɖe subɔsubɔ vavãtɔ gbɔ. Gake ele vevie be woatso mía kple Mawu *ƒ*e kadede me hafi, ne menye nenem o la, woate ŋu atrɔ zu ŋusẽ alo mɔnu na nuvɔ̃ boŋ. Ame geɖe, siwo nye ame fatu, siwo si nunya sɔgbɔ le, eye womalɔ̃ kpɔ gbeɖe be yewoawɔ nusi amewo katã kpɔna abe wɔna gbegblẽwo ene o la, nenem me siawo menyena naneke wú nudɔwɔnu sesẽwo le Satana si me o. Amesiawo *ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ ɖe ame dzi kple wo*ƒ*e kpɔɖeŋu *ƒ*e nɔnɔme vavã, si ɣla eye wòflua ame la, wɔnɛ be wozua Kristo *ƒ*e futɔ, siwo vɔ̃di geɖe wú agbalẽmanyala, siwo mexɔ tutuɖoa ɖeke o la.

To gbedodoɖa vevie kple ɖokuitsɔtsɔna Mawu me ye Salomo xɔ nunya, si wɔ moya na xexeame katã, eye wòna be wokafui geɖe. Gake esi wòte ɖa le e*ƒ*e ŋusẽa *ƒ*e tso*ƒ*e ŋu, eye wòdze zɔzɔ le eya ŋutɔ *ƒ*e ŋutete ɖeɖe ko nu la, eva zu tetekpɔ gã me dzela. Alea ye nunana gã wɔ nuku, siwo wona fia, si *ƒ*o fiawo katã ta le nunya me la, wɔe be wòvatrɔzu dɔwɔnu sesẽa ɖe na luʋɔwo *ƒ*e futɔ la.

Le esime Satana le didim vevie be yeade viviti susuwo eme ku ɖe nusiawo ŋuti la, ele vevie be kristotɔ nagaŋlɔ be gbeɖe be: “míele aʋa wɔm kple ŋutilã kple ʋu o, ke boŋ mía kple dziɖulanyenye kple ŋusẽ, kple xexe sia me fia, siwo le fifi viviti sia me kpakple vɔ̃dinyenye *ƒ*e gbɔgbɔ, siwo le dzi*ƒ*onutowo me lae, le kame tem.” (Efeso 6 : 12) Nyanyanana sia, si tso Gbɔgbɔ me la, le ɖiɖim *ƒ*e alafalafawoe nye sia ʋuu keke vakɔ ɖe mia ŋɔli me. “Minɔ mo xexi, minɔ ŋudzɔ̃ elabena mia*ƒ*e aɖikãtɔ Abosam le tsatsam abe dzata, si le gbe ɖem hele ame dim, be yeavuvu ami ene” (Petro I, 5 : 8). “Mido Mawu *ƒ*e aʋawɔnu blibo la katã, bene miate ŋu anɔ te ɖe abosam *ƒ*e aɖaŋu vɔwo nu.” (Efeso 6 : 11)

Tso keke Aɖam *ƒ*e ŋkewo dzi vaseɖe egbe ŋkekewo me, mía*ƒ*e futɔ gã la le e*ƒ*e ŋusẽ ŋuti dɔ wɔm hena amegbetɔ teté ɖe to kple tsɔtsrɔ. Ke fifia la, ele dzadzram ɖo na e*ƒ*e aʋahoho mamlɛa ɖe Hame la ŋu. Amesiwo katã le ŋutete wɔm be yewoakplɔ Yesu ɖo la, woakpɔ wo ɖokui le ʋiʋli gãa ɖe kple futɔ, si ŋu ɖeɖi metena o la me. Zi alesi kristotɔ adi vevie be yeaɖi Kristo la, nenema ke futɔ la atsi tre sesĩe ɖe eŋui. Amesiwo katã le Mawu *ƒ*e dɔ wɔm vevie hele kutri kum be yewoaklo nu ɖa le vɔ̃ditɔ la *ƒ*e beblewɔnawo dzi, eye be yewoaɖe Kristo fia xexeame la, wo katã agblɔ abe Paulo ene be yewole Mawu subɔm le gbɔgbɔ *ƒ*e bɔbɔenyenye blibo me, kple aɖatsi le tetekpɔwo me.

Satana lũ ɖe Kristo dzi kple e*ƒ*e tetekpɔ sesẽwo, gake Đela kpɔ dziɖuɖu le ɖesiaɖe me. Mía ta wòwɔ aʋa siawo ɖo. E*ƒ*e dziɖuɖuawo katã na mí asinukpɔkpɔ be míawo hã miazu dziɖulawo. Kristo ana ŋusẽ amesiwo katã abiae la. Satana mate ŋu aɖu amea ɖeke dzi, ne eya ŋutɔ melɔ̃ o. Womena ŋusẽ Tela be wòaɖu fia ɖe ame *ƒ*e lɔlɔnu dzi, alo be woaté ɖe

luʋɔa ɖe dzi be wòawɔ nuvɔ̃ o, negbe luʋɔ ma ŋutɔ koe alɔ̃ hafi. Ate ŋu ahe dzimaɖi va ame dzi, gake mate ŋu até e*ƒ*e lɔlɔnu ɖe amea me o. Nenema kee wòateŋu agbã dzi na kristotɔa ɖe, gake mate ŋu atra gbegblẽ ɖe eme o. Edze be Kristo *ƒ*e dziɖuɖu nanye dzide*ƒ*o na eyomedzelawo eye wòana be woaʋli kalẽtɔe le wo*ƒ*e tsitretsitsi ɖe nuvɔ̃ kple Satana ŋuti me.

Ta 31 lia —Mawudɔla Nyuiwo Kple Gbɔgbɔ Vɔ̃wo

Kadede, si nɔ xexeme, si míekpɔna kple makpɔmakpɔwo dome, mawudɔlawo ƒe dɔwɔwɔwo kple gbɔgbɔ vɔwo ƒe wɔnawo, wo katã nye nusiwo ŋu woƒo nu tso nyuie le Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me, eye wowɔ ɖeka kple ameƒomea ƒe ŋutinya. Gake ɖe ko wòle dzedzem egbea abe amewo megale gbɔgbɔ vɔwo ƒe anyinɔnɔ dzi xɔm se o ene. Ame geɖewo xɔe se be mawudɔla kɔkɔe siwo “woɖo ɖa be woawɔ subɔsubɔdɔ le amesiwo lanyi agbexɔxɔ ƒe dome ta la, (Hebr. I : 14) menye nu bubua ɖeke wú ame kukuwo ƒe gbɔgbɔwo o. Gake menye mawudɔla nyuiwo kple mawudɔla vɔɖiwo ƒe anyinɔnɔ ɖeɖe ko ŋuti Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ƒo nu le o, ke wogaɖee fia, ɖikekea ɖeke manɔmee be womenye amegbetɔ, siwo nɔ anyigba dzi kpɔ hafi ku la, ƒe gbɔgbɔwo kura o.

Mawudɔlawo nɔ anyi hafi amegbetɔ va dzɔ, elabena wogblɔ nya sia be hafi woaɖo anyigba gɔme anyi la, “ŋukeɣletiviwo katã nɔ aseye tsom, eye Mawu ƒe viwo katã gli kple dzidzɔ. (Hiob 38:7). Le amegbetɔ ƒe anyidzedze megbe la, wodɔ mawudɔlawo ɖa be woadzɔ agbeti la ŋu, le esime amea ɖeke mekpɔ ku kpɔ o la. Le woƒe nɔnɔme nu la, mawudɔlawo kpɔ ŋusẽ wú amegbetɔwo. Psalmowo ŋlɔla gblɔ tso amegbetɔ ŋu be : ” Esusɔ vie nena wòsɔ kple mawudɔlawo kloe.” (Ps. 8:6)

Ŋɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ƒo nu na mí ku ɖe dziƒodɔlawo ƒe xexlẽme, ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe ŋu, woƒe dɔdasiwo le Mawu ƒe dziɖuɖua te, kple kadede, si le wo kple ɖeɖekpɔkpɔdɔ la dome ŋu. “Yehowa lí eƒe fiazikpui ɖe dziƒo, eye eƒe fiaɖuƒe ɖua nuwo katã dzi. “Nyagblɔɖila hã gblɔ be :“… eye mese mawudɔla geɖe, siwo ƒo xlã fiazikpui la … ƒe gbeɖiɖi”. (498) Le fiawo dzi Fia ƒe fiazikpuia ƒe nɔƒe la, mawudɔla geɖewo li, siwo nye “kalẽtɔ sesẽ, siwo wɔa eƒe nya dzi hesea eƒe gbeɖiɖi…” (Ps.103:19-20; Nyaɖ. 5:11). Nyagblɔɖila Daniel hã kpɔ dziƒodɔla siawo, siwo ƒe xexleme le “ame akpe teƒe akpe le esubɔm, eye ame akpe ewo teƒe akpe ewo le tsitre ɖe eŋgɔ.” Apostolo Paulo ya yɔ wo be “mawudɔla akpe akpewo ƒe takpekpe.” (Daniel 7:10 ; Hebri 12:22). Abe Mawu ƒe gbedasixɔlawo ene la, woƒe nɔnɔme le abe dzikedzo ene. (Ez. I:14). Woƒe ŋutikɔkɔe klẽna ale gbegbe, eye woƒe duʋuʋu le abe dzikedzo tɔ ene. Mawudɔla, si wokpɔ le Ðela ƒe yɔdoa gbɔ le eƒe tsitretsitsi megbe la, esi ƒe kpɔkpɔme le abe dzikedzo ene, eye eƒe awu fu tititi abe sno ene la, na be dzɔlawo vɔ̃ ŋutɔ eye wodzo nyanyanya eye wozu abe ame kuku ene le ŋɔ, si wòdzi na wo la, ŋuti.” (Mateo 28:3,4) Esime Asur-fia amenuɖiala Sanxerib do vlo Mawu hedzui, eye wòɖo be yeatsrɔ Israel la, eva me “le zã ma me be Yehowa ƒe dɔla do ɖawu ame akpe alafa ɖeka kple blanyi vɔ atɔ̃ le Asurtɔwo ƒe asaɖa me.” Mawudɔla la “…tsrɔ̃ ŋutsu kalẽtɔwo katã, aʋakplɔlawo kple amegãwo le Asur-fia ƒe asaɖa la me, eye wògbugbɔ yi eƒe anyigba dzi kple ŋukpẽ.” (Fiawo II, 19:35; Kronika II,32:21).

Wodɔ mawudɔlawo ɖo ɖe amenuvevedɔ gbe be woakpe ɖe mawuviwo ŋu, ɖo ɖe Abraham kple yayra ŋugbedodo, ɖo ɖe Sodom ƒe agbowo nu bena woaɖe Lot dzɔdzɔetɔ la tso tsɔtsrɔ̃ ƒe dzobibiwo me, ɖo ɖe Eliya, esi ɖeɖiteameŋu kple dɔwuame na wòde kuku ge

le dzogbe dzi, ɖo ɖe Elisa be woaɖee do go kple dzo-tasiaɖamwo kple sɔwo tso du suea ɖe, si me e*ƒ*e futɔwo xaxɛ ɖo le la, ɖo ɖe Daniel, si wode dzatawo *ƒ*e do me be woavuvui le esime wòle gbe dom ɖa na e*ƒ*e Mawu le fia trɔsubɔlaa ɖe *ƒ*e a*ƒ*e me la ta, ɖo ɖe Petro, si wotso ku fia na le fia Herodes *ƒ*e gaxɔ me, ɖo ɖe apostolo eve, siwo wode gaxɔ me le Filipi, ɖo ɖe Paulo kple amesiwo le *ƒ*u dzi zɔm kplii le zã titina *ƒ*e ahomya sesẽa ɖe me; wodɔ mawudɔlawo ɖo ɖe Kornelio be woaʋu susu nɛ ku ɖe Nyanyui la ŋuti, eye ɖo ɖe Petro hã be wòaɖe abla ayi ɖe aʋafia sia gbɔ kple ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e Nya la. Alea ye le ɣeawokatãɣi mawudɔla kɔkɔeawo wɔ dɔ na Mawu *ƒ*e dukɔa *ƒ*e gomekɔkpɔ.

Wotsɔ amedzikpɔkpɔ *ƒ*e mawudɔla ɖeka ɖo Yesu Kristo yomedzela ɖesiaɖe *ƒ*e axa dzi bena wòanɔ eta kpɔm le vɔɖitɔ la *ƒ*e aʋahoɖameŋuwo me. Satana ŋutɔ hã ʋu eme to nyagbɔgblɔ sia na Mawu me be : “Dzodzroe Hiob vɔa Mawua? Ðe menye wòetɔ kpɔ ɖe eya ŋutɔ kple e*ƒ*e nuwo katã ŋu godoo oa ?” (Hiob I, 9-10), Psalmowo ŋlɔla hã *ƒ*o nu tso alesi Mawu kpɔa etɔwo ta la ŋu: “Yehowa *ƒ*e dɔla *ƒ*ua asaɖa anyi ɖe amesiwo vɔnɛ la ŋu, eye wòhea wo doa goe.” (Ps.3:8). Mawudɔla, siwo Mawu tia be woakpɔ yeviwo ta la, kpɔa mɔ gena ɖe e*ƒ*e ŋku me ɣesiaɣi. A*ƒ*etɔ ŋutɔe gblɔ nya sia : “Mikpɔ nyuie, ne miagado vlo nenem ɖevi sue siawo dometɔ ɖeka o; elabena mele egblɔm na mi bena wo*ƒ*e mawudɔla, siwo le dzi*ƒ*owo la, le Fofo nye, si le dzi*ƒ*owo la, *ƒ*e mo kpɔm ɖaasi.” (Mateo 18:10).

Mawu *ƒ*e dukɔ, si dze ŋgɔ viviti-fiavi la *ƒ*e beble ŋusẽ kple vɔɖivɔɖi madzudzɔ, hele aʋa wɔm kple gbegblẽ ŋusẽwo katã la, akpɔ gome, ɖikeke manɔmee, le dzi*ƒ*odɔlawo *ƒ*e ametakpɔkpɔ me ɣesiaɣi. Ametakpɔkpɔ sia menye nane, si mehiã o. Nenye be Mawu wɔ e*ƒ*e amenuveve kple kpekpeɖeŋu *ƒ*e ŋugbedodo na viawo la, enya bena wole ʋiʋli sesẽ wɔ ge kple gbegblẽŋusẽ dziŋɔ vovovo, siwo nye kalẽwɔwɔ ŋusẽ, siwo ŋu ɖeɖi metena o la. Enya hã be amesiwo anɔ manyamanya me, alo ɖekematsɔleme me na vɔɖi-ŋusẽ siawo *ƒ*e ayewɔwɔ kple vɔɖivɔɖi la, anɔ dzɔgbevɔe gãa ɖe me.

Le gɔmedzedzea me, nuvɔ̃ menɔ mawudɔlaa ɖeke me esi Mawu wɔ wo o. Ke wo dome amesiwo va zu gbɔgbɔ vɔwo egbea la, nɔ tasɔsɔ me kple mawudɔla kɔkɔe siwo nye nute*ƒ*ewɔlawo na Mawu la, le ŋusẽ kple ŋutikɔkɔe me. Le wo*ƒ*e nuvɔmedzedze me la, wowɔ ɖeka kple aglãdzela gã la, heɖo be yewoagblẽ Mawu *ƒ*e ŋkɔ eye be yewoatsrɔ̃ amegbetɔwo. Esi Satana flu wo de e*ƒ*e aglãdzedze me, eye womegakpɔ nɔ*ƒ*e le dzi*ƒ*o o la, wowɔ ɖeka kplii ɣeawokatãɣi le aʋa hoho ɖe Mawu *ƒ*e dziɖuɖua ŋu me. Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*o nu tso wo*ƒ*e ŋusẽwo *ƒ*e ɖekawɔwɔ ŋuti, wo*ƒ*e dziɖuɖu kple *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o vovovoawo, wo*ƒ*e sebla kple tsitretsitsi ɖe amegbetɔ*ƒ*omea *ƒ*e ŋutifafa kple dzidzeme ŋu.

Nubabla Xoxo me nyawo *ƒ*o nu tso wo*ƒ*e anyinɔnɔ kple wɔnawo ŋuti; gake le Ðela *ƒ*e anyigbadzi nɔnɔ ŋkekewo mee woɖe wo*ƒ*e ŋusẽ fia le wòdze gãa ɖe wú. Kristo ɖi va be yeadze ɖoɖo, si wowɔ na amegbetɔ *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔdɔ la gɔme; ke Satana ya ɖoe vevie be yeana woanya be xexeame *ƒ*e dziɖuɖu la yetɔ wònye godo. Edze agbagba heɖo trɔsubɔsubɔ anyi ɖe xexea katã me, negbe le Palestina ko. Kristo va kaka dzi*ƒ*o *ƒ*e kekeli la ɖe du ɖeka

ma, si metsɔ eɖokui de tela *ƒ*e ŋusẽ te o la me. Ŋusẽ evee wɔ ʋiʋli sesẽa ɖe na dziɖuɖu kpɔkpɔ le du sia me. Yesu ke e*ƒ*e lɔlɔ̃ *ƒ*e abɔwo ɖi hele amesiwo katã le tsɔtsɔke kple ŋutifafa dim la kpem be woava ye gbɔ. Viviti ŋusẽwo kpɔe de dzesii be sẽɖo*ƒ*e li na yewo *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*e dɔwɔwɔwo, eye wokpɔe hã be ne Kristo kpɔ dziɖuɖu la, ekem yewo *ƒ*e fiaɖu*ƒ*e awu nu kpuie. Satana ʋli sesiẽ abe dzata, si wode ga ene, hewɔ e*ƒ*e ŋusẽa katã ŋu dɔ dzikutɔe ɖe amegbetɔwo *ƒ*e ŋutilã kple luʋɔ dzi.

Woɖee fia wòdze *ƒ*ãa le Nubabla Yeye la me be gbɔgbɔ vɔwo nɔ amegbetɔwo me. Amesiawo *ƒ*e xaxa menye dɔléame *ƒ*u*ƒ*lu, si vaa ame dzi ɖeɖe koe o. Kristo dze si amesi wòle aʋa wɔm kple la nyuie ŋutɔ, eye wòdea dzesi gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e ame me nɔnɔ kple wɔnawo kaba.

Míakpɔ kpɔɖeŋu gã ɖeka ku ɖe wo*ƒ*e xexlẽme, ŋusẽ kple ayewɔwɔ vɔdi ŋuti, kpakple Kristo hã *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ *ƒ*e ŋusẽ, le ŋutinya, si *ƒ*o nu tso dɔyɔyɔ na gbɔgbɔmakɔmakɔtɔa ɖewo le Gadara ŋuti la me. Gbɔgbɔ blibawo *ƒ*e aboyome nublanuitɔ siawo mete ŋu léa wo ɖokui o, ke wonɔa ɣli dom, nɔa wo ɖokui nyamam, nɔa nuwo katã gbãm, eye wo*ƒ*oa amesiwo tea ɖe wo ŋu la. Alesi wo*ƒ*e ŋutilã nye ʋu ɖeɖe, wo*ƒ*e nɔnɔme zu gbegblẽ, eye susu hã bú ɖe wo la, nye nukpɔkpɔ, si doa dzidzɔ na viviti- fiavi la ŋutɔ. Gbɔgbɔ bliba, siwo nɔa fu wɔm nublanuime siawo, dometɔ ɖeka gblɔ be : "Nye ŋkɔe nye Legio, elabena mí ame geɖewoe.'' (Marko 5:9). Le Romatɔwo *ƒ*e aʋakɔ me la, legio ɖeka *ƒ*e asrafowo *ƒ*e xexlẽme le abe ame akpe etɔ̃ yi ɖe akpe atɔ̃ ene. Satana hã ma e*ƒ*e aʋakɔwo ɖe hatsotsoe vovovowo me, eye gbɔgbɔ bliba siawo *ƒ*e hatsotso, si me wonɔ la *ƒ*e xexlẽme anɔ abe legio ɖeka ene.

Le Yesu *ƒ*e gbeɖeɖe nu la, gbɔgbɔ vɔ̃ siawo do go tso ameawo me eye nenem me siawo bɔbɔ nɔ anyi kpoo le Ðela *ƒ*e afɔ nu, le ɖokuibɔbɔ, ŋutifafa kple nunya me. Ke gbɔgbɔ blibawo ya, woxɔ mɔɖeɖe be woage ɖe hawo *ƒ*e haa ɖe me, eye wokplɔ wo de atsia*ƒ*u me. Gake Gadaratɔwo ya tsɔ asixɔxɔ na wo*ƒ*e hawo tsɔ wú yayra, si Yesu he va na wo la, eye wobia tso dzi*ƒ*o Dɔyɔla la si be wòate ɖa le yewo *ƒ*e du la ŋu. Esia dim Satana ya le. Ena be esi wotsɔ fɔbubu na Yesu ɖe lã siwo tsrɔ̃ na wo ta la, enyɔ ɖokuitɔdidi *ƒ*e vɔvɔ̃ le wo me, eye wòna be womagase e*ƒ*e nyawo o. Satana bua fɔ kristotɔwo madzudzɔmadzudzɔe ɖe xaxawo, dzɔgbevɔe kple vevesesewo ta, to gbɔ be eya ŋutɔ kple e*ƒ*e dɔla vɔɖiwoe le gɔme na nusiawo katã hã.

Gake, esi wòle alea hã la, naneke mete ŋu xea mɔ na Kristo *ƒ*e taɖodzinu wɔwɔ o. Eɖe mɔ na gbɔgbɔ vɔawo be woatsrɔ̃ hawo *ƒ*e hatsotso, si le afima ne wòanye mokaka na Yudavi, siwo le lã makɔmakɔwo nyim le wo*ƒ*e galɔlɔ̃ ta. Nenye ɖee Kristo meɖo asi wo dzi o la, anye ne gbɔgbɔ bliba siawo he hawo, wo nyilawo kple wo dzikpɔlawo siaa nyrɔ̃ ɖe atsia*ƒ*u me. Ke ne hanyilawo kple wo dzikpɔlawo tsi agbe la, Kristo *ƒ*e amenuveve *ƒ*e ametakpɔkpɔe na. Kpe ɖe nusiawo ŋu la, Kristo ɖe mɔ be nudzɔdzɔ siawo nava me, ale be e*ƒ*e nusrɔlawo ŋutɔ nakpɔ Satana *ƒ*e ŋutasesẽ ŋusẽ *ƒ*e dɔwɔna ɖe amegbetɔ kple lãwo dzi.

Ðela di hã be ye*ƒ*e nusrɔlawo nadze si futɔ, si wole akɔ kpe ge kple la, ale be womegadze e*ƒ*e mɔtetrewo me ahakpɔ anyidzedze to e*ƒ*e beblewɔnawo me o. Edi hã be nuto siawo menɔlawo nakpɔe be ŋusẽ le yesi, si agbã Satana *ƒ*e ŋusẽwo katã, eye wòaɖe ga amesiwo futɔ la wɔ kluviwoe. To gbɔ be Yesu dzo le te*ƒ*e ma hã la, amesiwo wòɖe nukutɔe la, tsi anyi henɔ gbe*ƒ*ã ɖem amesi ɖe wo la *ƒ*e amenuveve.

Woga*ƒ*o nu tso kpɔɖeŋu bubuwo ŋu le Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me. Yesu ɖe gbe ɖe gbɔgbɔ bliba, si nɔ Sirofoenike nyɔnua ɖe *ƒ*e vinyɔnu me, esi wònɔ fu ɖem na vevie la dzi, eye wònyae do goe. (Marko 7:26-30) Amea ɖe, "si me gbɔgbɔ vɔ̃ nɔ, eye wònye ŋkuagbãtɔ kple aɖetututɔ la." (Mateo 12:22); "...ŋutsuvia ɖe, si me gbɔgbɔ ma*ƒ*onu nɔ, eye, enuenu wòtsɔnɛ *ƒ*ua dzo me kple tɔ me be yeawui la," (Marko 9:17-27), kple ŋutsu, si me Abosam *ƒ*e gbɔgbɔ bliba nɔ, eye wònɔ fu ɖem na amewo le Sabat-ŋkeke dzi, le *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*e le Kapernaum la, wo katã wokpɔ dɔyɔyɔ tso Ðela amenuvela la gbɔ. Le nudzɔdzɔ siawo katã kloe me, Kristo *ƒ*o nu na gbɔgbɔ vɔ̃ ɖesiaɖe abe amesi si nunya le la ene, eye wòde se nɛ be wòado go tso amesi me wòle la me, eye bena wòagaɖe fu nɛ azɔ o. Amesiwo nɔ subɔsubɔ wɔm le Kapernaum gbemagbe katã *ƒ*e mo wɔ ya, esi wokpɔ Ðela *ƒ*e ŋusẽ gã, si wòɖe fia la, eye wogblɔ le wonɔewo dome be : "nuka nyae nye esi ma ? Elabena ekpɔ mɔ kple ŋusẽ hedea se na gbɔgbɔ blibawo eye wodoa go." (Luka 4: 33-36)

Edziedzi la, wokpɔa amesiwo me gbɔgbɔ blibawo le la abe amesiwo le vevesese gãa ɖe *ƒ*e nɔnɔme me ene, gake ɣeaɖewoɣi la menyena nenema o. Le wo*ƒ*e ŋusẽ tɔxɛ, si metso amegbetɔ *ƒ*e dzɔdzɔme o didi me la, ameaɖewo lɔna faa tsɔa wo ɖokui dea Satana *ƒ*e ŋusẽ te. Nenem mesiawo mewɔa ʋiʋlia ɖeke tsi tre ɖe gbɔgbɔ vɔwo ŋu o. Wo dome amea ɖewoe nye Simon afakala, Elimas adzetɔ, kple ɖetugbuivi, si me afakagbɔgbɔ nɔ, eye wòkplɔ Paulo kple Silas ɖo le Filipi *ƒ*e dua me. To gbɔ be Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ɖi ɖase geɖe tso nusiawo ŋu hã la, amesi agaxɔe se be Abosam kple e*ƒ*e dɔtsɔlawo meli o la, le afɔku gãa ɖe, si lolo ŋutɔ la me, elabe woage ɖe gbɔgbɔ siawo *ƒ*e ŋusẽ te. Zi alesi mímadzesi wo*ƒ*e ayedzedze vɔɖiwo o la, woakpɔ mɔnu geɖe, si míate ŋu asusu o la, le mía ŋu. Geɖewoe nye amesiwo xɔa gbɔgbɔwo *ƒ*e susuɖeɖewo heblea wo ɖokui be yewo ŋutɔ *ƒ*e nunya *ƒ*e susuɖeɖewoe wonye. Esia tae, esi míele tetem ɖe ɣeyiɣiawo *ƒ*e nuwuwu ŋu, eye Satana agawɔ dɔ kple ŋusẽ gã, si ŋu dɔ mewɔ kpɔ o, bena woaflu ame geɖe alesinu wòate ŋui ade tsɔtsrɔ̃ me la, ele ŋutete wɔm vevie ale be amewo naxɔe se be yemeli o. E*ƒ*e ɖoɖoe nye be yeŋutɔ kple ye*ƒ*e dɔwɔwɔ mɔnuwo naɣla ɖe amewo.

Aʋatsokala gã sia mevɔa naneke wú be míadzesi e*ƒ*e ayetetre vɔɖiwo o. Nusi wòwɔna heɣlana e*ƒ*e dẽ ale gbegbe lae nye be wòana amewo na*ƒ*o nu tso eyama ŋu wòaɖi kokui ŋutɔ, ale be amea ɖeke nagatsɔ ɖeke le me na ye o. Ekpɔa dzidzɔ ne wowɔ e*ƒ*e nɔnɔmetata wòle nyama eye menya kpɔ kura o, abe amegbetɔ afã, lãa ɖe afã ene la. Ne amesiwo kpɔa wo ɖokui abe nunyalawo ene le nu *ƒ*om tso eŋu kple alɔmeɖeɖe alo abe modzakaɖenya ene la, nusia hã doa dzidzɔ nɛ fũ.

Le esi wòteŋu ɣla eɖokui ɖe amewo nyuie le aɖaŋu manyagblɔa ɖe me ta, ame geɖewo wɔa biabia sia be: ɖee Satana li vavã mahã ? Eƒe dziɖuɖudzesi ɖekae nye be susu, siwo tsi tre ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ƒe ɖaseɖiɖi vavãwo ŋu la le gegem ɖe subɔsubɔ ƒuƒoƒowo me le xexeame godoo. Esi wònye be ameblela la kpɔa ŋusẽ kaba ɖe amesiwo medzesi eƒe nuwɔnawo o ƒe susu dzi la, esia tae Mawu ƒe Nya le kpɔɖeŋu geɖewo nam mí ku ɖe eƒe dɔwɔwɔ vɔdiwo ŋu, henɔa nu klom ɖa le eƒe ŋusẽ ɣaɣlawo dzi, ale be míakpɔ nyuie le eƒe aʋahoho ɖe ame ŋu ŋuti.

Ele be Satana kple eƒe aʋakɔa ƒe ŋusẽ kple ŋutasesẽ naɖo vɔvɔ̃ na mí vavã, nenye be mímate ŋu akpɔ sitsoƒe kple xɔname le mía Ðela ƒe ŋusẽ, si lolo wú la me o. Míedoa klaɖuba kple gametiwo míaƒe aƒewo nu bena míakpɔ mía ŋutɔwo kple míaƒe nunɔamesiwo ta ɖe ame vɔɖiwo ŋuti, gake bebli ye míebua ta me tso mawudɔla vɔɖi, siwo le agbagba dzem atraɖi be yewoa ge ɖe mía me la ŋu, evɔ wònye be ŋusẽa ɖeke hã mele mía ŋutɔ míasi be míatsi tsitre ɖe woƒe aʋahoho ŋu, aʋli mía ɖokui ta o. Nenye ɖee mɔɖeɖe li na wo la, woagblẽ míaƒe nunya alo susu, awɔ funyafunya míaƒe ŋutilã, atsrɔ̃ míaƒe nunɔamesiwo kple míaƒe agbe siaa alesi wolɔ. Nu dziŋɔa ɖe wònye be ame natsi tsitre ɖe Mawu ŋu, ahaɖe asi le eɖokui ŋu na Satana ƒe tetekpɔwo, vaseɖe esime Mawu nagblẽ wo ɖe gbɔgbɔ vɔwo ƒe asi me. Ke amesiwo kplɔa Kristo ɖo la kpɔa dedienɔnɔ le eƒe kpɔkplɔ te ɣesiaɣi. Woɖoa mawudɔla ŋusẽtɔwo ɖo ɖe wo tso dziƒo bena woakpɔ wo ta. Vɔɖitɔ mate ŋu age ɖe ametakpɔkpɔ ƒe asaɖa, si Mawu ƒu ɖe eƒe dukɔa ŋu la me akpɔ o.

Ta 32 lia —Satana Ƒe Mɔtetrewo

Uivli gã, si le edzi yim le Kristo kple Satana dome, *ƒ*e akpe adẽ sɔŋ enye sia, *ƒ*e nuwuwu tu a*ƒ*e azɔ. Le esia ta, Satana *ƒ*e ŋutete, si wɔm wòle be yeagblẽ Kristo *ƒ*e dɔwɔwɔwo ɖe amegbetɔwo ta, ale be yeahe luvɔwo de ye*ƒ*e mɔtetrewo me la, gale ŋusẽ kpɔm ɖe dzi. E*ƒ*e taɖodzinue nye be amegbetɔ natsi dzimematrɔmatrɔ me vaseɖe esime Ðela nawu e*ƒ*e avuléledɔ nu, eye vɔsa maganɔ anyi na nuvɔ̃ o. Ne womegale ŋutete tɔxɛa ɖeke wɔm be woatsi tre ɖe e*ƒ*e ŋusẽ ŋuti o, eye ɖekematsɔleme bɔ ɖe Hamea me kple xexeame godoo la, Satana kpɔa vovo le eɖokui me, elabena vɔvɔ̃ megali be amesiwo yelé ɖe ye*ƒ*e ŋusẽ te la ava ge le yesi o.

Ke nenye be wohe amegbetɔ *ƒ*e susu yi ɖe agbe mavɔ nuwo dzi, eye luvɔwo le biabiam se be : “Nuka mawɔ akpɔ ɖeɖe mahã ” la, etsia tre hedina be yeaho avɑ ɖe Kristo *ƒ*e ŋusẽ ŋu bene yeaxe mɔ na Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e dɔwɔwɔ ɖe ame dzi. Ɖɔŋlɔawo gblɔ na mí be gbe ɖeka la, mawuviwo va tsi tre ɖe Yehowa ŋku me, eye Satana hã nɔ wo dome va; (Hob I:6), ke menye bena yeava de ta agu na Fia mavɔ la o, ke boŋ be yeawɔ ye*ƒ*e susu vɔɖiwo ŋuti dɔ tsi tre ɖe amedzɔdzɔewo ŋu. Ðe susu sia ta kee wòɖona vevie be afisiafi, si amewo a*ƒ*o *ƒ*u asubɔ Mawu le la, yeanɔ wo dome. To gbɔ be womekpɔnɛ o la, enɔa dɔ wɔm kple ŋusẽ be yeaxɔ susu le subɔsubɔwɔlawo si. Abe avɑfia aɖaŋudzela gã ene la, ewɔa e*ƒ*e ɖoɖowo do ŋgɔ. Ne ekpɔ Mawu *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖelaa ɖe le Ɖɔŋlɔawo me dzrom la, eya hã léa ŋku ɖe nya, si ŋu wole nu *ƒ*o ge le na dukɔa ŋu. Ke le eyome la, etoa aye mɔnuwo dzi hetrɔa nɔnɔmewo kple aɖaŋu, ale be gbedasi la nagasu amesiwo wòflu de nu dadaa ɖe me, si ŋu wole avɔ klo ge le la ŋu o. Adi be yeawɔe be amesi ŋutɔ wòle vevie na be wòase toklãnya alo nufiamenya sia la, nudzɔdzɔa ɖe nawɔɛ be wòanɔ afi bubu ɣemaɣi, alo be nane naxe mɔ nɛ be wòagase nya, siwo anye agbe *ƒ*e vevɛlili na eyama la o.

Le go bubu me la, Satana kpɔa vɔvɔ, si nɔa Mawu subɔlawo me ne wode dzesi gbɔgbɔme *ƒ*e viviti, si tsyɔ̃ amegbetɔwo dzi la. Eɖoa to wo*ƒ*e gbedododoɖa veviewo, ne wole amenuveve kple ŋusẽ biam Mawu be wòanyɔ luvɔwo tso wo*ƒ*e ɖekematsɔleme, alɔgblɔdɔ kple alɔ̃ dɔdɔ me. Ne ese gbedododoɖa siawo la, yehã *ƒ*e dɔwɔwɔ kple aɖaŋu vɔdi gakpɔa ŋusẽ ɖe dzi. Etea amegbetɔwo kpɔ kple nuɖuɖu *ƒ*e vivisese, alo nu bubu, siwo ŋu miedoa taflatsɛ na mia ɖokuiwo le, eye to nusiawo me la, enana be wo*ƒ*e susuwo nadɔ̃ alɔ, eye womagase nu, si le vevie be woanya la o.

Satana nya nyuie be amesiwo katã yeana woawɔ kuvia le gbedododoɖa kple Biblia sɔsrɔ̃ ŋu la, woatsi ye*ƒ*e asi me godo. Esia ta wòdia mɔnu, siwo katã ŋu wòake ɖo ne yeaɖe amewo *ƒ*e susu ɖa. Amea ɖewo dina be woadzesi yewo abe mawuvɔlawo ene; gake esi wòle be woadi ŋgɔgbededede le sidzedze Nyate*ƒ*ea me la, wo*ƒ*e subɔsubɔdɔ koe nye be woadi nusi nye dɛ̃ gbegblẽ, alo nusi nye nudadafafia le amesiwo *ƒ*e xɔse mewɔ ɖeka kple wotɔ o la me. Nenem-mewoe nye Satana *ƒ*e dɔwɔnu vavãtɔwo. Nyatsɔɖamenɔviŋulawo sɔ gbɔ fũ. Wonɔa wo*ƒ*e wɔnawo dzi vevie, le esime Mawu nɔa dɔ wɔm, eye e*ƒ*e subɔlawo nɔa bubu

vavã tsɔm nɛ la. Wotsɔa gɔmesese gbegblẽ naa amesiwo lɔã Nyate*ƒ*ea, eye wowɔna ɖe edzi la, *ƒ*e nyagbɔgblɔ kple wɔnawo. Wodina be woakpɔ amesiwo nye Kristo *ƒ*e subɔla nute*ƒ*ewɔlawo, kutrikulawo kple ɖokuitɔmadilawo abe amesiwo le bubú *ƒ*e mɔ dzi kple ameblelawo ene. Wotsɔe ɖo wo ɖokui dzi abe dɔ ene be woatsɔ gɔmesese totro na wɔna dzɔdzɔe, siwo dze na kafukafu la, eye wohea susu vɔɖiwo dea amewo *ƒ*e ta me, ale be woabu vɔ̃ ɖe nyate*ƒ*emewo ŋu. Mɔ, siwo katã dzi woate ŋu ato, si ana be amewo nakpɔ nusi le dzadzɛ kple dzɔdzɔe la, abe nu gbegblẽ kple ameblenu ene la, nyo na wo.

To gbɔ be ele alea hã la, medze be amea ɖe naɖe asi le eɖokui ŋu be amesiawo naflui de gbegblẽ me o. Ele bɔbɔe be woadzesi amesi *ƒ*e vi wonye, amesi nye kpɔɖeŋu na wo, kple amesi *ƒ*e dɔdasi wɔm wole. “Mitsɔ wo*ƒ*e tsetsewo dze si wo. (Mateo 7:16). Wo*ƒ*e wɔna ɖi Satana tɔ, amesi nye amegblẽla, si me aɖi vɔɖi le, “mía nɔviwo nutsola.” (Nyaɖ. 12:10).

Ameblela gã la ɖo dɔtsɔla geɖe, siwo le gbesɔsɔ be yewoakaka alakpanufiafia *ƒ*omevi vovovo, siwo sɔ kple amesiwo wòle didim be yeatsrɔ̃ la *ƒ*e didi kple dɛwo. Ele e*ƒ*e ɖoɖowo me be yeana gotanuwɔlawo kple amesiwo metrɔ le wo*ƒ*e dziwo me o la natra ɖe Hamea me, ale be woado ŋusẽ ɖikeke kple dzimaxɔse, siwo anye mɔxenu na amesiwo di be Mawu *ƒ*e dɔ la nade ŋgɔ, eye yewo hã yewoakpɔ ŋgɔgbededede kplii la. Geɖewoe nye amea ɖewo, siwo si xɔse vavã mele ɖe Mawu alo e*ƒ*e Nya la dzi o, ke wolɔ̃ ɖe Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ɖoɖoa ɖewo ko dzi, heyɔ wo ɖokuiwo be kristotɔwo. Nenemae wotsɔa wo*ƒ*e nudadafiafiawo dea Hamea me, abe nufiafia, siwo nɔ anyi ɖe Biblia dzi ene.

Susuɖeɖea ɖewo gblɔna be nusi dzi woxɔ se la mehea emetsonua ɖeke vaa ame dzi o. Nya sia nye Satana *ƒ*e ameblenya gãwo dometɔ ɖeka, si le amewo flum geɖe. Enya be Nyate*ƒ*e, si amea ɖe axɔ kple lɔlɔ̃ la awɔ ame sia kɔkɔe. Esia ta wòdzea agbagba ɣesiaɣi be yeatsɔ alakpa, kple glinyawo kpakple ‘nyanyui’ bubu aɖɔli Nyate*ƒ*e la. Tso gɔmedzedzea me ke Mawu *ƒ*e subɔlawo wɔ aʋa kple nudadafialawo, menye ɖe ame vɔɖi, si wonye la ɖeɖe ko ta o, ke ɖe alesi wonɔa alakpa, siwo nye afɔku na luʋɔwo la hã kakam ta. Eliya, Yeremya, Paulo, wo katã tsi tre sesiẽ kple kalẽ ɖe amesiwo nɔa amewo ɖem ɖa tso Mawu *ƒ*e Nya gbɔ la ŋu. Vovokpɔkpɔ, si metsɔa ɖeke le me, alo metsɔ asixɔxɔa ɖeke na kekeli xɔse, si le dzɔdzɔɛ o la, nye nusi ŋu Nyate*ƒ*e taʋlila kɔkɔe siawo tsi tre ɖo sesiẽ kple taflatsɛmado.

Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e gɔmeɖeɖe, si mede blibo o, eye wòtso ame ŋutɔ *ƒ*e lɔlɔnu me, kpakple nufiafia, siwo tsi tre ɖe wonɔɛwo ŋu, siwo sɔ gbɔ le kristotɔwo dome le xexeame godoo, le egbe ŋkekewo me la, wo katã nye mía*ƒ*e futɔ gã la *ƒ*e dɔwɔna, siwo wɔm wòle be wòade tɔtɔtɔtɔ gãa ɖe amewo *ƒ*e susu me, alo bena amea ɖeke nagate ŋu ke ɖe afisi Nyate*ƒ*e la le ŋu o. Havi gɔmemase kple mamã, si le Kristo-Hameawo dome egbea *ƒ*e akpa gãtɔ tso wɔna sia me be edziedzi la, ame geɖewo tsɔa gɔmesese totro naa Mawunya, hedoa nudadafiafia, si sɔ kple wo*ƒ*e lɔlɔnu la dzi. Esi wòle be woasrɔ̃ Mawunya kple beléle le dzi

*ƒ*e bɔbɔenyenye me, ale be woake ɖe nunya ŋu la, ame geɖewo dina nu tovoa ɖe, si tso ame ŋutɔ gbɔ.

Le wo*ƒ*e didi nu be yewoana Ɖɔŋlɔawo naɖo kpe nufiafia gbegblẽwo, alo wɔna, siwo menye kristotɔ *ƒ*e wɔnawo o dzi la, amea ɖewo tsɔa Mawunya *ƒ*e nyatia ɖewo, si woɖea do go tso nudzɔdzɔa ɖe me ko wɔa dɔ; ɣeaɖewoɣi ŋutɔ gɔ̃ hã, wotsɔa kpukpuia ɖewo *ƒ*e mamãme ɖeɖe ko, evɔ wònye be nenye ɖee wotsɔ kpukpui bliboa katã la, wo*ƒ*e gɔmeɖeɖea atrɔ keŋkeŋ hafi. Abe da dzeaye ene la, woɣlaa wo ɖokuiwo ɖe nyatia ɖe, si wotsɔna wòtsia ya me la godo, eye wotsɔa nya siawo dea wo*ƒ*e ŋutilã *ƒ*e didiwo dzi. Alea ye ame geɖewo nyana hafi gblẽa Mawu *ƒ*e Nya la dome, le woa ŋutɔ *ƒ*e didi nu. Bubuawo siwo de ŋgɔ le susu ɖeɖe me la, tsɔa Biblia *ƒ*e dzesidede kple dzesiwo, hetsɔ woawo ŋutɔ *ƒ*e gɔmeɖeɖe, si dzro wo la na wo, eye wometsɔa ɖeke le me na Mawunya *ƒ*e ɖasedɖiɖi blibo la o. To gbɔ be Ɖɔŋlɔawo ŋutɔ ɖea wo ɖokui gɔme hã la, wotsɔa woawo ŋutɔ *ƒ*e susuwo *ƒ*e tsadɖiɖi siawo fiana abe Biblia me nyawo ene.

Ɣesiaɣi, si míasrɔ̃ Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo, gbedodoɖa gbɔgbɔ kple bɔbɔenyenye manɔmee, eye míaɖe asi le mìa*ƒ*e susuwo ŋu o la,mímate ŋu ase Ɖɔŋlɔa me nya siwo me kɔ nyuie na gɔmesese, kple esiwo sesẽ la gɔme nyui o. Roma-hamea kplɔlawo tiaa Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo siwo dzea edzi na wo, hetrɔa gɔmesese na wo le woawo ŋutɔ *ƒ*e ɖoɖo nu hafi tsɔa wo nana dukɔa, le esime wodea se be amea ɖeke nagaxlẽ Biblia na eɖokui ne wòate ŋu ase Nyate*ƒ*e kɔkɔeawo gɔme o. Biblia katã le e*ƒ*e blibodede me, abe alesi Mawu tsɔe na ene la, ye wòle be woatsɔ na dukɔa. Anyo nɛ be maxɔ Biblia nusɔsrɔa wotrɔ asi le glasã la nɛ. ɖeke o, wú be woatsɔ nusi ŋu Ðe wòle be Biblia nanye kplɔla na amesiame, si di be yeadze si ye*ƒ*e Wɔla *ƒ*e lɔlɔnu. Mawu tsɔ nyagblɔɖi nya, si ŋu kakaɖedzi le la, na amegbetɔwo. Mawudɔlawo kple Kristo ŋutɔ va Daniel kple Yohanes gbɔ be woaɖe nusiwo gbɔna dzɔdzɔge kpuie la fia wo. Nya vevi, siwo ku ɖe mía*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ ŋu la, menye nusiwo woɣla ɖe nukunuaa ɖe me o. Womeɖe wo fia hã le nɔnɔme, si atɔtɔ alo abú amesiwo le Nyate*ƒ*e la dim, le anukwareɖiɖi me o. Yehowa gblɔ na Xabakuk, nyagblɔɖila be: “Ɖlɔ̃ ŋutega la ɖi, eye naɖee ɖe kpe dzi, be wòanya xlẽ bɔbɔe. (Xab. 2:2). Mawu *ƒ*e Nya la me kɔna na amesiwo srɔnɛ kple dzi, si ɖo ta Mawu gbɔ la. Luʋɔ sia luʋɔ, si ɖiaa anukware vavãtɔ la, ava Nyate*ƒ*e kekeli la gbɔ godo. « Kekeli dona na ame dzɔdzɔewo.” (Ps.97: 11) Eyata hamea ɖeke mate ŋu ade ŋgɔ le kɔkɔenyenye me, negbe ɖeko hameviwo nadi Nyate*ƒ*e la vevie abe kesinɔnu ɣlaɣlaa ɖe ene hafi.

Le nyati, si nɔa ɖiɖim sesiẽ be: “edze be kristotɔ nakpɔ vovo” nu la, ameha gãa ɖe tsɔa wo ɖokuiwo dea futɔ, si nu metia kɔ na o la, *ƒ*e mɔtetrewo me, le ɣeyiɣi, si me eyama nɔa dɔ wɔm vevie na e*ƒ*e taɖodzinuwo *ƒ*e mevava. Le esime wònɔa ŋgɔdede kpɔm le Biblia *ƒ*e toyiyi me to amegbetɔ ŋutɔ *ƒ*e susu vlowo ɖeɖe me la, woɖea Mawu *ƒ*e Seawo ya ɖe aga, eye hameawo gena ɖe nuvɔ̃ *ƒ*e kluvinyenye te henɔa susum be yewo zu ablɔɖeviwo.

Ame geɖewo le kpɔkpɔm egbea be numekulawo ƒe dɔwɔwɔwo zu fiƒode na mí. Ne Mawu ɖe mɔ be woake ɖe nu geɖewo ŋu le nunya kple aɖaŋu dɔwɔwɔ gome la, ɖee wòwɔe be kekeli ƒe tɔsisi gãa ɖe nagbagba ɖe xexeame katã dzi. Gake ne Mawu ŋutɔ menɔ woƒe numekukuawo kple aɖaŋudedeawo me o la, ekem nunyala gãatɔ kekeake hã age ɖe mɔtatra me, ne wosusu be kadedea ɖe le amegbetɔ ŋutɔ ƒe susuɖeɖe kple Mawu ƒe ɖeɖefiawo dome.

Amegbetɔ ƒe nunya le ŋutilã kple gbɔgbɔ gome siaa nye nusi mede blibo o; le esia ta, ame geɖewo mete ŋu nana be woƒe ŋutilã me nunya wɔa ɖeka kple Ɖɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawo ƒe nyagbɔgblɔwo o. Geɖewoe nye amesiwo xɔa susuɖeɖe gbɔlo kple ame ŋutɔ ƒe nugɔmeɖeɖe ƒuƒluwo abe nyateƒenya alo nudzɔdzɔ ŋutɔ ŋutɔ ene. Woxɔe se be edze be woado Mawu ƒe Nya la kpɔ kple nufiafia, siwo tso amegbetɔwo ƒe nunya, si menye nunya vavã o la me. Wɔla ƒe dɔwɔwɔwo gbɔ woƒe nunya ƒe liƒowo ŋu boo, eye esi ŋutete mele wo si be woate ŋu ɖe egɔme to dzɔdzɔme sewo alo nuɖoanyiwo me o la, wokpɔa Biblia ƒe ŋutinyawo abe nusiwo dzi medze be woaxɔ se o ene. Edziedzi, amesiwo mexɔa Nubabla Xoxoa kple Nubabla Yeyea me nyawo ƒe nyateƒenyenye o la gawɔa afɔɖeɖe ɖeka kpena ɖe woƒe nɔnɔme sia ŋuti; eyae nye be wova kea ɖi ɖe Mawu ƒe anyinɔnɔ ŋutɔ gɔ̃ hã ŋu, eye wotsɔa ŋusẽ mavɔ naa dzɔdzɔme nuwo. Ke ne le esia wɔwɔ me wova ɖe asi le woƒe sekea ŋuti la, wova gbãa wo ɖokuiwo ɖe dzimaxɔse ƒe kpewo dzi. Alea ame geɖewo tena wo ɖokuiwo ɖa xaa tso xɔse la gbɔ, eye wogena ɖe Satana ƒe beblewo me keŋkeŋ. Amewo dina be yewoa nye nunyala gãwo wú Wɔla ŋutɔ gɔ̃ hã. Amegbetɔ ƒe aɖaŋu susuɖeɖe wɔ ŋutete be yeaku nu ɣaɣla, siwo gɔme womaɖe gbeɖe kpɔ le ɣeyiɣi mavɔwo me o la me. Ne amegbetɔwo di numekuku (509) kple gɔmesese na nusiwo Mawu ŋutɔ ɖe fia kple na eƒe taɖodzinuwo ɖeɖe ko la, ne anye ne sidzedze nyui ku ɖe Yehowa ƒe ŋutikɔkɔe, gãnyenye kple ŋusẽ ŋu asu wo si, ale be woade dzesi woawo ŋutɔ ƒe nugbɔlonyenye, eye nusiwo ko woɖe fia ɖi na woawo ŋutɔ kple wo viwo la ado dzidzɔ na wo.

Satana ƒe beble dɔwɔwɔ gãtɔwo dometɔ ɖeka enye be wòana amegbetɔ ƒe tamesusuwo katã nanɔ numekuku dzi to susu akpewo ɖeɖe me, kple didi bena yease nusi Mawu meɖe fia, eye meɖo hã be yeaɖe fia o la, gɔme. Nusia Lusifa ŋutɔ wɔ eye wòbu eƒe teƒe le dziƒoa. Ekpɔ dziku le esime Mawu meɖe eƒe ɖoɖowo ƒe nuɣaɣlawo katã fiae o. Metsɔ ɖeke le me na nusi woɖe fiae ku ɖe eya ŋutɔ ƒe dɔdasiwo kple eƒe teƒe, si wòle ŋu o. Ehe dɔla, siwo le eƒe kpɔkplɔ te la, de tsɔtsrɔ̃ me, le esime wòtsɔ eƒe ŋudzedzemakpɔ de wo me. Egale didim ɣeyiɣi siawo be yeatsɔ gbɔgbɔ ma ke de amegbetɔwo ƒe dzi me, ale be le esia wɔwɔ me la, yeana woawo hã natsri Mawu ƒe Seawo ƒe nya gbɔ. Amesiwo melɔna be yewoaxɔ Biblia ƒe Nyateƒe, siwo me kɔ eye woƒona ɖe ame ƒe dzi me o la, dina ɣesiaɣi be yewoase glinya, siwo afa woƒe dzitsinya nu. Zi alesi nufafia siwo woatsɔ ɖo wo ŋku me, maku ɖe gbɔgbɔme nyawo ŋu fũ o, eye womahiã bɔbɔenyenye kple nugbegbe le ameɖokui gbɔ sɔgbɔ ŋu o la, nenema woxɔna wo kabae. Nenem me siawo hea gbegblẽ vaa woƒe susumenunanawo dzi le woƒe ŋutilã ƒe didiwo subɔsubɔ me. Esi wònye be wokpɔ

wo ɖokuiwo abe nunyala gãtɔwo ene, eye be megahiã be yewoasrɔ̃ Ɖɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawo le ɖokuimeʋuʋu me kple didi vevie sia be Mawu ŋutɔ nakplɔ yewo o la, Mawu *ƒ*e ametakpɔkpɔa ɖeke megale wo dzi ɖe nudadafiafia dzi xɔse ŋu o. Ekem Satana nɔa gbesɔsɔ be yeaɖo wo*ƒ*e dzi *ƒ*e didiwo ŋu na wo, eye wòtsɔa beble ɖoa wo*ƒ*e mɔwo dzi ɖe Nyate*ƒ*e te*ƒ*e. Alea ye Papa *ƒ*e dziɖuɖua teŋu kpɔ ŋusẽ ɖe amewo *ƒ*e susu dzi. Nenema kee Ɖɔɖɔɖowɔlawo alo Nyanyuihametɔ, siwo gbe nu le Nyate*ƒ*e la gbɔ, ɖe alesi wòhiã atitsoga tsɔtsɔ ŋuti la, wo hã wolé nenem *ƒ*e mɔ tsɔ. Amesiwo katã male fɔ̃ ɖe Mawunya la ŋu o, ke boŋ woadi nusiwo le bɔbɔe, eye womana be woato vovo le nusiwo amewo katã le wɔwɔm ŋu o la, woakpɔ wo ɖokuiwo le gbegblẽ me, le esime woa ŋutɔwo axɔe se be yewo le Nyate*ƒ*ea me. Amesiwo agbe nu le Nyate*ƒ*ea gbɔ le woawo ŋutɔwo *ƒ*e lɔlɔnu me la axɔ nudadafiafiawo katã *ƒ*omevi. Ne wote ɖa kple vɔvɔ̃ tso beblenyaa ɖe ŋu la, woga gena ɖe bubu *ƒ*omevi me.

Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso amesiwo melɔ̃ Nyate*ƒ*e be woakpɔ ɖeɖe o ŋu la, Apostolo Paulo gblɔ bena: “Le esia ta Mawu aɖo beble, si nu sẽ la aɖo ɖe wo gbɔ, bene woaxɔ aʋatsokaka dzi ase, bene woadrɔ̃ ʋɔnu amesiwo katã mexɔ Nyate*ƒ*e dzi se o, ke boŋ madzɔmadzɔnyenye dze wo ŋu.” (2 Tesa, 2:11-12) Le toklã- gbedasi gã sia nu la, ele na mí vevie be míanɔ ŋudzɔ ɣesiaɣi le nufiafia siwo xɔm míele la ŋu.

Amewoblela gã *ƒ*e mɔtetre dziŋɔ̃ gãtɔwo kekeake *ƒ*e ɖewoe nye alakpa nufiafiawo kple beble nukunu, siwo tsoa kadede kple gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e wɔnawo me. Futɔ sia, si trɔa eɖokui wɔa kekeli *ƒ*e dɔla la, trea mɔ̃ ɖe afisiwo míesusu kura o la. Ne míedi be míasrɔ̃ Mawu *ƒ*e Agbalɛa kple gbedodoɖa vevie ale be míase egɔme la, mímate ŋu anɔ numanyamanya me ku ɖe alakpa nufiafiawo ŋu o. Ke ne amegbetɔ gbe nu le Nyate*ƒ*ea gbɔ la, age ɖe beble *ƒ*e mɔtetre me koe.

Nufiafia, si mexɔ Kristo *ƒ*e mawunyenye dzi se o hã nye afɔku gãa ɖe. Nudadafiafia sia dina be amewo naxɔɛ se be Kristo menɔ anyi do ŋgɔ na e*ƒ*e xexeame vava o. To gbɔ be nya sia tsi tre ɖe Ɖela ŋutɔ *ƒ*e nufiafia, siwo me kɔ nyuie, ku ɖe e*ƒ*e kadede kple Fofoa ŋu, e*ƒ*e mawunyenye kple e*ƒ*e anyinɔnɔ do ŋgɔ na e*ƒ*e ŋutilã me nɔnɔ le anyigba dzi ŋu hã, ame geɖe, siwo ʋua eme be yewoxɔ Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo dzi se la, gaxɔa alakpanya siawo dzi se. Nudadafiafia sia mate ŋu nɔ anyi ɖe naneke dzi wú gɔmesese totro tsɔtsɔ na Ɖɔŋlɔawo dzi o. Menye ɖeko nufiafia sia tɔtɔ ɖeɖekpɔkpɔ-dɔ la *ƒ*e gɔmesese ɖeɖe ko o, ke boŋ egagblẽ mía*ƒ*e xɔse ɖe Biblia dzi abe Mawu *ƒ*e ɖeɖefianya ene le e*ƒ*e gu nu ke. Le go sia mee nudadafiafia sia *ƒ*e afɔku galolo ɖe edzi wú le, le alesi wòsesẽ be woaho aʋa ɖe eŋu ta. Nyate*ƒ*e wònye be mehiã be woahe nya ku ɖe Ɖela *ƒ*e mawunyenye ŋu kple amesiwo gbe nu le Biblia *ƒ*e ɖasedɨdiwo gbɔ o. Alekeke mía*ƒ*e nugɔmeɖeɖewo akpɔ ŋusẽe hã la, womawɔ dɔa ɖeke le wo dzi o. “Dzɔdzɔmeme mexɔa Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ la *ƒ*e nuwo o, elabena wonye “bometsinuwo nɛ, eye mate ŋu adze sii o, elabena Gbɔgbɔ wotsɔna kpɔa eme.” (Kor. I, 2:14). Amesiwo katã lé gbegblẽ sia ɖe asi la, gɔmesese nyuia ɖeke mate ŋu

anɔ wo dometɔa ɖeke si ku ɖe Kristo *ƒ*e dɛ, e*ƒ*e dɔdasi, alo Mawu *ƒ*e ɖoɖo gã, si wòwɔ na amegbetɔ *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ ŋu o.

Nudadafiafia bubu, si ɣla, hele nu gblẽm eye wòle kakam ɖe dzi kabakaba la enye be Satana menye nuwɔwɔa ɖe, si le eɖokui si o, eye woga gblɔna hã be ne Ɖɔŋlɔawo le nu *ƒ*om tso Satana ŋu la, etsɔna ŋkɔ sia dea dzesi amegbetɔ *ƒ*e susuɖeɖe vɔɖiwo kple e*ƒ*e didi gbegblẽwo koe.

Nudadafiafia bubu, si gakpɔ nɔ*ƒ*e geɖe le nyagblɔtiwo dzi, le kristotɔwo dome la enye esi gblɔ be A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava zi evelia ava me na amesiame etɔxɛ etɔxɛ le e*ƒ*e ku gbe. Nya sia hã nye afɔku gã, si awɔe be amewo aɖe ŋu ɖi na Kristo *ƒ*e tɔtrɔva le alilikpowo dzi. Ƒe geɖewoe nye esi, si Satana le agbagba dzem vevie hele gbɔgblɔm na amewo be: “Kpɔ ɖa, Kristo le afii,… kpɔ ɖa, ele xɔgã me…” (Mateo 24:23-26), eye luvɔ geɖewo ge ɖe tsɔtysrɔ̃ *ƒ*e mɔtetre sia me.

Xexeme *ƒ*e nunya hã le gbɔgblɔm be mele vevie be woado gbe ɖa o. Xexeme nunyalaa ɖewo fiaa nu gblɔna be mía*ƒ*e gbedodoɖawo mate ŋu akpɔ ŋutiɖoɖo o, elabe anye dzɔdzɔme- se dzi dada alo nukunu, evɔ wònye be le wo*ƒ*e susu nu la nukunu hã meli o. Le wo*ƒ*e nukpɔkpɔ nu la, se matrɔmatrɔwoe le xexeame kplɔm, eye Mawu ŋutɔ gɔ̃ hã mewɔa naneke tsi tre ɖe Se siawo ŋu o. Nenema kee wotea gbe ɖe dzi be Mawu *ƒ*e Seawo bla eyama ŋutɔ hã, abe ɖee Se siawo *ƒ*e dɔwɔwɔwo mewɔ ɖeka kple e*ƒ*e vovokpɔkpɔ alo ɖokuisinɔnɔ o ene. Nenem nufiafiawo mesɔ kple Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo tɔ o. Ðee Yesu kple e*ƒ*e Apostolowo mewɔ nukunuwo oa? Ðee Ðela amenuvela sia mele agbe egbea, eye wògale gbesɔsɔ be yeaxɔ xɔse *ƒ*e gbedodoɖawo abe le ɣeyiɣi siwo me wònɔ tsatsam le anyigba sia dzi le amesiame *ƒ*e ŋku me ene oa? Dzɔdzɔme xexeme sia nɔa kadede me kple vivime xexeme la. Mawu *ƒ*e ɖoɖo enye be yeatsɔ nusi amegbetɔ mate ŋu axɔ ne mebiae o la, ana eyama to xɔse gbedodoɖa me.

Xexlẽme meli na nudadafiafia kple ame ŋutɔ *ƒ*e susu totrowo ɖeɖe, siwo le gegem ɖe Kristo Hamea me le ŋkeke siawo me la o. Mímate ŋu anya gbegblẽ, siwo katã doa go tso Mawunya *ƒ*e nufiafia ɖeka pɛ tɔtrɔ me o. Ame vɛa ɖewo, siwo le mɔ sia dzi, gbea nu le Nyate*ƒ*ea ɖekaa ɖe ko gbɔ. Ke geɖewoe nye amesiwo gbea nu le Biblia *ƒ*e nufiafiawo gbɔ ɖeka ɖeka vaseɖe esime wovazua dzimaxɔsetɔ vavãwo.

Luvɔ geɖe, siwo ate ŋu zu xɔsetɔ vavãwo nenye ɖe wose Nyate*ƒ*ea la, ge ɖe dzimaxɔse me to egbe *ƒ*e alakpa nufiafia siwo vivia ameha gãwo nu me. Ame bubu, siwo xɔ avatso nufiafia ku ɖe dzɔdzɔenyenye, nublanuikpɔkpɔ kple dɔmenyo ŋu la, megate ŋu lɔna ɖea asi le wo*ƒ*e nugɔmesese gbegblẽawo ŋu ne wovake ɖe Nyate*ƒ*ea ŋu o. Ke ne ele alea la, womega xɔa Biblia abe Mawu *ƒ*e Nya ene o. Nusi tututu dim Satana le lae nye esia. Medi nu bubua ɖeke wú be yeatsrɔ̃ amewo *ƒ*e xɔse ɖe Mawu kple e*ƒ*e Nya la dzi o. Ele ŋgɔ na ɖikelawo *ƒ*e avakɔ gã la hele dɔ wɔm kple ŋusẽ klitsua ɖe be yeatsɔ he luvɔ geɖe va e*ƒ*e asaɖa me. Ðikekee nye nusi sɔgbɔ ɖe xexeame egbea. Ame geɖewo wɔa kalẽ ɖe Mawu *ƒ*e

Nya la ŋu, eye wotea ɖa tso egbɔ, elabena eɖea ha nuvɔ, eye wòbua fɔɛ abe alesi Mawu ŋutɔ wɔna ene.

Amesiwo medi be yewoaɖo toe o la wɔa ŋutete ɖesiaɖe be yewoatsrɔ̃ e*ƒ*e ŋusẽkpɔkpɔ ɖe ame dzi. Le esia ta ne woxlẽe, alo wose e*ƒ*e nufiafiawo tso nyagblɔtiwo dzi la, wo*ƒ*e wɔna koe nyena be woatsɔ nya ɖe Biblia ŋu loo, alo woatsi tre ɖe Mawunya, si wogblɔ la ŋu. Geɖewo hã zua dzimaxɔsetɔwo le esime wonɔa taflatsɛ dim na wo*ƒ*e fɔmalé ɖe wo*ƒ*e dɔdasiwo ŋu ta. Ame bubuwo ya gena ɖe dzimaxɔse sia me to dada alo alɔgblɔdɔ wɔwɔ me. Le wo*ƒ*e didi vevie me be nusianu nanɔ bɔbɔe na yewo la, womelɔ̃ wɔa ŋutetea ɖeke na dɔ nyui wɔwɔ, si dze na kafukafu kple esi hiã nugbegbe le ameɖokui gbɔ o, ke wodzea agbagba be yewoaxɔ ŋkɔ nyui abe nunyala gãwo ene, to nyameɖeɖe le Agbalẽ Kɔkɔea ŋu me.

Nu geɖewo le Biblia me, siwo gɔme amegbetɔ *ƒ*e susu, si me Mawu *ƒ*e nunya meklẽ ɖo o la, mate ŋu ase gbeɖe o, eye esia hea nyahehe vaa amewo me. Ame geɖewo xɔa se be ɖekawɔwɔ kple ɖikeke kpakple dzimaxɔse nye dɛ̃ nyuia ɖe nɔa amesi, eye wodzena abe ame dzadzɛwo kple nyate*ƒ*etɔwo ene; gake le nyate*ƒ*e me la, nenem mesiawo nye kluvi boŋ na woawo ŋutɔwo *ƒ*e dada kple gãnyenye *ƒ*e seselelãmewo. Amea ɖewo hã li, siwo dina nusiwo woate ŋu akpɔ le Biblia me atsɔ he tɔtɔtɔtɔ de susu me na ame bubuwo, eye nu sia wɔwɔ vivia wo nu. Nyahehe ɖe nyahehe nu nye nusi doa dzidzɔ na wo geɖe, eye womenya be le esia wɔwɔ me, yewo le yewo ɖokuiwo dem mɔtrela *ƒ*e mɔ̃ me o. Ke ne woɖe wo*ƒ*e dzimaxɔse ɖe go le amewo ŋku me vɔ la, woga kpɔna hã be ele vevie be yewoa nɔ te sesiẽ ɖe yewo *ƒ*e susuwo dzi ahaʋli wo ta. (513) Alea ye wowɔa ɖeka kple ame makɔmakɔwo, eye le nuwuwu, wotua dzi*ƒ*o gbowo ɖe wo ɖokuiwo.

Mawu tsɔ nusiwo ana mí kakaɖedzi be Ɖɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawo tso eyama ŋutɔ gbɔ la de wo me. Nyate*ƒ*e gãgãwo ku ɖe mía*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ ŋu la woe nye nusiwo woɖe ɖe go le wo me. To Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e kpekpeɖeŋu, si *ƒ*e ŋugbe wodo na amesiwo katã abiae le anukware me la, amesiame ate ŋu ase Nyate*ƒ*e siawo gɔme na eɖokui. Mawu na gɔmeɖokpe sesẽa ɖe amegbetɔ, esi dzi wòatu e*ƒ*e xɔse ɖo.

Gake ele be míanya esia nyuie be amegbetɔ *ƒ*e nunya, si sẽɖo*ƒ*e li na la, mate ŋu ase Mavɔtɔ la *ƒ*e ɖoɖowo kple susuwo gɔme le blibodede me o. Womate ŋu adzro Mawu *ƒ*e susu gogloawo me gbeɖe o. Ke amea ɖeke hã megatsɔ ɖokuiŋudzedze *ƒ*e asi be yeaklo xɔmetsovɔ, si godo woɣla e*ƒ*e gãnyenye ɖo la ɖa o. “Oo, Mawu *ƒ*e kesinɔnuwo kple nunya kple sidzedze me goglo lo! Alea ye Apostolo do ɣlie. “Aleke e*ƒ*e ʋɔnudɔdrɔwo me dzodzro tsitotsito meli o, eye e*ƒ*e mɔwo mele nyanya me gobi o ale!” (Roma 11:33). Gake gɔmesese, si hiã mí la, ate ŋu anɔ mía si na Mawu *ƒ*e mɔwo kple e*ƒ*e ɖoɖo, siwo wòwɔ na mí, siwo ŋu e*ƒ*e wɔnawo katã ku ɖo, eye míake ɖe e*ƒ*e amenuveve kple lɔlɔ̃ mavɔ, siwo wɔ ɖeka kple e*ƒ*e Ɖusẽ manyagblɔ la ŋu. Mía Fofo, si le dzi*ƒ*o la le nuwo katã kplɔm le sidzedze kple dzodzɔenyenye me. Esia ta wòle be míaɖe asi le dzikukpɔkpɔ kple ɖikeke

ŋu, eye míabɔbɔ mía ɖokuiwo kple bubudeameŋu, si dze nɛ la. Ekem aɖe nusiwo ko hiã be míanya ku ɖe e*ƒ*e ɖoɖoawo ŋu la fia mí. Ke, ku ɖe nu siwo womeɖe fia mí o ŋu la, ele na mí ko be míagblẽ mía ɖokuiwo ɖe amesi nye Ðusẽwokatãtɔ kple Lɔlɔmanyagblɔtɔ la *ƒ*e kplɔkplɔ te.

To gbɔ be Mawu na dzesi geɖewo mí na mía*ƒ*e xɔse *ƒ*e kelili hã la, maɖe nusiwo ana míakpɔ taflatsɛ na ɖikeke la ɖa gbeɖe o. Amesiwo katã le nane dim, siwo ŋu woatsɔ wo*ƒ*e dzimaxɔsewo ku ɖo la, ake ɖe wo ŋu godo. Amesiwo hã gbe Mawunya be yewo maxɔɛ, ahawɔ ɖe edzi o, negbe ɖeko taflatsɛ kple ɖikeke mɔnuwo katã aɖe ɖa hafi la, woawo hã make ɖe kekeli la ŋu gbeɖe o.

Mawudzimaxɔse nye dzɔdzɔmedzi, si womewɔ yeye o, dzi, si lé fu Mawu la, *ƒ*e kutsetse. Ke xɔse la tso Gbɔgbɔ Kɔkɔe me, eye me*ƒ*oa sé, ne wometui ɖo o. Amea ɖeke mate ŋu asẽ ŋu le xɔse me ne mewɔ ŋutete kple kutrikuku o. Nenema kee dzimaxɔse hã tsina ɖe dzi ne wolée ɖe asi didie; eye nenye be le esime wòle be amewo nanɔ nusiwo katã Mawu tsɔ na wo na wo*ƒ*e xɔse *ƒ*e kelili me dzrom kpɔ, heku ɖe ɖikeke nyahehe kple ɖokuidodo ɖe dzi ŋu boŋ la, ekem wo*ƒ*e ɖikeke anɔ ŋu sẽm ɖe dzi tso ŋkeke yi ŋkeke.

Evɔ la, nublanuitɔe, amesiwo kea ɖi le Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo ŋu, eye womexɔa e*ƒ*e amenuveve *ƒ*e kakaɖedzi nyawo dzi sena o la, doa vlo eyama. Wo*ƒ*e wɔnawo nana be luʋɔwo tena ɖa tso Yesu ŋu, le esime wòle be woahe wo va egbɔe. Wole abe ati matseku, siwo keke wo*ƒ*e alɔdze damawo hele ŋdɔ *ƒ*e keklẽ mɔnu xem na ati bubu, siwo *ƒ*o xlãe la, eye le ɣeyiɣi ʋɛa aɖe me ko, ati siawo yrɔna hekuna le e*ƒ*e vɔvɔli fafa te ene. Amesiawo *ƒ*e dɔwɔnawo adze abe fɔbubu madzudzɔ na woawo ŋutɔ ɖokuiwo ene. Ðikeke kple dzimaxɔse *ƒ*e nuku, siwo wo*ƒ*ã la atse wo*ƒ*e kuwo na wo godo.

Wɔna ɖeka koe li na amesiwo di le nyate*ƒ*e me be yewoaɖe yewo *ƒ*e ɖikekewo ɖa. Eyae nye be le esi woadi be yewoahe nya ku ɖe nusi gɔme womese o ŋu, eye woagbe nya sia to ɖikeke me la, ele na wo boŋ be woanɔ agbe ɖe kekeli, si le keklẽm na wo vɔ la nu, ale be le esia wɔwɔ me la, woagaxɔ kekeli, si adzi ɖe edzi na wo. Ele na wo be dɔdasi ɖesiaɖe, si me kɔ na wo la woawɔe nyuie, ekem esiwo dzi womeka ɖo haɖe o la, woana woase woawo hã gɔme, aha wɔ wo dzi.

Satana ate ŋu wɔ alakpa wòaɖi nyate*ƒ*e ale gbegbe be amesiwo katã ɖe asi le wo ɖokuiwo ŋu na beble, eye womelɔna nugbegbe le ameɖokui gbɔ kple ɖokuitsɔsavɔɛ o la, woage ɖe beble me koe. Gake futɔ la mate ŋu lé luʋɔa ɖe, si di vevie be yeadze si Nyate*ƒ*ea, alekeake wòanye na ye hã, ɖe e*ƒ*e ŋusẽ te gbeɖe o. Yesu Kristoe nye Nyate*ƒ*e la kple “Kekeli vavã, si klẽna ɖe amesiame me la.” (Yoh. 1:9) Nyate*ƒ*e Gbɔgbɔ la va xexeame be yeakplɔ amesiwo katã le Nyate*ƒ*e blibo la me. Mawu-Vi la gblɔ le e*ƒ*e ŋusẽ me be: “Mibia, eye woana mi.” (Mateo 7:7). “Ne amea ɖe le didim be yeawɔ e*ƒ*e lɔlɔnu la, eya ladze sii le nufiafia la ŋuti, nenye Mawu me wòtso.” (Yoh. 7:17)

Kristo yomedzelawo menya nugbe, si Satana kple e*ƒ*e avakɔwo ɖo ɖe wo ŋu *ƒ*e kpekpeme kura o. Gake amesi le fiazi dzi le dzi*ƒ*owo la awɔ nusianu na e*ƒ*e ɖoɖo gogloawo *ƒ*e mevava. Ne A*ƒ*etɔ la ɖe mɔ be yeviwo nato fuwɔame *ƒ*e kpodzo me la, menye ɖee wo*ƒ*e vevesesewo doa dzidzɔ nɛ tae o, ke boŋ le esi dodokpɔ siawo le vevie na wo*ƒ*e dziɖuɖu mamlɛa tae. Wo ɖeɖe ɖa tso tetekpɔwo katã me maɖe e*ƒ*e ŋutikɔkɔe fia o, elabena wo*ƒ*e dodokpɔwo *ƒ*e taɖodzinu enye be woakpɔ ŋusẽ na nuvɔ̃ dzi ɖuɖu.

Nenye be xɔsetɔwo tsɔ vevesese ʋu wo*ƒ*e nuvɔwo me, heɖe asi le wo ŋu, eye ne woku ɖe Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo ŋu kple xɔse la, ame makɔmakɔwo kple gbɔgbɔ vɔwo ŋutɔ hã mate ŋu axe mɔ na Mawu *ƒ*e dɔwɔna le e*ƒ*e subɔlawo ŋu, alo axe e*ƒ*e amegbɔnɔnɔ *ƒ*e mɔnuwo na wo o. Woakpɔ dziɖuɖu godo ɖe tetekpɔwo kple futɔa *ƒ*e ŋusẽ ɖesiaɖe, si adze gã alo aɣla la dzi, elabena “Mava me to avakɔ alo ŋusẽ me o, ke boŋ to nye Gbɔgbɔ dzi, Yehowa Zebaot ye gblɔe!” (Zaxarya 4:6)

Yehowa *ƒ*e ŋkuwo le ame dzɔdzɔewo dzi, eye e*ƒ*e towo le wo*ƒ*e kukuɖeɖe ŋu,… eye ameka awɔ vɔ̃ ɖe mía ŋu, ne mínenye veviedolawo le nu nyui me mahã?” (Petro I, 3:12,13). Esi Bileam biã ŋu ɖe fetu gã, si wòaxɔ, eye wòdze agbagba to dzoka kple vɔsawo na Mawu me, be yeahe dzɔgbevɔe va Izrael dzi la, eke ɖe ŋu be Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ xe mɔ na ye, eye wòdo ɣli be: ‘Aleke ma*ƒ*o fi de amesi Mawu me*ƒ*o fi de o, eye mado ɖiŋu na amesi Mawu medo ɖiŋu na o? Maku abe ame dzɔdzɔewo ene, eye nye nuwuwu nanɔ abe wo tɔ ene.” Esi wògawɔ vɔsa bubuwo megbe la, nyagblɔɖila nute*ƒ*emawɔla sia gado ɣli gblɔ be: “Kpɔɖa, yayra mexɔ vɛ; eye ne eyra la, nyea nyemate ŋu atrɔe o. Womekpɔ dzɔgbevɔe le Yakob ŋu o, eye womekpɔ fuwɔamea ɖeke le Israel ŋu o. Yehowa, e*ƒ*e Mawu la li kplii, eye ayibopɛ le ɖiɖim le wo dome.” “Dzo mate Yakob ŋu o, eye afã aŋe vo ɖe Israel ŋu. Azɔ ko woagblɔ le Yakob kple Israel ŋu be: Nu gã ka nye esi Yehowa wɔa? (Mose IV 23:8, 10,20,21,23). Gake le nusiawo megbe la, wogali vɔsamlɛkpui etɔlia, eye Bileam gadze agbagba be yeagblɔ fi*ƒ*ode nyawo. Ke Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ gawɔ nyagblɔɖila sia *ƒ*e aglãdzenuyiwo ŋuti dɔ heɖe gbe*ƒ*ã e*ƒ*e dukɔ tiatia *ƒ*e dzɔgbenyui, eye wòbu fɔ e*ƒ*e futɔwo *ƒ*e vɔdivɔdi kple bometsitsi. “Ne amea ɖe yra wò la, woayrae, eye ne amea ɖe *ƒ*o fi de wò la, woa*ƒ*o fi adee.” (Mose IV, 24:9) . Le ɣemaɣi la, Israel dukɔa wɔa nute*ƒ*e na Mawu. Zi alesi wònɔa e*ƒ*e Sewo wɔwɔ dzi la, anyigba dzi alo viviti ŋusẽa ɖeke mete ŋu ɖua edzi o. Gake fi*ƒ*ode, si womeɖe mɔ na Bileam be wòayɔ va Mawu *ƒ*e dukɔa dzi o la, Satana te ŋu hee va edzi le nuwuwu to beble de nuvɔ̃ me me. Israel te ɖa le Mawu ŋu esi wòda e*ƒ*e Sewo dzi, eye wòblé na nugblẽla *ƒ*e ŋusẽ.

Satana nya nyuie be luʋɔ beli kekeake, si le Yesu me la, sesẽ geɖe wú viviti ʋakɔwo katã, eye bena ne ye ŋutɔ hã yeɖe ye ɖokui fia la, woanya ye ɖe du nu enumake. Eyata wòdina be yeable atitsoga *ƒ*e asrafowo do goe tso wo*ƒ*e agbo sesẽwo me, eye wòdea xa ɖi kple e*ƒ*e ŋusẽwo katã, henɔa gbesɔsɔ ɖi be kasia wo dome amesiwo age ɖe ye*ƒ*e fli me la, yeatsrɔ̃ wo. Míakpɔ dedienɔnɔ blibo ne míeɖo ŋu ɖe Mawu ŋu kple bɔbɔenyenye, eye míelé e*ƒ*e Sewo katã me ɖe asi. Gbedododoɖa manɔmee la, amea ɖeke makpɔ dedienɔnɔ ŋkeke ɖeka

alo ga*ƒ*o*ƒ*o ɖeka pɛ gɔ̃ hã o. Míaɖe kuku na A*ƒ*etɔ la tɔxɛ be wòana mí nunya ne míase e*ƒ*e Nya la gɔme. Elabena eya mee woklo nu le tela *ƒ*e ayemɔnuwo ŋu le, eye woɖe alesi míali ke eye míaɖu wo dzi la fia mí le. Abosam nye aɖaŋudela gãa ɖe, si nya alesi wòatsɔ Ɖɔŋlɔawo me nyaa ɖe, si ŋu wòatrɔ asi le, atsɔ gɔmeɖeɖe gbegblẽ, si aflu mí la nɛ, ale be míakpɔ anyidzedze. Ele na mí be míasrɔ̃ Mawunya la kple bɔbɔenyenye, eye míanɔ ŋku ɖom edzi ɣesiaɣi be ele vevie be míaku ɖe Mawu ŋu ɖaasi. Eye ne míele ŋudzɔ gbawotsogbe ɖe Satana *ƒ*e mɔtetrewo ŋu la, ele na mí hã be míanɔ gbedodoɖa dzi madzudzɔ madzudzɔ kple xɔse agblɔ be; “Megaɖe asi le mía ŋu ne tetekpɔ naɖu mía dzi o.”

Ta 33 lia —Beble Gã Gbãtɔ

Kasia amegbetɔ nava anyigba sia dzi la Satana dze e*ƒ*e ŋutete wɔwɔ na ame*ƒ*omea beble. Amesi he aglãdzedze va dzi*ƒ*oa *ƒ*e didi enye be yeana anyigbadzinɔlawo nawɔ ɖeka kple ye le ye*ƒ*e avɔa hoho ɖe Mawu *ƒ*e dziɖuɖua ŋu me. Adam kple Xawa nɔ dzidzɔ blibo me le esime wolé Mawu *ƒ*e Seawo me ɖe asi. Esia nye ɖasedɨdi, si mewɔ ɖeka kple Satana *ƒ*e nya, si wòtsɔ ɖe Mawu ŋu le dzi*ƒ*o la, be e*ƒ*e Seawo nye ameteɖeto *ƒ*e Se, siwo tsi tre ɖe e*ƒ*e nuwɔwɔwo *ƒ*e nyona ŋu o. Le go bubu me, ŋuvɔvɔ̃ sesẽa ɖe ge ɖe eyama me esi wòkpɔ nɔ*ƒ*e dzani, si wodzra ɖo ɖi na dzila gbãtɔwo, eye wògblɔ le eɖokui me be: “Ne memã wo kple Mawu dome eye meɖu wo dzi la, anyigba atrɔ zu tɔnye, eye maɖo nye fiaɖu*ƒ*e, si atsi tre ɖe Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la tɔ ŋu anyi.

Nenye ɖee Satana ɖe eɖokui fia le e*ƒ*e nɔnɔme vavã me la, anye ne dzila gbãtɔwo nyae enumake, elabena wona nyanya Adam kple Xawa ku ɖe futɔ vɔdɨ la ŋu xoxo. Ke ewɔ dɔ le ɣaɣla me ale be e*ƒ*e susu vɔdɨ la nate ŋu akpɔ eme vava kple kakaɖedzi. Dɔwɔnu, si ŋu dɔ wòwɔ la, enye da, si nye nuwɔwɔ, siwo nya kpɔ ŋutɔ la dometɔ ɖeka, eye wògblɔ na Xawa bena: “Vavãe Mawu gblɔ bena migaɖu abɔmetiawo katã *ƒ*e tsetse ɖeke o mahã? (Mose I, 3:1) Nenye ɖee Xawa mede asi dze ɖoɖo me kple Tela o la, anye ne ekpɔ dedienɔnɔ; ke nublanuitɔe, edze nu me ɖeɖe kplii, eye wòge ɖe e*ƒ*e mɔ̃ me. Nenema kee wògale ame geɖewo lém de e*ƒ*e mɔ̃ me egbea, to wo*ƒ*e ɖikeke kple nyahehe ku ɖe Mawu *ƒ*e lɔlɔnu ŋu me, eye, esi wòle be woaxɔ Mawu *ƒ*e Seawo bɔbɔe la, woxɔa amegbetɔ *ƒ*e susuɖeɖe, siwo me Satana *ƒ*e mɔtetrewo ɣla ɖo la boŋ.

Nyɔnu la ɖo ŋu na da la be: Míeɖua abɔmetiawo *ƒ*e tsetse faa; ke Mawu gblɔ le ati, si le abɔa titina la, *ƒ*e tsetse ŋuti bena: Mígaɖu e*ƒ*e ɖeke o, eye mígaka asi eŋu hã o, be míagaku o! Ke da la gblɔ na nyɔnua bena: miele kuku ge akpɔ o; ke boŋ Mawu nyae bena, gbesigbe miaɖu e*ƒ*e ɖe la, mia*ƒ*e ŋkuwo lavɔu, eye mianɔ abe Mawu ene, anya nyui kple vɔ. (Mose I, 3: 2-5). Blela gblɔ be woanɔ abe mawuwo ene, wo*ƒ*e nunya ade ŋgɔ, eye wo*ƒ*e agbenɔnɔ akɔkɔ wú tsã. Xawa ɖe asi le eɖokui ŋu na beble la, eye to eyama dzi la esrɔa hã ge ɖe eme. Woɖo to da la *ƒ*e nya, si gblɔ na wo be, menye Mawu *ƒ*e susu vavãe nye esi wòɖe ɖe go la o. Ke esi wose nya sia, womegaka ɖe wo*ƒ*e Wɔla dzi o, ke boŋ wosusu be ele yewo *ƒ*e vovokpɔkpɔ xɔm le yewo si, eye woxɔe se be ne yewomewɔ ɖe e*ƒ*e Sea dzi o la, nunya geɖe kple ŋgɔdede asu yewo si.

Azɔ aleke Adam se nyati, siwo gbɔna la, gɔme, le e*ƒ*e nuvɔ me dzedze megbe? “Gbesigbe naɖu e*ƒ*e ɖe, ku ke naku.” (Mose I, 2:17). Ðe wòkpɔe de dzesii be yele gegem ɖe agbea ɖe, si kɔkɔ wú me, abe alesi Satana na wòxɔe se enea? Ðe wòke ɖe ŋu be nu geɖe su ye si azɔ to sedzidada mea, eye bena Satana nye amegbetɔ *ƒ*e nyui dila vavãa? Kpao! E*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ, si wòwɔ la, to vovo sãa na nusi da la gblɔ nɛ. Elabe Mawu *ƒ*e nyametsotso, si kplɔ wo*ƒ*e tosesẽ ɖo la, enye be amegbetɔ agatrɔ yi ɖe anyi, si me woɖee tsoe la me. “Anyi nénye, eye anyi ke nagatrɔ azu.” (Mose I, 3:19). Satana *ƒ*e nya, si wògblɔ

be “mia*ƒ*e ŋkuwo lavu” la, nye nyate*ƒ*e le go ɖeka me ko, elabe le wo*ƒ*e tomaɖo megbe la, Adam kple Xawa *ƒ*e ŋkuwo vu, eye wode dzesi wo*ƒ*e abunɛtɔ nyenye. Wodze si nuvɔ, eye woke ɖe sedzidada *ƒ*e kutsetse vevewo ŋu.

Agbeti, si naa agbe mavɔ la le abɔa titina. Ðe Adam nɔ toɖoɖo Mawu dzi la, anye ne akpɔ mɔnu ɖaasi le agbeti la ŋu bɔbɔe, eye wòanɔ agbe mavɔ. Ke le e*ƒ*e nuvɔ̃ me dzedze megbe la, agbetia *ƒ*e mɔ xe ɖe eyama, eye wòge ɖe ku *ƒ*e ŋusẽ te. Mawu *ƒ*e nyametsotso, si gblɔ be “anyi nènye, eye anyi ke nagatrɔ azu” la meɖo gɔmesese bubua ɖeke wú agbe *ƒ*e nuwuwu keŋkeŋ o.

Agbe mavɔ *ƒ*e ŋugbedodo, si wowɔ na amegbetɔ la, meganye etɔ esi wòdze nuvɔ̃ me o. Adam mate ŋu atsɔ nusi mele esi o la na e*ƒ*e dzidzimeviwo o. Esia tae mɔkpɔkpɔ maganɔ nuvɔme *ƒ*e dzidzime si, ne menye ɖee Mawu gatsɔ agbe mavɔ mɔkpɔkpɔ ɖe wo*ƒ*e asitsɔ*ƒ*e to Via tsɔtsɔ sa vɔe me la o. Esi ku la va to amewo katã dzi yii, esi wo katã wɔ nuvɔ̃ ŋuti la, Kristo va ɖe agbe kple makumakunyenye ɖe go fia to Nyanyui la me. To Kristo me koe míate ŋu axɔ makumakunyenye la le. Yesu gblɔ be « Amesi xɔa Via dzi sena la, agbe mavɔ le esi; amesi meɖoa to Via o la, makpɔ agbe o.» (Yoh.3:36) Amesiame ate ŋu axɔ yayra manyagblɔ sia, nenye be elɔ̃ be yeawɔ ɖe biabia, siwo katã ku ɖe eŋu la dzi. “Amesiwo tsɔa dzidodo le nyui wɔwɔ me dia ŋutikɔkɔe kple bubu kple magblẽmagblẽ la, woana agbe mavɔ wo.” Roma. 7:2.

Amesi ɖeka hɔ̃ do ŋugbe na Adam be akpɔ agbe le tomaɖo me la enye ameblela gã la. Gbe*ƒ*ã gbãtɔ kekeake, si woɖe ku ɖe luvɔ *ƒ*e dzɔdzɔme makumakunyenye, si dzɔ kplii la enye esi da la ɖe na Xawa le Eden-bɔ me, esi wògblɔ be: “Miele kuku ge akpɔ o” la. To gbɔ be nyagbɔgblɔ sia nɔ anyi ɖe Satana *ƒ*e ŋusẽ ɖeɖe ko dzi hã la, eganɔ ɖiɖim egbe egbea le Kristotɔwo *ƒ*e nyagblɔtiwo dzi, eye amegbetɔwo *ƒ*e akpa gãtɔwo xɔ edzi se abe alesi dzila gbãtɔwo xɔe se ene. Mawu *ƒ*e nya, si gblɔ be “Amesi wɔa nuvɔ̃ la, eyae aku” la, (Xezekiel 18:20) le na amewo abe ɖe ko wògblɔ be amesi wɔa nuvɔ̃ la maku o, ke boŋ anɔ agbe yi mavɔ me ene. Alesi amegbetɔ *ƒ*e bometsitsi masegɔmena la na be woxɔa Satana *ƒ*e nyawo dzi bɔbɔe, eye wosẽa to dzimaxɔsetɔe le Mawu *ƒ*e Nya ŋuti la, wɔ nuku.

Nenye ɖee amegbetɔ kpɔ mɔnu le agbeti la ŋu le e*ƒ*e anyidzedze megbe la, anye ne anɔ agbe tegbee, eye nuvɔ̃ hã anɔ anyi ɖaa. Ke wona be Kerubi, siwo tsɔ yi, si klẽna abe dzo *ƒ*e aɖe ene la, nadzɔ agbeti la *ƒ*e mɔ nu, eye womeɖe mɔ na Adam *ƒ*e via ɖeke be wòage ɖe abɔ la me ahaɖu ati, si naa agbe la, *ƒ*e kutsetse o. Míanya ko be vɔwɔla ɖeka pɛ hã meli, si sí makumakunyenye le o.

Gake le amegbetɔ *ƒ*e anyidzedze megbe la, Satana bia tso e*ƒ*e dɔlawo si be woawɔ ŋutete tɔxɛa ɖe afia nu tso alesi amegbetɔ dzɔ kple makumakunyenye la ŋu, eye bena ne wona amewo xɔ nudadafiafia sia dzi se vɔ la, woayi edzi aga na woaxɔe se be nuvɔwɔla ase veve yi ɖe mavɔ. Viviti fiavi la to e*ƒ*e dɔlawo dzi henɔa Mawu ɖem fia abe ameteɖetola, hlɔbiala, ŋutasẽla gãa ɖe ene; amesi ɖea e*ƒ*e dziku ɖe amesiwo katã medzea eŋu o la dzi,

eye wòdea wo dzobibi mavɔ me, afisi wonɔa vevesese manyagblɔwo me le, esime eyama ŋutɔ nɔa wo kpɔm kple ŋudzedze ene.

Alea ye futɔ dziŋɔ̃ la tsɔa eya ŋutɔ ƒe nɔnɔme vɔdi kple ŋutasesẽ tuna na Amesi nye amegbetɔ-ƒomea ƒe Wɔla kple nu nyuiwo ƒe dzɔtsoƒe la. Satana mee ŋutasesẽ do tso. Mawu nye lɔlɔ, lɔlɔ, eye nusiwo katã wòwɔ la le dzadzɛ, kɔkɔe, eye wodze na vasedɛ esime aglãdzela gã gbãtɔ la he nuvɔ̃ vɛ. Satana ŋutɔ enye futɔ, si tea amegbetɔ kpɔ ale be, ne yeate ŋui la, yeatsrɔe. Ne ena amewo ge dɛ eƒe asi me la, ekpɔa dzidzɔ le tsɔtsrɔ, si me wòde wo la ta. Ne ate ŋui la, able ameƒomea katã de eƒe mɔkawo me.

Abe alesi wòble dzila gbãtɔwo ene la, Satana gale agbagba dzem egbea be yeable luʋɔwo, ale be woabu woƒe xɔse dɛ Mawu dzi, eye woake dɨ le eƒe dziɖuɖua ƒe nunya kple Sewo ƒe dzɔdzɔenyenye ŋu. Blela gã kple eƒe dɔtsɔlawo dɛa Mawu fiana abe amesi vɔdi wú woawo ŋutɔwo ene, ale be wòanye taflatsɛ dodo na woawo ŋutɔ ƒe wɔna vɔdiwo kple aglãdzedze. Aʋatsokala gã la nɔa ŋutete wɔm be yeatsɔ eya ŋutɔ ƒe ŋutasesẽ dziŋɔ̃ ƒe dĕ, si nye etɔ la, na míaƒe Dziƒo-Fofo la, ale be amewo naxɔe se be wowɔ vɔ̃ gã dɛ ye ŋu le ye nyanya do goe tso dziƒo me, esi yegbe be yemalɔ̃ dɛ nu madzɔmadzɔ dzi o la ta. Edina hã be amegbetɔwo naxɔe se be woakpɔ ablɔdɛ le yeƒe lɔlɔ̃ dziɖuɖu te, si anyo wú kluvinyenye, si me wole le Yehowa ƒe Se sesẽwo te la. Alea ye wòte ŋu tèa luʋɔa dɛwo dɛa tso dɔkuibɔbɔ na Mawu gbɔ. Naneke meli ahe aglãdzedze de míaƒe seselelãme ku dɛ Mawu ƒe dɔmenyo, nublanuikpɔkpɔ kple dzɔdzɔenyenye ŋu wú nufiafia, si gblɔna be ame vɔdi, siwo ku la ƒe nuvɔ̃̃, siwo wowɔ le woƒe agbeŋkeke ʋɛa dɛwo ko me la, ana woanɔ fukpekpe gedɛ me le dzo mavɔ ƒe aŋɔdzo kple dzokpe bibiwo me dɛaa, zi alesi ko Mawu anɔ agbe la o. Nudadafiafia sia tsi tre dɛ mía ŋutɔwo gɔ̃ hã ƒe dzɔdzɔenyenye ŋu.

Gake, nublanuitɔe la, ame gedɛwo gale nu gbegblẽ sia fiam, eye wòkpɔ nɔƒe le Kristo Hamea ƒe akpa gãa dɛ ƒe xɔsemeʋuʋu me. Xɔse nunyala gãa dɛ gblɔ le eƒe nuŋɔŋlɔwo me be dzo mavɔ ƒe fukpekpewo anye nukpɔkpɔ, si aƒo ame kɔkɔeawo ƒe dzidzɔkpɔkpɔ ta. Ame bubu hã gagblɔ nya, si gbɔna la be: “Le esime tohehe ƒe fɔbubu anɔ Mawu ƒe dzikumewo dzi vam yi mavɔe la, woƒe fuwɔame ƒe dzudzɔ anɔ dzi yim dɛaa le dzidzɔmewo ƒe ŋku me, eye le esi wòdze be fukpelawo ƒe nu nanɔ nublanui wɔm na wo la, woanɔ ɣli dom boŋ be : “Amen, Haleluya! Woakafu Aƒetɔ la.”

Afika gɔ̃ míakpɔ nufiafia sia le le Mawu ƒe Nya la me? Ðee amesiwo akpɔ dɛdɛ la abú woƒe vevesesedɛameti kple amewɔwɔ ƒe seselelãmewo nenye be woge dɛ ŋutikɔkɔe me mahã? Ðee dzi kuatri, alo gbemelã ƒe ŋutasesẽ ƒe nɔnɔmee adɔ li woƒe dĕ nyuiawo mahã? Kpao, esia menye Biblia ƒe nufiafia o. Amesiwo ŋlɔ̃ nusiwo míexlẽ va yi la, ate ŋu anye nunyala gãwo, alo nuteƒewɔlawo, gake esia mewɔ be womege dɛ Satana ƒe beblewo me o. Ke boŋ ena be wotsɔ gomesese totro na Ɖɔŋlɔawo ƒe nya veviewo, hetsɔ vɔdinyenye kple ŋutasesẽ ƒe susu, siwo nye Satana ŋutɔ tɔ, ke metso míaƒe Wɔla gbɔ o la, de wo me.

Nya, si A*f*etɔ Yehowa gblɔ enye si: “Meta ɖokuinye *f*e agbe be: Ame vɔdi *f*e ku mevivia nunye o, negbe be ame vɔdi naɖe asi le e*f*e zɔzɔme vɔdiwo ŋu, ne wòanɔ agbe boŋ ye… Miɖe asi le mia*f*e zɔzɔme vɔdiwo ŋu, miɖe asi le wo ŋu, nukaŋuti miebe yewoaku ɖo? » (Xezekiel 33:11) Viɖe ka wòanye na Mawu be míawo míaxɔe se be ekpɔa dzidzɔ le ame vɔdi, siwo yi ɖe dzo me la *f*e fuwɔame mavɔwo, wo*f*e vevesesewo, ŋeŋẽwo kple fi*f*odewo ŋu ma? Đee wo*f*e vevesese-ɣli dziŋɔwo anye hadzidzi, siwo anya se na Lɔlɔ̃ mavɔ *f*e towo mahã? Wogblɔna hã be to tohehe mavɔ na ame vɔdiwo me la Mawu ɖena alesi wòtsri nuvɔ, si he tɔtɔtɔtɔ de xexeame *f*e ŋutifafa kple ɖoɖowo me la fia. Busunya vɔdi ka enye esia? Đe ko wòdze abe Mawu *f*e nuvɔ̃ tsitsri nye taflatsɛ na nuvɔ̃ *f*e anyinɔnɔ mavɔ ene. Đee manɔ me be le wo*f*e dziɖelame*f*o me, nuvɔwɔla, siwo abú wo*f*e mɔkpɔkpɔ keŋkeŋ la, aɖe wo*f*e busunya kple vlodonyawo gbɔgblɔ ɖe Mawu ŋu me ɖe go, esi awɔe be wo*f*e fɔdiɖi aga dzi ɖe dzi wúa? Gbeɖe! Nuvɔ̃ *f*e anyinɔnɔ kple tsitsi ɖe dzi yi mavɔ me mate ŋu de Mawu *f*e ŋutikɔkɔe dzi o. Amegbetɔ *f*e susu mate ŋu akpɔ gbegblẽ, si tso fuwɔame mavɔ *f*e nu dadafiafia sia *f*e kpekpẽme o. Ne míekpɔ alesi Satana gblẽ Mawu *f*e ŋkɔ, alesi wògblɔ nya vlowo tso e*f*e dẽ, si nye lɔlɔ, dɔmenyo kple nublanuikpɔkpɔ ŋu la, mewɔ nuku kura be mía Wɔla Amenuvela sia vatrɔ zu vɔvɔ̃ kple ŋɔdzinu na amewo, eye wotsria e*f*e nya gbɔ ŋutɔ gɔ̃ hã o. Ɖɔdzinya, siwo doa go tso nyagblɔtiwo dzi ku ɖe Mawu ŋu la wɔ be ame akpe akpewo trɔ zu dzimaxɔsetɔwo kple tosẽlawo.

Fukpekpe mavɔ *f*e nufiafia sia hã le Babilon *f*e ahasiwɔwɔ *f*e aha, si wòna anyigbadzinɔlawo katã no la me. (Nyaɖ. 14:8; 17:2). Nukunu vavãa ɖe wònye be Kristo-Ha *f*e nunɔlawo nanɔ nu dada sia fiam le kristotɔwo *f*e gbedoxɔwo me. Woxɔ gbegblẽ sia tso Roma, abe alesi woxɔ alakpa *f*e dzudzɔgbea hã ke ene. Ele me be ameŋkuta, siwo nye nunyala gãwo kple mawusroɖalawo la, fia nu gbegblẽ sia le esime kekeli ku ɖe nya sia ŋu la mesu wo si ɣemaɣi abe alesi wòle na mí egbea ene la o. Ekema kekeli sue, si nye wotɔ la *f*e akɔŋta koe woabia wo, eye míawo hã míawɔ esi nye míatɔ la *f*e akɔŋta. Ne míete ɖa le Mawunya *f*e ɖasedɔdiwo ŋu hekplɔ nufifia dadawo ɖo kple taflatsɛ sia be mía fofowoe fia mí la, ekema míawo hã míedze Babilon *f*e fɔdiɖi me, eye míele e*f*e ahasiwɔwɔ *f*e aha nom.

Le go bubu me, ame geɖe, siwo tsi tre ɖe vevesese mavɔ *f*e nufiafia dada sia ŋu hã dzea e*f*e akpa sagã *f*e vodada me. Woxɔna se be luʋɔ nye nu makumaku, eye be, esi Biblia na míenya be Mawu nye lɔlɔ̃ kple nublanuikpɔkpɔ *f*e Mawu la, mate ŋu agblẽ e*f*e nuwɔwɔwo ɖe dzo mavɔ me o, ke boŋ ana amesiame nakpɔ xɔxɔ. Wosusuna hã be Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *f*e toklãnya dziŋɔwo *f*e taɖodzinu koe nye be woado vɔvɔ̃ na amewo, ale be woawɔ ɖe nyawo dzi, ke menye be Mawu awɔ ɖe e*f*e toklãwo dzi o. Esi wònye nenema ta la, vɔwɔla ate ŋu yi e*f*e tosesẽ ɖe Mawu *f*e Seawo ŋu dzi, eye wòayi e*f*e nuvɔgbenɔnɔ dzi ɖaa, gake mabú Mawu *f*e amenuveve kpɔ o. Nufiafia sia, si do vlo Mawu *f*e dɔmenyo, eye wòŋe ŋku *f*u e*f*e dzɔdzɔenyenye dzi la, doa dzidzɔ na ŋutilãmemewo, eye wòga doa ŋusẽ ame vɔdiwo le wo*f*e nuvɔ̃ wɔwɔ me.

Ne míese amesiwo xɔna se be xexeame katã akpɔ ɖeɖe ƒe nyagbɔgblɔwo la, míakpɔ alesi wotroa gɔmesese na Mawunya hedea woƒe nudadafiafia sia dzi. Le ɖekakpui Mawu mavɔlaa ɖe, si ku le dzɔgbevɔea ɖe me, ƒe ku-kɔnuwo wɔwɔ me la, nunɔla nudadafiala siawo dometɔ ɖeka tsɔ kpukpui, si gbɔna la gblɔ Mawunyae. Kpukpui sia gblɔ le fia Dawid ŋuti bena: "… Eƒe akɔ fa le Amnon, si ku la ta." (Samuel II, 13:39b)

Nya, si osɔfo sia gblɔ le eƒe mawunyagbɔgblɔ me enye esi: "Amewo biaam zi geɖe be nukae adzɔ ɖe amesiwo ku le woƒe nuvɔ̃ me, ɖewohĩ le ahamumu me, alo le esime hlɔdɔdɔ ƒe ʋu gale woƒe awuwo ŋu, alo abe ɖekakpuia ɖe, si menɔ mawusosroɖa kple subɔsubɔ ƒe agbe kpɔ o la, dzi mahã?" Eyi dzi gblɔ be: "Míabia Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo be wòakpɔ ŋutiɖoɖo na kuxi gã sia. Amnon nye nuvɔwɔla gãa ɖe. Wowui le esime wògale dzimematrɔmatrɔ kple ahamumu me. Fofoa Dawid, si nye Mawu ƒe Nyagblɔɖila la, anya godo nenye be via Amnon anɔ dzidzɔ me lo, alo vevesese me le xexeme, si gbɔna la me. Seselelãme kae wòɖe ɖe go tso eƒe dzi me? Fia Dawid ɖe asi le Absalɔm yometiti ŋu, eye wòdi vevie be yeanɔ kplii boŋ, elabena eƒe akɔ fa le Amnon, si ku la ta."

Osɔfo alakpanufiala sia gayi edzi ale: "Nuka gɔme míate ŋu ase tso nya siawo me? Ðee menye bena vevesese mavɔ mele Dawid ƒe xɔsemeʋuʋu me oa? Míaƒe gɔmesesee nye ekema, eye míekpɔ be enye nyameɖeɖe ɖikekemanɔŋui, si ɖo kpe susu vivi, si klẽ, lɔlɔ̃ ƒe susu, si gblɔ be amesiame akpɔ ŋutifafa le xexeame le nuwuwu. Dawid ƒe akɔ fa le via si, ku la ta. Nukatae wònye nenema?" Osɔfo la gayi edzi be: "Elabena eƒe nyagblɔɖi ŋku, si le ŋutikɔkɔe ƒe tsɔme kpɔm ɖaa la, ɖe via fiae abe amesi le adzɔge na tetekpɔ ɖesiaɖe ene, amesi woɖe ɖa tso nuvɔ̃ ƒe kluvinyenye me, esi ŋu woklɔ eƒe gbegblẽwo katã le, eye, esi wowɔe wòzu kɔkɔetɔ kple kekeli ƒe ame vɔ la, woxɔe ɖe gbɔgbɔ deŋgɔwo ƒe ƒuƒoƒowo me le dzidzɔ deto teƒe. Fia Dawid ƒe akɔfafa ɖeka koe nye be esi via lɔlɔ̃ la dzo le nuvɔ̃ kple vevesese ƒe agbe sia me la, ekpɔ eɖokui le teƒe, si Gbɔgbɔ Kɔkɔe ƒe ŋusẽ manyagblɔ kɔ ɖe eƒe luʋɔ doviviti la dzi, heʋu eƒe gbɔgbɔ na dziƒo nunya kple Mawu ƒe lɔlɔ̃ ƒe dɔwɔɖamedzi viviwo. Alea ye wokɔ eƒe nɔnɔme ŋu hedzrae ɖo be wòakpɔ gome le dzidzɔ kple ŋutikɔkɔe mavɔ mee."

Aʋatso osɔfo sia wu eƒe gbeƒãɖeɖea nu be: "Míedi be míagblɔ to nya siawo me be ɖeɖekpɔkpɔ metso nusi míateŋu awɔ le agbe sia me la me kura o; metso dzi ƒe tɔtrɔ me, alo dzixɔsea ɖe, alo xɔse-haa ɖe me nɔnɔ me o."

Nublanuinya wònye be amea ɖe, si yɔ eɖokui be Yesu Kristo ƒe nunɔla la, nate gbe ɖe da ƒe alakpa, si wòda le Eden-bɔ me la dzi: "Miele kuku ge akpɔ o…Gbesigbe ke miaɖu eƒe ɖe la, miaƒe ŋkuwo laʋu, eye mianɔ abe Mawu ene." Le eƒe nyagbɔgblɔ nu la, nuvɔwɔla gãtɔ kekeake, amewula, adzodala kple ahasitɔ, kpɔa dzadzraɖo gome le ku megbe hena gege ɖe dzidzɔ mavɔ me.

Afika gbeƒãɖela sia, si de aɖaŋu le gɔmeɖeɖe totro tsɔtsɔ na Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me la, ɖe eƒe taƒonya gbegblẽ la tso? Eɖee tso nyatia ɖe, si Ɲɔŋlɔ̃ la gblɔ, heɖe alesi Dawid xɔ

nusi dzɔ ɖe edzi kple bɔbɔenyenye la fia me. “Ke ele fia Dawid dzrom vevie be yeatsɔ ake Absalom, elabena e*f*e akɔ fa ɖe Amnon si ku la ta.” Esi e*f*e vevesese heli heli nu tsi le ŋkekea ɖewo megbe la, e*f*e susuwo hã dzo le via kuku la dzi hetrɔ ɖe esi le agbe, eye wòsi le tohehe, si dze nɛ le e*f*e nu vɔdi wɔwɔ ta nu la, ŋu. Wɔna siae osɔfo alakpatɔ la tsɔ be yeatsɔ ɖee fia be wokɔ Amnon ahamula, ŋukpenuwɔla (525) yi ɖe dzidzɔ mavɔ te*f*e le e*f*e ku megbe enumake, bena woakɔ eŋu ale be wòadze na agbenɔnɔ le mawudɔla, siwo mewɔ nuvɔ̃ kpɔ o la dome. Esia nye glinya vivi, si ana dzide*f*o kple dzidzɔ dzi siwo ku ɖe xexeame ŋu la. Ele be míanyae be Satana *f*e nufiafia enye esia, si kplɔa ame yia e*f*e taɖodzinuwo gbɔe. Ðee wòwɔ nuku be nufiafia siawo na be nuvɔdi wɔwɔ le dzidzim ɖe dzia?

Nudadafiala sia *f*e nu*f*o*f*o nye mɔnu siwo ŋu dɔ ame geɖewo wɔna la, dometɔ ɖeka. Woɖea nyagbɔgblɔa ɖe tso Biblia *f*e ŋutinyaa ɖe me, hetsɔa gɔmesese gbegblẽ, si mesɔ kura kple nudzɔdzɔ bubu *f*e susu o la, nanɛ. Míakpɔe be osɔfo alakpanufiala sia *f*e gbe*f*ã, si wòɖe gblɔ be Amnon, ahamula la yi dzi*f*o le e*f*e ku megbe la, menɔ te ɖe Biblia *f*e nya, si gblɔ be “ahamulaa ɖeke manyi Mawufiaɖu*f*e la *f*e dome o” la nu kura o. (Kor. I, 6:10) Ale gbegbe dzimaxɔsetɔwo kple nenem alakpatɔwo trɔa Nyate*f*e la wɔa aʋatsoe hekplɔa ameha gãa ɖe, siwo woble la, yia alakpa dedienɔnɔ *f*e alɔdɔdɔ̃ mee.

Ne nyate*f*e wònye be luʋɔwo katã yia dzi*f*o enumake le ku megbe la, anyo be míadi ku boŋ wú agbe. Dzixɔse gbegblẽ sia na be ame geɖewo tsi wo ɖokui *f*e agbe nu. Nukae gale bɔbɔe wú be amea ɖe, si yɔ fũ kple dziɖelame*f*o le e*f*e xaxawo alo vevesesewo ta la, natso e*f*e agbe-ka ale be wòadzo le xexeme sia *f*e nuxaxawo me, age ɖe dzidzɔ mavɔ me mahã?

Mawu gblɔ kple ŋusẽ le e*f*e Nya la me be yeahe to na ye*f*e Seawo dzidalawo. Amesiwo katã nɔa wo ɖokui blem be Mawu, si nye nublanuikpɔla la, mate ŋu alɔ̃ ahe to na nuvɔwɔla o la, naɖe ŋku kpɔ Kalvaria *f*e atitsoga la ɖa. Mawu *f*e Vi maɖifɔ *f*e ku le ɖase ɖim vevie be « Nuvɔ̃ *f*e fetue nye ku.” eye bena Mawu *f*e Se dzi dada ɖesiaɖe axɔ fetu, si dze la. Kristo, si me nuvɔ̃ mele o la vazu nuvɔ̃ le amegbetɔ ta. Exɔ nuvɔ̃ *f*e fɔɖiɖi ɖe eɖokui dzi, eye Fofoa ɣla e*f*e mo ɖe eyama vaseɖe esime e*f*e dzi gbã, eye e*f*e agbe nu tso. Ewɔ vɔsa gã sia na amegbetɔwo *f*e ɖeɖekpɔkpɔ. Mɔnu bubua ɖeke meli, si dzi wòato aɖe ga amegbetɔ tso nuvɔ̃ *f*e fɔɖiɖi si me o. Ke luʋɔ, si agbe nu le vɔsa xɔasi sia gbɔ la, axɔ eya ŋutɔ *f*e fɔɖiɖi *f*e tohehe ɖe eɖokui dzi. Azɔ míakpɔ Biblia *f*e nufifia ku ɖe ame vɔdiwo kple dzimesẽla siwo alakpanufialawo gblɔ be woawo hã woava nɔ mawudɔlawo kple ame kɔkɔewo dome le dzi*f*o la ŋu. «…Amesi ke tsikɔ le ewum la, mana agbetsidzidzi la *f*e ɖee faa.» (Nyaɖ. 21:6). Ðugbedodo sia yi na amesi ke tsikɔ le ewum la ɖeɖe ko. Ke amesiwo agbetsi *f*e tsikɔ le wowum, eye wole gbesɔsɔ be yewoatsɔ nusianu asa vɔ ɖe eta la koe ate ŋu axɔ nu sia. «… Amesi ke ɖu dzi la anyi nusiawo *f*e dome, eye manye e*f*e Mawu, eye eya hã anye vinye.» (Nyaɖ. 21:6, 7)

Mawu le gbɔgblɔm na mí to Nyagblɔdi̱la Yesaya dzi be: «Woayra ame dzɔdzɔewo, wo tɔ me nyo na wo…Baba na ame vɔdi̱, etɔ me vɔe nɛ, elabena nusi e*ƒ*e asi wɔ la, eya woatsɔ awɔe.” (Yes.3:10,11). Nunyala gblɔ be: «Ne nuvɔwɔla wɔa vɔ̃ zi alafa, gake nɔa agbe didie hã la, nyea menyae be eme anyo na mawuvɔla, siwo sía e*ƒ*e ŋku me. Ke eme manyo na ame vɔdi̱wo o…» (Nyagblɔla 8: 12. 13). Paulo hã gblɔ be dzimesẽla le dziku nu *ƒ*om *ƒ*u di̱ na edokui hena dziku *ƒ*e ŋkeke kpakple Mawu *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ dzɔdzɔe *ƒ*e dedefia la, amesi ado te*ƒ*e na amesiame le e*ƒ*e dɔwɔwɔ nu. «Xaxa kple momenuveve ava amesiame, si le vɔ̃ wɔm la, *ƒ*e luʋɔ dzi,» (Rom.2: 5,6,9).

«Ahasiwɔla, alo ame makɔmakɔ alo ŋuklẽla, si sɔ kple trɔsubɔla la, domenyinyia deke meli na wo dometɔa deke le Kristo kple Mawu *ƒ*e fiadu*ƒ*e la me o.» (Efeso 5:5). «Midi ŋutifafa na amewo katã kple kɔkɔenyenye hã yome; elabena amea deke mate ŋu akpɔ A*ƒ*etɔ la ne nusia mele eŋu o.» (Hebri. 12:14). «Woayra amesiwo nya wo*ƒ*e awuwo, bene woana ŋusẽ wo woava agbeti la gbɔ, eye ne woato agboawo nu ayi de du la me. Ke avũwo kple afakalawo, kple matrewɔlawo, kple hlɔdolawo, kple trɔsubɔlawo kpakple amesiame si lɔa aʋatsokaka, eye

wòkanɛ la, woato agbo la godo.” (Nyad.22:14,15) Alesi Mawu *ƒ*o nu tso e*ƒ*e dɛ̃ kple nusi nye e*ƒ*e wɔna ku de nuvɔ ŋu enye esi: (Yehowa, Yehowa, nublanuikpɔla kple amenuve Mawu, amesi gbɔa dzi blewu, eye e*ƒ*e amenuveve kple nute*ƒ*ewɔwɔ sɔ gbɔ, amesi dzra amenuveve do na ame akpe nanewo, eye wòtsɔa vodada, dzidada kple nuvɔ̃ kena; ke megbea tohehe o…» (Mose II, 34:6, 7). «… etsrɔa ame vɔdi̱wo katã.» (Ps.145:20). «Woatsrɔ̃ dzidalawo katã, eye woatsrɔ̃ ame vɔdi̱wo *ƒ*e dzidzimeviwo.” (Ps. 37:38). Ne ele me be Mawu *ƒ*e dzidudua *ƒ*e ŋusẽ kple gãnyenye agbã aglãdzedze gudu gudu la, nenema ke wònye nyate*ƒ*e be dzɔdzɔenyenye fetu dedefiawo hã asɔ kple e*ƒ*e dɛ̃ siwo nye nublanuikpɔkpɔ, amenuveve kple dzigbɔgbɔ blewu.

Mawu meténa de amea deke *ƒ*e lɔlɔnu kple susudede dzi o. Tododo, si tso vɔvɔ̃ me la medoa dzidzɔ nɛ o. Edina be ye*ƒ*e nuwɔwɔwo nalɔ̃ ye, elabena edze na wo*ƒ*e lɔlɔ. Edi be woado to ye le alesi woade dzesi ye*ƒ*e nunya, dzɔdzɔenyenye kple dɔmenyo ta. Ekem amesiame, si dze si e*ƒ*e nɔnɔme nyuie la, alɔe, elabena zi alesi e*ƒ*e dɛwo ado dzidzɔ nɛ la, nenema wòate de e*ƒ*e Wɔla ŋue.

Dɔmenyo, nublanuikpɔkpɔ kple lɔlɔ̃ *ƒ*e dodo, siwo ŋu Yesu fia nu tso, eye wògade wo fia to e*ƒ*e agbenɔnɔ me hã la, nye nusiwo tso Mawu *ƒ*e dɛ̃ me. Kristo gblɔ be yemefiaa naneke, si yemexɔ tso Fofo la gbɔ o. Mawu *ƒ*e dzidudua *ƒ*e dodowo wɔ deka kple Đela *ƒ*e nufiafia, si gblɔ be: «Milɔ̃ mia*ƒ*e kẽtɔwo.» Mawu drɔa ʋɔnu ame vɔdi̱wo na xexeame katã kple vɔwɔla, siwo dzi tohehe va la, gɔ̃ hã *ƒ*e nyona. Nenye dee wòate ŋu na woakpɔ dzidzɔ, eye esia matsi tre de e*ƒ*e dzidudua *ƒ*e Sewo kple eya ŋutɔ *ƒ*e dɛ̃ *ƒ*e dzɔdzɔenyenye ŋuti o la, anye ne awɔe na wo. Etsɔ e*ƒ*e lɔlɔ̃ *ƒ*e ametakpɔkpɔ dzesiwo *ƒ*o xlã wo; ena be woadze si e*ƒ*e Seawo, eye wòtsɔa e*ƒ*e dɔmenyo nunanawo doa wo ŋku me daa, gake wometsɔa

ɖeke le me na e*ƒ*e lɔlɔ̃ o. Ke boŋ wodaa e*ƒ*e Sewo dzi, eye wogbea nu le e*ƒ*e amenuveve gbɔ. Wokpɔa gome ɣesiaɣi le e*ƒ*e yayrawo me, gake ganɔa vlo dom amesi gbɔ yayra siawo tsona na wo la. Wotsri Mawu *ƒ*e nya gbɔ, elabena wonya be melɔa wo*ƒ*e vɔwɔwɔwo o. Gake, to gbɔ be A*ƒ*etɔ la xɔ wo*ƒ*e gbegblẽ siawo didie hã la, ga*ƒ*o*ƒ*o la ava de gbeɖeka, si dzi woaŋẽ wo*ƒ*e wɔnawo *ƒ*e kutsetsewo. Ðee wòade kɔsɔkɔsɔ aglãdzela siawo ɖe eɖokui ŋua? Alo ɖe wòazi wo dzi be woawɔ ɖe ye*ƒ*e lɔlɔnu dzia?

Amesiwo tia Satana be wòanye yewo kplɔla, eye wòkpɔ ŋusẽ ɖe wo dzi la, mate ŋu anɔ Mawu *ƒ*e ŋku me o. Dada, amebeble, makɔmakɔnyenye, ŋutasesẽ tsi wo*ƒ*e dẽ me vevie. Ðee nenem mewo ate ŋu ge ɖe dzi*ƒ*o me be yewoanɔ anyi yi mavɔ me kple amesiwo wolé fu vevie tsã, hetsri wo*ƒ*e nya gbɔ le anyigba dzia? Nyate*ƒ*e mate ŋu nya sese na avatsokala gbeɖe o, bɔbɔenyenye mate ŋu avivi ɖokuiŋudzela kple dadala nu o, gbegblẽ-me mate ŋu alɔ̃ dzadzɛnɔnɔ *ƒ*e nya gbɔ o, nenema kee lɔlɔ, si media ɖokui tɔ o la maɖo asixɔxɔa ɖeke na ɖokuilɔla o. Dzidzɔkpɔkpɔ ka *ƒ*omevie ate ŋu nɔ dzi*ƒ*o na amesiwo *ƒ*e susuwo katã ku ɖe anyigbadzinuwo ɖeɖe ko ŋu?

Nenye be amesiwo katã *ƒ*e agbea nye aglãdzedze ɖe Mawu ŋu *ƒ*e agbe, akpɔ wo dokuiwo enumake le dzi*ƒ*o, le kɔkɔenyenye te*ƒ*e, afisi luʋɔwo katã yɔ kple lɔlɔ̃ le, eye amewo katã *ƒ*e mo le keklẽm kple dzidzɔ le, eye nenye be wose dzi*ƒ*o *ƒ*e hagbe viviwo, eye wokpɔ keklẽ sesẽ, si tso Mawu *ƒ*e ŋku me hegbagba ɖe ɖeɖekpɔlawo dzi la, ɖee woate ŋu nɔ te ɖe Mawu kple Alẽvia *ƒ*e ŋutikɔkɔe nu a? Ðee amesiwo *ƒ*e dzi yɔ kple fuléle Mawu kple tsitretsitsi ɖe e*ƒ*e Nyate*ƒ*e kple kɔkɔenyenye ŋu la ate ŋu *ƒ*o *ƒ*u kple dzi*ƒ*o ʋakɔwo, awɔ ɖeka kpli wo le wo*ƒ*e kafukafuhawo dzidzi mea? Ðee woate ŋu nɔ te ɖe Mawu kple Alɛvi la *ƒ*e ŋutikɔkɔe nua? Kpao! Wona wo *ƒ*e geɖe le amenuveve me bena woadzra wo*ƒ*e dɛwo ɖo hena gege ɖe dzidzɔ mavɔ te*ƒ*e ma, gake womewɔ ŋutetea ɖeke be yewoalɔ̃ dzadzɛnyenye, eye bena yewoado dzi*ƒ*o *ƒ*e gbe o. Ke azɔ la, wotsi megbe. Tsitretsitsi ɖe Mawu ŋu *ƒ*e agbe, si wonɔ la, wɔ be womedze na dzi*ƒ*oa o. Dzadzɛnyenye, kɔkɔenyenye kple ŋutifafa, si yɔ te*ƒ*e ma la, anye vevesese geɖe na wo boŋ. Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe azu dzobibi, si afiã wo. Ke nusi ko woadi la enye be yewoasi dzo le te*ƒ*e kɔkɔe ma. Woadi gɔ̃ hã be tsɔtsrɔ̃ nava yewo dzi ale be yewoabú ɖa le Amesi ku be yewoakpɔ ɖeɖe la *ƒ*e ŋku me. Nusi adzɔ ɖe ame vɔɖiwo dzi, wo*ƒ*e gome makpɔ le dzi*ƒ*o la atso woawo ŋutɔ *ƒ*e tiatia kple lɔlɔnu gbɔ. Ke le Mawu gome la, anye dzɔdzɔenyenye kple amenuveve *ƒ*e wɔna.

Abe alesi wònɔ na tɔɖɔɖɔ gã, si tsrɔ̃ xexeame tsã ene la, ŋkeke mamlɛawo hã *ƒ*e dzobibiwo aɖe gbe*ƒ*ã le Mawu *ƒ*e nyametsotso ŋu be: tɔtrɔ alo dɔyɔyɔa ɖeke meli na ame vɔɖi o. Didia ɖeke mele eyama me be yeabɔbɔ yeɖokui na Mawu o. Enyrɔ̃ e*ƒ*e lɔlɔnu ɖe aglãdzedze me ale be le e*ƒ*e agbea *ƒ*e nuwuwu la, game megali be wòate aŋu wɔ dɔ le e*ƒ*e susuwo ŋu, aɖe wo ɖa le nuvɔwɔwɔ dzi yi ɖe toɖoɖo gbɔ, tso fuléle me yi ɖe lɔlɔ̃ me o. Mawu ɖe mɔ be Kain amewula la natsi agbe, ale be míade dzesi nusi ava me nenye be woɖe asi le vɔwɔla ŋu be wòanɔ agbe ayi ɖe e*ƒ*e vɔwɔwɔ dzi ɖaa la. Kain *ƒ*e nufiafiawo kple e*ƒ*e agbe vlo nɔnɔ *ƒ*e dɔwɔɖamedzi he e*ƒ*e dzidzimevi geɖewo de gbegblẽ me ale

gbegbe be “wo*f*e vɔdi̱vɔdi̱ va sɔ gbɔ le anyigba dzi, eye wo*f*e tamesusuwo kple dzimedidiwo nye vɔ̃ ko dɑa.” “Xexeame gblẽ le Mawu *f*e ŋku me, eye nu vlo wɔwɔ xɔ anyigba la dzi.” (Mose I, 6:5, 11)

Mawu *f*e nublanuikpɔkpɔ na xexeame tae wòtsrɔ̃ ame vɔdi̱wo le Noa *f*e ɣeyiɣiwo me dɑo. E*f*e nublanuikpɔkpɔ kee wɔe be wòtsrɔ̃ Sodomtɔ gbegblẽawo. To Satana *f*e beble ŋusẽ me la vɔwɔlawo kpɔa ame gedɑe, siwo lɔa wo*f*e nya gbɔ, hekpɔa dzidzɔ dɑe wo ŋu, eye woawo hã gena dɑe aglãdzedze me. Nenema wònɔ le Kain kple Noa *f*e ŋkekewo me, eye wòganɔ le Abraham kple Lot *f*e ɣeyiɣiwo me. Alea kee wòaganye le mía*f*e ɣeyiɣi siawo me hã. Le e*f*e nublanuikpɔkpɔ na xexeame katã tae Mawu atsrɔ amesiwo do vlo e*f*e amenuvevea le nuwuwu dɑo.

«Nuvɔ̃ *f*e fetue nye ku; ke Mawu *f*e amenuvevenunana la enye agbe mavɔ le Kristo Yesu, mía A*f*etɔ la me.” (Roma 6:23). Le esime agbe nye domenyinu na ame dzɔdzɔewo la, ku boŋ enye gomekpɔkpɔ na ame vɔdi̱wo. Mose gblɔ na Israel be: «Kpɔ dɑa, metsɔ agbe kple dzɔgbenyuie, ku kple dzɔgbevɔe dɑo ŋkuwò me egbe.” (Mose V, 30:15). Ku *f*e nya, si wogblɔ le kpukpui sia me la menye esi tso tohehe, si va Adam dzi lae o, elabena ame*f*omea katã le gome kpɔm le nuvɔ̃ *f*e tohehe me. Ke ku, si *f*e nya gblɔm wole lae nye ku evelia, si nye agbe mavɔ *f*e akpa sagã la.

Adam *f*e nuvɔe na be ku va ame*f*omea katã dzi. Amegbetɔwo katã dɑo ta yɔdo gbɔ. Gake to dɑedɑekpɔkpɔ *f*e dɑodɑowo me la, woaxɔ wo dɑe agbe. « Tsitretsitsi li na ame dzɔdzɔewo kple ame madzɔmadzɔwo siaa.” (Dɔw. 24:15). «Elabena alesi amewo katã ku le Adam me la, nenema ke woagbɔ agbe wo katã hã le Kristo me.” (Kor. I,15:22). Vovototoa dɑe le tsitretsitsi eve siawo dome.

«…Amesiwo katã le yɔdowo me la, woase e*f*e gbe; eye amesiwo wɔ nu nyuiwo la, woado go hena agbe *f*e tsitretsitsi, ke amesiwo wɔ nu vlowo la, hena ʋɔnudɔdrɔ̃ *f*e tsitretsitsi.” (Yoh. 5:28,29). Amesiwo akpɔ gome le ame dzɔdzɔewo *f*e tsitretsitsi me la, woayɔ wo be “yayratɔwo kple kɔkɔetɔwo”. «…Amesiawo dzi ku evelia mekpɔ ŋusẽa dɑeke dɑo o.» (Nyadɑ, 20:6). Ke amesiwo mewɔ ŋutetea dɑeke be yewoakpɔ tsɔtsɔke to dzimetɔtrɔ kple xɔse me o la, woakpɔ wo*f*e dzidada *f*e tohehe: nuvɔ̃ *f*e fetu. Wo*f*e tohehe, siwo asɔ dɑe wo*f*e dɔwɔwɔwo nu la, ato vovo le wo*f*e ŋusesẽ kple wo*f*e dziyiyi me. Gake wo katã *f*e nuwuwue nye ku evelia. Esi wònye be Mawu mate ŋu adɑe vɔwɔla le e*f*e nuvɔ̃ me, alo kple e*f*e nuvɔ, esi matsɔ e*f*e dzɔdzɔenyenye kple nublanuikpɔkpɔ asa vɔe o la, ekem adɑe vɔwɔla sia *f*e agbe, si medze na o, eye eya ŋutɔ he de afɔku me to e*f*e dzidadawo me la, dɑa. Kekeli nuŋlɔlaa dɑe gblɔ be: «Ekpɔtɔ vie ko ame vɔdi̱ la maganɔ anyi o, eye ne èdɑe ŋku dɑe ete*f*e la, màgakpɔe o.» (Ps.37:10). Ame bubu hã gagblɔ be: dukɔwo «anɔ abe amesiwo medzɔ kpɔ o la ene.» (Obadiya 16). Ɲukpẽ a*f*o dɑe wo dzi, eye woaŋlɔ̃ wo be ŋutidɑodɑomakpɔtɔe yi mavɔ me.

Alee nuvɔ̃ kple emetsonu, siwo nye vevesese kple tsɔtsrɔ̃ la, wo keŋ akpɔ nuwuwue. Psalmowo ŋlɔla la gblɔ be: «…ètsrɔ̃ ame vɔdi̱wo, eye nètutu wo*ƒ*e ŋkɔ dɑ̱ dɑ̱ikadɑ̱ika… Wotsrɔ̃ futɔwo… wozu a*ƒ*edo dɑ̱ikaa, eye ŋkudɑ̱odɑ̱ wo dzi megali o.» (Ps.9: 6,7). Le Nyadɛ̱dɛ̱efia me, esi wokɔ Yohanes yi dɑ̱e dzi*ƒ*o nutowo me be wòakpɔ agbe mavɔ *ƒ*e nu via dɑ̱e la, ese kafukafu hagbe vivi, siwo gbedɑ̱idɑ̱i tovoa dɑ̱eke metɔtɔ o la. Nuwɔwɔwɔ siwo katã le dzi*ƒ*o kple anyigba dzi la, le ŋutikɔkɔe tsɔm na Mawu. (Nyadɑ̱.5:13). Luʋɔ makpɔdɛ̱dɛ̱ea dɑ̱eke manɔ anyi, anɔ busunyawo gblɔm dɑ̱e Mawu ŋu le vevesese mavɔ me o, eye dzomavɔa dɑ̱eke manɔ anyi dɑ̱aa, si me veveselawo anɔ, siwo *ƒ*e ɣlidodowo atɔtɔ ame tiatiawo *ƒ*e dzidzɔhawo yi mavɔ o.

Luʋɔ *ƒ*e makumakunyenye tso dzɔdzɔme ke *ƒ*e nufiafia dada sia dzi ame kukuwo *ƒ*e agbenɔnɔ le tsiẽ*ƒ*e la nɔ anyi dɑ̱o. Nya siawo kple vevesese mavɔ *ƒ*e nufiafiawo katã tsi tre dɑ̱e Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e nufiafia, kple nugɔmesese nyui, kpakple amenyenye *ƒ*e seselelãme vavãwo ŋuti. Ame gedɑ̱ewo xɔɛ se be dɑ̱eɖɑ̱ekpɔlawo le dzi*ƒ*o fifia, eye wonyana nusiwo le eme vam le anyigba dzi, vevietɔ, nusiwo le wo*ƒ*e ame vevi, siwo wogblẽ dɑ̱e megbe la dzi vam. Ke ne ele alea dɑ̱e, aleke woate ŋu anɔ dzidzɔ me le dzi*ƒ*o le esime wogale wo*ƒ*e ame vevi siawo *ƒ*e xaxawo, nuvɔwɔwɔ, vevesese, dzidɑ̱elame*ƒ*o kple agbemefuwo kpɔm wole edzi yim le anyigba dzi mahã? Aleke amesiwo le agba sam le wo xɔlɔwo dzi le anyigba dzi la, anɔ wokpɔm le wo*ƒ*e vevewo me, eye woagate ŋu nɔ dzidzɔ kpɔm le dzi*ƒ*o? Ɖee menye nane, si ho dzi na ame wònye be woaxɔe se be kasia agbegbɔgbɔ do go tso ame matrɔdzimea dɑ̱e me la, e*ƒ*e luʋɔ age dɑ̱e dzobibi mavɔwo me enumakea? Vevesese manyagblɔ kae wòanye na amesiwo akpɔ wo*ƒ*e xɔlɔ̃ vevi, siwo ku le madzramadzradɑ̱o me, woage dɑ̱e adɑ̱uklidɑ̱udɑ̱u kple vɔdi̱vɔdi̱ me yi mavɔ me ma? Ame gedɑ̱ewo dze adɑ̱aʋa dɑ̱e susu dziŋɔ̃ sia dɑ̱eɖɑ̱e ko ta.

Aleke Ɖɔŋlɔawo gblɔ tso nya siawo ŋuti? Dawid gblɔ be amegbetɔ menye naneke le ku me o. «Ne e*ƒ*e gbɔgbɔ nu tso la, egbugbɔna yia e*ƒ*e anyi gbɔ, gbemagbe e*ƒ*e tamedɑ̱odɑ̱owo nu yina.” (Ps.146:4). Salomo hã dɑ̱i dɑ̱ase sia tɔgbi: «Elabena agbagbeawo nyae be yewo gbɔna kuku ge, ke kukuawo menya nanekeo...” “wo*ƒ*e amelɔlɔ̃ kple fuléle kpakple ŋuʋaʋã nu yi gbadɑ̱egbe ke, eye womagakpɔ gome le nusiwo katã dzɔna le ɣea te la me akpɔ o…” “nuwɔwɔ, alo tamebubu, sidzedze, alo nunya mele tsie*ƒ*e afisi yi ge nala o.” (Nyagblɔla 9:5,6,10)

Le Fia Xiskiya *ƒ*e ku dɔléle me, esi wòdo gbe dɑ̱a na Mawu, eye wòdɑ̱e mɔ nɛ be wòaganɔ agbe *ƒ*e wuiatɔ̃ la, fia la da akpe na Yehowa, eye wòkafui dɑ̱e e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ ta. Le e*ƒ*e kafukafuha sia me, egblɔ nusita wòle dzidzɔ kpɔm alea dɑ̱o: «Elabena tsiẽ*ƒ*e mada akpe na wo o, ku sadɑ̱agatsi makafu wò o, eye amesiwo yi aʋli me la makpɔ mɔ na wò Nyate*ƒ*e o. «Agbagbea, agbagbea koe akafu wò, abe alesi mele wɔwɔm egbe sia ene.» (Yes. 38:18, 19) Le ame gedɑ̱ewo *ƒ*e xɔse nu la, ame dzɔdzɔe, siwo ku la, yia dzi*ƒ*o enumake, eye wogena dɑ̱e dzidzɔ mavɔ me, henɔa Mawu kafum kple wo*ƒ*e nuyi mavɔwo. Ke fia Xiskiya ya mekpɔ mɔ kura na ŋutikɔkɔe gã ma le ku me enumake o. Psalmowo ŋlɔla hã *ƒ*e

ɖasedɨdiwo wɔ ɖeka kple fia Xiskiya *ƒ*e xɔse sia. «Elabena ŋkuɖoɖo dziwò meli le ku me o, eye ameka akafu wò le tsiẽ*ƒ*e!» (Ps.6:6). «Menye ame kukuwoe akafu Yehowa o, alo amesiwo katã yi aʋli me la o.» (Ps.115:17)

Esi wònɔ nu *ƒ*om le Gbɔgbɔ Kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ me le Pentekoste dzi la, Petro gblɔ nya sia be: mía tɔgbui Dawid «ku eye woɖii, eye e*ƒ*e yɔdo le mía dome vaseɖe egbegbe..” «Elabena Dawid melia yi dzi*ƒ*o o..” (Dɔw.2:29, 34) Esi wònye be Dawid anɔ e*ƒ*e yɔdo me vaseɖe tsitretsitsi ŋkeke dzi la, edze *ƒ*ãa be ame dzɔdzɔewo meyia dzi*ƒ*o le gbesigbe woku o. Ke Kristo *ƒ*e tsitretsitsi tso yɔdo me, si na be míawo hã míate ŋu atsi tre le tsitretsitsi ŋkekea dzi la, koe ana be Dawid hã atsi tre le ŋkeke ma dzi, eye wòanɔ anyi ɖe Mawu *ƒ*e ɖusi me.

Paulo gblɔ le nyate*ƒ*e me bena: «Elabena ɖe womefɔa ame kukuwo ɖe tsitre o la, anye ne Kristo hã metsi tre o. Ke ne Kristo metsi tre o la, mía*ƒ*e xɔse anye yaka, eye míegale mía*ƒ*e nuvɔwo me. Ekema, amesiwo dɔ alɔ̃ le Kristo me la hã tsrɔ.” (Kor. I, 15: 16-18). Nenye be ame dzɔdzɔe, siwo ku le *ƒ*e akpe ene, siwo do ŋgɔ na Yesu *ƒ*e vava me, yi dzi*ƒ*o enumake le wo*ƒ*e ku megbe la, aleke wɔ Paulo agagblɔ be ne tsitretsitsi meli o la, “amesiwo dɔ alɔ̃ le Kristo me la hã tsrɔ» mahã? Tsitretsitsi maga hiã o ɖe!

Xɔsetakula Tyndale, si nɔ ame kukuwo *ƒ*e alɔdɔdɔ̃ *ƒ*e Nyate*ƒ*ea ta ʋlim la, gblɔ na Papa yomedzelaa ɖe, esi wònɔ nya me ɖem kplii la, be: “Mia*ƒ*e ame kukuwo tsɔtsɔ yi dzi*ƒ*o, dzo mavɔ me alo ŋutiklɔdzo me le ku megbe la nye nufiafia, si tsi tre ɖe Yesu kple Paulo *ƒ*e numeɖeɖe siwo ɖo kpe edzi be tsitretsi li la ŋu. Mele eme ʋum *ƒ*ã kple kakaɖedzi be kukuawo meyi ɖe ŋutikɔkɔe blibo, si me Kristo alo e*ƒ*e dɔlawo le la, haɖe o. Menye nye xɔsemeʋuʋu enye ema o. Ne menye nenema o la, gbe*ƒ*ãɖeɖe ŋutilã *ƒ*e tsitretsitsi anye nu *ƒ*u*ƒ*lu.” - William Tyndale, Preface to New Testament (ed. 1534)

Nyate*ƒ*e wònye be gege ɖe yayra mavɔ me le ku me enumake *ƒ*e aʋatso mɔkpɔkpɔ sia na be ame geɖewo megatsɔ ɖeke le me na Biblia *ƒ*e nufiafia ku ɖe tsitrtsitsi ŋu o. Mawuvɔla Adam Clarke hã de dzesi nu sia. Egblɔ be: “Kristotɔ gbãtɔwo tsɔ asixɔxɔ gãa ɖe na tsitrtsitsi *ƒ*e nufiafia tsɔ wú alesi wòle fifia. Aleke wɔ? Apostolowo nɔa gbe tem ɖe nya sia dzi, eye wodoa ŋusẽ xɔsetɔwo be wòanye wo*ƒ*e veviedodo, toɖoɖo kple dzidzɔ *ƒ*e mɔkpɔkpɔ. Ke bebli wo yomedzelawo le egbe ŋkekeawo me *ƒ*oa nu tsoa eŋu. Nusi Aposolowo ɖe gbe*ƒ*ãe la, eya dzi kristotɔ gbãtɔwo xɔ se; ke gbe*ƒ*ã, si míawo hã míeɖe egbea la, eyae nye mía*ƒ*e toɖolawo *ƒ*e xɔse. Nyanyuie *ƒ*e nufiafiaa ɖeke menɔ, anyi tsã, si dzi wote gbe ɖo wú tsiretsitsi nya la o. Ke egbea la, nufiafia bubu meli, si wometsɔ ɖeke le me na wú o. - Commentary, remarks on 1 Corinthians 15, para. 3

Alea ye wɔnawo nɔ edzi yim vaseɖe esime wòsusɔ vie ko ŋutikɔkɔe Nyate*ƒ*e ku ɖe tsitretsitsi ŋu la nanyrɔ̃ ɖe viviti me, eye kristotɔ*ƒ*omea naŋlɔe be keŋkeŋ. Nenemae nuŋlɔla xɔŋkɔa ɖe, si nɔa nu *ƒ*om tso Tesalonika I, 4:14-18 ŋu la, gblɔ nublanuitɔe be: «Le mía*ƒ*e akɔfafa ta, ame dzɔdzɔewo *ƒ*e makumaku yayranya sia xɔ ɖe kakaɖedzi-manɔŋu *ƒ*e nufiafia, siwo katã *ƒ*o nu tso A*ƒ*etɔ *ƒ*e vava zi evelia te*ƒ*e.” «Eyi e*ƒ*e nya dzi ale: «Míawo

ya la, A*f*etɔ la vana na mí le mía*f*e kuɣi. Esiae anɔ susu me na mí, eye eyae míakpɔ mɔ na. Ame kukuwo ge ɖe ŋutikɔkɔe la me xoxo. Womele kpẽ *f*e ɖiɖi lalam na wo*f*e ʋɔnudɔdrɔ̃ kple wo*f*e yiyi ɖe dzidzɔ mavɔ me o.»

Evɔ la, esi mía A*f*etɔ Yesu le dzodzo ge le e*f*e nusrɔlawo gbɔ la, megblɔ na wo be wole yegbɔ va ge kpuie o. Ebe: «…Meyina be madzra te*f*e ɖo ɖi na mi. Eye ne meyi, eye medzra te*f*e ɖo ɖi na mi la, magava, eye maxɔ mi ɖe nye ŋutɔ gbɔnye.” (Yoh. 14:2-3). Paulo hã gblɔ na mí be: «A*f*etɔ la ŋutɔ atsɔ aʋafia gã *f*e gbeɖeɖe, kple Mawudɔla gãtɔ *f*e gbe kple Mawu *f*e kpẽɖiɖi aɖi tso dzi*f*o, eye amesiwo ku le Kristo me la woatsi tre gbã. Emegbe la, mí amesiwo susɔ le agbe la, woahe mí kpakpli wo siaa le alilikpowo me aɖakpe A*f*etɔ la le ya me, eye ale míanɔ anyi kple A*f*etɔ la ɖaasi.» Eye wògayi edzi gblɔ be: «Eyata mitsɔ nya siawo fa akɔ na mianɔewo.” (Tes.I,4:16-18)

Vovototo gã kae nye esia le akɔfanya siawo kple nunɔla xɔŋkɔ ma *f*e akɔfanyawo dome! Amesia le akɔ fam na avifalawo be ale gbegbe wo*f*e ame kukua anye vɔwɔla hã, ne etsɔ e*f*e gbɔgbɔ mamlɛa na ko, kasia e*f*e luʋɔ age ɖe mawudɔlawo dome. Ke Paulo le nu *f*om na nɔviawo le A*f*etɔ la *f*e vava kpuie ŋuti be yɔdowo aʋu, eye amesiwo ku le Kristo me la woatsi tre na agbe mavɔ.

Hafi amea ɖe nate ŋu age ɖe yayratɔwo nɔ*f*e la, ele nɛ be woadzro e*f*e agbenɔnɔ me kpɔ, eye e*f*e dẽ kple wɔnawo katã ato Mawu *f*e ŋku me. Woadrɔ̃ ʋɔnu wo katã le nusi woŋlɔ̃ ɖe agbalẽwo me la nu, eye woaxɔ wo*f*e dɔwɔnawo *f*e fetu. Uɔnudɔdrɔ̃ sia mevana me le kugbe o. Míase Paulo *f*e nya sia ɖa: «Elabena eɖo ŋkeke, si dzi wòle ʋɔnu drɔ̃ ge xexeame godoo le dzɔdzɔenyenye nu, to Ɖutsua ɖe, si wòɖo la dzi; eye wòle xɔse dom ɖe amewo katã, le esi wòfɔe ɖe tsitre tso ame kukuwo dome la ŋuti.” (Dɔw. 17:31). Apostolo sia le nu fiam, ɖikekemanɔmee, be ŋkeke tɔxɛa ɖe li gbɔna, si woɖo ɖi na xexeame *f*e ʋɔnudɔdrɔ̃.

Yuda hã *f*o nu tso ɣeyiɣi sia ŋuti: «Eye mawudɔla, siwo medzra wo*f*e amegãnyenye ɖo o, ke wogblẽ woa ŋutɔwo *f*e nɔ*f*e ɖi la, wotsɔ kɔsɔkɔsɔ mavɔwo bla wo hedzra wo ɖo ɖe viviti tsiɖitsiɖi me hena ŋkeke gã la *f*e ʋɔnudɔdrɔ.» Egayi edzi kple Henox *f*e nya sia bena: «Kpɔ ɖa, A*f*etɔ la kple e*f*e ame kɔkɔe akpe nanewo gbɔna, bene woadrɔ̃ ʋɔnu wo katã…» (Yuda 6,14,15). Yohanes gblɔ be yekpɔ ame kukuwo, ame tsitsiwo kple ɖeviwo, le tsitre ɖe fiazikpui la ŋgɔ, eye woʋu agbalẽwo… eye wodrɔ̃ ʋɔnu ame kukuwo ɖe nusiwo woŋlɔ̃ ɖe agbalẽawo me le wo*f*e dɔwɔwɔwo ŋuti la nu.” (Nyaɖ. 20:12).

Nenye be ame kukuwo le dzidzɔ kpɔm le dzi*f*o xoxo, alo wole veve sem le dzo mavɔ me fifia la, nukae aganye ʋɔnudɔdrɔ̃, si gbɔna la *f*e asixɔxɔ mahã? Mawunya *f*e nufiafiawo ku ɖe nya vevi siawo ŋu la medo viviti kura o, eye wometsi tre ɖe wonɔewo ŋu hã o; ke boŋ amesiame ate ŋu ase wo gɔme bɔbɔe. Ke nyadzɔdzɔetsola kae ate ŋu de dzesi nunya alo dzɔdzɔenyenye le aʋatso dzixɔse sia, si sɔ gbɔ ɖe xexeame egbea la me? Ne ame dzɔdzɔewo nɔ anyi kple wo*f*e A*f*etɔ le dzi*f*o, ɖewohĩ le *f*e alafawo megbe hafi ʋɔnudɔdrɔ̃

ŋkeke gã la nava ɖe, ɖee wòagate ŋu gblɔ kafukafu nya siawo na wo le ŋkeke ma dzi be: «Ehẽ, dɔla nyui kple nute*ƒ*ewɔla! Yi ɖe wò A*ƒ*etɔ *ƒ*e dzudzɔ la me.” mahã?

Ðee wòayɔ ame vɔɖiwo do go tso wo*ƒ*e vevesese te*ƒ*ewo be woase nyametsotso, si gbɔna la, tso xexeame katã *ƒ*e Uɔnudrɔla gbɔ be: «Mite ɖa tso gbɔnye, mi amesiwo wo*ƒ*o fi de; miyi ɖe dzo mavɔ me.” mahã? Oo, fewuɖuɖu nya vɔɖi kae nye esia! Vɔwɔwɔ ŋumakpẽtɔe ɖe Mawu *ƒ*e nunya kple dzɔdzɔenyenye ŋuti!

Luʋɔ *ƒ*e makumakunyenye nya sia nye nudadafiafia, siwo Roma xɔ tso trɔsubɔsubɔ me hede Kristo-Hamea me la dometɔ ɖeka. Martin Luther xlẽe de glinya, siwo le sededе gbogbo, siwo *ƒ*o *ƒ*u ɖe Roma *ƒ*e aɖukpo alo ŋunyɔnuwo la dome. (E. Petavel, Le Probleme de l’Immmortalite, page 225). Le e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso Salomo *ƒ*e nya, si wògblɔ le Nyagblɔla me be “ame kukuwo menya naneke o” ŋu la, Ðɔɖɔɖowɔla gã sia gblɔ be: «Nu bubu, si ga na kakaɖedzi be ame kukuwo mesea naneke le wo ɖokui me o la, enye be Salomo na míenya be kukuawo le alɔ̃ blibo me, eye womebua naneke ŋu o. Womexlẽa ŋkekewo alo *ƒ*ewo le wo*ƒ*e dzudzɔ me o. Ke ne wofɔ la, bebli hafi woaxɔ se be yewo dɔ̃ alɔ.» (Martin Luther, Expose sur l’Ecclesiaste, page 152)

Afia ɖeke mele Ɖɔŋlɔawo me, si wogblɔ le be ame dzɔdzɔewo xɔa wo*ƒ*e fetu, eye ame vɔɖiwo kpɔa tohehe le wo*ƒ*e kuɣi o. Mía tɔgbuiwo kple Nyagblɔɖilawo megblɔ nya sia *ƒ*e ɖeke o. Nenema ke Kristo kple e*ƒ*e Apostolowo hã megblɔ nyati ɖeka gɔ̃ hã tso eŋu o. Biblia *ƒ*e nufiafiawo ɖee ɖe go eme kɔ *ƒ*ãa be ame kukuwo meyia dzi*ƒ*o enumake le wo*ƒ*e kuɣi o. E*ƒ*o nu tso wo ŋu abe amesiwo le alɔ̃ dɔm vaseɖe tsitretsitsi ŋkeke la dzi ene. (Tesa. I, 4:14; Hiob 14:10, 12). Gbesigbe ke klosaloka atso, eye sikagba agbã la, amegbetɔ *ƒ*e susu hã nu ayi enumake. (Nyagblɔla 12:6) Amesiwo yi tsiẽ*ƒ*e la nɔa ɖoɖuizizi me. Womeganyaa naneke, si le dzɔdzɔm le ɣea te o. (Hiob 14:21). Dzudzɔ yayra na ame dzɔdzɔe, siwo ŋu ɖeɖi te. Ne ɣeyiɣi la didi, alo le kpuie hã, ɖeko wòanɔ na wo abe aɖaba*ƒ*o*ƒ*o via ɖewo ko ene. Wole alɔ̃ me; ke Mawu *ƒ*e kpẽɖiɖi afɔ wo, eye woage ɖe ŋutikɔkɔe *ƒ*e makumakunyenye me. «…Elabena woaku kpẽ, eye woafɔ ame kukuwo ɖe tsitre, magblẽmagblẽ…Ke esime nu gbegblẽ sia lava do magblẽmagblẽ, eye nu kuku sia lava do makumaku la, ekema nya, si woŋlɔ̃ ɖi la, ava ve me bena: womi ku le dziɖuɖu me.” (Kor. I, 15:52-55).

Le ɣeyiɣi, si woafɔ tso wo*ƒ*e alɔdɔdɔ me la, woagayi ɖe susu, si nɔ wo me hafi woyi ɖe alɔ̃ me la dzi. Wo*ƒ*e seselelãme mamlɛa, si nɔ wo me nye vɔvɔ̃ na ku kple dzesidede nu sia be yewoge tso yɔdo *ƒ*e ŋusẽ te. Ekem ne wodo go tso wo*ƒ*e yɔdowo me la, wo*ƒ*e susu gbãtɔ awɔ ɖeka kple dziɖuɖuɣli sia: «Wò ku, afika wò ti la le? Wò tsiẽ*ƒ*e, afika wò dziɖuɖu la le?” (Kor. I, 15:55)

UIULI GÃ LA

Ta 34 lia —Hadede Kple Gbɔgbɔ Vɔ̃wo

Mawudɔlawo *ƒ*e dɔwɔwɔwo, abe alesi Ɖɔŋlɔawo *ƒ*o nu tso wo ŋu ene la, nye dzide*ƒ*o gãtɔwo kekeake dometɔ ɖeka na Kristo yomedzela ɖesiaɖe. Gake, nublanuitɔe, hahoa *ƒ*e avatsodzixɔse he viviti kple gbegblẽ kɔ ɖe Biblia *ƒ*e nufiafia ku ɖe Nyate*ƒ*e siawo ŋu la dzi. Luvɔ makumaku dzixɔse, si tso trɔbɔsubɔsubɔ me va ge ɖe kristotɔwo *ƒ*e xɔse me, le megbedede gã *ƒ*e viviti ɣeyiɣiwo me la, va té Biblia *ƒ*e nyate*ƒ*enufiafia, si gblɔ be «kukuawo menyaa naneke o" la ɖe to. Alea ye ame geɖewo xɔe se be ame kukuwo *ƒ*e gbɔgbɔwoe nye «subɔsubɔ gbɔgbɔ, siwo woɖo ɖa be woawɔ subɔsubɔdɔ ɖe amesiwo lanyi agbexɔxɔ *ƒ*e dome la ta». Woxɔ gbegblẽ sia dzi se, to gbɔ be Ɖɔŋlɔawo ɖi ɖase tso mawudɔlawo *ƒ*e anyinɔnɔ ŋuti kple wo*ƒ*e gomekpɔkpɔ le amegbetɔ *ƒ*e ŋutinya me ŋu, hafi amegbetɔ vadze kuku gɔ̃ hã.

Alakpa, si gblɔ be amegbetɔ gadzea si eɖokui le tsiẽ*ƒ*e, vevietɔ, be ame kukuwo *ƒ*e gbɔgbɔ gatrɔ gbɔna va subɔa agbagbeawo la, nye nusi vu mɔ na hadede kple gbɔgbɔ vɔwo le egbe ŋkekeawo me. Nenye be woxɔa ame kukuwo ɖe Mawu *ƒ*e ŋku me le mawudɔla kɔkɔewo dome, eye wotsɔa sidzedze gãa ɖe naa wo, si lolo wú esi nɔ wo si tsã la, aleke wɔ be womatrɔ va anyigba dzi be yewoafia nu agbagbeawo, avu ŋku na wo o mahã? Nenye be, abe alesi ame geɖewo susuna ene, ame kukuwo *ƒ*e luvɔ nɔa xlã *ƒ*om wo xɔlɔwo le anyigba dzi la, nukae axe mɔ na wo be womage ɖe kadede me kpli wo, axlɔ̃ nu wo ɖe nuvɔ̃ ŋuti, alo afa akɔ na wo le wo*ƒ*e vevesesewo me o? Ne ele alea ɖe, aleke wɔ amesiwo xɔna sena be sidzedze gale ame kukuwo si la, ate ŋu agbe nusi tso ŋutikɔkɔe gbɔgbɔ mawo gbɔ va na wo abe dzi*ƒ*o kekeli ene la xɔxɔ?

Esia enye kadede mɔnu veviea ɖe si, ŋu dɔ Satana wɔna na e*ƒ*e taɖodzinuwo *ƒ*e mevava. Dɔla vɔɖiwo wɔna ɖe e*ƒ*e ɖoɖowo dzi, eye wodzena abe amesiwo xɔ gbedasi tɔxɛa ɖewo tso gbɔgbɔwo *ƒ*e nɔ*ƒ*e va ene. Ale be wòte ŋu blea agbagbeawo be wole kadede me kple wo*ƒ*e ame kukuwo, eye le esia wɔwɔ me wòte ŋu kpɔa ŋusẽ ɖe wo*ƒ*e susuwo dzi. Ɖusẽ le Satana si be wòana amewo nakpɔ wo*ƒ*e ame kukua ɖe *ƒ*e dzedzeme, eye nɔnɔme sia naɖi ameyinugbe la pɛpɛpɛ le e*ƒ*e kpɔkpɔ, nu*ƒ*o*ƒ*o kple e*ƒ*e gbeɖiɖi me nukutɔe. Geɖewoe nye amesiwo kpɔa akɔfafa le susu sia nu be yewo *ƒ*e ame veviwo le dzidzɔ kpɔm le dzi*ƒ*o. Womesusuna kura be afɔkua ɖe le nya sia dzi xɔxɔse me o, ke boŋ wokana ɖe beble gbɔgbɔ siawo *ƒ*e wɔnawo dzi, eye woxɔa gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e nufiafiawo dzi sena.

Nenye be ena amewo xɔe se be kukuawo gagbugbɔna va *ƒ*oa nu kple agbagbeawo la, egawɔna be amesiwo yi tsiẽ*ƒ*e dzadzraɖomanɔmee la *ƒ*e nɔnɔme dzena na wo. Enana gɔ̃ hã be woaxɔe se be wole dzidzɔ kpɔm le tsiẽ*ƒ*e, eye bena woda wo ɖe te*ƒ*e kɔkɔwo. Nenemae amewo xɔnɛ sena be vovototoa ɖeke mele ame dzɔdzɔe kple ame madzɔmadzɔ dome o. Gbɔgbɔ vɔ siawo, siwo tsɔa ame kukuwo *ƒ*e nɔnɔme la, gblɔa nyaa ɖewo, siwo vana me pɛpɛpɛ. To esia wɔwɔ me la, amewo tsɔa wo*ƒ*e dzixɔsea katã dana ɖe wo dzi. Alea ye wokpɔa mɔnu hefiana avatsonya wo, eye wogblẽa wo*ƒ*e xɔse ku ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ŋu

keŋkeŋ. Gbɔgbɔ vɔ̃ siawo wɔna abe ɖe wole wo xɔlɔ, siwo le agbe la, *ƒ*e nyui dim vevie ene, eye wotoa esia dzi hetsɔa alakpanya dziŋɔwo dea wo*ƒ*e susu me. Esi wònye be wogblɔa nyate*ƒ*ea ɖewo, eye wo*ƒ*e nyagblɔɖia ɖewo hã vana me ta la, wo*ƒ*e ɖaseɖiɖiwo dzena abe nyate*ƒ*e vavã ene, eye ameha geɖewo xɔa wo*ƒ*e alakpa nufiafiawo kaba abe Biblia *ƒ*e nya xɔasi vevietɔwo ene. Wogbea nu le Mawu *ƒ*e Se la gbɔ. Wodoa vlo Amenuve-Gbɔgbɔ la, eye wokpɔa Nubabla *ƒ*e Uu la numaɖinue. Gbɔgbɔ vɔ̃ siawo gbea Kristo *ƒ*e Mawunyenye, eye wokɔa wo ɖokuiwo vaa tasɔsɔme kple Mawu. Nenemae, le beble, alo ɣaɣla *ƒ*e nɔnɔme me la, aglãdzela gãa la gale aʋa, si wòho ɖe Mawu ŋu le dzi*ƒ*o la dzi yim le anyigba dzi, eye wòle edzi *ƒ*e akpe adẽ sɔŋ enye esi.

Ame geɖewo tsɔa gbɔgbɔ blibawo *ƒ*e wɔnawo alo ŋusẽ ɖeɖe fia abe afakalawo ŋutɔ *ƒ*e akunyawɔwɔ alo agbagbadzedze ene. To gbɔ be ɣeaɖewoɣi wotsɔa ameaɖewo ŋutɔ *ƒ*e alakpawɔnaa ɖewo tuna na gbɔgbɔ blibawo hã la, nyate*ƒ*e wònye be viviti- ŋusẽ ɖeɖefia vavã geɖewo li. Nukunu gbeɖiɖi, siwo dze gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e ɖokuiɖeɖefia wɔnawo gɔme *ƒ*e alafaa ɖewoe nye esia, menye amegbetɔ *ƒ*e aɖaŋu dɔwɔna alo agbagbadzedze wònye o, ke boŋ gbɔgbɔ blibawo *ƒ*e ŋutega ŋusẽ dɔwɔwɔ, siwo nye mɔnu gãtɔ, siwo dzi Satana tona blea ame geɖewo yi tsɔtsrɔ̃ me la, dometɔ ɖekae. Ame geɖewoe nye amesiwo wote ŋu blena, eye woxɔ se be gbɔgbɔ blibawo *ƒ*e dɔwɔna nye amegbetɔ ŋutɔ *ƒ*e aɖaŋu alo kpɔɖeŋu ko. Ke ne wovake ɖe nukunu sesẽa ɖe ŋu, si wú gbɔgblɔ na wo ŋuti la, ekem wogena ɖe beble ŋusẽ te, eye woxɔnɛ se be nukunu sia tso Mawu ŋutɔ gbɔ. Nenem- mewo metsɔa ɖeke le me na nusi Biblia le gbɔgblɔm tso Satana kple e*ƒ*e dɔtsɔlawo *ƒ*e nukudɔwɔwɔwo ŋu o. To Ameblela gã la *ƒ*e kpekpeɖeŋu mee Farao *ƒ*e akunyawɔlawo te ŋu srɔ̃ Mawu *ƒ*e ŋusẽ dɔwɔwɔa ɖewo. Apostolo Paulo na míenya be hafi Kristo nava zi evelia la, míagakpɔ Satana *ƒ*e ŋusẽ ɖeɖefiawo. Awɔ esia le «aʋatsokaka *ƒ*e ŋusẽ kple dzesiwo kple nukunuwo katã kple madzɔmadzɔnyenye *ƒ*e amebeble katã me.” (Tesa.II, 2:9, 10). Le e*ƒ*e nu*ƒo ƒ*o tso nukunu ŋusẽ sia, si aɖe eɖokui fia le ŋkeke mamleawo me ŋu la, Apostolo Yohanes gblɔ nya, siwo gbɔna la, be : «Eye wòwɔ dzesi gãwo bena wòna dzo gɔ̃ hã ge tso dzi*ƒ*o dze anyigba le amewo *ƒ*e ŋku me. Eye wòble anyigbadzinɔlawo le dzesi, si wotsɔ nɛ, be wòawɔ le lã la *ƒ*e ŋku me la ŋuti…” (Nyaɖ,13:13,14) Nyagblɔɖi sia mele nu *ƒ*om tso amebeble *ƒ*u*ƒ*lu ko ŋu o. Ke eyi dzi be woflu amewo to dzesi gã, siwo Satana *ƒ*e dɔtsɔlawo wɔ la me.

Viviti fiavi, si nɔa e*ƒ*e nunya gã manyagblɔ ŋuti dɔ wɔm ɣeyiɣi didia ɖe la, tsɔ aɖaŋudzedze gãa ɖe dzidzena tetekpɔ, siwo sɔ kple amegbetɔ *ƒ*e hatsotsoe vovovoawo la, ɖe wo ŋu le nɔnɔme vovowo me. Etsɔa susuɖeɖe kɔkɔwo ku ɖe gbɔgbɔwo *ƒ*e wɔnawo ŋu la, blea agbalẽnyala gãwo kple ameŋkutawo, eye wòhea ame geɖewo dea e*ƒ*e mɔtetrewo me. Nunya, si tso hadede kple gbɔgbɔ vɔwo me la ŋue Apostolo Yakobo nɔ nu *ƒ*om le, esime wògblɔ be: «Nunya sia la, menye dzi*ƒ*o wòtso va o; ke anyigbadzitɔe, dzɔdzɔmetɔe, gbɔgbɔ vɔ̃ tɔe.» (Yakobo 3:16). Nyate*ƒ*e sia amewoblela gã ɣlana ɖe amewo ale be e*ƒ*e susu vɔɖiwo nate ŋu akpɔ eme vava. Eya, amesi do dzi*ƒ*o serafimwo *ƒ*e keklẽ, eye wòte ŋu dzé le Kristo *ƒ*e ŋku me le tetekpɔ gbedzi la, dzena na amewo le nɔnɔme, si wɔa dɔ ɖe ame

dzi ŋutɔ la me, abe kekeli *ƒ*e dɔla ene. Ekplɔa amewo vaa susumeyiyi gbɔ, eye wòbiana wo be woade ŋugble tso nyati kɔkɔwo ŋu; ewɔa dɔ ɖe seselelãmewo dzi to nu nyakpɔwo ɖeɖe fia me, eye wòdea ga dziwo to nya viviwo gbɔgblɔ tso lɔlɔ̃ kple dɔmenyo ŋu me. Edoa ŋusẽ susu gãwo ɖeɖe, hedoa kɔkɔ wo ale be le esia wɔwɔ me la wòhea wo yi ɖokuiŋudzedze, si wɔnɛ be dada gãa ɖe yɔa wo me ɖe wo*ƒ*e nunya ta ale gbegbe be le wo*ƒ*e dzi me la womegakpɔa Mawu mavɔ la ɖe naneke dzi o. Ɖusẽ gbɔgbɔ sia, si kɔ xexeame *ƒ*e Xɔla yi to kɔkɔa ɖe dzi hena be xexeame *ƒ*e fiaɖu*ƒ*ewo kple wo*ƒ*e nutikɔkɔe katã nato e*ƒ*e ŋku me be wòakpɔ la, agatsɔ e*ƒ*e tetekpɔwo ɖo amegbetɔwo *ƒ*e ŋku me, ale be wòahe amesiwo mele Mawu *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*e ametakpɔkpɔ te o la, *ƒ*e susuwo de gbegblẽ me.

Satana gale amewo blem egbea, abe alesi wòble Xawa le Eden-bɔ la me ene, eye wònyɔa susu le wo me be woadi nunya, si ŋu mɔɖeɖe mele o la, na wo ɖokuiwo dodo ɖe dzi. Asi lili nuvɔ̃ siawo ŋue na be eyama ŋutɔ vazu anyidzela, eye to mɔnu sia ke dzi wòwɔa ŋutete le be yeahe tsɔtsrɔ̃ va amegbetɔwo dzie. Egblɔ be: «...Mianɔ abe Mawu ene, anya nyui kple vɔ.” (Mose I, 3:5). Gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e nufiafiaa ɖewoe nye be «amegbetɔ nye nuwɔwɔa ɖe, si nɔa ŋgɔdede dzi ɖaa, eye be gbesigbe ke wodzii la, enɔa tsitsim ɖe dzi le ŋkeke mavɔwo me, ɖo ta mawunyenye gbɔ.» Wogagblɔna hã be: «Amegbetɔ, si si nunya le la, maɖo ʋɔnudrɔla bubua ɖeke na eɖokui tsɔ wú eya ŋutɔ o. Wogblɔ yi edzi be «ʋɔnudɔdrɔ̃ la anɔ dzɔdzɔe, elabena ʋɔnudɔdrɔ̃ na ameɖokui wòanye…fiazikpui la le míaŋutɔ mía me.” Gbɔgbɔ vɔ̃ hadela alo adzetɔ gãa ɖe gblɔ be esime gbɔgbɔme *ƒ*e sidzedze le nyɔnyɔm le yème la, yehaviwo keŋ le na ye azɔ abe mawu-afã, siwo mekpɔ anyidzedzea ɖeke kpɔ o la, ene. Ame bubu hã gblɔ be amesiame, si le dzɔdzɔe, eye wòde blibo la, hã nye kristo.

Ke Satana tsɔ agbetɔ kple e*ƒ*e nuvɔme nyenye, si naa wògena kaba la, ɖɔli Mawu mavɔ, si le dzɔdzɔe, de blibo, si ɖeka ko dze na subɔsubɔ la te*ƒ*e, ale be woasubɔ amegbetɔ ko, eye e*ƒ*e nɔnɔme gbegblẽ la nanye dzidzenu na dzɔdzɔenyenye kple dẽ *ƒ*e nyonyo, le Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye, e*ƒ*e blibodede kple e*ƒ*e Se dzɔdzɔe, si tua ame ɖo la, te*ƒ*e. Esia nye toyiyi, ke menye ŋgɔyiyi o.

Le dzɔdzɔme-se ku ɖe susu me kple gbɔgbɔ me *ƒ*e agbenɔnɔ ŋu nu la, amegbetɔ *ƒ*e nɔnɔme trɔna ɖe nusi dzi wòli ŋku ɖo la ŋu. Gbɔgbɔ la trɔna vivivi ɖo ta nusi ŋu wònɔa ŋugble dem le edziedzi la gbɔ. Le nuwuwu la, ewɔa ɖeka kple nusi wòlɔna, eye wòtsɔa asixɔxɔ nana la. Amea ɖeke mate ŋu akɔkɔ wú eyaŋutɔ *ƒ*e susu ku ɖe, dzadzɛnyenye, dɔmenyo kple nyate*ƒ*e ŋu o. Ne ekpɔ eɖokui abe taɖodzinu gãtɔ kekeake, si gbɔ wòaɖo tae ene la, mate ŋu ade nane, si akɔ wúi la, gbɔ gbeɖe o. Ke boŋ, anɔ ɖiɖim anɔ to yim ɖaa. Mawu *ƒ*e amenuveve ɖeɖe koe kpɔ ŋusẽ ado amegbetɔ ɖe dzi. Ne eyama le eɖokui si eye womekpe ɖe ŋu.

Gbɔgbɔ blibawo meɣlana wo*ƒ*e wɔnawo vevie ɖe amesi megbea naneke na eɖokui o, esi lɔa ŋutilãme vivisese kple seselelãme la, abe alesi wowɔnae na amesi si nunya kple

susume ŋgɔdede le la ene o. Satana dina nusi sɔ kple amesiame *ƒ*e dẽ la nɛ. Eléa ŋku ɖe amegbetɔ *ƒ*e gbɔdzɔgbɔdzɔ dzesiwo ŋu. Edzroa amesiame *ƒ*e nɔnɔme me kpɔna, eye wòtsɔa nusi sɔ kplii la naa eyama. Edea dzesi nuvɔ, si vivia amegbetɔ ɖesiaɖe nu, eye wòtsɔa mɔnu geɖewo ɖoa e*ƒ*e ŋku me na ewɔwɔ. Nenema ke wònana be nane, si ame nawɔ, eye manye vodada nɛ o la, wòawɔe gbɔ eme, ale be to ɖokuidzimaɖu me la, wòakpɔ gbɔdzɔgbɔdzɔ le e*ƒ*e ŋutilã, susu kple gbɔgbɔme-gbenɔnɔ me.

Etsrɔ̃ ame akpeakpewo, eye wògale wotsrɔm egbea to vivisese vivivo, siwo nana be ame trɔ zua tsukunɔ la me. Ne wòatsɔ *ƒ*o e*ƒ*e dɔwɔna vɔɖiwo katã ta la, egblɔna to e*ƒ*e dɔla vɔɖiwo dzi be « nunya vavã doa ame ɖe dzi ɖe se ɖesiaɖe tame ”, bena «nusianu, si li la, nye nu nyui», be «Mawu mebua fɔ ame o ”, eye bena «nuvɔ̃ siwo katã wowɔna la, fɔɖiɖi mele wo ŋu o.» Ne wona be amewo xɔɛ se be ame ŋutɔ *ƒ*e didi enye se, si *ƒ*o sewo katã ta, be vovokpɔkpɔe nye be amesiame nawɔ nusi dze eŋu, eye bena ame ŋutɔe nye ʋɔnudrɔla na eɖokui ɖe, ɖee gbegblẽ kple ŋunyɔnu, siwo katã le eme vam le afisiafi egbea, gawɔ nuku mahã? Ameha geɖewo le nufiafia siwo ɖe mɔ be woazɔ ɖe wo*ƒ*e ŋutilã *ƒ*e didiwo nu la xɔm kple dzitsitsi. . Woɖe asi le ɖokuidziɖuɖu *ƒ*e ŋusẽ ŋuti na ŋutilã *ƒ*e nudzodzrowo, eye gbɔgbɔ me kple luʋɔ *ƒ*e nunanawo zu kluvi na ŋutilã *ƒ*e didiwo, ale be Satana le dzidzɔ kpɔm ale gbegbe ɖe alesi wòna ame akpeakpe siwo nɔa wo ɖokui yɔm be Kristo *ƒ*e nusrɔlawo la, ge ɖe e*ƒ*e mɔtetrewo me.

To gbɔ be ele alea hã la, mele be amea ɖe naɖe asi le eɖokui ŋu wòage ɖe gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e hadede *ƒ*e ameflunyawo me o. Mawu tsɔ kekeli, si dze la, na xexeame bena amegbetɔwo nate ŋu ake ɖe mɔtetre la ŋu. Abe alesi míekpɔe do ŋgɔ ene la, susuɖeɖe, si dzi gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e nufiafia nɔ anyi ɖo la, tsi tre ɖe Ɖɔŋlɔawo *ƒ*e nya siwo me kɔ *ƒ*ã la ŋuti. Biblia na míenya be ame kukuwo menya naneke o; wo*ƒ*e susuwo nu va yi, eye womagakpɔ gome le nusiwo katã dzɔna le ɣea te la me o; womenya naneke ku ɖe wo*ƒ*e ame vevi siwo le anyigba dzi la, *ƒ*e dzidzɔ alo vevesese ŋu o. Ga wu la, Mawu de se vevie ɖe nusi amewo tsɔna abe nu*ƒ*o*ƒ*o kple ame kukuwo *ƒ*e gbɔgbɔ ene la ŋuti. Le Hebritɔwo ŋɔli me la, ame hatsotsoea ɖewo li, siwo gblɔna abe egbe *ƒ*e ŋɔliyɔlawo ene la, be yewonɔa kadede me kple ame kukuwo. Ke gbɔgbɔ mawo menye ame nyanyawo *ƒ*e gbɔgbɔ wonye, abe alesi amewo xɔɛ se ene la o, ke Biblia le woyɔm be gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e gbɔgbɔ. (Mose IV, 25:1-3; Ps.106:28; Kor.I, 10:20; Nyaɖ. 16:14). Kadede kple gbɔgbɔ siawo nye ŋunyɔnu le A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋku me, eye wòde se vevie be amesi awɔ vodada sia la, woawui. (Mose III, 19:31; 20:27) . Le egbe ŋkekewo me la, amewo medea asixɔxɔa ɖeke adzè *ƒ*e nyawo ŋu o. Ne wo*ƒ*o nu tso kadedemenɔnɔ kple gbɔgbɔ vɔwo ŋu la, amewo tsɔnɛ ko abe blematɔwo *ƒ*e glinya ene. Ke ɖekawɔwɔ kple gbɔgbɔ vɔwo, si nye mɔtetre gã manyagblɔa ɖe, si me ame akpe alafalafawo, alo miliɔn miliɔnwo ŋutɔ gɔ̃ hã dze, eye wòge ɖe numekulawo *ƒ*e hatsotsoewo kple subɔsubɔhawo me, eye wògakpɔ nɔ*ƒ*e hã le sewɔlawo dome kpakple fiasãwo me la, menye nu bubua ɖeke wú tsã *ƒ*e adzè ŋudɔwɔwɔ, si ŋu Mawu tsitre ɖo la o. Ðe ko wògatrɔ va le nɔnɔme bubu me.

Nenye be nu bubua ɖeke menɔ anyi, si ɖo kpe adzè ƒe nɔnɔme vavã dzi o hã la, esu ko be kristotɔ nanyae be gbɔgbɔ vɔwo medea vovototoa ɖeke dzɔdzɔenyenye kple nuvɔ̃ dome o, alo le Kristo ƒe Apostolo dzadzetɔ kekeake kple Satana ƒe subɔla vɔɖitɔ kekeake dome o. Ne Satana le amewo flum be vɔwɔla triakɔ ŋutɔ gɔ̃ hã le teƒe kɔkɔ le dziƒo la, ɖe ko wòle gbɔgblɔm na xexeame katã be: «agbe, si ƒomevi mianɔ, alo Mawu kple eƒe Nya la dzi xɔxɔse kple dzimaxɔsewo katã menye nusiwo le vevie o. Minɔ agbe abe alesi wòdze mia ŋu ene; dziƒo la, miaƒe aƒe me wònye." Gbɔgbɔ vɔ̃ hadelawo ƒe nufiala gãwo ƒe nufiafia ƒe taƒonya, le nyateƒe me, koe nye be: "Ame vɔɖiwo katã nyo le Yehowa ŋku me, eye woƒe nu dze eŋu, alo afika Mawu ʋɔnudrɔla la le?" Maleaxi gblɔ nya sia ɖi xoxo. (Maleaxi 2:17). Ke Mawunya le nya sia ŋu ɖom bena: «Baba na amesiwo yɔa vɔ̃ be nyui, kple nyui be vɔ, amesiwo tsɔa viviti wɔa kekelii, eye wotsɔ kekeli wɔ vivitii." (Yes.5:20)

Aʋatsokagbɔgbɔ siawo siwo tsɔ wo ɖokui ɖo Apostolowo teƒe la, ƒo nu abe ɖe Apostolo siawo tsi tre ɖe nusi woawo ŋutɔwo ŋlɔ̃ le Gbogbɔ Kɔkɔe ƒe kpɔkplɔ te le woƒe anyigbadzinɔnɔ ɣeyiɣiwo me la, ŋuti ene. Wole amewo flum be Biblia metso Mawu gbɔ o. Le esia wɔwɔ me la wole kristotɔ ƒe mɔkpɔkpɔ ƒe gɔmeɖokpe la mum ƒu anyi, hele kekeli, si fia dziƒo mɔ la, nu tsim. Satana le amewo blem ne woaxɔe se be Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo la glinya ko wonye, alo be amegbetɔƒomea ƒe gɔmedzegbalẽ, si meganyo na egbe ŋkekewo ƒe ŋgɔdede o la, wonye. Ke nusiwo wòtsɔ ɖɔ li Mawunya la woenye adzè gbɔgbɔwo ƒe nuwɔna siwo le eya ŋutɔ ƒe kpɔkplɔ te blibo, eye wonye mɔnu siwo dzi wòtona heflua xexeame katã. Ehea viviti tsyɔna agbalẽ, si woatsɔ drɔ̃ ʋɔnu eyama kple eƒe dɔla vɔɖiwo la, ƒe afisiwo dzro wo la dzi. Eɖea xexeame ƒe Ðela fiana abe ame gbɔlo ko ene. Abe alesi Roma ƒe asrafo, siwo dzɔ Yesu ƒe yɔdo nu la, kaka alakpanya, si nunɔlawo kple dumegãwo gblɔ de nu me na wo be woable amewo be Ðela metsi tre o ene la, nenema kee amesiwo xɔa gbɔgbɔ vɔwo ƒe nuwɔnawo dzi sena la dina be yewoaɖee fia be naneke menye nukunu le mía Ðela ƒe agbe me o. Le woƒe ŋutete wɔwɔ me be yewoado vlo Kristo la, woga dina hã be yewoahe amewo ƒe susu va woƒe nukunuwo dzi hegblɔna na wo be wo lolo fũ wú Ðela ƒe dɔwɔwɔwo. Le egbe ŋkekewo me la, gbɔgbɔ vɔwo trɔ woƒe dzedzeme kple wɔnawo ɖe bubu, eye wodo kristotɔnyenye ƒe awu. Gake ƒea ɖewoe nye esi va yi la, woƒe ɖeɖefia le dutoƒo, to nyadzɔdzɔgbalẽwo kple bubuwo me la, meganye nu ɣaɣla o, eye woƒe nufiafia kple taɖodziwo hã dze ƒã, ɖikekemanɔmee.

Ke le eƒe nɔnɔme, si wògatsɔ fifia nu la, adzè, alo hadede kple gbɔgbɔvɔwo, ƒe afɔku, si wònye la, gasesẽ ɖe dzi wú tsã, elabena eƒe aye mɔnuwo ɣla geɖe. Tsã la, etsia tre ɖe Biblia ŋuti, ke egbe ŋkekewo me la, Satana le eɖokui ɖem fia abe amesi xɔ Kristo kple eƒe Nya la ene. Gake le esia wɔwɔ me la, eya kple eƒe dɔlawo tsɔa gɔmesese totro, si vivia sese na ame matrɔdzimewo, ale be woɖea Nyateƒe, si le vevie na agbe la, ƒe ŋusẽ ɖa. Wogblɔna be Mawu ƒe dẽ ƒe sɔti gãtɔ enye lɔlɔ, gake wotsɔ lɔlɔ̃ sia wɔ seselelãme gbegblẽ, si mede vovototoa ɖeke nyui kple vɔ̃ dome o. Ke wotsyɔ̃ nu Mawu ƒe dzɔdzɔenyenye, eƒe tsitretsitsi ɖe nuvɔ̃ ŋuti kple eƒe sededewo ƒe biabiawo dzi keŋkeŋ. Wofiaa amewo be

woakpɔ Mawu ƒe Se ewoawo abe nusi ŋu asixɔxɔa ɖeke mele o ene. Glinya vivi siwo nya sese na wo xɔ amewo ƒe susu me ale gbegbe be womegaxɔa Biblia abe woƒe xɔse ƒe gɔmeɖokpe ene o. Alesi Satana kple eƒe dɔlawo gbe nu le Kristo gbɔ tsã xoxo la, nenema ko wòganye na wo egbea, gake woflu amewo ale gbegbe be woƒe ŋkuwo gbã, eye womete ŋu kena ɖe woƒe alakpawo ŋu o.

Ame ʋɛa ɖewo koe te ŋu dea dzesi beble ŋusẽ gã, si le hadede kple gbɔgbɔ vɔwo, alo adzè wɔna me kple dzɔgbevɔe dziŋɔ, si wònye be ame nage ɖe eƒe ŋusẽ te la. Geɖewoe nye amesiwo fena kple adzè ŋusẽ sia, hedina be yewoate nu kpɔ, anya nusi wònye, to gbɔ be womexɔ edzi se o hã. Vɔvɔ̃ gãa ɖe adze wo dzi ne wonya be yewoŋutɔe le yewo ɖokui dem gbɔgbɔ blibawo ƒe kluvinyenye te. Nublanuitɔe, wole anyigba, si ŋu sedede le la dzi zɔm, eye ne wogbe, alo wolɔ̃ hã, wogena ɖe nugblẽla gã la ƒe kpɔkplɔ te. Alea ye amewo ŋutɔ gblẽna woƒe susuwo ɖe gbɔgbɔ blibawo si me hezua woƒe kluviwo. Ke nenem me siawo mate ŋu ɖe ga wo ɖokuiwo o. Mawu ƒe ŋusẽ, si woate ŋu axɔ to xɔse gbedodoɖa vavã me la, koe ate ŋu aɖe ga luʋɔ, siwo ge ɖe mɔtetre siawo me.

Amesiwo katã lé ɖe woƒe dẽ gbegblẽwo ŋuti, alo ku ɖe nuvɔ̃ tɔxɛa ɖe ŋu le woƒe agbe me la, le mɔ ʋum na Satana ƒe tetekpɔwo ƒe wo dzi vava. Woɖe wo dɔkui ɖa tso Mawu kple eƒe dɔla kɔkɔeawo ƒe ametakpɔkpɔ te, ale be ne vɔɖitɔ la di be yeahe wo de yeƒe mɔtetrewo me la, bebeƒea ɖeke meganɔa wo si o, eye wozua futɔ la ƒe adelã bɔbɔe. Amesiwo hea wo ɖokui dea eƒe ŋusẽ te alea la mete ŋu dea dzesi keke afisi woƒe wɔna sia akplɔ wo sẽ ɖo o. Ne tela kpɔ ŋusẽ ɖe wo dzi vɔ la, etsɔa wo wɔa eƒe dɔtsɔla siwo dzi wòtona hea ame bubuwo dea tsɔtsrɔ̃ me.

Nyagblɔɖila Yesaya gblɔ be: «Ne wogblɔ na mi be mibia nu ŋɔliyɔlawo kple afakalawo se, amesiwo nɔa ŋɔti me gbe dom, eye wonɔa gbe tem la, ɖe dukɔa mabia nu eƒe Mawu ase oa? Ðe woabia nu kukuawo na agbagbeawoa? Mitrɔ ɖe nufiame kple ɖaseɖiɖi la ŋu. Ne womegblɔ alea o la, ekema agu medze na wo o.» (Yes. 8:19,20). Nenye ɖee amewo di be yewoaxɔ nyateƒea ku ɖe amegbetɔ ƒe nɔnɔme kple ame kukuwo ŋu, abe alesi Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo fiae ɖikekemanɔŋui ene la, anye ne wokpɔɛ, eme lakɔ na wo ƒã, be hadede kple gbɔgbɔ vɔwo, alo adzè wɔwɔ nye Satana ƒe dɔwɔwɔ siwo me wòɖea eɖokui fiana le kple ŋusẽ, to aʋatsokaka, dzesi gãwo kple alakpa nukunuwo katã me. Le esi wòle be woagbe nu le ŋutilã ƒe vovokpɔkpɔ, si vivia dzi manyanuwo ŋu gbɔ, eye woaɖe asi le nuvɔ, si wolɔna ŋu la, ame geɖewo míaa ŋku ƒua kekeli la dzi, eye wonɔa zɔzɔm le ɖekematsɔleme na toklãnyawo me, le esime Satana trea mɔ ƒo xlã wo heléa wo bɔbɔe. «…elabena womexɔ Nyateƒe ƒe lɔlɔ̃ bene woaxɔ wo o. Eye le esia ta Mawu adɔ beble, si nu sẽ la, aɖo ɖe wo gbɔ, bene woaxɔ aʋatsokaka dzi ase.» (Tesa.II, 2:10,11)

Amesiwo tsi tre ɖe hadede kple gbɔgbɔ blibawo ƒe nufifiawo ŋu la mele aʋa wɔm kple amegbetɔwo ɖeɖe ko o, ke boŋ kple Satana kple eƒe dɔlawo hã. Wole kame tem kple dziɖulanyenye, kple ŋusẽwo, kple vɔɖinyenye ƒe gbɔgbɔ, siwo le dziƒonutowo me la.

Satana mate ɖe megbe kura o, negbe dzi*ƒ*odɔlawo *ƒ*e ŋusẽ nu ko wòasi le. Ele na Mawu *ƒ*e dukɔ la be woakpe akɔ kplii, abe alesi mía Ðela wɔ ene, kple nya siawo: « Woŋlɔ̃ ɖi be:». Satana hã ate ŋu aɖe Biblia me nyawo ɖe go, abe alesi wòwɔe le Kristo *ƒ*e ɣeyiɣiwo me ene, eye wòatrɔ gɔmesese na eme nufiafiawo, bena wòatsɔ wo aɖo kpe e*ƒ*e alakpawo dzi. Ele na amesiwo di be yewoali ke le xaxa ɣeyiɣi siawo me be woawo ŋutɔwo nase Ðɔŋlɔawo *ƒ*e ɖasedɪdɪwo me nyuie na wo ɖokui. Ava me be ame geɖewo ado go gbɔgbɔ bliba, siwo atsɔ wo*ƒ*e *ƒ*ometɔ veviwo, alo xɔlɔwo *ƒ*e nɔnɔme, eye woagblɔ alakpanya dziŋɔwo, ahadi be yewoaflu wo. Woawɔ ŋutete be amewo natsɔ lɔlɔ̃ tɔxɛ na yewo, eye woawɔ nukunuwo hã be woatsɔ na kpekpẽme wo*ƒ*e avatsokanyawo.

Ele be míanɔ dzadzraɖo ɖi, be míate ŋu atsi tre ɖe wo ŋu kple Biblia me Nyate*ƒ*e, si gblɔ na mí be kukuawo menya naneke o, eye bena amesiwo dzéna abe mía*ƒ*e ame kukuwo ene la, gbɔgbɔ makɔmakɔwo wonye.

«Tetekpɔ *ƒ*e ga*ƒ*o*ƒ*o, si le xexeame katã dzi va ge, be woate amesiwo nɔ anyigba dzi kpɔ la, (Nyaɖ.3:10) ɖo vɔ. Amesiwo katã *ƒ*e xɔse meli ke ɖe Mawu *ƒ*e Nya dzi o la, age ɖe beble me, eye woaɖu wo dzi. Satana le dɔ wɔm vevie kple «madzɔmadzɔnyenye *ƒ*e amebeble katã», bene wòahe amegbetɔviwo katã va e*ƒ*e ŋusẽ te, eye e*ƒ*e beble-ŋusẽ hã le gã dom ɖe dzi. Gake mate ŋu akpɔ dziɖuɖu ne amegbetɔ ŋutɔ meɖe asi le eɖokui ŋu faa na e*ƒ*e tetekpɔwo o. Amesiwo katã le didim vevie be yewoanya Nyate*ƒ*e la, hele agbagba dzem bena yewoakɔ yewo *ƒ*e luvɔ ŋu to toɖoɖo me, eye wole ŋutete wɔm le dzadzram ɖo na vivli la, woakpɔ bebe*ƒ*e le Nyate*ƒ*e-Mawu la me. «Le esi nelé nye dzidonya me ɖe asi ŋuti la, eyata nye hã malé wò ɖe asi.» (Nyaɖ. 3:10), Esia enye Ðela *ƒ*e ŋugbedodo nyui la. Adɔ e*ƒ*e dɔlawo katã ɖa be woakpɔ e*ƒ*e dukɔ la ta, eye maɖe asi le luvɔ ɖeka kolia gɔ̃ hã, si agblẽ eɖokui ɖe esime la ŋu, be wòatsrɔ̃ le Satana *ƒ*e avahoɖameŋu me o.

Nyagblɔɖila Yesaya *ƒ*o nu tso beble dziŋɔ, siwo me ame vɔɖiwo age ɖo, ahanɔ bubum be Mawu *ƒ*e vɔnudɔdrɔ̃ mava yewo dzi o la ŋu. “Elabena miegblɔ be: «Míebla nu kple ku, eye míeɖu dzo kple tsiẽ*ƒ*e. Atàm, si le nyènyem le yiyim la, mava mía gbɔ o, elabena míetsɔ avatso wɔ mía*ƒ*e sitso*ƒ*ee, eye míebe ɖe alakpa gbɔ.» (Yes. 28:15) Hatsotsoe sia, si ŋu kpukpuia le nu *ƒ*om le la, yee nye amesiwo, le wo*ƒ*e dzimematrɔmatrɔ kɔlialia me, le kakam ɖe dzi na wo ɖokuiwo be tohehea ɖeke manɔ anyi na vɔwɔla o. Woka ɖe dzi be amewo katã, alekekeake anye wo*ƒ*e nɔnɔme gbegblẽ hã la, woakɔ wo yi dzi*ƒ*oe, be woanɔ afima abe mawudɔlawo ke ene. Tɔxɛ, amesiawo dome ye woakpɔ amesiwo “bla nu kple ku, heɖu dzo kple tsiẽ*ƒ*e la, le; amesiwo gbe nu le Nyate*ƒ*e, siwo Mawu na be woanye ametakpɔkpɔ na ame dzɔdzɔewo le xaxaɣiwo me la, gbɔ, eye wotsɔ alakpa, siwo Satana tsɔ na wo le adzè alo hadede kple gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e wɔnawo me la, wɔ wo*ƒ*e sitso*ƒ*ee.

Amegbetɔ *ƒ*e ŋkuagbãtɔnyenye le dzidzime sia me nye nusi wɔ nuku ale gbegbe be gbɔgblɔ mele eŋu o. Ame akpeakpewo gbea nu le Mawunya gbɔ abe nusi dzi medze kura be woaxɔ se o ene, eye woxɔa Satana *ƒ*e alakpanyawo dzi sena kple kakaɖedzi blibo.

Dzimaxɔsetɔ kple fewuɖula siawo tsia tre ɖe amesiwo le ʋiʋlim be nyagblɔɖilawo kple apostolowo *ƒ*e xɔse nasu yewo hã yewo si la ŋu. Wotsɔa Biblia *ƒ*e nufiafia vavãwo ku ɖe Kristo, ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e ɖoɖo, kple fetu, si li na amesiwo gbe Nyate*ƒ*ea xɔxɔ la, wɔa wo*ƒ*e alɔmeɖenuwoe. Nenema ke wokpɔa amesiwo xɔa Mawu *ƒ*e ɖoɖoawo hewɔa e*ƒ*e Seawo dzi la be ame manyanuwo, tsukunɔ, siwo xɔa numaɖinuwo dzi se ene, eye wo*ƒ*e nu wɔa nublanui na wo geɖe. Wo*ƒ*oa nu kple kakaɖedzi gãa ɖe abe ɖe wowɔ nubabla kple ku, eye woɖu dzo kple tsiẽ*ƒ*e ene, alo abe ɖee kpɔtɔtɔ sesẽ magbãmagbãa ɖe *ƒ*o xlã wo, si Mawu *ƒ*e hlɔbiabia mate agbã alo afla o la ene. Naneke meli, si aʋuʋu wo be woavɔ vie hã o. Wobɔbɔ wo ɖokui blibo na tela la, eye wowɔ ɖeka kplii, ale be woyɔ fũ kple e*ƒ*e gbɔgbɔ ale gbegbe be ŋusẽ mele wo si be woaɖe ga wo ɖokuiwo o; eye susu hã meva na wo be amea ɖe natso kawo na wo o.

Satana nɔ dzadzraɖo wɔm tso keke tititi ke na e*ƒ*e ŋutete mamlɛa wɔwɔ hena xexeame katã beble. Eɖo e*ƒ*e dɔwɔwɔ *ƒ*e gɔmeɖokpe anyi le keke Eden-Bɔ me ke, esi wòna Xawa kakaɖedzi sia be: «Miele kuku ge akpɔ o; ke boŋ Mawu nyae bena gbesigbe ke miaɖu e*ƒ*e ɖe la, mia*ƒ*e ŋkuwo laʋu, eye mianɔ abe Mawu ene, anya nyui kple vɔ. (Mose I, 3:4, 5) Eta mɔ ɖɔɖɔɖɔ na e*ƒ*e amebeble dɔwɔwɔ gãtɔ kekeake, si nye be wòable amegbetɔwo de kadede kple eyama kple e*ƒ*e dɔlawo dome, hena e*ƒ*e aʋatso nufifiawo wɔwɔ. Keke va ɖo ɣeyiɣi sia la, mekpɔɖo e*ƒ*e taɖodzinu la gbɔ keŋkeŋ o; gake esia ava me le ɣeyiɣi kpui, si ava do ŋgɔ na nuwuwu la me. Nyagblɔɖila gblɔ be: «Eye mekpɔ gbɔgbɔ makɔmakɔ etɔ, siwo le abe akpɔkplɔwo ene la, …elabena wonye gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e gbɔgbɔ, siwo nɔa dzesiwo wɔm, eye wonɔa xexeame katã *ƒ*e fiawo gbɔ yim, bena woa*ƒ*o wo nu *ƒ*u hena Mawu, Ðusẽkatãtɔ la *ƒ*e ŋkeke gã la *ƒ*e aʋawɔwɔ.» (Nyaɖ.16:13,14). Ekem, to vovo na amesiwo dzi Mawu *ƒ*e ŋusẽ kple e*ƒ*e Nya la dzi xɔxɔ se *ƒ*e ametakpɔkpɔ anɔ la, xexeame katã age ɖe beble sia me. Fifia la, amegbetɔwo dze alakpa-dedienɔnɔ *ƒ*e alɔ̃ dɔdɔ̃ me xoxo, eye ne woanyɔ hã la, ɖe ko wòanye le ɣeyiɣi, si me Mawu *ƒ*e dɔmedzui anɔ kɔkɔm ɖe anyigba katã dzi la.

Alesi Yehowa Mawu gblɔ esi: «Matsɔ ʋɔnudɔdrɔ̃ awɔ dzidzekae, eye dzɔdzɔenyenye anye nudanu; dzikpe atsrɔ̃ aʋatsositso*ƒ*e la, eye tsi akplɔ bebe*ƒ*e la dzoe; woagblẽ mia kple ku *ƒ*e nubabla la me, eye mia kple tsiẽ*ƒ*e *ƒ*e dzoɖuɖu la mali ke o. Atàm, si le nyenyem le yiyim la, agbã mi gudugudu.” (Yes. 28:17,18)

Ta 35 lia —Papa Dziɖuɖua Ƒe Ðɛ Kple Taɖodzinu

Le egbe ŋkekewo me, Protestantetɔwo, alo Nyanyui-Hamea *ƒ*e nu kpɔkpɔ ku ɖe Katoliko-Hamea ŋu la ɖe nɔviwɔwɔ fia geɖe wú alesi wònɔ tsã la.

Le te*ƒ*e, siwo Katoliko-hamea nye sueto le, eye wònɔ agbagba dzem to xɔlɔwɔwɔ me be yeakpɔ ŋusẽ ɖe dzi la, wode dzesii be womegale ɖeke tsɔm le me fũ na nufiafia, siwo he mamã de Ðɔɖɔɖo Hameawo kple Papa dziɖuɖua dome o. Amewo nɔa gbɔgblɔm egbea be le nyate*ƒ*e me la, vovototo gãa ɖeke meli ku ɖe nufiafia gãgãwo ŋu, abe alesi woxɔe se tsã la ene o, eye bena Protestantetɔwo *ƒ*e asiɖeɖe le nanewo ŋu la ahe ɖekawɔwɔ va wo kple Roma dome. Ƒe geɖewoe nye esi va yi, Protestantetɔwo dea asixɔxɔ gãa ɖe wo*ƒ*e vovokpɔkpɔ le subɔsubɔnyawo me, si su wo si to ʋiʋli gã kple fukpekpe sesẽwo me la ŋuti. Wofiana wo viwo be Papa *ƒ*e dziɖuɖua kple e*ƒ*e ɖoɖowo nedzi ŋɔ̃ na wo, eye bena ɖekawɔwɔ didi kple Roma nye nute*ƒ*emawɔ na Mawu. Ke nublanuitɔe la, egbe *ƒ*e seselelãmewo to vovo ale gbegbe tso tsã tɔwo ŋu fũ.

Papa dziɖuɖua taʋlilawo gblɔna be wodo vlo Katoliko-Hame la va yi, eye wòle dzedzem egbea abe ɖee Nyanyui-Hamea hã da asi ɖe nya sia dzi ene. Ame geɖewo gblɔna be mele dzɔdzɔe be woabu fɔ egbe *ƒ*e Roma hamea ɖe e*ƒ*e ŋunyɔnuwo kple nu tovo, siwo wòwɔ le e*ƒ*e dziɖuɖu ɣeyiɣi, siwo nye viviti kple numanya *ƒ*e ɣeyiɣi, siwo nɔ anyi *ƒ*e alafalafawoe nye esi la ta o. Wotsɔ ŋutasesẽ dziŋɔ̃ *ƒ*e wɔna mawo da ɖe ɣemawoɣi *ƒ*e numanya kple bometsitsi dzi, eye wogblɔna be egbe ŋkekewo *ƒ*e nunya ŋgɔdede trɔ seselelãme siawo.

Ðee susu sia ɖelawo ŋlɔ̃ be be ɖokuidododeɖedzi *ƒ*e ŋusẽ sia nɔa gbɔgblɔm tso keke *ƒ*e alafalafawoe nye sia be yemedana vo o mahã? Esi wòle be wòaɖe asi le susu sia ŋu la, eganɔ gbe tem ɖe edzi boŋ le *ƒ*e 1900 kple edzivɔwo me. (550) Ke esi Roma wɔa eɖokui dzɔdzɔetɔ, si meda vo kpɔ o, kple ŋusẽ, si mate ŋu ada vo gbeɖe o la, (John L.von Mosheim,

Institutes of Ecclesiastical History, liv.3, part. 11) aleke wòate ŋu ɖe asi le ɖoɖo, siwo wòtsɔ kplɔ eɖokui le *ƒ*e alafalafa, siwo va yi me ŋu mahã? Medana vo o ɖe!

Papa *ƒ*e hamea mate ŋu aɖe asi le e*ƒ*e dzɔdzɔetɔnyenye ŋu gbeɖe o. Ekpɔ nusiwo katã wòwɔ, esi wòti amesiwo gbe e*ƒ*e nufiafiawo xɔxɔ yome la, be wole dzɔdzɔe. Ke ne ele alea ɖe, ɖee magawɔ nenema ke ne mɔnukpɔkpɔ su esia? Ne dziɖuɖuwo ɖe mɔxenuwo ɖa le Roma *ƒ*e mɔ dzi, eye tsã *ƒ*e ŋusẽ ga su esi la, madidi o, e*ƒ*e ametetedeto kple yometiti agasẽ ŋu ɖe dzi.

Nuŋlɔla gãa ɖe, si *ƒ*e ŋkɔ enye Josiah Strong D. D., le e*ƒ*e agbalẽ, si woyɔna be OUR COUNTRY *ƒ*e axa 46-48 me la, *ƒ*o nu tso Papa dziɖuɖua *ƒ*e wɔna ku ɖe amegbetɔ *ƒ*e dzitsinya *ƒ*e vovokpɔkpɔ ŋu, kple dziɖuɖu sia *ƒ*e ŋgɔdede kpakple dzɔgbevɔe, si wòanye na Amerika dua tɔxɛ la ŋuti. Egblɔ be: «Ame geɖewo akpɔ vɔvɔ̃ na Roma Katoliko-hamea

le Amerika abe susu madeŋgɔ, alo fefenya ene. Womekpɔ naneke le Roma-hamea *ƒ*e dẽ kple e*ƒ*e nɔnɔme ŋu, si atsi tre ɖe Amerika dua *ƒ*e ablɔɖe ɖoɖowo ŋu o, eye womekpɔ afɔkua ɖeke le e*ƒ*e ŋgɔdede me hã o. Ekem, gbãgbiagbã la, mina míatsɔ Amerika dziɖuɖua *ƒ*e ɖoɖo gãtɔa ɖewo sɔ kple Katoliko-hamea hã tɔwo kpɔ. Amerika *ƒ*e Gɔmeɖose la tsɔ vovokpɔkpɔ na amesiame *ƒ*e dzitsinya. Naneke megaxɔ asi, alo galolo wú esia o. Ke le agbalẽ, alo (Ensiklika), si woɖe ɖe go le *ƒ*e ɣleti enyilia *ƒ*e ŋkeke wuiatɔlia dzi le *ƒ*e 1854 me la, Papa Pie IX gblɔ ale: «Nufiafia, si gɔme womese o, alo nu wɔgbɔeme ku ɖe dumevi *ƒ*e dzitsinya *ƒ*e vovokpɔkpɔ ŋuti la nye vodada nyɔŋu, alo dɔléle vɔdi gãtɔ le dɔ vɔwo katã dome, si wòle be woavɔ̃ na vevie ŋutɔ le dukɔ me. Papa ma ke gaŋlɔ̃ agbalẽ bubu, si woɖe ɖe go le ɣleti wuievelia *ƒ*e ŋkeke enyilia dzi le *ƒ*e 1864 me be woa*ƒ*o fi ade amesiwo katã nɔ dzitsinya *ƒ*e vovokpɔkpɔ ta ʋlim, kple amesiwo gblɔna be amesiame vo be wòatia subɔsubɔ, si dzroe, eye bena mele be hamea naté ɖe amea ɖeke dzi le go sia me o.

Roma *ƒ*e ŋutifafanya, si gblɔm wòle le Amerika fifia menye kakaɖedzi gobia ɖeke be e*ƒ*e nɔnɔme kple susuwo trɔ vavã o. Edoa dzi xɔa nusianu faa, nenye be ŋusẽ mekpɔ su esi haɖe o. Míase episkɔpo O'Connor *ƒ*e nya, si wògblɔ la ɖa: «Woate ŋu axɔ vovokpɔkpɔ na subɔsubɔ *ƒ*e nya vaseɖe ɣeyiɣi, si me tsitretsitsi ɖe eŋu manye afɔku na Katoliko dukɔa o.» St Louis *ƒ*e episkɔpo gã sia gblɔ gbeɖeka be: «Aʋatsoxɔse kple dzimaxɔse wonye sedzidada.» Le kristɔtɔ *ƒ*e duwo me, le kpɔɖeŋu me la, abe Italia kple Hispania, afisi amewo katã kloe nye katolikotɔwo le, eye Katoliko-ha *ƒ*e ɖoɖowo xɔ dua *ƒ*e sewo *ƒ*e akpa gãtɔ le ene la, xɔse, si woyɔna be aʋatsoxɔse, alo esi menye katoliko *ƒ*e xɔse o la, kple dzimaxɔse katã kpɔa tohehe abe vodada bubuawo ke ene. Hamea *ƒ*e Kardinal, episkɔpo gã kple episkɔpo ɖesiaɖe fiana toɖoɖo *ƒ*e adzɔgbe na Papa. Adzɔgbe fiafia sia *ƒ*e nyatia ɖewoe nye esiwo gbɔna la: «Matsi tre ɖe xɔse, si mele ete*ƒ*e o, me nɔlawo, mamãlawo, kple amesiwo katã dze aglã ɖe mía a*ƒ*etɔ Papa, alo eyomedzelawo ŋu la ŋuti, eye mati wo yome kple nye ŋusẽ katã.» (Ibid, ch.5, par 2-4)

Nyate*ƒ*e wònye be Kristotɔ nute*ƒ*ewɔlaa ɖewo le Katoliko- hame la me. Ame akpeakpewo le ha sia me subɔa Mawu le kekeli sue, si le wo si la nu. Womeɖe mɔ na wo be Nya la nasu wo si o, eye le esia ta, womate ŋu anya Nyate*ƒ*e la o. Womade dzesi vovototoa ɖeke le subɔsubɔ vavã, si le agbe, kple gota kɔnuwo dome gbeɖe o. Gake Mawu kpɔa luʋɔ siawo kple nublanuikpɔkpɔ *ƒ*e lɔlɔa ɖe, esi wònye be wosrɔ̃ nu le dzixɔse gbegblẽ kple beble *ƒ*e nufiafia madeblibowo me ta. Ana kekeli *ƒ*e alɔdzewo nage ɖe wo*ƒ*e viviti tsiɖitsiɖi, si tsyɔ̃ wo dzi la me. Aɖe Nyate*ƒ*ea fia wo abe alesi wòle le Kristo me ene, eye wo dome ame geɖewo age ɖe e*ƒ*e dukɔ la me.

Gake Roma-hamea, abe *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o, si si ɖoɖowo le ene la, mewɔ ɖeka kple Kristo *ƒ*e Nyanyui la le egbe ŋkekewo me o, eye mewɔɛ hã le e*ƒ*e ŋutinya *ƒ*e ɣeyiɣia ɖeke me kpɔ o. Nenye ɖee wònye be Nyanyui-hameawo mele viviti gã ɖe me o la, anye ne woke ɖe ɣeyiɣiawo *ƒ*e dzesiwo ŋuti. Roma-hamea le nu kpɔm do ŋgɔ le e*ƒ*e ɖoɖowo kple afɔɖeɖewo me. Ele e*ƒ*e ayemɔnuwo katã ŋu dɔ wɔm bene yeakpɔ ŋusẽ ɖe ame geɖewo dzi, ale bena

ye*ƒ*e ŋusẽwo hã nado gã ɖe dzi le e*ƒ*e dzadzraɖo na ʋivli gã hena asi ɖoɖo xexeame katã dzi la me. Taɖodzinu, si gbɔ wòɖo ta la, enye be wòagahe yometiti va, hena Protestantetɔwo *ƒ*e Đɔɖɔɖo nuɖoanyiwo katã *ƒ*e gbagbã. Katoliko-hamea le ta kekem ɖe dzi le afisiafi. Míakpɔ alesi e*ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*owo kple gbedoxɔwo le agbɔ sɔm ɖe dzi le Protestante-duwo me. Míaɖe ŋku kpɔ e*ƒ*e suku gãwo kple nunɔlawo *ƒ*e tutuɖona*ƒ*e alo seminariwo *ƒ*e ŋkɔ gã xɔxɔ le Amerika dua me, kpakple kpekpeɖeŋu geɖe, siwo Protestantetɔwo le wo nam ɖa. Míagakpɔ hã be le Aŋlisi-nyigba dzi la, kɔnu geɖe, siwo ɖi katoliko kɔnuwɔwɔwo la, le te*ƒ*e kpɔm geɖe le subɔsubɔwo me, eye ame geɖewo le megbe dem hã, hele gegem ɖe Roma-hamea me.

Edze be nusiawo katã naɖo vɔvɔ̃ na amesiwo katã kpɔa ŋudzedze le Nyanyui la *ƒ*e ɖoɖo kɔkɔeawo ŋu. Protestantetɔwo ɖe nya me kple Papa *ƒ*e dziɖuɖua, eye wovazu megbedelawo nɛ. Woɖe asi le wo*ƒ*e biabia kple xɔse *ƒ*e akpaa ɖewo ŋu, ale be ɖekawɔwɔ nate ŋu ava wo kple Roma-hamea dome. Nu sia wɔ nuku geɖe na Katolikotɔwo ŋutɔ gɔ̃ hã, eye womese egɔme o. Amewo le ŋku ŋem *ƒ*u Roma-hamea *ƒ*e dẽwo kple afɔku dziŋɔ, si e*ƒ*e ŋusẽ kpɔkpɔ le xexeame nye la dzi. Ele be woana nyanya amewo ale be woatsi tre ɖe hame sia, si nye afɔku gãa ɖe na vovokpɔkpɔ le dumevinyenye kple Mawu subɔsubɔ gome la, *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*e tsitsi ɖe dzi la ŋu. Protestanteta geɖewo susuna be katoliko *ƒ*e subɔsubɔ mate ŋu awɔ dɔ ɖe ame dzi o, elabe enye kɔnu *ƒ*u*ƒ*lu si, gɔme womese o, siwo tɔ ka ɖe wonɔewo nu ɖeɖe ko. Susu sia nye vodada gãa ɖe. Togbɔ be Roma hamea nɔ anyi ɖe gbegblẽ dzi hã la, e*ƒ*e subɔsubɔ-kɔnuwo wɔa dɔ geɖe ɖe ame dzi. E*ƒ*e atsyɔ̃ gã ɖoɖo kple e*ƒ*e kɔnu kpekpẽwo kpɔa ŋusẽ ɖe amehawo dzi, ale be wo*ƒ*e susuɖeɖewo kple dzitsinyawo nu tsina. Nusianu klẽna nyui ŋutɔ na ŋkuwo. Gbedoxɔ gã nyakpɔwo, gbɔlɔlɔ gãgãwo, nutata dzaniwo, kpetata ɖoatsyɔwo, wo katã nye nusiwo hea ame *ƒ*e seselelãme yia dzi boo. Hagbe vivi manyagblɔwo wɔa dɔ ɖe to senuwo dzi. Saŋku gãwo *ƒ*e gbeɖiɖi kpekpẽwo kple ameha geɖewo *ƒ*e hadzidzi ɖe du, nusiawo katã, siwo gadoa gã ɖe dzi le Katedral *ƒ*e gli kɔkɔwo me la, mate ŋu ado kpo dɔwɔwɔ, alo ŋusẽ kpɔkpɔ ɖe ame *ƒ*e gbɔgbɔ dzi o.

Gota nu keklẽ nyãnyãnyãwo, atsyɔ̃ ɖoɖo kple kɔnu gã siawoe nye nusiwo flua luʋɔ, siwo le dɔ lem la, *ƒ*e mɔkpɔkpɔwo, eye woga nye nusiwo ɖoa kpe hamea *ƒ*e emeeme *ƒ*e gbegblẽwo dzi. Kristo subɔsubɔ mehiã gota nuwɔwɔ kple atsyɔɖoɖo siawo hafi wòahe ame va eɖokui gbɔ o. Le atitsoga *ƒ*e kekeli nu la, Kristo subɔsubɔ vavã nye nusi dza, eye wòwɔa dɔ ɖe ame dzi ale gbegbe be mehiã gota nu, siwo blea ŋku kple towo, ŋu dɔ wɔwɔ kple atsyɔɖoɖo gãwo hafi e*ƒ*e asixɔxɔ vavã nadze o. Eyae nye kɔkɔenyenye *ƒ*e dzanidzani, gbɔgbɔ *ƒ*e bɔbɔenyenye kple ŋutifafa, si xɔ asi le Mawu *ƒ*e ŋku me la.

Wɔnawo *ƒ*e keklẽ alo nyanyakpɔ menye kpeɖonudzi godo na susu *ƒ*e dzadzɛnɔnɔ kple kɔkɔenyenye o. Edziedzi la, aɖaŋu dɔ gãwo kple nusiwo doa dzidzɔ na ŋkuwo kple susu la nye nusiwo tsona amegbetɔ *ƒ*e nunya kple seselelãme me. Satana wɔa nusiawo ŋu dɔ ɣesiaɣi ale be amegbetɔ naŋlɔ be e*ƒ*e luʋɔ *ƒ*e hiahiãwo, e*ƒ*e tsɔme kple agbe mavɔ, eye wòaɖe ŋku ɖa le e*ƒ*e Takpɔla ŋusẽtɔ la dzi, ahanɔ agbe na xexeme sia ɖeɖe ko.

Subɔsubɔ, si me gota kɔnuwɔwɔwo le la, doa dzidzɔ na dzi, si metrɔ o la. Katoliko *ƒ*e kɔnu gãgã, siwo klẽna, wɔa dɔ ɖe amewo *ƒ*e susuwo dzi geɖe la, flua wo ale gbegbe be ameaɖewo kpɔa Roma-hamea abe dzi*ƒ*o *ƒ*e agbo ŋutɔ ene. Ke amesiwo dzi e*ƒ*e ŋusẽ mateŋu aɖu o la woe nye amesiwo *ƒ*e afɔwo li ke ɖe Nyate*ƒ*ea *ƒ*e gɔmeɖokpe la dzi, eye Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ wɔ wo*ƒ*e dziwo yeyee la. Ame akpeakpe, siwo *ƒ*e sidzedze Kristo meto dodokpɔa ɖeke me o la, koe akpɔ dzidzɔ ɖe kɔnu sia, siwo me mawusosroɖa *ƒ*e ŋusẽa ɖeke mele o la ŋu, eye woage ɖe e*ƒ*e ŋusẽ te. Subɔsubɔ sia tututue vivia ameha gãwo nu.

Hamea *ƒ*e ɖokuiblenya, si nye be yekpɔ ŋusẽ atsɔ nuvɔ̃ ke la, wɔe be hameviwo sena le wo ɖokui me be yewokpɔ vovo awɔ nuvɔ̃ faa, eye nuvɔmeʋuʋu *ƒ*e nuɖoanyi, si na be eya manɔmee la, amea ɖeke mateŋu axɔ tsɔtsɔke tso nunɔla gbɔ o la, hã nye nusi ʋua mɔ na gbegblẽ. Amesi dzea klo ɖe amegbetɔ-nuvɔmewo *ƒ*e ŋku me, heʋua e*ƒ*e susu ɣaɣlawo kple dzimedidiwo na wo la, ɖiɖina e*ƒ*e amegbetɔnyenye *ƒ*e bubu, si le esi, eye wòdoa vlo e*ƒ*e luʋɔ *ƒ*e kesinɔnu gãwo. To e*ƒ*e agbemenuvɔwo ɖeɖe ɖe go na nunɔla, amesi nye nu kuku, mɔbula, vɔwɔla, si gena zi geɖe ɖe gbegblẽ me to wein kple makɔmakɔ wɔnawo me la, amegbetɔ ɖia gbɔ eya ŋutɔ *ƒ*e amenyenye, he*ƒ*oa ɖi eɖokui. E*ƒ*e susu ku ɖe Mawu ŋu ɖiɖina Wɔla la vaa tasɔsɔme kple amegbetɔ, elabena nunɔla la ɖea eɖokui fiana abe Mawu te*ƒ*enɔla ene. Gbɔɖiameɖokui *ƒ*e nuvɔmeʋuʋu sia, si tso agbetɔ gbɔ yi na nɔvia agbetɔ la, nye dzɔtso*ƒ*e ɣaɣla, si me gbegblẽ geɖe do tso kɔ ɖe xexea me, hele ɖi *ƒ*omee, le edzram ɖo na nuwuwu *ƒ*e tsɔtsrɔ. Gake amesi ɖea asi le eɖokui ŋu na e*ƒ*e dẽ gbegblẽwo la kpɔa ŋudzedze le e*ƒ*e nuvɔmeʋuʋu na amegbetɔ nu kuku ŋu, tsɔ wú be wòaʋu wo me na Mawu boŋ. Amegbetɔ *ƒ*e nɔnɔme lɔa akɔfadɔ wɔwɔ tsɔ wú asiɖeɖe le nuvɔ̃ ŋu. Ele bɔbɔe be woawɔ fu ame ŋutɔ *ƒ*e ŋutilã kple vevesesedoname *ƒ*e nuwo kple kɔsɔkɔsɔwo, tsɔ wú be woaklã ŋutilã *ƒ*e dzodzrowo ɖe atitsoga ŋu. Dzɔdzɔmeme dina be yeatsɔ kɔkuti kpekpẽ wú be yeaxɔ Kristo *ƒ*e kɔkuti ɖe yeɖokui dzi.

Roma-hamea *ƒ*e wɔnawo ɖi Yuɖaviwo *ƒ*e subɔsubɔ, si nɔ anyi le Kristo *ƒ*e vava zi gbãtɔ me la ŋutɔ. Nusi Yuɖatɔwo wɔna ɣemaɣi lae nye be, le esime wotua afɔ Mawu *ƒ*e Seawo *ƒ*e ɖoɖowo dzi le adzame la, wowɔna ɖe e*ƒ*e gota *ƒ*e ɖoɖowo dzi vevie ŋutɔ, eye wogadoa agba bubuwo kple dekɔnuwo kpe ɖe wo ŋu. Esia wɔnɛ be toɖoɖo zua nu sẽŋua ɖe, si tea ɖeɖi ame ŋu. Abe alesi Yuɖatɔwo ɖea woɖokui fiana abe amesiwo dea bubu Seawo ŋu ene la, nenema kee Roma hametɔwo fiaa woɖokui abe amesiwo dea bubu atitsoga ŋu ene. Wodoa kɔkɔ nusi nye Yesu *ƒ*e fukpekpewo *ƒ*e dzesi ŋu, ke le wo*ƒ*e agbenɔnɔ me la wogbea nu le amesi ŋutɔ dzesi sia le ɖeɖem fia la gbɔ. Katolikotɔwo tsɔa atitsoga ɖoa wo*ƒ*e gbedoxɔwo, vɔsamlepkuiwo kple awuwo dzi. Atitsoga dzesi sia le wo*ƒ*e te*ƒ*ewo katã, eye wotsɔa gota *ƒ*e bubu kple dodoɖedzi nanae le afisiafi. Ke nublanuitɔe la, woɖia Kristo *ƒ*e nufiafiawo ɖe dekɔnu masegɔmena geɖewo, kple gɔmesese dadawo kpakple ɖoɖo sesẽwo te. Đela *ƒ*e nya, siwo wògblɔ tso Yudatɔwo ŋu ku ɖe wo*ƒ*e alakpanu wɔwɔwo ŋu la, sɔ kple Katoliko hamea kplɔlawo egbea geɖe wú tsã, elabena «wodoa agba kpekpe, siwo wú tsɔtsɔ la hetsɔ ɖoa amewo *ƒ*e abɔta; gake woawo ŋutɔ melɔna be wo*ƒ*e

asibide ɖeka naka wo ŋu o.» (Mateo 23:4) Ke wode ga luʋɔ nute*ƒ*ewɔlawo ɖe vɔvɔ me ɖaasi, eye wonɔa vɔvɔm na Mawu, si ŋuti wowɔ vɔ̃ ɖo, le esime hamea *ƒ*e ame gãwo le atsyɔ̃ kple ŋutilãmevivisese *ƒ*e agbenɔnɔ dzi ɖaa.

Nɔnɔmetata kple amegbetɔ ŋutinuwo *ƒ*e subɔsubɔ, gbedodoɖa na ame kɔkɔewo kple Papa dodoɖedzi wonye Satana *ƒ*e ayemɔnu, si dzi wòto be yeaɖe amewo *ƒ*e susu ɖa le Mawu kple Via dzi. Ele ŋutete wɔm bena yeana woaɖe susu ɖa le Amesi ɖeka ko gbɔ woate ŋu akpɔ ɖeɖe le la dzi, ale be yeahe wo de tsɔtsrɔ̃ me. Akplɔ luʋɔwo yi ɖe nusianu, si woate ŋu atsɔ ɖɔ li Amesi gblɔ be: «Mite va gbɔnye, mi amesiwo katã le agbagba dzem, eye agba le mia wum la, eye nye la mana dzudzɔ mi. la» (Mateo 11:28)

Satana *ƒ*e agbagba, si dzem wòle vevie la, enye be yeagblẽ Mawu *ƒ*e dẽ le amegbetɔwo *ƒ*e ŋku me, bena nuvɔ̃ magadzé na wo le e*ƒ*e nɔnɔme vɔɖi la me o, eye bena womagadze si ʋiʋli gã, si le nyui kple vɔ̃ dome la *ƒ*e emetsonuwo o. E*ƒ*e ameblenyawo na be amegbetɔ megakpɔa Mawu *ƒ*e Seawo *ƒ*e vevienyenye o, ke boŋ woxɔa se be yewokpɔ vovo awɔ nuvɔ̃ faa. Le go sia me, egatsɔna susu gbegblẽwo ɖona Mawu ŋu, ale be wokpɔnɛ le vɔvɔ̃ kple ametsitsri *ƒ*e nɔnɔmea ɖe me, le esime wòle be woatsɔ lɔlɔ̃ nɛ boŋ la. Ɖutasẽla, si Satana ŋutɔ nye la, *ƒ*e susu wòtsɔ dea amewo me ɖe Mawu ŋuti. Nenema ke susu sia ge ɖe subɔsubɔ hatsotsoewo kple ɖoɖowo me. Alea futɔ la de viviti amegbetɔ *ƒ*e nunya me, eye wòtsɔe wɔ e*ƒ*e dɔwɔnu le e*ƒ*e aʋa hoho ɖe Mawu ŋu me. E*ƒ*e gɔmesese gbegblẽ ku ɖe Mawu *ƒ*e dẽ ŋu, si wòtsɔ de trɔsubɔlawo me la, na be woxɔe se be amegbetɔ tsɔtsɔ sa vɔe na Mawu la ana wòakpɔ nublanui na yewo. Nenemae ŋutasesẽ-wɔna dziŋɔwo kpɔ emevava le trɔsubɔsubɔ *ƒ*e wɔna geɖewo me. Le e*ƒ*e gɔmesese totro ɖoɖo na Mawu *ƒ*e nyenye ŋu me la, Roma hamea, si tsaka Kristo *ƒ*e subɔsubɔ kple trɔsubɔsubɔ la, hã wɔ ŋutasesẽ vɔɖi ma ke ŋuti dɔ le e*ƒ*e wɔnawo me. Le e*ƒ*e dziɖuɖu ɣeyiɣiwo me la, Roma ɖo fuwɔame *ƒ*e mɔnu, siwo ŋu dɔ wòwɔ hete e*ƒ*e subɔsubɔ ɖe amewo dzi. Ke amesiwo melɔ̃ ɖe asi le wo*ƒ*e xɔse ŋu o la, wotɔ dzo wo. Roma-hamea wu ame geɖe, siwo *ƒ*e xexlẽ me womate ŋu anya o, negbe le ʋɔnudrɔŋkeke la dzi ko. Hamea *ƒ*e ame gãwo dea ŋugble le Satana, wo*ƒ*e a*ƒ*etɔ la, *ƒ*e kpɔkplɔ te, tso mɔnu, si wòakpɔ awɔ funyafunya geɖe amesiwo ge ɖe e*ƒ*e ŋusẽ te, esi ku mexɔ wo le wo si o la. Wodoa vevesese dziŋɔwo na amesiwo ge ɖe wo*ƒ*e asi me, zi alesi ame *ƒ*e ŋusẽ mamlɛa ate ŋu atsɔe, eye wowɔa esia vaseɖe esime wɔna vɔna le ŋutilã ŋu. Ke ku koe nyea xɔnametɔ gã, si ɖea wo tso vevesese manyagblɔwo si me. Nusiawo katãe vana amesiwo melɔ̃ wɔna ɖe Roma *ƒ*e ɖoɖowo dzi o la dzi. Ke na amesiwo kplɔe ɖo la, wowɔa ɖoɖo sesẽwo abe ame*ƒ*o*ƒ*o kple atam, dɔwuame kple fuwɔameɖokui *ƒ*e ŋutilã dziŋɔ, siwo ko woate ŋu susu la, na wo*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ. Akɔfadɔwɔla siawo daa dzɔdzɔmesewo dzi, eye le esia wɔwɔ me la, wodana le Mawu *ƒ*e Seawo dzi, henɔa susum be Mawu akpɔ ŋudzedze le yewo ŋu. Wofiana wo be woatso kadede, siwo Mawu ŋutɔ ɖo anyi ne woanye yayra kple dzidzɔ mɔnuwo na amegbetɔ le e*ƒ*e agbenɔŋkekewo me la. Akpe akpewoe yi yɔme, siwo tsɔ wo*ƒ*e agbea katã wɔ yaka ŋutete, be yewoatsi dzɔdzɔme

lɔlɔ̃ ƒe seselelãmewo nu, eye wokpɔ susuɖeɖe alo seseɖelãme siawo ɖoɖo na wo haviwo abe vovodada ɖe Mawu ŋu ene.

Ne míedi be míanya Satana ƒe ŋutasesẽ deto, si ŋu dɔ wɔm wòle madzudzɔmadzudzɔ, menye le mawumanyalawo dome o, (556) ke boŋ le Kristotɔwo dome le xexeame godoo, ƒe alafalafawoe nye esia la, nusi ko míawɔ la enye be míalé ŋku ɖe Roma-hamea ƒe ŋutinya ŋu, ekem míake ɖe eŋu. Amebeble dɔwɔnu gã sia dzi vɔɖinyenye-fiavi la to heke ɖe eƒe taɖodzinu, si nye vlododo Mawu ƒe ŋkɔ kple fuwɔwɔ amegbetɔ la ŋuti. Ne míekpɔ alesi wòɣla eɖokui, hetsɔ eƒe dɔwɔnawo to hamea kplɔlawo dzi la, míate ŋu ase nusi ta wòtsri Biblia ale gbegbe la gɔme nyuie. Ne míexlẽ Agbalẽa la, míake ɖe Mawu ƒe amenuveve kple lɔlɔ̃ ŋu. Míade dzesii hã be Mawu medo agba kpekpe gã mawo na amegbetɔ le afiaɖeke o. Nusi ko wòbia la enye dzi, si gbã, bɔbɔenyenye kple toɖoɖo ƒe gbɔgbɔ.

Le eƒe agbe ŋkekewo katã me la Kristo mefia kpɔɖeŋua ɖeke be ŋutsuwo alo nyɔnuwo natu woɖokui ɖe teƒea ɖewo, anɔ dzadzram ɖo na dziƒo o. Mefia hã kpɔ gbeɖe be ame naté eƒe lɔlɔ̃ kple ɖekawɔwɔ ƒe seseɖelãme ɖe to o. Đela ƒe dzi yɔ fuu kple lɔlɔ. Zi alesi ame tena ɖe susu ƒe blibodede ŋu la, nenema kee eƒe seselelãme hã kɔkɔna, eye wòdea dzesi nuvɔ̃ kaba, eye eƒe ɖekawɔwɔ kple konyifala hã dea toe. Papa tsɔ eɖokui abe Kristo teƒenɔla le anyigba dzi ene. Đee míate ŋu atsɔ eƒe dẽ sɔ kple Đela tɔ mahã? Đee míese kpɔ be Kristo de amewo gaxɔ me, alo na wowɔ fu wo le esime wogbe be yewomatsɔ bubu na eyama abe dziƒo Fia ene o mahã? Đee míese kpɔ be etso ku fia na amesiwo mexɔe oa? Le esime Samaria ƒe dua ɖe me tɔwo mede bubu Yesu ŋu o la, Apostolo Yohanes kpɔ dziku vevie ŋutɔ, eye wògblɔ be: «Aƒetɔ, èlɔ̃ bena míana dzo natso dziƒo, eye wòafiã wo, abe alesi Eliya wɔ ene mahã?» (Luka 9: 54). Ke Yesu trɔ ɖe eƒe nusrɔla la ŋu kple lɔlɔ̃ heka mo nɛ ɖe eƒe susu vɔdi la ta gblɔ be: «…Amegbetɔvi la meva bena wòagblẽ amewo ƒe agbe o, ke boŋ bena wòaɖe wo.” (Luka 9:56). Ale gbegbe gbɔgbɔ si, Kristo ɖe fia la, to vovo sãa tso amesi le eɖokui tsɔm abe eƒe teƒenɔla ene la tɔ gbɔ.

Roma-hamea tsɔ ɖemanyala ƒe mo le xexeame katã fiam, eye wòtsɔ taflatsedodo tsyɔ̃ eƒe ŋutasesẽ dziŋɔ, siwo wòwɔ vayi la, ƒe ŋutinyawo dzi. Edo Kristo ƒe awuwo, gake eƒe nɔnɔme ya metrɔ o. Đoɖo, siwo katã nye Papa dziɖuɖua tɔ tsã la, gasusɔ li goŋgoŋ egbea. Nufiafia, siwo nye eya ŋutɔ tɔ tsã xoxo la, gale edzi yim. Amea ɖeke megaflu eɖokui o. Papa ƒe dziɖuɖu, si ŋu Protestantetɔwo le gbesɔsɔ be yewoade bubu egbea la, meto vovo kura tso esi nɔ xexeame dzi ɖum le Reformatio ƒe ɣeyiɣiwo me, esime Mawu ƒe amewo tsi tre le woƒe agbe ƒe afɔku me bena yewoaɖe eƒe vɔwo ɖe go la o. Egalé eƒe dada kple ame makpɔ ɖe naneke me ƒe susu, siwo wòtsɔ ɖu fiawo kple fiaviwo dzi tsã, eye wòtsɔ Mawu ƒe nyenyewo ɖo eɖokui dzi la, ɖe asi. Gbɔgbɔ, si le esi egbea la meto vovo tso esi nɔ eyama si le esime wòtu afɔ amegbetɔ ƒe vovokpɔkpɔ dzi, eye wòtsrɔ̃ Dziƒoʋĩtɔ la ƒe ame kɔkɔewo o. Nusi tututu Nyagblɔɖila gblɔ be Papa dziɖuɖua avanye la, ye wònye: ɣeyiɣi mamleawo ƒe “gbegblẽvi”. (Tesa. II, 2:3,4) Eƒe wɔnaa ɖewoe nye be wòatsɔ dẽ, alo dzedzeme, si akpe ɖe eŋu be wòate ŋu ade eƒe taɖodzinuwo gbɔ bɔbɔe la, ɖo eɖokui

dzi. Ke ɣesiaɣi la, eɣlaa *ƒ*li *ƒ*e adi, si nu sesẽ la, de e*ƒ*e nɔnɔme, si trɔna abe agama ene la me. «Menye dzizizi wònye na mí be míale xɔse, si ŋu míeka atam le, alo ŋugbe siwo míedo na xɔsedadatɔwo la de asi o.» Esia enye Roma *ƒ*e nyagbɔgblɔa de, si wode tso agbalẽ, si gbɔna la me: (Lenfant, vol. I, page 516). Đee míakpɔ ŋusẽ sia, si *ƒ*e ŋutinya woŋlɔ̃ kple amekɔkɔewo *ƒ*e ʋu, le *ƒ*e akpe deka sɔŋ me la, abe Kristo *ƒ*e Hamea *ƒ*e akpaa de egbea enea ?

Amesiwo gblɔna le Protestante-duwo me be Katoliko *ƒ*e wɔnawo megato vovo tso Protestantetɔwo *ƒ*e wɔnawo gbɔ egbea abe alesi wònɔ tsã ene o la, *ƒ*e nya le me pɛpɛpɛ. Tɔtrɔa de va, gake tɔtrɔ sia metso Papa *ƒ*e dzidudua me o. Nyate*ƒ*e wònye be Katoliko-hamea kple egbe *ƒ*e Protestante-hameawo di wonɔɛwo le go gede me. Nusi ta wòle alea do la enye be gbegblẽ sɔgbɔ ge de Protestante-Hamea me tso keke Reformatio, alo Đɔdɔdowɔlawo *ƒ*e ɣeyiɣiwo me ke.

Le wo*ƒ*e didi vevie me be xexeame nakpɔ yewo kple ŋku nyuia de la, Protestantetɔwo de asi le wodokui ŋu, eye alakpa *ƒ*e lɔlɔ̃ gbã ŋku na wo. Woxɔe se be ele dzɔdzɔe be woakpɔ nu nyui le vɔe me; ke emetsonu koe nye be le nuwuwu la, woakpɔ vɔ̃ le nyui desiade me. Le esime wòle be woaʋli xɔse, si wotsɔ na kɔkɔetɔawo zi deka na ɣeawokatãɣi ta sesiẽ kple kelili la, deko wòdze abe wole didim be yewoado taflatse na Roma be yewo de susu, si menye lɔlɔ̃ *ƒ*e susu o la, va yi de eŋuti, eye bena yewoade kuku de yewo *ƒ*e wɔwuiwɔwɔ la ta.

Ame gede, siwo dometɔa dewo melɔa Roma *ƒ*e wɔnawo gɔ hã o la, mete ŋu le dzesi dem afɔku gã, si e*ƒ*e dzidudu kple ŋusẽkpɔkpɔ de ame dzi, nye na wo la o. Bubuawo ya bui be numanya *ƒ*e viviti kple dẽ *ƒ*e gbegblẽ, siwo nɔ anyi le viviti gã *ƒ*e *ƒ*ewo me la, woe he Roma *ƒ*e nufiafia dadawo, numadinuwo dzi xɔse kple ametetedeto wɔnawo katã vɛ, eye bena nunya gã, si li le ŋkumekɔkɔ *ƒ*e ɣeyiɣi siawo me, kekeli, si le agbɔ sɔm de dzi kple vovokpɔkpɔ le subɔsubɔnyawo me la, magade mɔ be tsã *ƒ*e gbegblẽwo kple ametetedeto wɔnawo nagatrɔ va o. Susudede, si dee fia be nenem *ƒ*e gbegblẽwo aga va le mía*ƒ*e ɣeyiɣi siawo me la, dia nukokui na amewo. Nyate*ƒ*e wònye be fifi dzidzimewo le gome kpɔm le nunya gã, susu nyui kple subɔsubɔ ŋgɔdede *ƒ*e kekeli gãa de me. Mawunya kɔkɔe la kple dzi*ƒ*o kekeli gede kaka de anyigba blibo la dzi. Gake ele be míado ŋku edzi be zi alesi kekelia aloloe la, nenemae amesiwo le tsitre tsim de eŋu, alo le egblẽm la *ƒ*e vivitiwo hã ade toe. Biblia sɔsrɔ̃ kple veviedodo ade papadzidudua *ƒ*e nɔnɔme vavã la afia Protestantetɔwo, eye woatsri e*ƒ*e nya gbɔ, ahasí le enu. Ke nublanuitɔe la, ame gedewo nye nunyalawo le wo dokuiwo ŋku me ale gbegbe be womekpɔ be ele vevie be yewoadi Mawu le bɔbɔenyenye me, ale bena wòakplɔ yewo le Nyate*ƒ*e la me o. To gbɔ be wodoa wodokui de dzi abe nunyala gãwo ene hã, womedze si Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo o, eye womenya Mawu *ƒ*e ŋusẽ hã o. Esi wònye be wohiã nane, si afa akɔ na wo*ƒ*e dzitsinya la, wodia mɔnu, si maku de gbɔgbɔmegbenɔnɔ ŋu fũ, eye wòahiã bɔbɔenyenye hã tso wo gbɔ o. Alea ye wodina nusi ana woaŋlɔ̃ Mawu be, gake wòadze abe dee wole bubu dem eŋu ene. Ke Roma-hamea

*ƒ*e nufiafiawo ɖo wo*ƒ*e didi siawo ŋu na wo. Hatsotso eve siwo, xɔ xexea katã me la, kpɔ ŋuɖoɖo na wo*ƒ*e didiwo tso nufiafia siawo me: amesiwo di be yewoakpɔ ɖeɖe to yewo ŋutɔ *ƒ*e agbagbadzedze me, kple amesiwo di be yewoakpɔ ɖeɖe, menye tso nuvɔ̃ me o, ke boŋ le wo*ƒ*e nuvɔ̃ me nɔnɔ me la. Afisia Roma *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*e nuɣaɣla la le.

Míekpɔ be susumeviviti gã *ƒ*e ɣeyiɣiwo kpe ɖe Papa *ƒ*e dziɖuɖua *ƒ*e ŋgɔdede ŋu geɖe. Nenema ke míagaɖee fia be nunya-kekeli gã *ƒ*e ɣeyiɣi siawo hã gale edom ɖe ŋgɔ. Le *ƒ*e alafalafa, siwo va yi me, esime Mawunya mesu amegbetɔwo si o, eye womenya naneke ku ɖe Nyate*ƒ*ea ŋu o la, wo*ƒ*e ŋkuwo gbã, eye ame akpeakpewo ge ɖe mɔtetre me, le esi womede dzesi mɔ-kawo le wo*ƒ*e afɔ te o la ta. Le fifi-dzidzime sia hã me la, ame geɖewo *ƒ*e ŋkuwo gbã to amegbetɔ *ƒ*e susuɖeɖe vivivo kple nusi woyɔ be nunya la me, eye woawo hã mekpɔ mɔtetreawo o, ke wozɔ ge ɖe wo me ŋkuagbãtɔe. Mawu di be amegbetɔ nakpɔ nunya, si le esi la, abe nunana, si tso Wɔla gbɔ ene, eye bena wòawɔ eŋu dɔ na Nyate*ƒ*e kple dzɔdzɔenyenye *ƒ*e ŋgɔdede. Ke ne dada kple nugãdidi yɔ dziwo me, eye amegbetɔ tsɔ xexeme nunya *ƒ*e susuɖeɖewo da ɖe Mawu *ƒ*e Nya ta me la, ekem nunya sia agblẽ nu fũ tsɔ wú bometsitsi. Nenemae ɣeyiɣi sia me *ƒ*e nunya dada, si gblẽ Biblia dzixɔse me tso e*ƒ*e gunu ke la, ata mɔ godo ɖikekemanɔŋui, na papadziɖuɖua xɔxɔ kple e*ƒ*e nusi wɔa dɔ ɖe ame dzi la, abe alesi nunya téte ɖe to ta mɔ na e*ƒ*e ŋgɔdedekpɔkpɔ le viviti ɣeyiɣiwo me ene.

To afɔdeɖe, si ɖem Protestantetɔwo le fifia le Amerika hena dziɖuɖua *ƒ*e megbenɔnɔ na hamea kple e*ƒ*e ɖoɖowɔwɔwo me la, woawo hã le Roma hamea *ƒ*e afɔto*ƒ*ewo tom. Ga wu la, wole agbo ʋum na papadziɖuɖua be wòagatrɔ kpɔ e*ƒ*e gãnyenye, si wòbú le xexeme xoxoa, alo Europa me la, le Amerika. Gɔmesese tɔxɛa ɖe le azɔli sia si, elabena e*ƒ*e taɖodzinu gbãtɔe nye be woate kwasiɖagbe *ƒ*e subɔsubɔ, si dzɔ tso Roma, eye papadziɖuɖua ɖee fia abe e*ƒ*e gãnyenye dzesi ene la, ɖe amesiame dzi. Ke Roma *ƒ*e gbɔgbɔ, e*ƒ*e susu, si ku ɖe xexeme numamewo wɔwɔ kple bubu dede amegbetɔ *ƒ*e dekɔnuwo ŋuti tsɔ wú Mawu *ƒ*e Seawo ŋuti la, koe le gegem ɖe Nyanyui hameawo me, hele wo tutum be woawo hã nade asi kwasiɖagbe subɔsubɔ dodo ɖe dzi *ƒ*e dɔ, si papadziɖuɖua wɔ do ŋgɔ na wo la, wɔwɔ me.

Ne amesi le agbalẽ sia xlẽm di be yeanya mɔnu, siwo ŋuti dɔ wole wɔwɔ ge le ʋiʋli, si le ŋgɔ gbɔna me la, esu ko be woaxlẽ ŋutinya, siwo *ƒ*o nu tso mɔnu, siwo dzi Papa to le *ƒ*e alafa, siwo va yi me, na e*ƒ*e tameɖoɖo ma ke dzi wɔwɔ ŋuti. Amesi di be yeanya nusi papayomedzelawo kple Protestantetɔ, siwo wɔ ɖeka kpli wo la, awɔ na amesiwo agbe wo*ƒ*e nufiafiawo dzi wɔwɔ la, nede ŋugble tso nusi Roma tu kple Sabat subɔsubɔ taʋlilawo la ŋuti.

Fiawo *ƒ*e sedede, hamekplɔlawo *ƒ*e takpekpe gãwo kple hamea *ƒ*e ɖoɖo, siwo katã xexeme dziɖuɖuwo nɔ megbe na la, woenye mɔ, siwo dzi woto tutu trɔsubɔsubɔ ŋkeke, si nye kwasiɖa la, yi ɖe te*ƒ*e kɔkɔ, si wòle le kristotɔwo dome fifia la. Dukɔme sedede gbãtɔ

na kwasiɖagbe ƒe subɔsubɔ wɔwɔ la, tso fia Konstantino gbɔ le ƒe 321 me. (560) Se sia bia tso dugãmenɔlawo si be woadzudzɔ le ɣe-vodu ƒe bubu-ŋkeke la dzi, eye wòɖe mɔ na agbletatɔwo ya be woayi ɖe woƒe agbledɔwo dzi faa. Togbɔ be le nyateƒe me, trɔsubɔsubɔ ƒe se wònye hã la, fia Konstantino té se sia ɖe amewo katã dzi le eƒe gota-dzimetɔtrɔ megbe.

Esi wònye be fia ƒe sededе la mesu axɔ ɖe Mawu ƒe gãnyenye ƒe Se la teƒe o ta, episkopo Eusebio, si dina gomekpɔkpɔ le fiaviwo gbɔ vevie, eye wòganye fia Konstanino ƒe xɔlɔ̃ kple ekafula la, ble fia la be Kristo trɔ Sabat ƒe Dzudzɔgbe, si nye memleɖa la, da ɖe kwasiɖagbe dzi. Ke womekpɔ ɖasedɨdɨ ɖeka pɛ hã le Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔea me ahaɖo kpe nufiafia yeye sia dzi o. Togbɔ be medi o hã, Eusebio ŋutɔ ʋu nya sia ƒe alakpanyenye me, eye wòɖe amesiwo le megbe nɛ la fia. Ebe : « Nusiwo katã wònye dɔdasi be woawɔ le Sabat dzi la, míetrɔ wo da ɖe ‘’aƒetɔ ƒe ŋkeke la’’ dzi. » Robert Cox, Sabbath Laws and Sabbath Duties, p. 538 . Ne numeɖeɖe ku ɖe kwasiɖagbe ƒe subɔsubɔ ŋuti meɖo gɔmeɖokpea ɖeke o hã la, ekplɔ amewo yi ɖe afɔ titi ɖe Aƒetɔ ƒe Sabat la dzi vɔvɔ̃ manɔmee. Amesiwo katã di xexeme ƒe bubudeameŋu la atia wɔwɔ ɖe ŋkeke, si xɔ dukɔa me la dzi.

Zi alesi papadziɖuɖua nɔ kelili kpɔm la, kwasiɖagbe subɔsubɔa hã nɔ ta kekem. Hena ɣeyiɣia ɖe la, agbledelawo wɔa dɔ le subɔsubɔ gaƒoƒowo megbe, eye wogatsɔna ŋkeke adrẽlia abe Sabat ene. Gake blewu blewu la, tɔtrɔ le vavam, le anyi nɔm. Wode se na amesiwo le dɔ kɔkɔewo nu la be womadrɔ̃ ʋɔnu le dumeviwo ƒe nyahehea ɖeke me le kwasiɖagbe o. Kpuie, le esia yome la, sededе bubu gblɔ be amea ɖeke magawɔ dɔ le kwasiɖagbe o ; ablɔɖe-me, si adze se sia me la, woabla fe nɛ wòaxe, eye kluvi alo subɔla, si ada edzi la, axɔ ƒoƒo kple atam. Emegbe wogaɖe se bubua ɖe ɖe go, si gblɔ be kesinɔtɔ, siwo ada edzi la, abú woƒe nunɔamesiwo ƒe mamãme. Ne wotri to la, woawɔ wo kluviwoe. Ke ame gblɔewo ya la, woabu dumevinyenye, eye woaɖe wo do go tso dua me gbidigbidi.

Azɔ la, wogawɔ nukunuwo ŋuti dɔ hã. Wodometɔ ɖeka enye be agbledelaa ɖe le eƒe agbledemɔ̃ ŋuti dzram ɖo kple gakpovia ɖe ne yeawɔ dɔ le kwasiɖagbe; kasia gakpovi la lé ɖe eƒe asi ŋuti kpamii, hedo kpo ɖeɖe. Eye le ƒe eve sɔŋ me la, wònɔa tsa ɖim yi teƒeteƒewo kple gakpovi la le vevesese kple ŋukpẽ gãa ɖe me. (561) - Francis West, Historical and Practical Discourse on the Lord’s Day. p. 174 .

Le esia yome la, Papa bia tso nunɔlawo si be woaxlɔ̃ nu kwasiɖagbe subɔsubɔ dzidalawo be woanɔ sɔleme yim anɔ gbe dom ɖa, ne menye nenem o la, woavahe dzɔgbevɔe gãa ɖe va wo ŋutɔ kple woƒe aƒelikawo dzi. Nunɔlawo ƒe ƒuƒoƒoa ɖe ɖe susu sia ɖe go be, dzikedzo wu amea ɖe siwo nɔa dɔ wɔm le kwasiɖa ŋkekea dzi, eye bena esia gɔme koe anye be kwasiɖagbee nye Sabat la. Tso ɣemaɣi la, Nyanyui-hametɔwo hã tsɔ nya sia nɔa dɔ wɔm vevie. Nunɔlawo gblɔna be: “Míekpɔ be Mawu doa dziku vevie ŋutɔ ɖe ŋkeke sia dzimawɔmawɔ ŋuti.” Wowɔ yɔyɔ na nunɔlawo, osɔfowo, fiawo kple fiaviwo,

kple nute*ƒ*ewɔlawo katã be woawɔ ŋutetewo katã be woatsɔ bubu, si dze la na ŋkeke la, ale be tsɔ, si gbɔna la, woalé eme ɖe asi vevie na kristotɔ*ƒ*omea *ƒ*e dzidzemekpɔkpɔ." — Thomas Morer, Discourse in six Dialogues on the Name, Notion and Observation of the Lord's Day, p. 271 .

Esi wokpɔ be hamekplɔlawo *ƒ*e takpekpe gãwo *ƒ*e ɖoɖowo mele ŋusẽ kpɔm alesi wodi o la, wobia tso xexeme dziɖuɖuwo si be woaɖe se sesẽa ɖe ɖe go, si ade vɔvɔ̃ dukɔmeviwo me, ale be woadzudzɔ dɔ ɖesiaɖe wɔwɔ le kwasiɖagbe. Le takpekpea ɖe, si va me le Roma la, wogatrɔ tsã xoxo *ƒ*e ɖoɖowo katã vɛ, heɖo kpe wo dzi kple ŋusẽ kple bubu yeye, eye wotsɔ wo de nunɔlawo *ƒ*e segbalẽ la me, hebia tso dziɖuɖu siwo le kristotɔ- dukɔwo katã me be woana amesiame nawɔ ɖe wo dzi. Míakpɔ nya sia le —Heylyn *ƒ*e agbalẽ sia me — History of the Sabbath, pt 2, ch. 5, Sec 7-

Kwasiɖagbe subɔsubɔ *ƒ*e anyimanɔ ɖe Biblia dzi la nye nusi he tɔtɔtɔtɔ geɖe va dukɔwo me. Amewo bia wo*ƒ*e nufialawo be mɔ ka wokpɔ atrɔ Yehowa *ƒ*e gbeɖeɖe, si me kɔ *ƒ*ãa be: "Ɔkeke adrẽlia enye Dzudzɔgbe na Yehowa, wò Mawu la." eye woanɔ bubu dem ɣe *ƒ*e ŋkeke la ŋuti mahã? Esi wòle alea la, ele be woagadi nane, si aɖo li ɖaseɖiɖi, si womekpɔ tso Biblia me o la. Eva me le *ƒ*e alafa wuievelia *ƒ*e nuwuwu godzi be kwasiɖagbe subɔsubɔ fiala gãa ɖe ɖi tsa yi Aŋlisi-blɔtsi hamewo me. Ke Nyate*ƒ*ea *ƒ*e ɖaseɖilawo mexɔ e*ƒ*e nufiafiawo kura o. Esi e*ƒ*e agbagbadzedzeawo katã zu dzodzro la, ele nɛ be woado go le dua me ɣeyiɣia ɖe, ayi ɖa di mɔnu, si wòato até e*ƒ*e nufiafiawo ɖe amewo dzi. (662) Azɔ eke ɖe nusi hiãe la ŋuti, eye esi wòtrɔ yi la, ekpɔ dziɖuɖu geɖe le e*ƒ*e dɔ la me. Etrɔ yi kple agbalẽ ŋɔŋlɔa ɖe, si wòbe Mawu ŋutɔ gbɔ wòtso, si dzi woŋlɔ̃ se, si ku ɖe subɔsubɔ le kwasiɖagbe ŋu la le, kple nyanyanana dziŋɔ̃ na tomaɖolawo. Agbalẽ xatsa sia, si nye ŋumakpẽ *ƒ*e avatso nyakpakpa le megbe na alakpada-hamea la, nye nane, si wobe ege tso dzi*ƒ*o dze Simeon kɔkɔe *ƒ*e vɔsamlekpui dzi le Golgota le Yerusalem. Evɔ le nyate*ƒ*e me la, Roma hamea *ƒ*e fiasã gã mee nye agbalẽ sia *ƒ*e dzɔtso*ƒ*e. Míanyae ko be le dzidzimewo katã me la, Roma *ƒ*e tatɔwo mebui be avatso, siwo katã woaka, kple alakpa nuwɔwɔ, siwo katã woakpa, na hamea *ƒ*e ŋusẽ kple hotsui kpɔkpɔ la, nye sedzidada o.

Agbalẽ xatsa sia de se be womagawɔ dɔ tso memleɖa ɣetrɔ ga etɔ̃ vaseɖe dzoɖa ne agu dze la o; eye wogblɔ be nukunu geɖewoe ɖo kpe agbalẽ la *ƒ*e ŋusẽ dzi. Wona wonya be amea ɖewo, siwo nɔa dɔ wɔm ge ɖe ga*ƒ*o*ƒ*o mawo me la, xɔ lãmetutudɔ. Mɔtetulaa ɖe, si be yeatu bli la, kpɔ vu le dodom le mɔte la me le wɔ te*ƒ*e, eye mɔte la *ƒ*e ga-kotoklo, si nɔ totrom la tɔ te kaŋ, to gbɔ be tsi, si nɔa etrom la ganɔ tsatsram sesie hã. Wobe nyɔnua ɖe, si le abolo mem la, kpɔ be amɔwɔ la gale mumu nenema kpoo, esi woɖee do go tso abolo-kpo, si xɔ dzo ŋutɔ la me. Ke wobe nyɔnu bubu, si nya amɔwɔ be yea*ƒ*o abolo, gake wòɖo be yeaɖe asi le eŋu hena dzoɖa ŋdi, elabena e*ƒ*o memleɖa ga etɔ̃ la, ekpɔ be esi ŋu ke la, amɔwɔ la ŋutɔ trɔ zu abolo *ƒ*o*ƒ*o, siwo bi keŋkeŋ le mawu *ƒ*e ŋusẽ nu. Ɔutsua ɖe, si *ƒ*o abolo de kpo me, esi wò*ƒ*o memleɖa ga etɔ̃ vɔ la, kpɔ le ŋufɔke, esi wòvu kpo la, be vu koe le dodom tso kpo la me. Nya fuflu, alakpanya siawo tɔgbi ŋuti dɔ kwasiɖagbe-subɔsubɔ

tavlilawo wɔ, le wo*f*e agbagbadzedze na ŋkeke sia *f*e kɔkɔenyenye ɖoɖo anyi me. (Miakpɔ Roger de Hoveden *f*e agbalẽ: Annals, vol. 2, pp. 526-530)

Le Skotland abe England ke ene la, nusi wowɔ, ale be amewo nate ŋu atsɔ asixɔxɔa ɖe na kwasiɖagbe lae nye be wotsɔ blema Sabat la *f*e akpaa ɖe ta ɖe eŋuti. Ke vovototo nɔ ga*f*o*f*o, siwo woawɔ kɔkɔe la me. Skotland du-fia *f*e sededea ɖe gblɔ be ga*f*o*f*o kɔkɔeawo dze egɔme tso memleɖa ŋdɔ ga wuieve, eye bena amea ɖeke magawɔ xexeme *f*e asitsadɔa ɖeke tso ɣemaɣi vaseɖe dzoɖa ŋdi o. (— Morer, p. 290, 291)

To gbɔ be wowɔ ŋutetewo katã na kwasiɖa ŋkekea wɔwɔ kɔkɔe hã la, papayomedzelawo ŋutɔ vu eme le duto*f*o bena Mawu ŋutɔ ye ɖo Sabat anyi, eye bena ŋkeke, si wotsɔ le ete*f*e ɖom la, tso amegbetɔ gbɔ. Le *f*e alafa wuiadẽlia me la, Papa *f*e takpekpe gãa ɖe gblɔ, eme kɔ nyuie be: "Ele be kristotɔwo katã naɖo ŋui be Mawu wɔ ŋkeke adrẽlia kɔkɔe, eye bena menye Yudaviwo koe xɔe hewɔ edzi o, ke boŋ amesiwo katã be yewole Mawu subɔm lae; gake mía kristotɔwo míetrɔ wo*f*e Sabat la hewɔ a*f*etɔ *f*e ŋkeke la." —Ibid. p. 281, 282.- Amesiwo le asi trɔm le Mawu *f*e Sea ŋuti la meŋlɔ̃ nusi nye wo*f*e dɔwɔna la be o. Wonya kɔtee hafi le woɖokui dam ɖe Mawu ta me.

Nusi Roma ɖo ɖe amesiwo mewɔ ɖeka kple e*f*e ɖoɖowo o ŋuti la, *f*e kpɔɖeŋu gã ɖekae nye vukɔkɔdi *f*e yometiti dziŋɔ, si *f*o ɖe Vaud nutometɔ, siwo dometɔa ɖewo nye Sabat dziwɔlawo la dzi. Ame bubuwo hã to fukpekpe mawo ke me le wo*f*e nute*f*ewɔwɔ ku ɖe Se enelia (Sabat *f*e Se la) ta. Etiopia kple Abisinia hameawo *f*e ŋutinya ɖe esia fia tɔxɛ. Le viviti ɣeyiɣiwo *f*e ŋkeke vɔdiawo me la, xexeame *f*e ŋkuwo menɔ Titina Afrika *f*e kristotɔwo dzi o, ke woŋlɔ̃ wo be, eye wokpɔ mɔ lé wo*f*e xɔse me ɖe asi le ablɔɖe me, le *f*e alafawo me. Mlɔeba, Roma va ke ɖe kristotɔ siawo ŋuti eye wòbia tso Abisinia *f*e fia la gbɔ be wòaxɔ Papa abe Kristo te*f*enɔla ene. Nu bubuwo gakplɔ esia ɖo. Wode se be amea ɖeke magawɔ ɖe Sabat dzi azɔ o; tohehe sesẽwo ayi na se sia dzidalawo. (Miakpɔ Michael Geddes *f*e agbalẽ: Church History of Ethiopia, pp 311, 312 .-) Ke Papa *f*e ametetedeto va sesẽ ale gbegbe be Abisiniatɔwo ɖo vevie be yewoado go tso kɔkuti sia te. Le vivli sesẽwo megbe la, wonya Romatɔwo do go tso wo*f*e fiaɖu*f*ea me, eye wogatrɔ wo*f*e tsã xɔse la ɖo anyi. Hameawo kpɔ dzidzɔ geɖe le ablɔɖe, si wotrɔ kpɔ la ta, eye wosrɔ̃ nu sɔgbɔ ku ɖe Roma *f*e amebeble, wɔwuiwɔwɔ kple ametetedeto *f*e ŋusẽwo ŋuti. Wolɔ, eye wotia be le yewo *f*e dukɔa *f*e ɖeɖeɖaga me la, kristotɔ-dukɔ mamleawo naŋlɔ̃ yewo be faa.

Afrika *f*e hameawo wɔna ɖe Sabat la dzi abe alesi Papa hamea wɔnae tsã hafi va ge ɖe megbededede blibo me la ene. Wolé ŋkeke adrẽlia *f*e dzudzɔgbe la ɖe asi, le toɖoɖo Mawu *f*e Se enelia me, gake wogakplɔna hamea *f*e dɔmawɔ le kwasiɖagbe *f*e numame wɔwɔ hã ɖo. Azɔ, esi ŋusẽ blibo va su Roma si la, etu afɔ Mawu *f*e Sabat la dzi, eye wòdo eya ŋutɔ *f*e ŋkeke la ɖe dzi; gake Afrika hameawo, siwo ɣla ɖe xexeame *f*e ŋkuwo le *f*e akpe ɖeka sɔŋ me la, mege ɖe megbededede sia me o. Ke esi wova ge ɖe Roma *f*e ŋusẽ te la, wote ɖe

wo dzi be woaɖe asi le Sabat vavã la ŋuti, eye woado alakpa ŋkeke la ɖe dzi. Gake kasia wokpɔ ablɔɖe la, wotrɔ yi ɖe Se enelia ƒe Sabat la dzi wɔwɔ dzi. Ɖutinya siawo ƒe ŋɔŋlɔdi ɖe Roma ƒe fuléle Sabat vavã kple etaʋlilawo fia, kple mɔ, siwo katã wòtona na bubu dede eya ŋutɔ ƒe ŋkeke tiatia la ŋuti. Mawu ƒe Nya la le mía fiam be nudzɔdzɔ siawo gale ŋgɔ gbɔna, nenye be Katoliko kple Nyanyui-hameawo wɔ ɖeka hena kwasiɖagbe ƒe subɔsubɔwɔwɔ la dodo ɖe dzi.

Nyaɖeɖefia ta 13 lia ƒe nyagblɔdi le gbɔgblɔm be ŋusẽa ɖe, si wode dzesi abe "lã, si to dzo eve abe alẽvi tɔ ene" la, awɔ be anyigba la kple amesiwo le edzi la, woasubɔ papadziɖuɖua, si wodo dzesi abe lãa ɖe, si le abe lãklẽ ene la". Lã, si dzo eve li na la agagblɔ na anyigbadzinɔlawo be woawɔ legba ɖe lã la ƒe nɔnɔme me, eye wòagayi edzi ana bena "woade dzesi amewo katã, ɖeviwo kple ame tsitsiwo, kple kesinɔtɔwo kple ame dahewo kple ablɔɖeviwo kple kluviwo.." (Nyaɖ. 13:11-16) Woɖee fia be Amerika ye nye ŋusẽ, si wode dzesi abe lã, si to dzo eve abe alẽvi tɔ ene la, eye bena nyagblɔdi sia ava me le esime Amerika dziɖuɖua awɔ se hena kwasiɖagbe-subɔsubɔ, si Roma gblɔ be enye yeƒe gãnyenye ƒe dzesi tɔxɛ la. Gake menye Amerika ɖekae ade bubu sia papadziɖuɖua ŋuti o. Roma ƒe ŋusẽ kpɔkpɔ ɖe du siwo katã xɔ eƒe amedziɖuɖu tsã la nu metsi o. Nyagblɔdi la na míenya be agatrɔ kpɔ ŋusẽ sia keŋkeŋ. Eye eƒe tawo dometɔ ɖeka le abe kubi wode eŋu ene, eye wowɔ eƒe kubi la nɛ wòku; eye xexeame katã ƒe mo yaa le lã la yome." (Nyaɖ.13:3) Kubi, si wòxɔ la, enye papadziɖuɖua ƒe tsɔtsrɔ̃ le ƒe 1798 me. Nyagblɔɖila la gblɔ be le eyome la "wowɔ kubi la nɛ wòku, eye xexeame katã ƒe mo wɔ yaa le lã la yome." Paulo na míenya be "nuvɔme" la ayi eƒe wɔnawo dzi vaseɖe Aƒetɔ la ƒe tɔtrɔva ŋkeke la dzi. (Tesa.II, 2:3-8) Anɔ eƒe beble-dɔ la dzi yi ɖe ɣeyiɣiawo ƒe nuwuwu ke. Nyaɖeɖefia ŋlɔla gblɔ nya sia tso Papa ŋuti be: "anyigbadzinɔlawo katã asubɔe." (Nyaɖ. 13:8). Le xexeme xoxoa (Europa) kple xexeme yeayea (Amerika) me la, papadziɖuɖua axɔ bubudeameŋu to kwasiɖagbe-subɔsubɔ, si nɔ anyi ɖe eƒe gãnyenye ɖeɖe ko dzi la, dziwɔwɔ me.

Le ƒe alafa wuiasieke lia ƒe mamã me la, amesiwo nɔ nyagblɔdiawo me dzrom le Amerika la wɔ ɖasedidi sia na xexeame be nusiwo le eme vam le Amerika fifia kaba kaba la ɖo ta nusi wogblɔ ɖi la ƒe nuwuwu gbɔ. Nyanyui-hamea ƒe nufialawo hã le nu ƒom tso kwasiɖagbe-subɔsubɔ ŋuti abe Mawu gbɔ wòtso ene, togbɔ be menɔ anyi ɖe Ɖɔŋlɔawo ƒe ɖasedidia ɖeke dzi o hã, abe alesi ko Roma ƒe kplɔlawo wɔ tsã ene, eye wokpana nukunuwo ɖe Mawu ƒe ɖoɖo teƒe la. Woawo hã anɔ gbɔgblɔm edziedzi be Mawu ahe to na amesiwo mawɔ ɖe kwasiɖa ŋkeke la dzi o la vevie. Fifilae la, wole nu xlɔm amewo be woawɔ ɖe kwasiɖagbe dzi. Ɖoɖowɔwɔ na kwasiɖagbe- subɔsubɔ téte ɖe amewo dzi le ŋusẽ kpɔm ɖe edzi.

Roma hamea ƒe ayedzedze wɔ nuku. Ekpɔa nu do ŋgɔ xoxo hafi wòvadzɔna. Ele dzi gbɔm ɖi blewu, esi wònya be Protestantetɔwo le bubu tsɔm na ye to alakpa sabat la lelé ɖe asi me, eye wole dzadzram ɖo na etéte ɖe amewo dzi to mɔ, siwo katã Roma ŋutɔ to tsã le

blema la, dzi. Amesiwo gbe nu le Nyate*ƒ*ea *ƒ*e kekeli gbɔ la adi kpekpeɖeŋu tso ŋusẽ, si yɔ eɖokui be vomadala la, gbɔ na e*ƒ*e nuɖoanyi, si nye kwasiɖagbe-subɔsubɔ la dodo ɖe dzi. Ele bɔbɔe be Roma natso kpla na kpeɖeŋu sia nana Protestantetɔwo le go sia me. Amekae aganyae wú Roma kplɔlawo nusi wowɔna na amesiwo gbea toɖoɖo hame la?

Roma hamea kple e*ƒ*e alɔdze geɖeawo le xexeame la nye *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gãa ɖe, si Papa kple e*ƒ*e a*ƒ*e la nye tatɔ na, eye wòsubɔna. E*ƒ*e hamevi miliɔnmiliɔn le du vovovowo me le xexeame godoo la, xɔ tutuɖo, si fia wo be woakpɔ wo ɖokui abe amesiwo bla nu kple Papa ene. Alekeake anye wo*ƒ*e dumevinyenye alo dziɖuɖue la, ele na wo be woakpɔ be papahamea *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*o ta na dziɖuɖuwo katã. (566) To gbɔ be woate ŋu afia toɖoɖo *ƒ*e adzɔgbe na wode-du hã la, wo*ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ ayi na Roma gbã, eye wokpɔ mɔ aɖe asi le wo*ƒ*e dɔdasi na wode-du la ŋuti, nenye be mewɔ ɖeka kple Roma *ƒ*e gomekpɔkpɔ o la.

Nyanyui-hametɔwo menya nusi tutu wɔm wole, esi wole susu ɖem be yewoaxɔ kpekpeɖeŋu tso Roma gbɔ na kwasiɖagbe- subɔsubɔ la dodo ɖe dzi o. Le esime wo*ƒ*e susuwo katã ku ɖe ɖoɖo sia ŋuti la, Roma ya le dɔ dzi vevie na e*ƒ*e gãnyenye ŋusẽ, si wòbu tsã la kpɔkpɔ. Ɖutinyawo ɖi ɖase tso alesi wòte ŋu dzena agbagba gena ɖe dukɔwo *ƒ*e dunya me, hedia mɔnu na e*ƒ*e tameɖoɖowo wɔwɔ, ne ehiã be wòamu fia aɖe *ƒ*u anyi alo atsrɔ̃ dukɔ la ŋutɔ gɔ̃ hã. Le *ƒ*e 1204 me Papa Innocent III na Aragona *ƒ*e fia Petro II, fia adzɔgbe sia na eyama be: “Nye Petro II, Aragonatɔwo *ƒ*e fia, mele eme ʊum, eye mele adzɔgbe fiam be manye nute*ƒ*ewɔla ɣesiaɣi, aɖo to nye a*ƒ*etɔ Papa Innocent kple e*ƒ*e katoliko yomedzelawo kple Roma hame la, eye bena malé nye fiaɖu*ƒ*e la *ƒ*e toɖoɖo me ɖe asi, aʊli katoliko xɔse la ta, ati xɔsedadatɔwo yome ɖaa.”- John Dowling, The History of Romanism, b 5, ch. 6, sec. 55 -. Nusiawo katã wɔ ɖeka kple Roma *ƒ*e nya, si wògblɔna be Papa kpɔ ŋusẽ aɖe fiawo le zi dzi, ade se na dumeviwo be womegawɔ nute*ƒ*e na dziɖula madzɔmadzɔwo o la. —Mosheim, b. 3, cent 11 pt. 2 h. 2, sec. 9, note 17.

Míaɖo ŋku edzi hã be Papa-dziɖuɖua gblɔna kple dada be yemetrɔna gbeɖe o. Gregorio VII kple Innocent III *ƒ*e ɖoɖowo koe ganye Katoliko ha la *ƒ*e ɖoɖowo egbea. Ne ɖee ŋusẽ su esi la, agatsɔ wo de dɔwɔwɔ me kple ŋusẽ abe le *ƒ*e alafa, siwo va yi me la ene. Esu ko be gbeɖeka, ɖoɖoa ɖe naɖe mɔ le Amerika be hame la nate ŋu awɔ dziɖuɖua *ƒ*e ŋusẽ ŋuti dɔ, alo be hame la nakpɔ ŋusẽ ɖe dziɖuɖua dzi, ne míakpɔ enumake be hamea *ƒ*e ɖoɖowo atrɔ zu du-se; kpuie ko la, hamea kple dziɖuɖua awɔ ɖeka até ɖe dzitsinyawo dzi, ale be Roma *ƒ*e dziɖuɖu la nade blibo kple kakaɖedzi.

Mawu *ƒ*e Nya la na míenya xoxo be afɔkua ɖe le ŋgɔ na mí; ne Protestante dukɔ la metsɔ ɖeke le toklãnya sia me o la, ake ɖe nusi nye Roma *ƒ*e tameɖoɖo vavãwo la ŋuti; ke nublanuitɔe la, game maganɔ anyi na sisi le mɔtetre la nu o. E*ƒ*e ŋusẽ le tsitsim ɖe dzi le adzame. E*ƒ*e nufiafiawo le ŋusẽ kpɔm ɖe sewɔ*ƒ*emetɔwo dzi, le hamewo me kple amewo *ƒ*e dzi me. Blewu blewu, wole xɔ gãwo tutu dzi ; xɔ, siwo *ƒ*e goglo*ƒ*e, siwo me tsã *ƒ*e yometiti *ƒ*e fuwɔame dziŋɔwo agakpɔ emevava le. Ðɔdɔdɔ, le amewo *ƒ*e manyamanya me,

ele e*ƒ*e ŋusẽwo nu *ƒ*om *ƒ*u ɖo ta e*ƒ*e tameɖoɖowo gbɔ vaseɖe esime ga*ƒ*o*ƒ*o la nade be wòaho avɔa la. Nusi ko lalam wòle lae nye asinukpɔkpɔ, si dim wòle la. Ele kekem ɖe eŋuti hã vɔ. Kpuie la, míase, eye míakpɔ nusi nye Roma la. Amesi ko axɔ Mawu *ƒ*e Nya la dzi ase, eye wòaɖo toe la, akpɔ fɔbubu kple yometiti.

Ta 36 lia —Uiuli Si Te Gogo Mi

Tso ʋiʋli gã la *ƒ*e gɔmedzedzea me le dzi*ƒ*o la, Satana *ƒ*e tameɖoɖo ye nye be yeamu Mawu *ƒ*e Se la *ƒ*u anyi. Bene e*ƒ*e didi sia nava eme la, Satana dze aglã ɖe e*ƒ*e Wɔla la ŋuti, eye to gbɔ be wonyãe ɖa le dzi*ƒ*oa hã la, eyi ʋiʋli sia dzi le anyigba dzi. Taɖonudzi, si nyam Satana le kple veviedodo lae nye be yeable amegbetɔvi, siwo le anygbadzi la nu, ne woada Mawu *ƒ*e Sewo dzi. Eɖa nye Sewo katã dzie woda o, alo ɖekaa ɖe ko woɖe le eme o, metsonu ɖeka ko wòanye tsã. Biblia be: «Amesi ke alé Se blibo la me ɖe asi, ke wòada ɖeka dzi la, eda vo ɖe wo katã ŋuti.” (Yak. 2:10)

Satana tɔtɔ Biblia dzixɔse nufiafiawo me, be ne yeado vlo Mawu *ƒ*e nufiame-mɔwo, esia ta vodada tra ɖe ame akpe akpe, siwo gblɔna be yewo xɔ Biblia dzi se la, *ƒ*e dzixɔse la me. Uiʋli gã mamlɛa, si le Nyate*ƒ*e kple aʋatsokaka dome la, menye naneke wú esi le edzi yim tso gbaɖegbe ke ku ɖe Mawu *ƒ*e Se la ŋuti la, *ƒ*e nuwuwu o. Uiʋli, si le amegbetɔwo *ƒ*e sedede kple Yehowa *ƒ*e ɖoɖowo dome, le Biblia me *ƒ*e subɔsubɔ kple nyakpakpa kpakple de-kɔnyinyiwo dome la, lɔ mí katã ɖe eme.

Ɲusẽ, siwo ava wɔ ɖeka, atsi tre ɖe Nyate*ƒ*e kple dzɔdzɔenyenye ŋuti le ʋiʋli sia me la, le dɔ dzi ŋusẽtɔe le egbe ŋkekeawo me. Mawu *ƒ*e Nyakɔkɔe, si to ʋu kple fukpekpe *ƒ*e asixɔxɔ me va na mí la, mexɔ asi nenemagbegbe le amehawo ŋku me o. Biblia le amewo katã *ƒ*e asitsɔ*ƒ*e, gake ame ʋea ɖewo koe xɔnɛ vavã abe wo*ƒ*e agbenɔnɔ *ƒ*e dzidzenu ene. Subɔsubɔ, si me fuléle le la, *ƒ*e wɔnawo le ta kekem ŋɔdzitɔe, menye le xexeame ɖeɖe ko o, ke le hamea me hã. Ele eme be amegeɖewo gbe nu le nufiafia, siwo nye kristotɔnyenye *ƒ*e sɔtiwo la, gbɔ. Xexemewɔwɔ *ƒ*e nyati gãwo abe alesi nuŋlɔla kɔkɔeawo ŋlɔ̃ wo ene: (568) nuvɔmedzedze, nuvɔkɔkloɖa, Yehowa *ƒ*e Seawo *ƒ*e kelili tegbetegbee; nusiawo katã la, amesiwo gblɔna be yewoe nye kristotɔwo *ƒ*e ha gãtɔ la, gbe wo katã, alo afã kple afã. Ame akpeakpe, siwo doa wo*ƒ*e nunya kple ɖokuisinɔnɔ ɖe dzi la, kpɔe be gbɔdzɔgbɔdzɔ wònye na ame be wòanɔ agbe ɖe Biblia *ƒ*e nufiafiawo ɖeɖe ko dzi. Wokpɔ be nyahehe ɖe Ɲɔŋlɔ̃ kɔkɔea menyawo ŋuti, e*ƒ*e Nyate*ƒ*e gãwo tɔtrɔ wɔ lododowo kple gbɔgbɔme gɔmesese didi na wo nye nunya kɔkɔ nɔ amesi ɖeɖefia *ƒ*e dzesi. Mawunyagblɔla geɖewo gblɔna na wo*ƒ*e hameviwo, abe alesi nufialawo hã gblɔna na sukuviwo ene bena, wotrɔ Mawu *ƒ*e Se la, eye woɖe e*ƒ*e dziziziwo dzi kpɔtɔ, eyata amesiwo gale sedede siawo kpɔm egbea abe nusiwo ŋuti asixɔxɔ gã le ene, ne woawɔ wo dzi la, dze na vlododo kple fuléle.

Ne wogbe Nyate*ƒ*ea la, ekema wogbe amesi gblɔ Nyate*ƒ*e la hã; ne wotu afɔ Se la dzi la, ekema wogbe nu le Sedela hã gbɔ. Ele bɔbɔe be aʋatso dzixɔse nazu trɔ̃ woasubɔ, abe alesi woatsɔ kpe kple ati awɔ trɔ̃ na ameɖokui anɔ subɔsubɔm ke ene. To Mawu *ƒ*e nyenyewo tɔtrɔ ɖe bubu le amewo ŋku me me la, Satana kplɔ wo yi ɖe susu vɔwo ɖeɖe tso Mawu *ƒ*e dẽ ŋuti me. Le ame geɖewo *ƒ*e susu me la, nunya-kɔkɔ *ƒ*e trɔ̃ ye ɖu fia ɖe Yehowa te*ƒ*e. Esiae na be, Mawu gbagbe, si ɖe eɖokui fia le e*ƒ*e Nya, Via Yesu-Kristo, kple xexemewɔwɔ-dɔ me la, *ƒ*e subɔsubɔ ya zu ameha sue, nute*ƒ*ewɔlaa ɖewo ko *ƒ*e nya. Geɖee

woe nye amesiwo le dzɔdzɔmenuwo ko subɔm, vɔ hegbe nu le dzɔdzɔme ƒe Mawu la ŋutɔ gbɔ. Trɔsubɔsubɔ le kristotɔnyenye la me, le nɔnɔme vovovo me, abe alesi wònɔ nyateƒetɔe le Israel xoxoa ƒe ŋutinya me le Eliya ƒe ɣeyiɣia me ke ene. Xexe sia me nunyalagã geɖewo ƒe mawuwo, hakpala gãwo, dunyagblɔla gãwo, nyadzɔdzɔkakalawo, xexeame habɔbɔ vovovowo, ŋgɔdedenusrɔƒe gãwo kple mawunyasrɔƒea ɖewo ŋutɔ hã ƒe mawuwo la, womexɔ asi wú Fenisiatɔwo ƒe ɣe-mawu baal la o. Vodada, siwo kristotɔnyenye ƒe xexeame xɔ la, dometɔa ɖeke metu afɔ Mawu ƒe dziɖuɖu dzi kpɔ, tsi tre tẽe ɖe Mawunya ƒe nufiafia ŋuti kpɔ, ne woƒe wɔnawo nayi nu gblẽ ge le Mawu ƒe dziɖuɖu ŋuti kpɔ wú dzixɔse-nufiafia yeye, si le ta kekem ŋɔdzitɔe, hele nu fiam be: «Mawu ƒe Se la dziwɔwɔ meganye dɔdasi na amegbetɔwo o" la o. (569) Se, siwo ŋuti woade bubue, ahalé wo me ɖe asi la, le dukɔ ɖesiaɖe si. Dziɖuɖua ɖeke meli, si gɔmeɖo-se meli na o. Ekema, aleke wòate ŋu ava ame ƒe ta me be Mawu, si wɔ dziƒo kple anyigba ya la, eƒe nuwɔwɔwo dzi ɖuɖu ƒe Se manɔ anyi o mahã? Míatsɔe be gbeƒãɖela xɔŋkɔa ɖewo le gbɔgblɔm le woƒe gbeƒãɖeɖe me be: «Mía dé dziɖuɖu ƒe sedede, siwo le dukɔa kplɔm, hele dumevi ɖesiaɖe ƒe dzenawo ŋuti dzɔm la, dziwɔwɔ megale vevie o, elabena womena vovo dumeviwo o, eyata medze be woalé wo me ɖe asi o.» Ɣeyiɣi nenie woaɖe mɔ na amesiawo tɔgbi be wòagaƒo nu? Ɖutɔ la, kae nye vɔdi gãtɔ wú? Nugbegbe le dziɖuɖu kple dukɔme sewo gbɔ, alo nugbegbe le Mawu ƒe sedede, siwo nye gɔmeɖoɖo na dziɖuɖu ɖesiaɖe la, gbɔe a? Anye nusi ŋuti gɔmesese anɔ, ne dukɔwo aɖe woƒe ɖoɖo kple sewo ɖa ne amesiame nawɔ nusi dzroe la, wú be xexeame ƒe Aƒetɔ nagbã eƒe Sewo, aɖe asi le xexeame ŋuti, se kple ɖoɖo, siwo abu fɔ fɔɖila, atso afia na fɔmaɖila la manɔmee. Ðee míedi be míanya nusi ado go tso Mawu ƒe Se la ɖeɖe ɖa mea? Wowɔ nuteƒekpɔkpɔ sia tɔgbi va yi vɔ. Esu ko be woaɖo ŋku nu dziŋɔ̃, siwo dzɔ le Frans-dukɔa me le ɣeyiɣi, siwo me "Mawu meli o" dzixɔse ɖu dzi ŋusẽtɔe le la, dzi. Ekema woakpɔe azɔ be ameɖokui ɖeɖeɖaga tso Mawu ƒe Sewo ƒe dzizizi me sɔ pɛpɛpɛ kple ŋutasẽla vɔdiɖo ƒe dziɖuɖu te nɔnɔ. Ne eva me be woɖe dzɔdzɔenyenye ƒe dzidzenu la ɖa la, ekema mɔ la ʋu na vɔ-fiavi la be wòaɖo eƒe dziɖuɖu anyi ɖe anyigba dzi.

Teƒe, siwo katã wogbe Mawu ƒe nufiame mɔwo le la, nuvɔ meganyea fɔɖinu, eye dzɔdzɔenyenye hã megadzroa ame le teƒemawo o. Amesiwo gbe be womabɔbɔ woɖokuiwo ɖe Mawu ƒe dziɖuɖu te o la, ŋutetea ɖeke mele wosi kpɔ gbeɖe be woakplɔ woɖokui o. Woƒe nudadafiafiawo nana be kɔlialia ƒe gbɔgbɔ ɖona ɖeviwo kple sɔhɛ, siwo nye ɖokuisinɔnɔ dilawo tso dzɔdzɔme ke la, ƒe dziwo me, ale be nudzeameɖokuiŋu wɔwɔ kple setemanɔ ƒe agbe sɔŋ koe tsoa aƒe ɖe hadome-gbenɔnɔ me. To gbɔ be amehawo nɔa fewu ɖum le Mawu ƒe ɖoɖodziwɔlawo ƒe xɔse ŋuti hã la, woawo ŋutɔ xɔa Satana ƒe numevivi nyawo dzi sena kaba ŋutɔ tsɔ wú. Woɖea asi le woɖokui ŋuti na ŋutilã ƒe nudzodzrowo, eye wowɔna nuvɔ, si tɔgbiwo he Mawu ƒe ʋɔnudɔdrɔ̃ va trɔsubɔlawo dzi la.

Amesiwo le nu fiam dukɔwo be womegatsɔ ɖe le eme fũu na Mawu ƒe Sewo o la, le tomaɖomaɖo ƒe nuku ƒãm, eye woavaŋe tomaɖomaɖo ƒe nuku godo. Esu ko be Mawu ƒe

Se, si nye gbɔgbɔme nu la, dzi wɔwɔ natɔ te tetie ko ne amegbetɔwo hã ƒe sededewo dziwɔwɔ natɔ te enumake. Amegbetɔwo le gbesɔsɔ atu afɔ Mawu ƒe Se ewoawo dzi, elabena wotsi tre ɖe nuteƒemawɔmawɔ abe: ŋubiãbiã nusi nye amehavi tɔ, aʋatsokaka kple ame baba ŋuti. Gake nusi adzɔ ne woɖe Se siawo ɖa ya meva woƒe susu me kpɔ o. Ne Se la meli o ɖe, nukata edzidada ƒe vɔvɔ̃ li ɖo? Anye ne naneke manɔ dedie o. Woaha amehavi ƒe nuwo le esi sesẽtɔe, eye ŋusẽtɔ la azu kesinɔtɔ, eye amea ɖeke magade bubu agbea ŋutɔ gɔ̃ ŋuti o. Srɔɖeɖe ƒe adzɔgbeɖeɖe kɔkɔe la maganye akpoxɔnu na ƒome la o. Amesi wòdzro la axɔ nɔvia srɔ̃ sesẽtɔe le esi. Woaɖe Se atɔlia ɖe aga, abe Se enelia ke ene. Ne nenemae wòanɔ hafi woakpɔ nusi dim woƒe dzi vɔɖiawo le la, ekema ɖeviwo mahe ɖe megbe tso wo dzilawo ƒe agbe ɖeɖe ɖa ƒe tetekpɔ ŋuti o. Anye ne xexeme, si ʋu ŋku alea la, azu adzodalawo kple hlɔdolawo nɔƒe, eye ŋutifafa, gbɔɖeme kple dziɖeɖi adzo le anyigba la dzi. Dzixɔse nu, si fiam wole be Mawu ƒe Sewo dziwɔwɔ mega hiã na ame o la, tutu agbenyuinɔnɔ ƒe dzodzro ɖa le amewo me xoxo vɔ, eye wòdudu vɔwɔwɔ ƒe fiƒode kɔ ɖe xexeame dzi abe tɔɖɔɖɔ ene. Ðoɖomemanɔmanɔ, yakagbenɔnɔ kple nuteƒemawɔ ƒe gbegblẽwo aƒo ɖe mía dzi abe tɔsisi, si le ɖɔɖɔ́ dzi ene. Satana le dɔ dzi le ƒome la me. Eƒe aflaga le ya ƒom yi ɖe ƒome, si be yenye kristotɔƒome kekeake dzi. Nukawoe wokpɔna?: ŋubiã, vɔediname, ameŋkumenuwɔwɔ, fuléle, teƒeʋiʋli, nyahehe, ameŋuzɔzɔ, ŋutilãmevivisese. Dzixɔse ƒe ɖoɖowo katã, kple subɔsubɔ nuɖoanyi, siwo dze anye gɔmeɖoɖo kple kpɔtɔtɔ ɖe hadome-gbea ŋuti la, le ʋaʋam le eƒe ke alo gɔmeɖoɖo la dzi, eye wòwɔ abe emuɣi kple gbagbãɣi la ɖo vɔ ene. Hlɔdola vɔɖitɔ, siwo le woƒe gaxɔwo me la, xɔa nunana kple beléle nyuitɔwo abe amesiwo wɔ bubudɔa ɖe ene. Wotsɔa woƒe agbenɔnɔ kple hlɔdodo ŋutinya wɔa nyakaka gã woe. Nyadzɔdzɔ-gbalẽ kakana vɔwɔwɔ, si dea aglãdzedze ame me la, ƒe nyawo kple nugɔmeɖeɖe le woƒe ɖesiaɖe me, ale be ne nuvɔɖi susu, amebaba, fi fifi, amewuwu kple vɔwo tso ƒomevi naxɔ agbalẽa xlẽlawo ƒe susu me; eye Satana kpɔa dzidzɔ be yeƒe tameɖoɖowo le eme vam. Dzoléle na vɔwɔwɔ, ɖekematsɔleme na amewuwu, ɖokuidzimadumaɖu kple setemanɔ ƒe ta keke le nɔnɔme ɖesiaɖe me, le ɖoƒe ɖesiaɖe me, wonye nusiwo ŋuti amesiwo katã vɔã Mawu la alé ŋku ɖo nyuie, abia se be nuka woawɔ axe mɔ ɖe vɔɖiwɔwɔ ƒe ta keke nu mahã?

Uɔnudrɔƒewo zu adzodalawo nɔƒe. Ga lɔlɔ̃ kple ŋutilã ƒe dzodzrowo yome nɔnɔ ye nye ʋɔnudrɔlawo ƒe ŋudzedzekpɔkpɔ. Ðokuidzimaɖumaɖu na wodome ame geɖewo ƒe amewɔwɔ nu tsi ale gbegbe be Satana kpɔ ŋusẽ blibo ɖe wo dzi. Gbegblẽ xɔ senyalawo me keŋ; woƒle wo loo, alo wozu ŋkuagbãtɔwo. Ahamumũwo, ŋunyɔnuwo wɔwɔ, dɔmedzoedodo, ŋubiã kple nuteƒemawɔ, le gowo keŋ me, ɖeɖe ko woakpɔ le amesiwo xɔ sewodzikpɔkpɔ-dɔ la gbɔ. «Ðoɖo la gbugbɔ ɖe megbe, eye dzɔdzɔenyenye tsi adzɔge. Elabena Nyateƒe le nu klim le kpɔdome, eye nuteƒewɔwɔ mate ŋu age ɖe eme o.» (Yes. 59:14)

Nuvɔɖi wɔwɔ kple gbɔgbɔme viviti, siwo tsyɔ̃ xexeame dzi le Papawo ƒe dziɖuɣi me la, woenye mɔxexe ɖe Biblia nu ƒe metsonu madamada. Ke afikae mawudzimaxɔse,

sedzimawɔ kple agbe gbegblẽ nɔnɔ, si nye esiawo katã metsonu la tso egbea, le fifi nyanyuikaka *ƒ*e kekelia nu, esime amesiame kpɔ vovo asubɔ le e*ƒ*e didi nu? Azɔ esi Satana magate ŋu lé xexeame ɖe e*ƒ*e kpɔkplɔ te, to Biblia xɔxɔ le esi me o ŋuti la, ele mɔnu bubuwo ŋu dɔ wɔm ne wòade taɖodzinu ɖeka ma ke gbɔ. Bibliadzixɔse la tsɔtsrɔ̃ ɖa le amewo me hã sɔ kple tameɖoɖo, si nye Biblia ŋutɔ tsɔtsrɔ̃ ɖa. Edze edzi nɛ nyuie hã be ena amehawo le Mawu *ƒ*e Se ewoawo dzi dam, abe alesi ko woate ŋu aŋlɔ wo be faa ene, elabena ena woxɔe se be sedede la *ƒ*e ɖoɖoawo dziwɔwɔ meganye dzizizi na ame o. Ale, le egbe-ŋkekea me, abe le blema me ke ene la, eto hamea dzi le dɔ wɔm hena e*ƒ*e tameɖoɖowo *ƒ*e ŋgɔ yiyi. Egbe xɔse-hamewo gbe toɖoɖo Nyate*ƒ*e, siwo me kɔ keŋ, siwo Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo fia la, elabena womedzea to na wo o, ale wo*ƒ*ã dzimaxɔse *ƒ*e nukuwo le kpui*ƒ*e kple didi*ƒ*e, le esi wowɔ aʋa kpli wo to gɔmeɖeɖe dadawo dzi la ta. Luʋɔ *ƒ*e makumakunyenye tso dzɔdzɔme, kple sidzedze *ƒ*e amesinɔnɔ le ku me, si nye Papawo *ƒ*e nufiafia la, dzixɔse kple lelédeŋu la na be wogbe aʋawɔnu ɖeka hɔ, si ko le wosi, si akpe ɖe wo ŋu be womage ɖe ŋɔliyɔyɔ, alo hadede kple gbɔgbɔvɔwo *ƒ*e beblewo me o la, ŋutidɔ wɔwɔ. Fukpekpe mavɔmavɔ *ƒ*e nufiafia dzixɔse la na be ɖikeke le Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ŋuti. Eye azɔ, esi wodo Se enelia (Dzudzɔgbe) dziwɔwɔ *ƒ*e nya la ɖa, eye wokpɔe be ŋkeke adrẽlia dziwɔwɔ nye dzizizi la, bene gbe*ƒ*ãɖela xɔŋkɔ siawo nagawɔ dɔa ɖe, si womedi be woawɔ kpɔ o la, womekpɔ nya bubu wú esia o be: “Woɖe Se la ɖa.” Alea ye wogbe Se la kple Sabat la siaa enye si. Zi alesi Sabat dziwɔwɔ *ƒ*e ɖɔɖɔɖodɔ la anɔ edzi yim la, afɔ tutu Mawu *ƒ*e Se la dzi to Se enelia dzi mawɔmawɔ me ava zu xexeame katã kloe *ƒ*e nya. Xɔsehame nuŋlɔlawo *ƒ*e nufiafiawo ʋu mɔ na dzimaxɔse, gbɔgbɔ*ƒ*o*ƒ*o kple fuléle Mawu *ƒ*e Se la; eye nuvɔ̃ kple ŋunyɔ, siwo le fia ɖum le kristotɔwo dome egbea la, *ƒ*e agba gãa ɖe le wo dzi.

Ke esi wòle be woade dzesi nusia la, kplɔla mawo nɔa, gbɔgblɔm be agbe gbegblẽ nɔnɔ, si le gã dom ɖe dzi le kristotɔwo *ƒ*e xexeame la, *ƒ*e akpa gãtɔ la tso kristotɔwo *ƒ*e dzudzɔgbe (kwasiɖa) la dzi mawɔmawɔ gbɔ; eye be ne wozi amewo dzi be woakɔ kwasiɖagbe ŋuti la, akpe ɖe hahoa *ƒ*e dzitsinya ŋuti geɖe. Amerika mee susu sia, si mele ete*ƒ*e o la, de ŋgɔgbe le wú, vɔ afisia kee wole Mawu *ƒ*e Dzudzɔgbe vavã la dzixɔse *ƒ*e nufiafia la kakam le wú. Wotsɔ megbenɔnɔ na kwasiɖagbe *ƒ*e dzudzɔgbenyenye *ƒ*e wɔna kpe ɖe ɖokuidziɖuɖu *ƒ*e dɔ, si dze ame ŋu, si nye veviẽtɔ wú le agbenyuinɔnɔ *ƒ*e ɖɔɖɔɖodɔ, si wɔm wole le dukɔ ma me la ŋuti; eye dɔ sia taʋlilawo ŋutɔ ɖe woɖokui fia abe amesiwo le dɔ nyuia ɖe wɔm na dukɔa ene. Eyata wotsɔ nya ɖe amesiwo gbe be womawɔ ɖeka kpli wo o la ŋuti be wonye ɖokuidziɖuɖu kple ɖɔɖɔɖowɔwɔa *ƒ*e futɔwo. Gake ne habɔbɔa ɖe, si di be yeaɖo nudadaa ɖe anyi, ayi ɖa wɔ ɖeka kple nuɖoanyi bubu, si nyo le eɖokui me la, mate ŋu atrɔ naneke le nu gbegblẽ la ŋu o. Ne woɣla aɖi ɖe nuɖuɖu dzadzɛa ɖe me hã la, aɖi ko wòganye; e*ƒ*e nɔnɔme matrɔ o. Afɔku ko wòaga nye ɖe dzi wú, elabe woaɖui le manyamanya me. Enye Satana *ƒ*e ayemenuwɔwɔwo dometɔ ɖeka be wòatsɔ aʋatso suea ɖe atsaka kple Nyate*ƒ*e la ko ne wòatsɔe awɔ nyate*ƒ*enyae. Amesiwo de megbe na kwasiɖa *ƒ*e dzudzɔgbenyenye la *ƒ*e ŋgɔnɔlawo ate ŋu ado ɖɔɖɔɖo, si dukɔa hiã la wɔwɔ ɖe ŋgɔ, eye wòanye nuɖoanyi, si sɔ ɖe Biblia nu, gake ne wotsɔ nane, si mesɔ ɖe Mawu *ƒ*e Se la nu o,

tsaka kplii la, e*ƒ*e subɔla vavãwo mate ŋu a*ƒ*o *ƒ*u kpli wo o. Naneke meli, si ɖe mɔ na wo be woagbe Mawu *ƒ*e Sewo, axɔ ɖe amegbetɔwo tɔ dzi ɖe wote*ƒ*e o.

Vodada gã eve, siwo nye luʋɔ *ƒ*e makumakunyenye kple kwasiɖagbe *ƒ*e nukɔkɔenyenye la dzie Satana lato adé amewo e*ƒ*e mɔtetre me. Esime gbãtɔa anye gɔmeɖoɖo na hadede kple gbɔgbɔ vɔwo la, eveliae ana xɔlɔkadede ava wokple Roma dome. Amerika dukɔ*ƒ*o*ƒ*ua *ƒ*e Protestantetɔ-woe lanye ame gbãtɔ, siwo lado xɔlɔwɔwɔ *ƒ*e asi to mamã *ƒ*e aʋli gã la ta ɖoɖe dzixɔse, si kplɔa ame de gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e hadede me, kple ɖoɖe Roma ŋusẽ la gbɔ. Le hatsotsoe etɔ̃ siawo *ƒ*e ɖekawɔwɔ me la, Amerika dukɔa le Roma *ƒ*e afɔto*ƒ*ewo to ge, ahatu afɔ amewo *ƒ*e dzitsinya *ƒ*e didiwo dzi.

Esime hadede kple gbɔgbɔwo *ƒ*e wɔnawo le gegem vivivi ɖe egbe *ƒ*e kritosubɔsubɔ madeto me la, ele ŋusẽ kpɔm ɖe edzi hena luʋɔ geɖewo beble de gbegblẽ me. Satana, si le eɖokui trɔm ɖe alesi nuwo le egbea nu la, aɖe eɖokui fia abe kekeli dɔla ene. Nukunu kple dzesi gã, siwo ŋu ɖikekea ɖeke manɔ o la, ava me to gbɔgbɔ vɔ̃ wɔnawo dzi, eye amewo akpɔ dɔyɔyɔ. Gbɔgbɔ siawo ana amewo abui be woxɔ Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo dzi se, eye woaɖe woɖokui fia abe amesiwo ɖo bubu na Hamea *ƒ*e nuɖoanyiwo ene. Le esia ta, woaxɔ wo*ƒ*e dɔwɔnawo abe Mawu *ƒ*e ŋusẽ ɖeɖefia ene.

Ke azɔ la, asesẽ be woade dzesi vovototo, si le amesiwo le woɖokui yɔm be kristotɔwo la, kple amevɔɖiwo dome. Le esi hametɔwo lɔa vivisese abe xexemetɔwo ke ene la, wole gbesɔsɔ awɔ ɖeka kpli wo. Ale Satana hã ɖoe vevie be yea*ƒ*o wo katã nu *ƒ*u ɖe asaɖa ɖeka me. Esia ta wòle wo hem de gbɔgbɔyɔyɔ alo hadede kple gbɔgbɔ vɔ̃ wɔnawo me. Ekema, papayomedzela siwo kpɔa nukunuwo abe hame vavãtɔnyenye *ƒ*e dzesi ene la, age ɖe nuku-ŋusẽ sia *ƒ*e beble mɔkawo me bɔbɔe, eye Protestantetɔ, siwo hã gbe nu le Nyate*ƒ*ea *ƒ*e akpoxɔnu gbɔ la, akplɔ wo ɖo. Katoliko, Protestante kple xexemetɔwo siaa laxɔ mawusosroɖa, si ŋu ŋusẽ mele o la, kple dzitsitsi, eye woaxɔe se be *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gã sia nye xexeame katã *ƒ*e dzimetɔtrɔ gbɔ vava *ƒ*e habɔbɔ gã kple *ƒ*e akpe ɖeka, si wole mɔ kpɔm na xoxo la, *ƒ*e agudzedze.

To gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e nukudɔ wɔwɔwo me Satana dzéna le xexeame abe dɔyɔlagã kple amegbetɔviwo *ƒ*e dɔmenyotɔ gã ene. Enaa wokpɔa eyama abe amesi wɔ subɔsubɔ *ƒ*e ɖoɖo nyuitɔ kekeake le xexeame la ene. Ke egale nu wɔm hã abe nugblẽla ene. E*ƒ*e tetekpɔwo le ame geɖewo hem de tsɔtsrɔ me to ɖokuidzimaɖu, fieŋuifieŋui, dzrewɔwɔ kple hlɔdodo me. Aʋawɔwɔ ŋutidɔwɔwɔ nye nusi dona dzidzɔ na Satana, elabena eya ŋutɔ nyɔna adãwɔwɔ sesẽ le luʋɔwo me, eye wòtutuna amesiwo dzi wòdu, amesiwo vɔwɔwɔ kple ʋukɔkɔɖi *ƒ*e aha le mumúm la de tsɔtsrɔ̃ mavɔ me. Etɔna aʋawɔwɔ *ƒ*e dzo le dukɔwo dome, ale be wòaɖe amewo *ƒ*e susu le dzadzraɖo, si le vevie be woawɔ asu te le Mawu *ƒ*e ŋkekea dzi la ɖa. Satana gale dɔ wɔm to dzɔdzɔme ŋusẽwo hã dzi be wòale luʋɔ, siwo mele ŋudzɔ o la, kpe ɖe esiwo tsrɔm wòle le mɔ bubuwo dzi la ŋu, ale be e*ƒ*e nukuŋeŋewo nasɔ gbɔ ɖe dzi. Esrɔ̃ nu tso dzɔdzɔmea *ƒ*e nuɣaɣlawo katã ŋuti, eye wòwɔa dzɔdzɔmenuwo ŋu dɔ kple

e*ƒ*e ŋusẽ katã vaseɖe afisi Mawu ɖe mɔ nɛ la dzi. Esi wòxɔ mɔɖeɖe be wòado vevesese na Hiob la, alɔtsɔtsɔe wòtsrɔ̃ lãwo, agblewo, a*ƒ*ewo, dɔlawo kple viawo siaa le ɣeyiyi kpuia ɖe ko me. Mawu ŋutɔe kpɔa etɔawo ta, eye wòtea wo ɖa boo tso nugblẽla la *ƒ*e ŋusẽ gbɔ. Evɔ, esi wònye be ɖekematsɔleme *ƒ*e agbe ko kristotɔwo *ƒ*e xexeame le ɖeɖem fia ku ɖe Yehowa *ƒ*e Sea ŋu la, eya hã lawɔ ɖe nusi wògblɔ le e*ƒ*e Nya la me la nu: Aɖe e*ƒ*e yayrawo ɖa le anyigba dzi, kple e*ƒ*e ametakpɔkpɔ belélewo ɖa le amesiwo dze aglã ɖe e*ƒ*e Se la ŋu, eye wole tetém ɖe wo haviwo dzi be woawo hã woawɔ nenema la dzi. Amesiwo katã ŋuti Mawu medzɔna o la, Satana ɖua fia ɖe wodzi tɔxe. Ne wòate ŋu dè e*ƒ*e tameɖoɖo gbɔ la, enana nu nyona na amea ɖewo; ke etsɔa dzɔgbevɔe kpea bubuawo, eye wòwɔnɛ be amewo natsɔ fɔbubu la da ɖe Mawu dzi be eyae do vevesese na wo.

Le go bubu me, le esime Satana nɔa eɖokui wɔm le amegbetɔviwo ŋku me abe dɔyɔlagã, si te ŋu yɔa dɔléle ɖesiaɖe ene la, eya ŋutɔ gahea dɔléle kple dzɔgbevɔewo tsyo *ƒ*omevi vaa dukɔ geɖewo dzi, ale gbegbe be du gãwo zua a*ƒ*edo. Ɣeyiɣi sia ŋutɔ gɔ̃ hã, ele dɔ dzi vevie, le nu gblẽm to dzɔgbevɔewo le anyigba kple atsia*ƒ*u dzi me; dzodzea*ƒ*e kple avewo dzi, ahomyawo, tsikpe kple tsiya*ƒ*o*ƒ*o sesẽwo, tɔɖɔɖɔwo, tsidzidziwo *ƒ*e agbodzedze kple anyigbaʋuʋuwo me. Ele e*ƒ*e ŋusẽ la ŋudɔ wɔm le afisiafi le nɔnɔme vovovowo me. Egblẽa nukuwo dome ne nuŋeɣi ɖo, emegbe la dɔwuame tona eye wòhea nuxaxa vaa a*ƒ*e. Ehlẽa ku *ƒ*e adɨve ɖe ya me, eye dɔxɔlameŋu gblẽa ame akpeakpewo *ƒ*e agbe dome. Afɔku kple dzogbevɔe siawo *ƒ*e nugbegblẽ aga nɔ gã dom ɖe dzi ɖaa. Woava amegbetɔwo kple lãwo siaa dzi. «Anyigba le nu xam eye wòyrɔ; nu te xexeame ŋu. Wogblẽ kɔ ɖo na anyigba to edzi nɔlawo dzi, elabena woda Seawo dzi, wo to vo ɖe ɖoɖoawo ŋu, eye wotu nubabla mavɔ la." (Yes. 24:4, 5)

Mlɔeba la, aʋatsokalagã a*ƒ*o nya ɖe amewo nu, ne woaxɔe se be dzɔgbevɔe siawo katã tso mawusubɔlawo *ƒ*e wɔna gbɔ. Amesiwo he dzi*ƒ*o *ƒ*e dziku va woɖokui dzi to wo*ƒ*e wɔnawo me la, atsɔ wo*ƒ*e fuwɔamewo katã da ɖe Mawu *ƒ*e nute*ƒ*ewɔla, siwo *ƒ*e toɖoɖo Mawu *ƒ*e Seawo la, nye mokaka madzudzɔ na wo la dzi. Woaɖe gbe*ƒ*ã be kwasiɖa *ƒ*e se la dzidada nye vɔwɔwɔ ɖe Mawu ŋuti; eye nuvɔ̃ siae le fuwɔame, siwo nu matso kpɔ o la hem vɛ; negbe, ɖe ko woazi amesiame dzi sesẽtɔe be woale ŋkeke ma me ɖe asi hafi. Amesiwo le gbe tém ɖe Se enelia meléleɖasi dzi, eye wole tsitre tsim ɖe kwasiɖa ŋkekea *ƒ*e kɔkɔenyenye ŋuti la, woabu wo abe amesiwo le zitɔtɔ dem dukɔa me ene, eye esia tae dzi*ƒ*o xe mɔ ɖe dukɔa *ƒ*e yayra kple nunɔsiwo *ƒ*e dzidzedze nu. Abe alesi wotsɔ nya ɖe mawusubɔlawo dometɔ ɖeka ŋu tsã madzɔmadzɔe le nɔnɔme ma ke me ene la, nenema kee woaga wɔe egbea hã. «Esi Axab kpɔ Eliya la, fia la gblɔ nɛ bena: Wò amesi he gbegblẽ va Israel dzi la, enye sia? Eliya ɖo ŋu bena: «Menye nyee he gbegblẽ va Israel dzi o, ke boŋ mia kple fofowò *ƒ*e a*ƒ*ee, elabena mieɖe asi le Yehowa *ƒ*e Seawo ŋu, eye miedze Baal yome." (Fiawo I, 18:17, 18) Alea ye, ne wode dzo amehawo me kple aʋatso nyatsɔɖameŋuwo, eye wo*ƒ*e dɔmedzoe labi la, ekem woawɔ lãnuwo ɖe Mawu *ƒ*e amedɔdɔwo ŋuti, abe alesi Israel, si de megbe la, wɔ ɖe Eliya ŋuti ene.

Gbɔgbɔ vɔwo ƒe nuku ŋusẽ la awɔ dɔ tsi tre ɖe amesiwo ɖoa to Mawu wú amegbetɔwo la ŋuti. Gbedasiwo atso gbɔgbɔwo gbɔ bena wodɔ yewo ɖe amesiwo tsi tre ɖe kwasiɖa ŋkekea ŋu la gbɔ, ne woagblɔ na wo be wole vodada me, eye be edze be woabɔbɔ ɖe dukɔme sewo te abe Mawu tɔwo ke ene. Woafa konyi le xexeame ƒe vɔɖivɔɖi ŋuti, eye woadé megbe na nya, si xɔsehame nunɔlawo gblɔ, si nye be xexeame ƒe gbegblẽ tso kwasiɖa ŋkekea dzidalawo ƒe wɔna gbɔ la. Ekema xexeame katã ƒe dɔmedzoe nu labi ɖe amesiwo agbe nya sia dzi xɔxɔse la ŋuti.

Le aʋa susɔe sia, si Satana awɔ kple Mawu ƒe dukɔa me la, eƒe aʋa-ɖaŋudzedze la enye esi ŋudɔ wòwɔ le dziƒo, esime ʋiʋli la dze egɔme. Esime wònɔ wɔwɔm abe ɖe wòle agbagba dzem ŋutɔ be Mawu ƒe dziɖuɖu la nali ke ene la, eganɔ dɔ wɔm le viviti me be yeamui ƒu anyi, eye wòganɔ mawudɔla nuteƒewɔlawo nu tsom kple nugbe, si eya ŋutɔ ɖo be yeawɔ la. Abe alesi ameblela gã ɣlana eƒe nugbeɖoɖo vɔɖiwo ɖe alakpa susu nyuiwo me ene la, nenema kee nye Roma hamea ƒe wɔna le eƒe ŋutinya katã me. Egblɔ tso eɖokui ŋuti be yenye “dziƒo- teƒenɔla” esime wòle didim le aye me be yeakɔkɔ wú Mawu, atrɔ eƒe Se la. Le eƒe dziɖuɣi me, amesiwo Romahamea na wowu le woƒe nuteƒewɔwɔ le Mawunya ƒe nufiafiawo dziwɔwɔ ta la, etsɔ nya ɖe wo ŋu be wonye afɔkumewo na xexeame. Wogblɔ le wo ŋuti be wowɔ ɖeka kple Satana, eye wowɔ mɔnu ɖesiaɖe, si woate ŋui la, ŋu dɔ hedo vlo amesiawo, eye wowɔ ŋutete be dukɔa nakpɔ wo, kple nuteƒewɔlawo ŋutɔ hã nakpɔ woɖokui, abe hlɔdola vɔɖitɔwo ene. Nenema ke wòagava nɔ, ne evaɖo dzi be woatsrɔ̃ amesiwo dea bubu Mawu ƒe Sewo ŋuti la ɖa la, Satana ana woatso wo nu be woda sewo dzi, do vlo Mawu ƒe Ɖkɔ, esia tae Mawu ƒe ʋɔnudɔdrɔ̃ va xexeame dzi ɖo.

Mawu meténa ɖe ame ƒe lɔlɔnu, alo dzitsinya dzi gbeɖegbeɖe o; vɔ Satana ya la, ne mete ŋu tsɔ numevivi ble amesiwo dzi wòdi be yeaɖu nu o la, ewɔa amedzizizi kple ŋutasesẽ ŋu dɔ ɖaa.

Be ne wòadze edzi nɛ la, etona du-dziɖulawo kple xɔseha- ŋgɔnɔlawo dzi, eye wòtutuna wo be woaté ɖe amewo dzi ne woawɔ amegbetɔ ƒe sededе, siwo tsi tre ɖe Mawu ƒe Se la ŋuti la, dzi.

Amesiwo léa Biblia ƒe Sabat dziwɔwɔ me ɖe asi la, woatsɔ nya ɖe wo ŋu, agblɔ le wo ŋuti bena wonye dukɔa ƒe se kple ɖoɖowo ƒe futɔwo, be woda agbenyuinɔnɔ ƒe kadede, si bla hahoa la dzi, eyata wohe masɔmasɔ kple gbegblẽ, si na be Mawu ƒe ʋɔnudɔdrɔ̃ va anyigba dzi la, vɛ. Woagagblɔ tso wo ŋuti be woƒe dzitsinya ƒe hehеɖemegbe le dukɔme-seawo ŋu nye lelé ɖe nu ŋu, tamesesẽ kple fuléle ŋusẽtenɔnɔ ƒe wɔnawo, eyata woabu wo abe amesiwo tsi tre ɖe dziɖuɖua ŋuti ene. Mawunyagblɔla, siwo gblɔna be wotu Mawu ƒe Seawo la, aɖe gbeƒã, tso nyagblɔtiwo dzi ke, be woawɔ ɖe dukɔme-sewo dzi, elabena Mawu ŋutɔ kee ɖo wo anyi. Le sewɔƒewo, abe le ʋɔnudrɔƒewo ke ene la, woaɖe susu, siwo mele Mawu ƒe sedziwɔlawo ƒe dzime o la, ɖe go, eye be ne woate ŋu bu fɔ wo la, woatrɔ woƒe nyagbɔgblɔ agblɔ bubue.

Esi Nyanyuihameawo xe to ɖe numeɖeɖe, siwo me kɔ nyuie le Biblia me, tso Mawu *ƒ*e Se la dziwɔwɔ ŋuti la, woatsi tre be woade ga nu na amesiwo *ƒ*e xɔse womate ŋu atsɔ Biblia me nyaa ɖeke agbã o la. To gbɔ be womía ŋku ɖe Nyate*ƒ*ea dzi hã la, wotsɔ mɔa ɖe, si akplɔ wo tẽe ɖo ta amesiwo, le dzitsinya ta, agbe Papawo *ƒ*e dzudzɔgbea dziwɔwɔ abe kristohame susɔewo ke ene la yometiti me le manyamanya me. Hamea *ƒ*e tatɔwo kple dumegãwo ava *ƒ*o *ƒ*u awɔ ɖeka, be woahe amesiame sesẽtɔe to nya*ƒ*oɖamenu me, to yometiti kple amewo beble kple ga me, ne woalé kwasiɖa ŋkeke la me ɖe asi abe dzudzɔgbe ene. Woava ɖɔ li Mawu *ƒ*e ŋusẽ te nɔnɔ kple amedzizizi *ƒ*e ɖoɖowo. Gbegblẽ, si le dunyahehe me, si tsína gbɔgbɔ ɖe nudzɔdzɔewɔwɔ nu, abe nyate*ƒ*e *ƒ*e nuɖoanyiwo ke ene la, awɔ e*ƒ*e dɔ. Le Amerika dukɔ-*ƒ*o*ƒ*ua ŋutɔ me la, woava kpɔ dzitsitsi le dukɔa te*ƒ*enɔlawo kple sewɔlawo me, ɖe alesi woawɔ adze amehawo ŋu la ŋuti, eye woava xɔ hahoa *ƒ*e biabia, si anye be woawɔ se, si até ɖe amesiame dzi be wòaxɔ kwasiɖa ŋkekea abe dzudzɔgbe ene. Woatsɔ vovo kpɔkpɔ le subɔsubɔ me kple dzitsinya *ƒ*e ablɔɖe, si ta wowɔ vɔsa gãgãwo ɖo tsã la, asa vɔe. Bubudede ame *ƒ*e dzitsinya ŋu maganɔ anyi o. Uivli, si tu a*ƒ*e, si gbɔ míeɖo ta la, anye nyagblɔɖinya, si gbɔna la, *ƒ*e mevava be: «Eye dzi ku ʋɔ driba la ɖe nyɔnua ŋuti, eye wòdzo yi aʋa wɔ ge kple nyɔnua *ƒ*e *ƒ*ome, siwo susɔ, amesiwo léa Mawu *ƒ*e Seawo me ɖe asi, eye Yesu *ƒ*e ɖaseɖiɖi le wo si la.” (Nyaɖ. 12:17)

Ta 37 lia —Ŋɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawoe Nye Mia Ŋudzɔla

«Mitrɔ dɛ nufiame kple dasedidi la ŋu! Ne womegblɔ alea o la, ekema agu medze na wo o.» (Yes. 8:20) Wotɔ asi Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo dzi na Mawu *f*e dukɔ la be, woawoe le wo ŋu dzɔm, le wo ta kpɔm tso avatsonufialawo, vivitime gbɔgbɔ vɔwo *f*e amenubeble gã, si nu sẽa ŋu dɛ ame dzi la me. Biblia me nyawo klo nu da keŋ le Satana *f*e aye-amebeble gã la dzi, eyata ele mɔnu, siwo katã ŋu dɔ wòate ŋu awɔ axe exexlẽ *f*e mɔ na amewo la *f*e agbagba dzem. Eyata ɣesiaɣi, ne nyɔnyɔ̃ *f*e dzo dɔ Mawu *f*e dukɔa me la, nuvɔ̃- fiavi la hã gbugbɔ dea ŋusẽ e*f*e dɔwɔwɔwo me. Azɔ la, ele e*f*e agbagba gãtɔwo dzem hena avɔa hoho dɛ Kristo kple e*f*e nusrɔlawo ŋuti. Madidi o e*f*e beble gã mlɔetɔ la adɔ dzi. Kristo *f*e futɔ la le e*f*e nukunu-dɔwo wɔ ge le mía ŋku me. E*f*e nusrɔ-wɔ la le nu vavãtɔ la dzi ge ale gbegbe be, ne menye Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawoe ladɛe afia o la, anye ne amea dɛke mate ŋu ade dzesii o. Ele be woado nya sia nya kple nukunu dɛsiadɛ akpɔ le Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *f*e dasedidi nu.

Amesiwo ladze agbagba be woalé Mawu *f*e Sewo katã me dɛ asi la, woadu fewu le wo ŋuti, eye woatsi tre dɛ wo ŋu. Mawu me ko nenem meawo akpɔ tenɔnɔ le. Bene woate ŋu atsɔ dodokpɔ, si le wo lalam la, ele na wo be woase Mawu *f*e lɔlɔnu gɔme, abe alesi wòdzé le e*f*e Nya la me ene. Ne womenya nu tso e*f*e dẽ, e*f*e dzidudu kple e*f*e tamedodiwo ŋuti nyuie, henɔ kadede me kpli wo o la, womate ŋu tsɔ bubu na Mawu

o. Amesiwo ko ate ŋu anɔ te sesiẽ le vivli gã susɔea me la, woanye amesiwo lado ŋusẽ wo*f*e gbɔgbɔ kple Biblia *f*e Nyate*f*e nyawo. Luvɔ dɛsiadɛ *f*e dodokpɔ anye: dɛ madɔ to Mawu loo, alo amegbetɔwoa? Tiatia *f*e ga*f*o*f*o la gogo ŋutɔ azɔ. Ðee míelí mía*f*e afɔwo dɛ Mawu *f*e Nya, si nye Agakpe mavãmavã la dzia? Ðee míesɔ gbe avli Mawu *f*e Seawo kple Kristo *f*e dzixɔse la ta kple tenɔnɔ sesiẽa?

Hafi woaklãe dɛ ati ŋuti la, Xɔla la dɛ eme na e*f*e nusrɔlawo be wogbɔna ye wu ge, gake yeatsi tre. Mawudɔlawo nɔ afima bene yewoaŋlɔ̃ nya siawo dɛ wo*f*e susuwo kple dziwo me. Gake nusrɔlawo nɔ mɔ kpɔm gbã, na dɛdɛ tso Roma dzidudua si me, eye womate ŋu axɔe se be amesi dzi wo*f*e mɔkpɔkpɔ katã le lae akpe ŋukpẽ-ku sia *f*e fu o. Nya, siwo *f*e ŋkudodzi hiã wo la, bú keŋ da le wo*f*e ta me, eye esime dodokpɔ *f*e ɣeyiɣi la dɔ la, ekpɔ wo ŋudzɔmanɔlawoe. Yesu *f*e ku la tsrɔ̃ wo*f*e mɔkpɔkpɔwo keŋ, abe dɛe mena wonya da dzi o ene. Abe alesi Yesu dɛ nusiwo gbɔna dzɔdzɔge, le woŋɔli me, fia e*f*e nusrɔlawo ene la, nenema kee Ɖɔŋlɔ kɔkɔea *f*e nyagblɔdiwo le nu klom da le nusiwo le ŋgɔ gbɔna la dzi na míawo hã. Amenuveve-ɣeyiɣia *f*e nuwuwu dzi nyadzɔdzɔwo kple dzadzradɔ dɛ xaxa-ɣeyiɣi la ŋuti nyawo dze *f*ã le kekeli me. Gake amehawo mese nyate*f*e vevie siawo gɔme kura o, eye wòle dzedzém abe dɛe womedɛ naneke gɔme na wo kpɔ o ene. Satana kpɔ egbɔ nyuie be woagbe nusianu, si awɔ dɔ dɛ wo dzi hena wo*f*e dɛdɛkpɔkpɔ la, ale be xaxa-ɣeyiɣi la nava tu wo le avo me.

Esime Mawu le toklãnya sesẽ sia tɔgbi, si ƒe nuvevienyenye dze le go sia me be, dɔla kɔkɔe, siwo le dzodzom le dziƒo titina lae ɖe gbeƒãe na amehawo la, ɖe wòle biabiam tso amesiame, si si nunya le la, gbɔ be wòakpɔ eɖokui dzi nyuie le gbedasiawo ŋuti. Ʊɔnudɔdrɔ̃ dziŋɔ, si ava amesiwo asubɔ lã la kple eƒe legba dzi la, nena be amesiame natsɔ veviedodo srɔ̃ nyagblɔɖiawo, ne wòadze si nusi nye lã la ƒe dzesi, ne wòasi le dzesi sia xɔxɔ nu. (Nyaɖ. 14:9-11) Gake amehawo ɖe to ɖa tso Nyateƒe la sese gbɔ, hetrɔ ɖe nyakpakpawo sese ŋuti. Apostolo Paulo do ɣli be: «Ɣeyiɣi le vava ge, esime womaxɔ nufiafia, si le blibo la o». (Tim.II, 4:3). Ɣeyiɣi ma ɖo vɔ. Biblia me Nyateƒewo sese mele amehawo dzrom o, elabena wotsia tre ɖe dzɔdzɔme dzi vɔɖi, siwo yɔ kple xexeme lɔlɔ̃ ƒe nudzodzrowo la ŋuti, eye Satana dina glitoto, si wolɔna la, na wo.

Gake Mawu ƒe dukɔa ɖe le anyigba sia dzi nɔ ge, si alé ɖe Biblia ŋu, eye Biblia ɖeka ko ŋutie wòaku ɖo, abe dzixɔse nufiafiawo katã, kple gɔmeɖoɖo na ɖɔɖɔɖo katã ƒe nukiklikpe ene. Eɖanye nunyala gãwo ƒe nukpɔkpɔwo o, aɖaŋu gãwo ƒe nyame tsatsãwo o, xɔsemeʋuʋuwo o, alo xɔse-ha ŋgɔnɔlawo ƒe takpekpe gã, siwo ƒe xexlẽme sɔ gbɔ abe woƒe susu mawɔɖekawo ke ene la, ƒe kpeɖodzinyawo o, esiawo katã ƒe ɖeke medze akpɔ teƒe le dzixɔse nyaa ɖeke me o. Hafi ne woada asi ɖe dzixɔse nufiafiaa ɖe, alo sededea ɖe ko dzi la, edze be míalé ŋku ɖe eŋu gbã be ede megbe nyati, si gbɔna la tɔgbi: “Ale Yehowa gblɔe nye si”. Satana le agbagbadzedze dzi madzudzɔmadzudzɔe be yeahe amewo ƒe susu va amegbetɔ gbɔ ɖe Mawu teƒe. Le esime wòle be amewo nasrɔ̃ Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo, ale be woake ɖe woƒe dɔdasiwo ŋu la, etutua wo bɔŋ be woatsɔ episkɔpowo, nunɔlawo, xɔsenufialawo wɔ kplɔla na woɖokui. Ke emegbe la, exɔa kplɔla siawo ƒe susu wɔa etɔe, eye wòtoa wo dzi wɔa nusi dzroe la kple ameha, siwo kplɔm wole la.

Esime Kristo tsɔ agbenyawo vɛ la, dukɔmeviwo ɖo toe kple dzidzɔ. Nunɔlawo kple dumegãwo ƒe ha gãa ɖe ŋutɔ gɔ̃ hã xɔ edzi se. Gake nunɔla gã kple dufiawo ɖo ɖe ta me be yewoagbe eƒe nufiafiawo, eye yewoabu fɔe. To gbɔ be wodze agbagba geɖe hã la, womete ŋu kpɔ amenutsonyaa ɖeke le eŋu o, ke bɔŋ wokpɔ be nunya kple ŋusẽ, si tso Mawu gbɔ la, dzea eƒe nyagbɔgblɔwo yome. Wode dzesi nusiawo katã, gake wosẽ ŋu le nusi woɖo ɖi xoxo la me, eye wogbe Mesianyenye, si wokpɔ le eŋuti kɔtee la, ƒe dzesiwo, elabena wole vɔvɔm be woava bù yewo hã ɖe eƒe nusrɔlawo dome. Yesu ƒe futɔ siawo nye amea ɖe, siwo ƒe bubu dukɔmeviwo srɔna tso keke ɖevi me ke, eye alesi woabɔbɔ wo ɖokui ɖe woƒe ŋusẽ te la ma wo. Wobia woɖokui se be aleke wɔ mía dziɖula, nuŋlɔla gã kple agbalẽnyala gã siawo mexɔ Yesu dzi se o mahã. Nenye ɖee wònye Kristo vavã ɖe, ame kɔkɔe siawo maxɔe oa? Sefiala siawo ƒomevi ƒe wɔnawoe na be Yuda- dukɔ la gbe eƒe Ðela la.

Gbɔgbɔ, si nɔ nunɔlawo kple agbalẽfiala siawo me kee le ame geɖe, siwo fiaa wo ɖokuiwo abe mawusroɖala gãwo ene la me. Wogbe be yewomadzro Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo ƒe ɖasedi ɖi, (581) siwo nye Nyateƒe tɔxɛ na míaƒe fifi ɣeyiɣi la, me o. Esi wolé ŋku ɖe woƒe xexlẽme ƒe agbɔsɔsɔ, kesinɔnuwo kple ŋkɔgã xɔxɔ ŋuti la, wodo vlo Nyateƒe la taʋlila,

siwo nye ha sue, dahe, ame maɖinu, maxɔŋkɔwo, amesiwo lé dzixɔsea ɖe, si mã wo me tso xexeame gbɔ la, me ɖe asi la.

Ele nyanya me na Kristo xoxo be, ŋusẽkpɔkpɔ ɖe ame dzi ƒe dzodzro vɔɖi, si le farisitɔwo kple agbalẽfialawo me la, mele enu wu ge kple Yudatɔwo ƒe kaka ɖe xexeame, le woƒe dua ƒe gbagbã megbe o. Enya, le eƒe nyagblɔɖi nukpɔkpɔ me, alesi amegbetɔ avado eƒe dziɖuɖu ŋusẽ ɖe dzi, aha té ɖe amewo ƒe dzitsinya dzi, eye wòavazu fiƒode gãa ɖe na Hamea le ƒewo katã me la. Ale, Biblia me nya dzra nyatsɔɖameŋu sesẽ sia ɖo ɖe agbalẽfiala kple Farisitowo ŋuti, kple toklãnya, si wògblɔ na dukɔ la, hele yɔyɔ wɔm na wo be wòmegadze kplɔla ŋkuagbãtɔ mawo yome o. Esia zu nyanyanana na dzidzime, siwo ava kplɔ wo ɖo la hã.

Roma hamea ɖo Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo gɔmeɖeɖe ɖi na nunɔlawo ɖeɖe ko. Susu lae nye be mawunyasrɔlawo ɖeɖe koe dze be woaɖe Mawunya la gɔme, eyata woxe asidede eŋuti ƒe mɔ na hameviwo. Ke ne Ɖɔɖɔɖowɔwɔ la tsɔ Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo de asi na amewo katã hã la, nɔnɔme ma kee xe mɔ na Nyanyui-hametɔ geɖewo be woagasrɔe na wo ɖokui o. Wofia wo be woaxɔ nufiafiawo abe alesi hamea ɖe wo gɔme ene, eye ame geɖewo li, siwo medi be, ne Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me kɔ ŋutɔ hã, yewomaxɔ naneke dzi ase, si atsi tre ɖe woƒe xɔsemeʋuʋu ŋuti, alo nufiafia, si nye woƒe hamea tɔ la ŋuti o.

To gbɔ be Biblia yɔ fũ kple toklãnana, siwo tsi tre ɖe aʋatsonufialawo ŋuti hã la, ame geɖewo mehena ɖe megbe tso woƒe luʋɔwo dede asi na ha-nunɔlawo gbɔ o. Le egbe ŋkekeawo me, geɖewoe nye amesiwo ɖe wo ɖokui fia abe xɔse-mewo ene, gake womateŋu aʋli woƒe dzixɔse la ta le woa ŋutɔwo ɖokui si o, negbe le woƒe kplɔlawo ƒe nufiafia nu la ko. Wokpana toa Ðela ƒe nufiafiawo ŋuti kple ŋkumale ɖe nu ŋu, eye wotsɔa kakaɖedzi blibo naa kplɔlawo ƒe gbeƒãɖeɖewo. Ðee gbeƒãɖela siawo mateŋu ada ƒu gbeɖe le woƒe nufiafiawo me oa? Aleke míagblẽ míaƒe luʋɔwo ɖe wo si me, ne Mawu ƒe Nya la mefia mí be wonye kekeli gbeƒãɖelawo oa? Esi dzideƒo, si hiã na dzitsinya ƒe kelili, si ana woaɖe asi le mɔ gɔglɔ, si wota da ɖi na wo ŋu la, mele wo si o la, ame geɖewo dze nunyala ɖokuiŋudzelawo ƒe afɔtoƒewo yome, elabe wolé fu nusɔsrɔ̃ le ame ŋutɔ ɖokui si na wo ɖokuiwo. Alea ye woge ɖe nu dadafiafia ƒe kɔsɔkɔsɔwo me, mɔkpɔkpɔmanɔŋui.

Wode dzesii nyuie be Biblia fia nu kɔtee ku ɖe Nyateƒe, si sɔ ɖe egbe-ŋkekea ŋuti la ŋu, eye wole Gbɔgbɔ Kɔkɔe ƒe ŋusẽ, si dze Nyateƒe sia ƒe gbeƒãɖeɖewo yome la kpɔm. Gake, to hamea nunɔlawo ƒe tsitretsitsi ɖe Nyateƒea ŋu me la, woɖe asi le wo ɖokui ŋu wotrɔ wo ɖa le Kekeli la yome. To gbɔ be woƒe susu kple dzitsinyawo ƒoe ɖe wo nu hã la, luʋɔ ŋkuagbãtɔ siawo, abe woƒe osɔfɔwo ke ene la, medi be yewoatrɔ yewo ƒe tamesusuwo o, ke boŋ wotsɔ woawo ŋutɔ ƒe nyametsotso kple viɖe mavɔwo sa vɔ ɖe ame bubu ƒe ɖokuiŋudzedze kple nyametsotso gɔglɔ̃ la ta.

Amegbetɔ ƒe susu dɔwɔwɔ ɖe nɔvia dzi ƒe mɔnu, siwo dzi Satana le dɔ wɔm to, hele ga dem amesiwo dze eƒe mɔtetrewo me la, ƒe mɔwo sɔ gbɔ ŋutɔ. Seda-ka wòde ameha

gãtɔ ŋuti, he wo va eɖokui gbɔ, si nye seselelãme, si bla wo ɖe Yesu ƒe atitsoga ƒe futɔwo ŋuti. Alekeake dome-kadede sia anɔ - eɖanye dzilawo o, ƒometɔwo o, srɔgbenɔnɔ o, alo hadome-kadede o hã la - emetsonu ɖeka ma ko wònye. Nyateƒe la ƒe futɔwo wɔna ŋusẽa ɖe ŋu dɔ, si gbɔdzɔna dzitsinya kple luʋɔwo, ale be le woƒe dɔwɔɖamedzi sia me la, dzideƒo kple ɖokuisinɔnɔ na toɖoɖo dzitsinya kple dɔdasi wɔwɔ ƒe ŋutete nu megasẽa ŋu na wo o. Mawu ƒe Nyateƒe kple eƒe ŋutikɔkɔe wonye nusiwo me womate ŋu amã o. Esi Biblia le míaƒe asitsɔƒe ta la, mɔ meli be míatsɔ míaƒe susu, siwo yɔ kple vodada la, asubɔ Mawu o. Ame geɖewo gblɔna be, axɔ esi kple ekemɛ dzi se la, menye nu, si le vevie o; ne agbenɔnɔa nyo ko la, esu xoxo vɔ. Gake míanyae be, nusi dzi woxɔ se lae trɔna agbenɔnɔ. Ne Nyateƒe kple kekeli la le míaƒe asitsɔƒe, eye míegbe gomekpɔkpɔ le wo sese kple wo kpɔkpɔ me la, ekema míegbe wo, eye míetia viviti ɖe kekeli la teƒe.

«Amea ɖewo ƒe mɔ dzɔna le wo ŋku me; ke eƒe nuwuwu nye ku ƒe mɔ.” (Lod. 16:25). Ne asinukpɔkpɔ katã li be woateŋu adze si Mawu ƒe lɔlɔnu la, taflatsedodoa ɖeke meli na amesi menyae o la ƒe nuvɔ̃ alo vodada o. Amea ɖe nɔ mɔ zɔm vaɖo teƒea ɖe, si mɔdzevewo sɔ gbɔ le. Mɔfia-tia ɖe gblɔ afisi mɔ ɖesiaɖe yi la fiae. Ne melé ŋku ɖe mɔfia-ti la ŋu nyuie o, eye wòtia mɔ, si dze eŋu be eyae nye nyuitɔ la, ne ezɔ edzi kple movevie ɖoɖo hã la, ate ŋu nye mɔ gbegblẽtɔ faa.

Mawu tsɔ eƒe Nya la na mí be ne míadze si eƒe nufiame- mɔwo, eye be ne míanya nusi dim wòle tso mía si. Esi sefiala la va bia Yesu se be: «Aƒetɔ, nuka mawɔ bena manyi agbemavɔ dome mahã?» la, Ðela ɖoe ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo gbɔ, hegblɔ nɛ be: «Nukae woŋlɔ̃ ɖe Segbalẽ la me? Nuka xlẽm nèle?” ‘’’Nyemenyae o’’ ƒe taflatsedodoa ɖeke manɔ anyi na tsitsiawo alo sɔhɛwo, eye maɖe amea ɖeke tso Mawu ƒe Se la dzi dada ƒe tohehe me o, elabena Se sia me nya, siwo woŋlɔ̃ pɛpɛpɛ, eƒe nuɖoanyiwo kple nusiwo hĩam wole tso amegbetɔwo gbɔ ƒe numeɖeɖewo, wo katã le woƒe asi me. Mesu ko be susu nyuiwo ɖeɖe nanɔ ame si o, mesu ko be ame nawɔ nusi eya ŋutɔ susu be edzɔ o, alo nusi mawunyagblɔla la gblɔ be edzɔ o. Luʋɔ ƒe ɖeɖe ƒe nyae, eye ele na amesiame be wòadzro Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo me na eɖokui. Alekeake amea ɖe asẽ ŋu le eƒe kakaɖedziwo me, alekeake wòaɖo dzi ɖe nunɔla ƒe sidzedze Nyateƒe la ŋue la, esia manye gɔmeɖoɖo na eƒe xɔse o. Mɔzɔgbalẽa ɖe le esi, si ƒe mɔfia-tiwo katã le mɔ, si kplɔa ame yia dziƒo la fiam, eyata medze be wòakpɔ ŋudzedzea ɖeke le “mesusu be” aɖeke ŋu le goa ɖeke me o.

Amesiame, si te ŋu bua tame la, ƒe dɔdasi vevietɔ gbãtɔ enye be wòato Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo sɔsrɔ̃ me, anya nusi nye Nyateƒe la, eye wòazɔ le kekeli la me, eye wòado ŋusẽ ame bubuwo ne woadze eƒe kpɔɖeŋu yome. Ele na mí be gbesiagbe, míatsɔ veviedodo asrɔ̃ Biblia la, ada susu ɖesiaɖe kpɔ, eye míatsɔ kpukpuiwo anɔ sɔsɔm ɖe wonɔewo nu. To Mawu ƒe kpekpeɖeŋu me míawɔ mía ŋutɔwo ƒe tamesusu tso nusi míexlẽ la ŋuti dɔ, aɖo ŋku edzi hã be, gbeɖeka la, míawo ŋutɔe ana akɔŋta tso mía ɖokui ŋu na Mawu.

Nyate*ƒ*e siwo wofia, siwo me kɔ nyuie wú le Biblia me la, nufialawo tsɔa ɖikeke kple viviti tsyɔa wo dzi, wo amesiwo tsɔ nunya-kɔkɔ *ƒ*e susu le nu fiam be, Biblia gɔmesese ŋutɔ ŋutɔ la nye vivĩme nuɣlaɣla kple gbɔgbɔme *ƒ*e gɔmesese, siwo medze le nyati, siwo woŋlɔ̃ la me o. Amesiawo la, aʋatsonunya kple aʋatsonufialawo wonye. Amesiawo *ƒ*omeviwoe Yesu gblɔ na be : « ..mieda *ƒ*u elabena mienya Ɖɔŋlɔawo kple Mawu *ƒ*e ŋusẽ la o ». (Marko 12: 24) Ele be woaɖe nusi ŋuti Biblia le nu *ƒ*om le la gɔme le gɔmesese, si le esi, si dze *ƒ*ã la me, negbe ne wokpɔ lododo kple dzesia ɖe le eme la ko. Kristo do ŋugbe sia be: «Ne amea ɖe le didim be yeawɔ Mawu *ƒ*e lɔlɔnu la, eya ladze sii le nufiafia la ŋuti, nenye Mawu me wòtso, alo nye ŋutɔe le nu *ƒ*om le ɖokuinye ŋuti." (Yoh. 7:17) Nenye ɖee amewo adi be woatsɔ Biblia, axlẽe abe alesi wòle ene, eye nenye ɖee aʋatsonufialawo meli, akplɔ amewo atra mɔe, atɔtɔ wo*ƒ*e susu me o la, anye ne woawɔ dɔa ɖe, si ado dzidzɔ na dzi*ƒ*odɔlawo, eye woakplɔ ame akpe akpe, siwo bú ɖe vodada me egbea la, ava Kristo gbɔe.

Edze be míawɔ ŋutete, siwo katã le mía*ƒ*e anyasã me la ŋu dɔ, asrɔ̃ Ɖɔŋlɔawo, eye míawɔ mía*ƒ*e tamesusuwo ŋu dɔ, bena míase Mawu *ƒ*e nu goglowo gɔme, alesi ko amegbetɔvi, nu kuku, siwo míenye la, ate ŋu ase wo gɔme. Evɔ la, mele be míaŋlɔ be bena, ɖevi *ƒ*e toɖoɖo kple ɖokuibɔbɔ *ƒ*e gbɔgbɔ woe nɔna amesi le didim be yeasrɔ̃ nu la si o. Womate ŋu akpe xaxa, siwo wokpɔna le Ɖɔŋlɔawo me la dzi kple mɔnu mawo ke, siwo dzi wotona kpɔa ɖo*ƒ*e na amegbetɔwo *ƒ*e nunya-kɔkɔ *ƒ*e nyawo o. Medze be míate ɖe Biblia sɔsrɔ̃ ŋu kple ɖokuidodoɖedzi *ƒ*e nɔnɔme, si ame geɖewo tsɔ tena ɖe amegbetɔ *ƒ*e sidzedze-nunya sɔsrɔ̃ ŋuti o; ke boŋ la, míagblẽ míaɖokui ɖe Mawu si me, kple didi vevie be míasrɔ̃ e*ƒ*e lɔlɔnu. Ne míedi be «NYEE NYE" eya amesi ŋu bubu gã le, *ƒ*e sidzedze nanɔ mía si la, edze be toɖoɖo kple ɖokuibɔbɔ *ƒ*e gbɔgbɔ nanɔ mía me. Ne menye nenem o la, dɔla vɔɖiwo agbã mía*ƒ*e gbɔgbɔme ŋkuwo, ana mía*ƒ*e dziwo laku atri, ale abe Nyate*ƒ*e la mate ŋu awɔ dɔa ɖeke ɖe mía dzi o. Ɖɔŋlɔawo *ƒ*e akpa, siwo ŋuti nunyalagãwo ɖe gbe*ƒ*ã le be wonye nya ɣaɣlawo, kple te*ƒ*e, siwo wokpɔna be mele vevie o la, nye akpa, siwo yɔ fũ kple ŋusẽdoamenyawo kple nufiamemɔnuwo na amesi srɔ̃ nu le Kristo *ƒ*e afɔ nu. Nusiwo ta

mawunyafiala geɖewo *ƒ*e susu me mekɔ ɖe Ɖɔŋlɔawo ŋuti le o la *ƒ*e dometɔ ɖekae nye be womía ŋku ɖe Nyate*ƒ*e, si me léle ɖe asi, medze wo ŋu o la dzi. Nyate*ƒ*e la gɔmesese metso anyasã *ƒ*e ŋusesẽ, si woatsɔ asrɔe la gbɔ, wú tameɖoɖo *ƒ*e dzadzenɔnɔ kple dzɔɖzɔenyenye yometiti *ƒ*e tsikɔwuame me gbɔ o.

Womateŋu asrɔ̃ Biblia gbedododoɖa manɔme kpɔ gbeɖe o. Gbɔgbɔ kɔkɔe koe ana míade dzesi nusiwo gɔmesese le bɔbɔe la *ƒ*e nuvevienyenye, alo akpe ɖe mía ŋu be míagatro kɔ le nusiwo gɔmesese sesẽ la nu o. Mawudɔla kɔkɔewo xɔ dɔdasi be woadzra mía*ƒ*e dziwo ɖo na Mawu *ƒ*e Nya la gɔme sese, ale be míakpɔ dzidzɔ le e*ƒ*e nyonyo ŋuti, bene eme nufiafiawo nanye toklãnya na mí, ne eme ŋugbedodowo nanye mía*ƒ*e ŋusẽdodo mɔnu. Edze be míado gbe ɖa kple Psalmowo ŋlɔla agblɔ be : «Klo nu ɖa le nye ŋku dzi, ne makpɔ

nukunuwo le Wò Se la me." (Ps. 119:18). Tenɔnɔ ɖe tetekpɔ nu dzena edziedzi abe nusi womateŋu awɔ o la ene, elabena amesi wotè kpɔ la mete ŋu ɖoa ŋku Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo dzi enumake, ne wòatsɔ Mawunya *ƒ*e gbɔgbɔme-yi la atsi tre ɖe Satana ŋuti o, elabena metsɔ ɖeke le gbedodo ɖa kple Mawunya sɔsrɔ̃ me o. Gake Mawu *ƒ*e dɔlawo ɖea to ɖe amesiwo ɖoe be yewoanya Mawu *ƒ*e Nyate*ƒ*ewo la ŋuti, eye woɖoa ŋku kpukpui, si tututu hiã wo le nɔnɔme sesẽwo me la, dzi na wo. «Elabena ne futɔ la ava abe tɔsisi, si xaxa ene hã la, Yehowa *ƒ*e ahom alɔe ɖe me." (Yes. 59 :19)

Yesu gblɔ na e*ƒ*e nusrɔlawo be: «Nyaxɔɖakɔla, Gbɔgbɔ kɔkɔe, si Fofo la aɖo ɖa le nye ŋkɔa dzi la, eya afia nuwo katã mi, eye wòaɖo ŋku nusiwo katã megblɔ na mi la dzi na mi." (Yoh. 14 :26) Evɔ la, edze be woaxɔ Kristo *ƒ*e nufiafiawo ɖe susu me gbã, bene Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ Kɔkɔe la naɖo ŋku wo dzi na mí le dzɔgbevɔe ɣeyiɣiwo me. Dawid do ɣli gblɔ be : «Meɣla wò nyawo ɖe nye dzi me, ne nyemagawɔ nuvɔ̃ ɖe ŋuwò o.» (Ps 119 :11). Edze be amesiwo katã di vevie be yewoakpɔ gome le viɖe mavɔwo me la nanɔ ŋudzɔ ɖe dzimaxɔse *ƒ*e ŋutasesẽ wɔnawo ŋuti. Wole aʋa ho ge ɖe Nyate*ƒ*e *ƒ*e sɔtiwo ŋutɔ gɔ̃ hã ŋuti. Mele bɔbɔe be nànɔ adzɔge, afisi ɣeyiɣi sia me dzimaxɔse *ƒ*e nufiafia, siwo nye aɖive, mɔtetre kple vlodoame la, mate ŋu atu wò le o. Satana kpana e*ƒ*e tetekpɔwo ɖe amesiame *ƒ*e nɔnɔme kple hatsotso, si me wòle la nu. Etrɔna ɖe agbalẽmanyalawo ŋuti kple alɔmeɖeɖe kple fewuɖuɖu, le esime be etrɔna ɖe agbalẽnyalawo ŋu kple nunya-kɔkɔ kple sidzedze *ƒ*e nyahehe, siwo nana be wonɔna aye dzi, alo gbena tete ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔe la ŋuti. Sɔhɛ siwo mewɔ wo*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ haɖe o kekeake hã kea ɖi kristotɔnyenye *ƒ*e gɔme-nuɖoanyiwo. Sɔhɛwo *ƒ*e ɖikeke sia, ne mede to o hã la, wɔna e*ƒ*e dɔ kokoko. Ame geɖewo tona mɔ sia dzi ɖua fewu, alo ɖea alɔme le wo fofowo *ƒ*e xɔse la ŋuti, eye wowɔa nuvɔ̃ ɖe amenuveve Gbɔgbɔ la ŋuti. Agbemɔ geɖe, siwo adzé abe nusiwo ade bubu Mawu *ƒ*e ŋkɔ ŋuti ene, ahazu yayra na amehawo hafi la, yrɔ keŋkeŋ, elabena dzimaxɔse kple Mawu mavɔmavɔ̃ *ƒ*e ya ʋeʋẽ la *ƒ*o ɖe wo dzi

Amesiwo katã aɖe asi le wo ɖokui ŋu na amegbetɔ *ƒ*e susua ɖe, si atso ɖokuidododoɖedzi me, ahaxɔ se be yete ŋu ɖe Mawu *ƒ*e nya ɣaɣlawo gɔme, eyata Nyate*ƒ*e la su ye si, evɔ mexɔ nunya, si tso Mawu gbɔ o la, tsi Satana *ƒ*e ɖɔkawo me.

Míele agbe le xexe sia me *ƒ*e ŋutinya *ƒ*e ɖo*ƒ*e vevietɔ kekeake la me. Kpeɖodo amegbetɔviwo katã *ƒ*e nya dzi *ƒ*e azã la su vɔ. Mía*ƒ*e taɖo*ƒ*e mavɔ kple luʋɔ bubuwo *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ atso tiatia, si wɔm míele egbea la, gbɔ. Nyate*ƒ*e Gbɔgbɔ la *ƒ*e kpɔkplɔ te nɔnɔ hiã mí. Edze be Kristo *ƒ*e nusrɔla ɖesiaɖe nado ɣli sesiẽ agblɔ be : « A*ƒ*etɔ, nuka dim nele tso asi nye be mawɔ ? » Edze be míabɔbɔ mía ɖokui na A*ƒ*etɔ la, le ŋutsitsidɔ kple ŋugbledede tso Mawunya ŋuti me, vevietɔ le kpukpui, siwo *ƒ*o nu tso ʋɔnudɔdrɔ̃ ŋu la, dzi ɖaa. Azɔ la, azã la su bena míawɔ nute*ƒ*ekpɔkpɔ gbagbe, si de to la, le Mawu *ƒ*e nuwo me. Ɣeyiɣia ɖeke megali, si míagu o. Nya gãgãwo le dzɔdzɔm le mía*ƒ*e axawo dzi. Míele Satana *ƒ*e beble ŋusẽ dɔwɔwɔ ɖe ame dzi *ƒ*e ɣeyiɣiwo me. Migadɔ alɔ̃ o, Mawu *ƒ*e

gbetakpɔlawo, futɔ la de xa ɖe mia ŋu, ele ŋudzɔ ɣesiaɣi be ne miegbɔdzɔ, ne miedɔ akɔlɔe la, ne yeadze mia dzi, awɔ mi e*ƒ*e ametsiaʋawoe.

Ame geɖe ŋutɔe nye amesiwo ble wo ɖokui tso alesi wo*ƒ*e nɔnɔmewo dze ŋutɔ ŋutɔe le Mawu *ƒ*e ŋku me la me. Wokpɔna ŋudzedze le woɖokui ŋu be mokakaa ɖeke mele yewo*ƒ*e wɔna si kple ekeme ŋuti o, evɔ womeɖoa ŋku *ƒ*oa nu tso dɔ nyui, dzeame, si Mawu bia tso wosi be woawɔ, eye womete ŋu wɔ o la, ŋu o. Mesu na wo ko be woanye atiwo le Mawu *ƒ*e abɔ la me o. Ele be woanye nusi Mawu le mɔ kpɔm na tso wo gbɔ be woanye, si nye ku nyui tselawo la. Mawu le nu nyui, si womete ŋu wɔ o la *ƒ*e agba dam ɖe wo dzi. Le dzi*ƒ*o *ƒ*e agbalẽwo me la, wode dzesi wo abe ati, siwo xɔ te*ƒ*e dzodzro le Mawu *ƒ*e abɔ la me ene. Evɔ la, amesiawo *ƒ*e nya mewu gbɔgblɔ haɖe o. Dzigbɔgbɔblewu kple lɔlɔ̃ *ƒ*e Mawu la gale yɔyɔ wɔm kabakaba na amesiwo gbe e*ƒ*e amenuveve kple nublanuikpɔkpɔ la bena: «Eyaŋuti la wogblɔ be: « Nyɔ, wò amesi le alɔ̃ dɔm la, ne natsi tre tso ame kukuwo dome, eye Kristo aklẽ ɖe dziwò ! Eyaŋuti la mikpɔ nyuie be miazɔ pɛpɛpɛ ; menye abe numanyamanyatɔwo ene o, ke boŋ abe nunyalawo ene, amesiwo wɔa ɣeyiɣi la ŋuti dɔ blibo ; elabena ŋkekeawo nye vɔ.” (Efeso. 5 :14-16)

Ne dodokpɔ ɣeyiɣi va ɖo la, amesiwo tsɔ Mawunya la wɔ wo*ƒ*e agbenɔnɔ *ƒ*e dzidzenu la adze *ƒ*ã. Le dzomeŋɔli la, vovototogãa ɖeke menɔa ati maluxewo kple bubuawo dome o, ke ne vuvɔ ŋɔli ɖo la, ati maluxewo gadea ama nyuie abe tsã ene, le esime bubuawo ya *ƒ*e aŋgbawo luluna keŋ. Nenema kee wòle egbea hã be womekpɔna vovototo gobiia ɖeke le aʋatso kristotɔ kple vavãtɔ la dome o ; ke ɣeyiɣi la gbɔna, esime vovoto la aɖe eɖokui fia le. Tsitretsitsi wɔnawo neho ɖe dzi, aʋatso mawuvɔlawo kple amenɔvi vovototomaxɔlawo neɖe wo*ƒ*e yiwo do goe, eye yometiti *ƒ*e dzo naga dze bibi kasia, dzimevesusulawo kple ŋkumenuwɔlawo adzo nyanyanya, aha gblẽ wo*ƒ*e xɔse la ɖi enumake. Ke kristotɔ vavã la ali ke sesiẽ abe kpe ene, eye e*ƒ*e xɔse agasẽ ŋu ɖe dzi, e*ƒ*e mɔkpɔkpɔ agaklẽ wú alesi wònɔ le e*ƒ*e dzidzeme ŋkekewo me gɔ̃ hã. Psalmowo hakpala be :” Medze nunya wú nye nufialawo katã, elabena wò ɖasedɖiwo nye nye ŋugbledede.. Wò sewo na medze nunya, eyata melé fu aʋatsomɔwo. (Ps.119 :99, 104).

«Woayra ŋutsu, si doa dzi ɖe Yehowa ŋu…” «Eyama le abe ati, si wodo ɖe tɔ to, eye wòɖe ke ɖe tɔʋu ŋu la ene ; ne ŋdɔ le vevem la, mevɔna o, eye e*ƒ*e aŋgbawo dea ama ; ne ku ɖi hã la metsia dzimaɖi o, eye wònɔa tsetse dzi ɖaa.» (Yer. 17 :7, 8)

ƲIƲLI GÃ LA

Ta 38 lia —Toklã Mamlea

«Eye nusiawo megbe la mekpɔ mawudɔla bubua ɖe le ɖiɖim tso dzi*ƒ*o, eye ŋusẽ gã le esi, eye e*ƒ*e ŋutikɔkɔe klẽ ɖe anyigba dzi. Eye wòdo ɣli kple gbe sesẽ le gbɔgblɔm bena : Emu, Babilon gã la mu ! Eye wòtrɔ zu gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e nɔ*ƒ*e, kple gbɔgbɔ makɔmakɔwo katã *ƒ*e gaxɔ kple xevi makɔmakɔ, siwo katã wotsri la, *ƒ*e xadza…» « Eye mese gbe bubua ɖe tso dzi*ƒ*o le gbɔgblɔm bena : Mi amesiwo nye nye dukɔ la, mido go tso me, bene miagade ha kplii le e*ƒ*e nuvɔwo me o, eye bena miagaxɔ e*ƒ*e fuwɔame *ƒ*e ɖeke o. »(Nyaɖ. 18 :1, 2, 4)

Nya siawo kplɔ mí yi ɣeyiɣia ɖe, si le mía ŋgɔ gbɔna, esime Babilon *ƒ*e mumu, si mawudɔla evelia ɖe gbe*ƒ*ãe le Nyaɖ. 14 :8lia me tsã la, woaga ɖe gbe*ƒ*ãe kpe ɖe nya bubu, siwo ku ɖe gbegblẽ kple tɔtɔtɔtɔ, siwo va tra ɖe dzixɔse nuɖoanyi vovovo, siwo katã wo*ƒ*o *ƒ*u ɖe ŋkɔ ɖeka te, si woyɔ be 'Babilon' la, le gbe*ƒ*ãɖeɖe gbãtɔ me. Nyagblɔɖi gbe*ƒ*ãɖeɖe gbãtɔ sia va me le *ƒ*e 1844 *ƒ*e dzomeŋɔli me. Le nya siawo me la míele nɔnɔme dziŋɔa ɖe, si me dzixɔsenyawo ge ɖo la kpɔm. Zi alesi amegbetɔwo anɔ afɔ tum Nyate*ƒ*e la dzi la, wo*ƒ*e tamesusuwo anɔ viviti dom ɖe dzi, eye zi geɖe ma ke wo*ƒ*e dziwo anɔ atri kum vaseɖe esime ɖokuidodoɖedzi akplɔ wo ge ɖe Mawu mavɔmavɔ̃ detoa ɖe me keŋkeŋ. Le ɖekematsɔleme na Mawu *ƒ*e nyanyananawo me la, woanɔ Mawu *ƒ*e Se ewoawo dometɔ ɖeka dzi dam, vaseɖe esime woazu amesiwo ayɔ Se sia be nu kɔkɔe, eye woalée ɖe asi vevie la, *ƒ*e yometila vɔɖiwo. To fuléle Kristo *ƒ*e Nya kple e*ƒ*e dukɔa me la, woaɖe wo*ƒ*e fuléle na eyama ŋutɔ la fia. Esi woxɔ kadede kple gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e nufiafia le hamewo me ta la, naneke megali aɖe fu na ŋutilãme-meawo *ƒ*e dzitsinya o, ke wo*ƒ*e subɔsubɔ azu awudzi- wu, si woado atsyɔ̃ wo*ƒ*e ŋukpẽnanu ɣaɣla, siwo gɔme manya ʋu o la dzi. Gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e beblewɔnawo dzixɔse ʋua mɔ le ameɖokui ŋu na gbɔgbɔ siawo kple wo*ƒ*e alakpawo ale be wo*ƒ*e ŋusẽ-dɔwɔwɔwo xɔa nɔ*ƒ*e geɖe le hameawo me.

Le ɣeyiɣi, si me woɖe Babilon fia le nyagblɔɖi sia me la, wogblɔ le eŋuti bena : «Elabena e*ƒ*e nuvɔwo yi ɖa tɔ dzi*ƒ*o, eye Mawu ɖo ŋku e*ƒ*e numadzɔmadzɔ wɔwɔwo dzi.» (Nyaɖ. 18 :5) E*ƒ*e fɔɖiɖi-kplu la yɔ gba go, eye gbegblẽ le *ƒ*o*ƒ*o ge ɖe edzi. Gake Mawu *ƒ*e dukɔa ɖe susɔ le Babilon, eye hafi dzi*ƒ*o ʋɔnudɔdrɔwo na*ƒ*o ɖe edzi la, edze be woayɔ nute*ƒ*ewɔla siawo be «woado go tso eme, bene woagade ha kplii le e*ƒ*e nuvɔwo me, ahaxɔ e*ƒ*e fuwɔame *ƒ*e ɖeke o.» Eyata wotsɔ yɔyɔ sia wɔ dzesidenyaa ɖe, si me mawudɔlaa ɖe le ɖiɖim tso dzi*ƒ*o, si *ƒ*e ŋutikɔkɔe klẽ ɖe anyigba la dzi, eye wòle gbe*ƒ*ã ɖem Babilon *ƒ*e nuvɔwo kple gbe sesẽ. Hekpe ɖe gbe*ƒ*ãɖeɖe sia ŋuti la, wose yɔyɔ, si hã gbɔna enumake. «Mi amesiwo nye nye dukɔ la, mido go tso Babilon me." Nya siawoe kpe ɖe mawudɔla etɔlia *ƒ*e gbedasi la ŋuti hezu toklãgbdeasi mamlea, si woaɖe gbe*ƒ*ã na anyigbadzinɔlawo katã. Xaxa gãa ɖe tso ŋgɔ na xexeame. Anyigbadzi ŋusẽwo le woɖokui nu *ƒ*om *ƒ*u hena tsitre tsitsi ɖe Mawu *ƒ*e Sewo ŋu. Madidi o, wole se de ge bena 'anyigbadzinɔlawo katã, ɖeviwo kple ametsitsiwo, kesinɔtɔwo kple amedahewo, kple ablɔɖeviwo kple kluviwo'

(Nyaɖ.13:16) woawɔ ɖe hamea ƒe nuɖoanyi, si nye aʋatso-sabat la dzi. Amesiwo katã mabɔbɔ woɖokui ɖe se sia te o la, dukɔme dziɖuɖua ahe to na wo eye mlɔeaba la, woavade se be woawu wo. Ke le go bubu me hã la, Mawu ƒe Se, si le amewo dzi zim be woawɔ ɖe Wɔla ƒe Dzudzɔgbe la dzi la, bia toɖoɖo; ke amesiwo ada eƒe sededeawo dzi la ake ɖe eƒe dziku ŋu. Esime tiatia le nu eve dome ƒe nya la me kɔ keŋkeŋ ŋuti la, ne amea ɖe, si atu afɔ Mawu ƒe Se la dzi, ahawɔ ɖe amegbetɔ ƒe sedede dzi la, axɔ lã la ƒe dzesi, eye wòazu ŋusẽ, si te nɔnɔ wòtia ɖe Mawu tɔ teƒe la tɔ. Dziƒo ƒe toklã ku ɖe nya sia ŋu lae nye esi: «…Ne amea ɖe de ta agu na lã la kple eƒe legba, eye wòxɔ eƒe dzesi ɖe eƒe ŋgonu alo eƒe asi ŋu la, eya lano Mawu ƒe dɔmedzoe ƒe aha tsimatɔe, si wokɔ ɖe eƒe dɔmedzoekplu la me." (Nyaɖ. 14 : 9, 10)

Gake amea ɖeke mano Mawu ƒe dɔmedzoe ƒe aha la o, negbe ɖeko woanae asinukpɔkpɔ be wòadze si Nyateƒe la, ne wòatia edzi wɔwɔ alo wòagbee hafi. Ame geɖewoe nye amesiwo mekpɔ asinu se Nyateƒe tɔxɛ, siwo nye mia ŋɔlimetɔwo tɔ la kpɔ o. Dzizizi, si wònye na amesiame be wòalé Mawu ƒe Se enelia me ɖe asi la, ƒe nufiafia mevatu wo kple nugɔmeɖeɖe, si me kɔ nyuie la haɖe o.

Amesi ɖeka kpɔa amewo katã ƒe dzi me, eye wòdoa ame ƒe seselelãme kpɔna la, maɖe mɔ be woaflu amesiwo le didim be yewoadze si Nyateƒe la dometɔa ɖeke tso alesi ʋiʋli mamlea awu nui la ŋuti o. Mawu ƒe sedede sia mele amewo dzi va ge ŋkuagbãtɔe o. Kekeli le kɔkɔ ge ɖe amesiame dzi ale gbegbe be wòawɔ eya ŋutɔ ƒe nunya ŋu dɔ, atia nusi dzroe la kple sidzedze.

Sabat (Dzudzɔgbe) ƒe nya, si nye Nyateƒe tɔxɛ na nuwuwu ŋkekea la, anye nuteƒewɔwɔ na Mawu ƒe nukli-kpe gã la, elabena eyae nye Nyateƒe gã, si ŋu nyahehe sesẽwo aku ɖo. Ke ne amegbetɔwo katã to dodokpɔ mamlea me ko la, mamã, si anɔ amesiwo vɔa Mawu kple amesiwo mevɔnɛ o dome la, adze ƒã. Le esime alakpa dzudzɔgbea dzi wɔwɔ le ɖokuibɔbɔ me na du-se, si tsi tre ɖe Mawu ƒe Se enelia ŋu la, nye bubudede meʋuʋu na ŋusẽa ɖe, si menye Mawu tɔ o la, nenema kee Dzudzɔgbe vavã dziwɔwɔ, le toɖoɖo Mawu ƒe Sea me la hã, nye nuteƒewɔwɔ na Wɔla la ƒe dzesi. Abe alesi, amea ɖewo ato toɖoɖo xexeame ŋusẽwo ƒe dzesi xɔxɔ me axɔ lã la ƒe dzesi ɖe woɖokui ŋu la, nenema ke ame bubu, siwo atia nuteƒewɔwɔ na Mawu ƒe dzesixɔxɔ la hã, axɔ Mawu ƒe nutrenu la.

Vaseɖe egbe la, wokpɔna amesiwo ɖea gbeƒã mawudɔla etɔlia ƒe Nyateƒewo la abe ŋɔdzidonametɔwo ko ene. Le woƒe nukpɔkpɔ nu la, nyagblɔɖi, si na wonya be Amerika dukɔ-ƒoƒua ƒe dziɖuɖua avawɔ ɖeka kple hamea ahati amesiwo léa Mawu ƒe Seawo me ɖe asi la yome la nye tagbɔ-gbegblẽ nyaa ɖe, si menɔ anyi ɖe naneke dzi o. Wogblɔ kple kakaɖedzi blibo be dukɔ sia mate ŋu atrɔ zu naneke wú dukɔ, si naa vovo amesiame be wòasubɔ le eƒe dzitsinya nu, si wònye tsã la, gbeɖe o. Ke bɔŋ vovokpɔkpɔ le subɔsubɔ nyawo me ƒe taʋlila ko wòaganye ɖaa. Gake ne kwasiɖagbe subɔsubɔ la va zu dzizizi ƒe

nya vɔ la, nusi ŋuti ɖikeke nɔ tsã la ava me na wo, eye gbedasi etɔlia awɔ e*ƒ*e dɔ, si mete ŋu wɔ tsã o la.

Le dzidzime ɖesiaɖe me, Mawu ɖoa e*ƒ*e amedɔdɔwo ɖa bene woabu fɔ nuvɔ̃ le xexeame kple Hame la me. Gake amewo lɔã nusiwo vivia wo nu la sese, eye womexɔa Nyate*ƒ*e, si me kɔ, si ŋu wometrɔ asi le o la o. Le wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo *ƒ*e gɔmedzedzea me la, Ðɔɖɔɖowɔla geɖewo ɖoe woɖokui dzi be nenye be yewoatɔ asi hamea kple dukɔa *ƒ*e nuvɔwo dzi la, ele be yewoawɔe kple ayedzedze gãa ɖe.

Wosusu be to kristotɔ-gbe dzadze nɔnɔ *ƒ*e kpɔɖeŋu nana me la, woateŋu akplɔ dukɔ la va Biblia dzixɔse gbɔ. Gake abe alesi Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ va Eliya dzi, hedɔe ɖa be wòaɖe fia “Mawu mavɔla” la kple dukɔ, si de megbe la *ƒ*e vodadawo afia wo ene la, nenema ke esi wòva woawo hã dzi la, mesesẽ na wo kura be Biblia *ƒ*e toklãnya, si ŋuti wonɔ hehem ɖe megbe le tsã la, woaɖe gbe*ƒ*ãe azɔ, vɔvɔ̃ manɔme o. Wotso kple ŋusẽ yi ɖaɖe gbe*ƒ*ã Nyate*ƒ*e la kple dzo, hetɔ asi afɔku, si le luʋɔwo dzi va ge la dzi. Wogblɔ nya, siwo A*ƒ*etɔ la ŋutɔ de nu me na wo la, vɔvɔ̃ na emetsonuwo manɔmee, eye wòzu dzizizi na dukɔa be woase Mawu *ƒ*e toklãnyawo. Alea tututu ye gbe*ƒ*ãɖeɖe mawudɔla etɔlia *ƒ*e gbedasi la hã anɔ. Ne ɣeyiɣi, si me woaɖe gbe*ƒ*ã kple ŋusẽ gã vaɖo la, A*ƒ*etɔ ŋutɔ ato dɔwɔnu, siwo nye bɔbɔenyenye- me, siwo atsɔ woɖokui ana ɖe e*ƒ*e dɔ la ta blibo la dzi. Amesiwo adze na dɔ sia wɔwɔ la lanye amesiwo Gbɔgbɔ Kɔkɔe la ŋutɔ asi ami na, tsɔ wú be woaxɔ tutuɖo tso suku-kɔkɔwo me. Gbedoɖala kple xɔse-mewo asee le woɖokui me be, mawunyakaka *ƒ*e didi kɔkɔea ɖe *ƒ*e dzo le bibim le wo me, eye woado go ayi ɖaɖe gbe*ƒ*ã nya, si Mawu lade asi nawo la. Ekema, woaklo nu ɖa le Babilon *ƒ*e vodadawo dzi. Hamea *ƒ*e ɖoɖo, siwo xexeme dziɖuɖuawo ate ɖe amehawo dzi *ƒ*e metsonu dziŋɔwo, kadede kple gbɔgbɔ vɔwo, si va xɔ te*ƒ*e geɖe le hamea me, Papa dziɖuɖua *ƒ*e ayeme- ŋusẽ *ƒ*e ŋgɔdede kpɔkpɔ kabakaba le adzame, esiawo katã nye nusiwo dzi woaklo nu le. Dukɔwo atɔtɔ ŋutɔ le toklãnya siawo sese me. Ame akpe akpewo ase nya, siwo womese kpɔ vaseɖe ɣemaɣi o la. Wo*ƒ*e nu aku ne wose be Babilon, si mu le e*ƒ*e vodada kple e*ƒ*e nuvɔwo *ƒ*e agbɔsɔsɔ ta la, yenye hame, si gbe gbedasi, si woɖo ɖa tso dzi*ƒ*o la xɔxɔ. Amehawo atsɔ dzitsitsi ayi ɖabia nu gɔme se le wo*ƒ*e ŋgɔnɔla tsãtɔwo gbɔ, ne woanya ne nya siawo nye nyate*ƒ*e. Wo ŋgɔnɔlawo atsɔ nyakpakpawo, glitotowo, agblɔ nya, siwo vivia sese la, atsi wo*ƒ*e vɔvɔwo nu, afa dzitsinya, siwo dze agbo la nu. Gake esi wònye be ame geɖewo makpɔ ŋudzedze le amegbetɔ *ƒ*e ŋusẽ ɖeɖe ko ŋu o, eye woadi be yewoase «Ale Yehowa gblɔ enye esi: » ta la, hakplɔla, siwo ŋuti amehawo *ƒ*o zi ɖo, abe le Farisitɔwo *ƒ*e ɣeyiɣi me ene la, ado dɔmedzoe, le esi woke ɖi wo*ƒ*e ŋusẽ la ta, eye woagblɔ le gbedasi la ŋuti be etso Satana gbɔ, eye woade adã lãme na ameha, siwo te ɖe nuvɔwɔwɔ ŋuti la, ale be woado vlo eye woati gbe*ƒ*ãɖela, siwo woayɔ be busutɔwo la yome.

Satana le dɔmedzoe do ge ŋutɔ ɖe alesi nyahehe la akaka yi te*ƒ*e bubuwo, afisi amehawo *ƒ*e susu atrɔ ɖe Mawu *ƒ*e Se, si dzi wotu afɔe la ŋu le. Ðusẽ, si le gbedasi la ŋu nɔ ge la, aho dziku na amesiwo tsi tre ɖe eŋu. Ha nunɔlawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o la le wo*ƒ*e ŋutetewo

katã ŋu dɔ wɔ ge, be woaxe mɔ na kekeli la, ale be magaklẽ na wo*ƒ*e alẽhawo o. Wole mɔnu ɖesiaɖe, si woate ŋui la, dzi to ge be woaga*ƒ*o nu kura tso nya vevie siawo ŋu o. Hamea le kpekpeɖeŋu bia ge dziɖuɖua, eye le esia wɔwɔ me la, Katoliko hamea le ɖeka wɔ ge kple Nyanyuihameawo. Esime dzo dede amewo me ɖe amewo dzi zizi na kwasiɖagbe *ƒ*e subɔsubɔa *ƒ*e wɔnawo le ŋusẽm ɖe dzi, hele ŋgɔdede kpɔm gbesiagbe la, ava ve me be woatsɔ nya ɖe amesiwo agalé ɖe Mawu *ƒ*e Seawo dzi wɔwɔ ŋu. Woatsɔ fexexe kple gakpɔme nɔnɔ ado ŋɔdzi na wo. Ke ame bubuwo la, woado te*ƒ*e gã xɔxɔ kple gomekpɔkpɔ bubuwo *ƒ*e ŋugbe na wo, ale be woagbe nu le wo*ƒ*e xɔse gbɔ. Gake woawo la, woaɖo ŋu na wo kple kakaɖedzi, abe Luther, le e*ƒ*e ɣeyiɣiwo me ene agblɔ be: «Mitsɔ Mawunya la ɖe mía*ƒ*e vodadawo fia mí.» Amesiwo woahe yi ʋɔnudrɔ*ƒ*ewo la aʋli Nyate*ƒ*e la ta kple ŋusẽ, eye amesiwo ase wo*ƒ*e nyameɖeɖewo la, wodome amea ɖewo latrɔ dzi me, eye woawo hã latia wɔwɔ ɖe Mawu *ƒ*e Seawo katã dzi. Eye kekeli la aklẽ ɖe ame akpe akpe siwo, ne menye nenem- mɔ ma dzi o la, manya naneke tso Nyate*ƒ*e la ŋuti o la, *ƒ*e ŋku me.

Woayɔ amesiwo ɖoe tso dzitsinya me be yewoalé Mawunya la me ɖe asi la be aglãdzelawo. Dzila, siwo Satana gbã ŋku na la, asẽ ŋuta vevie le wo vi xɔsetɔwo ŋu. A*ƒ*etɔ kple a*ƒ*enɔwo awɔ funyafunya wo subɔla, siwo alé Mawu *ƒ*e Seawo me ɖe asi la. Lɔlɔ̃ kadedewo atso; woanya ɖeviwo do go tso a*ƒ*ewo me, eye woatsi kpɔdomewo. Paulo *ƒ*e nya sia ava me pɛpɛpɛ be: «Ke amesiwo katã dina be yewoanɔ agbe ɖe mawusosroɖa nu le Yesu me la, woati woawo hã yome tsã." (Tim.II 3:12). Nyate*ƒ*e la taʋlila, siwo agbe bududede kwasiɖa ŋkekea ŋuti, abe dzudzɔgbe ene la, dome amea ɖewo lakpe gaxɔmenɔnɔ *ƒ*e fu; woanya amea ɖewo ya de gbe, eye woawɔ bubuwo kluviwoe. Le amegbetɔ *ƒ*e nukpɔkpɔ nu la, nusiawo mate ŋu ava eme o, gake le esime Mawu *ƒ*e ametakpɔkpɔ Gbɔgbɔ kɔkɔe la *ƒ*e ŋusẽ le dzodzo ge le anyigba dzi ŋuti la, amegbetɔwo latsi Satana, si nye Mawu *ƒ*e sededewo *ƒ*e futɔ la, si me, tete woakpɔ nu manyagblɔwo.

Ame *ƒ*e dzi ateŋu ku atri, azu ŋutasesẽ *ƒ*e dɔwɔnu, ne mawuvɔvɔ̃ kple lɔlɔ̃ mele eme o. Ne ahom la tu a*ƒ*e vɔ la, ame geɖe, siwo ʋu eme be yewoxɔ mawudɔla etɔlia *ƒ*e gbedasi la dzi se, gake matsɔ toɖoɖo Nyate*ƒ*e la akɔ woɖokui ŋuti o la, atrɔ wo*ƒ*e azɔli, eye woage ɖe futɔ la *ƒ*e asaɖa me. Esi wowɔ ɖeka kple xexeame, hexɔ e*ƒ*e susuwo wɔ wotɔe la, wo*ƒ*e nukpɔkpɔ hã asɔ kple hahoa tɔ, ale be ne dodokpɔ ɣeyiɣi va ɖo la, masesẽ na wo be woatia mɔ bɔbɔetɔ, si dzi ame geɖewo le la o. Amesiwo si talentowo le, eye wo*ƒ*oa nu nyuie, hekpɔa dzidzɔ le Nyate*ƒ*e la me nɔnɔ ŋuti tsã la, le wo*ƒ*e talento siawo ŋu dɔ wɔ ge aflu amewo, atrɔ wo ɖa tso Nyate*ƒ*e la gbɔ; eye woatrɔ zu futɔ vɔdi na amesiwo nye wo nɔviwo tsã la. Ne ava me be woahe Sabat dzi wɔlawo ayi ʋɔnudrɔ*ƒ*ewo, be woabia nya wo ku ɖe wo*ƒ*e xɔsea ŋuti la, megbedela mawoe anye Satana *ƒ*e dɔtsɔla zazɛwo, to aʋatso ɖaseɖiɖi kple nyatsɔɖameŋu le ayememɔ gɔgloɔwo dzi me, eye woade adã ʋɔnudrɔlawo me ɖe wo ŋuti.

Le yometiti ɣeyiɣi mawo me la, mawusubɔlawo *ƒ*e xɔse ato dodokpɔ sesẽwo me. Mawu kple e*ƒ*e Nya la ɖeka ko dzie wote gbe ɖo anukwaretɔe le gbedasi la kaka me. Esime Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ la *ƒ*oe ɖe wo nu wòzu dzizizi na wo, eye esi dɔgbededе *ƒ*e dzodzro kɔkɔea ɖe, si tso dzi*ƒ*o la ɖo wo me kple dzo la, wowɔ wo*ƒ*e dɔdasi la, heɖe gbe*ƒ*ã nya, si A*ƒ*etɔ la de wo si la, na dukɔwo. Le esia wɔwɔ me la, womevɔ̃ na wo*ƒ*e nyakaka *ƒ*e metsonu vɔdi, si ava wo dzi la o. Womegabu wo*ƒ*e ɣeyiɣime viɖewo, ŋkɔ, si le wo ŋu, alo wo*ƒ*e agbe gɔ̃ hã ŋuti o. Evɔ ne woakpɔ tsitretsiɖameŋu kple fuléle *ƒ*o ɖe wo dzi abe ahomya ene la, wo dome amea ɖewo, siwo dzi vɔvɔ̃ gãa ɖe adze la, agblɔ le woɖokui me be: «Ne ɖee míekpɔ mía*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe *ƒ*e metsonuwo do ŋgɔ la, anye ne miezi ɖoɖoe, anɔ anyi kpoo.” Xaxawo *ƒ*o xlã wo le afisiafi. Satana tsɔ tetekpɔ sesẽwo *ƒ*u wo dzi. Ewɔ na wo be womate ŋu ayi dɔ, si gɔme wodze la dzi o. Dzo, si nɔ wo me tsã la nu tsi; gake tɔtrɔ yi megbe hã meli o. Esi wokpɔ be woɖe yewo ɖe aga la, wodi xɔname kple ŋusẽ tso Ɲusẽkatãtɔ la gbɔ. Woɖo ŋui be nya, si kakam yewole la, metso yewo ŋutɔ gbɔ o, ke boŋ amesi dɔ yewo ɖa be yewoayi ɖa ɖe gbe*ƒ*ã toklãnya la gbɔe.

Mawu tsɔ Nyate*ƒ*e la de wo*ƒ*e dzi me. Wotɔ koe nye be woaɖe gbe*ƒ*ãe. Dodokpɔ sia kee va Mawu *ƒ*e ame, siwo nɔ anyi tsã la hã dzi. Wiklef, Hus, Luther, Tyndale, Baxter, Wesley, wo katã ɖe gbe*ƒ*ã be ele be woatsɔ Biblia ado xɔse-nufiafia ɖesiaɖe akpɔ, eye be yewole klalo agbe nu le nusianu, si ŋuti Biblia tsi tre ɖo la gbɔ. Yometiti *ƒ*o ɖe wo dzi kple dzikua ɖe, si nu mefa o la, gake mete ŋu tsi Nyate*ƒ*e la gbɔgblɔ ɖe wo nu o. Le Hamea *ƒ*e ŋutinya me la, ɣeyiɣi vovovowo dzea wonɔewo yome kple nyate*ƒ*ea ɖe, si sɔ ɖe Hamea *ƒ*e hiahiãwo ŋuti le ɣeyiɣi ɖesiaɖe me. Nyate*ƒ*e yeye ɖesiaɖe tona e*ƒ*e mɔ le ʋiʋli kple fuléle kpakple tsitretsitsi ɖe ame ŋu geɖe me. Amesiwo e*ƒ*e kekeli la nyo dɔme na la, wote wo kpɔ, eye wodo wo kpɔ hã. Le ɣeyiɣi sesẽwo me la, A*ƒ*etɔ la ɖoa Nyate*ƒ*e tɔxɛa ɖe ɖo ɖe xexeame kokoko. Amekae ado dzi agbe gbe*ƒ*ãɖeɖee mahã? Ede se na e*ƒ*e dɔlawo be woaɖe gbe*ƒ*ã e*ƒ*e amenuvenya susɔea na xexeame. Ne woazi ɖoɖoe la, anye na wo*ƒ*e luʋɔwo *ƒ*e tsɔtsrɔ. Mele na Kristo *ƒ*e te*ƒ*enɔlawo be woatsi dzimaɖi ɖe wo*ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe *ƒ*e metsonuwo ŋuti o. Wotɔ koe nye be woawɔ wo*ƒ*e dɔdasi, eye woatsɔ nusi ado go tso eme la gblẽ ɖe Mawu *ƒ*e asi me.

Ke zi alesi tsitretsiɖameŋu aganɔ ŋu sẽm ɖe dzi la, Mawu *ƒ*e dɔtsɔlawo agatɔtɔ le woɖokui me keŋ, elabena awɔ na wo abe ɖe woawo ŋutɔ *ƒ*e dzitsitsi akpa ye he xaxa la va wo dzi ene. Gake wo*ƒ*e dzitsinya kple Mawu *ƒ*e Nya la aɖi ɖase na wo be wole nyate*ƒ*e-mɔ la dzi, eye be to gbɔ be fukpekpeawo nu anɔ sesẽm hã, woaxɔ ŋusẽ, si akpe ɖe wo ŋu be woatsɔ wo. Zi alesi ʋiʋli la agado gã ɖe dzi, eye wòaga lili wo wú hã la, wo*ƒ*e xɔse kple dzide*ƒ*o hã atsi ɖe dzi kple dzɔgbevɔe, siwo *ƒ*o xlã wo la. Woɖi ɖase sia be: «Medzro mí kpɔ gbeɖe be míatsɔ Mawu *ƒ*e Nya la asa vɔe ɖe xexeame ta, ahamã Mawu *ƒ*e Se la me, ayɔ akpa ɖeka be ele vevie, eye akpa evelia ya be mele vevie o. A*ƒ*etɔ, si subɔm míele la ate ŋu aɖe mí. Kristo ɖu xexeame ŋusẽwo dzi. Ðee míavɔ̃ na xexeme, si dzi woɖu vɔ la mahã?”

Yometiti, le e*ƒ*e nɔnɔme vovovoawo me nye nane, si anɔ edzi yim zi alesi Satana anɔ anyi, eye ŋusẽ anɔ kristotɔnyenye la hã ŋu. Amea ɖeke meli, si anye mawusubɔla vavã, si maho vivitime ʋakɔwo *ƒ*e tsitretsi ɖe ame ŋu *ƒ*e ŋusẽ *ƒ*o ɖe edzi o. Dɔla vɔɖiwo ladze agbo kple vɔvɔ̃ be e*ƒ*e agbenɔnɔ avanye kpɔɖeŋu na ame bubu, siwo adi be yewoadze eyome, eye woavage le yewo si me. Aʋatsokristotɔ, siwo nute*ƒ*ewɔla la *ƒ*e agbe nyui nɔnɔ zu mokaka na la, avawɔ ɖeka kple gbɔgbɔ blibawo, adi be yewoatee ɖa tso Mawu ŋuti to amenubeble tetekpɔwo tsyo *ƒ*omevi me. Ke ne amenublenyawo mewɔ dɔ o la, woadi be woazi e*ƒ*e dzitsinya dzi sesẽtɔe.

Gake zi alesi Yesu anye amegbetɔ *ƒ*e Nyaxɔɖakɔla le dzi*ƒ*ogbadɔa me la, Gbɔgbɔ kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ aɖo asi dziɖuɖua kple dukɔa katã dzi. Le goa ɖe me la, dukɔmesewo gale Gbɔgbɔ kɔkɔe *ƒ*e ŋusẽ te ko. Se siawo manɔmee la, anye ne xexeame *ƒ*e nɔnɔme agblẽ wú alesi wòle egbea. To gbɔ be ameŋkuta geɖewo nye Satana *ƒ*e dɔwɔnuwo hã la, Mawu tɔwo hã le du ŋgɔnɔlawo dome. Futɔ la tsɔ ɖoɖo, siwo axe mɔ na Mawu *ƒ*e dɔa *ƒ*e ŋgɔyiyi kabakaba la, de susu me na e*ƒ*e dɔtsɔlawo. Ke du-ŋgɔnɔla, siwo vɔa A*ƒ*etɔa la, dzi*ƒ*odɔla kɔkɔewo nyɔa susu na wo, eye wote ŋu tsia tre ɖe nenem ɖoɖoawo ŋuti kple nyagɔmeɖeɖe, siwo ŋuti womakpɔ nu kiklia ɖeke le o. Alea ye amea ɖewo laxe mɔ na dzɔgbevɔe gbogboa ɖewo enye si. Nyate*ƒ*ea *ƒ*e futɔwo *ƒ*e tsitretsitsi wɔnawo makpɔ ŋgɔdede o, ke boŋ mawudɔla etɔlia *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖenya akpɔ mɔnu awɔ e*ƒ*e dɔdasi la. Ne woɖe gbe*ƒ*ã toklãnya mamlea vɔ la, A*ƒ*etɔ la ahe du-ŋgɔnɔla, siwo dzi wòto le dɔ wɔm fifia la, *ƒ*e susuwo va toklãnya la dzi, eye wo dome ame geɖewo laxɔ ɖe edzi, azu Mawu dukɔmeviwo le xaxa ɣeyiɣi la me.

Mawudɔla, si awɔ ɖeka kple mawudɔla etɔlia *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖea, *ƒ*e ŋutikɔkɔe aklẽ ɖe anyigba katã dzi. Anye dɔa ɖe, si akpe xexeame katã ɖo, kple ŋusẽ gã manyagblɔa ɖe. Mɔkpɔlawo *ƒ*e azɔli, si dze egɔme le *ƒ*e 1840-1844 me la, nye ŋutikɔkɔe *ƒ*e wɔnaa ɖe, si tso Mawu *ƒ*e ŋusẽ me, si wɔe be mawudɔla gbãtɔ *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖea te ŋu yi ɖe mawunyakaka te*ƒ*e ɖesiaɖe le xexea katã me, eye wòva eme le dukɔa ɖewo me abe mawusubɔsubɔ *ƒ*e nyɔnyɔ̃ sesẽ, si *ƒ*omevi meva afia ɖeke kpɔ le xexeame, tso esime Ðɔɖɔɖo la dze egɔme le *ƒ*e 1500wo me ene o. Gake, nyɔnyɔ̃ gã, si anye mawudɔla etɔlia *ƒ*e toklã susɔe *ƒ*e gbe*ƒ*ãɖeɖe *ƒ*e emetsonuwo la, alolo wú boo. Dɔ sia asɔ kple esi va eme le Pentekoste-ŋkeke la dzi.

Abe tsidzadza gbãtɔ (adatsi), si nye Gbɔgbɔ Kɔkɔea kɔkɔɖi le Pentekoste-ŋkekea dzi le mawunyakaka-dɔ *ƒ*e gɔmedzedze, hena nuku xɔasiwo *ƒ*e tsitsi ene la, nenema ke wòana tsidzadza mlɔetɔ (keletsi) le dɔa *ƒ*e nuwuwu, hena nukuawo *ƒ*e ɖiɖi kaba na ŋeŋe. «Ele dodo ge kokoko abe agudzedze ene, eye ele vava ge na mí abe tsidzadza ene, abe keletsi si *ƒ*oa anyigba ene.» (Hosea 6 : 3)

«Mi Zion-viwo, mitso aseye, ne miakpɔ dzidzɔ ɖe Yehowa, mía Mawu la ŋu ; elabena atsɔ tsidzadza ayra mi, ana adatsi kple keletsi nadza ɖe mia dzi abe tsã ene.» (Yoel 2 : 23)

«Eye ava me le ŋkeke mlɔeawo me, Mawue gblɔe, bena matrɔ nye Gbɔgbɔ la akɔ ɖe ŋutilã katã dzi…» «Eye wòava me bena, amesiame, si ke ayɔ A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋkɔa la, woaɖee." (Dɔw. 2 :17, 21) Nyagblɔɖi, siwo va me le adatsi *ƒ*e ɣeyiɣia me, le mawunya-dɔa *ƒ*e gɔmedzedzea me la, agava me ke kple keletsi la *ƒ*e dzadza, le dɔa *ƒ*e nuwuwu me. Eyae nye gbɔɖemeɣi, si Apostolo Petro nɔa mɔ kpɔm na, esi wògblɔ be :«Eyata mitrɔ le mia *ƒ*e dzi me, eye migbugbɔ, be woatutu mia*ƒ*e nuvɔwo, bena ne gbɔɖemeɣi nava tso A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋku me, eye wòadɔ Yesu Kristo, si wòɖo ɖi na mi la ɖa." (Dɔw. 3 :19,20). Mawu *ƒ*e subɔla, siwo *ƒ*e mo le keklẽm kple ɖokuitsɔtsɔna kɔkɔea ɖe la, anɔ yiyim tso te*ƒ*e yi te*ƒ*e, anɔ gbe*ƒ*ã ɖem dzi*ƒ*o *ƒ*e gbedasi la. Gbe akpe akpewo le gbe*ƒ*ã ɖe ge nya la akpe xexeame katã ɖo. Nukunuwo adzɔ, dɔlelawo *ƒ*e lãme asẽ ŋu, nukunuwo kple nu dzɔtsuwo ade dzesi xɔsetɔwo ŋuti le afisiafi. Ke Satana hã le aʋatso nukunuwo wɔge, eye wòana be dzo gɔ̃ hã nage tso dzi*ƒ*o dze anyigba, le amewo *ƒ*e ŋku me. (Nyaɖ. 13 :13) Mɔ sia dzie woato ayɔ anyigbadzinɔlawo be woatso nya me na woɖokui kple ŋusẽ, si woatia la.

Menye numeɖeɖe ko dzie gbedasi la anɔ anyi ɖo o, ke boŋ ɖe kakaɖedzi detoa ɖe, si atso Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ *ƒ*e dɔwɔwɔ me lae. Numeɖeɖewo nu va yi. Wo*ƒ*ã nukuwo keŋ vɔ ; ke azɔ la, ele be woamie, atse ku. Agbalẽ, siwo mawunya dɔgbedelawo mã la, wɔ wo*ƒ*e dɔ ; gake woxe mɔ na ame geɖe, siwo *ƒ*e susu dzi wowɔ dɔ ɖo la, be womagase Nyate*ƒ*e la gɔme nyuie, alo be womalé eme ɖe asi o. Ke ava me be kekeli la aklẽ ɖe te*ƒ*ewo katã, eye Nyate*ƒ*e la me akɔ keŋ le e*ƒ*e dzedzé blibo la me, eye mawuvi, dzɔdzɔetɔwo atso ka, siwo bla wo la. Ƒome kadedewo kple hameawo hã tɔwo magate ŋu lé wo ɖi azɔ o. Nyate*ƒ*e la axɔ asi na wo boo wú nu bubuwo katã. To gbɔ be futɔwo *ƒ*e ŋusẽwo *ƒ*o takpli ɖe Nyate*ƒ*e la ŋuti hã la, ameha gãa ɖe ŋutɔe atia A*ƒ*etɔ la.

Ta 39 lia —Xaxaɣi La

Le ɣemaɣi la, amegãwo ƒe Tatɔ Mixael, amesi le mía deviwo nu la, ado; xaxaɣi, si meva kpɔ tso esime dukɔwo li vaseɖe ɣemaɣi o la, anɔ anyi; woaɖe wò dukɔ ɣemaɣi, amesiame si woŋlɔ ɖe agbalẽa me. (Dan.12 :1)

Ne mawudɔla etɔlia ƒe gbeƒãɖenya la wu eƒe dɔ nu vɔ la, Mawu ƒe amenuveve la adzudzɔ nyaxɔxɔ ɖe anyigbadzinɔla fɔɖilawo ta. Mawu ƒe dukɔ la awu eƒe dɔdasi la nu ɣemaɣi. «Keletsi», «gbɔɖemeɣi tso Aƒetɔ la gbɔ" la, dza nɛ vɔ; ele klalo na dodokpɔ ɣeyiɣi, si le ŋgɔ nɛ la; mawudɔlawo le wɔwɔm kabakaba, le yiyim le gbɔgbɔm le dziƒonutowo me. Mawudɔlaa ɖe, si gbɔ tso anyigba dzi la, ɖe gbeƒã be, yewu yeƒe dɔdasi la nu, eye be xexeame to eƒe dodokpɔ susɔea me, eye be amesiwo katã wɔ nuteƒe ɖe Mawu ƒe Seawo ŋuti la xɔ Mawu gbagbe la ƒe nutrenu la. Tete Yesu, amesi le nyaxɔɖakɔdɔ wɔm le dziƒo gbedoxɔ me la, wu eƒe dɔ la nu, kɔ eƒe asiwo dzi, hedo ɣli sesiẽ gblɔ be : «Wowɔe vɔ !" Kasia, dziƒodɔlawo ƒe aʋakɔ la katã ɖe woƒe fiakukuwo ɖi, esime gbeƒãɖeɖe wɔdɔɖamedzi sia tso Aƒetɔ la gbɔ be : «Amesi ke wɔa vɔ̃ la, nenɔ vɔwɔwɔ dzi ko, eye amesi ke nye ɖime la, nenɔ ɖinuwɔwɔ la dzi ko; eye amesi ke nye ame dzɔdzɔe la, nenɔ nu dzɔdzɔe wɔwɔ la dzi ko, eye amesi ke le kɔkɔe la, nenɔ kɔkɔenyenye la dzi ko. (Nyaɖ. 22 :11) Kristo wɔ eƒe dukɔa ŋutikɔklɔ dɔ la, eye wòtutu eƒe nuvɔwo ɖa keŋ. Eƒe fiaɖuƒe la me viwo ƒe xexlẽme nu de blibo. Dziɖuɖu ŋusẽ kple gãnyenye, siwo le dziƒoa katã te la, le yiyim ɖe ɖeɖekpɔkpɔ domenyilawo si me, eye Kristo laɖu fia abe fiawo dzi Fia kple aƒetɔwo dzi Aƒetɔ ene.

Ne Kristo do tso dziƒo-gbadɔxɔa me tetie ko la, viviti atsyɔ̃ anyigbadzinɔlawo dzi. Ame dzɔdzɔewo laɖo ɣeyiɣi sesẽa ɖe, si me woanɔ agbe le Mawu ŋku me, Nyaxɔɖakɔla manɔmee la me. Satana kpɔ mɔ le nuvɔwɔla dzimesẽlawo ŋuti keŋkeŋ azɔ, elabena woɖe liƒo, si Mawu ɖo na eƒe dɔwɔwɔ vɔdiwo la ɖa. Mawu ƒe dzigbɔgbɔ blewu la wu nu. Xexeame gbe eƒe amenuveve kple eƒe lɔlɔ̃ la, eye wotu afɔ eƒe Se la dzi. Ame vɔdiwo tso Mawu ƒe amenuveve liƒo, si wòɖo na wo la, dze egodo, eye eƒe Gbɔgbɔ, si wogbe tso woƒe susuwo me ke la, dzo le xexeame mlɔeba. Esi Mawu ƒe amenuvevea ɖeke meganye akpoxɔnu na wo o ta la, wotsi Satana si me keŋkeŋ azɔ. Eya la, ele anyigbadzinɔlawo katã tutu ge ade xaxa gã mamlɛa me. Ne Mawu ƒe dɔlawo aɖe asi le amegbetɔviwo ƒe lãnuwɔwɔwo kple hlɔdɔdɔ ƒe yaƒoƒowo ŋu be woaƒo la, amenɔvigɔmemase kple masɔmasɔ wɔnawo katã latso ka. Xexeame katã latsi gbegblẽa ɖe, si asesẽ, adzi ŋɔ̃ wú esi dzɔ gbaɖegbe ɖe Yerusalem xoxoa dzi la me.

Mawudɔla ɖeka koe tsrɔ̃ Egiptetɔwo ƒe ŋgɔgbeviwo katã, hede du blibo la konyifafa gãa ɖe me. Esi Dawid da vo ɖe Mawu ŋuti, esime wòna woxlẽ dukɔa la, mawudɔla ɖekae he gbegblẽ va Israel dzi, abe Dawid ƒe vodada la ƒe tohehe ene. Tsɔtsrɔ̃ alo nugblẽdɔ ƒe ŋusẽ, si ŋu dɔ dziƒodɔla kɔkɔewo wɔ le Mawu ƒe gbeɖeɖe nu la, ke ŋu dɔe dɔla vɔdiwo hã

le wɔwɔ ge ne Mawu ŋutɔ adɛ mɔ na wo. Azɔ, ŋusẽwo sɔ gbe vɔ. Wole Mawu sinu kpɔm be kasia wòadɛ mɔ la, yewoahe gbegblẽ va te*ƒ*ewo katã.

Edziedzi la, wobua fɔ amesiwo léa Mawu *ƒ*e Seawo me ɖe asi la be woawoe naa xaxa kple gbegblẽwo vaa xexeame dzi. Ke nenye be dzɔdzɔme ŋusẽwo *ƒ*e nu gbegblẽ dziŋɔwo, aʋawɔwɔ, hũnyahũnya sesẽwo kple ʋukɔkɔɖi wɔnawo ava lɔ xexeame katã ɖe nu la, woagatsɔ nusiawo katã *ƒ*e fɔbubu da ɖe wo dzi. Ɖusẽ, si ade megbe na toklã susɔea la, aho ame vɔɖiwo *ƒ*e dziku, eye woado dɔmedzoe ɖe amesiwo katã laxɔ gbedasi sia ŋuti. Satana hã gale fuléle kple yometiti *ƒ*e gbɔgbɔ de ge wo me ɖe dzi awú tsã.

Míaɖo ŋku edzi be esi Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ kple amegbɔnɔnɔ dzo le Israel dukɔa me la, nunɔlawo kple dukɔmeviwo mede dzesi naneke o. To gbɔ be wole Satana *ƒ*e kpɔkplɔ te, eye wo*ƒ*e seselelãmewo nyɔŋu ale gbegbe, eye wovɔɖi ŋutɔ hã la, woganɔa wo ɖokuiwo kpɔm ko abe Mawu *ƒ*e dukɔ tiatia ene. Subɔsubɔdɔ la nɔa edzi yim le gbadɔxɔ la me ; wonɔa vɔwo sam ɖe vɔsamlekpui, siwo wodo busu ŋunyɔe la dzi, eye gbesiagbe, wonɔa Mawu *ƒ*e yayrawo biam na dukɔ, si ɖi fɔ le Mawuvi lɔlɔtɔ la *ƒ*e ʋu ŋuti, le esime nenem dukɔ sia ganɔa mɔnu dim be yeawu e*ƒ*e Apostolowo kple dɔwɔlawo la. Nenema ke, ne woaɖe gbe*ƒ*ã nyametsotso, si ŋuti wɔna ɖeke mele o, tso dzi*ƒ*o gbadɔxɔ la me vɔ, eye woaɖo kpe xexeame *ƒ*e taɖo*ƒ*e mavɔ dzi la, anyigbadzinɔlawo manya naneke o. Ava me be dukɔ sia, si dzi Mawu *ƒ*e Gbɔgbɔ adzo le mlɔeba la, agalé subɔsubɔ *ƒ*e nɔnɔme vovovowo me ɖe asi ko, eye dzoxɔxɔ ɖe dɔ ŋua ɖe, si atso vɔɖitɔ la gbɔ, hena e*ƒ*e tameɖoɖo vɔɖi la ŋu dɔ wɔwɔ la, asɔ kple dzoxɔxɔ ɖe Mawu *ƒ*e dɔ la ŋuti pɛpɛpɛ.

Esi Sabat (Dzudzɔgbe) la dziwɔwɔ ye lahe zitɔtɔ va kristohameawo dome, eye xɔsehame nunɔlawo kple dukplɔlawo a*ƒ*o *ƒ*u até kwasiɖagbe *ƒ*e subɔsubɔa ɖe amewo katã dzi, le esime xɔsetɔwo *ƒ*e ha suea ɖe ya natri to be yemawɔ ɖe ameha gã *ƒ*e biabia dzi o ta, woatsri amesiawo *ƒ*e nya gbɔ vevie le xexeame godoo. Woagblɔ be ame sue, siwo gbe be yewomawɔ ɖe hamea *ƒ*e nuɖoanyi kple dziɖuɖua *ƒ*e se dzi o la, medze be woakpɔ mɔ le dukɔa me kura o, ke boŋ anyo be woatsɔ wo asa vɔe, ale be womagahe zitɔtɔ kple sedzimawɔmawɔ va dukɔ blibowo me o. Nya sia tɔgbi kee Yuda dumegãwo tsɔ ɖe Kristo hã ŋuti. Kayafa, aye-me gã la gblɔ be :” Enyo na mí bena ame ɖeka naku ɖe dukɔ la ta, eye bena dukɔ blibo la nagatsrɔ̃ o.» (Yoh. 11 :50) Woakpɔ be numeɖeɖe sia nyo, eye mlɔeba la, woavahe sededea ɖe ɖe go, ɖe amesiwo katã le Sabat, si nye Se enelia la, ŋuti kɔm la ŋu, eye woaɖoe be woahe to, si dze na wo*ƒ*e tosesẽ-wɔna la, eye ne wogale edzi ko la, woaɖe mɔ be dukɔa naɖe wo*ƒ*e agbe ɖa. Xexeme xoxoa, alo Europa, *ƒ*e Roma-ha kple Protestante- hamea, si de megbe le xexeme yeyea, si nye Amerika nyigba dzi la, woawɔ nu ɖeka *ƒ*omevi ɖe amesiwo dea bubu Mawu *ƒ*e Sewo katã ŋu la ŋuti.

Ekema Mawu *ƒ*e dukɔ nute*ƒ*ewɔlawo lanyrɔ̃ ɖe nuxaxa kple vevesese ɣeyiɣi gãa ɖe me, esi ŋu nyagblɔɖila la *ƒ*o nu le, hena ŋkɔe be :«Yakob *ƒ*e xaxaɣi» la. «Ale Yehowa gblɔ esi : Míese ŋɔdziɣli, vɔvɔ̃ ɖeɖe sɔŋ, eye ŋutifafaa ɖeke meli o.» «… wo*ƒ*e ŋkumewo katã

fu tititi . Alele, ŋkeke ma enye ŋkeke gã, eye ete*ƒ*e mekɔ o ; xaxaɣi li na Yakob, ke woaɖee le eme.» (Yer. 30 : 5-7)

Yakob *ƒ*e xaxa *ƒ*e zã, si me wonɔa ʋiʋlim le gbedodoɖa me, henɔa ɖeɖe tso nɔvia Esau sime biam la, enye dzesi na Mawu *ƒ*e dukɔ la, le e*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔa me toto le xaxaɣi la me. Esi wòwɔ aye ble fofoa, xɔ yayra, si wòɖo be yeana ye*ƒ*e ŋgɔgbevi Esau vɔ la, Yakob sí, heɖe e*ƒ*e agbe, elabena nɔvia do wuwu *ƒ*e vɔvɔdzi nɛ, eye wòvɔ̃ be ava wu ye. Esi wònɔ gbe dzi le *ƒ*e geɖewo megbe vɔ la, Yakob lé tɔtrɔgbɔ va a*ƒ*e *ƒ*e mɔ, le Mawu *ƒ*e yɔyɔ la nu, kple srɔawo, viawo kple e*ƒ*e lãhawo. Esime wòɖo wode-nyigba *ƒ*e li*ƒ*o dzi la, Yakob vɔ̃ ŋutɔ, esi wòse be nɔvia gbɔna be yeado goe kple aʋawɔlawo *ƒ*e hatsotsoa ɖe, si eya ŋutɔ le ŋgɔ na ɖe hlɔbiabia ta kokoko. Đeko wòdze abe esi aʋawɔnu kple akpoxɔnua ɖeke mele wosi o ta la, Yakɔb kple e*ƒ*e hatsotsoea woatsi nɔvia ŋutsu *ƒ*e dɔmedzui kple yi nu godoo. Hekpe ɖe vɔvɔ̃ gã sia ŋu la, fɔɖiɖi *ƒ*e seselelãme *ƒ*e agba kpekpẽ la hã le edzi, elabena eya ŋutɔ *ƒ*e nuvɔe he afɔku sia va edzi. Mɔkɔkpɔ ɖeka hɔ, si susɔ nɛ la, le Mawu *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ me, eye ne xɔnamea ɖe li nɛ la, gbedodoɖa me ko wòakpɔe le. Le nusiawo katã me la, Yakob meŋlɔ̃ nusi dze be wòawɔ, axɔ nɔvia *ƒ*e tsɔtsɔke, axe mɔ na afɔku, si le elalam la, wɔwɔ be o. Esime xaxaɣi la gogo vɔ la, ele na Kristo *ƒ*e nusrɔlawo be, woawo hã nawɔ abe Yakob ene. Edze be woawɔ wo*ƒ*e ŋutete katã aɖe nusi wonye vavã la fia xexeame, ale be taflatsea ɖeke maganɔ anyi na ameŋkume ʋɔnudɔdrɔ̃ kple dzɔgbevɔe, si nye mɔxexe na dzitsinya *ƒ*e vovokpɔkpɔ, si le ŋgɔ gbɔna la o.

Esime wòɖo e*ƒ*e *ƒ*ome la ɖe tɔʋu la godo, bene womagakpɔ ye*ƒ*e nuxaxa o ta la, Yakob ɖeka tsi afima, heʋli kple Mawu le gbedodoɖa me. Eʋu e*ƒ*e vodadawo me, eye wòda akpe na Mawu be enyo dɔme na ye, eye le ɖokuimeyiyi gãa ɖe me la, ebɔbɔ eɖokui na Mawu, heɖo ŋku ŋugbe, si Wɔla la do na fofoawo la dzi nɛ, kple esi wòdo na eya ŋutɔ, le ɖeɖefia, si wòkpɔ le Betel kple dzronyigbadzinɔɣi me la hã dzi nɛ. E*ƒ*e agbe ɖo xaxa me vɔ. Nusianu le afɔku me. Le viviti ma, si me eya ɖeka tsi me la, ele gbedodoɖa kple ɖokuibɔbɔ dzi na Mawu. Tete amea ɖe ɖo asi abɔta nɛ. E*ƒ*e susu yi futɔa ɖe, si le e*ƒ*e agbe dim la dzi, eye wòtsɔ e*ƒ*e dziɖelame*ƒ*o ŋusẽ la katã wɔ avu kple amesi dze edzi la. Esi ŋkeke le gogom la, amedzro la wɔ e*ƒ*e ŋusẽ, si *ƒ*o amegbetɔ tɔ ta la, katã ŋu dɔ. Ke esi wòtɔ asi e*ƒ*e aligo la, Yakob, si nɔ ʋiʋlim kple e*ƒ*e ŋusẽa katã la, zu abe lãmetututɔ ene, heku ɖe nukunu-me la *ƒ*e kɔ ŋuti kple avifafa, kple kukuɖeɖe, wɔnamanɔameŋutɔe. Enya azɔ be yete kame kple Nubabla *ƒ*e Dɔla la. To gbɔ be woɖu edzi eye wòle veve sem geɖe hã la, meɖe asi le e*ƒ*e tameɖoɖo ŋu o. Ekpe fu vevie, le tɔtɔtɔtɔ me, le nuxaxa me, le fɔɖiɖi *ƒ*e seselelãme me, le nuvɔ, si wòwɔ la ta, ɣeyiɣi didia ɖe. Azɔ la, edi be woaka ɖe edzi na ye be yekpɔ tsɔtsɔke. Dzi*ƒ*o avuwɔla la di be yeadzo le egbɔ, gake Yakob lé ɖe eŋu, hele e*ƒ*e yayra biam. Dɔla la gblɔ nɛ be: «Đe asi le ŋunye, elabena agu le dzedzem.» Gake eɖo eŋu nɛ be: «Nyemele asi ɖe ge le ŋuwò o, negbe ɖeko nayram hafi.” Kakaɖedzi kae, tenɔnɔ sesiẽ kae, eye veviedodo kae Yakob meɖe fia oa ! Nenye ɖee nya siawo tso ɖokuiŋudzedze kple ɖokuidodoɖedzi *ƒ*e susu me la, anye ne Yakob tsrɔ̃ enumake. Boŋ e*ƒ*e nu*ƒ*o*ƒ*o tso amea ɖe,

si ʋu e*ƒ*e gbɔdzɔgbɔdzɔ kple blibomademade me, vɔ heɖo dzi ɖe Mawu Nublanuikpɔla, si wɔa nute*ƒ*e le e*ƒ*e ŋugbedodo dzi wɔwɔ me la, *ƒ*e kakaɖedzi-nyawo ŋu.

«Ete kame kple Mawudɔla, eye wòɖu dzi.» (Hosea 12 :5) To ɖokuibɔbɔ, ɖokuimeʋuʋu kple toɖoɖo me la, nu kuku, gegeme kple vɔwɔla la zu ŋusẽtɔ gã le e*ƒ*e ʋiʋli kple dzi*ƒ*o *ƒ*e Gãnyenye la megbe. E*ƒ*e asi su Mawu *ƒ*e ŋugbedodo la dzi kple dzodzonyanyanya, eye Lɔlɔmavɔtɔ la mateŋu agbe nuvɔwɔla la *ƒ*e kukuɖeɖe o. Abe e*ƒ*e dziɖuɖu ŋusẽ ene, eye abe ŋusẽdodo na amesiwo adze e*ƒ*e kpɔɖeŋu yome ene la, woɖɔ li e*ƒ*e ŋkɔ. Le ŋkɔ, si le ŋku ɖom e*ƒ*e vodadawo dzi te*ƒ*e la, exɔ ŋkɔ bubua ɖe, si le ŋku ɖom e*ƒ*e dziɖuɖu la dzi nɛ. Yakob *ƒ*e ŋusẽtɔnyenye le ʋiʋli kple Mawu me la nye kakaɖedzi be aganye ŋusẽtɔ wú le e*ƒ*e ʋiʋli kple amegbetɔwo me. Megale vɔvɔm azɔ na gododo kple nɔvia, si do dɔmedzoe ɖe eŋu la o, elabena Yehowa zu e*ƒ*e akpoxɔnu.

Satana tso Yakob nu le Mawu *ƒ*e dɔlawo ŋkume hegblɔ na wo be yekpɔ ŋusẽ latsrɔe le e*ƒ*e nuvɔ̃ la ta. Ede susu tame na Esau be wòaho aʋa ɖe eŋu, eye le zã didii ma *ƒ*e ʋiʋli la me la, Satana de fɔɖiɖi *ƒ*e seselelãme susu me na Yakob, ale be wòagbɔdzɔ ate ɖa tso Mawu gbɔ. Yakob bú mɔkpɔkpɔ keŋkeŋ kloe, ke enya be ne Mawu makpe ɖe ye ŋuti o la, ku kee yeaku, eye wòtsɔ eɖokui de dzimetɔtrɔ vavã me le e*ƒ*e nuvɔ̃ gã la ta, eye wòbia Mawu *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ. Megaɖe mɔ azɔ be woaɖe ye ɖa tso ye*ƒ*e taɖodzi la gbɔ o, ke elé ɖe Dɔla la ŋuti sesiẽ kple vevesese ɣlidodo gã, vaseɖe esime wòkpɔ dziɖuɖu.

Abe alesi Satana dɔ Esau be wòalu ɖe nɔvia dzi kple dziku ene la, nenema kee wòle ame vɔɖiwo dɔ gee be woayi ɖatsrɔ Mawu *ƒ*e dukɔ la le xaxaɣi la me. Alesi wòtsɔ nya ɖe Yakob ŋutii la, nenemake wòagatsɔ nya ɖe Mawu *ƒ*e dukɔ la hã ŋutii. Ekpɔna amegbetɔviwo katã abe e*ƒ*e fiaɖu*ƒ*emeviwo ene, ke ameha sue, si lé Mawu *ƒ*e Seawo me ɖe asi la, koe tsi tre ɖe e*ƒ*e tatɔnyenye ŋu. Ne ateŋu aɖe wo ɖa keŋkeŋ tso anyigba la dzi la, e*ƒ*e dziɖuɖua ade blibo. Ekpɔe be mawudɔlawo le wo ŋu dzɔm, eye wòsusui be wotsɔ wo*ƒ*e vodadawo ke wo, evɔ menya be ɖee wotso afia na wo le dzi*ƒ*o gbadɔxɔ la me o. Enya nuvɔ, siwo wòna wowɔ la, pɛpɛpɛ, eye wòtsɔ wo ɖo Mawu ŋkume gãa wú alesi nuvɔawo le, kple susu sia bena ne Mawu nakpɔe be dukɔ ma, abe ye Satana ŋutɔ ke ene la, medze na e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ o. Egblɔ be ne Mawu adrɔ ʋɔnu dzɔdzɔe la, mateŋu atsɔ wo*ƒ*e nuvɔwo ake wo, eye wòatsrɔ̃ ye ŋutɔ kple ye*ƒ*e dɔlawo o. Exɔe se be ye*ƒ*e ade-lã wonye, eyata ele be woaɖe asi le wo katã ŋu na ye ne yeatsrɔ̃ wo.

Le esime Satana anɔ mawuviwo nu tsom le wo*ƒ*e nuvɔwo ta alea la, Mawu ɖe mɔ nɛ be wòate wo kpɔ sesiẽ alesi wòate ŋui. Wo*ƒ*e dziɖoɖo ɖe Mawu ŋu, wo*ƒ*e mawudzixɔse, kple wo*ƒ*e tenɔnɔ sesiẽ, wo katã ato kpodzo *ƒ*e dodokpɔa ɖe, si ŋu gbɔgblɔ mele o la me. Ɖkuɖoɖo wo*ƒ*e tsã-gbenɔnɔwo dzi awɔ be mɔkpɔkɔ abu ɖe wo keŋ, elabena nunyuiwɔwɔ suea ɖewo ko dzi woɖo ŋku le wo*ƒ*e agbenɔnɔ bliboa me. Wode dzesi wo*ƒ*e gbɔdzɔgbɔdzɔtɔnyenye kple alesi womedze na naneke o la. Ke Satana awɔ ŋutetewo katã be yeado ŋɔdzi na wo kple susu sia be mɔkpɔkpɔa ɖeke megali na wo o, eye be wo*ƒ*e

ɖi*ƒo*ƒo, si lé ɖe wo ŋu la mateŋu aɖe ɖa gbeɖe o. Adi be to mɔ sia dzi la, yeagblẽ wo*ƒ*e xɔse me, ale be woadze tetekpɔ me, eye woatrɔ ɖa tso Mawu yomenɔnɔ gbɔ.

To gbɔ be futɔwo ɖe to ɖee, hele klalo be yewoatsrɔe hã la, vɔvɔ, si anɔ Mawu *ƒ*e dukɔa me la, maku ɖe yometiti le Nyate*ƒ*e la ta ŋu o, ke boŋ axa nu be yemetrɔ tso ye*ƒ*e vodadawo katã me o, eye be ne nuvɔa ɖe tsi anyi la, avanye mɔxenu na Mawu *ƒ*e ŋugbedodo, si gblɔ be : «…Malé wò ɖe asi le tetekpɔ *ƒ*e ga*ƒo*ƒo, si le xexeame katã dzi va ge la me» (Nyaɖ.3 :10) la *ƒ*e mevava. Nenye ɖee wo*ƒ*e nuvɔwo tsɔtsɔke *ƒ*e kakaɖedzie le mawuviwo si la, anye ne womagavɔ̃ na fuwɔame kple ku o. Ke ne woakpɔ wo ame madzɔmadzɔwoe, eye woabú wo*ƒ*e agbe le dɛ̃ gbegblẽ, si le wosi ta la, ekema woado ŋunyɔ̃ Mawu *ƒ*e ŋkɔ ŋutɔ.

Le gowo katã me la, woase amewo anɔ nu *ƒ*om tso nugbeɖoɖameŋu, ame nɔvi dede asi ŋu, eye woakpɔ aglãdzedze kple ŋɔdzidoname *ƒ*e wɔnawo le afisiafi. Esiawo katã anyɔ̃ didi sesẽa ɖe le wo*ƒ*e luʋɔ me ke be megbedede gã sia nawu nu dzro, eye be ame vɔɖiwo hã *ƒ*e vɔɖivɔɖi wɔnawo nu natsi. Gake esime woanɔ kuku ɖem na Mawu be wòaɖo li*ƒo* na aglãdzedze *ƒ*e wɔnawo la, woabu fɔ wo ɖokuiwo vevie be ŋusẽ sɔgbɔ mele yewosi ne yewoakpa ŋgɔ nuvɔ̃ *ƒ*e *ƒ*udzagbo, si le edzi yim la o. Wose le wo ɖokuiwo me be nenye ɖee yewowɔa yewo *ƒ*e ŋutetewo katã ŋu dɔ nyuie le dɔwɔwɔ na Kristo me, hedoa ŋusẽ yewo ɖokuiwo la, anye ne Satana makpɔ ŋusẽ geɖe atsi tre ɖe yewo ŋuti alea o.

Wo*ƒ*e luʋɔwo axa nu le Yehowa ŋku me, eye woaɖo ŋku alesi wose veve ɖe wo*ƒ*e nuvɔ̃ gbogboawo ta ; ke woaɖo ŋu ɖe Ɖela *ƒ*e ŋugbedodo sia ŋu, esi gblɔ be : «Negbe ɖeko woava sim atso, eye woawɔ ŋutifafa kplim hafi, ŋutifafa ko woawɔ kplim hafi.” (Yes. 27 :5) To gbɔ be womeɖo wo*ƒ*e gbedododoɖawo ŋuti enumake o hã la, wo*ƒ*e xɔsemeʋuʋu nu metsi o. Woanɔ vɔvɔ̃ gãa ɖe, dziɖelame*ƒo* kple dzodzonyanya dziŋɔa ɖe me, ke womadzudzɔ gbedododoɖa kpɔ o. Woaku ɖe Mawu *ƒ*e ŋusẽ ŋuti abe alesi Yakob ku ɖe Dɔla la ŋu ene, eye gbe sia aɖi tso wo*ƒ*e luʋɔ me ke be : «Nyemele asi ɖe ge le ŋu wò o, negbe ɖeko nayram hafi.»

Ne menye ɖee Yakob trɔ le e*ƒ*e dzi me tsã, heʋu eme be yeto aye mɔ dzi, fi Esau *ƒ*e ŋgɔgbevinyenye yayra o la, anye ne Mawu maxɔ e*ƒ*e gbedododoɖa, aɖe e*ƒ*e agbe kple nublanuikpɔkpɔ gã o. Nenema ke wòanɔ le xaxaɣi la me be, esime woanɔ vɔvɔ kple nuxaxa *ƒ*e fuwɔame me, eye mawuviwo laɖo ŋku nuvɔa ɖe, si me womeʋu o dzi la, woakpɔ tsɔtsrɔ. Dziɖelame*ƒo* agbã wo*ƒ*e xɔse keŋkeŋ, eye womagado dzi ado gbe ɖa, abia Mawu *ƒ*e ɖeɖe hã o. Gake, to gbɔ be woabu wo ɖokuiwo ame madzɔmadzɔwoe hã la, nu ɣaɣlaa ɖeke mele wo*ƒ*e dzi me nɔ ge, si woahe ɖe go o. Wolé ŋku ɖe wo*ƒ*e nuvɔwo ŋuti le ʋɔnudɔdrɔ̃ la me vɔ, eye wotutu wo ɖa, ale be womagava wo*ƒ*e susu me akpɔ o.

Satana de susu ta me na ame geɖea ɖewo, bene woaxɔe se be Mawu metsɔa ɖe le wo*ƒ*e nute*ƒ*emawɔmawɔ me le agbemenu suesuewo me o. Gake, nusi Mawu wɔ kple Yakob la ɖee fia be meda asi ɖe nuvɔ̃ dzi, alo ɖe ewɔwɔ *ƒ*e mɔ dzi kpɔ o. Amesiwo katã anɔ agbagba

dzem be woado taflatse le wo*ƒ*e nuvɔwo ta, alo aɣla wo, eye woatsi wo me, wo me mavumavu, be womatsɔ wo*ƒ*e nuvɔ̃ ake wo o la, dzi*ƒ*ogbalẽwo aɖe wo afia, eye Satana aɖu wo dzi. Zi alesi woanɔ te*ƒ*e kɔkɔ, eye bubu geɖe anɔ wo ŋui la, nenema kee wo*ƒ*e vodada akpẽ le Mawu ŋku mee, eye kakaɖedzi hã anɔ wo*ƒ*e futɔ gã la *ƒ*e dziɖuɖu ŋutie. Amesiwo le hehem ɖe megbe le dzadzraɖowɔwɔ me na A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋkekea la, magate ŋu wɔe le xaxaɣi la me, alo le egodo, le ɣeyiɣi bubua ɖe me o. Mɔkpɔkpɔa ɖeke mele amesiawo *ƒ*omevi *ƒ*e nya ŋuti o. Ame mawo, siwo vu eme be kristotɔwo yewonye, vɔ woava ɖo xaxaɣi sesẽ mamlɛa me, dzadzraɖomawɔe la, avatsɔ dzodzonyanya kple dziɖelame*ƒ*o detoa ɖe avu wo*ƒ*e nuvɔwo me, eye le ewɔwɔ me la, ame vɔɖiwo lanɔ alɔme ɖem le wo*ƒ*e vevesese la ŋuti. Woɖokui me vuvu asɔ kple Esau kple Yuda tɔ. Amesiwo wɔa nenem nuvɔmevuvuawo la sea veve ɖe wo*ƒ*e dzidadawo *ƒ*e metsonuwo ta, ke menye ɖe wo*ƒ*e fɔɖiɖi la ta

o. Womesea veve vavãa ɖeke, ne nuvɔ̃ la nayi ŋunyɔ̃ ge na wo o. Wode dzesi wo*ƒ*e nuvɔawo, le vɔvɔ̃ na tohehe ta, ke abe alesi Farao wɔ tsã ene la, woaga*ƒ*o fi ade dzi*ƒ*o godo, nenye be vɔnudɔdrɔ̃ mava wodzi o.

Le go bubu me la, Yakob *ƒ*e ŋutinya la le kakam ɖe dzi na mí be amesiwo wote kpɔ, woble wo, hetutu de nuvɔ̃ me, gake wogbugbɔ va A*ƒ*etɔ la gbɔ kple dzimetɔtrɔ vavã la, Mawu matsɔ wo a*ƒ*u gbe gbeɖe o. Esime Satana anɔ mɔnu dim be yeatsrɔ̃ amehatsotsoe sia la, Mawu aɖo e*ƒ*e dɔlawo ɖo ɖe wo gbɔ be woadzɔ wo ŋu, ado ŋusẽ wo le ɣeyiɣi sesẽ mawo me. Satana *ƒ*e agbodzedze ɖe wo ŋu anye tamevɔɖoɖo *ƒ*e wɔnaa ɖe, si nu asẽ ŋutɔ, eye ŋɔdzi anɔ e*ƒ*e amenubeble hã ŋuti, gake A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ŋkuwo anɔ viawo dzi, eye e*ƒ*e towo hã anɔ vuvu ɖi ɖe wo*ƒ*e ɣlidodo sesẽwo ŋu. To gbɔ be xɔsetɔwo *ƒ*e nuxaxa la ado gã ɖe dzi, eye wòanɔ dzedzém abe kpodzo, si me tom wole la, *ƒ*e bibi sesẽ la le wo fiage ene hã, amesi le ɖiwo ɖem ɖa le wo ŋuti, hele wo ŋu kɔm la, avaɖe wo, eye woado go abe sika, si wololo le dzo me ene. Mawu *ƒ*e lɔlɔ̃ na viawo le wo*ƒ*e dodokpɔ sesẽtɔwo *ƒ*e ŋkeke mawo me, anɔ abe xɔlɔ-lɔlɔ̃ gã ma, si wòɖena fiaa wo le dzidzemenɔnɔ *ƒ*e ŋkekeawo me ke ene, gake la, ehiã vevie be woato dodokpɔ *ƒ*e kpodzo la me.

Ele be nusianu, si nye anyigbadzinu le wo me la nabú keŋkeŋ, bene woakpɔ Kristo *ƒ*e dzedzeme la katã le wo me.

Dziɖelame*ƒ*o kple vɔvɔ̃ *ƒ*e xaxaɣi, siwo le ŋgɔ gbɔna la, hiã tso mía si be xɔsea ɖe nanɔ mía si, esi ate ŋu ato ɖeɖiteameŋu, dɔwuame kple mía*ƒ*e mɔkpɔkpɔwo *ƒ*e megbetsitsi me mavãmavãe, xɔsea ɖe, si magbɔdzɔ gbeɖe, ne dodokpɔa asesẽ ale gbegbe hã o. Wotsɔ amenuveɣi la na amesiame be woadzra eɖokui ɖo. Yakob ɖu dzi elabena eɖoe ɖe ta me, eye wòdo veviee. E*ƒ*e dziɖuɖu la nye kutrikuku-gbedodoɖa *ƒ*e ŋusẽ ɖeɖe fia. Amesiwo katã laɖo ŋu ɖe Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo ŋu abe alesi wòwɔ ene, eye woanye movevietɔ kple veviedolawo, abe eya ene la, aɖu dzi abe eyama ke ene. Amesiwo wòsesẽ na be woagbe nu le wo ɖokuiwo gbɔ, abɔbɔ wo ɖokuiwo kple aɖatsi le Mawu ŋku me, ado gbe

ɖa vevie madzudzɔmadzudzɔe, na Mawu *ƒ*e yayra xɔxɔ o la, maxɔe o. Kristotɔ ʋɛa ɖewo koe se

« ʋiʋli kple Mawu » gɔme. Nenema kee ame suea ɖewo koe te ŋu dia Mawu *ƒ*e xɔname kple koko*ƒ*o*ƒ*o detoa ɖe, si *ƒ*e ŋusẽ tso luʋɔ *ƒ*e goglo*ƒ*e ke. Ne dziɖelame*ƒ*o manyagblɔa ɖe *ƒ*e viviti tsyɔ̃ koko*ƒ*olawo dzi la, ame ʋea ɖewo koe te ŋu tena ɖe Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo ŋu kple xɔse maʋãmaʋã.

Amesiwo anye xɔseʋetɔwo le egbe ŋkekewo me la, le Satana *ƒ*e beble *ƒ*e ŋusẽ kple ame *ƒ*e dzitsinya dzi zizi *ƒ*e sedede, si gbɔna la *ƒ*e afɔku gãa ɖe me. Eye ne woate ŋu ado dzi le dodokpɔ me hã la, woavatsi dziɖelame*ƒ*o gãa ɖe me le xaxayi la me, le esi dzidodo ɖe Mawu ŋuti memã wo o la ta. Alea ye wòanɔ be xɔse nufiafia, siwo wogbe sɔsrɔ̃ le ŋkekenyuiwo me la, woavasrɔ̃ wo le dziɖelame*ƒ*o *ƒ*e amedzinɔnɔ ŋusẽtɔe *ƒ*e ga*ƒ*o*ƒ*owo me.

Tso fifia xoxo la, ele be míanɔ Mawu *ƒ*e ŋugbedodowo dom kpɔ. Mawudɔlawo le to lém ɖe gbedododoɖa ɖesiaɖe, si wowɔ tso dzi vavã me kple veviedodo la ŋuti. Anyo na mí be míaxe mɔ na dzidzeme didi wú esi míaxee ɖe mía kple Mawu dome kadede nu. Ahedada gã menɔnɔ, nugbegbe keŋkeŋ le ameɖokui gbɔ faa le Mawu *ƒ*e didi nu la xɔ asi wú kesinɔnuwo, ŋkɔgãxɔxɔ, dzidzemenɔnɔ kple amegbetɔwo *ƒ*e xɔlɔkadede mawumanɔmee la fũ. Mina gbedododoɖa *ƒ*e asinukpɔkpɔ nanɔ mía si. Ne míeɖe mɔ be xexesiamenuwo naxɔ mía me, ale be míaŋlɔ gbedododoɖa be la, ate ŋu ava me be A*ƒ*etɔ la akpɔe be, anyo be yeaɖe mí tso mía*ƒ*e domenyinu, siwo ate ŋu nye galɔlɔ, a*ƒ*e kple agble wɔnukuwo la, si me, ale be gbedododoɖa ɣeyiɣiwo nasu mia si.

Sɔhɛwo mage ɖe nuvɔ̃ me kpɔ, ne womelɔ̃ wokplɔ wo to mɔ bubua ɖe, si to vovo na esi ko dzi woate ŋu bia Mawu *ƒ*e yayra le la o. Nenye be gbe*ƒ*ãɖela, siwo aɖe gbe*ƒ*ã toklãnya mamlɛa na xexeame, abia Mawu *ƒ*e yayra, eye womawɔe kple ɖekematsɔleme kple kuvia *ƒ*e gbɔgbɔ o, ke boŋ kple dzo kple xɔse, abe alesi Yakɔb wɔe ene la, ekem woateŋu agblɔ le afisiafi, abe Yakɔb ene, be: «Mekpɔ Mawu ŋku me kple ŋku me, gake metsi agbe." (Mos. I; 32 : 31). Le dzi*ƒ*o la, woabu wo abe fiaviwo ene, abe ŋusẽtɔ, siwo te kame kple Mawu kple amewo, eye woɖu dzi ene.

Xaxayi, si meva kpɔ o la, atu mí kpuie, eye nute*ƒ*ekpɔkpɔa ɖe, si mele míasi kpɔ o, si masu ame geɖewo si hã o, le esi wogbe édidi ŋuti la, hiã na mí veviẽ ŋutɔ. Evana eme enuenu be afɔku, siwo míenɔa mɔ kpɔm na la, nu mesẽa ŋu abe alesi míesusunɛ ene o. Gake la, xaxa, si le mía ŋgɔ ya, manɔ nenema o. Alekeake amea ɖe laɖe susu a*ƒ*o nu tso xaxaɣi sia ŋutie la, mate ŋu aɖe ɣeyiɣi vɔ̃ sia *ƒ*e ŋɔdzinu manyagblɔ, si wònye la *ƒ*e kpekpẽme ɖe go gbeɖe o. Le dodokpɔ *ƒ*e ɣeyiɣi ma me la, ele na luʋɔ ɖesiaɖe ŋutɔ be, wóaɖe eɖokui nu le Mawu ŋku me. Eye ne wòanye be Noa, Daniel kple Hiob anɔ afima ɣemaɣi la, A*ƒ*etɔ Yehowa be: «Metà ɖokuinye *ƒ*e agbe : Womaɖe ŋutsuvi alo nyɔnuvia ɖeke o, negbe woawo ŋutɔ *ƒ*e agbe ko woaɖe le wo*ƒ*e dzɔdzɔenyenye ta." (Xez. 14: 20).

Ekema egbegbe, esime mía*ƒ*e Nunɔlagã la le nyaxɔɖakɔdɔ wɔm ɖe míata lae míadi vevie be míade Kristo *ƒ*e blibodede la gbɔ. Mía*ƒ*e Đela la meɖe asi le edɖokui ŋuti na tetekpɔ *ƒ*e ŋusẽa ɖeke wòaɖu edzi, le tamesusu me ŋutɔ gɔ̃ hã o. Ke Satana kpɔna bebe*ƒ*ea ɖe kokoko le amegbetɔvi, si metrɔ dzi me o la me, le kpɔɖeŋu me fɔɖiɖi *ƒ*e dzodzroa ɖe, si wòɣla ɖe edɖokui me, si dzi futɔ la *ƒ*e tetekpɔwo tona kpɔa ŋusẽ le. Ke Kristo ya gblɔ be : Xexeame fia gbɔna, eye mekpɔ naneke le ŋunye o (Yoh. 14 : 30) Satana mete ŋu kpɔ naneke le Mawu *ƒ*e Vi la me, si dzi wòato aɖu dzi o. Kristo lé Fofoa *ƒ*e Sewo me ɖe asi, eye nuvɔa ɖeke menɔ eme, si anye gomekpɔkpɔ na Satana o. Esia nye nɔnɔme, si me amesiwo ato xaxayi la me la, lanɔ.

Agbe sia me ko wòdze na mí le be míamã ɖa tso nuvɔ̃ gbɔ le, ne míexɔ Kristo *ƒ*e nuvɔkɔkləɖa *ƒ*e ʊu la dzi se ko. Mía*ƒ*e Đela vevie la le mía kpem be mía*ƒ*o *ƒ*u ɖe ye ŋu, ne míatsɔ mía*ƒ*e gbɔdzɔgbɔdzɔ la awɔ ɖeka kple ye*ƒ*e ŋusẽ, mía*ƒ*e numanyamanya awɔ ɖeka kple ye*ƒ*e nunya, mía*ƒ*e madzemadze awɔ ɖeka kple e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye *ƒ*e dzenawo. Kristotɔ-gbenɔnɔ lae nye nusrɔ*ƒ*e, afisi dze be miasrɔ̃ Kristo *ƒ*e dɔmefafa kple ɖokuibɔbɔ le. Esiata A*ƒ*etɔ la tsɔa agbe mɔ vavãwo ɖoa mía ŋkume ɖaa, ke menye mɔ, siwo dze mía ŋu, siwo le bɔbɔe, siwo dzi zɔzɔ vivia mía nu lae o. Edze be míawɔ dɔ kple mɔnu, siwo ŋu dɔ A*ƒ*etɔ la le wɔwɔm, le mía*ƒ*e dẽ tɔtrɔ me ɖe dzi*ƒ*o kpɔɖeŋu la tɔ ŋuti. Enye ameɖokui *ƒ*e agbe dome gbegblẽ be wòanɔ dɔ sia hem ɖe megbe, alo aɖe ŋu ɖi le ewɔwɔ ŋuti.

Le ɖeɖefiaa ɖe me la, Apostolo Yohanes se gbea ɖe, si le gbɔgblɔm be: «…Baba na anyigba kple atsia*ƒ*u, elabena Abosam ɖi va mia gbɔ, eye dzi le ekum ŋutɔ; elabena enyae be vovoɣi via ɖe ko yekpɔ.» (Nyaɖ. 12:12). Nusiwo ava ve me, siwo na be ɣlidodo sia ɖi tso dzi*ƒ*o la, nye ŋɔdzinya gã ŋutɔ. Zi alesi e*ƒ*e vovoɣi la le vɔvɔm ɖee la, zi geɖe ma ke Satana le dɔmedzoe dom, eye e*ƒ*e amenubeble kple tsɔtsrɔ-dɔ la hã aɖo e*ƒ*e kɔkɔ*ƒ*e le xaxaɣi la me.

Madidi o, dzesi, siwo womekpɔ kpɔ o la, lado le dziŋgɔli me, esiwo lanye gbɔgbɔ vɔwo *ƒ*e nukunudɔwo ɖeɖe fia. Gbɔgbɔ blibawo laɖi tsa le fiawo kple anyigbadzitɔwo katã dzi, be woable wo nu, ne woa*ƒ*o *ƒ*u wo*ƒ*e ŋusẽwo ɖe Satana tɔ ŋuti, ale be woaho aʋa gã susɔea ɖe dzi*ƒ*o *ƒ*e dziɖuɖu la ŋuti. Alea ye wòanɔ be fiawo kple wo*ƒ*e ŋutimewo latsi beble gã sia me. Amea ɖewo latsi tre, ado wo ɖokuiwo ɖe dzi, be yewoe nye Kristoa ŋutɔ. Woada ŋkɔ ɖe wo ɖokuiwo dzi be yewo nye ɖela, eye woabia subɔsubɔ, si nye xexeame katã Đela ɖeka tɔ la, na wo ɖokuiwo. Nuku-dɔyɔyɔwo lava me, eye woado wo ɖokuiwo ɖe dzi be yewoxɔ ɖeɖefia, siwo tsi tre ɖe Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔeawo *ƒ*e ɖasedɪdɪwo ŋu la, tso Mawu gbɔ.

Wɔna, si a*ƒ*o ta na aʋatsokaka *ƒ*e hlɔnya gã la, enye Satana *ƒ*e agbagbadzedze be wòaɖe edɖokui fia le Kristo *ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e dzedze me. Hamea ʊu eme le ɣeyiɣi didia ɖe me be Yesu *ƒ*e tɔtrɔva lae nye ye*ƒ*e mɔkpɔkpɔ *ƒ*e nuwu*ƒ*e. Ke aʋatsokafofo gã la awɔ ŋutetewo katã be wòadzé na amewo be Kristo va ɖo. (609) Le te*ƒ*ete*ƒ*ewo le anyigba dzi la, Satana aɖe edɖokui fia le amehawo dome le fiagãnyenye *ƒ*e nɔnɔme me kple kekeli gãa

ɖe abe alesi Yohanes *ƒ*o nu tso Yesu ŋu le Nyaɖeɖefia *ƒ*e agbalẽ ta 1: 13-15 me ene. Ɲutikɔkɔe, si a*ƒ*o xlãe la, a*ƒ*o ta na nusianu, si amegbetɔ *ƒ*e ŋkuwo kpɔ kpɔ la. Eye woado dziɖuɖuɣli sia be: «Kristo va vɔ! Kristo va vɔ! » Dukɔ la ade ta agu nɛ kple subɔsubɔ *ƒ*e bubudeameŋuwo, eye wòakɔ e*ƒ*e asiwo dzi ahayra wo. E*ƒ*e gbe afa miaa, vɔ ahavivi sese ŋutɔ. Atsɔ lɔlɔ̃ kple nublanuikpɔkpɔ gblɔ dzi*ƒ*o nyate*ƒ*enya aɖe, siwo ayɔ kple amenuveve, nya, siwo A*ƒ*etɔ Yesu lɔa gbɔgblɔ la ; ayɔ dɔ dɔlélawo, eye abe amesi nye Kristo ene la, agblɔ be yetsɔ kwasiɖa ŋkekea ɖɔ li Sabat la, eye wòade se be amewo katã nakɔ ŋkeke, si yeyra la ŋuti abe dzudzɔgbe ene.

Aɖe gbe*ƒ*ã be amesiame, si aganɔ kwasiɖa *ƒ*e ŋkeke adrẽlia ŋuti kɔm la, lado busu ye*ƒ*e ŋkɔ ŋuti, le esi wòagbe toɖoɖo dɔla, siwo yedɔ ɖo ɖa kple keklẽ kple nyate*ƒ*e la, *ƒ*e gbe dzi wɔwɔ. Esia anye avatsokaka gãtɔ, si a*ƒ*o ta na beble-dɔ sia beble-dɔ, si Satana awɔ kple aɖaŋudede gã la. Abe alesi Simon afakala la na Samariatɔwo *ƒ*e nu ku le e*ƒ*e afãkaka ta ene la, nenema ke amehawo, ɖeviwo kple tsitsiawo siaa, axɔ nukunu-me sia dzi se, eye woado ɣli be: «Ame siae nye Mawu *ƒ*e ŋusẽ la, esi woyɔna be gãa. (Dɔwɔwɔwo 8: 10)

Gake Mawu *ƒ*e dukɔ la maɖe asi le eɖokui ŋuti be woakplɔe to mɔ tatra dzi o. Avatso-Kristo sia *ƒ*e nufiafiawo masɔ kple Ɲɔŋlɔ̃ Kɔkɔeawo o. E*ƒ*e yayranyawo ayi na amesiwo asubɔ alo ade ta agu na lã la kple e*ƒ*e legba la, wo amesiwo ŋuti Biblia gblɔ le be: woano Mawu *ƒ*e dɔmedzoe *ƒ*e aha tsimatɔe, si wokɔ ɖe e*ƒ*e dɔmedzoe-kplu la me.

Le go bubu me, womeɖe mɔ na Satana be wòasrɔ̃ Kristo *ƒ*e vava la awɔ wòade blibo o. A*ƒ*etɔ la ŋutɔ gblɔe ɖi na e*ƒ*e nusrɔlawo be woakpɔ wo ɖokuiwo dzi nyuie tso beble sia ŋuti, eye wògblɔ nɔnɔme, si me eya ŋutɔ le vava ge le la ɖi, eme kɔ nyuie: «Elabena avatsokristowo kple avatsonyagblɔɖilawo atsi tre, eye woafia dzesi gãwo kple nukunuwo, bena ne woate ŋui la, woaflu ame tiatiawo hã… Eyaŋuti ne wogblɔ na mi bena: Kpɔ ɖa, ele gbedzi, migayi o; kpɔ ɖa, ele xɔgã me, migaxɔe se o. Elabena alesi dzi kea dzo le ɣedze*ƒ*e, eye wòklẽna ɖe ɣetoɖo*ƒ*ee la, nenema ke lanye Amegbetɔvi la *ƒ*e vava. (Mateo 24:24-27)

Womate ŋu asrɔ̃ Yesu *ƒ*e vava alea wòade blibo o. Elabena xexeame katã le ekpɔ ge, aɖi ɖase le eŋuti.

Amesiwo katã lasrɔ̃ Biblia kple veviedodo, eye Nyate*ƒ*e la lɔlɔ̃ le wo me la, ɖeɖe koe lado go tso bleble gã, si le xexeame katã dzi va ge la me. Mawu *ƒ*e Nya la ɖeɖe koe ate ŋu kpe ɖe wo ŋuti bene woateŋu ade dzesi ameblela, si trɔ e*ƒ*e nɔnɔme la. Xaxaɣi la ava na amewo katã, eye ɖeɖekpɔɣi la mee woade dzesi kristotɔ vavãwo le. Đee Mawu *ƒ*e dukɔ la li ke sesiẽ ɖe Mawu *ƒ*e Nya la dzi egbea, ale gbegbe be eya ŋutɔ *ƒ*e susuwo maflui oa? Le xaxaɣi sia *ƒ*omevi me la, ɖee wòaziɔ ɖe Biblia ŋu, ɖe Biblia ɖeka ko ŋua? Ne ate ŋui la, Satana axe mɔ nɛ be wòaganɔ te le ŋkeke ma dzi o. Nuwo le esi nɔ ge ale gbegbe be e*ƒ*e mɔ la ayɔ fũ kple xexeame kesinɔnuwo kple fuwɔame *ƒ*e agba kpekpewo, ale be ne dziwo

me nayɔ fũ kple agbe sia me nuxaxawo, eye dodokpɔ ŋkeke la avadze xɔsetɔwo dzi le avo me, abe fiafitɔ ene.

Ne du, siwo me kristosubɔsubɔ xɔ te*ƒ*e le la, *ƒ*e dziɖuɖu vovovoawo avawɔ se tsi tre ɖe Mawu *ƒ*e Sewo dziwɔlawo ŋuti, aɖe wo afia abe amesiwo tsi tre ɖe dukɔa *ƒ*e sededewo ŋuti ene, eye woade wo asi na wo yometilawo la, ekem mawuviwo asi tso du gãwo kple kɔ*ƒ*ewo me, a*ƒ*o wo ɖokuiwo nu *ƒ*u ɖe habɔbɔwo me, ayi ɖanɔ adzɔge-adzɔge vĩi, kple te*ƒ*e, si amea ɖeke mele o la. Ame geɖewo lakpɔ bebe*ƒ*e le towo tame, eye, abe Piemont-balime *ƒ*e xɔsetɔwo ene la, woatsɔ anyigba *ƒ*e kɔkɔ*ƒ*ewo awɔ wo*ƒ*e subɔsubɔ*ƒ*e kple wo nɔ*ƒ*e, eye woada akpe na Mawu ɖe agakpe, siwo zu mɔ̃ sesẽ na wo la ta. (Yes.33 :16). Gake ameha gãa ɖe, si atso dukɔwo katã me, ɖeviwo kple tsitsiawo, kesinɔtɔwo kple amedahewo, ameyibɔwo kple yevuwo katã lakpe ŋutasesẽ dziŋɔ̃ *ƒ*e fu le gakpɔ sesẽwo me. Mawu *ƒ*e lɔlɔtɔ vevie siawo, si wode kɔsɔkɔsɔ, eye wotso kufia na la, akpe fu ŋkeke geɖe le gaxɔwo me. Woade wo dome amea ɖewo gumexɔ nyɔŋu, dovivitiwo me, be woaku dɔwuame *ƒ*e ku le afima. Amegbetɔa ɖeke *ƒ*e to mase wo*ƒ*e xɔname ɣlidodo, eye amea ɖeke hã meli axɔ na wo o.

Đee A*ƒ*etɔ la aŋlɔ e*ƒ*e dukɔ la be le ga*ƒ*o*ƒ*o sesẽ ma mea? Đee wòŋlɔ Noa dzɔdzɔetɔ la be, esime wòtsɔ tsiɖɔɖɔ drɔ̃ vɔnu Noa ɣeyiɣi me tɔwoa ? Đee wòŋlɔ Lot be, esime dzo dza tso dzi*ƒ*o hefiã gbadza*ƒ*e-nyigba duwoa ? Đee wòŋlɔ Yosef be, esime eya ɖeka tsi trɔsubɔlawo dome le Egiptea? Đee wòŋlɔ Eliya be, esime Izebel di be yeawu eya hã abe alesi wòwɔ ɖe Baal *ƒ*e nyagblɔɖilawo ŋuti enea? Đee wòŋlɔ Yeremia be, esime wodee vudo doviviti la mea ? Đee wòŋlɔ Israelvi etɔ̃, siwo wode kpodzo me la bea? Alo Daniel le dzatawo *ƒ*e do me la bea?

«Zion gblɔ be: Yehowa gblẽm ɖi, A*ƒ*etɔ la ŋlɔm be. Đee nyɔnu aŋlɔ e*ƒ*e vidzĩe be, eye e*ƒ*e dɔme agbe tɔtrɔ ɖe e*ƒ*e dɔmevi ŋua? Ne woawo ŋlɔe be hã, nye ya nyemaŋlɔ wò be o! Kpɔ ɖa, meŋlɔ̃ wò ɖe nye asi ŋu, wò gliwo le ŋkunye me ɖaa.» (Yesaya 49:14- 16) Yehowa Zebaot gblɔ be …amesi ka asi mia ŋu la, eka asi ye*ƒ*e ŋkuvi ŋu. (Zax.2:12)

To gbɔ be futɔwo ade wo gaxɔ me hã la, gaxɔwo *ƒ*e gliwo mate ŋu axe mɔ ɖe wo*ƒ*e luvɔ kple Kristo dome-kadede nu o. Amesi le wo*ƒ*e gbɔdzɔgbɔdzɔ ɖesiaɖe kpɔm, si nya wo*ƒ*e dodokpɔ ɖesiaɖe hã la, *ƒ*o ta na anyigbadzi ŋusẽtɔwo katã. Gaxɔ mawo azu fiasãwo. Mawudɔlawo ava wo gbɔ le afisi ke wo*ƒ*e gaxɔ goglowo anɔ, eye woahe kekeli kple dzi*ƒ*o ŋutifafa va na wo. Gaxɔ mawo anɔ na wo abe fiasã me ene, elabena afima amesiwo si xɔse *ƒ*e agbɔsɔsɔ le la le. Wo*ƒ*e gliwo laklẽ kple dzi*ƒ*o kekeli abe alesi wònɔ le filipi gaxɔ me, afisi Paulo kple Silas do gbe ɖa, dzi kafuhawo na Mawu le, le zã titina la ene.

Mawu *ƒ*e vɔnudɔdrɔ̃ lava amesiwo ladi be woaté Mawu *ƒ*e dukɔa ɖe to, atsrɔ̃ wo la dzi. E*ƒ*e dzigbɔgbɔ blewu didie na vɔwɔlawo na be amewo *ƒ*e dzime ga sesẽ, helia ɖe dzi goŋgoŋ; ke wo*ƒ*e tohehe, si adzi ŋɔ̃ ŋutɔ le wo*ƒ*e tosesẽ didie ta la, ava wo dzi godoo, eye mada o. «Elabena Yehowa akɔ eɖokui ɖe dzi abe le Perazim-to la gbɔ ene, eye wòanyrã

abe le Gibeon-bali me ene, ne wòawɔ e*ƒ*e dɔ, dɔ tutɔ enye e*ƒ*e dɔ la, ne wòawɔ e*ƒ*e nuwɔwɔ, nuku enye e*ƒ*e nuwɔwɔ." (Yes. 28:21)

Anye dɔ tutɔa ɖe na Yehowa, mía Mawu nublanuikpɔla la, be wòahe to na e*ƒ*e nuwɔwɔwo kple anyrãwɔwɔ, elabena «Ale A*ƒ*etɔ Yehowa gblɔ esi: Metà ɖokuinye *ƒ*e agbe be: Ame vɔɖi *ƒ*e ku mevivia nunye o, negbe be ame vɔɖi naɖe asi le e*ƒ*e zɔzɔme ŋu ne wòanɔ agbe boŋ ye." (Xez. 33:11) A*ƒ*etɔ la nye «Nublanuikpɔla kple amenuvela, amesi gbɔa dzi blewu, eye e*ƒ*e amenuveve kple nute*ƒ*ewɔwɔ sɔ gbɔ… Yehowa tsɔa nuvɔwo kena, gake matsɔ fɔɖila awɔ fɔmaɖila o.» (Mose II 34:6,7) «Yehowa gbɔa dzi blewu, eye ŋusẽ gã le esi, ke megbea tohehe o.» (Nax. 1:3) A*ƒ*etɔ la atsɔ vɔnudɔdrɔ̃ sesẽwo abia hlɔ̃ ɖe e*ƒ*e Se la *ƒ*e ŋusẽ, si dzi wotu afɔe la ta. Míate ŋu ade dzesi tohehe, si ava vɔwɔlawo dzi la, *ƒ*e kpekpẽme, ne míekpɔ alesi wòsesẽ na Mawu be wòawɔ vɔnudɔdrɔ̃ sia ŋu dɔ. Ɣeyiɣi geɖe A*ƒ*etɔ la gbɔ dzi blewuu na dukɔ sia be yematsrɔe ɖa o, negbe e*ƒ*e vodada *ƒ*e dzidzenu, si kpɔm wòle la, koe ayɔ gba go hafi. Ke mlɔeba la, avano e*ƒ*e dɔmedzui-kplu, si me e*ƒ*e amenuveve mele o la.

Ne Kristo lawu e*ƒ*e nyaxɔɖeakɔdɔ la nu le dzi*ƒ*o gbadɔxɔ la me la, ekema ŋɔdzinya sia lava me be amesiwo de ta agu na lã la kple e*ƒ*e legba, eye woxɔ e*ƒ*e dzesi la, lano Mawu *ƒ*e dɔmedzoe *ƒ*e aha, tsimatɔe, esi wokɔ ɖe e*ƒ*e dɔmedzoekplu la me. (Nyaɖ. 14 :9,10) Fuwɔame, siwo va Egipte dzi, esime tututu Mawu le Israel ɖem la, *ƒ*omevi kee lava xexeame dzi, tetie ko Mawu avaɖe e*ƒ*e dukɔa zi mamlɛa, ke fuwɔame siawo akeke ta, eye woasesẽ wú tsã. Míekpɔ afisi woŋlɔ fuwɔame siawo ɖo la le Nyaɖeɖefia *ƒ*e agbalẽa me: «… e*ƒ*e kplu la kɔ ɖe anyigba dzi, eye *ƒ*o*ƒ*oe vɔ, si vena ŋutɔ la, *ƒ*o amesiwo ŋu lã la *ƒ*e dzesi le kple amesiwo de ta agu na e*ƒ*e legba la." «… e*ƒ*e kplu la kɔ ɖe atsia*ƒ*u me, eye wòtrɔ zu abe ame kukua ɖe *ƒ*e vu ene.» «…e*ƒ*e kplu la kɔ ɖe tɔsisiwo kple tsi dzidziwo me, eye wotrɔ zu vu." (Nyaɖ. 16:2-6) Ne fuwɔame siawo nu gasesẽ ŋutɔ hã la, Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye la le ete*ƒ*e, eye étɔ dzɔ. Mawu *ƒ*e Dɔla la gblɔ be : «…Wò Kɔkɔetɔ la, wòe nye dzɔdzɔetɔ, le esi nedrɔ̃ vɔnu alea la ŋuti ; elabena wotrɔ ame kɔkɔewo kple nyagblɔɖilawo *ƒ*e vu kɔ ɖe anyi, eye nètsɔ vu na wo bena woano, eye wòdze wo nenema." (5, 6) Esi wotso kufia na mawuviwo la, woɖi fɔ le wo*ƒ*e vu ŋu, abe woawo ŋutɔ *ƒ*e asi wotsɔ kɔe ɖi ene. Nenema tututu Yesu gblɔ le e*ƒ*e ɣeyiɣime tso Yuɖatɔwo ŋue be, woɖi fɔ le Nyagblɔɖilawo kple ame dzɔdzɔe, siwo *ƒ*e vu wokɔ ɖi, tso keke Abel, dzɔdzɔetɔ la, dzi ŋuti, elabena gbɔgbɔ ma kee le woawo hã me, eye woawo hã le didim be woawɔ abe nyagblɔɖilawo wula mawo ene.

Le fuwɔame, siwo dze esiawo yome la, wona ŋusẽ ɣe be wòafiã amegbetɔwo. (Nya ɖ.16 :8,9) Le ɣeyiɣi sesẽ mawo me, alesi nyagblɔɖilawo *ƒ*o nu le anyigba *ƒ*e nɔnɔme ŋuti la enye esi : «Agble zu gbegbe, eye anyigba le nu xam… agblemetiwo katã ke hã ; dzidzɔkpɔkpɔ nu tso le amegbetɔviwo dome…. Blikuwo lé akpɔ̃ ɖe to me, avawo ɖi *ƒ*u*ƒ*lu… Gbemelãwo hã le xɔxlɔm na wò, elabena tɔvuwo mie, eye dzo bi lãnyi*ƒ*ewo *ƒ*e

gbewo. (Yoel 1:10-12, 17-20). Nyɔnu, siwo dzia ha le fiasãwo me la, afa avi gbemagbe, ame kukuwo asɔ gbɔ, eye woazi ɖoɖoe atsɔ wo *ƒ*u gbe ɖe te*ƒ*ewo katã. (Amos 8 :3)

Fuwɔame siawo makpe xexeame katã ɖo o, anye ne anyigbadzitɔwo katã latsrɔ. Gake anye Mawu *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ, si atso e*ƒ*e dziku me, *ƒ*e vɔɖitɔwo kekeake, si tɔgbi meva xexeame dzi kpɔ o la, *ƒ*e wɔna. Mawu *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ, siwo va amegbetɔwo dzi, do ŋgɔ na amenuveve ɣeyiɣia *ƒ*e nuwuwu la, mesesẽ nenema gbegbe o, elabena e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ ganɔ dɔ wɔm. Yesu *ƒ*e ʋu, si wòkɔ ɖi le wo ta la, kpɔa wo dzi kokoko, be woagaxɔ wo*ƒ*e nuvɔwo *ƒ*e fetu, si dze la o ; ke le fuwɔame susɔeawo ya me la, Mawu akɔ e*ƒ*e dɔmedzoe la ɖi, nublanui makpɔtɔe.

Gbemagbe la, ame geɖe ladi Mawu *ƒ*e amenuveve, si wogbe le ɣeyiɣi didia ɖe me la, té nɔnɔ azɔ. «Ale A*ƒ*etɔ Yehowa gblɔ esi: kpɔ ɖa, ŋkekewo li gbɔna, eye maɖo dɔwuame ɖe anyigba dzi, ke menye abolodɔ, alo tsikɔwuame ɖe tsi ŋu o, ke boŋ ɖe Yehowa *ƒ*e nyawo sese ŋu. Woanɔ ya mum tso atsia*ƒ*u nu, yi atsia*ƒ*u nu, eye woanɔ tsatsam tso anyiehe yi ɣedze*ƒ*e, ne woadi Yehowa *ƒ*e Nya, ke womakpɔe o.» (Amos 8 :11,12)

Womaɖe Mawuviwo ɖe aga le fukpekpe la me o ; gake to gbɔ be woti wo yome, wɔ fu wo, eye wotsi ahedada kple dɔwuame me hã la, womatsi ku si me o. Mawu, si kpɔ Eliya ta la, magblẽ viawo dometɔa ɖeke ɖi o. Amesi nya wo*ƒ*e ta ɖa *ƒ*e xexlẽme la alé be na wo, eye wòanyi wo le dɔwuame ɣeyiɣi la me. Esime ame vɔɖiwo anɔ kukum le dɔwuame kple dɔ vɔ̃ *ƒ*e nugbegblẽ ta la, mawudɔlawo ladzɔ ame dzɔdzɔeawo ŋu, akpɔ wo*ƒ*e hiahiãwo gbɔ na wo. Na amesi zɔna le dzɔdzɔenyenye me la wodo ŋugbe sia be : «…Woana aboloe, eye e*ƒ*e tsi mamie o.» (Yes.33 :16b) «Ame dahewo kple hiãtɔwo, siwo le tsi dim, ke ɖeke meli o, eye wo*ƒ*e aɖe *ƒ*u le tsikɔwuame ta la, nye Yehowa makpe ɖe wo ŋu, nye Israel *ƒ*e Mawu, nyemagblẽ wo ɖi o.» (Yes. 41 :17)

Gboti maga*ƒ*o se o, eye weinka matse o ; amiti agbe ami nana, eye agblewo magana nuɖuɖu o ; woatsrɔ̃ alẽwo le lãkpɔwo me, eye nyiwo maganɔ lãxɔwo me o. Ke nyea matso aseye, eye makpɔ dzidzɔ ɖe Mawu, nye Xɔnametɔ la ŋu. (Xab.3 :17,18).

Yehowa enye ŋuwòdzɔla, Yehowa enye wò vɔvɔli le wò nuɖusi me. Ɣe maɖu wò le ŋkeke me o, eye ɣleti hã le zã me o. Yehowa adzɔ ŋuwò tso vɔwo katã me, adzɔ wò luʋɔ ŋu. (Ps. 121 :5-7). Elabena aɖe wò tso xevimɔtrela *ƒ*e adoboli me, tso dɔvɔ, si gblẽa nu me. Atsɔ e*ƒ*e fu atsyɔ̃ dziwò, eye e*ƒ*e aʋala te nabe ɖo ; akpoxɔnu gã kple ɖagbitɔ enye e*ƒ*e Nyate*ƒ*e la. Màvɔ̃ zã me ŋɔdzi kple aŋutrɔ, si le ʋɔ lũm le ŋkeke me, dɔvɔ, si le zɔzɔm le blukɔ me kple dɔ xɔleameŋua, si le nu gblẽm le ŋudɔ la o. Akpe nenɔ anyi dzem ɖe axawò, eye akpe ewo ɖe wò nuɖusi me, ke wò la, mate ɖe ŋuwò o. Vavã, akpɔe kple wò ŋkuwo, eye akpɔ alesi woaɖo ete*ƒ*e na ame vɔɖiwoe. Elabena Yehowa enye wò sitso*ƒ*e, eye Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la netsɔ wɔ nɔwò*ƒ*ee. Dzɔgbevɔe ma*ƒ*o go wò o, eye hiãkame mate ɖe wò agbadɔ ŋu o. (Ps. 91 : 3-10)

Gake le amegbetɔ ƒe nukpɔkpɔ nu la, ewɔ abe ɖee mawuviwo le woƒe ʋu tsɔ ge atré woƒe ɖasedidi la nu abe alesi xɔsetakula, siwo dze wo ŋgɔ la, wɔe ene. Woawo ŋutɔ de asi vɔvɔ̃ me be, yewoƒe Aƒetɔ la gblẽ yewo ɖe futɔ la ƒe asi me. Enye vevesese gã ŋutɔ ƒe ɣeyiɣi na wo. Ðkeke kple zã, wole ɣlidodo dzi na Yehowa be wòava xɔ na yewo. Ame vɔdiwo ɖu dzi, eye fewuɖunya sia di le wo me be : «Afika miaƒe xɔse la le azɔ ? Nukata Mawu mevaxɔ mi le mía si o, ne nye nyateƒe be viawo mienye ?" Tete, ame kɔkɔeawo laɖo ŋku Yesu dzi, esime wònɔ atitsoga ŋu, eye nunɔlagãwo, agbalẽfialawo kple dumegãwo ɖu fewu le eŋuti le gbɔgblɔm bena : «Eɖe ame bubuwo, eye mate ŋu aɖe ye ŋutɔ ɖokui o ; nenye Israel ƒe Fia wònye la, ekema ne di le atitsoga la ŋuti azɔ, eye míaxɔ edzi ase.» (Mat. 27 :42) Ame dzɔdzɔewo katã laʋli vevie kple Mawu, abe alesi Yakob ʋli ene. Woƒe luʋɔ me ƒe ʋiʋli adze le woƒe mo siwo afu tititi la, gake womadzudzɔ gbedodoɖa vevie o.

Nenye ɖee amegbetɔwo ate ŋu akpɔ dziƒo me nuwo la, anye ne woake ɖe mawudɔla sesẽwo ƒe hatsotso, siwo ɖea to ɖe amesiwo léa Kristo ƒe dzidonya me ɖe asi la ŋu. Mawudɔlawo kpɔ woƒe xaxawo, eye wose woƒe gbedodoɖawo kple lɔlɔ dɔmetɔtrɔɖameŋu vavãtɔ. Wole lalam be yewoƒe Tatɔ la naɖe gbe, ne woayi ɖa ɖe wo tso dzɔgbevɔe la me. Gake ele be woagalala ɣeyiɣi didia ɖe hafi. Ele na Mawu ƒe dukɔa be wòano Aƒetɔ la ƒe kplu la, ne wòaxɔ dodokpɔ ƒe mawutsilele la hã. Heheɖemegbe sia, si sesẽ na wo ŋutɔ la, yenye woƒe gbedodoɖawo ƒe ŋuɖoɖo nyuietɔ. Esime woanɔ lalam kple kakaɖedzi be Aƒetɔ la ŋutɔ awɔ nusi dze la, heheɖemegbe sia anye asinukpɔkpɔ na Mawu ƒe dukɔa be wòatu eƒe xɔse, mɔkpɔkpɔ kple dzigbɔdi, siwo me mesẽ ŋu le tsã o la, ɖo. Gake, le lɔlɔ̃ na ɖeɖekpɔlawo ta la, woava ɖe xaxaɣi la dzi. «Ðee Mawu maɖe eƒe ame tiatia, siwo le ɣli dom nɛ ŋkeke kple zã, eye magbɔ dzi di na wo o mahã? Mele egblɔm na mi bena: aɖe wo kaba… » (Luka 18:7, 8). Nuwuwu la ava kaba wú alesi amegbetɔwo lanɔ mɔ kpɔm nɛ la. Woaƒo luawo nu ƒu, abla wo de Mawu ƒe ava la me, eye woabla gbe wuwluiawo ta, ta, eye woatsɔ wo aƒu gbe ɖe dzo bibi la me.

Dzɔla, dziƒotɔwo, anɔ te ɖe woteƒe kple nuteƒewɔwɔ ƒe ŋudzɔnɔnɔ. To gbɔ be woavade se, aɖo azãgbe, si dzi woawu amesiwo léa Mawu ƒe Seawo me ɖe asi le hã la, woƒe futɔwo labia le teƒea ɖewo be woaɖe mɔ na yewo ne yewoawu wo kaba do ŋgɔ na azãgbe la. Gake amea ɖeke mate ŋu alia kpɔ sesẽ dziŋɔ̃ ma, si mawudɔla sesẽwo tɔ, ƒo xlã mawuvi nuteƒewɔla ɖesiaɖe o. Wolé amea ɖewo, amesiwo si tso du gãwo kple kɔƒeduwo me, gake woƒe yi, si wokɔ dzi ɖe wo ŋu la ŋe, hedze anyigba abe aƒla ŋeŋe ene. Mawudɔla, siwo abla akpa abe aʋawɔlawo ene la, aʋli bubuwo ta.

Le ɣeyiɣiwo katã me la, Mawu wɔna eƒe dɔla kɔkɔeawo ŋu dɔ, xɔna na eƒe dukɔ la, heɖea wo tso eƒe futɔwo si me. Mawudɔlawo wɔ dɔ ŋutɔ le amegbetɔwo ƒe ŋutinya me. Wodzena le awu keklẽ dadzowo me; woɖe wo ɖokui fia amewo le mɔzɔwuwo hã me. Mawudɔlawo ɖe wo ɖokuiwo fia Mawu ƒe amewo le amegbetɔ ƒe nɔnɔme me. Abe amesiwo ŋu ɖeɖi te ene la, woawo hã gbɔ ɖe me le Mamre logotiwo te. Wolɔ̃ dze

amegbetɔviwo ƒe aƒewo me. Wofia mɔ mɔzɔla, siwo tra mɔ la. Wotsɔ woƒe asiwo do dzo le vɔsamlekpui dzi. Wovu gaxɔ ƒe agbowo, eye woɖe ga Aƒetɔ la ƒe dɔtsɔlawo. Wodo dziƒo- vawɔnuwo, ɖi va mli kpe la ɖa le Ðela Yesu ƒe yɔdo la nu.

Enuenu la, mawudɔlawo tsɔna amegbetɔviwo ƒe nɔnɔme, eye wonɔa ame dzɔdzɔewo ƒe takpekpewo me, eye woyia ame vɔɖiwo hã dome abe Sodom ene ne woalé ŋku ɖe woƒe agbenɔnɔ ŋu, akpɔ be wogbɔ Mawu ƒe dzigbɔgbɔblewu liƒo la ŋu yi mahã. Aƒetɔ la lɔa nublanuikpɔkpɔ, ale be esi wòlɔ amesiwo subɔnɛ vavã ƒe ha sue la ŋuti la, exana ɖe wo ta heɖea fuwɔamewo dzi, eye wòdana ɖe amehawo ƒe dzidzeme ɣeyiɣi la dzi. Amesiwo le vɔ̃ wɔm ɖe Mawu ŋuti la, mese egɔme kpɔ gbeɖe be ne yewogale agbe la, Mawu ƒe lɔlɔ̃ na anukwaretɔ sue, siwo wolɔna ɖia gbɔ alo tena ɖe to kple vivisese la tae o.

Ne xexe sia me ameŋkutawo menyae o hã la, mawudɔlawo vana ƒoa nu le woƒe takpekpewo me. Ame ƒe ŋkuwo kpɔ wo, ame ƒe towo se woƒe yɔyɔwo, ame ƒe nuyiwo ɖe nya me, tsi tre ɖe woƒe aɖaŋuɖoɖowo ŋu, heɖe alɔme le wo ŋu; ame ƒe asiwo wɔ vɔwo tsyo ƒomevi ɖe wo ŋu. Le vɔnudrɔƒe kple takpexɔwo me la, dziƒodɔla, siawo ɖe ameƒomea ƒe ŋutinya fia kple sidzedze gã ŋutɔ. Woɖee fia be woate ŋu avli ame, siwo woté ɖe anyi la, ta nyuie wú senyala ŋkɔxɔla, siwo bi le nuƒoƒo me la. Wogbã nugbeɖoɖo sesẽwo, eye woxe mɔ ɖe gbegblẽ, siwo ahe Mawu ƒe dɔa ƒe zɔɖeɖe ɖe megbe kple esiwo ahe fukpekpe geɖe va Mawu ƒe dukɔa dzi la nu. Le xaxa kple tsɔtsrɔ̃ ƒe gaƒoƒo me la, «Yehowa ƒe Dɔla ƒua asaɖa anyi ɖe amesiwo vɔnɛ la ŋu, eye wòhea wo doa goe.» (Ps. 34:8).

Mawuviwo le mɔ kpɔm vevie na woƒe Fia la ƒe vava ƒe dzesiwo. Abe alesi wobia gbe dzɔlawo gblɔ be: «Dzɔla, zã gbɔ tsɔa ? eye woɖo ŋu be: «ŋkeke kple zã sia gbɔna.» (Yes. 21:11, 12) ene. Kekeli klẽ ɖe alilikpowo me le to dzi. Dzɔdzɔenyenye ƒe ɣe la adze kpuie. Ŋkeke kple zã siaa gbɔna, ame dzɔdzɔewo ƒe ŋkeke mavɔ, kple ame vɔɖiwo ƒe zã mavɔ la. Esime mawuviwo ƒe gbedododaɖa na Mawu anɔ dzi dem la, dometsovɔ, si mã wo kple xexeme makpɔmakpɔ dome la anɔ ɖeɖem ɖa.

Ŋkeke mavɔ la ƒe kekeli aklẽ ɖe dziƒo, eye woase eƒe nyawo abe mawudɔlawo ƒe hagbe vivia ɖe ene be: «Milé miaƒe mɔkpɔkpɔ me ɖe asi sesiẽ. Xɔxɔgbe ɖo.” Kristo, Dziɖula gã la dzra ŋutikɔkɔe fiakuku magblẽmagblẽa ɖe ɖo ɖi na eƒe asrafo, siwo ŋu ɖeɖi te la; tete eƒe gbe laɖi tso dziƒo ƒe agbowo nu bena:

«Kpɔɖa, nye la meli kpli mi. Migavɔ̃ o. Menya miaƒe hiãwo katã, metsɔ miaƒe vevewo. Miegale vivlim kple futɔ manyamanyawo o. Meŋli xɔse ƒe viŋli la ɖe mia ta, eye, le nye Ŋkɔa dzi la, miezu dziɖulawo.»

Mía Ðela lɔlɔa aɖo eƒe xɔxɔ ɖa mi le ɣeyiɣi, si wòhiã mí tututu la dzi. Dziƒomɔ la ƒe dzesi yenye eƒe afɔtoƒewo. Aŋudza ɖesiaɖe, si atɔ míaƒe afɔwo la de abi eya hã tɔwo ŋuti. Atitsoga ɖesiaɖe, si wòyɔ mí be míatsɔ la, eyama tre etsɔtsɔ na mí. Aƒetɔ la ɖe mɔ le viŋliwo ŋuti bene yeatsɔ wo adzra luvɔ la ɖo hena ŋutifafa xɔxɔ. Xaxaɣi la nye dodokpɔ sesẽa ɖe

na Mawu *ƒ*e dukɔa, gake eganye ɣeyiɣi, si me xɔsetɔ vavã la akɔ ta dzi kple xɔse, akpɔ ŋugbedodo kple nubabla *ƒ*e anyievɔ, si ɖe to ɖee la le.

Yehowa *ƒ*e amesiwo wòxɔ *ƒ*le la atrɔ gbɔ va Zion kple aseyetsotso, eye dzidzɔ mavɔ *ƒ*e kuku anɔ ta na wo ; vivisese kple dzidzɔ asu wo si, eye nuxaxa kple hũɖeɖe abu ɖe wo. Nyee, nyee nye amesi afa akɔ na mi. Ameka nènye, be nèle amegbetɔ, si nye nu kukua, kple amegbetɔvi, si anɔ abe gbe ene la vɔm? Eye nèŋlɔ̃ Yehowa, Wɔwòla, amesi he dzi*ƒ*o me, eye wòɖo anyigba gɔme anyi la be, eye nèle dzodzom nyanyanya gbawotsyogbe ɖaa, le ameteɖeanyila, *ƒ*e dziku ta, ne eɖo be yeagblẽ wò? Afika ameteɖeanyila *ƒ*e dziku le azɔ? Woaɖe ga amesi do dɔgɔe ɖi la kaba, maku ɖe gaxɔ me o, eye abolo mavɔ ɖee o. Nyee nye Yehowa, wò Mawu, amesi de adã ta me na atsia*ƒ*u, ale be e*ƒ*e tsotsoewo dze agbo; e*ƒ*e ŋkɔ nye Yehowa Zebaot. Metsɔ nye nya de nuwò, eye meɣla wò ɖe nye asi *ƒ*e vɔvɔli te.

Eyata, se nya sia, wò, si le konyi fam, si le ya mum, si meno wein hafi o! Ale wò A*ƒ*etɔ kple wò Mawu, amesi wɔa avu ɖe e*ƒ*e dukɔ nu la, gblɔ esi: «maxɔ kplu muame, nye dɔmedzoekplu la, le asiwò me, eye màganoe azɔ o; matsɔe ade asi na amesiwo wɔ funyafunya wò, amesiwo gblɔ na wò be: "Bɔbɔ ne míato dziwò ayi, wɔ wò mẽdome wòasɔ kple anyigba, eye wòanɔ abe alesi mɔ le na edzitolawo ene."» (Yes.51:11-16; 21-23)

Esi wòtsɔ ŋku kpɔ *ƒ*e akpewo me la, Mawu to nya siawo dzi gblɔ xaxa, si le e*ƒ*e dukɔa dzi va ge ŋunya, ne eva me be anyigbadzi ŋusẽwo va*ƒ*o takpli ɖe eŋuti. Abe aboyomewo le amedzrodu me ene la, wɔanɔ vɔvɔm na dɔwuame *ƒ*e ku alo ku, si atso hlɔdolawo si me. Gake Mawu, Kɔkɔetɔ, si mã Atsia*ƒ*u Dzĩ la ɖe eve le Israel-viwo ŋku me la, aɖe e*ƒ*e ŋusẽ gã la ɖe go, eye wòaxɔ wo tso aboyo la me. «Woawoe azu tɔnye le ŋkeke, si wɔ ge mala la dzi, Yehowa Zebaot ye gblɔe, eye makpɔ wo ta, abe alesi ŋutsu kpɔa via, si subɔnɛ ta ene.» (Mal. 3:17) Nenye ɖee wokɔ Kristo *ƒ*e dɔla nute*ƒ*ewɔlamawo *ƒ*e ʋu ɖi la, anye ne manɔ abe xɔsetakulawo *ƒ*e ʋu, si nye nuku wo*ƒ*ã, vaŋe na Mawu la ene o. Wo*ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ la maganye ɖase, si woaɖi tso Nyate*ƒ*e la ŋuti na ame bubuwo, si ana woawo hã natrɔ dzi me o. Nenye ɖee amedzɔdzɔe siawo ku tsi wo*ƒ*e futɔwo si me la, anye ne viviti-fia la ɖu dzi. Psalmowo kpala gblɔ be : «Elabena etsyɔ nu dzinye ɖe e*ƒ*e agbadɔ me le dzɔgbevɔegbe, eye wòɣlam ɖe e*ƒ*e agbadɔ *ƒ*e bebe*ƒ*e, ekɔm ɖo agakpe dzi; » (Ps. 27:5) Kristo be: «Nye dukɔ, yi ɖe wò xɔgã me, eye nàtu ʋɔ ɖe ɖokuiwò nu, ɣla ɖokuiwò vie, vaseɖe esime dziku la nu nava yi. Elabena Yehowa ado tso enɔ*ƒ*e, ne wòaxe anyigbadzitɔwo *ƒ*e vodada ŋu fe na wo." (Yes. 27:20,21) Đeɖekpɔkpɔ le ŋutikɔkɔe gã me wòanye na wo amesiwo tsɔ dzigbɔdi nɔ mɔkpɔkpɔ me na e*ƒ*e vava la, wo amesiwo *ƒ*e ŋkɔ woŋlɔ hã ɖe agbe-gbalẽa me.

Ta 40 lia —Woɖe Mawu Ƒe Dukɔ La

Ne eva me be amegbetɔwo ƒe sewo magadzɔ amesiwo léa Mawu ƒe Sewo me ɖe asi la ŋuti o la, ekema xexeme dukɔ vovovoawo awɔ ɖoɖo ɖe du na mawuviwo tsɔtsrɔ̃ ɖa keŋkeŋ. Nenye be ɣeyiɣi, si sedede, si woaɖe ɖe go le aƒe tum la, dukɔa adzra eɖokui ɖo ɖe ameha sue, si wolé fui la tsɔtsrɔ̃ ŋuti. Woaɖoe le zã ɖeka me be woawu nusianu nu, ne ɖoɖui nazi le ɖekamawɔlawo kple nyatsɔɖameŋulawo nu gbidigbidi.

Le ɣemaɣi me, mawuviwo ƒe ha, si le gaxɔwo me kple esi le gbe dzi kple towo dome la, aga do gbe ɖa na Mawu, aɖe kuku nɛ be wòave yewo nu, esime, le goawo katã me, asrafo-ha, siwo dɔla vɔdiwo ƒe ha gãa ɖe le megbe na, le gbesɔsɔe na woƒe amewuwu dɔ la wɔwɔ. Le aɖabaƒoƒo mamlɛtɔ ma dzi tututue Israel ƒe Mawu la ado, aɖe eƒe ametiatiawo le. Aƒetɔ la gblɔ be: “Midzi ha abe le ŋkekenyuieɖuɣi ƒe zã me ene, eye miaƒe dzi akpɔ dzidzɔ abe amesiwo le dze kum, le mɔ zɔm heyina ɖe Yehowa ƒe to la, ɖe Israel ƒe Agakpe la gbɔ ene. Eye Yehowa ana woase eƒe gãnyenye ƒe gbe, eye woakpɔ eƒe asi ƒe ɖiɖiɖeanyi le dɔmedzoe ƒe gbeɖeɖe, dzobinu ƒe aɖe, ahom, tsidzadza gãwo kple tsikpewo me.” (Yesa. 30: 29,30)

Ame vɔdiwo ƒe ha gãa ɖe atsi tre kple dziɖu-seyetsotso, gbɔɖiame-nya kple vɔdiname-nyawo, be woadzo dze amesiwo wolé la dzi. Tete viviti tsiɖitsiɖia ɖe, si do wú zã la, atsyɔ̃ anyigba la dzi, eye anyievɔ, si ŋuti Mawu ƒe fiazikpui ƒe ŋutikɔkɔe le la, ado le dziŋgɔli me, eye wòanɔ abe ɖee wòƒo xla mawuviwo ƒe ƒuƒoƒo vovovo, siwo le gbedodoɖa me ene. (620) Dɔmedzoedolawo ƒe ha la ku yɔɔ enumake; woƒe amekonyawo tsi woƒe nu me; woŋlɔ̃ amesiwo ŋuti wole dɔmedzoea dom ɖo la be. Esi wokpɔ Mawu ƒe nubabladzesia la, eme kɔ na wo keŋ, eye vɔvɔ̃ yɔ woƒe dzi me ɖe nusi le wo dzi va ge la ta; ke nusi wodi la koe nye be yewoaɣla ɖe dzesia ƒe keklẽ, si le ŋku vem na wo la.

Tete mawuviwo se gbe vivia ɖe, si amesiame ŋutɔ se kple eƒe towo be: “Mikɔ ta dzi”, Ke esi wolé ŋku ɖe dziƒolilia ŋu la, wokpɔ ŋugbedodo ƒe anyievɔ la. Alilikpo, si do viviti ŋɔdzitɔe ɖe dziƒoa ŋku me la, bú vĩĩ, eye esi wole dziƒoa kpɔm gãa, abe Stefano ene la, wokpɔ Mawu ƒe ŋutikɔkɔe la kple Yesu le tsi tre ɖe Fofo la ƒe nuɖusi me. To gbɔ be ele mawunyenye me hã la, tetéɖeanyi ƒe dzesiwo dzé le eŋuti, eye le Mawu kple eƒe dɔlawo ŋku me la, wose biabia sia tso enume ɖo ta Fofoa gbɔ be: “Fofo, amesiwo nètsɔ nam la, mele didim bena, afisi nye la mele la, woamawo hã nanɔ ŋutinye.” (Yoh. 17:24). Eye le esia megbe la, wogase gbe vivia ɖe, si do dziɖuɣli sia be: “Woawoe nye si, woawoe nye si, kɔkɔetɔwo, ame maɖifɔ kple dzadzɛtɔwo. Wolé nye dzidonya me ɖe asi, eyata woazɔ kple dziƒodɔlawo.” Kasia, dziɖuɖuɣli ɖi sesiẽ tso amesiwo lé woƒe xɔse me ɖe asi vevie la ƒe nuyi, siwo le ʋuʋum la me.

Mawu aɖe eƒe ŋusẽ la afia le zãtitina gaƒoƒo la dzi, eye wòaɖe eƒe dukɔ la. Le gaƒoƒo ma dzi, ɣe adze kple eƒe keklẽ katã. Dzesi kple nukunuwo atsã ɖe wonɔewo nu kaba kaba.

Ame vɔɖiwo *ƒ*e nu laku kple vɔvɔ̃ gãa ɖe, le esime ame dzɔdzɔewo ya le wo*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e dzesiawo kpɔm kple dzidzɔ detoa ɖe. Đe ko wòle abe xexeme nuwɔwɔwo katã do go le Se siwo dzi wozɔna le tsã la te ene. Tɔsisiwo dzudzɔ tsatsra. Alilikpo dovivitiwo le go dom wonɔewo kplakplakpla. Le dzi*ƒ*o *ƒ*e ʋaʋã kple ʋunyaʋunya sia me la, kekeli te*ƒ*ea ɖe, si *ƒ*e ŋutikɔkɔe mele gbɔgblɔ o la, le dzedzem, eye Mawu *ƒ*e gbe, si le abe tsi geɖewo *ƒ*e howɔwɔ ene la, ɖi tso afima gblɔ bena: "Wowɔe vɔ" (Nyaɖ. 16: 17). Gbe sia ʋuʋu anyigba kple dzi*ƒ*owo siaa. Eye anyigbaʋuʋu gãa ɖe, si tɔgbe meva kpɔ, tso esime amewo le anyigba dzi o la va dzɔ. (Nyaɖ 16:18) Ewɔ abe dzi*ƒ*o nu le ʋuʋum, gale tutum ene; eye wòle abe Mawu *ƒ*e fiazikpui la *ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e keklẽ la dze alilia me ene. Towo le ʋaʋãm, le ʋuʋum abe a*ƒ*lati, si ya le *ƒ*o*ƒ*om ene, eye kpe, siwo ka le wo ŋu la, hlẽ ɖe afisiafi. Wose howɔwɔwo abe ahomya sesẽwoe tu gbɔna ene. Atsia*ƒ*u tsotsoewo de dzi le dziku me. Ya*ƒ*o*ƒ*o dziŋɔwo le ɖiɖim abe gbɔgbɔ vɔwo le ɣli dom le nugbegblẽdɔ wɔm ene. Anyigba blibo la le ʋaʋãm, le dzi yim, le vavam abe *ƒ*utsotsoewo ene. Te*ƒ*e te*ƒ*ewo fẽ gblo, gblo, gblo abe ɖee anyigba le fliflím ɖa le e*ƒ*e sɔtiwo dzi ene. Towo kple fukpo, siwo dzi amewo le, nyrɔ̃ ɖe tsi gɔme keŋkeŋ. A*ƒ*u dzi ʋudze*ƒ*ewo, afisiwo nuvɔ̃ doa gã lena abe Sodom ene la, nyrɔ̃ keŋ le atsia*ƒ*u *ƒ*e agbodzedze la me. Mawu ɖo ŋku Babilon gã la dzi, "bene wòanɛ e*ƒ*e dɔmedzoedziku *ƒ*e aha wòano… Eye tsikpe gã, siwo *ƒ*e kpekpeme anɔ talento ɖeka la, dza tso dzi*ƒ*o hlẽ ɖe amewo dzi… eye e*ƒ*e fuwɔame la nu sẽ ŋutɔ." (Nyaɖ. 16: 19-21). Du gã, siwo nye anyigbadzi dukɔwo *ƒ*e dada kple atsyɔ̃ la, mu keŋ. Dzi*ƒ*oxɔwo, fiasã gã siwo me xexeme *ƒ*e bubumewo ɖe wo*ƒ*e hotsuikpɔkpɔ kple gãnyenye fia le, hena woawo ŋutɔwo *ƒ*e ŋutikɔkɔe la, gbã gudugudu le wo ŋku me. Gaxɔwo *ƒ*e gliwo mu, eye mawuvi, siwo wolé de wo me ɖe wo*ƒ*e xɔse ta la, kpɔ ɖeɖe.

Yɔdowo ʋu, "… eye amesiwo le alɔ̃ dɔm le anyigba *ƒ*e ke me la dometɔ geɖewo nyɔ; wo*ƒ*e ɖewo na agbenɔnɔ mavɔmavɔ, eye bubuawo hena ŋukpẽ kple ŋunyɔ̃ mavɔmavɔ." (Daniel 12:2). Amesiwo keŋ ku le mawudɔla etɔlia *ƒ*e gbedasia dzixɔse me la do tso wo*ƒ*e yɔdowo me kple ŋutikɔkɔe, eye wose ŋutikɔkɔe nubabla, si Mawu wɔ kple amesiwo lé e*ƒ*e Seawo me ɖe asi la *ƒ*e nya la. "Wo amesiwo *ƒ*o nu ɖee", wo amesiwo ɖe alɔme, eye woɖu fewu le Kristo *ƒ*e kudɔ*ƒ*o*ƒ*o ŋuti la, kple amesiwo lé fu e*ƒ*e Nyate*ƒ*ea kple e*ƒ*e dukɔa la, atsi tre", eye woakpɔe le e*ƒ*e ŋutikɔkɔe me, eye woakpɔ bubu gã *ƒ*omevi, si woade amesiwo *ƒ*e dzi to mɔ ɖeka kple toɖoɖo la ŋuti.

Alilikpo yibɔ, do vivitiwo gado ɖe dziŋgɔlia ŋku me, gake ɣedzedze klẽna ɖe viviti la me enuenu abe Yehowa *ƒ*e hlɔbia- ŋku ene. Dzikedzowo hã le dzo-fliwo tem miam miam miam tso dzi*ƒ*o *ƒ*o xlã anyigba katã le dziɖegbe sesẽ *ƒ*e gbeɖeɖe me. Evɔ nuku gbeɖiɖi dziŋɔwo hã le nu *ƒ*om le dziɖegbeawo me, le gbe*ƒ*ã ɖem ame vɔɖiwo *ƒ*e gomekpɔkpɔ. Wo katã mele nu*ƒ*oawo me sem o, gake wo me kɔ na aʋatso-nufialawo ya nyuie. Amesiwo katã, anɔ anyi ɣeyiɣi via ɖe do ŋgɔ na vɔvɔ̃ nudzɔdzɔ siawo la, nɔa kalẽ wɔm, nɔa gbɔɖiame nu wɔm henɔa dziɖuɖu dzidzɔ kpɔm le wo*ƒ*e ŋutasesẽ me ɖe Mawu *ƒ*e vi, siwo léa e*ƒ*e Seawo me ɖe asi ŋuti la, woawoe nye si azɔ le dzodzom nyanyanya le vɔvɔ̃ manyagblɔa ɖe

me. Wo*ƒ*e vɔvɔ-ɣliwo de dzi boo gbɔ xexemenuwo *ƒ*e howɔwɔwo ŋuti. Vɔvɔ̃ dze gbɔgbɔ vɔwo hã dzi; wo*ƒ*e aglãdzedze bú ɖe wo le Yesu *ƒ*e ŋusẽ la ŋgɔ, eye wole e*ƒ*e mawunyenye me ʋum, esime amegbetɔviwo ya le anyigba blibɔm, le e*ƒ*e amenuveve, si wogbe tsã la biam.

Le ɖeɖefia kɔkɔe, siwo woxɔ tso Mawu *ƒ*e ŋkeke gã ŋuti me la, blema nyagblɔɖilawo do ɣli be: “Mifa avi, elabena Yehowa *ƒ*e ŋkeke la tu a*ƒ*e.. Egbɔna abe Ɲusẽkatãtɔ *ƒ*e nugbegblẽ ene.” (Yes. 13: 6) “Yi ɖe agato me, eye naɣla ɖokuiwò ɖe ke me, tso Yehowa *ƒ*e ŋɔdzi kple e*ƒ*e gãnyenye *ƒ*e atsyɔ̃ la nu! Woabɔbɔ amegbetɔ *ƒ*e ŋku kɔkɔwo ɖe anyi, eye woaté ŋutsuwo *ƒ*e dada ɖe to, ale be Yehowa ɖeka koe woado ɖe dzi le ŋkeke ma dzi. Elabena ŋkeke li na Yehowa Zebaot ɖe dadalawo katã kple ame kɔkɔwo, ɖe nusiwo katã kɔa ta dzi la ŋu, ne woabɔbɔ ɖe anyi.” “Gbemagbe la, amegbetɔ atsɔ e*ƒ*e klosalo-legba kple e*ƒ*e sika-legba, siwo katã wòwɔ be yeade ta agu na la, a*ƒ*u gbe na alegeliwo kple agutɔwo, ne woayi agadowo kple kpetowo me tso Yehowa *ƒ*e ŋɔdzi kple e*ƒ*e gãnyenye *ƒ*e atsyɔ̃ la nu, ne etso be yeado ŋɔdzi na anyigba.” (Yes. 2: 10-12; 20, 21)

To te*ƒ*e keklẽa ɖe le alilikpo do blukɔ me la, wokpɔ ɣletivia ɖe, si *ƒ*e keklẽ nu sẽ ŋutɔŋutɔ, le vivitidodo, si *ƒ*o xlãe la ta. Enye mɔkpɔkpɔ kple dzidzɔ *ƒ*e dzesi na nute*ƒ*ewɔlawo, ke ʋɔnudɔdrɔ kple dziku *ƒ*e dzesi na amesiwo daa Mawu *ƒ*e Seawo dzi la. Ke amesiwo tsɔ nuwo katã sa vɔ ɖe wo*ƒ*e Đela ta lae nye si le dedienɔnɔme azɔ le “Mawu *ƒ*e agbadɔ *ƒ*e vɔvɔli te”. Wodo wo kpɔ, eye woɖe wo*ƒ*e nute*ƒ*ewɔwɔ na Amesi ku ɖe wo ta la fia xexeame kple Nyate*ƒ*e la *ƒ*e futɔwo. Tɔtrɔ wɔnukua ɖe va amesiwo lé wo*ƒ*e xɔse me ɖe asi, esi ku tu wo ŋutɔ hã me. Tete ko la, woawoe nye si kpɔ ɖeɖe tso ŋutasẽ-mewo, wo amesiwo tsɔ wo ɖokui wɔ gbɔgbɔ vɔwoe la, *ƒ*e ŋutasesẽ si me. Nublanui, dzimaɖeɖi kple vɔvɔ-mo, si woɖo tsã la, enye si le keklẽm azɔ kple nuku-dzidzɔ, xɔse kple lɔlɔ. Wo*ƒ*e gbe de dzi le dziɖuha me be : “Yehowa enye sitso*ƒ*e kple ŋusẽ na mí, xɔname ŋutɔ wònye le xaxawo me. Eyata míavɔ̃ o, nenye be anyigba gli le enu, eye towo ʋã le atsia*ƒ*u titina, ne e*ƒ*e tɔwo dze agbo, eye wotso futukpɔ, eye towo ʋuʋu le e*ƒ*e nyanyrã me hã. (Ps. 46: 1-4)

Esime kakaɖedzinya kɔkɔe siawo le ɖiɖim ɖo ta Mawu gbɔ la, alilikpoawo nɔ koklom ɖa le dzi*ƒ*oa ŋku me, eye kasia, te*ƒ*ea ɖe dzé, si ɣletiviwo nɔ keklẽm le, ale gbegbe be te*ƒ*ea *ƒ*e keklẽ mele gbɔgblɔ, ne wotsɔe sɔ kple akpa, si viviti ʋunyaʋunya gale la o. Dzi*ƒ*o-du kɔkɔe la *ƒ*e ŋutikɔkɔee le keklẽm to te*ƒ*e ma. Tete, asia ɖe do le dzi*ƒ*oa helé kpe eve, si le wonɔewo dzi la ɖe asi. “Dzi*ƒ*owo ɖe gbe*ƒ*ã e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye, elabena Mawu enye Uɔnudrɔla.” (Ps. 50:6) Se kɔkɔe sia, si nye Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye, si woɖe gbe*ƒ*ãe le dziɖegbewo kple dzo *ƒ*e aɖewo me, le Sinai abe agbenyuinɔnɔ *ƒ*e ɖoɖo ene la, enye si woɖe fia anyigbadzitɔwo, abe ʋɔnudɔdrɔ̃ la *ƒ*e ɖoɖo ene. Asi la ke kpeawo me, eye wokpɔ Se ewoawo, siwo le abe ɖee wotsɔ dzo *ƒ*e nuŋlɔti ŋlɔ̃ woe ene. Nuŋɔŋlɔawo kɔ nyuie ale be amesiame ate ŋu axlẽ wo. Susu ɖesiaɖe nyɔ, eye numaɖinuwodzixɔse kple megbedede *ƒ*e viviti, si nɔ amewo *ƒ*e susu me la, klo ɖa keŋkeŋ, ale be anyigbadzinɔlawo *ƒ*e ŋkuwo ʋu ɖe Mawu *ƒ*e Se ewoawo, siwo me kɔ nyuie, siwo me ŋusẽ le la ŋu.

Nyagbea ɖeke meli, si ate ŋu aɖe amesiwo tu afɔ Mawu *ƒ*e sededewo dzi la, *ƒ*e ŋukpẽ kple dziɖelame*ƒ*o ɖe go, wòade blibo o. A*ƒ*etɔ la tsɔ e*ƒ*e Se la na wo; ɖe wòle be woatsɔ wo*ƒ*e dẽwo nɔ sɔsɔm ɖe eŋuti, ale be, esime ɣeyiɣia ɖe gasusɔ na wo la, woanɔ nusi menyo le wo me la o ɖɔm ɖo hena dzimetɔtrɔ hafi; gake le wo*ƒ*e didi me be xexeame nakpɔ ŋudzedze le yewo ŋu la, woɖe asi le Se siawo ŋuti, eye wofia ame bubuwo hã be woada wo dzi. Wodze agbagba be woaté ɖe Mawu *ƒ*e dukɔ la dzi be wòada Sabat *ƒ*e Se la dzi. Ke azɔ la Se, si wolé fui la wotsɔ drɔ̃ ʋɔnu woe. Eme kɔ na wo nyuie azɔ be taflatsɛa ɖeke mele wo si o. Wotia a*ƒ*etɔ, si wodi be yewoasubɔ, ade ta agu na la vɔ. “Emegbe miagakpɔ vovototo, si le ame dzɔdzɔe kple ame vɔdi dome, kple vovototo, si le mawusubɔla kple amesi mesubɔ nɛ o la dome.” (Maleaxi 3 :18). Mawu *ƒ*e Sea *ƒ*e futɔwo, tso nunɔlawo dzi, yi wo yomedzela gblɔetɔ kekeake dzi la, *ƒ*e susuwo ku ɖe nusi nye Nyate*ƒ*e kple nu dzɔdzɔe ŋuti la zu nu yeye na wo azɔ. …Game yi ɖe wo vɔ hafi wovadze sii be Se enelia *ƒ*e Sabat lae nye Mawu gbagbe la *ƒ*e nutrenu la. Game su xoxo hafi wovade dzesi wo*ƒ*e aʋatso dzudzɔgbea *ƒ*e nɔnɔme vavã la, eye wokpɔe be yewotu xɔ ɖe kewɔ *ƒ*e gɔmeɖokpe dzi. Woke ɖe eŋu azɔ be yewoʋli tsi tre ɖe Mawu ŋuti. Gbɔgbɔme nunɔlawo kplɔ luʋɔwo yi ɖe tsɔtsrɔ̃ me henɔa gbɔgblɔm be yewokplɔ wo ɖo ta dzi*ƒ*o *ƒ*e agbowo nu. Do ŋgɔ na akɔŋtanagbe la, womateŋu adze si alesi gbegbe amesiwo xɔ dɔdasi kɔkɔewo *ƒ*e agba la loloe, kple alesi wo*ƒ*e nute*ƒ*emawɔmawɔ *ƒ*e metsonuwo dzi ŋɔe la o. Ɔkeke mavɔ me ko míateŋu akpɔ kpekpẽme na luʋɔ ɖeka *ƒ*e tsɔtsrɔ. Ɔdzinya wòanye na amesiwo Yehowa agblɔ na be: “Mite ɖa le gbɔnye, dɔla vɔdiwo!”

Ekema woase Mawu *ƒ*e gbe tso dzi*ƒ*o wòaɖe gbe*ƒ*ã ŋkeke kple ga*ƒ*o*ƒ*o, si dzi Yesu lava le, kple nubabla mavɔ la hã na e*ƒ*e dukɔ la. E*ƒ*e gbe la adi le anyigba katã dzi abe dziɖegbe sesẽa ɖe *ƒ*e gbeɖiɖi ene. Mawu *ƒ*e Israel la le tsitre, kɔ ta dzi le esem. E*ƒ*e ŋutikɔkɔe klẽ ɖe mo na wo, eye wo*ƒ*e mo *ƒ*e keklẽ la le abe Mose *ƒ*e mo, esime wòdi tso Sinai-to la dzi ene. Ame vɔdiwo mete ŋu kpɔ wo*ƒ*e ŋku me o. Eye esi woyra amesiwo de bubu Mawu ŋuti helé e*ƒ*e Sabat kɔkɔe la me ɖe asi la vɔ la, dziɖuɖu-ɣli gãa ɖe de dzi boo! Kasia, le ɣedze*ƒ*e gome la, wokpɔ alilikpo yibɔ suɛa ɖe, si melolo wú asi*ƒ*ome ɖeka o. Eyae nye alilikpo, si *ƒ*o xlã Ðela la, si dze yibɔ, ne wokpɔe le didi*ƒ*e la. Mawuviwo ya kpɔe, nya be eyae nye Amegbetɔvi la *ƒ*e dzesi la. Eye, le lãmeblefu *ƒ*e ɖoɖoezizi gã me, woli wo*ƒ*e ŋkuwo ɖe ya me, ɖe alilikpo ma, si le keklẽm ɖe dzi, zi alesi wòle tetem ɖe anyigba ŋuti la dzi, vaseɖe esime wòdze na wo abe alilikpo ɣie gãa ɖe, si *ƒ*e gɔme le abe dzobibi, si *ƒ*e ta me anyieʋɔ le la ene. Yesu le sɔ dzi, eye wòle ɖiɖim va anyi abe aʋadziɖula ŋusẽtɔ gã ene. Azɔ meganye ŋutsu kpehiã, si ano ŋukpẽ kple fi*ƒ*ode kplu, si le vevem heliheli la o. Eya amesi ɖu dzi le dzi*ƒ*o kple anyigba lae gbɔna ʋɔnu drɔ̃ ge ame gbagbewo kple ame kukuwo. “Amesi nye Nute*ƒ*ewɔla kple Nyate*ƒ*etɔ” la, eye wòwɔa aʋa le dzɔdzɔnyenye me…”eye aʋakɔ, siwo le dzi*ƒ*o la, do sɔ ɣiwo dze eyome…” (Nyaɖ. 19:11, 14) Dɔla kɔkɔe, siwo *ƒ*e aʋakɔwo mele xexlẽme o la, dze eyome kple dzi*ƒ*o ha viviwo. Ewɔ abe dziŋgɔlia katã yɔ fũ kple ŋutikɔkɔe- dɔla akpeakpe *ƒ*e akpe nanewo ene. Amea ɖeke mate ŋu aŋlɔ̃ nu tso nudzɔdzɔ sia ŋuti o, eye amegbetɔ, nu kuku, *ƒ*e nunya mate ŋu akpɔ ŋutikɔkɔe *ƒ*e keklẽ

manyagblɔ sia ƒe nusi wònye vavã la le eƒe susu me o. "…Eƒe ŋutikɔkɔe klẽ ɖe dziƒo la katã, eye eƒe kafukafu yɔ anyigba dzi taŋ. Keklẽ do abe ɣe tɔ ene; keklẽ le eƒe axa dzi, eya mee eƒe ŋusẽ ɣla ɖo. (Xab. 3: 3, 4) Esi alilikpo gbagbe la le ɖiɖim hele tetem ɖe anyigba ŋuti la, ŋku sia ŋku le Agbe-Fia la kpɔm, eye ŋudza-kukua ɖeke megale abi dem eƒe ta kɔkɔe la ŋuti o, ke boŋ ŋutikɔkɔe fiakuku, si le dzo dam lae ɖo atsyɔ na eyama. Eƒe mo le keklẽm abe ɣe ƒe keklẽ le ŋudɔ dzatse me ene. "Eye ŋkɔŋɔŋlɔ̃ le eƒe awu kple aligo dzi bena: Fiawo dzi Fia kple Aƒetɔwo dzi Aƒetɔ." (Nyaɖ.:16) Dzidzi ƒo amewo katã.. "woƒe mo fu tititi"… le eŋgɔ. Dziɖelameƒo mavɔ ƒe vɔvɔ̃ gãa ɖe dze amesiwo gbe Mawu ƒe amenuveve la dzi… "Dziwo alólo gbanaa, eye klowo anɔ ƒoƒom kpakpakpa, aliwo katã adzo nyanyanya, eye ŋkumewo katã afu tititi. (Yer. 30:6); (Nax. 2:11). Ame dzɔdzɔe ado ɣli kple dzodzo nyanyanya be: "Ameka ate ŋu anɔ te?" Mawudɔlawo ƒe hadzidzi nu tso, tete vɔvɔ̃ ƒe ɖoɖui gãa ɖe zi. Azɔ wose Yesu ƒe gbe ɖi be: "Nye amenuveve sɔ gbɔ na mi." Kasia ame dzɔdzɔewo ƒe ŋku me klẽ, eye dzidzɔ yɔ wo me. Emegbe dɔlawo gado ha ɖa kple gbe sesiẽ, eye woga le ha vivia ɖe dzim esime wole ɖiɖim gbɔna anyigba.

Fiawo dzi Fia la ɖi gbɔna le alilikpo dzi, eye dzoƒaɖewo ƒo xlãe. "Eye woŋlɔ̃ dziƒo ɖa abe agbalẽ ŋɔŋlɔ̃ ene, eye woɖe to sia to kple ƒukpo sia ƒukpo ɖa le wo teƒe. (Nyaɖ. 6:14). "Mía Mawu gbɔna, ɖoɖoe mazi le enu o, dzo le nu bim le eŋgɔ, eye ahom sesẽ ɖe to ɖee." (Ps. 50:3,4). "Eye anyigba dzi fiawo kple amegãwo kple aʋafia gãwo kple kesinɔtɔwo kple ŋusẽtɔwo kple kluviwo katã kpakple ablɔɖeviwo katã ɣla wo ɖokui ɖe dowo kple towo ƒe agawo me; eye wogblɔ na towo kple agawo bena: Mimu dze mía dzi, eye miɣla mí tso amesi bɔbɔ nɔ fiazikpui dzi la ƒe ŋku me, eye tso Alẽvi la ƒe dziku la nu, elabena eƒe dziku-ŋkeke gã la ɖo, eye ameka ate ŋu anɔ tsitre ɖe enu mahã?" (Nyaɖ.6:15, 16).

Fewuɖuɖu kple yakanyawo nu tsi. Ðoɖoe zi le aʋatsonuyiwo nu. Aʋawɔnuwo ƒe gbeɖiɖi kple aʋaɣliwo nu tso. "Elabena woatɔ dzo amesiwo ƒo aʋazi la ƒe afɔkpawo katã kple awu, siwo wobliba ɖe ʋu me la, eye dzo afiã wo." (Yes. 9:4) Azɔ la, gbedododoɖawo, avifafa kple konyifaɣliwo koe le ɖiɖim. Tso nuyi, siwo ɖua fewu tsã me la, wose nya sia be: "Eƒe dziku- ŋkeke gã la ɖo, ameka ate ŋu anɔ tsitre ɖe enu?" Ame vɔɖiwo bia be towo ne mu dze yewo dzi, wú be yewoanɔ te ɖe amesi yewo tsri, gbe nu le egbɔ la ƒe ŋku me.

Wodze si Yesu ƒe gbeɖiɖi ma, si ge ɖe ame kukuwo ke hã ƒe to me la nyuie. Zi nenie dɔmenyo-gbe fafɛ ma meɖe kuku na wo, henɔ wo yɔm na dzimetɔtrɔ oa? Zi nenie womese eƒe nuxlɔamenyawo wòɖi ɖe woƒe to me, abe xɔlɔ, alo nɔvi, alo xɔnametɔ ƒe gbeɖiɖi ene oa? Ke azɔ la, gbeɖiɖi bubua ɖeke, si yɔ kple fɔbubu kple ʋɔnudɔdrɔ̃ la, megali wú esi nɔ woyɔm, nɔ nu xlɔm wo ɣeyiɣi didia ɖe be: "Miɖe asi le miaƒe zɔzɔme vɔɖiwo ŋu, nukaŋuti miebe yewoaku ɖo?", la o. (Xez. 33:11) Oo! Nenye ɖee wònye abe amedzro ƒe gbe sem wonɔ hã… Yesu be: "Mele ame yɔm, eye miegbe, meke nye abɔwo, eye amea ɖeke melé ŋku ɖe eŋu o, miedo toku nye aɖaŋuɖoɖowo katã, eye miegbe nye mokaname la." (Lod. 1:24, 25) Gbeɖiɖi sia gbɔ agbe nusiwo wodi be yewoaŋlɔ̃ be la: toƒoɖo, siwo wometsɔ ɖeke le me na o, yɔyɔ, siwo womeɖo to o, asinukpɔkpɔ, siwo womede dzesi o la.

Amesiwo nɔ fewu ɖum le Kristo ŋuti le e*ƒ*e bɔbɔɖeanyi ɣeyiɣi me la le ameha sia dome. Vɔvɔ̃ detoa ɖe dze wo dzi, esi woɖo ŋku amesi wonɔ fu wɔm la *ƒ*e nya sia, si wòtsɔ ɖo nunɔlagã *ƒ*e biabia ŋu nɛ be: "…Tso esia dzi, miele Amegbetɔvi la kpɔ ge, wòabɔbɔ nɔ anyi ɖe Ɖusẽ *ƒ*e nuɖusi me, anɔ dzi*ƒ*o *ƒ*e alilikpowo dzi gbɔna." (Mateo 26:64) Ke azɔ wole ekpɔm le e*ƒ*e ŋutikɔkɔe me, eye woagakpɔe wòanɔ anyi ɖe Ɖusẽ la *ƒ*e nuɖusi me.

Amesiwo ɖu fewu le eŋu, esi wòna wonya be Mawu *ƒ*e Vi yenye la, *ƒ*e nu ku keŋ azɔ. Le afima woakpɔ fia Herodes, dadala, si hã nɔ alɔme ɖem le e*ƒ*e fianyenye ŋu, eye wòɖe gbe na gbadagba fewuɖulawo be woaɖoe fia. Te*ƒ*e sia ke ŋutsu, siwo tsɔ wo*ƒ*e asi makɔmakɔwo do aɖabɛ-wu na eyama, tsɔ ŋu kuku ɖɔ na e*ƒ*e ta kɔkɔe la, hetsɔ a*ƒ*lati de esi abe fiatikplɔ ene, eye wonɔ klo dzem ɖe eŋgɔ gbɔɖiametɔe le wo*ƒ*e busunuwɔnawo me. Amesiwo *ƒ*o to me na Agbefiavi la, ɖe ta ɖe mo nɛ lae le mɔnu dim be yewoaɣla yewoɖokui azɔ, eye be yewoasi tso e*ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e keklẽ, si le ŋku vem na wo la nu. Gbadagba, siwo *ƒ*o gatagbadze ɖe e*ƒ*e asi kple afɔwo, kple esi *ƒ*o nu ɖe e*ƒ*e axada me la, wo katã kpɔ abi te*ƒ*eawo kple ŋɔdzi kple dzitsinya *ƒ*e fuɖename sesẽ. Nunɔlawo kple dumegãwo ɖo ŋku nusiwo dzɔ le Kalvaria-toa dzi la kple dzodzonyanya. Vɔvɔ̃ kple ŋukpẽ yɔ wo me, esi woɖo ŋku nya, siwo wogblɔ le ta ʋuʋum, le wo*ƒ*e dziɖuɖu dzidzɔkpɔkpɔ, si tso Satana me be: "Eɖe ame bubuwo, eye mate ŋu aɖe ye ŋutɔ ɖokui o; ne Israel *ƒ*e Fia wònye la, ekema neɖi le atitsoga la ŋuti azɔ, eye míaxɔ edzi ase. Eɖo dzi ɖe Mawu ŋuti; eya neɖee azɔ, ne elɔnɛ, elabena egblɔ be Mawuvi yenye." (Mateo 27:42, 43).

Woɖo ŋku Ðela *ƒ*e lododo, si me weingbledelawo wɔ funyafunya subɔla, siwo wo*ƒ*e a*ƒ*etɔ dɔ ɖo ɖe wo be woaxɔ agblea *ƒ*e kutsetsewo vɛ, ke wogbe, eye wowu via ŋutɔ gɔ̃ hã la. Woɖo ŋku nya, si woawo ŋutɔ gblɔ, hetso nya me gbemagbe be: "Agbledela nuvlowɔla siawo *ƒ*e a*ƒ*etɔ la atsrɔ̃ wo nublanuimakpɔtɔe" la dzi. Nunɔlawo kple dumegãwo kpɔ le weingbledela vɔɖi siawo *ƒ*e nuvɔ̃ kple tohehe me be enye yewo ŋutɔ *ƒ*e zɔzɔme kple fetu, si dze la *ƒ*e lododo boŋ. Kasia, ŋɔdzi manyagblɔa ɖe *ƒ*e ɣli ɖi le wo nu, si sesẽ wú esi wodo gbemagbe be: "Klãe ɖe ati ŋuti! Klãe ɖe ati ŋuti!", eye wòxɔ Yerusalem *ƒ*e ablɔwo keŋ dzi la. Wole ŋeŋẽm kple dziɖelame*ƒ*o gblɔ be: "Mawuvi lae! Mesia vavã lae!" Wodi mɔnu be woasi le Fiawo dzi Fia la ŋku me. Wowɔ ŋutete be yewoakpɔ bebe*ƒ*e vavã le anyigba-ʋe goglo, siwo anyigbaʋuʋu ɖe la me, gake womete ŋui o.

Le amesiwo katã gbe Nyate*ƒ*e la le wo*ƒ*e agbe-ŋkekewo katã me la, ɣeyiɣia ɖewo li, siwo me wo*ƒ*e dzitsinya nyɔna le, siwo me woɖoa ŋku wo*ƒ*e gotanuwɔwɔwo dzi kple vevesese, eye wonyamana wo ɖokui le luʋɔ me kple nuxaxa dzodzro. Gake nuka wòanye, ne wotsɔ ɣeyiɣi mawo sɔ kple ŋkeke gã ma *ƒ*e nuxaxa ; "Ne ŋɔdzi xa a*ƒ*e na mi abe dziya ene, eye mia*ƒ*e dzɔgbevɔe do abe ahom ene; ne hiã kple vɔvɔ̃ va mia dzi"? (Lod. 1: 27) Amesiwo di be yewoawu Kristo kple e*ƒ*e nusrɔla nute*ƒ*ewɔlawo la, kpɔ Yesu *ƒ*e ŋutikɔkɔe wòɖi azɔ ɖe etɔwo dzi. Tso wo*ƒ*e nuxaxa *ƒ*e goglo*ƒ*e ke wose ame dzɔdzɔewo *ƒ*e aseyetsoɣliwo ɖi sesiẽ be: "Kpɔ ɖa, mía Mawu, Amesi ŋu míeɖo ŋu ɖo be, aɖe mí la, enye si; Yehowa, Amesi ŋu míeɖo ŋu ɖo la, enye si." (Yes. 25:9)

Esime anyigba la gli le enu, dzikedzo le fli tem ɖe dziŋgɔlia ŋu, eye dziɖegbe le tu dam la, Mawu *ƒ*e Vi *ƒ*e gbe le ame kɔkɔe, siwo dɔ alɔ̃ le anyigba *ƒ*e tu me la, yɔm be woado tso yɔdowo me. Etsa ŋku le yɔdowo dzi, eye wòdo e*ƒ*e asiwo ɖe dzi, do ɣli sesiẽ gblɔ be: "Minyɔ, minyɔ, minyɔ, mi amesiwo le alɔ̃ dɔm le ke me la, mitsi tre!" Ame kukuwo ase gbe sia le anyigba katã dzi, eye amesiwo asee la, woe agbɔ agbe. Anyigba katã avuvu le avakɔ gãa ɖe *ƒ*e afɔzi nu, wo amesiwo lafɔ tso dukɔ sia dukɔ, to sia to kple gbegbɔgblɔ sia gbegbɔgblɔ me la. Wodo tso ku *ƒ*e gaxɔ me, eye wodo makumaku *ƒ*e ŋutikɔkɔe-wu hele ɣli dom be: "Wò ku, afika wò ti la le? Wò tsiẽ*ƒ*e, afika wò dziɖuɖu la le? (Kor. I, 15:55) Tete ame dzɔdzɔe, siwo le agbe, kple kɔkɔetɔ, siwo tsi tre la, *ƒ*o *ƒ*u hedo dziɖuɖu *ƒ*e aseyetsoha didia ɖe ɖa kple dzidzɔ.

Alesi amesiame *ƒ*e takɔkɔme nɔ hafi wòku woɖii la, nenema ke wònɔ le e*ƒ*e tsitretsitsi mee. Adam, si hã nɔ tsitretsilawo dome la, nye ame dzɔatsu, si ŋu gãnyenye le, gake e*ƒ*e atsudzɔdzɔ mesɔ kple Mawuvi la tɔ o. Vovototo gã ɖe le wo kple amegbetɔ dzidzime mamlɛtɔwo dome. Afisiae ame *ƒ*omevi, si míenye egbea *ƒ*e ɖiɖí ɖe anyi alo gegeme ga dze gã le ŋutɔ ŋutɔ. Gake wo katã tsi tre, mlɔmlɔmlɔ, kple ɖekakpui agbodzadza mavɔ *ƒ*e nɔnɔme kple ŋusẽ. Le gɔmedzedzea me la, wowɔ ame ɖe Mawu *ƒ*e nɔnɔme nu, menye le dɛ̃ gome ɖeɖe ko o, ke le e*ƒ*e kpɔkpɔme hã nu. Azɔ nuvɔ̃ va gblẽ, alo tutu Mawu *ƒ*e nɔnɔme sia ɖa keŋkeŋ kloe le mía me; ke Kristo va be yeaɖɔ nusi bú ɖa la ɖo. Eyata ele mía*ƒ*e nuvɔ-ŋutilã sia *ƒ*e nɔnɔme trɔ ge wóaɖi eya ŋutɔ *ƒ*e ŋutikɔkɔe ŋutilã la. Ku ŋutilã gbegblẽ, ŋutikɔkɔemanɔŋu, si nuvɔ̃ *ƒ*o ɖi la, zu blibo le nyonyo kple makumaku me. Blibomademade kple nusi gblẽ le mía*ƒ*e ŋutilã katã ŋuti la tsi yɔdo me. Esi wogakpɔ mɔnu ayi ɖe Eden-bɔ, si wobú ɣeyiɣi didia ɖe, *ƒ*e agbeti la gbɔ la, e*ƒ*e ɖuɖu ana be ɖeɖekpɔlawo anɔ tsitsim ɖe dzi, vaseɖe esime woade blibo le amegbetɔ *ƒ*omea *ƒ*e ŋutikɔkɔe nɔnɔme, si me wowɔe ɖo tsã la gbɔ. (Mal.4:2) Woatutu fi*ƒ*ode *ƒ*e dzesi mamlɛawo ɖa, eye A*ƒ*etɔ Yesu *ƒ*e nusrɔla nute*ƒ*ewɔlawo lado le Yehowa mía Mawu la *ƒ*e atsyɔ̃ me, eye wo*ƒ*e Đela la *ƒ*e blibodede la katã adze le wo*ƒ*e gbɔgbɔ, luvɔ kple ŋutilã siaa me. Oo! Nuku ɖeɖekpɔkpɔ! Si ŋu wo*ƒ*oa nu le geɖee, si wokpɔa mɔ na tegbetegbee, si wodona "Đoa*ƒ*e" na le adzɔgeadzɔge ɖaa, si gɔme womese keŋkeŋ kpɔ gbeɖe o la!

Kasia, woatrɔ ame dzɔdzɔe agbagbeawo *ƒ*e nɔnɔme, le aɖaba*ƒ*o*ƒ*o ɖeka me. Le Mawu *ƒ*e gbeɖeɖe nu woxɔ ŋutikɔkɔe. Azɔ makumakunyenye su wo si, eye wohe wo kple ame kɔkɔe, siwo tsi tre la, yi ya me kple A*ƒ*etɔ la. Dzi*ƒ*odɔlawo *ƒ*o ame tiatiawo nu *ƒ*u tso ya eneawo dzi; tso anyigba *ƒ*e go ɖeka dzi yi ekemɛ dzi. Mawudɔlawo kɔ vidzĩwo va de asi na wo dadawo.

Xɔlɔ, siwo ku mã dome na ɣeyiɣi didia ɖe la, kpɔ wonɔewo, eye woaganɔ du, eye wo dome magaklã akpɔ o; wo katã yina ɖe Mawu *ƒ*e Du la me kple dzidzɔ hadzidziwo.

Le alilikpo-tasiaɖam la *ƒ*e axa ɖesiaɖe dzi la, avalawo li, eye nu gbagbe woenye afɔ le ete. Zi alesi tasiaɖam la le dzi yim la, afɔawo kple avalawo doa ɣli be "Kɔkɔe, kɔkɔe,

kɔkɔe!” Mawudɔlawo ƒe asaɖa la hã doa ɣli be “Kɔkɔe, kɔkɔe, kɔkɔe enye Aƒetɔ Mawu-Nusẽkatãtɔ.” Eye zi alesi tasiaɖam la ɖo ta yina Yerusalem Yeyea la, ɖeɖekpɔlawo nɔa ɣli dom be “Aleluya!”

Hafi woage ɖe Mawu ƒe Du la me la, Aƒetɔ la mã dziɖuɖudzesi na eƒe nusrɔlawo kple woƒe fiaɖuɖu ƒe bubudzesiwo hã. Woƒe avakɔ, si le keklẽm la mã ɖe ɖoɖo ene ene me, ɖe to ɖe woƒe Fia la, eye eyama, si ƒe kɔkɔme gbɔ dɔlawo kple kɔkɔetɔwo tɔ ta le eƒe gãnyenye me la, tsa ŋku le wo dzi kple lɔlɔ̃ manyagblɔa ɖe, si le keklẽm le eƒe mo la. Đeɖekpɔlawo ƒe avakɔ gã, si ŋu xexlẽme meli na o la, fɔ ŋku ɖe eya ɖeka ko dzi, eye wole “amesi ƒe nɔnɔme vlo wú amegbetɔwo tɔ, eye eƒe kpɔkpɔme vlo wú amegbetɔviwo tɔ la”, (Yes. 52:14) ƒe ŋutikɔkɔe kpɔm kple nuku. Yesu tsɔ eƒe nuɖusi ɖɔ ŋutikɔkɔe kuku na dziɖula ɖesiaɖe. Amesiame xɔ kuku, si dzi woŋlɔ̃ eƒe “ŋkɔ yeye” la ɖo (Nyaɖ. 2:17), si hã dzi woŋlɔ̃ ɖo be: “Kɔkɔenyenye na Yehowa!” Wo katã xɔ dziɖuɖu ƒe debaya kple kasaŋku dadzo la. Tete mawudɔla gbeɖelawo dze egɔme, eye amesiame de asi eƒe kasaŋku-kawo ŋuti kple aɖaŋu geɖe, hele hagbe vivi, siwo nya sese ale gbegbe la ƒom. Amewo katã le dzidzɔ kpɔm kple vivisese manyagblɔa ɖe, eye woyɔ fũ kple akpedada hele ha dzim sesiẽ be: “Amesi lɔ̃ã mi, eye wòtsɔ eƒe vu klɔ míaƒe nuvɔwo ɖa le mía ŋuti, eye wòwɔ mí fiawo kple nunɔlawo hena eƒe Mawu Fofo la, eya tɔ lanye ŋutikɔkɔe kple ŋusẽ tso mavɔ me yi ɖe mavɔ me! (Nyaɖ. 1: 5,6)

Du kɔkɔe la enye si le ɖeɖekpɔlawo ƒe ameha gã la ŋku me. Yesu vu eƒe agbo, siwo wowɔ kple adzagba la, eye dukɔ, siwo lé eƒe Nyateƒe me ɖe asi la, ge ɖe wo me. Wokpɔ Mawu ƒe Paradiso la ƒe nyonyo, afisi Aɖam nɔ tsã, le eƒe fɔmaɖimaɖi ƒe ɣeyiɣi me la. Tete gbe vivi, fafɛ, si amegbetɔvia ɖeke mese kpɔ o la, ɖi be: “Miaƒe avawɔwɔ la wu nu.” “Miva, mi Fofonye ƒe ame yayrawo. Minyi fiaɖuƒe, si wodzra ɖo ɖi na mi tso xexeame ƒe gɔmeɖoɖoanyi me la ƒe dome!”

Azɔ gbe, si Aƒetɔ la do ɖa ɖe eƒe nusrɔlawo ta la kpɔ eƒe ŋuɖoɖo: “Fofo, amesiwo nètsɔ nam la, mele didim bena afisi nye la mele la, woamawo hã nanɔ ŋutinye.” Ekema, esi Kristo tsɔ amesiwo wòƒle kple eƒe vu la, tu tsitre ɖe Fofoa ƒe ŋutikɔkɔe ƒe ŋku me, mokaka manɔŋui, le dzidzɔ gã me la, (Yuda 24) egblɔ bena: “Nyee nye si, nye kple ɖevi siwo netsɔ nam la. Mekpɔ amesiwo netsɔ nam la ta. Oo, Đela ƒe nuku lɔlɔ̃ kae nye si na amesiwo woxɔ ƒle la! Dzidzɔ manyagblɔ kae wòanye le gaƒoƒo ma me, ne Fofo mavɔ la atsa ŋku le ɖeɖekpɔlawo dzi, akpɔ eƒe nɔnɔme le wo me, ahade dzesii be nuvɔ̃ ƒe vovototo kple eƒe ɖiƒoƒowo bú ɖa keŋ le wo ŋu, eye ɖekawɔwɔ blibo gava Mawu kple amegbetɔ dome azɔ!

Le lɔlɔ̃ manyagblɔ ma, si yɔ eme la me, Yesu do dzaa na ɖeɖekpɔlawo, eye woxɔ wo ɖe woƒe Aƒetɔ la ƒe dzidzɔ me. Nusi do dzidzɔ na Đela ŋutɔ la enye be ekpɔ amesiwo kpɔ ɖeɖe to ɖokui bɔbɔɖeanyi kple fukpekpe, siwo wòxɔ ɖe eɖokui dzi me la, le eƒe ŋutikɔkɔe fiaɖuƒe la me. Nenema kee ɖeɖekpɔlawo hã lakpɔ dzidzɔe, ne wònye be, le

yayramɔkpɔlawo dome, woke ɖe amesiwo Kristo ɖe to wo*ƒ*e gbedodoɖa, dɔwɔwɔ, kple ɖokuitsɔtsɔ sa vɔe le lɔlɔ̃ me la ŋu. Esi wo katã *ƒ*o xlã fiazikpui ɣie gã la, dzidzeme manyagblɔa ɖe yɔ wo me taŋtaŋ, esi wokpɔ luvɔ, siwo woɖe na Kristo la, *ƒ*e luvɔ, siwo woawo hã ɖe, eye woamawo hã ga ɖe bubuwo la, katã va gbɔɖeme*ƒ*e la, be yewoatsɔ yewo *ƒ*e dziɖuɖu kukuawo da ɖe Yesu *ƒ*e afɔ nu, ahanɔ ekafum yi mavɔmavɔ me.

Esime wole ɖeɖekpɔlawo xɔm le Mawu *ƒ*e du la me la, dziɖuɖu kple subɔsubɔ ɣli gãa ɖe ɖi. Adam eveawo kpe ŋku me. Mawuvi la ke e*ƒ*e abɔwo me na amesi nye amegbetɔ *ƒ*omea *ƒ*e fofo, amesi wòwɔ la, amesi da vo ɖe e*ƒ*e A*ƒ*etɔ la ŋuti, kple esi *ƒ*e vodada ta Ðela *ƒ*e kaka ɖe atitsoga ŋuti *ƒ*e dzesiwo le la. Esi Adam kpɔ ŋutasesẽ *ƒ*e abite*ƒ*ewo le eŋuti la, medze e*ƒ*e Ðela la *ƒ*e abɔwo, si wòke ɖi la me o, ke le ɖokuibɔbɔ me, edze anyi hetsyɔ̃ mo anyi ɖe e*ƒ*e afɔ nu gblɔ nɛ bena: “Wòedze, wòedze, Alẽvi, si wowu la!” Yesu lee tsi tre kple lɔlɔ, eye wòkpee be wòavakpɔ e*ƒ*e nɔ*ƒ*e, Eden-bɔ, si wògblẽ ɖi ɣeyiɣi didia ɖe la ɖa. Esi wonya Adam ɖa le Eden-bɔ la me la, enɔ anyigba dzi le vevesese kple nuxaxa me. Aŋgba ɖesiaɖe, si ayrɔ age, vɔsalã ɖesiaɖe, si woawu, xexeame, si nyo tsã *ƒ*e gbegblẽ dzesi ɖesiaɖe, ɖi*ƒ*o*ƒ*o ɖesiaɖe, si ta ɖe amegbetɔ *ƒ*e dzadzɛnyenye ŋuti la, nɔa ŋku ɖom e*ƒ*e vodada la dzi nɛ. Alea ye e*ƒ*e fɔɖiɖi *ƒ*e seselelãme, si nyamanɛ la, zua abe kudɔ*ƒ*o*ƒ*o na eyama ene, eye ne ekpɔ nuvɔɖi wɔwɔ nɔ dzidzim ɖe dzi, nɔ ta kekem gbesiagbe la, e*ƒ*e dzi xaa nu vevie ŋutɔ. Alesi dzidzimea meɖo to e*ƒ*e nuxlɔamenyawo o la, trɔ zu fɔbubu kple mokanameɖokui le vevesese me be yeŋutɔe he nuvɔ̃ vɛ. Le ɖokuibɔbɔ *ƒ*e dzigbɔɖi me, etsɔ e*ƒ*e nuvɔ̃ metsonuwo *ƒ*e agba la *ƒ*e akpe ɖeka kloe. Adam se veve ale gbegbe ɖe e*ƒ*e vodada la ta, hetrɔ le e*ƒ*e dzi me, eye wòtsɔ eɖokui de Xɔla, si *ƒ*e ŋugbe wodo la *ƒ*e dzenawo si me, eye wòku le mɔkpɔkpɔ me na tsitretsitsi. Mawu *ƒ*e Vi la xɔ amegbetɔ *ƒ*le tso e*ƒ*e anyidzedze me, eye azɔ, to e*ƒ*e nuvɔkɔklɔ-dɔ la me la, wogagbugbɔ Adam ɖo tè le e*ƒ*e nɔ*ƒ*e gbãtɔ la me.

Dzidzɔ, si yɔ eme la na be e*ƒ*e nu ku esime wòkpɔ ati, siwo doa dzidzɔ nɛ tsã la dze si; ati, siwo *ƒ*e tsetse wògbena, esime fɔɖiɖi menɔ eŋu o kple dzidzeme. Ekpɔ weingble, si eyaŋutɔ dè kple e*ƒ*e asiwo, se*ƒ*o*ƒ*o, siwo wòlea be na kple dzidzɔ la hã. E*ƒ*e susu vu keŋkeŋ ɖe te*ƒ*e, si wòle la ŋuti. Eden-bɔ, si woɖɔ ɖo la enye esia, si nyo wú alesi wònɔ tsã hafi wonyae do goe la. A*ƒ*etɔ la kplɔe yi agbeti la gbɔ, gbe e*ƒ*e tsetse, si nya kpɔkpɔ la, eye wòkpee be wòaɖu e*ƒ*e ɖe. Adam tsa ŋku godoo, eye wòkpɔ ɖeɖekpɔlawo *ƒ*e ameha gã la, wo amesiwo nye e*ƒ*e *ƒ*ometɔwo la, le tsitre le Mawu *ƒ*e Paradiso la me. Tete wòtsɔ e*ƒ*e fiakuku keklẽ la da ɖe Yesu *ƒ*e afɔ nu, eye wòdze e*ƒ*e abɔwo me, hekpla asi kɔ nɛ. Azɔ edze e*ƒ*e sika kasaŋku la dzi, hede asi dziɖuɖu hagbe vivi sia, si xɔ dzi*ƒ*o nutowo katã me la, dzidzi me be: “Wòedze, wòedze, wòedze, Wò Alẽvi, si wowu, eye wògale agbe la!” Adam *ƒ*e *ƒ*omea hã dze e*ƒ*e kpɔɖeŋu la yome. Wo katã tsɔ wo*ƒ*e fiakukuwo da ɖe Ðela la *ƒ*e afɔ nu, eye wode ta agu nɛ, hesubɔe.

Dzi*ƒ*odɔla, siwo fa avi esime Adam dze anyi, eye wogayɔ fũ kple dzidzɔ le ŋkeke, si dzi Kristo yi dzi*ƒ*o le e*ƒ*e tsitretsitsi, si vu xɔsetɔwo *ƒ*e yɔdowo nu da ɖi, megbe la,

dzi*ƒ*odɔla siawo hã kpɔ dzidzɔ le *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gã sia te*ƒ*e. Wode dzesii be ɖeɖe-dɔ gã la wu nu azɔ, eye kasia, woawo hã wɔ ɖeka kple kafukafuhadzilawo. Atsia*ƒ*u ɖiahuhɔe, si le fiazikpui la ŋgɔ, si me bia hẽ abe dzoe ene, le alesi Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe le keklẽm ɖe edzi ta la, atsia*ƒ*u ɖiahuhɔe sia nue amesiwo ɖu lã la kple e*ƒ*e legba kpakple e*ƒ*e ŋkɔ *ƒ*e xexlẽme dzi la (Nyaɖ. 15:2), tsi tre ɖo. Ame akpe ɖeka alafa blaene vɔ ene, siwo wo*ƒ*le tso dukɔwo dome la, le tsitre ɖe Zion-to la dzi kple Alẽvi la, eye Mawu *ƒ*e kasaŋkuwo le wo si. Eye wose gbea ɖe tso dzi*ƒ*o, “abe tsi geɖewo *ƒ*e gbeɖiɖi ene, eye abe dziɖegbe sesẽa ɖe *ƒ*e gbeɖiɖi ene, eye gbe, si wose la le abe sanku*ƒ*ola, siwo le wo*ƒ*e sankuwo *ƒ*om la, *ƒ*e gbeɖiɖi ene…” (Nyaɖ. 14:2) “Eye wodzi ha yeyea ɖe le fiazikpui la kple nu gbagbe eneawo kpakple amegã xoxoawo *ƒ*e ŋku me; eye amea ɖeke mete ŋu srɔ̃ hadzidzi la o, negbe ame akpe ɖeka alafa blaene vɔ ene, siwo wo*ƒ*le tso anyigba dzi la koe.” (Nyaɖ. 14:3). Enye Mose kple Alẽvi la *ƒ*e ha, si nye ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e ha. Amea ɖeke mate ŋu asrɔ̃ ha sia o, negbe woamawo ɖeɖe ko, elabena wo*ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ *ƒ*e hae, eye be dzidzimea ɖeke mekpɔ nusi te*ƒ*e wokpɔ la kpɔ o. Amesiawo dzea Alẽvi la yome, yia afisiafi, si wòyina.” (Nyaɖ. 14:4) Esi woɖe wo tso agbagbewo dome le anyigba dzi ŋuti la, wobu wo abe ŋgɔgbetɔwo na Mawu kple Alẽvi la ene. (Nyaɖ. 14:1-5); (15:3) Woawoe nye amesiwo do go tso xaxa gã la me. Woto xaxaɣi, si tɔgbi meva kpɔ, tso esime dukɔwo li la o me. Woto Yakob *ƒ*e vɔvɔ̃ kple xaxawo me. To gbɔ be nyaxɔɖeakɔla menɔ wo si le ɣeyiɣi, si me Mawu *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ mlɔetɔwo *ƒ*o ɖe nuvɔɖiwɔlawo dzi o hã la, wonɔ te sesiẽ maʋãmaʋã. Ke azɔ la woɖe wo, elabena wonya wo*ƒ*e awuwo, eye wowɔ wo ɣie le Alẽvi la *ƒ*e ʋu me. Eye womekpɔ aʋatsokakaa ɖeke le wo*ƒ*e nu me o, elabena “wonye mokaka manɔŋuitɔwo” le Mawu ŋku me. Eyata wole Mawu *ƒ*e fiazikpui la ŋgɔ, eye woasubɔe zã kple keli le e*ƒ*e gbedoxɔ la me, eye amesi bɔbɔ nɔ fiazikpui la dzi la anɔ wo dome. Wokpɔ dɔwuame kple dɔ vɔ, siwo va anyigba dzi la te*ƒ*e, wokpɔ ɣe *ƒ*e dzoxɔxɔ, si nu amewo ku le la te*ƒ*e, eye dɔ kple tsikɔ wu woawo hã. Ke azɔ la dɔ megale wo wu ge akpɔ o, eye tsikɔ hã megale wo wu ge akpɔ o, eye ɣe kple ŋdɔkutsu megale wo ɖu ge o; elabena Alẽvi, si le fiazikpui la titina la, anyi wo, eye wòakplɔ wo ayi agbetsi dzidziwo gbɔ, eye Mawu atutu aɖatsiwo katã ɖa le wo*ƒ*e ŋkuwo me.” (Nyaɖ. 7:14-17).

Le ɣeyiɣiwo katã me A*ƒ*etɔ la *ƒ*e ame tiatiawo koe xɔa hehe kple tutuɖo le dodokpɔ *ƒ*e sukuwo me. Wozɔa mɔ xaxɛwo dzi le anyigba dzi. Wokɔa wo ŋuti le vevesese kple nuxaxa *ƒ*e kpodzo me. Esi wolɔ̃ Yesu ŋuti la, wokpe tsitretsiɖameŋu, fuléle kple vlodoame *ƒ*e fu. Wodze eyome le ʋiʋli sesẽwo me toto me. Wokpe nugbegbe le ameɖokui gbɔ kple dziɖelame*ƒ*o *ƒ*e veve heliheli *ƒ*e fu. Vevesese *ƒ*e nute*ƒ*ekpɔkpɔ siawo me toto na wose nusi nuvɔ̃ lɔ ɖe nu, siwo nye: ŋunyɔnuwo, fi*ƒ*ode, fɔɖiɖiwo kple e*ƒ*e ŋusẽ la gɔme, eye wòdzina ŋɔ̃ na wo ŋutɔŋutɔ. Vɔsasa mavɔ, si wowɔ be woatsɔ ayɔ nuvɔ̃ dɔléle na ame la, *ƒ*e gɔmesese na be wokpɔ wo ɖokuiwo numaɖinuwoe, eye esia na be wo*ƒ*e dziwo yɔ fũ kple akpedada, kple kafukafua ɖe, si gɔme nuwɔwɔ, siwo medze anyi kpɔ o la, mate ŋu ase o. Wolɔa ame geɖee, elabena wokpɔ tsɔtsɔke geɖe. Esi wònye be wokpɔ gome le Kristo *ƒ*e fukpekpewo me ta la, wozu e*ƒ*e ŋutikɔkɔea hã *ƒ*e gomekpɔlawo. Mawu *ƒ*e domenyilawo

do go tso xɔ maɖixɔwo, xɔ gbagbãwo, be-xɔwo, ametakolite*ƒ*ewo, gaxɔwo, towo dome, dzogbewo, agadowo, anyigbatumewo kple atsia*ƒ*u *ƒ*e agakpetotrowo me. Le wo*ƒ*e anyigbadzi nɔnɔ me la, naneke meganye wotɔ o. Wowɔ fu wo, do vevesese na wo. Wo dome ame akpeakpewo yi yɔme kple vlodoame kple ŋukpẽdoame geɖe, elabena wogbe Satana *ƒ*e alakpanyawo teteɖeamedzi xɔxɔ kple kelili mavɔ̃mavɔ̃. Anyigbadzi vɔnudrɔ*ƒ*ewo drɔ̃ vɔnu wo abe hlɔdɔla vɔɖitɔwo kekeake ene. Ke azɔ la, "Mawu ŋutɔ enye Uɔnudrɔla." (Ps, 50:6). …

Azɔ etrɔ xexeame *ƒ*e vɔnudɔdrɔwo ŋku me tsyɔ̃ anyi. "Aɖe e*ƒ*e dɔlawo *ƒ*e ŋukpẽ ɖa tso anyigba blibo la dzi." (Yes. 25:8) "Woayɔ wo be Dukɔ kɔkɔe, Yehowa *ƒ*e amesiwo wòɖe… Eɖoe be yeana "atsyɔɖoɖo wo ɖe dzowɔ te*ƒ*e, dzidzɔmi ɖe konyifafa te*ƒ*e, atsyɔvɔ ɖe gbɔgbɔ, si nu tikɔ na te*ƒ*e." (Yes. 62:12; 61:3). Womaganye ame gblɔe, siwo woka hlẽ, siwo woté ɖe to la azɔ o. Tso ɣemaɣi dzi la, woanɔ kple A*ƒ*etɔ la tegbetegbee. Wole awu xɔsi, si xexeame *ƒ*e bubumewo medo kpɔ o la me, *ƒ*o xlã Mawu *ƒ*e fiazikpui la. Woɖo atsyɔ̃ na wo kple fiakuku keklẽ, si *ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e keklẽ anyigbadzi-fiaa ɖeke mekpɔ kpɔ, eye mexɔ ɖe e*ƒ*e ta dzi kpɔ o la. Fukpekpe kple avifafa nu yi tegbetegbee. Ɲutikɔkɔe-Fia la ŋutɔ tutu aɖatsiwo ɖa le wo katã *ƒ*e mo, Eye Woɖe vevesesedoname nuwo katã ɖa keŋkeŋ. Wolé devɔayawo ɖe asi le vuvum, hele kafukafuhaa ɖe, si me kɔ, vivi sese, si *ƒ*e gbeɖiɖi vovovowo *ƒ*e ɖekawɔwɔ wú gbɔgblɔ. Gbewo katã de asi ha la dzidzi me, eye kpuie la, dzi*ƒ*o nutometɔwo katã yɔ kple ha sia be: "Xɔname nanye mía Mawu, si bɔbɔ nɔ fiazikpui la dzi, kple Alẽvi la tɔ." Eye dzi*ƒ*ometɔwo katã xɔe ɖe dzi kple gbe ɖeka be: "Amen! Kafukafu kple ŋutikɔkɔe kple nunya kple akpedada kple bubu kple ŋutete kple ŋusẽ woana mía Mawu la tso mavɔ me yi ɖe mavɔ me. Amen! (Nyaɖ. 7:10, 12)

Le agbe sia me la, ɖe ko míate ŋu adze nuku ɖeɖekpɔkpɔ nyanyui sia *ƒ*e gɔmesese gɔme. Míate ŋu ade ŋugble vevie kple mía*ƒ*e anyasã madeblibo sia, si sẽ*ƒ*e li na la, tso ŋukpẽ kple ŋutikɔkɔe, agbe kple ku, dzɔdzɔenyenye kple amenuveve, *ƒ*e gododo le atitsoga me la ŋuti, gake ale gbegbe míawɔ ŋutetee la, mía*ƒ*e susu *ƒ*e ŋusẽ mate ŋu ade e*ƒ*e gɔmesese blibo la gbɔ o. Lɔlɔ, si le ɖeɖekpɔkpɔ ɖoɖoa gɔme na mí la, *ƒ*e didime kple kekeme, goglome kple kɔkɔme mate ŋu akɔ na mí keŋkeŋ o. Ne amesiwo woxɔ *ƒ*le la akpɔ nu abe alesi wole wo kpɔm ene, eye woadze si nu abe alesi wodzea si wo ene hã la, womase ɖeɖekpɔkpɔ ɖoɖoa gɔme avɔ kpɔ o. Ke boŋ le *ƒ*e akpeakpe mavɔwo me la, Nyate*ƒ*e yeyewo aganɔ wo*ƒ*e susuwo me vam, eye wòanye nuku kple dzidzɔ na wo yi ɖaa. To gbɔ be xexeame *ƒ*e vevesese, fukpekpe kple tetekpɔwo nu tso, eye nusi he wo vɛ hã megali o hã la, asi sesẽ, si wotsɔ xɔ Mawu *ƒ*e dukɔa *ƒ*le la, *ƒ*e kpekpeme anɔ susu me na wo ɖaasi.

Kristo *ƒ*e atitsoga anye sidzedze ŋu nusɔsrɔ̃ kple hadzidzi na ɖeɖekpɔlawo yi ɖe mavɔmavɔ me. Le Kristo, si ŋuti wokɔ kpɔkpɔ me la, woaganɔ Kristo, si woklã ɖe atitsoga ŋuti la kpɔm ɖaa. Womaŋlɔ̃ esia be kpɔ gbeɖe o be, Amesi *ƒ*e ŋusẽ wɔ xexeme gbogbo, siwo ŋu xexlẽme mele o, eye wòlé wo ɖe te, Amesi nye Mawu *ƒ*e lɔlɔtɔ gã, dzi*ƒ*o *ƒ*e atsyɔ̃ kple gãnyenye, Amesi kerubimwo kple ŋutikɔkɔe serafimwo subɔna kple dzidzɔ la, eya

ŋutɔ bɔbɔ eɖokui ɖe anyi, be yeado amegbetɔ nuvɔmedzela la ɖe dzi, atsɔ nuvɔ̃ *ƒ*e fɔɖiɖi kple ŋukpẽ *ƒ*e agba, eye wòakpɔ Fofoa gɔ̃ hã natrɔ megbe adee vaseɖe esime xexeme sia, si bu keŋ la, *ƒ*e dzɔgbevɔewo nagbã e*ƒ*e dzi, axɔ e*ƒ*e agbe le esi le Kalvaria *ƒ*e atitsoga ŋu. Nukunu kple bubu *ƒ*e nyae wòanye ɣesiaɣi na xexemeawo katã, ne wode ŋugble tso nya sia ŋu be xexemewo katã *ƒ*e Wɔla, Nyametsola, si ɖoa kpe amesiame *ƒ*e nusi ava edzi la dzi, eya ŋutɔe lɔ̃ faa tsyɔ̃ nu e*ƒ*e ŋutikɔkɔe dzi, ɖi gbɔlo eɖokui nenema gbegbe le e*ƒ*e lɔlɔ̃ na amegbetɔ ta. Ɣesiaɣi, si amesiwo woxɔ *ƒ*le anɔ Fofo la *ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e keklẽ kpɔm le mo na Ðela, kple susu sia be e*ƒ*e fiazikpui anɔ anyi ɖaa, eye nuwuwu manɔ anyi na e*ƒ*e fiaɖu*ƒ*ea o la, woaɖe wo*ƒ*e dzidzɔkpɔkpɔ afia le ha sia dzidzi me be: “Bubu, bubu na Wò Alẽvi, si wowu la, eya Amesi xɔ mí *ƒ*le na Mawu kple e*ƒ*e ʋu xɔasi la.”Atitsoga *ƒ*e nya ɣaɣla lae ɖe nya ɣaɣla bubuawo katã gɔme. Le Kalvaria *ƒ*e kekelia nu la, Mawu *ƒ*e nyenye, siwo katã doa ŋɔdzi na mí geɖe tsã la, le dzedzem azɔ le wo*ƒ*e nyonyo manyagblɔ, si hea ame yia egbɔ la me. Kekeli sia klẽ ɖe alesi Mawu *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ, dzigbɔɖi kple dzilanyenye *ƒ*e lɔlɔ̃ wɔ ɖeka kple e*ƒ*e kɔkɔenyenye, dzɔdzɔnyenye kple ŋusẽ la dzi. Le mía*ƒ*e ŋkuléle ɖe e*ƒ*e fiazikpui la *ƒ*e gãnyenye, si lolo, si kɔkɔ ale gbegbe ŋuti me la, míanɔ e*ƒ*e dẽ hã *ƒ*e nyonyo ɖeɖe fia kpɔm le e*ƒ*e nublanuikpɔkpɔ *ƒ*e wɔnawo me, eye míase lɔlɔ̃-ŋkɔ, si woyɔna nɛ be “Mía Fofo” la, gɔme kple gɔmesese, si menɔ míasi kpɔ o la.

Azɔ la míade dzesii be Amesi *ƒ*e nunya sẽ*ƒ*e meli na o la, mate ŋu aɖe mí o, negbe ɖeko wòatsɔ Via asa vɔe hafi. Nusi wòakpɔ ɖe vɔsasa sia te*ƒ*e lae anye dzidzɔ, si wòakpɔ be yena anyigba la dzi yɔ kple amesiwo wo*ƒ*le, siwo le kɔkɔe, yɔ kple dzidzɔ, eye woxɔ makumakunyenye la. Ðela kple vivitime ŋusẽwo dome ʋiʋli la awu nu kple ame tiatiawo *ƒ*e dzɔgbenyui hena Mawu *ƒ*e ŋutikɔkɔe tso mavɔ me yi mavɔ me. Amegbetɔviwo *ƒ*e luʋɔ xɔ asi ale gbegbe be Mawu akpɔ ŋudzedze le fe, si woxe ɖe wo ta la ŋuti. Ke, na Kristo ŋutɔ ya la, e*ƒ*e vɔsa gã la *ƒ*e kutsetsewo kpɔkpɔ anye e*ƒ*e dzidzɔ ɖaa.

Ta 41 lia —Anyigba La Zu Afedo

"…Elabena e*f*e nuvɔwo kɔ yi ɖatɔ dzi*f*o, eye Mawu ɖo ŋku e*f*e nu madzɔmadzɔ wɔwɔwo dzi. Miɖo te*f*e nɛ, abe alesi eya hã ɖo ete*f*e na mi ene, miɖo te*f*e nɛ te*f*e eve le e*f*e dɔwɔwɔwo nu, kplu, si me wòtɔtɔ nu le la, mitɔtɔ nu te*f*e eve nu ɖe eme nɛ. Zi geɖe alesi wòdo eɖokui ɖe dzi, eye wòdze ha la, zi geɖe ma ke miwɔ fui, eye mina wòafa konyi; elabena egblɔ le e*f*e dzi me bena: «Mebɔbɔ nɔ anyi abe fianyɔnu ene, eye nyemenye ahosi o, eye nyemegale konyi fa ge akpɔ o.» Eyata le ŋkeke ɖeka dzi la, e*f*e fukpekpewo ava edzi; Ku kple konyifafa kpakple dɔwuame, eye woatɔ dzoe wòafia keŋkeŋ; elabena A*f*etɔ Mawu, amesi drɔ̃ ʋɔnui la, enye Ɖusẽtɔ. Eye anyigba dzi fia, siwo wɔ amatre kplii, eye wonɔ hadzegbe kplii la,… woafa avi, eye woafa konyi nɛ. Eye woanɔ tsitre le adzɔge ke le e*f*e fukpekpe *f*e ŋɔdzi la ŋuti agblɔ bena: 'Baba na wò, baba na wò Babilon, wò, si nye du gã kple du sesẽ! Elabena ga*f*o*f*o ɖeka dzi wò ʋɔnudɔdrɔ̃ la va." (Nyaɖ. 18:5-10)

"…Eye anyigba dzi fiawo wɔ ahasi kplii, eye anyigba dzi sitsalawo trɔ zu kesinɔtɔwo le e*f*e hadzedze vivivo *f*e ŋusẽ ŋuti…" "Eye nusiawo *f*e adzɔdola, siwo to edzi zu kesinɔtɔwo la, woanɔ tsitre le adzɔge ke le e*f*e fukpekpe *f*e ŋɔdzi la ŋuti anɔ avi fam, anɔ gbɔgblɔm bena: "Baba, baba na du gã la! Eya, si do aklalabiɖibiɖiwu kple aɖabɛwu kple awu dzĩ, eye wòwɔ leke kple sika kple kpe xɔasi kple adzagbawo! Elabena le ga*f*o*f*o ɖeka me kesinɔnu geɖe siawo gblẽ petepete." (Nyaɖ. 18: 3, 15-17)

Esiawoe anye Mawu *f*e ʋɔnudɔdrɔ, si a*f*o ɖe Babilon dzi le A*f*etɔ la *f*e dɔmedzui ŋkeke la dzi. Eyɔ nuvɔ̃ *f*e dzidze-kplu la nu. E*f*e ɣeyiɣi la ɖo, eɖi nyuie na tsɔtsrɔ̃ azɔ.

Le ga*f*o*f*o, si dzi Mawu *f*e gbe laɖe gbe*f*ã e*f*e dukɔa *f*e ɖeɖe la, ŋku laʋu ŋɔdzitɔe na amesiwo bú nuwo katã le agbea *f*e ʋiʋli la me. Esime amenuve ɣeyiɣia gasusɔ li la, Satana *f*e beblewo gbã ŋku na wo, ale be wonɔa taflatsɛ dom na wo*f*e nuvɔgbenɔnɔ la. Kesinɔtɔwo do wo ɖokui ɖe dzi le wo*f*e tatɔnyenye na amesiwo xexeame meɖe mɔ na wo o la ŋuti; evɔ wònye be Mawu *f*e Seawo dzi dada mee woto zu hotsuitɔwo hafi. Woɖe kɔ le amesiwo dɔ nɔ wuwum la ŋuti; wogbe awu dodo na amesiwo tsi amama la. Wotsri nu dzɔdzɔewɔwɔ, eye wolé fu nublanuikpɔkpɔ. Wodi wo ɖokui dodo ɖe dzi kple wo haviwo *f*e bubudeameŋu xɔxɔ vevie. Ke azɔ la, woxɔ nusianu, si do kɔkɔ wo la le wosi, wobú nusianu, xɔnamea ɖeke megali o. Ɖɔdzi lé wo, esi wokpɔ wo*f*e legba, siwo wolɔna wú wo*f*e Wɔla la tsrɔ̃ keŋ. Wodzra wo*f*e luʋɔ na xexeame *f*e vivisese kple dzidzɔkpɔkpɔwo, ke womedi kpɔ gbeɖe be yewoanye kesinɔtɔwo na Mawu o. Emetsonuwo koe nye agbenɔnɔ *f*e agbaɖuɖu, vivisesewo *f*e tɔtrɔ zu veve heliheli sese kple kesinɔnuwo *f*e ɣebialéle alo akaɖadzedze. Nusiwo katã wo*f*o *f*u na wo ɖokui le agbea katã me la *f*o ya le aɖaba*f*o*f*o ɖeka me. Hotsuitɔwo le konyi fam esi wokpɔ wo*f*e xɔ gãgãwo mu keŋ, eye wo*f*e sika kple klosalowo ka hlẽ *f*io*f*io*f*io. Ke wo*f*e avifafa zu dzodzonyanya, esi wokpɔ be yewo ŋutɔ hã yewo le tsɔtsrɔ̃ ge kpe ɖe yewo *f*e legbawo ŋuti.

Ame vɔdi̱wo yɔ kple nuxaxa, ke menye de̱ wo*f*e de̱kematsɔleme na Mawu kple na wo haviwo *f*e fɔdi̱di̱ ta o, ke boŋ de̱ alesi Mawu du dzi la ta. Woxa nu be nuawo va me alesi wova me la ta, ke menye de̱ wo*f*e vɔdi̱vɔdi̱ ta o. Nenye mɔnu de̱siade̱, si woate ŋu ato akpɔ dzidu̱du̱ li la, woawɔ eŋuti-dɔ godo.

Xexeame kpɔ amesiwo ŋuti wodu̱ fewu le, amesiwo woko vevie, eye wodi be yewoatsrɔ̃ da gɔ̃ hã la, to ahomya gã la me, anyigbaʋuʋu kple dɔ vɔwo me dedie. Amesi nye dzobibi na e*f*e Sea dzidalawo la, nye dedienɔnɔ *f*e bebe*f*e na e*f*e dukɔ la.

Nyanyuia *f*e nunɔla, si tsɔ Nyate*f*e la sa vɔ, be ne yeadze amegbetɔwo ŋu la, ke de̱ e*f*e agbenɔnɔ kple nufiafiawo *f*e metsonuwo ŋuti azɔ. Ede dzesii be Nuwokatãnyala *f*e ŋkua de̱ nɔ ye yome, esime yenɔ ŋutilã me, nɔ mɔwo dzi tom, eye yenɔa de̱ka wɔm kple amegbetɔwo le agbe *f*e wɔna vovowo me. E*f*e luʋɔ *f*e seselelãme de̱siade̱, nya sia nya, si wòŋlɔ, si hã wògblɔ, nusianu, si wòwɔ, si na be amewo tsɔ alakpa wɔ wo*f*e bebe*f*ee la, nusiawo katã nye nuku, siwo wò*f*ã di̱ la. Ke azɔ, le luʋɔ, siwo katã *f*o xlãe me la, ele e*f*e nuŋɛ̃ŋɛ̃wo kpɔm.

Ale Yehowa gblɔ enye si: “Wotre nye dukɔ *f*e gbagbã*f*e betsebetse hele gbɔgblɔm be: Ɖutifafa, ŋutifafa, evɔ wònye ŋutifafaa de̱ke meli o hafi.” (Yes. 8:11) Esi mietsɔ alakpa do nuxaxa na ame dzɔdzɔe *f*e dzi, evɔ wònye nyemedi be mado nuxaxa nɛ hafi o, eye miedo nusɛ̃ ame vɔdi̱ *f*e asi, be magatrɔ tso e*f*e mɔ vɔdi̱ dzi ne wòatsi agbe o …” (Xez.13:22)

“Baba na lãkplɔvi, siwo tsrɔ̃ nye lãnyi*f*e *f*e alɛ̃wo, eye woka wo hlɛ̃ la! …” Eyata mahe to na mi le mia*f*e nuwɔwɔ vɔdi̱awo ta.” “Mifa avi, mi lãkplɔviwo, mido a*f*a, eye mi*f*o togotogoe, mi lãha *f*e bubumewo, elabena mia*f*e azã de. Ne woawu mi,..” “Sitso*f*e abú de̱ lãkplɔviwo, eye sisi abú de̱ lãha *f*e bubumewo.” (Yer. 23:1,2; 25:34, 35)

Nunɔlawo kple dukɔa akpɔ azɔ be yewomenɔ kadede nyui me kple Mawu o. Wode dzesii be yewodze aglã de̱ Amesi de Se dzɔdzɔe, si nyo la ŋuti. Nugbegbe le Mawu *f*e sededewo gbɔe nye dzɔtso*f*e na vɔ̃ akpeakpewo abe domemasɔmasɔ, fuléle, vodada ge̱dewo *f*omevi, siwo *f*o de̱ anyigba dzi, ale gbegbe be xexeame vatrɔ zu aʋagbedzi kple gbegblẽ *f*e a*f*edo. Nusia ŋuti amesiwo gbe Nyate*f*e la hetia lelé de̱ nuvɔ̃ ŋuti la ke do. Nu mate ŋu agblɔ didi, si va tosɛ̃la kple aglãdzelawo me azɔ, na nusi wobú gbidigbidi, si nye agbe mavɔ la o. Fifia la, amesiwo xexeame subɔna le wo*f*e talentowo kple nu nya*f*o*f*o ta la, kpɔ nusiawo katã, alesi wole ŋutɔ ŋutɔe. Wokpɔ nusi wobú to nuvɔ wɔwɔ me la, eye wodze klo na amesiwo wolé fu tsã, siwo *f*e nute*f*ewɔwɔ di̱ kokoe na wo la, eye woʋu eme be Mawu lɔ̃ wo vavã.

Amewo kpɔ be woble yewo vevie. Wole fɔ búm wonɔewo de̱ tsɔtsrɔ, si me yim wole la ta; gake wo katã wokpɔ be fɔbubu gãtɔa yi na wo*f*e nunɔla, siwo ŋuti wotsɔ nya do kple vevesese heliheli. Osɔfo nute*f*emawɔlawo *f*e nyagblɔdi̱wo nye nusiwo vivia ame nu ko;

wokplɔ wo*ƒ*e nyaselawo yi ɖekematsɔleme na Mawu *ƒ*e Nya la gbɔe, eye wona be woati Sea dziwɔlawo yome. Ke azɔ la, mɔkpɔkpɔ abú ɖe kplɔla siawo, eye woaʋu wo*ƒ*e amebebledɔ la me le xexeame *ƒ*e ŋku me. Ame akpeakpewo kpɔ dziku ŋutɔ, eye wodo ɣli be: "Evɔ na mí; míetsrɔ, eye miawoe na míetsrɔ!" eye wotsi tre ɖe alakpa-lẽkplɔlawo ŋuti vevie. Wo amesiwo kpɔa ŋudzedze le kplɔla siawo ŋu, dea bubu wo ŋuti tsã la, woawoe nye si le fi*ƒ*ode sesẽ, vɔɖiwo *ƒ*om ɖe wo dzi azɔ. Asi, siwo ɖɔa se*ƒ*o*ƒ*o kukuwo na kplɔlawo la, woawo kee woagado ɖe dzi na wo*ƒ*e tsɔtsrɔ. Yi, siwo wodzra ɖo ɖi na Mawu *ƒ*e viwo wuwu la, woawoe wotrɔ ɖe mawuvi siawo *ƒ*e futɔwo dzi. Uiʋli kple ʋukɔɖi xɔ afisiafi.

"Howɔwɔ de anyigba *ƒ*e mlɔenu; elabena Yehowa le avu wɔm kple dukɔwo, ele ʋɔnu drɔm ŋutilãwo katã, eye woatsɔ ame vɔɖiwo ade asi na yi, Yehowa ye gblɔe." (Yer. 25:31) Ƒe akpe adẽ sɔŋ enye si, esi ʋiʋli gã la nɔ edzi yim. Mawu *ƒ*e Vi la kple e*ƒ*e dzi*ƒ*odɔlawo ʋli kple vivitime ŋusẽwo, gblɔ gbedasi, si ʋu ŋku na amegbetɔviwo, hena wo*ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ la. Ke azɔ la, amesiame wɔ e*ƒ*e tiatia hetso nya me na eɖokui, eye wode dzesi ame vɔɖiwo kɔtee be wowɔ ɖeka kple Satana ho aʋa ɖe Mawu ŋuti. Ke ɣeyiɣi la de azɔ be Mawu nabia hlɔ̃ ɖe e*ƒ*e Se la *ƒ*e ŋusẽ, si dzi wotu afɔe la ta. Azɔ la, aʋa la megale Mawu kple Satana ɖeɖe dome o, ke ele Mawu kple amegbetɔviwo hã dome. "Yehowa le avu wɔm kple dukɔwo, ele ʋɔnu drɔm ŋutilãwo katã, eye wòatsɔ ame vɔɖiwo ade asi na yi."

"Wode ɖeɖekpɔkpɔ *ƒ*e dzesi ŋgonu na amesiwo le hũ ɖem, eye wole nu xam ɖe ŋunyɔnu, siwo katã wole wɔwɔm la ŋuti." Ke azɔ la, ele na ku *ƒ*e dɔla, si woɖe fia Xezekiel, abe amesiwo lé amewunu ɖe asi me ene la be, woate va, eye wòawɔ nya sia dzi bena: "Miwu amegãɖeɖiwo, ɖekakpuiwo kple ɖetugbiwo, ɖeviwo kple nyɔnuwo, ne miatsrɔ̃ wo; ke migade asi amesiwo katã ŋu dzesi le la ŋuti o, eye midze egɔme tso nye Kɔkɔe*ƒ*e la gbɔ." (Xez. 9:1-6). Nyagblɔɖila la be: "Tete wodze egɔme ɖe ame tsitsi, siwo le a*ƒ*ea ŋgɔ la ŋu." Tsɔtsrɔ-dɔ la dze egɔme tso amesiwo le wo ɖokui yɔm be dukɔa *ƒ*e gbɔgbɔme kplɔlawo la dzi. Aʋatso-gbetakpɔlawoe nye ame gbãtɔ, siwo wowu. Womekpɔ nublanui na amea ɖeke o. Ɖutsuwo, nyɔnuwo, ɖetugbiwo kple ɖeviwo katã tsrɔ̃ keŋkeŋ.

"Yehowa ado tso enɔ*ƒ*e, ne wòaxe anyigbadzitɔwo *ƒ*e vodada ŋu fe na wo, anyigba aklo nu le e*ƒ*e ʋu dzi, eye magatsyɔ̃ nu amesiwo wowu ɖe edzi la dzi o." (Yes. 26:21) Hiãkame, si Yehowa le hehe ge ava dukɔ, siwo katã ho aʋa ɖe Yehowa ŋu dzi la, enye si: Lã a*ƒ*a*ƒ*ã ɖe ŋuti na amesiame, esime wogale tsitrenu ko, ŋku a*ƒ*a*ƒ*ã ɖe to me na wo, eye aɖe a*ƒ*a*ƒ*ã ɖe nu me na wo. Le ɣemaɣi la, Yehowa ade ʋunyaʋunya gã wo dome, ale be amesiame ale ehavi *ƒ*e alɔnu, eye amesiame akɔ asi dzi ɖe ehavi ŋu. (Zax. 14: 12, 13). Anyigbadzi-mevɔɖiawo katã, nunɔlawo, dukplɔlawo kple dukɔmeviwo, gatɔwo kple amedahewo, amegãwo kple ame gblɔewo, wo katã le tsɔtsrɔm̃ le woawo ŋutɔ *ƒ*e aɖaʋa-hlɔ̃ *ƒ*e dzoléle ɖe wonɔewo ŋu me, kple Mawu *ƒ*e dziku, si nu sẽ la, *ƒ*e kɔkɔ ɖe wo dzi nublanuimakpɔe la nu. "Yehowa *ƒ*e amesiwo wòwu, le ŋkeke ma me la, woanɔ anyi tso anyigba *ƒ*e mlɔenu ɖaseɖe anyigba *ƒ*e mlɔenu; womafa na wo o, woma*ƒ*o wo nu *ƒ*u o, eye womaɖi wo o, eye woazu aɖuɖɔ le agble me." (Yeremya 25:33)

Yesu ƒe vava la aɖe ame vɔɖiwo ɖa le anyigba la ŋku me, elabena eƒe nu me gbɔgbɔ kple eƒe ŋutikɔkoe ƒe keklẽ afiã wo, atsrɔ̃ wo ɖa keŋkeŋ. Ekema Kristo akplɔ eƒe dukɔ la ayi Mawu ƒe Du la me, eye anyigba atsi ƒuƒlu tso edzinɔlawo si me. "Kpɔ ɖa, aɖi gbɔlo anyigba, eye wòagblẽe, atrɔ eƒe ŋku me abu anyi, eye wòaka edzinɔlawo ahlẽ…Woaɖi gbɔlo anyigba ƒiaƒiaƒia, eye woahae keŋkeŋ, elabena Yehowa gblɔ nya sia… wogblẽ kɔ ɖo na anyigba to edzi nɔlawo dzi, elabena woda Seawo dzi, woto vo ɖe ɖoɖoawo ŋu, eye wotu Nubabla mavɔ la. Eyata fiƒode le anyigba ɖum, eye edzi nɔlawo akpɔe ɖe enu. Eyata anyigbadzitɔwo afiã kolikoli, eye amegbetɔ ʋea ɖewo koe asusɔ. (Yes. 24:1, 3, 5, 6).

Anyigba katã tsi ƒuƒlu abe gbedadaƒo ene. Du gãwo kple kɔƒe- du, siwo katã gbã le anyigbaʋuʋu me, ati, siwo ho kple ahlihã- kpe, siwo fẽ ɖa le agakpewo ŋuti, eye ahomyawo lɔ ɖe nu, kple esiwo ho tso anyigba me, woenye siwo katã kaka ɖe afisiafi, hekpe ɖe agado gãgã, siwo to kple togbɛ, siwo ho ɖa le woteƒe la gblẽ ɖi. Azɔ la, nusi dzɔna le avuléŋkeke-nyui gã la dzi, si wogblɔ ɖii la, ava me. Ne wowu kɔkɔeƒewo ƒe Kɔkɔeƒe ŋukɔkɔ kɔnua nu, eye woklɔ Israel ƒe nuvɔwo ɖa le agbadɔ-xɔ la ŋuti to nuvɔ̃ vɔsa ƒe ʋua ŋu dɔ wɔwɔ me la, ekema wokplɔna gbɔtsu gbagbe, si nye Asasel tɔ la, vana Mawu ŋku me, eye le dukɔa katã ƒe ŋku me la, Nunɔlagã "ʋua Israelviwo ƒe vodadawo, dzidadawo kple woƒe nuvɔwo katã me kɔna ɖe gbɔtsu la ƒe ta dzi." (Mose III, 16:21) (642) Nenema ke wòanɔ be ne wokɔ dziƒo ƒe nɔƒe kɔkɔe la ŋuti vɔ la, ekema le Mawu kple mawudɔla kɔkɔeawo kple ɖeɖekpɔlawo ƒe ha gã ŋku me la woatsɔ Mawu ƒe dukɔa ƒe nuvɔwo akɔ ɖe Satana ƒe ta dzi. Eye woaɖe gbeƒã le eŋu be eɖi fɔ le nusiwo katã nye nuvɔ̃ wòna mawuviwo wɔ la me. Eye abe alesi wokplɔna gbɔtsu, si dzi wokɔ nuvɔwo katã ɖo la ɖona ɖe gbedadaƒoe ene la, nenema ke Satana ɖeka latsi anyigba doviviti, ɖovɔvɔ, si zu ƒuƒlu, si dzi amegbetɔa ɖeke megale o la dzi.

Nyaɖeɖefia ƒe agbalẽa ŋlɔla gblɔ Satana ƒe babla kple eƒuƒu gbe ɖe gaxɔ me kple anyigba ƒe nyamanɔnɔ ƒe nya la ɖi, eye wògblɔ kpe ɖe eŋu be nɔnɔme sia anɔ anyi ƒe akpe ɖeka. Esi wògblɔ Yesu ƒe vava zi evelia dzi nudzɔdzɔwo, kple ame vɔɖiwo ƒe tsɔtsrɔ̃ ŋu nya ɖi vɔ la, nyagblɔɖila gblɔ kpe ɖe eŋu be: "Eye mekpɔ mawudɔlaa ɖe le ɖiɖim tso dziƒo, eye aʋlime safui kple kɔsɔkɔsɔ gãa ɖe le esi. Eye wòlé ʋɔ driba, si nye Abosam kple Satana la, eye wòblae ƒe akpe ɖeka, eye wòtsɔe ƒu gbe ɖe aʋli me, eye wòtu nu ɖe enu, eye wòtré enu bena ne wòagable dukɔwo o, halase ɖe esime ƒe akpe ɖeka la nu nava yi; esia megbe la, ele be woagatui ɣeyiɣi via ɖe. (Nyaɖ. 20: 1-3)

Nusi woyɔ le afisia be aʋlime lae nye anyigba ƒe nyamanɔnɔ esi nuwo katã agbã, eye nuwɔwɔa ɖeke maganɔ tenu le edzi o kple viviti, si ayɔ edzi la. Ɖɔŋlɔawo gaƒo nu nyuie tso nɔnɔme sia ŋu le teƒe bubuwo. Le eƒe nuƒoƒo tso anyigba ƒe nɔnɔme ŋu le gɔmedzedzea me la, Biblia gblɔ be: "Ke anyigba le nyama, nɔnɔme meli nɛ o, ele ƒuƒlu, eye viviti do ɖe tsi gbana la dzi. (Mose I, 1: 2) . Nyagblɔɖiawo le efiam be anyigba ƒe nɔnɔme, si wòanɔ ne wotsrɔe la, ne megale pɛpɛpɛ abe le gɔmedzedzea me ene o hã, aɖii geɖe. Esi Nyagləɖila Yeremya tsɔ ŋku fla ƒe akpeakpewo ta hekpɔ Mawu ƒe ŋkeke gã la

ɖa la, egblɔ be: “Meɖe ŋku ɖe anyigba, nɔnɔme meli nɛ o, ele ƒuƒlu; meɖe ŋku ɖe dziƒo, kekelia ɖeke meli o. Meɖe ŋku ɖe towo, kpɔ ɖa, wole dzodzom kpekpekpe, kple togbɛwo katã, kpɔ ɖa, wole ʋaʋãm. Meɖo ŋku anyi, kpɔ ɖa, amegbetɔa ɖeke megali o, eye dziƒoxewo katã dzo yi. Meɖo ŋku anyi, kpɔ ɖa, anyigba wɔnu zu gbegbe, wogbã eƒe duwo katã le Yehowa ŋgɔ, le eƒe dɔmedzoe ƒe bibi ta. Elabena ale Yehowa gblɔ esi: “Anyigba blibo la azu gbegbe, ke nyemagblẽe gbidigbidi o.” (Yer.4: 23-27)

Afimae anye Satana kple eƒe dɔla vɔɖiawo ƒe nɔƒe le ƒe akpe ɖeka la me. Esi wònye be anyigba sia, si dzi wogblẽ nu le la, zu eƒe liƒo kple gaxɔ la, mate ŋu ayi xexeme bubua ɖeke, afisi nuwɔwɔ gbagbe, siwo mewɔ nuvɔ̃ kpɔ o la le me, be yeate wo akpɔ alo ado nuƒo na wo o. Alesi woblae la enye sia. Amea ɖeke megale agbe le anyigba sia dzi, si ŋuti wòawɔ eƒe ŋusẽ ŋuti dɔ le o. Wɔna vɔ le eŋu keŋkeŋ, ale be magate ŋu ayi eƒe ameble-dɔ kple nugblẽ-dɔ, siwo wɔwɔ do dzidzɔ nɛ le ƒe akpe akpewo me la, dzi azɔ o. Esi Nyagblɔɖila Yesaya kpɔ ɣeyiɣi, si dzi woava mu Satana aƒu anyi le ɖaa la, edo ɣli be: “Wò ŋkeɣletivi, agudzevi, ale nège tso dziƒo enye si. Wò amesi té dukɔwo ɖe anyi, woƒo wò ƒu anyigba! Egblɔ le wò dzi me be: Malia dziƒo, malí nye fiazikpui ɖe Mawu ƒe ɣletiviwo ta me, eye mabɔbɔ nɔ takpeto la dzi le anyiehe kekeake; malia alilikpowo ta me, eye mía kple Dziƒoʋĩtɔ la míanɔ tasɔsɔ me. Woatutu wò aƒu tsiẽƒe, ɖe aʋli doblukɔ tsiɖitsiɖi la me. Amesiwo kpɔ wò la, aɖe ŋku ɖe wò, agaɖe ŋku ɖe wò ʋuu, agblɔ bena: Ɖutsu, si na anyigba dzo nyanyanya, eye wòʋuʋu fiaɖuƒewo la, nye esia? Amesi wɔ xexeame wòzu gbegbe, gbã eƒe duwo ƒu anyi, eye meɖe asi le eƒe aboyomewo ŋu, ɖo ɖe aƒe o la, nye esia?’ (Yes. 14: 12-17)

Satana ƒe aglãdzedze la ʋuʋu anyigba le ƒe akpe adẽ sɔŋ me. Ena anyigba zu gbegbe, eye wògbã eƒe duwo, eye meɖe asi le eƒe aboyomewo ŋuti o. Le ƒe akpe adẽ me la, eƒe gaxɔ la xɔ Mawu ƒe viwo, eye ne menye Kristoe va ɖe ga wo o la, anye ne wozu eƒe aboyonu ɖaa. Satana magate ŋu akpɔ ŋusẽ ɖe ame vɔɖiwo gɔ̃ hã dzi o. Eya ŋutɔ kple eƒe dɔla vɔɖiawo koe latsi anyi, akpɔ fiƒode, siwo nye woƒe nuvɔ̃ ƒe metsonuwo la teƒe. “Anyigba dzi dukɔwo ƒe fiawo katã la, wo katã womlɔ anyi le bubú me, wo dometɔ ɖesiaɖe ɖe eƒe ɖiƒe, ke wotsɔ wò ya ƒu gbe tso wò yɔdo gbɔ, abe atilɔ si, wotsɔ ƒu gbe ene…Màsɔ kple woamawo le yɔ me o; elabena ègblẽ wò anyigba, eye nèwu wò dukɔ… ” (Yes. 14:18,20). Le ƒe akpe ɖeka me, Satana anɔ tsaglãla tsam le anyigba ƒuƒlu la dzi, anɔ eƒe aglãdzedze ɖe Mawu ƒe Se la ŋuti ƒe metsonuwo kpɔm. Ɣemaɣi me la eƒe fukpekpewo aɖo woƒe kɔkɔƒe. Tso esime woƒoe ƒu anyi la, dɔwɔwɔ madzudzɔmadzudzɔ ƒe agbe, si wònɔ la, meɖe mɔ nɛ be wòabu tamea ɖeke ɖeke kura o; ke azɔ la, eƒe ŋusẽ la vɔ keŋkeŋ, ale be ekpɔ vovo atsa ŋku le dɔ, si wòwɔ, tso gbesigbe wòdze aglã ɖe Mawu ƒe dziɖuɖua ŋuti la, eye wòatsɔ dzodzonyanya kple vɔvɔ̃ anɔ tame bum tso ŋɔdzinu, si le eŋgɔ gbɔna la, ŋuti esime wòavakpe vɔ̃, siwo wòwɔ la ƒe fu kple esiwo katã wòna amewo wɔ la ƒe fetu. Satana ƒe gaxɔmenɔnɔ anye dzidzɔ kple aseyetsotso ƒe mɔnu na Mawu ƒe dukɔ la. Nyagblɔɖila la be: “Eye ava me le gbesigbe Yehowa ana gbɔdzɔe wò tso wò fuɖeɖewo

kple hiãkakawo kpakple dɔ sesẽ, siwo wotsɔ do kluvi wò me la, be àdo hame- lo sia ɖa ɖe Babel-fia Satana ŋu agblɔ be: “Funyafunyawɔwɔ nu tso, eye ŋutasesẽ wu enu!. Yehowa ŋẽ ame vɔɖiwo *ƒ*e ati, dziɖulawo *ƒ*e atikplɔ, si *ƒ*o dukɔwo le dziku me atraɖi, si té anyigbadzidukɔwo ɖe anyi le dɔmedzoe me heti wo yome madzudzɔmadzudzɔe la.” (Yes. 14: 3, 6).

Le *ƒ*e akpe ɖeka, si anɔ anyi le tsitretsitsi gbãtɔ kple tsitretsitsi evelia dome la, ame vɔɖiwo *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ ava me. Apostolo Paulo *ƒ*o nu tso ʋɔnudɔdrɔ̃ sia ŋu be anye nyadzɔdzɔa ɖe, si adze A*ƒ*etɔ la *ƒ*e vava yome. “Migadrɔ̃ ʋɔnu naneke, hafi ɣeyiɣi la nava ɖo o, halase ɖe esime A*ƒ*etɔ la ava, amesi ahe viviti me nya ɣaɣlawo ava kekeli nui, eye woaɖe dzime-ɖaŋudedewo ɖe go afia la, ekema amesiame akpɔ kafukafu tso Mawu gbɔ.” (Korint. I, 4:5). Daniel ɖe gbe*ƒ*ã be: “Mlɔeba la, Amegã ɖeɖi la va, eye wòtso afia na Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la *ƒ*e ame kɔkɔeawo. (Dan. 7:22). Tso ɣemaɣi me la, ame dzɔdzɔeawo ɖu fia abe fiawo kple nunɔlawo ene le Mawu ŋku me. Apostolo Yohanes gblɔ le me be: “Eye mekpɔ fiazi-kpuiwo, eye wobɔbɔ nɔ wo dzi, eye wotsɔ ʋɔnudɔdrɔ̃ de asi na wo; …eye woaɖu fia kplii *ƒ*e akpe ɖeka.” (Nyaɖ. 20:4,6). Abe alesi Paulo gblɔe ene la, ɣemaɣi mee ame dzɔdzɔeawo adrɔ̃ ʋɔnu xexeame. (Korint. I, 6:2, 3). Woakpe ɖe Kristo ŋuti, eye woadrɔ̃ ʋɔnu ame vɔɖiawo, esime woanɔ wo*ƒ*e mɔzɔzɔwo tsɔm anɔ sɔsɔm kple Ɖɔŋlɔ̃ kɔkɔea me *ƒ*e sededewo nu, ahanɔ kpe ɖom amesiame *ƒ*e nya dzi le alesi wònɔ agbea le ŋutilãmenɔɣi la nu. Eye ne woɖo kpe ame vɔɖia ɖe *ƒ*e tohehe, si dze nɛ dzi le alesi e*ƒ*e dɔwɔwɔwo le la nu vɔ la, woŋlɔnɛ ɖe e*ƒ*e ŋkɔ la nu le kugbalẽa me.

Yesu kple e*ƒ*e dukɔa adrɔ̃ ʋɔnu Satana ŋutɔ kple e*ƒ*e dɔlawo hã. Paulo be: “Mienyae bena míadrɔ̃ ʋɔnu mawudɔlawo oa?” Yuda hã gblɔ kpe ɖe eŋu be: “…Mawudɔla, siwo medzra wo*ƒ*e amegãnyenye ɖo o, ke wogblẽ woawo ŋutɔ *ƒ*e nɔ*ƒ*e ɖi la, wotsɔ kɔsɔkɔsɔ mavɔwo bla wo hedzra wo ɖo ɖe viviti tsiɖitsiɖi me hena ŋkeke gã la *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ.” (Yuda 6).

Tsitretsitsi evelia, si anye ame vɔɖiwo tɔ la, ava le *ƒ*e akpe ɖeka *ƒ*e nuwuwu, eye woado ɖe Mawu ŋku me hena ʋɔnudɔdrɔ̃ nya, si wogblɔ ɖi tso wo ŋuti la *ƒ*e nyametsotsoawo sese. Ale, esi wògblɔ ame dzɔdzɔeawo *ƒ*e tsitretsitsi ŋu nya megbe vɔ la, Yohanes yi edzi be: “Ame kuku mamleawo la, womegbɔ agbe o, vaseɖe esime *ƒ*e akpe ɖeka la nu va yi.” (Nyaɖ. 20:5). Yesaya hã gblɔ tso ame vɔɖiawo ŋuti be: “Woa*ƒ*o wo nu *ƒ*u abe gatɔwo ene ɖe do me, eye woatú gaxɔ ɖe wo nu, eye le ɣeyiɣi geɖe megbe hafi woaɖo ŋku wo dzi.” (Yes. 24:22)

Ta 42 lia —Ʋiʋli Gã La Ƒe Nuwuwu

Le ƒe akpe ɖeka ƒe nuwuwu la, Kristo gatrɔ va anyigba la dzi kple ɖeɖekpɔlawo ƒe ha la, eye mawudɔlawo ƒe aʋakɔa hã kplɔ wo ɖo. Esime wodi gbɔna le ŋɔdzi gãa ɖe me la, eɖe gbe ɖe ame madzɔmadzɔ kukuawo dzi bena woafɔ, ne woaxɔ woƒe fɔdidi fetu. Wotsi tre abe aʋakɔ gã nyadria ɖe, si sɔ gbɔ abe ƒutake ene. Vovototo kae nye si le wo kple tsitretsitsi gbãtɔ tɔwo dome! Ame dzɔdzɔeawo le sɔhɛ makumaku ƒe nyonyo manyagblɔa ɖe me. Ke ame vɔdiwo ya la, dɔléle kple ku ƒe dzesiwo sɔŋ koe le wo ŋu.

Le ameha gã ma me la, ŋkuwo katã lí ɖe Mawuvi la dzi hele eƒe ŋutikɔkɔe la kpɔm kple dzidzɔ. Ke ame vɔdiawo ƒe ha gã la do ɣli kple gbe ɖeka gblɔ bena: “Woayra amesi gbɔna le Aƒetɔ la ƒe ŋkɔ me.” Menye lɔlɔ̃ na Kristo tae wodo ɣli sia ɖo o, ke boŋ Nyateƒe la ƒe ŋusẽe ƒoe ɖe wo nu. Nɔnɔme, si me ame vɔdiwo nɔ hafi ku, eye wodi la, eya me kee wogatsi tre le kple woƒe fuléle Kristo kple aglãdzedze ƒe gbɔgbɔ. Amenuve ɣeyiɣia ɖeke megali na wo, esi me woate ŋu atrɔ woƒe tsã-gbenɔnɔ le o. Esia mehiã na naneke o; elabena woƒe agbenɔƒewo katã, siwo nye sedzidada ƒe ɣeyiɣiwo la, metrɔ naneke le woƒe dzi ŋuti o. Ke ne wogana wo dodokpɔ ƒe asinukpɔkpɔ zi evelia hã la, ɖe ko woagawɔ ɣeyiɣiawo ŋuti dɔ abe tsã ene, agbe nusi Mawu bia tso wo si la wɔwɔ eye woagadze aglã ɖe Mawu ŋu boŋ.

Kristo adi va Amito la dzi afisi, le eƒe tsitretsitsi megbe, wòdzo yi dziƒo le, afisi hã mawudɔlawo nɔ hafi do eƒe vava evelia ƒe ŋugbe le. Nyagblɔɖila la gblɔ be: “Yehowa, nye Mawu la, ava, eye ame kɔkɔeawo katã akpe ɖe eŋu.” “Eƒe afɔ anɔ Amito, si le Yerusalem ƒe ɣedzeƒe gome la dzi, eye Amito la afe ɖe titina kpla, aɖo ta ɣedzeƒe kple ɣetoɖoƒe; to la ƒe afã aɖo ta anyiehe, eye afã aɖo ta dziehe; bali la me akeke ŋutɔ; … Yehowa anye Fia ɖe anyigba blibo la nu;…ɣemaɣi la, Yehowa ɖeka anɔ anyi, eye ŋkɔ ɖeka ko anɔ eŋu.” (Zaxa. 14: 5, 4, 9) Yerusalem Yeyea, si ɖi gbɔna le atsyɔɖoɖo ƒe keklẽ gãa ɖe me la, vanɔ te ɖe teƒe, si wowɔ kɔkɔe hedzra ɖo ɖi na exɔxɔ la dzi, eye Kristo kple eƒe dukɔa kpakple eƒe dɔlawo ge ɖe Du kɔkɔe la me.

Tete Satana ƒo ƒu eƒe ŋusẽa katã hena ku kple agbe ƒe aʋawɔwɔ na tatɔnyenye xɔxɔ. Esi woxɔ eƒe ŋusẽ la le esi, eye wotèe ɖa tso eƒe amebebledɔ la gbɔ la, ezu nublaŋuitɔ, si bú mɔkpɔkpɔ keŋkeŋ, gake esi wòkpɔ ame vɔdiwo tsi tre, eye ameha gã ma ƒo xlãe la, eƒe mɔkpɔkpɔ gagbɔ agbe, eye wòɖoe kplikpã be yemadzudzɔ ʋiʋli gã la akpɔ o. Aƒo ame vɔdiawo ƒe aʋakɔwo nu ƒu ɖe eƒe aflaga te na eƒe tameɖoɖo dzi wɔwɔ. Ame vɔdi siawo zu eƒe ametsiaʋawo. Esi wònye be wogbe nu le Kristo gbɔ ta la, ekem woxɔ aglãdzelawo ƒe fia la ƒe kpɔkplɔ te nɔnɔ. Wole klalo axɔ eƒe aɖaŋuɖoɖowo, awɔ ɖe eƒe gbeɖeɖewo dzi. Ke abe alesi ko wòwɔna tsã xoxo to aye vɔdi wɔnawo me ene la, maɖe eɖokui fia abe Satana ene o. Ena wonya be yee nye fia, si tɔ enye anyigba sia ƒe ziɖuɖu le dzɔdzɔenyenye me. Ebe woxɔ yeƒe domenyinu la le ye si madzɔmadzɔe. Eɖe eɖokui fia amesiwo wòble la abe ɖela ene. Ena woxɔe se be yeƒe ŋusẽe na wodo tso yɔdo me, eye bena yele gbesɔsɔ

axɔ wo le ŋutasesẽ ƒe ametetedeto vɔdiitɔ kekeake si me. Azɔ esi Yesu megale woƒe ŋku ta o la, Satana de asi nukunu wɔwɔ me ne wòatsɔ dɔ kpe eƒe ameblenyawo dzi. Ena ŋusẽ dɔ gbɔdzɔgbɔdzɔ-mewo me, eye wòƒã eya ŋutɔ ƒe susuwo kple dzo dɛ wo katã me. Edɛ susu na wo be yeanɔ ŋgɔ na wo yewoaho aʋa dɛ ame kɔkɔeawo ŋu ne yewoaxɔ Mawu ƒe Du Kɔkɔe la le wo si. Ehe ame akpe akpe, siwo fɔ tso yɔdo me la, ƒe susuwo va woƒe xexlẽme manyagblɔ la dzi, eye wòtsɔ dɔkuiŋudzedze kple dziduduu ƒe adãkaka gblɔ na wo be, abe woƒe fia kple kplɔla ene la, ŋutete le yesi be yeadu Du Kɔkɔe la dzi, axɔ yeƒe fiazikpui kple fiaduƒe la le wo si.

Le ameha gã nyadri ma me la, wokpɔ amesiwo nɔ agbe do ŋgɔ na tsidɔdɔ gã la, siwo ƒe agbenɔƒewo didi fũ la, le agbɔsɔsɔ gãa dɛ me. Wonye ame dzɔtsu, kakowo, siwo si nunya manyagblɔ le, ke nublanuitɔe la, wodɛ asi le wo dɔkui ŋu na dɔla vɔdiwo ƒe kpɔkplɔ, eye wowɔ woƒe nunya gã, adaŋu kple talentowo ŋuti dɔ na woawo ŋutɔ dɔkui dodo dɛ dzi. To adaŋudɔ nyakpɔkpɔwo me la wokplɔ xexeame katã dɔ ta adaŋunuwo ƒe subɔsubɔ me, eye to ŋutasesẽ kple susuvɔedɔdɔ ƒe adaŋudɔ siawo wɔwɔ me la, wodo vlo anyigba la, hetrɔ Mawu ƒe nɔnɔme, si le eŋu la wɔ gbegblẽ, ale gbegbe be wòva hiã be wòatsrɔ̃ wo dɛ le eƒe nuwɔwɔwo dome. Wo dometɔa dɛwo nye fiawo, aʋafiagã, siwo dɔ dukɔwo dzi, kalẽtɔ sesẽ, siwo dzi aʋa medu kpɔ o, aʋawɔla dɔkuiŋudzela, siwo me didi gãgãwo le, siwo nu fiaduƒewo dzona le nyanyanya, ne wose wo ŋkɔ la. Ku mete ŋu trɔ naneke le woƒe nɔnɔme ŋu o. Esi wofɔ tso yɔdowo me la, woyi dɛ woƒe tamebubuwo dzi tso afisi wosẽ dɔ hafi ku la. Aʋa dzi dudu ƒe didi, si yɔ wo me hafi wodze anyi ku la, gale wo tutum ko.

Satana kpe ta kple eƒe dɔlawo, emegbe kple fia mawo, aʋadzidula kple ŋusẽ-me mawo katã. Wokpɔ ŋusẽ kple agbɔsɔsɔ gã, si nye wotɔ la, eye wogblɔ be aʋakɔ, si le du la me la, le sɔe wú yewo tɔ fũ, eyata dziduduu la anye yewo tɔ godoo. Wowɔ woƒe dɔdɔwo hena asi dɔdɔ Yerusalem Yeyea ƒe kesinɔnuwo kple ŋutikɔkɔe la dzi. Wokatã dze dzadzradɔ gɔme na aʋawɔwɔ kpuie. Adaŋu-me zazɛwo dze aʋawɔnu vovovowo tutu. Aʋafia gã xɔŋkɔwo mã ameha gã la dɛ aʋalɔgo vovowo me. Ke mlɔeba wona zɔdɛdɛ ƒe gbe, eye ameha gã, si ŋu xexlẽme mele o la, dze mɔ, aʋakɔ ƒoƒua dɛ, si xexe sia me dziduula dɛke medɔ anyi kpɔ, hekplɔ kpɔ, tso esime ke aʋawɔwɔ ƒe wɔnawo dze egɔme le anyigba sia dzi o la. Satana, aʋawɔla gãtɔ ŋutɔ la dze ŋgɔ na wo, eye eƒe dɔlawo kpe dɛ eŋu le ʋiʋli mamle sia me. Fiawo kple aʋamegãwo kplɔ wo dɔ, eye ameha gã la dze wo yome le aʋalɔgo gãgã, siwo nu aʋafiawo le la me. Le aʋakɔ, si xɔ tutudɔ vavã ƒe dɔdɔ pɛpɛpɛ me la, ameha gã sia dze gbadagba ƒe kalẽ- fɔdɛdɛ to anyigba nyamanyama la dzi dɔ ta Mawu ƒe Du Kɔkɔe la gbɔ. Le Yesu ƒe gbedɛdɛ nu la, Yerusalem Yeye la ƒe agboawo tu wo dɔkuiwo, eye Satana ƒe aʋakɔwo dɛ to dɛ Du la ŋu, hele dzadzram dɔ na edzi dzedze.

Tete Kristo gadzé na eƒe futɔwo ake. Wokpɔ fiazikpui kɔkɔaa dɛ, si le sika gɔmedɔkpe, si le dzo sim le Du la ƒe ta me dɖaa. Mawu ƒe Vi la nɔ anyi dɛ fiazikpui la dzi, eye fiaduƒeametɔwo katã ƒo xlãe. Adɛa dɛke mateŋu agblɔe, eye agbalẽŋlɔtia dɛke mateŋu aŋlɔ̃ nu tso Kristo ƒe ŋusẽ kple gãnyenye ŋuti o. Fofo mavɔ la ƒe ŋutikɔkɔe ƒo xlã Vi la.

E*ƒ*e ŋutikɔkɔe *ƒ*e keklẽ yɔ Du la me, to agboawo kple gliawo me gbagba ɖe anyigba katã dzi. Amesiwo te ɖe fiazikpuia ŋu tututu woenye amesiwo wɔ dɔ na Satana tsã kple dzo, gake abe ati takpoe, si woɖe tso dzo me ene la, wodze A*ƒ*etɔ la yome kple veviedodo le ɖokuitsɔtsɔna manyagblɔa ɖe me. Le amesiawo yome la woakpɔ amesiwo tu kristotɔ vavã *ƒ*e dẽ ɖo le esime avatsokaka, nute*ƒ*emawɔ kple dzimaxɔse xɔ afisiafi; wo amesiwo de bubu Mawu *ƒ*e Seawo ŋu le esime kristotɔ *ƒ*omea *ƒ*e akpa gãtɔ nɔ gbɔgblɔm be woɖe Seawo ɖa la, kple ame akpe nane, siwo katã lɔ̃ faa ku ɖe wo*ƒ*e xɔse ta le dzidzimeawo katã me la. Eye mlɔeba la, woakpɔ ameha gã, si amea ɖeke mate ŋu axlẽ o la, tso dukɔ sia dukɔ, to sia to, kple du sia du, kpakple gbegbɔgblɔ sia gbegbɔgblɔ me la, le tsitre ɖe fiazikpui la ŋgɔ kple Alẽvi la *ƒ*e ŋku me; wodo awu ʋlaya ɣiwo, eye wolé deʋayawo ɖe asi. (Nyaɖ. 7:9) Wo*ƒ*e aʋawɔwɔ la wu nu, eye woɖu aʋa la dzi. Woke duɖime le ɖoɖoɖi la nu, eye woxɔ dziɖuɖu fetu la. Wo*ƒ*e dziɖuɖu dzesi lae nye deʋaya, si wolé ɖe asi la; awu ɣie, siwo wodo lae nye Kristo *ƒ*e dzɔdzɔenyenye, si ŋu ɖia ɖeke mele o, si zu wotɔ azɔ la *ƒ*e dzesi.

Đeɖekpɔlawo wó sesiẽ kple kafukafuha, si xɔ dzi*ƒ*o nutoawo katã me be: “Xɔname nanye mía Mawu, si bɔbɔ nɔ fiazikpui la dzi, kple Alẽvi la tɔ.” (Nyaɖ. 7:10) Dzi*ƒ*odɔlawo kple Serafimwo hã tsɔ wo*ƒ*e gbe wɔ ɖeka kple subɔsubɔ sia na Mawu. Esi ɖeɖekpɔlawo kpɔ Satana *ƒ*e ŋusẽ gã kple e*ƒ*e vɔɖivɔɖi la ɖa la, eme kɔ na wo kɔtee be ne menye Yesu Kristo *ƒ*e ŋusẽe o la, ŋusẽ bubua ɖeke manɔ anyi, si dzi woato aɖu dzi o. Le ameha gã sia, si le keklẽm kple ŋutikɔkɔe me la, amea ɖeke meli, si a*ƒ*u asi akɔ be yeŋutɔe ɖe yeɖokui o, alo be yeŋutɔ *ƒ*e ŋusẽ kple dɔmenyo wɔnawo me yeto ɖu dzi o. Womegblɔ nyaa ɖeke tso nusi wowɔ kple nusi kpe wo la ŋuti kura o, ke boŋ hadzidzi sia hadzidzi *ƒ*e nyati gã la koe nye: “Xɔname nanye mía Mawu kple Alẽvi la tɔ.”

Mawu-Vi la ɖoɖo Fia *ƒ*e kɔnu mamlɛa va eme le anyigbadzitɔwo kple dzi*ƒ*onɔlawo katã *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*owo ŋku me. Ke azɔ esi wòxɔ gãnyenye blibo kple ŋusẽwo katã vɔ la, Fiawo-dzi-Fia la ɖe gbe*ƒ*ã ʋɔnudɔdrɔ̃ *ƒ*e nyametsotso mamlɛa na amesiwo tsi tre ɖe e*ƒ*e dziɖuɖu la ŋuti eye wodrɔ̃ ʋɔnu amesiwo da e*ƒ*e Seawo dzi, heté e*ƒ*e dukɔa ɖe to. Mawu *ƒ*e Nyagblɔɖila la gblɔ be: “Eye mekpɔ fiazikpui ɣi gãa ɖe kple Amesi bɔbɔ nɔ edzi, Amesi *ƒ*e ŋku me anyigba kple dzi*ƒ*o si tso, eye womegakpɔ te*ƒ*ea ɖeke na wo o. Eye mekpɔ ame kukuwo, tsitsiwo kple ɖeviwo, le tsitre ɖe fiazikpui la ŋgɔ, eye woʋu agbalẽwo; eye woʋu agbalẽ bubua ɖe, si nye agbe-gbalẽ; eye wodrɔ̃ ʋɔnu ame kukuwo ɖe nusiwo woŋlɔ̃ ɖe agbalẽawo me le wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo ŋuti la nu.” (Nyaɖ. 20: 11, 12)

Esi woʋu ŋkuɖodzigbalẽwo tetie, eye Yesu tsa ŋku le ame vɔɖiawo dzi ko la, amesiawo ɖo ŋku nuvɔ, siwo katã wowɔ la dzi. Woɖo ŋku ɣeyiɣi, si dzi tututu wote ɖa le dzɔdzɔenyenye kple kɔkɔenyenye-mɔ la dzi la dzi; wokpɔ ɖo*ƒ*e mlɔetɔ, si mee ɖokuiŋudzedze kple aglãdzedze kplɔ wo toe, be woda Mawu *ƒ*e Se la dzi la. Tetekpɔ, siwo wodo ŋusẽ to wo*ƒ*e nuvɔ̃ *ƒ*e vivisese me; yayra, siwo wodo vlo, gbe xɔxɔ; Mawu *ƒ*e dɔtsɔla, siwo wolé fu, toklã, siwo ŋu woɖu fewu le, Mawu *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ *ƒ*e yɔyɔ, siwo ŋuti

wosẽ to ɖo hegbe dzimetɔtrɔ la, nusiawo katã dze na wo abe nusiwo woŋlɔ̃ kple dzo *ƒ*e aɖewo ene.

Atitsoga la ɖe eɖokui fia le fiazikpui la ta me. Eye le nudzɔdzɔwo katã ɖeɖefia me wokpɔ Adam *ƒ*e tetekpɔ kple anyidzedze *ƒ*e ɖeɖekpɔkpɔ-ɖoɖo gã *ƒ*e ɖo*ƒ*e vovovoawo. Alesi wodzi Yesu le ahedada me, toɖoɖo kple bɔbɔenyenye *ƒ*e agbe, si wònɔ tso ɖevi me ke; e*ƒ*e mawutsilele le Yordan tɔsisi me; nutsitsidɔ̃ kple etetekpɔ le gbe dzi; e*ƒ*e duto*ƒ*o dɔwɔwɔ, siwo ʋu dzi*ƒ*o *ƒ*e yayra xɔasiwo nu na amegbetɔwo; lɔlɔ̃ kple dɔmenyodɔ, siwo wòwɔna gbesiagbe; zãmetoto gbedodoɖawo kple moxexi nɔnɔ le towo dome; alesi wotsɔ ŋubiã, fuléle, aye vɔdi *ƒ*e nugbeɖoɖoɖameŋu xe fe nɛ ɖe dɔmenyodɔ, siwo wowɔ la te*ƒ*e; nuku kple ŋɔdzi kudɔ*ƒ*o*ƒ*o *ƒ*e ʋiʋli, si me wòto le Getsemane, esime wòxɔ xexeame katã *ƒ*e nuvɔgba kpekpẽ la ɖe eɖokui dzi; eyome mɔ fiafia kple edede asi na hlɔdolawo; ŋɔdzinu nyɔŋu, siwo dzɔ le nuvɔ-zã ma me; Amesi wolé fɔmaɖimaɖi, eye meʋli hã o, eye e*ƒ*e nusrɔla lɔlɔawo si gblẽe ɖi, esi wohe sesẽtɔe to Yerusalem *ƒ*e ablɔwo dzi; Mawu *ƒ*e Vi sia, si wokplɔ yi ɖa fia Hana le futɔwo *ƒ*e dzidzɔkpɔkpɔ me, emegbe wokplɔ yi na nunɔlagã le e*ƒ*e fiasã me, hafi yi ɖe Pilato *ƒ*e vɔnudrɔ*ƒ*e, eye, tso afima, woyi ɖe ŋutasẽla Herodes gbɔ, afisi wòxɔ fewuɖuɖu, dzudzu, fuwɔame le, hafi vaxɔ kufiatsotso le nuwuwu. Nusiawo katã ɖee fia wo, eye wo*ƒ*e nu ku. Azɔ la, woɖe nudzɔdzɔ siawo *ƒ*e akpa mamlea fia ameha gãwo, eye wole ekpɔm kple ŋɔdzi kple dzodzonyanyanya. Wokpɔ Ɲutsu kpehiã, si kpea fu kple dzigbɔɖi la, lé Kalvaria mɔ la tsɔ, eye bebli wòte ŋu le zɔɖem, ɖe alesi wogbãe gudugudu la ta; ke Dzi*ƒ*ofia lae nye si woklã ɖe vlodoame *ƒ*e atitsoga ŋuti, eye nunɔlawo kple fewuɖulawo le alɔme ɖem le eŋuti esime wòle kudɔ *ƒ*om. Esi xexeame *ƒ*e Đela la tsɔ e*ƒ*e gbɔgbɔ na tetie ko la, nuku vivitia ɖe do, anyigba ʋuʋu, kpewo fẽ, eye yɔdowo nu ʋu.

Nu dziŋɔ, siwo katã dzɔ va yi la, *ƒ*e ɖeɖefiawoe le me vam pɛpɛpɛ wole kpɔkpɔm. Nusẽ mele Satana, e*ƒ*e dɔlawo kple amesiwo dze eyome la si bene woaɖe ŋku ɖa le nuɖefia sia, si nye wo*ƒ*e dɔwɔwɔwo la, dzi o. Amesiame, si nɔ ŋunyɔnu sia wɔwɔ me la, ɖo ŋku dɔ, si wòwɔ la dzi. Herodes, amesi wu Betlehem ɖevi maɖifɔwo, kple susu be Israel *ƒ*e Fia la hã anɔ ɖeviawo dome; Herodia, hlɔ-nyɔnu vɔdi, si *ƒ*e dzitsinya ɖifɔ la xɔ Yohanes Baptista *ƒ*e ʋu ɖe eɖokui dzi; Pilato vɔvɔnɔtɔ, si mete ŋu wɔa nu dzɔdzɔe le eɖokui si o; asrafo fewuɖulawo, nunɔla nugbeɖolawo, kplɔlawo, kple ameha gã, si do aɖaʋa-ɣli gbemagbe be: “E*ƒ*e ʋu neva yewo kple yewo viwo dzi fãa la, wo katã kpɔ wo*ƒ*e fɔɖiɖi *ƒ*e kpekpẽme. Wodze agbagba be yewoaɣla yewo ɖokui ɖe e*ƒ*e gãnyenye ŋutikɔkɔe *ƒ*e keklẽ, si nu sẽ wú ɣe *ƒ*e keklẽ la, nu dokpoe; gake ɖeɖekpɔlawo ya ɖe wo*ƒ*e dziɖuɖu kukuwo da ɖe Đela *ƒ*e afɔ nu hedo ɣli be: “Eku ɖe tanye.”

Le ɖeɖekpɔlawo *ƒ*e dukɔ gã la me la, wokpɔ Kristo *ƒ*e Apostolowo, kalẽtɔ gã Paulo, Petro, si yɔ kple dzo, Yohanes, nusrɔla lɔlɔa, si wolɔ, eye wòlɔa ame vevie la, kple nɔvia, siwo trɔ dzi me kplii la, kple xɔsetakulawo *ƒ*e ameha gã la; eye le Du Kɔkɔea *ƒ*e gliawo godo la, amesiwo ti wo yome, lé wo de gaxɔ me, wɔ fu wo hewu wo la, kple wo*ƒ*e hlɔ-nu vɔdiawo le wogbɔ. Nero, ŋutasesẽ kple vɔdivɔdi deto *ƒ*e nukpekpe gã la, hã le afima hele

amesiwo wòwɔ fu geɖe gbaɖegbe, siwo *ƒ*e vɔvɔ̃ kple vevesese manyagblɔwo nye dzidzɔdonu kple satanamenɔnɔ *ƒ*e vivisese na eyama la, kpɔm. Dadaa, si dzii la, hã le tsitre ɖi, le dɔ, si eya ŋutɔ wɔ le evia hehe me la *ƒ*e ɖasedɖiwo kpɔm; gbegblẽ, si wòde eme, alesi wòdea edzi le nubaɖawɔwɔ me, ale be dẽ gbegblẽ tsi, kpɔ nɔ*ƒ*e le eme to eya ŋutɔ *ƒ*e kpɔɖeŋu vɔdi, siwo wòna via, si *ƒ*e kutsetsewoe nye hlɔdodo kple tamesesẽ deto, si zu ŋɔdzi kple ŋunyɔ̃ na xexeame katã la.

Roma katoliko hamea *ƒ*e nunɔlawo kple episkɔpo alo dzikpɔlawo hã le afima, wo amesiwo gblɔ be yewo nye Kristo te*ƒ*enɔla le anyigba dzi, vɔ wotu kadeve-tiwo, gaxɔ dovivitiwo kple dzotɔame te*ƒ*ewo na e*ƒ*e dukɔa *ƒ*e dzitsinya tete ɖe anyi la. Afima ke hamea kplɔla, Papa, dadala, siwo do wo ɖokui ɖe dzi glodzo gbɔ Mawu ta la, le, wo amesiwo mevɔ̃ kura be yewoatrɔ Dzi*ƒ*oʋĩtɔ la *ƒ*e Seawo o. Ke ɣeyiɣi la ɖo azɔ be woama siwo yɔ wo ɖokui be hame fofowo la, nana akɔŋta, si womalɔ̃ gbeɖe be woabia yewo o la, Mawu. Gamea yi ɖe wo vɔ hafi wova nyae be Mawu le ŋu ʋãm ɖe e*ƒ*e Se la ta, eye be matsɔ ke fɔdila la o. Woke ɖe eŋuti azɔ be nusianu, si wowɔ ɖe Kristo *ƒ*e dukɔ, si nɔ fukpekpe me ŋuti la, nye nusi wowɔ ɖe eyama ŋutɔ ŋuti, eye wokpɔ ŋusẽ, si le e*ƒ*e nyagbɔgblɔ sia me be: “Vavã mele egblɔm na mi bena: Nusianu, si miewɔ na nenem nɔvinye sue siawo dometɔ ɖeka la, nyee miewɔe na.” (Mateo 25:40). Xexeame *ƒ*e ame vɔdiawo katã le tsitre ɖe Mawu ŋku me le e*ƒ*e ʋɔnudrɔ*ƒ*e, eye wotso wo nu be wodɔ hlɔ̃ be wode dzi*ƒ*o-dziɖuɖua asi. Esi nyaxɔɖakɔlaa ɖeke mele wosi, eye taflatse hã mele wosi o ta la, wotso kufia mavɔ na wo.

Eme kɔ azɔ na amewo katã be nuvɔ̃ *ƒ*e fetu menye ɖokuisinɔnɔ le gãnyenye me yi mavɔ *ƒ*e nyae o, ke boŋ aboyomenɔnɔ, gbegblẽ kple ku mavɔ *ƒ*e nyae. Ame vɔdiawo kpɔ nusi wobú to wo*ƒ*e aglãdzedze *ƒ*e agbe nɔnɔ me la. Le ɣeyiɣi, si me wotsɔ ŋutikɔkɔe manyagblɔ *ƒ*e kpekpẽme mavɔ le wo nam la, wotsri nunana nyui sia. Ke aleke gbegbe wòle wo dzrom azɔe. Luʋɔ, si le tsɔtsrɔm la do ɣli be: “Anye ne esia katã asu asinye hafi, gake metia be magbe nu le wo katã gbɔ. O, movi-nu kae nyesi mewɔ! Medzra ŋutifafa, dzɔgbenyui kple ŋutikɔkɔe he*ƒ*le nublanuitɔnyenye, gbɔdiɖi kple dziɖelame*ƒ*o.” Wo katã wokpɔ be ele dzɔdzɔe be gomekpɔkpɔ meli na yewo le dzi*ƒ*o o. Nya, si wogblɔ to wo*ƒ*e agbenɔnɔ mee nye be: “Mímedi be ame sia (Yesu) naɖu Fia ɖe mía dzi o.”

Esime Mawu *ƒ*e Vi la le zikpui xɔm abe Fia ene la, ɖeko wòwɔ na ame vɔdiawo abe drɔe kum wole ene. Wokpɔ kpe,siwo dzi woŋlɔ̃ Mawu *ƒ*e Sewo ɖo la, Se siwo gbɔ wogbe nu le heda wo dzi la, le e*ƒ*e asi me. Wokpɔ ɖeɖekpɔla, siwo *ƒ*e nu ku, wó kple dzidzɔha, hele Mawu subɔm, eye esi wo*ƒ*e hadzidziawo de dzi sesiẽ va ameha gã, si le dua godo gbɔ la, amesiawo do ɣli kple gbe ɖeka be: “A*ƒ*etɔ Mawu, Ɖusẽkatãtɔ, (653) gã kple nuku nye wò dɔwɔwɔwo. Wò dukɔwo dzi Fia la, dzɔdzɔe kple Nyate*ƒ*e enye wò mɔwo.” (Nyaɖ. 15:3). Wotsyɔ̃ mo anyi, hesubɔ Agbefia la.

Esi Satana kpɔ Kristo *f*e gãnyenye *f*e ŋutikɔkɔe ɖaa la, ezu abe lãmetututɔ ene. Eya amesi nye kerubi, siwo keke avala me, dometɔ ɖeka tsã la, ɖo ŋku keke afisi wòge tso la dzi. Serafim keklẽ, si nye agudzevi, ŋukeɣletivi la, aleke wòtrɔ enye si; ale wòge enye si! Wonyãe ɖa tegbetegbee tso Mawu *f*e takpe-to kɔkɔe, afisi bubu nɔ eŋuti le tsã la dzi. Ekpɔ ame bubu le tsitre ɖe Fofo la gbɔ hele nu tsyɔm e*f*e ŋutikɔkɔe la dzi. Ekpɔ dɔla dzɔtsua ɖe, si ŋuti gãnyenye le la, wònɔ fiakuku ɖɔm ta na Kristo, eye wòkpɔe kɔtee be yee awɔ bubudɔ nyui sia hafi.

Eɖo ŋku e*f*e fɔmaɖimaɖi ŋkekewo kple dzadzɛnyenye, si me wònɔ tsã la dzi; eɖo ŋku dzidzɔ kple ŋutifafa, si me wònɔ, vaseɖe gbesigbe wòde asi livilivi lili ɖe Mawu ŋu kple ŋubiabiã Kristo me la dzi. E*f*e nyatsɔɖameŋu, aglãdzedze, ameflunyawo hena dɔlawo *f*e megbenɔnɔ na eyama, e*f*e dzimesesẽ be yemagbugbɔ ɖe megbe, axɔ tsɔtsɔke, si tsɔm Mawu le nɛ o la, nusiawo katã le e*f*e susu me tom va yi abe fifi wole me vam ene. Egaɖo ŋku dɔ, siwo wòwɔ le amegbetɔviwo dome, kple wo metsonuwo hã dzi: fuléle amenɔvi, si wò*f*ã ɖe wo me; ame *f*e vu, si wòkɔ ɖi le agbɔsɔsɔ gãa ɖe me, fiaɖu*f*ewo ɖoɖo anyi kple wo gbagbã, vunyavunya kple avawɔwɔ *f*e ka tɔtɔ ɖe nu, aglãdzedze, tsitretsitsi wɔnawo. Eɖo ŋku agbagba, siwo katã wòdze madzudzɔmadzudzɔe hena mɔxexe na Kristo *f*e dɔwɔwɔwo *f*e zɔɖeɖe, ale bena amegbetɔ nanɔ to yim le nuvɔ̃ *f*e ba me ɖaa. Nusi wògade dzesi enye be nugbeɖoɖo vɔɖi *f*e mɔ, siwo katã wòto be yeatsrɔ̃ wo la, mekpɔ ŋusẽa ɖeke fĩi ɖe amesiwo tsɔ wo*f*e mɔkpɔkpɔwo da ɖe Kristo dzi la dzi o. Esi Satana ɖo ŋku anyi kpɔ e*f*e fiaɖu*f*ea kple eme dɔwɔnawo *f*e kutsetseawo la, ekpɔ be tsɔɖua ɖeke meli wú gbegblẽ kple a*f*edowo o. Ena ame vɔɖiawo *f*e avakɔ gã la xɔe se be Mawu *f*e du la xɔxɔ anɔ bɔbɔe, gake enya le eɖokui me be alakpae. Zi geɖe, le vivli gã sia *f*e ɣeyiɣiwo me la, woɖua edzi ɖaa, eye wòdzona ta. Edze si Mavɔmavɔtɔ la *f*e ŋusẽ kple gãnyenye akpa. Ke esi wòle alea la, e*f*e taɖodzinu ɣesiaɣi koe nye be wòatso afia na eɖokui, eye wòdina be yeaɖee fia be Mawu *f*e amedziɖuɖue he ye*f*e aglãdzedze la vɛ. Ewɔ e*f*e nunya triakɔ la *f*e ŋutetewo katã ŋuti dɔ na alakpa numeɖeɖe sia.

Ewɔ nu le e*f*e susu kple ɖoɖo nu, wòdze edzi nɛ nyuie nukutɔe, ale gbegbe be ameha gãgãwo xɔ ɖe nya, si wòkpa gblɔ na wo tso vivli gã, si nɔ edzi yim ɣeyiɣi didia ɖe la dzi. Le *f*e akpe akpewo me nugbeɖolawo *f*e fia la ɖe gbe*f*ã avatsonya sia abe nyate*f*enya ene. Ke ɣeyiɣi la ɖo azɔ be, mlɔeba la, ne aglãdzedze la nakpɔ sẽɖo*f*e, ne woaklo nu ɖa le Satana *f*e ŋutinya kple e*f*e dɛ̃ dzi. E*f*e ŋutete gã mamlɛa wɔwɔ be yeaɖe Kristo ɖa le fiazikpui dzi, atsrɔ̃ e*f*e dukɔ la ɖa, axɔ Mawu *f*e Du kɔkɔe la mee woklo nu le eŋuti keŋkeŋ le. Amesiwo wɔ ɖeka kplii la kpɔ e*f*e anyidze*f*e; woɖu edzi blibo. Kristo yomedzelawo kple dɔla nute*f*ewɔlawo kpɔ nugbe, si wòɖo ɖe Mawu *f*e dziɖuɖua ŋuti la *f*e ŋɔdzi kple kpekpẽme. Esia na be xexeametɔwo katã tsri e*f*e nya gbɔ. Satana ŋutɔ hã kpɔe be, esi yetsɔ ye ŋutɔ *f*e lɔlɔnu dze aglã ɖe Mawu ŋuti la, yemegadze anɔ dzi*f*oa o. Etsɔ e*f*e ŋusẽwo katã de avawɔwɔ ɖe Mawu ŋuti me; ale be dzadzɛnyenye, ŋutifafa kple ɖekawɔwɔ *f*e agbe, si le dzi*f*oa la, madze edzi nɛ kura o, ke boŋ anye mavomavo kple vevesese manyagblɔ te*f*e

na eyama. Ke e*ƒ*e nyahehewo ɖe Mawu *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ kple dzɔdzɔenyenye ŋuti la nu tsi azɔ. Fɔɖiɖi ŋukpẽ, si wòbe yeada ɖe Yehowa dzi la, katã dze eya ŋutɔ *ƒ*e ta dzi. Alea ye, le ga*ƒ*o*ƒ*o sia dzi, Satana de ta agu heʋu eme be tohehe, si va na ye la le dzɔdzɔe.

"A*ƒ*etɔ, amekae mavɔ̃ wò o, eye makafu wò ŋkɔ la o mahã? Elabena wò ɖeka hɔ̃ koe le kɔkɔe, elabena dukɔwo katã avade ta agu le ŋkuwò me; elabena woɖe wò nu dzɔdzɔe wɔwɔwo ɖe go fia." (Nyaɖ. 15:4) Nusiwo katã do viviti ku ɖe Nyate*ƒ*e kple vodada ŋuti le ʋiʋli *ƒ*e ɣeyiɣi didie la me la, me kɔ nyuie azɔ. Aglãdzedze *ƒ*e metsonuwo kple Mawu *ƒ*e Seawo dzi mawɔmawɔ *ƒ*e kutsetsewo la, woklo nu ɖa le wo dzi keŋkeŋ le Mawu *ƒ*e nuwɔwɔ, siwo katã si nunya le la *ƒ*e ŋku me, eye eme kɔ na wo nyuie ŋutɔ. Woɖe Satana *ƒ*e ɖoɖowo *ƒ*e dɔwɔwɔ le e*ƒ*e tsitretsitsi ɖe Mawu *ƒ*e dziɖuɖua ŋuti me la fia xexeawome katã godoo. Eyaŋutɔ *ƒ*e dɔwɔwɔwoe bu fɔe. Mawu *ƒ*e nunya, e*ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple dɔmenyonyo la, wogbugbɔ tsɔ wo tu tsitre goŋgoŋ. Wode dzesii be nusiwo katã wòwɔ le ʋiʋli gã la *ƒ*e ɣeyiɣiawo katã me la, ewɔ wo na e*ƒ*e dukɔ la kple xexeme, siwo katã wòwɔ la, *ƒ*e nyona. "Yehowa, wò dɔwɔwɔwo katã ada akpe na wò, eye wò mawumemewo akafu wò." (Ps. 145:10) Nuvɔ̃ *ƒ*e ŋutinya anɔ anyi tso mavɔ me yi mavɔ me, ne wòanye ɖaseɖiɖi bena amegbetɔ, siwo katã Mawu wɔ la, *ƒ*e dzɔgbenyuimenɔnɔ ku ɖe e*ƒ*e Seawo *ƒ*e anyinɔnɔ ŋuti.

Le nusiwo katã nye kpeɖodzinuwo do go tso ʋiʋli gã la me *ƒ*e ŋku me la, xexeame katã, nute*ƒ*ewɔlawo kple aglãdzelawo siaa, tsɔ gbe ɖeka do ɣli gblɔ be: "Wò, dukɔwo dzi Fia la, dzɔdzɔe kple Nyate*ƒ*e enye wò mɔwo!" (Nyaɖ. 15:3) Vɔsasa gã, si Fofo la kple Vi la wɔ ɖe amegbetɔ ta la, me kɔ nyuie azɔ na dzɔdzɔmeawo katã. Ɣeyiɣi la de azɔ be Kristo naxɔ te*ƒ*eɖoɖo, si dze nɛ, ne mawudɔlawo, dziɖuɖuwo kpakple ŋusẽwo katã nabɔbɔ wo ɖokui nɛ, ne woatsɔ ŋkɔ, si *ƒ*o ŋkɔ sia ŋkɔ ta la kee. Dzidzɔ, si wòavakpɔ - si nye vi geɖewo kpɔkplɔ yi ŋutikɔkɔe me — la tae wòlɔ̃ kpe atitsoga ŋuti *ƒ*e fu kple vlodoame ɖo. Alesi gbegbe womate ŋu asusu e*ƒ*e vevesese kple ŋukpẽ *ƒ*e todede o la, nenema kee e*ƒ*e dzidzɔ kple ŋutikɔkɔe lolo wú. Eɖe ŋku ɖe ɖeɖekpɔlawo ŋu, wo amesiwo wogbugbɔ wɔ yeyee le e*ƒ*e nɔnɔme nu la, eye wòkpɔ mawumenɔnɔ *ƒ*e dzesi le dzi sia dzi ŋuti, eye mo sia mo le keklẽm kple wo*ƒ*e Fia la *ƒ*e nɔnɔme *ƒ*e keklẽ. Ekpɔ e*ƒ*e luʋɔ *ƒ*e dɔ, si wòwɔ la le wo me, eye wòdze eŋu. Tete ɖeɖekpɔlawo kple ame vɔɖiawo *ƒ*e *ƒ*u*ƒ*o*ƒ*o gã la se e*ƒ*e gbeɖiɖi gblɔ be: "Milé ŋku ɖe amesiwo nye ʋu *ƒ*le la ŋuti! Mekpe fu ɖe wo ta, meku ɖe wo ta, bene woateŋu anɔ te ɖe ŋkunye me le ɣeyiɣi mavɔwo me." Kasia, ha sia ɖi le ɖeɖekpɔla, siwo le awu ɣi ʋlayawo me *ƒ*o xlã fiazikpui la dome bena: "Alẽvi, si wowu la, eyae dze be wòaxɔ ŋutete kple kesinɔnyenye kple nunya kple ŋusẽ kple bubu kple ŋutikɔkɔe kpakple kafukafu!" (Nyaɖ. 5:12)

To gbɔ be Satana kpɔ Mawu *ƒ*e dzɔdzɔenyenye kple Kristo *ƒ*e tatɔnyenye kɔtee, eye woʋu wo me hã la, e*ƒ*e dɛ̃ metrɔ o. Aglãdzedze *ƒ*e gbɔgbɔ, si le eme la gasesẽ abe tɔɖɔɖɔ wɔadã, si lɔ nuwo ɖe nu ene. Aɖaʋa *ƒ*e anyrãwɔwɔa ɖe ho le eme, eye wòɖoe be yemaɖe asi le ʋiʋli la ŋuti o. Le e*ƒ*e susu nu la, ɣeyiɣi la ɖo be yeatsɔ ku kple agbe *ƒ*e ŋusẽ aho aʋa

mamlɛa ɖe dzi*ƒ*o Fia la ŋuti. Enumake wò*ƒ*o etɔwo nu *ƒ*u, eye wòdze agbagba be yeatra dziku, si le eme la, ɖe woawo hã me, ale be woade asi aʋa la me kplii zi ɖeka. Gake le ameha gã manyaxlẽ ma me, wo amesiwo me wòde aglãdzedze gbɔgbɔ la, amea ɖeke megado dzi ɖe Satana *ƒ*e gãnyenye ŋuti o. Ɖusẽ vɔ le esi. Ame vɔɖiawo *ƒ*e dzi me yɔ fũ kple fuléle Mawu abe Satana ke ene, gake woawo ya kpɔe be wɔna vɔ ɖe yewo, eye be yewomate ŋu akpe Yehowa dzi o. (656) Wo*ƒ*e dzi ho kple dɔmedzui ɖe Satana kple e*ƒ*e dɔla, siwo dzi wòto ble wo la ŋuti, eye wotrɔ dze ŋgɔ wo kple dziku heliheli.

Ale A*ƒ*etɔ Yehowa gblɔ esi: “Esi nèwɔ wò dzi abe Mawu tɔ ene la, eyata, kpɔ ɖa, makplɔ du bubu me tɔ, siwo nye ŋutasẽlawo a*ƒ*u wò dukɔ, woadi yi ɖe wò nunya *ƒ*e nyonyo ŋu, eye woado gu wò atsyɔ. Woatutu wò ade aʋli me….matsrɔ wò le dzokpeawo dome, wò kerubi, si keke aʋala me… matsɔ wò a*ƒ*u anyi, eye matsɔ wò ade asi na fiawo, ne woakpɔ wò ʋuu keke wòati wo…Wò ame nyanyɛwo katã le dukɔwo dome *ƒ*e nu ku ɖe ŋuwò; nuwò yi ŋɔdzitɔe, eye maganɔ anyi akpɔ gbeɖegbeɖe o.” (Xez.28: 6-8, 16-19) “Asrafo *ƒ*e aʋa sia aʋa nyena le aʋazi kple awu, siwo bliba ʋu me, ke esia anye le dzobinu *ƒ*e dzobibi sesẽ me.” (Yes.9:5 KJB) “Yehowa do domedzoe ɖe dukɔwo katã ŋu kple dziku ɖe wo*ƒ*e aʋakɔwo katã ŋu; edo busu wo; eye wòtsɔ wo de asi, be woawu.” (Yes. 34:2) Ana dzoka nadza ɖe ame vɔɖiwo dzi, eye dzo, aŋɔ kple ya xɔdzo anye wo*ƒ*e kplu me nu.” (Ps. 11:6) Dzo ge tso dzi, tso Mawu gbɔ. Wogbã anyigba la keŋ. Woɖe aʋawɔnu siwo woɣla ɖe e*ƒ*e tu me la, ɖe go. Dzo bibi le wowóm tso anyigba *ƒ*e agado ɖesiaɖe, si ke nu ɖi la me. Agakpewo ŋutɔ hã le dzo bim. Ɖkeke, si labi abe kpodzo ene la va ɖo. Gɔmedzenuwo lolo keŋ le dzobibi la *ƒ*e ŋusẽ nu, eye anyigba la kple nusiwo katã le edzi la fiã keŋkeŋ. (Maleaxi 4:1; Petro II 3:10) Anyigba la katã nye nusi lólo, eye e*ƒ*e ŋku me le abe dzo *ƒ*e tagba gãa ɖe ene. Ame makɔmakɔwo *ƒ*e ʋɔnudɔdrɔ̃ kple tsɔtsrɔ̃ *ƒ*e ŋkeke enye esia. “Elabena hlɔbiagbe, te*ƒ*eɖoɖo *ƒ*e *ƒ*e wònye tso Yehowa gbɔ ne wòawɔ avu na Zion.” (Yes. 34:8;)

Ame vɔɖiwo laxɔ wo*ƒ*e fetu le anyigba la dzi. (Lod. 11:31) “Woanɔ abe gbe *ƒ*u*ƒ*u ene, eye ŋkeke, si gbɔna la, afiã wo masusɔ ke kple alɔ ɖi na wo o. Yehowa Zebaot yegblɔe.” (Maleaxi 3:19) Ameaɖewo tsrɔ̃ le ɣeyiɣi via ɖe ko me, esime bubuawo ya kpe fu ŋkeke geɖewo. Woahe to na amesiame ɖe e*ƒ*e dɔwɔwɔ nu. Esi wotsɔ ame dzɔdzɔeawo katã *ƒ*e vodadawo ɖo Satana dzi la, menye eya ŋutɔ *ƒ*e aglãdzedze fetu la ɖeɖe koe woaxe nɛ o, ke nuvɔ, siwo wòna mawuviwo wɔ la hã kpe ɖe eŋu nɛ. E*ƒ*e tohehe la sɔ gbɔ geɖe wú amesiwo wòble la tɔ. Ne amesiwo nu wòble de tsɔtsrɔ̃ me la tsrɔ̃ vɔ keŋkeŋ la, Satana ɖeka anɔ agbe le fukpe-dzo la me. Ame vɔɖiwo afiã le dzobibi, si le nuwo ŋuti kɔm la me keŋkeŋ, alɔdze kple kẽ katã. Satana enye nuvɔ̃ *ƒ*e kẽ, ke e*ƒ*e dɔlawo nye alɔdzewo. Tohehe, si Se la bia la, va eme keŋkeŋ; dzɔdzɔenyenye *ƒ*e biabiawo hã kpɔ ŋuɖoɖo keŋ, eye anyigba kple dzi*ƒ*o, siwo nye nusiawo *ƒ*e ɖasedilawo la ɖe gbe*ƒ*ã Yehowa *ƒ*e dzɔdzɔenyenye.

Nuwɔwɔwo dome gbegblẽ *ƒ*e dɔ, si Satana le wɔwɔm tso tititi la, nu tso tegbtegbee azɔ. Le *ƒ*e akpe adẽ sɔŋ me wòwɔ e*ƒ*e lɔlɔnu, yɔ anyigba la dzi kple gbegblẽ eye dzɔdzɔmea katã tsi vevesese me. Ɖeŋe kple hũɖeɖe sɔŋ koe nye nuwɔwɔ blibo la katã tɔ ɣesiaɣi. Ke

azɔ la, Mawu *ƒ*e nuwɔwɔwo katã kpɔ ɖeɖe mavɔmavɔ tso Abosam kple e*ƒ*e tetekpɔwo si me. “Anyigba blibo la gbɔ ɖe eme bɔkɔ ; wode (ame dzɔdzɔewo) asi aseye tsotso me.” (Yes. 14:7) Dziɖuɖu kple kafukafu ɣli sesẽa ɖe ɖi le xexeme wɔnute*ƒ*ewo katã dome me abe ameha gãa ɖe *ƒ*e gbeɖiɖi ene”, abe tsi geɖewo *ƒ*e gbeɖiɖi ene”, abe “dziɖegbe sesẽwo *ƒ*e gbeɖiɖi ene” le gbɔgblɔm bena: “Mikafu Yehowa! Elabena A*ƒ*etɔ mía Mawu Ɖusẽkatãtɔ la le fia ɖum! (Nyaɖ. 19:6) Esime anyigba blibo la katã le dzo bim la, ame dzɔdzɔeawo ya le dedie le Du Kɔkɔe la me. Ku evelia mekpɔ ŋusẽa ɖeke ɖe amesiwo kpɔ gome le tsitretsitsi gbãtɔ me la dzi o. Yehowa nye dzo bibi na ame vɔɖiwo; ke enye ɣe kple akpoxɔnu na e*ƒ*e dukɔ la. (Nyaɖ. 20:6; Ps 84:12) “Eye mekpɔ anyigba yeye kple dzi*ƒ*o yeye; elabena gbã dzi*ƒ*o kple gbã anyigba la nu va yi.” (Nyaɖ. 21:1) Dzo si fiã ame vɔɖiwo la kee le anyigba la ŋuti kɔm. Fi*ƒ*ode *ƒ*e dzesi ɖesiaɖe nu vayi keŋkeŋ. Dzo mavɔa ɖeke manɔ bibim ɖaa, anɔ ŋku ɖom nuvɔ̃ *ƒ*e metsonu dziŋɔwo dzi na ɖeɖekpɔlawo kpɔ gbeɖe o.

Ɖkuɖodzinu ɖeka, si ko anɔ anyi ɖaa la, enye mía Ðela Yesu *ƒ*e kaka ɖe atitsoga ŋuti *ƒ*e dzesiwo. Ɖudza kuku, si de abi e*ƒ*e ta ŋuti, e*ƒ*e axada me, si wo*ƒ*o nu ɖo, e*ƒ*e asi kple afɔ, siwo woka la, ɖeɖe koe anye nuvɔ̃ *ƒ*e ŋutasẽdɔ *ƒ*e dzesi anɔ anyi tegbetegbee. Esi wòkpɔ e*ƒ*e ŋutikɔkɔemenɔnɔ le ɖeɖefia me ɖaa la, Nyagblɔɖila Xabakuk gblɔ be: “Keklẽ do abe ɣe tɔ ene, keklẽ le e*ƒ*e axa dzi, eya mee e*ƒ*e ŋusẽ be ɖo.” (Xab. 3:4) E*ƒ*e axada me, si wo*ƒ*o nu ɖo la, mee ʋu, si lé avu le Mawu kple amegbetɔwo dome la, do tso; eya mee Ðela *ƒ*e ŋutikɔkɔe la le; eya mee e*ƒ*e ŋusẽ be ɖo. Esi ŋusẽ katã le esi be wòaxɔ na ame to e*ƒ*e ɖeɖe vɔsasa me la, ŋusẽ le esi hã be wòadrɔ̃ ʋɔnu, si dze la, na amesiwo trɔ megbe de Mawu *ƒ*e nublanuikpɔkpɔ la. Eye nusi nye bubu gãtɔ kekeake nɛ la enye eɖokui bɔbɔ ɖe anyi *ƒ*e dzesiwo. Le ɣeyiɣi mavɔwo me la Kalvaria *ƒ*e kabiwo anɔ gbe*ƒ*ã ɖem e*ƒ*e kafukafu kple e*ƒ*e ŋusẽ la. “Ke wò lãhawo *ƒ*e xɔ tsrala, wò Zion-Nyɔnuvi *ƒ*e togbɛ, dziɖuɖu tsãtɔ asu asiwò, Yerusalem-nyɔnuvi *ƒ*e fiaɖu*ƒ*e asu asiwò.” (Mixa 4:8;) Ɣeyiɣi, si ame kɔkɔeawo nɔ mɔ kpɔm na, tso keke esime wotsɔ dzo *ƒ*e yi, si trɔa eɖokui la, nyã mía dzila gbãtɔwo do go tso Paradiso me — amesiwo Mawu ŋutɔ xɔ *ƒ*le na eɖokui la *ƒ*e xɔxɔkpɔkpɔ la - ɣeyiɣi la va ɖo azɔ. (Efes. 1:14) Anyigba, si Mawu tsɔ na amegbetɔ le gɔmedzedzea me abe e*ƒ*e fiaɖu*ƒ*e ene, ke eya ŋutɔ tsɔe de asi na Satana, eye futɔ sesẽ sia zi edzi ɣeyiɣi didia ɖe la, gatrɔ va amegbetɔ si me azɔ to ɖeɖekpɔkpɔ ɖoɖo gã la me. Nusiwo katã bú to nuvɔ̃ me la gatrɔ va keŋkeŋ. “…Ale Yehowa[…] eya Amesi mè anyigba, eye wòwɔe; eya Amesi ɖoe anyi menye ɖe wòwɔe be wòatsi *ƒu ƒ*lu o, ke boŋ ɖe wòmèe be woanɔ edzi la, gblɔ esi…” (Yes. 45:18) Mawu *ƒ*e tameɖoɖo gbãtɔ, si ŋutie wòwɔ anyigba ɖo la va me, esime wòzu ɖeɖekpɔlawo *ƒ*e nɔ*ƒ*e tegbetegbee. “Ame dzɔdzɔeawo anyi anyigba la dome, eye woanɔ edzi tegbee.” (Ps. 37:29)

Vɔvɔ̃ be ame kɔkɔeawo *ƒ*e domenyinyi la avazu nu kpɔ kple ŋutilã-ŋku akpa la, na be ame geɖewo susu be ŋugbedodo, siwo gblɔ be anyigba yeyea anye mía*ƒ*e nɔ*ƒ*e, alo a*ƒ*e la, nye gbɔgbɔme nyawo ko. Gake Kristo ka ɖe edzi na e*ƒ*e nusrɔlawo be yeyina nɔ*ƒ*ewo dzra ge ɖo ɖi na wo le Fofo la *ƒ*e a*ƒ*e me. Evɔ la,“Nusiwo ŋku mekpɔ kpɔ o, eye to mese kpɔ o, eye womeva ame *ƒ*e dzi me kpɔ o la, nusiawo Mawu dzra ɖo na amesiwo lɔnɛ la.” (Kor.I

2:9) Amegbetɔ ƒe gbegbɔgblɔ mesu ne wòate ŋu agblɔ ame dzɔdzɔeawo ƒe fetu ŋu nya o. Amesiwo lakpɔe la, koe lanya nusi wònye la. (659) Nunya, si sẽƒe li naa ɖeke mate ŋu ase ŋutikɔkɔe, si le Mawu ƒe Paradiso ŋu la gɔme o. Woyɔ ame kɔkɔeawo ƒe domenyinyi la le Biblia me be "Denyigba" (Hebri. 11:14-16) Afima dziƒo Alẽkplɔla la akplɔ eƒe alẽha ayi agbetsiwo gbɔ. Agbeti la atse ku ɣleti sia ɣleti, eye eƒe aŋgbawo anye kpekpeɖeŋu na dukɔwo. Tɔsisi, siwo nɔ tsatsram yi mavɔ, siwo me kɔ tseŋ tseŋ abe kristalo ene la, le afima, eye ati, siwo le woƒe goawo dzi la, do vɔvɔli ɖe teƒe, siwo wodzra ɖo ɖi na Mawu ƒe ɖeɖekpɔlawo la dzi. Gbadzaƒe gãgã, siwo mlí zu togbɛ dzaniwo, kple Mawu ƒe to kɔkɔ, siwo vlu woƒe tsutsɔeƒewo ɖe ya me ʋĩ la, hã li. Le ŋutifafa gbadzaƒe mawo dzi, le agbe tɔsisiawo ƒe gowo dzi ye Mawu ƒe dukɔmevi, siwo nye amedzro kple mɔzɔlawo ɣeyiɣi didia ɖe la kpɔ woƒe nɔƒe mavɔwo le. "Eye nye dukɔ anɔ ŋutifafa teƒe kple dziɖeɖi teƒewo kpakple ablɔɖe gbɔɖemeƒewo." "Womase ŋutasesẽ ŋkɔ le wò anyigba dzi azɔ o, kple tsɔtsrɔ̃ kpakple gbegblẽ ŋkɔ le wò liƒowo dzi o, eye àyɔ wò gliwo be Xɔname kple wò agbowo be Kafukafu." "Woatu xɔ anɔ eme, eye woade weingble aɖu eme kutsetse. Womatu xɔ ame bubu nanɔ eme o, eye womaƒã nu ame bubu naɖu o; elabena nye dukɔ atsi abe alesi ati tsina ene, eye nye ame tiatiawo aɖu woawo ŋutɔ ƒe asinudɔwɔwɔwo. (Yes. 32:18; 60:18; 65:21, 22)

"Gbegbe kple gbedadaƒo akpɔ dzidzɔ, tagba atso aseye, eye wòaƒo se abe dzogbenya ene." "Sesewuwo amie ɖe ŋuvewo teƒe, eye woazu kafukafu na Yehowa kple ŋkuɖodzinu mavɔ, si nu mayi o." (Yes. 35:1; 55:13) "Amegaxi anɔ alẽvi gbɔ, lãkle atsyɔ̃ akɔ ɖe gbɔvi gbɔ… eye ŋutsuvi suea ɖe akplɔ wo." "…eye womahe gbegblẽ ava nye tonyigba kɔkɔe la dzi o." (Yes. 11: 6, 9) .

Vevesese mate ŋu anɔ dziƒo du la me o. Avifafa, kuteƒeyiyi kple ahovɔ-tata manɔ anyi o. "…eye ku maganɔ anyi akpɔ o, eye konyifafa kple ɣlidodo kple vevea ɖeke maganɔ anyi o; elabena nu gbãtɔwo nu va yi.: (Nyaɖ. 21:4) "Duametɔa ɖeke magblɔ be yele dɔ lem o; wotsɔ vodada ke amesiwo le eme." (Yes. 33:24)

Afimae Yerusalem Yeye, anyigba yeye, si ŋuti wokɔ la, ƒe fiadua le. "Ànye atsyɔ̃ fiakuku le Yehowa si me kple Fia ƒe tablanu le wò Mawu si me." (Yes. 62:3) "…eƒe keklẽ le abe kpe xɔasi ŋutɔa ɖe ene, hele abe yaspis-kpe, si me kɔ abe kristalo ene." (Nyaɖ. 21:11) "Eye dukɔwo azɔ eƒe kekeli me, eye anyigba dzi fiawo atsɔ woƒe atsyɔ̃ ava emee." (Nyaɖ. 21:24) Aƒetɔ la be: "Matso aseye ɖe Yerusalem ŋu, eye makpɔ dzidzɔ ɖe nye dukɔ ŋu, eye womagase avifagbe kple konyifagbe le eme azɔ o." (Yes. 65:19) "Kpɔ ɖa, Mawu ƒe agbadɔ la le amewo gbɔ, eye wòanɔ anyi kpli wo, eye woawo hã woanye eƒe dukɔ, eye Mawu ŋutɔ anɔ anyi kpli wo, eye wòanye woƒe Mawu." (Nyaɖ. 21:3)

Zã mado le Mawu ƒe du la me akpɔ o. Amea ɖeke mahiã ɖiɖiɖeme alo adii o. Mawu ƒe lɔlɔnu dzi wɔwɔ kple kafukafuhawo dzidzi na eƒe Ɖkɔ mati ame akpɔ o. Ɖdime ƒe fafa anɔ mía dzi ɖaa, eye mawu nu o. "Zã megale dodo ge o; eye womele akaɖi, alo ɣe ƒe keklẽ

hiã ge o; elabena A*f*etɔ Mawu ana keklẽ wo, eye woaɖu fia tso mavɔ me yi ɖe mavɔ me." (Nyaɖ. 22:5) Keklẽ sesẽa ɖe, si wú ɣe *f*e keklẽ le ŋdɔ dzatse me fũ, vɔ hefa miaa, eye meve ŋku o la, aklẽ ɖaa. Mawu kple Alẽvi la *f*e ŋutikɔkɔe yɔ Du Kɔkɔe la me, kple kekeli, si nu matsi akpɔ gbeɖe o la.

Amesiwo woxɔ *f*le la azɔ le ŋkeke mavɔwo *f*e ŋutikɔkɔe kekeli, si mehiã ɣe *f*e keklẽ o la nu. "Nyemekpɔ gbedoxɔa ɖeke le eme o; elabena Mawu Ɖusẽkatãtɔ kple Alẽvi la woenye e*f*e gbedoxɔ." (Nyaɖ. 21:22) Asinukpɔkpɔ su Mawu *f*e dukɔ la si azɔ be wòa*f*o nu kple Fofo la kple Vi la, ŋku me kple ŋku me.

"Azɔ la míekpɔa nu le ahuhɔe me le abebubu me, ke emegbe la, ŋku me kple ŋku me…" (Korinto. I, 13:12) Míekpɔa Mawu *f*e nɔnɔme *f*e dzedzeme abe le ahuhɔe me ene, eye wòdzena le dzɔdzɔme-nuwo *f*e dɔwɔwɔ me kple le e*f*e wɔnawo ɖe amegbetɔ ŋuti la me; ke azɔ la míanɔ eŋku me, akpɔ e*f*e mo *f*e ŋutikɔkɔe, eye nutsyɔnu alo naneke magaɣlae ɖe mí o.

Afima ɖeɖekpɔlawo adze si nu keŋ abe alesi wodze si wo keŋ ene. Lɔlɔ̃ kple nɔviwɔwɔ, si Mawu ŋutɔ de luʋɔwo me la, akpɔ wo*f*e ɖeɖefia vavã le vivisese me. Kadede dzadzɛ me nɔnɔ kple ame kɔkɔaewo, hadome ɖekawɔwɔ vavãtɔ kple dzi*f*odɔla yayratɔwo kpakple ɣeyiɣiawo katã me *f*e nute*f*ewɔla, siwo nyã wo*f*e awuwo hewɔ wo ɣie le Alẽvi la *f*e ʋu me; esiawo katã anye *f*omekadede kɔkɔe, si anɔ dzi*f*o *f*omea katã kple anyigba dzi tɔwo dome. (Efeso. 3:15) Esiae anye ɖeɖekpɔlawo *f*e dzidzeme. Le anyigba yeyea dzi la, anye vivisese mavɔ na gbɔgbɔ makumakuwo be woanɔ ŋugble dem ɖaa tso Mawu *f*e nuku ŋusẽ, si wòtsɔ wɔ dzɔdzɔme nuwo, kple e*f*e lɔlɔ, si ɖe mí la, *f*e nu ɣaɣlawo ŋuti. Futɔ ŋutasẽla kple ameblelaa ɖeke maganɔ anyi adi be yeahe mí de Mawu ŋɔŋlɔ̃ be me akpɔ o. Mía*f*e ŋutetewo katã adzi ɖe edzi, eye míagba go le mía*f*e talentowo ŋu dɔ wɔwɔ me. Nu yeyewo sɔsrɔ̃ maté ɖeɖi ame *f*e anyasã ŋu o, eye ŋusẽ hã mavɔ le ame ŋuti akpɔ o. Dɔ gãgãwo wɔwɔ adze edzi nyuie. Tamesusu kɔkɔwo tsɔtsɔ wɔ dɔ anɔ bɔbɔe. Nu nyui dzroamewo akpɔ mevava. Evɔa woanɔ ŋgɔ yim ɖaa le nu yeyewo fɔfɔ me; le ŋugbledede tso nukunu yeyewo ŋuti me; le Nyate*f*e yeyewo gɔme sese me, kple nudzɔdzɔ yeye, siwo ahiã susu, luʋɔ kple ŋutilã *f*e ŋusẽ ŋutidɔ wɔwɔ la me.

Xexeame kesinɔnu mavɔwo katã ŋutinusɔsrɔ̃ *f*e mɔnu aʋu na Mawu *f*e ame*f*e*f*leawo keŋ. Esi womeganye ku *f*e kluviwo o la, woanɔ tsaɖiɖi dzi le ɖeɖimateameŋu me, anɔ xexeme siwo didi le wonɔewo gbɔ ʋĩ la me yim, xexeme, siwo kpɔ amegbetɔviwo *f*e gbɔgbɔme ahedada dziŋɔ̃, si me woge ɖo vayi la, kple vevesese gãa ɖe, eye wodzia dzidzɔ-hawo ɣesiaɣi, si wose be nuvɔwɔla ɖekaa ɖe trɔ dzi me la. Ale, anyigbadzitɔwo anɔ tsa ɖim yi ɖe xexeme, siwo mege ɖe nuvɔ̃ me kpɔ o la me, eye woakpɔ gome kple vivisese manyagblɔa ɖe le wo*f*e dzidzɔ kple sidzedze me. Ame madzesinuvɔ̃ siawo ama nunya kple sidzedze *f*e kesinɔnu, siwo ŋuti woke ɖo le *f*e akpe akpewo *f*e ŋugbledede tso Mawu *f*e nuwɔwɔwo ŋuti me la, kple anyigbadzi ametiatiawo. Ke woawo hã, kple wo*f*e nunya, si

megado viviti o la, woalí ŋku ɖe xexeme nuwɔwɔwo ƒe ŋutikɔkɔe la dzi: ɣe, ɣletiviwo kple nuɖoanyiwo katã ƒe dɔwɔwɔ ɖe dú le ɖoɖo nu, le esime woanɔ xlã ƒom Mawunyenye ƒe fiazikpui la. Wɔla ŋutɔ ƒe ŋkɔ anɔ ŋɔŋlɔ ɖe nusiwo katã wòwɔ la dzi, tso suetɔ kekeake dzi vaseɖe gãtɔ dzi, eye eƒe ŋusẽ ƒe kesinɔnyenye anɔ wo ŋuti keŋ.

Zi alesi ƒe mavɔwo ava nɔ yiyim la, zi geɖe ma ke woanɔ ɖeɖefia yeyewo ɖem ɖe go tso Mawu kple Vi la ƒe ŋutikɔkɔe ŋuti. Abe alesi sidzedze anɔ dzidzim ɖe dzi ene la, nenema ke lɔlɔ, Mawu vɔvɔ̃ kple bubu hã anɔ edzi yimee. Zi alesi ame ladi sidzedze Mawu vevie la, zi geɖe ma ke wòanɔ kekem ɖe eƒe dẽ ƒe nyonyo ŋuti. Zi alesi Yesu anɔ nu ʋum le ɖeɖekpɔkpɔ ɖoɖowo ƒe kesinɔnuwo ŋuti, kple aʋawɔwɔ kple Satana ƒe metsonuwo ŋuti na ɖeɖekpɔlawo la, zi nenema ke woƒe dziwo agba go kple akpedada kple lɔlɔ, eye le dzidzɔ manyagblɔa ɖe me la, woali asi woƒe sika kasaŋkuwo ŋu; eye gbeɖiɖi akpe ewo teƒe akpe akpewo aɖi sesiẽ kple kafuha viviwo.

“Eye nuwɔwɔ sia nuwɔwɔ, siwo le dziƒo kple anyigba dzi kple anyigba te kple atsiaƒu me kpakple nusiwo katã le wo me la, mese wole gbɔgblɔm bena: Amesi bɔbɔ nɔ fiazikpui dzi kple Alẽvi la tɔe lanye kafukafu kple bubu kple ŋutikɔkɔe kpakple ŋusẽ tso mavɔ me yi ɖe mavɔ me.” (Nyaɖ.5:13)

Uiʋli gã la wu nu. Nuvɔ̃kple nuvɔwɔlawo megali o. Xexeamewo katã ŋuti kɔ. Dziwo katã le ƒoƒom ɖekae kple dzidzɔ le nuwɔwɔwo katã me. Agbe, kekeli kple dzidzɔ le tsatsram tso Amesi ɖeka wɔ nuwo katã la gbɔ gbagba ɖe nuwɔwɔ blibo la, si liƒo meli na o la me. Tso nu suetɔ kekeake dzi yi ɖe xexeme gãtɔ kekeake dzi, nusianu, si me agbe le kple esi me agbe mele o la, wo katã, le woƒe nyonyo, si naneke megado viviti o la, kple dzidzɔ, si de blibo me la, le gbeƒã ɖem bena: “MAWU NYE LƆLÕ!”

Míele nuwo katã fe nuwuuwu lalam

`